

**Қарағанды облысында білім беруді
дамытудың оқу-әдістемелік орталығы**

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
Ы. Алтынсариннің 180 жылдығына арналған
республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция**

**Республиканская научно-практическая конференция
посвященная 180-летию
И. Алтынсарина
«ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ»**

Қарағанды 2021

Редакциялық алқа:

Б.Х.Абдикерова, Н.А.Бейсенбекова, Г.Б.Жаркеева, Р.А. Кенешова, Г.Ж. Ахметова, Б.Ж. Махаева, Д.К.Тусыпбаева, М.А.Сагибаева, Д.Д. Бұланбаев

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ:

Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары.

—Қарағанды: «№101 мектеп-лицей» КММ, 2021.

-672 б.

Жинаққа 2021 жылдың 26 қазанда өткен Ы. Алтынсариннің 180 жылдығына арналған республикалық «Қазақстандық білім беру жүйесіндегі дәстүр мен жаңашылдық» атты ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары енді.

Ыбырай Алтынсариннің ғылыми мұраларының бүгінгі күндегі өзектілігін анықтау мақсатында жазылған бұл тарихи деректер ғылыми қызметкерлерге, оқытушыларға, студенттер мен оқушыларға арналады.

**ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНДА БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДЫҢ
ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

МАЗМҰНЫ

М.Хамзин.....	20
Ы. АЛТАНСАРИН МҰРАЛАРЫНЫҢ ҚАЗАҚ РУХАНИЯТЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	20
С. Оспанұлы.....	22
К. Мырзағалиева.....	22
АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ АЗАТТЫҚТЫ АҢСАҒАНТ АЛАШ АЗАМАТТАРЫ.....	22
Н. Т. Шектыбаева	26
Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІ	26
Г.К. Ибрагимова	29
ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБУЧЕНИЯ	29
Д. Б. Бакаев	32
ЫБЫРАЙ САЛҒАН ІЗБЕНЕН.....	32
Ж.А.Рүстемова.....	34
ИСЛАМИ ДҮНИЕТАНЫМ Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДА	34
А. Т. Кызылбекова.....	38
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ: ИДЕЯЛАРЫ МЕН АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ.....	38
А. А. Жұмашева.....	42
«ИБРАЙ АЛТЫНСАРИН-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА»	42
С.К.Байготанова, К.Б.Уалибекова	44
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ САН ҚЫРЛЫЛЫҒЫ.....	44
А.Б. Жакипбекова.....	46
ҰСТАЗ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ	46
Сапарова Г.Б., ...	50
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	50
Козлова И.И.	52
ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В РАЗВИТИИ МЫСЛИТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	52
Г.Б.Садуакасова	55
ӨРЕКЕТТІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ДАМУЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ	55
Ёлшина Л.С., Кусшибекова Г.Н.	58
ВЗГЛЯД УЧИТЕЛЕЙ - ПРАКТИКОВ НА СКРЫТЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЗНАНИЙ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ УСПЕШНОГО УЧЕНИКА	58
Медведева Т.В.	61
РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ ЧЕРЕЗ КОНТЕКСТНЫЕ ЗАДАЧИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В 5-6 КЛАССАХ.....	61

Ғ. Ғ. Смагулова	65
Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА БАҒЫТТАУ	65
Ыбырай Алтынсарин «Дүние қалай етсең табылады?». Өмірді өзгерткен кеңес	66
Б.Е.Ахметов	68
ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	68
Ж. Р. Ибадельдаева, А. Б.Испулаева,.....	72
ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ.	72
М.Б.Кабылова, А.Р.Макетова.....	74
МОБИЛЬДІ ДИДАКТИКАЛЫҚ ӨЗІРЛЕМЕЛЕР ЖИЫНТЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ТИІМДІЛІГІ	74
Е.И. Дружинина.....	78
«РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ И ХИМИИ, ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ, ИНТЕГРИРОВАННЫХ ЗАДАНИЙ»	78
П. Бакыткызы.....	81
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ: «ЗАМАНАУИ БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУ»	81
Асхатова Г. А.	84
РОЛЬ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ: ВЫЯВЛЕНИЕ И АНАЛИЗ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ УЧАЩИХСЯ	84
Б.А.Тусупханова.....	86
А.А.Нағыметов	86
КІТАП ОҚУ ДӘСТҮРІН ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ РӨЛІ	86
Лазарева А.Л.	90
РОЖДЕННЫЕ ЧИТАТЬ, ИЛИ КАК ПОДРУЖИТЬ СЕМЬЮ С КНИГОЙ	90
Б.А. Касымова.....	93
КІТАПХАНА – МӨРТЕБЕСІ БИІК КИЕЛІ ШАҢЫРАҚ	93
Алиаскарова А.А.	96
ВЛИЯНИЕ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ УЧАЩИХСЯ.	96
Б.С.Абдыкул	98
МАТЕМАТИКА САБАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ	98
Қ.А. Абзалбекова.....	101
Ы.АЛТЫНСАРИН ЖАЙЛЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕР	101
С.Е Абилда, Д.Э.Ахметов	103

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒА ПСИХИКАСЫ МЕН ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РӨЛІ	103
А.Қ.Абилдина	107
ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДА ҰЛТ ҰСТАЗЫ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ АЛАР ОРНЫ	107
Г.А.Абикенова	110
ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ТҰСТАРЫ.....	110
Абикенова М.Б., Миллер Е.А.....	112
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА КАК ГАРАНТ АКТУАЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В БУДУЩЕМ.	112
Ж.А. Абилхаирова	115
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	115
Абитаева Н.Е	118
РАЗВИТИЕ ЕСТЕСТВЕННО - НАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	118
А.Т.Абишева.....	121
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ТАҒЫЛЫМЫ – БҮГІНГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ	121
К.Е.Адилова.....	124
МҰҒАЛІМНІҢ ТӘЖІРИБЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКСИЯНЫҢ РӨЛІ	124
Ж.К. Абикенова, Г.З. Аубакирова	128
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ: ШЫНАЙЫ ӨМІР ЖӘНЕ СЫНИ ОЙЛАУ	128
А.Х.Азбаева	131
Қ.Сәтбаев	131
ОҚУШЫЛАРДЫ ОЛИМПИАДАҒА ДАЙЫНДАУ: ІЗДЕНІС, НӘТИЖЕ	131
Айдаркожина Д. Ж.	133
САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	133
Ш.М.Айтқожина.....	135
ЫБЫРАЙ – БІЛІМНІҢ ТУЫН АСҚАҚТАТҚАН АҒАРТУШЫ.....	135
Г.З. Акимбекова.....	139
САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУДІ (LESSON STUDY) ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ҰЙЫМДАСТЫРУ	139
Амандыкова Э.Ж.	143
Пшеничникова Л.М	143

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА НАГЛЯДНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО КОРРЕКЦИИ НЕДОСТАТКОВ РАЗВИТИЯ РЕЧИ.....	143
Л.А.Амерханова.....	146
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	146
К.Ж.Амирбекова.....	148
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ	148
М.Н.Амиртаева	151
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ	151
Амирхаирова Г.Ж.	153
ПЕДАГОГ-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА.....	153
Ш.Ж. Амирханова	155
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ	155
Қ.А. Амралина	158
Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ КӨП ҚЫРЛЫ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАҢДА ИГЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	158
Андреева А. В.....	159
МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ТРИЗ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИННОВАЦИОННОЕ СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА	159
С. Ануар, ...	163
МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ	163
С.С.Арыстанова.....	165
КЕЛЕШЕКТІҢ КІЛТІ - КІТАПТА	165
Г.Р.Аханова.....	168
Б.Амалбеков.....	168
БІЛІМ БЕРУДІҢ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ - ЖАСАМПАЗДЫҚ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	168
Ахметова Г. Ж.	170
НАУЧНЫЕ ОРИЕНТИРЫ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ПЕДАГОГИКИ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА	170
А. Ш. Ахметова	174
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ - ӨМІР ҚАЖЕТТІЛІГІ.....	174
Г.Е.Ахметова	178
Ы. АЛТЫНСАРИН ӨНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	178
Ахметов Ж.А.	181
ДЕТСКАЯ ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА В ШКОЛЕ.....	181
Д.Т.Байжигитова, А.У.Уатаева	183

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК РӨЛІ	184
Р.Т.Байжантаева	186
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢДА Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	186
Ж.М.Баймуханова.....	189
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	189
Б.М.Байсеркина	192
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ...	192
К. К. Балабекова, Н. Т. Пірімбет	194
ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ Ы. АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІН ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ	194
С.Балби	197
ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНЫҢ Ы.АЛТЫНСАРИН ІЛІМІ	197
Ж.С. Балкеев	200
Ы. АЛТЫНСАРИН – ТҰҢҒЫШ КЕМЕҢГЕР	200
Батырбекова Н.Н.	203
ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН: «ВАЖНЕЙШАЯ МИССИЯ УЧИТЕЛЯ».....	203
Бахтина О. Б.....	206
ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	206
Баяхметова Г. Ж., Курманова А. Ж.	208
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ..... ПРОЦЕССЕ.....	208
С.Ж.Баяхметова	211
ДАЛАНЫҢ ДАНА ҰСТАЗЫ	211
С.А.Бейбитов, К.С.Турганбаев	214
МЕКТЕПТЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ҮРДСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	214
Н.А. Бейсенбекова	216
А.К. Тарыбаева	216
ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ МҰРАСЫН ОҚЫТУДАҒЫ KEЙБІР ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР.....	216
Беркамалова Б.Н.	220
СОВРЕМЕННЫЕ ПРИЕМЫ И ТЕХНОЛОГИИ В РАБОТЕ С ТЕКСТАМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ СМЕШАННОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ.	220
К.К. Билялова, А.Н.Елубаева	222
ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУДЫ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУ	223

Г. К. Блялова	226
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ- ТӘРБИЕНІҢ АЛТЫН ДІҢГЕГІ	226
Билько С. И.	228
ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН И ОГРОМНЫЙ ШАГ К ГЕНДЕРНОМУ	228
РАВЕНСТВУ В ОБРАЗОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ РЕСПУБЛИКИ	228
КАЗАСТАН	228
Қ.О.Битимбаева	230
МӘҢГІЛІК ІЗ ҚАЛДЫРДЫ ӘР САНАҒА	230
Бондаренко А.А.	232
Курохтина О.В.	232
АКТУЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	232
Ж.Т.Бримжанова	235
ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА НӘТИЖЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ЖАҢАША БІЛІМ БЕРУ	235
Д.Д.Бұланбаев	238
ЫБЫРАЙ МҰРАСЫНА ЫҚЫЛАС	238
Верстакова И. Н.	240
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИДЕИ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА	240
Гельманова Я.М.	242
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Ы. АЛТЫНСАРИНА НА УРОКАХ САМОПОЗНАНИЯ	243
Голобурдина А.В.	245
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА Ы.АЛТЫНСАРИНА КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ	246
Гремякова Л.Н.	250
РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ	251
МАТЕМАТИКИ	251
Гудун Л.Л., Гусманова Г.С.	253
ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ ОРИЕНТАЦИИ НА УСПЕХ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ	254
Даришева С. С., ...	256
МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДРАМАТУРГИИ В УЧЕБНОЙ И ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЕ КАК РАЗВИТИЕ МЕТАПРЕДМЕТНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ	256
С. Д. Дауылбай	259
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	259
Даулетова Ж.Б.,Болатбекова А.Б.	261

ЭКОНОМИКАДА ЖӘНЕ ҚОҒАМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ДАМУ РӨЛІ.....	261
Р. Ү. Демесинова	264
ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ - БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ	264
Дикань Н.П.	267
Белая Н.И.	267
РЕАЛИЗАЦИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ ХОРЕОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	267
Л.К.Доскенова	271
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....	271
Г.И.Достаева	274
ЫБЫРАЙ ӨНГІМЕЛЕРІ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДА.....	274
Г.С.Дүйсембек	276
“ЫБЫРАЙ – ШАҒЫН ӨНГІМЕ ШЕБЕРІ”	276
А.Ж.Дюсекова, Д.Б.Қыйлыбай	279
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫН ҚАЗІРГІ БІЛІМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУ	279
Евдокимова Л.А.....	282
ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	282
П.А.Ермекова.....	285
ЖАС ҰРПАҚҚА ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ КІТАПХАНАНЫҢ РӨЛІ	285
Ш.А. Есенова	286
ХИМИЯ ПӘНІНДЕ ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚЫТУ	286
Жакупбекова Д. Ж.	289
ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	289
Л.Қ.Жалакова.....	292
ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ҰЛЫҚТЫ ҰСТАЗЫ	292
Жантенова А.А.	295
УЧИТЕЛЬ И УЧЕНИК: ПУТЬ К ИССЛЕДОВАНИЮ	295
Жапабаева А.С.	297
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	297
Г. Б. Жаркеева.....	300
ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ.....	300
Г. Ә. Жаркеева	302
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ.....	302

М.Е.Жармагамбетова	305
«ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ».....	305
Жәкен Н	308
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ	308
Ж.И. Жолдыбалина.....	311
«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ»	311
А.К. Жолымбетова.....	314
А.М.Манат	314
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІНДЕ ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	314
Жубеков Н.А.	317
ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ.....	317
ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В.....	317
ВОПРОСАХ СОБСТВЕННОГО ЗДОРОВЬЯ	317
А.Т.Жумагулова	320
ЫБЫРАЙ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ.....	320
Ж.Т.Жулбаева	322
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	322
С.Е.Жунусбеков.....	324
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	324
А.Қ.Жұмадильдинова.....	327
Ы.АЛТЫНСАРИН - ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІН САЛУШЫ	327
Жұмашева А. А.....	330
«ИБРАЙ АЛТЫНСАРИН-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА»	330
Заит П.....	332
ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ МАЙТАЛМАНЫ – Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ МУЗЫКА ӨНЕРІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	332
Звижинская Н.И.....	335
ФОРМИРОВАНИЕ ЖИЗНЕННЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ХИМИИ.....	335
Зобнина И. Е.	337
РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ЭТНОПЕДАГОГИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	337
Итикеева М.А.	340
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.	340

Б.А.Исбекова	342
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӨНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ТӘЛІМІ	342
Кабылова М.Б., Мұхаев І.Д.	345
ЭССЕ МЕН ШЫҒАРМАНЫ ШАТАСТЫРЫП АЛҒАН ЖОҚСЫЗ БА?..	345
Н.С.Калкенова	348
Р.Асубаев	348
ДАЛАНЫҢ ДАРА ЖҰЛДЫЗЫ.....	348
Каликбергенова Г.Б. Омарова М.М.	353
РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	353
Кантарбаева Г.	356
РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ «ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ ВСЮ ЖИЗНЬ» НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	356
Н. Ш.Кашкынбаева.....	359
САУАТ АШУ ПӘНІНДЕ ТІРЕК СӨЗДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	359
Кенешова Р.А.....	361
Дилеева И. И.	361
ВНЕДРЕНИЕ ПРОДУКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ В ВОСПИТАНИИ НРАВСТВЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ	361
Кожамжарова Ж. Б	363
МИНИ-ПРОЕКТЫ, ИССЛЕДОВАНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО	363
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	363
Н. Д. Койлыбекова, Л. Омирбек	365
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	365
Колесникова О.И., Елшина Л.С.	368
ЭЛЛЕКТИВНЫЙ КУРС ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ «МИР	369
ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК», КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА.....	369
ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 5-6 КЛАССОВ	369
С. Б. Кенжегозина.....	372
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ЖӘНЕ РУХАНИ- АДАМГЕРШЛІК ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ.....	372
Ким А.А.	375
Фатхуллина Н.В.....	376
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ: СПОСОБЫ И ПРИЕМЫ.....	376

Кирьянова Е.В.	378
Пашенко Н.В.	378
ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.	379
Киселева Е.С.	380
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.	380
Б.З.Киянбекова	383
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	383
Клишина Л.А.	386
Филонова Е.П.	386
ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ И СЕРВИСЫ В РАБОТЕ ПЕДАГОГА	387
Б. Ж. Конуров	388
ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	388
Копалова Г.О.	390
РАЗВИТИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	391
Копбаева Е.В.	393
ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ООП В 5-6 КЛАССАХ	393
Ж. К. Куанышбекова	395
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	396
Кулсариева З.А.	398
ЖАС ҰРПАҚҚА БІЛІМ БЕРУДЕГІ КІТАПХАНАНЫҢ РӨЛІ	399
Кусаинова Н.Ж, Акбаева Б.К.	401
ЧЕМПИОНАТ ПО ЧТЕНИЮ ВСЛУХ: МЕЖДУНАРОДНОЕ	401
ПАРТНЁРСТВО	401
А. М. Қайыркүл	404
САБАҚ ҮРДІСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ – ЖЕТІСТІКТІҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ	404
Қапасова Б. Қ.	406
Елікпаев С. Т.	406
Ы. АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ КӨРКЕМДІК ӘЛЕМІ	406
Н. Қасымұлы	409
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ГРАФИКАЛЫҚ ОРГАНАЙЗЕРЛЕР	409
Лаптева Т.В.	412
Берзан О.В.	412

ПРИЁМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ (НА ОСНОВЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Ы.АЛТЫНСАРИНА).....	412
Ливинец Н.П.....	414
Бандалетова Е.С.,.....	414
ВНЕДРЕНИЕ QR-КОДА НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ В.....	414
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	414
А.И.Малгаждарова	417
КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ ҚОЛДАНЫСЫ МЕН ТИІМДІЛІГІ	417
Малютина С.Р.....	420
Фефелова М.В.....	420
ВЕБИНАР КАК СОВРЕМЕННОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ	420
Манакбаева Г.Т.....	422
ПРЕПОДАВАНИЕ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ.....	422
Г.М.Манатаева.....	426
ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ	426
Б.Ж.Махаева, К.М.Сатбекова.....	429
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	429
Т.Т.Мейрам	432
ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ: ЖАҢАДАН ЖАҢАНЫ ТАБУ	432
Л.Н. Мескен	434
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	434
Минасипова А.К.	436
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ 21 ВЕКА В ОБРАЗОВАНИИ.	436
Ж. Т. Момынбекова.....	439
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ Ұ.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ	439
Т.Ғ.Молдабаев	442
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	442
Т.Ғ. Молдабаев	444
Т.О. Алтайбеков	444
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	444
Мосунова И.Э.	446

РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНЫХ СПОСОБОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ. .446	446
С.С. Мукашбекова	449
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ҚОЛДАНУ	449
Ж.Н. Мукушева	452
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ РӨЛІ.....	452
Муллина А.А.	455
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ.	455
А.С. Мустафина.....	457
МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҮЙРЕНУДІҢ БАСТЫ УӘЖДЕМЕСІ	457
Р.С. Мустафина.....	460
«ЫБЫРАЙ ТАҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ БЕЙНЕСІ»	460
Л.К.Мухаметжанова	463
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ АКТ-НЫҢ РӨЛІ.....	463
М.К.Муханова	465
БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ	465
Г.Т.Назарымбетова.....	468
ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ПЛАТФОРМАЛАР	468
А.М.Наурызбаева	471
МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	471
Г. Б. Нуржаубаева.....	473
АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	473
А.А. Нуримова.....	476
ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ.....	476
Д.Ә.Нұрбалаева	479
ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ЖҰМЫС ПАРАҒЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	479
Омарова М.М.....	481
Рахимова Г.Т.....	481
ЧЕРЕЗ ПРОБЛЕМНО- ДИАЛОГОВОЕ ОБУЧЕНИЕ – К УСПЕШНОЙ УЧЁБЕ!.....	481
Орлова О.Ю.	484
Павлова Н.Ю.....	484
РАЗВИТИЕ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	484

Оспанова Б.Ж.....	488
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ТӘЛІМГЕРЛІК МҰРАЛАРЫ	488
Оспанова С.А.....	490
СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Ы.АЛТЫНСАРИНА	490
Пахомова М. С.....	493
ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ НА СОВРЕМЕННОМ УРОКЕ.....	493
Пономарева Л.В.....	496
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА КАК УСЛОВИЕ НА УСПЕХ.....	496
Кенешова Р.А., Привалова Е.Н., ...	499
ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ-ЛИЦЕЯ № 101	499
Э.Н.Рамазанова.....	501
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ – БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ БАСПАЛДАҒЫ.....	501
А.А.Рахимжанова	504
ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ	504
С. А. Рахметова, Ж. Т. Батырбекова	508
ЖАҢАША ІЗДЕНІС- ОҚУШЫНЫҢ ЖАРҚЫН БОЛАШАҒЫ.....	508
Ревтова О.Н.....	510
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.....	510
Романовская Л.В.....	513
РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ПО МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «МАТЕМАТИКА В ОКРУЖАЮЩЕЙ ЖИЗНИ».	513
Рыспамбетова Ж.Б.	516
МЕКТЕПТЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ	516
Савельева Л.В., Долгомыслова Ю.А.....	521
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ.....	521
М.А.Сагибаева	524
Ж.М.Джаксылыкова	524
ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	524
Садыкова Д.С.....	527

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ	527
Саденова А.Б.....	529
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ПЕДАГОГ, ЧИНОВНИК, ЧЕЛОВЕК.....	529
Ш. Сайлау	533
МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ.	533
Ж.С.Салықбаева	535
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ – БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ НЕГІЗІ.....	535
Сатмаганбетова Ж.А.....	538
«ЗАГАДОЧНАЯ СТОРОНА ПРЕЗЕНТАЦИИ MICROSOFT POWER POINT».....	539
С. Сәулетұлы	543
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША «ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.	543
Т.Г.Сейтжанова	547
М.Е.Нәжмәдин.....	547
МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНДА BILIMLAND ЖҮЙЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІ	547
Г.О.Сейтмаганбетова.....	549
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ	549
Г.С. Сейтбекова	552
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	552
У.К.Сембаева	555
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ	555
А.А.Смагулова.....	558
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӨНГІМЕЛЕРІНДЕГІ АТА ТӘРБИЕСІ МЕН ҒИБРАТЫ.....	558
А.И. Смагулова.....	560
МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ	560
А.С. Смаилова	561
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ....	562
К.Сманов.....	564
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.	564
Скорикова М.П., Аққазыева Е.М.	565
ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА ИЗ ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА.	566
Соколова Р.Р.	569
НЕ ГАСИТЬ ЛЮБОПЫТСТВО И СТРЕМЛЕНИЕ К ЗНАНИЯМ.....	569
Стожарова Ю.Б.....	571

РОЛЬ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ДНЕВНИКА В РАЗВИТИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ	571
Сысоева Е.А.	572
КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОНИМАНИЕ ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ..	572
Сыздыкова С.Р.	576
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ТУЫНДЫЛАРЫНДАҒЫ КРЕАТИВТІ КӨРКЕМДІК ҚОЛДАНЫСТАР	576
Қ.Б.Тайжанова	578
ДИАЛОГТІК ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУ	578
Татиев М.А.	580
ВНЕДРЕНИЕ СКВОЗНОГО ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА «ФИЗИКА И ЖИЗНЬ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС	580
Темирова А. А., Цемох С. М.	585
ПРАКТИЧЕСКОЕ ОВЛАДЕНИЕ ОСНОВАМИ ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА	585
А. Н. Тиштыкова.....	587
БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	587
А. Ж. Тлегенова	590
МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	590
Ә.Қ Токутаева ағылшын.....	592
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ БІЗГЕ ЖЕТКЕН АСЫЛ МҰРАСЫ.....	592
А.М. Төлеукулова.....	595
М.К. Мусатаева.....	595
Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНА ЖАҢАША КӨЗҚАРАС	595
К.Ә.Төлеп.....	598
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК ТӘЛІМ	598
Д.Б.Тукенова, Ж.А. Даукишева	601
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	601
С.Н. Туребаева	604
ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	604
Турсунова Г.М.	608
ВНЕДРЕНИЕ В ПРАКТИКУ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ.....	608
М.М.Турсунова.....	610
БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	610
Туспекова Е.....	613
РОЛЬ УЧИТЕЛЯ И САМОРЕГУЛЯЦИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.	613

Г.А.Тусупова.....	616
БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	616
Д.К.Тусыпбаева	618
ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ОТБАСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ	619
Челнокова Т.А., Тымкив Е. И.	620
ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ПРОГРАММЫ «GEOGEBRA»	621
Урикбаева Қ. Қ.	622
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ӘДІС- ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ МҰҒАЛІМНІҢ ШЕБЕРЛІГІНДЕ	623
КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ, И КАК ЕГО РАЗВИТЬ	625
Файзулхакова Л.А.	628
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ..	628
Фишер Е.Б.....	631
ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ И ПИСЬМА НА УРОКАХ.....	631
РУССКОГО ЯЗЫКА	631
Хартунг Э.....	633
Суртубаева Д.А.....	633
РАЗВИТИЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В СИСТЕМЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	633
Хамитова А.Х.	635
МЕТОД RBL НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ПРОЦЕСС ПЕРЕДАЧИ ИННОВАЦИОННЫХ ИДЕЙ В ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ.....	636
Б.О.Хасенова, А.Т.Садирбеков	639
ОҚУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ-САПАЛЫ БІЛІМ	639
А. Хуатай	641
БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ ТІЛ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ	641
К. И. Шайлимбекова.....	644
МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ	644
Ш. Шамабаракова.....	647
БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	647
Шараева Н.В.	650
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ, КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	650
Шарипова Л.Х.....	653

ВОЗМОЖНОСТИ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ.....	653
Шатенова С.Е.....	655
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	655
Шах Л. А.	657
ОБНОВЛЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ:	657
ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ	657
А.К.Шахметова.....	661
СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ – ОҚУШЫ МЕН МҰҒАЛІМНІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫ	661
Г. К. Шегебаева	664
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	664
Г.А. Шоланова	666
Ы. АЛТЫНСАРИННІҢ БІЛІМ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	666
Ш. А. Усатаева.....	668
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР	668
Яушева Р.К.....	671
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ КАК СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	671

Ы. АЛТАНСАРИН МҰРАЛАРЫНЫҢ ҚАЗАҚ РУХАНИЯТЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ

XIX ғасырды Ресейлік ғалымдарорыс әдебиетінің алатын ғасыры деп атайды. Қазақ ғылымында ұлттық әдебиеттің алтын ғасырына XX ғасырды жатқызу ғылыми тұрғыдан дәйектеледі. Бұл жерде бір жайтқа ден қойған абзал: ол – XX ғасырдың алтын ғасыр аталуына XIX ғасырды мықты алғышарттардың жасалуы. Махамбет, Дулат, Мұрат, Шортанбай т.б ұсталған бағыт бар да, жаңа жағдай, жаңа уақыт, жаңа саясат аясында ұлттың әлеуеттік асқан қуатын Ш.Уалиханов ғылым саласында, Ы.Алтынсарин педагогтік, ағартушылық салада, Абай поэзия, философиялық тереңдік саласында баршаға жарқырата көрсетіп, паш ете білді. Бір ғажабы, бұлар білім-ғалым жағынан әмбебап тұлғалар еді. Ірі аудармашылық, тарихшы, этнографтық, философ, мәдениет және өнертанушылық, саясаткерлік т.б сипаттары осы ойымызға дәлел бола алады. Оларға тұңғыш, ең алғашқы деген ұғымдар жарасады.

Мәселен, Ыбырай – мықты тәржімашы. Тұңғыш сауатты аудармашы. Балалар әдебиетінің негізін алғаш қалаушы. Табиғат лирикасын толыққанды етіп тудырған тұңғыш өлеңдер авторы. Прозаның шағын үлгілері болып табылатын әңгіме мен новелланың негізін салушы. Жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің ғылыми негізін жасаушы. Демократтың ірікөзқарастардың иесі. Педагогтік еңбегін, көзқарасын сыншыл реализммен ұштастырған тұңғыш қаламгер. Қазақ әдеби тілінің тазалығы үшін белсене күресуші.[1]

Және бір назар аударатын мәселе мында. Қандай тақырыпты өткенде де, мұғалімнің негізгі идеяны сол кезеңдегі қоғамдық – әлеуметтік, тарихи, саяси жағдаяттармен тығыз байланыста алуы қажеттілігі. XIX ғасырда Қазақстан Ресейдің боданы болған. XVIII ғасырдың екінші жартысында басталған отарлау саясаты XIX ғасырда, әсіресе, екінші жартысында Кенесары хан бастаған ұлт-азаттық қозғалысы тұншықтырылған соң тіпті күшейді. Әу басында байқау, аңысын аңдау сияқты саясат уақыт өте келе, өктемдік, қан төгу, күш көрсетуге ұласты. Бұрынырақтағы ескіше хат тану, медреселердегі оқу, діни білім алуға қатаң шектеу қойылды, олардың яғни оқу орындарының салынып, білім берумен айналысуына ояз бастықтарының рұхсаты қажет болды. Қазақ даласындағы отаршылық саясаты әбден қаһарына мінген сол XIX ғасырда қазақтың танымал, беделді адамдарының өзі жік-жікке бөлінді. Бірі Ресей билігін жақтады, бірі оған қарсы күресті жақтады. Ыбырайдың әкесі Алтынсары да атасы Балғожа да патша билігіне қарсы шыққан Кенесары қозғалысына қарсы болды. Алтынсары Кенесары әскерінің қолынан 1844 жылы қайтыс болды да, ұлы педагог, ағартушы жасынан-ақ Балғожа атасының тәрбиесінде болды. Демек, бұл жерде Кенесары бастаған қозғалысты жақтаған немесе оған қарсы болған адамдарды тізгеннен гөрі, екі түрлі көзқарас, сол кезеңдегі нақты саяси хал-ахуал атмосферасын басты назарда ұстағанымыз абзал.

Бұның бәрін егжей-тегжейлі айтуымыздың сыры мынада. Жасыратыны жоқ, соңғы жылдары, әсіресе, тәуелсіздік алған кезімізден бастап, кешегі тоталитарлық кезеңдегі бұрмаланған шындықты қалпына келтіруге байланысты көптеген ғылыми конференция, отырыстар т.б. өткізілді. Бәрі де игілікті істер. Алайда кейде әділдік болса да, оқыс ойлар, негізделмеген пікірлердің боп жатқаны да рас, соның бірі Ы.Алтынсаринге байланысты. Ол пікірлер, негізінен, «Ыбырай шоқынды», «Ұлттық болмыстан ажырап қалған», «орыс отаршылығының жетегінде болып, соның жақтаушысы болған», «орыс әліпбиін қазақ

балаларына күштеп үйретуші» деп келетін т.б. ойларға саяды. Егер өзің орыс империясының отары болсаң, іс қағаздары орыс тілінде ғана болса, ауыл молдасынан хат тану, медреседе оқу белгілі бір дәрежеде шектеуге ұшыраса, ауқатты адамдардың балалары ғана оқуға, онда да орыс оқуына қабылданса, өз ана тілінде оқытпау арқылы қазақ жастарынан орыс империясының сойылын соғар шенеуніктер тәрбиелеу зұлымдық саясатының негізгі де маңызды саласы болса, тура сол тұста Алтынсариннің қазақ балалары үшін шырылдап жүріп, мектептер ашуы, т.б. оқу орындарының ашылуына қол жеткізуі, орыс кириллицасы арқылы орыс, Еуропа, әлем елдеріндегі оқыту мен тәрбиелеудің озық әдіс-тәсілімен қаруланды. Ол ашқан мектептерден шыққан барлық түлектерді айтпай-ақ қояйық, бір ғана Ахмет Байтұрсыновтың өзін айтсақ та, көп жайтты аңғаруға болады. Ресей империясының отары бола тұрып қалайша орыс кириллицасына көшпегеу болады? Араб тілінде жазу, қарым-қатынас үшін сөйлеу Ресейдің боданында мүмкін болды ма? Абай да, Ыбырай да орыс тілі, орыс мәдениеті арқылы әлемнің ірі құндылықтарымен танысып, соны игеруге ұмтылды. Олар оны прогресшіл идеялары үшін пайдалануды көздеді. Ағартушы, педагог ешқандай да шоқынды болған жоқ. Олай десек, атақты шығармасын «Бір Аллаға сыйынып, Кел, балалар оқылық!» деп бастамас еді. Ресей империясы қазақтарды шоқындыру, оқу-білім арқылы өз халқына қарсы қою мақсатымен талай миссионерлерін азақ жеріне жіберді. Солардың бірі Ильминскийдің шынайы бет пердесін Ыбырай жетік білген. Сондықтан да оның ниеттесі, білім саласындағы әріптесі ретінде сыйласып, өз мақсатына жетуді көздеген ұлы педагог орыс отаршылығына қарсы наразылығын оған сездірген жоқ. Ильминскийге жазған хаттарында орыстың отарлық саясатына қарсы бір ауыз сөз жоқ. Олай болса, ұлы мақсатына жету үшін сыпайы, дипломатиялық қатынас орнаттың деп оны сөгудің еш реті жоқ. Қазақ балалары үшін шығарған «Қырғыз хрестоматиясын» Ы.Алтынсарин басқа елдер қаламгерлерінің балаларға арналған шығармаларымен де толтыруына болатын еді. Алайда ондай шығармалардың қазақ баласының ұғымына лайықты аудармаларын автор өзі жасайды және ең бастысы, өз туындыларын, сондай-ақ қазақтың байырғы мұраларын енгізді. Ал, уақыт өте келе, сондай көне мұраның бірі XX ғасырда қазақ әдебиетінің тарихын XVIII ғасырдан, Бұқар жыраудан бастау керек деген тұжырымдамаға қарсы боп, монография шығарған, диссертация қорғап, әдебиет тарихын XV ғасырдан бастау қажеттігін дәлелдеген М.Мағауин үшін үлкен олжа болғанын қалың жұртшылық ұмыта қойған жоқ болар?![2]

М.Мағауин диссертациясына материал іздеу барысында Ы.Алтынсариннің 1879 жылы басылған атақты «Қырғыз хрестоматиясының» 1906 жылы шыққан «Мәктубат» нұсқасына (араб тіліндегі) тап болған. Және одан Шалкиіз жырауға қатысты дүниелер тапқан. Ы.Алтынсарин әйгілі жыраудың ел ішінде сақталған толғауларын осы «Мәктубатқа» енгізген. Міне, зерттеушіге тың серпін берген Шалкиіз мұрасының табылуы Ы.Алтынсариннің жинақтауы арқасында XX ғасырға жеткен деуіміз керек.

Ы.Алтынсарин туралы көп жайтты айтуға болады. Біз тек өзімізге өзекті боп көрінген проблемаларды ғана ортаға салдық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. - 652. Т.3. Астана: Фолиант, 2005
2. Қирабаев С. Ыбырай Алтынсарин. Кіт.: Қирабаев С. Көп томдық шығ. жинағы. Т.8.А:Қазығұрт., 2007.
3. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық. А.: Аруна, Ltd ЖШС, 2005.
4. Мағауин М. Мен. Роман-эссе. А.: САҚ АҚ, 1998.

С. Оспанұлы ф.ғ.к. профессор
К. Мырзағалиева ф.ғ.к. қауым. профессор
А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті
Қостанай, Қазақстан

АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ АЗАТТЫҚТЫ АҢСАҒАНТ АЛАШ АЗАМАТТАРЫ

Ахмет 1891 жылы Ыбырай Алтынсарин негізінен қалаған Торғайдағы екі сыныптық орыс-қазақ училищесінде оқып, тәрбиеленеді.

Ыбырай – ұлы ағартушы. Халық ағарту ісінің де, ағартушылық әдебиеттің де, журналистиканың да негізін салушылардың бірі болса, Ахмет Байтұрсынов ол жасаған осы абыройлы істердің бәрін жалғастырып, дамытушы, талантты ізбасары.

Халқымыздың кемеңгер ұлдарының бірі Әлихан Бөкейханов 1925 жылы Ахметке хат жазып:

«Алтынсары баласы Ыбырай хақында өзің жазсаң жақсы болар еді. Ол сенің аған емес пе? Егер ол қазір өмір сүрсе, сендей болар еді, ал сен ертерек дүниеге келгенде оның ісін жасарың хақ»[1,стр.3], -деп екеуінің бір-бірімен рухани жықындығын, мақсаттарының бір екенін айтып, үлкен сенім артады.

Ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин: «Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы... Біздің барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі осы, тек осы мектептерде»[2, стр.204],- деп жазса, бұл ойды Ахмет Байтұрсынов «Мектеп жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақшы», - деп әрі қарай жалғастырып, іс жүзіне асырды. 1895 жылы педагогикалық училищені бітірісімен, ұстаздық жолға түсті. Қалың ұйқыдағы қазақ халқын маса болып ызыңдап, санасына білім құю арқылы оятуды алдына мақсат етіп қойды. Ағартушылық қызмет атқара жүріп оқу-білім, мектеп, оқулық, оқу жүйесі, мұғалім жайында көбірек сыр толғады. Ыбырай Алтынсарин «Облыстардағы оқу жұмыстарының жалпы жайы», «Мектептердегі оқу және тәрбие жұмыстары», «Оқу құралдарының жайы», «Мектептің шаруашылық жайы» деп халық ағарту мәселелері жөнінде толғанса, Ахмет те аға жолын жалғастырып, «Қазақша оқу жайынан», «Оқу жайы», «Оқыту жайынан», «Мектеп керектері», «Орысша оқушылар» деген сияқты келелі мәселелерді қозғайтын мақалалар тудырды. Оларда халық ағарту ісінің мұң-мұқтаждары айтылып, оқу ісін жақсартудың жолдары да көрсетілді.

Ыбырай қазақ балаларына лайықтап тұңғыш «Қазақ хрестоматиясын» (1879) құрастырып, сол жылы «Қазақтарға орыс тілін үйретуге алғашқы басшылық» кітабын жарыққа шығарды. Ыбырай бастаған игі істі Ахмет жалғастырып «Оқу туралы» қазақша алифба (1 кітап. Орынбор. 1912), «Әліп-бій». Жаңа құрал (Қызылорда. 1928), «Қазақша оқу жайынан», «Тіл құрал» (Орынбор. 1914), «Баяншы», «Сауат ашқыш» тағы да басқа оқу-әдістемелік кітаптар жазды.

Ыбырай ұлттық сананы оятуға ойлап «Қазақ газеті» атты газет шығармақ болса, ұлттық мәні бар саяси-әлеуметтік және мәдени мәселелерді, көтеру үшін баспасөздің атқарар қызметінің зор екенін түсінген Ахмет сол Ыбырай арман-мақсатын жүзеге асырып 1913 жылы биресми ұлттық «Қазақ» газетін дүниеге әкелді.

Ыбырай «Далалық облыстарды басқару жөніндегі «Уақытша Ереже туралы. 1968 ж.» деп аталатын жазбасында «Ережеге» қарсылық білдіре отырып, «жер мәселесін» шешудің мұндай тәртібі ежелден қалыптасқан жерді пайдаланудың халықтық салт-дәстүріне қайшы келеді», - деп аштық отырықшылықты күштеп енгізуден болып отырғанын айтады. ... «Дала адамдарының халықтық өмірін жасанды түрде төңкеруге кіріспес бұрын бұл халықты, оның өмірін танып-білу әлдеқайда ақылдырақ болар еді», - дейді. –Қатерлі қателік жасамау үшін бұл халықта аграрлық мәдени дамудың нышаны бар ма екен, отырықшы үстем халықпен

арадағы тікелей қатынастан қаншалықты әсер алды екен, бұл халық қошаған табиғаттың қандай жағдайында орналасқан және т.б. осы сияқтыларды біліп алған жөн. Өйткені тұтас ұлтты енжар ұлтқа айналдырумен пара-пар, осындай жай башқұрт халқымен болған деседі, сондай-ақ табиғат заңдарына кішкентай баланы бірден ересек адамға айналдыру мүмкіндігі болатын мысал да жоқ» [3, стр.41].

Ахаң 1913 жылы «Көшпелі һәм отырықшы норма» деп аталатын мақаласында «Отырықшы норма» дегеннің не екенін газет оқушыларына түсіндіріп, он бірінші шілдеде депутаттар Думада қазақ жерлерін орыс келімсектері жөн-жосықсыз алып жатыр» дегенде, «Переселендер басқармасының бастығы Глинка қазақ жерін қандай жолмен алып жатқандығын көрсетуге норманы қазаққа не үшін шығарғандығын жасырмай ашып айтып берді», -деп оның сөзін келтіреді. «Біздің қазақ турасындағы істеп отырған ісіміз жолды, - депті ол. Біздің жолымыз екеу-ақ. Бірі – қазақтан артық жерді алу, екіншісі – қазаққа тиісті жер беріп орналастыру қазақтың артық жерін алып жатырмыз – артық жерді алсын деген закон бойынша, қазаққа жер беріп, орналастырып жатырмыз – өздерінің тілегі бойынша. Қазаққа істеп отырған жолсыздық емес, әдісіміз бар қазаққа тиісті жер беріп, орналастыру турасында Думаға закон жобасын кіргізбей тұрғанымыздың мәнісі: көшпелі қалпында жер беріп, орналастырсақ, қазаққа көп жер тиеді. Артыларлық жер аз болмақшы. Оны Дума арқылы законмен бекітіп, қазаққа берген соң, ала алмаймыз. Қазақ жері қазақтан көп артылып қалу үшін біз әдіс жасап отырмыз. Әдіс қылу жолсыздық емес, ептілік. Біз Министірлер Советінен ептілік рұқсат алып, қазақты ебімізге түсіруге қайырмалап едік, топ-тобымен топырлап түсіп жатыр. Ол істеген ебіміз мынау еді: қазаққа «отырықшы болып жер алуға риза болсаңдар, сендерге де мұжықпен қатар 15 десятинадан еркек басына жер береміз» дедік. Айтуымыз-ақ мұң екен, қазақтар «отырықшы нормасымен жер бер» деп жабылып сұрап жатыр. Өткен жылда отырықшы нормамен қазақтарға 700 мың десятина жер бердік».

А.Байтұрсынов осылайша Глинка сөзін келтіріп, «переселендер басқармасының Думада барлық депутаттар алдында айтқан сөзі өтірік деп айта алмаймыз», - деп, отаршылдардың айла-шарғысының сырын одан әрі ашып, анықтай түседі [4, стр.230].

Ыбырай 1878 жылдың 23 маусымында Ресей Әскери Министрінің атына жолдаған хатында: қазақтардың құнарлы жерлері Орынбор қазақ әскерлеріне беріле бастауын, 1874 жылғы Орынбор Генерал-губернаторының ол жайында бұйрығы шыққанын, соған байланысты қазақтардың әлеуметтік жағдайының күрт өзгергенін айтып: «7000-нан астам отбасы (ауданның қырғыздары) бүгінде 2300000 десятин жерде Новолинейный ауданында орналасып отыр. 1 млн десятин жердің өзіне тығыз орналасқан болар еді. Ал оларды 770842 десятин жерге орналастыру дегеніміз көптеген қырғыздардың шаруашылықтарының ыдырауына әкеліп соғады.

Ал 1878 жылғы 23 мамырдағы заң аудан қырғыздарының шаруашылығының іргесін берік етіп, әлеуметтік жағдайларының жақсаруын қамтамасыз етер еді. мына жоба жерді тарылтады, мал шаруашылығын дамытуға зиянын тигізеді. Ал ол халықтың күн көріп отырған – бірден-бір тіршілігінің көзі»[5], -десе. Міржақып Дулатов «Қазақ жерлері» деген өлеңінде 1868 жылдан бүкіл жер қазыналық деп танылып, мұжықтардың қоныс аудара бастауына байланысты жеріміз тарылып, қасиетті бабаларымыздың зираттары көшелерінің астында қаалғанын, көшкен бұлттай қаптаған мұжықтар енді зираттардың тасын алып, ағаштарын отқа жағатынын ашына жазады. *«Осы күнгі қалған жеріңнен айрылсаң малыңды топыраққа бағасың»,* -деп қатты ескертеді. Қандастарына *«атамекен жерің қайда, бәріңізді қуып шығып «хололдар» отыр, жер өлшеуге келген землемерлер құнарлы жерлер мен тұщы сулы бар мекендерді алып жатыр. Бұған аамал-айла таабааттын ерлер қайда?!»* - деп намысын қайрайды. Сөйтіп, ұзақ өлеңін: *«Он бестен кісі басы десятина жер берсе, сонда, қазақ, нешік халің?»*[6, стр.384]. –деп сұраулы түйінмен аяқтайды.

Отаршылдық дәуіріндегі ең басты проблема осы жер мәселесі болатын. Сол себепті де М.Дулатов бұл ойларын «Жер мәселесі» мақаласында да қайталай жалғастырып, Ресей отаршылдарының озбырлық әрекетін, өріс пен қоныстың тарылып, қазақтардың құнарсыз жерлерге, құм-шөлдерге ығысуын ашына жазады. Енді жер кестіріп алып, қала салтымен

тірлік етулері керек пе, әлде сол бұрынғы көшпелі өмірлерін жалғастыра ма – осы екі ұдай пікірдің тиімді-тиімсіз жақтарын көрсете отырып талқылап, таразылайды. Сөйтіп, Клеменец, Винер сияқты ғалымдардың ой-тұжырымдарына сүйеніп, малмен күн көріп отырған халықтың өрісін тарылту ақылға сыймайтын іс екенін қынжыла айтады. Қазақ халқының ежелден қалыптасқан негізі – тұрмыс-салтына тамырына балта шабу екенін нығарлай жеткізеді.

Автор мақаласында халықтың жұмысын түп-тамырымен бұзып өзгерту оңай іс емес екенін, *«қауіпті дертке ғалым тәуіп қанша керек болса, бұл мәселенің түйінін шешуге де сонша білім керек»* екенін, *«Өлгенді тірілту мүмкін болмаған секілді, бұл туралы өзгеріс қате пікірмен болса, түзетуге болмайтынын»* айтып, *«қала болу керек деушілердің пікірі»* мен *«көшіп жүру керек деушілердің пікірін»* келтіреді. Сөз соңын: *«Өзі қайда барарын біле алмай, адасып тұрған халықты бұрынғыдан жаман адастырып, басшыларымыздың екі жаққа тартуына қайғырып, тезірек бір ынтымаққа келуін тілейміз»* [6, стр.248], -деп аяқтайды.

Мағжан Жұмабаев «Дала, қала» мақаласында дала мен қала арасындағы қайшылықтарды айта келіп: «Оның балалары білімді, ойлы. Ол таң қаларлық істер істейді. Отты дүние айналған теңізді кезеді. Айшылық жолды алты аттайтын атсыз арба жасайды. Майсыз шам жандырады. Неше жүз шақырым жерден сөйлесетін құрал жасайды, қанатсыз көкке ұшып, бұлтқа араластырады. Түпсіз теріңге сүнгітіп, меруерт- маржан шығарады, қысқасы қала баласы асқан адамдар. Естімейтін нәрселері жоқ, қолдарынан бәрі келеді. Қала ол өнер-білімнің бесігі, анасы... Онда өнер бар, онда білім бар» [7,стр.101], -деп сөз нөсерін ағылта құяды. Бұл жолдарды оқығанда Ыбырай Алтынсариннің «Өнер-білім бар жұрттар» өлені есіңізге түседі.

«Ол» Абай мен Ыбырайдың осы саладағы ойларын дамыта отырып, өнер мен білім жолына үгіттейді, оқудың пайдасын әңгімелеп, мәдениетті елдердің тіршілігін үлгі етеді [8], - деп академик Серік Қирабаев атап көрсеткендей Сұлтан-Махмұт Торайғыров та Ыбырай жолын жалғастырып 1912-1913 жылдардан бастап ақындықпен бірге ағартушылық жолға түсті. Мағжан Жұмабаев та оқытушылық қызметтер атқарып, мектеп оқушыларына, мұғалімдерге арнап «Педагогика» (1922,1923), «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жөні» (1925) еңбектерін жариялады.

Ы.Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығына, ұстаздық жолына таалдау жасалып, жан-жақты баға берілген, әдебиет, мәдениет тарихынан алатын орнын көрсеткен Кеңес дәуірінде жазылған тұңғыш еңбектердің бірі Мухтар Әуезовтің «Ыбырай Алтынсарыұлы (1841-1889 жыл, 48 жас)» деп аталатын мақаласы еді.

Кезінде ұлы ұстаз туралы «крест таққан», «шоқынған», «орысқа берілген», «сандығы толған крест екен» деген сияқты өсек-аяң да көп болған.

М.Әуезов осы мақаласында ұлы ағартушының еңбегін «қазақтан шыққан шын қазақ ақыны», «ұлт мектебінің іргесін қалаған бабасы» деген сияқты баға беріп «шоқынды» аталуының себебіне тоқталады.

Біріншіден, Ыбырайдың Еуропа мәдениетіне жол салуы, екіншіден, «қазақ өз алдына ел, қазақ еш уақыт ноғай болмайды», – деп Ноғай ағайындардың «мұсылмандар ноғай болуы керек» дегеніне қарсы шығуы, үшіншіден, Ыбырай кітаптарының орыс әрпімен (кирилицамен) басылуы, төртіншіден, Ыбырайдың абыройының асуы. Әуезовтің өз сөзімен айтсақ: «Ол заманда орысша оқып, қанжығаласып ел билеу ісіне қатынасқандар төре тұқымдарынан болған. Бұлардың ішінде бақ күндестік туды. «Жуан қоныш, сасық қазаққа не қылған адамишылық», – дегендей. Ыбырайдың тұрған облысына дабысы күшті, ел оны әулие қылып ұстай бастады. Бұл бұрыннан қазақ елін билеп, меншіктеп қалған төрелерге ұнамады». Бесіншіден, шеттен келген надан молдаларға қарсы болуы. М.Әуезов: «...Ыбырайдың ноғайдан, төреден, азған қазақтан шыққан дұшпандары ұрандасып, ел арасына айтылмыш өсекті таратқан. Ол өсек орынсыз», – дей келіп, Ильминскийдің Ыбырай қолымен от көсеп, қазақ балаларын шоқындыру ниетінен түк шықпағанын, Ильминскиймен қазаққа пайда келтіру үшін ғана жақындасқанын, Ильминскийге Ыбырайдың жазған хаттарында, істеген істерінде «орыстың исі шығып тұр» деуінің мүлде орынсыз екенін айтып, «хаттарында,

істерінде патша хукіметіне жылы сөз, қолайлы іс болса Ыбырайдың хайла-шарғысы. Ол Ильминскийлерді алдап, адастырған әдісі деп қараудан басқа орын жоқ», – дейді.

Ыбырай өлгеннен кейін сандығын Васильев дегеннің алып кеткенін, бір сандық крест дегендері бір сандық қағаз екені, айтуға жеңіл болсын деп орыс жолдастарының орысша ат қоюы «шоқындыға» жатпайтыны айтылады.

Мақала соңында автор Ыбырайдың еңбегін жоғары бағалап, атын ескерусіз қалдырмау үшін не істеу керектігін тағы да санап көрсетеді:

1. «Шоқынды» деп білмеуіміз керек. Ол жабылған орынсыз жала болса, Ыбырай қазақтан шыққан адал азамат болатын болса, ол қазақ-қырғыздық маданият тарихында тиісті орын алуы керек.

2. Ыбырайдың өмірін, ісін толық қылып жазып, жазған кітаптарын қазақша бастырып шығару керек»[8, стр.440].

М.Әуезовтің бұдан кейін ұлы ағартушының қазақ әдебиеті мен мәдениеті тарихында алар орнының жоғары екенін көрсететін мақаласы Қызылордада басылып шыққан «Қазақ әдебиетінің тарихы» (1927 ж.) кітабында, 1937-38 жылдары жарық көрген Әдебиет хрестоматияларында, «Социалистік Қазақстан» газетінде, «Уақыт және әдебиет» кітабында, бірлі-жарым түзетулермен жазушының он екі томдық шығармалар жинағында басылды.

1922 жылы желтоқсан айының басында сол кездегі республика астанасы Ташкент қаласында «Талап» атты қауым құрылды. Қауымның мақсаты – қазақ халқының әдеби тілін, ғылыми атауларын (терминология), емлесін, ұлттық өнерді, тарихын, салт-дәстүрін, оқу-білімін зерттеп, зерделеп, алға басуын қадағалау, ұлт қызметкерлері мен өнер қайраткерлеріне көмек көрсету, бұл істерді жүзеге асыру үшін дәріс оқу, баяндамалар жасау, көрмелер ашу, баспасөзге жазу, кітап, қолжазба, өнер үлгілерін жинау, білім, өнер жөніндегі еңбектерді жарысқа, сынға салып, бәйге тігіп, жүлде беру, халық ағарту жолында мамандар, шеберлер, курстар ашу, аудармашылар, әріп терушілер дайындау болатын.

1923 жылдың 29 наурызында «Ақ жол» газеті «Талап» қауымында соңғы өткен екі жұмада екі лекция болып өтті, –деп жазды. – Бұның бірі Мырзағазының баяндамасы – «Алтынсариннің өмірі һәм істеген істерінің жайынаан», екінші лекция Мағжандікі – «Абай өлеңдері туралы».

Мырзағазы Есполов – «Талап» ұйымының басқарма мүшесі болса, Мағжан Жұмабаев осы қауымның Жарғысын (Уставын) жазушылардың бірі еді.

«Баяндамашылардың екеуі де алған мәселелерін жете тексеріп, толық мағлұмат жинақтағандықтан, жиылған жұртқа ескі қазақ заманының екі ардақты адамы – Алтынсарин мен Абай жайынан бірталай жаңа сөздерді айтып берді.

Мұнан кейін газет редакциясы баяндамалардың мазмұнына аз-кем кідіріп, дәрісшілердің сүбелі ойларын келтірді. Мәселен, Мырзағазы тындаушылар Ыбырайды толық білмейтінін ескеріп, өмірі мен шығармаларынан толық құлақтанды етеді, «әр жерде жыбырлап сөйлеп, Алтынсаринді орысты көбейтүшінің бірі болды деп миссионерге таңып жүрген жаладан басын арашалап алады» да, қанқу сөзді Ыбырайдың сын садағына ілінген татар молдалары таратқанын айтады («Ыбырай қазақ үшін Еуропамәдениеті керек десе, түсінгендіктен, ел ішінде дін тарат деп мал жиып жүрген татар молдаларына қарсы болған, көбін өзі жүрген жерлерінен құғызған. сондықтан молдалар ішінен жауы көбейіп, жаманатқа солар ұрындырған")» [9, стр.42].

М.Есполов баяндамасы Мұхтар Әуезовтың 1922 жылы жазған жоғарыда аталған «Ыбырай Алтынсарин (1841-1889 жыл, 48 жас)» деп аталатын мақаласына үндес.

Мырзағазы Есболов – Ыбырай Алтынсариннің ұлы ағартушы екендігін айтып, «шоқынды» деген алыпқашпа сөзден қорғаған М.Әуезовтен кейінгі екінші тұлға.

Мырзағазы 1891 жылы Қостанай уезі Аманқарағай болысының № 4 ауылында туған. Алғаш ауыл молдасынан хат танып, кейін мұғалімдер мектебін бітіреді. «Алаш» қозғалысының қайраткері. «Қазақ» газетімен тығыз байланыста болып, мақалалар жазып тұрған. Петерборда шығып тұрған «Мусылманская газетанің» тілшісі болған.

Қай халықтың да болашағы – жастар. Олардың алға басып, еліне пайдалы адам болып өсіп-өркендеуі ғылым, білімде.

Бүкіл саналы ғұмырын ұрпақ тәрбиесіне арнаған ұлы ұстаз еліміздің басына қандай да бір қауіп-қатер төніп, қабырғасын қиындық қысқанда да бейтарап қала алмаған.

Сондықтан да елім, жерім, халқым деп күресіп азаттықты аңсап өткен Алаш азаматтарының рухани күш-қуат алған бастау-бұлақтарының бірі – Ыбырай Алтынсарин идеялары мен еткен ісі екені даусыз. Оны осы мақала өзегінен де аңғару қиын емес.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бөкейханұлы Ә. Бауырым Ахмет! Дулатова Г. Аманат//Жұлдыз, 1994. № 3-4.
2. Алтынсарин Ы. Таза Бұлақ. –Алматы: «Жазушы», 1988.
3. Алтынсарин И. Собрание сочинений в трех томах, 1976.
4. Байтурсынов А. Көшпеллі һәм отырықшы норма. //Қазақ газеті. № 20, Ақ жол – Алматы: «Жалын», 1991.
5. Мәскеу әскери-тарихи архиві, фонд 1099, опись 1, дело 163.
6. Дулатов М. Қазақ жерлері. Шығармалары. –Алматы: «Жазушы», 1991.
7. Жұмабаев М. Дала, қала.//Айқап. «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы. –Алматы. 1995.
8. Қирабаев С. Ақын тағдыры //Социалистік Қазақстан, 1 мамыр 1990.
9. Әезов М. Ыбырай Алтынсарыұлы (1841-18899 жыл, 48 жас)//Шолпан 6-7-8 сан, 1923.Шолпан.-Алматы: «Ан-Арыс» баспасы, 2010.
10. Хамзабекұлы Д. Руханият. –Алматы: «Білім», 1997.

Н. Т. Шектыбаева

*Ы. Алтынсариннің мемориалдық
музейінің бас қор сақтаушысы*

Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІ

19 ғасырдың екінші жартысында Европа мен Азияның көзі қарақты зиялы азаматтары арасында ерекше бір ғылыми – шығармашылық қатынастар қалыптасты. Екі түрлі менталитеті бар халықтар өкілдері өркениеттің өзекті мәселелері жөнінде ортақ тіл тауып, олардың арман мұраты үндесіп жатты. Солардың бірі жастайынан дәстүрлі тәрбие алып, өз халқының рухани дүниесін бойына сіңіріп Европа мәдениетіне қол созған қазақтың алғашқы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин болды.

19 ғасырдың екінші жартысында қазақ даласы түгелімен орыс империясының құрамына еніп, отаршылдық дәуірдің басталған шағы еді. Малдан, жерден айрылған қазақ жаңа өмірге бейімделу жолын іздейді. Қазақтың кейбір зиялы азаматтары құлдыққа толық түспеудің жолы білімде деп түсінді. Балғожа би сияқты ұрпағының келешегін ойлаған ойлы азаматтар өз балаларын орыс мектептеріне бере бастады. Бұл жағдай орыстың отаршылдық әкімшілігінің ойынан шықты. Өйткені жергілікті мемлекеттік аппарат қазақ тілін білетін орысша жаза алатын кадрларға мұқтаж болды. Оның үстіне орыс мектептеріне тек қана сұлтандар сияқты қазақтың ақсүйек өкілдерінің балалары ғана алынды.

1864 жылы қаңтар айында ресми түрде Торғай даласында алғашқы мектеп ашылды. Мысалы, осы мектептің ашылуы жайында А.В.Алекторов былай деп жазды: «1864 жылы 8 қаңтарда 200-дей қазақ әкімдері мен офицерлердің қатысу салтанаты үстінде Орынбор бекінісіндегі орыс-қазақ мектебі формалды түрде ашылды... Ат жарыс, палуандар күресі болды, азияша берілген қонақасыға қазақ әкімдері риза болы тарасты» [1].

Енді ашылған мектепті оқу-әдістемелік материалдарымен қамтамасыз ету мәселесі күн тәртібіне енді.

Ы.Алтынсарин осы жылдың 14 қаңтар күні Орынбор бекінісінде мектеп ашу, оқу құралдарын жіберу туралы Орынбор облыстық басқармасына берген рапортында былай деп

жазды: «Биылғы қаңтардың 8 жұлдызында Орынбор бекінісінде мектеп ашылып, оған 13 қазақ баласы қабылданды, оларды орыс және татар тілдерінде сауатын ашуға мен осы айдың 9-жұлдызында кірістім. Шамамен 8 балаға арналған әліппемен Ильминский жасаған «Қазақтарға орыс тілін үйрету көрсеткіші» жеткіліксіз болып шықты. Сондықтан қазіргі уақытта материалдарға зәрулік көріп отырмыз, демек екі, тіпті үш балаға бір ғана әліппе бойынша оқытылуда» [2]. Мұнан біз мектептің оқулық және бұдан басқа да құрал жабдықтарға зәру екендігін көреміз. Әлбетте, мұндай оқулықтар ол кезде мүлдем жоқ еді. Сондықтан орыс алфавитін пайдалана отыра қазақ тіліне төменгі сынып оқушылары үшін оқулық жазу Ыбырай бабамыздың еншісіне тиді. Ағартушының аз уақытта-ақ біршама білім беріп үлгіргендігі туралы Торғай бекінісінің бастығы Я.Т.Яковлевтің өзінің 1864 жылғы 5 маусымында Орынбор және Самар генерал-губернаторына жолдаған хатында «28 майда жаңадан ашылған қазақ мектебінде оқу-тәрбие жұмысының жақсы жолға қойылғанын хабарлай келіп, барлық офицерлер мен дін өкілі (священник) училищеге шақырылды. Менің көзімше қазақ балаларынан емтихан алынды. Оқылған уақыттың аздығына қарағанда оқушылардың табысы өте жақсы. Төрт жарым айдың ішінде олардың алған білімдері өте қанағаттанарлық, тіпті кейбіреулері орыс тілінде басылған кітаптарды жақсы оқи алады, 9 бала қазірдің өзінде орысша жаза біледі, сондай-ақ мыңға жуық орыс сөзін дұрыс айта алады және 6 оқушы татарша оқи және жазады» [3] деп хабарлайды. Әрине бұл жетістіктер тек Ыбырай Алтынсариннің есімімен байланысты еді. Әрі кетсе ауыл молдаларының алдынан оқыған балалардың мұндай жетістікке жетуі ұлы ұстаздың, жаңашыл ұстаздың шеберлігі. Сөзіміз дәлелді болу үшін Ы.Алтынсариннің 1864 жылы Н.И.Ильминскийге жазған хатынан үзінді келтірсек: «Мен әуелі оларға зат есімге жататын, зат аттарын үйретемін; содан кейін заттың сынын көрсететін – сын есімді үйретемін, осылардан кейін зат есімді олардың сынымен қосып: ақ адам деген сияқты сөйлемдерді құрып үйретемін. Осыдан кейін келіп самоучительден сөйлем аудартып үйретемін. Шәкірттерім аздап орысша үйрене бастаған кезде, мен оларды осындағы орыс балаларымен араластырып жіберемін. Кейін паракор болып шықпаулары үшін оларға адамгершілік жағынан әсер етуге де бар күшімді салып отырмын» [4] деп оқыту тәжірибесімен бөліседі.

Елімізде 2009 жылдың тамыз айында Білім және ғылым министрлігі орта мектептердің тоғызыншы сыныптарына сол оқу жылының екінші жартысынан бастап, «Дінтану» пәнін аптасына екі сағаттан (барлығы 3-4 сағат) енгізу жөнінде шешім қабылданғанын білеміз. Ал Ы.Алтынсарин сол кезден –ақ, отсыз өрт тұтанып тұрған қиын заманда осы мәселеге көп мән берді. Оған ағартушының мына бір хаты айғақ: « ... күлсеңіз күле беріңіз, - мен кейбір, оқытудан бос уақыттарымда оларға ресми түрде молда да болып қоям; сөйтіп, оларға дін тарихынан білгенімді айтып, оған басқа да пайдалы және түсінікті әңгімелерді де қосып айтамын»[5]. Болашақты алыстан көре білген ағартушы Ы.Алтынсарин дәл осы мақсатпен «Шариат-ул Ислам» яғни «Мұсылманшылықтың тұтқасы» оқулығын 1884 жылы қазан қаласында араб әрпімен бастырып шығарды.

Мектеп ашқаннан кейін белгілі бір жүйеде білім беретін оқулық қажеттігін сезінген Ы.Алтынсарин қазақ әліппесін ұлттық ерекшелікке сәйкес құрып, қалыптастыруды арман етті. Ол үшін кириллица нұсқасын алып, оған қазақ дыбыстарының әріптерін қосуды жүзеге асырды. Сөйтіп алғашқы хрестоматияны жарыққа шығарды. Бұл ағартушының тұңғыш еңбегі және әдеби шығармаларының бірден бір жинағы, қазақ жазба әдебиетінің төл басы «Қазақ хрестоматиясы» алғаш рет 1879 жылы Орынборда жарияланды. Осы еңбектің жарыққа шығуы жөнінде Оқу министрі Д.А.Толстойдың арнайы бұйрығы болды. Қазақтың ана тілінде шыққан бұл тұңғыш кітап сол кездегі дала тұрмысы үшін ең көп – 2000 дана болып басылып шықты. А.Васильев бұл кітаптың шығуы жөнінде былай деп жазды: «Оқытушылар мен оқушылар арқылы ол тіпті мектептен тыс тарады, сондықтан да қазір Алтынсариннің хрестоматиясымен таныс емес сауатты қазақты өте сирек кездестіреміз... ұсақ халықтар арасында оқу-тәрбие жұмысының қойылуымен айналысушы адамдардың барлығына да аса пайдалы осы кітапты ұсынамыз. Алтынсариннің есімі соншалықты мәлім, сондықтан да оның еңбегі таныстыруды қажет етпейді» [6] Оқулық қазақ даласына кең тарап кетті. Осыған орай 60-жылдардың екінші

жартысынан бастап, орыс алфавиті негізінде оқулық құрастыру мәселесі күн тәртібінен мықтап орын алды. 70 – жылдардың бас кезінде бұл мәселелердің төңірегінде пікір алысу кең көлемде жүріп жатты. Осы жөнінде дұрыс түсініп, айқын пікір айтқан ғалымдардың бірі В.В.Радлов болды. Ол орыс алфавитін қазақтың жазу тілі үшін қолданудың қай жағынан болмасын пайдалы екендігін атап көрсетті. «Менің пікірімше, араб алфавитін түгелімен ығыстыру – әсіресе алғашқы кезең үшін өте қатал қимыл. Бұл тіпті қазақ халқының ішінде түсінбестікті немесе қарсылықты тудыруы мүмкін» [7] Мұның өзі қазақ ішінде ұзақ уақыт зерттеу жүргізген ғалымның объективті пікірі.

1875 жылы Орынбор оқу округінің қамқоршысы Торғайдың уездік басқармасының іс жүргізушісі Ыбырайға татар тіліндегі «Білік» оқу құралын (еңбектің құрастырушылары Бекчурин, Ильминский және Радлов) қысқартып, қазақ мектебіне лайықтау ісін тапсырды. Бірақ бұдан нәтиже шықпады.

Қоғамымызда әр ұлт өкілдерінің бірлесіп, араласа жұмыс жүргізулерінен қазақ менталитетіне өзгеріс енді. Оқу-ағарту істерінің басында Н.И.Ильминский, В.В.Григорьев, Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский және В.В.Радлов т.б. тұрғандары тарихта белгілі. Нәтижесінде оқулықты құрастыру Ы.Алтынсаринге жүктелгені баршаға аян. 1876 жылдың желтоқсанынан бастап «Қырғыз хрестоматиясын» орыс алфавитімен жазуға кірісті. Халықтың алға жылжу, өрлеу қадамындағы рухани мұқтаждығының орнын азды-көпті толтыру масатымен жазған оқулығының алғы сөзінде « Қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сия бермейді. Оның ой -пікірі еркін; оның келешегі үшін оған тек сана – сезім жағынан жалпы білім мен өнерді үйрену керек болып отыр. Ал осы айтылған мақсаттарға жету жолында, мен білсем, ешқандай жетекші құрал жоқ... осы күні халқымыз өз тіліндегі ғылыми оқу құралына аса сусап отыр» [8] деп жазды. Ал 1879 жылғы В.В.Катеринскийге жазған хатында «Кейін, жаңа қызметімде бірқатар бос уақытымды пайдаланып, хрестоматияның екінші бөліміне де материалдар жинамақпын» [9] деп жоспарынан хабардар етеді. Бұл ағартушының өз халқының бойындағы ерекше қасиеттерін бағалап, келешекке үлкен үмітпен қарауы. Әсіресе қазақ қанындағы еркіндік пен дербестіктігін : «оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сия бермейді»- деген сөздермен танытқысы келгендей.

Әрине, сол заманда орыс алфавитін, орыс білімін қазақ арасында таратудың маңызы зор болды. Өйткені сол кезде көбінесе орысша білім алған қазақ жастары ғылыммен айналысуға, мемлекеттік жоғарғы қызметтер атқаруға қол жеткізді. Ыбырай ашқан қазақ даласындағы мектептер түлектері 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басында Ресейдің және басқа Европаның қалаларындағы жоғарғы оқу орындарына түсіп, білім алғандары қаншама. Олардың көпшілігі жоғарғы сатыдағы мемлекеттік қызметтер атқарды. Мысалы, І.Омаров, Аспандияров Біләл, Қанапин Әмір, Қозыбаев Манаш, Мұстафин Тілеміс, Сұлтанғазин Әмірзақ және тағы басқалар. Сөйтіп, қазақ халқының атын әлемге таратты.

Қорыта айтқанда, көзқарастары әртүрлі болғанымен қазақ зиялылары Европа ғалымдарымен қарым-қатынаста болған. Империялық, шовинистік пиғылдағы көптеген орыс қайраткерлерінің қазақ жеріндегі қызметін біржақты теріс бағалауға болмас. Олардың келер ұрпаққа қалдырған мұраларын ұлттық тұрғыдан талдап, бүгінгі ғылымның қажетіне жарату ойлы зерттеушінің қасиетті міндеті. Ал, сол заманда орысша білім, тәрбие алған қазақ зиялылары әлбетте өз ұлтының мүддесін ұмытқан жоқ. Олар сол заманның ұлдары. Қолынан келгенше, қанатымен су сепкен қарлығаштай өз халқының рухани дамуы үшін қызмет етті. Солардың бірі дана және дала ұстазы Ы.Алтынсарин. Екі оттың арасында жүріп, аз ғұмырында көп шаруа бітірген ағартушы жөнінде жазылар еңбектер әлі де көп болар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Ә.Деріпсалин. «Ы.Алтынсарин өмірі мен қызметі туралы». Алматы, 1965. 46 б.
- 2 «Ы.Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұралары». Алматы, 1991. 25 б.

- 3 Күзембайұлы А. «История дореволюционного Казахстана». Учебник – Алма-Ата: Республиканский издательский кабинет по учебной и методической литературе, 1992 с. 324
- 4 «Ы.Алтынсарин таңдамалы шығармалары» Алматы, 1955. 273 бет.
- 5 «Ы.Алтынсарин таңдамалы шығармалары» Алматы, 1955. 274 бет
- 6 Ә.Деріпсалин «Ы.Алтынсариннің өмірі мен қызметі туралы». Алматы, 1965. 46 б.
- 7 «Торғай газеті» 1906 жыл. 17 декабрь.
- 8 «Ы.Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұралары». Алматы, 1991. 25 б.
- 9 «Ы.Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұралары». Алматы, 1991. 25 б.

*Г.К. Ибрагимова завкафедрой
ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР
по Карагандинской области*

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОБУЧЕНИЯ

Проблема использования наглядности в обучении изучается педагогами в течение многих веков. Принцип наглядности является одним из самых первых сформулированных общедидактических принципов обучения.

Впервые проблема наглядности в обучении с педагогических позиций была теоретически обоснована в работах Я.А. Коменского и легла в основу дидактических принципов обучения. Коменский смог проанализировать, систематизировать и расширить практический опыт использования наглядности, применяя изображения в своих учебниках. Одним из первых в Казахстане Ибрай Алтынсарин, выделял необходимость наглядности в обучении, в своих трудах он написал: «Наглядное обучение основано именно на простоте учебных приемов и удобно понятности учительских объяснений» [1, с.129]

Классическое понимание принципа наглядности до настоящего времени не утратила своей актуальности, но требует доработки. Современная система образования Республики Казахстан характеризуется поиском оптимального баланса между сложившимися культурно-образовательными традициями в отечественной школе и новыми тенденциями образовательной практики.

Согласно психологическим исследованиям, основой для интеллектуальной деятельности ученика является образное (визуальное) мышление способствующее формированию интуитивного опыта, умения взглянуть на нестандартную ситуацию под другим углом зрения и т.д. Новые воззрения требуют пересмотра принципа наглядности обучения и «необходимости перейти от наивного использования наглядности, как средства повышения эффективности урока, к формированию визуальных знаковых понятий, которые по своему объему, степени обобщенности могут уступать привычным вербальным понятиям»[2].

К настоящему времени опыт использования визуализации для предъявления учебной информации расширился. Практика использования визуализации, а также теоретическое осмысление этой проблемы нашли отражение в работах С.А.Носкова (визуализация средств обучения как инструмент активизации учебной деятельности); Е.А.Макарова, В.И. Писаренко (как одна из стратегий создания инновационной образовательной среды); Е.И.Шангиной, Г.А.Шангина (методология когнитивной визуализации формирования учебной информации в современных технологиях обучения) и др.

Под визуализацией А.Г. Рапто понимает «всякий способ обеспечения наблюдаемости реальности, а под результатом визуализации или визуальной моделью – любую зрительно воспринимаемую конструкцию, имитирующую сущность объекта познания» [3].

В Большом энциклопедическом словаре понятие визуализации (от лат. visualis зрительный) обозначает методы преобразования невидимого для человеческого глаза поля

излучения (инфракрасного, ультрафиолетового, рентгеновского, ультразвукового и др.) и видимое (черно-белое или цветное) изображение излучающего объекта [4].

Подобные определения описывают визуализацию с позиции процесса наблюдения, минимизируя действия левого полушария мозга, связанного с мыслительными операциями и познавательной активностью обучающихся, а визуализированные средства обучения выполняют лишь иллюстративную функцию.

Другой подход в определении визуализации предлагается в педагогических концепциях авторов Р.С.Андерсона, Ф.Бартлетта (теории схем), Ч.Фолкера, М.Минского(теории фреймов) и др., понятие визуализации понимается ими как вынесение в процесс познавательной деятельности из внутреннего плана во внешний план – мыслеобразов, форма которых стихийно определяется механизмом ассоциативной проекции [5].

Данный подход является актуальным, так как под визуализацией понимается не только создание конкретного наглядного образа объекта, явления или процесса, но и совершение мыслительной операции по обработке информации на основе логических рассуждений перевод внутреннего графического образа во внешний.

Применение в обучении максимально дифференцированных способов, методов, форм визуализированного учебного материала, помогает улучшить эффективность обучения через увеличение объёмов усваиваемого детьми материала за единицу времени и мотивировать учащихся на самостоятельную деятельность в исследовании новых тем.

Методы визуализации имеют определённую классификацию и делятся на методы наблюдения, иллюстративные методы и демонстративные методы. Помимо этого, существует несколько классификаций способов визуализации, среди которых основными являются классификация по сложности структурной организации, по новизне и по типам средств обучения (классификация В. Оконю) [6].

Простые средства	10	Словесные – учебники, другие тексты
	11	Визуальные – реальные предметы, модели, картины и пр.
	12	Механические визуальные приборы – диаскоп, микроскоп, кодоскоп и пр.
Сложные средства	13	Аудиальные средства – проигрыватель, магнитофон, радио
	14	Аудиовизуальные – звуковой фильм, ТВ, видео
	15	Средства, автоматизирующие процесс обучения – лингвистические кабинеты, компьютеры и компьютерные классы, информационные системы, телекоммуникационные сети.

Рисунок – Классификация типов средств визуализированного обучения В. Оконю.

Кроме того, в ходе использования техник визуализации необходимо совмещать ортодоксальные методы её реализации и инновационные, к которым относятся мультимедийные презентации, интерактивные игры и прочее.

На сегодняшний день визуализация технологически концептуальна: от иллюстрации – к интенсификации обучения, к стимуляции критического мышления. Использование визуальной среды в обучении – это не просто презентация материала для удобства понимания аудиторией поколения Z, это фиксирование мыслительного процесса, моделирование текстопорождения. Эффективность визуализации доказывается практикой использования инфографики, мультимедиа и облачных технологий на различных уроках.

Рассмотрим основные виды визуализации, применяемые учителем в процессе обучения:

1) *Мультимедийная презентация* (использование программных средств) – программа, которая содержит текстовые материалы, фотографии, рисунки, слайд-шоу, звуковое

оформление, видеофрагменты и анимацию. Главное ее отличие от остальных способов представления информации является особая насыщенность содержанием и интерактивность. Мультимедийная презентация может быть подготовлена с помощью таких компьютерных программ как: PowerPoint, Prezi, Keynote, Canva и др.

2) *Диаграммы и схемы (кластерная диаграмма), фишбон, диаграмма Венна, пирамида, облако слов, лента времени.* Данная форма способствует развитию критического мышления, увеличивает процент успешного усвоения материала, а также способствует развитию «фотографической памяти». В основе метода лежит схематизация, сжатие большого объема учебной информации к малому ее размеру с помощью символов и выделения главного. Для создания данных диаграмм и схем рекомендуется использовать: Excel, Infogram, Sigma.js, Aristochart и другие.

3) *Инфографика* – это визуальная подача разнообразной, часто очень плотной статистической информации. Инфографика дает возможность приобрести учениками навыки организации собственного информационного пространства, найти эффективные способы поиска и преобразования информации для решения поставленных учебных задач и самостоятельной познавательной деятельности.

Одним из типов инфографики является так называемая *ментальная/интеллектуальная карта/(mind map)*. Ментальная карта – это техника визуализации мышления. Использование ментальных карт заставляет активно работать оба полушария мозга. Построение ментальных графических карт производится по простым, но непреложным базовым правилам: карта строится вокруг центрального понятия, идеи. После этого, справа по часовой стрелке отображается спектр дополнительных тем, детализирующих выделенный основной образ и связанных с ним.

Скрайбинг как прием визуализации изучаемого материала и рефлексии, помогает дополнить интеллект-карту иллюстрациями, значками и другими маркерами, позволяющими освоить образ и представить его индивидуально. Этот способ визуализации задействует не только зрение, слух, но и воображение обучающихся, благодаря чему качество усвоения и понимание учебного материала значительно увеличивается. Основными инструментами для формирования ментальных карт являются автоматизированные программы: SpiderScribe, Xmind, Mindomo, Wisemapping, iMindMap и другие.

Использование различных приемов визуализации материала позволяет учителю компоновать различные элементы содержания предмета и организовывать изучение материала, исходя из задач конкретных тем каждой образовательной области. В настоящее время имеется большое количество готовых графических материалов в виде презентаций, схем, рисунков, видеоматериалов, созданных педагогами и размещенных в Сети. Возможность скачивания данных материалов с сохранением авторских прав и их преобразование с помощью соответствующего современного программного обеспечения позволяет модернизировать любой материал в соответствии с учебной программой, целями урока, класса и т.п.

Таким образом, создается новая форма образовательной среды характеризующейся, в первую очередь, «фотографической» памятью, расширением памяти визуализацией, усилением информации, а также синтезом знаний, культуры, образования и высоких технологий. Визуализация неотъемлемая часть обучения и очевидна ее перспективность в образовательном процессе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1 Антология педагогической мысли Казахстана.[Текст]//Сост.Калиев С., Аюбай К. Алматы, 2012. – 129 с.

2 Резник Н.А. Методические основы обучения математике в средней школе с использованием средств развития визуального мышления: Дис....уч.ст.докт.пед.наук. – СПб.,1997. – С.71

3 Рапуто А.Г. Визуализация средств обучения как инструмент активизации учебной деятельности. – М.,2004. – С.7

4 . Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая Рос. энцикл. ; СПб. : Норинт, 2001, 1456 с.

5 .Бьзен, Тони. Интеллект-карты. Полное руководство по мощному инструменту мышления. – М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2018.

6. Классификация дидактических средств обучения. – [Электронный ресурс].<https://lektsia.com>.–[Режимдоступа]: <https://lektsia.com/1x6e44.html>

Д. Б. Бакаев

Қарағанды облысы, Шет ауданын Ақсу Аюлы

Шет ауданының білім бөлімі

әдістемелік кабинетінің меңгерушісі

ЫБЫРАЙ САЛҒАН ІЗБЕНЕН

Ыбырай Алтынсарин «өнері мен білімі бар жұрттар тастан сарай салғыза алатынын» ежелден білген. Оған куә – бүгінгінің көздің жауын алар ғимараттары, білім алу ошақтары.

«Айшылық алыс жерлерден көзді ашып-жұмғанша жылдам хабар алғызуға» болатынын сонау 19 ғасырдың өзінде дәп кескен. Оған дәлел –пандемия кезіміздегі қашықтықтан оқыту.

«Аты жоқ құр арбаны мың шақырым жерлерге күн жарымда барғызды»[1,6],- деп бүгінгі әлеуметтік желіні меңзесе керек.

«Дүниені кезді жалықпай, білгендерге осылар – бәрі-дағы анықтай», [1,6]- дегенінен студенттеріміздің «Болашақ» бағдарламасымен әлемді танып жатқанын көруге болады.

«Ат өнері білінбес, бәйгеге түсіп жарыспай»[1,6],-дей келіп, педагог мәртебесінің де өз мәнінде ұлықталатынын сезгендей.

«Желкілдеп шыққан көк шөптей

Жаңа өспірім достарым,

Қатарың кетті-ау алысқа-ай,

Ұмтылыңыз, қалыспай,»[1,6] - деп, заманның бәсекеден тұратынын ерек ескерген.

«Біз болмасақ, сіз барсыз,

Үміт еткен достарым,

Сіздерге бердім батамды», - [1,6] деп, игі жақсыларды тәрбиелеу мәртебесін ұстаздарға аманат еткен. Ал киелі қазағым аманатқа қашан қиянат жасап еді?

Елдің игі жақсыларын бәсекеге қабілетті жан-жақты етіп тәрбиелеу бізге, ұстаздарға, бұйырыпты. Бүгінгі қаражат билеген заманда, тақ арқылы бақ орнайтын уақытта ниеті шынайы игі жақсыларды тәрбиелеуде кімді үлгі етеміз? Қаншалықты дұрыс әрекет етудеміз? Жанында тазалық, тілегінде ақтық, әрекетінде шынайылық, көзінде мейірімділік, алақанында жылылық, сөзінде жігері, қоршаған ортаға деген зор сүйіспеншілігі бар оқушыларды тәрбиелеуде қай ғұламаның дәнінен нәр алудасыз?[2] Біз, ұстаздар, Ы.Алтынсариннің мейірім қағидасын ұстанып, еңбекқорлық деген желеуін қолдап, қарапайымдылық деген көркем мінезін, жанашырлық деген қамқорлығын өзімізге үлгі тұтамыз. Ұстаздық жолында осы қағидаларды желеу еткен ұстаздар қауымы шоғырланған қара шаңырақтардың бірегейі – Қарағанды облысын Шет ауданы Ақсу-Аюлы мекеніндегі «Ы.Алтынсарин атындағы тірек мектеп. (РО) жанындағы интернат» КММ. -92 жыл толды.

Өткенді білмей болашаққа қадам басу қиын емес пе? Сондықтан мектеп туралы ой бөлісуді жөн санадым.

Қара шаңырақ **1928** жылы кеңес және партия ұйымының шешімі бойынша бұрынғы Құмжон ауылында қаланды.

1931-1932 жылы жеті жылдық мектеп аудан орталығында ашылды. «Үлгілі қазақ мектебі» деп аталған білім ошағын басқару ең алғашқы мектеп меңгерушісі Ахмет Әбдірахимов болды. Осыжылдары Хамза Малыбаев, Жүсіп Алтайбаев, Ахатай Қожабаев, Хасен Сәрінжіпов сынды мұғалімдер еңбек етіп, ауыл балаларын оқытты. Панасыз 30 балаға интернат үйі ашылды. Ауыл балаларын оқыту үшін мектеп мұғалімдерімен толыға бастады. Олар:Тұяқов Мұхамедия, Жексенбин Қожабек, Жүсіп Алтайбаев, Әкпар Сатбақов, Нұрбек Бөкеев,Александр Беккер, Смағұл, Мұқаев Мұса, Байыров Мұрат, Тоқтарбеков Айса, Әскенов Рымқұл сынды ұстаздар ауыл балаларына дәріс берді. Орталау мектепте алғашқы пионер ұйымы құрылып, Ильяс Нұрахметов оқи жүріп-ақ осы ұйымның пионер вожатыйы болған. Вожатыйлардың оқуын алғаш Хасен Есмағанбетов бітіріп шықты.

1938 жылы қазақ даласына алғаш білім қоңырауын соққан ағартушы, дала жұлдызы, қазақ халқының данасы, дарабоз дара ұстазы - Ыбырай Алтынсариннің есімі беріліп, «Ыбырай Алтынсарин атындағы қазақ орта мектебі» барлық қазақ балаларының білім ордасына айналды.

1960 жылдары ауыл адамдарын қуандырған жаңалық жаңа мектеп құрылысының басталып,1965 жылы жаңа типтегі үш қабатты мектеп қаңтар айында пайдалануға берілгені болды. Ұстаздар мен оқушылар үшін ең бақытты күн болғаны анық. Қара шаңырақтан92 жылдың ішінде 5000-ға жуық түлек ұшып шықты. Соның ішінде талай академик, ғалымдар, жазушылар, ақындар, дәрігерлер, спортшылар түлеп ұшты. Олар: профессор, академик Жамбыл Ақылбаев, ҚР-ның еңбек сіңірген қоғам қайраткері Қасымбек Медиев, ҚР–ның еңбек сіңірген дәрігері Рақымбек Рысбеков, ғалым, физика- математика ғылымдарының докторы Зекен Смағұлов, академик, профессор Баян Рақышев, доцент, профессор Мәуен Хамзин, ҚР-ның жазушылар одағының басқарма мүшесі, ҚР-ның мәдениет қайраткері, жазушы Кәмел Жүністегі, техника ғылымдарының докторы Кәрібек Тұрсынов, жазушы, публицист, Қазақстан журналистер сыйлығының иегері Рымқұл Сүлейменов, Қазақстан журналистер одағының мүшесі, редактор Клара Хамзина, физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, халықаралық дәрежедегі атақты шахматшы Пәну Әбдіқасова, Азия чемпионы, қазақ күресінен тұңғыш спорт шебері Тұрар Терлікбаев, техника ғылымының кандидаты, профессор Әйкен Құтжанова, филология ғылымдарының докторы, профессор Мұхаметқали Әбдуов т.б.

1992 жылы мектепте Шет аудандық білім бөлімінің №62 бұйрығы бойынша алғашқы гимназия сыныптары ашылды .

2005 жылы бұрынғы қазақ орта мектебі «Мектеп-гимназия» статусы мәртебесін алды.

2014 жылдан бастап Шет ауданының әкімдігінің №29/09 26.09.2014 ж. Қаулысы бойынша Ы.Алтынсарин атындағы мектеп – гимназиясы базасындағы тірек мектебі (Ресурстық орталық) болып, атауы өзгертілді. 2006 жылы құрамында 3 магниттік мектебі бар Ресурстық орталық болса, бүгінгі күнде 8 магниттік мектеппен жұмыс істеп отыр.

Бүгінгі таңда, білім алушылардың барлық деңгейде білім алу сапасы мен қол жетімділікпен қамтамасыз ету мақсатында зияткерлік, физикалық, рухани дамыған және табысты тұлға қалыптастыруды, ғылыми-әдістемелік және материалдық-техникалық әлеуетін нығайтуды көздеген білім ошағына айналған.Білім алушыларға таңдау бейіміне қарай 2005 жылдан бастап 5-6 - сыныптарда «Ыбырайтану» курсы оқытылып келеді. Курста Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығын бүгінгі оқушының көзқарсымен ұштастыруға, өмірі мен шығармашылығын терең зерделеуге, бүгінгі күнмен байланыстырып, тереңдетіп оқыту көзделген.

Курсты оқыту нәтижесінде дәстүрлі «Ыбырай оқулары» байқауы аудан көлемінде жылда өткізіліп, оқушыларымыз сахналық қойылым мен мәнерлеп оқудан жүлделі орындарға ие болуда. Ыбырайдың шағын әңгімелерін бастауыш сыныптарда оқыту мақсатында «Қуыршақ» театры құрылып, қазіргі таңда жалғасын табуда. Мектеп оқушылары аудандық, облыстық, республикалық байқаулар, мәнерлеп оқу сайыстарына қатысып, жүлделі орындарға иеленіп келеді.

Мектепте оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шындау үшін «Ыбырай үні» газеті тұрақты түрде жарыққа шығып тұрады. «Оқуға құштар мектеп» жобасы аясында оқушылар 20

минут кітап оқып, зейіндерін ашуға дағдыланған. Музыка пәнінің ұстазы Н.Тәжібекова «Ыбырай мектебі» әнінің авторы және бүгінгі күнде осы ән мектептің әнұранына айналған.

Қара шаңырақтың екі бірлей түлегі қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Б.А.Тусупханова -«Үздік педагог-2020» атағына ие болса, гимназия сыныптарының алғашқы түлегі, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, А.Д.Бөлкенбаева Республикалық «Үздік педагог-2021» атағына ие болды. Мектеп түлектері республикалық, халықаралық білім, өнер додаларында биіктен көрініп келеді.

Ауыл мектептерінде оқитын балаларға арналған республикалық «IQanat»-олимпиадасына жылда мектеп оқушылары қатысады. Нәтижесінде 1 оқушымыз Көкшетау қаласындағы жоғары Қазақ-ағылшын «IQanat» жоғары мектебінің грантын ұтып алып, бүгінгі күнде Еуразия Ұлттық Университетінің 1 курс студенті. Жетекшісі математика пәнінің мұғалімі Омашева Дарибала Койбагаровна оқу жылының нәтижесі бойынша халықаралық ғылыми жобаға жеңімпаз дайындағаны үшін ақшалай сыйақыға ие болды.

Қазіргі таңда мектебімізде тұрақты түрде «Ыбырай» телестудиясы өз жұмысын жалғастыруда.

2009–2010 жылы ҚР Жазушылар одағының басқарма мүшесі, С.Сейфуллин атындағы халықаралық сыйлықтың иегері Кәмел Жүністегі атындағы қазақ тілі мен әдебиеті дәрісханасы ашылды. 2017-2018 оқу жылында Жұматай Құтжанов атындағы математика, Райза Жотабаева атындағы химия, Елеу Рашитов атындағы тарих дәрісханалары ашылды.

2019 жылы мектебіміздің 90 жылдық мерейтойын атап өтті. Мерейтойға мектепте қызмет еткен ардагер ұстаздар, атақты түлектер, қонақтар шақырылып, үш күнге созылған мерейтойда түрлі іс-шаралар атқарылып, «Шет ауданының білім бөлімінің құрметті қызметкері» алғашқы төсбелгілері мектептің ардақты ардагер ұстаздарына табысталды.

2020 жылдың желтоқсан айында «Ибраһим Алтынсарыұлы» атындағы музей ашылып, бүгінде Қостанай қаласындағы «Ы.Алтынсарин атындағы мемориалдық музеймен» тығыз жұмыс атқарылуда.

Қазақ: «Ағын су арам болмайды» дейді. Тұнық су мен ағын судың айырмашылығы – тоқтаусыз ағуында. Ешкідіріс жоқ! Ыбырай Алтынсарин де ешкідіріссіз толассыз аққан. Бір толқыны арқылы мектеп ашып, бір толқыны мен қара халықтың көзін ашып, оқыту үшін бала жинаған. Келесі толқыны алғаш оқу құралын жазғызса, енді бірі өлең өруге итермелеген. Толқынды толқын қу акеле, сауат ашуға лайықтап жазылған әңгімелер легі туған. Енді біз де оқушыларымыздың ағын судай үнемі қозғалыста, өзгерісте, бір мақамда қалып қоймай, ізденіс үстінде өсіп отыруын қалаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы. Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989ж
2. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж
3. «Қазақ тілі мен әдебиет» журналы. 2008ж, № 4,5

Ж.А.Рүстемова

*ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Академик Е.А.Бөкетов ат.Қарағанды
университеті, Қарағанды қ.*

ИСЛАМИ ДҮНИЕТАНЫМ Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДА

Ыбырай Алтынсарин қаламынан шыққан көркем шығармалар туралы кеңестік дәуірде көп жазылды. Егер жазылған мақала, жарық көрген кітап мазмұнын қайталайтын болсақ,

жазушы туындыларын бүгінгі күнмен таразылау мүмкіндігін пайдаланбағандығымыз болып табылар еді.

Ы.Алтынсарин өмірі мен шығармашылығын зерттеушілер, ең алдымен, М.Әуезовтің «Ыбырай Алтынсарин» деген мақаласында жазылған жайларды егжей-тегжей білуі шарт. «Кемел ойдың кемеңгері Мұхтар Әуезов кеңестік саяси құрсауға толық мойынсұнбай тұрған кезінде, яғни 1923 жылы «Шолпан» журналының 6-7-8 сандарында «Ы.Алтынсарин» деген көлемді мақала (26 бет) жариялағаны жөнінде көпшілік хабарсыз. Оның себебі – бұл еңбек Мұхтар шығармашылығын зерттеушілер мен ғалымдардың, жазушының жинақтарын құрастырушылардың көзіне түспеді, немесе назарға алынбады. Кезінде бұл мақалаға ғылыми пікір де айтылмады. Соның салдарынан тарихи шындыққа қиянат жасалды»-делінген пікір[1, 117] Ыбырай өмірі мен шығармашылығын зерттеуде олқылықтың орын алып отырғандығын танытады.

Олқылықтың тағы бірі – Ы.Алтынсарин шығармалары талдауларының бұрынғы кеңестік сүрлеумен үстіртін, атүсті жасалуы. Кеңестік кезеңде Ы.Алтынсариннің қалың жұртқа әйгілі бір өлеңінің алғашқы жолдары түсіріліп берілгендіктен, ол өлеңді жас ұрпақ «Бір Аллаға сиынып!» деген жолдарсыз оқып жаттады. Бірақ Ыбырайдың қай шығармасында болсын, тіпті аудармаларында да, хаттарында да оның Аллаға сенген көңілі байқалып тұрады.

М.Әуезов мақалада Ы.Алтынсарин жайындағы «шоқынды, крест тақты» деген өсектің шығу себептерін фактілер, дәлелдер негізінде түсіндіріп бергенімен, бұл тұжырымдар кеңес кезеңінде басшылыққа алынбады. Қазіргі, тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде де Ыбырай өмірі мен шығармашылығын зерттеушілер Әуезовтің тарихи мәні бар осы мақаласына аса көп жүгіне қоймайды. Аса көп жүгіне қоймайды деуіміздің себебі, мақала туралы айтып, ондағы жазылғандарды атап өткендерімен Алтынсарин өмірі мен шығармашылығын зерттеуде ол жазылғандарды басты таяныш етуді қажет деп санамайтын сыңайлы. Ы.Алтынсариннің жақында Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар бөлімінен табылған, бұрын еш жерде жарияланбаған төрт шумақ өлеңін(өлеңді араб харпінен көшірген З.Ижанов) тұтастай келтіруді жөн санап отырмыз.

...Аласы ағайынның алаңдатты,
Көре алмай көп ішінен жамандатты.
«Шоқынды», «крест тақты», «әйкәпір» деп,
Аузына келгенді айтып бақты...

Надандық қандай «қызық» қарап тұрсаң,
Көңлі соқыр көрмейді көзге ұрсаң,
Бабын қалай табарсың бұл қазақтың,
Басқа тебед жаныңды құрбан қылсаң.
Бар айыбым баласын оқытқаным,
Орыстың біліміне тоқытқаным,
«Білімсіз кеңілмейді керегең» деп,
Айтқанымнан атандым «кәпір-залым»...
Білдірген де сен едің білім жолын,
Шалқыған жалындай боп көкірегім,
Қаларсың өзің жанып, өзің сөніп,
Ғұмырдың аяқтасаң текірегін... [1, 33, 34].

Бүкіл ғұмырын жас ұрпаққа білім беруге, тәрбиелеуге арнаған ағартушы ұстаздың көркем туындыларының идеясы ислами танымға негізделеді. Ол, біріншіден, Алланы жадында ұстайды. Екіншіден, өзінің жас оқырмандарына, шәкірттеріне бір Аллаға сүйеніп іс жасауды өсиет етеді.

Ыбырайдың түсінігінде «бір құдайға сиынып барып» оқуға кірісу түптің түбінде өз нәтижесін бермек. Сол себепті өлеңін «бір Аллаға сиынып, кел, балалар, оқылық!» деп

бастайды. Оқу білген адам бір жаратқан иені танығын үстіне тани түседі деген ой өлең соңында берілген:

Оқу білген таниды
Бір жаратқан құдайды.

Құдайды танымаса, құдайға ұнамауы кәдік. Құдайға ұнамаған жанның осыған дейінгі істеген ісінің бәрі бос әрекет болуы мүмкіндігінің қаупі «Танымаған құдайды неғылғанда ұнайды» дегеннен қылаң береді.

Баланы құдайдан сұрау – халықтың ауыз әдебиеті үлгілерінен, әсіресе, батырлар жыры, ертегілерден келе жатқан дәстүр. Баланың өнегелі болып өсуіне бесік жыры, тұсау кесу жырында қандайлық мән берілетін болса, бұл өлеңде де ата-ананың тілегіне сондайлық мән беріледі.

Шырағым адам болғай деп,
Ата-енең жылайды.
Баладан қайыр болмаса,
Баланы неге сұрайды.

Ата-ана құдайдан қайырсыз ұл сұрамайды, өз үмітін ақтайтын ұл сұрайды. «Әйтпесе, бала сұрап несі бар» - дейді ақын. Автор баланың жанды жеріне дөп тиетін сөзді тауып айтады. Бір кезде құдайдан есті бала сұраған ата-ананың қартайтын күні туар. Қартайған ата-ана мал табуға қауқарсыз. Осы кезде сүйенетінің білімнің болмақ. Демек, тұрмысыңның жақсаруы үшін оқу керек.

Ендеше, балаға жүктелетін міндет үлкен. Сол міндетті атқару үшін оқуға кірісу керек деген автор ойы айқын. Өлең оқу-білім қасиетін нақты мысалдар арқылы дәлелдеуге құрылған. Мәселен,

Оқымаған жүреді
Қараңғыны қармалап
Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.

Ы.Алтынсарин оқу үшін қандай қасиетке ие болу керек екендігін бұрынғыдан жеткен нақыл сөздермен түсіндіреді. Бірде «Аяңшыл ат арымас, білім деген қарымас» немесе «білмегенді білуге есті бала тырысқан, есер бала ұрысқан», «надандықтың белгісі – еш ақылға жарымас» деп халықтық түсінікпен тұжырса, енді бірде «жөн білмеген наданға қыдыр-ата дарымас», «оқу білген адамдар май тамызған қылыштан» деп өзіндік қорытынды жасайды.

Жаратты неше алуан жұрт бір құдайым
Тең етті бәрімізге күн мен айын.
Адамның адам біткен баласымыз,
Қайсың бөлек тудың деп айырайын!

«Өсиет өлеңдер» атты өлеңінің алғашқы шумағынан-ақ осылайша құдайды ауызға алған ақын ары қарай адамның құдайға ұнайтын істерін баяндап береді. Әділдіктен таймау, басыңа не қиындық түссе де сабырлылық таныту, жұртқа қайырымды болу керектігін түсіндіреді.

Иманды ер құдайынан ұялады,
Ұялып иесінен сый алады.

«Құдайдан ұялғанның нәпақасы бар» деген автор ойы айқын. Бұл ретте «Бір Аллаға сиынып!» өлеңімен үндес шығып отырғандығын айтқымыз келеді. Құран Кәрімде аттары аталатын Дәуіт, Сүлеймен, Илияс, Жүсіп сынды пайғамбарлардың өмірін көркем баяндай отырып араб әдебиеті тарихынан мәлімет береді.

Өлеңде екі сюжеттік линия бар. Бірі – даңқты Дәуіт пайғамбардың өмір сүргендігі, оның отыз ұлы болғандығы, отыз ұлым бар деп мақтанған пайғамбардың ұлдарынан айрылуы, өзінің пенделігін мойындаған Дәуіт патша кіндігінен кейін Тақ – Сүлейменнің тууы. Екінші линия – Ескендірдің өлмеске айла іздеуі, қасындағы уәзірлерін мәңгілік су әкелуге жіберуі, бастау жанындағы жанның өз жайын баян етуі, бір кезде патша болғандығын, мәңгілік су ішіп, енді мәңгі өмір сүруден азап шегіп отырғандығын әңгімелеуі.

Дүниені неше айналып, неше кездім,

Өз жаным мен денемнен өзім бездім.
Маған өлім бермеді құдайтағала,
Енді тастап дүниені мұнда келдім.

Бұл әңгімені естіген Ескендір судан татудан бас тартады. Екі сюжетті біріктіріп тұрған ой – құдайдың бергеніне шүкіршілік ету, аспау-таспау, тақаппар болмау, «бай болдым, бағым өсті» деп масаттанбау дегенге саяды. «Өсиет өлеңдерінде» бір ойдан екіншісіне көшу, яғни екі субъектіге алма-кезек ақыл айту құбылысы төмендегі жолдардан көрінеді:

Ренжітпе бенде болсаң бейшараны
Кәріп көңілі бір сынғақ пияла-ды

деп, «кәріп көңіл» кейіпкеріне аяушылық танытуды оқырманына тілек етсе, келесі бір сәтте

Қорек тап бейнеттен де тәңірің жәрдем,
Телмірме бір адамға мұндықпенен.

-деп, өзі аяушылық танытып отырған кейіпкеріне тікелей сөз арнайды, намысын қайрайды. Кедейді кемдігі жоқ, бала-шағасын адал еңбекпен асырауға қабілетті жан есебінде таниды. Құдайға сенуді тілек етеді. Келтірілген мысалдар Ы.Алтынсариннің бала тәрбиелеуде, жастарға білім беруде Құран Кәрімді негізге ұстап отырғандығына мысал бола алады.

«Балғожа бидің атасына жазған хаты» өлеңінде атасы немересіне

Үміт еткен көзімнің нұры балам,
Жаныңа жәрдем берсін құдайтағаллам.
Атаң мұнда анаңмен есен-аман,
Сүйіп сәлем жазады бүгін саған.
Атаңды сағындым деп асығарсың,
Сабаққа көңіл берсең басыларсың;
Ата-анаңды өнер білсең асырарсың,
Надан боп, білмей қалсаң аһ ұрарсың.

- деп тіл қатса[2, 9], «Окудағы балалардың үйіне жазған хаттарында» немересі атасына былай деп жауап қайырады: «Қамқор, дуагөй атам мен әже, сіздерге ықыласты сәлемдерімді жолдап қаламын. Өзім сіздердің оң баталарыңыздың арқасында сау-саламат бармын. Өткен поштадан жіберген сәлем хатыңызды, азын-аулақ ақшасымен жолығып алдым. Ықыласыммен құдай-тағаладан тілеймін, сіздердің еңбек қамқоршылығыңызды бізге де қызметімізбен өтуге жазғай еді деп»[2, 46] жауап қайырады. Ендеше, ой сабақтастығы Ы.Алтынсариннің бір шығармасының өн бойында ғана емес, жанрлары бөлек екі туындысының арасында да орын алып, екі бөлшекті бір бүгінге айналдырып жіберіп отырады.

Ыбырайдың жоғарыда аталған өлеңінде «көзімнің нұры» тіркесін қолдануының мәнін «Құран Кәрімнің» «Әл-Фұрқан» сүресіндегі «және солар «Раббымыз! Жұбайларымызды және ұрпақтарымызды көзіміздің қуанышы ет әрі бізді тақуалардың(Өзіңе бойсұнып, жазадан қорқып, сақтанғандардың) алды ете гөр», - дейтіндер» - деген 74-аятымен»[2, 413] түсіндіруге әбден негіз бар. Өйткені ағартушы ұстаз «діннің парыз-міндеттерін толық орындауға, күнәлардан алыс болуға, өмір сынақтарын сабырмен өткізіп, шыншыл болу, дін ілімдерін игеріп, айқын иманға жетуге талпынуды»[2, 413] жас ұрпаққа «Шариат-ул-ислам» («Мұсылманшылық тұтқасы») еңбегі арқылы да міндет еткен болатын. Ыбырай кітапта шариғат сүрелерін өмір тіршілігімен, адам тәрбиесімен тығыз байланыстыра талдайды. Кітап төрт бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде иман туралы айтылады(иман дегеннің не екені, құдайдың бірлігі, Мұхамбет оның елшісі екендігін қалай тану керек екендігі көрсетіледі). Екінші бөлімде құдайға құлшылық ету, намаз оқу, ораза ұстау, кедейлерге садақа беру(зекет) беру және жалпы қайырымдылық істер істеу, қажыға бару көрсетіледі, оқылатын аяттар қосылады. Үшінші бөлімде адамгершілік жайы көрсетіледі. Төртінші бөлімде арабша аяттар қазақ тіліне аударылып беріледі.

Ыбырай өз аударма әңгімелерінде де өлеңдері мен төл әңгімелеріндегі ойды ары қарай жалғастырғанды жөн санайды. Мәселен, Алтынсариннің Л.Толстойдан аударған «Малды

пайдаға жарату» («Петр I и мужик») әңгімесінің кейіпкері – көп мал тауып, азбен қанағат етіп, аз жұмсап тұратын үйші. «Үйші: - Қарт әке-шешеме берген ақшаларымды өтеп тұрған борышым деп білемін, өзімнен туған балаларға оқу оқытуға, асырауға шығарған малымды өсімге берген мал деп білемін. Балалар адам болып, біз қартайғанда жақсы асыраса, олардың борышымды өтегені емес пе, - деді» [3, 40] Ыбырай әңгімесінде оның өлеңдерінен бастау алатын ой өз жалғасын тапқан. Өлеңдеріндегі «Баладан қайыр болмаса, баланы неге сұрайды?», «Ата-анаңды өнер білсең, асырарсың» деген жолдар бұған дәлел.

Сонымен, Аллаға сену идеясы Ыбырай шығармаларында басты орын алады. Ой түйіні ретінде айтарымыз, Ы.Алтынсариннің көркем туындыларына ислам дінінің ықпалы туралы мәселенің тереңіне бойлау мәтінге көбірек жүгінуді ғана қажет етіп қоймайды, сонымен бірге жазушы өмірі мен шығармашылығы жайында зерттеушілер мен ғалымдардың назарына алынбаған еңбектерді пайдалануды және ондағы жазылған дүниелерді жаңа идеялық, ғылыми принциптер негізінде қарастыруды талап етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ижанов З. Асыл қазына. – Алматы: Экономика, 2015. -352 б.
2. Құран Кәрім. Мағыналар және түсіндірмелерінің (тәпсірінің) аудармасы. – Алматы, 2013. -776 б.
3. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ. – Алматы: Жазушы, 1988. -318 б.

Аңдатпа.

Мақалада ислам дінінің Ы.Алтынсари шығармаларына тигізген ықпалы ағартушының ислами дүниетанымы ерекшеліктерін айқындау мақсатында қарастырылады. Жаңа идеялық принциптер негізінде жазушы шығармашылығындағы діни көріністердің рөлі мен орны зерделенеді. Автор Ы.Алтынсарин шығармашылығы негізінде жас ұрпаққа діни тәрбие беру мүмкіндіктерін көрсетеді.

Түйінді сөз: дүниетаным, кеңестік кезең, тарихи шындық, жас ұрпақ, өсиет.

Аннотация.

В статье рассматриваются вопросы влияния исламской религии на произведения И.Алтынсарина с целью выявления специфики его исламского мировоззрения. На основе новых идейных принципов исследуются роль и место религиозных мотивов в творчестве писателя. Автором раскрывается содержание религиозного воспитания молодого поколения в творчестве Ы.Алтынсарина.

Ключевые слова: мировоззрение, советский период, историческая правда, молодое поколение, назидание

А. Т. Кызылбекова

*Мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
«Жабас Кеңесбаев атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
Қарағанды облысы Ақтоғай ауданы Сарытерек ауылы*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ: ИДЕЯЛАРЫ МЕН АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Елімізде көптеген стратегиялық жоспарлар жүзеге асырылуда. ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауларында және өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ұлттық бірегейліктің сақталуы, қоғамдық сананы жаңғырту – ұлттық кодымызды сақтау, яғни ана тілін, ұлттық дәстүр, ұлттық сана-сезім, ұлттық болмыс, әдет-ғұрып, мәдениет, музыка, әдебиет, өнерді қастерлеу, – деп атап көрсеткен. Мәдени мұра, рухани жаңғыру, Ұлы даланың жеті қыры сияқты жобалар

ұлттық код тұрғысынан өзектелінуде. Бұл жобалардың тарихи бастаулары ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ демократ ағартушыларының, оның ішінде ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасында айқын орын алған. Сол заманның өзінде дәл бүгінгідей қазақ халқының келешегі тек өнер білімде деп таныған Ыбырай өз ойын іске асыруда көптеген кедергілерге кездесе отырып, табандылықпен жеңе білген, өмірінің соңғы сәтіне дейін өз мақсатын берік ұстанған.

Ы. Алтынсарин – ағартушы, прогресшіл қайраткер, демократ, гуманист, этнограф, публицист-жазушы. Ы. Алтынсариннің шығармашылығы философия, тарих, педагогика ғылымдары тұрғысынан талданды. Ы. Алтынсариннің педагогикалық көзқарастары демократияшыл ағартушылық ой-пікірлер мен алдыңғы қатарлы орыс мектебінің тәжірибесі негізінде қалыптасты.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесін нақтылауда мәдениеттанымдық, этнопедагогикалық тұғырлар аясындағы жүйелілік, ақиқаттылық, баламалық, мәндік талдау, генетикалық, тарихилық және қисындылық, тұжырымдамалық бірлік ұстанымдары басшылыққа алынды. Сондай-ақ, тарихи-теориялық зерттеу әдісі; педагогикалық ойлар, идеялар және тарихи-педагогикалық тәжірибелерді зерттеу әдісі қолданылды. Осыдан біржарым ғасыр бұрын қазақ сахарасында мәдениет пен оқу-ағартудың туын көтерген, халыққа қажеті бар байлық, бақыт та, жақсылықта біліммен келетінін насихаттаған ғылым еңбегімен де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау сияқты табанды істерімен де үлгі-өнеге көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары және ағартушылық қызметі Ыбырай ашқан мектептердің жүйесін, оқу-тәрбие ісінің мазмұнын саралап, оқытудың ағартушы ұстаз ұсынған дидактикалық принциптері, педагогикалық жүйесі халық ағарту саласында пайдалы рөл атқарады. Оның көптеген қағидалары осы күнге дейін өз мәнін жойған жоқ. Оның ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық жүйе болып табылады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесінде оның ағартушылық идеялары мен қызметі келесідей: ұстаздың шығармашылығын зерттеген ғалымдар еңбегіне қысқаша шолу берілген; оның дүниетанымы сипатталған; дидактикалық және әдістемелік мұрасы талданған; тәрбиелік және психологиялық көзқарастары баяндалған; мектепті ұйымдастыруы мен мектептегі оқыту үдерісінің әлеуеті мазмұндалған.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық жүйесінде Қазақстан жағдайында алғаш рет жалпы педагогика, дидактика және методика слаласының аса маңызды ғылыми принциптері қолданыла бастады: оқытудың көрнекілігі, тәжірибе мен бақылау, оқытудың белгілі мақсатқа құрылуы, класс жұмыстары мен кластан тыс жұмыстардың түрлері жүзеге асырылды. Ол оқыту әдісін өз түйгенінше, орыс мектебінің озық үлгісіне негіздеп құруды ойластырды. Мектеп оқушыларына арнап оқу құралдарын, программалар, нұсқау хаттар жазды. Мектеп кітапханаларының физикалық, химиялық, астрономиялық құралдарымен жабдықталуына, оқушылардың түрлі ғылым мен өнер саласындағы жаңалықтарды біліп отыруына үлкен мән берді.

Ы. Алтынсарин алдыңғы қатарлы орыс педагогтарының оқу құралдарын басшылыққа ала отырып, қазақ ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлеріне негізделген оқулығын (“Қазақ хрестоматиясы”) 1879 жылы бастырып шығарды. Ыбырай Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясына» шығармаларды іріктегенде біріншіден, әр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрлерінен хабар беру, екіншіден, оқушының бойына адамгершілік қасиеттерді дарыту, үшіншіден, бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беру қағидаларын басшылыққа алды. Оның хрестоматиядағы материалдарды жүйелеуі осы қағидалармен қатар балаға адамгершілік, еңбексүйгіштік, ақыл-ой, кәсіптік тәрбие беру мақсатын көздеді. Ыбырай аударып, хрестоматияға енгізген орыс жазушылары Пауэльсонның, Ушинскийдің, Толстойдың әңгімелерінде де қайырымдылық, кішіпейілділік, талаптылық, еңбексүйгіштік сияқты зор адамгершілік қасиеттер дәріптеліп, оған қарама-қарсы жауыздық, екіжүзділік, дүниеқорлық, т.б. жексұрын мінез-құлықтарды әшкерелеу өзекті орын

алады. Ыбырай осы арқылы жастардың ізгі жүректі, инабатты, талапты, ел-жұртына пайдалы азамат болуын көздейді.

Оқу методтары мен балаларды оқыту тәсілдерін Ы. Алтынсарин мұғалімдерге олардың кең тәрбиелік мағынасында түсіндіретін: а) оқыту методтары – балалардың жүре келе мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын (ынталандыратын, ықыластандыратын) жол; ә) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет, мысалы, әңгіме, түсіндіру арқылы оқыту методы. Ы. Алтынсарин еліміздегі оқулық жасаудың негізін салды. Ол қазақ оқулығының тарихында өз орны бар ағартушы.

Ы. Алтынсарин өзінің ұстаздық қызметіне байланысты қазақ жастарын оқытып-тәрбиелеу мәселесін ең басты мәселе деп есептеді. Оның шығармаларында екінші бір өзекті мәселе – жастарды түрлі жақсы қасиеттерге баулу, жаман істерден жирендіру мәселесі. Адамгершілік-имандылық және ата-ана тәрбиесі. Ы. Алтынсарин өз шығармалырында жасөспірімдерді адамгершілік қасиеттерге баулып отыру мектеп пен ата-ананың ортақ міндеті деп дұрыс түсінді. Осы идея Алтынсарин әңгімелерінің арқауы. Ол – еңбек адамының өмір жөніндегі көзқарасын кеңейтіп, оның бойында жақсы қасиеттердің (кішіпейілділік, мейірімділік, зеректік, әдептілік, жинақтылық, жомарттық) қалыптасуына әсерін тигізетін, сондықтан да әрбір ата-ана еңбектің осындай жасампаздық қасиетін балаға кішкентайынан ұғындыра білудің қажеттігін айтады.

Ыбырай халықтық педагогиканы да ең басты орынға қояды. Оқу-ағарту саласындағы еңбектерінде өзінің төл шығармаларында да халықтық негізді, дүниетанымды, салт-дәстүр, әдет-ғұрыпты, ізгілік қасиеттерді арқау етеді. Ыбырайдың дәстүрлері бүгінгі күні былайша жалғасын табуда. Өзімнің жұмысым тікелей тәрбие саласына бағытталғандықтан мектепте жүргізіліп жатқан тәрбиелік шаралардың барлығы дерлік оқушылардың бойына ізгі қасиеттерді сіңіруге арналады. Оқушылардың бойындағы осындай қасиеттерді дамыту мақсатында мен өз тәжірибемде сыныптан тыс көптеген шаралар ұйымдастырып отырамын. Атап айтқанда, наурыз мерекесінде ұлттық ойындар ойнатып, үлкендерден бата алу рәсімін өткізіп, қойылымдар қою, зияткерлік ойындар сияқты

шаралар өтуде. Ыбырай мектептегі оқытуды, негізінде ана тілінде жүргізді. Сол кездегі белең алған жаттамалы оқуға қарсы шығып, олардың оқыту әдіс-тәсілдерін сынға алады. Зерттеу еңбектерінде бірінші сатыда – тіл дамыту, екінші сатыда – әліппе бойынша оқыту, жазу, үшінші сатыда – оқу кітабы бойынша оқу, жазу, салыстыра оқыту, сыныптан тыс оқыту сияқты жүйе бойынша оқыған шәкірттері қысқа мерзімде сауаттанып, тез меңгергендігі айтылады.

Қыздар тәрбиесі. Қазақ әйелдеріне білім беру ісі де Алтынсариннің есімімен тығыз байланысты. Ырғыз қаласында қазақ қыздарына интернаты бар арнаулы мектеп ашылды. Бала психологиясының жалпы сипаты туралы тақырыпты алғаш рет талдаған Ы. Алтынсарин болатын. Ыбырай Алтынсариннің мектепті ұйымдастыруы мен мектептегі оқыту үдерісінің әлеуетін бағалауы. Ы. Алтынсарин 1860 жылдардан бастап, жергілікті жерлерде мектеп ашу ісімен айналысады. Қазақ халқы деген оқу білімге сусап отырған халық, әттең бұл іске оқыған адамдардың жаны ашымайтыны есіңе түскенде күйінесің. Бұл жағынан алып қарағанда кейде жылы сөзге ынтазар жетім бала сияқтымыз. Қандай қиыншылықтарға кездессек те, біз әйтеуір өз ойымызды орындап келеміз, - дейді. Н.И. Ильминскийге жазған хатында. Оның халықтан қаражат жинап, мектеп ашуы, инспекторлық қызмет атқара жүріп, мектептер санын көбейтуді, оқулық, әдістемелер жазып таратуы – қазақтарға, осы дарынды, ақылы мол халыққа кешікпей тұрып рухани және қоғамдық даму жолына түсетін дұрыс бағыт беру – қалай дегенмен аса қажет болып отыр деген пікірінің іс жүзіндегі

көрінісі. Сол кездегі мектептердің басты мақсаты етіп, баланың жеке басының ақыл-ойын өсіру үшін, мінез-құлқын жетілдіру үшін нақтылы білім беру керек – дегенді алға қояды. Бұл ойы қазіргі оқу мен тәрбиенің бірлігі, жан-жақты білім беру мәселесі жөнінде бүгінгі күнмен де сабақтасып жатқандай. Ол оқу процесін ұйымдастыруда:

1. Мұғалімнің рөлі

2. Оқу материалдық базаның шешуші маңызы

3. Оқулықтарды қазақ мектептеріне пайдалану үшін жарамдылығы жағынан ұқыпты тексеріп отырудың қажеттілігі мәселесіне ерекше ден қояды. Мұғалімдердің білім көтеруі үшін мектеп кітапханасына педагогикалық әдістемелік кітаптарды алу үшін қаражат бөлген. Жақсы білім беру керек, қалай болса солай оқытуға болмайды. Оқытатын кітаптар ғылымға негізделуі тиіс, – деп қалай оқыту, не үшін оқыту керектігі жөнінде педагогикалық талдаулар жасаған. Өз іс-тәжірибесінде дүниежүзі педагогикасының классиктері Я.А. Коменский, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинский т.б. гуманистік идеяларын басшылыққа алып, өзінше қолданып байытып отырған.

Қазақ топырағында тәрбиеші ұстаз, мұғалімдер жөніндегі небір жүрек тебіренерлік тың ойлар, аталы сөздер де Алтынсарин аузынан бірінші естілген еді. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесінің өміршеңдігі. Оның прогресшіл сипаттағы педагогикалық жүйесі халық ағарту саласында аса зор, пайдалы рөл атқарды. Сондықтан да заманауи білім беру саласының стратегиялық мәселелерін қарастырғанда ағартушының бай мұрасын терең зерделеп пайдалану қажеттігі туындап отыр.

Ұлттық ғылыми білім беру, мектеп философиясы,

әдебиеттану, дипломатия,
лингвистика, әліппетану,
мектептану, жаңа алфавитке көшу,
рухани-адамгершілік жаңғыру,
балалық шақ философиясы мен
тәрбие идеалы, отбасы мен қыз
тәрбиесі, балада тілдік, тарихи,
географиялық сананы

қалыптастыру, діни құндылықтарды, халықтық поэзияны тиімді

пайдалану, хрестоматия, оқулық жазу, орыс тілін оқыту әдістемесі, кәсіптік-техникалық білім беру, кәсіпкерлік пен аударма салалары мамандарын және мұғалімдерді жаңаша

дайындау заманауи педагогика мен психологияның зерттеу пәніне

айналмақ. Ыбырай Алтынсариннің ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық жүйе болып табылатындығы ақиқат.

Білім беру жүйесіндегі бүгінгі жаңаша бетбұрыс кезеңінде Алтынсариннің педагогикалық идеялары әдістемесіндегі көтерілген мәселелер өзінің өміршеңдігін танытып отыр. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың білім беруді демократияландыру мен ізгілендіру, оқу-

дамытушылық сипаты, білімнің, ғылымның өндірістің интеграциялануы оқушыларды кәсіптік бағдарлау т. б. ұстанымдар осыдан біржарым ғасыр бұрын халыққа қызмет еткен Ыбырай шығармашылығында көрініс тапқан, педагогикалық көзқарасындағы ұсынған балаға еркіндік беру, жүрек жылуын беру, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық, оқушы бойынан жақсы қасиеттерді табу тәрізді ұстанымдар білім беруді дамытудың өзекті мәселесіне айналуда.

Ыбырай атамyzдың ұстанымдарына бағыттай отырып, сынып сағаттарын, үш тілді білім беруге байланысты зияткерлік ойындарын, еңбекке баулу жұмыстарын тәжірибемде көптеп қолданып жүрмін. Ыбырай дәстүрі осылайша білім мазмұны, оқыту әдістерін жетілдіруде кең қанат жайып, молыға түсуде. Асыл қазынаға айналған мұралары бүгінгі таңда оқу бағдарламалары мен оқулықтарға еніп, ана тілі, тарих, 1-сыныптан 10-сыныпқа дейінгі әдебиет сабақтары сыныптан тыс жұмыстарда таныстырылып келеді. Бүгінгі күні маңызды мәселеге айналып отырған отансүйгіштікке, халық дәстүрін қастерлеуге, еңбекке, адамгершілік пен салауатты өмір сүруге тәрбиелеуге қызмет етіп келеді. Халық педагогикасы

саласындағы оның тәлімгерлік ой-маржандарын оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда, үлгі-өнеге ретінде пайдалануда берері көп. Ыбырай атамның педагогикалық идеяларын қазіргі таңда білім беру саласында да қолданып, көптеген жұмыстардың нәтижесінде оқушыларым әртүрлі сайыстардан жүлделі орындарға ие болып жүреді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ әдебиеті энциклопедия. Білім сапасы, Алматы 1999ж
2. М.Әуезов. Ыбырай Алтынсарин – қазақ әдебиетінің зор қайраткері. /Социалистік Қазақстан газеті 2/4-1950ж/
3. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991ж
4. «Қазақ тілі мен әдебиет» журналы 2008ж, №4,5
5. Ы.Алтынсарин тағылымы. Құрастырған М.Жармұхамедов

А. А. Жұмашева
Учитель английского языка
КГУ «Кокпектинская ОШ», г.Караганда,
Бухар-жырауский район

«ИБРАЙ АЛТЫНСАРИН-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА»

Ибрай Алтынсарин вошел в историю общественной мысли и литературы Казахстана как замечательный педагог-просветитель, писатель, фольклорист и этнограф.

Идеи просвещения в XVIII веке были наиболее актуальными в духовной сфере во многих странах мира. Просветители, отстаивая свободу народа и человека, все надежды возлагали на мирные преобразования. Они верили, что существующее социальное неравенство произошло от неразумности, невежества людей. Потому своей главной целью просветители объявили просвещение народа. Ведь они, по их мнению, по неразумности своей принимали существующие порядки. [1]

Благотворное влияние на духовную жизнь казахского народа оказало распространение демократической русской культуры и общественной мысли. Под ее воздействием сложилось мировоззрение выдающихся казахских просветителей Чокана Валиханова, Ибрая Алтынсарина, Абая Кунанбаева. Вся их деятельность и творчество ярко свидетельствовали о

прогрессивном характере присоединения Казахстана к России, о традиционной и неразрывной дружбе казахов и русских, которая развивалась помимо воли царизма.

Высокая тяга казахского народа к знанию и культуре была отчетливо выражена этими его замечательными представителями. В приобщении казахов к передовой культуре они видели единственно верный выход из средневековой темноты, в котором пребывало общество. Крупный казахский просветитель Ибрай Алтынсарин широко известен в истории общественной мысли, культуры и литературы казахского народа, как выдающийся педагог-новатор и организатор новых школ, этнограф, фольклорист, поэт, прозаик и переводчик произведений русских классиков. [2]

Ибрай Алтынсарин родился 20 октября (1 ноября) 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда (ныне Алтынсаринский район Костанайской области). Отец его Алтынсары Балгожин умер, когда Ибраю не исполнилось и четырех лет. Мальчик воспитывался в доме своего деда, известного бия Балгожи Жанбурчина. Балгожа был в то время одним из самых авторитетных биев во всей Средней Орде и пользовался большим влиянием среди господствующей верхушки казахского общества.

В 1850 году, когда Ибраю исполнилось 9 лет, в Оренбурге — административном центре Тургайской области, открылась первая особая школа для казахских детей, куда Балгожа отдал своего внука. Одаренный, живой и прилежный, он с первых же дней школьной жизни резко выделялся среди своих сверстников. Преподаватели сразу обратили внимание на одаренного мальчика, который старательно воспринимал все, что они объясняли, глубоко вникая в каждый изучаемый предмет. Ибрай быстро и хорошо овладел русским языком, изучению которого обращалось особое внимание. [3]

В 1857 Ибрай Алтынсарин окончил школу и как лучший ученик получил похвальный отзыв. При распределении он был оставлен переводчиком Правления Оренбургской губернии. Два последующих года И.Алтынсарин упорно самостоятельно занимается, значительно углубляя свои знания в области русской литературы. Изучает историю своего народа.

В 1860 году областное правление поручило ему открыть начальную школу для казахских детей в Оренбургском укреплении, (г. Тургай) в которой он назначался учителем русского языка. Открыть школу в глухом городке было делом нелегким: не было средств, не было поддержки областного правления и местных властей. Однако, трудности не остановили Алтынсарина.

8 января 1864 года состоялось торжественное открытие школы. Так началась просветительская деятельность Алтынсарина. Некоторое время он работал в Тургайском уездном управлении в качестве делопроизводителя, исполнял обязанности старшего помощника уездного начальника, временно — уездного судьи.

В 1879 году Алтынсарин получил назначение на должность инспектора школ Тургайской области. В этой должности проработал до конца своей жизни.

В 1883 году Алтынсарин переехал в Николаевский (Кустанайский) уезд. В родном местечке в Аракарагайской волости, в трех километрах от г. Кустаная, на сгибе реки Тобол, на островке, где имелось небольшое озеро, получившее в последствии название «Инспекторское», он построил дом, где жил и работал до самой смерти.

И. Алтынсарин скончался 17 июля 1889 года и был похоронен по-казахскому обычаю при огромном стечении народа недалеко от своего дома на берегу Тобола рядом с могилой отца. Перед смертью Алтынсарину было присвоено звание статского советника, что по тем временам соответствовало генерал — майору от инфантерии.

Выдающаяся историческая заслуга Алтынсарина заключается в том, что по его инициативе при самом непосредственном его участии была создана в Казахстане сеть народных светских школ. При жизни ему удалось открыть четыре двухклассных центральных русско-киргизских училища, одно ремесленное училище, одно женское училище, пять волостных школ, два училища для детей русских поселян. [4]

Школы, созданные им, после его смерти продолжали существовать, но развитие получить они не смогли. Новая станица в истории школ Ы. Алтынсарина открылась после

победы Октября: они были преобразованы в советские трудовые школы. Одна из таких школ на его родине, в г. Кустанае, — в 20-е годы была передана в ведение Наркомпроса Казахской ССР и реорганизована в школу-коммуна. Затем перед Великой Отечественной войной преобразована в среднюю школу с пансионом для воспитанников. Ей было присвоено имя ее основателя Ибрая Алтынсарина. [5]

Много труда вложил И.Алтынсарин в дело подготовки учителей для начальных народных школ в крае, прежде всего из казахов. По его инициативе была открыта учительская школа в г. Троицке, немного позже переведена в г. Оренбург.

Алтынсарин не только открывал светские народные школы, но и разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, создал учебные и методические пособия, регулярно осуществлял инспекторский надзор, ежегодно посещая каждую школу, заботился о создании библиотеки при каждой школе.

Около трех лет потратил на разработку казахского алфавита на основе русской графики. Еще до назначения на должность инспектора школ Тургайской области Алтынсарин приступил к составлению учебных пособий для учащихся русско-казахских школ. В 1879 году вышли в свет два учебных пособия «Киргизская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку». Обе книги занимают особое место в истории культуры Казахстана как памятники письменной литературы, а также как учебные пособия, построенные по научному принципу. [6]

Большую художественную, историческую и познавательную ценность представляет публицистическое наследие Ибрая Алтынсарина. Основную его часть составляет переписка казахского просветителя с русскими друзьями, учителями и различного ранга представителями народного образования.

И. Алтынсарин выступал и как ученый-этнограф. В его очерках вскрывается консервативная сущность патриархально-феодалного быта и обычаев казахов. Особого внимания заслуживают труды И. Алтынсарина, посвященные преобразованию социально-экономического строя и хозяйственного быта казахского аула. [7]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтынсарин Ы. Избранные произведения в 3-х томах. 2 том. Алма-Ата.1976
2. Джумагулов К.Т. Ыбрай Алтынсарин и развитие культуры. Алма-Ата.1984
3. Кузембаев А., Абил Е. История Республики Казахстан. Алматы.1999
4. Казахи. Историко-этнографические исследования. Алматы. 1995
5. Ламашев А. Ыбрай Алтынсарин. Алма-Ата. 1991
6. Каз.ССР. Краткая энциклопедия.Том 3. Алма-Ата.1989
7. Назарбаев Н. В потоке истории. Алматы. 1999

С.К.Байготанова, К.Б.Уалибекова

*№53 мектеп-лицейінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері,
Қарағанды қ.*

ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ САН ҚЫРЛЫЛЫҒЫ

Әр халықтың өзіндік тарихы, жүріп өткен жолы, өшпес ізі, болашақ ұрпаққа қалдырған мұрасы бар, олардың еңбектерімен танысқанда, оқығанда өткен тарихымыз көз алдымызға келгендей болады. Қазақ халқы өзінің сүйікті ұлдары мен қыздарына әрдайым ұлы адамдардың есімдерін берген. Егер біз "Абай" дейтін болсақ, онда Абай Құнанбаевты, "Дина" - Дина Нұрпейісованы, "Шоқан" - Шоқан Уәлихановты, "Әлия" - Әлия Молдағұлованы

есімізге аламыз. Біз" Ыбырай " деп атағанда, Ыбырай Алтынсаринді бірден есімізге түсіреміз. Ол ағарту әлемінің есігін ашып, негізін қалады. Ол білім беруге "нұрын" шашып, мектептердің ашылуына өз үлесін қосып, көптеген балалардың көзін ашты, қазақ білімінің сара жолын салды.

Әкесінен ерте айырылған ол атасы Балғожаның қолында тәрбиеленген. Ыбырайдың дүниетанымын қалыптастыруға үлкен әсер еткен атасы болды. Балқожа бидің әділдігін, адалдығын, инабаттылығын немересі қадірлеп өсті. Бала кезінен Ыбырай өзінің дербестігімен, мақсаткерлігімен, білгірлігімен ерекшеленетін.

Өзін-өзі тәрбиелеу нәтижесінде ол өз заманының жоғары білімді адамы болды. Орыс педагогикасының тарихы мен жағдайын терең зерттеу оған қазақ халқының көрнекті ағартушысы болуға мүмкіндік берді. Ыбырай қазақтарға "Мектеп — білім берудің басты бұлағы" екенін атап өтті. Ол қазақ балаларына зайырлы мектептер ашуды армандады.

Орыс мектептерінде зайырлы сипаттағы оқу және ғылыми әдебиеттер бар екенін біле отырып, ол орыс тілі арқылы білім алуды жақтады. Торғай облыстық басқармасы оған Торғай қаласында қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашуды тапсырды. Мұнда ол орыс тілінің мұғалімі болып тағайындалды. Ағартушылық ойларымен шабыттанып, ол ауылдарға барып, халыққа зайырлы білім алудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсіндірді. Мектепті ашу үшін ол қаржы жинауды ұйымдастырып, алғашқылардың бірі болып қаржыны халық ағартушысының өзі бастап салған. Оның қызметі қоғамның консервативті бөлігінің кейбір қарсылықтарымен кездесті. Оны қылмыс жасады деп айыптай бастады. Бұл шабуылдарға ол азулы өлеңдерімен жауап берді.[1]

1864 жылы қазақ балаларына арналған интернаты бар мектептің салтанатты ашылуы өтті. Үгіт-насихат жұмыстарының нәтижесінде 16 ұл бала оқуға жазылды. Кейін мектеп оқушыларының саны арта бастады. Ол жүргізген түсіндіру жұмыстары өз жемісін бере бастады. Халық ағартушысы бұл туралы ынталы түрде былай деп жазды: "Аш қасқыр қой үшін болғандықтан, мен балалардың ілімін қызу қабылдадым... бұл балалар үш ай бойы оқып, жазуды үйренді".

Қазіргі кезде мектеп бағдарламасында «Дүние қалай етсең табылады?», «Атымтай Жомарт » әңгімелері оқытылады. Жоғарыда аталған әңгімелерінде оқушыларды еңбексүйгіштікке, жомарттыққа шақырады. Қазақ балаларына арнап өзі құрастырған оқулыққа енген, өзге тілден аударылған шығармада, жолаушы кісінің Антонға ақыл беріп, мысалмен өз басынан өткен жайды өзгеге үлгі етуінің сыры бар. Бұған куә болған шетелдік әңгіме авторының көргені мен түйгені – еңбекті сүю, одан қашпай, дүниені еткен еңбек, төккен терден сұрау керек деген оймен тұжырымдалады.

1879 жылы Ы.Алтынсарин Торғай облысы мектептерінің инспекторы лауазымына тағайындалды. Оның бастамасымен және тікелей қатысуымен оқу орындарының желісі құрылды. Атап айтқанда, облыстың барлық уездік қалаларында училищелер ашыла бастады. Осы мақсатта ол тағы да Торғай облысының ауылдарын аралап шықты. Ол халық арасында қажетті қаражат жинады, содан кейін Ырғыз, Николаев, Торғай және Іле уездерінде екі сыныптық орыс-қырғыз (қазақ) училищелерін ашты. Оларды мұғалімдер мен оқушылармен толықтырды. Ол мектептерді жабдықтауға, олардың жанында шағын кітапханаларды құруға ерекше мән берді.

Қазақстанда әйелдер білімінің басталуы Ы.Алтынсариннің есімімен байланысты. Көрнекті ағартушы қыздар үшін интернаттары, жатақханалары бар бірнеше мектеп ашты. Ол мектепті халықтың шынайы ағартуының кілті деп санады. Ы. Алтынсарин жан-жақты білімді адам болды: педагог, жазушы, аудармашы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері. Ыбырай Алтынсарин поэзия мен прозаның қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушы. Ең алдымен, оның шығармалары балаларға арналған, өйткені ол балаларға білім керек екенін түсінді. Білім көптеген жабық есіктердің кілті болып табылады. Егер балалар білімді болса, онда мұндай халықтың болашағы жарқын болатынына сенім артты.

Ыбырай Алтынсариннің әдеби қызметін ұстанған замандастары көзі тірісінде-ақ оның халықтың сұранысына қаншалықты жауап беретінін бағалай білді. Өзінің әдеби

шығармашылығынан басқа, "Қырғыздарды орыс тіліне оқытудың бастапқы нұсқаулығы" және "Қырғыз хрестоматиясы" (1879) деп аталатын ана тілінде хрестоматия құрастыру еңбегі зор.[2]

Бұл кітаптарда орыс графикасы негізінде жасалған жаңа қазақ әліпбиі қолданылды. Алтынсарин "Қырғыз хрестоматиясына" кіріспе мақаласында былай деп жазды: "... Жалпы білім беретін кітаптар Азия тілдерінің ешқайсысында жоқ, біз жақын орыс тілінде осындай нұсқаулықтарды іздеуге мәжбүрміз. Нәтижесінде біз нақты оқулықты орыс әріптерімен басып шығаруды ыңғайлы деп таптық, ол мақсатына тікелей сәйкес келеді, яғни, ол өзінің мазмұнымен де, алфавитімен де қайшы келмейтін көптеген ғалымдар мен пайдалы кітаптарға тікелей нұсқаулық болды".

Өзінің ақындық шығармашылығында Ы. Алтынсарин ең алдымен халыққа білім берудің маңызын насихаттады, жастарды білім алуға шақырды. Атап айтқанда «Кел,балалар, оқылық» өлеңі арқылы оқушылардың білімге деген қызығушылықтарын оятып, құлшыныстарын арттыруды көздеген.

Проза жанрына да Ы. Алтынсарин өз үлесін қосып, жазба әдебиетін де жандандырды. Балаларға тұңғыш мектеп ашып, әңгіме жазған ағартушы-педагог, жазушы. Ыбырай әңгімелері бала санасына ой салу, жақсы мен жаманды ажырата білу, еңбектену, өзін-өзі тәрбиелеуімен ерекшеленеді. Мәселен, «Екі жолдас», «Бақша ағаштары », «Мейірімді бала», «Әке мен бала» т.б. көптеген әңгімелерін оқығанда, келешек өскелең ұрпақ бойларына рухани азық алады.[3]

Алтынсарин өмір бойы әділдікті жақтап, "парақорлыққа және теріс пайдаланушылыққа жол бермеді". Ыбырайдың бүкіл өмірі-күрес, ерлік.

Ағартушының барлық ойлары, идеялары бүгінгі күні де өзекті. Біздің өміріміз, болашағымыз білімге, ағартуға, білімге байланысты. Осы компоненттерсіз қоғамның дамуын елестету мүмкін емес. Жоғарыда айта кеткендей, Ыбырай Алтынсарин Қазақстан тарихында өшпес із қалдырды. Оның барлық көпқырлы мұрасы өскелең ұрпақ арасында зерттеліп, насихатталуға тиіс. Ыбырайдың шақыруы:"Кел,балалар, оқылық!"- әр мұғалімнің аузынан естілуі керек, өйткені оқу-бұл жарық дүниені сезіну.

Өз ұлтын өзге ұлттың көлеңкесінде қалмасын деп, қара басын емес, қара халықты ойлаған - Ыбырай. Қазақтың қызы қараша үйде қалмасын деп, қаламсап ұстатқан - Ыбырай. Қазақтың ұлы қара құл болмасын деп, қара қылды қақ жарған - Ыбырай. Қара қазаққа күн болып шуақта шашқан - Ыбырай. Жалпы айтқанда, Ыбырай Алтынсарин туралы жаза берсек қағаз бетіне сыймас, айта берсек ауыз құрғамас. Қорыта келе айтарымыз, біртұтас қоғам ретінде Ыбырайдың шығармаларын, сүбелі сөздерін, тек биыл мерейтой аясында ғана құрметтеп қана қоймай, шығармаларын өзімізді-өзіміз тану жолында айнымас темірқазыққа айналдырып зерделеп жүрсек, нұр үстіне нұр болар еді!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан тарихы 5 томдық Т.3. – Алматы "Атамұра" 2010.
2. Ақмола: Алматы энциклопедиясы:" Атамұра " 1995,-400С.
3. Қазақстан ұлттық энциклопедиясы, 1 том/ Бас ред.Б. Аяған. –Алматы.
4. Ы. Алтынсарин "шығармалар жинағы", Т.2. 1974 ж.

*А.Б. Жакипбекова
тарих пәні мұғалімі
№1 ЖББМ, Жезқазған қ.*

ҰСТАЗ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Мектептің негізі - ағартушы мұғалім. Ұлы педагог Ыбырай Алтынсарин бүкіл өмірін туған халқының ағартушылығына арнады. "Қазақ халқы білім алу үшін құнарлы негіз болып табылады", - деп жазды ол. Ыбырай Алтынсарин сана мен менталитеттің басты құралы - білім екенін түсінді. Заманауи мектептің басымдықтары - әлеумет мүшесі ретінде өзін-өзі таныту, білім алушылардың әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауы, олардың қазақ, орыс және ағылшын тілдерін біле отырып, үздіксіз білім алуына бағдарлану ұмтылысында көрінетін тұлғаның әлеуметтік-прогрессивті түрін қалыптастыру.

Ыбырай Алтынсариннің негізінен тілді оқыту мәселелеріне арналған еңбектерінде ХХ ғасырдың ортасында өзекті болған дидактикалық проблемалар айқын көрініс тапты. Ғалым белгілі бір пәнді әдістемелік қамтамасыз ету мәселелерін зерттеді, бірақ мұны тек әдістемелік ұстанымдарға сүйеніп қана қоймай, сол кезеңде өзекті болған және бүгінде мұғалімдер үшін айтарлықтай қызығушылық тудыратын зерттеулердің негізгі бағыттарын жобалау арқылы жасады. Сонымен қатар, бізді жұмысшы мен патриоттың ғылыми идеяларын талдауға және жүйелеуге итермелеген тағы бір себеп бар, ол үлкен әріппен жазылған, студенттер мен ізбасарлардың есінде және ризашылығына ие болған, біз оны тәрбиелеген мұғалімдердің тұтас галактикасын атаймыз.

Дәл осы себептерге байланысты Ыбырайдың жұмысы соншалықты құнды. Уақытқа қарамастан, ол бүгінгі күнге дейін өзектілігін сақтайды. Сондықтан біздің ұрпаққа Ұлы Ыбырай Алтынсариннің тамаша туындыларын есте сақтау өте маңызды.

Қазақстан Республикасы өз дамуында ғылыми-техникалық, ақпараттық, саяси, экологиялық және рухани қамтамасыз етудің жаңа деңгейіне шықты. Республика өміріндегі бұл өзгерістер білім беру жағдайын, оның сапасын қайта қарауды талап етеді. Соңғы жылдары білім беру сөзбен емес, іс жүзінде мемлекетіміздің дамуының басым саласына айналатыны даусыз. Президенттің жыл сайынғы Жолдауларында білім беру стратегиялық сала ретінде ерекшеленеді, оған бөлінетін инвестициялар ең тиімді болып табылады, өйткені олар мемлекеттің әлеуметтік капиталын қалыптастырады. Инновация мен сапалы білім кез-келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету процесінде жетекші рөл атқаратыны белгілі. Елдің экономикалық өсуінің 40% - ы сапалы білімге байланысты. Заман өзгеруде, әлеуметтік және экономикалық өмір жағдайлары да өзгеруде.

Өзгерген қоғам мүшелеріне қойылатын өзге де талаптар баршылық. Өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, жеке тұлғаның "өзін-өзі тану" уақыты келді. Қоғамдағы өзгерістер білім беру жүйесіне де өзгерістер әкелді, оның негізгі мақсаты қазіргі кезеңде білім мен дағдыларды беру емес, оқушылардың шығармашылық дамуы, олардың өмір бойы өздігінен білім алу және өзін-өзі дамыту қабілеттері болып табылады. Президент ұсынған Қазақстанның әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 50 елінің қатарына кіруі туралы идеяны ескере отырып тексерілген елдің сирек мерзімді Даму стратегиясы білім беру реформалары үшін бағдарларды айқындайды - көрсетілетін қызметтердің сапасын әлемдік стандарттар деңгейінде арттыру, білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізу, білім беру саясатының негізделеді.

Қазіргі заманғы қазақстандық ұстаздар жаңартылған білім мазмұны бойынша оқытудың ең тиімді әдістерін қолданады. [1; 146]

Өз тәжірибемде тарих сабағына деген оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін сапалы білім берудің тиімді жолдарын таңдап, тарихи және мәдени мұралармен таныстырып, жобалар, олимпиадалар, эссе жазу байқауларына қатыстырамын. Сабақ барысында оқушылардың өзгеше бір-бірімен тығыз байланысатын жеті модуль аясында сабақтар өткізе отырып, тізбектелген сабақтар топтамада түрлі стратегияларды қамтып шығармашылыққа қол жеткіздім. Мысалы, «Тұлғаны танып білу» әдісі арқылы оқушыларға ұлы ағартушылардың суретін интерактивті тақтадан көрсетіп, өздеріне берілген тұлға бойынша мәлімет сұрап, ой пікірлерін тыңдадым. «Үштік әдісі» арқылы сыныпқа тапсырма беремін. Оқушылар бірнеше жұпқа бөлінеді. Біріншісі оқиды немесе айтады, екінші оқушы тыңдайды, үшінші оқушы түртіп алады, кейін өз пікірін айтады. 7-сыныпта Ыбырай Алтынсарин тақырыбын өткенде «Ортақ портрет» әдісін қолданамын. Оқушы Ыбырай Алтынсариннің ұлы ағартушы ретіндегі портретін жасап, жазып шығады. «Т кестесі»,

«Кейіпкерге хат», «ПОПС формуласы», «IDEAL», «Сұрақтар топтамасы», «Гауһар тас» т.б әдіс-тәсілдерді сабағымда қолдану арқылы оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытып, өз ойын жүйелеуге, ашық айтуға, қорыта білуге үйретемін. Әр сабағымда пікірталас, әңгіме-дебат және зерттеушілік әңгіме деп қолданылған диалогтың түрлерін кеңінен қолданамын. Бұл әдістердің тиімділігі сабақтан тысқары қалатын оқушы болмайды, өзгенің пікірін тыңдауға, сыйлауға үйренеді, шығармашылық және жұмыс жасау қабілеті артады. «Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау» модулі оқушыларды үнемі ынталандырып, интерпретациясын оятуда және кері байланыс орнатуда өте тиімді екеніне көзім жетті. Өз жауаптарының бағаланатынын сезген оқушылар құнды пікірлер айтуға қалыптаса бастады, бір-бірінің пікірін мұқият тыңдай білу дағдылары қалыптасты және ең құнды, дұрыс жауаптарды таңдай білді.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларымен үндес келетін сабақтастық дәстүрлері бар. Осылайша, білім беру жүйесінің жаңғырту процестері педагог-ағартушы ұсынған бірқатар негіз қалаушы қағидаттарға негізделеді. Атап айтсақ:

- ✓ білім беруді дамытудағы мемлекеттің шешуші рөлі
- ✓ барлық адамдар үшін білімнің қолжетімділігі
- ✓ тұлғаның жан-жақты дамуы
- ✓ белсенді азаматтық ұстанымды тәрбиелеу
- ✓ демократиялылық және жаңа технологияларға бағдарлану
- ✓ білім беру жүйесінің икемділігі мен динамикасы

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы - көптеген педагогикалық мәселелерде көрініс тапқан тұтас педагогикалық жүйе. Ыбырай Алтынсарин ағартушылықтың ұлы тұлғасы болды, адами білімнің адамгершілік принциптері мен мұраттарын қорғады. Оның ағартушылық идеялары туған халқының экономикалық және мәдени артта қалуын жеңуге бағытталды. Ол өз халқын өркениетті халықтар қатарында көру үшін бәрін жасады. Ол білім беруді мақсат ретінде емес, әлеуметтік ортаны өзгертудің негізгі құралы ретінде қарастырды.

«Әке мен бала» әңгімесіндегі басты кейіпкерлер де бір-біріне бөтен адам емес, әкесі мен баласы. Бұл әңгімеде жазушы бір ғана әкесі арқылы ата-ананың қадірін балаға тәрбиелік мәнімен көрсетеді. «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың, азға қанағат етпесең, көптен құр қаларсың», - деп балаларды, жасөспірімдерді жалқаулыққа қарсы тұруға шақырады. Міне осы әңгімелерден Ыбырайдың ұстаздық тұлғасын анық көруге болады.

Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына арналып 9 «Г» сынып оқушылары арасында сынып сағаты өткізілді. Сынып сағаты барысында Индира «Талаптың пайдасы» әңгімесіне тоқталып, ой қорытып өтті. Кез келген адам баласы алдына талап, мақсат қойып талпынбаса, алға қарай қадам баса алмас еді. Адам бойындағы жақсы қасиеттердің талап арқылы жарыққа шығатынына да мол сенім артты. Индира «жазушының бұл арада көздегені - жас баланың талабын, сол талаптың арқасында неге қол жеткенін көрсету, кім талап етсе, сол мақсатына жететіндігін дәлелдеу» - деп өз көзқарасын білдірді. Айым «Бақша ағаштары» әңгімесіне деген көзқарасын, оның тәрбие бастауы екенін, адамның бойында бар адамгершілік, мейірімділік, еңбекқорлық сияқты жағымды қасиеттердің бар екенін өн - бойынан өткізе әңгімелеп берді. Сынып сағатын өткізудегі мақсат - әр баланың бойына адамгершілік, ізгілік, мейірімділік, жауапкершілік қасиеттерін дарыту болып табылады. Ыбырай Алтынсарин әңгімелерінде көтерілген мәселелердің өміршендігі сол кез үшін және бүгінгі өмірде тәрбиелік мәні зор екендігін дәлелдеді.

Ыбырай «Өнер – білім бар жұрттар» атты өлеңінде оқудың, білім алудың мақсатын кеңінен сөз етеді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндіреді. Келешекке сенімі мол Ыбырай Алтынсарин өмір көркі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты.

Ұлы педагог адам елдің басты байлығы екенін түсінді, өйткені білімі мен дағдылары бар адамдар дамудың негізгі стратегиялық ресурсын қалыптастырады, ал білім прогрестің қозғаушы күшіне, жаңа өмірлік игіліктердің көзіне айналады. Білім-бұл жеке адамның да, жалпы елдің де құндылығы мен табысының негізі.

Отандық мектептің білім беру міндеттерін Ы.Алтынсарин халықтың қажеттіліктерін ескере отырып анықтады. Оның пікірінше, мектеп қоғам өмірінде лайықты орынды, мәдениеттің жоғары деңгейін, өз халқының өкілі ретінде адамның адамгершілік қасиеттерін қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек. "Мектептер - қазақтардың білім алуының басты серіппелері, - деп жазды Ыбырай Алтынсарин. [2; 346]

Алтынсарин қазақ мектебінің негізгі мақсаттары мен міндеттерін нақты тұжырымдап, оларды өзінің барлық практикалық қызметінің негізіне салды. Олардың бірі мектеп шынайы мәдениет ошағына, жақсы кітапханаға айналуы керек дегенді білдіреді. "Үлгілі жолға қойылған, ақылға қонымды тәртіпті жаңа үлгідегі мектеп оқушыларды қызықтырып, оларды мәдениетке, еңбекке және ақыл - ой жұмысына дағдыландыруы, олардың білімге және орыс тілін меңгеруге деген қызығушылығын барынша арттыруы тиіс", - деп атап өтті.

Бүгінгі таңда оқытуда оқушыларға сыни ойлау қабілеті дамыған, өзін-өзі ынталандыратын, тәуелсіз, ынталы тұлға болуға мүмкіндік беретін конструктивтік теорияларға негізделген тәсілдер белсенді қолданылады.

Қазіргі заманғы мектеп баланы тәрбиелеуге, оның көкжиегін кеңейтуге, өзін-өзі тануға, қабілеттерін ашуға және көрсетуге, жетістікке жетуге мүмкіндік береді. Табысты дамытудың шарттарының бірі - өзін-өзі жүзеге асырудың шексіз мүмкіндіктерін ұсынатын қызметке қатысу. Алтынсариннің жазған жазбаларындағы ұлағатты сөздер қазіргі мектепке қойылатын талаптарға сәйкес келеді.

Алтынсариннің пікірінше, педагогикалық жұмыста - "мұғалімнің санасында оқытудың ең жақсы тәсілдерін табу және балалармен дұрыс қарым-қатынас жасау" деген болатын.

Сол замандағы педагог бейнесі Ыбырай Алтынсаринді қатты алаңдатты. Халық даналығы: "мұғалім ұлт пен қоғамды жасайды" дейді. Бүгінгі таңда әділеттілікті сақтаған осы ежелгі және дана сөзде педагогикалық жұмыстың әлеуметтік және гуманистік мәні бар. Шын мәнінде, мұғалім елдің өндірістік күштерін дамытудың, оның әлеуметтік прогресі мен шығармашылық әлеуетінің қайнар көзі болып табылады. Мұғалімсіз кейіпкер де, ақын да, саясаткер де, ғалым да жоқ.

Қазіргі уақытта оқушылардың оқу процесі мен нәтижелеріне мұғалімдерді тиісті ресурстармен қамтамасыз ету үшін мектеп әкімшілігі мен білім беру жүйесін басқару органдарының қызметі ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің сыныптағы оқушылардың тәрбиесі мен дамуына бағытталған күнделікті жұмысы әсер ететіні даусыз. Бүгінгі таңда мектеп қызметін жетілдірудегі және оқушыларды оқытудың табыстылығын қамтамасыз етудегі негізгі тұлға - мұғалім. Кәсіби өсуге және кәсіби білім алуға ықпал ететін барлық жағдайлар жасалған. Қазіргі мектептерде табысты мұғалім әрқашан зерттеуші. [3; 426]

Табысты мұғалім өз білімін жетілдіріліп, уақытты ұстануы керек, өзінің дамуына назар аударуы керек: өзін-өзі тәрбиелеу, әдістер мен дағдыларды жетілдіруі қажет. Мұғалім мамандығы бастапқы мазмұнын өзгертеді. Мұғалімдер көбінесе кеңесшілерге, тәлімгерлерге және делдалдарға айналады, олардың міндеті оқушыларға білім алуға көмектесу және бұл үшін жеке жауапкершілікті сезіну.

Табысты мұғалім инновациялық тәсілдер мен әдістерден қорықпайды, оқушының игілігі үшін жұмыс істейтін әртүрлі формаларды қолданады. Ақылды мұғалім әр оқушы үшін, оның таланты мен қабілетіне қарамастан, білім беру жағдайын жасайды. Өйткені, бала өзінше бірегей, сондықтан мұғалім оны табысқа бағыттап, өз күшіне сенуі керек. Мұғалімнің тұлғасы оқушының дамитын ортасын құра алады. Жеке дамудың ең жақсы тәсілі - бұл балаларды процестің белсенді қатысушылары болып табылатын шығармашылық белсенділікке тарту: олар ойлап табады, құрастырады, түрлендіреді, модельдейді. Мұның бәрі өзін-өзі көрсетуге, өзін-өзі растауға ықпал етеді, сайып келгенде, өзіне деген сенімділік артады, оң өмірлік ұстаным қалыптасады.

Адамды тәрбиелеу және оқыту – күрделі, көп қырлы, әрқашан өзекті міндет. Әр баланың әлеуеті зор. Мұғалім, басқалар сияқты, оған өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі растауға және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті еркін, шығармашылық және жауапты тұлға болуға көмектеседі. Табысты мұғалім-бұл басқалардың жақсаруына көмектесетін тұлға. Педагог-ағартушы

мектептің материалдық-техникалық базасына да шешуші мән берді. Ыбырай Алтынсариннің пікірінше, мектепте қолдануға жарамды оқулықтарды мұқият тексеру қажет. "Оқу кітабы ұлт рухына толы болуы керек", - деп атап өткен. Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай, ғылым, білім беру жүйесі сақталу керек деп өз жазбаларында қалдырды... Қазіргі заманғы қазақстандық мектеп үшін бұл өзекті мәселелердің бірі - білім беру саласында оқу бағдарламалары бойынша оқушыларды сапалы оқулықтармен қамтамасыз ету.

Алтынсариннің педагогикалық қызметінде балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелері үлкен орын алады. Жас ұрпақ, ол таза ойлармен, жақсы моральдармен және ақыл-ойлармен өмірге енуі керек деп санайды. Ұлы ұстаз толеранттылық пен этнотолерантизмге шақырды. Қоғамның болашағы білім беру жүйесіне байланысты, өйткені бүгінгі балалар уақыт өте келе жаңа уақыт елінің тағдырын жасайтын болады. Білім берудің бірінші кезектегі міндеті - қазіргі өмірдің сұраныстарынан артта қалуды жеңу, яғни оқушыларды оқытуда бүгінгі күннің проблемалары мен қажеттіліктерін ғана емес, сонымен бірге болашақта көрінетін мәселелерді де ескеру қажет. [4; 186]

Біздің қоғам дамуының қазіргі кезеңінде орнықты даму және оның бәсекеге қабілеттілігі адами ресурстардың озыңқы дамуына негізделеді. Бәсекеге қабілетті қоғамдағы білім беру саласы әлеуметтік саланың қарапайым элементі бола бермейді, ол арқылы елдің болашағына инвестициялар салынатын құралға айналады. Осылайша, жаңартылған білім беру тұжырымдамасында көрсетілгендей, бүкіл қазақстандық білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - білімді, шығармашыл, құзыретті және бәсекеге қабілетті, қарқынды дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, өз мүддесі үшін де, қоғам мүддесі үшін де өзін-өзі барынша жүзеге асыруға дайын тұлғаны қалыптастыру және дамыту болып табылады, бұл ұлы педагог-ағартушының сөздерін растайды. Ыбырай Алтынсарин: "әрқайсымыздың парызымыз - өз Отанымыздың пайдасына қолымыздан келгенше үлес қосу" десе, біз ұстаздар Ұлы ағартушының нақыл сөздерін мақсат етіп, жаңартылған білім мазмұнында көшбасшы болып биіктерден көріне бермекпіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым, 1979.-110 б
2. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар .- Алматы "Ғылым", 1994.-289 б
3. Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясы. 2-кітап. –Павлодар: Арман, 2004
4. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы – Алматы, «Ана тілі», 1992ж, 448 бет

Сапарова Г.Б.

*қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
«Әлихан Бөкейханов атындағы №15 мектеп-лицейі» КММ,
Балқаш қаласы.*

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқытудың мақсаты – оқушылардың бойында адамгершілік-эстетикалық, ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу; ұлттық әдеби туындылармен қатар әлем әдебиеті туындыларымен таныстыру; көркем шығарманы тануда қажетті біліммен қаруландыра отырып, шығарманы мазмұн мен түр бірлігінде көркемдік тұтастық пен көркемдік бейнені талдау, жинақтай білу, шығарма идеясын, жазушы ұстанымын бағалай білу дағдыларын қалыптастыру.[1]

«Қазақ әдебиеті» пәні әдебиетті өнердің басқа салаларымен салыстыра қарастырып, өз ойын еркін, дәлелді, сараптай, салыстыра отырып жеткізе білетін тұлғаның қалыптасуына үлес қосады. «Қазақ әдебиеті» пәнінің оқу бағдарламасы негізгі үш дағдыны басшылыққа алады: 1) түсіну және жауап беру; 2) анализ және интерпретация; 3) бағалау және салыстыру. Өздеріңізге белгілі бағдарламада көркем шығарма саны аз берілгенмен әдеби туындыларды талдап, зерделеп және бағалап, зерттей оқу арқылы ұлттық құндылықтарымызға терең бойлайды.

Қазақ әдебиеті – Елбасының бастамасымен елімізде жүргізіліп жатқан

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының алтын өзегі, ұлттық тәрбиенің қайнар бұлағы. Ендеше, қазақ әдебиетін оқыту мәселесі – қазақы рухты адамдыбей-жай қалдырмайтын ұлт тағдырына қатысты ең көкейтесті мәселе.

Жаңа білімді меңгерту үшін ең тиімді әдіс сұрақ-жауап, әңгімелесу, диалог болып табылады. Топтық жұмыс арқылы оқушы мен оқушы арасында, оқушы мен мұғалім арасында диалогты тиімді ұйымдастыру арқылы мақсатқа қол жеткіземін. Берілген шығармаларды талдаудан бұрын біз алдымен көркемшығарма мазмұнымен танысамыз, берілген бір үзіндіні оқып, әрі қарай талдауға көшеміз. «Көркем шығарманы оқыту – оқушының сөз қадірін түсінерлік ойлау әрекетін дамыту, рухани дүниесін байыту, эстетикалық талғамын жетілдіру, адамгершілік қасиетін қалыптастыру» – деген болатын әдебиет зерттеуші, ғалым, ұлағатты ұстаз Қажым Жұмалиев. Оқушы әдебиет сабағында көркем шығарманы қабылдау керек. Балаларды көркем шығарманы оқуға баулу үшін оның ақиқат өмірдің айнасы екенін түсіндіріп, үнемі өмірмен байланыстырып, салыстыра білу қажет. Шығармадағы кейіпкерлерге талдау жасап, кейіпкердің іс-әрекеттерін, шығармадағы негізгі ойды, оқиғаларды бүгінгі өмірмен байланыстырып, әңгімелеуге дағдыланады [2].

Сындарлы оқытуда Блум таксономиясы айрықша орын алады. Білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау арқылы оқушыны жаңа ақпаратты меңгеру, қолдану, ізденушілік, бағалаушылық деңгейге өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік беріп, көркем әдеби мәтінді ой көзімен түсіне оқып, жан- жақты талдау жасаумен ерекшеленіп, төменнен жоғарыға қарай білім беруге бағытталады. 7-сыныпта М.Шахановтың «Нарынқұм зауалы» поэмасын оқытуда оқу мақсатына сәйкес тапсырмалар орындауда алдымен «Ой шақыру» тақырып бойынша төмендегідей сұрақтар қойылды.

Білу және түсіну

- 1 Шығарма неліктен «Нарынқұм зауалы» деп аталған, қалай ойлайсыңдар?
2. Шығарма кейіпкерлері кімдер?
- 3 Бұл поэманың негізгі тақырыбы қандай?
4. Поэмада қандай оқиға баяндалады?
5. Әкесі неліктен өз баласын өлімге қиды, бұл дұрыс шешім бе?

Қолдану. Екі түрлі түсініктеме күнделігі.

Мәтінді оқу барысында олар:

Мәтіндегі қатты әсер еткен тұстарды, үзінділерді жазады	Сол әсер еткен үзінділер жайлы пікір жазады (нені еске түсіреді, себеп- салдары қандай, қандай сұрақ бар т.б.)

«Рөлдік ойын» әдісі. Оқушылардың қабілетін шыңдауда кейіпкер бейнесіне еніп, әке мен бала арасындағы көріністі көрсету. Көрініс көрсету арқылы адамтағдырына қатысты жақсы-жаман мінез-қылықтарды терең ашып, ой түйеді, поэма мазмұнындағы адалдық пен сатқындықты саралай біледі.

Баласы мен әкесіне тән қасиеттерді топтастыру сызбасы арқылы көрсетеді.

«Төрт сөйлем» тәсілі арқылы тақырып туралы пікірлерін жазады. Пікір. Тақырып бойынша өзіндік пікір

Дәлел. Пікірін бір сөйлеммен дәлелдеу

Мысал. Пікірін өмірмен байланыстырып, мысал келтіру Қорытынды. Шығарма мазмұны бойынша қорытынды шығару.

Қазақ әдебиетін оқытуда сын тұрғысынан ойлау әдісінің стратегияларын сабақтың «Ой қозғау», «Мағынаны тану» кезеңдерінде пайдалана отырып, бағалаудың қалыптастырушы түрін кеңінен қолданамын. Оқушылардың ой- пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға бағыттайтын тапсырмаларды орындау әр сабағымда жүзеге асады. Әрбір стратегия оқушылардың терең ойлауына және шарықтау қиялына негізделіп, тереңде жатқан ойын дамытып, оларды сөйлеуге, дәлелдеуге үйретеді. «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының стратегияларын ұтымды пайдалану оқушылардың шығармашылық қасиетін анықтауда, оқытудың тиімділігін, сапасын арттыруда ерекше маңызды [3].

Сабақта «Төрт сөйлем» тәсілі, «ПОПС» формуласы, «Қос жазба күнделігі», «ВЕНН диаграммасын», «Галереяны шарлау», «Шындық, жалған» әдістерін қолдана отырып, оқушы кейіпкерлерді салыстыруға, олардың өзіндік ерекшеліктерін айқындап, ортақ жайды анықтаса, «Топтастыру» әдісімен оқушы белгілі бір кейіпкер туралы білгенін жинақтайды.

Сабақтан тыс өтетін шараларда оқушылар осы коммуникативтік дағдыларын, сыни ойлау дағдыларын шыңдауда. Мектеп-лицейде ұйымдастырылған «Сахна мәдениеті», дәстүрлі «Даналықтың бейсенбісі», облыстық «Өнегелі өмір», «Оқырман отбасы», республикалық «Оқуға құштар мектеп» жобалары оқушының рухани дамуына зор ықпал етіп, белгілі тақырып төңірегінде ой бөлісіп, сұрақтарға жауап беріп, өз ойларын ортаға салса, дебат ойындарына қатысып, сұрақ қойып, оларға нақты жауап беріп, өзұстанымын дәлелді түрде қорғай біліп, көпшілік алдында сөйлеу мәдениетін меңгеріп, сыни ойлау дағдыларын шыңдайды.

Білім мазмұнын жаңарту тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. «Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек», – деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Бұл жолда өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың 2021-2022 оқу жылындағы ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат
2. Ақшопбаев Т.Қ., Шығарманың көркем айшықтарын таныту. Алматы, 2000 ж.
3. Бітібаева Қ. «Әдебиетті оқыту әдістемесі». Алматы, Мектеп баспасы-2000 ж.

Козлова И.И.

*учитель начальных классов
КГУ «ПТКЛ», г. Темиртау*

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В РАЗВИТИИ МЫСЛИТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Актуальность темы обусловлена активным внедрением гендерной педагогики в образовательное пространство школ и необходимостью поиска наиболее эффективных форм и методов организации учебного процесса с учетом особенностей пола. Планировать учебный процесс с учётом гендерного подхода, значит создать учащимся младшей школы такие условия, при которых они смогут раскрыть свои индивидуальные особенности и возможности.

Цель данной работы: учитывая гендерные особенности младших школьников, целенаправленно развивать мышление, для повышения мотивации к учебной деятельности и высоких учебных достижений.

Физиологические, биологические, нейропсихологические, социальные факторы у мальчиков и девочек разные. Девочкам важны эмоции и они их лучше улавливают, чем мальчики. Девочкам не нравится громкий звук, а мальчики могут его не замечать. Девочки усидчивые, послушные и старательные, мальчикам нравятся активные игры, им важно соревноваться. Соревнования у девочек вызывают дискомфорт. Мальчики с удовольствием осваивают новое, исследуют его, но быстро теряют к нему интерес. Для освоения нового девочкам требуется больше времени. На слух мальчики запоминают лучше, а девочкам нужно увидеть, чтобы лучше понять и запомнить, у них, в большей степени развита визуальная память.

На уроке девочки быстро включаются в учебную деятельность, а мальчикам требуется гораздо больше времени. Работоспособность у них тоже различная. Мальчикам нужен высокий темп, при повторении, внимание у них ослабевает и они начинают отвлекаться. Девочкам нравится размеренный темп, от простого к сложному, работа по алгоритму, с одобрением их деятельности. Критику и отрицательную оценку девочки воспринимают болезненно, и они могут потерять интерес к работе.[3]

Мальчикам нравятся задания, когда нужно самому найти решение, сообразить и додуматься, а не повторить за учителем и запомнить информацию, их работоспособность лучше тогда, когда характер вопросов – открытый. Если мальчиков поставить в ситуацию, чтобы они сами открыли закономерность, тогда они будут в тонусе в течение всего урока, и они успешно усвоят новый материал. Мальчикам больше нравится обучение через самостоятельное разрешение проблемной ситуации.[3]

Пользуясь знакомым и понятным алгоритмом, девочки лучше воспринимают информацию. Девочкам легче запомнить правило или порядок действий, чем мальчикам, и затем применить в подобных заданиях.

По мнению психологов, несмотря на различия, интеллектуальная продуктивность мальчиков и девочек одинаковая.[2] Основным показателем умственного развития мальчиков и девочек считается овладение мыслительными операциями. Мыслительная деятельность совершается при помощи мыслительных операций, сравнения, анализа, синтеза, абстракции, обобщения и конкретизации.

Работая над данной темой, использовала методику Г.А. Бакулиной. Г.А.Бакулина в своей методике предлагает упражнения, направленные на углубленное овладение учеником учебным материалом и одновременное развитие ряда его важнейших интеллектуальных качеств: речи, внимания, памяти, мышления, наблюдательности.[1]

В первом классе на уроке русского языка, закрепляя знания по теме «Безударные гласные» предлагаю детям следующее задание: «Вставь пропущенные буквы в словах». Девочки действуют по алгоритму - ставят в слове ударение, находят безударную гласную, подбирают проверочное слово, вставляют пропущенную букву, так с каждым словом. Следующее задание: «Найти к данным словам одно слово с общим значением». Большую активность проявляют мальчики, они сразу же предлагают много вариантов обобщения слов. Такая работа помогает мальчикам запомнить алгоритм, а девочкам, вместе с мальчиками, находить в словах общие признаки. Первоначально подобная работа проводится фронтально, затем в парах мальчик - девочка, и самостоятельно.

Если в предыдущем задании дети шли от частного к общему, то в следующем от общего к частному. На доске написано слово: растения - ...

«Назови слова, которые относятся к растениям, с парной согласной в корне». Девочки и мальчики, сразу же называют слова берёза, малина, капуста, огурец и т.д. Девочки называют больше слов, их словарный запас богаче, а мальчики особо и не слушают, им важно сказать, повторяя уже названные слова, при этом проявляют высокую активность, пока не прозвучат правильные варианты слов. Растения – дуб, морковь, виноград. По алгоритму девочки и

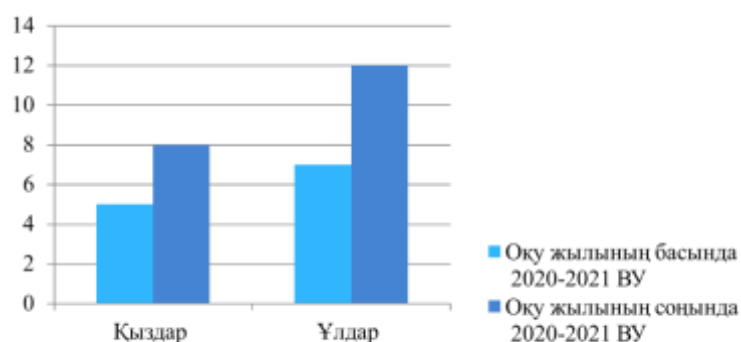
мальчики проверяют парные согласные, подбирают проверочные слова дуб – дуба, морковь – моркови и т.д. Предлагаю продолжить задание, но уже с другим понятием, например, животные. Учащиеся называют слова с данной орфограммой, стараясь не ошибиться. Животные – медведь, лев, носорог и т.д. Теперь, девочки и мальчики проявляют активность в подборе слов, проверяют их, пользуясь алгоритмом. Алгоритмы «Как проверить безударную гласную в слове», «Как проверить парную согласную в слове» наглядны для детей. Они представлены в презентации на экране монитора. Девочкам важно видеть алгоритм перед глазами, так как у них визуальная память, мальчики слушают и запоминают. Таким образом, отрабатывается и орфограмма, и развиваются мыслительные операции обобщение и сравнение.

Задание «Составь слова из «рассыпанных» букв и исключи «лишнее» интересно и мальчикам, и девочкам. «Рассыпанные» слова: инзелкас тоцвек загор бирг. Мальчики быстро составляют буквы в правильном порядке и называют, полученные слова: слезинка цветок гроза гриб. Девочки быстрее мальчиков, исключают «лишнее» слово, узнавая орфограммы, они объясняют, почему слово «лишнее», так как лучше мальчиков знают правила о безударных гласных и парных согласных, проявляя свои вербальные способности. Девочки превосходят мальчиков по вербальным способностям.[2] В процессе их выполнения, учащиеся производят анализ и синтез в действиях со словами. В процессе обучения девочек, важно не только разбирать с ними принцип выполнения задания, но и учить их действовать самостоятельно, а не по заранее разработанным схемам.[2]

Целенаправленное использование развивающих заданий и упражнений с учетом особенностей пола, как показала сравнительная диагностика развития мыслительных операций, дает положительную динамику. Девочек и мальчиков с высоким уровнем развития мыслительных операций к концу учебного года стало больше.

Качество знаний тоже стало выше. На начало учебного года качество знаний 88%, конец учебного года - 96%.

Результаты диагностики мыслительных операций у учащихся 2 А класса за 2020-2021 учебный год.

Младшие школьники не умеют быстро переключать внимание.[4] Использование развивающих заданий позволяет удерживать интерес учащихся на протяжении всего урока, дети проявляют самостоятельность, активность, высказывают своё мнение. Важно, что дети думают и включены в учебный процесс.

Мальчики любят нестандартные задания и им важен результат. Мужской пол более сообразителен, находчив, изобретателен, чем женский.[2] Нестандартные задачи весьма полезны в качестве олимпиадных заданий, так как при этом открываются возможности по-настоящему дифференцировать результаты каждого ученика.

Механизмы познания мальчиков и девочек различные. В процессе обучения мальчиков, важно учитывать их высокую поисковую активность, сообразительность.[2] Опираясь на особенности и возможности пола и целенаправленно развивая мышление младших школьников в процессе обучения можно повысить учебную мотивацию и достичь высоких учебных результатов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Г.А.Бакулина. Интеллектуальное развитие младших школьников на уроках обучения грамоты. Владос. 2004 г.
2. Дусказиева Ж.Г. Гендерная психология: учебное пособие. Красноярск. 2010
3. А.Л.Сиротюк. Обучение детей с разным типом мышления. <http://baby.komi.com/Psychologist/Literature/Sirotuk/03.htm>
4. Л.Ф.Тихомирова. Развитие логического мышления детей. Ярославль. Академия развития. 1996 г.

Г.Б.Садуакасова

директордың оқу тәрбие ісі

жөніндегі орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі

«№16 ЖББМ» КММ, Сәтбаев қ.

ӘРЕКЕТТІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІН ДАМУ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Бұл мақалада бастауыш сыныпта оқушылардың функционалды тіл даму сауаттылықтарын арттыру бағытында оқыту іс-әрекеттерінің тиімді әдістерін қолдану туралы баяндалады.

В этой статье раскрываются некоторые вопросы подбора эффективных методов учебной деятельности для развития речевой функциональной грамотности в начальной школе.

In this article, we will talk about the use of effective teaching methods to improve the literacy of functional language development of students in primary schools.

Білім беру жүйесі жыл сайын әртүрлі өзгерістерге ұшырап отыр. Бұл өзгерістердің басты мақсаты-өсіп келе жатқан ұрпақты жан-жақты дамыған, құзыретті азаматтар етіп тәрбиелеу. Осы мақсатқа жетуге функционалды сауаттылық көмектеседі. Белгілі бір жағдайларда бұл дағдылар жиынтығы әртүрлі деңгейде болатындығына байланысты қазіргі білім беру тәжірибесінде «функционалды сауаттылық» термині қолданылады. Бұл терминнің анықтамасы – адамның сыртқы қоршаған ортамен қарым-қатынас орната алуы және ол ортаға жылдам бейімделуі. Соның бірі-функционалды сауаттылықты дамытудағы білім мазмұнының жаңғыруы - сындарлы оқыту теориясына негізделгендігі. Сындарлы оқытудың мақсаты- оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптас тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету. Сонымен мектеп тәжірибесінде табысты қолдануға ықпал ететін әдістемелік сипаттағы бірқатар жалпы ұсыныстардан тұратын сындарлы оқытудың (бағдарламаның) жеті модулі: оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер, сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау, оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу, оқытудағы басқару және көшбасшылық болып келеді.[1]

Білім беру мен білім алуудағы жаңа тәсілдер «Диалог негізінде оқыту және оқу» және метасана немесе «қалай оқу керектігін үйретуді» қарастырады.

Оқудың тиімді бағасын және оқыту үшін тиімді бағаны түсіну, оқыту мен оқудағы барлық жаңа тәсілдермен тығыз байланысты. Балалар өздерінің түсініктерін құра алатын белсенді оқушылар болатын болса онда мұғалімдер үшін де, оқушылар үшін де осы түсініктің мәнін білу қажат, өткені ол оқуда алға қадам басуға және оған қолдау көрсету үшін керек. Соңғы зерттеу жұмыстары біздің ұғымымызда формативті бағалау үдірісінің едәуір дамуына

және оны оқыту мен оқуды қолдау үшін пайдалану мүмкіндігіне ықпал етті. «Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау» атты модульді жиі қолдану оқушылардың білім алуында алға жылжуға септігін тигізеді. Сабақтарға осы модульді ауқымды түрде қолдансаңыз, нәтижесінде оқушылардың оқуға ынталары артып және білім алуға қызығушылықтары оянады.

Функционалдық сауаттылық - оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау, қабілеті, оқушылардың дамытудың тетігі, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, әлеуметтік - мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы

Осы мақсатта оқушылардың функционалдық сауаттылығын дәстүрлі емес сабақтар арқылы көрсетуді негізге алып отырмын.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жағдайы.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру-жаңаша педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып тұр.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс-әрекеттерді дамыту педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті.

Мектептік білім беру жүйесін жаңа уақыт талабына орай өзіміздің ұлттық болмысымызға, негізге алынған ұстанымдарымызға сай жетілдіру үшін «Нәтижеге бағдарланған білім» моделін ұсынады.

Сабақта дұрыс алынған проблемалық ситуациялар, құбылыстар мен шамалар арасындағы тәуекелдікті дұрыс анықтай білуге дайындайды. Бұл кезде оқушылардың ойлауы белсенді, үдемелі жұмыс жасайды. Мәселені сәйкестендіру кезінде сұрақтар қою арқылы практикалық есептер мына талаптарды қамтамасыз етуі қажет.

Оқушылардың есептерді кез келген әдіспен шешу, оқушылардың шығармашылық қабілетін кеңейту.

Дәстүрлі емес сабақтардың классификациясы.

Дәстүрлі емес сабақтардың көбеюіне байланысты оны классификациялау қажет болды. Классификациялау үлкен көлемді ақпараттан өзімізге қажетті және қызықты бөлімдерді бөліп алуға көмектеседі. Қазіргі кезде нақты нұсқаулармен ғана жүре алатын, өзіндік пікірі, көзқарасы, ойлау қабілеті төмендеп кеткен, осының негізінде сабақ пен әдіс-тәсілдердің бір-біріне сәйкес келмейді. Осыдан келіп өзіндік «Мені», өзіндік көзқарасы бар ой-пікірі қалыптасқан тұлғаны қалыптастыру үшін мұғалімнің бойында да тұлғаның қасиеті болу керек.[2]

Іскерлік, шығармашылық бірлесіп жасау, топтық түрде жұмыс жүргізу- дәстүрлі емес сабақтың маңыздылығы болып табылады. Олай болса кез келген оқу пәні оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту құралы бола алады.

Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда мынадай мәселелердің басы ашық болуы тиіс:

- бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын жүйе ретінде танысақ, онда ол жүйенің құраушы бөлшектерін анықтау керек;

- бастауыш мектепте оқылатын әрбір жеке пән бойынша еліміздегі және осы бағытта қарастырылған шетелдік тәжірибені талдап, тану керек;

- бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптасуының межелерін, белгілері мен шарттарын айқын анықтап алу керек.

Ол үшін бастауыш сыныптан бастап мұғалім оқушының бойына әлеуметтік ортаға бейімделуіне, алған білімін практикалық жағдайда тиімді пайдалана алатындай негізгі құзіреттіліктерді сіңіруі керек.[3]

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда диалогті таңдауымыздың себебі, ол күнделікті өмірде қолданылатын ауызша сөйлеу тілінің ең көп тараған және тілдік қатынастың табиғи түрі. Диалогтің жағдаяттылығы, алдында және артындағы айтылған жалпы ойға байланыстылығы, алдын ала дайындықсыз іске асатын сөйлесім әрекетінің түрі екені ескеріледі.

Диалогтік сөйлеуге үйретуде дайындық жаттығулары мен шартты сөйлеу жаттығуларын ұсынамын. Мұнда күнделікті өмірде жиі кездесетін жағдаяттар аламын. Оқушыларға дайын үлгілерді кезекпен бірнеше мәрте оқытып, диалогтің сөздерін қайталатып, рөлге бөліп оқытамын. Мысалы:

- Сен бүгін театрға барасың ба?
- Жоқ, бара алмаймын.
- Неге?
- Ауылдан апам келеді. Сол кісіні күтіп алуға автобекетке барамыз.
- Кіммен барасың?
- Мен, бауырым мен қарындасым, әкем – төртеуіміз.
- Анаң ше?
- Ол үйде апам дастархан жайып, ас мәзірін даярлайды.
- Жарайды, жақсы.

Оқушылар тек жауап беруге, яғни мәліметті хабарлауға ғана үйретпей, қарсы сұрақ қоюға, қайталап сұрауға да үйрету маңызды. Диалогтің осындай түрлерін де ұсынамын.

Диалогтік тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың диалогтік сөйлеудегі қарапайым дағдылары қалыптасып, сұрақ беру, өтініш айту, таңдану, бұйыруды қолдану, бір-бірімен әңгімелесе білу, мәліметтерді нақтылап сұрау, тыңдап отырып қайта сұрақ беру, келіспеушілік, толықтыру, тілдік материал көлемінде өзара пікір алыса білу дағдылары дамып, диалогтік тілді үйретуде соңғы нәтиже болып табылатын әңгімелесе білу біліктіліктері жетіледі.

Рөлдік ойын әдісінде балалар қарым-қатынасқа тез түседі де, кез келген рөлді ынтамен орындайды. Рөлдік ойындар оқушыға өзін танытуға, жолдастарының пікірімен санасуға, дұрыс сөйлеу қабілетін жетілдіруге, жан-жақты білімін көрсетуге мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесіне мынадай тұжырымдаманы ұсынуға болады:

1. Оқушыларға бірінші сабақтан бастап сөйлесім әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым, тілдесім) меңгерте білу;
2. Оқушылардың алған білімдерін өмірде, кез келген жағдайда, әлеуметтік ортада қолдана алуға үйрету;
3. Мемлекеттік тілде ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасау;
4. Әлеуметтік талаптарына сай келу үшін оқушының ақпараттық технологияларды қолдану және проблемалардың шешімін таба алуға үйрету;
5. Оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуіне үйрету;
6. Оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамытуы;
7. Оқушылардың әлеуметтік-мәдени дағдыларын дамыту;
8. Қазақ халқының салт-дәстүрі, мәдениеті, тарихын түсіну және құрметтеуге баулу.

Сонда сабақтарда тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы оқушы өз ойын ауызша, жазбаша еркін жеткізуге дағдыланып, пәнге қызығушылығы ояна отырып, талдау жұмыстарын дұрыс жүргізе білуге үйренетін болады. Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта жаңартылған нұсқадағы оқу әрекетінің тиімді әдістерін жүйелеп қолдану барысында ұлы педагог, ағартушы Ы.Алтынсариннің өте тиімді белгілі әдістемелерінің бірі ретінде балаларға оқу материалдаын шағын көлемде етіп қыну, жеке дайындық ерекшеліктеріне сай түсінікті, орындауға қол жетімді етіп игертуге көңіл бөлінгені абзал.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

/Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы //Ресми мәтін.-Астана:Әділет,2012.-14 б [1]

2. Әлімов А.Қ. Оқытуда интербелсенді [2]

3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптар)
Әдістемелік құрал. Астана, 2013 ж [3]

*Ёлишина Л.С., Кушибекова Г.Н. учителя физики
КГУ «Школа-лицей №101», г. Караганда*

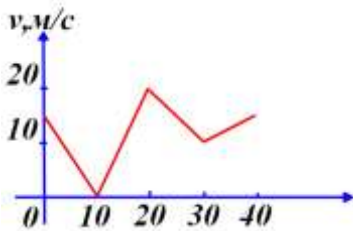
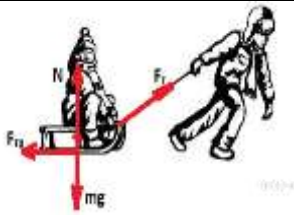
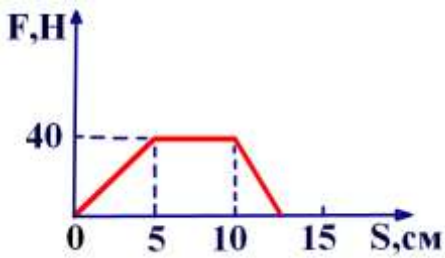
ВЗГЛЯД УЧИТЕЛЕЙ - ПРАКТИКОВ НА СКРЫТЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЗНАНИЙ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ УСПЕШНОГО УЧЕНИКА

Текущий XXI век считается веком глобальной информатизации. Человеку надо не только уметь быстро прочитать и понять предоставленный материал, но проанализировать его и применить при решении задач из различных сфер своей деятельности. Именно компетентный подход, внедряемый при обновлении содержания среднего образования в Казахстане, ставит приоритетом не элементарную информированность, а всё-таки развитие способностей и навыков решения жизненных задач на основе межпредметных знаний и осознания значимости решаемых проблем. Жизненно необходимо развивать функциональную грамотность ученика. Педагогическому сообществу необходимо подготовить выпускника, который способен быть успешным и умеющим адаптироваться к изменениям современного мира.

Школа помогает ученику стремиться каждый день к изучению и овладению совершенно нового, рассматривать какую-либо проблему в комплексе с различных точек зрения. Сегодня, например, узнал явление свободного падения, завтра - освоил новую технику. И это новое помогает ему мыслить шире и действовать в нестандартной ситуации, а именно рассмотреть на географии методы поисков и разведки месторождений полезных ископаемых, используя изменение ускорения свободного падения в связи с изменением плотности геологических тел.

Для формирования и развития таких навыков, как сравнивать факты, находить что-то общее между различными вещами и выносить из этого какой-либо результат, на уроках физики мы широко используем задания межпредметного содержания, представленные в маршрутных листах ученика. Задачи маршрутного листа тесно связаны с математической грамотностью: производить математические расчеты, уметь интерпретировать информацию, оценивать и анализировать данные, представленные в числовом виде (в степенях с рациональным показателем, в процентах и так далее), а также в графическом виде (в виде таблиц, диаграмм, графиков, рисунков). В нижеследующей таблице приведены некоторые задания маршрутных листов по физике 9 класса.

Тема	Задание	Межпредметные связи
Путь, перемещение при неравномерном движении	Исследователи Арктики оказались на льдине, оторванной от места их зимовки. Ветер за 1ч снёс льдину на 70 км в северо-западном направлении под углом 30^0 к первоначальному положению, затем в течение 2ч со скоростью 15км/ч перемещал в восточном направлении. Определите, какие кинематические величины можно	-Топография (география) -Сложение векторов, кос (геометрия) -Влияние холода на изма в ЧС (биология)

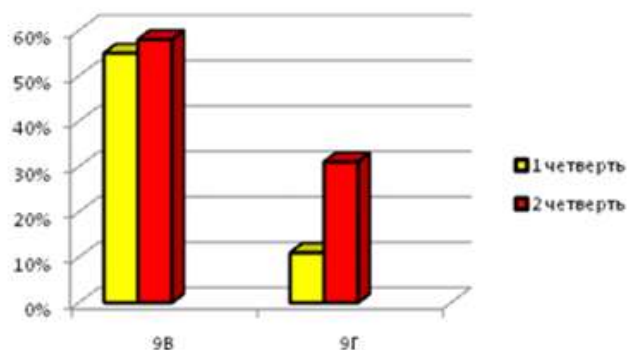
	рассчитать? Как исследователям развести огонь в этой ситуации?	
Импульс тела	 <p>1. Прочитайте представленный график зависимости скорости от времени</p> <p>2. Обсудите причины изменения скорости футболиста</p> <p>3. Сформулируйте расчетные задачи по данному графику, если масса футболиста равна 60 кг</p>	-Графики функций -Решение уравнений
Механическая работа	 <p>1. Все ли силы совершают механическую работу?</p> <p>2. Предложите способ расчета механической работы сил.</p> <p>3. Оцените механическую работу сил.</p>	-Векторы, измерение углов (градусов) -Значения косинусов углов (алгебра)
Геометрический смысл механической работы	 <p>1. Вычислите механическую работу на всём пути</p> <p>2. Оцените наибольшую и наименьшую механическую работу на участках пути</p>	Нахождение площади

Маршрутные листы по физике включают задания по развитию функциональной грамотности и составлены дифференцированно, что позволяет организовать учителю на уроке различные виды деятельности учащихся (поисковую, коммуникативную, рефлексивную) в сочетании с коллективной работой, работой в группах и произвести

самопроверку, взаимопроверку. Маршрутные листы для учащихся нами применяются с 2017 года. Первые учащиеся, на которых маршрутные листы апробировались и которые до сих пор их используют на уроках – это нынешние выпускники. Качество знаний в 11 классе по физике достигает 85%. Их эффективность также подтверждала динамика качества знаний по физике в преподаваемых девярых классах в 2019 - 2020 учебном году.

Класс	Качество знаний 1 четверти	Качество знаний 2 четверти
9В	55%	58%
9Г	11%	31%

Динамика качества знаний по физике

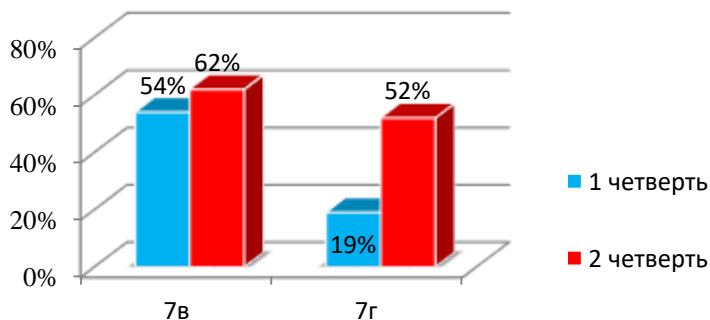

Хочется отметить результаты 9Г класса, так как наблюдается рост качества знаний почти в 3 раза. Класс был сформирован новый и поэтому с маршрутными листами большая часть класса не работала. Всю первую четверть ребята осваивали правила работы с ними и надо здесь отдать им должное, долгий и упорный труд дал плоды. Обучающие увидели, что грамотное чтение позволяет понять им информацию, математическая грамотность проанализировать её и выстроить алгоритм решения практических задач. Те самым учащиеся «знают», «понимают», «применяют», «анализируют», «синтезируют», «оценивают». На данном этапе учащиеся 9В класса участвуют в проекте по составлению задач для семиклассников, сопровождающие картинками и рисунками для визуального восприятия.

Систематическое применение маршрутных листов на уроках отразилось и на явном повышении качества знаний учащихся по физике в 7 классах.

Класс	Качество знаний по физике	
	1 четверть	2 четверть
7В	54%	62%
7Г	19%	52%

Диаграмма качества знаний

Коллеги, присутствующие на занятиях отмечали эффективность их применения и возможность внедрения в практику на других предметах:

- создание *коллаборативной* среды для развития обучающегося,
  - смена акцентов с обучения, направленного на передачу фактологического материала, на обучение способам получения информации,
  - развитие умений анализировать и эффективно использовать новый материал,
  - социализация личности, способная к сотрудничеству и самостоятельности,
  - формирование вектора учебной деятельности учащихся.

В связи с тем, что необходимо было организовывать групповую работу и вести активное обсуждение, в условиях дистанционного обучения применение маршрутных листов на уроке была затруднено. Недостаточная скорость Интернета и отсутствия более современных компьютеров у учащихся, наши маршрутные листы немного видоизменились. Все опыты, которые раньше демонстрировались учителем, заменены ссылками на видео из интернета. Самооценивание и взаимооценивание заменены перечнем критериев формативного оценивания, по которым учитель проверял выполненные задания и выставял баллы ученику.

Входные тесты по физике в начале этого учебного года показали значительный спад в качестве знаний учеников. На данный момент, чтобы восполнить пробелы в знаниях обучаемых, мы видим перспективу дальнейшего внедрения маршрутных листов.

Просветительская деятельность И. Алтынсарина является примером для нас. Проявляя активную жизненную позицию в просвещении своего народа, он создавал учебные и методические пособия для школ, открытые им. Так и мы ищем скрытые возможности в своей педагогической деятельности на пути развития успешного ученика, функционально грамотного ученика с активной жизненной позицией.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. ИМП «О особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования РК в 2021-2022 учебном году»

1. 2.Ж.А.Караев.Технология трехмерной методической системы обучения.г. Алматы,2014г.

2. 3.В.П.Беспалько. Слагаемые педагогической технологии.г. Москва, 1989 г.

*Медведева Т.В. педагог исследователь,
учитель математики,
КГУ гимназии имени Каныши Сатпаева
г. Караганда.*

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ ЧЕРЕЗ КОНТЕКСТНЫЕ ЗАДАЧИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В 5-6 КЛАССАХ.

Сегодня в системах школьного образования в процессе пересмотра находятся как знания и умения, которые понадобятся учащимся для достижения успеха, так и образовательные методики, и способы преподавания этих знаний детям. Время требует развития знаний, умений и навыков, которые понадобятся учащимся в XXI веке. «Умение мыслить на более высоком уровне, более глубокие результаты обучения, а также как комплексное мышление и коммуникативные навыки. Интерес к этому не нов, так например, ученые Гарвардского университета в рамках проекта «Zero», в течение более чем 40 лет занимались исследованием того, как следует преподавать эти знания учащимся и как они ими усваиваются» [1].

В общей системе обучения математики задачи играют особую роль. Через решение задач осуществляется необходимая связь теоретических знаний с практикой, умение решать задачи определяет степень обученности.

Для того чтобы научиться решать задачи, надо разобраться в том, что собой они представляют, как они устроены, из каких составных частей они состоят, каковы инструменты, с помощью которых производится решение задач.

Научить учащихся решать задачи можно только в том случае, если у учащихся будет желание их решать. А для поддержания заинтересованности учеников в учебе важна актуальность и практическая значимость знания.

Поэтому прежде чем предложить учащимся на уроках математики задачи, я их тщательно подбираю или самостоятельно составляю. Каждая задача должна вызывать интерес к решению, а не только соответствовать теме урока. Наибольший интерес у учащихся вызывают задачи, взятые из окружающей жизни, задачи, связанные со знакомыми вещами, опытом. Важно показать, что от решения математической задачи можно получить такое же удовольствие, как от разгаданного кроссворда или ребуса. Можно использовать способы наглядно-образные, картинки, рисунки, графики.

Мы должны формировать у учащихся те знания, которые они хотят получить, считают для себя интересными и важными, адаптированными к реалиям жизни. Примерами таких задач являются контекстные задачи, которые предназначены для проверки уровня «функциональной грамотности», «математической грамотности», «креативного мышления». Задачи такого рода, позволяют учащимся связывать изучаемый материал с ранее изученным, применять математические знания в конкретных жизненных ситуациях. А также помогают подготовиться к тестированию в рамках международного исследования PISA. Общее определение креативности - «способность продуцировать новые ценные идеи». «Креативность, как умственные способности и способность обучаться, не является закреплённой характеристикой, которой люди либо обладают, либо нет. Она может возрастать, и учащиеся могут научиться тому, как стать креативнее» [2]. На уроках я использую мини проекты. Учащиеся составляют контекстные задачи по предложенной информации на выбор. Если ученик увлекается футболом, то можно предложить текст описание какого ни будь матча, если музыкой, то текст о проявлении качеств звука, а именно, высоту, длительность, силу и тембр, о нотном письме [3]. Темы предлагаю разные, каждый выбирает по интересам, главное в тексте должны быть числовые данные, с которыми нужно будет работать для составления задачи. Структура задачи обговаривается заранее и количество вопросов. Для учащихся, составить свою задачу, значит глубже «окунуться» в её содержание – составить вопросы, выполнить действия с составленными данными, чтобы получить значения в заданном тексте. Изменять данные в тексте нельзя, текст задачи должен быть исторически верным, правдивым.

В своей работе, я хочу предложить некоторые из контекстных задач, которые составила моя ученица из 5 класса, работая над проектом: «Биография Каныша Сатпаева в контекстных задачах по математике». Чтобы составить задачи ученица и использовала креативность. Задачи авторские и соответствуют уровню знаний учащихся 5-6 класса и их можно использовать на уроках математики, кружках или факультативах.

Задания по математике для формирования функциональной и математической грамотности учащихся.

Название задачи	№	Тип вопросов	Область применения	Контекст	Компетенция
«Начало пути»	1	Вопрос с развёрнутым ответом	Количество	Публичные	Применение
	2		Неопределённость и данные	Научные	Интерпретация

«Томский технологический институт»	1	Вопрос с развёрнутым ответом	Количество	Публичные	Применение
	2				
	3				
	4				
«Жезды»	1	Вопрос с развёрнутым ответом	Измерения и отношения	Профессиональные	Формулирование и применение
«Статьи»	1	Вопрос с развёрнутым ответом	Количество	Профессиональные	Применение и интерпретация
	2		Количество	Профессиональные	

Задачи:

«Жезды» по теме: Округление десятичных дробей.

Сколько понадобилось вагонов и сколько таких составов понадобилось для ежемесячной транспортировки добытого марганца на руднике Жезды, если его добывали по 15 000 тонн в месяц, а один вагон вмещал до 68 тонн. Длина одного вагона 14,9 метров, а длина состава не должна превышать 850 метров (значения представить в виде натуральных чисел).

«Статьи» по теме: Дробь от числа. Проценты.

Каныш Имантаевич Сатпаев опубликовал статьи посвященные вопросам геологии и пропаганде науки. 240 научных его трудов, посвящены вопросам геологии, что составляет 44,6% всех его статей. Из которых $\frac{7}{40}$ работ посвящены минеральным ресурсам Джезказган-Улутауского района. Сколько статей он написал о ресурсах Джезказган-Улутауского района? Сколько всего его статей было опубликовано? (округлите с точностью до единиц)

Такие контекстные задачи, вызывают у учащихся особый интерес.

Во-первых, они стараются проверить факты, насколько они правдивы. Работают с текстами в различных источниках. Во-вторых, решают и сравнивают решения, учатся доказывать, объяснять какое решение лучше и почему. Делятся мнениями что заинтересовало. В-третьих, находят новые факты, составляют свои задачи и предлагают их решить одноклассникам.

Работа по составлению контекстных задач на уроках математики имеет свои недостатки:

1. Работа контекстной задачей или её составление, занимает весь урок.
2. Большая подготовка учителя (подбор информации, выбор источников).
3. Обработка составленных задач (распределение по темам, составление сборника) занимает много времени.
4. Использование Интернет – ресурсов на уроке осложняется скоростью Интернета.

Анализ деятельности учащихся на начало четверти:

№ ученика по списку (ФИ)	Работа с текстом			Работа по решению (составлению) задачи					
	Время работы (скорость мышления)	Понимание содержания (выделение главного в содержании)	Креативность	Время работы	Уровень задачи	Работа с дополнительным текстом	Количество вопросов	Креативность	Интерес к задаче (сколько учащихся её выбрали)
1	12 мин	100%	Отсутствует	20 мин	A	-	1	Отсутствует	12
2	10 мин	70%	Отсутствует	10 мин	B	-	3	Средняя	7
3	7 мин	70%	Отсутствует	10 мин	B	-	2	Низкая	10
4	7 мин	90%	Отсутствует	12 мин	A	-	2	Низкая	10
5	5 мин	80%	Отсутствует	15 мин	A	-	2	Низкая	12
6	5 мин	80%	Отсутствует	10 мин	B	1	1	Низкая	8
7	8 мин	90%	Отсутствует	10 мин	B	1	3	Средняя	6

4	5 мин	100%	Средняя	15 мин	B	2	-	Средняя	20
5	5 мин	100%	Средняя	15 мин	B	2	-	Средняя	17
6	5 мин	100%	Средняя	15 мин	B	2	1	Средняя	20
7	3 мин	100%	Средняя	15 мин	B	3	1	Средняя	20

Имеет свои достоинства:

1. Способствует развитию «Функциональной грамотности» учащихся.
2. Способствует развитию комплексного мышления и коммуникативных навыков.
3. Способствует развитию креативного мышления.
4. Способствует развитию интереса и улучшает мотивацию.

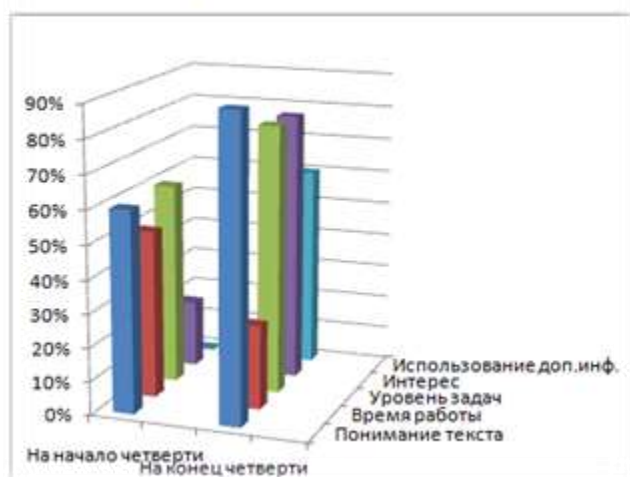
Выводы:

1. Уроки мини – проекты проводить системно - не реже 1 раз в неделю.
2. Готовые задачи учащихся предлагать для самостоятельного и индивидуального решения, как на уроках, так и дома на выбор.
3. При обсуждении задач использовать правило «Не критиковать», «Что мне понравилось, и что я бы добавил».

Обнаруженные проблемы:

1. При помощи, каких инструментов измерять развитие навыков XXI века учащихся?

Результаты работы в разрезе одной четверти:

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Education Commission. (2019). *The Learning Generation. Investing in education for a changing world*. Retrieved from https://report.educationcommission.org/wp-content/uploads/2016/09/Learning_Generation_Full_Report.pdf.

2. Анна Росефски Сааведра, RAND Corporation, В. Дарлеен Опфер, RAND Corporation «преподавание и изучение навыков 21 века». 2012г.
3. Музыкальная энциклопедия т.3, с.1023

Ф. Ф. Смагулова

*БАҰО «ӨРЛЕУ» АҚ Қарағанды облысы
бойынша ПҚБАИ, аға оқытушысы*

Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА БАҒЫТТАУ.

Қазақстан тәуелсіздігінің 30 жылдығын атап өту Ұлы даладағы әйгілі педагог-ағартушы Ы.Алтынсариннің мерейлі 180 жылдығымен сәйкес келіп отыр. Өз халқына шексіз қызмет еткені үшін елінің халық ағарту саласының тұңғыш ағартушысы деп аталған Ы.Алтынсарин шығармашылығында адам, адам тәрбиесі ерекше орын алады. Сондықтан да болар ХХІ ғасырдағы ұлт тәрбиесінде ұстаз, педагог - ағартушы Ы.Алтынсарин мұрасын пайдалануды басты ұстаным етіп алып отырғанымыз.

Ендеше, бүгінгі жаңартылған білім мазмұнындағы оқыту жұмысының нәтижелі болуы оқыту әдістерін үйлесімді етіп таңдап ала білуге байланысты. Себебі оқытуды ұйымдастыруда оқушының Ы.Алтынсарин шығармаларындағы басты мәселені саралап, ой қорытындысын жасай білуі маңызды. Жастарымыздың дүние танымына, дүниеге көзқарасын қалыптастыруда, олардың заман дәрежесіндегі азамат болып өсуінде, биік интеллектуальдылыққа, «толық, кәміл инсан» болып жетілісуінде, олардың бойындағы рухты азамат болып ұштала түсуінде Ы.Алтынсарин шығармалары бірден бір рухани азық болып табылады.

Жазушының шеберлігі мен суреткерлік қырын таныту ұстаздар үшін жаңаша ізденіс пен үлкен шеберлікті талап етеді.

Балалар әдебиетінің негізін қалаушы Ы.Алтынсарин шығармаларын оқуға, шіжірттердің оқырмандық қабілетін қалай дамытуға болады деген сұрақ туындайды. Ресми дерек бойынша, мектеп жасындағы балалардың 40 пайызы әдеби мәтінді түсінуге қиналатындығы дәлелденген.

Ыбырай шығармаларын оқытуды функционалды сауаттылық мәселесімен байланыстырып қарау маңызды. Функционалды сауаттылық дегеніміз не? Функционалды сауаттылық дегеніміз – адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы керек.[1] Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады.

Мұндағы басшылыққа алынатын сапалар:

- белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау
- шешім қабылдай алу
- өз кәсібін дұрыс таңдай алу
- өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады.

Еш нәрсеге бейімділігі жоқ, қабілетсіз бала болмайтынын өмір көрсетуде. Мысалы, төрт жасар балалар көп сұрақ қояды және "қайда", "не", "кім", "неге", "қашан" сияқты көптеген сұрақтар пайдаланады. Олар бес сөзден тұратын сөйлемді пайдалана алады және олардың 1500 сөзден тұратын сөздік қоры бар. Бес жасар балалар бағыныңқы бөліктері бар алты сөзден сөйлем құрай алады және 2000 сөз пайдаланады. Бірінші сынып оқушылары 6000 сөзге дейін пайдаланады, ал ересектер 25000 сөз пайдаланады және 50000 сөз біледі.

Функционалды сауаттылықты дамытуда Блум таксономиясын негізге алу өзекті болуда.

Блум бойынша оқу тапсырмаларының таксономиясы оқу тапсырмаларын 6 деңгейге бөледі:

бірінші деңгей «Білімдер» –мақсаты ақпаратты интерьеризациялауға,

- яғни ақпаратты мұғалім сөздерінен, оқулық бетінен, басқа да көздерден жад қоймасына көшіру, ақпаратты білімге айналдыруға үйрету болып табылады;

- екінші деңгей «Түсіну» – мақсаты жадқа түскен білімді манипуляциялауға (интерьеризацияланған білімді көптеген түрде ұсыну)

үйрету болып табылады;

- үшінші деңгей «Қолдану» – мақсаты білімді үлгі, ереже немесе

алгоритмдік тапсырма бойынша, яғни «үлгі мен ұқсастық бойынша» пайдалануға үйрету болып табылады;

- төртінші деңгей «Талдау» – мақсаты бұрын алған білімнің негізінде алгоритмдік талдау (элементарлы ойлау операциясы) арқылы өзі үшін жаңа білім ашуға үйрету болып табылады;

- бесінші деңгей «Жинақтау» – мақсаты бұрын алған білімнің негізінде алгоритмдік талдау (элементарлы ойлау операциясы) арқылы өзі үшін жаңа білім ашуға үйрету болып табылады;

- алтыншы деңгей «Бағалау» –мақсаты алдыңғы деңгейлерде өзі үшін ашылған жаңа білімдерді бұрын алған білімнің негізінде алгоритмдік талдау (элементарлы ойлау операциясы) арқылы нақты жағдайда қорытындылар жасауға үйрету болып табылады.

Бүгінгі күні Ыбырай мұрасын оқыту несімен өзекті, өміршең, қажетті деген сұрақтар барша қауымды толғандыратыны анық. Ал енді ұстаз осы Ы.Алтынсариннің ойын шәкірттеріне қалай жеткізеді, шәкірт ұлы ойшылдың тағылымды пікірлерін зерделей ала ма? Мәтінмен жұмысты функционалдық сауаттылықты дамытуға бағыттап қалай ұйымдастыру керек?

5-сыныпта «Қазақ әдебиеті» [2] пәнінен Ы.Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады?», «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай жомарт» шығармаларын оқыту (функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған) үлгісіне назар аударайық.

Тақырыбы: Ы.Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады?» шығармасы.

Сабақтың тақырыбы:	Ыбырай Алтынсарин «Дүние қалай етсең табылады?». Өмірді өзгерткен кеңес
Осы сабақ арқылы жүзеге асатын оқу мақсаттары:	5.1.2.1 Әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау. 5.3.3.1 Шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу.
Сабақ мақсаты:	Оқушылардың барлығы: Әңгіменің идеялық шығарма желісі арқылы талдауды үйренеді. Оқушылардың көпшілігі: Өзіндік пікір айтуға төселеді, сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Оқушылардың кейбірі: Тақырып бойынша өз болжамын шығармашылық тұрғыдан жеткізе алады.
Құндылықтарды игерту:	Ашықтық.Құрмет. Академиялық шындық.
Пәнаралық байланыс:	Қазақстан тарихы, музыка, бейнелеу өнері
АКТ-ны қолдану дағдылары:	АКТ-аудио кітап, интерактивті тақта
Тілдік мақсаттар:	Әдебиет теориясы ұғымдары

Осыған дейін меңгерілген білім	Ыбырай Алтынсарин «Дүние қалай етсең табылады?» әңгімесінің сюжеттік дамуы.							
Жоспар								
Жоспарланатын уақыт	Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер							
Сабақтың басы	<u>Қызығушылықты ояту</u> Сабақтың мақсаты мен күтілетін нәтижелер таныстырылады. Сабақ барысында кездесетін әдеби терминдар: «Кір жаятын жіп» әдісі бойынша алдарында ілініп тұрады. Тапсырмаларды орындау кезінде қосымша ақпарат алуларыңызға болады. Жанр, Фабула, Сюжет, Образ, Мазмұны, Экспозиция							
Сабақ ортасы	II Мағынаны тану 1-тапсырма: Әңгіме бойынша қалып қойған сөздерді табу. 1. Француз жұртының бір білімді..... 2 . .....қайыр сұрап алып жүруші еді. 3. Қасымдағы кісі тоқтап, тұрды да..... 4. Сонда ойыма түсіп,..... 5. Ел ішінен..... сұрап жиып жүрдім. 6. Сен қарауға еп есті кісі көрінесің..... көрінеді. 7. Ол шүберектерді алып, ...сатады. 8. ....деген үлкен шkolда оқып жүргенде жігіт күнімде. 9. .... мен саған ақыл айтайын. 2-тапсырма <table><tr><td>Мәтіндегі ең маңызды, өзіңізге ұнаған үзінді</td><td>Түйіні</td><td>Үзіндіге сай келетін мақал-мәтел</td></tr><tr><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table> 3-тапсырма: Оқушылар Ыбырай Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады?» әңгімесін оқып, әңгіменің идеялық мазмұнын жеткізудің жолын таңдайды: <ul style="list-style-type: none"> • музыка арқылы; • сурет арқылы; • фото арқылы; • фильм арқылы; • көркемсөз арқылы. 4-тапсырма: «ПОПС формуласы» әдісін пайдаланып, әңгіме бойынша «Өмірді өзгерткен кеңес» тақырыбын ашу, Антонды өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу. 1. «Менің ойымша...» 2. «Себебі, мен оны былай түсіндіремін...» 3. «Оны мен мына мысалдармен, фактілермен дәлелдей аламын» 4. «Қорыта келгенде,...»		Мәтіндегі ең маңызды, өзіңізге ұнаған үзінді	Түйіні	Үзіндіге сай келетін мақал-мәтел			
Мәтіндегі ең маңызды, өзіңізге ұнаған үзінді	Түйіні	Үзіндіге сай келетін мақал-мәтел						
Сабақтың соңы		Дескрипторлар						

5 мин	<i>Топтағы оқушылар аты-жөні</i>	Мәтіннен ұнаған үзіндіні таңдап алып, ойтүйін жасайды	Мақал-мәтелмен тұжырымдай алады	Әңгіменің идеялық мазмұнын жеткізе алады	Әңгіме бойынша аргументтер келтіріп, тақырыпты аша алады, кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазады.
	Рефлексия: «3-2-1» әдісі				
	Бүгінгі сабақтан алған 3 маңызды ақпарат;	Бүгінгі сабақта қиындық тудырған 2 аспекті;	Бүгінгі сабақта ұнаған 1 іс-әрекет.		

Осы 5-сыныптағы «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай Жомарт» әңгімелеріндегі өмір суреттерінің шынайы сипатына назар аудара отырып, оқушы өзіндік көзқарасын бүгінгі нарықтық экономика талабы тұрғысынан бағамдап, ой қорытындысын жасай білуі маңызды.

Мектеп қабырғасында көркем әдебиеттің озық үлгілерінен нәр алған бала құндылықты бағалай білетін, білім мен еңбектің қадірін түсінетін, қасиет пен құрметтің мәнін ұғынатын азамат болып қалыптасады деп ойлаймыз. Бағдарламада берілген Ыбырай Алтынсариннің әңгімелері құнды дүние, тәрбиелік мәні зор көркем туынды, өнеге, өсиет. Оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу – ұстаздың ұлы мұраты.

Ағын су қай жаққа ақса, білім де ағынды су сияқты, ұстаздар Ы.Алтынсариннің «Таза бұлағындағыдай» жаңашылдыққа жақын жүруі қажет деген ойдамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы (2021.23.07. берілген [өзгерістер мен толықтырулармен](#))
2. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық.
3. Тұрсынғалиева С.Ч. Зайкенова Р. Астана. «Арман-ПВ» баспасы, 2017ж.

Б.Е.Ахметов

тарих пәнінің мұғалімі

«Жамбыл Ақылбаев атындағы мектеп-гимназиясы», Шет ауданы

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Енгізілген өзін-өзі оқшаулау режимі өмірдің көптеген негізгі салаларын қашықтан өткізу форматына көшіруді талап етті. Бұл трансформацияға алғашқылардың бірі болып оқу

орындары кірді, өйткені оқушылар мен қызметкерлердің саны денсаулық үшін қауіпсіз, әрі қарай өзара әрекеттесуді күндізгі форматта жүзеге асыруға мүмкіндік бермеді. Үздіксіз оқытуды қамтамасыз ететін бұл жағдайдың айқын жолы қашықтықтан білім беру технологияларын енгізу болды.

Білім берудегі жаңашыл технологиялардың енгізілуі және оның маңызы қазіргі жағдаймен анықтала түсті, онда пандемиядан туындаған оқыту форматы көптеген пайдаланушылар үшін жаңа, ерекше болып табылды және ол бірқатар талаптарға сай болуы керек. Атап айтқанда, қысқа мерзімде қолжетімді және тиімді нысанда білім алушылардың оқытушылармен өзара іс-қимылын орнату, бұл ретте аз шығынды және ең аз дағдылары бар пайдаланушылардың игеруде қолжетімді болуы.[1]

Білім алушылармен өзара іс-қимыл жасаудың негізгі мәселесі білімге ағымдағы, аралық және қорытынды бақылау жүргізу болды.

Батыс елдерінде білім беру мекемесінің рейтингі тестілік бақылаудың даму деңгейіне тікелей байланысты. Бұдан тест оқушылардың жетістіктерін бағалаудың валидті, стандартталған құралы болып табылады.

Сондықтан қашықтықтан білім беру технологияларын оқу процесінде, атап айтқанда тестілеу арқылы оқытудың әртүрлі кезеңдерінде бақылау жүргізу кезінде қол жетімді және тиімді пайдалану мүмкіндігін қарастыруды қажет етті.

Қашықтықтан оқыту сапасын қашықтықтан оқыту технологияларын қолдана отырып жүзеге асырылатын білім беру процесінің сапасы деп санауға болады. Бақылау сыртқы және ішкі (оқушылардың өзін-өзі бақылауы) кері байланысты қамтамасыз етуге арналған. Сапаны бақылау ақпарат алуға бағытталған, мұғалім оқу процесі барысында қажетті түзетулер енгізетіндігін талдауға бағытталған. Бұл мазмұнның өзгеруіне, педагогикалық қызметтің формалары мен әдістерін таңдау тәсілдерін қайта қарауға немесе бүкіл жұмыс жүйесін түбегейлі қайта құруға қатысты болуы мүмкін. Сапаны бақылау әр түрлі типтер мен формаларда болуы мүмкін, сонымен қатар әр түрлі әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Білім беру қызметінің сапасын бақылау әдістері білім беру процесі туралы жүйелі, толық, нақты және жедел ақпарат алуды қамтамасыз етуі керек.[2]

"Тест" термині барлық пәндер үшін тең жағдайда қойылған сұрақтарға жауап таңдауды көздейтін тапсырмалардың стандартталған жүйесін білдіреді: сұрақтар саны және орындауға бөлінген уақыт.

Тестілеудің бақылау нысаны ретіндегі артықшылығы осы форманың басқаларға қарағанда бірқатар артықшылықтарына байланысты. Атап айтқанда, тақырыптардың кең ауқымы және білім алушылардың көп санын бір мезгілде диагностикалау мүмкіндігі, бағалаудың нақты шкаласының болуы, объективтіліктің жоғары дәрежесі, нәтижелерді жылдам өңдеу, көрсету және түсіндіру мүмкіндігі. Процестерді автоматтандыру кезінде тест оқушылардың білімін бақылау үшін де, қате жауаптарды пысықтау арқылы өзін-өзі бақылау үшін де қолданыла алады. Әрине, тестілеуді пайдаланушылар оны қашықтағы технологияларды пайдалану кезінде бақылау түрі ретінде қолданудан қорқуы мүмкін, өйткені ол тесттен және оның кемшіліктерінен құр алақан емес.

Бірінші кезекте, тесттің білім алушының толық білімін көрсету қабілеті күмән тудырады. Бұл қорқыныш тест тапсырмаларының сапасын тексеру қажеттілігін көрсетеді. Бұл жағдайда, ең алдымен, тест жасаушының тестілік сауаттылығы туралы айту керек. Тест тапсырмаларын жазудың талаптары мен принциптеріне құзыретті көзқараспен, жауапкершілікпен қарау және ұстану кезінде ұсынылатын тест материалының сапасы білімді бақылау құралдарына қойылатын талаптарға сәйкес жоғары деңгейде болуы мүмкін.

Бірізділікті құруға арналған жартылай ашық тапсырма сонымен қатар зерттелген білім ауқымын тұжырымдамаларды меңгеруден, мысалы, тарихты немесе даму заңдылықтарын білуге дейін кеңейтеді.

Бақылау және анонимді сауалнама барысында біркелкі ұсынылған тапсырмалар шаршауды жоғарылататыны және назардың шоғырлануын төмендететіні анықталды. Бұл жағдайда сыртқы ынталандырушы фактор тестілеу уақытын шектеудің болуы болып табылады.[3]

Moodle жүйесінде "Тест" курсының элементі оқытушыға әр түрлі сұрақтардан тұратын тесттер құруға мүмкіндік береді: бірнеше таңдау, дұрыс / дұрыс емес, сәйкестік, қысқа жауап, сандық. Сұрақ банкінен таңдалған сұрақтар немесе кездейсоқ сұрақтар араласқан бірнеше әрекеттермен тест жасай аласыз. Уақыт шегі берілуі мүмкін. Эссе сұрақтарын қоспағанда, әр әрекет автоматты түрде бағаланады және баға бағалау журналына жазылады. Кеңестер, кері байланыс және дұрыс жауаптар болатынын және оқушыларға қашан көрсетілетінін таңдауға болады. Тесттерді келесі жағдайларда қолдануға болады: курстық емтихандарда, оқылған тапсырмаларға арналған шағын тесттер сияқты немесе тақырыптың соңында, қорытынды емтиханда, аралық емтихандардың сұрақтарын қолдана отырып, жұмыс туралы дереу кері байланыс беру үшін, өзін-өзі бағалау үшін.

Пайдаланушы көзқарасы бойынша, Moodle платформасында орыс тілінде қарапайым және интуитивті интерфейс бар (Тілді таңдау мүмкіндігі бар), бұл жүйеде негізгі дағдылары бар мұғалім мен оқушыға жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Тест тапсырмаларының әртүрлі нысандарын қолдау, тапсырмаларды белгілеу немесе тест тапсырмаларының базасынан кездейсоқ таңдауды жүзеге асыру мүмкіндігі, тапсырмаларды рандомдық беру, тапсырмаларды экспорттау және импорттау, тапсырманы орындау кезінде кері байланыс алу мүмкіндігі, емтихан алушының жеке бақылауы талап етілмейтін тестілеуді автоматты түрде іске қосуды баптау, тапсырмаларды экранға шығару тәсілін таңдау, тестке шектеулі немесе ашық қолжетімділік, дұрыс және дұрыс орындалмаған тапсырмаларды көрсете отырып, барлық тапсырмалар бойынша әрбір қатысушы бойынша тестілеу нәтижелерін жеке шығару - мұның бәрі Moodle жүйесін әмбебап, тиімді және қол жетімді оқыту платформасы ретінде ұсынады.[4]

Осылайша, оңтайлы қашықтықтан білім беру технологияларын таңдау тестті оқушылардың алған білімдерін диагностикалау мен бекітудің әмбебап және сенімді құралы ретінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады. Тесттің мүмкін кемшіліктері әртүрлі формалардың комбинацияларын қолдана отырып, тапсырмаларды сауатты құрастыру арқылы жеңіледі.

XXI ғасырды білім берудегі инновацияларының бірі жаңа технологияларды қолдану болып табылады. Планшеттер, электронды кітап, "ақылды" сағаттар, оқытуды дербестендіру, желілік білім беру, "төңкерілген сынып"— осындай сөздер мектеп мұғалімдері лексикасында жиі кездесіп жатыр. Бұл техникалық құралдарын және педагогикалық технологиялардың кейбірі қазірдің өзінде білім беру процесінің бір бөлігі болды, басқалары жалпы білімдегі өз құқығын қорғауы әлі де алда тұр.

Google Forms - онлайн түрде сауалнамалар және тесттер жасау мүмкіндігін береді. анимацияланған видеолар жасауға мүмкіндік беретін құрал. Тесттердің ішінде бір жауапты тестілер, көп жауапты тестілер, өзінің жауабынды жазу және басқа да тестілеудің үлгілерін енгізуге болады. Жасалған тестіні постамен жіберуге немесе өзінің парақшана енгізуге болады. Осы құралдың көмегімен сіз тек қана тез тест жасай ғана қоймай, оның нәтижелерін диаграмма не кесте түрінде жасай аласыз.

Өткізілген тестілеу нәтижелері бойынша келесі қорытынды жасауға болады:

–Google Forms жүйесі негізінде тестілерді пайдалану білімді диагностикалау процесін білім алушылардың жеке мүмкіндіктеріне неғұрлым бейімделген етуге мүмкіндік береді. Көптеген пайдаланушылар үшін қажетті ресурстарға ие бола отырып, кез-келген жерден ыңғайлы уақытта қашықтықтан тест жасай аласыз.

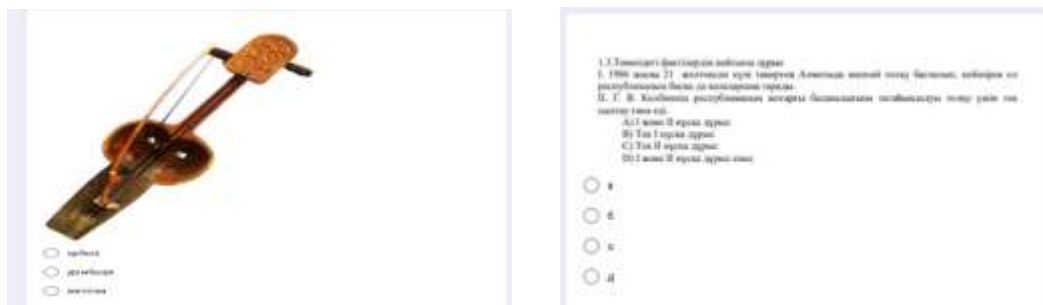
–тестілеудің алынған нәтижелері Moodle жүйесінде күнін, орындалу уақытын және таңдалған жауап нұсқаларын көрсетумен белгіленеді, бұл оқытушыға қажет болған жағдайда әр оқушының материалды жеке игеруін, сондай-ақ тесттердің орындалу мерзімін көруге мүмкіндік береді.

–ағымдағы бақылау нәтижелері бойынша мұғалім материалды игерудің жалпы, топтық және жеке көрінісін жасай алады. Қажет болса, пәнді икемді және тыңдаушылардың материалды меңгеру деңгейіне бейімдей отырып, курсты ұсыну бағдарламасын реттеңіз.

–ағымдағы және аралық тестілеулердің нәтижелері негізінде оқушылардың көпшілігіне қиындық тудырған сұрақтарға, пән бөлімдеріне назар аудара отырып, қорытынды тестілеу алдындағы консультациялардың тиімділігін арттыруға болады.

–тест тапсырмаларында суреттерді пайдалану мүмкіндігі оларды көрнекі етеді және әртүрлілікті арттырады.

–тестілеу нәтижелерін автоматты түрде тексеру және түсіндіру оқытушының уақытын босатады, білім беру және ұйымдастырушылық тиімділігін арттырады.

Пандемияға дейін білім беру процесінде техникалық және ақпараттық мүмкіндіктерді пайдалану ұсынымдық сипатта болды, енді бұл оқу процесінің ажырамас бөлігінің ерекшеліктеріне ие болады. Алдыңғы қатарлы оқу орындарына білім сапасына нұқсан келтірмей қашықтықтан оқыту форматын қамтамасыз ете алатын оқу орындары шығады.

Біздің мектебімізде қашықтықтан білім беру технологияларын игеру және енгізу арқылы үздіксіз оқу процесі сақталып қана қоймайды, сонымен қатар тұрақсыз жағдайға байланысты барлық қажетті сақтық шараларын сақтай отырып, көптеген оқушылардың қосымша даму траекториясына қатысуға мүмкіндік беретін бірқатар элективті курстарды енгізуге мүмкіндік туды. Сонымен қатар, мектеп базасында оқыту бағдарламасын кез келген форматта толық көлемде іске асыруға мүмкіндік беретін онлайн-курстар құрылады.[5]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Демцира С. С., Якупов Р. Особенности организации образовательного процесса с использованием дистанционных технологий // Наукосфера. № 7. 2020. С. 37-41.
2. Малыгин А. А. Білім берудегі тестілеудің заманауи форматтары / / өсу нүктелері. 2018. № 6. Б. 15-18.
3. Пачурин Г. В., Тюмина Н. С., Шевченко С. М. оқушылардың білімін бақылау құралы ретінде тестілеуді талдау // ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. 2017. № 4. 168-177 Б.
4. Strong Social Distancing Measures : webinar. Publishing: 03.06.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=h7OYdeVhCtY> (дата обращения: 22.09.2020).

5. Алещанова И. В., Фролова Н. А. педагогикалық тестілеу оқу процесінің тиімділігін бақылау және бағалау сапасын арттыру құралы ретінде // Ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. 2007. № 6-3. Б.70.

Ж. Р. Ибадельдаева, А. Б.Испулаева
КГУ «Специализированная школа-интернат «Мурагер»
управления образования Карагандинской области.
г.Караганда

ЗНАЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Владение цифровыми компетенциями для учителя современности является одной из первостепенных навыков.

В свете постоянного развития общества в целом изменения коснулись и образования. Время не стоит на месте, и научно-технический прогресс диктует и педагогу постоянно быть в курсе последних достижений науки и техники.

Интерес ученика к обучению, его мотивацию может повысить педагог, уверенно пользующийся учебной техникой, обучающими платформами. Особенно это было стало ясно в марте 2019 года, когда пандемия и жесткий карантин отдалили нас от детей. Для того, чтобы не потерять «нажитые» знания и дать новые, учителям пришлось в кратчайшие сроки освоить не просто использование компьютера, но и овладеть всеми способами дистанционного обучения в синхронном и асинхронном форматах.

Применение инновационных технологий – это целенаправленное преобразование содержания обучения, которое направлено на повышение качества образования, конкурентоспособности не только организации образования, но и их выпускников, призванное обеспечить всестороннее развитие их личностных и профессиональных качеств.

Инновации в системе казахстанского образования невозможны без модернизации и информатизации школ. Несомненно, что большую роль в удовлетворении образовательных потребностей учащихся играет материально-техническая оснащенность школы. Последние полтора года являются тому подтверждением.

Дистанционное онлайн-обучение отныне является нашей реальностью. Если до 2020 года о подобном способе обучения шла речь, но это предполагалось в неизвестном будущем, то сейчас каждый понимает, что дистанционное обучение (неважно, синхронно или асинхронно) вошло в нашу повседневность. Пандемия ускорила этот процесс, в результате чего и педагоги, и учащиеся на данный момент уверенно пользуются инновационными технологиями.

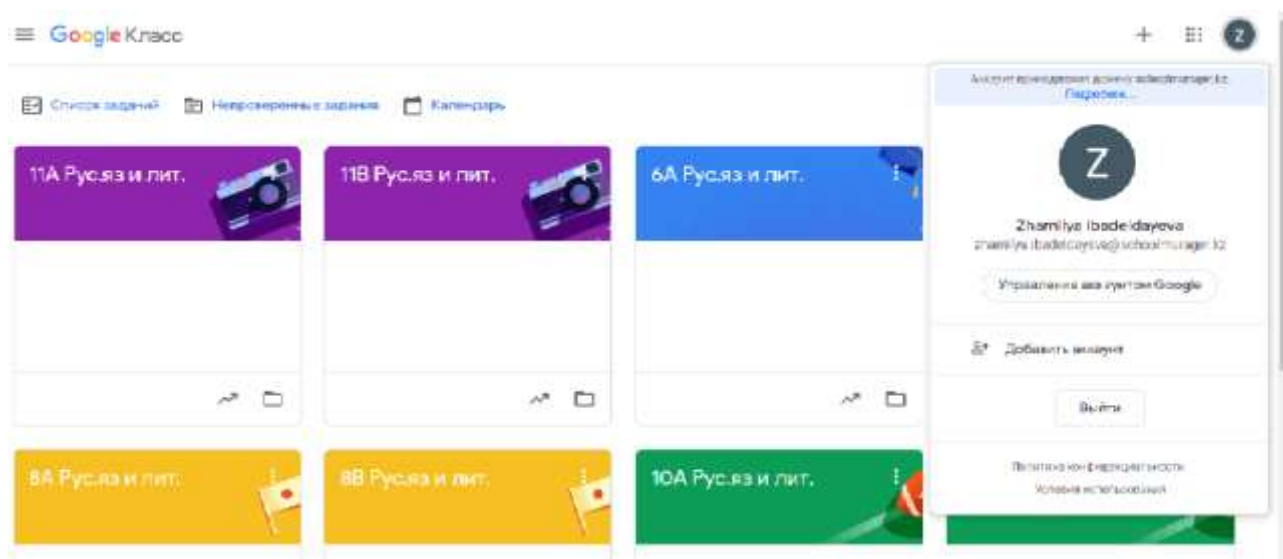
Цифровое обучение стало спасителем в сложный период, поскольку объединило учащихся и педагогов, позволило обучаться непрерывно.

Даже вернувшись за парты, можно продолжать использовать образовательные платформы: для обучающихся на дому, для тех, кто на карантине, для занятий с заболевшими детьми. Кроме того, педагоги школы продолжают использовать платформы для самостоятельной работы, для подготовки к олимпиадам и т.д.

На примере своей школы хочу показать, что системная и продуманная организация онлайн обучения дает плоды.

Школой с начала 2020-2021 учебного года был создан домен @schoolmurager.kz в Google, где были зарегистрированы и созданы аккаунты для всех педагогов и учащихся. Занятия проводились в онлайн режиме в Google Meet строго по расписанию.

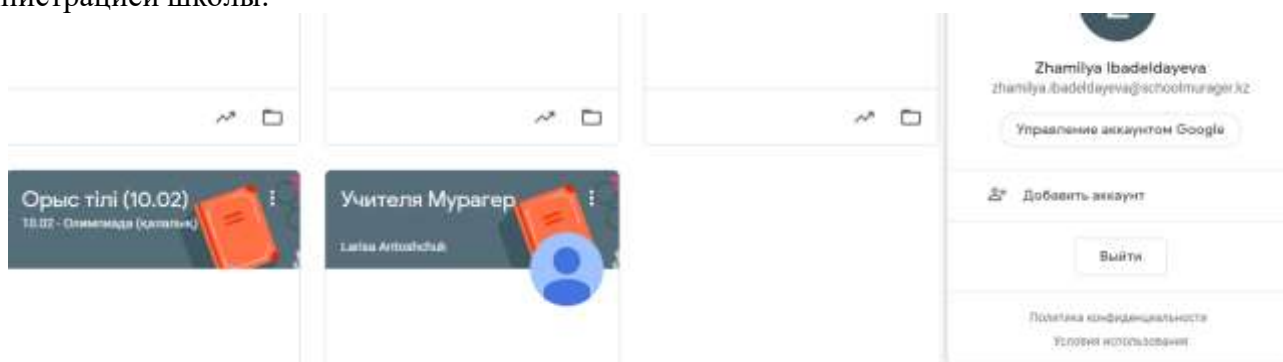

Аккаунт @schoolmurager.kz

Доступ к занятиям могли получить только учащиеся школы с аккаунтов, созданных в школьном домене, т.к. всем известны курьезы в первое время дистанционного обучения с подключением неизвестных людей.

Здесь же шла индивидуальная работа с учащимися и осуществлялась связь с администрацией школы.

Аккаунт @schoolmurager.kz

Еще одним положительным качеством технологии дистанционного образования, а именно использования образовательной платформы, явилась возможность предоставления доступа к индивидуальному контенту. К примеру, в Google Класс есть возможность отправления индивидуальных дифференцированных заданий. В Google формах автоматизированная возможность проверки тестов, выявления проблемных зон у каждого ученика и класса в целом.

Помимо индивидуальности в технологии онлайн обучения положительным аспектом можно назвать интерактивность обучения. Педагогу предоставляется огромный выбор различных платформ.[1]

Kahoot - игровая платформа для проведения викторин и тестов в игровой форме. Учителя могут создавать собственные викторины либо использовать готовые тесты. Это один из самых быстрорастущих обучающих брендов в мире.

ZipGrade – приложение, которое позволит проверять тесты за одну секунду. Для этого учителю нужно распечатать бланки ответов, дать заполнить ученикам и просканировать их листы ответов со своего смартфона. Результаты автоматически пересчитываются в проценты и сохраняются в памяти приложения, можно проводить последующий анализ.

Online – доска, Whiteboard. Это интерактивная электронная доска, доступная всем участникам онлайн урока. Это рабочее пространство, на котором можно рисовать схемы, писать текст, делать пометки – все это для того, чтобы учитель и обучающиеся лучше понимали друг друга и не тратили ресурсы своего мозга на представление того, о чем говорится и на запоминание того, о чем было сказано. Именно они спасали учителей языковых дисциплин, математики, физики, ведь презентация не всегда может передать то, что необходимо показывать и объяснять, ведя запись на доске. [2]

В тех случаях, когда постоянное обучение у экрана компьютера может привести к тому, что ученики будут «отключаться» от восприятия учебной информации (особенно учащиеся младших классов), то в таких случаях есть возможность заинтересовать, вовлечь учащихся в процесс обучения путем геймификации, где ученик привлекается к участию в учебных занятиях в игровой форме.

Опыт, полученный за время дистанционного онлайн-обучения, показал необходимость того, что педагогам необходимо постоянно совершенствовать свои навыки и цифровую компетентность. [3]

Мы уверены, что пандемия изменила не только мир, но и образование, которое не будет прежним. Современное образование становится неким синтезом традиционного (в стенах школы) и цифрового обучения. Дистанционные инновационные технологии воспитали в нас способность противостоять вызовам нынешнего времени, и мы научились использовать их для реализации своих целей в процессе обучения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Коймин, В.А. Информатика и дистанционное обучение / Пособие для преподавателей, учителей и студентов педвузов // В.А. Коймин. - М.: Научная книга - 2009.
2. Кулемина, Е.Н. Дистанционное обучение и его социальные аспекты / Учебник для вузов // Е.Н. Кулемина. - М.: Фонд Новое тысячелетие. - 2007.
3. Тихонов, А.Н. Технологии дистанционного обучения в России / А.Н. Тихонов, А.Д. Иванников // Высшее образование в России. - 2010. - №3 - С.
4. Осин А.В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации. – М.: Агентство «Идеальный сервис», 2004 – 320 с. 2. Мартынов Д.В., Смольникова И.А. Многоцелевое использование электронных презентаций и требования к ним. / 15-я Международная конференция-выставка «Применение новых педагогических технологий» - М.: Троицк, 2004.
5. http://uu.vlsu.ru/files/Innovachionnie_MO
6. <https://www.tyuiu.ru/wp-content/uploads/2015/10/Sborn-TSDO-2016.pdf>

*М.Б.Кабылова, А.Р.Макетова
Қарағанды «Bolashaq» жоғарғы
колледжінің оқытушылары*

МОБИЛЬДІ ДИДАКТИКАЛЫҚ ӘЗІРЛЕМЕЛЕР ЖИЫНТЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ТИІМДІЛІГІ

Ұлт бәсекелестігінің басты қаруы – білімділік. Сондықтан білім беру жүйесін түрлендіру - алдымызда тұрған басты мақсаттардың бірі. Кітап оқымайтын, телефонға үңілген жастардың көбеюі – оқу орны қабырғасында сіңірілетін білімнің бірізділігі, жаттандылығы. Бір қалыпты күнделікті дағды бойынша өткізілетін бірізді сабақтар балаларды жалықтырады. Сондықтан сабақтан қалатын оқушы, сабақтан қашатын оқушы, кітап бетін ашпайтын балалар туындап жатады. Әрине, бұл мұғалімдердің кінәсі емес те шығар. Неге десеңіз, қазір мұғалімдердің

білім беруден де маңызды жұмыстары көп-ақ. Мәселен, жасаған жұмыстарын қағазға жазып дәлелдеу, сынып, тәрбие журналдарын толтырумен қатар, электронды журналды толтырады. Бұдан басқа да қоғамдық жұмыстар толып жатыр. Дегенмен өз уақытын аямайтын, шәкіртінің бақытын аялайтын ұстаздар табылады. Әр сабағына шығармашылық көзқараспен қарап, бірізді сабақпен шектелмей, әр сабағы бір дастан боларлық ұстаздар да баршылық. «Құр шөппен ауыз сүрткеннен» не пайда болушы еді?.. Сондықтан тығырықтан шығар жолдарды саралап көрелік.

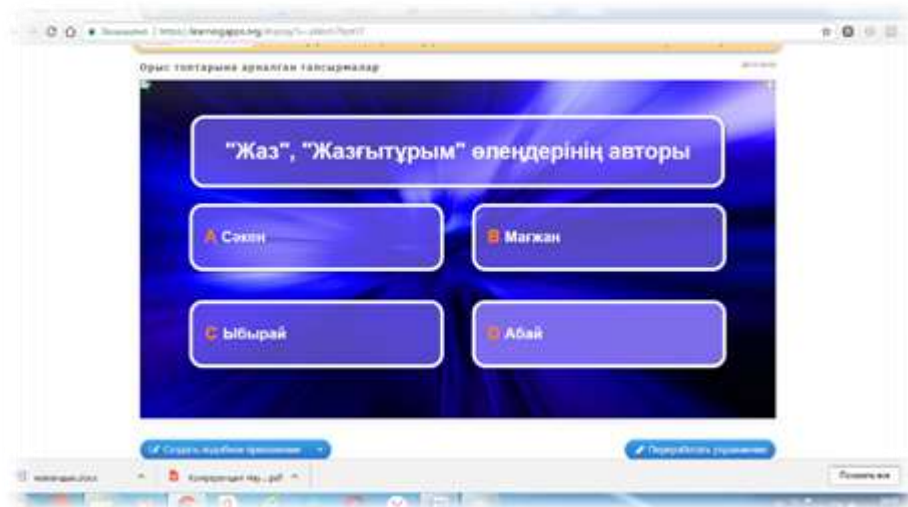
Баяғы бір сарынды, бір қалыпты сабақты түрлендірудің жолдары ретінде ақпараттық технологияларды жиі пайдалансақ, оқушы сабаққа қызыға түсер еді. ХХІ ғасыр – техниканың дамыған заманы. Сабақ үдерісінде ақпараттық-технологияны қолданудың тиімді тәсілдері тоқтаусыз көрсетіліп жатыр. Дегенмен заман бір жерде тұрып қалмайды. Технология түрлері де түрленуде. Осы түрленген түрлеріне аздап тоқталуды жөн көрдік.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «ХХІ ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды[1].

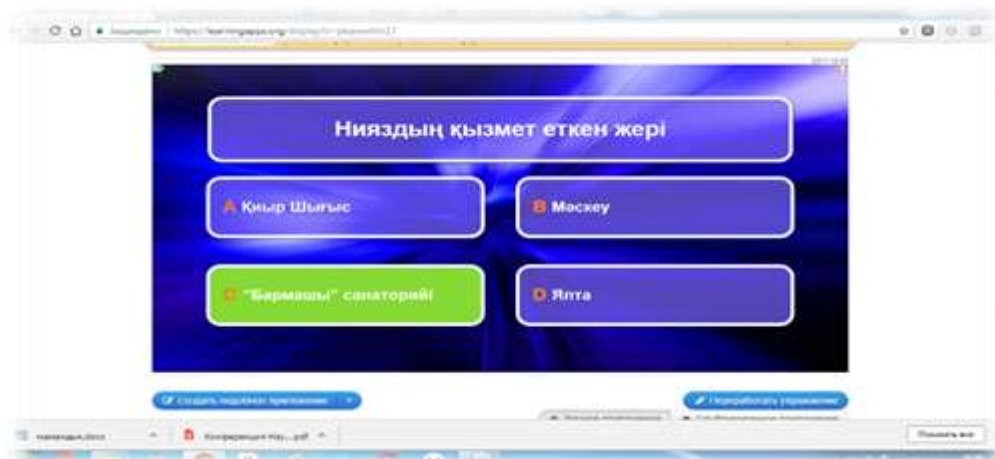
Қазіргі заман мұғалімнен тек өз пәнінің терең білгірі болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады. Орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі мақсаты – оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру[3]. Осы мақсатты орындау барысында оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда жаңа әдістерді қолдану қажеттілігі туындап отыр. ХХІ ғасырда ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу көзделіп отыр: компьютерлік техниканы, ғаламтор, компьютерлік желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, интерактивті құралдарды, электрондық оқулықтарды оқу үрдісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру[2].

Қазіргі ағымға сай түрленген заманауи оқыту технологиялардың бірі - «Мобильді оқыту». Ол - білім беруде педагогтердің жұмысын жеңілдетуші, мүмкіндіктерін кеңейтуші, білім тереңдігін күшейтуші технология және негізгі оқыту формасына қосымша көмекші құрал деп те қарастырылады. Мобильді оқытудың тарихына көз жүгіртіп көрейік. ХХІ ғасырдың басында, яғни 2000-2001 жылдарда алғаш рет ағылшын тілді ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде «мобильді оқыту» («m-learning») туралы айтыла бастады[4]. Уақыт өте келе, біздің еліміздің білім беру жүйесінде ақпараттандыру, жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және электронды оқыту жүйесін жасау, енгізу бағдарламаларын іске асыру кезеңінде «мобильді оқыту» мәселесі талқыланып, тіпті жекелеген педагогтермен қолданысқа енгізіле бастады. Мобильді құрылғылардағы оқушыларға қызықты қолжетімді түрлі оқыту бағдарламалары мен қосымшалары және сенсорлық интерфейспен жабдықталған құрылғылар білім алудың қосымша көзіне айналды. Оқушылардың білім сапасын арттыруға және білім алу мүмкіндіктерінің кеңеюіне ықпал ететін бұл құрылғыларды білім беру технологиясына айналдыру әлемдік педагогика саласының мәселесіне айналды. **Мобильді оқытудың бір түрі - LearningApps. бағдарламасы. LearningApps.org** – бұл РН Bern білім беру Информатика Педагогикалық колледжі Орталығының Майнц және Циттау / Герлиц қалалары Университеттерімен бірлескен ғылыми-зерттеу жобасы. Интерактивті білім беру қосымшасының негізгі тапсырмасы балаларды интерактивті және қызықты формада оқытатын арнайы

мультимедиялық бағдарлама[4]. Интерактивті тапсырмаларды құрастырушы LearningApps.org «Викторина»; «Сөздерді белгілеу»; «Кім миллионер болғысы келеді?»; «Топтастыру», «Картада белгілеу», «Жұпты табу», «Құрастыруға арналған пазлдар», «Суреттерді сұрыптау», «Сөзжұмбақ, Бұл қай жерде?» және тағы басқа сияқты білім беруге арналған он-лайн қосымшалардың көп түрін ұсынады. Интерактивті қосымшаны құрған кезде пән, қосымша типі мен оқушылардың жас шамасын өзіңіз таңдайсыз. Сонымен қатар, LearningApps.org сайтында әр түрлі тақырыптар бойынша дайын мультимедиялы қосымшалар бар. Бұл бағдарламаны қолданудың басты талабы – он-лайн режимде жүргізілуі. Яғни бұл бағдарламаны қолдану барысында ғаламтормен байланыс үзілмеуі шарт. Бағдарламаның қолданушысы болуыңыз үшін алдымен тіркелесіз. Сіздің арнайы парақшаңыз, оған кіруге мүмкіндік беретін логиніңіз бен құпия сөзіңіз болады. Сіз бұл парақшаңызға дүниенің кез келген жерінен кез келген уақытта кіріп, өзіңізге қажетті тапсырмаңызды пайдалана аласыз. Бағдарламада дайын тапсырмалар жиынтығы да бар. Тапсырмалар орыс тілінде құрылған, қазақ тілді тапсырма мүлдем жоқ. Алайда жаңа жаттығулар тапсырмасын құруға мүмкіндігіңіз бар. Өзіңізге ұнаған бір жаттығу түрін алып, дайын шаблондарға пәндеріңізге қатысты тапсырмаларыңызды құру мүмкіндігі ойластырылған. Бағдарламаның тиімділігі де - сол. Осы дайын шаблондарды өзіміз қолданып, «Қазақ тілі мен әдебиеті», «Тіл дамыту әдістемесі» пәндеріне арналған түрлі тапсырмалар жиынтығын жасадық. Ашық сабақ кезінде де интерактивті тақтаны қолдану арқылы Learning Apps.org сайтына кіріп, интерактивті қосымшалардан викторина құрып студенттермен жұмыс жасадық. Мәселен, З.Шашкиннің өмірі мен шығармашылығы және «Доктор Дарханов» романының мазмұнын меңгерту сабағында «Миллион кімге бұйырады?», «Көкпар» секілді тапсырмаларды студенттер қызыға шешті. «Миллион кімге бұйырады?» ойынының шаблонуна қазақ әдебиетіне қатысты сұрақтарды жинақтап, орыс тобының студенттеріне ұсынғанымызда, олар асқан қызығушылық танытты.

З.Шашкиннің «Доктор Дарханов» романының мазмұнын меңгерту сабағында қолданған «Миллион кімге бұйырады?» ойынының көрінісі

Орыс тілді топтарға арналған «Қазақ әдебиеті» пәнінен «Миллион кімге бұйырады?» ойынының көрінісі

«Көкпар» ойынының көрінісі

Жоғарыда сөз етілген талаптарға сәйкес ХХІ ғасыр мұғаліміне қойылатын талаптарды да сөз ете кетсек: біріншіден, мұғалім жеке көзқарасы бар және соны қорғай білетін жігерлі тұлға және маман мұғалім болуы қажет. Зерттеушілік, ойшылдық қасиеті бар мұғалім жалтақ болмайды. Өз ісін жетік біліп табанды жүргізетін мұғалім ғана түпкі нәтижеге қол жеткізе алады. Ондай мұғалім әрбір күніне есеп беріп отырады, азаматтық ар-ожданын үнемі қорғай алады. Екіншіден, педагогтік, психологиялық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол білімін күнделікті ісінде шебер пайдалана білетін болуы керек. Мұғалім қай пәннен сабақ бермесін, ол баланы өмірдің әр саласына қатысты кез келген сұрағына жауап беруге даярлауы керек. Әр мұғалімнің педагогикалық ойлау қабілеті ғылыми түрде қалыптасуы тиіс. Үшіншіден, міндетті орта білім беру, стандартты оқулықтарды пайдалану, ақпараттардың көбеюі. Өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға үйретпеген мұғалім қазір түпкі нәтижеге қол жеткізе алмайды. Әр сабағын түрлендіріп өткізетін шығармашыл мұғалімнен шығармашыл оқушы қалыптасып шығады. Ал әр оқушы – мемлекетіміздің іргетасы. Мемлекетіміздің іргетасының берік болуы – ұстаздардың қолында.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның әлемдегі барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» атты жолдауы;

2. Қазақстан Республикасында Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы ;
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
4. <https://learningapps.org/>
5. <https://massaget.kz/>

*Е.И. Дружинина учитель биологии и химии
КТУ «ОШ №88» г. Караганда*

«РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ И ХИМИИ, ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ, ИНТЕГРИРОВАННЫХ ЗАДАНИЙ».

Аннотация

"Бұл мақала сіздердің назарларыңызға менің педагогикалық тәжірибемде қолданылатын шығармашылық, интеграцияланған тапсырмаларды енгізу арқылы биология және химия сабақтарында оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға белсенді ықпал ететін бірқатар әдістемелік әдістерді ұсынады ".

"This article will present to your attention a number of methodological techniques that will actively contribute to the development of students' cognitive interest in biology and chemistry lessons, through the introduction of creative, integrated tasks used in my pedagogical practice."

«Неразрывная связь живой и неживой Природы, близкие закономерности, на которых основаны устройство живых организмов и технических изобретений человека, мира искусства, науки имеют гораздо больше общего и похожего, чем это можно было бы представить при поверхностном взгляде на множество явлений в окружающем нас мире».^[1]

Творчество – это интегрирование таких качеств, как усидчивость, воображение, наблюдательность и постоянный поиск новых идей. В рамках обновленной системы образования как никогда актуальны методы, позволяющие максимально всесторонне развить у учащихся их познавательный потенциал. Применение системы различных творческих заданий расширяет горизонт предметного обучения, стимулирует интерес учащихся к предмету, способствует саморазвитию личности, самоутверждению подростков, создает атмосферу творческого сотрудничества не только между учителем и учащимися, но и среди учеников в группах.

Данная статья представит вашему вниманию ряд методических приемов, которые будут активно способствовать развитию познавательного интереса учащихся на уроках биологии и химии через внедрение творческих, интегрированных заданий, используемых в моей педагогической практике.

Ключевые слова

Интеграция, творческий потенциал, дифференциация, мотивация, интерес, меж предметная связь, сотрудничество.

Введение

«Эффективность обучения может быть обеспечена только в том случае, если ученик является активным участником учебно-воспитательного процесса, если на уроке присутствует разумная смена деятельности, дающая толчок развитию познавательных интересов, инициативы».^[2] Идея формирования познавательных интересов учащихся, на мой взгляд, является одной из самых значимых и **актуальных**. Более важным, чем знание определенных

вопросов программы, является увлечение ученика делом, которому он решил посвятить свое время. Нужно разбудить живой интерес в каждом ученике, что возможно не просто, так как не всякая деятельность привлекает ученика. Из опыта своей педагогической практики сделала вывод, что привлекает ребят поиск, исследования, а также работа, где можно проявить личную изобретательность, смекалку, так как это позволяет ощутить свою самостоятельность, значимость, оценить свои возможности.

Сделать уроки биологии и химии по-настоящему интересными, добиваться полного усвоения нового материала на уроках помогут ряд методических приемов, направленных на развитие творческого потенциала учащихся.

Методические приемы могут быть разнообразными, в своей практике я использую следующие (например): на уроках биологии и химии системно привлекаются знания, полученные учащимися на других учебных дисциплинах (математика, физика, география, история и др.), тем самым усиливается роль меж предметных связей; методический прием – восстановление хода рассуждений и размышлений ученых, сделавших великие научные открытия, благодаря которым окружающий мир, становится учащимся понятнее и ближе, способствует развитию логики и творческого мышления, открывает путь к исследовательской деятельности; использование интегрированных и творческих заданий, раскрывающие личностный потенциал даже «безнадежного ученика»; инновационные приемы обновленной системы образования например: «Написание синквейна»; «Верные – неверные утверждения»; «Ковёр идей»; «Инфо-карусель»; «Вена» и др.[1]

Для успешного внедрения и использования данных методических приемов в педагогическую практику представляю на общую дискуссию *гипотезу*:

повышение успешности в обучение возможно в тесном взаимном сотрудничестве учителя и ученика, параллельного развития их познавательного и творческого потенциала приобретения навыком исследовательской деятельности в рамках учебного процесса.

Предмет изучения: интегрированные, творческие задания по предметам биология и химия.

Объект изучения: методические приемы.

Цель: выработать систему использования методических приемов творческих, интегрированных заданий на уроках биологии и химии для успешного развития познавательного интереса и творческого потенциала учащихся.

Задачи: проанализировать работу современных авторов М. «Интегрированные творческие задания в школе» Колтуна, Л. Деминой; разработать и поэтапно внедрить в педагогическую практику методический прием интегрированных, творческих заданий по биологии и химии; представить примеры данных заданий по биологии и химии для учащихся 7-11 классов.

Ожидаемый результат: изучение и анализ работы авторов Колтуна, Л. Деминой позволит разработать и адаптировать методический прием использования интегрированных, творческих заданий, применяемый на уроках биологии и химии; простимулирует учащихся с разной степенью мотивации на успешное усвоение учебного материала через развитие творческого потенциала; укрепит сотрудничество между учителем и учеником на всех этапах учебного процесса; воспитает важные качества учащихся такие ,как умение работать в группе, любознательность, успешно использовать ранее полученные знания на смежных предметах, умения нестандартно мыслить, наблюдать, исследовать делать выводы.

Основная часть

«Согласно работе авторов М. Колтуна и Л. Деминой, метод интегрированных, творческих заданий уровневый и разносторонний. Включает в себя применение внутрисистемной, межпредметной, внутрипредметной интеграции тесно объединяет знания и умения по таким предметам как ЕМ цикла, так и ОГ цикла».[2]

В своей педагогической практики я использую данный методические приемы по следующим направлениям: экологический семинар; кроссворд; понять и объяснить; подумать и решить; патентная лавка; по страницам литературных произведений. Каждое направление

содержит интегрированные и творческие задания по основным темам курсов биологии и химии. Данная копилка периодически пополняется, систематизация рассчитана на 3 года.

Этапы внедрения:

Этапы работы	Направления работы (модули)	Сроки выполнения
1. Изучение метода авторов М. Колтуна и Л. Деминой, адаптация имеющихся заданий и разработка новых по предметам биология и химия. Создание методической копилки.	Экологический семинар; кроссворд; понять и объяснить; подумать и решить; патентная лавка; по страницам литературных произведений.	2019-2020 учебный год
2. Внедрение модульных заданий по основным темам курса биологии и химии в 7 – 8 классах	«Экозонд»; «Кто есть кто?»; «Знайка»; «Решайка»; «Эврика!»; «Химикум»; «ЖЗЛ»; «Логикум»; «Литературная гостинная».	2020-2021 учебный год
3. Активное применение интегрированных и творческих заданий на уроках химии и биологии в 7 - 11 классах. Пополнение методической копилки.	«Экозонд»; «Кто есть кто?»; «Знайка»; «Решайка»; «Эврика!»; «Химикум»; «ЖЗЛ»; «Логикум»; «Литературная гостиная».	2021-2022 учебный год

Работа с применением данного методического приема позволила в течение 2-х лет увеличить количество ребят, активно участвующих в конкурсах разных уровней, в том числе НПК учащихся научных проектов.

Интегрированные и творческие задания используются на разных этапах урока как проверка знаний прошлого урока; закрепление новой темы; обобщений пройденного материала, а также во внеурочная деятельность (ученические научные проекты). Учащиеся могут выполнять их как индивидуально, попарно так и в составе группы. Итоги работы представляются в виде презентаций, моделей, синквейнов, проектов и т.п., форма защиты публичная (во время урока или в ходе предметной НПК на базе школы).

Оценивание выполненных заданий проходит дифференцированно, т.е., используется уровневая бонусная система, с помощью которой учитывается ряд параметров выполненной работы например:

Модули	Статус бонуса	Эмблема
«Экозонд»	разностороннее раскрытие проблемы и нестандартность принятия решения (зеленый цвет); узкое видение поставленных вопросов, недостаточное обоснованность ответа (желтый цвет); ошибочный, нерациональный путь выполнения задания (красный цвет).	

В оценивании принимает участие как учитель, так жюри, в состав которого входят учащиеся. Итог: получение и накопление статусных бонусов позволяет победителям участвовать в конкурсах разных уровней и т.п.

Пример задания для учащихся по модулю:

Модуль	Задание	Предполагаемый ответ
«Эврика»	Во время добычи нефти из месторожд., Каспийского моря, можно предположить, что данная нефть содержит довольно много воды. Предложите метод определения воды в нефти, пригодный для проведения большого количества анализов, используя при этом различия в физических свойствах двух жидкостей.	Можно воспользоваться различием в электропроводности нефти и воды. Вода всегда содержит растворенные соли и поэтому обладает хорошей электропроводимостью. Нефть, состоящая из углеводородов, эл., ток не проводит. Следовательно, измерение электропроводности нефти позволяет сделать вывод о содержании в ней воды. Чем больше электропроводимость, тем больше воды (демонстрация приветствуется).

Заключение: разработка и системное использование интегрированных, творческих заданий на уроках биологии и химии в 7-11 классах, несомненно, раскрывает творческий потенциал учителя, учит нестандартно, креативно мыслить, а важнее всего формирует среду на сотрудничество в стилях «учитель-ученик» и «ученик – ученик», где общими целями становятся повышение мотивации к учебе; рост творческого потенциала; социализация и помощь в ранней профориентации.

Вывод: активное использование данных методических приемов в учебном процессе сделает участие каждого ученика значимым, вовлечет большее количество ребят в исследовательскую и творческую работу на уроках биологии и химии. Разовьет нестандартный тип мышления, стремление самого учителя и учащихся к самообразованию, что является ключевым фактором успешного усвоения учебного материала в обновленной системе образования.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. «Естествознание» - Учебное пособие 9-11 классов Автор: М. Колтун, издательство МИРОС Москва – 1999г.
2. «Творческая тетрадь по Естествознанию» - учебное пособие в вопросах и ответах для 9-11 классов Автор: М. Колтун, издательство МИРОС Москва – 1999г.

*П. Бакыткызы биология пән мұғалімі
«Әлихан Бөкейханов атындағы
№15 мектеп-лицейі » КММ, Балқаш қ.*

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ: «ЗАМАНАУИ БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУ»

Бұл мақалада заманауи цифрлық технологияларды дамыту және адам қызметінің барлық салаларын цифрландырудың жылдам қарқынмен өтуіне байланысты «STEM» білім беру маңызды және өзекті мәселе болып табылады. STEM білім берудің биология саласы бойынша

заманауи зерттеу жүргізу, теориялық білімін іс жүзінде тәжірибеде қолдану дағдыларын дамыту.. Қарапайым тәжірибелерден күрделі зерттеулерге қадамжасау.

В данной статье в связи с быстрым темпом развития современных цифровых технологий и цифровизации всех сфер человеческой деятельности образование «STEM» является важным и актуальным вопросом. Развитие навыков проведения современного исследования в области биологии STEM образования, практического применения теоретических знаний. Шаг от простых экспериментов к сложным исследованиям.

Әлемдік бәсекеге қабілетті Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының көптеген елдерінде жоғары технологиялар саласындағы мамандарды даярлаудың негізі STEM білім беру болып табылады.[1]

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) - ғылым, технологиялар, инженерия және математика ұғымын білдіреді. STEM негізінде бұл түсініктің жаңа нұсқалары пайда болды, солардың ішінде анағұрлым кең таралғаны STEAM (ғылым, технологиялар, инженерия, өнер және математика) және STREAM (ғылым, технологиялар, робототехника, инженерия және математика) болды. Қазіргі уақытта STEM әлемдік білім берудің басты трендтерінің бірі болып табылады. [2]

STEM – оқытудың біріктірілген тәсілі, оның шеңберінде академиялық ғылыми-техникалық тұжырымдамалар шынайы өмір контекстінде зерттеледі. Мұндай тәсілдің мақсаты – мектеп, қоғам, жұмыс және бүкіл әлем арасында STEM-сауаттылықты дамытуға және әлемдік экономикадағы бәсекеге қабілеттілікке ықпал ететін нық байланыстарды орнату (Tsupros, 2009).

STEM жаратылыстану пәндерінің проблемалық сұрақтарын ғылыми тұрғыдан инженерлік жобалау және математикалық сипаттау арқылы білім алуға, сыни ойлау дағдыларын дамытуға, жаңа технологияларды игеруге байланысты болашақ кәсіптің іргетасын қалыптастыруға көмектеседі.

Зертханалық практикум физика, химия, биология т.б. және т.б. басқа пәндерді STEM оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. Осы бағытта мектебімізде гидропоника мен модификационды биология кабинеттеріндегі құралдар мен компьютерлік технологияларды оқушының таным мен қызығушылығын байланыстырып жұмыс жасауға жетелеуге болады. STEM зертханаларының мақсаты — теориялық материал бойынша алынған білімді тереңдету, әртүрлі шамаларды өлшеудің әдістемелерімен танысу, әртүрлі құралдардың жұмыстарын зерттеу, тәжірибелік мәліметтерді жинау және өңдеу технологияларын үйрену, инженерлік графика және дизайн жасау дағдыларын дамыту. Қазіргі таңда мектеп оқушылары портативті микроскоп, қарапайым гидропоника құрылғылармен жұмыс жасаса, кезең-кезеңмен сыныптар көтерілген сайын теориялық және практикалық жұмыстар күрделенеді.[3]

Жаратылыстану пәндеріне қатысты STEM технологиясын келесі бағыттарда қолданған тиімді болып саналады:

Макроәлемде өтіп жатқан табиғи құбылыстарды зерттеуге; мұнда реалды өмірдегі әртүрлі нысандардың, құрылыстардың, құралдар мен жабдықтардың (ракета, машина, әуе, су кемелері, зауыттар мен фабрикалар үлгілері, кез-келген өндірістің инженерлік технологиясы, физикалық, химиялық, биологиялық құбылыстар) прототиптерін жасап шығару. Оларға STEM технологияның құрылымдау (конструирование), технологиялық модельдеусындай түрлері жатады.

Сандық зертханалар – жаратылыстану цикліндегі сабақтарда демонстрациялық және зертханалық сабақтарды жүргізу үшін қажетті қондырғылар мен бағдарламалық қамтамасыз ету құралдары. Сандық (компьютерлік) зертхана – әрүрлі физикалық-химиялық шамаларды тіркейтін датчиктер (құрылғылар) мен контейнерден, жеке компьютермен байланыс жасау қабілеті бар өлшеу блогынан тұрады. Мұндай зертханаларды қолдану жұмыс барысындағы көрнекілікті арттырып қана қоймай, зертхана комплектісіне енетін жаңа, сезімтал құралдар арқылы жұмыс нәтижелерін де тез, әрі жоғары дәлдікпен өңдеуге көмек береді, мысалы, химия-биологиядан (жарықталу, ылғалдылық, тыныс алу, оттегі концентрациясы, жүрек жиырылуының жиілігі, температура, қышқылдылық және т.б. датчиктер), мысалы; 8-9 сынып

оқушыларының физиологиялық өзгерістердің көрсеткіштерін жинақтау. Сандық зертханалар жабдықтары әмбебап, әртүрлі тәжірибелік қондырғыларға жалғануы мүмкін, өлшеулерді «далалық жағдайда» жүргізуге болады, мұғалім мен оқушылардың уақытын үнемдейді, өлшеу параметрлерін өзгерту мүмкіндіктері арқылы оқушыларды шығармашылыққа жетелейді. Соның бірі "Pasco" зертхана кешендерін пайдалану. Spark SLS мәліметтер тіркегіш, Sparklink интерфейсі. "Pasco" құрал жабдықтарын 2010 жылдан бері биология сабағында спирометр, күш датчигі, жүректің соғу жиілігі мен кардиограмма алу т.б зертханалық жабдықтар қолданылып келеді. «Портативті микроскоп» адамның дене жасушаларын зерттеу, адамның алақанындағы тер бедерін зерттеу, «Тынысалу», «Жүректің жұмысы», «Қолдың күшін есептеу» атты зерттеу жұмыстары адам ағзасын зерттеудегі заманауи құрылғыларды қолдану арқылы мәліметтер жинақталады.

Сурет № 1. Зерттеу құралдарын қолдану

Технологиялық білім беру сала-мәдениеттік коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдану оқу экспериментінің жаңа түрін – виртуальды эксперименттің пайда болуына әкелді. Бұл STEM технологиялардың виртуальды модельдеу түрі болып саналады.

Виртуальды зертхана – компьютерде химиялық, физикалық, биологиялық т.б. үдерістерді модельдейтін (үлгілейтін), оның шарттары мен жүргізу параметрлерін өзгертуге мүмкіндік беретін компьютерлік бағдарлама. Мұндай бағдарлама интерактивті оқытуды іске асыру үшін ерекше жағдай жасайды. Ол үшін әлемнің 35 тілінде жұмыс жасайтын <https://www.mozaweb.com/kk/> сайты қолдану өте тиімді. Қашықтықтан оқыту кезінде зертханалық жұмыстар онлайн оқыту кезінде тиімді болмақ.

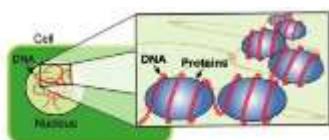

Сурет № 2. Виртуалды зертхана

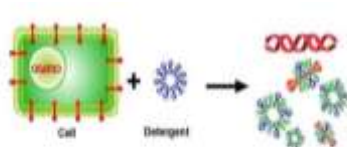
Күнделікті сабақта осы зертханалық жұмыстарды қашықтықтан оқыту кезінде үнемі қолданамын, виртуальды зертханалар әртүрлі үдерістердің жүру шарттары мен белгілерін сапалы деңгейде үлгілеуге мүмкіндік береді.

4. Микроәлемде жүріп жатқан үдерістерді зерттеу.

9-10 сыныптарда ДНҚ құрылымын өткенде «Молекулярлық биология» бөлімі бойынша №1 п.ж «DNA extraction- ДНҚ-ның экстрактын алу» құлпынай, банан, днқ экстрактын алу зерттеу жұмысын оқушылар жасайды. Сурет № 3. Өсімдіктен ДНҚ экстрактін алу

The DNA in the nucleus of the cell is molded, folded, and protected by proteins. The meat tenderizer cuts the

The detergent captures the proteins & lipids of the cell membrane

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.
2. Г. Ногайбаева. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане.
3. «Білімді ел-Образованная страна», №20(57) 25 қазан 2016ж.

*Асхатова Г. А. учитель русского языка и литературы
КГУ «Гимназия имени М. Жумабаева», г. Караганда*

РОЛЬ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ФОРМИРОВАНИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ: ВЫЯВЛЕНИЕ И АНАЛИЗ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ УЧАЩИХСЯ

Книги играют огромную роль в жизни каждого человека. Книга вводит ребенка в самое сложное в жизни – в мир человеческих чувств, радостей и страданий, отношений, мыслей, поступков, характеров, воспитывает человечность и формирует нравственные качества личности, духовный мир школьника, так как через них проходит передача нравственных ценностей и норм от одного поколения к другому. Поэтому от того, какие книги читает ребёнок, во многом зависит, каким человеком он станет. Внеклассное чтение создает необходимые предпосылки для изучения литературы на уроках. Это основа литературного развития, а не фон. Заинтересованность в изучении литературы, как правило, возникает на основе широкого читательского опыта. Этим можно объяснить частое опережение внеклассным чтением уроков литературы. Но внимание учителя к внеклассному чтению не должно привести к стандартизации самостоятельного чтения учеников, ведь разность читательских предпочтений – залог заинтересованного обмена впечатлениями на уроках внеклассного чтения.

Читательскую самостоятельность школьников необходимо развивать с помощью библиотеки. Но чтобы читатели посещали библиотеку и были активными участниками, необходимо постоянно с ними работать, находить и использовать новые методы и технологии проведения увлекательных мероприятий. Свобода выбора литературы для внеклассного чтения помогает учителю определить уровень литературного развития учащихся, их литературные вкусы, а также проанализировать, насколько подростки способны переносить знания и умения, полученные на уроках, в сферы реальной жизни, свободного общения с искусством.

В моей работе было проведено микроисследование, с целью выявить проблемы посещения школьной библиотеки, круг чтения подростков, направленность и частоту их чтения. В опросе участвовали учащиеся 9 класса гимназии им. М.Жумабаева города Караганды.

Исходя из поставленных целей, была разработана структура анкеты.

- 1) «Какие произведения, прочитанные вами в 7-8 классе, понравились больше всего?».
- 2) «Любите ли вы читать?»
- 3) «Часто ли вы читаете книги?» Необходимо было выбрать пункт и указать количество читаемых книг за год.
- 4) Пятый пункт анкеты направлен на выявление предпочтений в настоящее время: «Какие жанры книг вы предпочитаете больше всего?»

Рассмотрим результаты анкетирования учащихся. Общее количество анкет учащихся 9 классов – 37. На вопрос «Любите ли вы читать?» большинство учащихся ответили положительно. Из них 73 % любители почитать, 17 % не очень любят чтение. Самый настораживающий результат: 10% респондентов «вообще не любят читать». Следующий вопрос помог выявить частотность чтения подростков: «Часто ли вы читаете книги?». Ответы были таковы: 11 человек читают постоянно (5-6 книг в год), 5 из опрошенных читает 10-12 книг в год, 17 анкетированных читают редко (1-2 книги в год), 4 из опрошенных не читают вовсе.

В названных анкетировемыми жанрами, особо выделяются следующие группы:

Рисунок 1

Исходя из данных, был замечен повышенный интерес к фэнтези, фантастической и приключенческой литературе. Это обусловлено тем, что фантастическая и приключенческая литература психологически комфортна для подростков. Явное увлечение подростков (18 из 25 опрошенных) приключенческой и фантастической литературой научно объяснимо. [1]

Данные исследования показали необходимость внедрения инновационной деятельности библиотек. В своей работе я использую следующие стратегии:

Библио-шоу — библиотечное мероприятие яркое, показное, рассчитанное на шумный внешний эффект. Определяются победители в разных номинациях: «Лидер читального зала», «Самый активный посетитель библиотеки», «Читатель – исследователь», «Мистер фэнтези» «Детективные тайны» и т.д.

Книжные клубы. В своей работе я их делю по возрастам. Можно организовывать костюмированные представления, показывать документальные фильмы, а также моим ученикам наиболее интересно разыгрывать понравившиеся моменты из произведений. Так мы развиваем не только литературное развитие, но и актерское мастерство.

Подвешенная книга. Конкурс обычно длится около 2-3 месяцев. Предварительно мы выбираем книги, которые будут участвовать в акции. Любой читатель может выбрать из этого списка наиболее ему понравившиеся произведения, написать рецензии и «подвесить» в специально отведенном месте в читальном зале. По результатам акции библиотека составляет рейтинг самых любимых книг.

Библио-кросс. Устраивается конкурс, в рамках которого читатели должны за отведенное время прочитать максимальное количество книг на определенную тему. Победитель, прочитавший наибольшее количество книг, получает приз. Например, мною был проведен библио-кросс на тему «Путешествие – другая маленькая жизнь». Было прочитано достаточное количество книг Жюль Верна, Джонатана Свифта, Даниэля Дефо. Преимущественное положение заняла ученица 9 класса Тойшыбек Жанель, которая прочитала большее количество книг.

Особо хотелось бы отметить «Букстаграм» (от англ. book – «книга» и Instagram) – ведение книжного блога в Instagram. Ни для кого не секрет, что в нынешнее время виртуальный мир встает на первое место среди подростков. Однажды я предложила своей ученице вести блог в инстаграм, рассказывая о прочитанных книгах. Её очень заинтересовала эта мысль, и она начала вести блог. Пост состоит из фотографии книги и отзыва. Под фотографией описывает свое мнение после прочтения книги. Букстаграм – эффективный инструмент для продвижения книг и установления обратной связи, ведь очень много откликов получаем с помощью ведения данного блога, и всё большее количество детей хотят и стараются читать.

Для того чтобы найти оптимальный путь к своему читателю, необходимо попробовать различные методы привлечения внимания. Главным образом, необходимо сформировать положительный образ читающего человека.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Лубанец Е. А. Особенности детерминации интереса личности к научно-фантастической литературе: дис. ... канд. психол. наук. – Барнаул, 2006.

*Б.А.Тусупханова қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
директордың бейіндік ісі жөніндегі орынбасары,
педагогика ғылымдарының магистрі
А.А.Нағыметов қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары,
екінші санатты педагог.
«Жамбыл Ақылбаев атындағы мектеп-гимназиясы»КММ*

КІТАП ОҚУ ДӘСТҮРІН ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ РӨЛІ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде берген тапсырмасына сәйкес БҒМ «Оқуға құштар мектеп» жобасын бекіткен болатын. Осыған орай мектепте жоспарлы түрде «Оқуға құштар мектеп» жобасы аясында көркем әдебиеттер 4 бағыт бойынша жүзеге асырылуда. Яғни олардың қатарына еліміздің үздік классиктерінің кітаптары, ана тіліне аударылған шетелдік әлем әдебиетінің жауһарлар, сонымен бірге қазіргі заманғы ақын-жазушылардың кітаптары енді. Білім берудегі кітап оқуға үйрету мәселелері әрдайым маңызды болғанымен, оқу сауаттылығын дамыту тапсырмасы ҚР-ның мемлекеттік білім беру стандартын жүзеге асыратын заманауи мектеп үшін жаңа сала болып табылады.

Оқу сауаттылығы қазіргі қоғамдағы өмірге дайындық үшін ең маңызды көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады.

«Оқу мәдениеті - өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын қалыптастыру факторы» деген түйін сөз бекер айтылмайды. Оқуды дамытуда әдістемелік әдістерді жүйелі және мақсатты түрде қолданған жағдайда оқушының дербес оқуын қалыптастыруға үлес қосады.

Бүгінгі талап – *тілдің* тазалығы мен байлығын, *ойдың* жүйелілігі мен шынайылығын, *сөздің* дәлдігі мен анықтығын, *көзқарастың* ерекшелігі мен еркіндігін қажет ететін, алған білімін өмірде пайдалана алатын шығармаларын түсініп, талдай алатын, білім алушы тәрбиелей алып жүрміз бе? Қаншалықты деңгейде дұрыс жұмыс атқарудамыз? Шәкірттерімізге жүйелі бағыт-бағдар беріп, ақын жазушылардың шығармаларын талдауға өмірмен байланыстыра тиімді үйретіп жүрміз бе? Оқусыз қазақтың болашағы күні қараңғы» бұл қазақ саңлағы Сәкен атамиздың қазақ жастарына, бізге аманатының бірі болатын. Ендеше, сол аманаты орындаудағы, ел болашағын оқытудағы әдістеріміз қандай? Баяндаманың өзектілігі де осында. Алға қойған мақсат: өз іс-тәжірибеммен бөлісу.

Кітапханашы мен педагог нені ескеру қажет?

Жазушылардың шығармалары халық қазынасы екенін; Абайдың, Сәкеннің, Ыбырайдың т.б ақын жазушыларымыздың, ақылға бай әр шығармасы - қазақтың санасына әсер етуі; Рухани құрал; Жаңаша технологиялармен меңгерту арқылы оқыту. Алдын ала білім алушыға тапсырма беру; Тапсырма бойынша пікірлесу; Мәтінмен жұмыс жасау; Шығармаларының өміршеңдігін түсіндіру; Ғылыми еңбектерімен байланыстыру; Білім алушылардың өзіндік жұмысы; Жазғандарын жүйелеу, жинақтау; Әділет, ақтық, турашылдық, шындық ғылымға сүйіспеншілік, өмір, тәжірибесінен туған педагогикалық тағлым екендігін; эссе, жобалау технологиясын меңгерту керек екендігін; [1]

Шығарма оқуға нақты қадам жасау мақсатында, көбінесе диалог әдісін жиі пайдаланады. Білім алушыларға алдын ала оқуға ұсынылған шығарма бойынша, проблемалық сұрақтар беріледі. Сол сұрақтың жауабын табу үшін шығарманы оқуға, талдауға мәжбүр болады. Себебі ол сұрақтар әлеуметтік желіде жоқ. Кітапханашылар шығарма желісімен құрастырады. Білім алушылар амалсыз оқуға міндетті болады. Бұл сұрақтың жауабын отбасымен бірге іздеуге мәжбүр болады. Төменгі буын білім алушысына ұсынылған тапсырмадан мысал келтірсек: Ы.Алтынсариннің **«Өрмекші, Құмырсқа, Қарлығаш»** шығармасын оқуға бергенде: Автор қозғап тұрған тақырыбы қандай? «Әбірет» сөзінің мағынасын қалай түсіндіресің? Шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекеті нені еске түсіреді? Шығарманың тәрбиелік мәні бар деп ойлайсыз ба? Қазіргі өмірмен қалай байланыстыруға болады ма? Болса қалай байланыстырар едің? Мысалмен дәлелде. Әрине бұл сұрақтар төменгі буын оқырманын ойландыратыны сөзсіз.

Алдын ала ұсынылған шығарманы оқыған соң, білімдерін тексеру мақсатында **«ПОПС формуласы»** әдісін жүйелі пайдаланады.

Мысалы: (Ыбырайдың «Атымтай Жомарт» әңгімесін талдаған білім алушының пікіріне үңілсек)

Менің ойымша, Атымтай Жомарт өз дәулетін тек өзіне Жаратуды күнә деп есептеген, жалғыз ішіп-жеуден қорыққан адам.

Себебі Атымтай Жомарттың күнәлі болудан қорқуы жүрегінің иманы мен рух биіктігіне байланысты деп білемін.

Оны мен Ізгі іс биік рухты талап етеді. Елде: «Қолда мал жоқ болғанмен көңілім бай. Байлығым – жомарттығым Атымтайдай», - деген сөз таралса, «көңілі түскен адамға көл болу», «астындағы атын түсіп беру» тәрізді мырзалық пен мәрттік қасиеттер жомарттықпен ұштасады деп білемін.

Осыған байланысты Атымтай – үлкен жүректі мәрт адам. Алайда мәрттік бәрімізге тән бола ала ма? Әрине кездестіруге болады. Сон Лавринтийдің «Жерұйық» фильмінде Орынбайдың мәрт мінезімен ойысатынын көруге болады. Бұдан нені көруге болады? Отбасы мүшелерінің оқыған шығармаларын ұрпақтарға үлгі етсе, кітап оқуға деген көзқарасы

өзгереді. Оқырмандар оқыған кітаптары туралы насихаттаса, жас оқырмандар саны артады. Ата - әжемен бірге оқыған ертегілер , аңыздар баланың сөйлеу мәдениетін дамыта отырып , ой-өрісі кеңейтеді.Кітап оқу барысында баламен жақын сөйлесіп, оған өмір бойы азық болатын рухани өшпес із қалдырады.

Ашық есік күнінде өткен **«Ертегісіз өскен бала рухани мүгедек адам ба?»** бүгінгі таңда ертегі оқып, тәрбие беретін ата-аналардың азайып бара жатқандығы, ата - ана жиналысының өзектілігін айқындайды. **Мақсаты:** Ертегіге қанып өскен баланың артықшылықтарына тоқталу болатын. *«Ертегісіз өскен бала - мүгедек адам. Біздің қазіргі балаларымызға әжесі не шешесі ертегі айта бермейді содан қорқу керек.. Ал маған кәрі апам Қызтумас ертекті көп айтатын»,- дейді* Бауыржан Момышұлы. Қазіргі таңда жасөспірім әрқайсысы әр түрлі тәрбие алып жатыр. Ал сол бала тәрбиесінде ертегіге орын бар ма? Тіпті төл бесікті электрондық бесіктің алмастырып жатқаны алаңдатады. Сондықтан өсіп келе жатқан ұрпақтарымызды қадағалап, оларға дұрыс жол сілтеп, қазақилықты жоғалтпауға. Бұл сұрақ күнделікті өмірде көп адамды толғандыра бермейтіні, ертегінің бала тәрбиесінде орны зор екендігі, ертегіге қанып өскен баланың жан дүниесі рухани байлықтармен толығады, ондай адам қашан да мәдениетті болады. Сол себепті өсіп келе жатқан жас бұтақтарымыздың бойына қазірден бастап ертегіні және оның қадір-қасиетін түсіндірген дұрыс болады деген ойға келіп, зерттеулер ұсынған еді.

Буккроссингтің ережесі бойынша, кез-келген адам өзі оқып бітірген бір кітабын қоғамдық көпшілік орындарда (саябақ, кафе, кітапхана және т.б.) қойып кете алады, кейін бұл кітапты тауып алған басқа адам оқиды, оқып болған соң, ол да сол кітапты орнына тастап кетеді, дәл осылай ол кітапты басқа оқырман оқи алады. Бұл қоғамдық қозғалысқа қатысушыларды – “буккроссерлер” деп атайды. Демек мектепте оқушылар алып, оқып орнына қойып кетеді. Бұл әдіс оқушыларды жауапкершілік пен адалдыққа тәрбиелейді. Оқыған оқушы келесі оқырманға кітаптың алғашқы бетіне проблемалық сұрақтар тастайды. Келесі оқырман сол сұрақтың жауабын табу үшін ізденеді, оқуға мәжбүр болады.

Кітап бойынша сұрақ	Оқырмандармен жауап толықтырылып отырады
Ыбырайға тән қасиет?	Қазақтың тұңғыш педагогі, ақын, жазушы Дерек бойынша: Тұңғыш аудармашы, ағартушы - демократ, балалар әдебиетінің атасы.. толығы береді.
Ыбырайдың 18690 жылы Торғайға ауысуының себебі неде?	Мектеп ашу мақсатымен
«Мектеп - қазақтарға білім берудің басты құралы,» - қанатты сөздің авторы кім?	Ы.Алтынсарин
Ы.Алтынсарин әңгімелерінің тақырып жағынан топқа бөлінуі туралы не білесіз?	Еңбек, өнер, адамгершілік Шығарма атауларын жазады тб

Ы.Алтынсарин эссе жанрында:

Мектептің вариативтік бөлігіне енген «Эссе жазып үйренейік» курсына оқушылар қорытынды аттестаттауға эссе жазатыны белгілі. Мұнда да кітап оқу керектігі түсінікті. 11-сынып түлегінің эссесін ұсынсақ:	Атымтай Жомарт өз дәулетін тек өзіне Жаратуды күнә деп есептеген, жалғыз ішіп-жеуден қорыққан. Дегенмен, меніңше, көпшілік жомарттықтың мән-мағынасын жете түсіне бермейтін сияқты: еңбекке берілген өтемнің мөлшерін асыра, кеңдігім деп түсінеді. Алайда жомарттық деген өтем емес, мұқтаж жандарға жасайтын қайырымдылық, сондықтан Атымтай Жомарттың күнәлі болудан қорқуы жүрегінің иманы мен рух биіктігіне байланысты. Себебі ізгі іс биік рухты талап етеді. Елде: «Қолда мал жоқ болғанмен көңілім бай. Байлығым – жомарттығым Атымтайдай», - деген сөз таралса, «көңілі түскен адамға көл болу», «астындағы атын түсіп беру» тәрізді мырзалық пен мәрттік қасиеттер жомарттықпен ұштасады деп білемін.
---	--

	<p>Мен Атымтайдай жандардың ақ пейілін пайдаланып, дені саулар бос жүрістен тіленшілікке салынып кете ме деп қорқамын. Сонымен қатар атақ үшін мал шашулары Атымтай атын жамылып жүретіндіктері тағы бар емес пе? Сондықтан мәрт мінезділер жомарттық пен мал шашпақтықты шатастырмаса екен.</p> <p>Күнә сөзін естігенді, әркімге зұлым адам елестейді. Ал Атымтай үшін барымен бөліспеудің өзі – күнә. Бұл күнәға жата ма? Болмашы нәрсе үшін күнәһар атану мүмкін бе? Сөйтсем, барлық күнәні өте қауіпті деп білу керек екен. Оны лезде ұшып кететін шыбындай көрмей, төбебімізде құлап кететін тау деп білсек, адам баласы сақтанудың жолын іздер еді. Бұдан шығатын қорытынды: Атымтай – үлкен жүректі мәрт адам. Алайда мәрттік бәрімізге тән бола ала ма?</p> <p>Дана Абай да аз шыңыраудағы су болғанша, кәрі-жасқа түгел пайдасы тиетін жайдақ су болғанды қалады емес пе? Егер әр қазақтың үйінде әр қазақтың сыбағасы сақталып тұратынын ескерсек, жомарттықтың бастауы дархан елімнің кеңдігінде деп білемін. Майкы бидің мына сөздері ойымды аша түскендей: «Тұлпардан - тұғыр, сұңқардан – жапалақ, жалқаудан – масыл туған, масылдан – малбақпас, тілазардан – қылжақпас, сараңнан – бермес, соқырдан – көрмес, мылжыңнан – езбе, қыдырмадан - кезбе туған». Ендеше, жомарт халқымнан жомарт ұрпақ тары сөзсіз.</p> <p>Қазақта шық бермес Шығабайлар болса да, «әлемдегі ең сараң» адам атанып, Гетти Грин сияқты Гиннес рекордтар кітабына енген. Бүгінде атын жария етпей де қайырымдылық танытатын демеушілер баршылық. Мен соған тәубе етемін.</p>
--	--

Оқырман белсенділігін қалыптастыру үдерісі мектепте заманауи тиімді технологиялар мен оқыту әдістері қолданылған жағдайда тиімді болады.

SWOT

Әлді	Әлсіз	Мүмкүндік	Қауіпі
<p>Үштік одақ жүйелі жұмыс жасайды; Табысты оқу жүзеге асады; Оқушылар түрлі байқаулар жеңімпазы; Ғылыми жобалар жазуда халықаралық деңгейде көрінуде; Қорытынды аттестаттауда эссе жаза алады; Оқушылардың кітапханаға бару белсенділіктері – 50%, мұғалімдердің баруы – 58%, ата-аналардың оқу деңгейі– 30% артуы</p>	<p>Ата-аналардың оқу деңгейі– 30% артуы аздық етеді; Ауыл жерде кітапхана қорының аздығы;</p>	<p>Ата-аналардың оқу деңгейін арттыру үшін шаралардың формасын жандандыру; Ауыл жерде кітапхана қорын демеушілер тарту арқылы көбейту;</p>	<p>Әлемдік пандемияның әсер етуі; Кітап оқығаннан гөрі әлеуметтік желілерде қысқартылған фабуласын оқи салуы кедергі;</p>

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. 1.Н.Іргебаева.Ыбырайдың ұрпақтары байдың тұқымы ретінде кудаланған.Алматы.Аңыз адам журналы.2013 жыл қыркүйек №17
2. 2.Қанат Қайырбай, Динаш Оспан. Қазақ әдебиеті.Оқу-әдістемелік құрал.Алматы-2019ж.
3. 3.Қанипа Бітібаева. Әдебиетті тереңдетіп оқыту.Мектеп баспасы. 2003ж
4. 4.А.Д.Бөлкенбаева, Б.А.Тусупханова, Б.Т.Туткушева. «Эссе жазудың тиімді жолдары» Ағадыр-2021 жыл.

Лазарева А.Л.

*учитель русского языка и литературы
КГУ «Специализированная школа -интернат «Өркен»
Управления образования Карагандинской области»*

РОЖДЕННЫЕ ЧИТАТЬ, ИЛИ КАК ПОДРУЖИТЬ СЕМЬЮ С КНИГОЙ

Привить ребёнку вкус к чтению –
лучший подарок, который мы можем ему сделать.

С.Лупан

Книга... Гениальное изобретение человека.

Она входит в жизнь человека с детства, и мы привыкаем к ней, как к воздуху. Ранее чтение являлось одним из самых распространенных видов досуга. Очень приятным и полезным досугом. А вот сейчас книгу все чаще заменяют электронные устройства – смартфоны, планшеты, ноутбуки, телевизоры и аудиоплееры. Или же полноценному чтению люди предпочитают лишь короткие выдержки и цитаты из книг. Но если сравнить чтение книги с другими способами получения информации, то оно значительно превосходит их в полезности, ведь активизирует сразу несколько важных отделов головного мозга человека, тем самым усиливая умственный потенциал. «Книгу заменить ничем нельзя. Несмотря на новейшие открытия, новые виды сохранения информации, не будем спешить расставаться с книгой» - призывал Д.Лихачев. [1]

Меня, как учителя-словесника, из года в год сильнее стал волновать такой вопрос: почему сейчас дети не читают?

Общепризнанно, что сейчас перед семьёй очень остро стоят проблемы выживания. Нестабильная ситуация в экономике, постоянная необходимость решения финансовых проблем, пандемия с карантинными ограничениями – всё это отодвинуло на задний план развитие отношений в семье. Произошла утрата семейных ценностей, воспитание ребёнка и формирование его как личности перестало являться важной задачей для родителей, они переложили эту функцию на школу, кружки, общество. Однако именно в семье ребёнок получает первые навыки выстраивания взаимоотношений, учится общаться с окружающим миром, формирует свои ценностные ориентиры. Семья – это то первое социальное окружение, в котором ребенок усваивает главные нравственные ценности, получает первичные знания. Он приобретает основные умения, навыки деятельности и общения, с которыми он потом входит в мир. Привычка читать также закладывается в самом раннем детстве. Родители, обеспокоенные тем, что их ребёнок не хочет читать, часто обращаются за советом к

специалисту: педагогу, психологу, библиотекарю. На встречный вопрос, часто ли сами они читают дома книги, почти все родители дают отрицательный ответ. Стоит ли удивляться тому, что ребёнок отказывается проводить время с книгой, если никто из взрослых, с которых он берёт пример, никогда сам не делает этого? Одним из способов воспитания подрастающего поколения, проведения совместного досуга и внутрисемейного общения издавна являлось семейное чтение. К сожалению, традиции семейного чтения в наше время почти полностью утрачены.

По словам Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева, результаты авторитетных международных исследований показывают, что у казахстанских школьников не на должном уровне развиты навыки читательской грамотности. "Здесь я хотел бы заострить ваше внимание на содержательной стороне школьного образования. Поэтому привитие высокой культуры чтения, развитие читательской грамотности должны стать одним из приоритетных направлений образовательного процесса в казахстанских школах. Интерес к чтению, познанию окружающего мира через книги должен формироваться у детей со школьной скамьи, а библиотека должна быть местом средоточия этого интереса, проводником в этот увлекательный мир книг", - сказал Касым-Жомарт Токаев на четвертом заседании Национального совета общественного доверия. [2]

Если обратиться к истории семейного чтения, то его расцвет приходит на XIX век. Эмоциональную атмосферу таких вечеров описывает И. Бестужев-Лада: «Вечер. Семья в сборе. Ужин и разные домашние хлопоты позади. Все сидят на своих любимых местах в уютном покое. Горит лишь одна лампа, под которой кто-то из членов семейства — чаще всего, понятно, глава семьи, но это совсем не обязательно, — читает вслух книгу. А все слушают и затем обсуждают услышанное». [3] Похожие вечера, посвящённые семейным чтениям, проходили в семьях Л. Н. Толстого и Ф. М. Достоевского. Для детей это были светлые и счастливые моменты духовного общения в семейном кругу. К примеру, вот что говорил о таком семейном досуге старший сын Льва Николаевича Толстого Сергей: «Отец читал нам путешествия Жюль Верна “80 дней вокруг света”. Книга, по которой он читал, не была иллюстрирована. И он сам чертил к ней иллюстрации, приводившие нас в восторг. Рисовал он довольно плохо, но у него бывали характерные штрихи. Мы очень любили эти рисунки отца и с нетерпением ждали следующего вечера». [4]

XXI век. Налицо функциональная неграмотность населения, подмена осмысленного полноценного процесса чтения беглым, механическим чтением. Школа отмечает, что уровень чтения школьников не только не растёт по мере взросления, но и заметно снижается к старшим классам. Ребёнок перестает воспринимать чтение книги как вариант проведения приятного досуга, как важный элемент приобретения знаний, как повод для общения и обсуждения. Книга становится обузой и наказанием.

Перед педагогом встаёт двойная задача - воспитание и детей, и родителей. А воспитание родителей-читателей - задача более трудная, чем воспитание детей - читателей.

Работу по возрождению традиций семейного чтения можно разделить на два этапа. Первый этап – это работа с родителями.

Во-первых, это родительские онлайн-собрания «Чтение – дело семейное»

Вместе с родителями на собрании можно составить «Заповеди чтения»:

1. Прививайте детям интерес с раннего детства.
2. Покупайте книги, выбирая яркие по оформлению и интересные по содержанию.
3. Систематически читайте сами. Это сформирует у ребёнка привычку видеть в доме книгу ежедневно.
4. Обсуждайте прочитанную книгу среди членов своей семьи, даже если произведение вам не понравилось.
5. Рассказывайте ребёнку об авторе прочитанной им книги.
6. Вспоминая с ребёнком содержание ранее прочитанного, намеренно его искажайте иногда, чтобы проверить, как он сам запомнил текст.

7. Рекомендуйте ребёнку книги своего детства, делитесь своими детскими впечатлениями от чтения той или иной книги, сопоставляйте ваши и его впечатления.

8. Устраивайте дома дискуссии по прочитанным книгам.

9. Дарите своему ребёнку хорошие книги с дарственной надписью, добрыми и тёплыми пожеланиями. Спустя годы, это станет счастливым напоминанием о родном доме, его традициях, дорогих и близких людях.

Во-вторых, это обратная связь с родителями через социальные сети. Это может быть и презентация книги или рассказ о прочитанном, челлендж «Мы читаем всей семьей!» и т.д. Формы работы здесь могут быть различны – но итог должен быть один – заинтересовать родителей в совместном с ребенком чтении.

В-третьих, это различные конкурсы. Например, конкурс «Читающая мама». В таких конкурсах обязательно нужно подвести итоги (можно по подсчетам лайков в социальных сетях) и отметить победителей.

Второй этап - это работа с учащимися.

Во-первых, это создание буклетов и буктрейлов «Прочти эту книгу!». В нашем городе это стало уже доброй традицией, ежегодно проводятся различные конкурсы на школьном и городском уровнях.

Во-вторых, это проведение различных конкурсов, например, фотоконкурс «Пойман за книгой» или конкурс «Читаем младшим братьям и сестрам».

В третьих, это проведение литературных викторин по прочитанным произведениям.

Итак, что же необходимо педагогу, чтобы выстроить правильно линию работы по возрождению семейного чтения? Вот несколько рекомендаций, которые помогут в этом:

- найдите время и сотрудничайте с библиотекарями вашей школы и вашего населённого пункта;
- организуйте в школе регулярное чтение для получения удовольствия, включите это в ваш учебный план;
- беседуйте постоянно о книгах и чтении со своими учениками,
- информируйте родителей о том, какие произведения входят в круг чтения детей каждой возрастной группы. Информация может быть предоставлена в виде списка литературы для чтения на каникулах;
- выясните увлечения отдельных подростков вне стен класса и свяжите эти увлечения с их чтением;
- совместите свои консультации с наиболее удачным опытом и традициями семейного чтения.

Доказано, что дети из тех семей, в которых родители читают самостоятельно и совместно с детьми, показывают лучшие результаты в учёбе, владеют более грамотной речью. Поэтому задача учителя-словесника помочь родителям, особенно молодым – в привитии навыков чтения. Ведь ценностям нельзя научить, их нужно только прививать. Это кропотливый, титанический труд, который порой кажется безрезультатным и малоэффективным. Но самое трудное – это начало, а дальше в помощь понадобятся только ваше упорство и трудолюбие. Подружите детей и родителей с книгой, научите их наслаждаться чтением в наш скоростной XXI век, наполните семейный дом теплом общения!

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Лихачев Д.С. «Книга или телеэкран»
https://www.lihachev.ru/pic/site/files/fulltext/milner_gulland_ru.pdf
2. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta
3. И.Бестужев-Лада «Семья: вчера, сегодня, завтра» М; Знание 1979.
4. Е.Брандис «Лев Толстой иллюстрирует Жюль Верна» М; Просвещение 1988.
5. Лутошкина И. Как увлечь ребенка книгой // Домашнее воспитание, 2004, №1, с.7-8

6. Соловьева Ю.И.. Традиции семейного чтения как фактор духовного развития ребенка. Вестник: Педагогика. Психология, 2010, с.66-74

*Б.А. Касымова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№ 101 мектеп – лицейі, Қарағанды қ.*

КІТАПХАНА – МӘРТЕБЕСІ БИІК КИЕЛІ ШАҢЫРАҚ

Қай елдің, қай халықтың болмасын оның мәдени деңгейі, сауаты, кітаппен байланысты. Кітап оқудың ұлт болашағы үшін маңызы зор. Білімсіз қоғам ешқашан өрге басқан емес. Қоғамымызда электронды ақпарат құралдары, басқа да ақпарат көздері көбейгенімен кітаптың орны бөлек. Кітаптың өміріміздегі, қоғамымыздағы қажеттілігін айтып жеткізу мүмкін емес. Данышпан Абай «Артық білім кітапта, ерінбей оқып көруге» - дейді. Білім бұлағы саналатын кітаптың қастерлі қасиетін таныған Шығыстың жарық жұлдызы Әлішер Науаидің мына сөздерін еске алсақ: «Кітап– ақылына ақы сұрамайтын алтын қазына» - деген екен. Кітаптың құдіретін паш етеміз, ал сол кітапты қайдан аламыз? Қызықты ақпараттар және тың мәліметтермен қайда танысамыз? Әрине, білімнің қайнар бастауы болып саналатын кітапты сақтайтын, жинақтайтын, оны оқырманға жеткізетін қасиетті орын – кітапхана.[1]

Қазіргі таңда жан – жақты қосымша білім мен тәрбие берер – мәдени орындардың бірі – мектеп кітапханасы. Кітапхана мектептегі білімге ұмтылған жас ұрпақтың табылар жері. Осы заманғы ақпарат құралдары дамыған, жаңа технологиялар заманында да кітап адамның ішкі дүниесіне, ой – өрісіне ықпал жасап, мұқтажын қанағаттандыратын, рухани азығы болып қала бермек.

Оқушы кітапхана арқылы ақыл-ойдың інжу-маржанын бойына жинайды. «Кітапсыз өткен бір күн, орны толмас бос күн» демекші, оқушыларды көркем әдебиетті таңдап оқи білуге үйрету қажет. Ол үшін оқырмандарды жас күнінен бастап өмір бойы оқи білуге баулу керек, - дейді А.И. Маткулеевич.

Бүгінгі мектеп кітапханасы өз уақытының деңгейінде, мектептің дамуына атсалысып, оған балалар мен жеткіншектерді тәрбиелеуде белсене көмектеседі. Оқушыларға білім мен тәрбие беру – қазіргі мектеп кітапханаларының ең маңызды міндеттерінің бірі.

Жеке тұлғаны рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқуға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.[2]

Кітапхана – ғасырлар бойы келе жатқан биік парасаттылық пен білімділіктің киелі ордасы. Әсіресе, оқырман мен кітап арасындағы алтын көпір. Соның ішінде, мектеп кітапханасы – оқушыға әдебиет таңдауға, оқырмандық қызығушылығын кеңейтуге, мұғалімге кәсіби өсуге көмектесуші, оқуға, дүниені тануға қозғау салушы.

Сурет 1 - №101 мектеп-лицейі кітапханасының кіреберіс бұрышы

«Жақсы кітап – жан азығы» деген ұлағатты сөзде қаншама мағына, терең ой жатыр десензші?! Өйткені адамзат баласына керекті рухани байлықтың бәрі кітаптан табылады. «Адамға ауа қандай қажет болса, кітапхана да сондай қажет» деген жазушы Оралхан Бөкейдің сөзі кітапхананың өмірдегі орнын дәл айқындап тұр... Кітапхана - мәртебесі биік киелі шаңырақ.

Кітапхана – оқырманның рухани талап-тілегін қанағаттандырумен қатар, әлемдік, әмбебап ақпарат көздерін толық жинақтап, оқырманға жеткізуші.

Мектеп-лицейімізде өскелең ұрпақтың кітап пен кітапқа деген көзқарасын жақсарту мақсатында «Оқы және өзгеге сыйла» қағидатына негізделген Bookcrossing жобасы ашылды. Буккроссинг (ағылшын тілінде «кітаптың айналыста жүруі») – «оқысаң, өзгеге табыс ет» деген мақсатпен адам мен кітап арасын жақындататын, кітап оқуға шақыратын қоғамдық қозғалыстардың бірі. Буккроссингтің ережесі бойынша, кез – келген адам өзі оқып бітірген бір кітабын қоғамдық орындарда (саябақ, кафе, кітапхана және т.б.) қойып кете алады, кейін бұл кітапты тауып алған басқа адам оқиды, оқып болған соң, ол да сол кітапты орнына тастап кетеді, дәл осылай ол кітапты көптеген адам оқи алады. Бұл қоғамдық қозғалысқа қатысатындарды «буккроссерлер» дейді.

«Буккроссингтің» басты мақсаты – үйімізде шаң-тозаң болып жатқан немесе оқылған кітаптарға «екінші өмір сыйлау», «кітап алмастыру» акциясын жүргізу, әр түрлі жастағы оқырмандарды кітап оқуға шақыру, кітапханаға оқырмандарды тарту, күнделікті өмірде әр оқырманның кітап оқу әрекетін танымал етуге өз үлесін қосу, әлемді үлкен кітапханаға айналдыру.[3]

Сурет 2 – 2 қабаттағы буккроссинг жобасының көрінісі

Мектептегі бұл жоба оқушылардың көмегімен жанданып, жүзеге асуда. Мектептің екінші қабатында буккросинг залы көптеген оқушылардың баратын орны.

Біздің кітапханада 12 орындық 1 оқу залы 78,6 шаршы метрді қамтиды. 2210 оқырман кітапхана қызметін пайдалана алады. Жалпы қоры 127244 оқулыққа жуық, оның ішінде 115194 оқулық, 11850 әдістемелік, көркем әдебиет және электронды оқулықтармен қамтамасыз етілген. Мектеп – лицейіміздегі кітапханамыз жаңа форматта заманауи озық технологиялардың еңгізілуімен кітапхана медиацентр ретінде қайта жасақталды. Медиацентр техникалық дерекқорларды сақтауға мүмкіндігі бар түрлі ақпарат тасымалдау құралдарында құжаттарды, кітап қорларын жинауды, оны насихаттауды, жалпа айтқанда, оқырманмен жаңа формада жұмыс жасауды көздеген кітапхананың жаңа құрылымдық бөлімі. Кітапхана өзі ішінде шағын блоктарға (зоналарға) бөлінеді. Әр зонаның өзіндік міндеттері бар.

Әрбір мектепте оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беруде нақты жағдай мен алғышарт болуы қажет. Оқушылардың талаптарын жақсы білу, рухани-адамгершілік тәрбие мақсатында оқушылардың қызығушылығын арттырудағы іскерлік, кітапханада жақсы анықтамалық – библиографиялық ақпараттың болуы.

Осы мақсатта мектеп базасында медиатека жасақталу үстінде. Қазіргі уақытта 1600 дана әдебиет электронды каталогқа еңгізілді. Жыл сайын кітапхана қоры қажетті мөлшерде жаңартылуда. Жаңашыл үлгідегі жасақталған кітапханаға мұғалімдер, оқушылар, басқа да мектеп қызметкерлері, ата-аналар үзбей келіп, қажетті әдебиеттерін жаздыртып алып отырады, білімдерін толықтырады. Қазір кітапханаға келушілердің саны артып отыр. Бұл орын оқушылардың, мұғалімдердің шығармашылық жұмыстарымен шұғылдануына көп ықпалын тигізеді. Мектеп-лицейіміздегі кітапхана бірінші қабатта.

Кітапханамызда жас ұрпаққа тәрбие беру мақсатында әр түрлі бағытта көптеген іс-шаралар, дөңгелек үстел, дебат, ақын-жазушылардың мерейтойларына байланысты ақпараттық мерекелер өтіп отырады. Патриоттық бағытта «Тарих. Тұлға. Уақыт», тарихи – өлкетану бағытында «Қазыналы Қарағанды», «Ұлытау – ұлттың бесігі» атты кітап көрмелері, «Кітап – алтын қазына», «Тәуелсіздік – тәу етер жалғыз кием!», «XXI ғасыр – сауатты ұрпақ» атты сынып сағаттары мен буктрейлерлер байқауларын айтуға болады.

Осы байқауларға қатысып оқушылар өздерінің ой – санасының интеллектісін көрсетіп, үлгі – өнеге алып, көптеген марапаттарға ие болып жатады.

XXI ғасыр руханият, мәдениет, ақпарат ғасыры екені белгілі. Соған қарамастан, құндылығымыз ешқашан жоғалмай келешек ұрпақ асыл қазынамыздан нәр алып, сусындай берсін, кітаптың және осы кітаптың жинақталар жері - кітапхананаң қашанда тұғыры биік болсын!

Сурет 3 – Кітапхана залы

Қорыта келе, адамды адамзат қылған - кітап, кітапты сақтайтын орын - кітапхана, осы ұлы күштер барша қауымның жүрегінен жол тапса, шынында да адам бақытты болмай ма?

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жұмажанова Т. Оқушылардың оқырмандық қызығушылығын арттыру мәселелері 1982ж.
2. «Мектеп кітапхана» республикалық ғылыми – әдістемелік журнал 2017ж.
3. <http://zhasatyrau.kz/news/bukkrossing-turaly-ne-bilemiz.html>

*Алиаскарова А.А. педагог-психолог
ОШ №27, г. Караганды*

ВЛИЯНИЕ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ УЧАЩИХСЯ.

Плохое самочувствие учащихся и связанные с этим проблемы с психологическим здоровьем вызывают серьезную озабоченность, причем, серьезно страдают молодые люди. Психологическим здоровьем можно назвать динамическую совокупность психических свойств, обеспечивающих гармоничное развитие. Какого человека можно считать гармонично развивающимся? В понимании О.В.Хухлаевой это человек, который в целом удовлетворен собой и своим окружением. В гармоничное развитие входят следующие понятия:

- наличие гармонии как внутренней, так и внешней;
- возможность преодолевать жизненные трудности и использовать их для своего развития;
- наличие предпосылок последующего развития в процессе жизнедеятельности;
- сформированность основных возрастных новообразований;
- возможность полноценного функционирования, то есть выполнения соответствующих возрасту человека социальных и семейных функций. [1]

Во всем мире от 10% до 20% детей и подростков испытывают проблемы с психическим здоровьем, при этом возраст начала многих расстройств, как сообщается, составляет от 12 до 24 лет, поэтому особенно важны годы средней и старшей школы. Школьные библиотеки могут сыграть важную роль, помогая способствовать благополучию молодых людей. [2]

Исследования школьных библиотек, как правило, сосредоточены на их способности повышать академические показатели, такие как оценки грамотности и счета учащихся. Недавние исследования также были сосредоточены на способности школьных библиотек поддерживать учащихся, испытывающих трудности с грамотностью, и способствовать вовлечению учащихся в чтение. По утверждению Харпера, многие исследования подтвердили, что школьные библиотекари действительно оказывают положительное влияние на академическую успеваемость [3]. Менее известная роль заключается в том, как школьный библиотекарь положительно влияет на чувства учеников, о которых заботятся, и как тщательно продуманные инструкции и возможности школьной библиотеки способствуют оказанию помощи учащимся, которые испытывают проблемы с психологическим здоровьем.

Библиотека создает «безопасное общее пространство», а также может поддерживать и продвигать библиотерапевтические практики и чтение для удовольствия. Все школы должны быть безопасными, однако школьная среда не всегда является благоприятным пространством, способствующим благополучию учащихся. Школа должна быть «безопасным пространством», в котором учащиеся чувствуют себя комфортно и безопасно, а также «моим пространством», которым учащиеся владеют и которое они могут свободно преобразовывать. Физическая среда является фактором благополучия, а создание физической среды в библиотеке, способствующей повышению безопасности и комфорта учащихся, может способствовать их психологическому благополучию.

Личные проблемы не являются обязательным требованием для поиска убежища в библиотеке. Все дети испытывают потребность укрепить свой дух и восстановить эмоциональное равновесие; библиотека для них - защищенное укрытие. Благодаря своей миссии служить каждому ученику, школьная библиотека может стать для них убежищем.

Как чтение для удовольствия, так и библиотерапевтические практики могут иметь положительное влияние на благополучие студентов. Исследования показывают, что положительное отношение к чтению может быть связано с психологическим благополучием [4]. Регулярное чтение художественной литературы связано с развитием социальных характеристик, таких как сочувствие и перспективное восприятие – умение смотреть на ситуацию с разных точек зрения, а также с получением социальной поддержки.

Школьные библиотекари также могут помочь учащимся изучать литературу осмысленным и исцеляющим способом. Библиотерапия, которая буквально «исцеляет через книги», может помочь студентам решать проблемы, угрожающие их психическому здоровью и благополучию, с безопасного расстояния. Харпер определяет библиотерапию как стратегию для библиотекарей и педагогов, помогающую учащимся выявлять, прорабатывать и, в конечном итоге, находить выход из стрессовых ситуаций. Школьные библиотекари могут поделиться определенной литературой с целью помочь учащимся, испытывающим эмоциональный стресс. Доклиническая библиотерапия, используемая в основном библиотекарями или учителями, помогает детям в процессе выживания и выздоровления. Несмотря на растущее количество исследований, связывающих библиотерапевтические практики и чтение для удовольствия с положительными результатами психического здоровья и благополучия молодых людей, относительно мало известно о роли школьных библиотек в поддержке и продвижении этой практики, которая также может принести значительную пользу для повышения грамотности учащихся. Необходимы исследования, которые могут укрепить способность школьных библиотек поддерживать и продвигать библиотерапевтические практики и чтение для удовольствия. [3]

Библиотерапия считается первым шагом в лечении для тех, кто не нуждается в немедленной помощи. Чтение может принести пользу людям любого возраста, повышая самосознание, повышая самооценку и помогая преодолевать кризисы развития. Исследования

показывают, что чтение как форма терапии может быть полезной при лечении депрессии, легкого злоупотребления алкоголем, беспокойства, расстройств пищевого поведения и проблем с общением. Большинство профессионалов согласны с тем, что чтение является продуктивным занятием, которое может положительно способствовать психологическому здоровью, поскольку было показано, что чтение развивает сочувствие, обостряет ум и влияет на поведение. Одно исследование показало, что дети, читающие серию книг о Гарри Поттере, более восприимчивы к определенным группам меньшинств, а психологи из Новой школы социальных исследований определили, что художественная литература улучшила общую способность читателя распознавать и интерпретировать эмоции других. [5]

Таким образом, поддержка школой оснащения библиотеки, её тематическое оформление, методическая поддержка сотрудников библиотеки, а также организация мероприятий в её стенах будет положительно влиять на учебный процесс: учащиеся, посещающие её, смогут улучшить свое психологическое здоровье и благополучие. В свою очередь, гармоничное развитие учащихся будет способствовать и повышению уровня учебной мотивации, что крайне необходимо любому учащемуся.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. О.В. Хухлаева. Школьная психологическая служба. Работа с учащимися. М.: Генезис. 2007.
2. Dray, J., Bowman, J., Campbell, E., Freund, M., Wolfenden, L., Hodder, R. K., McElwaine, K., Tremain, D., Bartlem, K., Bailey, J., Small, T., Palazzi, K., Oldmeadow, C. & Wiggers, J. Systematic review of universal resilience-focused interventions targeting child and adolescent mental health in the school setting. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. 2017.
3. Harper, M. Helping students who hurt: Care based policies and practices for the school library. School Libraries Worldwide, 23(1). 2017.
4. Clark, C., & Teravainen-Goff, A. Mental wellbeing, reading and writing: How children and young people's mental wellbeing is related to their reading and writing experiences. National Literacy Trust. 2018.
5. Shechtman, Z. Treating child and adolescent aggression through bibliotherapy. The Springer Series on Human Exceptionality. 2009.

*Б.С.Абдыкул математика-информатика пәнінің мұғалімі,
«Жарық жалпы білім беру мектебі» КММ, Қарағанды облысы, білім басқармасының
Шет ауданы білім бөлімінің*

МАТЕМАТИКА САБАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Аннотация: математиканы оқытудың басты мақсаттарының бірі – оқушыларды күнделікті өмірге дайындау, сонымен қатар математика арқылы олардың тұлғасын дамыту. Тәуелсіздік, жауапкершілік, қарым-қатынас дағдылары, мәселелерді шешу қабілеті сияқты қасиеттерді математиканы оқытуда құзыреттілік тәсілін қолдана отырып сәтті қалыптастыруға болады.

Кілтті сөздер: математика, құзыреттілік, оқушы.

Қазіргі мектептің міндеті-құзыретті тұлғаны қалыптастыру – болашақта тәуелсіз, өмірге оңай дағдыланатын адамды тәрбиелеу. Бұл ретте басты назар әртүрлі білім мен оқушылардың біліктілігі ғана емес, олардың ой-өрісі, өздері өмір сүріп жатқан әлемі жайлы пайымы және

ондағы бар қарым-қатынас туралы түсінігі. Өзінің табысты дамуына қызығушылық танытатын кез келген қоғамға шығармашылық, ойшыл адамдар қажет.

Бүгінгі таңда мектептегі білім беру процесі – оқушының көзқарасымен төмен байланысты оқу пәндерінің жиынтығы. Ғылымдар бір-бірінен ажыратылған болып танылады, дегенмен авторлардың пікірінше, олар әр түрлі әлемді әр түрлі тұрғыдан түсіндіріп, адамды мүмкіндігінше ақылмен әрекет етуге үйретуі керек. [1]

Көбінесе математика сияқты ғылым өте тар қабылданады: тек есептеу әрекеттері, басқа оқу пәндерінде талап етілетін есептеу операцияларына қызмет көрсету. Сондықтан, сабақтар монотонды, бірқалыпты, алгоритмге сәйкес әрекет ету талабынан зардап шегеді. Мұның бәрі математиканы оқуға деген ынтаны арттыруға ықпал етпейді. [2]

Математика – бұл есептеу ғана емес, сонымен бірге айналамыздағы өмір. Іс жүзінде кез келген мектеп пәні математикалық түсініктерге әсер етеді: тарихта - хронология, оны түсіну және күндер әлемінде бағдарлай білу; биологияда оқушылар жануарлар мен өсімдіктер әлемін сипаттайтын көптеген салмақ параметрлерімен кездеседі және т. б.; физика – бұл сандар түрінде тағы да әртүрлі шамалар және т. б.

Математиканы оқытудың негізгі мақсаттарының бірі-оқушыларды күнделікті өмірге дайындау, сонымен қатар математика арқылы олардың жеке басын дамыту. [3]

Осылайша, келесі мәселені бөліп көрсетуге болады:

Үлкен өмірге аяқ басатын тұлға тиімді, бәсекеге қабілетті қызметкер болуы керек. Ол шығармашыл, тәуелсіз, жауапты, көпшіл, мәселелерді шеше алатын адам болуы керек. Жаңа нәрсеге ашық, қажетті ақпаратты таба алатын, таңдай алатын қасиеті болу керек.

Барлық осы қасиеттерді математиканы оқытуда құзыреттілік тәсілін қолдана отырып сәтті қалыптастыруға болады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, келесі міндеттерді бөлуге болады:

- мақсат қоюға және оларға жету үшін іс-әрекеттерді жоспарлауға үйрету;
- өз пікіріңізді білдіруге және дәлелді қорғауға үйрету;
- өзіндік шығармашылық жұмыс дағдыларын қалыптастыру;
- сөйлеуде математикалық терминдерді сауатты қолдануға үйрету;
- нақты жағдайларда математикалық білім мен дағдыларды қолдануға үйрету;
- оқушылардың өзара қадағалау мен өзін қадағалау дағдыларын дамыту.

Осы міндеттерге қол жеткізу үшін өз жұмысымда әртүрлі әдістер мен тәсілдерді, сондай-ақ дидактикалық ойындарды қолданамын. Математика сабақтарында ойын жағдайларын қолдану математикаға деген қызығушылықты арттырады, оқу жұмысына әртүрлілік пен эмоционалды бояуды енгізеді, шаршауды басады, зейінді, тапқырлықты, бәсекелестік сезімі мен өзара көмек дағдысын дамытады. [4]

Жеке тәжірибеден бірнеше мысал келтірейін:

➤ Газетпен жұмыс: газеттен қажетті мәліметтерді тауып, оларды қолдана отырып, диаграмма, график құру немесе статистикалық зерттеу жүргізу;

➤ Кроссворд құрастыру: әр түрлі ақпарат көздерін қолдана отырып, белгілі бір тақырып бойынша кроссворд жасау;

➤ "Өлкетану" тақырыбын ауызша есептеу үшін қолдану. Мысалы: «сауаттылыққа үйрететін мектеп біздің ауылда қай жылы ашылды?» (бір жарым жылға жылына қанша күн бар екенің қосып, 23-ті алыңыз, теңдеу құру) /1943 ж./; [5]

➤ Нақты сынып деректерімен жұмыс. Мысалы, сынып деректерін пайдалана отырып, диаграммалар, графиктер, статистикалық зерттеулер жасау: қыздар мен ұлдардың саны, үлгерім, үйірмелер мен секцияларға қатысу, өсу және т. б.;

➤ Берілген тақырып бойынша тапсырмаларды құрастыру (сипаттау және шешу). Оқушылар әр түрлі дереккөздерді қолдана отырып, өз бетінше тапсырма жасайды, мысалы, "фракциялар" тақырыбы бойынша, біздің аймақтың жануарлары немесе өсімдіктері туралы, оны шешеді және жануар немесе өсімдікті қысқаша сипаттайды; пайыздарды есептеу кезінде сынып деректерін, дүкендердегі бағалардың өзгеруін пайдалану;

➤ Координаттар, функциялар кестесі бойынша сурет салу, "жұлдызды аспан картасын жасау" және т.б. осы тапсырмаларды орындау кезінде құндылық-мағыналық, оқу - танымдық, ақпараттық, коммуникативтік құзыреттілік дамиды. Шығармашылық тапсырмаларды орындай отырып, оқушылар мектеп оқулықтарының беттерінде қалатын қызықты нәрселер туралы біліп, қызықты мәселелерді шешуде өз күштерін сынап көре алады, кітаппен өз бетінше жұмыс істеп және өз ойын сауатты білдіруге дағдыланады [3].

Нәтижесінде:

- Балалар математика сабақтарында алған білімдерін, біліктері мен дағдыларын практикалық қызметте пайдаланады;

- Коммуникативтік, аналитикалық, жобалау, шығармашылық қызмет түрлерін меңгереді;

- Әр түрлі деңгейдегі математикалық білімдерді, дағдыларды меңгереді: минималдыдан жоғары деңгейлерге дейін;

- Оқушыларда, математика әркімге ашылуға мүмкіндік беретін пән деген көзқарас қалыптасады;

- Ұжымдағы балалардың мінез-құлқы өзгереді: олар басқалардың пікірін тыңдай бастайды, қорқынышсыз өз пікірлерін айтады.

Мұндай сабақтар мен тапсырмалардың материалдық көрінісі оқушылардың іс-әрекетінің нәтижелері: суреттер, сызбалар, математика кабинетінде стенд түрінде жасалған кроссворд диаграммалары. Мұғалім үшін бұл дидактикалық әзірлемелер, үлестірмелі материалдар, қағаз және электронды тасымалдағыштардағы көрнекілік.

Осылайша, мұғалім мен оқушының рөлі түбегейлі өзгереді: мұғалім көбінесе ақпарат тасымалдаушысы емес, үйлестіруші ретінде әрекет етеді, ал оқушы өз кезегінде пассивті тыңдаушы емес, белсенді оқу-танымдық іс-әрекеттерді жүргізеді. Мұндай сабақтар мен тапсырмаларда негізінен ең маңыздысы тақырыптарды қорытындылау және қайталау.

Оқушыны өз іс-әрекетін жоспарлауға, өз бетінше шешім қабылдауға, математикаға қатысты өз іс-әрекетінің нәтижелерін бағалауға үйрете отырып, осы дағдылардың барлығын болашақ өмірінде қолданады деп есептеймін. Болашақта осы тақырып бойынша, зерттеу жұмысын аяқтап, авторлық бағдарлама жазуды жоспарладым.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Коваленко В.Г. Дидактические игры на уроках математики. Москва, 1990.
2. Карп А.П. Даю уроки математики. Москва, 1990.
3. Кострикина Н.П. Задачи повышенной трудности в курсе математики 5-6 классов: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1986. 96 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие.// Г.К.Селевко. - М.: Народное образование, 1998.
5. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении.// П.И.Пидкасистый. - М.: Педагогика, 1985.

Ы.АЛТЫНСАРИН ЖАЙЛЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕР

Істің болар қайырлы,
Бастасаңыз Аллалап,
Оқымаған жүреді,
Қараңғыны қармалап...

Бұл өлең шумақтары барша Қазақ даласын оқуға, ілімге, көкірек көзін ашуға шақырған, келешек ұпақты озбырлық саясаттан сақтап, туған елді, жерді сүюге баулу мақсатында алғаш рет ағартушы атағын алған Ыбырай Алтынсарыұлының жазбасы. Қазақ жерінде білім беру ісінің көшбасшысы ретінде белгілі ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсин өмірбаяны мен шығармашылығы қазіргі кезеңге дейін әр қырынан ғылыми зерттеулердің нысанына айналған. Өткен ХІХ ғасырдың жетпісінші жылдарынан бастап-ақ Бүкілроссиялық география қоғамының Орынбор қаласындағы бөлімінің мәжілістерінде Ыбырай Алтынсарин мақалалары талқыланып, басылымдар беттерінде басуға рұқсат етіліп, «Оренбургский листок», «Айқап журналы», «Дала уәлияты» газеті беттерінде, кейінірек «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас», «Қазақстан мұғалімі», «Қазақ әдебиеті» және т.б. газеттерде «Халық мұғалімі», «Большевик Казахстана», «Блокнот агитатора», «Вопросы Истории» журналдарда бірталай мақалалар мен жекелеген зерттеулердің жарық көргені де белгілі. «Айқап» журналының бірінші нөмірін Ыбырай Алтынсарин өлеңімен ашқан болатын. Ыбырай Алтынсариннің еңбектері Қазан төңкерісіне дейін үш рет жеке кітап болып басылса, кеңестік дәуірде ондаған жеке кітаптар, жинақтар болып, антологиялар мен хрестоматияларға, оқулықтарға енді. Бұл еңбектер ҚазКСР ОМ мұрағатының, 1885-1890 жылдар аралығын қамтыған 733, 4, 1692 қорларындағы деректерге және Орынбор облысының мемлекеттік мұрағатындағы 1846, 1862-1864 жылдарды қамтитын 6 қордағы мәліметтерге негізделіп жазылған. Олардың ішінен Қазақ КСР Ғылым академиясының Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институты ғалымдарының жан-жақты жиыстырып, кең көлемде шығарған Ыбырай Алтынсарин еңбектерінің үш томдығын айрықша атап өту парыз. Ұлы ұстаздың орыс тілінде басылған бұл еңбектері өткен ғасырдың 70-жылдары «Ғылым» баспасында жарық көрді.[1]

Әдебиет зерттеушісі, филолог ғалым С. Әсіпов «Ұлы ұстаз» мақаласында оның ағартушылық, педагогикалық еңбегіне тоқталып кітапхана ісінің негізін қалаушы екендігін ерекше атап көрсетті. Педагог ғалым Ә. Ламашев «Ыбырай Алтынсарин және оның орыс достары мен ізбасарлары» атты еңбегінде оның өмірі мен қызметіне талдау жасай отырып, қазақ даласында ашылған уезд орталықтарындағы мектептерді уездік не қалалық деп атап, оларға Россия мектептерінің праволарындай құқық беруді Ыбырай Алтынсарин Орынбор округі алдына әлденеше рет қойғанымен, бірақ оның сұрау тілектері аяқсыз қалды деп ағартушы арманының асқақтығын көрсетеді. Сондай-ақ ол Ыбырай Алтынсаринді қыздарға білім беру мен жалпы кәсіптік білім берудің іргетасын қалауды және салауатты өмір салтын қалыптастырудың тұңғыш ұйымдастырушысы ретінде көрсетеді. С.Ешімхановтың «Ұстаздан ұлағат, ұлыдан өнеге» атты мақаласы Ыбырай Алтынсариннің мектептер жанынан физика, химия кабинеттерін ашып, дала балаларын алғаш рет барометр, микроскоп, электромагнит, телеграфтың жұмыс істейтін модельдерімен, ғажайып шам, әр түрлі коллекцияларымен таныстырған ағартушы ғалым ретінде танытуымен ерекшелінеді.[2]

Ы.Алтынсариннің көзі тірісінде және кейінгі кездері көптеген баспа беттерінде талас туғызып жүрген екі даулы жай төңірегінде. Оның біріншісі — Ы.Алтынсариннің көзі тірісінде-ақ оның Қазақ даласында мектеп ашқандағы мақсаты: Қазақ балаларын шоқындыру екен, өзі де шоқындырты деген ел арасында Ыбырайдың жауларының шығарған өсек-аяңы. Бұл туралы кезінде Ыбырай ағартушы былай суреттейді:

Аласы ағайынның алаңдатты,
Көре алмай көп ішінен жамандатты.
«Шоқынды, крес тақты, кәпір болды» ...
Келгенін аузына айтып бақты.
Көңілі соқыр көрмейді көзге ұрсаң.
Бабын қалай табарсың бұл Қазақтың....[3]

Осыншама қиыншылықтарды Ыбырай атамyz сол кездегі демократиялық бағыттағы Торғай уезінің начальнигі-полковник Я.П.Яковлевтің және нағашылары — атақты Шақшақ Жәнібектің тұқымдары Шеген бидің қамқорлығы мен қолдауының арқасында жеңіп шығады. Ыбырай 1864 жылы 8 қаңтарда Торғайда қазақ балалары үшін тұңғыш бастауыш мектеп ашып, мектепке 16 бала қабылдайды.

Сөйтіп, Ы.Алтынсарин өзінің саналы ғұмырының 23 жылын Торғайда өткізді, сол кездегі Торғай облысына қарасты Елек, Ырғыз, Торғай, Николаевка (қазіргі Қостанай) қалаларында бірнеше мектептер ашады.

Аз ғана ғұмырын Қазақ балаларына бағыштаған ұлы ағартушы Ыбырай атамyz 1883 жылы өзінің ата қонысы Қостанайға көшіп, қалаға жақын жерден (қазіргі Затоболовка кенті тұрған жер) европаша күйген кірпіштен үй салдырады. Арада көп жылдар өткеніне қарамастан, Ыбырайдың Қостанайдағы жақын туыстары: Омар, Оспан тағы басқа туыстары Ыбырайды құшағын жая қарсы алып, ұлан-асыр той жасайды. Ақындар Ыбырайға арнап өлеңдер шығарады, оның адамгершілігін, ізгілігін, ақыл-парасатының кеңдігін, ғаділдігін мадақтап жырға қосады.

Үлкен атаң Балғожа
Осыным адам болар деп,
Жас күнінде сынады.
Корпусқа беріп оқытып,
Алтынсарин дегенде
Қырда Қазақ, ойда Орыс,
Бәрі аузына қарайды, деп өлең шығарады.

Негізгі әңгіме төркіні — Ыбырайдың жауларының «шоқынды» атандыруы. Осы орайда туындайтын тағы бір мәселе, Ыбырай атамyz мұсылмандықты қолдады ма, ислам дінінің қайырымдылық қағидаларына қалай қарады? Әңгіме осы туралы болмақ.

Біріншіден, Ыбырай өз халқын, өз ұлтын, ата дәстүрін, исламның бүкіл қадір-қасиетін бір кісідей құрметтеп өткен адам.

Оған дәлел: 1884 жылы Ы.Алтынсариннің көзі тірісінде Қазан қаласындағы Каримовтар баспасынан «Шарият-ұл-Ислам» (Тәңірі заңдарының ережелері) деген Исламның хадистері мен міндеттері туралы кітабы жарық көрді.

Екіншіден, Ыбырайдың хақ мұсылмандығы. Өлгеннен кейін ол қалай жерленгені жайлы.

Амал не, шамадан тыс ауыр еңбек, уайым-қайғы, ой-толғаныстар, сан қилы аяқтан шалулар Ыбырайды өмірден ерте кетуге мәжбүр етеді, ұлы Ыбырай атамyz 1889 жылдың басынан бастап ауыра бастайды.

Ыбырайдың науқас екенін бүкіл Торғай, Орынбор өңірлері естіп, біліп отырады. Алайда, асқынған ауру өз халқының адал перзенті, тамаша педагог, ағартушы ғалым Ы.Алтынсариннің 1889 жылы шілде айының 17-і күні 48-ден 49-ға қараған шағында өмірін біржолата үзеді.

Ыбыраймен соңғы рет қоштасуға Қазан, Орынбор, Орск, Торғайдан, кең байтақ Қазақ даласының әр жерінен сол заманның зиялы адамдары, көптеген орыс достары келеді. Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметімен қатар, оның европаша білім алған «бұратана» халықтардың бірден-бір өкілі екенін, өз халқының асқан білімдар адамы екенін білетін орыс достары:

— Егер, Алтынсариннің туыстары мен балалары, әйелі рұқсат етсе, біз табытқа салып, құрмет көрсетіп, европалықтарша жерлейік, намаздау, құран шығару, там салу, басына ай орнату, басқа рәсімдер Ислам дәстүрімен болсын! — деген тілектерін айтады. Бұған

Ыбырайдың әйелі мен ағайын-туыстары қарсы болып, мұсылманша жерлеуді қалайды. Бұдан әрі орыс достары әңгімеге араласпайды, бастан-аяқ жерлеу рәсіміне қазақтармен бірге қатысып, Ыбырайға құрмет көрсетеді. Ыбырай қайтқаннан кейін молдалар мен ағайындары мәйітті көтеріп, жаназасын шығаруға далаға алып шығарда Ыбырай жатқан керуеттің бас жағынан — жастығының астынан Араб әрпімен жазылған бір парак қағаз табылады. Бұл Ыбырай қайтыс боларының алдында 4-5 күн бұрын өз қолымен жазған бір-екі ауыз өсиеті екен. Ажалмен арпалысып жатқанда да, өзіне тән ұлылығын сақтай білген Ыбырай атамыз өзін мұсылман ғұрпымен, шариғат жолымен жерлеуді аманат етіпті.

Я, Алла, берер болса берер күнің,
Тәнәки-Тәнәһи деп айттың өзің.
Озыққа сүресінде мағына бердің
Я, Алла, өтірік пе еді айтқан сөзің? — деп жазыпты.

Осыдан кейін Алтынсариннің ағайын-туыстары ақ жауып, арулап, Ыбырайды мұсылман салтымен жерлепті. Кейінгі қалған балалары мен әйелі, бүкіл ағайын туыстары Ыбырайды жоқтап, ел күніреніп қала беріпті, жыраулар жоқтау өлеңдерін шығарыпты.

Даланың дана перзенті — ғұлама ұстаз өмірінің бір дерегі ғана. Өресі биіктен үлгі алғандардың ізін баққандар даналықтан ғана тәлімді деген ойым бұл.

Талай ғасыр өтсе де, мектеп ашып, еліміздің жұлдыздарына нұрдың шұғыласын шашқан Ыбырай Алтынсаринді біздің де елеп-ескергендігіміз содан.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://ikaz.info/ybyraj-altynsarin-turaly-malimet/>
2. «Қара Қыпшақ Қобыланды ұрпақтары», автор Қ. Әмірхамзаұлы, 78-83 беттер.
3. Дуйсебаева М. Қазақ әдеби тілінің кейбір мәселелері. Алматы, 1973
4. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет. ISBN 9965-822-10-7

*С.Е.Абилда, Д.Э.Ахметов
дене шынықтыру пәндерінің мұғалімдері
«101 мектеп - лицей» КММ, Қарағанды қ.*

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒА ПСИХИКАСЫ МЕН ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РӨЛІ.

Ойын деген менің түсінуімше, көңіл көтеру,
жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыруға
ғана емес, ойынныңөзінше бір ерекше
мағыналары болған.
М.О.Әуезов.

Қазақ халқы – материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да аса бай халықтардың бірі. Сондай қомақты дүниелер қатарына ұлт ойындары да жатады. Ұлт ойындарының жалпы қалыптасу кезеңдері біздің заманымызға дейінгі XII-XV ғасырдағы Қазақстан жеріндегі көшпелі тайпалардың құрылу дәуірі, өткен ойындардың қай-қайсысы болмасын, қай кезеңде дамымасын, олар тек өндірістік қарым-қатынастың қалыптасуына негізделген. Кезіндегі өндіріс күштерінің құралына пайдалануға икемделген тас, ағаш, сүйек тағы басқа табиғи заттар осы дәуірдегі қалыптасқан ұлт ойындарына да сол өндіріс құралдарының материалдары қолданылады. [1]

Мәселен, күні бүгінге дейін мәнін жоймаған ұлттық ойындар.

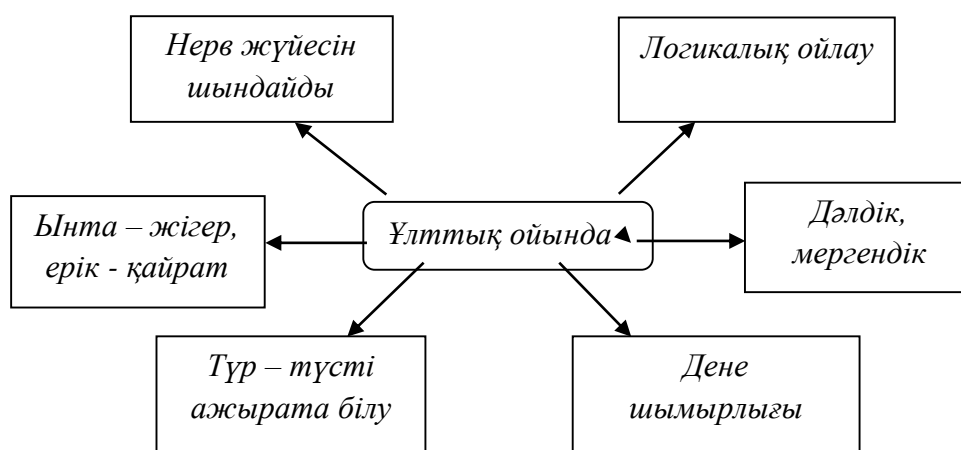
Демек, бұл табиғи заттар өндірістік қарым-қатынастың дамуына қандай әсерін тигізсе, ұлт ойындарының қалыптасуына да сондай маңызы болды. Жеке тұлғаның ой-өрісін, психика, физиологиясын қалыптастыруда «Арқан тартыс», «Аударыспақ», «Асық ойындары» деп аталатын ұлттық ойындарының маңызы зор.

Ұлттық ойындар ерлікті, өжеттілікті, батылдықты, шапшаңдықты, ептілікті, тапқырлықты, табандылықты, байсалдылықты тағы басқа мінез – құлықты ерекшеліктерімен бірге күш-қуат молдылығын, білек күшін, дененің сомдалып шығуын қажет етеді. [2]

Сонымен бірге, бұл ойындар әдемілік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген.

Осы жетістіктерге жету үшін оқушының психикасы мен физиологиялық (сезімдерін жетілдіру) дұрыс қалыптасуын қадағалап әрі дамытып отыру қажет. Оқушының психологиялық танымдық процестерді қалыптастырудағы негізгі тұлға. Әр оқушының психологиясын білу, көп ойлануды нерв жүйесіндегі шыдамдылыққа қажет етеді. Кейбір оқушылар мінез – құлқы ашушаң, жай басар болып келеді. Оқушының негізгі психологиясына мұндай оқушылармен нерв жүйесі бір қалыпта болу үшін, жас ерекшеліктеріне ықпал ету қажет. Ұлттық ойын арқылы оқушының нерв жүйесін бір қалыпта болуын бақылай алады. [3]

Жеке тұлғаның психо – физиологиялық қалыптасуы

1-сызба. Жеке тұлғаның психо – физиологиялық қалыптасуы.

Зерттеуге арналған ұлттық ойын арқылы, психикасы мен физиологиялық қалыптасуындағы ролі. Сабақ жоспарына ұлттық ойынын кіргізіп отырмын.

Ұлттық ойындардың тізімі:

1. Аударыспақ;
2. Арқан тартыс;
3. Аңшылар;
4. Ақсерек, көксерек;
5. Жаяу көкпар.

Мысалы: Арқан тартыс – ұлттық ойын.

1. Сабақ барысында арқан тартыс ойынына қызығушылығын арттыру;
2. Бір-бірлеп арқан тартыстыру және төрт-төрттен тартыстыру. Екі топқа бөліп тартыстыру. Бір-бірлеп тартыстырғанда оқушының нерв жүйесі бір қалыпта болмайды. [4]

Осы ұлттық ойын түрлерін қолдану арқылы оқушының қабілетін ескере отырып жеке тұлғаның нерв жүйесін, ағзасын шынықтыруда күш қуатын молайтуда, көру қабілетін дәлдікке арттыруда, ой ұшқырлығын дамытудағы ұлттық ойындардағы беретін әсер. «Арқан тартыс» оқушылардың қол бұлшық еттеріне көп әсерін тигізеді.

«Аңшылар» ойыны оқушыларды шапшаңдылыққа, ұтқырлық сияқты қасиеттерге тәрбиелейді. Осы ойын жеке тұлғаның нерв жүйесін шындауға, өте дәлдікке, мергендікке

қалыптастырады, бір – бірінің мінез құлқын танып, өзіне сенімді, адал дос тандауға мүмкіндік береді.[5]

Ал өзара келісуіне байланысты бір-бірінен ұтқан асықтарын алу не беру айтқан сертте тұру, екісөзді болмау қасиеттеріне тәрбиелейді.Сақаны алшы түсіру айла амалды қолдана білуге жаттықтырылды.Ойын барысында асық иіру арқылы бармақтардың бұлшық еттерінің нығаюына әсер етсе, асық тігу, сақамен ату кезінде бүгіліп-жазылып дене бұлшық етінің сомдануына ықпал тигізеді.Асықтарды көздеп, нысанаға дәл тигізу жеке тұлғаны мергендікке тәрбиелейді, әсіресе, қазақ халқында байдың ерке қыздарды өзініңақыл-парасатына сай жер тандауына оқжетпестің қиясына теңге іліп қағып түсірген ер-азаматтың мергендік ептілігіне сүйенеді,елді сүйсіндіреді. Бұл мергендік бала күніндегі асық атып жаттығуының нәтежиесі. Ал ай астында теңге ату-бүгінгі әлемдік арасындағы пневматикалқ мылтықтан ату, биатлон шеберлерінен кем емес өнер.

Қажет болған жағдайда спорт құралдары ойынға қатысушылардың барлығына бірдей жетсе,ойын соғұрлым қызықты өтеді. Ойын арасында оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынас мәдениетін сақтап, ілтипатпен, сыйластықпен, дөрекілік танытпай, өзара түсіністікпен ойнауын қадағалап, басшылық жасаймын.

Ойындардың қызықты, көңілді өтуі үшін мынадай талапты бұлжытпай орындау керек екенін оқушыларға түсіндіремін. Ойынның ережесін бұзбай, оны әртүрлі вариантпен ойнауға болады.Өзіңнен басқа балалардыңда ойнағысы келетінін есте ұста.Қарсыласыңның күші сенен кем болмасын.Бос ызақорлыққа салынып, жолдастарыңды ренжітіп алма.Ойын бастаушы мен төрешілердің ескертпелерін мүлтіксіз орында. Жеңілгенге күлме, жеңілсең-түңілме. [9]

Қысқасы, жылдың қай мезгілінде де әр түрлі бой ширатар, ой сергітер ойындарды көп ойнасаңдар, денсаулықтарың шынығады, күшті болып өсесіндер.

Қолға алған жұмыстың тез бітіп,сабақ оқуыңды жеңілдете түседі.

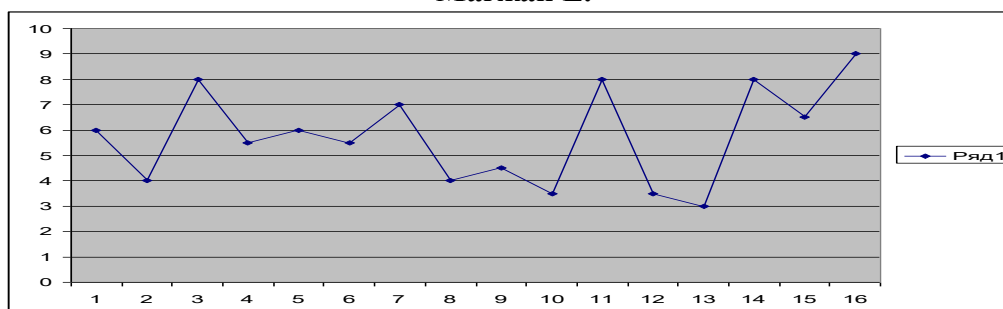
Жеке тұлғаны көп факторлы әдістеме арқылы зерттеу.

Авторы Р.Кэттелл. Он алты жеке тұлғаның факторы. [10]

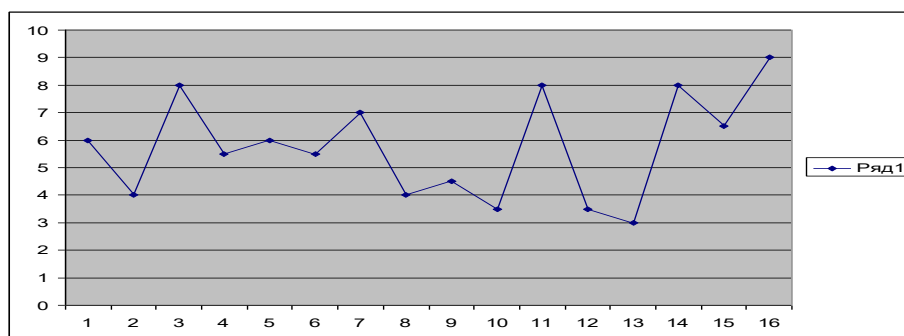
Мақсаты: Бұл әдстеме арқылы көптеген хабарын жеке тұлғаның сипатын және конституциондық факторларын ашу Факторлардың бірігуі мен және өзара байланыстарын мыналар арқылы анықтайды:

- интеллектуалдың ерекшеліктері В,N,Q1
- Эмоционалды-еріктік ерекшеліктері С,G, I, O,Q3,Q4факторлары
- өзара қарым-қатынас ерекшліктері F,H,F,E,Q2,N,L.

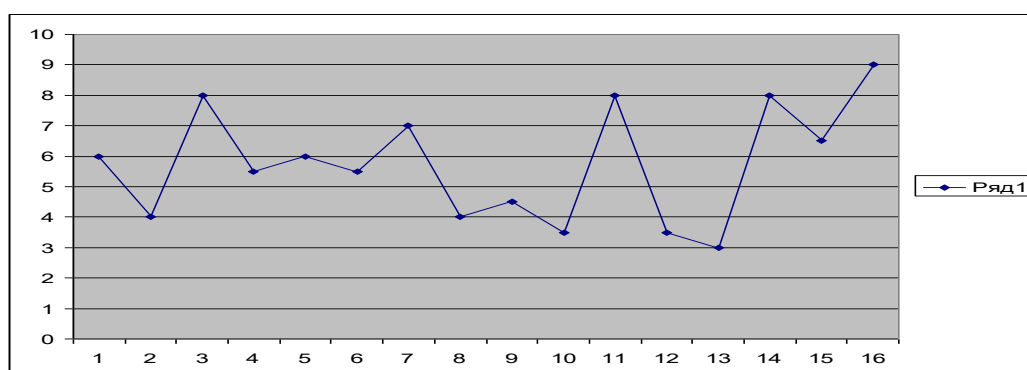
Мағжан Е.

Асылбек Е.

Сырлыбек Е.

Сондықтан, ұлт ойындарының ішіндегі арыдан келе жатқан көнелерінің бірі болып табылады. Ұлттық ойыны баланың жастайынан нерв жүйелерін шыңдап, олардың дәлдікке, ұстамдылыққа, байсалдылыққа тәрбиелейді. Мұндай қасиеті болмаса адамдар шыдамдылық, төзімділік те болмайды. Ондай қасиеттері болмаса адам ойында да, өмірде де көздеген мақсатына шыға бермейді. Сондықтан жеке тұлғаның психо – физиологиялық қалыптастырудағы ұлттық ойындардың рөлі зор, яғни нерв жүйесін қалыптастырады, денені шымырлатып мүсіндеуге ықпалын тигізеді, логикалық ойлау қабілетін арттырады, мергендікке тәрбиелеп, түр – түс ажырата білуге жетелейді. Менің осы ұлттық ойындарды дене тәрбиесі сабағына енгізсе деген ұсынысым бар.

Егер ұлттық ойындар дене тәрбие сабағына нақты енгізілетін болса, онда мектеп оқушыларының ұлттық ойындарға, ата–баба дәстүрлеріне деген сүйіспеншіліктері, құрметтері біршама артқан болар еді деген сенімдемін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Төтенаев Б. «Ұзақтың ұлттық ойындары», Алматы, Қайнар 1994ж.
2. «Дене шынықтыру дегенге...» Білім және еңбек 1974ж.
3. «Дене тәрбиесі сабағында ұлттық ойындарын оқыту методикасы», Алматы 1979ж.
4. Р.Римсая, С.Римский, «Практическая психология в тестах», Москва АСТ Пресс 1997ж
5. Б.Төтенбаев . «Қазақтың ұлттық ойындары».
6. «Зерде».№10. Қазақтың ұлттық ойындары – шетел ғалымдарының көзімен.
7. «Бастауыш мектеп». 1978ж. №5,6
8. «Білім және еңбек». 1977ж. №8. Ұлт ойындары
9. Қазақ совет энциклопедиясы. Ұлт ойындары. 2,3,5 – 10 томдары.
10. «Білім және еңбек». 1979ж №4. Халықтың рухани дәстүрі.
11. «Білім және еңбек». «Бес тарих» сыры.1986ж. №6.
12. «Пионер». Ұлт ойындары. 1986ж. №2.

13. Т.Айтбаев. Адам организмінің қызметі. Алматы, «Қазақстан» .1983ж.
14. М.Болғанбаев. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Алматы, «Қайнар» 1985ж.

*А.Қ.Абилдина қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№4 жалпы білім беретін мектеп, Жезқазған қ.*

ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДА ҰЛТ ҰСТАЗЫ – ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ АЛАР ОРНЫ

Халқымыздың сан ғасырлық тарихында бүкіл қоғамдық-рухани өмірінде әлеуметтік мәні бар ерекше орын алатын кесек тұлғалы, өрелі азаматтар аз болмағанын ойға алсақ, солардың бел ортасында көзге түсетіні – Ыбырай Алтынсарин десек қате айтпаймыз. Ол – шын мәніндегі тұңғыш ағартушы ұстаз, тамаша тарихшы, фольклоршы-этнограф ғалым, тіл білімпазы, осы күнгі әліпбиімізде жазылған ең алғашқы оқулықтың туындыгері, халық ағарту ісінің шебер ұйымдастырушысы. Демек, «сегіз қырлы, бір сырлы» дарын иесі. Егер мұның бәрін жинақтап айтар болсақ, Ыбырай – өз халқының жарқын болашағы мен кемел келешегі жолында ақтық демі таусылғанша қалтқысыз қызмет еткен үлкен ақыл-ойдың, биік саналы сезімнің адамы. Сонымен қатар, қазақ елін қараңғылық бұғауынан алып шығып, көзін ашып, көкірегін оятуды көздеген халық қамқоршысы, жастарға өмірлік оқудың есігін айқара ашып, болашағын меңзеген өнер-білімнің жалынды жаршысы, озық ойлы, ұшқыр қиялды, шешен тілді өнерпаз, жаңалық пен жақсылыққа бастаған ізгі ниетті азамат, тереңнен толғап, жүрек тебіренге жыр шерткен кемеңгер ақын, қазақтың реалистік жаңа әдебиетін негіздеушінің бірі, жан-жақты білімі бар талантты зерттеуші-ғалым. Педагог-жазушының ізденіске, күреске толы өмірінің баршамызға, әсіресе өмір босағасынан енді аттаған жастар үшін ғұмырын халыққа арнаудың өшпес өнегесіндей танылуы, солай қабылдануы заңды. Өйткені ол өзіне дейін толғағы жеткен, бірақ шешімін таппаған бірсыпыра әлеуметтік мәселелерді бірінші болып қолға алып, алғаш іске асырды.[1]

Қазақ даласында бірінші болып мектеп ашып, білім шырағын жағу, ана тілінде оқыту секілді халық өмірінде бұрын-соңды болмаған зор әлеуметтік мақсаттарды орындау Ыбырай Алтынсаринге, әрине ол кезде оңайға түскен жоқ. Оның алдында жалпы өнер-білімге, жаңалыққа, орысша оқуға барынша қарсы ғасырлар бойы қалыптасқан ескі салт-сана, надандық ұғым тұрды. Өйтсе де, халқын сүйген, сүйген де оның жарқын болашағына шексіз сенген патриот, жігерлі күрескер Ыбырай Алтынсарин «Ал енді құдай басыма не салса да, мен күшімнің жеткенінше туған еліме пайдалы адам болайын деген негізгі ойымнан, талабымнан еш уақытта да қайтпаймын», – деп сеніммен жазғанындай, сан-сала қиындықтармен табанды күресе жүріп әрі орыс, әріптестерінің көмегімен ақыл-кеңесін де пайдалана отырып, алдына қойған негізгі мақсатын орындады. 1864 жылы қазақ сахарасының төрінде бұрын құлаққа шалынбаған жаңа әуен балаларды білімге, өнерге шақырған қоңырау үні тұңғыш рет естілген еді. Бұл ұлы мақсатқа ғұмырын арнаған жас ағартушының осы жолдағы алғашқы жеңісі, ол қазақ халқының өміріндегі әлеуметтік маңызды тарихи оқиға болатын.

Ыбырай еңбектері өз алдына жеке жинақ болып он шақты рет басылды. Оның академиялық жинағы шықты. Дүниеге көзқарасы, педагогтық, қоғамдық қызметі өз алдына бөлек зерттелді. Оның педагогтық қызметі мен ағартушылық идеялары туралы Қ.Бисембиев пен Б.Сүлейменов, М.Ақынжанов зерттеулер жүргізді. Ал шығармалары туралы М.Әуезов, С.Мұқанов, Ә.Қоңыратбаев, Ә.Дербісәлиндер еңбектер жазды. Бұларға қоса, орта мектепке арнап оқулық жазған авторлардың бәрі де Ыбырай творчествосына талдау жасап, оның еңбектеріне тиісті бағаларын беріп келеді. Жазушы шығармашылығын жан-жақта аша түсу қашанда алда тұра бермек. [2]

Осыдан бір жарым ғасыр бұрын қазақ сахарасында мәдениет пен оқу-ағартудың туын көтерген, халыққа қажетті бар байлық, бақыт та, жақсылық та біліммен келетінін насихаттаған,

ғылыми еңбегімен де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау сияқты табанды істерімен де үлгі-өнеге көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраларының маңызы ерекше. Ө.Сыдықов «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары және ағартушылық қызметі» атты еңбегінде Ыбырай ашқан мектептердің жүйесін, оқу-тәрбие ісінің мазмұнын саралай келе, оқытудың ағартушы ұстаз ұсынған дидактикалық принциптерін: «Алтынсариннің педагогикалық жүйесі халық ағарту саласында, пайдалы рөл атқарады, оның көптеген қағидалары осы күнге дейін өз мәнін жойған жоқ. Оның ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық жүйе болып табылады. Онда көңілден шыққан сын да, жаңашыл бастаманы қолдай да, өзіндік ой-пікірді де орынды айта білу де бар» деп түйіндейді. Сол заманның өзінде дәл бүгінгідей қазақ халқының келешегі тек өнер-білімде деп таныған Ыбырай өз ойын іске асыруда көптеген кедергілерге кездесе отырып, табандылықпен жеңе білген, өмірінің соңғы сәтіне дейін өз мақсатын берік ұстанған. Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологияларда бар. Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп-саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивті, белсенді оқыту т.б. Қайсысын алсақ та негізінде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады.

Ыбырай мектептегі оқытуды, негізінен, ана тілінде жүргізді. Сол кездегі белең алған жаттамалы оқуға қарсы шығып, олардың оқыту әдіс-тәсілдерін сынға алады. Зерттеу еңбектерінде, бірінші сатыда – тіл дамыту, екінші сатыда – әліппе бойынша оқыту, жазу, үшінші сатыда – оқу кітабы бойынша оқу, жазу, салыстыра оқыту, сыныптан тыс оқыту сияқты жүйе бойынша оқыған шәкірттері қысқа мерзімде сауаттанып, тез меңгергендігі айтылады. Орыс тілін меңгертуде аударма әдісін пайдаланып, екі тілде де еркін сөйлеу, ойлау, жазуын қалыптастырған. Оның негізгі себебі – тілді үйренуді ережеден емес, сөзді үйретуден бастауында екен. Қазіргі жаңа буын оқулығын өмірге енгізуде Қазақстан Республикасы Білім мазмұны тұжырымдамасы бойынша базалық оқу жоспарындағы пәндердің рөлі қандай болмақ дегенде, «Қазақ тілі бүкіл пәндерді игерудің негізі болуы керек, қазақ тілін оқытуда, ең алдымен тілді өзінің табиғатына қарай, қарым-қатынас құралы ретінде таныту керек» - деген тұжырымдар жоғарыдағы ой-пікірлермен үндеседі. Білім беру жүйесіндегі бүгінгі жаңаша бетбұрыс кезеңінде Алтынсариннің педагогикалық идеялары, әдістемесіндегі көтерілген мәселелер өзінің өміршеңдігін танытып отыр.

Мысалға, орыс сыныптарында қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша Ыбырай Алтынсарин шағармасы «Өнер-білім бар жұрттар...» арнайы сағат бөлініп оқытылады.

Сабақ барысында оқушылар Ыбырай Алтынсариннің өлеңін мәнерлеп оқуға белсене араласты, ұсынған әдіс-тәсілдері бойынша шығарманың мазмұнын қазіргі өмірмен байланыстыра отырып, өздерінше тұжырым жасай алды.

Сонымен қатар, мағынаны ашу кезеңінде кейбір сыныптар кластер құруда «Ыбырай Алтынсарин кім?» деген сұрақтарға негізгі ақпараттарды топтастыра алды. Ал кейбір сыныптарда кесте толтыру арқылы ақынның өмір жолы туралы қосымша ақпарат бойынша жұмыстар жасады. Ақын шығараларына негізделген фотоколлаж жасауда да қызығушылық танытты. Қысқа әңгімелерін оқып, мазмұны бойынша иллюстрациялы суреттерді салды. Ыбырай Алтынсарин шығармалары арқылы сабақ барысында оқушылардың білім алуға ғана емес,

сонымен қатар шығармашылық дамуларына да ықпал етеміз. Оны жоғарыда берілген диаграммада көрсетіп өттім.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың білім беруді демократияландыру мен ізгілендіру, оқу мен тәрбиенің бірлігі, білімнің дамытушылық сипаты, білімнің, ғылымның, өндірістің интеграциялануы, оқушыларды кәсіптік бағдарлау т.б. ұстанымдар осыдан біржарым ғасыр бұрын халыққа қызмет еткен Ыбырай шығармашылығында көрініс тапқан, педагогикалық көзқарасындағы ұсынған балаға еркіндік беру, жүрек жылуын беру, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық, оқушы бойынан жақсы қасиеттерді табу тәрізді ұстанымдар білім беруді дамытудың өзекті мәселесіне айналуға. «Егер балалар бірдеңені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс. Ол балалармен сөйлескенде, ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық көрсетуі керек.» деген ой-пікір бүгінде ұстаздардың ең басты мәселесі. Ыбырай дәстүрі осылайша білім мазмұныны, оқыту әдістерін жетілдіруде кең қанат жайып, молыға түсуде. Асыл қазынаға айналған мұралары бүгінгі таңда оқу бағдарламалары мен оқулықтарға еніп, ана тілі, тарих, 1-сыныптан 10-сыныпқа дейінгі әдебиет сабақтарында, сыныптан тыс жұмыстарда таныстырылып келеді. Бүгінгі күні маңызды мәселеге айналып отырған отансүйгіштікке, халық дәстүрін қастерлеуге, еңбекке, адамгершілік пен салауатты өмір сүруге тәрбиелеуге қызмет етіп келеді. Халық педагогикасы саласындағы оның тәлімгерлік ой-маржандарын оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда, үлгі-өнеге ретінде пайдалануда берері көп.[3]

Рухани-адамгершілік тәрбиенің қайнар көзі саналатын «Әдебиет» пәні баланы жастайынан отаншылдыққа, әдептілікке, достыққа, тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, табиғатты сүюге, отбасын сыйлауға, ұйымшылдыққа үйретуге, ұрпақ бойына жалпы адамзаттық құндылықтарды, адамгершілік принциптер мен мұраттарды ғұмыр бойы басшылыққа алатын тұлға қалыптастыруға негізделген. Қай қоғамда, қай мемлекетте болсын, қарым-қатынас адами құндылықтар, оның ішінде адамгершілік құндылықтар қалыптастыру кез келген мектептің міндеті болса, баланың өзін тануына, басқаны тануына, баланың болашақ дамуына «Әдебиет» пәні зор ықпал етеді. «Әдебиет» ол – өнер, ата-бабадан қалған асыл сөз, ұлттық болмыс, өзін сыйлауға, өзін - өзі жетілдіруге, рухани өмірде және қоршаған өмір жағдайларында өзінің бағыт-бағдарының болуына, өз бетінше шешім қабылдай алуына және өз сөзі мен әрекеттері үшін жауапкершілікті сезіне білуге тәрбиелейді. Рухани-адамгершілік білім беру – жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет-дарынының ашыла түсуіне, ақыл-парасатын дамытуына яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне қызмет етеді. «Әдебиет» арқылы жан-жақты дамыған, рухани адамгершілігі мол, ұлттық құндылықтарымызды құрметтейтін, бір-біріне сүйіспеншілікпен, құрметпен қарайтын, өмір сүруге деген құштарлығы жоғары жеке тұлға тәрбиеленеді. [4]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. 1.М.Әуезов Ыбырай Алтынсарин – қазақ әдебиетінің зор қайраткері./Социалистік Қазақстан газеті 2/4.-1950 жыл/
2. Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
3. «Оренбургский листок» гызеті, 1889 жыл,№33
4. Қазақ әдебиеті энциклопедия .Білік баспасы, Алматы, 1999 жыл

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ТҮСТАРЫ

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады. Одан басқа нәрсемен оздым ғой демектің бәрі бекер», – дейді хакім Абай. Туған елдің абыройын, ар-намысын, биік мәртебесін асқақтатып, еліміздің келешек тағдыры мен ертеңіне аландайтын, жарқын келешекке сеніммен қарайтын патриот тұлға тәрбиелеу әрбір тарихшы мұғалімнің ұстаздық борышы. Туған елді әлемдегі өркениетті мемлекеттермен терезесі тең, керегесі кең етіп өркендетуде тарих пәнінің алатын орны зор деуге болады. Қазіргі заманның ұстазға қояр басты талабы – ақпараттандырылған жан-жақты дүниетанымы кең, тәрбиелі әрі саналы шәкірт сомдау. [1]

Сонымен қатар, білім беру саласында, әсіресе білім берудің мазмұнында көптеген өзгерістер жүруде, бұрындары оқытудың негізгі мақсаты ретінде оқушының өз пәні бойынша білімділігін, дағдысы мен икемдіктерін қалыптастыру болса, қазіргі білім беру мазмұны бойынша мақсат – оқушылардың жалпы құзіреттіліктерін қалыптастыру мақсат етілуде. Нәтижесінде жүйелі түрде ұйымдастырылып жатқан реформалаудың аясында оқушылардың білімін бағалау жүйесі де бірқатар өзгерістерге ұшырады.

Жаңартылған білім мазмұнындағы білім беру – оқытудың әдістері мен бағдарламаларының құрылымы мен мазмұны болып табылады. Жаңартылған мазмұндағы білім беруді жүзеге асырудың нәтижесі ретінде жан-жақты «кемелденген» тұлғаны қалыптастырудағы білім беру ортасын құрастыру алға тартылады.

Білім беру мазмұнының өзгеру негізінде тарихты оқыту барысында туған елінің қыр-сырын, табиғатын таныта отырып ертеңгі өмірден орын таба алатын, өзіне сенімді нағыз ұлтжанды, парасатты ұрпақ тәрбиелеу үшін педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен пайдаланып, тәжірбиені байыту. Ол үшін білім беруде оқытудың озық технологиялары енгізіліп, оқушыны оқытуға жан-жақты жағдай жасалуы керек.

Білім беру саласындағы жаңашыл өзгерістер оқушылардың бойында шығармашылықпен қызмет ету саласын қалыптастыруға бағытталуы педагогикалық іс-әрекет ұстанымдарының өзгеруіне әкелді. Бұл бағытта білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны мен құрылымымен қатар ғылымға және тәрбиеге негізделген жаңа идеялар мен технологиялары бар. Әртүрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірбиеге енгізудің маңызы зор. [2]

Осылайша, жаңартылған білім беру континентіне көшуімізге байланысты әрбір сабақта жаңалықтарды пайдалану, озық тәжірбиелерді қолдану үлкен жетістіктерге жеткізеді. Сабақтың қызықты өтуі мұғалімнің үнемі іздену мен ұтымды әдіс-тәсілдерді қолдануы оқыту әдістемесін жаңартып отыруына байланысты.

Бүгінгі таңда Қазақстанда ұлттық мектептің жүйесі жасалуда. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, мәліметтер ағыны күшейген ХХІ ғасырда жан-жақты дамыған шығармашылықпен айналысатын жеке тұлға қалыптастыруға түрткі болатын инновациялық технологиялардың бірі – ақпараттық технология. Ендеше ақпарат ғасырында, ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда ұстаздардың ортақ мақсаты- заман талабына сай білімді жан-жақты ойлай білетін, өз елінің, халқының қамын жейтін, қоғамды алға қарай дамытатын ұрпақ тәрбиелеу. Ұлттық тағылымдардан сусындаған ұстаз ізденісінсіз сапалы білімге қол жеткізу мүмкін емес.

Бұл технологияның басты мақсаты – білім беру ісін ізгілендіру, яғни, баланың құқықтарын, мүдделерін ескеру мен дамуына жағдай жасау болса, екінші мәселе – демократияландыру, яғни жеке ой-пікірін айта білетін тұлғаны тәрбиелеу. Сонымен қатар, оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке тәрбиелеу, ой ұшқырлығына жетелеу.

Мектеп қабырғасында оқушы білім стандартына сәйкес білім алумен қатар, ғылым көкжиегіне көз жіберіп, зерттеу мен зерделеуді саралап, сараптауды үйрене бастауы тиіс. Бүгінгі күні өте қабілетті, дарынды балаларды іріктеп, олардың дамуына жағдай жасау-кезек күттірмейтін іс. Бала қабілеті мен дарынын толық ашу тек бала үшін ғана емес, ең алдымен қоғам үшін маңызды. Оқушымен жүргізілетін іс-әрекетіміз шығармашылық қабілетін дамыту үшін арналуы керек. Қазіргі білім беру саласының негізгі мақсатын, мән-мағынасын жете түсініп оқытқан жағдайда ғана біз келешек ұрпақтың еркін дамуына жол ашамыз.

Елбасының ұрпақ болашағы жайлы айтқан осы ой түйіні ғасыр мектебіне жаңа заман талабына сай жаңаша оқыту технологиясын игеру міндетін жүктеп отыр. Қазақстан Республикасының Білім Заңының 8-бабы мектепке «Оқытудың жаңа технологиясын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу қажеттігін жүктейді» деп атап көрсеткен. [3]

Қазіргі заманғы тарих сабағына мынандай мақсаттар қояр едім: 1. Оқушының тарихи білімін үнемі жетілдіріп отыру (дәріс беру, бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану) Оқушының тарихи білімін жетілдірудің негізі- оқушының өз бетінше ізденуі, мұғалімнің әдістемелік көмек көрсетуі. Оқушы кітап көлемімен шектеліп қана қалмай, қосымша білім көздеріне сүйенуі керек. Тарихи жаңа басылымдарды жинақтау, теледидар арқылы берілетін хабарларды бейне таспаға түсіріп отыру, білім сайыстарына қатысып отыру т.с.с.

2. Оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту, ғылыми- зерттеу жұмыстарына араластыру, дарынды оқушылармен жұмыс.

3. Тіл мәдениетін және ауызша сөйлеу мәдениетін дамыту.

Оқытуда түпкі мақсатқа жету үшін мұғалім ізденісі шешуші рөл атқарады. Неміс педогогі Адольф Дистерверг XIX ғасырдың өзінде-ақ : «Жас мұғалімнің негізгі кемшілігі – өзіне белгілі материалды балаларға тегіс айтып беруге тырысуы»- деген болатын. Мұғалім сабақты проблемалық ситуация жасай білсе және бір сабақтан екінші сабақты түрлендіріп өткізе білсе ол оқушының өзіндік ізденісіне жол ашады.

• Бүгінгі таңда Қазақстанда бәсекеге қабілетті елдер қатарына қосуға үлес қосатын жастар бойына патриотизм, ұлтжандылық, азаматтық қасиеттері қалыптасады;

- Қоршаған ортаны бақылау, қажетті істерге қатысу қабілеті артады
- Тарихи санасы дұрыс қалыптасады;
- Мұғалім мен оқушы арасындағы бірлік одағы қалыптасты;
- Өз пікірін еркін баяндап, жүйелі сөйлеуге көмектеседі;
- Отанымыздың тарихына жаңа беттер қосылады.

Міне, осы аталмыш істерді атқаруда мен дәріс беретін мектепте оқушылармен өткізген әр сабақ өз мақсатына жетіп жатады. Оқыту үрдісінде ақпараттық әдістерді тиімді қолданудың нәтижесінде 9-сынып оқушыларымен өткізген «Экологиялық дағдарыс және оның салдары», «Желтоқсан ызғары», «Экономикалық даму» атты тақырыбындағы сабақта «оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау» әдісінің зерттеу, салыстыру, баспасөз конференциясы, бейнетаспаны тамашалау тағы да басқа стратегияларын пайдаланудың нәтижесінде оқушының пәнге деген қызығушылығы арта түсті.

Сонымен қатар, оқушыларды топқа бөліп, әр топтың зерттеген мәселесі бойынша пікір алмасу, оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырып, ізденушілік қабілетін дамытты.

Сабақтан тыс еліміздегі экономикалық жағдайға байланысты «Ел экономикасын дамытуда шетел инвесторлары қажет пе?» тақырыбында пікір-сайыс сабағында мынандай әдіс-тәсілдерді пайдаландым. Оқушылардың тақырыпқа деген қызығушылығын ояту үшін, «Дискуссиялық карта» стратегиясын пайдаландым. Оқушыларға «Қазақстан экономикасына шетел инвесторлары қажет пе?» деген сұрақ қою арқылы «иә» немесе «жоқ» деген екі қарама-қарсы топты айқындай отырып, өзара пікірталас ұйымдастырылды. Оқушылар өз көзқарастарын нақты дәлел мен дәйектер келтіруде бұқаралық ақпарат құралдарынан, интернет желісінен қажетті мәліметтермен білімін тереңдету арқылы, жұп болып, кейінен топ болып жұмыс жасайды. Осы жұмыс барысында олар өз көзқарастарын жеткізумен қатар, бірін-бірі тыңдауға түсінуге үйренеді. Әр топтың бір оқушысына өз пікірлерін білдіруге

мүмкіндік беріледі. Оқушының сөйлеу мәдениетінің деңгейі байқалып, оқушылардың ауызша сөйлеу мәдениетін дамытып, өзіндік ұғым қалыптастыруда үлкен септігін тигізді. «1930 жылдардағы қоғамдық-саяси өмір» тақырыбын өткен кезде Қарлаг-тың бұрынғы орындарына саяхаттап, мұражайда өткізілген сабақ оқушылардың танымдық қабілетін арттырады. Бұл бағдарламаның ерекшелігі сол, сынып оқушыларының әрқайсысына жеке-жеке нұсқаулар бойынша жұмыс жүргізуге қолайлы.

Осылайша ақпараттық технологияларды пайдаланып оқыту мынадай нәтижелерге қол жеткізді:

- оқу материалын терең түсінуге;
- оқу мотивациясының артуына;
- алған білімнің ұзақ есте сақталуына т.б.

Қазақстан тарихы бойынша электронды оқулықтарды пайдаланып, электронды оқулықтағы көрнекіліктерге, деректерге сүйене отырып оқушылар өздерінің ой-өрісін кеңейтіп шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинауға дағдыланады.

Жаңартылған білім беру жүйесінде оқушылар өзінің оқудағы жетістіктеріне де өз бетінше, саналы түрде баға бере отырып, сыни талдауға және алынған материалды саралау, анализ жасау арқылы тарихи объективизм принципін ұстанып өз бетімен ізденуге дағдыланады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Абильдина Ж. «Обновление – эффективного и качественного образования» «Білімді ел» газеті, №15 2016 ж.
2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған Нұсқаулық.
3. Көшімбетова С. «Оқу-тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттары», Алматы, 2008 ж.

*Абикенова М.Б., Миллер Е.А
воспитатели Специализированной школы
- интернат «Мурагер» г.Караганда*

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА КАК ГАРАНТ АКТУАЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В БУДУЩЕМ.

В условиях современного Казахстана при дистанционном формате обучения и онлайн образовательных программах в системе образования идея народности образования вновь становится инновационной. В текущих экономических и политических условиях, когда в самосознании казахстанского народа происходит переоценке социальных приоритетов и ценностей государственного образования, где всё активнее начинает внедряться частное коммерческое образование, эта идея приобретает всё более новое звучание.

Актуальность педагогического наследия Ибрая Алтынсарина определяется значимостью его наследия. Идеи И.Алтынсарина затронули глобальные проблемы образования и воспитания личности. Им была создана абсолютно целостная, нивелированная, с этническими традициями казахского народа педагогическая система. При этом, практически, все предложения Алтынсарина по вопросам организации и методики образовательного процесса носили ярко выраженный светский и толерантный характер и несли в себе идеи воспитания патриотизма и активной гражданской позиции.

Главной целью образования является готовность личности к самоопределению и самореализации. Он писал: «Изыскивать же способы к обогащению ... библиотек ... я не перестаяю и надеюсь, рано или поздно, поставить оные на хорошую ступень, чтобы они могли более или менее удовлетворить потребности грамотной части киргизского народа, занимающейся чтением и самообразованием» [1, с.112].

Свои идеи и представления о педагогике он воплотил в первом женском училище в Иргизе, которое явилось своего рода, педагогической лабораторией для реализации педагогических исканий Ибрая Алтынсарина. В дальнейшем учебные заведения подобного рода открылись в Тургае, Кустанае, Карабутаке и Актюбинске. [1, с.103]

Экспериментальная работа в первом женском училище в Иргизе основывалась на признании творческого начала в каждом педагоге, в развитии его активности, самостоятельности, творческих и интеллектуальных способностей. Доминировали занятия в форме классических светских уроков, устанавливалась системность и научность образования. Отдавалось предпочтение разнообразию учебных предметов, особенно обучению молодых людей ремеслам. В училище присутствовала строгая, упорядоченная система обучения: контролировалось соблюдение учебного плана, учебных программ, жесткого расписания занятий и выполнения домашних заданий.

Немногочисленный педагогический коллектив училища действовал слаженно, внося согласованные между собой коррективы в учебно-воспитательный процесс. Сам Алтынсарин с 1864 года работал учителем, а с 1869 и до ухода из жизни в 1889 году, был руководителем системы народного просвещения. Сам Алтынсарин 16 марта 1864 года писал: «...надеюсь, что эти молодцы в течение 4-х лет, по окончании курса, будут говорить порядочно и узнают кое-что. Стараюсь всеми силами, чтобы подействовать еще на их нравственность, чтобы они впоследствии не были взяточниками». [2, с.87]

Перспективы развития образования соотечественников в казахской степи в высшей степени связаны с необходимостью укомплектования профессиональными кадрами образовательной системы и воспитанием собственных национальных педагогических кадров. Эта и стало делом всей его жизни.

Эффективность работы педагогической лаборатории Алтынсарина выражалась в дальнейшем трудоустройстве его учеников. Его ученики и последователи в дальнейшем оказали значительное влияние на развитие прогрессивного образования XIX-XX века и в целом Казахстана. Позже они составили интеллектуальную и политическую элиту Казахстана: Ахмет Байтурсынов, Ахмед Беремжанов, Мыржакып Дулатов, Назипа Кульжанова, Алдияр Абубакиров, Мухамеджан Сералин, Альжан Байгурын, Габдолгали Балгымбаев и многие другие. [3]

Своей деятельностью Алтынсарин выявил основные мотивы своей педагогической практики. В этом плане интересно следующее высказывание И.Алтынсарина: «...Я не отступлюсь от коренных своих убеждений и стремления быть полезным своим родичам, несколько хватит моих сил» [4, с.65]. Эти слова до конца его короткой, но такой плодотворной жизни, стали его жизненным кредо.

Чувство ответственности за судьбу народа, за каждого рядом живущего человека, особое отношение к истокам народной педагогики, нравственное самосовершенствование-неизменные спутники жизненной лаборатории, его жизненные установки -находят отражение в его педагогических изысканиях. Педагогика Ибрая Алтынсарина- это то, что выходит за узкие рамки предметного обучения и обращается к взаимосвязи образования и воспитания с общей жизнью страны, сохраняя принцип приоритета общечеловеческих гуманистических ценностей.

В построении педагогической системы для Алтынсарина идеалом является синтез двух традиций предметно обучающего и национального, представляющие европейскую и народную казахскую образовательные модели.

Он был уверен ,что приобретение предметных знаний и умений без их духовного содержания обрекает человечество на бесцельное существование. Специфика

педагогического творчества заключается в формировании целостности развивающейся личности ребёнка в единстве его души и тела, мысли и движения, разума и чувств. Он стремился воспитать духовное здоровье, нравственность, зрелое поколение

Современная жизнь, с ее глобализационными процессами, все меньше представляет человеку возможности достижения духовного равновесия и психологического комфорта. Техногенная цивилизация при всех созданных для человека удобствах ограничила свободу души. Система образования, в свою очередь, настроена на информатизацию учебно-воспитательного процесса. Отсюда образовательная парадигма, основанная на ценностях информационной цивилизации, способствует формированию эгоцентричной и гедонистической личности обучающегося.

Сейчас происходит переосмысление исторических фактов и освобождение от жестокой идеологизации в преподавании учебных предметов, от командно-распорядительного управления со стороны вышестоящих органов. Вроде, для воспитания полноценного духовно богатого всесторонне развитого и физически здорового поколения в наличии все условия, но низкое ресурсное обеспечение учебных заведений Казахстана не дает возможности полностью воплотить все педагогические мечтания в реальность.

Современному поколению образование нужно для комфортной жизни, высокого дохода, и лишь для небольшого количества молодых людей – в целях развития кругозора, уважения в обществе и реализации себя. Замыкаясь в узком формате модных тенденций техногенного цикла, мы не ищем ответы на сущностные вопросы образования: содержание, характер, приоритеты. Возвращаясь в культурное пространство народной среды и используя гуманистические идеи Абая Кунанбаева, Ибрая Алтынсарина, Ахмета Байтурсынова, Жусупбека Аймаутова, Магжана Жумабаева и других просветителей XIX-XX века, мы сможем с наименьшими потерями выйти из образовательного тупика.

Потребности современной эпохи представляют культурные цели образования, которые выходят за узкие рамки практичности, они должны быть наполнены человеколюбием, этичностью и вполне способны ответить на веления времени. В создании новой модели образования главную роль должны сыграть высшие нравственные приоритеты, а не информация и информационные носители. Образовательная политика должна строиться уже на доступных положительных результатах народной национальной педагогики, отталкиваться от ведущих идей гуманистов, соприкасаться с лучшим общественным и педагогическим опытом.

Стратегический подход в системе образования должен включать все этапы духовного и физического развития личности и развиваться на основе концепции культуры и образования. Опора на педагогическое наследие Ибрая Алтынсарина и других отечественных и зарубежных педагогов – новаторов в созвучии с современными тенденциями развития образования, обеспечивающих формирование у подрастающего поколения нравственного отношения к окружающему миру, совершенствование окружающей среды через сотрудничество, без насилия и принуждения может явиться гарантом актуальности системы образования в будущем

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.1.[Текст] / И. Алтынсарин. - Алма-Ата, 1975. - 359 с.
2. Алтынсарин, И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2.[Текст] / И. Алтынсарин. - Алма-Ата, 1975. - 423 с.
3. <https://kstnews.kz/newspaper/757/item-50370>
4. Алтынсарин, И. Киргизская хрестоматия [Текст] / И. Алтынсарин. – 2 изд.- А., 1906.- 235
5. Джумагулов, К. Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа [Текст] / К.Т.Джумагулов. - Алма-Ата, 1984. - 204с.

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Қазақ халқы фольклорға бай, онда халық педагогикасы мен көшпенділердің халық психологиясының нюанстарының барлық реңктері шоғырланған. Осы жерде қазақ даласының ұлы Ұлы Ыбырай Алтынсаринді тілге тиек еткім келіп отыр. Алтынсарин Қазақстан тарихына көрнекті ағартушы, педагог, ақын, қоғам қайраткері ретінде енді.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанның болашағын «Мәңгілік Ел» идеясымен байланыстырғанда, алдыңғы орындардың біріне ұлттың тарихи санасын қояды. Ұлттың тарихи жады неғұрлым терең, тарихи санасының тамыры неғұрлым берік болған сайын әрбір адамның да, қоғамның да рухани әлемі кең әрі таза болады. Бүгінгіні танып, болашақты барлау үшін өткенді білу қажет. Әсіресе, халқының қамын жеп, ұлтының ертеңіне қалтқысыз қызмет еткен, ел тарихында аты мәңгі өшпейтін дара тұлғалардың тағылымға толы өмір жолынан үлгі-өнеге ала білу маңызды. Сондай ғұламалардың бірі әрі бірегейі қысқа да жарқын ғұмырын ағартушылық іске арнаған, қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл.

Өз халқына шексіз қызмететкені үшін Елбасы Н.Ә.Назарбаев Ыбырай Алтынсаринді Қазақстанның халық ағарту саласының тұңғыш ағартушысы деп атаған.

Өзінің ағартушылық-педагогикалық қызметінде Ы.Алтынсарин тұлғаны адамгершілік негіздерімен тәрбиелеуге көп көңіл бөледі.

Ең алдымен, тәрбиенің дәстүрмен тығыз байланысты екенін тұңғыш қарастырған К.Д.Ушинский болды. Ол өз еңбектерінде тәрбиенің халықтық сипатына, еңбектің тәрбиелік және психикалық сипатына және тәрбиедегі адамгершілік мәселелеріне көңіл бөле отырып “Тәрбие көзі халықтық педагогика” деген тұжырымға келген. Осы идеяны қазақ жерінде жалғастырушы ағартушы Ы.Алтынсарин адамгершіліктің мынадай 7 қасиетін атап көрсетеді:

1.Имандылық. 2.Жоғарғы әділдік. 3.Адалдық, ақкөңілділік. 4.Сыпайылық, момындық. 5. Адал ниетпен өсиет беру. 6. Жомарттық, қайырымдылық. 7.Дұрыс заңдылық [2,266]. Яғни, жас ұрпақтың – ақыл-ойын, сезімін үйлесімділікте ұстай білетін, өнегелі мінез қалыптастырып, адамгершілік қағидаларды меңгерген адам болып өсуіне барлық ынтасымен кірісе отырып, өзінің туындыларын сол бағытқа арнайды.

Қазақ баласына қара танытқан, ұлттық құндылықтар арқылы тәлімді тәрбие берген ұлы ұстаз.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық еңбектері халық білімі мен мектеп ісінің даму тарихымен байланысты мәселелерді әзірлеуге және қазақ халқының мәдениетін дамытуға, халық педагогикасы саласына арналды. [1, 19 б.] Ы.Алтынсарин педагогика мұраларының негізгі идеяларының бірі – адамның өзара қарым-қатынасы, жастарды еңбекке баулу. Өзінің барлық педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің ұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиған бай тәжірибесін негізге алу қажет деген пікірді ұстанғандардың бірі – Ыбырай.

Ы.Алтынсарин мұғалім мамандығы ең керемет, бірақ сонымен бірге ең қиын мамандықтардың бірі деп есептеді. Ағартушы жастарды оқу – білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, айтпақ пікірін оқушы зердесіне сіңіру үшін әр түрлі ұстаздық амал тәсілдерді қолданады.Ыбырай бұрынғы Халифаттық дәуірдегі оқыту әдісінен айрылып қалған, ғылым үйретпейтін, балаларды ойлануға мұрша бермейтін моллалардың ұрып миға кіргізу мен жаттау жолынан қашып, орыс ғылымы арқылы нағыз ғылымды үйрету жолын

ұстанды. Ыбырайдың осы көзқарасын өзінің оқулықтарынан да анық байқауға болады. Оның ағартушылық-педагогикалық көзқарастары Ушинский, Корф, Толстой, Водовозов, Бунаков сияқты орыс педагогтарынан нәр алып жатты.

Ы.Алтынсарин ұйымдастырған оқу орындары сапасы жағынан сол кезеңдегі озық орыс оқу орындарымен иық теңестіре алды.

Сауатты халық, білімді ел болу үшін Ы.Алтынсарин бірінші кезекке мұғалімді қойды. Ол жөнінде өзі былай дейді: «Халық мектебі үшін басты тұлға – мұғалім, ең тамаша деген педагогикалық басшылық, ең жомарт деген мемлекеттік жарлық та, тыңғылықты педагогикалық бақылау да онымен теңесе алмайды» [4,170 б.], - деп, мұғалімге баса назар аударады.

Ұлы педагог Ы.Алтынсарин оқушыға өзге тілді үйрету туралы өз тәжірибесінен біраз ғылыми ойлар айтады. Ол орыс тілі пәнінің мұғалімі қазақша білуі керек, ал, өз кезегінде қазақ тілі пәнінің мұғалімі орыс тілін білуі шарт деп есептейді. Яғни, оқушыларға тіл үйретерде өзі де сол аудиторияның тілін біліп, сол тілде сөйлей білуі маңызды. Себебі, сол халықтың тілін білмесең, мұғалімге тіл үйрету қиынға соғары анық.

Әдістемеші-ғалым Ы.Алтынсарин оқу ісіндегі тұтастық пен бір жүйелілікке де мән берді. Бір мұғалімге жазған хатында: «Әрбір мектепте орыс тілін, жаратылыстану, жағрапия мен тарихты оқыту бір жүйеге, бір басшылыққа бағынуы керек... оқыту ісінде жүйе болмаса мұғалім бірден-бір пәнді дұрыс тұтас оқыта алмайды. Мұндай мұғалімдер шәкірттерін дұрыс жолдан адастырады», - деп өзінің әдістемесімен бөліскен.

Ыбырай Алтынсарыұлы 1876 ж. Н.И. Ильминскийге жазған хатында «Қазақ хрестоматиясына» байланысты: «Татар тілінде жазылған оқулықтардан құтылу үшін, қазақ тілінде оқуға арналған кітабымды кеше ғана бастадым. Мен оқулыққа мысалдарды енгізгім келмейді, себебі қатаң тұрмыста өскен қазақтарға бұдан гөрі мәндірек әңгімелер болғанын құп көрдім. Мысалдарды (басня) қазақ балалары оқығысы келмейді, оқыса да ата-аналары: сауысқан мен қарға сөйлесе ма екен?» деп күлетінін өз тәжірибемнен білемін» [2,172 б.], - деп жазады. Ы.Алтынсарин өз оқулықтарындағы мәтіндерді неғұрлым қазақ оқушысының ұғым-түсінігіне сай ете отырып, оқушының ұлттық психологиялық ерекшелігін басты назарда ұстады.

Ағартушы Ы.Алтынсарин екі оқулық құрастырады. Олар: «Қазақтарға орыс тілін оқытудың бастауыш құралы» («Начальное руководство к обучению казахов русскому языку») (1879), «Қазақ хрестоматиясы» (1879). Аталмыш кітаптар орыс алфавитімен жазылған алғашқы оқулықтар болды. Ы.Алтынсарин «Қазақтарға орыс тілін оқытудың бастауыш құралы» атты оқулығы, орыс тілі грамматикасының қысқаша очеркі сипатында мынадай бөлімдерден құралады:

1. Зат есім;
2. Сын есім;
3. Сан есім;
4. Есімдік;
5. Үстеу мен шылау;
6. Предлог (шылау);
7. Етістік;

8. Қазақ тілінен орыс тіліне аударылатын мәтіндердің үлгілері. [3,86б.]

Ы.Алтынсариннің бұл оқулығы Орынборда орыс-қазақ мектептерінде орыс тілінен бес жыл сабақ беруінің нәтижесінде жазылған. Бұл оқулық грамматиканың толық курсы емес, орыс тілімен алғашқы таныстыққа жолбасшы ғана болды. Оқулық авторының жазуынша: «грамматиканы оқушылар орыс кітаптарын еркін түсініп, оқитын кезде тереңдей үйренуі керек». Алтынсариннің бұл пікірімен толықтай келісуге болады. Осы орайда, бүгінгі Қазақстандағы білім саласы Ыбырайдың бұл методикасына мүлдем қарама-қарсы бағытта жұмыс жасап отырғанын байқамау мүмкін емес. Оқу министрлігінің бекітуімен, бірінші сыныптан бастап оқытылатын орыс тілі пәні сол алғашқы жылында-ақ грамматика үйретуден басталады. Оқушының «Зат есім», «Сын есім», «Етістікті» жатқа айтып бергеннен не пайда,

ол тілді жақсы меңгеріп, өз ойын еркін жеткізе алмаса?! Өкінішке орай, бүгінгі таңда, он жыл бойы мектепте орыс тілі пәні жүргізілсе де, оқушылар өзінің өмірбаянын ауызша да, жазбаша да сауатты түрде жеткізе алмайды. Қазіргі Қазақстан мектептеріндегі шет тілін оқытудың жағдайы бұдан да төмен. Мысалы: жалпы білім беретін мектептердегі 5-11- сынып аралығында 6 жыл ағылшын тілін оқыған оқушы тірі ағылшынмен сөйлесіп, түсінісу былай тұрсын, ол сөйлеп тұрған ағылшынның не туралы айтып тұрғанын мүлдем түсінбейді. Мұның барлығының себебі: Ыбырайша айтсақ, ол – тіл үйретудегі жүйенің дұрыс құрылмағандығынан. Ал, Ыбырай шәкірттеріне әуелі орыс тілінде кітаптар оқытып, сөйлетіп, баланың тілін сындырғаннан соң ғана, грамматиканы үйретуді дұрыс деп санаған. Бұл әдісті еліміздің бүгінгі оқу саласына қолдансақ, сәтті нәтиже күтілетіні Ыбырай тәжірибесінен көрініп-ақ тұр.

Ыбырай «Бір аллаға сыйынып, кел, балалар, оқылық, оқығанды көңілге ықыласпен тоқылық!» – деген өлеңінде адамзатты білім алуға үндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп ұғатын, оқу, өнер, ғылым – білімге мән бермейтін кертартпа көзқарасқа соққы береді.[5, 134 б.] Өмірде сарқылмас мол байлық – білім екендігін айта келіп, оған қол жеткізу үшін ерінбей – жалықпай еңбектенудің керектігін түсіндіреді.

Ы. Алтынсарин еңбек процесінің бала тәрбиесіндегі ерекше маңызын көре біледі. Сондықтан оның көптеген әңгімелерінің идеясы Абай айтқандай «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қағиданың төңірегінде топтасқан. Өнерді үйрен, үйрен де жирен деп санаған халқымыз ұл қыздарының оң қолынан өнер тамған шебер болуына да мән берген. Ыбырай қазақ балалары үшін ең алғашқы мектепті ашқан ағартушы. Халқы үшін жар құлағы жастыққа тимей, оқу-ағарту жолында аянбай еңбек еткен Ы.Алтынсариннің ғылыми және әдеби еңбектерінің бүгінгі жастарға берер ғибраты мол асыл мұра.

Ыбырай Алтынсарин - өз халқының талантты ұлы, ұлт мақтанышы. Ол қазақ халқының мәдениетін дамытуға үлкен үлес қосты, оның еңбектері мен барлық шығармашылығы тарихымыздың алтын қорына еніп, кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды. Ол қазақ халқының жадында игі істерімен ұлы тұлға болып қалды. Мен оның шығармалары, аудармалары әр оқырманға қолжетімді болғанын, сирек мұрағаттық материалдарының жарияланғанын қалаймын, ал жас ұрпақ талантты ақын мен аудармашының жұмысын ризашылықпен зерттей отырып, оның шығармаларынан үлгі алса екен деймін.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. *Алтынсарин Ы.* Кел, балалар, оқылық: Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.
2. *Сүйіншіәлиев Х.* Қазақ әдебиетінің тарихы: Оқулық. — Алматы: Санат, 1997. — 859-б.
3. *Мәдібай Қ.* Үміт еткен көзімнің нұры балам... // Қазақ әдебиеті. — 2009. — 31 шілде. — № 3 (3144). — 6-б.
4. Қазақ Совет энциклопедиясы. — 11-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., — 92-б.
5. *Сәтбекова А.* Қазақ мектебінің тағдырын ұлт тағдырынан бөле-жара қарауға болмайды // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 36, 37-б.

РАЗВИТИЕ ЕСТЕСТВЕННО - НАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Новые стандарты государственного общеобразовательного начального образования ставят новые задачи, непременно призывающие поиска новых решений. Результативные методы и приёмы в обучении становятся преимущественно актуальным в образовательном процессе, которые формируют умения учащихся самостоятельно добывать новые знания, собирать необходимую информацию, выдвигать гипотезу, делать выводы и заключения. В арсенале современных педагогических решений, значительное место занимает исследовательская деятельность, в основе которой лежит умение понимать основные особенности естествознания, как формы человеческого познания.

Проштудировав целенаправленность между критериями компетенций, определяющих естественнонаучную грамотность, и требованиям к результатам образования в учебной программе «Естествознания», был составлен план достижения цели: формирование естественно – научной грамотности. [2] Уроки «Естествознания», конечно, не единственная область развития естественно – научной грамотности, следовательно, целесообразно планировать изучение научных текстов по литературному чтению, русскому языку, чтобы этот процесс имел практическое направление. Также на уроках художественного труда проводить опыты и эксперименты, позволяющие увидеть единую картину мировоззрения. Пример: сопоставление свойства глины и пластилина.

Первые шаги по формированию естественно – научной грамотности включает развитие умений: воссоздать изученную научную информацию, устанавливать аналогии, классифицировать, преобразовывать знаки и символы, модели и схемы, используя научные факты. [1]

Пример: представить структурировано информацию в виде схемы.

1) «Карта памяти» - схема предоставления системы аргументации. Сделать заметки относительно взаимосвязи фрагментов содержания.

➤ Замкнутые линии (овалы) – начинать построение схемы с середины страницы, чтобы можно было ее продолжить в любом направлении.

➤ Слова писать вдоль линии или в том месте, где они заканчиваются.

Пример. Тема урока: Как вращается Земля?

2) «Схема отношений» - эта статистическая схема, на которой линии четко показывают на определенные причинно – следственные связи.

➤ Округлые контуры

➤ Слова, линии, обозначающие связь между компонентами

3) «Паучок» (моно - кластер)

➤ Начинается построение схемы с «туловища»

- Затем к «туловищу» с помощью линий присоединяются «ножки»
- К «ножкам» присоединяются «башмачки»

4) «Кластер» – с помощью кластеров можно в систематизированном виде предоставлять большие объёмы информации (ключевые слова, идеи).

- Округлые контуры – туловище, ножки и башмачки.
- Слова в округлых контурах при записи слов можно использовать техники сокращения слов. Линии, обозначающие связь между компонентами
- В центре кластеров, в главном овале основная проблема. В овалах следующего уровня – вопросы, на которые нужно ответить в процессе выполнения задания, проекта.

Следующим этап формирования естественно – научной грамотности включает в себя самостоятельное приобретение знаний, используя различные источники информации. [2] На этом этапе следует подготовить информацию, которую ученик должен преобразовать в знания. Предоставлять информацию можно разными способами, но наиболее эффективно на уроке это делать наглядно. Для начала следует просмотреть информацию, изложенную в учебнике. Подбирая информацию нужно следовать трем главным принципам:

- надо определить и систематизировать ту информацию, которая необходима в первую очередь для обучения учащихся. Пример: схема «Содержательная картинка» - это схема, используется на этапе усвоения знаний, до того, как вы составите представление об изучаемом материале. Информация должна быть изложена кратко, ясно, чётким языком. Пользуйтесь, насколько это уместно, наглядной моделью, чтобы учащиеся могли непосредственно видеть процесс или результат. [3]

Модель «Солнечной системы»

Модель «Электрической энергии»

На данном этапе, на уроке включаю задания, позволяющие сформулировать опыт рассуждения при решении нестандартных задач в жизненных ситуациях. [4] Пример: **Приём «Обрати вред в пользу»**

Ситуация: Жак Ив Кусто рассказал о таком случае. Вместе, где нерестится рыба, затонуло рыболовецкое судно. Это плохо? А что хорошего?

Ситуация: Ученые-инфекционисты рекомендуют мыть руки не менее 20 секунд, так как именно за это время с рук удаляются все вредные микробы.

Но 20 секунд – это на самом деле очень длительный промежуток. Редко кто из нас тратит на мытье рук столько времени. Как заставить человека мыть руки не кое-как, а ровно столько, сколько требуется для удаления всех микробов?

Особую роль – третий этап в развитии естественно – научной грамотности занимает мини – исследования, эксперименты, умение проводить несложные эксперименты. [3] Которые наглядно демонстрируют различные процессы, происходящие в природе. Пример исследования, опыта.

Тема: «Условия жизни растений». **Цель:** определить, почему свет важен для растений (рисунок 1, 2). **Цель:** определить, как разные вещества влияют на рост растений (рисунок 3).

Рисунок 1

Рисунок 2

Рисунок 3

Тема: Вода. Свойства воды. **Цель:** Раскрыть понятие о многообразии свойствах воды, и об их значениях в природе.

Для эффективности проведения опытов составляю карточки-инструкции, которые не только позволяют более точно провести эксперимент, но и уменьшают временные затраты на описание эксперимента.

1 опыт

- Провести опыт используя те предметы, которые перед вами на столе.
- Сделать вывод, какое свойство воды вы доказали.
- Затем свой вывод продемонстрировать, перед классом.

Карточка - инструкция:

1. Налей воду из бутылки, вначале в стакан.
2. Перелейте воду из стакана в колбу.
3. Налейте немного воды из колбы в блюдце.
4. Что происходит с формой воды?
5. Обсудите наблюдения, при переходе воды в разные по форме предметы?
5. Сделайте вывод о воде.
6. Выберите, кто расскажет классу о результатах опыта.

2 опыт

Цель: знать, почему вода не растекается по монете, а при большом количестве воды, она растекается? (Сила натяжения воды на поверхности)

У вас есть: вода, пипетка, монета.

План работы:

1. Набрать воду в пипетку.
2. Капать на монету воду
3. Сделай вывод.

Работа с таблицей «Применение научных знаний о воде в жизненной ситуации».

Заполни таблицу	
Свойство воды	Где встречаем в жизни

Свойство воды	Где встречаем в жизни
Натяжение	Водомерка, дождь, роса.
Вода бесцветна	Для гигиены, чистоты
Вода прозрачна	Аквариум, бассейн, водоемы
Вода не имеет вкуса	для приготовления пищи
Вода не имеет запаха	для удаления жажды
Текучесть	для полива, для питья
Не имеет формы	вода протекает по трубам
Является растворителем	в строительстве, в приготовлении лекарств, для стирки белья

На уроках естествознания для достижения цели включаю просмотр видео роликов, которые дают возможность увидеть учащимся те процессы, которые невозможно провести в школе. Учащимся нравится проводить эксперименты, которые проводятся самостоятельно на уроках, и, тем более те, которые можно провести дома. Проводя демонстрационные опыты,

эксперименты - данные виды работы привлекают внимание учащихся к изучению столь сложного предмета естествознания.

Исследовательская деятельность даёт возможность учащимся получить более глубокие научные знания об изучаемом веществе или явлении, а также способствует повышению мотивации к учению.

Результатом своей работы считаю умение учащихся составлять план работы, приводить его в действие, формулировать гипотезу, составлять вопросы и уметь на них отвечать, логически строить совокупность приобретенных ими знаний. Когда ученик научится самостоятельно проводить исследование, можно рассчитывать, что в своей жизни он окажется более адаптированным, сумеет планировать деятельность, ориентироваться в различных ситуациях. Также результат моей деятельности – это ежегодное участие и победы в школьных, городских, областных научно - исследовательских конференциях.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Центр современного образования «Обучение без границ», «Культура умственного труда». Пособие для педагогов. Монреаль, Канада - 2013 год.
2. Международная научно-практическая конференция «Ключевые вопросы в современной науке». Том 10. София «БЯЛ ГРАД-БГ» ООД 2015.
3. Смит М., Тэйлор Б., Бёрн Д., Кент П. Детская иллюстрированная энциклопедия. – М: Росмэн.-2016.-224 с.
4. Естественная грамотность. Ссылка:<https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/raznoe/2021/10/27/estestvennaya-gramotnost-eng>

*А.Т.Абишева бастауыш сынып мұғалімі
«С.Сейфуллин атындағы гимназия»КММ, Сәтбаев қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ТАҒЫЛЫМЫ – БҮГІНГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕ

Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе
- ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде.
Ыбырай Алтынсарин

Болашақта қуатты мемлекет, зиялы қоғам құруға ұмтылған еліміз алдымен балабақшада жүрген балдырғандарды, мектеп шәкірттерін тектілікке, инабаттылық пен имандылыққа тәрбиелеуді, заман ағымына сай сапалы білім беруді бүгінгі күннің басты талабы деп міндет етуде. Сондай-ақ, 2019 жылғы «Bilim jáne Gylym!» атты тамыз конференциясында ел Президенті Қасымжомарт Кемелұлы Тоқаев: «Сапалы білім – жетістікке жетудің жолы әрі экономиканы дамытудың басты құралы.» деп көрсетті. [1]. Бұл талап-міндеттердің орындалуы білім саласы қызметкерлеріне үлкен жауапкершілік артады. Олай дейтінім, саналы ұрпақ қалыптастырудың пәрменді құралы – оқу, тәлім-тәрбие жұмыстарында халықтық педагогиканың алтын мұрасын қолдану.

Ел ішінде елінің қамын жеп, ұрпағының болашағын ойлап, талай еңбекті артына қалдырған тұлғалар аз емес. Қай ғұлама, қай ойшылды алсақ та, саналы ғұмырын сарп етіп, ұлтының болашағына арнаған. Осындай ғұламалардың бірі де, бірегейі Ыбырай Алтынсариннің орны

қашанда ерекше. Ерекшелігі сол, өз заманында білім алуға шақырып қана қоймай, өз қолымен мектеп жүйесін жасаған тұлға. Бұл жөнінде заңғар жазушы Мұхтар Әуезов былай депті: «Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл, прогрессшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді... Ыбырай да сол бір бағытта болумен қатар, өмірі, еңбек еткен ортасы, әлеуметтік-қоғамдық қайраты, әрекеті жөнінде Шоқанға да, Абайға да ұқсамайды. Ыбырай жаңағы екеуінің де ісін өз өмірінде еңбегіне түйістіріп, қоса білді. Сөйтіп, ол екеуі де істеген тың тарихтың ұзақ өрісі бар, зор келешегі бар істердің үлгісін өз қолымен орнатты. Әрі ол жаңа үлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, «бұратана» елдер үшін тың үлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер өнерлі түрде қабыстырушы». [2, б.21-22].

Ыбырай Алтынсарин – өзінің бүкіл шығармашылық өмірін бір ұлы мақсатқа арнады. Ол мақсат қазақ халқын ғасырлар бойы езіп келген надандық пен қараңғылықтың шырмауынан босатып, өнер-білімді, мәдениетті елдердің қатарына қосу еді. Бұл ұлы мақсат бүгінгі күні де өзекті! Көз ілеспес жылдамдықпен өтіп жатқан жаһандану заманында өзге ұлттармен бәсекелестікке төтеп беретін, білімді әрі сауатты ұлт қалыптастыруды күн тәртібіне қойып отырғанымыз жасырын емес.

Халықтың білімге ықыласын ояту үшін Ұлы Ұстаз оқудың мәнін түсіндіріп, алғашқы балаларды өз үйінде оқытады. Ыбырай жастарды оқу-білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, қайта өз ойын нақтылықпен дәлелдеп, оқу-білімге ұмтылдырған.

Өзіне жүктелген инспекторлық қызметін ұлы мақсатымен ұштастырып, халқы үшін пайдаланбаққа бекінген Ыбырай – Қазақ даласында тұңғыш мектеп ашқан тұлға ғана емес, сол мектепке қажетті бағдарламаны жасақтаған, сол мектепке қажетті оқулықты жазған да өзі! Жоқ, ол тек халықтың көзін ашып сауатты болуын ғана қаламады, олардың өзге халықтармен тең өмір сүруі үшін оқып білім алып, технологияны, кәсіпті меңгергенін де бар болмысымен қалады. Жай қалап қоймады, осы мақсатта жанкештілікпен нәтижелі еңбек етті. [3, б.7-9].

Бүгінгі дамыған педагогика негіздеріне сүйенсек, хрестоматияға мектеп оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беруімен бала түйсігін жүйелілікпен қалыптастыруға тырысқандығын көруге болады. Ыбырай Алтынсарин ұстанған ұрпаққа рухани-адамгершілік білім беру қазіргі таңда да өз мәні мен мағынасын жоғалтпады.

«Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде» деген қанатты сөзді қалдырған дара ұстаз балаларды оқыту әдістері жағынан өзіндік жүйе - әдісі бар педагог бола білді. Ол қазақтың тұңғыш прогрессшіл педагогикасын, халықтың мектептерін қалаушы қайталанбас тұлға! Заманынан озып туған Ыбырай Алтынсарин өзіне Ян Амос Коменский, Ушинский, Толстой, Бунаков, Паульсон сияқты данқты педагогтарды ұстаз тұтады.

Елімнің ертеңгі тұтқасын қолдарына ұстайтын өскелең ұрпағына білім беруші, бүлдіршінді білімге бейімдеуші ретінде мен өз тәжірибемде ұстаздардың ұстазы Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын басшылыққа аламын. Халықтық педагогикамен ұштасқан, халқымыздың тұрмыс салтымен асатасып жатқан, дінімізге де, ділімізге де сәйкес келетін әр еңбегін өз жұмысымда тұсбағдарға алып келемін. «Білімнің негізі – бастауыш» болса, білім мен тәрбиенің, адам үшін қажетті ұлы жолдың табалдырығы мен үшін Алтынсариннің артына қалған асыл мұрасы.

Мектеп табалдырығын имене аттап, алдыма келген шәкіртке бірінші күні «Кел, балалар, оқылық» өлеңінің 4 жолын жаттатып, білім әлеміне кіріспе ретінде пайдалануды әдетке айналдырдым. Ерекше ықыласпен, үлкен қызығушылықпен мектеп табалдырығын аттаған 1-сынып оқушысы бұл 4 жолды өмірі ұмытпастай есінде қалдырады. Өздеріне жатқа айтқызып, мән-мағынасын түсіндіріп алған соң, «барлық қазақ халқын білімге шақырған, тұңғыш мектеп ашқан бабамыз міне, мына адам» деп үлкен суретін көрсетемін. Оларға түсінікті тілде Алтынсариннің жасаған еңбектерін айта келіп, сынып қабырғасына суретті бірге ілуге шақырамын. Кейін әр сабақты пысықтауда, үй тапсырмасын бағалауда, әріптерді қосып оқу тақырыптарында балаларға «атамыз сондай риза болып отыр» деп айтып отырамын.

Күрделілеу тақырыптарды бастағанда Ыбырай суретіне назар аудартып, «бізге сенім артып отыр, кәне үйренейік» деп іліп әкетемін. Бөлімді қайталау алдында Ыбырай суретін қабырғадан алып тастаймын, балаларға «сіздер сияқты басқада сыныптардың білімін бақылауға кеткен ғой» деп қоямын. Ал қайталау сабағында Ыбырай суретіне үлкен қағаз қоржынды қыстырып, нақ тақтаның алдына қоямын. Оқушыларыма: «Бүгін біздің әр жеңісімізге қуанатын атамyz алыс сапардан шаршап келгеніне қарамай, бізге қонаққа келіпті. Сыйлығы да бар екен. Кәне, үйренген есептерімізді көрсетіп, атаны қуантайық» деймін. Ал қағаз-қоржынға түрлі-түсті қағаздарды әдемі формаларда қиып, «Жарайсың! Сен нағыз білімдісің!», «Сен өскенде ғарышкер боласың! Өйткені, сондай білімдісің!», «Сен ата-ананың мақтанышысың!», «Сен озат оқушысың!», «Сенің есіміңді сыныптың мақтау тақтасына жазамын», т.с.с сынып оқушыларының ерекшелігіне байланысты мотивациялық сөздер жазамын. Сабақ соңында немесе тапсырма орындап болған оқушы Ыбырай атасының қоржынынан алған сөздерге масаттанады. Бір-біріне көрсетіп, мәз-мейрам күйге енеді. Ата-аналарына көрсетіп, ұзақ жылдарға дейін сақтап жүреді. Бұл әдісім арқылы мен оқушыларыма біріншіден, Ыбырай тағылымын үлгі етемін, екіншіден, тұлғалық бейнесін дәріптеу арқылы бала санасына үлгі етерлік адамның қандай болу керектігін нақты көрсетемін, үшіншіден, сабаққа қызығушылықтарын арттырып, белсенділіктерін оятамын, төртіншіден, қағаз-қоржындағы сыйлықтар арқылы жігерлендіріп, білімге деген құлшыныстарын арттырамын, бесіншіден, мұғалім ретінде сабағымды түрлендіремін, алтыншыдан, оқушының ой-өрісін кеңейтуге жетелеймін, жетіншіден, жақсы сөздер арқылы жақсылыққа талпындырамын. Осындай жеті мақсатым нәтижелі орындалып, көптеген шәкірттеріме қиял сыйлап, өскен сайын есейтіп, титімдей жүректерінен жол тапты. Олай дейтінім, бастауыш мектепті аяқтап, жоғары сыныптарға аяқ басқан шәкірттерімнің қалта-қоржындағы сөздерді аса бір тебіреніспен еске алып, өздерінің өмірлік бағдарына айналдыратынын байқадым. Әр төрт жыл сайын жаңадан қабылдаған шәкірттеріммен бастауышпен қош айтысып кеткен шәкірттерімді кездестіру кешін өткізуді дәстүрге айналдырғанмын. Осындай кештерде олар өздерінен кішілерге Ыбырай суретін меңзеп, кеңес айтуы мені онан әрмен шабыттандырды.

Екінші, үшінші сыныптарды Ыбырай әңгімелерін сабақ тақырыптарына, сынып сағаттарына арқау етемін. Еңбек тақырыбындағы «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бай мен жарлы баласы», «Байлық», «Асыл шөп», «Қыпшақ Сейітқұл» т.б. әңгімелері аса тартымды, мәнді, көркем шығармаларын өз тәжірибемде ұтқыр пайдалануға тырысамын. Ыбырай Алтынсаринның әр әңгімесінде рухани-адамгершілік білім беру көзделіп, жас ұрпақтың бойына сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ақиқат, қиянат жасамау және ішкі тыныштық құндылықтарын дарытады.[4,б.105] Баланың бойына жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытудың маңызды шарттарының бірі - балаға қоршаған ортада шынайы көзқарас, көңілді жағдай туғызу болып табылады. Ұлы ағартушы аңыз әңгімелерінің қай-қайсысын алсақ та, ондағы айтылатын негізгі идея – жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесін көтере отырып, аз сөзбен көп мағына беретін қысқаша әңгімелерді жас ұрпаққа тәлімдік тәрбие ретінде ұсынады. Ыбырай Алтынсарин адамгершілік қасиеттерді дәріптеуді басты назарда ұстап, адамгершілік мәселесіне «Шеше мен бала», «Бір уыс мақта», «Мейірімді бала», «Ауырудан аяған күштірек», «Әдеп», «Таза бұлақ» әңгімелерін жазып, аудармалар жасады. [5, б.10-12]

Қазіргі таңда еңбекке тәрбиелеу мәселесі де өзектілігін жойған емес. Бұл тарапта мен 3 сынып оқушыларына «Сиса көйлек үстінде, Тоқуменен табылған. Сауысқанның тамағы, Шоқуменен табылған», - деп Ыбырайдың педагогтік тәсіліменен балаға еңбек атаулыдан алғашқы ақпараттар беремін. Сауысқан мысалы мен тоқылған киімді нақты мысалға алған шебер тапқырлық, менің де түсіндіру жолымды жеңілдетуде. Даланың дара ұстазы өз шығармаларында еңбекті сүю, білімдіден үйрену, талпыну, адамды сыйлау қасиеттерін оңай мысалдармен үгіттейді. Оның өлеңдері мен әңгімелерінің қай-қайсысы болмасын балаға тәртіпті, үлгілі, өнегелі кісі болуды уағыздайды.

Ыбырайдың өз халқын жан тәнімен сүйіп, халқының мәдени көркейіп өсуі үшін бойындағы бар күш жігерін аянбай жұмсауы нағыз патриоттықтың белгісі. Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды.

[6, б.399] Ол мәдениет пен білімнен артта қалған ел жұртын көрші елдің өнер - білімін, техникасын игеруге шақырып қана қоймай, сол игі істі тікелей жүзеге асыруға да өлшеусіз үлес қосты.

Бүгінгі қоғам тәуелсіз ел ұрпағының бәсекелестіктен қалмай, өнер-білімге ұмтылып, техниканың тілін жетік меңгергенін талап етеді. Сол сияқты, Ыбырай Алтынасарин өз заманында қазақ халқының заман ағымынан қалмай, оқып білім алғанын, техниканы меңгергенін қалап қана қоймай өзінің ісі арқылы дәлелдеп кеткен біртуар дарын иесі.

«Жеті түрлі ілім білетін» ұрпақ тәрбиелеу – бүгінгі күннің негізгі міндеті.»[1] деп көрсеткен президентіміз Қасымжомарт Тоқаевтың ұстаз қауымын жүктеген міндетіне өз қарым-қабілетімен ізденіп еңбектену жолым осындай. Келешекте де өз шәкірттерімнің оқ бойы озық болуы үшін мен бар білгенімді онан әрмен жетілдіріп, үнемі ізденіс үстінде еңбектенетін боламын. Және ұлтымыздың ұлы ұстазы Ыбырайдың ұлы еңбектерін басшылыққа алуды жалғастырып, бабамыз қалаған ұрпақ тәрбиелеу ісіне өлшеусіз үлес қосамын.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. egemen.kz:<https://egemen.kz/article/206795-q-toqaevtynh-bilim-j%C3%A1ne-%C7%B4ylym!-atty-tamyzkonferentsiyasynynhplenarlyq-otyrys> © egemen.kz
2. Ыбырай Алтынсарин тағлымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер. Алматы: Жазушы, 1991. 21-22 беттер.
3. Іргебаева Н. Ыбырайдың ұрпақтары байдың тұқымы ретінде қуғындалған // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. - № 17 (77). — 79 б.
4. Қазақ тілі: Оқу құралы. — Алматы: Білім, 1994. — 104, 105-б.Тұрғынбаева Б. Ыбырай қазақ балаларына арнап қазақ тіліндегі тұңғыш оқу құралы — Қазақ хрестоматиясын жазды // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. — 2013. — № 17 (77). — 10–12-б.
5. Қазақ Совет энциклопедиясы. — 3-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. — Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., — 399-б.

Аннотация

Бұл мақалада Ыбырай Алтынсарин еңбектерін қолданып, бастауыш сынып оқушысын оқуға бейімдеу, үйрету әдістері жазылған. Автор бұл мақаланы жариялай отырып, өз тәжірибесімен бөліседі.

В данной статье изложены методы обучения и адаптации учащихся начальных классов к чтению с использованием трудов Ыбырая Алтынсарина. Автор делится своим опытом, публикуя эту статью.

This article describes the methods of teaching and adapting primary school students to reading using the works of Ybyray Altynsarin. The author shares his experience by publishing this article

К.Е.Адилова

*Қаныш Сәтбаев атындағы
№7 мектеп-лицейі, Жезқазған қ.,*

МҰҒАЛІМНІҢ ТӘЖІРИБЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКСИЯНЫҢ РӨЛІ

Еліміздің білім беру жүйесі қарқынды өзгерістермен жаңартылған жағдайында мұғалімдердің алдына бірқатар міндеттер қойылды. Олар:

- оқыту мен оқу үрдісін тиімді ұйымдастыру арқылы білім беру саласындағы өзекті құндылықтар мен мақсаттар негізінде мектеп оқушыларының сапалы білім алуын қамтамасыз ету;

- оқушының алған білімін кез келген жағдайда тиімді пайдалану дағдыларын дамыту;

- «Мәңгілік Ел» патриоттық актісінің жеті қағидаты аясындағы жалпы ұлттық құндылықтар идеясы негізінде білім беру үрдісін ұйымдастыру;

- Мектеп мәнмәтіні арқылы ұлттық сананы қалптастырып, іске асыру.

Сонымен қоса, жаңартылған білім жүйесі мұғалімнің функцияларының өзгеруін де талап етеді. Егер ертеректе мұғалімнің негізгі қызметі – дайын білімді тарату болса, ал кәзіргі уақыт талаптары ұстаздан әр нақты оқушының жеке зияткерлік даму процесін жобалау және басқару мәселесін шешу үшін, жаңа білімді меңгеруге ықпал жасайтын оқыту мен тәрбиелеудің жеке стратегияларын әзірлеп, тәжірибесіне енгізуді қажет етіп отыр [3].

Көрсетілген жаңа талаптарды жүзеге асырушы педагог тек жоғары оқу орынында алынған теориялық білімімен шектеліп қана қоймай, сол теориялық білімді тәжірибемен ұштастырып, өзінің кәсіби іс-әрекетіне өзгерістер енгізе алуы керек. Тәжірибесіне өзгерістер енгізе білетін және енгізілген өзгерістердің ықпалы мен тиімділігін талдай алатын педагог қана өз кәсібінде оң нәтижеге қол жеткізетіні анық.

Орыс ғалымы, психолог Анна Александровна Бизьева «Психология думающего педагога: Педагогическая рефлексия» еңбегінде «Үнемі ойланып, күмәнданатын, өзін әрекетін талдай алатын мұғалім ғана өз кәсібінің нағыз шебері бола алады» деген.

Д.Дьюи еңбектерінде «Рефлексивтік ой толғаныста жүретін педагогтарды, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіруге жалықпайтын «өз кәсібінің мәңгілік оқушысы».-деп қарастырса, қазақтың ақыны О.Сүлейменов адамның өзін-өзі тәрбиелеу, дамыту мәселесінің маңызы мен мәніне ерекше тоқталып, «Адамның рухани ізденіс-сілкіністері: 1) не біле аламын, 2) не істеуім керек, 3) үміт артарым не?» деген үш-ақ сауалдың аясына сияды деген екен.

Яғни, теориялық білім мен қатар оңтайлы қалыптасқан рефлексиялық мәдениет ұстаздың кәсіби дамуына ықпал тигізеді.

Рефлексия сөзінің бір анықтамасында: рефлексия дегеніміз – ойлауға бағытталған ой делінген, яғни, бұл тек ой емес, адамның өз тәжірибесін ой елегінен өткізіп, артықшылығы мен кемшілігін саралау, болған жағдаяттан өзіндік жаңа білім тудырту үдерісі. Бұл жерде рефлексия тәжірибеден туындайды. ХХІ ғасыр талаптарын мойындап және еліміздің білім саласына енгізіліп жатқан өзгерістерді ескерсек, мұғалімнің рефлексиялық болуы қателесуге жол бермейтін, өз тәжірибесін терең ойлау арқылы үнемі дамуды ілгерілететін үдеріс [1].

Баршамызға белгілі, кәзіргі біліктілік арттыру курстарын тәмамдаған мұғалімдер түрлі заманауи әдіс-тәсілдермен қаруланып қана қоймай, өздерінің рефлексиялық дағдыларын жетілдіру мүмкіндігін жүзеге асыра алады.

Бүгінгі күні мен еңбек ететін мектеп-лицейде, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары ретінде әріптестерімен бірлескен жұмысты ұйымдастыруда, рефлексиялық тәжірибенің мұғалімдердің кәсіби шыңдалуы үшін таптырмас бір құрал екенін еш уақытта назардан тыс қалдырған емеспін.

Мен көшбасшы ретінде, бағыт-бағдар беруші ретінде «Әріптестерімнің рефлексиялық мәдениетінің қалыптасуына қалай ықпал ете аламын?» деген сұраққа жауап беру мақсатында, осы бағытта мен кезіккен мәселелер мен оларды шешу үшін жүргізілген жұмыстарым жайлы сөз етпекпін.

Жоғарыда айтылып кеткендей, біліктілік арттыру курстарында кез келген ұстазға өзінің рефлексиялық дағдыларын қалыптастыру үшін мүмкіндігінше жағдай жасалады. Алайда, сондай курстардан кейінде, тәжірибе алмасу алңдардан кейін, немесе басқа да іс-шаралардан кейінде кейбір әріптестеріміздің тәжірибесіне еш өзгеріс енбейтіні қатты алаңдатып келген.

Жалпы кез келген білім беру ұйымында әріптестеріміздің белгілі бір бөлігі ұзақ уақыт бойы қалыптасқан көзқарас пен тәжірибе иелері өз амалдарының дұрыс екендіктеріне әбден сенгендіктен, жаңалықтарды, өзгерістерді ерікті түрде мойындамаған болса [1], екінші бөлігі

қателер мен сәтсіздіктерді мойындаудан қашады, олардың туындау себептерін түсінуге тырыспай, жолыққан мәселелерді шешу жолында жеңіл жол іздеп, мен қолымнан келгеннің барлығын жасап келемін, «оқушының зейіні төмен», «тәртібі нашар» деген ыңғайлы позиция ұстанғаны құпия емес. Ал тағы бір педагогтардың бөлігі – жоғары және арналуы оқу орнындарын тәмамдаған жас педагогтар. Пәндік-теориялық біліммен қаруланған жас маман күнделікті білім бері үрдісінде кезігетін мәселелерді шешу жолында тәжірибелерінің аздығынан қиыналатыны анық. Жоғарыда келтірілген фактілерге сүйеніп қана қоймай, мен өз әріптестерімнің рефлексиялық дағдыларын диагностикалау мақсатында бірнеше тәсілдерге жүгіндім. Ең алдымен, О.В.Калашниковтың «Педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау» диагностикалық картасын әріптестеріме ұсындым [3]. Диагностикалық карта 34 сұрақтан тұрады, сұрақтарға «иә», «жоқ» жауаптары арқылы рет ретімен орындайды.

Нәтижені өңдеу барысында төмендегі жағдай анықталды.

1-сурет. Педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау (О.В. Калашников) картасының нәтижесі

Диагностикалаудың екінші тәсілі ретінде бақылауды қолдандым. Бұл ретте мен әріптестерімнің сабақтарына қатысып, сабақтан кейінгі мұғалімнің өзіндік талдауы назарға алынды. Мұғалімдердің өзіндік талдау жасауында да айқын анықталған мәселе белгіленді: «рефлексия» талап ететіндей аналитикалық талдау емес, әріптестерімнің ішінде өз сабақтарында жүргізілген іс-әрекеттерді тізбектеп бергендер де кездесті.

Әріптестерімнің рефлексиялық дағдыларының қалыптасуын анықтауда тағы бір алаңдатарлық заңдылыққа да назар аудардым. Ол жағдай әріптестерімнің жеке өздігінен білімін жетілдіру бойынша жасаған есебінен анықталды. Педагогтардың жеке өздігінен білімін жетілдіру тақырыптарын таңдауда, іс-әрекеттерін жоспарлауда өз тәжірибесіндегі қиындықтарды шешу үшін емес, «трендке» айналған тақырыптарды таңдауға басымдылық жасайтыныда анық болды. Сонымен қатар, мұғалім жұмыс басында өзі анықтаған күтілетін нәтижеге жете алмаған жағдайда сол мәселені ашық айтудан тартынып, себебін талдаудан қашқақтайды. Бұндай жағдай орын алған жерде мұғалім өз тәжірибесін қайта қарастыру мүмкіндігінен толық айырылады.

Ал енді, мектеп әкімшілігі тарапынан, менің тарапымнан жоғарыдағы мәселелерді болдырмау үшін қандай жағдай жасай аламын деген сұрақ туындайды? Ең алдымен әр әріптесіме «Мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын дамыту жолдары: әдістемелік нұсқаулықта» [1] ұсынған өзін-өзі бағалау суалнамасы ұсындым. Сауалнама сыныпты басқару, оқуды ынталандыру, әдістеме сабақты жоспарлау үдерісі және кәсіби даму бағыттары бойынша құрастырылған. Сауалнама соңындағы «Мұғалім ретінде сіздің мықты тұстарыңыз қандай?», «Оқыту бойынша әлі де дамытатын тұстарыңыз қандай?», «Аталған салалар бойынша дамыту үшін өзіңіз қандай қадам жасар едіңіз?» деген сұрақтарға жауап беру арқылы әр мұғалім тәжірибелеріндегі кездесетін қиындықтарды анықтау ұсынылды.

Келесі кезекте әріптестеріме рефлексиялық дағдыларын дамытуды көздейтін нақты қадамдар ұсыну үшін тағы да «Мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын дамыту жолдары: әдістемелік нұсқаулығына» [1] жүгіндім. Нұсқаулықта рефлексивті күнделікті толтырудың тиімділігі жайлы айтылып, әрі сол күнделіктегі ойлардың барлығы рефлексивті болмауы мүмкін екені ескеріліп, бірнеше модельдер мен жаттығулар ұсынылған екен. Атап, айтар болсам, ұсынылған модельдерден «Бортонның моделін», «Смит бағдарламасы бойынша өз тәжірибиесіне рефлексия жасау моделін», «Гибс циклін» бір қатар әріптестеріммен қолданып көрген болатынбыз. Алайда, осы қолданылған рефлексивті модельдердің менің әріптестерім үшін тиімділігін талдау кезінде рефлексивті күнделіктің керек екендігі, оның ішкі мазмұны әріптестерімнің тәжірибесіндегі қиындықтарын шешуін көздеуі керектігін өзіме анықтап алдым.

Осы кезде әріптестерім өзінің даму траекториясын анықтап алған еді, сол даму траекториясы аясында кәсіби қиындықтарды шешу жолында Іс-әрекеттегі зерттеу жұмысын әр мұғалімге тәжірибесіне енгізу ұсынылды. Бұл зерттеу тәсілінің қыр-сырын әріптестерім жітік меңгеруі үшін «Мұғалім тәжірибесіндегі зерттеу» мектепшілік кәсіби даму курсының білім беру бағдарламасы бойынша оқыған екі мектепшілік тренерлер коучингтер топтамасын жүргіздік, сонымен қатар, Қарағанды қаласындағы Педагогикалық шеберлік орталығының филиалы тренерлерінің көмегіне жүгініп, вебинарлар ұйымдастырылды. Тәжірибелеріндегі жаңа бағыттағы зерттеу жайлы теориялық білімдермен қаруланған әріптестерімнің тәжірибеге оңтайлы кірісіп кетуіне бақылау жасау емес, Л. Выготскийдің «Жақын арадағы даму аймағы» теориясын негізге ала отырып, ересек педагогтарды қолдау мақсатында біздің мектеп-лицей педагогтарының әлеуетін ескеретін рефлексивті күнделіктің болуы керек екені анықталды. Бұл ұсыныс мектеп-лицейіміздің «Көшбасшылар корпусы» (тәжірибиелі, деңгейлі бағдарларамма бойынша курстар, мектепшілік тренерлік курстарды тәмамдаған әріптестерден құралған) отырысына ұсынылып, мақұлданған болатын.

Бұл күнделіктің ерекшелігі әр педагог рефлексивті күнделігін таңдалған зерттеу тақырыптар аясында жүргізілген тізбектелген сабақтарынан кейін толтырады. Уақытылы, объективті толтырылған күнделіктердің жемісі көп күттірмеді. Мысал ретінде, жас маман, география пәнінің мұғалімі N әріптесімнің күнделігінен жазбаны 2-суретте ұсынып отырмын. Әріптестерімнің рұқсатымен күнделіктерін зерделей келе, мен бұл рефлексивті модельдің төмендегідей артықшылықтарын көре алдым:

- Әр зерттеу сабағында зерттеу тақырыбы аясында жүзеге асырылуы;
- Іс-әрекеттегі зерттеу циклындағы «рефлексия» кезеңін күтпей, ойды жүйелеп сабақтың талдау сол сәтте жасап, келесі сабақты сапалы жоспарлауға мүмкіндік береді;
- Мұғалімнің өзінің іс-әрекетіне сырттай қарап, өзінің өзімен тілдесуіне мүмкіндік береді;
- Зерттеу сабағын жүргізіп, осындай жазба жасауындағы мұғалімнің санасындағы өзгеріс байқалады («ашық сабақ үшін» емес, «өзімнің өсуім үшін» деген басымдылықты негізге ала отырып толырылады).

*Іс-әрекеттегі зерттеу барысында жүргізілген
РЕФЛЕКСИВТІК КҮНДЕЛІК*

Мұғалімнің ТАӘ: _____

*Зерттеу тақырыбы: «География сабағында жаттығу жұмыс арқылы
8 а сыныбындағы жетпіс жасар баланың ер белгілерін анықтау арқылы анықтау»*

Зерттеу мақсаты: Топтық жұмысты тиімді ұйымдастыру арқылы оқушылардың оқу нәтижесін арттыру

<i>Күн</i>	<i>Не жасалды?</i> (жоспардан бөлінген сабақ, оқушылардың жұмысына жеткізу, сабақтың кейбір сұрақтарын әріптесімнен анықтау, сабақта қатысу... сыртқы іс-шаралар енгізілді)	<i>Мені таңқалдырғаны...</i> Мен қуанып отырмын... Мені мұңайтты...	<i>Алдыңғы уақытта атқарылған жұмысыма жүргізілетін түзетулер</i> (бүгін жасалған іс-әрекеттің қаншалықты зерттеу мақсатына жеткізе аламыз?)	<i>Бүгінгі атқарылған жұмысыма беретін өз бағам</i> (объективті түрде сын көзбен қараңыз!!!)
20.11.2020 ж.	8 а сыныбында «Атмосфераның газалық циркуляциясы» тақырыбында сабақ жоспар бойынша өткіздім.	Сабақ мен жоспардағы нәтижеге жетпеді. ҚБ тапсырмалар құрастыруда, оқудың әдістерін таңдауда сабақ мақсатына шайқалды. Алайда, мені мұңайтқан бір жағдай болды, топты бөлуде қателік жетті деп білемін. Оқушылар алдын ала кіммен кім бірге отыратын анықтап алғандай болды, сыныптағы шірлер бір топқа жиналып қалды. Топтағы жұмыс мен ойлағандай жүрмеді.	Топқа бөлуді мұқият ойластыруым керек. Қай оқушыны топ бастау болатынын, танысшыларды, басқа да топ мүшелерін анықтап алуым керек. Белсенділігі төмен оқушыларды басты назарда ұстауым қажет!	Бүгін зерттеу үрдісіменгі алғашқы сабақтың өткізілді. Білгеніммен ілденерім менің. Ең бастысы мен алға қалам жасадым. Бүгінгі жұмысыма берер бағам: «қанағаттанарлық»

2-сурет, N есімді әріптестің күнделігінен жазба

Қорытындылай келе, рефлексия дағдысы жетілмеген кез келген маман қалыптасып қалған ағыспен жылжитын өзен іспеттес. Бұл тек мұғалімге қатысты болмауы мүмкін. Кез келген басқа мамандық иесінің кәсіби дамуы оның рефлексия жасай алуына тікелей байланысты. Дер кезінде, кез келген жағдайларда мәселелерді шешу үшін балама жол таба алатын маман ғана өз кәсібінің хас шебері болмақ.

Олай болса, әлем елдерімен қабырғамызды теңестіретін ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде қателесуге жол бермейтін рефлексия мәдениетін әр педагог өз бойында қалыптастыру керек екені анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын дамыту жолдары: әдістемелік нұсқаулық. / Қ.С. Абдраманова, Ж.Д. Жансугирова, Б.Қ. Дильманов, Е.Т.Оспанов. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. – 46 б.
2. Қазақстан Республикасы педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші деңгей. 3-ші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014.
3. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. – Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004. – 216с

Ж.К. Абикенова, Г.З. Аубакирова қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, Қарағанды облысы білім басқармасының «Дарын» мамандандырылған мектеп-интернаты КММ

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ: ШЫНАЙЫ ӨМІР ЖӘНЕ СЫНИ ОЙЛАУ

Көрнекті ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин – қазаққа білім беру ісінде өзіндік із қалдырған ұлы тұлға. Өзінің тынымсыз ізденісі мен еңбегімен танылған Ыбырай Алтынсарин шығармаларының қазақ әдебиеті тарихында алатын орны айрықша. Ағартушының ұлылығы оның ұрпағына қалдырған мұраларының өміршеңдігінде. Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларын ұлттық негізде оқытып, тәрбие беруді мақсат тұтты. Автор оқулықты жазудағы мақсатын: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздедім, екіншіден, бұл кітапта келтірілген әңгімелердің қазақтар үшін ұнамды болу жағын көздедім» деп өзі жазып кеткен сөздерінен айқын аңғарамыз.[4] Ұлы ұстаз бала оқытудың кілті оқулықта екенін тереңінен байыптап, алғашқы оқулықты жарыққа шығарды. «Қазақ хрестоматиясына» Ыбырай Алтынсариннің төл шығармалары және аудармалары енген. Балаларға өз заманына сай білім беріп, оларды мәдениет пен өркениет көшіне ілесуге шақырды. Ұстаз рухани бай ұрпақтың келешекті табысты ететініне сеніп, оқулықтың тәрбиелік сипатына ерекше мән берген.

"Ыбырай Алтынсарин қазақ әдебиетінде көркем әңгіменің негізін салушы атасы болды. Көркем әңгімелердің композициялық құрылысын шебер етіп құруда да оның өзінше еңбегі бар," – деп, жазушының әңгімелері жайында ғалым Қ.Жұмалиев жазған болатын.[1] Бұл аталған ерекшеліктерді жазушының барлық әңгімелерінен байқаймыз. Ыбырайдың әңгімелері оқулық үшін жазылғандықтан, балалар дүниесіне жақын, жас ерекшеліктеріне сай. Бүгінгі жаңартылған білім беру мазмұнындағы 5-сыныптың қазақ әдебиеті оқулығына педагогтің «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай Жомарт» әңгімелері мен «Дүние қалай етсең табылады?» аудармасы енгізілген. Әңгімелерінің идеялық мәніне көз жүгіртсек, адал еңбек ету, таза жолмен пайда табу, еңбегімен елге қызмет қылу, жақсы мінез- құлыққа тәрбиелеу тәрізді өмірдің өзекті мәселелерін қамтығанын көреміз. Мектеп мұғалімдерінің алдындағы міндет осы шығармаларды заман талабына сай оқушыларға оқыту болып табылады. Ол үшін шығарманың мазмұнын оқытып қана қою жеткіліксіз. Мұғалім өз сабағында әдіс-тәсілдерді ұтымды пайдаланып, әңгімелердің мазмұнын шынайы өмірмен байланыстырып, сабақты оқушылардың сыни ойлауына бағыттап білуі қажет. Білім алушылардың өзіндік пікір, шешім

кабылдауына ықпал ететіндей сабақ мақсаттарын анықтайды. Сабақ мақсатын жүзеге асыруда мұғалім тиімді тәсілдер мен жұмыс түрлерін тандайды. Осы орайда, ұлағатты ұстаз М.Бүйімбаевтың: «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде», – деген пікірімен ойымызды дәлелдейміз.[3]

«Қазақ әдебиеті» пәні бойынша оқу бағдарламасының мақсаты – оқушыларды гуманистік, адамгершілік-эстетикалық, ұлттық құндылықтарға тәрбиелеу. Әдебиетті оқытуда негізгі үш дағды басшылыққа алынады:

- түсіну және жауап беру;
- анализ және интерпретация;
- бағалау және салыстыру.

Осы дағдыларды игеру арқылы оқушылар шығарманың тақырыбы мен идеясын, кейіпкерлер образын ашады, шығарманың көркемдігіне талдау жасайды, шығармадан алған әсерін сипаттайды, шығарманың тарихи құндылығын бағалап, кейіпкерлерді шынайы өмірмен байланыстырады және сыни көзқарасын білдіре алады.

«Қыпшақ Сейіткұл» әңгімесін оқытуда кейіпкердің өмірде болған адам екенін айту маңызды, себебі бала санасында нақты деректермен берілген ақпарат берік сақталады. Осы шығарма кейіпкерінің ұстанымына еліктеу, іс-әрекетінен үлгі алу сабақ мақсатымен ұштасады. Мысалы, «Қыпшақ Сейіткұл» әңгімесінің бас кейіпкері Қыпшақ Сейіткұл Маманұлы – қазіргі Қостанай облысы Жангелдин ауданы Қарабидайық мекенінде өмір сүрген қарапайым еңбек адамы. Ол егін салумен айналысқан, сол арқылы елге өз нәпақаларын еңбекпен табуға болатынын көрсеткен. Кейіпкер бейнесінің ерекшелігі адал еңбек арқылы пайда табуға болатынын танытады әрі оның ағасының бейнесімен салыстыру арқылы бағаланады. Сабақ мақсаты Блум таксономиясына негізіне құрылатындықтан, мұғалім ең жеңіл, ең тиімді әдіспен оқыту жолын іздейді.

Ыбырай Алтынсарин әңгімелерін оқытуда РАФТ, «Төрт сөйлем», әдістерін, концептуалдық кесте толтыру тиімді әдістер болып табылады. Бұл әдістермен жұмыс жасауда бала ой-өрісін дамытуға кең жол ашылуын көздеген дұрыс. Оқушы сол арқылы баға беруді, өмірмен байланыстырып пікір айтуды үйренеді.[2]

РАФТ әдісі (роль, аудитория, форма, тақырып) бойынша оқылған мәтінге байланысты топтарға бөліне отырып, түрлі рольдерді орындау арқылы хабарлама жасалады. Мысалы, ұсынылған тақырып бойынша белгілі бір тақырып бойынша халыққа (аудиторияға) үндеу (форма) жолдауы мүмкін немесе радиодан, теледидардан сөйлейді. Тақырыпты мұғалім сабақ тақырыбына байланысты береді. Мұғалім оқушылардың өз «қойылымдарында» тақырыптан ауытқымай, шығарма идеясын толық ашып, негізгі ойға қатысты өз пікірлерін, сыни бағалауларын жеткізуін қадағалауы тиіс. Осы әдіспен жұмыс жүргізуде мына тақырыптарды мұғалімнің ұсынуына болады (оқулықта берілген мақал-мәтелдерді де тақырып етіп алуға болады):

- 1.Еңбегі көптің өнбегі көп.
- 2.Еңбегінен ел таныр.

«Ойлан. Жұптас. Бөліс» әдісі балаларды диалог жүргізуге, өз пікірін айтуға, дәлелдеуге, басқаның пікірімен санасуға мүмкіндік береді. Осы әдісті пайдаланып, Сейіткұлдың егіншілікпен қатар саудамен айналысу себебін анықтау, оның жұртты айналасына қалай жинағанын, еңбекпен тапқан өнімімен қалай бөліскенін білу мақсатында сұрақтарға жауап беруді ұсынуға болады. Бұл тапсырма кейіпкер бейнесін жан-жақты тануға және шығарма идеясын ашуға жетелейді.

Сейіткұлдың әрекетін бүгінгі таңда өз кәсібін дөңгелетіп, іскерлік қарым-қабілетімен танылып отырған кәсіпкерлермен байланыстыру да орынды. Бұл жұмыс оқушылардың ізденісіне жол ашады. «Қыпшақ Сейіткұл» әңгімесі – шәкірттерге жастайынан адал еңбекпен пайда табуға болатынын танытатын құнды шығарма.

«Атымтай Жомарт» әңгімесі Жомарттың бойындағы асыл қасиеттерді баяндауға құрылған. Оқушы шығармадан жомарт атанған байдың бойындағы еңбекқорлық, жомарттық, қанағатшылдық, қарапайымдылық сияқты асыл қасиеттерді таниды. «Қыпшақ Сейіткұл»,

«Атымтай Жомарт» әңгімелерінің идеясын ашуда «Концептуалдық кестені» пайдалануға болады:

1-кесте

Кейіпкер	Ұстанымы	Адамгершілік қасиеті	Менің кейіпкер туралы ойым
Жомарт	Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей.	Елге қайырымдылық жасайды.	<i>Ықтимал жауап:</i> Мен Жомартты еңбекқор әрі парасатты бай деп таныдым. Ол басқа байларға үлгі болуы тиіс.

2-кесте

Жомарттың сұраққа айтқан 4 себебі	Ұстанымы	Адамгершілік қасиеті	Менің кейіпкер туралы ойым
Көңілге жел кірмеу, кем-кетікке жәрдем беруді ұмытпау			
Бар бола тұрып, еңбек ету – кейінгілерге үлгі			
Еңбекпен табылған нан тәтті			
Құдайдың берген дәулетін елімен бөлісу			

Жоғарыда ұсынылған кестемен жұмыс жасай отырып, оқушы өз ойын жазуға әрі сыни ойлауға дағдыланады.

Жаңартылған оқу бағдарламасының оқу мақсаттарын жүзеге асыруда көркем шығарманың тәрбиелік мәнін ашудың маңызы зор. Ыбырай Алтынсариннің әдеби мұраларын оқыту баланы болашаққа дайындауда, өмірге бейімдеуде, оның бойына тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруда мәні мен маңызын жоймайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин тағылымы. А. Жазушы. 1991
2. С.Т. Ахметкалиева. «Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер», 2017
3. М.Бүйімбаев. «Ұстаздан қалған ұлағат». Алматы, 2012.
4. <https://stud.kz/referat/show/>

ОҚУШЫЛАРДЫ ОЛИМПИАДАҒА ДАЙЫНДАУ: ІЗДЕНІС, НӘТИЖЕ

Еліміздің ертеңі жас буындардың бойындағы қабілет пен талантты дер кезінде танып, аша білу, заман талабына сай білім беру ұстаздар қауымының басты міндеті. Дамыған алдыңғы қатарлы елдермен тереземізді теңестіріп, бірдей дәрежеде болу үшін, білім шыңын бағындыру әрбір шәкірттің арманы десе де болады. Қазіргі ғаламдану процесінде ұлттық бейнені сақтау – ең негізгі құндылық. Бұл тіл беріктігіне, тілдік ортаны дамытуға тікелей байланысты. Қазақ деген елді ойшыл оқушылар, ұлтжанды ұландар, тәрбиелі түлектер жарқыратып әлемге танытуы тіл арқылы жүзеге асады. Ендеше, оқушының тілдік дарындылығын дамыту – бүгінгі таңдағы басты мәселе.

Әлемдік білім кеңістігіне ену, өзіндік орнымызды анықтау зор міндет жүктеп отыр. Соның бірі және бірегейі – оқытуды жеке тұлғаға қарай бағыттау болып табылады. Өмір бойы жүйелі дамып отыратын адамның басқалармен салыстырғанда бір немесе бірнеше іс-әрекет түрлеріндегі қол жеткізген жоғары жетістіктерінің көрінісі – дарындылық. Дарынды бала – өз құрбыларынан ақыл-ойының дамуымен біршама озатын немесе аса көрнекті арнаулы қабілеттерін көрсететін тұлға.

Ел тізгінін ұстар жас ұрпаққа сапалы білім беру қазіргі қоғамның басты талабы. Сапалы білім көрсеткіштерінің бірі пәндік олимпиада болып табылады. Белгілі бір пәннен үздік білімін көрсетіп, ақиқатқа қол жеткізген оқушы биік шыңнан көрінеді деуге болады. Пән олимпиадасы елдегі дарынды оқушыларды анықтаудың, оларды ғылым жолына бағыттауда баламасыз жоба. Бұл жоба оқушыны мұқияттылық пен еңбекқорлыққа тәрбиелейді, олардың ғылым жолына түсуіне көмек жасап, елдің болашақ ғылыми базасын қалыптастыруға тың үлес қосады. Олимпиадалық тапсырмалар оқушыларға дұрыс ғылыми көзқарас қалыптастыруға бағыт сілтеп, ғылымға деген құштарлығын арттырады. Сондай-ақ, логикасы дамыған, сөйлеу мәнері мәдениетті, ғылыми көзқарасы сауатты жастардың ғылыми жаңалықтар ашу мүмкіндігі өте жоғары. Оқушының пән олимпиадасындағы деңгейі жоғарылаған сайын сәйкесті түрде ұстаздың да деңгейі жоғарылай түседі. Ал, ұзақ уақыт олимпиадаға шәкірт тәрбиелеген ұстаздың кәсіптік білімі өзгеден оқ бойы озық тұрары анық.

«Адаммен жұмыс істеу – ең үлкен өнер» деген екен әлемнің екінші ұстазы Әл-Фараби. [1] Осындай үлкен өнердің кілтін ұстаған ұстаз үшін әр баланың тағдыры – үлкен жауапкершілікті талап етеді. Оны сезіну – әр мұғалімге міндет болып табылады. Осы орайда, биік жетістікке жетер оқушыны танып, бағалап, баулу ұстаздықтың ең биік мәртебесі деп білемін.

Пән олимпиадасына өзгеше жоғары деңгейде ойлай алатын, ойы ұшқыр, кез-келген сәтте білім мен тілдік қабілетті ұштастыра отырып, пікірін жүйелі, толық жеткізе білетін логикалық ойлауы жоғары оқушыны таңдаған дұрыс. Осы бағытта жұмысты жүйелеу үшін оқушының еңбекқорлығы да маңызды. Кез келген олимпиадаға дайындық мектептің оқу бағдарламасынан тысқары қосымша білім алу болғандықтан, ол өте жоғары мотивациямен өз бетінше жұмыс істеуді қажет етеді. Көптеген талапты балалар өз бетінше оқып, үлкен табыстарға жетеді. Ал мұғалімнің оқушыны еңбекке баулуда, ұқыптылыққа үйретуде көп жұмыстар істеуі керек. Болашақ олимпиада шыңын бағындыратын оқушыда көркем мінездің үлгісі болғаны жөн. Аз қиыншылыққа жасып қалатын, немесе аз жеңіске дандайсып кететін мінез, орнықсыздық немесе жігерсіздік - бойдағы дарынның жауы болып табылары сөзсіз. Олимпиадаға дайындық кезінде бірізді, үздіксіз, жүйелі жұмысқа аса мән берген жөн. Сонда ғана жұмыстан нәтижеге күтуге болады. Олимпиада барысында бәсекеге қабілетті дарынды ұрпақ тәрбиелеуге міндеттіміз. Себебі, пән олимпиадаларының мақсаттары - зияткерлік дарынды балаларды анықтау, дамыту және қолдау, оларды жетістікке жетелеу.

Осы орайда, өз іс-тәжірибемде 5-8 сыныптарда Серікбаева Адина есімді оқушым мектепшілік пән олимпиадаларына қатысып, білімімен көріне білді. 9-10 сыныптарда қалалық қазақ тілі мен әдебиеті пән олимпиадасында жүлдегер болды. Сондай-ақ, 10-сыныпта облыстық Ләззат Бәйішқызы атындағы қазақ тілі мен әдебиеті олимпиадасында III орынды иеленді. Осыдан оқушының жылма-жыл еңбек пен ізденістің, нәтижелі дайындықтың арқасында қол жеткізген баспалдақтарын көруге болады. Ал, 11-

сыныпта оқушы облыстық пән олимпиадасында 1 орын алып, республикалық сайыста сертификатпен марапатталды.

Бұл жеңістерден еңбектің еш кетпей бағаланып, ізденістің жемісті болғанын көруімізге болады. Бұл жетістікке мен қалай жеттім? Әрине, оқушымен дайындықтың жүйелі, сапалы болғандығы дер едім. Ал осы олимпиадаға оқушыны таңдау кезінде бірнеше қадамдардан өту керек. Пәнге деген қызығушылығы жоғары, сөз саптауы жүйелі, ойы ұшқыр оқушыны эссе жазу барысында анықтап алған соң, ол оқушымен деңгейлік тапсырмалар, тест түрлерін алып, білімін саралаған дұрыс. Оқушы біліміндегі жетіспейтін олқылықтармен сапалы жұмыс жасау барысында ісденіс пен еңбекке шындалып, нәтижеге қол жеткізу үшін дайындық жұмыстары жүйелі жүргізіліп отыру керек. Олимпиадаға дайындайтын оқушымен жұмыс жасау үшін тереңдетілген білім беру жолдары қарастырылуы тиіс, яғни даярлау бағдарламасы терең де, ауқымды құрылу керек. Ол үшін:

1. Олимпиадаға дайындау жоспарын жасау;
2. Сабақ кестесін оқушы ыңғайына қарай нақтылау;
3. Жүйелі, үздіксіз, бірізді жұмыс кестесін құру;
4. Демалыс күндерінде қосымша ақпараттармен танысу, іздену, көркем шығармалар оқу;
5. Жыл бойы өтетін түрлі білім олимпиадаларына, сайыс, байқауларға (қашықтық байқаулары, «Жарқын болашақ», «Ақберен») қатыстыру.

Ұстаздар білім сайысына өз оқушыларын үлкен дайындықпен, жан-жақты біліммен қаруландырып жібереді. Қатысқан оқушысының абыроймен оралуын тілейді. Өйткені олимпиададағы білім сайысы оңайға түспесі анық. Ол жарысқа жүзден жүйрік шыққандар ғана қатысады.

Пән олимпиадасына дайындық, адамның мидың ең жоғары қабылдау кезеңінде басталатындықтан, ол оқушылардың логикалық ойлау формасын дамытып қана қоймай, ғылымға деген көзқарасын қалыптастырып, болашақ бағдарын айқындайтын тамаша ғылыми ізденіс. Егер сапалы және жүйелі дайындық жүргізілсе, баланың ми клеткалары қозғалысқа келіп, оқушының алғырлығы арта түсетіні ғылымда дәлелденген. Сапалы әрі жүйелі дайындық — баланың ғылымға деген көзқарасын қалыптастырып қоймай, болашаққа деген бағдарын орнатып, өзіне деген сенімін нығайтып, биік мақсаттар қоя алатын тұлға тәрбиелеудегі тамаша дағды болмақ.

Сөз соңында, «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға

жүктелетін міндет ауыр», – деген елбасының сөзін айтқым келеді. [2] Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болуды ғана емес, баланы әрі қарай мұғалімнің көмегінсіз-ақ дамуға қабілетті ету деңгейіне жеткізуді талап етеді. Сол талап үдесінен көріну – әрбір ұстаздың абыройлы міндеті деп білемін. Жас ұрпаққа сапалы білім берудегі еңбектеріңізге шығармашылық табыс, мықты денсаулық тілеймін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А.Ахметжан. Пәндік олимпиада және олимпиадалық дайындық. Kazbilim 22.12.2017ж.
2. ҚР Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты 2013ж.

*Айдаркожина Д. Ж.
учитель химии КГУ
«Школа-лицей №101»*

САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Самостоятельное изучение учебного материала - одна из форм изучения и закрепления тем, но отдельные ученики испытывают затруднения. В целях улучшения знания и мотивации учащихся предлагаю несколько способов организации самостоятельного обучения учащихся. Для успешного обучения необходимо выявлять учебные затруднения, имеющиеся у ученика и находить пути их решения.

Для диагностики учебных затруднений у учащихся я изучила исследование С.И.Высоцкой, где описываются типы затруднения при усвоении содержания образования.

Для практического использования результатов исследования С.И. Высоцкой можно объединить учебные затруднения учащихся в три группы (см.табл.).

Учебные затруднения	Причина Затруднений	Вопросы и действия педагога; ключевые слова для преодоления Затруднений
1.Ученик затрудняется в определении того, с чего начать работу, какие правила и действия необходимо вспомнить (преобладает репродуктивный уровень деятельности)	Забыл, так как плохо понял или не применял знания настолько, чтобы оно закрепилось прочно в навык (затруднение связано с невыполнением целей познания, понимания, применения)	Соотнеси, перечисли, расскажи, сформулируй, назови(признаки, черты, свойства); вспомни правило ;выполнял ли раньше такую работу; давай попробуем разобраться вместе в том, что надо сделать и что у нас для этого есть; какова цель и т.п.
2.Ученик затрудняется в предвидении возможных результатов действий,	Недостаточно развиты дивергентное (творческое) мышление, умение	Разложи на составляю-щие, объясни смысл, каковы причины, сравни, каковы

последствий своей работы и других (затруднения в условиях творческой деятельности)	анализировать признаки, гибкость мышления, умение обобщать (т.е анализ и синтез)	причины, сопоставь, классифицируй, давай посмотрим, что получится (выбор возможных вариантов, идей, решений)
3. Ученик затрудняется в оценивании явления, ответа одноклассника, в определении объективного значения знания.	Недостаточно сформированы оценочные суждения, эталоны оценки, неопределенность позиции; не сформировано личное эмоционально-ценностное отношение к объекту изучения и к своим потребностям.	Оцени значение, выскажи свое мнение и обоснуй его; как ты думаешь, почему; какую бы ты занял в этом случае позицию (рефлексия, самоанализ, самооценка)

Почему необходимо установить характер учебных затруднений? Дело в том, что учебное затруднение ставит препятствие мотиву учения, образует логический разрыв между сферой мотива и целью деятельности. Учитель не должен ставить цель самому устранить возникшее у ученика затруднение, а наоборот создать условия для сохранения и поддержания мотивации учебной деятельности школьника. Установив диагноз затруднения у ученика, учитель может использовать те ключевые слова, которые приведены в таблице, и применять их с предметными заданиями. Это должно носить системный характер, только тогда будет возможна эффективность мотивационного управления учеником. [2]

Предотвратить возможные затруднения ученика можно при самостоятельном изучении какой-либо темы. Учитель предлагает инструктаж самостоятельного изучения материала, где алгоритм раскрывает целостность материала и достижение результатов по данной теме. В качестве примера я разработала инструктаж изучения нового материала по химии для учащихся 11 класса.

Тема: «Строение молекулы бензола. Л.О.№1 Составление модели строения молекулы бензола. Номенклатура и изомерия гомологов бензола» (§1, 2 стр.5 - 9 учебника М.К. Оспанова, К.С. Ауухадиева, Т.С. Белоусова 11 класс Алматы «Мектеп» 2020):

1. Прочтите абзац «Строение молекулы бензола», изучите состав, строение молекулы бензола.

2. При чтении параграфа заполните таблицу №1 «Состав и строение углеводородов (этилен и бензол)».

таблицу № 1 - Состав и строение углеводородов (этилен и бензол)

Общая формула	Вид связи	Тип гибридизации	Валентный угол	Длина связи	Пространственное строение молекулы

3. Сравните состав, химическое, электронное строение молекул этилена и бензола.

4. Объясните образование сигма - связи в молекуле бензола, используйте для этого рис.1 стр.6.

5. Объясните образование ароматической связи в молекуле бензола, используйте для этого рис.2 (а, б) стр.6.

6. Объясните, образования связи в молекуле бензола с позиции делокализации электронов.

7. Пользуясь, рис.3 (а, б) и инструкцией Лабораторная работа №1 стр.17, соберите шаростержневую модель бензола. Объясните: почему формула, предложенная А.Кекулем, не полностью отражает строение бензола?

8. Используя данные таблицы и ответы п.4, 5, 6, объясните: почему бензол не обесцвечивает бромную воду и раствор перманганата калия?

9. Продумайте ответы на вопросы 1,2,3 и письменно решите задачи 1,2 стр.8.

10.Прочтите абзацы «Номенклатура аренов » и «Изомерия »стр.8 и изучите таб.1. Выведите общую формулу аренов и составьте гомологический ряд отC₆-C₉.

11.Запишите структурные формулы трех последующих гомологов бензола как продукт замещения атомов водорода на одновалентные радикалы, дайте названия им по систематической номенклатуре и тривиальным.

12.Выполните письменно упр.1, 2, 3 стр.10 – 11.

13.Ответив на все вопросы, проверьте себя, достигнута ли цель самостоятельной работы. Попробуйте самостоятельно повторить изученный материал. При затруднениях снова обратитесь к учебнику.

Анализ программы самостоятельной работы, представляющей собой инструктаж учащихся, показывает, что:

а) При выполнении ученик самостоятельно проходит все звенья учебного процесса (п. 1, 10 - восприятие; п.2-6,11-осмысление и понимание; п.7, 11 -закрепление; п.8 - углубление понимания, позволяющее усилить запоминание; п. 9, 12 - обобщение; п.13 - рефлексия и систематизация, самоконтроль);

б) Последовательно реализуются цели обучения по Блуму: п.1, 10 - познание; п. 2 - 6, 8, 11-понимание; п.7, 9, 11, 12 - применение; п.6-анализ; п.8, 10 - синтез; п.13-оценка.

д) Самостоятельная работа ученика с использованием инструктажа позволяет предположить, сохранить работоспособность и деятельность учащегося для функциональной самоорганизации.

Таким образом, планируемые результаты усвоения того или иного учебного вопроса так же, как и соответствующие реальные достижения учеников, могут быть достигнуты или требуют повторного изучения по соответствующим пунктам.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. 1.А.И.Хамитова, В.Г.Иванова Основные этапы развития методики преподавания химии 2006г.

2. Т.И.Шамова, Л.М.Перминова Мотивация как важнейший фактор управления учебным процессом. Химия в школе №2. 1993г. стр.21-26.

3. Еремин В.В., Дроздов А.А., Шипарева Г.А. Химия. 9 класс: рабочая тетрадь к учебнику В.В. Еремина и др. «Химия. 9 класс». – М.: Дрофа, 2011.

4. Поливанова К.Н. Проектная деятельность школьников: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2011.

5. Химия 11 класс (1,2 часть): Учебник для 11класса естественно-математического направления общеобразовательных школ/ М.К. Оспанова, К.С Аухадиева, Т.Г. Белоусова. - Алматы: Мектеп, 2020.

*Ш.М.Айтқожина тарих пәні мұғалімі,
тарих ғылымының магистранты
«№95 мектеп-гимназиясы» КММ, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ – БІЛІМНІҢ ТУЫН АСҚАҚТАТҚАН АҒАРТУШЫ

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың бас кезіндегі демократиялық бағыттағы қазақ зиялыларының ең ірі, ең беделді көшбасшысы қазақ ғылымы мен мәдениеті, оқу тәрбие ісі тарихына сіңірген орасан зор еңбектерінің тарихтан өшпес орын алатынын

бүгінгі демократия мен әділеттілік салтанат құрған дәуірде өмір шындығы дәлелдеп отыр. ХХІ ғасырда білім сапасы жалпыға ортақ, рухани – этикалық басымдылық негізінің мән құраушылық және шығармашыл, жаңашыл сипатына ие, сонымен қатар ғылыми негізде шынайы құрылған, сан қырлы, адамзат пен мемлекеттің мәдени ескерткіштеріне сай негізделген, этномәдени, әлеуметтік-кәсіптік және конфессионалды топтардың жан-жақты қажеттіліктерін, сондай-ақ жеке тұлғалардың рухани сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған болуы қажет. Осы бағытта Ыбырайдың игілікті ісін ықыласпен қолдап, оны егемен елдің білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиенің озық нобайы ретінде жандандырып, инновациялық сипатта әр бере отырып, тиімді қолдану оқыту міндеттерінің талабы болған абзал.

Ұлттың рухани-экономикалық, әлеуметтік тұрғыда өсіп-жетілуі білімнің мазмұндылығы мен маңызына, оған деген көзқарасқа тікелей қатысты. Ал жеке тұлға мен қоғам құндылықтарын қалыптастыру барлық кезеңдерде өзекті мәселе болып келгені мәлім. Олай дейтініміз, осы рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, тәрбиелік маңызы туралы ғұламалар, ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин өз еңбегінде құнды ой-пікірлерін кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырған. Ғасырлар қойнауынан жеткен жәдігерлердің өнегелік сипаттарын, тәлімдік тәсілдерін тиімді қолдансақ, ғибраттың нағыз кайнар көзінен сусындаймыз. Ағартушы-жазушымыз-кемеңгер ғұлама ұстаз Ыбырай атамыздың еңбектерінде баланы елін, жерін сүйуге, табиғатты аялауға, имандылыққа, әдептілікке, қайраттылыққа, еңбек етуге тәрбиелеудің ұлттабиғатына лайық небір тамаша әдістері ұсынылады. Ы.Алтынсарин адам тәрбиесіне зор мән берген.

ХХІ ғасыр — озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Әсіресе тарихты үйренуде мұның пайдасы өте зор. Себебі тарих арқылы адам бүкіл бір ұлттың мәдениеті мен әлеуметін қатар үйренеді. Адам көру, есту арқылы қолданушылардың мәдениетін тезірек сезінеді. Яғни өзінің де сол тарихты меңгергендердің қатарына қосылуы жеңілдей түседі.

Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының тағдырына ерекше мән берген ұлы ағартушы-педагог. Ақын педагогикасының мұраларының негізгі идеяларының бірі — адамның өзара қарым-қатынасы, жастарды еңбекке баулу. Өзінің барлық педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің ұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиган бай тәжірибесін негізге алу қажет деген пікірді ұстанғандардың бірі — Ыбырай[1]. Оның дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына әсіресе, қазақтың мәдениетін, өнерін терең білетін, ақыл-парасаты жоғары, сөзге шешен, елге сыйлы атасы Балғожаның ықпалы ерекше болды. Ыбырай бала жастан халықтық педагогикадан алған тәлім — тәрбиесін, үлгі-өнегесін көңіліне түйгендерін оқу ағарту істері арқылы қазақ балаларының бойына сіңдіре білді. Ыбырай Алтынсариннің ұлттық эстетикалық тәрбие проблемаларын қозғайтын арнайы еңбектерін жазып қалдырмағаны белгілі, бірақ Ыбырай Алтынсариннің ұлттық-эстетикалық тәрбиеге қатысты оның педагогикалық қызметінен көрініс тапты. Ақынның шығармалары халқымыздың салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптарын сипаттайтын этнографиялық мәнде келеді. Ол жастарды оқу-білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, айтпақ пікірін оқушы зердесіне сіңіру үшін әр түрлі ұстаздық амал тәсілдерді қолданады.

«Бір Аллаға сыйынып, Кел, балалар, оқылық, Оқығанды көңілге, Ықыласпен тоқылық!» — деген өлеңінде білім алуға үндесе, екінші жағынан, өмірдің бір қызығы тек байлықта деп ұғатын, оқу, өнер, ғылым-білімге мін бермейтін кертартпа көзқарасқа соққы береді. Өмірде сарқылмас мол байлық — білім екендігін айта келіп, оған қол жеткізу үшін ерінбей-жалықпай еңбектенудің керектігін түсіндіреді. Өнерді үйрен, үйрен де жирен деп санаған халқымыз ұл қыздарының оң қолынан өнер тамған шебер болуына да мән берген.

Білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай өмірінің, педагогикалық идеяларының өнегелі тәрбие беретін жақтары жеткілікті. Себебі, Ыбырай бүкіл өмірі, еңбектері, негізінен үлгілі-өнегелі

адам тәрбиелеу ережесі десе болады. Ұстаз мұрасын мәңгілік өнеге мектебі дейміз. Қазіргі таңда жан аямай кәсіп қылудан безінетін «бейнет көрмей дәулет жоқ екенін» парасаттамайтын, ұрлық пен қулықты қызық көретін жастарды жақсы мінез-құлық пен имандылыққа үйрететін, ел болып ер жетуімізге жол нұсқайтын асыл – Ыбырай мұрасы[2]. Оның шығармаларындағы терең ойды мұғалім өзі терең түсінгенде ғана баламен жүгізілетін білімдік және тәрбиелік істері нәтижелі болмақ.

Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда ол дүниежүзі педагогика классиктері Ушинский, Руссо, Каменский, Толстой, т.б. гуманистік идеяларын басшылыққа алады. Ыбырай Алтынсариннің көзқарастарынан бүкіләлемдік тәлім-тәрбиенің алатын діңгегі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық принциптерінің көрініс тапқанын байқаймыз. Мысалы, өзінің екі класстық мектептердің меңгерушісіне жазған нұсқау хатында ол «Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға түсіндіре алмаған өзін кінәлау тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, әрбір нәрсені де ықыласпен түсінікті етіп түсіндіру керек, орынсыз терминдерді қолданбау керек, мұндай сөздер оқушыларға түсініксіз болады да, жалықтырып жібереді...»[3]

Қоғамның санасын Ыбырай Алтынсарин педагогикалық жүйемен баяндап эстетикалық таныммен пәлсапалық қағидаларымен тұжырымдап отырды. Қазіргі таңда ұстаздың сабағында жаңа технология әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, әдептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге үйретеді. Ыбырай ұстазымыздың да ұсынған әдістемесінің негізі осы емес пе.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалану керек, бір сабақтың барысында бірнеше технологияны кезекпен, тиімді, оқушыны жалықтырмай жүргізуге болады. Сабақ – ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Алтынсарин да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өміршендігін байқатады. Мұғалімнің беделін көтере отырып, Ыбырай Алтынсарин мұғалімге талап қойған.

Ақпараттық технология — ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер — технологиялық құралдардың жиынтығы. Оқыту үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану білім сапасын жақсартуға көмектеседі. Сонымен бірге кейде қол жетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға, білім мен мәліметтерді әр түрлі формада ұйымдастыруға, қажетті модульге тез арада қол жеткізуге көмектесе алады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бап 7-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» міндеті қойылған[4]. Қазіргі ғылым мен техниканың шарықтаған шағында тарих сабақтарында көрнекіліктердің қай түрі болсын молынан пайдалану мүмкіндігі бар. Яғни, оқытудың мұндай жүйесінің құралы компьютер болып табылады.

Мектепте компьютермен жұмыс істеу өте пайдалы. Өйткені нашар оқитын оқушының өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, себебі балаға компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Заман талабына сай техникалық құралдарды сабақтарда қолдану — мұғалім жетістігіне апаратын тиімді жол.

Өз жұмысында компьютерді қолданған мұғалім өзінің өткізетін сабағының сапасын арттырып, оқушылардың танымдылық қызмегін ұйымдастыруды белсенді түрде жүргізеді. Бұл жағдайда пән мұғалімінің міндеті оқушыларға әр түрлі жаттығуларды орындауда компьютер көмегі мен мүмкіндігін көрсету өз бетімен компьютерді қолдануды үйрету болып табылады. Сондай-ақ пәнді меңгерту барысында компьютерлік ойындардың да тигізер пайдасы зор.

Компьютерлік ойындар жаттықтыру, оқыту және дамыту сипаттарын ескере отырып жасалынса, олардың әрбір оқушының білім сапасын арттыруға тигізер пайдасы зор. Сабақ арасында ойын элементтерін тиімді пайдалану олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра түседі, әрі баланың бойындағы қабілеттерді, ойлау мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді, мұғалім мен оқушының арасындағы психологиялық кедергіні бұзып, теңдік сезіледі. Тарих сабағында ойын формаларын енгізу барысында интерактивті тақтаны да қолданудың маңызы өте зор.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі тәртіпке зор көңіл бөлген «Тәртіптің шындыққа айналауы тәртіптілік сезімін тудырады»-деген ұлы ұстаз[5]. Тәртіп деген педагогикалық ұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасайды. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нәтижесі деген анықтама береді. Ал бұл халық педагогикасындағы «тәрбие-тәртіптің құлы» деген түсінікке жақын. Сондай-ақ тәртіп оқушының мектеп ережесіне бағына білумен шын еркіндіктің табиғи бірлігі дегенді де ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин жазған [6]. Міне, кезінде аса көрегендікпен көпшілікке ұсынған осы ұғым тұжырымдары қазір де мұғалімдердің қажетіне жарап жүр.

Ұрпақ тәрбиесінде әлем халықтары өзінің сан ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан тарихи тәжірибесін қолданады. Келешек иелерін тәрбиелеудің негізі өздері әрқашанда өткен уақыттан қалған бай мұра болмақ. Жылдар өтіп, ел жаңарған сайын жаңғыра түсетін, қайта айналып соға беретін тақырып ұрпақ тәрбиесі. Кеңестер Одағы кезінде ұрпақ тәрбиесіне қатысты мәселелерде одақтағы әр ұлттың өз салт-дәстүрі, әдет-ғұрып, мәдени ерекшеліктері ескерілмеді. Бүгінгі тәрбие үрдісін халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін ұлттық ерекшеліктерін ұстана отырып, жаңарту керек. Бала ең алдымен өз ұлтының мәдениетін бойына сіңіріп, сонан соң өзге халықтардың мәдениетінің игі мұрасын меңгергені дұрыс. Жалпы дүниежүзілік өркениет әр ұлттың рухани қазынасы арқылы дамып, байып отыратыны сөзсіз.

Ағартушының демократиялық-ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты. Біріншіден, бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған оқу құралдарын жазып шығаруға арнаса, екіншіден, өнегелі ұстаз тәлімгер дасрлауға, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Үшіншіден, шығармаларында қазақ халқының XIX ғасырдағы қоғамдық өмірінде болған саяси әлеуметтік мәселелерді жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Ол кез келген шығармаларында шәкірттерді адал, шыншыл, еңбек сүйгіш, өнерлі азамат болуға, жат мінезден бойын аулақ ұстауға шақырды[7].

Ыбырай атамыз өз заманының ақыл-ойшылы, ірі қоғам қайраткері. Оның жарқын бейнесі мен іс-әрекетінен қазақ халқының мәдени-экономикалық дамуын, қазақтың ұлт болып бірігуін, жаппай сауатты, мәдениетті, оқыған ел болуын көксегенін біртуар асыл азаматты көреміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. Алматы, Ғылым. 1994.
2. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин. Алматы, Ана тілі. 1991.
3. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. Алматы, Мектеп. 1969.
4. Қаратаев М. Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Жазушы, 1974.
5. Жармұхамедов М. «Ы.Алтынсарин Тағылымы». Алматы, Жазушы 1989
6. Алтынсарин Ы. «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989ж
7. Жармұхамедов М. «Ы.Алтынсарин Тағылымы». Алматы, Жазушы 1989

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУДІ (LESSON STUDY) ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДА ҰЙЫМДАСТЫРУ

Бүгінгі білім мен білік бәсекелес заманда білім беру үрдісін реформалауда зерттеуші мұғалім – жаңа формация мұғалімі ретінде негізгі тұлға. Мұғалімнің кәсіби білігін шыңдаудың үздіксіздігі оның шығармашылық қабілетінің дамуына кепіл бола алады және өзіндік жеке педагогтік тәжірибесінің алғышарты екендігі айқын. Ендеше мұғалім білімін жетілдіруге бағытталған, оқыту үрдісіндегі іс-әрекетті зерттеудің ерекше үлгісі саналатын педагогикалық тәсілдің бірі - Lesson Study.[1] Осы тәсілді қолдана отырып, мұғалімдер демократиялық түрде сабақты зерттеп, оны зерделеу барысында оқыту мен оқуды жетілдіру арқылы өзінің кәсіби шеберлігін дамыта алады.

«Оқыту жүйесінде мұғалімнің кәсіби деңгейін арттырып қана қоймай, сонымен қатар оқушыға педагогикалық қолдау беру қажет» деген пікірді басты назарда ұстайтын мектебімізде Lesson Study-ді жүзеге асыру үшін фокус топтар құрылып, ынтымақтастықпен жұмыс жасап келеді. Сондай құрылған фокус топтың бірі 2020-21 оқу жылында «Қашықтықтан оқыту жағдайында 5а сынып оқушыларының сабаққа қызығушылығын арттыратын оқыту әдістері» тақырыбын таңдап алды. Қазақ әдебиеті, қазақстан тарихы, сынып сағаты, математика зерттеу сабақтарында нысан етіп алынған А, В, С деңгейіндегі оқушылардың сабақ барысындағы әрекеті, ауызша, жазбаша сөйлеу дағдылары бақыланды. Қашықтықтан оқыту жағдайында оқушылардың сабаққа ұйымдасқан түрде қатысу дәрежесін, материалды қабылдау процесіндегі белсенділігін арттыратын және танымдық ойлаудың жоғары деңгейіне жетелейтін әдіс-тәсілдерді іріктеу- зерттеу жұмысының мақсаты болып танылды. Аталған мақсатты жүзеге асыруда шығармашылық топ төменде көрсетілген міндеттерді жүзеге асырды:

- пән мұғалімдерінің зерттеуді жүргізу барысында тығыз әрекеттестігі;
- бірізділік пен жүйелілік;
- бақылаудағы «А», «В», «С» оқушыларын әрдайым назарда ұстау, кері байланыс жасау;
- Lesson Study әрбір кезеңінде аралық қорытынды және соңғы қорытынды жасау;
- жұмыс әдістерін зерттеудің мақсатына қарай таңдап алу;
- зерттеудің түрлі әдістерін пайдалану: сауалнама, эксперимент, интервью және т.б.
- қашықтықтан оқыту мен дәстүрлі оқыту кезіндегі сынып оқу-үлгерімдерінің сапасын салыстыру, қорытынды жасау

Зерттеу барысында оқушылардан алдымен кіру сауалнамасы алынды. Сауалнамада төмендегідей сұрақтар қамтылды:

- Қашықтықтан оқыту сабақтары ұнай ма?
- Қашықтықтан оқыту сабақтарына белсенді қатысасың ба?
- Оқу тапсырмаларын уақытында жіберіп отырасың ба?
- Қашықтықтан оқыту сабақтарында жиі зерігесіз бе?
- Қашықтықтан оқыту сабақ үлгерімнің төмендеуіне әсер ете ме?
- Өз сыныбыңда сен көшбасшы болуға лайықсың ба?
- Тапсырма барысында күрделі мәселелерді шешуде көмекті қажет етесің бе?
- Шығармашылық бағыттағы тапсырмаларды орындау ұнайды ма?
- Сабақта қызықты тәсілдердің көп болғанын ұнатасың ба?
- «Егер жоғары ынта қойсам, үлгерімімді жақсарт аламын» деген пікірмен келісесіз бе?
- Кіру сауалнамасының қорытындысы төмендегідей:

А,В,С деңгейіндегі оқушыларды бірлесіп қадағалауда, жоспарланған сабақтарды бірлесіп талдауда фокус топ мүшелері өздері зерттеу нысаны етіп алған сыныпта зерттеу сабақтарының жоспарын [2] бірлесе құрады, өткізіп, сабақ нәтижесін бірлесе отырып талдайды.

Қазақ әдебиеті пәнінен 5-сыныпқа арналған қысқа мерзімді сабақ жоспарының үлгісі [3]:

Сабақ :		Мектеп:	
Күні:		Мұғалім:	
Сынып:		Қатысқан оқушылар саны:	Қатыспағандар:
Сабақтың тақырыбы:	Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңі. Көркем сөз. Авторға хат		
Осы сабақ арқылы жүзеге асатын оқу мақсаттары:	5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау; 5.2.4.1 Көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу; 5.3.3.1.Шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу.		
Сабақ мақсаты:	Барлық оқушылар орындай алады: Өлеңдегі тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының мағынасын жалпылама ашады. Хат, өлең жазудың талаптарын сақтап жазады. Тақырып бойынша өз болжамын жалпылама білдіреді. Көптеген оқушылар орындай алады: Өлеңдегі тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының мағынасын біршама ашады. Хат, өлең жазудың талаптарын біршама сақтап жазады. Тақырып бойынша өз болжамын өзіндік көзқарасы тұрғысынан білдіреді. Кейбір оқушылар орындай алады: Өлеңдегі тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының мағынасын толықтай ашады. Хат, өлең жазудың талаптарын сақтай отырып, көркем шығармадан алған әсерлерін сипаттап жазады. Тақырып бойынша өз болжамын шығармашылық тұрғыдан жеткізе алады.		
Бағалау критерийлері:	1. Өлеңдегі тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының мағынасын ашады. 2. Көркем шығармадан алған әсерін авторға хат, өлең түрінде жеткізе алады. 3. Шығармадағы кейіпкердің болашақ әрекетіне болжам жасап, өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазады.		
Құндылықтарды игерту:	Ашықтық. Құрмет. Академиялық шындық.		
Тілдік мақсаттар:	Пән лексикасы және терминология: Ауыспалы мағынадағы сөздер. Әдебиет теориясы ұғымдары Диалог және жазылым үшін қажетті сөз тіркестер: Менің ойымша, деп ойлаймын, қорытындылай келе, біріншіден т.б.		

Осыған дейін меңгерілген білім	«О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңінде көтерілген мәселелерді анықтайды.																																																		
Жоспар																																																			
Жоспарланатын уақыт	Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер		Дереккөздер																																																
Сабақтың басы	Қызығушылықты ояту «О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңінде көтерілген мәселелерді анықтайды. Оқушыларға сабақтың тақырыбы мен мақсаты таныстырылады.		https://www.google.com/search																																																
Сабақ ортасы	<div>1-тапсырма «Сиқырлы сөздер қоржыны» әдісі</div> <div>Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңінен ауыспалы мағынадағы, эпитет сөздерді тауып, оюлы қоржынға сал.</div> <div><table><tr><th>Дескрипторлар</th><th>1 ұпай</th><th>2 ұпай</th><th>3 ұпай</th></tr><tr><td>Эпитет сөздерді анықтайды</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Ауыспалы мағыналы сөздерді анықтайды</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Сөз қоржынын әзірлейді</td><td></td><td></td><td></td></tr></table></div> <div>2-тапсырма «Автормен сырласу хаты» әдісі</div> <div>Дулат аталарың жырлаған жетім тағдырын бүгінгі жетімдер өмірімен салыстырып, өз сезімдеріңді білдіріп, авторға хат жаз. (Сөз саны 35-40 сөз)</div> <div><table><tr><th>Дескрипторлар</th><th>1 ұпай</th><th>2 ұпай</th><th>3 ұпай</th></tr><tr><td>Өлеңдегі жетім тағдырын бүгінгі жетімдер өмірімен байланыстырады</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Өз сезімдерін білдіреді</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Авторға хат жазады</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Хат талабын сақтайды</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Сөз санын сақтайды</td><td></td><td></td><td></td></tr></table></div> <div>3-тапсырма</div> <div>Ақтан жас ақын үмітін ақтады ма? Ақтанның болашақтағы өміріне болжам жасап, өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жаз. Сөз саны 60-70 сөз.</div> <div>Эссені жазуда ескеру керек жайттар:</div> <div>1.Эссенің құрылымдарын (кіріспе, негізгі, қорытынды) сақтай отырып жазыңыз;</div> <div>2.Ойды 2-3 дәлел келтіру арқылы нақтылаңыз;</div> <div>3.Эссе 60-70 сөзден құрылуы қажет.</div> <div><table><tr><th>Дескрипторлар</th><th>1 ұпай</th><th>2 ұпай</th><th>3 ұпай</th></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table></div>			Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай	Эпитет сөздерді анықтайды				Ауыспалы мағыналы сөздерді анықтайды				Сөз қоржынын әзірлейді				Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай	Өлеңдегі жетім тағдырын бүгінгі жетімдер өмірімен байланыстырады				Өз сезімдерін білдіреді				Авторға хат жазады				Хат талабын сақтайды				Сөз санын сақтайды				Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай				
Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай																																																
Эпитет сөздерді анықтайды																																																			
Ауыспалы мағыналы сөздерді анықтайды																																																			
Сөз қоржынын әзірлейді																																																			
Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай																																																
Өлеңдегі жетім тағдырын бүгінгі жетімдер өмірімен байланыстырады																																																			
Өз сезімдерін білдіреді																																																			
Авторға хат жазады																																																			
Хат талабын сақтайды																																																			
Сөз санын сақтайды																																																			
Дескрипторлар	1 ұпай	2 ұпай	3 ұпай																																																

ТОПТЫ БАҚАЛАУ

Қызыл
Барлық тапсырмалар орындалған

Жауап
Барлық тапсырмалар орындалған

Қызыл
Барлық тапсырмалар орындалған

	Кейіпкердің келешек өміріне болжам жасайды				
	Кейіпкердің өмірлік құндылығына талдау жасайды				
	Өзіндік көзқарасын шығармадан дәлелдер келтіре отырып, әдеби эссе жазады				
	Эссе құрылымын сақтайды				
	Сөз санын сақтайды				
Топ мүшелері дескриптор бойынша кері байланыс береді.					
Сабақтың соңы	<p align="center">Кері байланыс</p> <p align="center">Төмендегі суреттің бірін таңдап, бүгінгі сабақ болашақтағы мақсатына қалай әсер ететіні туралы айтып беру.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>КҮН</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>ЖҰЛДЫЗ</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>БҰЛТ</p> </div> </div>				

Фокус топ мүшелері өткізген зерттеу сабақтарында алынған тәсілдер, атап айтқанда, «Сиқырлы сөздер қоржыны» әдісі, «Автормен сырласу хаты», т.б әдістер қашықтықтан оқыту жағдайында жалпы сабаққа қызығушылықтарын, өмірді тануға, бірсарынды ойларын өзгертуге көмектесе алды [4].

А деңгейіндегі оқушыға зерттеу сабақтарының ықпалы жоғары болды. А деңгейіндегі оқушының оқу үлгерімі жақсы, ізденімпаз, сабаққа үнемі дайындықпен келеді. Барлық сабақтарға белсене қатысатын оқушы осы зерттеу сабақтарында да өзінің алғырлығымен көзге түсті. Оқу мақсатынан туындаған тапсырма мазмұнын айқын түсініп, өз пікірін, көзқарасын үнемі жеткізеді. Қашықтықтан оқыту жағдайында өткізілген зерттеу сабақтарында таңдап алынған әдіс-тәсілдер оқушының белсенділік әрекетін дамытуға ықпалы зор болды.

В деңгейіндегі оқушының оқу үлгерімі орташа, белсенділігі бірде жоғары, бірде төмен болатын. Сабақтарда ұсынылған тапсырмалардың мазмұнын түсінеді, көтерілген проблемалық сұрақтар бойынша талқылауларға ішінара қатысады. Мәселені айқындау, шешу қабілеті, дербес әрекеті тұрақсыз, тапсырма деңгейіне сәйкес. Жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындауда киналады. Бірінші циклде өткен зерттеу сабақтарына қатысу белсенділігі төмен, тапсырмаларды енжар орындайды. Сұрақ қойсаңыз ғана жауап береді. Дегенмен де, өткен оқу тоқсанымен салыстырғанда оқушының орта деңгейден сәл көтерілгені аңғарылады,

С деңгейіндегі оқушының үлгерімі төмен, сабаққа құлықсыз, қатысу белсенділігі төмен, үй жұмысын жүйелі орындамайды. Ол зерттеуге дейінгі сабақтарда көп белсенділік таныта алмаса да, кейінгі сабақтарда біртіндеп ашыла бастады. Топтық талқылаулар кезінде белсенділік танытып өз пікірін білдіреді. Зерттеуге алынған оқушылар сабақ барысында өздерін керекті тұлға екендігін түсініп, талданған мәселенің түйінін алып шығуға талпыныс білдірді [5].

Зерттеу сабақтарында қолданылған әдіс-тәсілдер оқушы дамуына ықпалы тиді деген сенімдеміз. Зерттеуден кейін, «Балаға ой еңбегінің шаттығын, табыс қуанышын беріңіздер»

деген тұжырыммен қорытындылай келе, тиімді тәсілдердің табысты жолға, нәтижелі іске бастайтынына көз жеткізе алдық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР::

1. Пит Дадли. Lesson Study: нұсқаулық. Кембридж, 2011ж.
2. Қазақ тілі мен әдебиетінен үлгілік оқу бағдарламасы, 2017ж.
3. Қазақ әдебиеті. «Арман-ПВ» баспасы, 2017ж.
4. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары. Оқу- әдістемелік құрал, Астана, 2014ж.
5. Lesson Study арқылы тәжірибені жетілдіру және алға жылжу: аға оқытушылар, көшбасшы мұғалімдер мен пән мұғалімдеріне арналған нұсқаулық.

*Амандыкова Э.Ж. директор,
Пишеничкова Л.М. учитель-логопед
КГУ «Специальная школа-интернат № 4»
управления образования
Карагандинской области*

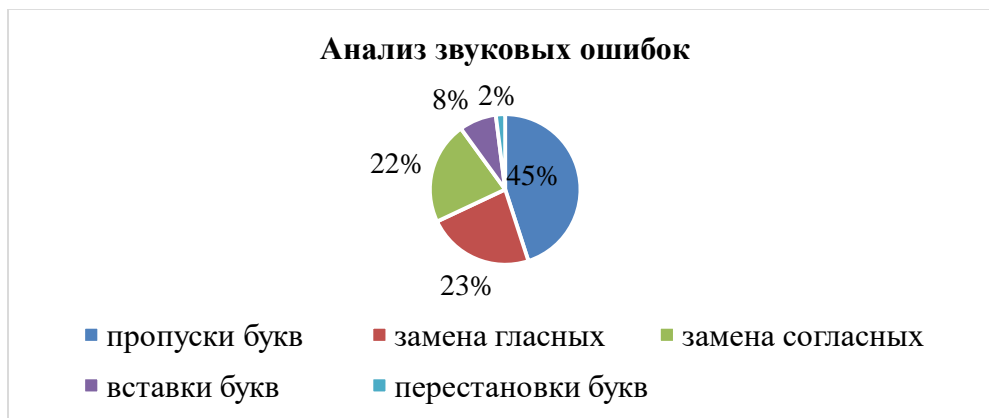
ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА НАГЛЯДНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО КОРРЕКЦИИ НЕДОСТАТКОВ РАЗВИТИЯ РЕЧИ

Процесс развития современного образования нацелен на обеспечение благоприятных условий обучения и воспитания детей с особыми образовательными потребностями. Обучение детей с задержкой психического развития как в условиях специальной организации образования, так и в условиях общеобразовательной школы должно строиться с учетом их психического развития и потенциальных возможностей. Для этого необходимо не только адаптировать программный материал к их познавательным способностям, но и применять специальные методы и приемы обучения. Одним из таких является метод наглядного моделирования.

Поиск эффективных методов работы был вызван стойкими ошибками на письме обучающихся школы-интерната. Основную группу составляли ошибки, связанные с недостатками фонематического восприятия. Так на начало 2018-2019 учебного года в диктантах 17 обучающихся третьих классов ошибки, обусловленные недостаточностью фонематического восприятия, составили 62% от общего количества ошибок, лексико-грамматические - 14%, графические - 4%, орфографические - 20%.

При этом 45% составили ошибки на пропуски букв, 23% - на замену гласных букв, 22% - на замену согласных, 8% - это были вставки букв и 2% - их перестановки.

Замены согласных на письме составили третью группу по количеству ошибок. Как показывает практика, они носят стойкий характер, и требуют длительного периода для устранения. Все это и привело к поиску методов работы, при которых было бы задействовано большее количество анализаторов и соблюдались бы принципы поэтапного формирования языковых умений и навыков у детей с задержкой психического развития.

Традиционно в добукварный период обучение ведется с использованием звуковых образов гласных и согласных звуков. Именно графическое изображение (цветовое) лежит в основе звукового анализа и синтеза слов. Оно позволяет поэтапно переходить от развернутого внешнего действия с условными заменителями звуков к умственному, без опоры на условно-графическую схему, и далее проводить работу без вспомогательных действий.

Методика обучения грамоте с использованием наглядной модели (схемы) звукового состава слова представлена многими авторами. Примером тому служат буквари Эльконина Д.Б. и Журовой Л.Е.

Моделирование с использованием графического замещения применяется в работе при дифференциации шипящих и свистящих звуков у А.Н. Ефименковой и Г.Г. Мисареко. За основной признак у авторов взято положение органов артикуляции шипящих и свистящих звуков:

Ш - стрелка вверх, т.к. язык находится за верхними зубами, кружок - губы в артикуляционном укладе образуют трубочку.

С – стрелка вниз, губы в улыбке. Авторами предложен ряд дидактических упражнений с применением графических символов.

Задание: напишите букву с или ш, опираясь на условные обозначения. [1]

↓ ↓   ↑ ↑
с с   ш ш

Задание: произнесите слоги, заменяя условные обозначения звуком [с] или [ш].

Напишите эти слоги. [1]

↓   ↓ а   ↑ р   ↑ и
са   со   шу   ши

Идея графического замещения была использована на занятиях по коррекции недостатков развития речи при изучении парных согласных по звонкости – глухости.

Ассоциативно тактильное ощущение вибрации голосовых связок мы с детьми стали связывать с образом звучащего колокольчика и звонкий согласный обозначили треугольником (в букваре Эльконина это бубенчик – колокольчик на шапочке. У Журовой - это колокольчик над графическим изображением согласного звонкого звука). Глухой согласный, в связи с отсутствием вибрации, обозначили квадратом - подушечкой (голосок спи).

Таким образом, процесс знакомства с согласными звуками и их дифференциации стал проводиться через многоаспектное восприятие: сочетание зрительных, слуховых, кинестетических, мышечных ощущений. Дети получили как бы двойную опору для

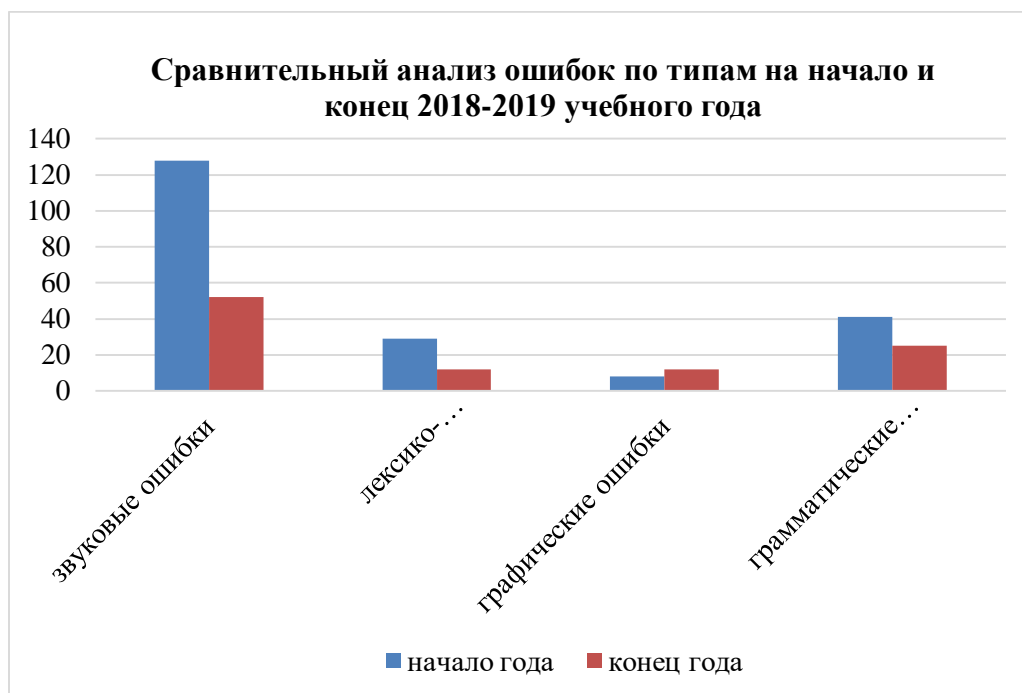

восприятия: слуховую и зрительную, причём такую зрительную, которая в отличие от буквы легко и быстро запоминается, помогает моментально воспроизвести звук.

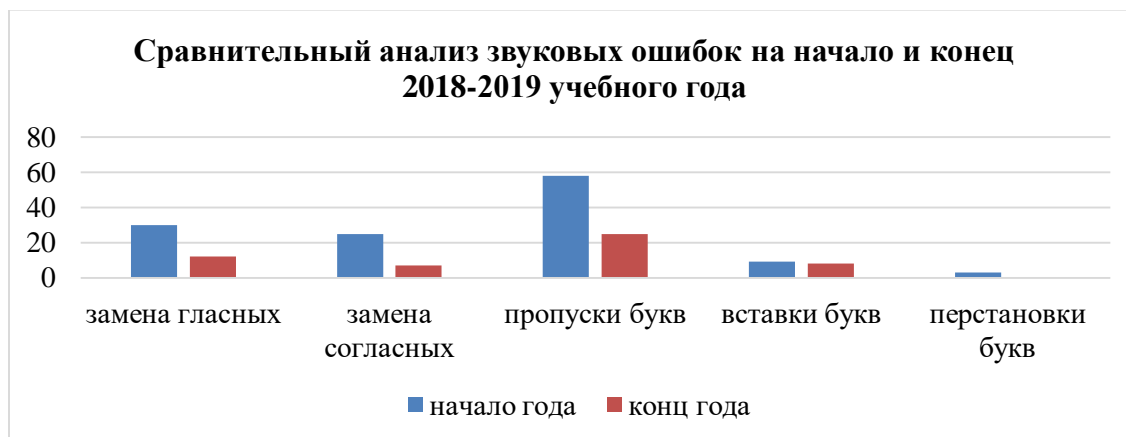
При дифференциации парных согласных по звонкости-глухости были введены графические символы: - звонкий согласный, например: [г], - глухой согласный - [г']

На начальном этапе работы учитель-логопед дает обучающимся зрительную опору на графическое изображение соответствующей буквы. Задания могут быть следующего характера: назови соответствующий звук, опираясь на условные обозначения; спиши, обозначая графическое изображение соответствующей буквой. Затем детям предлагают звук обозначить соответствующим графическим символом - записать под диктовку слова, предложения, заменяя парные согласные соответствующим графическим изображением.

Применение метода моделирования показало свою эффективность при анализе итоговых письменных работ в мае 2019 года. Общее количество звуковых ошибок с 128 уменьшилось до 52; лексико-грамматических с 29 до 12 ошибок; грамматических с 41 до 25.

Ошибок на замену гласных в работах обучающихся уменьшилось на 18, на пропуски букв на 32, на 4 стало меньше ошибок на вставки букв ,и отсутствовали ошибки на перестановки.

Большую роль применение графических моделей играет на развитие у обучающихся навыков самоконтроля. Владея внешними формами замещения, дети учатся применять наглядные модели в уме и видят результат своей деятельности. Все это повышает эффективность процесса формирования грамотного письма, делает обучение занимательным для обучающихся с дефицитом внимания и сниженной познавательной активностью.

Работу с использованием данного метода можно проводить фронтально и индивидуально на уровне звука, слога, слова, предложения. Можно применять на этапе изучения нового материала, при закреплении и проверке сформированных навыков.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ефименкова Л.Н., Мисаренко Г.Г. Организация и методы коррекционной работы логопеда на школьном логопункте. М: Просвещение, 1991.
2. Журова Л.Е., Евдокимова А.О. Букварь: 1 класс: учебник для учащихся общеобразовательных учреждений в 2 ч. – М.: Вента-Граф, 2011.
3. Симонова Ю.Б., Прушинский С.А.. Развитие инклюзивного образования: сборник материалов / сост. – М.: Региональная общественная организация Перспектива. – М.: 2007.
4. Эльконин Д.Б. Букварь. М.: Просвещение, 1995 .

*Л.А.Амерханова
Қарағанды облысы білім басқармасының
«№ 10 арнайы мектеп-интернаты»
КММ директоры, Балқаш қаласы*

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында қазақ даласында «ояну» дәуірі басталды. Дәл осы кезең ағартушылық пен білімге бетбұрыс жасалған нақты қадамдармен дараланды. Туған тіліміздегі төл ғылымның іргетасын қалаудың өзектілігі күннен күнге тереңдей түсті. Болашақ алдындағы осы маңызды міндеттерді бір топ ақын, ғалым, жазушы, қайраткерлер толымды түйсікпен сезіп, олқылықтың орнын толтыру үшін еңбектенді. Білім шоғын үрлеген зиялылар шоғырын бүгінгі тарих әспеттеп берді. Қазақ даласы мен баласының ілім мен ғылым бұлағынан сусындауға жол ашқан тұлғалар биігінде Ыбырай Алтынсариннің аты алғашқылардың бірі болып аталады. Еуропа есігінен еніп, білімімен толық танысқан Балғожа бидің немересі ұлы ел төсінде ең бірінші мектеп есігін айқара ашты. Ол туған халқын ашық ұранмен сауат ашуға шақырды. «Кел, балалар оқылық» өлеңі сөзіміздің айқын айғағы. Осы өлеңдегі шумақтарымен балаларды оқу-ағартуға талаптандыруының түпкі мақсатын былайша жеткізді:

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Әлпештеген ата-ана
Қартаятын күн болар.
Қартайғанда жабығып,
Мал таятын күн болар.
Ата-енең қартайса –
Тіреу болар бұл оқу,
Қартайғанда мал тайса

Сүйеу болар бұл оқу. [1]

Шындығында, «дала қоңырауы» оқудың қажеттілігін ұлттық болмыстан ұзатпай, тамырынан дөп басып насихаттады.

Сонымен Ыбырай Алтынсарин – ағартушы-педагог, жазушы, этнограф, көрнекті қайраткер. Ұлттық мектептің қалыптасуында өнімді өнеге көрсеткен ұлы ұстаз. Оның сан салада сіңірген еңбегін, шығармашылығын М.Әуезов, С.Мұқанов, Б.Кенжебаев, С.Сейфуллин, Қ.Жұмалиев, С.Талжанов т.б. сынды ғалымдар зерттеп, бағасын берді. Сәбит Мұқанов «Жарқын жұлдыздар» туындысында мақаламызға арқау болған тұлғаның педагогика мен әдебиетке қосқан үлесін өз деңгейінде саралайды: «Ең алдымен, қазақ балаларына арналған мектептер үшін орыс алфавитінің негізінде Ыбырай қазақтың бірінші алфавитін жасады. Онымен ғана қанағаттанбай, сол мектептеріне арнап оқулықтар құрастырды. Осы ісінің үстінде оның жақсы әдебиетші және талантты жазушы екендігі де көрініп қалды», дейді. Осылайша, Сәбит Мұқанов ұлт ұстазының мол мұрасына объективті түрде жоғары баға берді. [2]

Педагогика саласының сүрлеуін қалаған ол, қазақ даласында алғаш мектеп ашып қана қоймай, оқушылардың санасын білім нәрімен сәулелендіру бағытында оқулықтар жазды. Өзі ашқан мектептерде ұстаздық қызмет атқарып, сабақ берді. Ұстаздық қызметінің алғашқы жылдарынан-ақ өнер-білімнің шамын жағып, балаларға тәлімді тәрбие, білім беру әдістерінің оңтайлы үлгісін қалыптастырды. Туған халқының жарқын болашағын жаңа үлгідегі мектептермен байланыстырды. Ұлттық білім беру саласы тарихындағы бас маман қалаған негіз жылдармен жылжып актуалдылығын жоймақ емес. Айтылған ақпараттарға төменде толығырақ тоқталамыз.

Ыбырай Алтынсариннің педагогика мен бала тәрбиелеу ісіне қосқан үлес-салмағы зор. Қазақ балаларының көзін ашу үшін көптен көкейін босатпаған Ыбырай Алтынсарин облыстық басқармаға мектеп ашу туралы өтініш жолдайды. Мұқалмас жігерінің арқасында 1860 жылы ақыры арманын орындауға рұқсат алады. Алғашқылардың жүзеге асуы қашанда оңай болмаған. Сол секілді ұлт ұстазына білім ордасының есігін айқара ашу күрделі процестердің күрмеуін шешумен ғана орындалды. Жергілікті билік өкілдерінен қолдау таппаған ұлы бастама ұзаққа созылып, 1864 жылы ғана 8 қаңтар күні Торғай топырағында алғашқы қазақ мектебі бой көтерді. Бұл тебіреністі сәтті ұстаздың өзі былайша толғанып жеткізеді: «Қаңтардың сегізі күні менің көптен күткен ісім жүзеге асып, мектеп ашылды және оған қазақтың тамаша да, сүйкімді де, зерек те 14 ұл баласы қабылданды. Мен оларды оқытуға қойға тиген аш қасқырдай кірістім. Қуанышыма қарай балалар айналдырған үш айдың ішінде орысша және татарша оқуы да, тіпті жазуды да меңгеріп алды», - деп жазба қалдырған. Асылында, қазақ даласындағы алғашқы мектептің ашылуы бүгінгі күнге дейін үлгі болып жалғасып жатқан базалық мағлұмат. Ыбырай Алтынсарин осы ілкімді ісі арқылы, мектепке оқушыларды қабылдау тәртібін, сынып жасақтау, жоспарлы-мерзімнен кешіктірмей оқытудың жарқын мысалын танытты. Ағартушы – педагог 1879 жылы Торғай облысы бойынша орыс-қазақ училищелерінің инспекторы қызметіне кірісті. Бұл функция дала қоңырауының қолын ұзартып, қазақ мектептерінің саын арттыруға септесті. Сол тұстарда Ыбырай Алтынсарин Қостанай қаласынан бастап, Жітіқара Әулиекөл, Обаған, Қарабалық болыстарында он бес мектептің салынып, ашылуына ұйытқы болды. Ол қазақ қыздарының болашақ ұлттың тәрбиешісі екенін ұғынып, оларға арнап 1888 жылы 12 орындық интернаттың негізін қалады. [3] Соңғы дерек, білімге барлығының талабы мен таласының тең екенін айғақтаған ұлы іс еді. Осы қадамнан кейін қазақ қыздарының да сауат ашып, хат тануына қатысты қатқан сеңнің еруіне мүмкіндік туды.

Ыбырай Алтынсарин, білім ұясын ашып, ұстаздық еткен тұста туған тілде, кәсіби талапқа сай оқу құралдары мүлде жоқ болды. Бұл кемшілік жеткілікті деңгейде білім алуға өз кедергісін келтірді. Аталған қиындықтардың қатарын сирету мақсатында «дала қоңырауы» педагогтарға арналған оқу-құралымен қатар, қысқа мазмұнға бай әңгімелер мен өлең шумақтарын жазуға белсене кірісті. Бұл миссиясы туралы пікірлесі, орыс ғалымы Николай Ильминскийге жазған хатында былай баяндады: «Татар тілінде жазылған кітаптардан құтылу

үшін қазақ тілінде оқуға арналған бастауыш кітабымды кеше ғана бастадым», - делінген. Осы межені орындау кезеңінде «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку» еңбегі 1879 жылы Оренбург қаласында жарық көрсе, «Киргизская хрестоматия» 1879, 1906 жылдары екі рет баспа көрді. Ұлттық педагогикадағы ойып алар орасан орны бар еңбек «Қазақ хрестоматиясы» алғаш рет Қазан қаласында 1896 жылы ұстаздар қауымы мен жаппай оқырманға жол тартты. [3]

Ағартушының қай еңбегін алып қарасақта педагогикалық идеясы мен бала тәрбиесіндегі ұстанымдарын жете тануға болады. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасын, әуелі, ұстаздар қауымы терең түсініп, ой елегінен өткізсе ондағы таным мен білімге бай идеялық жүйені оқушы бойына сіңіру оңай болмақ. Ұлт ұстазының шығармалары адам тәрбиелеуде еңбектің орнын ерекше екшейді. Оқытуда тәртіпке, оқушының мінез-құлқын ортаға бейімдей отырып қоғамға сіңісуге, ерінбеуге, ізденуге үйретудің алғашқы орынға қойған оның қағидалары баланың білім бұлағына бас қоюына арналған негізгі алғышарттар. Заманауи білім жаңалығы деп қабылданып жүрген сабақты түрлі методикаға сүйеніп өткізу, оқушының үлгерім деңгейіне сай тапсырмалар беру, сабақ барысында балалармен тең дәрежеде қарым-қатынас орнату сынды әдістер Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық еңбектерінде қамтылып, ұсынылған ережелер екенін ескерген жөн. Ол сондай-ақ, әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, мәселеге көзқарасын еркін жеткізуге ықпал жасау үшін ұстаздардың алдына зор талап қояды. Сонымен бірге, ол оқушыны жас шағынан жауапкершілікке, ізденіске, еңбекке, әдепке баулу оқу процесінің ажырамас бөлігі болуы тиіс деген тұжырым жасайды. Шындығында, ағартушының бұл ұстанымдары жаңартылған білім жүйесін қажет ететін кезеңде де өзектілігін жоғалтпаған. Керісінше, күн өткен сайын қырланып, жарқырайтын жаһұт секілді құндылығын биіктетуде. Сонымен қатар, Ыбырай ұстаздың білім беру саласындағы ізгі ынтымақтастық идеясын қуаттайды. Бала терең білім алу үшін мектеп-ұстаз-ата-ана үштігінің бірлескен ынтымақтастығын алға тартады. Ұстаздардың шеберлік деңгейін шыңдап отыруы керек деген тұжырымы да бүгінге дейін өзекті. «Дала қоңырауы» педагогикадағы аталмыш ұстанымдарын оқу құралдары мен қысқа әңгімелерінде зор ынтамен баяндады.

Қорыта келе, тәрбие мен білім беруде қазір біз қолданып жүрген ұстанымдар мен қалыпқа түскен жүйенің бастауын Ыбырай Алтынсарин еңбектерінен табамыз. Оқушының жек қабілеттерін айқындай отырып, дарынын шыңдау, жеке жұмыс жасау, өз бетінше ізденіске баулу әрекеттерінде тәрбиені басты орынға шығару жыл жылжыса да құнын жоймағанына көз жеткізіп отырмыз. Бұл қалыптасқан ұстанымдар Ыбырай Алтынсариннің ұстаздық жолында еткен жанкешті еңбегінің жарқын жемісі. Бүгінгі ұрпақ пен ұстаздардың жеңісі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969
2. Ә. Ламашев «Ы.Алтынсарин» - Алматы: Ана тілі.- 1991
3. Қазақтың ағартушылық философиясы. З.К. Шәукенова және С.Е. Нұрмұратов. Алматы. 2015

*К.Ж.Амирбекова бастауыш сынып мұғалімі
«Сәкен Сейфуллин атындағы
№7 мектеп-гимназиясы» КММ, Балқаш қ*

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Білім берудегі басым бағыттардың бірі – оқыту үрдісінде жаңашыл технологияларды қолдана отырып, білімнің кепілдік нәтижелеріне қол жеткізу. Дүниежүзілік озық тәжірибелерге сүйене отырып жаңа үрдісте оқыту, яғни әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, жан-жақты дамыту керек. Қазіргі білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас пайда болып, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Ол үшін оқыту үрдісін өзгерте отырып, мұғалім шығармашылықпен айналысу керек. Бұрын оқушы білімді қабылдаушы, жинақтаушы болса, ал қазіргі жаңа талап бойынша өздігімен білім алушы, үйрене білуші ретінде танылады. Сондықтан жеке тұлғаны осыған лайықтау үшін оның жаңа бейнесін заман талабына сай дайындауымыз қажет деп ойлаймын.

Білім берудегі жаңашыл технологиялардың басты мақсаттарының бірі – баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Педагогикалық жаңа технология-іс-әрекетке, оқыту барысында жүзеге асатын педагогикалық жүйе. Жаңа технологияларды пайдалану өмірдің талабы. Ол жеке тұлғаны жетілдіруге, белгілі мақсатқа жету жолында арнайы ықпал ететін қажетті әдіс-тәсілдер. Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті-білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни жаңа технологины меңгеру екенін баршамызға белгілі. Жаңа технология түрлерін сабақ барысында пайдалану, оқушыны шығармашылыққа, ізденімпаздыққа, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі.

Жаңа технологияны қолдану мына кезеңдерде іске асады:

I кезең-оқып үйрену

II кезең-меңгеру

III кезең өмірге ендіру

IV кезең - дамыту

Жаңа педагогикалық технология түрлері өте көп. Соның бірнешеуіне тоқталып өтсем:

Ойын технологиясы: Ойындар технологиясы дегеніміз – мұғалім жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Ойын түріндегі жұмыстар сабақ үстіндегі қолайлы деген жағдайларда пайдаланып, оқушыларды қызықтырушы құрал ретінде қолдануға болады. [1]

Проблемалы оқыту технологиясы: Проблемалы оқыту мұғалім басшылығымен қиын жағдаяттарды туғызу және оқушылардың белсенді түрде өз беттерімен шешу жолдарын қарастырады. Нәтижесінде олардың ойлау қабілеттері дамиды, шығармашылық іскерліктері мен дағдыларының қалыптасуына жағдай жасалады. [2]

Саралап оқыту технологиясы: Саралап оқыту технологиясы, оқыту процесінің белгілі бөлігін қамтып, ұйымдастырудың шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы түрінде көрінеді. Сыныпты, топтарды оқытуға әртүрлі қолайлы жағдай туғызу қажет болады: әдістемелік педагогикалық-психологиялық және ұйымдастыру шаралары біріктіріледі.

Саралап, деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты: Әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз етеді.

- саралап оқыту әр оқушыға өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

- саралап оқыту әртүрлі категориядағы балаларға, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік беру.

- саралап оқыту құрылымында білімді игерудің бірнеше деңгейі қарастырылады.

Жекелеп оқыту технологиясы: Мұғалім бір ғана оқушымен жұмыс жасайды. Оқушы тек оқу құралдары мен өзара қатынаста болады. Жекелей оқудың басты жетістігі баланың қабілеті мен оқудың әдісі мен мазмұнын өз қабілетіне қарай бейімдеуіне мүмкіндік береді.

Топпен оқу технологиясы: Бұл сыныпта оқу жұмысын ұйымдастыруда белгілі бір тапсырманы бірлесіп шешуі үшін сыныпты уақытша топтарға бөлуді қажет етеді. Оқушылардың өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, бірлесіп ынтымақтаса жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бір сабақтың үстінде берілген материалдарды, бір біріне көмектесе отырып толық меңгереді. Топтық жұмыс сабақты ұйымдастыруда жаңашылық алып келеді. Топ мүшелері

мен мұғалімнің арасында, топ мүшелері арасында сенімділік байланыстың орнығуына көмектеседі. Топ ішінде кері байланыс жүзеге асады.

Дамыта оқыту технологиялары: Бұл технологияда Л.В.Занковтың дамыта оқу жүйесі мен Д.Эльконин, В.Давыдовтардың дамыта оқыту технологияларын қолдануға болады. Оқушыны әртүрлі қызметтерге тарту, дискуссия, дидактикалық ойындарда оқытуда пайдалану, сол сияқты есті, ойлау қабілетін, елестетуді, сөйлеу тілін байыту бағытындағы әдіс тәсілдердің бірі. Жеке бас шығармашылығын дамытуға бағытталған дамыта оқыту жүйесі. Іздену, ойлап табу оқытудың негізгі құралы болады. Бұл технологияда топтық жұмыс әдісі кеңінен қолданылады:миға шабуыл ұйымдастыру-қызмет ойыны, еркін шығармашылық пікірталасы.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы:

- ассоциация;
- бірлестік қызмет;
- көзқарасын талдау мен дәлелдеу, қорғау.

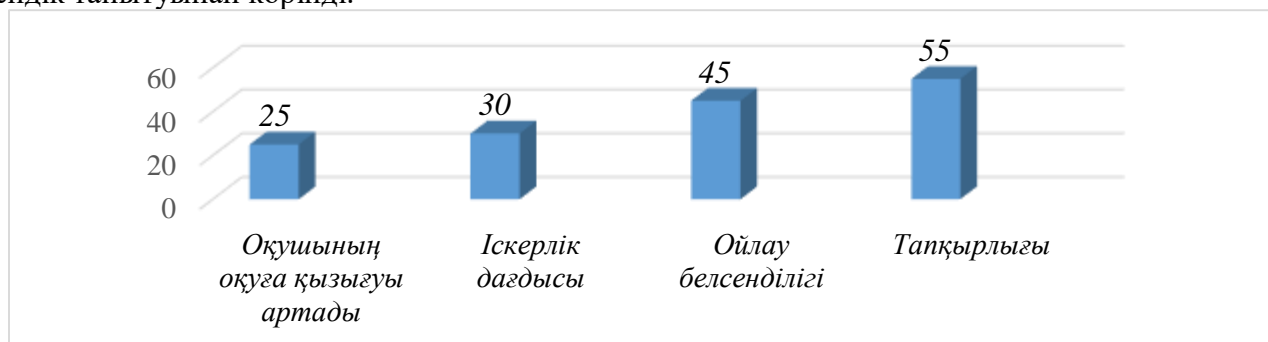
Осының нәтижесінде:оқушының оқуға қызығушылығы артады, өз бетімен білім алуына мүмкіндік беруі туады, оқушының ақпараттық тіл байлығы жетіледі.

Жеке пәндік технологиясы:Технология мазмұны оқу процесі бала миының танымдық қызметін жан-жақты жандандыра отыра, қызметі мен қатынастары арқылы баланың табиғи ойлауына негізделеді. Бұл да әсерлі сабақтар жүйесіне негізделген технология.

Бағыттары:

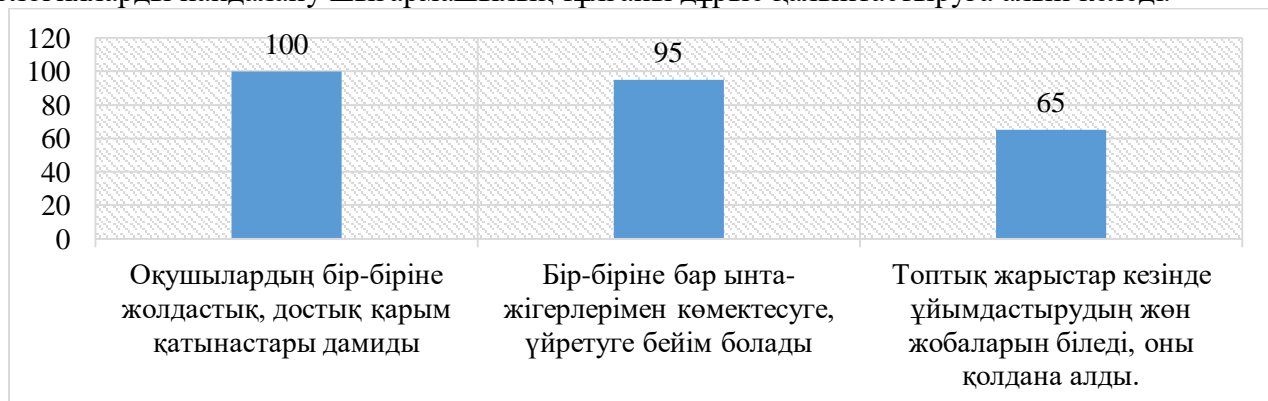
- қалыпты білім, шеберлік дағдыны меңгеру;
- ойлау қызметіне математикалық тәсілдерді меңгеру;
- қабілетті балаларды дамыту.

Ал соның ішінде сыни тұрғыдан ойлау көбінесе ашық пікір айтуға, балама шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, ұйымдасқан әрекеттерге және басқаларды сыни тұрғыдан ойлауға баулуды көздейді. Оқушы ғылыми тұжырымдамаларға сүйене отырып, сабақта өзгелердің жауабынан ой түйіп, басқаша қырынан танылуынан, әрбір ситуациялық жағдаяттарды жан-жақты қарастыруға белсендік танытуынан көрінді.

1-сурет. Оқушылардың белсенділік таныту мониторингісі.

Ал топпен жұмыс жасау тиімділігі:оқушы шығармашылық деңгейге мұғалім арқылы емес, өз әрекеті арқылы жетеді. Жаңа әдіс-тәсілдерінің ұтымдылығы осында. Жаңашыл технологияларды пайдалану шығармашылық тұлғаны дұрыс қалыптастыруға алып келеді.

2-сурет. Оқушылардың қарым-қатынас жасау мониторингісі.

3-сурет. Оқушылардың жұмыс жасау кезіндегі фотосуреттер.

Міне, осындай жаңа технологияны қолдануда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қоймай үлкен ізденіспен, шығармашылыққа баулуға болады. Нәтижесінде оқушы: оқыту процесінде жаңа технологияларды қолдануда білімін шыңдайды, жаңа оқыту үрдісін қалыптастырады, өздігінен іздену қабілеті ашылады. Ал өзімнің іс-тәжірбиеме келсем, қазіргі кезде жаңа технологияларды тиімді қолдану арқылы мақсатты түрде күткен нәтижеге жетуге болатындығын, тиімділігін әрекетті зерттеу барысында көз жеткіздім.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ж.Садыбекова «Оқу - тәрбие үрдісінде ақпараттық коммуникациялық технологияны қолдану қажеттілігі» - 2008 ж. №4;
2. Оқытудың қазіргі технологиялары /Бастауыш мектеп - 2006ж. №5;

М.Н.Амиртаева
бастауыш сынып мұғалімі
«А.Байтұрсынұлы атындағы мектеп
– гимназиясы»КММ, Қарағандық.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Кілт сөздер: Ыбырай Алтынсарин, ұлы ұстаз, мектеп, оқулық, тәрбие, еңбек, тәртіп, педагогикалық идея, қабілет.

Аннотация: Мақалада Қазақстанда білім беру жүйесінің қалыптасуы, Ыбырай Алтынсариннің ағарту саласына қосқан үлесі жайлы айтылады.

Білім беру саласындағы өзгерістер, ұлттық ерекшелікті ескеру, даралап, саралап оқыту бүгінгі буынның басты мәселесіне айналып отыр. Осы тұрғыдан алғанда, осыдан бір жарым ғасыр бұрын қазақ сахарасында мәдениет пен оқу ағартудың туын көтерген, халыққа қажетті бар байлық, бақыт та, жақсылық та біліммен келетінін насихаттаған, ғылыми еңбегімен де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау сияқты табанды істерімен де үлгі-өнеге көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраларының маңызы ерекше.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласында білім беру ісімен кәсіпті түрде айналысқан алғашқы мамандардың бірі. 19-ғасырдың аяғында халықтың рухани дамып, басқалармен терезесі тең болуының негізгі факторы білім екендігіне көзі жетіп, оны іске асыруды ұйымдастыруға белсене араласты.

Ең алдымен, ғалым-педагог халықты дін ықпалынан босатып, ғылыми дүниетанымының қалыптасуын жеделдетуді ұсынды. Дүниетанымы кең адам қоршаған орта мен әлеуметтік-мәдени даму кеңістігінде еркін де батыл қимылдар жасай алады. Сонан соң ғалым-педагог білім беруді ұйымдастырудағы өзінің негізгі принциптерін ұсынды.

Ыбырай Алтынсариннің 19-ғасырдың аяғында өзінің педагогикалық қызметінде ұстанған негізгі принциптері 21-ші ғасырдың бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап отырған Қазақстанның қазіргі рухани-мәдени дамуында өзінің өзектілігін бірде-бір жоғалтқан жоқ. Керісінше, уақыт өткен сайын жаңа мазмұнға ие болып, жаңара, жандана түсуде десек қателеспеспіз. Бұл ғылым мен білім дамуындағы сабақтастықты және дәстүр тұрақтылығын дәлелдей түседі. [1]

Ыбырай Алтынсарин, бізге, ұстаздарға, яғни өз халқының ұрпақтарына сеніп кеткен. Міне, қазір біз Ыбырай атамыздың педагогикалық көзқарастарының қанша уақыт өтсе де жанданып, осы күнге дейін жүзеге асқанын айқын көріп отырмыз.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі оқытуды, негізінен, ана тілінде жүргізді. Сол кездегі белең алған жаттамалары оқуға қарсы шығып, олардың оқыту әдіс-тәсілдерін сынға алды. Зерттеу еңбектерінде, бірінші сатыда тіл-дамыту, екінші сатыда әліппе бойынша оқыту, жазу, салыстыра оқыту, сыныптан тыс оқыту сияқты жүйе бойынша оқыған шәкірттері қысқа мерзімде сауаттанып, тез меңгергендігі айтылады. Орыс тілін меңгертуде аударма әдісін пайдаланып, екі тілде еркін сөйлеу, ойлау, сөзді үйретуден бастауында екен.

Білім беру жүйесіндегі бүгінгі жаңаша бетбұрыс кезінде Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары, әдістемесіндегі көтерілген мәселелер өзінің өміршендігін танытып отыр.

Білім беруді демократияландыру мен ізгілендіру, оқу мен тәрбиенің бірлігі, білімнің дамытушылық сипаты, оқушыларды кәсіптік бағдарлау және де тағы басқа ұстанымдар осыдан бір жарым ғасыр бұрын халыққа қызмет еткен Ыбырай шығармаларында көрініс тапқан, педагогикалық көзқарасында ұсынған балаға еркіндік беру, жүрек жылуын беруі мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық, оқушы бойынан жақсы қасиеттерді табу тәрізді ұстанымдар білім беруді дамытудың өзекті мәселесіне айналууда. Егер балалар берген ақпаратты түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кіналауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кіналағаны жөн. Олар балалармен сөйлескен кезде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық көрсетуі керек деген ой-пікір бүгінгі таңда ұстаздардың ең басты мәселесі. Ыбырай дәстүрі осылайша білім мазмұнын, оқыту әдістерін жетілдіруде кең қанат жайып, молыға түсуде. Асыл қазынаға айналған мұралары бүгінгі таңда оқу бағдарламалары мен оқулықтарға еніп, 1-сыныптан 11-сыныпқа дейінгі сыныптан тыс жұмыстарда таныстырылып келеді. Бүгінгі таңда маңызды мәселеге айналып отырған отансүйгіштікке, халық дәстүрлерін қастерлеуге, салауатты өмір сүруге тәрбиелеуге қызмет етіп келеді.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі тәртіпке көп көңіл бөлген. «Тәртіптің шындыққа айналуы тәртіптілік сезімін тудырады» деген ұлы ұстаз.[2] Тәртіп деген педагогикалық ұғымға Ыбырай Алтынсарин терең талдаулар жасаған. Ол бірде тәртіп-тәрбие құралы десе, бірде тәртіп-тәрбиенің нәтижесі деген. Ал бұл халық педагогикасында «Тәрбие-тәртіптің құлы» деген түсінікке жақын келеді. Сондай-ақ тәртіп оқушының мектеп ережесіне бағына білуі мен шын еркіндіктің табиғи бірлігі дегенді ұлы ұстаз жазған. Міне, көзінде аса көрегендікпен көпшілікке ұсынған осы тұжырымдары қазіргі кезде мұғалімдердің қажетіне жарап жүр.

Адамның мінез-құлқын қалыптастыруда тәрбие рөлінің ерекшелігіне тоқталып, «Дүниедегі жақсы атаулы күннің нұрымен, ананың ақ сүтімен бойымызға дарып, сіңеді» деп тұжырым жасайды.

Еңбекті қадірлеу – ұлы ұстаздың шығармаларының басты тақырыбы. Өсиет, өнеге айта отырып, ой саларлықтай салмақ тастайды.

Ыбырай Алтынсариннің әңгімелерінің ішіндегі ең шоқтығы биік шығармаларының бірі – «Бай баласы мен жарлы баласы». Қазақ қоғамындағы өмір шындығын, ауыр тұрмыстың ыстық қазанында пісіп, тағдыр тауқиметін көрген кедей баласының еңбекқорлығын баяндайды. Осы шығарманы өткен кездегі басты мақсат Асан мен Үсенге салыстырмалы мінездеме бере отырып, кедей баласының сабырлығы мен көрегендігін, еңбекқор, өмірге икемділігін; бай баласының шыдамсыздығын жинақтай отырып, жазушының айтайын деген ойын, шығарманың идеясын айқын түсіндіру. «Талаптың пайдасы» деген әңгімесінде еңбектенсең, талаптансаң мақсат-мұратыңа жетерсің дей келіп, балаға білім берудегі еңбекке

баулудың рөлі өте зор деген ой тастайды. Тәрбиенің қазіргі біз пайдаланып жүрген қай саласын да Алтынсарин еңбектерінен табуға болады. [3]

Баршамызға бастауыш сыныптардан етене таныс, әрі ыстық «Кел, балалар, оқылық!» - қазақ хрестоматиясының беташар өлеңі. Жазылғанына бір ғасырдан астам уақыт өтсе де жас жеткіншектерді білімге, өнерге шақырған бұл өлеңнің маңызы, бір кезде Ыбырай атамыз армандаған өнер-білім бар жұртқа – терезесі тең, шаңырағы биік, мәдениеті озық елге айналып отырған бүгінгі заманда да еш төмендеген емес, қайта балаларды білім бағына шақыра бермек. Ыбырай Алтынсариннің айрықша атап айтар тарихи еңбегінің бірі – қазақ балалар әдебиетінің негізін қалауы. [4]

Қазақ хрестоматиясына енген алуан жанрдағы шығармалары мұның айқын дәлелі бола алады. Ыбырай атамыздың әңгімелерінен балалар әдебиетіне қойылатын негізгі талаптардың барлығы да, атап айтқанда, туындының көлемінің шағындығы мен қарапайымдылығы, тілінің таза, түсінікті әрі шұрайлылығы, тәрбиелік мәнінің жоғарылығы [1]ғы, оқиғалардың балалардың жасына сай болуы, ой-қиялдың шыныға ашылуы толық көрінеді.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Оқушының табиғи дарынын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, сабақ барысында бірнеше технология элементтерін кезекпен тиімді, оқушыны жалықтырмай жүргізуге болады. Сабақ-ұстаздың көп еңбектеніп, көп ізденуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Ыбырай Алтынсарин мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өміршеңдігін байқатады. Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологиялар бар. Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп саралап оқыту, проблемалық оқыту, интерактивті, белсенді оқыту және т.б. осылардың қайсысын алсақ та негізінде Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары жатыр деп айтуға болады. [5]

Қорыта келгенде, ұлыларды заман туғызады деп Гете айтқандай, ағарту саласының ірі қайраткері Ы.Алтынсариннің ағартушылық-идеялық шеберлігін заман талабына сай құбылыс деп қарауға болады. Қазіргі егеменді елеміздің мемлекеттік мәртебе алған ана тіліне деген құштарлықты дамыта түсу бағытында өз жұмысымды төрт бағытта жүргізуге тырысамын. Менің мақсатым оқушыларды шығармашылық жұмысқа жетелей отырып, оларға мәдени, әдеби сөйлей білу нормаларын үйрету; сөздік қорын байыту үшін лексикалық жұмыстар жүргізу; көркем сөйлеуге баулу мақсатында шешендік сөздерді үйрету, өз ойын ауызша-жазбаша баяндай білуге үйрету. Әдебиеттік оқуда ғана емес тіл сабақтарының өзінде халық педагогикасының негізін қалаған Ы.Алтынсариннің, А.Байтұрсынұлының мұраларына көмекке жүгінсек, бүгінгі ұрпақ бойынан жоғалтқанымызды табарымыз белгілі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар. Алматы, 1994ж.
2. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы, 1991ж.
3. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы, 2008 ж. №4,5
4. Бес ғасыр жырлайды. Алматы. «Жазушы». 1989 ж. 1 том
5. Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. Сыздықов Ә.Ы. 1969ж.

Амирхаирова Г.Ж.

*учитель русского языка и литературы
КГУ «Школа-лицей №101», г. Караганды*

ПЕДАГОГ-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Современный мир стремительно меняется. Меняются и ценности, которыми мы руководствуемся при обучении и воспитании. Развитие патриотизма, любви к Родине большой и малой остается неизменным спутником воспитания подрастающего поколения.

Хочется вспомнить строки из стихотворения Олжаса Сулейменова « Это кажется мне»

Только в сравнении с малым.
велик человек,
только в сравнение с великим
жив человек.

И это, действительно, так и есть. Мы должны знать историю своей страны, своей семьи. Ведь без знания прошлого не построишь будущее. Воспитывая и обучая детей в школе, педагоги должны стать своеобразным мостиком между прошлым и будущим. Миссия педагога в современное время, когда Казахстан стал независимым государством и ведет свою политику, огромна и бесценна.

Работая с подрастающим поколением, педагоги должны способствовать тому, чтобы дети знали выдающихся деятелей своей страны как яркий пример для подражания.

Одним из ярких представителей казахской интеллигенции является просветитель и педагог, поэт и переводчик Ыбрай Алтынсарин. Это человек, который внес огромный вклад в развитие казахстанского образования, человек, который заслуживает, чтобы о нем помнили, знали, изучали его жизненный путь. Алтынсарин был одним из тех, кто приобщил казахскую степь к миру высоких культурных ценностей.

В своем поэтическом творчестве Ы. Алтынсарин прежде всего обращался к молодежи с призывом приобретать знания, учиться. В знаменитом стихотворении «Давайте, дети, учиться!» поэт пишет:

Давайте же, дети, учиться начнем
И знания светлые нити навек
В свою благодарную память вплетем!

Необходимость образования во времена Алтынсарина нужно было доказывать. Трудно было не только открыть школу, но и набрать учеников. Только знания могут сделать человека всемогущим, счастливым. В этом и был убежден великий Учитель.

Как педагог-просветитель И. Алтынсарин огромное внимание уделял значимости и роли школы, а также социальной и нравственной миссии учителя в реализации целей учебного и воспитательного процессов. Он считал, что «...школы - это главные пружины образования киргизов... на них, и в особенности на них, и надежда; в них же и будущность киргизского народа» [2, с. 32]. Ы.Алтынсарин большое значение придавал нравственному воспитанию учащихся, их межличностным отношениям.

И. Алтынсарин – выдающийся педагог-просветитель казахского народа, является родоначальником системы начального профессионального образования в Казахстане, по инициативе которого открывались не только первые школы, но и двухклассные училища и ремесленные отделения при них.

Своей жизнью, своими произведениями, своими мыслями и действиями Алтынсарин доказывал, что гражданское воспитание, формирование гражданственности – одно из условий развития личности. К основным элементам гражданственности относятся нравственная культура, гармоничное сочетание патриотических, национальных и интернациональных чувств. Для успешного решения вопросов, связанных с воспитанием у молодежи гражданственности, необходим комплексный подход в работе.

Сегодня учителя стремятся учить молодое поколение ответственному отношению к истории своей страны, нашей государственности, ответственности за настоящее и будущее Казахстана. Это достигается на уроках, на которых учителя активно внедряют приемы и методы обучения в своей практике для того, чтобы заинтересовать ученика, чтобы ученик

смог применить полученные знания на практике. Он должен быть социально адаптированной и высоконравственной личностью. «Школа не имеет ничего общего с образованием. Это институт контроля, где детям прививают основные навыки общежития», - говорил известный политик Уинстон Черчилль. И действительно, вся программа образования направлена на развитие функциональной грамотности у обучающихся, на воспитание нравственных качеств.

Сегодня именем Ы.Алтынсарина в нашей стране названы улицы, его имя носят школы. В школах функционируют музеи, идет сбор материала о жизнедеятельности Ы.Алтынсарина. Дети пишут исследовательские работы, проекты. И это радует. Ведь жизнь Ыбрая Алтынсарина - это подвиг человека, сыгравшего очень важную роль в судьбе нашей страны.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. https://kopilkaurokov.ru/literatura/prochee/znachenie_pedagogicheskogo_nasledia_i_altynsarina_dlia_sovremennoi_teorii_i_pra

2. И. Алтынсарин. Избранные произведения. Алма-Ата, 1957

*Ш.Ж. Амирханова ағылшын тілі мұғалімі
«Көктас ауылының №4 жалпы білім беретін тірек мектебі
(ресурстық орталығы)» КММ, Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы*

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

*Education is the best friend. An educated person is respected everywhere. Education beats the
beauty and the youth.
Chanakya.*

Білім беру жүйесі – сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әр түрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әртүрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен бірге білім беруді басқару органдары жүйесінің жиыны.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Оқытудың дәстүрлі әдістері ақпаратты есте сақтауға бағытталған. Бұл сыныпта болудың ыңғайлылығын ескермейді. Нәтижесінде ақпарат стандартты түрде, мультимедияға және оқушылармен қарым - қатынастың басқа әдістеріне әсер етпей беріледі. Электронды білім мен ақпараттық технологиялар адамдардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтуде

Осыған қарамастан, білім берудегі қашықтықтан технологиялар бұл аймақтың аман қалуына және позициясын нығайтуға мүмкіндік берді. Тыйымдар мен адамдармен қарым - қатынас кезінде инфекция жұқтыру қаупінің нәтижесінде көптеген адамдар интернетті қолдана отырып оқуға көшті.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу

үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті.

Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялар:

- проблемалық оқыту;
- дамыта оқыту;
- деңгейлеп оқыту;
- дәстүрлі оқыту;
- модульдік оқыту
- сұрақ-жауап ойындары;
- цифрлық білім беру ресурстары.

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары:

- балаға ізгілік тұрғысынан қарау;
- оқыту мен тәрбиенің бірлігі; - баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту;
- баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту;
- баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту;
- әр оқушының дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу;

Проблемалық оқыту – ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен бірге нәтижелерге жету жолдарын, баланың таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Дамыта оқыту – мектеп жасына дейінгі балада білім, білік дағдының қалыптастыруын жоққа шығармайды, бірақ оқыту мен тәрбиелеу баланың дамуын қамтамасыз ететін жағдай болу керек. Дамыта оқыту технологиясы ұйымдастырылған оқу іс әрекетінде балаларға тәрбиешінің қарапайым ізденгіштік, зерттеушілік іс әрекетін қалыптастыру тән.

Дәстүрлі оқыту – балалардың таным қабілеттері және жас мөлшері шамамен бір деңгейді құрайды. Оқыту барысында жоспарланған тақырып кеңінен түсіндіріледі, балалар сол тақырып бойынша білім, білік дағдыларын игеру мақсатында жұмыс істейді.

Цифрлық білім беру электрондық оқулықтар, компьютерлік ойындар, виртуалды жаттығу әдістері, ғылыми-әдістемелік зерттеулер құрайды. Цифрлық білім беру міндеті:

- Оқытушының сабаққа дайындығына көмек.
- Оқытушының сабақ өткізу үрдісінде көмек.
- Оқушының үй тапсырмасын орындауда көмек.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық — заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», деп атап көрсетті. Қазіргі кезеңде Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі үшін жаңа модульдік оқыту бағдарламасын жасау халықаралық талаптарға сай және жұмыс берушінің талаптарын анықтайды. Мұндай бағдарлама біріншіден, халықаралық еңбек нарығында Қазақстан Республикасының техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі белсенді ойыншы болуы, екіншіден білім беру шарттарының сапасына ұсынылатын қатаң талаптар негізінде дайындау сапасын арттыру.[1]

Бұл модульдік оқыту бағдарламасы техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі үшін еңбек нарығының талдамасы мен функционалдық талдама негізінде жұмыс берушілермен тікелей және тығыз байланыста жасалған. Қорыта айтқанда, модульдік оқытудың өзегі – оқу модулі. Оқу моделі ақпараттардың аяқталған блогынан, бағдарламаны табысты жүзеге асыру үшін берілген оқытушының нұсқауларынан және оқушы іс-әрекетінің мақсатты бағдарламасынан тұрады. Модульдік оқыту білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, өз бетінше жұмыс істеу алу мүмкіндігі, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді. Модульдік оқыту технологиясының жеке тұлғаның өз-өзін дамытуға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға қажетті іскерліктері мен дағдыларын

калыптастыратын бірден-бір технология. Басқа салалар секілді, техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне де тың технологияларды енгізуге үлкен мән беріліп жатыр.

Менің ағылшын тілі пәні мұғалімі ретінде 14 жылдық тәжірибемде әлі деүлкен өзгеріс үстіндеміз. Заман ағымына сай, күнделікті озып жатқан жаңа технологиямен қатар білім беру жүйесі қарқынды дамуда. Ағылшын тілін үйрету қиын да, қызықты жұмыс. Оқыту процесінде тілді дұрыс үйрету ауызша сөйлеу, сауатты жазу, мәнерлеп оқыту өте маңызды. Ағылшын тілін оқытудағы білімділік мақсаты – шетел тілінде сөйлеуді үйрету, байланыста бола алу мен ортақ тіл табысып, қарым-қатынасты нығайтуға ұмтылу болса, тәрбиелік мақсаты – өзге адамдарды тыңдау мәдениетін қалыптастыру негізінде өз пікірін айта алу және қорғауғай алуды қалыптастыру. Оқытушы шеберлігінің өзегі – тіл байлығымызды дәлірек айтсақ, ойды жүйелеуге қажет сөздік қорының деңгейімен және сөйлеу мәдениетіміз бен сабақтас екендігін байқар едік. Ол үшін оқытушы біріншіден, өзі тілді еркін білуі қажет. Пандемияға байланысты былтырғы жылдары онлайн білім беру жүйесі кезінде біршама ұиындқтарға тап болғанымыз шындық. Бірақ интернет заманы дүркнреп тұрғанда ақпаратқа толы ресурстар ішінен өзімізге тиімділерін пайдалануға тырыстық. Сөзсіз ZOOM платформасы аса зор көмегін тигізді.

Zoom арқылы өткен сабақтың көрінісі

Сол сияқты сабақтарымда әсіресе жоғарғы сынып оқушыларына өте пайдалы сайт Sci Hub. Сан алуан тақырыптардағы әлемдік ғылыми мақалалардың қоры. Мұнда әр түрлі тақырыптарда, қандай да болсын тілде аударылған мақалалар тауып алуға болады.[2]

Sci-hub сайты

Сондай ақ бұрыннан оқушылардың шығармашылығын дамытуда, әр сабақты түсінікті әрі көрнекі пайдалану үшін қолданылатын Power Point программасын оқушылар жетік меңгеріп өз беттерінше слайдтар жасай алады.

Оқу процесінде жеке тұлғаның білікті маман етуге бағытталған оқыту тәсілдерін озық тәжірибемен сабақтастыру бүгінде күн тәртібіне шықты.

Өйткені, белгілі бір оқу орнын бітіріп шыққан түлектің алған білімі жұмыс берушінің талабымен сәйкес келе бермейді. Ақыры, сол маманға мұқтаж

оқушылардың жұмыстары

болып отырған жұмыс беруші жас кадрды қайтадан даярлап, оқытуға мәжбүр. Бесасап жұмысшы мамандар даярлау – бүгінгі күннің басты мәселесі. Сондықтан да кәсіптік білім беру саласында студенттерді кәсіби мамандыққа үйрету және тәрбиелеуде өндірістік оқыту шеберлері педагог болып саналады. Оқу процесін жетілдіру, оқушылардың қазіргі кезеңдегі технологиялық процестерді меңгеруі үшін өндірістік оқытуда көптеген инновациялық әдәстерді тиімді қолдана отырып, мамандығын жақсы меңгерген, білімін әрі қарай жетілдіріп отыратын білікті де, білімді кәсіби мамандар даярлауға әбден болады деп есептеймін.[3]

Бүгінгі таңда жас ұрпаққа кез келген пәнді ұғындырудың тиімді жолы – жаңа технология негіздері болып табылады. Мектеп оқушыларына биология пәнінен сабақ өткізу барысында оқыту, тәрбие

беру үрдісінде пәннің мақсатын, мазмұнын дұрыс құруда және қолайлы, тиімді формаларымен әдіс-тәсілдерді пайдаланып, оқушылардың білімге деген құштарлығын арттыру. Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа инновациялық әдістер мен оқыту технологияларын қолдану арқылы, дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу- тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://zkoipk.kz/kz/smartconf2018/1-section/4306-conf.html>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Sci-Hub>
3. <https://articlekz.com/kk/article/23194>

*Қ.А. Амралина қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
К.Байсейітова атындағы тірек мектебіні, Ақтоғай ауданы*

Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ КӨП ҚЫРЛЫ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТАҢДА ИГЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қандай танымал тұлға болса да,оның соңында қыруар мұра қалса да, ол белгілі бір дәрежеде уақыттық мәнге ие болатыны ақиқат. Мәселен, С.Сейфуллиндей әйгілі қайраткердің «Альбатрос», «Советстан», «Социалистан» поэмаларын да, сюжетті, эпикалық «Көкшетау»поэмасы да уақыттық шеңберге бағынышты.Олар сол уақытқа ғана қызмет етті. Бұл ой-толғамымыз арқылы С.Сейфуллиндей аққу арлы ақынды кемсітуді көздеп отырған жоқпыз,керісінше,одан іс-әрекеттерінің, оның қолынан туған рухани,өнер туындыларының уақытқа көп реттерде тәуелді екенін айтпақ болдық.

Мәселеге осы тұрғыдан келсек, XIX ғасырдағы үш алып бәйтеректің бірі боп табылатын Ы.Алтынсариннің мол мұрасын қазіргі уақыт биігінен бағалағанда, қаншама мерзім өтсе де, уақыттық мәнге бағына қоймаған мұра деп бағалағанымыз абзал. Себебі,төмендегідей мәселелерге ден қойғанымыз орынды. Және бұл айтпақшы боп отырғанымыз кешегі уақытқа ғана емес, бүгінгі уақытқа да қатысы бар өзекті мәселе деп ойлаймыз. Көркем әдебиеттің негізгі зерттеу нысаны өмір шындығы болса, осы өмір шындығы, адам образы арқылы көрініс табады. «Адам – әдебиеттің жүрегі, адам өмірін бейнелеу-әдебиеттің түбегейлі мақсаты.[1] Сонымен,-өзінің ұлтын, халқын сүю жалпы азаматты сүюге алғышарттар жасайды. Ол ауқымын ұлғайта келе, Абай айтқан толық адам тұжырымдамасына (концепция) яғни үш имандылыққа бастайды (үш сүю: адамның адамды, Алланың адамды,адамның Алланы сүюі) соған алғышарттар жасайды. Демек, сол сүюді,шексіз махаббат пен сүйіспеншілікті болмысына сіңірген жан ғана ұстаз атанады. Ол өзін мұғалімдікке білім беруші қызыметіне, тәрбиешілік ұлы мәртебелі лауазымға арнайды. Кеше беймезгіл заманда Ы.Алтынсарин, алаш арыстары А.Байтұрсынов (Ыбырай мектебінің түлегі, Ұлт ұстазы атанған тұлға), М.Дулатов, М.Жұмабаев т.б өздерінің қасиетті парызы тәуелсіздік үшін күрес деп есептейді және сол қасиетті парызды білім беру, ағарту, тәрбиелеу сияқты міндеттермен біртұтас күйде қарастырады.

-Ы.Алтынсариндей тұлғаның мұрасы жасампаздық санатқа толы екенін оның мына хатынан аңғаруға болады. Миссионер Н.И.Ильминскийге ол: Қазақ даласын үш жылдай аралаған Сіздің қазақ халқы ұғымтал,ақылды, дарынды бірақ оқымаған халық дейтініңізге мен сенемін.Қазақ халқы қарапайым, өнері жоқ халық, бірақ біз қарапайымдылықтың өзінен де жақсылық табамыз. Бұл жерде өз халқын есі кете шексіз сүйген тұлғаның ішкі әлемі, барша адами ажары, кісілік келбеті қазіргі оқу және тәрбиелеу үдерісінде ерекше пайдалануды керек деп есептейміз;[2]

-Ы.Алтынсарин өз халқының аса мол әрі рухани,ақыл-ой,сана әлеуетіне табиғи дарын, талантына ерекше сенді. Демек, ол ағартушы, педагог шебер тәрбиеші ретінде елінің

болашағын, оның жарқын да қамсыз болуына алғышарттар жасайтындар жастар деп білді. Ал, оларды елінің болашағына қызмет ететін тұлға ретінде тәрбиелеу, оқыту оқу орнының мұғалімдеріне тікелей байланысты деп ескертеді. Ал, бұл айтылғандар қазіргі таңда барша ұстаздардың Ы.Алтынсарин мұрасын игеру мен бүгінгі күн биігінен бағалауда басты назарда болуы аса қажет дегіміз келеді;

Ы.Алтынсариннің «Қазақ хрестоматиясы» 1879 жылы Орынборда басылып шыққаны мәлім. Автор бұл оқулықтың қазақ балалары үшін тұңғыш еңбек екенін айта келе, тек балалар үшін ғана емес, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап болуын мақсат етіп жазғанын айтады. Сірә, осы жайтты ұлы ағартушы мұрасын игергенде, басты назарда ұстауымыз қажет деп ойлаймыз. Неге десеңіз, бәрі демей-ақ қояйық мектеп оқулықтарын көп реттерде сынға ұшырап жататыны жасырын емес. Тіпті өзгесін айтпағанның өзінде мектептің бастауыш сыныбы үшін киелі де қасиетті боп табылатын «Әліппеден» біраз уақыт қол үзіп қап, енді ғана қайтарып алып жатқанымызды айтсақ та жеткілікті шығар?!

Егер Ы.Алтынсарин мұрасын игеру бүгінгі оқу-тәрбие үдерісіне ұласса, дәстүр сабақтастығы мен жалғастығын жүзеге асырар күшті тетік болатыны және салыстырмалық қағидасын жетік меңгергендік болар еді. «Біздің балаларымыз-еліміздің және әлем азаматтарының ертеңгі болашағы. Олар тарихты жасайды.[3]

Ы.Алтынсарин көркем әдебиетті қоғамдық құбылыс ретінде бағалады. Бұл сөз жоқ, Абайдың шығармашылығындағы негізгі ұстаным, тұжырымдамасымен шебер ұштасып жатыр. Айталық, Абай «Есіл сөзім қор болды-ау....» деп неге күңіренеді? Ол көркем сөз өнері арқылы адам бойындағы кірден арылтып, рухани жаңғыртуды көздеді;

Ыбырай көркем әдебиетті адам-қоғам-сана ұштағаны ауқымында қарастырды, себебі, бұл үшеуі бір-бірімен етене жақын, тығыз байланысты ұғымдар. Адамдар тобы қоғам деп аталады, ал қоғамның қарқынды болып өркендеуі үшін адам санасының жетекші рөл атқаратынына баса айтады. Сананың дамуы, кемелдікке ұласуы адам бойындағы даналық, ақыл, парасат ұғымдарымен тығыз байланысты. Ендеше, әйгілі ағартушының мұрасын қазіргі заманауи кезеңде меңгеру оның шығармашылығындағы емеурін, шартты айқын аңғартса керек дегіміз келеді.

Әрине, Ы.Алтынсариннің сан-салалы мұрасын ықшам еңбекте толықтай қамтып, егжей-тегжейлі сараптау мүмкін емес, біз тек өзімізге бүгінгі күннің өзекті деген мәселелеріне қатысты Алтынсарин еңбектерінің маңызына ғана тоқталуды мақсат тұттық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. М.Қаратаев Таңдамалы шығармалар Алматы:Жазушы,1974
2. Ә.Қоңыратбаев Қазақ әдебиетінің тарихы.-Алматы:Санат,1994
3. Ш.Күмісбайұлы Балалар әдебиетіне деген ықыласты күтемін//Қазақ әдебиеті-2007

*Андреева А. В. учитель начальных классов
КГУ «Женская гимназия», г. Темиртау*

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ТРИЗ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИННОВАЦИОННОЕ СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

На современном этапе в практике обучения наблюдается противоречие между снижением познавательного интереса детей к учению и требованиями современного общества к повышению качества образования. [1] Данное противоречие позволяет сформулировать следующую проблему: как построить работу на учебном занятии, чтобы поддержать познавательный интерес и повысить познавательную активность учащихся. Одной из методик,

направленных на активизацию познавательной деятельности учащихся, является методика ТРИЗ – теория решения изобретательских задач. Несмотря на то, что данная теория известна достаточно давно, считаю и сейчас ее актуальной, так она в совершенстве способствует развитию основных мыслительных операций: сравнение, обобщение, умозаключение; пробуждает интерес к решению проблемных, познавательных задач; учит мыслить оригинально и нестандартно. [2]

Методику ТРИЗ можно назвать школой творческой личности, поскольку её девиз – творчество во всем: в постановке вопроса, в приёмах его решения, в подаче материала. Основная идея состоит в том, что новые знания не даются в готовом виде. Дети «открывают» их сами в процессе самостоятельной исследовательской деятельности. Учитель должен организовать исследовательскую работу детей, чтобы они сами додумались до решения проблемы урока и сами объяснили, как надо действовать в новых условиях. Так же хотелось отметить, что если посмотреть на то какие компетентности формирует ТРИЗ – технология, можно сделать вывод, что мы видим большие возможности для формирования функциональной грамотности:

- развивает умение работать с информацией (отбор, использование, обработка),
- помогает находить варианты правильного решения проблемного вопроса,
- тренирует творческое и креативное мышление.

В начальной школе используются в основном приемы и методы с применением элементов ТРИЗ, направленные на интенсивное развитие интеллектуальных способностей учащихся. Для реализации эксперимента разрабатывались и применялись на практике уроки, занятия в системе дополнительного образования, которые включали в себя методы ТРИЗ. Находясь в постоянном поиске различных приёмов ТРИЗ –технологии, постепенно сложилась своя система использования задач, которые позволили не давать готовые знания и истины, а научить детей их находить в игровой форме.

Для каждого этапа урока можно использовать свои ТРИЗ – задачи.

На этапе актуализации знаний учащихся эффективно использование методического приёма - «Сужение поискового поля».

Здесь используется игра «Да – нетка». Вопросы учащимися построены таким образом, чтобы можно было ответить только «да» или «нет». Один из вариантов этой игры, является приём «Я беру тебя с собой». На уроке естествознания, при изучении темы о ЗОЖ, ученикам дана такая задача: «Я собралась в путешествие. Собираю чемодан и беру с собой объекты, которые чем-то похожи. Угадайте, по какому признаку я собираю предметы. Для этого предлагайте мне объекты, чем-то похожие на мой, а я буду говорить, могу ли я взять их с собой. Итак, я беру с собой морковку. А что у вас?»

Данные игры формируют умение систематизировать информацию, объединять объекты по общему значению признака; определять имя признака, по которому объекты имеют общее значение; сопоставлять, сравнивать большое количество объектов.

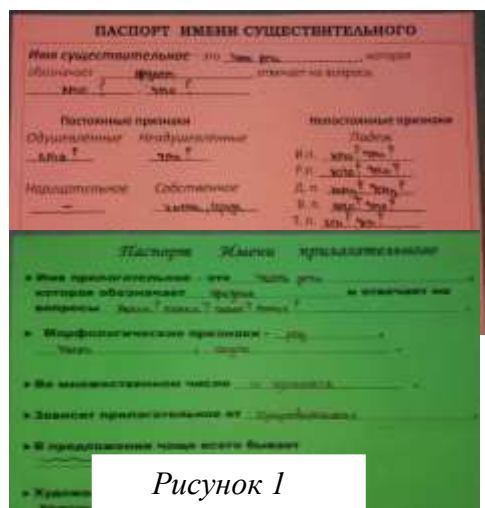

Рисунок 1

Для обобщения полученных знаний, создания краткой характеристики изучаемого понятия, сравнения его с другими сходными понятиями используется приём «Создай паспорт». На рисунках 1 и 2 представлены паспорта по русскому языку и литературе. Данная модель служит для систематизации, обобщения полученных знаний; для выделения существенных и несущественных признаков изучаемого явления; создания краткой характеристики изучаемого понятия, сравнения его с другими сходными понятиями. Это универсальный прием составления обобщенной характеристики изучаемого явления по определенному

плану. Он также способствует развитию умения работать таблицами и схемами, что необходимо для развития функциональной грамотности.

Басня И. А. Крылова «Стрекоза и Муравей»

Создай портрет героев

ИМЯ _____	ИМЯ _____
СОЗДАТЕЛЬ _____	СОЗДАТЕЛЬ _____
ПРОПИСКА _____	ПРОПИСКА _____
ВНЕШНИЙ ВИД _____	ВНЕШНИЙ ВИД _____
ГДЕ ВСТРЕЧАЕТСЯ _____	ГДЕ ВСТРЕЧАЕТСЯ _____
ЗАВЕТНОЕ ЖЕЛАНИЕ _____	ЗАВЕТНОЕ ЖЕЛАНИЕ _____
ЛИЧНЫЕ КАЧЕСТВА _____	ЛИЧНЫЕ КАЧЕСТВА _____

Рисунок 2

Говоря о ТРИЗ - задачах необходимо обратить внимание на приёмы направленные на активизацию воображения и развитие творческого потенциала. На уроке математики, при изучении темы: «Монеты. Купюры», ученикам задаётся вопрос: «Почему монеты круглой формы?» (рис.3)

ПОЧЕМУ МОНЕТЫ КРУГЛЫЕ?

История человеческой цивилизации сохранила для нас монеты разных форм - прямоугольные, овальные, квадратные, в виде капли, сердца, крутящи с отверстием посередине (кстати, зачем оно?).

Но самой распространенной формой является круглая плоская монета.

Почему круглая форма является самой распространенной?

Какие есть преимущества у круглых монет перед, например, квадратными?

Рисунок 3

В 3 классе по теме «Воздух. Свойства воздуха», после просмотра обучающего мультфильма «Почему пингвины не мёрзнут босиком?», использовали приём «Фантастическая добавка». Ученикам был задан вопрос: «Представьте, что в Антарктиде минимальная температура понизилась еще на 10 градусов, что смогут «придумать» пингвины, чтобы выжить в таких условиях?»

Диапазон творческих задач, достаточно широк от фантастический животных, до создания собственных созвездий, до фантазирования, как выглядит глагол. Вот здесь-то и требуются особые качества ума, такие, как наблюдательность, умение сопоставлять факты и анализировать, комбинировать, находить связи и зависимости, закономерности. (рис

Рисунок 4

Приёмы фантазирования

<p>Русский язык: 3 класс</p> <p>Тема: Глагол</p> <p>ГЛАГОЛ</p> <p>- Пофантазируйте, как выглядит глагол</p>	<p>Естествознание 3 класс</p> <p>Тема: Воздух. Свойства воздуха.</p> <p>https://youtu.be/BoZYN1_Bw0c</p> <p>Фантастическая добавка</p> <p>- Представьте, что на Антарктиде минимальная температура понизилась еще на 10 градусов. Что смогут «придумать» пингвины, чтобы выжить в таких условиях?</p>
---	--

Применять ТРИЗ - задачи можно не только на уроках, но на факультативах в системе дополнительного образования. Вот таких занятиях, у детей, когда они не ограничены рамками урока и начинается фантазии. Просматривая ТРИЗ - мультфильмы, где поставлена проблема, ученики ее решают. Через практическую работу: наряжают ёлку, из подручных средств; пишут письмо Деду Морозу на необычных предметах, изготавливают звездоскопы. (рис.5)

Рисунок 5

на полёт

ТРИЗ
интерес, так
учащимся

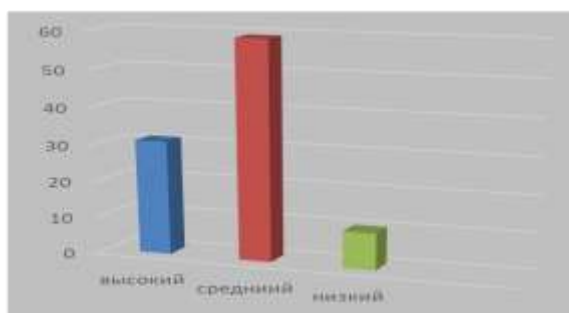
знания.

С целью

применяемых
диагностика:

познавательной активности младших школьников». Цель диагностики: Оценка степени выраженности познавательной активности младших школьников. [3] Для обработки результатов исследования и получения количественных показателей были выделены три уровня сформированности познавательной активности: низкий, средний и высокий (диаграмма 1)

Диаграмма 1 «Выявление уровня сформированности познавательной активности»

Полученные результаты позволяют сделать вывод, что у большинства учащихся средний и высокий уровень познавательной активности. Результаты проведенного педагогического эксперимента подтвердили нашу гипотезу о том, что успешному развитию познавательной активности учащихся способствует систематическое и целенаправленное использование на уроках заданий, направленных на развитие познавательной активности, применение на уроках

Перечисленные приемы
помогают пробудить
как дают возможность
рассуждать,
анализировать, творить,
самостоятельно добывать

определения
эффективности
методов, была проведена
«Определение уровня

приёмов и методов ТРИЗ-технологии. Таким образом, главная цель ТРИЗ в школе – целенаправленное развитие творческого системного мышления. Эта цель может быть реализована посредством применения инновационных приемов ТРИЗ.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020– 2025 годы.
2. Хижнякова О.И. Современные образовательные технологии в начальной школе. Педагогический практикум для учителей начальных классов, 2006.
3. Шукина Т.И. Актуальность проблемы активизации учебно-познавательной деятельности.

*С. Ануар, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
«Әлімхан Ермеков атындағы мектеп – лицейі» КММ*

МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

«Адамды адам еткен – кітап,
адамзат еткен кітапхана»
Әбіш Кекілбаев.

«XXI ғасыр мәдениеттің, ғылым мен білімнің ғасыры. Бар білімнің қайнар көзі – кітапхана» деп Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы айтқандай, жер бетіндегі әрбір адамзат рухани тәрбиенің негізін кітапханадан алатыны сөзсіз. Адамзат баласының өсіп-өркендеуі, қоғамның дамуы кітаппен тығыз байланысты. Кітап – өмірді танып-білудің жолы, белгілі бір ғылым саласындағы таным – білімнің жиынтығы, адамның жаратылыс сырын, өмірдің мәнін, ақиқат жолын білу жолдары. [1]

Елбасының «Елдің ертеңін ойлау қажет. XXI ғасырда білімсіз өмір сүру мүмкін емес, халықты сауатты да, салауатты өмірге бағыттауымыз керек» деген сөздері жеткіншектерге білім мен тәрбие берер адамдарға міндеттелген тапсырма тәрізді. Қазіргі таңда жас ұрпаққа берілер білім мен тәрбиенің сапалы болуы бірінші орында тұрғаны бәрімізге аян. Осыған орай еліміздегі бірден-бір рухани орда мектеп кітапханасының білім берудегі алар орыны орасан зор. Оқу процесін қажетті оқу құралдарымен қамтамасыз етуге міндетті орын мектеп кітапханасы. Мектеп кітапханасы тек қана оқушыларға ғана қызмет көрсетіп қоймай, сонымен қатар мұғалімдерге де қызмет көрсететін орын болып табылады. Қазіргі таңда мектеп кітапханасы заман талабына сай даму деңгейінде болып, мектептің өркендеуі мен қалыптасуына, балалар мен жасөспірімдерге тәрбие беру мен оқытуда үлкен көмек беруі керек. Кітапхана оқулықтан басқа, кітаптан тыс көркем әдебиеттен бастап баспа түріндегі немесе электрондық ақпараттар түріндегі әртүрлі кітаптарды, ақпарат көздерін пайдалануға көмектеседі.

Қазіргі ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда еліміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беруде оқытудың озық технологияларын меңгеру қажеттілігі туындап отыр. Бұл үрдістен мектеп кітапханасы да қалыс қалған жоқ. Білім саласын ақпараттандыруға байланысты «Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабына сәйкес және Қазақстан Республикасының ортақ білім беру жүйесін дамыту мақсатында», -деп көрсетіліп, [2] 1997 жылғы 22 қыркүйектегі ҚР президенті Н.Ә.Назарбаевтың «ҚР президентінің Қазақстан Республикасы орталық білім беру жүйесін ақпараттандыру жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы туралы» № 3645 бұйрығы бекітілді. [3] Сонымен қатар мекемелер жүйе арқылы «Интернет мектепке» бағдарламасына сәйкес компьютерлендірумен бірге мектепті сатылап интернет жүйесіне қосу процесі жүзеге асты. Кітапхананы электрондық медиатекаға айналдыру жыл өткен сайын дамуда.

Қоғамымыз уақыт өткен сайын виртуалды әлем кеңістігіне кеңірек еніп келеді. Бұл процесс мектеп кітапханасын да айналып өткен жоқ. Электронды кітапхана арқылы кітап оқуды іске асыруға болады. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасының «Қазіргі заманғы қазақ әдебиеті» жобасы бойынша онлайн режимінде қазақ әдебиетінің шығармалар қорымен оқырмандарды таныстырады. Бұл дегеніміз сіз кітапханаға бармай-ақ кез-келген жерде өзіңіздің сүйікті шығарманызды оқуға үлкен мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда ақпараттық технология кітаптарды ығыстырып бара жатқандай болып көрінеді. Елбасымыз елдің рухани байлығын көтеру мақсатында көптеген игі істер атқаруда. Әсіресе кітапхана сияқты мәдени орталықтарға көп мән беріп отыр, жас ақындар мен жазушылардың кітаптарын шығаруға жағдайлар жасау, ескі жәдігер кітаптардың тиражын көбейту, балаларға арналған кітаптар қорын кеңейту, ғылыми орталықтармен тығыз байланыста болу. Ондағы мақсат – оқушылар кітапхананың қызметін түсінсін, игерсін, рухани қабілеттерін дамытсын деген ой жатыр.

Алайда кітапты ешқандай жаңа технология ығыстыра алмайды. Себебі адамның жан-дүниесін, арамандары мен сезімдерін, психологиясын кітаптай ешнәрсе жеткізбейтіні анық. Сол себепті де кітаптар әрдайым басты рухани байлығымыз болып қала бермек.

Кітап, кітапхана бұл сөздер бір-бірімен тығыз байланысты егіз ұғымдар. Кітап дегеніміз – баспадан түптеліп шығарылған мәдени рухани қазына. Кітапхана – көпшілік тұтынуына керекті кітаптар сақталып тұратын мекеме. Бұл – нақты ғылыми тұжырымдамалар. Екінші жақтан алып қарасақ, кітап дегеніміз – ақиқат дүниені, өмірді танып білудің жолы, белгілі бір ғылым саласындағы таным-білімнің жиынтығы, адамның жаратылыс сырын, өмірдің мәнін, ақиқат әлемді, рухани ақпаратты білу жолдары.

Мектеп кітапханалары – ақпараттық, мәдени-ағартушылық, ғылыми-зерттеушілік мекеме болып қалыптасуы керек.

Оқушы жастарымыз қазіргі заман талабына сай ғылым жаңалықтарынан хабардар, өткен тарихымызды білетін, өнерлі болуы қажет. Ол үшін кітапты көп оқу керек. Жас жеткіншектің санасында ана тіл мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеу, салт-дәстүрін құрметтей білуге тәрбиелеу кітаптың еншісінде.

Мектеп оқушыларының негізгі пәндер бойынша тапсырмаларды орындауда, қосымша мәліметтер алуда мектеп кітапханасы көмекке келеді. Мектептің 5 – 11 сынып оқушылары ғылыми жобалар жазуға, олимпиадаларға дайындалуда, реферат, слайд, шығарма жазуға кітапхананың кітап қорын және интернетті үнемі пайдаланады. Осындай шығармашылықпен айналысу арқылы оқушылардың сауаттылығы артады. Білім берудегі негізгі міндеттердің бірі – оқушылардың ақпараттық мәдениетін көтеруді жетілдіру, олардың оқу дағдыларын меңгеруіне, өз бетінше білімін тереңдетуіне ықпал жасау. Білім саласының жаңа жетістіктеріне қол жеткізетін маңызды ақпараттық ресурстар орталығы ретінде мектеп кітапханасының кітапханалық кеңістікте алатын орны ерекше. Мектеп кітапханасы біріншіден, оқу үрдісін қажетті ақпараттармен және құжаттармен қамтамасыз ететін болса, екіншіден, ол арнаулы кітапхана, үшіншіден сол мектептің бүкіл педагогикалық жұмысын, мектеп оқушыларын мектеп бағдарламасына қосымша және бағдарламадан тыс ақпараттармен қамтамасыз ете отырып, көпшілік кітапхана қызметіне де жақындайды. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, белсенділігін, қызығушылығын арттыруда қолданылатын төмендегідей әдіс-тәсілдерге тоқталсақ.

1. Арнайы бір тақырып аясында пікірталас тудыру;
2. Оқушының ойлау қабілетін дамытатын ойындармен берілген тапсырмаларды шешу (Сөзжұмбақ, ребус, құрастырмалы ойындар т.б)
3. Берілген тапсырманы түсіндіру бағытындағы жұмыс (Мәтін мазмұнын өңдеу, шығарма, шағын әңгіме мәтінін құру);
4. Әңгімеге ат қою, бөліктерге бөлу, әңгіменің ұқсастығын салыстыру);
5. Қиялдау арқылы сурет салғызу, рөлге бөліп оқыту;
6. Ұнатқан кейіпкерлеріне мінездеме беру;
7. Кейіпкерге хат жазу;

Ой шапшаңдығын, сөз байлығын дамытуда өлең шумақтарын құрастыру. Кітапханада ұйымдастырылған үйірме және клубтағы жұмыстар еріктілік ұстанымына құрылады, балалардың өз әрекеттері мен ықыластарын арттырады. Осы орайда Ә.Ермеков атындағы мектеп – лицейінің кітапханасында «Кітап – білім бұлағы» үйірмесі жұмыс істейді. Мақсаты, оқушыны оқырман ретінде қалыптастыру. Сонымен қатар көркем мәтінді талдауға, туындының тақырыбы мен негізгі ойын ашуға, ақын ойының астарын ұғуға ұмтылдыру жұмыстары жүргізіледі. Аталған жұмыстың түрлері арқылы оқушылардың сөздік қорын дамыту, сөз саптау дәрежесін арттыру, өлең шығаруға баулу, өз ойларын емін – еркін жеткізуге үйрету. Өз беттерімен жұмыс істеуге дағдыландыру, ізденіс жұмыстарына бейімдеу, танымдық қабілеттерін дамыту. Үйірме мүшелері атаулы мерекелерге байланысты суре салу, атаулы даталарға байланысты ақын не жазушы шығармасын насихаттау мақсатында өлеңдер және шығармадан үзінділерді мәнерлеп оқудан сайыстар өткізеді. Сонымен қатар мектебіміздің кітапханасында оқушылардың функционалды сауаттылығын дамыту мақсатында түрлі шаралар, әдеби кештер, оқулар, дөңгелек үстелдер дәстүрлі түрде ұйымдастырылады. «Бір отбасы – бір кітап», «Кітапханаға кітап сыйла» атты акциялар оқушылардың бос уақытын тиімді пайдалануға, шығармашылық, рухани қабілеттерін дамытады.

Қорыта айтқанда, қазіргі қоғамымыздың дамуына қарай ақпаратты жан – жақты алу аудио, видео, интернет жүйесі арқылы мүмкіндік туғанымен кітапхана арқылы әдеби кітаптарды оқи отырып, алған білім мен сауаттылықтың орны ерекше. Ғылым мен білімнің негізі болып табылатын кітап пен білім ошақтары – бірінен – бірі ажырамайтын рухани қазына. Себеб оқу-тәрбие үрдісіне кітаптың қосар үлесінің өлшеусіз екені ақиқат. Мектеп кітапханасы – мектептің жүрегі, бір бөлігі.[4]

Жаңа заман компьютер дәуірі болғанымен рухани азық іздеген, көзі ашық, көкірегі ояу әрбір адамның келер орны – кітапхана. Сондықтан да мектеп кітапханасын білім беру мекемелерінің ақпараттық орталығы деп айтамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мектептегі кітапхана /Республикалық ғылыми әдістемелік педагогикалық журнал, № 5, 2009 жыл.
2. Қазақстан мұғалімі / Республикалық газет, 5 ақпан, 2012 жыл.
3. Қазақстан мұғалімі / Республикалық газет, 12 қаңтар, 2010 жыл.
4. Мектептегі кітапхана /Республикалық ғылыми әдістемелік педагогикалық журнал № 1, 2015 жыл.

С.С.Арыстанова
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«№101 мектеп-лицейі» КММ, Қарағанды қ.

КЕЛЕШЕКТІҢ КІЛТІ - КІТАПТА

Кітап!..

Осынау бір ғана сөзге мына ақ зер әлемдегі қаншама адам қарыздар десеңізші! Олай деуімізге себеп – дүниедегі барлық ілім мен білімнің, ғылымның кітаптан бастау алатындығында. Білім – дүниенің кілті. Білім дегеніңіз – ғылым. Ғылым дегеніңіз – электроника, теледидар, ғарыш... Адамзат ұрпағының қазіргі бүкіл рухани, ғылыми-техникалық игілігі осы білімнен тамыр тартқан. Мектеп – білім бастауы; кітап, кино, жоғары оқу орындары, радио, теледидар, баспасөз – қазіргі заманда қай елдің, қай халықтың болмасын ұлттық мәдениетінің негізін қалайтын, мерейін өсіріп, шаңырағын көтеретін ұлы тірегі. Ақылды кітап қашан да адам тәрбиесіне қызмет еткен. Адам тағдыры толғандырып, есімі

тарихқа алтын әріппен жазылған заманымыздың ғажайып педагогтарының бірі, ауыл мұғалімі В.А. Сухомлинскийдің жеке меншік қорында он мың кітабы болған. Өз шәкірттерін тәрбиелеу үшін, адамгершілік үлгісі, ақыл-ой даналығы үшін қарапайым ұстазға рухани асыл мұрамен суарылған жан-жақты білімдарлық ауадай қажет еді. [1] Кітап оқу – өнер. Әр адам өз мамандығына орай, жалпы қызығатын, құмартатын тақырыбына, талғам-талабына, қабілетіне қарай толассыз шығып жатқан қыруар өнімдер тізбегінен қажетті кітаптарын таңдай білуінің өзі – өнер. Мүмкіндігінше кеңірек қамтып, көп оқу, тынымсыз оқу парыз, әрине. Бірақ біздің заманымызда, әсіресе дәл қазіргі қомдасқан қауырт кезеңде ғасырлар бойы адамзат ақыл-ойы тудырған қисапсыз рухани байлықты түгел санаңа сіңіріп, жан-жақты білімдар болу оңай шаруа емес. Мұндайда тек талғам таразысы ғана сүбелі сөзін сұрыптай алады.

Жасырын емес, қазіргі уақытта ең көп еститін сөзіміздің бірі – жастардың, мектеп оқушыларының кітапқа деген қызығушылығының төмендігі. Ал, кітап оқымайтын адамның ой-өрісінің даму деңгейі төмен болатындығын ғалымдар әлдеқашан дәлелдеген. Расында, кітапты оқымағанан кейін көптеген жастардың сөз қоры аз, сөйлеу мәнері төмен. Бірақ белсенді жас досымнан сұхбат алғанда ол мынадай пікір білдірді: «Қазіргі кезде кітап оқымайтын басты себеп: ол әлеуметтік желілер. Яғни жастардың уақыт үнемдегісі келеді, осы тұста кітапты оқитын жастар өте аз. Мен кітап мүлдем оқымайды деген пікірді айтып тұрған жоқпын, бірақ кітап оқыса да қазіргі кездегі қиял әлеміне кеткен жанрда көп оқиды». Осы тұста inform.kz сайтында өз пікірін қалдырған Ұлмекен Сатымқызы, психология ғылымдарының кандидаты, БЖҒМ-нің доценті, ҚазПУ-дың білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының меңгерушісі: «Бүгінгі жастардың кітап оқуға құмарлығы төмен екендігі күмән тудырмайды. [2] Жаһандану заманында бұқаралық ақпараттар ағымы толассыз ағылуда. Бұл мәселені бір жақты қарауға болмайды. Бүгінгі жастардың психологиясы бұрынғыдан мүлдем өзгеше. Экономиканың үлкен қарқынмен дамуы әр адамның өзін-өзі материалдық жағынан қамтамасыз ету қажеттілігін тудырады. Адамның материалдық жағдайды ойлауы бірінші орынға шығып, оның рухани байлықты игеруге деген ынтасы кеміді. Ата-ана да баласын ішсін, жесін, мәртебесі биік болса деп тәрбиелейді. Яғни батыстың индивидуалды психологиясы әрбір жастың бойына сіңеді. Қазір ақпаратты тек кітаптан ғана емес, ғаламтор көздерінен, бұқаралық ақпарат құралдарының ақ алуға болады. Бүгінгі баланың қолында I Pad, Planshet, I Phone және тағы басқа электрондық құралдар өте көп. Мұның өзі кітап оқу үрдісін алмастыра алады, бірақ бұл баланың қоғамда әлеуметтенуіне кері әсерін тигізеді. Сондықтан қазір ұжымдастырудан гөрі индивидуализация психологиясы басым. Бұл заман ағымы және өмірлік талап, адам санасы қоғамдағы болып жатқан өзгерістермен тығыз байланысты. Толассыз келіп жатқан ақпараттардың сана өрісінен өтуі екіталай. Бірақ XX ғасырда жастар кітапты қолдан-қолға тигізбей оқыған болса, XXI ғасыр жастарының классик жазушылардың кітаптарынан тәрбиелік және рухани байлықты алу жағы жеткіліксіздеу. Дегенмен, қазіргі жастарды кітап оқуға баулу керек деп ойлаймын. Ол отбасында мектепте, жоғары оқу орындарында үрдіске айналуы керек. Мәдениетті адам болуы үшін бірнеше тілді игеру әрі рухани байлық кітапты дәстүрлі оқи алатындай болуы керек». Ақын Иосиф Бродский: «Егер бір адам кітап оқымаса, бұл оның өз қасіреті, ал миллиондаған адамдар кітап оқымаса, тұтас бір ұлттың қасіреті», — деген екен. Ал, қазір біз ұрпаққа түкке тұрмайтын кітаптарды оқытсақ, онан біз не ұтамыз, керісінше ұтыламыз. Шекспир айтпақшы «Кітап маған тақтан да артық».

Жас ұрпақтың бойына тәрбие негіздерін сіңіртудің ең тиімді жолы -жастар бойына кітаптың пайдасы мен қызметі туралы мәліметтермен жиі таныстырып отыру. Сол мақсатта атқарылатын жұмыстар – мектептегі пән мұғалімдерімен тығыз байланыста болу, мәліметтерді кітапханаға барып, кітаптардан іздеуге дағдыландыру, әр түрлі іс-шараларды жиі ұйымдастыру, оған мектеп оқушыларын тарту, кітапханамен көп байланыс жасайтын оқырман арасында жарыстар ұйымдастыру, жеңімпаздарды марапаттау. Қала және облыс көлемінде кітап оқуға байланысты атқарылатын іс шараларға оқушыларды тарту, қала көлеміндегі кітапханаларға саяхаттар жасау, «Досыңа кітап сыйла» акциясына жастарды бір кісідей ат салыстыру. Міне осындай жұмыстар бір ізге салынса, кітапхана оқырмандарының саны көбейе

түсері сөзсіз. Кітапты көп оқыған оқушыдан сөздік қоры мол, сөйлеу тілі жатық, өз ойын көркем әдеби тілмен жеткізе білетін, көкірегі ояу сауатты жас шығары анық. Өз тілін жақсы меңгерген жас басқа тілді де тез меңгереді және де әр түрлі тілде жазылған көркем шығарманы оқу арқылы баланың өмірге деген түсінігі молая түседі.

Мектеп оқушыларының кітапқа деген қызығушылығын арттырудың бір жолы – ақын-жазушылардың, қоғам қайраткерлерінің өмір жолдарын, шығармаларын насихаттау мақсатындағы түрлі іс-шараларды көбейту. Мәнерлеп оқу байқаулары, тағы да басқа шаралар жүйелі түрде жүргізілсе, жеңімпаз оқушылар лайықты түрде марапатталса, басқа оқушылардың да кітап оқуға деген қызығушылығы арта түсері сөзсіз. Сонымен қатар жергілікті қаламгерлермен кездесулер ұйымдастыру да өз жемісін берері сөзсіз. Баспадан жаңа шыққан кітаптарды таныстыру, балалар әдебиеті туралы түсінік беру де оқушылардың таным көкжиегін кеңейтері анық. Тағы бір ескеретін жайт – оқушыға бала деп селсоқ қарамай, олармен бірге оқуға, қажет кезде пікірлесуге тырысу. Осындай елеусіз жағдайлардың өзі жас оқырмандардың жанына әсер етуге үлкен әсерін тигізеді. Жоғарғы сынып оқушылары үшін түрлі тақырыптарға пікірталас ұйымдастыруды да күн тәртібінен түсірмеген жөн. Пікірталастың тіл байлығын қажет етері белгілі ғой. Ендеше, пікірталасқа қатысушылардың өздері-ақ сөздік қорын молайту үшін кітапқа жүгінері хақ. Оқушы негізінен уақытының көп бөлігін өз отбасында өткізеді. Сол себепті оқушының ата-анасымен де байланысты күшейту керек. Ата-ана үйдегі баласына кітап туралы дұрыс бағыт беріп, оқушымен бірге оқыса, мектепте кітапханашы өз жұмысын тиянақты атқарса, онда бұл жұмыстың жемісті боларына сөз жоқ. Қазіргі уақытта ғылым мен техниканың дамуының арқасында электронды кітапхана пайда болды. Жалпы, электронды кітапханадан оқырман өзіне қажетті дүниені тез табады. Ол үшін бұрынғыдай аяқтан тозып кітапханаларды аралаудың қажеті жоқ. Бар болғаны интернет көзінің қолжетімділігі жетіп жатыр. Осы арқылы кез-келген бағыттағы кітапқа қол жеткіземіз. Сонымен қатар, электронды кітапханадан кітаптардың, анықтамалықтардың, журналдар мен сөздіктердің электронды нұсқасын тегін жүктеп алуға болады. Бұл – заман талабының бір бағыты. Ал, бұл бастаманың негізгі идеясы адамдардың жағдайын жақсартып, оларға қолжетімділікті арттыру. Электронды кітаптың ыңғайлы түрінің бірі – «мобильді кітапхана».

[3] Бұл қосымшаны смартфонға жүктеп алуға қолайлы. Яғни, қалта телефонындағы Play Маркеттен «куеркод» қосымшасын жүктеп алып, керекті кітапты оқуға мүмкіндік бар. Электронды кітап – бір ғана кітапты емес, бүкіл кітапхананы алмастыратын электронды құрылғы. Оны пайдалану өте ыңғайлы. Кез-келген адам өзіне керектіні алып, тіпті, қай шрифтпен оқитынын да таңдай алады. Ең бастысы – кітап үнемі қалтаңда жүреді. Бұл да оқушыны кітапқа «жақындатудың» бір жолы. [4]

Әр ұлттың, елдің келешегі мен болашағын баян еткен, тарихы мен өткенін жыр еткен де - кітап болатын. Сондықтан да, "кітап әлемдегі құпиялы ұлы ғажайыптардың бірі", - дейді Горький. Онда біз әлі білмейтін, естіп оқымаған қыр-сыры көп. Оны тек кітаппен дос болған адам ғана құпиясын ашып, ғажабын танып біле алады. [5] Ғаламдық мәдениеттің бір бөлігін кітап құрайды. Кітап оқу – білімге ұмтылысты, дүниетанымды кеңейтуді, адамның өзін тануын білдіреді. Ендеше, кітап оқуға асығайық, замандас!..

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кәрішалова К. Кітапхана жаңа ғасыр мәдениетінде (балалар әдебиеті проблемалары) // Саясат. - №3. - 2006. - 28-29б.
2. Дүтбаева Н. Кітап неге оқылмайды: себеп пен салдар // Қазақ әдебиеті. - 2009. - 30 қаңтар. - 1-3б.
3. Кітап-алтын қазына
4. http://talimger.org/load/elektron/zhinak/kitap_asyl_azyna/34-1-0-18143
5. <https://massaget.kz/okushyilarga/shyigarma/22405/>

БІЛІМ БЕРУДІҢ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ - ЖАСАМПАЗДЫҚ DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Елімізде соңғы уақытта білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемнің білім кеңістігіне қадам басып келеміз. Нұрлы болашақты бетке алып, дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуді басты мұрат етіп алған біздің қоғамымыз үшін білім саласын жаңғыртып, әлемдік білім кеңістігіне енуде жүзеге асыру уақыт талабынан туындап отырған дүние. Мемлекеттік білім беру жүйесі қызметкерлерінің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру, жаңа педагогикалық технологияны меңгеру.

XXI ғасырда білім жолындағы оқушыларды заманауи біліммен қаруландырып, көшбасшылық қабілетін, тұлғалық қасиетін қалыптастыру мақсатында бүгінгі педагог мамандардың білім беру жағдайында инновациялық даярлығын жетілдіру міндеттелген. Озат педагогикалық тәжірибе мен ғылыми әдістемелік жұмыс, инновациялық педагогиканы үйрену, пайдалану,

іс-тәжірибеде пайдалану сынды педагогикалық тәсілдер мұғалімдердің кәсіби даярлықтарын жетілдіруге бағытталуы тиіс.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің мақсаты ұлттық және жалпы адамзаттық мәдени құндылықтар негізінде жеке тұлғаның қалыптасуына қажетті жағдай жасау» делінген.

Білім берудің ұлттық моделіне өту, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа тәсілдерін, инновациялық технологияларын игерген, озық тәжірибені іс жүзінде пайдалана алатын шығармашыл педагог, шебер мұғалім болуын талап етеді.

Мемлекет мәдениетінің айнасы - мектеп. Осы орайда, жазушы Ә.Кекілбаевтың
«Уақыттың жалғыз өлшемі бар ол – адам ғұмыры. Адам ғұмырының жалғыз өлшемі бар, ол – арттағы халықтың қамы үшін бітіретін іс» - деген сөзін еске алсақ, осындай үлкен іс атқарар бір сала – мектеп және оның мұғалімі. Педагогикалық іс - өте нәзік, қасиетті іс. Ол тәрбиешіден сезімталдықты, балаға деген сүйіспеншілікті, бала жанын бірден танитын қырағылықты талап етеді.

Қазіргі заман талабы – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Интерактивті техника және технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті оқушы даярлау мұғалімнің басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Білім беру реформасы - Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі.

«Рухани жаңғыру» - еліміздегі білім берудің бүтіндей жүйесінің айрықша «мүмкіндіктер кеңістігіне» айналуда. Бұл маңызды құжат білім беру ошақтарының тәрбие және идеологиялық жұмыстарын жүйелеуге кең мүмкіндіктер ашады.

Білім саласында интерактивті техника және технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдері іздестірілуде. [2].

Сонымен қатар электрондық оқулықтарды сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Әрбір оқушы таңдалған тақырып бойынша тапсырмалар мен тарау бойынша тест жұмыстарын орындап, анимациялық практика тапсырмаларымен жұмыс жасауға дағдыланады. Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, видео көріністер, дыбыс және музыка тыңдатып көрсетуге болады. Бұл әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Меңгерілуі қиын сабақтарды компьютердің көмегімен оқушыларға ұғындырса, жаңа тақырыпқа деген баланың құштарлығы оянады. Осылайша оқыту құралдарының бірі - электрондық оқулық.

Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Сондықтан әрбір оқытушы – өз ісінің шебері, яғни жан-жақты ізденгіш жаңашыл болып, білім алушылардың білімге ықыласы мен қызығуын арттыру мақсатында сабақтың құрылымы мен әдіс тәсілдерін өзгертіп отыруы қажет. Сондай ақ, бұл әдістер оқушылардың креативті ойлау дағдысын дамытады.

Қазіргі мұғалім оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруда креативтіліктің қандай маңызы барын жақсы түсінуі керек. Креативті ойлау оқушының өмір жағдайларына тың көзқараспен қарап, өзіне тиімді, қажетті болашаққа сенім артатын шешімдер қабылдай білуіне ықпал етеді. Креативтілікті қалыптастыру мәселесі көптеген ғалым, педагог-психологтардың еңбектерінде көрініс тапқан. Креативтілік – ең алдымен адам әрекеті. Креативті әрекет түрінде қарастыру адам дамуының мүмкіндігінің шексіздігін көрсетеді және оның өзін белсенді етуге бастайды. Креативтілікті қалыптастыру тұлғаның шығармашылыққа жетелейтін қабілеттері мен шығармашылық қызметі сапасын анықтайтын, жаңаны тану мен жасауға бейімделуге апаратын әрбір жеке тұлғаға тән интеллектуалдық үрдіс ретінде сипатталады. Креативті ойлауды үйренуге болады ма деген пікір болуы мүмкін. «Мен болады» деп айтқым келеді.

Креативті оқыту әдістерін оқытуда пайдалану оқушылардың креативті ойлау іскерлігін дамытумен қатар, оқу сауаттылығын, білімін арттыруға көмектеседі. Пәнге деген қызығушылықты ояту үшін мұғалім сабақта оқушының ойлау белсенділігін оятатын әдіс-тәсілдерді үнемі қолданып отыруы керек. Сондықтан сабақта қолданылатын әдістерді таңдағанда, сабақты жоспарлағанда мұғалім оны оқушының қажеттілігі мен қызығушылығын дамытатындай етіп таңдап, іріктеп отыруы керек. Оқушы мұғалім дайындап әкелген материалды қабылдап алушыдан оны іздеп табушыға айналады. Жаңа тақырыпты оқушылар шығармашылық ізденіс үстінде өздігінен меңгеруі қажет. Сондықтан мұндай сабақтарда оқушылардың ынтасын, белсенділігін арттыру үшін оларға проблемалық тапсырмалар беріліп отырады.

Тақырып бойынша жасақталған деңгейлік тапсырмалар жүйесі дамыта оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Инновациялық мектепте жұмыс мазмұнын, біртұтас педагогикалық үрдістің оқу-тәрбиелік тетіктерін мұғалімдер ізденістер арқылы толықтырып отырады. Оқу мен тәрбие тетігі мұғалім мен оқушының өзара қарым-қатынасы – іскерлік ынтымақтастығы, бірлескен қызметтің сипатына тәуелді екендігіне көз жеткізуге болады. Жаңа технологияның басты мақсаты – өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Сабақ барысында сабақ беру мен оқытудағы жаңа тәсілдерді қолдануда «диалогтік оқыту» тәсілі де ерекше мәнге ие әдіс болып табылады. Әрбір сабақта оқушыларға сұрақтар қою арқылы, тақырып бойынша өз ойларын айтуға мүмкіндік беріледі. Өзара талқылау арқылы, олардың бойында креативті ойлардың болатындығын, бір - бірінің түсінуіне көмектесетінін көруге болады.

Оқушыларды көбірек ойынға, бірлескен жұмысқа бағыттағанда ғана балада креативті ойлау дағдысы дамып, шығармашылықпен жұмыс істеуге дағдыланады. Шығармашылық тапсырмалар оқушыларға зақым келмейтіндей және мәжбүрлемей, оқушының шынайы

білімінің тереңдігін көрсетеді. Олар оқушының креативті ой-санасын дамытып ойлануды үйретеді. Сондықтан сабақ барысында «ойлап табыңыз», «құрастырыңыз», «салыстырыңыз», «түзетіңіз», «дәлелдеңіз», «жинақтаңыз», «мағынасына қарай бөліңіз» деген тапсырмаларды ұсынуды қажет етеді.

Жүсіпбек Аймауытов айтқандай, «Мұғалімнің айналысатыны – үнемі қозғалып, өзгеріп, өркендейтін тірі адам болғандықтан, біркелкі әдістен табан аудармай, шектеліп қалуға болмайды. Сабақ беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол – үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер». Мектеп қабырғасында оқушы білім стандартына сәйкес білім алумен қатар ғылым көкжиегіне көз жіберіп, зерттеу мен зерделеуді саралап сараптауды үйрене бастауы тиіс. Бүгінгі күні өте қабілетті, дарынды балаларды іріктеп, олардың дамуына жағдай жасау - кезек күттірмейтін іс. [2].

Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсіл көмегімен өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып, оларды сөйлеуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әр түрлі балалардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылып отыру - әрбір мұғалімнің негізгі міндеті.

Дарынды оқушының ерекшелігі неде? Шығармашылық тұлға, яғни жас дарын жасының ерекшелігіне, қызығуына қарамастан өзгелерден өзгешелігімен табандылығымен, шұғыл шешімділігімен, өз күшіне деген сенімділігімен, сезім ұшқырлығымен, өз бетімен жұмыс істеуге деген құштарлығымен, асқан шабытымен ерекшеленеді. Ендеше, оқушы шығармашылығын дамытудың мазмұны, әдіс-тәсілі қандай? Оқулықтарды берілген тапсырмалардан басқа шығармашылықты дамытудың басты нысанасы ретінде төмендегідей жұмыстарды жүргізуге болады:

- өздігінен бақылау жүргізу;
- қарапайым тәжірибелер жасау; эксперимент қою;

Бүгінгі заман талабына сай бәсекеге қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеуде оқушыларға қажетті білімді меңгертудің тиімді жолдары мен әдіс-тәсілдерін іздеу, сол талапқа сай болу әр ұстаздың міндеті. Дарынды, білімді жастар ғана Егеменді еліміздің ертеңін баянды етіп, қоғамның дамуына үлес қоса алады.

Сондықтан инновациялық оқыту арқылы креативтілікті қалыптастыру – жеке тұлғаның сапалық қасиетін дамытатын, рухани құндылықтарды игерудің бірден – бір жолы. «Кез-келген адам басқалардың және оның білімін кемеліне келтіруіне көмектеспесе, өзінің де білімін кемеліне келтіре алмайды» деген Чарльз Диккенс сөзімен ойымды қорытындыламақпын. Өзіміз, өз қолымызбен, өз қиялымызбен жасай білейік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық Бірінші ілгері деңгей 2014 ж
2. Аймауытов Ж шығармалар жинағы 4 том Алматы «Ғылым» 1997 ж

*Ахметова Г. Ж.
заместитель директора по информатизации, учитель истории
КГУ «Школа-лицей №101», г. Караганды*

НАУЧНЫЕ ОРИЕНТИРЫ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ПЕДАГОГИКИ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА

Идеи просвещения в XVIII веке были наиболее актуальными в духовной сфере во многих странах мира. Французские просветители отстаивали права и свободы человека и даже народов, они возлагали большие надежды на мирные преобразования в обществе. В своих трудах Монтень, Монтескье, Вольтер и другие французские просветители обращались к сути возникновения социального неравенства, по их мнению, оно возникло от неразумности, невежества людей, поэтому просвещение народа стало главной целью ведущих философов, мыслителей, интеллектуалов Европы. Ведь они, по их мнению, по неразумности своей принимали существующие порядки.

Идеи французских философов распространились по Европе, постепенно проникли в Россию. Императрица Екатерина II использовала идеи Монтескье, покупала библиотеки Дидро и Вольтера, вела с Гриммом, Даламбером и другими деятелями французской культуры обширную переписку, приглашала их в Санкт-Петербург. Идеи эпохи Просвещения, обусловленные пониманием представителями европейского и российского просвещения как двигателя общественного прогресса, оказали огромное влияние на взгляды Екатерины II. Вследствие образовательной политики русской императрицы началось формирование мыслящей элиты и широкого круга образованного общества в России и на ее окраинах.

Благотворное влияние на духовную жизнь казахского народа оказало распространение демократической русской культуры и общественной мысли. Под ее воздействием сложилось мировоззрение выдающихся казахских просветителей Шокана Уалиханова, Ыбырай Алтынсарина, Абая Кунанбаева. Вся их деятельность и творчество ярко свидетельствовали о прогрессивном характере присоединения Казахстана к России, о традиционной и неразрывной дружбе казахов и русских, которая развивалась помимо воли царизма.

Высокое стремление казахского народа к знанию и культуре была отчетливо выражена в творчестве и деятельности его замечательных казахских просветителей. В приобщении казахов к передовой мировой культуре через русский язык и культуру они видели единственно верный выход из патриархального средневековья, в котором несколько веков пребывало традиционное казахское общество. Ыбырай Алтынсарин вошел в историю общественной мысли и литературы Казахстана как замечательный педагог-просветитель, писатель, фольклорист и этнограф.

Крупный казахский просветитель Ыбырай Алтынсарин не стремился к широкой известности, но, благодаря своему огромному вкладу в историю общественной мысли, культуры и литературы казахского народа, стал известен как выдающийся педагог-новатор и организатор новых школ, поэт, прозаик и переводчик произведений русских классиков.

Просветительская деятельность Алтынсарина началась в январе 1864 года с открытия школы в Оренбургском укреплении (г. Тургай). Это было благородным, но очень сложным делом: не было денежных средств, поддержки областного правления и местной знати. Некоторое время он работал в Тургайском уездном управлении в качестве делопроизводителя, исполнял обязанности старшего помощника уездного начальника, уездного судьи. В 1879 году Алтынсарин получил назначение на должность инспектора школ Тургайской области.

Алтынсарин открывал светские народные школы, разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, создавал учебные и методические пособия. Во время ежегодных инспекторских посещений школ Ыбырай проявлял заботу о материально-техническом состоянии учебных заведений, настаивал на создании библиотеки при каждой школе.

Несколько лет Ыбырай занимался разработкой казахского алфавита на основе русской графики. Работая в школе, Алтынсарин столкнулся с отсутствием учебной литературы для казахских детей и лично приступил к составлению учебных пособий для учащихся русско-казахских школ. В 1879 году были изданы учебные пособия «Киргизская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку», которые заняли особое место в истории культуры Казахстана не только как учебные пособия, построенные по научному принципу, но и как памятники письменной литературы Казахстана в целом.

Обращаясь к вопросам просветительской педагогики Ы.Алтынсарина, стоит отметить, что большую художественную, историческую и познавательную ценность представляет публицистическое наследие Ыбырая Алтынсарина. Основную его часть составляет переписка казахского просветителя с русскими друзьями, учителями и различного ранга представителями народного образования. Анализ публицистических источников позволяет сделать вывод, что Ы. Алтынсарин выступал и как ученый-этнограф. В его очерках внимания заслуживают труды, посвященные преобразованию социальной структуры, экономического положения и повседневного быта казахского аула [1].

Другой важной стороной просветительской педагогики Ы.Алтынсарина является его новаторство в изучении языков. В преподавании как казахского, так и русского языков Алтынсарин использовал методику своего друга, педагога-новатора, просветителя Н.И. Ильминского. Кстати Николай Иванович смог самостоятельно выучить казахский язык. В чем состояла суть методики? Дети учили сначала названия всех предметов, исключительно слова, относящиеся к имени существительному, потом прилагательные, затем соединяли предметы с их качеством. Когда казахские дети начинали немного говорить по-русски, Алтынсарин приглашал к ним в гости их ровесников, детей русских крестьян, и тогда процесс обучения значительно ускорился.

Однако изучением языков дело не ограничивалось. Поэтому Ыбырай приходил к детям в свободное от занятий время. Он применял метод ролевых игр, взяв на себя миссию духовного наставника, т.е. приходил к детям в интернат в свободное от занятий время и рассказывал им притчи о нравственности.

О том, как Ыбырай становился «муллой», он рассказал в своем письме другу Николаю Ильминскому от 16 марта 1864 года из Оренбургского укрепления: «8-го января 1864 совершилось давно ожидаемое мною открытие школы, и поступили в нее 14 киргизских мальчиков, мальчиков славных, смыслящих... словом, надеюсь, что эти молодцы, в течение 4-х лет, до окончания курса, будут говорить порядочно и узнают кое-что. Стараюсь всеми силами, чтобы подействовать еще на их нравственность, чтобы они впоследствии не были взяточниками. Посмейтесь надо мною, я иногда являюсь к ученикам в пустое от занятий время официальным муллой и рассказываю, что знаю, из духовной истории, прибавляя к тому и другие полезные, удобопонятные рассказы» [2].

В школах наряду с традиционными предметами велось преподавание основ мусульманского вероучения.

Позиция российской колониальной администрации в этом вопросе была неоднозначная: с одной стороны, православные миссионеры настаивали на распространении христианства среди казахов, с другой стороны, запрет ислама мог возбудить протестные настроения среди местного населения. Немаловажным был и морально-нравственный фактор. Это не только не содействовало бы распространению просвещения среди казахов, но, скорее, отвратило бы их от отправки детей своих в школы.

Для изучения ислама требовалась специальная учебная литература по основам религиозного вероучения. С этой целью в 1884 году Алтынсарин опубликовал «Шариати ислам» (Основы мусульманства) в качестве учебного пособия для школ. В этой книге был совмещен весь вероучительный обиход, необходимый для взрослого мусульманина. Кроме того, в учебнике был применен арабский алфавит, необходимый для понимания арабских текстов, а объяснения были даны на казахском языке.

Ученый-педагог не видел ничего предосудительного в религии, даже в книге «Основы мусульманства» Ыбырай Алтынсарин внес вклад в просвещение людей, написав книгу на казахском языке, понятном для простого народа. Из-за языкового барьера многие не понимали сути религии. Как писал Ыбырай Алтынсарин, «люди, находящиеся в таком положении, живут неверными». «Основы мусульманства» учёный написал на разработанном им же самим казахском алфавите. Он считал, что вера играет большую роль. Но не меньшее значение он придавал знанию религии.

«Причиной написания данной книги является то, что известный всем священный калям и большие научные книги написаны на арабском языке. Знание же арабского языка является и трудным, и невозможным для многих простых людей», – объяснял он.

«Человек же, обучающийся не таким образом, например, обучающийся намазу и посту прежде веры (имана) будет грешником, даже существует опасность вероятного впадения такого человека в неверие», – считал он.

Просветитель выделяет несколько видов веры, в том числе «иман таклиди (подражание)». Такие верующие слышали об Аллахе и уверовали в него, потому что в него верили соплеменники. Но сами они понятия не имели о сути религии. Ыбырай Алтынсарин не делал выводов относительно того, к чему может привести невежество или «слабая вера». Свою задачу он видел в просвещении широких масс населения в вопросах религии и веры. Взгляды просветителя остаются актуальными и для современного казахстанского общества.

«Конечно же, такой иман бывает у невежественного народа, и поэтому это наиболее слабая вера. Это потому, что если такой человек, который сам не понимая ничего, следует словам и примеру кого-то, встретит ещё одного, подобного грешному шайтану, искустителю, то может легко последовать за ним и даже выйти из религии», – остерегал Ыбырай Алтынсарин [3].

Как в XIX в., так и в XX-XXI веках общество сталкивалось с религиозным невежеством. Искаженные представления о Всевышнем позволяют религиозным экстремистам легко вовлечь молодежь в религиозные конфликты.

Во вступительной статье к изданию, вышедшему в 1993 году, Акселеу Сейдимбек отмечал, что поучительное произведение великого сына казахского народа, известного просветителя и талантливого писателя Ыбырая Алтынсарина, изданное в 1884 году в Казани на протяжении пяти - шести поколений, было недоступно и было спрятано в темных архивных хранилищах. Написание такого учебного пособия было продиктовано двумя важными обстоятельствами того времени. Во-первых, в школах, открытых Ыбыраем, в то время требовалось преподавание основ религиозных учений. Конечно, выполняя это требование, Ыбырай не сошел с пути просвещения, а сумел представить главную суть ислама, сосредоточив внимание главным образом на вопросе нравственного воспитания. Во-вторых, тот факт, что многие арабские и персидские слова вошли в казахскую письменную культуру, не оставило равнодушным такого человека, как Ыбырай, который думал о будущем своей страны. Ыбырай сумел открыть на это глаза. Некоторые представители интеллигенции уделяли особое внимание развитию литературного казахского языка в его чистом виде и выражали озабоченность по поводу ухудшения ситуации в языковой сфере. Алтынсарин начал составлять этот учебник, чтобы, во-первых, понимание мусульманской религии не пошло в ложном направлении, а во-вторых, чтобы предотвратить неадекватное преобладание татарского языка в казахской письменности. Поэтому, по мнению Акселеу, работа Алтынсарина, написанная ради достижения такой важной жизненной цели, никогда не публиковалась или не получила должного научного исследования. Книга потрясла наши умы, будто луч света рассеял тьму в самых темных уголках подвала [4].

Действительно, в современном мире атомной энергетики, глобализации и всемирной информатизации необходимо уделять больше внимания нашему культурно-историческому наследию. Следует отметить, что произведение Ыбырая Алтынсарина, это, прежде всего, образец самобытной природной красоты казахского литературного языка, как неотъемлемой части нашей письменной культуры. Работа Ыбырая имеет важное научное значение, показывая, например, как арабские слова были интегрированы в казахский язык, имеет определенное значение в описании формирования религиозных терминов. Долгие десятилетия книга Ыбырая Алтынсарина была скрыта от глаз читателей.

Говоря о просветительской педагогике великого просветителя, нельзя не упомянуть и о влиянии на его окружение. Рядом с ним постоянно находился народный акын Нуржан Наушабай. Ыбырай, владея красивым голосом, неплохо играл на домбре и был прекрасным импровизатором. Его ученик Габдолгали Балгымбаев вспоминал, что они вместе с Наушабаем

часто проводили вечера в словесных состязаниях на домбре, где слушатели становились свидетелями прекрасных поэтических импровизаций [5].

Ыбырай Алтынсарин и Нуржан Наушабаев были близкими друзьями. Они оба были образованными людьми, проявляющими заботу о судьбе народа. Талантливый поэт Нуржан по материнской линии был внуком известного казахского поэта Шал ақына, окончил медресе в Троицке. Нуржан был первым, кто начал писать казахскую летопись в стихах. Кроме того, ему принадлежит создание книг «Загадочный айтыс с Сапаргали» и «Алаш». Есть множество стихов поэта, которые он написал под влиянием творчества Ыбырая Алтынсарина.

Как-то Ыбырай пошел посвататься к своему богатому ровеснику Каумену. И пошел он только с одним Нуржаном, не сохраняя обычай предков, которые ходили на сватовство огромной толпой. Каумен, услышав такую весть, почувствовал себя угнетенным и между словом сказал: «Уа, Ыбырай, ты хотел унижить меня, считая меня бедным или заботился о моем дастархане?! Почему не пришел со многими родственниками, как требует обычай?».

Тогда Ыбырай ответил: «Каумен, у обычая предков есть и хорошая сторона и плохая. Было бы замечательно, если бы задачей сватовства было не прославление своего имени, а устройство счастья двух молодых! К тому же я пришел сюда не с малым народом. Я привел с собой оратора с пророческими устами, талантливого поэта, певца, обладающего звонким голосом, прекрасного күйши, храброго балуана!». На самом деле, в пиршестве у Каумена Нуржан никому не давал опередить себя и завоевал уважение и почет [6].

При жизни Ыбырая удалось открыть четыре двухклассных центральных русско-киргизских училища, одно ремесленное училище, одно женское училище, пять волостных школ, два училища для детей русских поселян. Школы, созданные им, после его смерти продолжали существовать, но развитие получить они не смогли. После утверждения власти большевиков школы Ыбырая Алтынсарина были преобразованы в советские трудовые школы. Одна из таких школ на его родине, в г. Кустанае, в 20-е годы была передана в ведение Наркомпроса Казахской ССР и реорганизована в школу-коммуну. Затем перед Великой Отечественной войной-преобразована в среднюю школу с пансионом для воспитанников. Ей было присвоено имя ее основателя Ыбырая Алтынсарина.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ыбырай Алтынсарин – просветитель казахского народа https://e-history.kz/ru/news/show/3950/?sphrase_id=35400
2. НА РТ. Ф. 968. Д. 189. Л. 162
3. Алтынсарин Ыбрай. Шариат-уль-Ислам (Основы мусульманства). – Алматы, 1993
4. Алтынсарин Ыбрай. Шариат-уль-Ислам (Основы мусульманства). – Алматы, 1993.
5. Вспоминая Алтынсарина // Казахстанская правда. 2020. 30 августа
6. Алтынсарин говорил...// https://e-history.kz/ru/news/show/5740/?sphrase_id=35400

*А. Ш. Ахметова логопед-дефектолог
Ы.Алтынсарин атындағы тірек мектеп(РО)
жанындағы интернат
Қарағанды облысы, Шет ауданы, Ақсу-Аюлы ауылы*

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ - ӨМІР ҚАЖЕТТІЛІГІ

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім

беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат. Инклюзивті (франц. *inclusif* – өзіне енгізетін, лат. *include* – ішіне аламын, енгіземін) немесе енгізілген білім беру – жалпы білім беру мектептерінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту үрдісін сипаттау үшін пайдаланылатын термин. Инклюзивті білім берудің негізіне балалардың кез келген кемсітушілігін болдырмайтын, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім алу қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдай жасайтын идеология жатады. Инклюзивті білім беру – мүгедек пен дамуында сәл бұзушылығы мен ауытқулары бар балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту. [1]

Инклюзивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы психологы, әлеуметтік мұғалімі, олигофрено мұғалімі, логопед мамандары жұмыс жасайды. Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктермен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету – өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті бағыт кемтар балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Инклюзивті білім берудің мазмұны: Инклюзивті білім беретін мектептерде білім мазмұны үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал:

- жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары;
- мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары;
- мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленген оқытудың жеке бағдарламасы. [2]

Қазіргі уақытта мен инклюзивті оқушылармен жұмыс жасаймын. Біздің мектебімізде мүмкіндігі шектеулі екі оқушы бар. Сол сыныппен жұмыс жасау барысында инклюзивті білім беру керек екендігін түсіндім. Ол үшін төменде көрсетілген бес бағытты басшылыққа алдым.

1-сызба. Дефектолог қызметінің негізгі бағыттары.

Бұл негізгі бес бағытпен жұмыс жүргізуде психолог-дефектолог ретінде оқушылардың бойындағы танымдық, сенсорлық қабілеттерін анықтап, олармен коррекциялық-педагогикалық бағытта жұмыс жүргізуді мақсат етіп қойдым. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін мынандай міндеттерді анықтап алдым:

-оқушыларды тексеру, олардың дамуындағы өзгерістердің айқындығын анықтау, жүргізілген диагностикалық тексеру нәтижелері бойынша тұжырымдама жасау.

-түзету жұмысының міндеттерін, формасын, тәсілдерін анықтау, бастапқы зерделік немесе сенсорлық бұзылыстардың салдарынан туын-дауы мүмкін туынды бұзылыстардың алдын алу, оқушылардың дамуындағы жүйкелік-психикалық ауытқушылықтарды жеңу, зерделік және сенсорлық бұзылыстарды барынша түзетуге бағытталған жеке даму бағдарламасы аясындағы түзете дамыту жұмыстарын жүргізу.

Әр бағыт бойынша әр түрлі жұмыстар жүргізіледі. Мен логопед-дефектолог маманы ретінде 2021-2022 оқу жылында ғана бастап жатқандықтан, қыркүйек айының басында бес балдық жүйемен диагностика өткіздім.

І. Диагностикалық бағыт бойынша:

1. Қоршаған орта туралы түсінігі бойынша: мекен-жай, ата-анасының аты-жөні, жыл мезгілдері, апта күндерін білуі.

2. Қабылдау ерекшеліктері бойынша: затты қабылдау, заттың маңызды бөлігін, түстерді ажырата білуі, сөзсіз әдісті пайдаланып, түстерді сәйкестендіруі.

3. Пішіндерді қабылдауы бойынша: негізгі геометриялық фигураларды ажыратуы.

4. Кеңістікті қабылдауы бойынша: оқушы өзінің оң және сол жағын, қиылған тақырыптық суретті жинау, уақытты қабылдауы.

5. Танымдық ерекшеліктері: зейін, есте сақтауы, оқушының эмоциялық реакциясы, өзінің іс-әрекетін бағалауы, мінез-құлқы.

6. Жалпы және ұсақ моторикасы: дене қимылы, саусақ қолды қимылдату.

7. Жалпы тілдік дамуы: дыбысты айту жағдайы, сөздік қоры, сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымы, сөздің мағынасын түсінуі, өз ойын ашық айтуы бойынша тексеру.

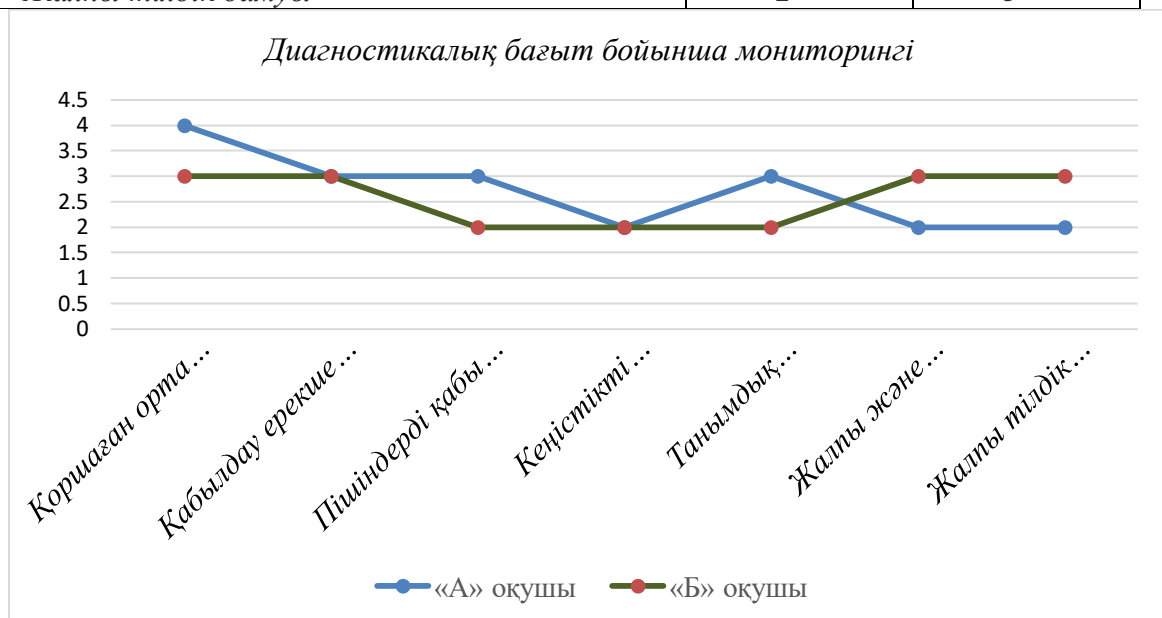
Бұл жұмыстарды кеспе қағаздар, түстер, суреттер, пішіндер, қимылдар арқылы жүзеге асырдым. Осы жұмыстармен қатар, ең бастысы, сенімге құрылған әңгімелесу өте тиімді екенін байқадым.

Оның нәтижесін төмендегі кестеден көруге болады.

Диагностикалық бағыт бойынша:	«А» оқушы	«Б» оқушы
-------------------------------	-----------	-----------

<i>Қоршаған орта туралы түсінігі бойынша</i>	4	3
<i>Қабылдау ерекшеліктері бойынша</i>	3	3
<i>Пішіндерді қабылдауы бойынша</i>	3	2
<i>Кеңістікті қабылдауы бойынша</i>	2	2
<i>Танымдық ерекшеліктері</i>	3	2
<i>Жалпы және ұсақ моторикасы</i>	2	3
<i>Жалпы тілдік дамуы</i>	2	3

2-сызба. Диагностика нәтижесі.

Диагностика жүргізу арқылы білу, түсіну, қабылдау, өзінің іс-әрекетін бағалау, тілдік дамуын анықтап алғаннан кейін бағыттар бойынша жұмысты жыл бойы жалғастырамын. Ол бағыттар төменде көрсетілген.

II. Коррекциялық бағыт бойынша:

Тірек-қимыл қозғалысының дамуын, психикалық дамуын, негізгі ойлау операцияларының дамуын, эмоциялық сферасының дамуын, танымдық, сенсорлық қабілеттерін дамытуға арналған жұмыс түрлері жүргізіледі.

III. Кеңес беру бағыты бойынша: Ата-аналарға, сынып жетекшілерге кеңестер беру.

IV. Ұйымдастырушылық бағыт бойынша: Педагогикалық кеңес, семинар, конференция, іс-шараларға қатысу.

V. Әдістемелік бағыт бойынша: Таным процестерін дамытуға арналған ойындар, дефектологиялық әдістемелік құралдар жинақтау. Баланың жеке қасиетін ескере отырып үлестірмелі, көрнекі материалдар, кескін суреттер дайындау.

Осындай жұмыстар жүргізгеннен кейін қандай да бір өзгерістерге қол жеткізетіндігіме сенімдімін. Қазірдің өзінде, диагностика жүргізу барысында, балалармен сыйластық қарым-қатынас, ынтымақтастық орната отырып, қамқорлық пен қолдау көрсетіп, балалардың сенімін арттырдым деп айта аламын. Олай айтуымның себебі – сол ерекше балалардың алғашқыдай жасқаншақтамай, мені жақын тартуы.

Қорыта келе айтарым, инклюзивті оқыту оқушылардың тең құқығын анықтайды, ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Сөзімді Н.Ә.Назарбаевтың сөзімен аяқтағым келеді: «Мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлудің керек. Олар үшін Қазақстан

кедергісіз аймаққа айналуы тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілу қажет. Бұл өзіміздің және қоғам алдындағы парызымыз. Білім беру мекемесінің ортасы денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттілігіне бейімделуі тиіс, «кедергісіз» болуы керек, өйткені мүгедек балалардың толыққанды кірігуін қамтамасыз етуі қажет», - деп атап өткен. [3]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Г.Д. Хакимжанова, А.А. Айдарбекова, «Обучение и воспитание детей с особыми образовательными потребностями в условиях массовой школы», Алматы, 2001ж. 8-10бет.
2. Р.А. Сүлейменова, Г.В. Хакимжанова. «Отечественной и зарубежный опыт включения детей с ограниченными возможностями в общеобразовательный процесс. Проблемы и пути решения», Алматы, 2001ж. беттер /10, 11, 45, 48, 52/. «Қазақстандық жол 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына жолдауында (17.01.2014)

*Г.Е.Ахметова қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
№101 мектеп- лицейі КММ, Қарағанды қ.*

Ы. АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған зиялылар көшбасшысы, ұлт тарихында аты мәңгі өшпейтін кемел тұлға, халқымыздың ұлы перзенті – Ыбырай Алтынсарин. Тұңғыш ағартушы, қазақ балалар әдебиетінің атасы, балаларды тәрбиелеуде, оқытуда олардың ой-санасына қозғау салып дамытуда өзінің педагогикалық идеясын іске асыру үшін көп ізденген. Ол қазақ даласындағы аумалы төкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жас жеткіншектердің тағдырына терең үңілген ағартушы ұстаз. Ол алдымен балалар әдебиеті тақырыбына жазылған орыс классиктерінің еңбектерімен танысып, оларды қазақ тіліне аударды. Бұл қазақ халқы үшін, әсіресе оның жас ұрпақ балалары үшін аса игілікті іс, жаңа бастама еді.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларының жеке тұлғаны қалыптастыруда алатын орнының қаншалықты маңызды екенін, оның заманның беталысын анық аңғарғанын, халық өмірін жаңа арнаға салуда оқу –тәрбие мен еңбекке баулу мәселесі қатар жүру керектігіне назар аударғанын көруге болады. Соның бірі – И. Крыловтан аударған «Егіннің бастары» деген мысалы арқылы адамда кездесетін менмен, өркөкірек, өзімшіл, тәккәппар, қайырымсыз сияқты жаман қасиеттерді көрсетеді. Адамның жат мінез-құлықтарын бейнелеп, баланы осындай жаман әдеттерден бойын алшақ ұстауға шақырады. Ал, екінші жағынан, қоршаған ортаға, айналаға зер салып, аңғарғыш, пайымдағыш қабілетін күшейтуге, қай нәрсені болсын өзінше ойлап білуге үйретеді. [1]

Қалай болғанда да жастарға дұрыс тәрбие беру үшін, олардың дүниетанушылық көзқарасын кеңейту үшін «Қазақ хрестоматиясын» өз кезі ғана емес, қазірдің өзінде де мәні зор. Сондықтан да ол талай жылдар, талай рет басылып, мектеп оқушыларына ұсынылып келеді. Бұл кітапқа енгізілген әңгімелер: еңбекті сүйуге, оқу-білімге, өнерге ұмтылу, отанын, елін сүйуге, талаптылық, іздемпаздылық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық сияқты менез-құлыққа тәрбиелеуде көптеген мәселелерді қамтиды.

Жас ұрпаққа дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы жастайынан дұрыс тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал. Дүниедегі ескірмейтін де, өзгермейтін де, өмірдегі сүйеніш те, сарқылмас дәулет те- өнер –

білім», - деді ақын. «Білім еш арымайды, жұтқа ұшырамайды, ол мәңгі бақыт кілті» дей келе, ол өз заманының беталысын анық аңғарғанын, халық өмірін жаңа арнаға салуда білім мен тәрбие мәселесі қатар жүру керектігіне назар аударғанын көруге болады. Ыбырай әңгімелерінің негізгі қайнары халық тұрмысынан алынған. Өмірді, адам әрекеттерін ешқашан дағдыдан тыс әсірелеп суреттеп, шындықтан алшақтамаған. Кейіпкерлерді шынайы өмірге тән әрекеттері арқылы бейнелеуді мақсат тұтты. Оның әңгімелерін тақырып жағынан еңбек пен өнерге баулитын және адамгершілікке тәрбиелейтін шығармалар деп бөліп қарастыруға болады. [2]

Ыбырайдың шығармаларының басты тақырыбы – еңбек.

Ол өзінің «Еңбектің тәрбиелік маңызы жөнінде» деген мақаласында «Ерікті адамның өмірі үшін ерекше маңызды рөл атқарды, еңбексіз адам өзінің барлық адамдық қасиетінен және барлық құнынан айырылады. Еңбек адамның жетілуі үшін керекті жағдайды жасап қана қоймай, сонымен бірге адамның ар ұятын өз дәрежесіне сақтап, тұруға да көмектеседі. Адам өзінің жеке еңбегінсіз бір адым ілгері баса алмайды, қайта кері кетеді» деген.

**«Әке мен бала»
әңгімесі**

**Аз жұмысты қиынсынсаң,
көп жұмысқа тап боласың**

Осы еңбек тақырыбына «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Мақта қыз бен мысық» т. б. жатады. Ал «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» деген әңгімесінде балаларды ұшқан құс, жүгірген аңдар тіршілігімен таныстырып, еңбек ету керектігін айтады. Бәрі де тіршілік тірегі – өмір үшін қимыл жасайды. «Сен де бос жүрме, жұмыс істеуге әдеттену керек дейді» Ал «Әке мен бала» әңгімесінде еріншек, жалқау баланың қылықтарын суреттейді. Осындай әңгімелері арқылы балаларды еңбектенуге дағдыландырады. Балаларға еңбек – шаттық, қуаныш, бақыт әкелетін табыс көзі» екендігін «еңбек өмірді көркейтетіндігін, адамды абырой – атаққа жеткізетіндігін» түсіндіреді. Сондай-ақ Ыбырай әңгімелері мазмұн жағынан келелі мәселелерді қамтиды. Балаларды достыққа, жолдастыққа, мейірімділікке тәрбиелеуде көптеген шығармалары бар. Атап айтқанда «Мейірімді бала», «Аурудан аяған күштірек», «Жаман жолдас», «Ақымақ дос» т.б. «Жаман жолдас» әңгімесінде ақымақ, қорқақ, әлсіз, тұрақсыз балаларды бейнелесе «Аурудан аяған күштірек» әңгімесінде баланың анасына деген сүйіспеншілігі, аянышы мейірімділігі сөз болады.

«Бай баласы мен жарлы баласы» деген әңгімесінде бір-біріне қарама – қарсы екі баланы көрсете отырып, салыстырады. Мұнда бай баласы Асан қорқақ, қолынан түк келмейтін шорқақ болса, кедей баласы жастайынан шаруаға араласып өскен, еңбек еткен, ауыр жағдайға тап келсе де, қиындықтан шығуға ақылмен жол табуға тырысады. Қайта өмір сүре білудің айла-тәсілдерін көрсетіп, Асанды аштықтан да, панасыздықтан да, қорқыныш үрейден де аман сау алып қалады. Сөйтіп Ыбырай балаларды еңбек етуге, төзімділікке, шыдамдылыққа, мейірімділікке, батырлыққа, адалдыққа баулиды. Ыбырайдың тәрбие саласына қатысты шығармаларының маңызы өте зор. Оқушылардың сауаттылығын арттыруда да Ыбырай шығармаларынан үзінді беріп, төмендегідей тапсырмалар орындатуға болады.

Ы. Алтынсарин «Такапарлық»

Вениамин Франклин деген даңқты білім иесі, Америка жұртының кісісі, он сегіздегі жас күнінде, Медера деген қаланың бір қарт адамына қонақ болып, шығар уақытта қарт ішкергі бір есіктен шығарып салуға алып келінті. Франклин бұл кісіге сөйлесе келе жатып, алдында не барын аңғармай, есікке жақындағанда қарт дауыстапты: - Еңкей, еңкей - деп. Сүйдегенше болмай, есік аласа екен, маңдайшасына Франклин маңдайымен тарт ете түсіпті. Сонда қарт күліп айтты дейді: - Бұл кішкентай реніш сізге екіншіде ақыл болар; ұмытпағайсың, сен жассың, өмірің алдыңда, басыңды тым жоғары ұстамай, төмен иіңкіреп жүрсең, мұнанда артық неше соққылардан құтыларсың. Бұл сөзді Франклин сексен жасқа келгенше ұмытпай, "Сол қарттың ақылы маған көп пайда болды және басын жоғары көтерген такапарлықтың әлек болғанын көзіммен көрдім" деп әрдайым айтушы еді.

1. Америк жұртының даңқты білім иесі, Вениамин Франклин жас күнінде, не себепті Медера қаласына келді деп ойлайсыздар?

- A) Бір қарт адамға қонақ болып келді.
- B) Қарттың немересі болатын
- C) Қартты қарттар күнімен құттықтайын деген мақсатпен
- D) Қарт көмекке шақырған еді
- E) Америкаға қонақ болып келді.

2. Франклин мен қарт сөйлесіп келе жатады, сол кезде Франклинге қарттың ескерткен сөзін мәтінге сүйене отырып себебін табыңыз.

- A) Ұмытпағайсың, сен жассың
- B) Бұл кішкентай реніш сізге екіншіде ақыл болар; ұмытпағайсың, сен жассың, өмірің алдыңда, басыңды тым жоғары ұстамай, төмен иіңкіреп жүрсең, мұнанда артық неше соққылардан құтыларсың.
- C) Өмірің алдыңда, басыңды тым жоғары ұстама
- D) Басыңды тым жоғары ұстамай, төмен иіңкіреп жүр

3. Мәтінде қарт шал Вениамин Франклинге айтқан кеңесін дұрыс деп ойлайсыз ба?

- A) Иә, дұрыс, өйткені кішіпейіл болу керек
- B) Жоқ, еңкейген сайын басыну көбейеді.
- C) Иә, себебі ол қария.
- D) Жоқ, келіспеймін.
- E) Жоқ, әркімнің сөзін тыңдамай, алған беттен таймау керек.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларының бүгінгі күнге дейінгі жеткен тәрбиелік мәнінің мазмұны әлі де қолданыста. Оның жас ұрпаққа қалдырған мұрасы – ұлан-ғайыр. Небәрі жарты ғасырға жуық өмір кешкен ұстаздың өнегелі еңбегі – бүгінгі таңда туған халқының керегіне жарауда.

Сонымен айтпағымыз, Ыбырай Алтынсариннің шығармашылық мұраларын мектеп оқушыларына насихаттауымыз керек. Ол үшін бастауыш мектептердегі сыныптан тыс жұмыстарға Ы.Алтынсариннің тәрбиелік маңызы зор әңгімелерін оқытуды жопарлы түрде енгізу қажет. Адам баласы шыр етіп дүниеге келгеннен бастап, ата –ананың аялы алақаны мен ыстық ықыласына бөленіп өсетіні белгілі. Ата –ана баласына небір асыл қасиеттерді үйретіп, ақылды, білімді азамат болып өсуін тілейді және үміттенеді. Автор өзінің әңгімелерінде ұлттық сана мен мәдениетін, қазақтың дәстүрлі ұлттық салтымен келбетін сақтап одан әрі дамуын біліммен байланыстырды. Қазақ халқының өзге ұлттан кем болмауын көздеді, соны дәріптеді, өз халқының прогрестік жолы оқу білімде, деп білді. Ұлы ағартушының әдеби шығармаларында көрініс тапқан ағартушылық идеяларының тәрбиелік рөлі күні бүгінге дейін өзінің маңызын жойған жоқ.

АДАЛДЫҚ

Балалардың
бойына жақсы
қасиеттерді

ҚАРАПАЙЫМДЫЛЫҚ

ҚАМҚОРЛЫҚ

ЖОМАРТТЫҚ

Ойымыздың түйінін Ыбырай Алтынсариннің: «Қазақ деген – жасанды мінезі жоқ, қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдығының өзінде оның, көп жақсылығы жатыр», «өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету – біздің әрқайсымыздың борышымыз» – деген ұлағатты сөзімен аяқтауды жөн көрдік.

Ы. Алтынсарин өз шығармаларында адамның бойындағы ұлы қасиет - адамгершілік — рухани тәрбиенің маңыздылығын ең басты құндылық деп санады. Ыбырай әңгімелерінің құрылымы, мән-мағынасы, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше әсер етіп, баланың қызығушылығын оятып, баланың бойына тереңінен тәрбие нәрін кұйып, қоғамда адамгершілігі жоғары адамдар қалыптастырады.

Қазақ халқының ежелден келе жатқан рухани қазынасының бірі. Ибалы ұл, инабатты қыз – өмір көркі, Әдептілік белгісі иіліп сәлем бергені деп келер ұрпаққа тәрбие беріп, адал ниет, ақ тілек білдіріп отырған.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы:1955. – 413 б.
2. «Ыбырай Алтынсарин мұрасының әлеуметтік, педагогикалық, өнегелі әлеуеті және қазіргі заман». Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011. – 227 б.

Ахметов Ж.А. учитель физической культуры
КГУ «Школа – лицей №101», г. Караганда

ДЕТСКАЯ ЛЕГКАЯ АТЛЕТИКА В ШКОЛЕ.

Как приготовить для учеников урок-праздник на свободном участке школьного двора или спортивном зале? Как проводить занятия легкой атлетикой – бегом, прыжками и метаниями, чтобы было интересно, продуктивно, познавательно, эмоционально? Как сделать так, чтобы менее подготовленные в физическом отношении дети с удовольствием занимались физической культурой на уроке? Как расширить знания о легкой атлетике и привлечь детей к занятиям спортом, в частности к легкой атлетике? Как заинтересовать «спортивных» детей работать в слабой команде? Найти ответ на эти вопросы – по сути, определить для себя новый подход к решению задач школьной физкультуры.

В этом учителю физической культуры поможет «Детская легкая атлетика Всемирной легкой атлетики». В концепции «Детской легкой атлетики» есть организационные цели:

- Чтобы большое количество детей одновременно участвовало в занятиях.
- Чтобы отрабатывались разнообразные и основные легкоатлетические движения.
- Чтобы не только более сильные или быстрые дети вносили свой вклад в достижение хорошего результата.
- Чтобы требования, предъявляемые к выполнению упражнений, варьировались в зависимости от возраста и координационных возможностей.
- Чтобы в программе присутствовал элемент приключения, предлагая новый подход, импонирующий детям.

- Чтобы структура и порядок зачета были легкими, основанными на результатах команд.
- Чтобы требовалось немного помощников и судей.
- Чтобы легкая атлетика предлагалась как смешанный командный вид спорта (мальчики и девочки).

Содержательные цели «Детской легкой атлетики»

Физическая активность – «Детская легкая атлетика» прекрасно подходит для привлечения школьников к занятиям физической деятельностью и для того, чтобы дать им возможность самим понять преимущества регулярных занятий.

Поддержка хорошего состояния здоровья – заключается в том, чтобы поощрять желание детей играть, чтобы сохранять здоровье. Хорошее физическое здоровье достигается за счет активного образа жизни, который, в свою очередь, основан на желании населения участвовать в различных видах спорта на протяжении всей жизни. Нет ни одного вида спорта, более подходящего для создания основы здоровой физической активности, чем легкая атлетика. «Детская легкая атлетика» уникально создана для того, чтобы выполнить это требование, предложив для этого разнообразные, соответствующие возрасту и координации задачи.

Социальная активность – создание команды и социальная активность выполняются за счет программы «Детской легкой атлетики». Это программа, в которой каждый член команды имеет большую ценность. Всесторонняя пропаганда легкой атлетики как командного вида спорта стимулирует детей для совместной работы и для понимания важности сотрудничества. Если легкая атлетика подается с точки зрения значимости принципа «фэйр-плей», то воспитательные ценности, ассоциируемые с «Детской легкой атлетикой», только усиливаются.

Характер приключения – основным признаком соревнований в программе «Детской легкой атлетики» является неизвестность конечного результата. Испытать это «приключение» – уже само по себе особый стимул, который может быть достаточным основанием для того, чтобы принять участие в соревновании. Ожидание результата соревнования определенно повышает интерес к нему. По сравнению со стандартными детскими легкоатлетическими соревнованиями, проводившимися в прошлом, в которых основное предпочтение отдавалось рано развившимся детям, командная ориентация «Детской легкой атлетики ИААФ» и стратегия определения зачета делают соревнование непредсказуемым и поэтому интересным до конца.

Принцип команды

Работа команды – это основной принцип «Детской легкой атлетики». Все беговые виды проводятся в виде эстафет или командных соревнований. Точно так же результат во всех технических видах (прыжках и метаниях) определяется как общее достижение усилий всей команды. Из-за того что все участники должны обязательно участвовать в работе команды, даже менее талантливые дети получают возможность проявить себя. Уникальный вклад одного ребенка в результат всей команды еще более усиливает концепцию ценности участия каждого. В соответствии с требованием разносторонности все члены команды должны участвовать в нескольких дисциплинах в каждой группе видов (спринт, прыжки и метания) и в беговых видах на выносливость. Эта стратегия помогает предотвратить раннюю специализацию и поддерживает разнообразные подходы к развитию легкой атлетики.

Уроки детской легкой атлетики можно проводить как по обучающему принципу, так и соревновательному (можно в каждом виде выделить лучший результат среди учащихся и лучший результат команды в целом). В программе детской легкой атлетики есть виды легкой атлетики, которым не обучают в школе: бег с барьерами, метание диска и копья, толкание ядра, прыжок с шестом, вместо эстафетной палочки – резиновое кольцо, что делает урок обучающий или урок соревновательный очень интересным.

Возрастные группы и программа по видам

«Детская легкая атлетика» развивается по трем возрастным группам:

- Группа I: дети в возрасте 8 и 9 лет.
- Группа II: дети в возрасте 10 и 11 лет.
- Группа III: дети в возрасте 12 и 13 лет.

В соревновательной программе «Детской легкой атлетики» формируются смешанные команды (как пример- 5 мальчиков и 5 девочек). В общем, ко всем трем возрастным группам применяются одни и те же правила:

- Все соревнования проводятся как командные.
- Все дети должны участвовать в соревновании несколько раз в каждой группе видов.
- Место проведения соревнований делится в соответствии с установленной схемой, чтобы во всех трех зонах одновременно проводились разные виды, входящие в одну группу: спринт, прыжки и метания. Бег на выносливость проводится в конце соревнования.

Один человек от команды должен быть запасным на случай, если кто-то из постоянного состава команды получит травму. Однако замененный спортсмен уже не может потом вернуться в команду в качестве основного участника.

В Караганде имеется оборудование (принадлежит федерации легкой атлетики Карагандинской области), с помощью которого учителя физической культуры смогут обучать детей метанию копья, толканию ядра, бегу с барьерами, тройному прыжку, бегу на выносливость, прыжку с шестом, метанию диска, эстафетному бегу. На таких уроках у детей будут развиваться такие качества как координация, прыгучесть, ловкость, смелость, быстрота, внимательность, выносливость. Все оборудование легкое, не травмоопасное, более того, его яркие цвета дают дополнительный стимул детям для активного участия.

Уроки с таким инвентарем можно проводить как в зале, так и на спортплощадке.

Примеры основной части урока в зале.

1. Обучение метанию копья, толканию ядра, развитие прыгучести (прыжки «в крестике»).
2. Обучение бегу с барьерами, развитие быстроты (бег по скоростной лестнице), развитие прыгучести (скачки и прыжки по отметкам).

Примеры основной части урока на площадке.

1. Обучение метанию копья, метанию диска и полоса препятствий.
2. Обучение бегу с барьерами, прыжки с шестом, развитие прыгучести (скачки и прыжки по отметкам).

Мой опыт проведения таких разнообразных уроков в школе-лицее №101 показал, что школьникам очень нравятся такие занятия, повышается интерес к урокам, наличие и применение оборудования формирует у учащихся всё больший интерес и желание заниматься этим видом спорта, пополняется и расширяется диапазон знаний о легкой атлетике, и они ждут таких интересных, эмоциональных уроков и соревнований.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Программа международной ассоциации легкоатлетических федераций. Детская легкая атлетика. – Москва, 2002.
2. Вадим Зеличенко. Детская легкая атлетика. Командные соревнования для детей. – Москва, 2006.

*Д.Т.Байжигитова, А.У.Уатаева
бастауыш сынып мұғалімдері
КММ «№53 мектеп-лицейі», Қарағанды қ*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК РӨЛІ

Ы.Алтынсарин аса талантты педагог, ағартушы, дарынды жазушы, тамаша ақын, көрнекті қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсарин қазақ қоғамының мәдениет пен экономика жағынан мешеу кезінде өмір сүріп, халқымыздың демократиялық мәдениеті мен өнерінің бір сыпыра саласында жаңадан өсіп өркендеуіне айқын жол ашып, баянды негіз жасады. Жан-жақты талант иесі Ыбырайдың есімі қашанда уақыт сынынан мүдірмей өтіп, өз халқымен бірге жасасып келеді. Оның өмірі өз Отанын шексіз сүйіп, оған бүкіл жан тәнімен қызмет етудің тамаша үлгілерінің бірі болып табылады. Ыбырай Алтынсарин балаларға арнап, сөзі жатық мағынасы қызғылықты ұсақ әңгімелер жазды. Автордың бұл әңгімелерінің балалар үшін, тәрбиелік рөлі ерекше болғандығы күмән туғызбайды. Қазақ балаларын оқып білім алуға күмән туғызбайды. Қазақ балаларын оқып білім алуға шақырған үндеуін «Кел, балалар, оқылық», «Өнер білім бар жұрттар» деген өлеңдері арқылы жеткізді. Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай жарқын да жанды қасиеттерімен көрініп, қазақ мәдениетінің қасиеттерімен көрініп, тарихында айқын іздерін қалдырса, қазірде сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында толық анықтауда. Мұның өзі заңды да еді. Өйткені әрбір ұлы адамзатпен бірге жасайтын мәңгі өшпес, ескірмес идеяларды көтереді. Сондықтан олар арада бірнеше ұрпақтың өткеніне қарамастан, әрбір жаңа ұрпақ, жас қауымға алыстан қол созып, «жол болсын» айтып тұрғандай болады, уақыт өткен сайын биіктей, мән-маңызы қадір-қасиеті арта түседі. Мәдениетіміздің тарихында Ы.Алтынсарин дәл осындай, үркедей саңлақтардың бірі болған еді. Ол өзінің бүкіл шығармашылық өмірін бір ұлы мақсатқа арнады. Ол мақсат қазақ халқын ғасырлар бойы езіп келген надандық пен қараңғылықтың шырмауынан босатып, өнер-білімді, мәдениетті елдердің қатарына қосу еді. [1]

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұқтар Омарханұлы Әуезов Ыбырай Алтынсарин туралы былай жазды: «Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл, прогрессшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді... Ыбырай да сол бір бағытта болумен қатар, өмірі, еңбек еткен ортасы, әлеуметтік-қоғамдық қайраты, әрекеті жөнінде Шоқанға да, Абайға да ұқсамайды. Ыбырай жаңағы екеуінің де ісін өз өмірінде еңбегін түйістіріп, қоса білді. Сөйтіп, ол екеуі де істеген тың тарихтың ұзақ өрісі бар, зор келешегі бар істердің үлгісін өз қолымен орнатты. Әрі ол жаңа үлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, «бұратана» елдер үшін тың үлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты ол аса шебер өнерлі түрде қабыстырушы.

Кезінде қазақ халқының болашақ дағдырын орыс мәдениетімен бірлікте алып қараған Шоқан, Абай және Ыбырай секілді ұлы ағартушы-демократтар тарихымызда өшпестей із қалдырды. Осы орайда Ыбырай Алтынсариннің қосқан үлесі мен еңбегі орасан зор. Қазақ халқының талантты ұлдарының бірі Ыбырай Алтынсарин – аса көрнекті ағартушы-педагог, этнограф ғалым, ақын әрі жазушы, жаңашыл педагог болған адам. [2]

Ы. Алтынсариннің сан салалы қызметі мен өмірі жайлы сақталған деректер мен материалдар өте көп, олардың дені ағартушының өз қолынан шыққан. Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын –жазушылық тарихи қызметі өзінің ағартушылық, тарихи мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен көк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған.

«Шеше мен бала» деген Ы. Алтынсариннің өлеңнің бала тәрбиесіне қатысты педагогикалық, психологиялық маңызы өте зор. Бұл өлеңдері жасөспірім балаларды адамгершілікке мейірімділікке, өнегелі болуға тәрбиелейді. Орыс классиктерінің де (М.Ю. Лермонтов, Некрасов т.б) шығармаларында да осы сарында жазылған өлеңдер жиі

кездесетіндігі жұртшылыққа мәлім. Мәселен, «Бәріміз бір адамның баласымыз», «Аразбол, кедей болсаң ұрлықпенен», «Мақтанба бақыттымын деп бағыңызға», «Жүйрікте болмайды көрік сыналмаған», «Ағайын жат болады алыс болса», «Асылы залымдардың лайланды», «Әй достарым!», «Әй, жігіттер!», «Азған елдің хандары», «Азған елдің қожасы», «Азған елдің молдасы», «Азған елдің билері», «Азған елдің байлары», «Береке кеткен елдерде», «Азған елдің адамына» деген өлеңдері жастарға айтқан өсиеті. Бұл өлеңің Ы.Алтынсарин «Бәріміз бір адамның баласымыз» деп бастағанда, ол қазақ жастарының ынтымақшыл бірлікте болуға шақырғандығын көреміз. Осы өлеңдерінде автор халық әдебиеті мұрасының негізінде ұлттық тәрбие дінгегі ата-бабалардың рухани мұраларының сабақтастығын сақтаудағы тәрбиенің бір жолы қазақтың халық әдебиеті арқылы дамытуды көздегендігі сезіледі. [3]

Ыбырай бұл жолдан сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып үлкен жетістіктерге қол жеткізді,сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», — деді. Бұл жөнінде де елге үлгі боларлық әңгімелер жазды. Оның осы тақырыпқа жазған бір әңгімесінде:«Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» — деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», — деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жерінді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», — деді. [4]

Ыбырай Алтынсарин қалдырған мәдени мұра бүгінгі өскелең оқушы қауымның қолына жеткенше талай кезеңді басынан кешірді. Бірақ ағартушы есімі қай кезде де халықтың көңілінен тыс болып көрген жоқ. Соның нәтижесінде оның жас ұрпақ, жаңа қауымға қалдырған мұрасы қандай жағдайларға душар болғанына қарамастан ескірмей, өшпей бүкіл асыл қасиеттерін өз бойында сақтап, уақыт, дәуір сынынан толық өтіп біздің бақытты заманымызға жетті.

Ыбырай Алтынсариннің еңбегі, әдеби шығармаларының бірден - бір жинағы, қазақ жазба әдебиетінің төл басы «Қазақ хрестоматиясы» екенін мақтанышпен айтамыз. Бастауыш сыныпта ұлы ағартушы - ұстаздың мұраларының енгізілу себебі, Ыбырай Алтынсариннің қазақ жұртшылығын қараңғы түнектен алып шығып, тұңғыш рет ана тілімізде сауаттылық жолына бастауда сан түрлі ұлттық мектептер мен гимназиялар ұйымдастырып, мектеп және мұғалімдер үшін оқулық пен әдістемелік еңбектер жазудағы ұлан-ғайыр еңбектері жоғалмақ емес. Ыбырайдың өлең, әңгімелері түгел дерлік оқушысына түсінікті, тілі жеңіл, тәрбиелік мәні зор, оқып отырған оқырманына үлкен ой салатындай тақырыбы әсерлі, көркем бейнеленген және ойын жеткізуде тілдік стиль ерекшелігі зор.

Мектеп бағдарламасына Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының оқушыға жеңіл, түсінікті оқушының жас ерекшелігін ескере отырып кейбір әңгіме, өлеңдері берілген. Оның қай шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін көркейтуге, дамытуға әсері мол. Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Өзі өшсе де сөзі өшпейді дегендей, өзі жоқ болса да біз үшін оның еңбектері мәңгі өшпейтін мұра болып қалмақ. Ыбырай атамyzдың көркем әңгімелерін оқи отырып, мен өзімше ой түйдім. Тек қана тынымсыз еңбек пен талмас талаптың арқасында көп нәрсеге қол жеткізуге болады. Күннен күнге дамып келе жатқан еліміздің экономикасына үлес қосу біздің қолымызда. Үнемшіл болып, ысырапқа жол бермей, азға қанағат етіп тіршілік етіп, еңбектің кез келген түрін меңгерген бесаспап маман болып шықсақ, сөз жоқ, біздің еліміз міндетті түрде алдыңғы қатарда болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин «Таза бұлақ» жинағы Алматы, Жазушы 1988ж.
2. Ы.Алтынсарин «Екі томдық шығармалар жинағы» Алматы, 2003ж.
3. Ы. Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
4. Ы.Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар». Алматы, Жалын 1991ж.

*Р.Т.Байжантаева қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің
Қарағанды облыстық білім басқармасының
«Өркен» мамандандырылған мектеп-интернаты Жезқазған қ.*

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢДА Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы - заман талабына сай, келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың, болашағы бұлыңғыр болмайды»- дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру - бүгінгі күннің басты талабы. Жаңашыл технологиялар мен әдіс-тәсілдер - сапалы сабақ кепілі.

Жаңа білім парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтарын оята отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді.

Мен өз іс-тәжірибемде оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына, адамзаттық құндылықтарын қалыптастыруға баса назар аударамын. Бұл істе білім беру үрдісіндегі жаңаша әдіс-тәсілдердің айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің дамуындағы елеулі бағыт. Оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын арттыра түсу үшін әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданамын.

Сабақта қолданатын педагогикалық әдіс-тәсілдерім:

- 1.құндылықты-бағдарланған; 2.әрекетті; 3.тұлғалық-бағдарланған;
4. кіріктірілмелі; 5. Коммуникативті әдіс-тәсілдер пән бойынша негізгі бағдарым болып табылады.

Атап айтсам, «Автор орындығы», «ПОПС формуласы», «Телефон» ойыны, Тренинг «Өзінді ғана емес, өзгені де таны», «Инсерт», «Венн диаграммасы», «Он сұрақ», «Ойлан, Бірік, Бөліс», «Балық қаңқасы», «Кім жылдам?», «Бес жолды өлең», «Авторға хат», «Детальдарын қосу», «Ұжымдық сурет», «Кубизм», «Үш қадамдық сұхбат», «Миға шабуыл» әдісі, «Интервью» әдісі, «Сәйкесін тап», «Өңгімеге негізделген жазу» әдістерін қолдана отырып, оқушының шығарма талдауда өз көзқарасын, ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік жасаймын, олардың шығармашылық қабілетін дамытамын.

Педагогикалық теорияның негізін қалаушы Я.А.Коменский: «Адамдарды оқытқанда олардың кітаби білімді алуына емес, олардың өздеріне аспан мен жерді, түрлі ағаштарды бақылап, заттарды зерттеу мен тануға үйреткен жөн, сонда олар біреулердің бақылағаны мен түсіндіргенін ғана есте сақтап отырмайды», - деп, оқытудың табысты болуын мән берген.

Әдебиетші – ұстаз ретінде мен де көркем әдебиеттің табиғатын ашып түсіндіруде осы қағиданы басшылыққа аламын. Қазақ әдебиеті пәнінде оқытуда кейіпкер мінезін, қам-қарекетін, психологиялық жай-күйін түсініп, одан өмірлік өнеге алу үшін шығармаға әдеби талдау жасау жұмыстарында педагогикалық жаңаша әдіс-тәсілдерді кеңінен қолданамын.

Ұлтымыздың болашағы – жас ұрпақты оқытуда қазақ педагогикасының негізін салушы, ағартушы - ұстаз Ы.Алтынсариннің «Қазақ деген – жасанды мінезі жоқ, қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдығының өзінде оның көп жақсылығы жатыр», «Өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету - біздің әрқайсымыздың борышымыз» - деген сөздерін бойтұмар етіп, қызметімнің басты ұраны етіп келемін.

Педагогика саласына Ыбырай енгізген жаңашылдық ұлттық педагогикасының нағыз темірқазығы іспеттес.

Ұлы педагог оқу-ағарту жұмыстарына өз заманының ең озық әдістемелерін қолдана отырып, білімнің балаларға ана тілінде берілуге айрықша мән берген. «Қазақ хрестаматиясы» атты оқулығы, «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» атты дидактикалық оқу құралы арқылы оқушыны отансүйгіштікке, еңбекке, кісілікке – тәрбиелеген.

Бұл ғибраты мол шығармалар ешқашан да өзінің мән мағынасын жоймақ емес. [3, 18-19 б.]. Керісінше, қазіргі жаһандау заманында ақпарат көздерінің көбейген кезеңінде балаларға ұлтты құндылықтар мен қасиеттерді түсінуге, оны өз бойына сіңіруге, қадірлеп, қастерлеуге бағыттайтын сара жол.

Олай болса, мен зерттеу жұмысымды Ы.Алтынсариннің өнеге мен ғибратқа толы шағын әңгімелерін оқыту тәжірибеммен бөлісемін.

Қажырлы еңбектерінің нәтижесінде Ыбырайдың көркем шығармалары қазақ әдебиетінің қалыптасуына айрықша ықпал етті. Сол әдеби шығармалары арқылы тіршіліктің өзекті мәселелерін көтеруге бет бұрды. Ол - қазақтың жазба әдебиетінің, әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі.

Өзінің бір сөзінде ұлы ұстаз: «Барлық қазақ жастары менің соңымда, олар мені жақсы көреді мен қайтып жалғыз болайын?» - деген екен. [2, 30 б.],

Сол жастарға арнаған әдеби еңбектерінің жинағы «Қазақ хрестоматиясы» (1879) ағартушылық мақсатта жазған әйгілі екі өлеңмен ашылды. Ақынның бұл өлеңдерді өз кезінде «Сөз басы» деген ат аталғаны белгілі. Ыбырай халық ағарту ісіне арнаған әдеби туындаларында оқу- білімді насихаттаудың ұтымды әдісінің үлгісін көрсетті [3, 42-45 б.].

«Кел, балалар, оқылық» өлеңінде:

«...Сиса көйлек үстінде, Токуменен табылған ...

Сауысқанның тамағы, Шокуменен табылған...

Өнер білім бәрі де, Окуменен табылған... деп, ақын қазақ жастарына өнер-білімнің қайнар бұлағы оқуда екенін айтып, оқыңдар, ғылыммен сусындап, жетілңдер деп, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды.

Қазіргі жаңаша оқыту әдісіндегі Венн диаграммасын арқылы Ыбырай сөз етіп отырған карама – қарсы ұғымдарды салыстырып, олардың пайдасы мен зиянын анықтау жұмыстарын жиі жүргізіп отырамын.

Ыбырай шығармаларын оқыту - оқушыларға жақсылық, әділдік, азаматтық сезім, ар-ұят, қамқорлық, қарапайымдылық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі.

Өсіп келе жатқан жастарды еңбекқор болуды, талапты, жігерлі, жомарт, қанағатшыл болуды үйрететін шағын әңгімелерінің берер тағылым бір төбе. Шағын әңгімелеріндегі кейіпкерлердің бойындағы адами қасиеттері іс-әрекеттері арқылы анықтау үшін «Оқиғалар галереясы» әдісін қолданамын. Масалы, «Атымтай Жомарт» әңгімесіндегі Атымтай Жомарттың еш нәрсеге мұқтаждығы жоқ, себебі ол ылғи еңбектеніп, жұмыс істейді.

Әңгімеге әдеби талдау жасағанда кейіпкер сөзінің мән - мағынасын ашып түсіну жұмыстарына ерекше мән беремін. «Кейіпкер сөйлейді», «Рөлге ену» әдістерімен шағын көріністер дайындайды және өзіне ұнаған сөздерін «Қосжазба күнделігіне» жазып жинайды, өз тұжырымын айтады.

Атап айтсам, «Атымтай Жомартта» кейіпкердің: «Күн сайын өз бейнетімен тапқан пұлға нан тауып жесем, сол нәр болып бойыма тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі өзгеше, - деген сөзіне өз тұжырымын жазу тапсырылады. Оқушылар топпен жұмыста талқылап, ең ұтымды жауапты алып шығып жариялайды.

Сол сияқты «Өке мен бала» әңгімесіндегі жастарды еңбекке тәрбиелеу мәселесін қазақ мақал-мәтелдерімен сәйкестендіру әдісінің негізінде мәнін ашқызамын. Ыбырай шығармаларының болашақ жас буынға берер үлгісі мен тәлімін аннотациялық сызба – кестелер арқылы да талдатамын. [4, 26-31 б.].

Оқытылыған шығарманың мазмұнына қарай оқытудың жаңа технологиялары (Венн диаграммасы, «Қарлы кесек» ойыны, топтастыру, ой қозғау стратегиясы, кейіпкер бейнесін ашуға байланысты семантикалық карта, тестілердің түрлері: өзара байланысты тест, сатылы тест, сәйкестікті табу тесті, сұрау-тапсырмалар жүйесі, сабақ үлгілері, кейіпкер бейнесін жасау жұмыстары) нақты мысалдармен талдатамын.

Мәтіндегі оқушыларға түсінуге қиын сөздерге «Екі жақты түсініктеме күнделігі» әдісі арқылы түсіндірмелі сөздік жасатамын.

Кесте №1.

<i>№</i>	<i>Мәтіндегі түсінуге ауыр сөздер.</i>	<i>Түсіндірме сөздікпен жұмыс.</i>
1		

Кейіпкер бейнесін өмірмен байланыстыра талдауда көбінесе семантикалық карта әдісін жиі пайдаланамын.

Кесте №2.

<i>Шығарма кейіпкерлері</i>	<i>Адами қасиеттері</i>	<i>Пенделік қасиеттері</i>

Әдебиетте проблемалап оқыту әдісі арқылы оқушының ғылыми танымы кеңейіп, сол проблеманы шешудің жолын іздестіреді, ең бастысы, ізденімпаздық белсенділігі, өз бетімен жұмыс істеу қабілеті, шығармашылық тұрғыдан ойлауы қалыптасады.

Ы.Алтынсариннің «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесін оқытуда мәтінді талдау үшін жай және проблемалық сұрақтары дайындату арқылы зерттеу жұмысын жүргіздім. Оқушылардың танымдық қабілеттерін арттырып, ойлау белсенділігін жетілдіру үшін проблемалық талдау сұрақтарын алдын-ала әзірлеймін.

Кесте

№3.

<i>Жай сұрақтар</i>	<i>Проблемалық сұрақтар</i>
<i>Сейітқұл қандай кейіпкер?</i>	<i>Қалай ойлайсыңдар, Сейітқұл кім?</i>

Көркем шығарманың табиғатын танытуда АКТ мүмкіндіктерін қолданамын. Оқушылар ақпаратты іздеу және өңдеу барысында ұжымда идеялармен алмасады, өз жұмыстарын бағалайды және жетілдіреді, түрлі жабдықтар пен қосымшалардың кең ауқымын пайдаланады. АКТ оқушы білімінің, оларды тиімді қолдану бойынша дағдыларының дамуына жәрдемдеседі.

Оқушылардың өз бетінше шығармашылық жұмыспен айналысуларына, ойлау, іздену қабілеттерін арттыруда топтық тапсырмалар беремін.

Осы жұмыстарымның нәтижесінде оқушылардың шығармашылық қабілетін арттыруда мынадай нәтижеге жеттім: 1. Өз ой-пікірін ашық айта білуге дағдыланды. 2. Шығармашылық ізденіске бет бұрды. 3. Өз ісіне деген сенім пайда болды. 4. Әр нәрсеге сын көзбен қарауға үйренді. 5.Салыстыруға, қорытынды жасауға үйренді. 6. Зерттеушілік жұмыстарға қызығушылығы артты.

Қорыта айтқанда, жоғарыда аталған жаңаша әдіс-тәсілдер арқылы оқушының қазақ әдебиеті пәнінен алған білімін қоғамда іске асыра білуіне ықпал етуге жол ашылады. Көркем

әдебиет арқылы жалпыазаматтық, тарихи құндылықтарды анықтап, оларды қадірлеп өз бойларына жинақтайды.

Міне, сол кезде оқушыларымыз шығармашылық әлеуеті жоғары, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасады. Ал, саналы да сапалы білім алған оқушы ұлтының болашақ тірегі болары сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы».
2. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. - Алматы:1955. - 413 б.
3. Ламашев Әсет. Ыбырай Алтынсарин (Семинарий). - Алматы. Ана тілі, 1991. - 120 б.
4. Рысбекова Г.Е. XIX ғасырдың II жартысы мен XX ғасырдың алғашқы ширегінде Қазақстанда Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметінің дамуы. - Алматы. 2001.
5. Сармантаева А.Б. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқытудағы жаңа әдіс – тәсілдерді тиімді қолдану
6. Қирабаев С. «Қазақ әдебиеті оқулығына методикалық нұсқау»

*Ж.М.Баймуханова ағылшын тілі пәні мұғалімі
«№27 ЖББМ» КММ, Сәтбаев қ.*

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

XXI ғасыр – озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Әсіресе шет тілін үйренуде мұның пайдасы өте зор. Себебі тіл үйрену арқылы адам бүкіл бір ұлттың мәдениеті мен әлеуметін қатар үйренеді. Адам көру, есту арқылы тіл қолданушылардың мәдениетін тезірек сезінеді. Яғни өзінің де сол тілді меңгергендердің қатарына қосылуы жеңілдей түседі. [1]

Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның жеке бас тұлғасын, білім алу арқылы азамат ретінде дамуын қойып отыр. Дәстүрлі оқыту оқушыларға дайын, жаңаша оқыту технологиясы процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау болып табылады. Жаңаша оқыту технологиясы — белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұнын жүзеге асыру тәсілі. Оқытуды жаңаша ұйымдастыруда мына міндеттерді қамтуы тиіс:

- оқушыларды оқу үрдісін басқаруға қатыстыру;
- ұжымдық іс-әрекетті ортақ қарым-қатынас құралы ету;
- деңгейіне қарап саралап, ерекшелігіне қарап даралап оқыту.

Міне, осы міндеттерді қамтитын «дамыта оқыту» жүйесі даму заңдылықтарын ескере отырып, теориялық ойлауға бағытталған іс-әрекет арқылы баланың жақын даму аймағында оқытады. Нақ осы мәселелерді жүзеге асыруға бағытталған оқыту технологияларының көпшілігі ұжымдық ой қызметі негізінде баланы өз іс-әрекетінің субъектісі етуге ұмтылады, мақсатты оқу іс-әрекеті барысында нақты оқу міндеттерін шеше отырып, даму педагогикалық ықпалдың алдын алатын іс-әрекеттік оқыту тәсілі арқылы балада ақпараттық және жалпы біліммен қатар, амалдар мен құндылықтар жиынтығын, біліктілігін қалыптастырады. [2]

Әр жаңа технология, жобалар білім саласындағы жаңалықтардың басты мақсат, міндеттері бір- біріне жуық, мәндес болып келетіні бізге мәлім. Білім беру жүйесі тиімділігінің басты көрсеткіштерінің бірі – білім сапасы. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында

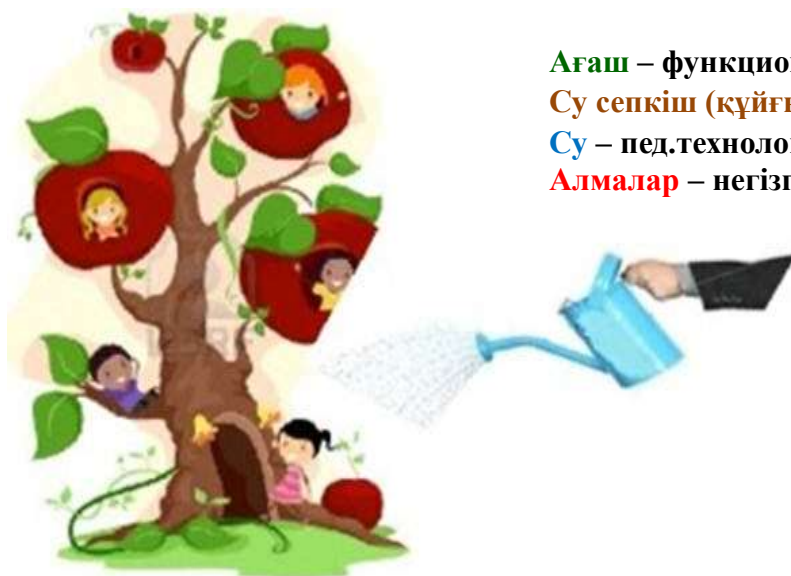
«Қазақстанда адам капиталының сапалы өсуі бұл, ең алдымен, білім және денсаулық сақтау. Оқыту үдерісіне заманауи әдістеме мен технологияны енгізу, педагогикалық құрамның сапасын арттыру, біліктілікті растайтын тәуелсіз жүйені құру, жастар үшін білімге қолжетімділік аясын кеңейту қажет. Білім тек білім беріп қана қоймай, сондай-ақ алған білімін әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалануға икемделуі керек» делінген. [3]

Ағылшын тілі сабағында оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.

Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ:

* Ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек?

* Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн?

Ағаш – функционалды сауатты тұлға.

Су сепкіш (құйғыш) – мұғалім.

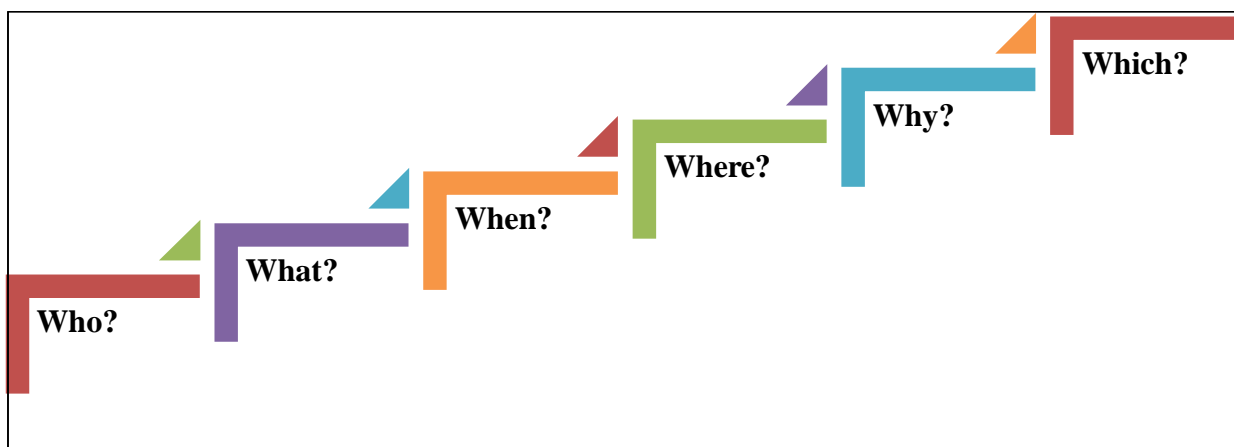
Су – пед.технология түрлері.

Алмалар – негізгі құзіреттер.

Функционалды сауаттылықты қалыптастыру және дамыту моделі

Ағылшын тілі сабағында функционалды сауаттылықты арттыруда өз тәжірибемде көп қолданысқа ие – **СТО технологиясы**.

«**6 wh- сұрақ**» әдісі мәтінмен жұмыс жасағаннан кейін қолдануға арналған. Мұғалім осы сұрау есімдіктерін қолданып, оқушыларға сұрақ қойып жауап алады немесе оқушылар сұрақ құрастырып, бір-біріне қойып, диалогқа түседі.

«6 wh- сұрақ» әдісінде қолданылатын сұрақтар

«Диаманта» әдісі. Диаманта – жеті жолдан тұратын өлең түрі. Мағыналары қарама-қарсы түсініктермен жұмыс істегенде пайдалы.

Құрылымы:

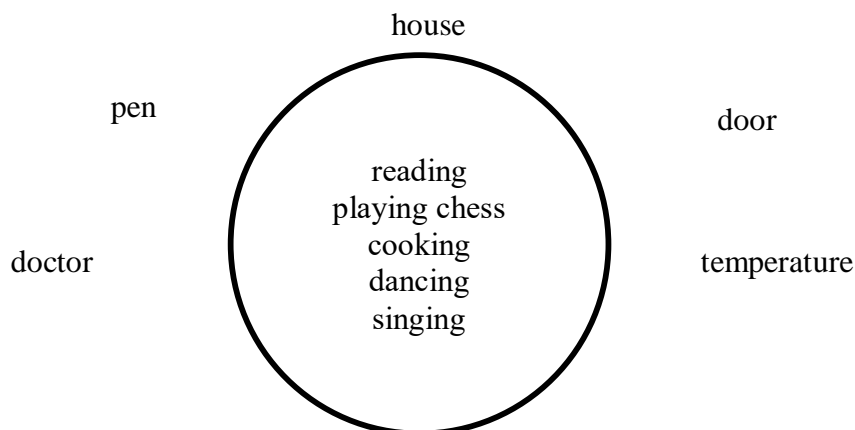
- 1,7 – жолдары – антоним-зат есімдер;
- 2 – бірінші зат есімге екі сын есім;
- 3 – бірінші зат есімге үш етістік;
- 4 – зат есімді екі сөз тіркесі;
- 5 – екінші зат есімге үш етістік;
- 6 – екінші зат есімге екі сын есім;

Мысалы:

1. city
2. noisy, ancient
3. builds, increases, prospers
4. popular city, small village
5. develops, forms, helps
6. quiet, comfortable
7. village

«Ішіне және сыртына» әдісі. Оқылған өлеңге немесе мәтінге, сөз таптарына, т.б. байланысты алуға болады.

Мысалы: «Хобби» тақырыбына қатысы бар сөздерді шеңбердің ішіне, ал тақырыпқа сай келетін сөздерді шеңбердің сыртына теріп жаз. (**Write the words about hobby inside and others outside of the circle**): *house, temperature, reading, dancing, doctor, playing chess, cooking, door, singing, pen.*

«ПОПС формуласы» немесе «4 сөйлем» әдісі

- П** – Позиция
О – Объяснение
П – Пример
С – Суждение

Айтылым және жазылым дағдыларын қалыптастыруда «ПОПС» формуласын қолдану өте тиімді. Тақырып бойынша өз пікірін дәлелдеп, көзқарасын білдіріп, шешім шығарады. Құрылымы:

Бірінші сөйлем: «Менің ойымша ...»

Екінші сөйлем: «Себебі мен оны былай түсіндіремін ...»

Үшінші сөйлем: «Оны мен мына фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламын ...»

Соңғы сөйлем: «Осыған байланысты мен мынадай қорытынды шешімге келдім ...»

«Мюсенбург» әдісі. Бұл әдіс арқылы кез келген тақырып атауын немесе тақырыптың аясында қолданылатын сөздерді табуға ыңғайлы. Мен өз сабақтарымда 5 сынып оқушыларына

осы әдісті жиі қолданып жүрмін. Мысалы: **Gptfamilyutrsklfbmskrtskjkvhdhbsjkl dxarelationshipsslsdcfvnkfhs** деген тізбектелген әріптер қатарында «**Family relationships**» деген сабақтың тақырыбы жасырылған. Оқушылардың сабаққа назарын аудару үшін қолдануға тиімді әдіс болып табылады.

«**Сюжеттік кесте**» әдісі. Оқушылардың мәтінді қаншалықты меңгергенін бақылау үшін сұрақтарға сәйкес төрт сөзден тұратын сөйлем құру тапсырылады. Мысалы:

«**Мюллердің ғажайып саны**» әдісі. Кері байланыс жасау үшін тиімді әдістің бірі болып табылады. Сипаттамасы: математикалық таңбалардың қатысуымен жеңіл тапсырма беріледі. Мысалы: $7 \pm 2 = 5/9$. Құралатын сөйлем 5 немесе 9 сөзден аспау керек.

Білім алу – батылдық,

Оны толықтыру – даналық,

Ал шебер қолдана білу – өнер!

Қорыта келе, осы аталған үш қасиетті педагог ретінде өзімнің де, алдымда отырған оқушыларымның да бойынан көргім келеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР::

1. Ишанғалиева А.М. Шетел тілін оқыту әдістемесі. 2011
2. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар — талапшаң мұғалім еншісі. Бастауыш мектеп. 2011.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты халыққа жолдауы. Егемен Қазақстан. 2012.

*Б.М.Байсеркина бастауыш сынып мұғалімі
«№101 мектеп –лицейі»КММ, Қарағанды қ.*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі – әлеуметтік, экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жүзеге асыруға, жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаны қалыптастыру. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар – шығармашылық, белсенділік, жауаптылық, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Бұл талаптарды жүзеге асыру үшін оқушы білімін бағалауда мүлдем жаңа бағытта жұмыс істеу қажеттілігі туындайды.

Осы қажеттілікті шешу жолдарының бірден бір жолы – функционалдық сауаттылықты қалыптастыру. «Функционалдық сауаттылық» ұғымы алғаш рет өткен ғасырдың 60-шы жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен зерттеушілердің қолдануына енді [1]. Функционалдық сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуға.

Функционалдық сауаттылық тұжырымдамасына негізделген анағұрлым танымал халықаралық бағалау зерттемелерінің бірі Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) қолдауымен өткізілетін 15 жастағы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасы (Programme for International Student Assessment – PISA) болып табылады.

PISA шеңберіндегі тестілеу барысында функционалдық сауаттылықтың үш саласы бағаланады: оқудағы сауаттылық, математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық.

Оқудағы сауаттылық – оқушылардың мәтін мазмұнын түсіне білуі және оқығанын өмірлік мақсаттарда жүзеге асыруы. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осы кезеңде қалай оқыту керек және нәтижеге қалай жету керек?- деген сұрақ туындайды. Әрине оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда әдебиеттік оқу пәнінің орны ерекше. Себебі, оқушыға тіліміздің өзіндік қалыптасқан нормаларын үйретудің басты міндеті кітап оқуға үйрету болып табылады.

Кітап оқу - қоғам мәдениетінің ажырамас элементі, тәрбие, білім беру және жеке тұлғаны дамыту құралы. Кітап оқу баланың жеке тәжірибесі мен интеллектісін байытады. Ал қазіргі уақытта көптеген балалар кітап оқуға құлықсыз. Оның себебі не? Оқу сабақтарының олар үшін қызықсыз болып қалуы неліктен? Менің ойымша, ерте ме, кеш пе әрбір мұғалім өзіне осы сұрақты қояды. Оның бірнеше себептері бар: оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі, кітаптардан басқа ақпарат көздерінің көптігі, оқуға үйрету жолдарының жетілмегендігі, оқу сауаттылығын мақсатты түрде қалыптастыру жүйесінің жоқтығы.

Бастауыш мектепте оқу сапасын арттырудың бірден – бір жолы - балаға кітапты дұрыс қолдануды үйрету. Балалардың мәтіндегі барлық ақпаратты толыққанды, терең қабылдауын ұйымдастыру, оларға автордың салған суреттерін елестетуге, автор мен кейіпкерлердің сезімдеріне эмоционалды түрде жауап беруге көмектесу, автордың ойын түсініп, осының бәрін бізге, оқырмандарға сөз суретшісінің қалай жеткізетінін көре білуге үйрету. Басқаша айтқанда, оқу дағдыларын қалыптастыра отырып, саналы түрде түсініп оқу дағдыларын дамыту[2].

Олардың негізгілері:

- шығарма авторы жазған суретті елестету мүмкіндігі;
- кейіпкерлерге жанашырлықпен қарау;
- шығарманың негізгі ойын, оның идеясын түсіну;
- өз позициясын түсініп, оны ауызша немесе жазбаша сөйлеу түрінде жеткізе білуі;
- оқу техникасының жоғары болуы;
- түсініп оқудың техникасын меңгеруі;
- кітапты жақсы көруі және оларды таңдай білуі;

Оқушыларымның саналы түрде түсініп оқу дағдыларын, оқу сауаттылығын дамыту мақсатында сабақтың әр түрлі формалары мен түрлерін қолданамын:

- жарыстар;
- викториналар;
- мерекелік сабақтар;
- ертегілер арқылы саяхаттау;

Мұндай сабақтар балалардың оқуға деген қызығушылықтарын арттыруға және оқушылар арасында сапалы оқудың дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Сабақтарымда қолдананылған педагогикалық технологиялар мен әдістер:

«Мені түсін» ойыны[3]

Оқушылар мәтіннің бөлігін оқиды да, түйінді сөздерін дәптерлеріне жазып алады. Мұғалім оқушылардың кітаптарын жабуын, қолдарына парақ пен қарындаш алып, осы мәтіннің негізгі ойын білдіретін он шақты сөз жазуларын талап етеді. Соңынан мұғалім парақтарды жинап алып, өзі алдын ала даярлаған түйінді сөздермен салыстырады. Кімнің осы түпнұсқамен сәйкес келген сөздері көп болса, сол жеңімпаз деп танылады.

«Миға шабуыл»

Қойылған проблеманы оқушылардың шығармашылық белсенділігіне сүйене отырып шешуге бағытталған, оқушыларға проблеманы шешуге жауап нұсқасын таңдауға еркіндік беріліп, оны шешудің неғұрлым көп жолдарын көрсетуге негізделген. Кейін ең жақсы идеялар, шешімдер таңдалынып алынады. Берілген сұраққа әр оқушы жауап бере алады. Маңыздысы – айтылған көзқарасқа баға қоймау керек, барлық жауап қабылданады және әр пікір тақтаға

немесе қағазға жазылғаны дұрыс. Қатысушылар олардан негіздеме немесе түсініктеме талап етілмейтінін түсінулері тиіс.

«Синквейн»

1-жол: Тақырыптың атауы (зат есім).

2-жол: Тақырыпты сипаттайтын екі сөз (сын есім).

3-жол: Тақырып туралы қимылды білдіретін үш сөз (етістік).

4-жол: Тақырыпқа қатысты төрт сөзден тұратын сөз орамы.

5-жол: Тақырыптың мәнін ашатын синоним сөз.

«Тұлғаны танып біл»

Мұғалім оқушыларға парақтар таратады, оларға Қазақстан тарихында елеулі із қалдырған кемеңгер адамдардың (саясаткерлер, өнер және әдебиет қайраткерлері және т.б.) портреттері жапсырылған. Ойыншылар 5-6 адамнан топтарға бөлініп отырады. Балалар портреттердегі тұлғаның аты-жөнін, оның атына байланысты оқиғаларды, ол жазған шығармаларды және т.б. естеріне түсіруі тиіс. Топ ішінде талдау 5 минуттан аспайды. Өз тобын топтың бір мүшесі қорғайды.

«Тірек мәтін»

Мұғалім жеке оқушыға, жұпқа немесе топқа тақырып бойынша бірнеше сұрақ береді. Олар жазба түрінде жауап жазады. Жауап бере отырып, оқушылар осылай өтілген тақырыптарға тірек конспектісін жасайды.

«Пікір алмасу» (Showdown). Әрбір топ тақырыпқа қатысты 5 сұрақ дайындайды. Әрбір сұрақты стикердің бірінші жағына, ал жауабын екінші жағына жазып, келесі топпен стикерлерін ауыстырады. Топ басшысы стикердегі сұрақтарды оқиды, топ мүшелері жауаптарын жазып дайындайды. Көшбасшы белгі бергенде, барлығы өз жауабын ашады және жауаптарды талқылап, дұрыс жауаппен салыстырады.

Осы жұмыс формалары мен әдістерін қолданған кезде оқушыларда «оқу сауаттылығы» ұғымының маңызды компоненттері болып табылатын ойлау мен рефлексия, сауатты сөйлеу дағдылары дамиды. И.Г.Песталоццидің сөзімен айтатын болсақ, «Менің оқушыларым жаңа нәрселерді тек менен үйренбейді; олар жаңа нәрсені өздері ашады».

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Функционалдық сауаттылық тұжырымдамасы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000832>
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптар). Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.
3. Сабәқ қолданылатын әдіс-тәсілдермен психологиялық тренингтер жинағы. <https://martebe.kz/saba-ta-oldanylatyn-dis-t-sildermen-psiologijaly-treningter-zhina>.

*К. К. Балабекова, Н. Т. Пірімбет
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері
№48 ЖББМ, Қарағанды қ.*

ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ Ы. АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІН ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Әңгіме – қиын жанр. Алдымен көлемі шағын. Ол жазушыдан барынша жинақы болуды талап етеді. Содан соң оқырманды бірден үйіріп әкету үшін, сол шағын көлемдегі өмір эпизодының өзі соншалық тартымды, сюжет желісі қызғылықты болуға тиіс. [1]

Әңгімелерді оқытуда төмендегідей мақсаттар жүзеге асады:

- білім алушылардың рухани дүниесі байып, эстетикалық, интеллектуалдық, адамгершілік, азаматтық тәрбие алады;
- терең біліммен қаруланады;

Жоғарыда айтылған мақсаттардың жүзеге асуын Ы.Алтынсарин әңгімелерін оқыту арқылы нақты мысалдармен дәлелдеп көрсетейік.

V сыныпта Ы.Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады?», «Атымтай жомарт», «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімелері оқытылады. Қаламгер шығармаларының мазмұнын меңгертуде «Ривин», «Уақыт тізбегі», «Баяндама», «Өрмекші торы», «Веер» әдістері тиімді. Осы әдістердің алгоритміне тоқталып кетсек:

1. Ривин әдісі :

- а) азат жолдарға бөліп оқу;
- ә) үзінділерге (азат жолға) жоспар құру;
- б) сөздікпен жұмыс (үзінді ішінде кездесетін қиын, түсініксіз сөздермен жұмыс);
- в) үзіндінің негізгі ойын табу (негізгі ой қай сөзде, қай сөйлемде);
- г) үзіндіге ат қою

Ы.Алтынсарин «Қыпшақ Сейітқұл»:

Жоспар:

- 1. Сейітқұлдың ой ойлауы.
- 2. Мекен еткендей жер іздеуі.
- 3. Қабырға өзенінің бойын таңдауы.
- 4. Жазда кедей елін Қабырға өзенінің бойына алып келуі.

Сөздікпен жұмыс:

жортуыл басы жолда қалады – қақтығыста қаза табу;

барымта – жауласқан екі рудың бірінің-бірі мал-мүлкін тартып алып, кек қайтаруы.

Үзіндінің негізгі ойы: Сол жерді ұнатып қайтқан соң, қысты өткізіп, жаздың жылы уақытында кедейлерді жалаңаш-жалпы көшіріп, Қабырға бойына алып келеді.

Үзіндіге ат қою: Жаңа өмір.

Бұл әдістің тиімділігі: білім алушылар жеке, жұппен, топпен көркем шығарманы өз беттерімен оқып, талдайды, мазмұнын меңгереді. Мұғалім бағыт-бағдар береді, ал білім алушылар өздері оқып-талқылап, өздігінен шығарма мазмұнын меңгереді. [2]

Ы.Алтынсариннің «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесін оқытуда тиімді әдістердің бірі – «Уақыт тізбегі кестесі» әдісі. «Уақыт тізбегі кестесі» әдісі – мәтінді тыңғылықты оқып, түсінген деректер бойынша «уақыт тізбегіне» оқиға бойынша орналастырады. Бұл сызбаның мәтінде мазмұндауда өте тиімді екенін айта кету керек. Ал Ы.Алтынсарин әңгімелерінің мазмұнын меңгергендігін тексеруде «Өрмекші торы», «Ширлинг», «Бетпе-бет», «Араның ұясы» әдістері өте қолайлы. [3] «Өрмекші торы» әдісі бойынша әңгіме мазмұнын тексеруде сынып оқышылары шеңбер құрып тұрады да, бір оқушы мазмұн айтуды бастайды да, шамалы айтып, қолындағы жіпті қарсысында тұрған оқушыға береді, ол ойды бірден жалғастырып кетеді, ол шамалы мазмұндайды да, қарсысындағы оқушыға жіпті береді, осылайша барлық сынып оқушылары қамтылады да, «өрмекші торы» құрылады. Көркем шығарма мазмұны бойынша сұрақтар қойылып, «өрмекші торы» кері жиналады. Бұл әдістің тиімділігі: сынып оқышыларының барлығының білімі бақыланады, бір-бірінің ойын жалғастыруға, жүйелі сұрақ қоюға, сұраққа нақты жауап беруге үйренеді. [4]

Ы.Алтынсариннің «Дүние қалай етсең, табылады?» әңгімесін оқытуда «Веер» әдісін қолданып, оқушылардың сұрақ қою, сұраққа жауап беру, сұрақ-жауаптарға сараптама жасау қабілеттерін шыңдадық.

Сынып үш топқа бөлінеді. Бірінші топ – сұрақ қоюшылар, екінші топ – сұраққа жауап берушілер, үшінші топ – сарапшылар. Қағаздан веер жасап, бір қыртысына сұрақ жазады, екінші қыртысына жауап жазады, үшінші қыртысына сараптама жазады.

Бірінші топ оқушылары өз веерлеріне төмендегідей сұрақтарды жазады:

- 1. Әңгімеде қай елдің білімді адамы туралы баяндалады?

2. Антон кім? Ол немен айналысушы еді?
3. Антонмен кім кездеседі?
4. Неліктен Антон еңбек етуге шешім қабылдайды?

Екінші топ оқушылары жоғарыдағы сұрақтарға жауап береді. Ал үшінші топ оқушылары сұрақтар мен жауаптарға сараптама жасайды.

Бұл әдістің тиімділігі: ашық сұрақ пен жабық сұрақтың аражігін айырады. Жабық сұрақтарды нақты, жүйелі құрастыруға үйренеді. Сұраққа толық жауап беруге, өзгенің жұмысына сыни көзқараспен қарап, сараптама жасауға үйренеді.

«Атымтай жомарт» әңгімесін оқып-талдауда Атымтайдың бейнесін «Төрт сөйлем» әдісі арқылы ашып, өз пікірлерін білдіруге тапсырма берілді.

Пікір. Оқыған мәтін бойынша өзіндік пікірлеріңді бір сөйлеммен жазады.

Дәлел. Пікірлерің бір сөйлеммен дәлелдейді.

Мысал. Пікірлеріңді өмірмен байланыстырып, мысалдар келтіреді.

Қорытынды. Шығарма мазмұны бойынша қорытынды шығарады.

Талдау үлгісі:

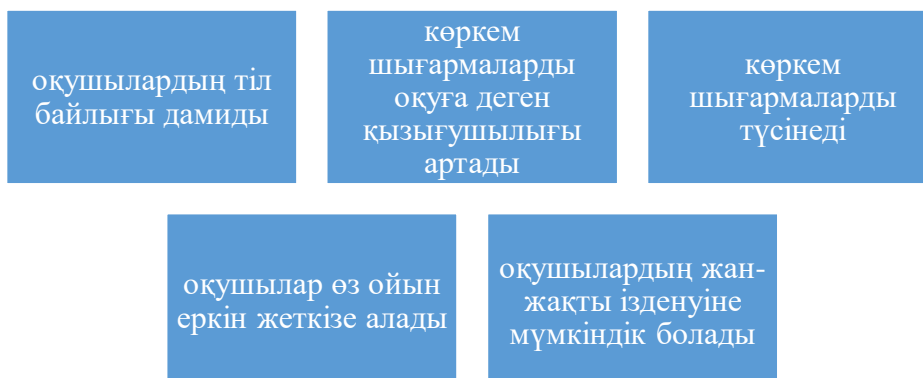
Пікір: Атымтай ақылды, қарапайым, еңбекқор адам.

Дәлел: Күн сайын бір мезгіл үстіне ескі-құсқы киім киіп, отын кесіп, шөп тасып, жұмыс қылады.

Мысал: Шығанақ Берсиев елге адал қызмет етіп, еңбегінің арқасында елге танылды, Еңбек Ері атанды.

Қорытынды: Атымтай өзінің парасатты, ақылды, еңбекқор жан екенін ісімен де, сөзімен де дәлелдейді. Атымтайды ол еңбек адамының үлгісі етіп көрсетеді.

Өз тәжірибемізден байқағандай, сабақтарымызда осындай интерактивті оқыту әдістерін қолдану төмендегі сызбада көрсетелген нәтижелерге жеткізіп отыр:

1-сызба. Нәтижелер топтамасы.

Қорыта келгенде, оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді тандап алу оқытуда табысқа жетуге негіз болады әрі сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттыруға мүмкіндік береді. Сабақта интерактивті тәсілдерді тиімді пайдалану жауапкершілік пен шығармашылық тұлға қалыптастыруға алып келеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жартынова Ж. А. «Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару» - Алматы, 2019 жыл, 52- бет
2. “Қазақстан мектебі” // №8, 2020 жыл, 9-бет
3. «Өзіндік таным» // № 2, 2017 жыл, 5-бет
4. Симбаева С. «Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер».
5. Әдістемелік құрал –Нұр-Сұлтан, 2019 жыл, 36 -бет

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНЫҢ Ы.АЛТЫНСАРИН ІЛІМІ

Әрбір ұлттың салт-дәстүрінде, әдет-ғұрпында сол ұлттың тәрбие саласындағы ұстанымдары мен көзқарастары жататыны белгілі. Тіпті салт-дәстүр, әдет-ғұрып дегеніміздің өзі – сол халықтың күнделікті өмірдегі қарекеттерінен, шаруашылық жүргізу типінен, қоршаған табиғатпен үйлесімділігінен туған әрекеттерінің жиынтығы. Осы салт-дәстүр, әдет-ғұрып ауқымында ұлттың тәрбиелік ұстанымдары да жататындығы мәлім. Әрине, қандай да болмасын ұлт белгілі бір кезеңде оқу-білімге ден қойып, жүйелі тәрбие үдерісіне қарай бет түзеді. Міне, осындай бетбұрыс кезеңі халықтық педагогикадан ғылыми педагогикаға қарай қадам жасау шағы қазақ топырағында Ыбырай Алтынсариннен басталғаны белгілі. Ыбырай Алтынсаринді ақын, жазушы, аудармашы дегендеріміздің өзі оның педагогикалық қызметінен шығып жатады. Сондықтан да Ыбырайдың әдеби мұрасы, негізінен алғанда, оқушы балаларға арналады. Бұл туралы Ыбырай Алтынсарин мұрасын зерттеуші М.Жармұхамедұлы: “Ыбырай Алтынсарин мұрасының басым көпшілігі әдеби-көркем шығармалар болып келеді, алайда сол өлеңдері мен көркем әңгімелерін ол тек педагогикалық мұрат-мақсатқа сәйкес жазып, жаратады, бұл жәйт оның жазушылығы мен педагогтығының бір арнадан бастау алатынын аңғартады”.[1]

Ұлы ағартушы ұстаздың қазіргі қазақ педагогикасынан алатын орны ерекше. Заман өзгеріп, таным жаңғырғанымен Ыбырай сияқты тұлғалардың өмірі мен шығармашылығы қазіргі оқушыларға да, жастарға да, ұстаздарға да үлгі. Ыбырай Алтынсарин нағыз ұстаздың, оқушыларға деген, өз мамандығына деген кемел үлгісі. Ол хаттарының бірінде былай деп жазған болатын: “Осы жылы январьдың 8 күні менің көптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды, оған 14 қазақ баласы кірді; бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай өте қызу кірістім. Бұл балалар да менің айызымды қандырып, небәрі үш айдың ішінде оқи білетін және орысша, татарша жаза білетін болды. Кейін паракор болып шықпаулары үшін оларға адамгершілік жағынан әсер етуге бар күшімді салып отырмын. Күлсеңіз күле беріңіз, мен кейбір оқытудан бос уақыттарда оларға ресми түрде молда да болып қоям; сөйтіп оларға дін тарихынан білгенімді айтып, оған басқа да пайдалы және түсінікті әңгімелерді де қосып айтамын... Менің үнемі ұмтылған тілегім: қалай да пайдалы адам болып шығу еді. Ал, қазір осыған қолым жетіп отырғанын ойласам, көңілім толық жұбаныш табады.” [4] Ұстаздың осы хатынан-ақ оның бала оқытуға деген ерекше ықыласын, терең сүйіспеншілігін тануға болады. Ы.Алтынсарин өзінің алдына ақындықты, жазушылықты, болмаса аудармашылықты емес, ең алдымен ұстаздықты мақсат етті. Оның өлеңдері мен әңгімелері, ондағы көтерілген тәрбиелік идеядағы мәселелер жас жеткіншектер тәрбиесінде өзінің өзектілігін жоймақ емес. Білімге ұмтылушылық, адалдық, еңбекқорлық, талаптылық, адамгершілік, кішіпейілділік сияқты жас баланың санасында орын алуға тиісті адами қасиеттер Ыбырай шығармаларының өзегі. Бұлар қай кезеңде болмасын, адам тәрбиесінде ерекше орын алуға тиісті қасиеттер десек, онда осылардың баршасын Ыбырай Алтынсариннің туындыларынан табамыз. Сондықтан да қазіргі тәрбие мәселесінде Ыбырай Алтынсариннің алатын орны ерекше. Айталық, оның “Қыпшақ Сейіткүл” атты әңгімесі арқылы балаларды іздемпаздыққа, еңбекқорлыққа баулысақ, “Өнер-білім бар жұрттар,” “Балғожа бидің баласына жазған хаты” өлеңдері арқылы бастауыш сынып оқушыларын оқу-білімнің қажеттілігі, артықшылығы сияқты ойға жетелейміз.

Ыбырай Алтынсариннің қазіргі замандағы тәрбие беру үдерісімен сабақтасатын еңбектері-оның халық ағарту мәселелері хақындағы ой-пікірлері. Бұл ой-пікірлерді біз оның мақалаларынан, хаттарынан, есептері мен рапорттарынан көреміз. Ыбырайдың бұл еңбектерінде де жоғарыда айтқандай, білім алуға құштарлық, еңбексүйгіштік, адамгершілік, адалдық, инабаттылық сияқты қасиеттерге ерекше мән беру байқалады. Ы.Алтынсариннің мұрасында айтылатын тәрбие берудің жан-жақтылығы жөнінде белгілі ғалымдар Қ. Жарықбаев пен С. Қалиев былай деп жазған болатын: “Көшпенді елдің өзінің ерекшелігіне орай ол имандылық, инабаттылық, ақыл-ой, еңбек, тазалық, сұлулық тәлімдеріне байланысты бірқатар тың идеялар айтты. Ұстаздық, әдеп, ата-ана, ересектердің жас буынға үлгі-өнегесі, адамның өзін-өзі тәрбиелеу мәселелерін қазақ өміріне орай түсіндірді”. [3] Мәселен, ұлы ұстаз: “Өмірдің негізгі мәні-еңбек, ол адамның адамгершілік қасиетін мәртебелендіреді, өмірдің шын қадірін тек еңбексүйгіш адам ғана түсіне алады” дейді. Оның бұл пікірінен ұстаздың еңбексүйгіштікті, адам өміріндегі еңбектің рөлін қаншалықты түсінгендігін байқасақ, тағы бір маңызды жағы еңбектің мәнділігі мен пайдалылығын насихаттағанын көреміз. Сондай-ақ Ыбырайдың ойынша, адам өзінің істеген еңбегінен ләззат алу керек, тіпті оны ол “кісіліктің басты белгісі” деп бағалайды. Қазіргі тәрбие үдерісінде еңбек жайындағы оның осы үш ұстанымы да-көкейкесті мәселе. Әсіресе жас ұрпақты өзі атқарған пайдалы еңбектен ләззат алуға баулу-үлкен мәселе. Мектеп оқушыларын еңбек етуге баулуда оны бедел жинауға, пайда табуға, жәке басының мансабын арттыруға емес, одан рухани қанағат алуға қарай бейімдесек, онда біз оны еңбек тәрбиесімен бірге, адамгершілік тәрбиесіне де тартқан болар едік.

Қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы Ыбырай Алтынсарин өзінің ардақты борышы-балаларды оқыту деп түсінді. Борышын атқару барысында ұлы ұстаз дүние жүзі педагогика классиктерінің Я.А.Каменский, К.Д.Ушинский, Л.Н. Толстойдың және т.б. ағартушы қауымның гуманистік идеяларын басшылыққа алды. Қазақ жастарының бойындағы өзіндік қабілеттерін ел мүддесі үшін қолдана білуін, танымдық жаңашылдыққа бет алуын арман етті. Ыбырай арман еткен жаңашылдық мәселелері бүгінгі күні де өзекті сипатқа ие болып отыр. Қазақстан білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі-әлеуметтік-экономикалық өзгермелі жағдайларда жаңа үрдістерге оңай бейімделуге қабілетті және ол жағдайларды жақсартуға игі ықпал ете алатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар-шығармашылық, белсенділік, әлеуметтік жауаптылық, жоғары интеллектілік, терең білімділік, кәсіби сауаттылық.

“Білім инемен құдық қазғандай” деп дана бабамыз білімнің құндылығын жоғары дәріптеген. Танымдық санамызға Ыбырай атамыз, өз замандас отандастарының ағартушылық ой пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырағын жақты, педагогтік-демократиялық көзқарастың негізін салды. Бір жағынан феодалдық-патриархалды тұрмыс билеген, екінші жағынан патша өкіметінің отарлау саясаты езген қараңғы ортада Ыбырай ашқан мектептердің қоңырауы тұңғыш сыңғырлап, ұлы ағартушы-педагогтың ой-пікірлері, өлең-жырлары мен әңгімелері халық санасына жаңалық болып сіңді. Ол қоғамдық әділетсіздікке, надандық пен білімсіздікке қарсы күресті. 1857 жылы Орынбордағы қазақ балалары үшін ашылған жеті жылдық мектепті үздік бітірген Ыбырай, өзінің бар өмірін туған халқын алдыңғы қатарлы білімді елдердің қатарына қосуға арнады, болашаққа қырағы көзбен қарады. “Ағаш түзу өсуі үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың”, сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз-өзіне сенімділікті тәрбиелеуде екі жақты жауапкершілікті саналы түрде сезінуді қоғам мүшелері алдына ту еткен Ыбырайдың рухани идеологиясы бүгінгі қоғамда үлкен сұранысқа ие. Бұл қажеттілік қазіргі таңда білімдегі прагматизм, жаһандану және т.б. қатынастардың өскелең ұрпақ тәрбиесіне әсері салдарынан туып отыр. Осыған орай қазақстандық білім саясатының басты міндеті қазіргі заманғы білім сапасын оның іргелілігі мен қоғам, мемлекет және жеке тұлғалардың маңызды әрі перспективті қажеттіліктеріне сәйкестігі сипатын сақтай отырып, жаңа мүмкіндіктер жасау болып табылады. ХХІ ғасырда мемлекеттердің өркениеттілігі мен қуат

көзі-шикізат байлықтарымен, көне тарихи-мәдени мұраларымен ғана емес, сол ел тұрғындарының интеллектуалдық, білімділік деңгейлерімен де анықталмақ.

Әрине, бұл түсінік дұрыс-ақ, бірақ Әл-Фараби бабамыз айтқандай тәрбиесіз берілген білімнің бағыты мен болашағы қандай болмақ? Әр өскелең ұрпақтың моральдық дамуы үшін қамқорлық жасау, жауапкершілікті мойындау – бүгінгі күннің және алдағы күндердің де талабы болғаны игі. Оған барлық мемлекет, қоғам болып көңіл бөлген жағдайда ғана орындалмақ. Себебі тұлғаның қоғамдық бағалы қасиеттері адамдардың мінез-құлқы, іс-әрекеті, қарым-қатынасы, көзқарасымен сипатталып, адамгершілік қоғамдық сананың ең басты белгілерінің бірі ретінде анықталады. Баланың өмірге белсенді көзқарасының бағыты үлкендер арқылы тәрбиеленеді. Тәрбиелеу, білім беру жұмысының мазмұны мен формалары балалардың мүмкіндігін ескеру арқылы нақтыланады. Адамгершілікке, еңбекке тәрбиелеу күнделікті өмірде, үлкендердің қолдан келетін жұмысты ұйымдастыру процесінде, ойын және оқу ісінде жоспарлы түрде жүзеге асады. Осы орайда, жастарды рухани тұрғыда тәрбиелеу үшін терең білім беруде, өмірді танып, көзқарасын қалыптастыруда, мінез-құлқына әсер етуде Ыбырай Алтынсарин шығармаларының орны ерекше. Ұлтымыздың біртуар перзенті өз қолымен жасап, насихаттап өткен мұралары күні бүгінге дейін өзінің өміршендігін дәлелдеп, қажетті кәдемізге жарап отырғандығын тағы да қайталап айтуға тура келеді. Мәселен, жастар тәрбиесінде оларға ұлттық тіл, төл мәдениет негізінде адамзат қолы жетпеген моральдық-адамгершілік жетістіктерді меңгерту Ыбырай Алтынсарин шығармаларының негізгі өзегі болған. Педагог ұсынған мектеп пен тәрбие өз халқының тұрмысы мен өмірінің тарихи-ұлттық ерекшеліктеріне сәйкес келу идеясы Елбасы жолдауындағы “Үштұғырлы тіл” мәдени жобасына да сәйкес келетіндігін айтуымыз керек. Қазіргі алмағайып заманда қазақтың санасын жақсыға бұру үшін педагог мұрасына қайта оралсақ, “оқу баланың ана тілінде жүргізілуі керек” [2] деген көрегендік танытарлық қағидасын табамыз. Ұстаздың мұндағы негізгі идеясы баланы ана тілінде рухани азықтандырып, төл түсініктерді бойына дарыту. Бұл мақсат-міндеттерін ол бағдарлама мазмұнын жетілдіру, оқулықтар жазып шығару, мектеп ашу арқылы іс-жүзінде асырып отырған. Алтынсариннің үлкенді-кішілі шығармаларының мазмұны тілі мен ұғымы жағынан жеңіл, бала психологиясына тең келетіндігі осы уақыт талаптарына да сәйкестілігімен құнды болып отыр. Ол рухани тәрбиенің қайнар көзі болып табылатын тіл тазалығын қолдап, оның өзге тілдердің зиянды тұстарынан аулақ болуын сақтандырды. Бұл әсіресе, дін мәселесіне байланысты көбірек қозғалған проблемалар қатарына жатады.

Ы.Алтынсарин өзінің төл туындыларында тәрбиелік, нақыл-насихаттық мәніне ерекше көңіл аударып отырды. Сол арқылы жас буынды адамгершілік пен ізгілікке, еңбек пен зейінділікке, өнер-білімге баулуды көздейді. Ол ел жұртқа қажет білім мен өнерді игерудің төте жолы тұрақты мектептер арқылы жүзеге асады деп санады. Ы.Алтынсарин қызметінде балаларды оқыту мен тәрбиелеу жұмысы ерекше орын алады. Мектептегі оқыту мен тәрбие процесін жүргізуші мұғалім деп таниды.

Адамның жеке басының мінез-құлқын қалыптастыру, оның бойына жойылып бара жатқан адамгершілік қасиеттерді сіңіру, иманжүзді етіп тәрбиелеу ата-ананың тікелей әсерімен отбасынан басталып, мектепте жүзеге асатындығын ескерген жөн. “Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің” деген мақал біздің ойымыздың айғағы іспеттес. Қазақстанның әлемдегі барынша бәсекеге қабілетті елдің қатарына қосылу стратегиясы аясында білім мен ғылым, мәдениет пен өнер, білімдік технологиялар саласындағы жаңа ұмтылыстарға Ы.Алтынсариннің еңбектеріндегі педагогикалық мәселелер мен ұстанымы жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру заңдылықтарын жан-жақты ашуға толық мүмкіндік береді, жаңа ғылыми ізденістерге жол ашады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы. Алтынсарин таңдамалы шығармалары. Алматы, 1957ж. 414б. (389-390б.б., 396б., 322б., 268б.,).

2. Қоңыратбай Т.Ә. “Рухтылық” және “рухтандыру” ұғымдары туралы. //Білім-Образование. 2007ж. №4. 162б.
3. Гуманитарлық ғылымдар сериясы. 2007, №4. 153-162б.
4. Ы.Алтынсарин. 2 том. Ресми құжаттары мен хаттары. Астана-2009.

*Ж.С. Балкеев
тарих мұғалімі
№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

Ы. АЛТЫНСАРИН – ТҰҢҒЫШ КЕМЕҢГЕР

*«Туған елге пайдалы іске қолдан келгенше
үлес қосу – әрқайсысымыздың міндетіміз».
Ы. Алтынсарин*

Еліміздің тарихы мен әдебиетіне, мәдениетіне қатысы бар дара тұлғаларды білу парызымыз. Және ол тұлғалардың еңбектерін, ағартушылық-педагогикалық көзқарастары туралы қазіргі ұрпаққа насихаттап, санасына сіңіруіміз керек. Ол тұлғаларымыз Қазақ мемлекетінің қалыптасуына өз үлестерін қосты. Бүгінде егеменді елімізде көптеген стратегиялық жоспарлар жүзеге асырылуда. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында және «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс», – деп атап көрсеткен болатын [1].

Еліміздің білім беру саласы – қанатын кеңге, тамырын тереңге тартып, қарыштап дамуда. Себебі, біз бәсекеге қабілетті, дарынды ұрпақ тәрбиелеуіміз керек. Мәдени мұра бағдарламасы, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаладағы айтылған ой-пікірлер, көзқарастар ұлттық код тұрғысынан өзектелінуде. Осында айтылған тарихи бастаулардың бірі ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ демократ ағартушыларының бастауында тұрған тұлға Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасымен үндесіп жатыр. Ел болашағын ойлап, «Кел, балалар, оқылық!», – деп қазақты оқу-білімге шақырған Ыбырай Алтынсариннің салған ізі күні-бүгінге дейін өзінің маңызын жойған жоқ. Ол орыс халқының кең арналы білім нәрімен сусындады. Өзінің алған білімін еліне жұмсау жолында, сол кездегі әміршілдік жүйеге қарамастан, қазақ даласында мектеп ашуды қолға алып, ұрпағының білімді болуына көп еңбек сіңірді. Бүгінгі білім беруді жаңғырту, ізгілендіру, ұлттық ұстанымдарды жүзеге асырудың мақсат-мұраттарын ұлы ұстаз – Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық-педагогикалық мұрасынан көре аламыз. Оқушыларға білім беруде – білім сапасы мұғалімге де байланысты. Мектептегі оқыту мен тәрбиелеудегі басты күш – ұстаз тұлғасы. Ыбырай атамыз айтқандай «Халық мектептері үшін мұғалім бәрінен де қымбат болып табылады. Олармен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мұқият инспекторлық бақылау да теңесе алмайды». Ыбырай Алтынсарин бар саналы ғұмырын ұлтқа қызмет етуге арнаған, яғни қазақ балаларына өнер-білім беру деп түсінген. Осы жолда бірнеше жыл аянбай еңбек етіп, тер төккен.

Ұлы кемеңгер өз еңбектерінде мұғалім өз шәкірттерін сүйе білуі керек, балаға ата-аналарын құрметтеу, тәрбиелі болуы туралы құнды пікірлер айтқан. Ыбырай Алтынсариннің ағартушы-педагог ретіндегі негізгі ұстанымы – ізгілік пен адамгершілік, үлкенді сыйлау, кішіге құрмет, сыпайыгершілік, гуманистік көзқарас, балаға жылы жүрекпен қарау, мұғалім мен оқушы бірін-бірі өзара түсіну сияқты қағидалар. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлген. Патша үкіметі ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ даласын бағындырудың, билеп-төстеудің тағы бір жаңа әдісін қолдана бастады. Қазақ балаларына

арнап мектептер ашыла бастады. Сондай мектептің бірі – Орынбор қаласында ашылды. Ол мектепке 30 қазақ баласы қабылданды, солардың бірі – 9 жасар Ыбырай Алтынсарин болды. Осы мектепті үздік бітіргеннен кейін 1857-1859 жылдары өз атасы Балқожа бидің писері, одан кейін 1860 жылы Орынбор облыстық басқармасында тілмаш болып орналасады. Кейіннен өз қалауы бойынша Торғай қаласындағы бастауыш мектепке мұғалім болады. Осы кезден бастап Ыбырай атамyzдың ағартушылық-педагогикалық қызметі басталады. Осы қызметінің алғашқы баспалдағында кездескен кедергілердің бірі – мектеп ашудың қиындығы, қажетті оқу-құралдардың жетіспеуі, жергілікті әкімшіліктің оқу мен білімге деген енжарлығы, надандығы болды. Бірақ осы кедергілерге қарамай, берілетін білімнің бағыт-бағдарын, халыққа оның маңызы мен мазмұнын түсіндірді, мектепке арнап оқулық жазуға кірісті. Бұл қазақ даласындағы бүкіл халыққа арналған алғашқы қоңырау еді. Торғай уезіндегі 1864 жылдың қаңтар айының 8-інде ашылған мектеп Ы.Алтынсарин үшін ғана емес, жалпы қазақ сахарасындағы аса маңызды оқиға болды. Орыс алфавиті негізінде оқулықтар жазды, сол кездегі қоғам талабына сай келетін мұғалімдер даярлауға да күш салды. Қоғамдық, педагогикалық ғылыми көзқарасының қалыптасуына орыстың белгілі ориенталист ғалымдары В.В. Григорьевтің, И.И. Ильминскийдің, Я.П. Яковлевтің гуманистік идеялары әсер етті; Л.Н.Толстойдың, И.П. Паульсонның, К.Д.Ушинскийдің оқулықтарын өз хрестоматиясына үлгі етті. Осының нәтижесінде 1879 жылы «Қазақ хрестоматиясы» жарыққа шықты. Төлтума оқулық ретінде мектепке ұсынылды. Аталған оқулықтың тарихи маңызы өте зор, құнды еңбек болып саналады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан да бүкіләлемдік тәлім-тәрбиенің алтын діңгегі адамгершілік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық қағидасының көрініс тапқанын байқадық. Ағартушылық саласындағы мақсат мүдделерінің іске асуына оның 1879 жылы Торғай облыстық мектептер инспекторы болып тағайындалуынан бастап және бұл қызметте өмірінің соңына дейін үздіксіз еңбек етуі өз пайдасын тигізді. Мұғалім өз шәкірттерін жан-тәнімен жақсы көрсе, ол оқу-тәрбие ісіне шексіз берілуі ғана емес, оның беделі тек шәкірт алдында ғана емес, бүкіл ата-аналар, жұртшылық алдында жоғары болатынын ескертіп былай дейді: «... Мектеп бітіруші баланың болашағын болжай білу қабілеті, адамгершілік қасиеті ұстазға байланысты».

Ыбырай Алтынсарин – тұңғыш халық мұғалімі, Қазақстандағы халық мектептерін бірінші ұйымдастырушы және қазақ халқынан шыққан тұңғыш педагог-теоретик. Оның тарих, этнография, өлке танудағы бағытында үлкен маңызды жұмыс атқарғанын да көруге болады. Қазақстандағы педагогика білімінің негізін қалады.

Ол өзінің хрестоматияға енгізген әдеби шығармаларының бәрін негізгі педагогтік ісімен тығыз байланыстыра білді. Ал оның ақындығы мен жазушылығы оның мақсатына, сол ағартушылық-педагогтік істеріне бағынған. Яғни хрестоматияға енгізген шығармаларды іріктеуде, біріншіден, әр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрлерінен хабардар ету принципін көздесе, екіншіден, оқушыларды адалдыққа, қайырымдылыққа, еңбекке, ұқыптылыққа, тапқырлыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарытуды ниет еткен. Үшіншіден, жастардың, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беруге тырысқан. Ы.Алтынсарин қазақ халқының өзіне тән ұлттық тәлім-тәрбие үрдістерін ағарту ісімен байланыстыра отырып, бүгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың ұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту ісінің әдістемесінің іргетасын қалады. Қазақтың тұңғыш ағартушы – ұстазы, халқымызды сауаттандыру жолында ең алғаш ана тілінде мектеп ашқан, ұстаздардың ұстазы. Ұлы кемеңгер педагогтың ойлары мен аталы сөздерінің айтылғанына бір ғасыр өтіп кетсе де, жаңа ғасырымыз білімді де, білікті жастарды қалап отырған шақта Ыбырай атамyzдың тәлімінің күннен-күнге арта, мәртебесі биіктей түседі. Ағартушы мұрасының құндылықтарын әр туындысының соңында педагогикалық пайымдау түрінде берілген. Біздің мақсатымыз ұлы ұстаздың ой-пікірімен, өнегелі тұлға тәрбиелеу ісінде әрекет арқылы өмірмен байланыста пайдалану, оқыту үрдісінде басшылыққа алу. «Оқытушыларды бағалағанда, – деп жазды Ы.Алтынсарин, олардың іске қатысы жоқ

сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау қажет» [2].

Ыбырай Алтынсарин — нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, тер төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы. Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырды.

Кемеңгер Ыбырай Алтынсарин – ғасырлар өтсе де, заман өзгерсе де өзі өмір сүрген заманы мен өмірінде қазақ балаларына «Кел, балалар, оқылық» деп жар салудан тынбаған, оның осы қанатты сөздері әлі де өз күшін жойған емес. Сондықтан, Ыбырай атамыздың ісін жалғастыратын, арманын орындайтын біздер үшін осы жолдан өту үлкен құрмет және зор міндет. Қазақ жастарын оқуға шақырумен қатар, адамгершілікке, махаббат-достыққа, еңбекке, жігерлілікке, тапқырлыққа, халқын сүюшілікке шақырды. Былайынша айтқанда, адам деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуды насихаттап, жастарға дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын ол жақсы ұғынды. Сондықтан өзінің оқытушылық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатта жазды.

Ыбырай Алтынсарин – жазушы. Жазба әдебиетке тән проза жанрының да негізін қалады. Ол тұңғыш рет балаларға арнап әңгіме жазған жазушы. Яғни, балалар әдебиетінің негізін қалады. Оның әңгімелерінің басты ерекшелігі, негізгі тақырыбы – жақсы мен жаманды салыстыра отырып әңгімелеу арқылы балалардың санасына ой салу, тәрбиелеу. Еңбекті сүю және қадірлеу – Ыбырай атамыздың әңгімелерінің негізгі тақырыбы. Оны жазушы шағын әңгімелерде үгіт, өсиет түрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде ең кішкентай жәндіктердің өзі де тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүргендігін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Ы.Алтынсариннің «Екі жолдас», «Бір уыс мақта», «Қисық ағаш», «Таза бұлақ», «Шеше мен бала», «Ақымақ дос», «Тазша бала», «Қыпшақ Сейтқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», «Талаптың пайдасы», «Бақша ағаштары», «Асыл шөп», «Байұлы», «Мейірімді бала», «Дүние қалай етсең табылады», «Жиренше шешен», «Бай мен жарлы баласы», «Әке мен бала», «Мақта қыз бен мысық» және т.б. әңгімелері бар.

Қазақ ауыз әдебиетін зерттеп, қазақтың жұмбақтары, дастандары, мақал-мәтелдері жөнінде ғылыми мақалалар жазды. «Қобыланды батыр», «Қара батыр», «Жәнібек батыр» эпостарынан, қазақ халқының тарихынан үзінділерді баспа бетіне жариялады. Өлеңдерінде оқу-білімді насихаттады, жақсылық пен жамандықты, әлеуметтік, адамгершілік мәселелерге және табиғат лирикасына арналған.

Ыбырай шығармашылығында көтерген өз мәселелер дәл осы ХХІ ғасырда дұрыс және тиісті жерлерде ұстана білуді талап етеді. Яғни, өнер-білімсіз, қолөнер кәсіпсіз, еңбек етпей, достық пен қарым-қатынассыз адам өз өмірінде тиісті білім ала алмайды. Өйткені, бірін-бірінсіз олар тиісті нәтижеге жете алмайды. Қазақ халқының дарынды перзенті Ыбырай Алтынсарин аса күрделі тарихи кезеңде, патша үкіметі қатаң отарлау саясатын жүргізіп жатқан кезеңде өмір сүрді. Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше роль атқарады. Білімге деген құштарлық, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды. Халқының мәдениет пен білімді меңгеріп қана қоймай, ел-жұртын көрші елдердің өнер-білімін, мәдениетін, техникасын игеруге шақырып, сол игі істі тікелей жүзеге асыруға да өлшеусіз үлес қосты.

Ыбырай Алтынсарин — нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы. Өз бойындағы қуатын халық мақсаты үшін аямай жұмсаған адал жанды азамат.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». // www.akorda.kz. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты.
2. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы / Құр. Қалиев С. – Алматы: 1994. – 122-129 б.

*Батырбекова Н.Н. учитель начальных классов
КТУ КШЯС «Таңшолпан», г.Абай*

ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН: «ВАЖНЕЙШАЯ МИССИЯ УЧИТЕЛЯ»

Ориентиром светлого будущего является жизнь и деятельность Великого Учителя, педагога – мыслителя, просветителя, ученого, писателя, энтузиаста Ыбрая Алтынсарина.

Ыбрай Алтынсарин оставил неизгладимый след в истории Казахстана. Об этом сегодня, к сожалению, вспоминают не все. Жизнь выдающегося казахского просветителя поражает благородством и бескорыстным служением своему народу, особенно сегодня в наш эгоистический век.

Следуя своему жизненному кредо: «...Я не отступлюсь от коренных своих убеждений и стремления быть полезным своим родичам, насколько хватит моих сил» - (так написал он в одном из писем). Великий учитель выбрал нелегкий путь – просвещение всего казахского народа. Глубокая убежденность его в необходимости образования своего народа принесли плоды уже в начале XX века. Многогранное наследие педагога должно изучаться и сегодня, широко пропагандироваться, ведь все его мысли актуальны и в нынешнее время. Призыв Ыбрая: «Давайте, дети, учиться!» - должен звучать из уст каждого учителя. Не стареет, а вновь возрождается гимн - призвание великого сына казахского народа:

Ученье даст вам счастье,
Оно озарит, как свет,
Каждое ваше желание,
Яркий оставит след.
Дети, в школу идите.
В памяти крепко, навек
Знание сохраните.

От развития образования зависит наше будущее. А это развитие общества. Образование – это не только получение объема навыков и знаний, главное – научить ребенка приобрести истинные ценности - воспитание нравственных основ личности. По Ыбраю Алтынсарину, основу нравственности составляют образование и воспитание: «Только постоянная забота и нравственное воспитание формирует в ребенке самые лучшие нравственные качества», «хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается добропорядочным человеком» [5, с.47]

По мнению Алтынсарина, начальное образование – важный этап в становлении личности, в формировании и развитии ребенка. На этом этапе он впервые начинает заниматься деятельностью, значимой для общества. Ведущую роль играет на этом этапе учитель – влияет на внутреннюю культуру и поведение каждого ребенка, на развитие его мировоззрения. Учитель помогает детям стать личностью высокообразованной, интеллектуальной и культурно развитой. Все начинается с учителя!

Сегодня, в период обновления системы образования, высоко возросла потребность в педагогах новой формации, наделенных лучшими качествами, какими обладала личность Великого Учителя - педагога-новатора Ы.Алтынсарина. Стремление к познанию, любознательность, трудолюбие, увлечение классической литературой, личностные качества – все это вобрал в себя будущий ученый – педагог. Учитель, по мнению Ы.Алтынсарина, должен быть высокопрофессиональным, интеллектуально развитым и духовно богатым, добрым, мудрым. Учитель на своем примере может показать нравственные ценности,

которыми должен обладать каждый его ученик [4,с.235]. Мы, педагоги,- пример для своих учеников. И нам необходимо с честью нести это высокое звание – Учитель! Он учил: «прежде, чем воспитывать людей, воспитывай себя». Ведь настоящий «учитель способен отдать пламень другим людям, ничего не требуя взамен», - писал Ыбрай Алтынсарин. И у него непростая миссия - не уронить авторитета, достоинства, гордости, почетного звания – Учитель [3,с.31-42].

Как и Ушинский, Алтынсарин часто повторял, что талант учителя – в умении найти путь к сердцу учащегося. В наше время это особенно актуально. Ведь сейчас не каждый способен работать учителем. В современном образовании в потоке образовательного процесса с отчетами, планами, мониторингами, мероприятиями нужно успеть максимально быть рядом с учениками, давать им необходимый объем знаний, раскрывать их потенциал, а самое главное не упустить времени и момента научить их быть чистыми, нравственно образованными.

В этой связи изучение педагогического наследия Ы.Алтынсарина представляет огромную ценность. Его педагогическое мастерство, отношение к своему делу с большим творчеством – богатое наследие для современного педагогического общества. В наше время необходимо обращение к исторической основе воспитания, ибо без осмысления исторического педагогического наследия невозможно приобщение подрастающего поколения к человеческим идеалам. Алтынсарин высказывал много ценных замечаний о роли педагога-воспитателя.

Что же дает нам опыт этого Великого Учителя, педагога-новатора, чем ценно для нас его наследие?

Ы.Алтынсарин рассматривает знания как ценный духовный капитал, обосновывает важную роль знаний, их пользу в жизни людей и общества, в развитии культуры, науки, изобретательстве [1, с.200], что и сегодня созвучно для современной школы. Каждому учителю близки поэтические строки педагога, обращенные к молодёжи, как призыв к овладению знаниями «Дети, в школу идите!...»[2, с.44]. Именно образование поможет им в становлении жизненного пути.

Известно, какой отеческой любовью к детям обладал Алтынсарин: равнодушие, глубокое уважение, внимание к нуждам. В основе его учительской практики лежит человечность, а ребенок - высшая ценность.

Ребенок должен с радостью переступать порог школы, каждодневно стремиться с удовольствием здесь пребывать, получать знания, с желанием общаться, быть открытым, доброжелательным, приветливым. Уроки с любовью, расположением и добрым самочувствием, когда учитель доброжелателен и улыбчив. Такое отношение к детям и учительскому труду проявлял Алтынсарин. Именно такие уроки прививают глубокое уважение к учителю.

Мы убеждены, что именно в наш современный век необходимо развивать уроки нравственности. Именно нравственному воспитанию придавал большое значение Ы.Алтынсарин. Сам является примером лучших человеческих качеств: доброты, благородства, сочувствия, отзывчивости, честности, уважения к старшему поколению, трудолюбия - ведь именно нравственность была его стержнем. Нравственный кодекс его личности – это поучительный пример в современной практике обучения и воспитания молодёжи.

Таким образом, по Ыбраю Алтынсарину, основу нравственности составляют образование и воспитание: «Только постоянная забота и нравственное воспитание формируют в ребенке самые лучшие нравственные качества», «хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается добропорядочным человеком» [5,с.47].

Потеря интереса к чтению, любви к книгам – современные реалии. Поднимать статус читательской грамотности – одна из основных задач современной школы. Повышение читательской грамотности учащихся на данном этапе играет важную роль. Чтение - важнейший компонент образования. Но зачастую, среди современных школьников чтение

вытесняется. Они сейчас очень увлечены гаджетами, что совсем не развивает логическое мышление и речь.

Потребность ребенка в чтении на данном этапе образования – одна из важнейших задач семьи и школы. С самого раннего детства необходимо приучать детей к чтению, любви к книге. В работе с родителями рекомендуем для развития интереса к чтению выбирать для детей поучительную литературу, рассматривать иллюстрации и проводить беседы по содержанию, практиковать совместные чтения, подписываться на детские издания газет и журналов, посещать детские библиотеки. В доме должны быть книги. Восточная пословица гласит: три дня не будешь читать книг - твоя речь потеряет прелесть [4, с.250]. А речь - главный инструмент общения. Детям необходимо проговаривать свое личное восприятие к прочитанному.

Ы.Алтынсарин заботился о создании библиотек при каждой школе, придавал этому большое значение [2, с.18]. Для развития читательской активности и повышения интереса к книгам в наших школьных библиотеках проводятся тематические мероприятия.

Важнейшим фактором в воспитании и обучении Алтынсарин считал труд и пример родителей. Детей необходимо научить трудиться. «Воспитание трудолюбия у детей - главное средство борьбы против тунеядства и лени»[2,с.68].

Ы.Алтынсарин в своих рассказах «Как можно разбогатеть» и «Кипчак Сейткул» призывает людей избегать тунеядства, паразитизма и безделья, показывает, что это унижает человеческое достоинство. В рассказе «Чистый родник», в котором один из путников цель жизни человека видит в труде и дает совет: «Ты, человек, тоже, не переставая, работай... не предавайся лени, если будешь поступать так, то в конце концов будешь великим и достигнешь цели».

Ыбрай Алтынсарин говорил, чтобы стать учителем необходимо с этим званием родиться! [5 с.79]. Алтынсарин писал, что «Учитель - главный человек для преподавания знаний... все наше будущее, будущее народа в руках учителя». Очень актуальны эти строки и в наше время. Современным педагогам необходимо научить детей тем жизненным навыкам, которые они будут применять в социальной жизни. По мнению Ы.Алтынсарина, педагоги должны любить своих детей, свой труд, быть любимыми ими и родителями. Это непременно приведет к достижению целей в воспитании и образовании. Считаем, что это одно из главных условий успешного преподавания в наши дни.

Наши педагоги обращаются к просветительским идеям Ы.Алтынсарина в области нравственного, трудового, патриотического воспитания.

Развивать личность ученика помогают нам современные технологии и применение активных форм работы. Для повышения эффективности усвоения материала применяется технология эмоционально - образного и интеллектуального обучения, рассчитанная на чувственную и рациональную зоны восприятия.

Применяя технологию рефлексивного обучения, педагоги отслеживают в процессе занятий понимание учащимися учебного материала, их психического состояния (степени усталости, утомляемости, заинтересованности).

Информационно-коммуникационные технологии комплексного характера – применяются для зрительного, слухового и моторного восприятия.

В процессе изучения педагогического опыта Ы. Алтынсарина мы пришли к следующим выводам:наследие педагога – новатора, его труд, носят практический характер,и воспитание будущего порастающего поколения невозможно без усвоения духовных ценностей.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Акмола: Энциклопедия Алматы: «Атамұра» 1995,-400с.
2. Алтынсарин, И. Киргизская хрестоматия [Текст]/И. Алтынсарин . – 2изд.- А.,1906.- 235с.

- 3.Дербисалин, А.О литературном наследии И.Алтынсарина [Текст]/А.О. Дербисалин // Сборник статей о казахской литературе. -Алма-Ата,1977. – С..31-42.
4. Докладная записка Алтынсарина от 20 октября 1883 года, с.65.
5. Касымжанов, А.Х. Портреты. Ибрай Алтынсарин [Текст]/А.Х. Касымжанов. Алматы,1995. - С.77-80.

*Бахтина О. Б. учитель начальных классов
КГУ «Школа – лицей № 101», г.Караганда*

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРИ ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

«Хочешь накормить человека один раз — дай ему рыбу. Хочешь накормить на всю жизнь — научи его рыбачить».

Конфуций

В современном динамично развивающемся информационном обществе нужны не столько знания, сколько умение добывать их и умение самостоятельно добытые знания применять во всевозможных ситуациях.

Современные дети – это уже не чистый лист, на который наносятся знания. К ним отовсюду поступает много информации, но это не значит, что эти знания находятся в системе. Детей необходимо научить правильно усваивать информацию, структурировать её, выделять главное, находить связи.

Научить надо и целенаправленному поиску информации, поисковой деятельности. Для реализации этих задач можно использовать групповые, ролевые, проектно-ориентированные, проблемные, рефлексивные формы и методы обучения. Одним из таких методов является метод проектов, который позволяет решать задачи не только образования, развития детей, но также раскрывать их творческий потенциал. Этот метод характеризуется высокой степенью самостоятельности, формирует навыки работы с информацией, помогает выстроить структуру своей деятельности, учит обобщать и делать выводы.

Выделяют пять типов ученических проектов. [1,с 8]

Таблица1

1

Типология проектов

исследовательские	творческие	игровые	информационные	практико-ориентированные
Требуют хорошо продуманной структуры, целей, актуальности для всех участников, продуманных методов, экспериментальных и опытных работ, методов	Не имеют детально проработанной структуры, она развивается по ходу работы, планируется	Структура только намечается и остается открытой до окончания проекта. Участники принимают на себя определенные роли, обусловленные содержанием проекта. Это могут	Направлен на сбор информации о каком-либо объекте. Его структура: цель, методы получения и обработки информации,	Четко обозначенный результат, тщательно продуманная структура, четкое определение функций каждого

обработки результатов.	только конечный результат (выпущенная газета, видеофильм)	быть литературные персонажи или выдуманные герои, имитирующие социальные и деловые отношения.	результат, презентация.	участника, координация этапов работы, презентация конечных результатов, оценка работы.
------------------------	---	---	-------------------------	--

Из выше представленной таблицы наиболее часто в начальных классах используются первые четыре типа проекта. Они, при системном использовании, подготавливают к практико-ориентированному типу.

Также проекты по своему виду делятся на следующие *группы* [4, с 15]:

- по количеству учащихся: индивидуальные, парные, групповые, коллективные;
- по месту проведения: урочные, внеурочные;
- по теме: монопроекты (в рамках одного учебного предмета), межпредметные, свободные (выходят за рамки школьного обучения); все возможные темы можно условно распределить на три группы: фантастические, экспериментальные, теоретические.
- по продолжительности: краткосрочные (1-2 урока), средней продолжительности (до 1 месяца), долгосрочные.

По завершению проекта учащиеся представляют работы в виде:

- газеты, журнала;
- справочника; макета;
- мультимедийного продукта; видеофильма;
- игры; постановки;
- коллекции; выставки;
- наглядного пособия, плаката; [3, с 12]

Длительность выполнения проекта в режиме урочных заданий целесообразно ограничить одним уроком (в 1 классе), одной-двумя неделями (во 2 классе) и постепенно переходить к долгосрочным проектам, рассчитанным на месяц, четверть, полугодие (в 3-4 классах).

Обучение организации проектно- исследовательской деятельности мы начинаем уже с 1-го класса в рамках урочной системы. Вначале – это доступные творческие задания на уроках художественного труда (творческие проекты), обучения грамоте, постепенно переходя, с приобретением учащимися навыков и умений, на предмет «познание мира», «естествознание», «литературное чтение»

Формируя навыки научно-исследовательской и проектной деятельности, свою работу я выстраиваю от однопредметных проектов к межпредметным, от личных проектов к групповым и общеклассным.

Так, на уроке «познание мира», изучая тему « семья», мы с ребятами выясняем, что такое «семья» в их понимании, вспоминаем всех членов их семей, обсуждаем важность знания того, кто же были нашими предками. Выяснив, что, к сожалению, не все знают о своих прадедушках и прабабушках, решили расспросить родителей и составить генеалогическое древо своих семей... Проект построен на тематике, эмоционально близкой каждому ребенку. Это повод для его содержательного общения с другими членами семьи, в ходе которого первоклассник учится задавать целенаправленные вопросы. Ребята так увлеклись этой работой, что многие из них попробовали нарисовать эмблему своей семьи, составили законы дружной семьи. Некоторые ребята вместе с родителями подготовили историю возникновения своей фамилии и имени. Это также первый опыт интервьюирования и подбора материала в виде семейных фотографий, которые и составили семейный альбом. Индивидуальные проекты получились очень разнообразные, так как кто-то более глубоко представил в проекте родословную, кто-то – семейные увлечения, кто-то – отдых и путешествия. Комментарии в виде рассказа ребенок делал самостоятельно.

Результатом проекта стало понимание ребенком роли семьи в жизни человека. Практическим воплощением результата стала выставка «Моя семья», состоящая из фотоальбомов. Каждый ребёнок, взяв на себя роль экскурсовода, познакомил одноклассников со своей семьёй. Сегодня результаты проектной и исследовательской деятельности обучающихся можно продемонстрировать в рамках конкурсов исследовательских и проектных работ.

Идея участия в следующем проекте появилась по той причине, что дети проявляют естественный интерес к миру животных и естественное их желание оказать посильную помощь животным, нуждающимся в помощи человека. На уроке дети получили задание по изготовлению кормушки для птиц, которое послужило началом большого проекта. Детям было предложено назвать дело, которым им было бы интересно заниматься. Ребята предложили не только сделать кормушки, но повесить их около своих домов, на школьной территории и подкармливать зимующих птиц. Чем же именно можно заниматься, выполняя этот проект? Узнавать что-то новое о животных, но самое главное – помогать им, заботиться о зимующих птицах.

Сегодня метод проектов успешно развивается и приобретает все большую популярность за счет рационального сочетания теоретических знаний и их практического применения для решения конкретных проблем. «Я знаю, для чего мне надо всё, что я познаю. Я знаю, где и как я могу это применить» - вот основной тезис современного понимания метода проектов.

Учебно-проектная деятельность способствует:

- формированию общих учебных умений, что, в свою очередь, способствует повышению качества образования;
- созданию предпосылок для развития научного образа мышления;
- содержательной организации свободного времени детей.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Поливанова К.Н. Проектная деятельность школьников: пособие для учителя. 2. М.:Просвещение, 2011. – (Работаем по новым стандартам)
2. Сергеев И.С. Как организовать проектную деятельность учащихся. – Москва, 2010.
3. Филатикова, С. В. Проектная деятельность в начальной школе / С. В. Филатикова. — // Школьная педагогика.

Баяхметова Г. Ж., Курманова А. Ж.
учителя-исследователи
(г. Сатпаев, Карагандинская область, Казахстан)
КГУ «Школа-лицей №4 имени Абая», КГУ «Школа-лицей №19»

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Инновации в образовании - это опыт обучения, который модернизирован с учетом новых потребностей учащихся и учителей, обусловленных уровнем развития информационно-коммуникационных технологий.

Целью инновационной деятельности является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой. Развитие навыков мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого,

критического мышления, развитие детей за счет максимального раскрытия их природных способностей, используя новейшие достижения науки и практики, – основные цели инновационной деятельности [1, с. 4].

Инновации берут начало в школе. К примеру, в наших инновационных школах-лицеях №4 имени Абая и №19 учителя-исследователи сами активно включаются в научно-педагогический поиск. Мы вошли в проект по исследованию урока с коллегами ЦПМ, где учителя-кураторы работают с двумя коллегами по принципу «равный с равным», чтобы изучить уровень и потребности учеников с целью повышения мотивации к учебе. Одновременно школы начали сотрудничество с инновационно-образовательным центром г. Алматы под названием «Ұстаз-Ұлытау». Проект организован в целях повышения качества обучения в школах региона Корпорации Казахмыс. Цели Программы «Ұстаз-Ұлытау»: формирование экосистемы школы, достижение нового качества педагогического мастерства учителями школ проекта и раскрытие творческих способностей каждого ребенка, формирование у учащихся навыков, отвечающих актуальным запросам современного общества.

Задачей современного педагога является научить учащихся адаптироваться в современном обществе, применять полученные знания на практике. Все эти действия возможны через развитие в учащихся функциональной грамотности. [2, с. 7]. Поэтому на своих уроках мы активно применяем задания для развития читательской грамотности через работу над текстами.

Баяхметова Г.Ж. является составителем авторской программы факультативного курса по русскому языку «Учимся читать» для учащихся 6-классов с казахским языком обучения.

Цель программы-повышение уровня функциональной грамотности чтения обучающихся, формирование коммуникативной компетентности.

Читательская грамотность - один из самых главных показателей готовности к жизни современного ученика. Особое место среди метапредметных УУД занимает чтение и работа с информацией. Успешное обучение в школе невозможно без сформированности у учащихся читательской грамотности [3, с. 15].

При измерении читательской грамотности используется текст как коммуникативная единица. Чтобы повысить читательскую грамотность учащихся, обычно мы, учителя русского языка, чаще всего используем сплошные тексты разных типов и стилей речи. Но в жизни человеку часто приходится сталкиваться с «несплошными» текстами в виде графиков, реклам, билетов, рисунков, картин, схем. Возникает необходимость научить учащихся работать с подобными текстами, чтобы они могли свободно ориентироваться в современном языковом пространстве. Остановимся на нескольких вариантах работы с «несплошным» текстом на уроках литературы.

При изучении басни Крылова «Стрекоза и Муравей» этап мотивации начинается с показа фрагмента видеофильма, чтобы дети самостоятельно определили цель и задачи урока.

Видеофильм <https://youtu.be/tFv0ohgySV4> -И.Крылов

На этапе «Осмысления» прослушиваем аудиозапись басни.

Затем учащиеся сами выразительно читают сплошной текст, после которого отвечают на вопросы заданий, составленных по таксономии Блума.

Задания на доступ и извлечение:

- 1.Определите тему и основную мысль басни Крылова.
- 2.Составьте кластеры к персонажам басни.

Задания на интегрирование и интерпретацию:

- 3.Какова мораль художественного текста? Обоснуйте ответ.
- 4.Выпишите изобразительно-выразительные средства басни.

Задания на оценку и рефлексия:

- 5.Речевая ситуация по басне «Стрекоза и Муравей».

А.Представьте, что Стрекоза написала Муравью SMS-сообщение, а Муравей ответил Стрекозе, и между двумя персонажами басни завязалась электронная переписка.

Б.Оформите диалог между Стрекозой и Муравьем в виде электронной переписки. Не забудьте передать эмоции с помощью смайликов.

6.Напишите эссе на тему «Современные прототипы Стрекозы и Муравья».

После работы над сплошным текстом предлагаем самостоятельную работу по несплошному тексту в виде рисунка.

7.Самостоятельная работа.

А) Составьте связный текст-описание по несплошному тексту, используя в речи изобразительно-выразительные слова.

В) Дайте характеристику Муравью и Стрекозе.

Из опыта учителя Курмановой А.Ж. предлагаем вариант работы с несплошным текстом-заданием с билетом на спектакль.

Задания на доступ и извлечение:

Знание.

- 1.Как называется спектакль?
- 2.Назовите время прохождения спектакля.

Понимание.

- 3.Почему цена билета на этот спектакль - улыбка?
- Аргументируйте свой ответ.

Задания на интегрирование и интерпретацию:

Применение.

- 4.Что могло лежать в корзиночке у Красной шапочки, если бы она шла к бабушке сегодня?

Анализ

- 5.Если бы вы были режиссером детского спектакля, как бы привлекли спонсоров для организации и рекламы мероприятия?

Синтез.

- 6.Как артисты, воспитанники садика «Светлячок», сыграли бы роли, по-своему изменив сюжет сказки?

Задания на оценку и рефлексия:

Оценка.

- 7.Предположите, что могло бы произойти, если бы Красная шапочка пошла не по длинной дорожке, а по короткой.
- 8.Насколько актуальна идея этой сказки сегодня?

Дифференцированные задания, разработанные с учетом учебных потребностей и возрастных особенностей, — одна из составляющих функциональной грамотности и залог успеха на уроках. Поэтому в целях развития функциональной грамотности учащимся на уроках даются самостоятельные, творческие работы с несплошными текстами:

1.Составьте текст-повествование по развешанным объявлениям.

2.Опираясь на информацию в конверте, постарайтесь составить разноуровневые задания к несплошному тексту.

3.Составьте сообщение об интересах учеников класса, опираясь на диаграмму.

4.Изучив данную таблицу, расскажите о стилях и типах речи.

В результате систематической работы над заданиями по развитию читательской грамотности учащиеся умеют:

1. находить информацию и формулировать простые непосредственные выводы;
2. интегрировать, интерпретировать и оценивать информацию текста в контексте собственных знаний;
3. устанавливать связи, которые не высказаны автором напрямую;
4. реконструировать авторский замысел, опираясь не только на содержащуюся в тексте информацию, но и на формальные элементы текста (жанр, структуру, язык).

Для развития исследовательской деятельности практикуем поисковые, проектные работы по таким темам, как «Добро и зло в русских и казахских сказках», «Что такое этикет?», «Красна речь пословицей», «Есть ли среди нас Печорины», «Тема одиночества в лирике Лермонтова», «Моя родословная».

Вот отрывок из мини-проекта пятиклассника по теме «Моя родословная» и «История моего имени».

«Меня назвали в честь великого завоевателя Тамерлана.

Тамерлан-среднеазиатский тюркский полководец, завоеватель, сыгравший существенную роль в истории средней, Южной и Западной Азии. Основатель империи Тимуридов. Темир значит «железо». В средневековых русских летописях именовался как Темир Аксак.

В различных персидских источниках часто встречается прозвище «Тимур Хромой» Аксак Тамир был человеком отважным и сдержанным. При походе против Тохтамыша Тимур приказал выбить у горы Алтын-Чуку 8 строчек, содержавших Коранический текст. Он был грамотным политиком и суровым правителем. Мой род - Куат. Куат в переводе с казахского означает «сила, энергия, мощь, опора, поддержка». Является составной частью многих сложносоставных имен, которая станет надеждой, опорой родителей в старости».

Такие формы работы повышают творческий потенциал, активизируют поисковую деятельность обучающихся, развивают функциональную грамотность. В результате учащиеся продвигаются по пути познания себя, становятся более самостоятельными в деятельности по приобретению знаний, повышается мотивация к учебе. Ученики получают при этом опыт решения жизненных проблем: ощущение радости от успеха в процессе достижения результата деятельности, удовлетворенность от выполнения деятельности и ощущения развивающейся компетентности – все это повышает личностную значимость обучения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Викторова Л.Г. Инновационные процессы в образовании // Инновации в образовании. 2002. №2 С. 4-5.
2. «Национального плана на 2012–2016 годы по развитию функциональной грамотности школьников// Уроки русского языка и литературы в школе. – № 6–2013.
3. Хасеинова В. А. О подготовке педагогов к формированию функциональной грамотности и компетентности учащихся на уроках русского языка и литературы // Открытая школа. — № 2–2014.

*С.Ж.Баяхметова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«Ж.Аймауытұлы атындағы ЖББМ»КММ, Бұқар жырау ауданы*

ДАЛАНЫҢ ДАНА ҰСТАЗЫ

Балаға жастай дұрыс тәрбие беру – бүкіл дүниежүзіндегі педагог-ғалымдардың ескі замандардан бері үлкен көңіл аударып, айырықша көтерген мәселесінің бірі десек, ХІХ

ғасырдың екінші жартысында қазақ даласынан оларға үн қосушы тұңғыш қазақ педагогы – Ыбырай Алтынсарин.

Ыбырай Алтынсарин екі түрлі ірі мәселені алдына мақсат етіп қойды: біріншісі – мектеп ашу, бала оқыту, жалпы халықты ағарту жұмысы, екіншісі – халықтың ой – санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істері. Өзінің алғашқы адымынан – ақ ол мектептің рөлін бірінші орынға қойды.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық – педагогикалық қызметі 1864 жылы Торғайда қазақ балаларына арналған мектептің ашылуымен байланысты, ол өзінің ұстаздық жолын сол мектепте бастайды.[1]

Ыбырай осы мектептің қамқоршысы және орыс тілінің мұғалімі болып бекітілді. Бұл тарихи күн қазақ даласындағы оқу – ағарту ісінде ғана емес, Ыбырайдың жеке өмірінде де белесті кезеңнің басы болды. Оның бүкіл өмірінің негізгі мазмұны болған жемісті ағартушылық жұмысы осы кезден бастау алды. Бұл жұмыстың сондайлық нәтижелі және абыройлы болуына, ең алдымен, Ыбырай Алтынсариннің өз басының қадір – қасиеті мен дарын - қабілеті себеп болса, одан кейінгі себеп оның ел адамдарымен жақсы қарым – қатынас жасай білгендігі еді. Осындай қасиеттер бүгінгі ұстаздар бойынан да табылып жатса, құптарлық дүние.

1879 жылы Алтынсариннің ұстаздық – шығармашылық әлемінде екі бірдей жаңалық дүниеге келді. Ұзақ жылдар бойындағы мұғалімдік тәжірибені қорыта келе, ұлттық мектептің ең зәру проблемаларын ескере отырып, көп ойлану – толғану нәтижесінде екі оқулық құрал дүниеге келді. Олар «Қазақ хрестоматиясы» (ондағы аты – «Киргизская хрестоматия») және «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастапқы ережесі» (ондағы аты - «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку»)

Бұл екі еңбектің екеуі де сол 1879 жылы қазанда баспадан басылып, кітап болып шықты да, тиісті мектептерге оқулық болып ұсынылды. Бұл өте сүйінішті тарихи оқиға еді. Бірақ олар өмірге оп -оңай келе салған жоқ. Көп ізденістің, талай ойланыс-толғаныстың нәтижесі еді.[2]

Өмірінің ақырына дейін инспектор лауазымын атқарған он жыл ішінде Алтынсариннің облыс көлемінде оқу ағарту ісін өрістетіп, ілгері бастыру жөніндегі тындырған жұмысы ұлан-ғайыр еді. Өзі инспектор болып тағайындалған 1879 жылы облыста іс жүзінде екі ғана училище болса, одан кейінгі он жыл ішінде тек сол кісінің күш салуымен ашылған барлық орыс- қазақ училищелерінің саны 14 – ке жеткізілген; жаңадан 4 болыстық қазақ, 1 болыстық орыс-қазақ, қазақ қыздарын арналған қолөнер училищесі (бұл қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды[3]) жатаханасымен қоса ашылған.

Мұның барлығы ұлы ағартушының көзінің тірісінде өзіне орнатып кеткен ескерткіштері еді. Соның заңды нәтижесіндей, ол кісі көзінің тірісінде-ақ замандастарының да, ресми орындардың да зор құрметіне бөленді.[2]

Халқына тұңғыш мектептің есігін ашып, соған ең бірінші ділгірлік ретінде ұлттық әліпби жасап берді. Соны қолына ұстап тұрып, алдында көздері жәудіреп отырған жас өрім шәкірт балаларға алғашқы сөзін өлеңмен айтты. Бүкіл жан -жүрегімен тебіреніп тұрып, алдымен алланың атын аузына алды. Өйткені бұл сөз ғасырдан ғасырға тарап барып, туған халқының талай ұрпақтары үшін құран сөзіндей қайталап айтатын иман лұғатымен бір бас еді.

Бір Құдайға сыйнып,

Кел, балалар, оқылық.

Ұстаз осы екі ауыз сөзбен сәби шәкіртінің иманын үйірілтіп, бәрін де бір Құдайға сыйындырып алғаннан кейін де, пән сөзін бірден айтпайды, сол пән сөздерін не үшін оқитындарын және сол оқығандары сәби зейініне қайткенде берік орнығып қалатынын, олардың өмірде қандай пайдасы тиетінін біртіндеп, балапанның аузына дән сепкендей себездеп, бойға сіңіріп алғанша тақпақтап, төгілдіріп отырады.[2]

«Өнер білім бар жұрттар» деген шағын өлеңі – дәл осындай кезегімен жазылған өте өнегелі туынды. Ақынның өз заманындағы адамзат өркениетінің қолы жеткен ең ірі табыстарын санамалап айтқанының өзінде, бұл сөз сол кездегі балғын жас балалар былай тұрсын, көшелі елдің ересектеріне де таңғажайып керемет көрінетін ғажайыптар болды.

Ұлы ұстаз өзі жазған оқулықтарында балалардың сауатын ашып, білім нәрін берудің басты шарты – тәрбие екендігін шығармаларында анық аңғарта білді. «Қазақ хрестоматиясына» енген қай шығармасын алсаңыз да тұнып тұрған тәрбие. Осы орайда Әл Фараби бабамыздың «Тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы» деген даналығы еріксіз ойға оралады. Сол ұстанымды дана Ұстаз да басшылыққа алған.

Шағын көлемді әңгімелерін мазмұн жағынан алып қарасақ, мінез-құлықтың, жалпы адамгершіліктің неше түрлі қырлары суреттелген. Оны «Талаптың пайдасы», «Мейірімді бала», «Зеректік», «Әдеп» , «Қанағат», «Әділдік», «Салақтық», «Ақымақ дос», «Жаман жолдас», «Надандық» деген сияқты тақырыптарына қарап аңғаруға болады.[5]

Кітапқа енген шығармалардың баршасында тәрбие негіздері басшылыққа алынған. Ол кез келген шығармасында балалар мен жастарды адал, шыншыл, еңбексүйгіш, өнегелі азамат болуға, ұрлық, жалқаулық сияқты жат қылықтардан бойын аулақ ұстауға шақырады. Тілі жеңіл, айтар ойы терең туындыларымен қаншама ұрпақ тәрбие, өнеге-білім алды десеңші. Бұл шығармалары күні бүгінге дейін маңызын жоймаған, жоймақ та емес.

Өзі жазған әңгімесі болсын, орысшадан аударғандары болсын, Ы.Алтынсарин жазба әдебиетіміз тарихында балалар әдебиетінің негізін салушы дара тұлға болды. Ұстаз шығармаларының құндылығы сол – бесіктен бел асарға дейінгі өміршеңдігінде. Сол себептен де өткен ғасыр қойнауындағы Ыбырай Алтынсарин мұраларын бүгінгі күннің таптырмас қазынасы, қазақ тәлім-тәрбие бастауының алтын діңгегі деп білеміз.

Қазіргі білім саласында да тәрбие жетекші орында тұр. Әсіресе, мынадай алмағайып заманда білім саласындағы басты ұстанымымыз – тәрбие.

Ұлы ағартушы қазақ балаларына арналған мектеп ашумен бірге онда қызмет істейтін, балаларды оқытып, тәрбиелейтін кадрларға, атап айтқанда, мұғалімдерді даярлауға аса мән берген. «Мектептегі ең басты тұлға – мұғалім. Жақсылып салынған мектеп үйі болуы мүмкін, тамаша жазылған оқу құралдарын да табуға болады. Бірақ бұлардың жақсы мұғалімсіз берері шамалы» деп есептеген. «Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы өкімет бұйрықтары да, әбден мұқият жүргізілген инспекторлар бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды. Сондықтан да мен жақсы оқытушыны дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін»-деп оқытушылардың орнын жоғары бағалаған.[4] Осы айтылған ой дәл бүгін де өз мәнін жойған жоқ.

Екі кластық мектептердің меңгерушісіне жазған нұсқау хатында ол «Егер балалар бірдеңені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға түсіндіре алмаған өзін кінәлауы тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, әрбір нәрсені де ықыласпен түсінікті етіп түсіндіруі керек, орынсыз терминдерді қолданбау керек, мұндай сөздер оқушыларға түсініксіз болады да, жалықтырып жібереді...»деген[4] ойын айтып, оқытушыларға нақты талаптар қойып, оқушының дұрыс білім алуында ұстаздарға жүктелетін міндетті анық көрсетеді. Бұл педагогикадағы дидактикалық қағидаға айналған ой. Оның түп төркінінде адамды сүю, ізгіліктілік, білім берушінің сауаттылығы, шеберлігі жатыр. Әр мұғалім өз ісінде басшылыққа алар құнды пікір.

Педагог Ыбырай Алтынсариннің «Халқыма пайда тигізсем» деп өзіне қойған талабы – бүгінгі күні жастар тәрбиесінің негізгі ұстанымдарының бірі болса, ертеңіміздің жарқын болары сөзсіз. Меніңше, өзін сыйлайтын әрбір ұстаз ғалымның еңбектерін біліп қана қоймай, оның идеяларын өз тәжірибесінде қолдана білуі де керек. Себебі ұлы ағартушы – педагогтің жастарды тәрбиелеу мен оқытудағы әдіс-тәсілдері мұғалім еңбегінің ең алдымен балаға жүрек жылуын бере білгенде ғана жемісті болатынын айқын көрсетеді. Бүкіл өмір жолын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқуға тартуға, дүние ғылымдарын үйретуге және соған сай оқу құралдарын жазуға арнады. Өнегелі ұстаз тәлімгерлер даярлауға, оларға ғылыми – әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Ұлы ұстазымыздың құнды мұрасы бүгінгі білім беру жүйесінің дамуына да зор септігін тигізери хақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин «Этнографиялық очерктер және ауыз әдебиеті үлгілері» 13- том. Астана «Алтын кітап» баспасы 2007ж
2. «Қазақ әдебиетінің тарихы» 5-том. Алматы 2006ж
3. «Қазақ әдебиеті. Талапкерлерге арналған оқу құралы» Алматы 2013 ж
4. «Аңыз адам» журналы №17. қыркүйек 2013ж
5. Қанипа Бітібаева «Әдебиетті тереңдетіп оқыту» Алматы. «Мектеп» баспасы. 2003ж

*С.А.Бейбитов, К.С.Турганбаев
дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері
«№101 мектеп-лицейі» КММ, Қарағанды қ.*

МЕКТЕПТЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Қазіргі білім беру жүйесі әлемдік өркениеттің барлық талабына сай келетін парасатты, білім мен біліктілігі жетілген мамандар дайындауды қажет етеді. Сондықтан да Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің міндеті ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау екендігі айтылған.

Әр халықтың алға қойған асыл мұраты – көзі ашық, көкірегі ояу, дені сау ұрпақ тәрбиелеу. Алайда жас буынның адамгершілік қасиеті мен дене тәрбиесі қатар ұштасып жатса, бұл – ұлт болашағы үшін баға жетпес байлық екені сөзсіз[1]. Осыған орай қоғамымыздың іргетасын нығайтуға және бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру үшін ұлттық ойындарды оқыту және тәрбие үрдісінде пайдаланудың өзектілігі туындап отыр.

Ендеше ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы ретінде адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-мақсаттарын, ой-пікірлерін, ұстанымдарын қамтитын педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлер, өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді. Балада жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Осымен байланысты жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық ойындар арқылы танысып келеді [2].

Ұлттық ойынды әрқашанда тәрбие құралы деп таныған. Ұлттық ойындарын, дене тәрбиесі сабағында жоспарға кеңінен енгізу арқылы сабақты өткізу, жас буынды тәрбиелеуде теңдесі жоқ құрал. Әр сабақ сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйретіп отырса, жетілдіре, қайталау арқылы пысықтап отырса, әрбір бала жадында сақтайды да, оны ойнай біледі. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы болып табылады.

Ұлттық ойындарды мектептегі дене тәрбиесі сабағында қолданудың заманға сай әдістерін ойлап табу әрине қиын. Қазіргі компьютер заманында оқушыларды қызықтырып «асық, бес тас ойнаңдар», - деп айту өте қиын іс. Әрбір баланың санасына ойынды сіңістіріп енгізу үшін біз қызықты да дұрыс әдістерді қолдануымыз керек. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан-жақты тәрбиелік қасиетін шындай түседі. Ұлт ойындары – өте күрделі дүние, ол адам баласының табиғи әрекеті. Сабақтың барысында сол табиғилығын сақтай отырып, оның элементтерін ретті пайдалану сабақтың әр

кезеңінде, оқушылардың көңіл-күйіне психологиялық жағынан барлау жасай отырып, білгірлікке әрекет жасауды талап етеді.

Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп, олар өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Асық ату», «Тоғызқұмалақ», «Хаң дойбысы», «Садақ ату», «Білектесу», т.б. оқушылардың дене дамуы мен ой-өрісінің жетілуі сияқты қабілеттерін дамытады [4].

Ұлттық ойындарды дене тәрбиесі кеңінен пайдалана отырып, оқытудың тиімділігін арттыруға болады. Ол субъектінің бойында күш-қуатын жетілдіреді, сабаққа деген белсенділігін арттырады, оқу үрдісіне деген қызығушылығын жоғарылатады.

Ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, төменгі, орта және жоғарғы сынып оқушылары ойнайтын ойындар деп бөлуге болады [3].

Қажетті ойындарды өтілетін сабақ не жаттығудың алдында тұрған педагогикалық міндеттеріне байланысты таңдап алу қажет. Дене тәрбиесі сабағында және жаттықтыру кезінде қозғалыс ойындарын, оның ішінде ұлттық ойындарын қолдану арнайы үйрену міндеттерін шешуге көмектеседі. Ұлттық және эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыра отырып, оқушылардың қызығушылығын арттыру, ұйымшылдыққа, батылдыққа және салауатты өмірге тәрбиелеу. Ұлттық ойындарды спорттық ойын сабақтарында, жеңіл атлетика, гимнастика сабақтарында, жалпы дене қуаты дайындығы және жаттықтыру сабақтарында кеңінен қолдануға болады. Ұлттық ойындардың дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол.

«Асық ату» ойыны өте қарапайым болып көрінгенмен, мұнда адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттері бар, өзара әрекетке жетелейтін қимыл қаншама. Ең бастысы, ол баланы жастайынан салауатты өмір салтына жетелейді. Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап, бұлшықеттерінің жетілуіне, тынысалу мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін меңгеруге, соның нәтижесінде қырағылық пен мергендікке баулиды. «Асық» ойынын мектептегі дене тәрбиесі сабағында үйретіп алып, сыныптар арасында жарыс түрінде өткізуге болады. «Асық» ойыны білмейтін бала қазір ауыл түгіл, қалада да жоқ. Демалыс кезінде аула ішінде асық ойынын балалар көп ойнайды, ішінара қыздар да кездеседі.

Қазақтың ұлттық ойындарының біразы ойлауды қажет ететін ойындарға жатады. Олар негізінен логикалық ойлау мен математикалық, философиялық ойлануды дамытуға негізделген. Мысалы, «Тоғызқұмалақ» ойыны. «Тоғыз құмалақ» ойынының стратегиялық және тактикалық әдістерін қазіргі заман талабына сай қолданылып отырған компьютер арқылы жүзеге асыру да жаңа әдістердің бірі ретінде қарастырылады. Оқушылар күнделікті жаттығу кезінде пайдаланған әдістерін компьютерге енгізіп, бағдарлама жасап, кейін оны тәжірибе жүзінде пайдаланып отырады.

«Тоғызқұмалақ» ойыны жас жеткіншектерге спорт әліппесін үйретумен қатар, олардың ой-өрісін, сана-сезімін, оқушылардың логикалық ой-өрісін дамытудың бірден-бір құралы дамытуға оқу үлгерімін жақсартуға және саналы тәрбие өзіндік септігін тигізеді.

«Хаң дойбысының» Тайпаның «ханы» мұнда оюы басқаша және есігі бар. Бұл жүрісі тек ұзын жолмен ғана жүреді, себебі өзінің артындағы билерін қорғауы керек. Егер қарсыласы бір биді ұтып алса (жеп қойса) онда ол келесі тайпаға бірігеді. Жүріс соңында 6 киіз үй қалса онда ол беріліп тайпаға қосылады.

«Білектесу» ойыны - бұл білек күшін және қолдың қарымын, бұлшық етін жетілдіруге пайдалы. Ойынға қатысушылар тек оң қолдарымен білектеседі. Білектесу 3 рет орындалады, ойыншының біреуі 2 рет жеңіске жеткенше білектеседі. Білектесу кезінде шынтақты орнынан қозғауға болмайды.

«Батпан көтеру» ойыны көбінесе 9-11 сынып оқушыларымен өткізіледі. Оны жарыс түрінде де, сабақ барысында тест ретінде де пайдалануға болады. Неше адам

қатысамын десе де шектеу жоқ. Жеке-дара да, топпен де өткізуге болады. Бұл ойын баланы күштілікке баулиды.

Қазақтың ұлттық ойындарының кез-келгенін қазіргі заманға сай етіп, бейімдеудің маңызы зор. Әрбір мектеп өздерінің сабақ жоспарларына ұлттық ойынды кіргізіп, 3-4 ойын түрін әр сабақта үйреніп отырса, оқушылардың ұлттық ойынға деген қызығушылығы арта түсері сөзсіз. Оқу жоспарында қазақтың ұлттық ойындарын көптеген спорттың түрімен байланыстырып қолдануға болады. Мәселен, мектеп бағдарламасындағы жеңіл атлетика, спорттық ойындар, гимнастика түрлерін жүгіру, секіру, дәлдік, күш сынасу мен ұйымшылдыққа бағытталған ұлттық ойындармен кеңінен ұштастырса оқу бағдарламасы жоғары нәтиже берері анық.

Ұлттық ойындарды мектептегі оқу-тәрбие жұмысында пайдалану – мұғалімнен шеберлікті, сабырлылықты, білімділікті, нәтижесін көруге деген құштарлықты қажет етеді. Осындай жұмыстарды жүргізуіміздің нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артып, ұлттық ойындарға деген бейімділігі қалыптасты. Оқушылардың танымдық қабілеттерін артырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінді. Қазақ ұлттық ойындары арқылы біз оқушыларды көпшілікке, ұйымшылдыққа тәрбиелейміз, оларды жеке-дара тұлға ретінде қалыптастырамыз.

Сонымен түйіндеп айтарымыз, қазақтың ұлттық ойындарын мектепте дене шынықтыру сабақтарында қолдану жалпы білім беретін мектептердегі педагогикалық үрдістің тиімділігін арттырады, сонымен қатар дене тәрбиесі сабағының әдістемелік деңгейін жоғарылатады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, Ақорда 2007 // Егемен Қазақстан.
2. Б. Төтенаев. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы, Қайнар, 1994.
3. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы, Рауан, 1991.
4. Тайжанов С.А., Қасымбекова С.І. Қазақтың ұлттық ойындары., Алматы, 2004

Н.А. Бейсенбекова т.ғ.к., доцент,

«Тұлғатану» ғылыми-зерттеу орталығының директоры

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

А.К. Тарыбаева п.ғ.м., тарих пәнінің мұғалімі

Н. Нұрмақов атындағы мамандандырылған мектеп-интернаты, Қарағанды қ.

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ МҰРАСЫН ОҚЫТУДАҒЫ КЕЙБІР ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басы қазақ халқының рухани ояна бастауының кезеңі болды. Ресейдің өзінде саяси дағдарыс күшейді. Метрополиядағы саяси-экономикалық дағдарыс отарлық жүйедегі Қазақстан даласына әсерін тигізді.

Отандық тарихта XX ғасырдың орны ерекше. Өйткені азаттық жолындағы күрестің жаңа кезеңі басталды. Бұл жолда Алаш зиялылары Тәуелсіздік үшін күрестің ұлттық демократиялық бейбіт жолын таңдаған еді. Сондықтан орта мектептің тарих оқулығындағы XX ғасырға байланысты тақырыптарды оқытқанда, осы кезеңнің ерекшелігіне арнайы тоқталып, жан-жақты талдау жасалу керек.

Осылай 1905-1907 жылдардағы Ресейдегі буржуазиялық-демократиялық революциялық жағдай қазақ даласынан да көрініс тапты.

Ол жұмыс қазақтың көрнекті мемлекет қайраткері, XX ғасырдың басындағы шынайы ұлт көсемі, публицист, энциклопедист-ғалым Әлихан Бөкейханның рухани мұрасының бүгінгі күнмен сабақтастығын көрсетуден басталғаны дұрыс.

XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыстың көсемі, Алаштың Алиханы атанған Әлихан Бөкейханұлының рухани мұрасын отандық тарихтың дерек көздері ретінде қарап оқытудың өзектілігі даусыз.

Мақаланың басты мақсаты – XX ғасырдың басындағы Қазақстан тарихы тақырыбын оқыту барысында, жалпы оқу үрдісінде отандық тарихтың өзекті мәселелерін оқытуда Алаш зиялыларының еңбектерін пайдаланудың әдістемелік негіздерін көрсету.

Тарихты оқытуда, зерттеуде әртүрлі әдістер қолданылады. Соның бірі – тарихи тұлғаны зерттеудегі жүйелеу, талдау, салыстыру, инновациялық әдістері. Бүгінде Қазақстан тарихын оқытуда қойылатын негізгі талап пен әдіс: тарихи мазмұн мен педагогикалық ойдың толықтығы; оның алға қойған мақсатқа сәйкестігі; білімнің ғылымилығы; тарихи деректердің анықтығы; түрлі білім көздерін қолдану. Оның ішінде Отандық тұлғатанудың қазіргі заманғы методологиялық әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, тарихи тұлғалардың қызметі мен тарихтағы алар орнын бағалаудың өлшемдерінің қалыптасуы тарих мазмұнын жаңалауда объективті тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Осындай инновациялық ақпараттық әдіс-тәсілдердің бірі - «Prezi», «MindMeister», «LearningApps» бағдарламалары. «Prezi» бағдарламасы түрлі 3D презентациялар жасау үшін өте ыңғайлы. Бұл бағдарламаны тарих сабағындағы түрлі оқиғаларды баяндау, жобалық зерттеу жұмысын қорғау кезінде қолдануға болады. «MindMeister» ол интеллект картасы, ой картасы, яғни диаграмма түріндегі графикалық жазбаны қолдана отырып, тұжырымдамаларды құру әдісі. LearningApps – бұл әр түрлі пәндер бойынша интерактивті оқу-әдістемелік қосымшалар жасауға мүмкіндік беретін білім беру процесін қолдау үшін арналған сервис. Осылайша тарихи тұлғалардың шығармаларын оқытудағы әртүрлі тәсілдерді пайдалану арқылы мақаланың мақсатына жетуге мүмкіндік болды.

Мақаланың мақсатына жету жолында тарихты оқытудағы жаңашылдыққа ерекше көңіл бөлінді. Соның ішінде жаңартылған білім мазмұнына сәйкес әдістемелік жүйенің спиральды, саралап, тұлғалық қасиетті қалыптастыруға бағытталған, сын тұрғысынан ойлау технологиялары арқылы «XX ғасырдың басындағы Қазақстан» атты бір тарау талданды.

Орта мектептің 8-сыныптарында оқылатын Қазақстан тарихы пәніндегі негізгі тақырыптарды оқыту барысында Әлихан Бөкейхан еңбектеріне сүйеніп қысқа мерзімді сабақ жоспарын құруға болады. Мектепте тарих сабағын басында оның «Қазақстан тарихы» деген мақаласынан мына үзіндіні келтіріп: «... Өзінің тарихын жоғалтқан жұрт, қайда тұрғандығын, не істеп, не қоятындығын білмейді, келешекте басына қандай күн туатынына көзі жетпейді. Бір халық өзінің тарихын білмесе, бір ел өзінің тарихын жоғалтса, оның артынан өзі де жоғалуға ыңғайлы болып тұрады. Дүниеде өзге жұрттар қатарында келе, қор болмайтын, тұқымым құрып қалмасын деген халық өзінің шежіресін иманы дәрежесінде ұғып білуге тиіс»... [1, 20 б.]. Осы пікірдің ел Президенті Қ.Ж. Тоқаев үкіметтің кеңейтілген отырысында "Мектептерде пайдаланылатын тарих оқулықтарында бұрмаланған мәтіндер көп. Мен өзім кейбір оқулықтарды оқып, сапасының төмендігіне таңғалдым. Тарихи оқиғалар мен фактілер оқушыларға бұрмалаусыз жеткізілуі тиіс. Сол себепті «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» бойынша бірыңғай мектеп оқулығын әзірлеуді және енгізуді тапсырамын", - деген ұстанымымен сабақтасып жатқанын анық көрсетуге болады.

Сонымен қатар, «XX ғасырдың бас кезеңіндегі Қазақстан» деп аталатын тараудағы негізгі сұрақтардың бірі мерзімді басылымдардың шығуы және оның тарихи маңызы. Осы мәселелерді оқыту барысында білім мен тәрбиені қатар беру үрдісі жүреді. Сондықтан да 1911-1915 жж. шығып тұрған «Айқап» және 1913-1918 жылдардағы «Қазақ» газеті сияқты басылымдарындағы Әлихан Бөкейханның рөлін көрсету өте орынды болады. Ол үшін «Қазақ» газетінің беттеріндегі ұлт болашағын ойлаған, жазған пікірлерін талдау арқылы тақырыпты ашуға болады. Осы арқылы сабақта ұлттық баспасөздің қоғамдық-саяси сананы оятудағы

рөліне баға беру арқылы ХХІ ғасырдағы ақпараттық құралдардың тарихи маңыздылығымен байланыстыра түсіндіру керек.

Қазақстанның ХХ ғасырдың басындағы экономикалық мәселелерге байланысты күрделі сұрақтардың бірі қазақ жеріне орыс шаруаларының қоныстануы және қазаққа 15 десятинадан жер бөліп беру мәселесіне арналған. Тақырыптың негізгі мақсатына жету үшін оқулықтағы берілген материалдарды толықтыра түсу үшін Әлихан Бөкейханның «Көшпелі һәм отырықшы норма» деп аталатын еңбегіндегі патша үкіметінің қоныстандыру саясатының мәнін түсіндіретін ой-пікірін талдау керек. Сонымен қатар, оның, егер қазақ 15 десятинадан берілетін жерді алуға келіссе, қазақ жеріне келетін, қара шекпенділер (шаруалар – Авт.) саны өсе түседі, ал ол өз кезегінде қазақтың өз жерінде азшылыққа айналып, барлық құнарлы жерінен айырылатындығын түсіндіріп жазғанын айту керек. Осы сұрақты толықтыра түсу үшін Әлихан Бөкейхан «Жауап хат» деген еңбегінен үзінді келтіру керек. Мысалы, ол былай дейді... «сол 15 десятинадан жер алам десендер...» 1. Қазақтың бас адамдары! Әуелі сіздер адаспаңдар, ынтымақпен іс істендер. 2. Қазақтың байлары, күштілері! Жарлы – жақыбайлы нашарларды жермен теңгеріңіздер (жер беріңдер – Авт.)... 3. Алашқа аты шыққан адамдар! Көсемдіктеріңізден адаспай, түзу істендер! Сіздер адассаңыздар, аттарыңнан адасады. Артарыңан ергендердің обал-сауабына сіздер қаласыздар»... [2, 250 б.] Оның осы ой-пікірінде ел ішіндегі жақсы, беделді, ауқатты адамдарды ұлтының қамын ойласын, үлгі берсін деген үндеу бар екенін түсіндіргенде, Әлихан Бөкейханның еш уақытта тек байлардың қамын ойлаған деген пікір қате, оның жаулары оған байшыл деп жала жапқаны көрінеді. Әлихан Бөкейханның осы жазған еңбектерін дұрыс түсіндіріп талдаса, тақырыптың мәнін ашуға мүмкіндік туады.

8-сынып оқулығындағы Алаш қозғалысы және Алаш партиясының құрылуы деген тақырып бар. Осы тақырыпты түсіндіру барысында Әлихан Бөкейханның тарихи тұлғасын көрсетуде «Алаш партиясы», «Екінші жалпы қазақ съезі» атты мақалаларындағы партия бағдарламасын талдау қажет. 1917 жылы 21 қарашада «Қазақ» газетінде «Алаш» партиясының бағдарламасының жобасы жарияланды. 10 бөлімнен тұратын бағдарламасы:

1. Мемлекет қалпы
2. Жергілікті бостандық
3. Негізгі құқық
4. Дін ісі
5. Билік һәм сот
6. Ел қорғау
7. Салық
8. Жұмысшылар
9. Ғылым-білім үйрету
10. Жер мәселесі [3, 37 б.]

Сонымен қатар, оның азаттық жолындағы күресте, қазақтың қамын ойлаған, болашағына сенген, өзге ұлт өкілдері мен достастығына тоқталып, олар туралы Әлихан Бөкейханның жазған еңбектерін талдаса дұрыс болады. Мысалы, оның «Г.Н.Потанин» деген еңбегі [4, 180 б.]. Бұл еңбекте алаш зиялыларының арманын, Алаш қозғалысының түпкі мақсаты қандай екенін, Потанин сөзімен берген: «... Елдің тұрмысын, тілін, мінезін білмеген кісі көш басын алып жүре алмайды. Олай болса көп ұлттан құралған Ресейді бір орыстың билеймін дегенінде мағына жоқ. Ресей өзге тілі, тұрмысы, қаны басқа жұртқа автономия беруі керек. Қазақты автономия қылсақ. Қараөткел (қазіргі Астананың тұрған жері – Авт.) Алаштың ортасы, сонда университет салып қазақтың ұлын, қызық оқытсақ, Қозы-Көрпеш – Баянды шығарған Шоқан, Абай, Ахмет, Міржақыпты тапқан қазақтың кім екенін Европа сонда білер еді-ау», - деген Потаниннің ой-пікірін береді.

Сабақ барысында қолдануға болатын ақпараттық технологиялардың бірі – «Prezi» [5] бағдарламасы. «Prezi» бағдарламасында 3D эскиздерді қолдану арқылы Ә.Бөкейханның ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамының дамуы туралы ой-пікірлерін түсіндіруге болады.

Презентация барысында «Әлихан Бөкейхан – ұлт мақтанышы» атты монографияға шолу жасалады (сурет 1).

Сурет 1. «Prezi» бағдарламасымен жасалған Ә.Бөкейханның оқу-ағарту саласына байланысты пікірлері

Осы тақырыпты тереңдетіп оқыту үшін «MindMeister» [6] атты ақпараттық технологияны қолданған дұрыс. Оқушыларға «MindMeister» бағдарламасы жөнінде түсіндіргеннен кейін, «Әлихан Бөкейхан - Ұлы дала елінің жаңғырту жолын көрсетуші» тақырыбы бойынша тапсырма беріледі. Бұл тапсырма мынандай дескрипторлар бойынша орындалуы тиіс:

- XX ғасырдың басындағы Қазақстанның жағдайына шолу жасайды;
- Ә.Бөкейханның Қазақстанның XX ғасырдың басындағы саяси-экономикалық дамуы туралы пікірінен үзінді келтіреді
- Ә.Бөкейханның жер мәселелесі жөнінде көзқарасын талдайды
- Ә.Бөкейхан пікірі бойынша XX ғасырдың басындағы Қазақстанның дамуының жол картасын дайындайды.

XX ғасырдың басындағы Қазақстан тақырыбы бойынша LearningApps [7] интерактивті оқу-әдістемелік қосымшасы бағдарламасын қолданып, үй тапсырмасын сұрауға болады. LearningApps құралдары әртүрлі интерактивті тапсырмаларды жасауға мүмкіндік беретіндігін түсіндіріп, соның негізінде XX ғасырдың басындағы Қазақстанның дамуы туралы Алаш зиялыларының көзқарастарын викторина, сұрыптау, топтастыру, жіктеу, мәтінді енгізу, кроссворд, уақытша таспа және т.б. әдіс-тәсілдері арқылы үй тапсырмасын орындалуын тексеру қажет. Мысалы ««Айқап» журналының жер туралы ұстанымы мен «Қазақ» газетіндегі Алаш зиялыларының көзқарастарын салыстыру қажет», «Алаш зиялыларының оқу мен білім туралы пікірлерін сәйкестендір» (сурет 2) тапсырмаларын құрып, орындатуға болады.

Сурет 2. «LearningApps» бағдарламасымен жасалған тапсырма

Қорыта айтқанда «XX ғасырдың басындағы Қазақстан» деп аталатын тақырыптың маңыздылығы - азаттық идеясының жаңаша сипат алғандығын жас ұрпаққа түсіндіру болды. Бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасып, дамуы XX ғасырдың басындағы Алаш

зиялыларының еңбектеріндегі көрсетілген басты ұстаным негіз болды. Соның нақты дәлелі Әлихан Бөкейханның мақалада талданған рухани мұрасы және өсиеттері бүгінгі күнмен сабақтастырылып берілді. Мысалы: «Ұлтына, жұртына қызмет ету – білімнен емес, мінезден», «Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын».

Алаш қозғалысы көсемінің ғибраты, жүріп өткен жолы, азаттық жолындағы күресі – тәуелсіз мемлекет құрған, егемен ел болған бүгінгі қазақ баласының үлкеніне де, кішісіне де тағылым болғандығы жаңа әдіс-тәсілдермен оқушыларға түсіндіруге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақ» газеті: Алаш азаматтарының рухына бағышталады / Ү. Субханбердина, С. Дәуітов.-Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. - 568 б.
2. Бөкейхан Ә. Шығармалар – Алматы: Қазақстан, 1994. - 384 б.
3. Бейсенбекова Н.А. Әлихан Бөкейхан — ұлт мақтанышы / Н.А. Бейсенбекова, Г.М. Смағұлова, Л.К. Шотбакова. — Қарағанды: Гласир, 2016. - 198 б.
4. Бейсенбекова Н.А. Қазақстан тарихының тарихнамасы.-Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2009. - 250 б.
5. <https://prezi.com/>
6. <https://www.mindmeister.com/>

*Беркамалова Б.Н.
учитель русского языка и литературы
КГУ «Школа-лицей» №101*

СОВРЕМЕННЫЕ ПРИЕМЫ И ТЕХНОЛОГИИ В РАБОТЕ С ТЕКСТАМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ СМЕШАННОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ.

Современная жизнь требует от ученика свободного владения языком, умения общаться с разными людьми в различных ситуациях, не испытывая при этом чувства дискомфорта. Поэтому формирование умений связно изложить мысли в устной и письменной форме, анализировать и совершенствовать написанное, умение грамотно высказать мнение по обсуждаемому вопросу — одно из самых важных направлений в развитии речемыслительной деятельности учащихся. Учитывая непопулярность чтения книг обычного формата, да и электронных, приходится прибегать к тому, что заранее готовишь тексты, фрагменты изучаемого произведения, применяя приемы как «чтение с остановками», «инсерт», останавливаемся на самом интересном месте, дальше ученик читает продолжение в онлайн-книгах. Для обратной связи учителем предлагаются различные по тексту задания: дневник вдумчивого читателя, карта литературных путешествий, составление схем интонирования текста, составление диаграмм по прочитанным текстам и т.д.

Работа с текстом на уроках русского языка и литературы позволяет развивать творческий потенциал учащихся, пополнять их словарный запас, улучшать качество речи. Текст — это основа создания на уроках русского языка развивающей речевой среды у учащихся казахской школы. Использование текста при изучении русского языка обеспечивает решение таких важных проблем школьного образования, как приобщение учащихся к духовному богатству и красоте русского языка, воспитание бережного и вдумчивого отношения к слову. Кропотливая, постоянная работа с текстом на уроках должна, на наш взгляд, проводиться с опорой на произведения русской, казахской классической литературы. Обращение к «безукоризненным образцам» — одно из средств создания развивающей личностно-речевой среды, результативное средство, позволяющее сформировать у учащихся приемы построения текстов.

Текст - это посредник между автором и читателем. Чтобы состоялось хорошее общение, читатель должен воспринимать реальность, выраженную в тексте, во всей полноте и понимать дословно.

С чего начинаем работу с текстом?

- Чтение заголовка (прочитай заголовок, он определяет смысл текста)
- Ознакомление с целевыми установками данного текста (это делается перед углубленным чтением текста, и это помогает выбрать эффективный метод чтения)
- Выбор полезной информации (подчеркни ключевые слова, которые относятся к целевым установкам)
- Логическое изложение данных
- Синтез информации текста с ранее приобретенными знаниями.

На уроках стараемся использовать разные виды работы с текстом: сравнение отдельных предложений и текстов, нахождение границ предложений в тексте, деление текста на абзацы, восстановление деформированного текста, составление планов, определение темы текста, определение идеи текста (выделение предложения, в котором выражается основная мысль, отношение автора к предмету речи), анализ авторского заголовка, выделение структурных частей текста (вступления (зачина), основной части, заключения (концовки), сочинение или эссе по данному тексту, дописывание концовки текста, составление текстов разных типов речи, разных стилей по одной теме.

Особенно эффективны для развития творческих способностей учащихся инновационные педагогические технологии. Одна из них - технология развития критического мышления. Создание синквейна, кластера, хокку, фишбоуна в работе с текстами позволяет учащимся осмыслить всю полученную информацию, усвоить новое знание, сформировать у каждого ученика собственное отношение к изучаемому материалу. В учебниках обновленного содержания уже есть задания «SMART», «ПОПС-формула», «диаманта», «ассоциативный круг», литературный, терминологический диктанты, речевые клише, «свободный микрофон» и многие другие технологии, которые очень помогают учащимся эффективно усвоить программный материал в условиях дистанционного обучения и в штатном режиме. Рассмотрим прием «диаманта»:

Приём «Диаманта» – стихотворная форма из семи строк, первая и последняя из которых - понятия с противоположным значением, полезен для работы с понятиями, противоположными по значению

- 1 - 7 строчки – существительные антонимы;
- 2 – два прилагательных к первому существительному;
- 3 – три глагола к первому существительному;
- 4 – два словосочетания с существительными;
- 5 – три глагола ко второму существительному;
- 6 – два прилагательных ко второму существительному.

Город

Большой, древний

Строится, растёт, процветает

Известный город, маленькая деревня

Возрождается, развивается, кормит

Красивая, родная

Деревня

Текст — это центральное звено в выполнении контрольных работ, СОР и СОЧ, также итоговой аттестации выпускных классов. На основе этого текста строятся тестовые задания разного типа: с выбором ответа, с кратким ответом и с развернутым ответом, написанием эссе и т.д.

Когда уроки проводятся в онлайн-режиме, очень удобно быстро найти нужный текст, используя эти приемы и средства. Под рукой любой онлайн-текст, если нет хрестоматии или книги, презентации с изучаемым текстом, множество видеоматериалов и т.д. Просмотр

интересного фрагмента из художественного фильма по теме, нахождение их в тексте - все это может заинтересовать учащихся и мотивировать их к дальнейшему чтению. Очень удобно проводить такие уроки на платформе ZOOM. Также в план урока включаем весь материал (ВИДЕО, АУДИО-фильмы...)

Для повышения интереса к своему уроку, к прочтению изучаемого произведения нужно давать возможность самостоятельно изучить материал, найти нужную литературу, подготовить видео-сообщение, презентацию, видео выразительного чтения стихотворения или рассказа.

Работая над текстами, можно предложить учащимся побыть в роли творцов слова: опираясь на текст, с которым они только что работали, ребята сами сочиняют небольшой текст, используя односоставные предложения, ССП, СПП, БСП. Конечно, нужно учитывать в каком возрастном звене работаем.

Такая работа не только развивает навыки анализа предложенного текста, создания собственного текста, но и воспитывает чувства, будит в душах детей любовь к прекрасному. Относительно полный языковой разбор текста требует много времени и возможен только на специальных уроках. На обычных же уроках русского языка при изучении фонетики, лексики, морфологии, синтаксиса, на уроках повторения, при обобщении и систематизации изученного материала часто используем частичный языковой разбор текста, связывая эту работу с усвоением норм правописания, с проведением разных видов разбора слов, предложений.

В результате применения разработанных методических приемов предполагается достижение следующих результатов:

- высокий уровень сформированности коммуникативной компетенции;
- повышение интереса к русскому языку и литературе;
- прочное и неформальное усвоение знаний, повышение результативности обучения;
- умение создавать обучающимися исследовательские и проектные работы, презентации;
- умение анализировать, интерпретировать и создавать тексты различных стилей и жанров;
- активизация творческой деятельности – желание участвовать в различных творческих конкурсах.

Поэтому продолжается отдельно работа с одаренными детьми, составляются планы работ с ними. Итоги такой работы можно видеть по результатам участия детей в различных творческих конкурсах, предметных и интеллектуальных олимпиадах.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Дусавицкий А.К. Кондратюк Е.М., Толмачева И.Н., Шилкунова З.И. Урок в развивающем обучении: Книга для учителя. – М.: ВИТА-ПРЕСС, 2008.
2. Гин А.А. Приемы педагогической техники: Свобода выбора.
3. Давоян О.Н. - Текст: непосредственный // Педагогика: традиции и инновации: материалы III Межд. науч. конф. (Челябинск, апрель 2013 г.)
4. Рудик Г.А. Культура умственного труда или 101 техника учения. с. 12-13, Костанай, 2010

*К.К. Билялова, А.Н. Елубаева қазақ тілі мен әдебиеті
№53 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУДЫ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУ

Сыныптан тыс жұмыс дегеніміз – оқушылардың сабақтан тыс уақытын дұрыс пайдалануға және оқу-тәрбие жұмысының сапасын арттыруға бағытталған жұмыстар. Сыныптан тыс оқу мен сыныптан тыс жұмыстар тығыз байланысты жүргізіледі. Олар оқушылардың ой-өрісін дамытады, білімдерін тереңдетіп, әдебиеттің ғылыми-теориялық жағын жете түсініп, оны өмірмен байланыстыруға ынталандыратын жұмыстар. Бұл жұмыстардың қандай түрі болмасын негізгі мақсат – жастардың түсінігін арттыру, халықтың салтын, мәдениетін, өнерін үйрету. [1] Сөйтіп, бұл әдебиеттен оқушылардың алған білімдерін одан әрі тиянақты ету, дамыту, жинақтау, оларды өмір тәжірибесінде дұрыс пайдаланып, сөз мағынасын терең ұғатын, сауатты жазуға да баулитын жұмыстардың бірі.

Әрбір шәкірттің көңілінен орын табуға, оларға білім беріп, әрқайсының ішкі жан-дүниесін түсінуге бағыт-бағдар беруге, көркем сөзді жетік меңгеруіне, өмірден өз орнын таба білуге Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасының орны орасан. Жеке тұлғаны тәрбиелеу мен оқытудағы озық тәжірибелерін үлгі ете отырып, республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияға қатысу кезіндегі ізденісіміз біздің кәсіби күзіреттілігіміздің дамуына жағдай жасады.

Ы.Алтынсарин еңбектерінде баланы елін, жерін сүйуге, табиғатты аялауға, имандылыққа, әдептілікке, қайраттылыққа, еңбек етуге тәрбиелеудің небір тамаша әдістері ұсынылады. Мектеп бағдарламасында Ыбырай Алтынсарин шығармалары 5-сыныптан бастап оқытылады. Әр шығарманы оқушы оңайлықпен қабылдап, тез меңгереді. Оған мысал, мектепшілік Ыбырай Алтынсариннің мерейтойына орай өткен көркем сөз сайысында 8-сынып оқушысы Мамонтова Валерия «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңін, 9-сынып оқушысы Шпякина Екатерина «Өзен» өлеңін мәнерлеп оқып, жеңімпаздар атанды. Ендеше Ыбырай мұрасын мәңгілік өнеге мектебі екені сөзсіз.

Бүгінгі оқушылардың сауаттылығын дамыған тұлға, ұлтының асыл мұрасын білу заманның функционалдық дамыту. Жан қазіргі оқушы мұрасын білу талабы – жақты қазақ арқылы қазақ халқының тарихымен, мәдениетімен сусындап, білімін жетілдіреді.

Қазақ әдебиеті мұраларын жетік білген шәкірт, өзгермелі өмірге бейімделе отырып, қоғамның барлық саласында нәтижелі жұмыс жасап, өзінің функционалдық сауаттылығын көрсете алады.

Әдебиет пәнінен сыныптан тыс іс-шараларды жүргізу мұғалімнен жан-жақты жауапкершілікті, дайындықты қажет етеді. Сабақты түрлендіріп, әдіс-тәсілді үнемі жетілдіру – оқушылардың үлгерімін, танымын жақсартып, қызғушылығын арттырады.

Сыныптан тыс жұмыстың мақсаты: Оқушыларды сөз өнеріне тарту, көркем шығармаларға деген қызығушылығын арттыру, өзгермелі өмірге бейімделе алуын қалыптастыру ;

Әдебиеттен оқушылардың алған білімдерін одан әрі тиянақты ету, дамыту, жинақтау, оларды өмір тәжірибелерінде дұрыс пайдалана білу;

рөлдік ойын
түрлерін
қолдану

Сыныптан тыс
іс-шараларда қазақ
әдебиетінің үлгілерін
қолдану арқылы
оқушыларға эстетикалық
талғамын дамытатын
тиімді әдіс-тәсілдер

мәнерлеп оқу

проблемалық сұрақтар,
пікірталас

диалог

монолог

көрініс қою

тірек схемасын
пайдаланып, жүйелі түрде
әңгімелеу,

сахналандыру

Сыныптан тыс іс-шараның бір тиімді тәсілдерінің бірі – көрініс қою, сахналандыру. [2]

Балалар сыныптан тыс іс-шараға қатысу арқылы сахналық қозғалысты, өз дауысын меңгеруді үйренеді, қойылымға қатысу арқылы бірінші актерлік тәжірибесін алады.

Сыныптан тыс іс-шарада оқушылар көрермендерге қойылымды сыйға тартып, өте күшті эстетикалық рахатқа бөленеді. Бұл баланың қызығушылығын оятып, өзін көрсете білу талабын тудырады.

Сыныптан тыс жұмыстарды жүргізудегі мазмұны актерлік шеберлікке үйрету емес, мәтінмен жұмыс жасау, шығармалар оқу және де өзге ұлт балаларының қазақ тілін меңгерудегі қызығушылығы оянып, тілге деген құрметі артады.

Оған дәлел сыныптан тыс өткізілген іс-шарадан әзірленген сахналық қойылымдардың нәтижелері:

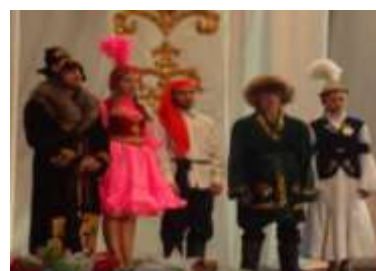

М.

Шахановтың «Шыңғыс ханның қателігі немесе жеңілген жеңімпаз хақындағы Отырар дастаны» поэмасының желісімен сахналық қойылым.

А.Құнанбаев «Ескендір» поэмасының желісімен сахналық қойылым.

М.Шаханов «Нарынкұм зауалы» поэмасы «Махамбеттің соңғы сөзі» сахналық қойылымын көрсету кезінде.

Төле би шешен «Бақ қайда барасың – ынтымаққа барамын» шешендік сөзі желісімен сахналық қойылым.

Сәкен Сейфуллиннің балалық шағынан сахналық қойылым.

М.Шаханов «Арман» шығармасынан сахналық қойылымын көрсету кезінде.

“Генералды таңқалдырған Әлихан” атты Дүйсен Мүсірәліұлының сахналық қойылымын көрсету кезінде.

Сыныптан тыс іс-шараның бір тиімді тәсілдерінің бірі – рөлдік ойындар. Рөлдік ойындар оқушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын туғызумен қатар олардың тілдік қатынасқа түсу белсенділігін арттырады. [3]

Оқушының тілін дамытуда, өзгермелі өмірге бейімделуіне жағдай жасауына, эстетикалық талғамы мен ой-өрісін, дүниетанымын жетілдіруде рөлдік ойындар тиімді нәтиже

береді. Сыныптағы өз жолдастарының алдында сөйлеп тұрған оқушы өзін шешенге, батырға теңеп, кейіпкердің жақсы қасиеттерін бойына сіңіреді, әдемілік әлемін түсінеді.

Әдебиет сабағындағы сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың шығармашылық ойын дамытып, өзіндік іздену жұмыстарына баулиды. Сыныптан тыс іс-шаралар оқу мен тәрбие саласындағы барлық жұмыстарды әрі дамытып, жалғастыру мақсатын көздейді. Оны жүзеге асыру жолында мұғалім ең озық әдістерді таңдап алып, оны іс жүзінде пайдалана білуі қажет. Бұл шаралардың бәрі мұғалімнен көп ізденісті күтеді.

Қорыта келгенде, сыныптан тыс іс-шаралар оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделе отырып, қоғамның барлық саласында нәтижелі жұмыс жасап, оқытуды жүйелі түрде таңдап алғанда, адам тәрбиесіне айтарлықтай үлес қоса алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ тілі әдістемесінің теориясы мен технологиясы. – Алматы, 2007 ж.
2. Қалиұлы Серғазы. Қазақ этнопедагогикасының ториялық негіздері мен тарихы. – Алматы, 2003.
3. Жарықбаев Қ. Б., Қазақтың тәлім – тәрбиелік ой – пікір антологиясы. – Алматы, 1998.

Г. К. Блялова

бастауыш сынып мұғалімі

№45 гимназия КММ, Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ- ТӘРБИЕНІҢ АЛТЫН ДІҢГЕГІ

Ыбырай Алтынсарин қазақ әдебиеті тарихындағы орнын төрден алған тарихи тұлға. Әр заманның өзінің дарынды өкілдерін жарыққа шығарып отыратыны хақ. Елдің мұң – мұқтажын көре біліп, халқының сол мұқтажына перзенттік махаббаттын арнаған, туған халқының ұлы Ыбырайдай тұлға елінің игілігі үшін бар күш-жігерін жұмсаған ардақты азамат.

Дарынды ағартушы ғана емес, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу – маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқау еткен ұстаз қазақтың мүддесін кәдесіне, ұрпақ тәрбиесіне жарата білді. Тарихтың бір аумалы – төкпелі кезеңінде қызмет атқарған ағартушының өмірі қазақ жеріне Ресей патшалығының сұғы қадалып, жаулауы басталған уақытпен тұспа-тұс келді. Сол уақыттарда Ыбырай Алтынсарин білім ұранын көтеріп, жастарды оқуға шақырды. [1]

Ыбырай Алтынсарин алғаш өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөлді. Әдеби шығармалары арқылы оқу жүйесіне тың тақырыптар әкелді. Мазмұнды да мағыналы әсем лирикалық өлеңдері, қысқа да әсерлі әңгімелері балалар тарапынан үлкен қызығушылық тудырып, қазақтың көне тарихында, жазба әдебиетінің тарихында өшпес із қалдырды.

Ыбырайдың әдеби еңбектерінің жинағы "Қазақ хрестоматиясы" (1879) екі өлеңмен ашылғаны белгілі. Қазір бұл өлеңдер "Кел, балалар, оқылық", "Өнер-білім бар жұрттар" деген атаулармен мәлім әрі кітап болып жарыққа шықты. Осылайша халық ағарту ісіне арнаған әдеби туындылары арқылы оқу- білімді насихаттап, қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа дәстүрлерін игеруге баулиды. Бастауыш сыныпта «Кел, балалар, оқылық!» өлеңін талдау кезінде ақынның қазақ ауыз әдебиетінің дәстүрлерін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырғанын білімге адамның қолы жету үшін ерінбей оқу керектігін ашып түсіндірдім. 3сыныпта әдебиеттік

оқудан «Өнер» бөлімінде ақынның «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңін өткенде «тастан сарай салдырған», «теңізде кеме жүргізген» жастардың қанаттанып, ізденгенін, өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді үлгі етіп көрсету екенін түсіндіре отырып, оқушыларымды өнер мен білімге баулып, жаңа дүниеге ұмтылу қажеттігін еңбексүйгіштікке, оқуға, өнерге ұмтылуға, отанын сүйуге, жігерлілік, ізденімпаздық тәрізді жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуді басты назарға алдым. [2]

Көбінесе бастауыш сынып оқушылары ақынның табиғатқа арнаған әдемі өлеңдерін сүйсініп оқиды. Табиғат Ананың сұлу көріністерін суреттеуге арналған шығармаларының бірі Зсыныпта «Өзен» өлеңі берілген. Таза ауа, мөлдір судың адамға берер пайдасын көркемсөздер қолдана отырып жазылған өлеңді оқу оқушылардың көркем, мәнерлеп оқуына септігін тигізеді.

Ағартушының бала тәрбиесіне арнаған өлеңдері де бізге жақсы таныс. Ананың балаға махаббатын көрсетуге ерекше мән берген. Жырлай отырып баланың ата- ана алдындағы перзенттік парызын ғибратты сөздері арқылы насихаттай білген. Сондай-ақ, біз бастауыш сыныптар оқушыларына жиі жаттататын "Бұл кім?", "Ананың сүюі", " Балғожаның хаты" өлеңдерін де оқушылар оңай жаттап алады. Бұл өлеңдердің көп тіркестері бүгінде мақал-мәтелге айналып кетті. Мейірімділік баланың отбасына деген махаббатынан басталады. Әркім алдымен өз ата-анасын, туғандарын жақсы көреді, сыйлайды. Ақын өз шығармаларында ата-ана мен бала арасындағы осындай жылы қарым-қатынасқа ерекше мән береді. Осы өлеңдерін оқыту барысында оқушыларымды үлкенді сыйлауға, ата-ананы құрметтеуге, адамгершілікке, мейірімділікке, ізгілікке тәрбиелеуге көңіл бөлдім. Мәселен, Балғожа би немересі Ыбырайды жасынан-ақ адалдыққа, турашылдыққа, шешендікке баулыған. Өзімен бірге жиын-тойларға алып жүріп, билік айтқызып, қанатын қатайтқан. Немересі Ыбырайды өз тәрбиесіне алған Балғожа би табысқа жетудің ендігі жолы – оқу деп біледі. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап патша үкіметі қазақ даласын бағындырудың, билеп-төстеудің тағы бір жаңа әдісін қолданып, қазақ балаларына арнап 1850 жылы 22 тамыз күні Орынбор қаласында мектеп ашады. Сол мектепке қазақтың 30 баласы қабылданса, солардың бірі 9 жасар Ыбырай еді. Балғожа би баласын оқуға берудегі мақсатын Орынборда оқып жүрген жасөспірім Ыбырайға жолдаған өлең-хатында былайша білдірген:

«Үміт еткен көзімнің нұры – балам,
Жаныңа жәрдем берсін Хақ Тағалам.
Атаң мұнда анаңмен есен-аман,
Сүйіп сәлем жазады бүгін саған.
Атаңды сағындым деп асығарсың,
Надан боп білмей қалсаң, аһ ұрарсың.
Шырағым, мұнда жүрсең не етер едің,
Қолыңа құрық алып кетер едің.
Тентіреп екі ауылдың арасында

Жүргенмен, не мұратқа жетер едің?!» [3] дейтін өлең жолдары ата-аналар мен оқушы тарапынан да үлкен қолдау тауып, аса үлкен ынта-жігермен жатталады.

Ыбырай Алтынсарин өзінің 1879 жылы жарық көрген «Қазақ хрестоматиясы» кітабына «Балғожа бидің баласына жазған хаты» деген өлеңді енгізген. Сол өлеңде айтылатын ақыл - өсиеттер Балғожа бидің сөздері.

Бұл өлеңде жастарды оқуға, білім алуға үндесе, екінші жағынан, өмірдің бар қызығы тек байлықта деп ұғатын, оқу, өнер, ғылым –білімге мән бермейтін адамдардың түсінігіне, кері соққы жасау арқылы ой салады. Білімге қол жеткізу үшін ерінбей еңбектенудің маңызды екенін айтады. Ағартушы өзінің әрбір өлеңдерінде жастарды білімді адам болуға халқына пайдасын келтіріп, өнер –білім алуға шақырады.

Оқыта отырып тәрбиелеу бүгінгі өмірде де тіпті күн тәртібіндегі өзекті мәселе екенін білеміз. Бастауыш сыныптарда оқылатын Ыбырай Алтынсариннің проза жанрындағы «Бай баласы мен жарлы баласы», «Малды пайдаға жарату», «Баланың айласы», «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», секілді шығармалары еңбекші халықтың қоғамдық санасын оятып,

жастарды тәрбиелеуге шақырады. Ана мейіріне қанып, әке өсиетін тыңдап өскен бала ғана түбінде жылы жүректі азамат болары сөзсіз. Жазушы әңгімелерінен жасынан отбасы тәрбиесін көрген бала үлкен азамат болғанда өз мәнінде өмір сүруге бейім болатынын көруге болады.

Әсіресе, "Бай баласы мен жарлы баласы" адамды адал еңбек етуге шақырады. Сол уақыттағы көшпелі тұрмысты бейнелеп, кәсіптің тиімді тәсілдерін үйренуі еңбектің нәтижесі екендігін айғақтайды. Бастауыш сыныптарда осындай тақырыптағы әңгімелерін оқыту барысында еңбексүйгіштік, ақылды, білімді, отанын сүюшілік, талаптылық, жігерлілік, ізденімпаздық, кішіпейілділік, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық тағы басқа жақсы қасиеттерді оқушылардың бойына сіңіріп, ал бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, мұндай әрекеттерден аулақ болуға тәрбиелейміз. [4]

Қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы Ыбырай Алтынсарин шығармаларының барлығы мектеп оқулықтары үшін жазылғандықтан, әрбір әдеби туындылары, шығармалары балалар дүниесіне өте жақын келеді. Балалар үшін қазақ әдебиетінің атасы танылған ағартушы шығармалары сондықтан да көпшілікке, әсіресе ұстаздар қауымына етене таныс. [5] Сондықтан, әрбір әңгімесінен халық үшін еңбекті сүю, білім алу, өнерге ұмтылу, қадірлеу, жақсы мінез-құлыққа бағыттау, халқын сүю секілді өмірдің өзекті мәселелерін қамтығанын байқай отырып, оқушыларға үлгі етіп көрсетуге тырысамыз.

Қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын бастауыш сынып оқушылары сүйсініп оқиды. Біз Ыбырай Алтынсариннің атасы Балғожа би немересін кішкентайынан адалдыққа, тапқырлыққа, турашылдыққа, шешендікке баулығанын оқушыларға әрқашан үлгі тұтамыз. Немересін өзімен бірге жиын-тойларға ертіп барып, билік айтқызып, қанатын қатайтатын аталардың көп болғанын тілейміз. Жазушы шығармалары арқылы атасының тілегі мен қалауына орай жасынан зерек болып, алғырлық танытып, көпшілік құрметіне бөленіп өсетін оқушыларды тәрбиелеу басты мақсатымыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕ:

1. Ы.Алтынсарин «Өнер-білім бар жұрттар...» (Алматыкітап 2014 ж.)
2. Б.Т. Қабатай Әдебиеттік оқу Алматы («Атамұра» 2017ж.)
3. <https://www.inform.kz>
4. <https://wikisource.org> Ы.Алтынсариннің өлеңдері
5. <https://adebiportal.kz> Ыбырай Алтынсариннің қазақтың ұлттық жазба әдеби тілінің

дамуындағы орны

*Билько С. И.
учитель начальных классов,
КГУ ОШ №25, г. Сатпаев*

ЫБРАЙ АЛТЫНСАРИН И ОГРОМНЫЙ ШАГ К ГЕНДЕРНОМУ РАВЕНСТВУ В ОБРАЗОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАСТАН

Что такое гендерное равенство? В условиях современных реалий чуть ли не каждый образованный или необразованный человек даст определение данному термину, гендерное равенство – равные права между мужчинами и женщинами. Модернизация среднего, высшего и педагогического образования Республики Казахстан основана на гуманности, то есть основой образовательной системы республики является учет разнообразных возможностей ребенка, многообразия гендерных и индивидуальных особенностей обучающихся, при этом

поддерживаются процессы их самореализации, коммуникации, самопознания т.д. В связи с постоянным развитием образовательной системы особую актуальность приобретают идеи гендерного образования, которое подразумевает под собой особую образовательную модель, с помощью которой в учреждениях осуществляющих образовательную деятельность, во внимание принимаются гендерные интересы учащихся, учитывается многообразие гендерных проблем в социуме и системе образования, предлагается решение проблем. В более простом варианте, гендерным называют образование, которое помогает детям, взрослым преодолевать гендерные предрассудки и стереотипы. В настоящее время данная тема гендерного равенства очень актуальна в странах СНГ, или бывших союзных республиках. Положительная динамика данной политики равенства действует как минимум в половине стран содружества, но хочется отметить большую работу Республики Казахстан по достижению гендерного равенства и интересную историю развития данной политики как в исторической ретроспективе, так и в современном Казахстане.

Развитие образования, равное обучение девочек и мальчиков в Казахстане – для казахов, живших в 18-19 вв., такая новость была за гранью фантастики. Вхождение Казахского ханства в состав Российской Империи запустило процесс тотального внедрения русской культуры в казахский народ, что вылилось в итоге в вымирание образовательной деятельности, казахского языка и интеллигентной мысли, чего уж говорить о совместном образовании мальчиков и девочек. [1]

Ыбрай Алтынсарин – человек, который запустил не только образовательный механизм в «отсталом» Казахстане, повысил уровень интеллигенции среди молодежи, открыл школы, профессиональные училища, создал множество литературы для обучения, но и положил начало развитию гендерного равенства в республике.

Отсутствие учебного плана, книг, малое количество обучающихся и преподавателей, некомпетентность преподавательского состава и малое количество школ – актуальная образовательная катастрофа в 18 веке на территории исторического Казахстана. За бразды правления образованием взялся Ыбрай Алтынсарин. За время деятельности Алтынсарина только в Тургайской области, привлекая общественные организации, были открыты четыре двухклассных училища, Орская учительская семинария, семь начальных волостных школ, ремесленное училище и самое главное- первое училище для девочек с действующим интернатом в Иргизе.

Развитие научной мысли уже в 18 веке начало брать верх, подтверждением тому служит феномен Ы. Алтынсарина. В застоялой, неразвивающейся стране, Ыбрай смог расширить горизонты познания. Именно Ыбрай Алтынсарин во время своей педагогической практики, деятельности смог обратить внимание на самую большую проблему Казахстана как и того времени, так и современного – обучение девочек и девушек, их становление как личности, а не просто продолжательницы рода и домохозяйки. Недолго думая, Алтынсарин водворил свою идею в жизнь в 1887 году в Иргизе, открылось первое в Казахстане училище – интернат для девочек.[2]

«Обучаться могут все без исключения» - основная мысль педагогики Алтынсарина. Данная мысль стала спусковым механизмом на открытии и развитии равного обучения мальчиков и девочек. 15 сентября 1887 г. в Иргизе Ы. Алтынсарин добился открытия первого женского училища сначала для русских девочек, а чуть позже в 1888 году при училище открыли интернат уже для девочек казашек с очень хорошим содержанием, почти 1000 рублей в год [Васильев, 1896]. Условия содержания в училище были более чем хорошими, девочки получали достойное образование, хорошую одежду и питание. Огромное внимание Алтынсарин уделял учительскому штабу, наставлял педагогов на саморазвитие, обращал огромное внимание на моральный облик учителя. В училище девочки получали качественное основное образование (язык, литература, арифметика) и также различные навыки по шитью, рукоделию и другим практическим навыкам [Алекторов, 1900].[3]

На сегодняшний день реализация гендерного образования стоит во главе целей многих стран мира, так как мир не стоит на месте и развитие общественного сознания необходимо

обновлять в соответствии с нормами времени. Современный уровень развития политики равенства очень высок, но, к сожалению, в мировом пространстве есть страны, которые данной политики не придерживаются, что очень вредит как престижу стран, так и общему развитию равенства.

В Республике Казахстан политика равенства приветствуется и развивается постоянно, доказательством тому является активное сотрудничество с ООН. Впоследствии Казахстан начал реализацию Программ по ликвидации гендерного неравенства и повышению уровня жизни женщин, в особенности: Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, Конвенция о политических правах женщин и др. Казахстан также разработал соответствующие нормативно-правовые документы, направленные на достижение гендерного равенства в стране.

Я считаю, что политика гендерного равенства необходима во всем мире. Наблюдая за состоянием женщин в некоторых исключительно патриархальных странах, их бедственным положением, огромнейшей смертностью, ранними браками, хочется изменить ситуацию в мире к лучшему, бороться со стереотипами и ограничениями в свободе для женщин. Сейчас, находясь на территории Республики Казахстан, я наблюдаю положительный уровень развития равенства как и в школах, так и во всем Казахстане. Работая в школе с младшими школьниками, я одинаково отношусь как к мальчикам, так и к девочкам, так как именно в этом возрасте дети перенимают основы коммуникации и социальных взглядов, и прививаю данную позицию детям.[4]

Благодаря титанической работе Ыбрая Алтынсарина в сфере образования, сейчас в современной Республике Казахстан любой человек может получить качественное непрерывное образование, уделяется большое внимание педагогам и педагогическому образованию, исчезли абсурдные предрассудки об обучении женщин. Он был истинным педагогом и просветителем казахского народа и по сей день, его идеи активно используются в структуре современного образования.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Алекторов А.Е. Очерк народного образования Тургайской области. Летопись 1744–1898 гг. 2 выпуск. Оренбург. 1900.
2. Алтынсарин Ы. Киргизская хрестоматия. Казань. 1879.
3. Васильев А.В. Исторический очерк русского образования в Тургайской области и современное его состояние. Оренбург. 1896.
4. Джумагулов К.Т. Алтынсарин и развитие культуры казахского народа. Алма-Ата.1984.
5. Ситдыков А. С. Педагогические идеи и просветительская деятельность Ы. Алтынсарина. Алма-Ата. 1968.
6. Стратегия гендерного равенства в республике Казахстан на 2006-2016 годы. // Казахстанская правда. 2005.

*Қ.О.Битимбаева қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
КММ №82 ЖББОМ Қарағанды қ.*

МӘҢГІЛІК ІЗ ҚАЛДЫРДЫ ӘР САНАҒА

Қазақстан халқына Жолдауында Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Еліміз жоғары дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекетке айналу үшін, біз жоғары білімді ұлтқа айналуымыз керек. Қазіргі кезде тек қана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып тұр. Біздің азаматтарымыз заманауи өндірістік құралдарымен жұмыс жасауға, үнемі білімдерін жетілдіруге дайын болуы тиіс», - деп атап көрсетті.

Қазақ даласының жарық жұлдызы Ыбырай атамыздың да, негізгі мақсаты елінің сауатты болуы еді. «Кел, балалар, оқылық, Оқығанды көңілге, Ықыласпен тоқылық» деп сауатты болумен қатар, адамгершілік, махаббат, жігерлік, тапқырлық сияқты қасиеттерді бала бойына сіңіріп өссін деп армандады. Адам деген ардақты есімді ақтай алатындай болып өсуге насихаттады. Ыбырай Алтынсарин өзі де талмай еңбектеніп, талпынып, қиыншылықтар арқылы, жетістікке жеткен. Шығармашылығына үңілсек, өте еңбекқор, ізденімпаздылығына күйе боламыз.

Ы. Алтынсарин – алғашқы халық мұғалімі, қазақ даласында алғаш рет халықтық мектеп ұйымдастырушы педагогы, балаларға арнап өте құнды өлеңдер мен әңгімелер жазған жазушы. Алтынсарин 1841 жылдың 20 қазанында қазіргі Қостанай облысының Затобол ауданында дүниеге келген. Әкесі Алтынсары ерте өліп, жастайынан атасы Балқожаның тәрбиесінде өскен. Осы атасының ықпалымен Ыбырай 1850 жылы Орынборда ашылған орыс-қазақ мектебіне оқуға алынады. Сабақты ерекше ынтамен оқыған ол 1857 жылы «өте жақсы» деген бағамен бітіреді. Ы. Алтынсариннің оқып, білім алуына жағдай жасап, ақыл - кеңес беріп отырған атасы Балқожа би еді. Оқуда жүрген жас Ыбырайға атасы хат арқылы өлең мен күш-қуат, ынта-жігер беріп отырады. Содан кейін өз елінде 2 жылдай, 1859 жылы Орынборға тілмаш болып ауысады. Бұл кезде белгілі шығыс зерттеушісі ғалым-профессор В. Григорьевпен жақын танысып, оның кітапханасын пайдалануға мүмкіндік алады. 1860 жылы Орал сыртындағы қазақтар үшін төрт бастауыш мектеп ашуға ұйғарылған кезде, Ыбырай өзі сұранып, Торғай мектебіне оқытушы болуға рұқсат алады. Қазақстан мектептерінің жұмысы Ыбырай Алтынсариннің педагогтік қызметпен айналысуынан бастап ерекше жанданды.[1.2036] 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барды. Орыс ағартушыларының еңбектерін зерттеді. Соларға еліктеп қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды ойлайды. Сөйтіп 1876 жылдан бастап «Қазақ хрестоматиясын» жазуға кірісті. Бұл кітап ана тіліміздегі тұңғыш оқулық еді. Хрестоматияға тәрбиелік мәні жоғары көптеген шағын әңгімелері, өлеңдері мен ауыз әдебиеті үлгілерін, аударма шығармаларын енгізген болатын.

Биыл Ы.Алтынсарин атамыздың туылғанына 180 жылдығын атап өтіп жатырмыз. «Өнер - білім бар, жұрттар» деген сөзі- мәңгілік із қалдырды әр санаға.

...Біз болмасақ сіз барсыз,

Үміт еткен достарым,

Сіздерге бердім батамды,-

деп бата беріп кеткен еді көреген атамыз. [2. 1216]

Ы. Алтынсарин өз өлеңдерінде балаларды оқуға, білім алуға шақырса, ал әңгімелерінде еңбекті сүйеге, қадірлеуге, адамгершілікке, имандылыққа, адал достыққа, тазалыққа үйретеді.

Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларына білім мен тәрбиенің негізгі көзі – оқулық деп қарап, мазмұны бала табиғатына жақын, тақырыбы таныс әрі қызықты кітап жазды. Сол кезде көтерілген тақырып қазіргі күні де оқырманға қызықты.

Өмір мен шығармашылықты ұштастырған көрнекті ақын Ыбырай Алтынсарин өзінің шағын әңгімелерінің түп мағынасының тереңдігімен ерекшеленіп келеді. Басты міндеті баланың тәрбиесімен еңбекке баулу, адамгершілігінің мол болуын қадағалайды. Мысалы «Асан мен Үсен» шағын әңгімесі шығармадағы түпкі ой- бай баласымен кедей отбасыдан шыққан баланың еңбекқорлығымен өлшенеді, бұл жерде еңбек ету тапқа бөлінгендіктен емес, керісінше осы жақсы, өнегелі азамат болудың кілті еңбек етуде екенін ұғындыру. Тәрбиелік мән-мағыналары өте зор. Бұл шығармаларда адам бойындағы адамгершілік игі қасиеттерді жақсы көрсете білген.

Қазіргі заманда жан-жақты, тәрбиелі азамат болып қалыптасу үшін білім алып, еңбек ету керек. Осы екі нәрсені ұштастыру арқылы мамандық қалыптасады. Өмірде мамандық таңдаудан ешқашан қателеспеу керек. Бала тәрбиесінде өмірде екі тұлға әсер етеді, олар ата-ана және ұстаз демекші, Ыбырай Алтынсарин атамыздың мамандығы мұғалім. Ол өз заманында жан-жақты ұстаз, қоғам белсендісі болғанын байқаймыз. Мұғалімнің білімі, ақыл-ойы барлығы шәкіртке тікелей әсер етеді. Сол себепті Ыбырай Алтынсарин мұғалімнің

мәртебесін әрқашанда биік болуын қалады. Мен үшін жақсы ұстаз бәрінен де артық, өйткені мұғалім мектептің жүрегі. Елді бұлыңғыр қараңғылықтан, күн сәулесінің жарығына жетелейтін бірден-бір жан ол-мұғалім. Біздің заманымызда мұғалімге түсетін жүк те аз емес.

Ыбырай Алтынсариннің төл туындыларымен қатар көптеген аудармалары да бар. Халықты сауаттандыру, сана - сезімін ояту, рухани өмірін дамыта түсу мақсаттарында жазған хрестоматиясында Ыбырай Алтынсарин орыс тіліндегі әртүрлі оқулықтардан сырттай үлгі алумен тынған жоқ. Осы іздену үстінде ол орыс мәдениетінің қазақ арасына енуіне жол ашты: орыстың алдыңғы қатардағы жазушылары мен үлкен ойшылдарының, ағартушылары мен педагогтерінің еңбектерін қазақ даласына алып келді, оларды қазақ тіліне аударып, қазақ өміріне сіңістірді.

Ыбырай Алтынсарин И.Крыловтың «Егіннің бастары», «Қарға мен түлкі», «Қайырымды түлкі», Лев Толстойдан «Полкан деген ит», «Силинші», И.И.Дмитриевтен «Екі шыбын», орыс хрестоматияларынан, көбінесе Паульсонның хрестоматиясынан «Тәккаппаршылық», «Дүние қалай етсең табылады», «Талаптың пайдасы», «Үш ұры», «Алтын шеттеуік», «Аурудан - аяған күштірек», «Әке мен бала», «Білгеннің пайдасы», «Асыл шөп», «Бақша ағаштары», «Жаман жолдас», «Мейірімді бала» сияқты көптеген шығармаларды аударды. Осы шығармаларды өзін-өзі тану пәнінде көптеп пайдаланамыз. Тәрбиелік мән-мағыналары өте зор. Бұл шығармаларда адам бойындағы адамгершілік игі қасиеттерді жақсы көрсете білген. Қазақ әдебиеті сабағында оқушы өз ойын білдіргенде, эссе жазғанда қазіргі замандағы бала мен әкенің арасындағы қарым-қатынас туралы ой- пікірін зерделейміз.

Қортындылай келе, мен Ыбырай Алтынсарин шығармалары адамға салмақты ой салатынын байқаймыз. Ал, қарапайым халықты өз шығармаларының кейіпкері ете отырып, бала бойына жақсы нәрселерді игеруге ұмтылдырады. Қазіргі таңдағы интернет желісінен, теледидар арналарынан көрсетілетін зұлымдық, ата-ана, тіпті кішкентай сәбилерге көрсетіліп жатқан қатыгездікті көргенде, шыныменде қарап отырсақ, бізге Ыбырай шығармаларындағы қарапайым ғана тілмен жазылған адамгершілік қасиеттерінің жетпегенін түсінуге болады. Ыбырай Алтынсариннің айрықша атап айтар тарихи еңбегінің бірі – оның қазақ балалар әдебиетінің негізін қалауы. Сондықтан оның әңгімелерінен балалар әдебиетіне қойылатын негізгі талаптардың барлығы да атап айтқанда, туындының көлемі мен құрылысының қарапайымдығы, тілдің тазалығы, түсінікті әрі шұрайлылығы, тәрбиелік – танымдық мәнінің жоғарылығы, оқиғалардың балалар жасына сай, көркем әрі қызықты баяндалуы, балаларға тән мінез, әрекет, ой – қиялдың шынайы түрде жазылғанын білеміз. Ыбырай атамyzдың шығармашылығы әлі талай ғасырлар бойы ұрпақ тәрбиесінде алар орны айрықша болып қала береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Ә.Садықов. Ы.Алтынсарин өмірбаянына қосымша материалдар.- Алматы,Мектеп,1969
- 2.Ы.Алтынсарин. Өнер-білім бар жұрттар.-Алматы,Жалын,1991
3. Ғаламтор материалдары.

*Бондаренко А.А. учитель начальных классов
ШЛ №101, г. Караганда*

*Курохтина О.В. учитель начальных классов
ШЛ №101, г. Караганда*

АКТУЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

"Народ, не знающий своего прошлого,

Первый Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев в своей статье «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» / «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» пишет: **«Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода. Без этого модернизация превратится в пустой звук.»** [1]

Таким образом, мы понимаем, что невозможно строить новое общество без преемственности поколений, не опираясь на гуманистические идеи народной педагогики, нравственно – духовной жизни народа.

Воспитание детей должно осуществляться на лучших традициях народной педагогики и с учётом особенностей национальной психологии, привития им духовных ценностей своего народа.

В настоящее время имеются неограниченные возможности для максимального использования идей и опыта народной педагогики в системе образования. Именно поэтому можно утверждать, что мысли и взгляды великого казахского педагога-просветителя Ыбрая Алтынсарина до сих пор не потеряли своей актуальности, так как все его творчество воплощает идеи народной педагогики. Актуальны по сей день его мысли о культуре, развитии общества, его идеи об общности исторических судеб народов, об органической взаимосвязи цивилизаций, взаимопроникновении культур.

Глубина и универсальность педагогических идей Ы.Алтынсарина поражают. Остановимся на основных принципах деятельности великого педагога и попробуем провести параллели с современными реалиями:

Педагогические идеи Ы.Алтынсарина	Идеи Ы. Алтынсарина через призму современной концепции образования
Школа должна давать реальные знания, обеспечивающие достижения целей умственного развития и нравственного совершенствования личности	Функциональная грамотность - это способность человека использовать приобретаемые в течение жизни знания для решения широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений
Таким образом, мы видим, что Ы.Алтынсарин определяет задачу школьного образования давать «побольше и пошире знаний детям», чтобы эти знания могли обеспечивать достижение целей, т.е., на наш взгляд, это и есть функциональная грамотность в современном образовании.	
Умение использовать в жизни полученные знания, возможность раскрыть свои таланты и позитивно воспринимать процессы цивилизации.	Конкурентоспособность
Ы.Алтынсарин в своем развитии сам пошел дальше школьной программы, самостоятельно изучая труды великих классиков мировой культуры, так и при составлении программ обучения детей выходит далеко за пределы программ народных училищ, давая возможность ученикам совершенствовать свои способности.	
Выступает против обучения – зазубривания, которое притупляет ум ребенка и подавляет его личность.	Гуманистическая педагогика - направление в педагогике, ориентирующееся на личность ученика, на учёт его индивидуальных

	интересов и способностей. Активные методы обучения.
Уже в те годы Ы.Алтынсарин призывает относиться к ребенку как к личности, разоблачает схоластическую школу, призывая обучать реальным знаниям, отходить от антипедагогических приемов обучения. Сейчас эти мысли ярко отображаются в гуманистической педагогике, а также в применении активных форм обучения, когда учитель создает условия для развития индивидуальных способностей ребенка.	
Нравственное воспитание. Воспитание «человечности» в самом широком понимании её. Воспитание трудолюбия	Воспитание патриотизма, активной гражданской позиции, толерантности, нравственности.
Литературное наследие Ы.Алтынсарина, его стихотворения, рассказы, сказки, вошедшие в состав хрестоматии для детей, показывают великое значение труда и нравственных качеств человека. Его произведения воспитывают уважение и любовь к труду, дают возможность понять, что значит быть человеческим. И в настоящее время, читая произведения Ы.Алтынсарина с детьми, мы имеем возможность воспитывать в них эти важные качества.	
Двуязычие, восприятие культуры другого народа через изучение его языка.	Трёхязычие как один из приоритетов современного образования
Полиязычие дает возможность расширения знаний и навыков, а также развитие взаимопонимания между людьми, странами; доступ к колоссальному информационному потоку. Кроме того, изучение иностранных языков в целом имеет положительное воздействие на развитие интеллекта и умственных способностей человека. Как видим, эта идея актуальна до сих пор.	
Забота о появлении и развитии библиотек.	Самообразование.
Главной целью образования является готовность личности ребенка к самоопределению и самореализации. Ы.Алтынсарин надеялся, что оснащение библиотек сможет удовлетворять потребности грамотного населения, занимающегося чтением и самообразованием. Чтение как важнейший компонент образования развивает логическое мышление и речь, поэтому не утратило своей значимости и сейчас.	
Первостепенная роль учителя. Творческое начало в каждом педагоге.	Современный учитель – профессионал, проводник, новатор, исследователь, энтузиаст, творческая личность.
В педагогической работе, по мнению Ы.Алтынсарина, все дело в умении учителя найти наилучшие приемы обучения и в правильном обращении с детьми. Ы.Алтынсарин писал: «Учитель имеет дело с детьми; если они не понимают чего-либо, то учитель должен пенять не на учеников, а на самого себя, что не может довести их до понимания. Он должен обращаться с детьми кротко, не раздражительно, терпеливо; объяснять каждый предмет охотно и простым языком...» [2]. Разве можно сказать лучше о роли учителя в образовании и воспитании ребенка.	

Таким образом, можно сделать следующие выводы: педагогическое наследие Ы.Алтынсарина учит педагогов быть новаторами, творческими личностями, готовыми к самообразованию и самореализации; видеть в ребенке личность, которой необходимо создать условия для развития и роста; внедрять в учебный процесс культ знаний и труда, быть патриотом страны; использовать воспитательные возможности, заложенные в учебных

предметах; уважительно относиться к национальным традициям, использовать их в нравственном, духовном и трудовом воспитании школьников.

Исследуя педагогическую деятельность Ы. Алтынсарина, изучив его труды, посвященные педагогике, очевидно, что в современном образовании, где происходят различные изменения, обновляется система образования, как никогда актуальны педагогические идеи педагога – просветителя Ы.Алтынсарина, его труды являются ориентиром для педагогов, а личность Ы.Алтынсарина является образцом для современных учителей, к которому нужно стремиться.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Назарбаев Н. "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания"
<https://informburo.kz/stati/statiya-prezidenta-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.html>
2. Ильминский Н.И. – Воспоминания об Алтынсарине, 1891. г. Казань
3. Ситдыков, А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина [Текст]/А.С. Ситдыков. - 2-е изд. - Алма-Ата: МЕКТЕП, 1968. - 148 с.

*Ж.Т.Бримжанова тарих пәні мұғалімі
Қаныш Сәтбаев атындағы №7 мектеп-лицейі,
Жезқазған қаласы*

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА НӘТИЖЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ЖАҢАША БІЛІМ БЕРУ

Қазіргі заманда Қазақстан мектептерінде тарих пәні қалай оқытылуда деген сауалға жауап іздейтін болсақ: ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда, отаншылдық сияқты қасиеттерді жас ұрпақ бойына сіңіруде, тарих пәні шешуші рөл атқарады. Оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, оқушыларды болашаққа жетелеу – біздің басты мақсатымыз. Бүгінгі күні барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығы мен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс – тәсілдермен оқытып, ой –өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр.

Жаңартылған білім мазмұнынан күтілетін нәтижелер оқушылардың қалай оқу керектігін үйреніп,соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел – уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни пікір – көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын оқушы ретінде қалыптасуын қамтиды.

Дегенмен әлі де Отан тарихын оқытудың түйткілді мәселелері жетерлік. Сондықтан әлемдік озық тәжірибеден үлгі етер істер көп. Қазақстан және Дүниежүзі тарихы пәндерінің бағдарламаларында әрбір сыныпта қамтылатын білім мазмұны материалдарына сәйкес мақсаттарды нақтылаудан басталады. Оқу мақсаттары стратегиялық мақсаттар мен құндылықтарға негізделеді. Бағдарламаға білім ғана емес оқушылардың құзыреттіліктерін (дағдыларын) қалыптастыру мақсаттары енгізілген. Осы пәндерді оқу барысында оқушыларда тарихи деректерді интерпретациялау, уақыт пен кеңістікте бағдарлану, түсіндіру және талдау сияқты дағдылар қалыптасады.

Тарихи материал әр сыныпта кезеңдер бойынша ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейін хронологиялық ретте берілген, ал спиральдық принцип тарихи ойлау дағдыларын дамытуда айқындалған. Мұғалімдер сабақ тапсырмалары мен оқушылардың зерттеу іс-әрекетін

жоспарлаған кезде тарихи ойлау дағдыларының бірте-бірте дамуына жәрдемдесулері керек. Оқыту келесі түсініктердің аясында құрылады: өзгеріс (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қоғам қаншалықты өзгеріске ұшырады), себеп (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қандай маңызды факторлар саяси үдерістерге әсер етті), дәйек (белгілі тарихи кезеңнің өнері бізге құндылықтар, наным-сенімдер мен технологиялар туралы қандай мәлімет бере алады). [3. 40-б.].

Сондай-ақ оқыту әдістемесі де жаңаша зерделенеді. Сабақ мақсаттары айқындалған соң соған сай технологиялар, әдіс-тәсілдер таңдалады. Білім мен дағдыны қатар игерту, қалыптастырушы бағалаудың түрлері және бағалау мен оқу мақсаттарының түйіскен жерлері, ерекшеліктерін көрсетуге көңіл бөлінеді.

Мұғалімнің сабаққа арнайы дайындайтын тапсырмалары келесі критерийлерге сай болуы тиіс:

- тапсырманың, оның мақсаты мен орындалуының қолжетімділігі;
- дифференциацияны (әркімнің сұранысы, қабілетіне қарай) көздеу;
- сын тұрғысынан ойлауды дамытуға мүмкіндік туғызу;
- проблемалық оқытуға негізделуі;
- бағалау мүмкіндіктерінің бар болуы. [4. 40-б.].

XXI ғасырдың жан-жақты, зерделі, дарынды, талантты адамдарды қалыптастыруда білім беру мәселесі, оның оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алу міндеті туындап, жаңа талаптар қойылуда. Соған орай ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және әрекетке дайын қабілетті, әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Тұлға құзіреттілігін дамыту – ұстаздың құзіретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру. Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы жүзеге асады. Жоғарыда айтып кеткендей мұғалім-бағыт беруші, ұйымдастырушы. Осы мақсатта мен өз сабағымда Блум таксономиясын да қолдануға тырысамын. Себебі Блум таксономиясы бір ізбен реттелген мақсаттар жүйесі арқылы оқушылардың білім деңгейлерін жетілдіріп, шығармашылық деңгейге жетуді ұсынады.

Оқушылардың когнитивтік іс – әрекеті:

Білу. Оқушы меңгеретін және берілетін білім негіздері;

Түсіну. Оқушы білімді қабылдайды, түсінеді, түсіндіреді;

Қолдану. Алған білімді қолданады;

Талдау. Білімді жай қабылдамайды, талдайды, саралайды, салыстырады;

Жинақтау. Алған білімнен жаңа өнім жасап шығарады;

Бағалау (сыни өзіндік пікір). Өз пікірін білдіреді, сынайды, жоққа шығарады, не мақұлдамайды.

Біліктілігі. Оқушы іс-әрекеті:

Білу. Тәуке хан. Кімнің баласы, қай жылдары билік етті? «Жеті Жарғы» деген не?

Түсіну. Сызбаға Тәуке хан жайлы білгенінді жаз. Берілген мәтінді түсініп оқы.

Қолдану. Мәтін бойынша тапсырмаларды орындау. (Топпен жұмыс)

Тәуке хан тұсындағы ішкі-сыртқы жағдай қандай болды? Тәукенің «Жеті Жарғы» заңы бойынша ханның құқығы қандай болды? «Жеті Жарғы» заңы мен ҚР Конституциясын салыстыр.

Талдау. Сөздікпен жұмыс: «хандық кеңес», «жарғы» т.б.

Жинақтауы. Тәуке ханның сүреті бойынша әңгімелеу. Постер қорғау.

Бағалауы. Шағын эссе жаз.

Тарихта ауқымды тақырып бірнеше сағатқа бөліп оқытылады, 1-кезекте білу, түсіну; 2-кезекте қолдану, талдау, жинақтау болса, 3-кезекте бағалау болады.

Тарихты оқытуда жиі кездесетін бір мәселе, оқушыларға хронологияны есте сақтату, қиындық тудырып жатады, ол мәселені шешу үшін мұғалім құзыреттілігінде боп табылады. Мен өз сабағымда хронологиялық оқиғаларды әр түрлі кесте түрінде қолданғанда, ол даталарды өз өміріндегі айтулы сандармен байланыстырып, есте сақтауларына көмектесемін.

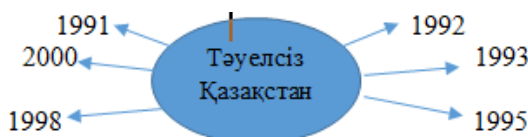
Мысалы, 1941ж ҰОС басталды, ол сол сыныпта оқитын бір оқушының әжесінің туған жылымен сәйкес келуі мүмкін немесе т.с.с. психологиялық зертеу нәтижелеріне де сүйенетін кездер болады, 13 рет қайталаса, есте қалады.

Үлгі:

Жылдар	Оқиғалар
1991ж 16 желтоқсан	ҚР тәуелсіздігін алды
1992ж 2 наурызда	БҰҰ мүшелікке ендік
1993ж 28 қазанда	ҚР тұңғыш Конституциясы қабылданды
1993ж 15 қарашада	Ұлттық валютамыз теңге айналымға енді
1995ж 30 тамызда	ҚР жаңа Конституциясын қабылдады.

Оқиғаны уақытымен сәйкестендіріңдер.

1	Б.з.б 529ж	1	I Дарий өмір сүрген жылдар
2	Б.з.б 521-481жж	2	А.Македонскийдің Соғды астанасы Маракананы басып алуы
3	Б.з.б 330-327жж	3	Томирис патшайым басқарған сақтардан парсылар ауыр жеңіліс тапқан Сырдария бойындағы шайқасы

Үлгіде көрсетілгендей бірнеше әдіс түрлерін қолдану арқылы, дәптерге кестені сызып, ол бойынша жұмыс жүргізсе, есте сақтауға қабілеттері артады. Тарих өзі негізі хронологиядан тұратыны, әр сыныптың өз дәуірі бойынша оқытылатыны анық, ауызша айтқызып, сыздырып, сол бойынша тапсырмалар орындау, қайталатып айту арқылы жүзеге асады.

Жаңартылған білім беру мазмұнында мәселелік оқытудың шешу жолдарында сегіз тәсілді қолданамыз:

1. Бірлескен оқу. Тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын; ақпарат алу және жоғарғы деңгей ойлау дағдыларын жетілдіреді; тиімді дербестікті дамытады «біз бірлесіп табысқа жетеміз»; оқушылар арасындағы тосқауылдарды жояды: белсенді оқудың қызықты тәсілдерін ұсына алады; уәжді арттыра алады, зерттеу жүргізу, қарым-қатынас жасау; ынтымақтастықты орнату және тапсырмаларды тиімді іске асыру үшін;

2. Саралау. Әр оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру; түсінік пен дағдылар тереңдейді; өзіне деген сенімі мен оқуға деген уәжі артады; оқушыларға идеяларды тереңірек түсінуге көмектесе отырып, шығармашылыққа ынталандырады;

3. Белсенді оқу. Өз тәжірибесінің негізінде үйрену: оқушыларға эксперимент жасап, мәнін ұғынып, түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді: жаңа білімді бұған дейінгі біліммен байланыстырады. Нәтижесі-терең білім; көзқарасты өзгертеді: өз тәжірибесінің негізінде үйрену: оқушыларға эксперимент жасап, түсінік қалыптасады;

4. Оқу әңгімелері. Оқушылардың тапсырмаларды өзара талқылауы; тақырыпты терең түсінуіне жол ашады;

5. Пәнаралық байланыс. Білім беру бағдарламасының аясын кеңейтіп теңестіреді;тереңірек білім алуға мүмкіндік береді;

6. Модельдеу. Іске асып жатқан ойлау үдерістерін түсіндіре отырып, мысал ұсыну: оқушылардың бір мезгілде пән мазмұны туралы ойлануға және сарапшы ретінде әрекет етуге жетелейді: іске асып жатқан ойлау үдерістерін түсіндіре отырып мысал ұсыну; оқушыларды бір мезгілде пән мазмұны туралы ойлануға және сарапшы ретінде әрекет етуге жетелейді;

7. Электронды оқу және жаңа технологияларды пайдалану. Белсенді оқудың қызықты тәсілдерін ұсына алады, зерттеу жүргізу, қарым-қатынас жасау, ынтымақтастық орнату және тапсырмаларды тиімді іске асыру үшін қолданылады, оқушылардың ақпарат іздеп, өз тәсілдерін табуына мүмкіндік бере отырып, олардың өз үлесін қосуына септігін тигізеді; шығармашылыққа ынталандырады.

8. Оқушылардың қажеттіліктерін ынталандыру. Уәжді және өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады; оқыту үдерісіне бағыт береді, оқушылардың өз жұмысын жақсартуына мүмкіндік береді. Оқушылардың барынша тиімді оқу жолдарын түсінуіне көмектеседі: оқушылардың тапсырмаларды өзара талқылауы: тақырыпты терең түсінуіне жол ашады, оқушылардың өз үлгерімі туралы ойланып, шешім қабылдауына мүмкіндік береді.

Осы сегіз бағытта жүрсе, туындаған мәселенің шешімін табуға болатыны анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Источник: <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8901/> © e-history.kz
2. 2013-2014 оқу жылында Назарбаев Зияткерлік мектептерінде оқу процесін ұйымдастыру бойынша нұсқаулық әдістемелік хат.40 б.
3. <https://sdo.cpm.kz/mod/quiz/review.php?attempt=190524&cmid=8251> Білім беру мазмұнын жаңарту «Дүниежүзі тарихы мен құқық негіздері» бойынша курсынан

*Д.Д.Бұланбаев қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«№101 мектеп-лицейі» КММ, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ МҰРАСЫНА ЫҚЫЛАС

-Еее, адам боп жаралған соң, соңында бір көз тоқтатып қарауға тұрарлық дүниенің қалғаны дұрыс қой - деп өзінше кісімсіген Әбітай көршім жан-жағын қарманып, қолына түскен киік мүйіз шақшадағы көк бұйра насыбайды ерніне лақтыра салды.

- Осы сендерге таңғалам - деді сонан соң әлдебір үлкен іс тындырғандай алқына сөйлеп. Ыбырай, Ыбырай деп өзеурейсіңдер, сол Ыбекеңнің соңында әлгі төсегіне жапқан шүберек пен жалғыз кітабынан басқа іліп алар бір мүлік қалды ма, айта қойшы - деп маған көзін сығырайта мысқылдай қарады. – Әй, қазағым-ай, бос даурықпа, бос мақтаныштан қашан арылады екенсіңдер?!

Осылай деген Әбітай көршім маған қолын бір сілтеп, ірге жақтағы жастықты бауырына қысып, қор ете қалды.

Бұл көршімнің сыры маған мәлім. Осы кісінің бір адамға көңілі толғанын, біреуді мақтағанын мен әлі көрмеппін. Әрдайым жүзі пәс тартып, әлденеге кейіп жүреді. Абай өйтіп қойыпты, Мұқағали бүйтіп қойыпты... осындай сыңар езу пікірлерін әр жерде екілене отырып айтатынын қайтерсіз? Соншама «құнды мәліметтерді» қайдан алатынына таңым бар. Енді бүгін Ыбырай Алтынсаринге ауыз салыпты. Не дерсіз, мұндай адамға?

Иә, біздің қоғамда мұндай пікірдегі адамдардың саны аз емес. Дегенмен де Ыбырай Алтынсарин турасындағы көршімнің пікірі маған еріксіз қалам ұстатқаны даусыз. Бүгінгі таңда біздің еліміздің әлемдегі өркениетті мемлекеттермен тізе түйістіріп, дамудың даңғылына түскендігі бәрімізге белгілі. Қазақстан республикасын дүниенің төрт бұрышы танығаны да жаңалық емес. Ал, осынау деңгейге біз ненің арқасында жеттік? Әрине, білім мен ғылымның арқасында. Ендеше, қараңғы қазақ халқына арнап тұңғыш мектеп ашқан, ұлты үшін ұйқы көрмеген Ыбырай атамыздың есімі барша тұлғалардан да биік тұратындығына сіз

келісетін боларсыз?! «Бір әріп үйреткен жанға қырық жыл құрмет көрсетуді» ұрпағына өнеге еткен бабаларымыздың рухы бізге солғындау жеткен бе дерсіз. Әйтпесе, Алтынсарин есімі Алаш баласының ұранына айналар күн әлдеқашан туған жоқ па?..[1]

Оқудың, білімнің мәні мен маңызын терең түсінген Ы. Алтынсарин ел ішінде оқудың пайдасын түсіндіріп, халықтың білімге ықыласын ояту үшін алғашқы балаларды өз үйінде оқытқандығы белгілі. Біз Алтынсариннің осы әрекетінен-ақ оның ұлт болашағына немқұрайлы қарай алмайтын нағыз патриот екендігін анық байқаймыз. Торғайдағы Ыбырай мектебі 1864 жылы қаңтарда ашылды. Бастапқыда ол мектепке он төрт бала қабылданған екен. Баяғы қожа-молдалардың «сабағынан» хабары бар Ыбырай Алтынсарин мектептегі оқу - тәрбие жұмысын мүлде жаңа үлгіде құрады. Сабақ ана тілінде - қазақ тілінде жүре тұрып, әр пән негіздерін үйретуді мақсат етеді. Ыбырай оқушыларының ғылым мен мәдениетті игеруіне, рухани бай азамат болып шығуына қызмет етеді. Сол бағытта терең ізденген Ы.Алтынсарин 1876 жылы Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың мектеп, білім беру саласын зерттеп, орыс ағартушыларының еңбектерін оқиды. Сол негізінде қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды жоспарлайды. Ы.Алтынсарин қазақ балаларына білім мен тәрбиенің негізгі көзі - оқулық деп қарап, мазмұны бала табиғатына жақын, тақырыбы таныс әрі қызықты кітап шығару керек деп түсінеді. 1876 жылдан «Қазақ хрестоматиясын» жазуға кіріседі. Хрестоматия 1879 жылы Орынборда басылады. Ыбырай Алтынсарин 1876 жылы Н.Н. Ильминскийге жазған хатында: «Татар тілінде жазылған кітаптардан құтылу үшін, қазақ тілінде оқуға арналған бастауыш кітабымды кеше ғана бастадым », - деп жазады. «Мысалдарды енгізгім кемейді, өйткені қатаң тұрмыста өскен қазақтарға бұдан гөрі мәндірек әңгімелер болады. Мысалдарды қазақ балалары оқығысы келмейтінін, оқыса оған күлетінін , ал олардың ата - аналары: балаларға сауысқан мен қарға сөйлеседі деген сияқты жоқ нәрсені үйретеді деп, тіпті тәжірибемнен білемін», - деп айта келіп жаңа кітапқа жұмбақтар, баланың ойын кеңітетін әңгімелер, сондай - ақ қазақ өлеңдерінен іріктелген өлеңдер енгізілетінін жазады. Ы.Алтынсарин адамдық қасиеттер жөнінен әңгімелер, кіргізді. Көбін өзі жазды, бірқатарын сол кездегі орыс оқулықтарынан ел тұрмысына лайықтап аударды. «Қазақ хрестоматиясы» орыс әліпбиі негізінде жазылды. Ы. Алтынсарин қазақ даласында мектептердің көбірек ашылуы, таралуы туралы қазақ ойларын Н.Н. Ильминскийге, В.В. Катаринскийге жазған хаттарынан анық байқаймыз. Қазақ арасында халықтық мектептер ашып, ағарту жұмысын белсенді жүргізудегі Ыбырай Алтынсариннің еңбегі ұшан-теңіз. Сонымен қатар көрнекті ағартушы қазақ жазба әдебиетінің негізін қалау үстінде де орасан зор үлес қосты. Ауыз әдебиетінің дәстүрінен қол үзіп, жазба әдебиетінің үлесінде сюжетті өлеңді тұңғыш жаза бастаған ақынның бірі - Ыбырай Алтынсарин. Сондықтан да қазақ жазба әдебиеті тууы сөз бола қалғанда Ыбырай Алтынсаринның қадір есімі кемеңгер Абаймен қатар аталады. Жалғыз поэзия жанрында ғана емес, көркем прозаның қалыптасуына да Ыбырай Алтынсарин атсалысты. Ы. Алтынсариннің шығармалары алғаш рет 1879 жылы Орынбор қаласында «Киргизская хрестоматия» деген атпен жарияланды.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық бағыты оның педагогикалық көзқарасының үш бірдей саласынан көрініс тапты.[2]

Біріншіден, ол өзінің саналы ғұмырын мектеп ашуға, қазақ балаларын оқытуға, сонымен қатар оқу құралдарын жазуға арнады. Сондай қиын кезеңде оқу құралдарын жазудың өзі ерлікпен тең еді.

Екіншіден, Ы.Алтынсарин тәлімгерлер даярлауға, оларға күнделікті ғылыми-әдістемелік басшылық жасауға, бағыт беруге көп күш салды.

Үшіншіден, Ы.Алтынсарин қаламгер ретінде 19-ғасырдағы қазақ халқының өмірінде болған саяси-әлеуметтік мәселелерді де жиі зерттеп, жан-жақты қамтып жазуға жұмсады. Мұндағы мақсат - өз халқына тура жол нұсқау болатын.

Ы.Алтынсариннің тағы бір ерекше қыры - ол өзінің еңбектерін қазақ халқының салт – дәстүрлерінің ерекшеліктерін зерттеп, этнографиялық очерктер жазуға арнады. Бұндағы мақсат - дәстүр мен салтты оқушыларға білім арқылы сіңіргенде ғана патриоттық тәрбиенің жеміс беретіндігін ұлы ағартушы терең зерделей алған. Сол дәуірлерде Асылғажа Құрманбаев, Ахмет Байтұрсынұлы, Жамаледдин Бейсенов, Біләл Аспандияров секілді ұлтжанды шәкірттердің көптеп шығуы ұлы ағартушының мақсаты айқын болғандығының тағы бір дәлелі.[3]

Ыбырай оқушыларды мәжбүрлі түрде емес, өз қызығушылығын арттыру арқылы білім беруге көп күш салды. Бүгінгі күнгі жаңартылған білім беру мазмұнының алға қойған қағидасының бірі - баланы мәжбүрлеп емес, саналы түрде білім алуға қызықтыру, оны күзiреттi тұлғаға айналдыру екенін еске алсақ, Ыбырай Алтынсариннің сонау ғасырда жүріп-ақ айқын бағыт ұстанғанын бірден байқауға болады. Алтынсариннің пікірінше, мектептерге арнап жазылатын оқу кітаптары өзінің идеялық мазмұны және нақты материалдары жағынан ана тілінің, халық даналығының бай қазынасына негізделуі тиіс болды. Бүгінгі күнгі оқулықтармен салыстырсақ, ағартушының сол кездегі көзқарасы қазіргі уақытта да өз маңыздылығын жоймағанын көреміз. Себебі, ұлттық тәрбиенің уызына жарыған ұрпақ қана келешекке нық қадам жасай алмақ.

Дұрыс бағыт қашан да өміршең. Ал, өміршең дүние уақыттың барлық сынына да төтеп беріп, ұлағатты ұрпақпен бірге кемел келешекке бірге бара бермек. Ендеше, даланың алып қоңырауы атанған Ыбырай Алтынсариннің мол мұрасы да өз өзектілігін жоймайды деген сенімдеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ хрестоматиясы, 2007 ж, «Білім» баспасы.
2. Әлемдік педагогикалық ой-сана, 10 том, «Таймас» баспа үйі, 2010 ж.
3. Қазақ әдебиеті 9-сынып, «Мектеп»баспасы, 2013 ж.

*Верстакова И. Н. учитель истории высшей
КТУ «Коксунская ОШ» Абайский район*

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИДЕИ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА

Время стремительно движется вперед. Происходят глобальные изменения во всех сферах жизни. Меняются люди, общество, техника. И в этом потоке огромных изменений мы наблюдаем реформирование системы образования. Но сегодня, в условиях пандемии, в образовании тоже появляются проблемы и главная из них – это качество образования. Поэтому в очередном послании Президент РК Касым-Жомарт Токаев заявил: «Итоги дистанционного обучения в период пандемии свидетельствуют о недостаточной эффективности национальных телекоммуникационных сетей. Это привело к появлению большого количества учащихся, не владеющих базовыми элементарными знаниями. Возникла еще одна проблема, можно сказать беда – дети бросают учебу, потому что не видят в ней необходимости. Правительству поручается самым серьезным образом заняться решением этого вопроса, в частности,

повышением качества информационной систем для удаленных форматов обучения. Наше образование должно быть доступным и инклюзивным». [1]

«Ыбрай Алтынсарин заложил основы казахского светского образования, он – автор первых учебников на казахском языке», - так отметил Н.А. Назарбаев в Стратегии «Казахстан 2050» [2].

Проблема образования. Она возникала в разные периоды исторического развития и решалась всегда. В период присоединения Казахстана к России, когда России нужны были грамотные среди коренного населения, решение задачи об обучении и образовании казахстанских детей взял на себя Ыбрай Алтынсарин, которого заслуженно называют первым учителем казахской степи. Весь жизненный путь великого писателя, педагога, новатора – это путь борьбы с невежеством, бюрократией. Но он мечтал о светлом будущем своего народа. Историческая заслуга Ы.Алтынсарина заключалась в том, что он создал сеть народных светских школ. Когда в 1861 году он получил назначение на должность учителя Тургайской школы, то принимает решение открыть по одному центральному училищу во всех уездных городах области. Для решения этой задачи он ездил по аулам Тургайской области, разъяснял значение светского образования и собирал среди населения средства. А затем, добавив свои собственные средства, приступил к строительству здания школы, которая открылась в январе 1864 года. В казахской степи эту школу называли "Қара шаңырақ", "первой ласточкой". Свое знаменитое стихотворение "Кел, балалар, оқылық!" Алтынсарин написал именно по этому поводу. [3]. Также он открыл по одному двухклассному русско-казахскому училищу в Илецком, Николаевском, Тургайском и Иргизском уездах и укомплектовал их. При этом особую заботу проявлял при создании библиотеки при каждой школе. Алтынсарин вводит новые учебные предметы в школе: география, черчение, арифметика, естествознание, история, закон божий, знакомит с грамматикой русского языка. В обучении детей огромную помощь ему оказывает К. Д. Ушинский.

При непосредственном участии Ы.Алтынсарина, когда он уже был инспектором народных школ Тургайской области, решается вопрос о переводе Троицкой школы в Кустанай - областной центр. В 1884 г. Троицкая русско-казахская школа стала называться "Кустанайское двухклассное русско-казахское училище". Таким образом школу удалось сохранить. А в 1887 году по инициативе Алтынсарина в Иргизе открылось первое женское училище, где обучение проходили 15 девочек-казашек. В последующие годы такие женские училища с интернатами стали функционировать в Карабутаке, Актюбе, Тургае, Кустанае. Во всех этих учреждениях получали образование 211 девушек, из них 70 казашек.

Ы.Алтынсарин не только открыл первую светскую школу, но и написал учебник. При написании учебника «Киргизская хрестоматия в 2-х частях» он использует новый казахский алфавит, который сам создал. Хрестоматия была написана по образцу «Детского мира» К.Д. Ушинского и учебных пособий других классиков русской педагогики. Эта книга самым была первым учебным пособием для изучения казахскими детьми русского языка, и в ней были доходчиво изложены основные правила русской грамматики. Ы.Алтынсарин начинает готовить учителей и убеждать простых людей отдавать своих детей в школы. Однако ему противостояли имамы и царские чиновники. Но его педагогические идеи были уникальны и оставались актуальными. [4].

Заслугой Ы.Алтынсарина является и тот факт, что он не только понимал необходимость обучения казахских детей, но и хотел, чтобы дети чувствовали себя уютно и комфортно в школе. Поэтому он считал, что в классе должны быть классная доска, которая складывается, 2 или 4 низких круглых стола, удобная мебель и обязательно сундук, где хранились письменные принадлежности и книги. Он считал, что при обучении должны быть достигнуты умственные, нравственные цели, которые бы способствовали совершенствованию ребенка. Уделял особое внимание печатным изданиям. Считал, что учитель должен использовать методическую литературу, педагогические журналы, а школы должны быть оснащены наглядными пособиями.

Алтынсарин, пропагандируя светское образование, говорил: «Надо давать хорошее образование, учить как попало нельзя». [5] Он предлагает в учебном плане отобрать предметы, которые должны показать, как учить и для чего учить.

В педагогической деятельности Алтынсарин большое внимание уделяет вопросам обучения и воспитания детей. Он считал, что в школе на первом месте стоит учитель – главный проводник знаний. Он считал, что цели в образовании могут быть достигнуты только тогда, когда учитель любит своих учеников, а ученики и родители любят своего учителя.

Алтынсарин считал, что учитель «никогда не должен забывать, с кем имеет дело. Он имеет дело с детьми, которые, если не понимают что-либо, то учитель должен пенять не на учеников, а на самого себя, что не может довести их до понимания. Должен он обращаться с детьми кротко, не раздражительно, терпеливо и объяснить каждый предмет охотно и простым языком, без выученных фраз и ненужных терминов», ибо «наглядное обучение основано именно на простоте учебных приемов и удобопонятных учительских объяснений». [5] Именно этим и объясняется профессионализм педагога.

Немаловажное значение педагог-новатор уделял нравственному и трудовому воспитанию детей. Он считал, что труд должен приносить не личную выгоду, а служить народу. Считал, что нужно уделять внимание и фольклору, так как пословицы и поговорки тоже воспитывают подрастающее поколение.

Ыбрай Алтынсарин по праву считается педагогом, новатором, зачинателем теории обучения и воспитания учащихся, основоположником педагогической мысли в 19 веке. Деятельность Алтынсарина способствовала духовному, культурному развитию казахского народа, что, несомненно, влияло и на экономику страны.

Великий педагог мечтал увидеть свой народ свободным и образованным. *«Школы – главные пружины образования казахов, в них же будущее казахского народа»*-, говорил Алтынсарин. [6] И сегодня эта мечта стала реальностью. А идеи, методы преподавания, воспитания подрастающего поколения, предложенные Ыбраем Алтынсариным, остаются актуальными и по сей день.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://uchet.kz/week/polnyy-tekst-poslaniya-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstana-1-sentyabrya-2021/>
2. Н.А. Назарбаев Стратегии «Казахстан 2050»
3. «Приходите, дети, учиться!»/Казахстанская правда/ Жарас ЕРМЕКБАЙ 12.07.2013 год.
4. Ситдыков, А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И. Алтынсарина. – Алма-Ата: Мектеп, 1968.
5. Алтынсарин, И.Собр. соч. в 3-х томах: Т.1. – Алма-Ата, 1975
6. http://kostacademy.gov.kz/2016_10_26_02/

Гельманова Я.М.
учитель музыки и самопознания
КГУ «Школа-лицей №101»
город Караганда

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Ы. АЛТЫНСАРИНА НА УРОКАХ САМОПОЗНАНИЯ

Эпиграфом к статье можно взять слова Ыбырая Алтынсарина: «Только постоянная забота и нравственное воспитание формируют в ребенке самые лучшие нравственные качества, хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается добропорядочным человеком» [1,с.47]

Состояние общественной морали зависит от уровня нравственной культуры и нравственного развития каждого человека. Решение задачи нравственного воспитания требует иного подхода к построению учебного процесса, внедрения новейших методик преподавания, направленных на современную социокультурную среду, характеризующуюся упадком духовно - нравственных ценностей. В основном, учитываются достижения в обучении и в реализации образовательных стандартов, в осуществлении контроля за состоянием образовательного процесса, оценкой успешности ученика по объему знаний, количеству хороших отметок, акцентированием внимания на вхождение ребенка в материальный мир. Без достаточного внимания в учебном процессе остается развитие личностных качеств ребенка.

Моральные качества не могут возникнуть спонтанно. Их развитие и формирование осуществляется постепенно в процессе накопления конкретных фактов и эмоционального развития в зависимости от условий жизни ребенка и средств и методов воспитания. Учителя ищут новые возможности для обогащения нравственного опыта учащихся путем внедрения более продуктивных методов обучения, способствующих реализации учащимися собственной деятельности по решению проблем поведения в духовно-нравственной практике, и в этой связи с этим предмет «Самосознание» приобретает особую ценность.

В.А. Сухомлинский писал: «Все дело в одной, в очень важной закономерности нравственного воспитания. Если человека учат добру - учат умело, умно, настойчиво, требовательно, в результате будет добро. Учат злу (очень редко, но бывает и так), в результате будет зло. Не учат ни добру, ни злу - все равно будет зло, потому что человеком его надо сделать»[3,45]. По Ы. Алтынсарину, «основу нравственности составляют образование и воспитание».

Педагог, мыслитель и общественный деятель, ученый и педагог-новатор Алтынсарин вместе с нравственными основами народного образования ставит цели и задачи для школьного и семейного воспитания. Одной из особенностей современного общества является состояние кризиса системы семейных ценностей, отсутствие духовного начала. Как учитель я считаю важным привлечь внимание родителей к урокам самопознания и к данной теме. Я разработала проект «Школа семейного воспитания «Мейірім», который направлен на организацию просветительской работы, на овладение родителями психолого-педагогическими знаниями, функциональной грамотностью в области семейного воспитания. Я занимаюсь этим уже четыре года, это внеклассная работа по предмету. Занятия для детей и их родителей «Школы семейного воспитания» проводятся с использованием методики преподавания предмета «Самопознание». Родители знакомятся с тематикой и методикой проведения уроков самопознания, с целями и задачами программы. Классы, где родители более активно посещали занятия, дети показывали лучшие воспитательные результаты, более добросовестно и осознанно воспринимали предмет. Анализ опросов родителей показывает, что если ранее родители не понимали смысла предмета «Самосознание», то после занятий они осознают его важность и становятся помощниками в воспитании своих детей, чувствуют его влияние на их духовно-нравственное воспитание. Темы совместных занятий с родителями и детьми, такие как «Семейный фотоальбом», «День семьи», «Самопознание-модель гуманного воспитания в Казахстане», «Проект моего ребенка», «Народная педагогика Алтынсарина», беседы с родителями о педагогике семейного воспитания привлекают внимание родителей. Отметим, что Алтынсарин уделял особое внимание воспитанию детей в

семье, ответственности родителей. Он отмечал, что ответственность за будущее ребенка лежит на отце, и что характер ребенка не может быть сформирован без советов и влияния отца в отношении труда, отношения к людям, правильного понимания смысла жизни. Чтобы воспитать ребенка как «зрелого человека», он просил самих родителей быть достойными, образцовыми и нравственными. Хорошие качества отца - его нравственность, трудолюбие, верность жене и семье, особенности воспитания девочек и джигитов закладывают основу семьи, ее нравственность. Если есть чувство любви к семье, если муж умен, жена хорошо образована, то у ребенка развивается хороший характер, благородные качества. Он особенно ценил роль материнства в воспитании подрастающего поколения, почитая нежность и нравственные качества, переданные через материнское сострадание. Он признавал роль матери как первого воспитателя ребенка.

Не только семья, но, и во многом, школа является главным звеном в системе нравственного воспитания ребенка. Он придавал большое значение роли школы. Первоначальное воспитание должно видеть в ребенке «не чиновника, не поэта, не ремесленника, но человека»[3,с.87]. Дети учатся не только понимать природу моральных категорий, но и оценивать свои знания в действиях и поведении других людей, и в своих собственных действиях. Образовательная деятельность направлена на создание возможностей для освоения учащимися различных духовно-нравственных задач. Особенностью процесса воспитания следует считать то, что он длительный и непрерывный, результат которого проявляется во времени.

Алтынсарин думал не только о приобретении и наделении учеников предметными знаниями. Приоритетом для него являлось их нравственное воспитание. Важным источником, необходимым для усвоения детьми нравственных принципов, является устное творчество, которым богата казахская культура. Она отражает жизнь и быт, патриотизм, взгляды и этику народа. Идеи и взгляды Алтынсарина на педагогику сыграли активную роль в истории развития образования в нашей республике и во многом не утратили своего значения на современном этапе. Не погружаясь в духовный опыт цивилизации, невозможно раскрыть нравственную и духовную глубину предмета «Самосознание», который опирается на учения, идеи и биографии великих учителей человечества, включая наследие Алтынсарина.

Анализ действующих учебников по самопознанию показывает, что, к сожалению, произведения великого педагога – просветителя почти не включены в учебники по самопознанию. Поэтому, как учитель самопознания, я обращаю внимание на творческое наследие Ибрая Алтынсарина и использую его для нравственного воспитания учащихся. Из моего опыта работы : в исследовательской работе, изучив предпочтения учащимися текстов учебников «Самопознание», я провела исследование «Мой самый интересный рассказ(сказка, басня, притча)в моем учебнике самопознания» и выявила, что учащиеся 5-7 классов среди учебного материала большее количество раз назвали следующие произведения:«Чистая душа»,«Доброе сердце»,«Два плуга»,«Царь и отшельник», «Слово отца»,«Притча о счастье», «Яблонево сад», «Добрые традиции гостеприимства», «Кувшин с трещинкой». Проанализировав жанры названных детьми текстов, я пришла к выводу, что это, в основном, образцы народной мудрости: сказки, притчи, легенды. Именно те жанры народного творчества, на которых основаны идеи нравственного воспитания Алтынсарина и представлены в его «Киргизской хрестоматии». В ней он изложил основы казахского народного духовно - нравственного воспитания. Его мораль и нравственные заповеди направлены и на нас, современных людей. Многие произведения Алтынсарина могут быть введены в учебную программу самосознания как образцы нравственного воспитания. В качестве дидактического текста, обсуждаемого в разделе «Подарок учителя»на различные темы в классе, я использую рассказы: «Чистый родник», «Паук, муравей и ласточка», «Отец и сын», «Клочок ваты», «Сын бая и сын бедняка», «Плохой товарищ», «Кипшак Сейткул», «Умный мальчик», «Щедрый человек», «Польза любознательности», «Чувства жалости сильнее боли», «Неряшливость», «Золотой орех», «Гордость», «Справедливость», «Счастливый человек», стихотворения и пословицы. Они понятны и доступны детям, чтобы

понять их моральный смысл. В книге автор знакомит детей с честным трудом, побуждает их осваивать профессию, изучать искусство, прививает детям такие духовно-нравственные качества как честность, дружелюбие, доброта и уважение. В то же время, Ыбырай Алтынсарин учит детей уважать старших, родителей, труд, ценить искусство и знания выше материальных ценностей. В предмете «Самопознание» именно такой материал является источником чтения и размышления для учеников на уроках.

Я считаю, что в образовательном процессе использование специфики системы обучения и воспитания каждой страны является необходимым звеном для приобщения к национальной и мировой культуре. Знания, полученные на уроках самопознания, не могут быть оценены в рамках традиционной пятибалльной системы. В самом деле, как оценить доброту, отзывчивость, честность? Задача уроков самопознания состоит не столько в том, чтобы вооружить учеников теоретическими знаниями об общечеловеческих ценностях, сколько в том, чтобы помочь им следовать этим ценностям в практической, реальной жизни и достичь высокой цели стать человеком. Великие учителя человечества на протяжении веков вдохновляли людей не только своими мыслями и действиями, но и своей собственной жизнью, были примером самосовершенствования. Еще одним моментом в его работах отмечается то, что он считает, что школа должна давать реальные знания, которые обеспечат достижение целей личностного развития и нравственного совершенствования учащихся и важной частью в воспитании является сама личность учителя. «Быть учителем – не служба, а Богом данное призвание. Высокую душу для этого следует иметь, способную отдать свой пламень другим людям, ничего не требуя взамен»[2]. На нравственное становление личности влияют многие социальные условия и факторы, но приоритетную роль в этом процессе играют учителя. Педагогические факторы, как наиболее управляемые, направленные на выработку определенного рода отношений, являются ведущими. Алтынсарин указывал учителю, что он «никогда не должен забывать, с кем имеет дело.. Должен он обращаться с детьми кротко, не раздражительно, терпеливо и объяснить каждый предмет охотно и простым языком, без выученных фраз и ненужных терминов», ибо «наглядное обучение основано именно на простоте учебных приемов и удобопонятных учительских объяснений»[1,с.121]. Алтынсарин выделял такие нравственные качества как гуманизм, честность, патриотизм, справедливость, ответственность, трудолюбие, преданность. Они актуальны и сейчас. Общечеловеческие ценности – Истина, Праведное поведение, Внутренний покой, Любовь и Ненасилие – не зависят от национальной расы, среды обитания и конфессиональной принадлежности и неизменны во времени. Они неразделимы, взаимосвязаны, взаимозависимы и, проникая друг в друга, создают единую духовную основу человека и его культуры.

Наследие Ы.Алтынсарина многозначно и требует тщательного дальнейшего изучения и переосмысления. Именно учитель должен быть пропагандистом его идей. Поэтому педагогические идеи и творческое наследие Ибрая Алтынсарина в области народной педагогики остаются актуальными и современными и сейчас.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Алтынсарин И. Собрание сочинений в трех томах. Том 1. Академия наук Казахской ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова.Алма-Ата,1975г.
2. Ситдыков А.С. «Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина». А-Ата 1968г 14.148с.
- 3.Уранбасарова Э.А. Проблемы нравственного воспитания в исторических трудах педагогической науки: М.1999

*Голобурдина А.В. магистр гуманитарных наук
КТУ «Школа-лицей №101», г.Караганда*

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА Ы.АЛТЫНСАРИНА КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Народная педагогика - это совокупность накопленных и проверенных практикой эмпирических знаний, сведений, умений и навыков, передаваемых из поколения в поколение преимущественно в устной форме, как продукт исторического и социального опыта народных масс. К этому можно было бы еще добавить, что народная педагогика стоит у колыбели научной педагогики. Она и сегодня питает творчество ученых, поэтов и писателей, олицетворяя преемственность, соединяя современность с древней педагогической культурой прошлого. Обретение государственного суверенитета республикой Казахстан, процессы демократизации, которые разворачиваются в нашем обществе, ставят задачи по осмыслению истории и самого общества, и его новых социальных институтов. В нынешних условиях решается задача возвращения забытых и запрещенных в свое время явлений в духовной жизни народа. Актуальной проблемой современности становится возрождение культурно-исторического наследия прошлого, одним из компонентов которого является народная педагогика с ее богатейшими традициями и опытом воспитания подрастающего поколения. Следует отметить, что в процессе воспитания подрастающего поколения в духе патриотизма и интернационализма педагоги недостаточно используют материалы по истории, культуре, просвещению Казахстана - те материалы, которые помогают формировать нравственные чувства, вырабатывают ценностные ориентации личности. А ведь очень важно показать молодежи, что принципы деятельности и актуальные проблемы современности имеют глубокие исторические корни в прогрессивных, гуманистических идеях прошлого. В распространении этих идей большую роль сыграли казахские просветители XIX века, последовательные поборники просвещения, отстаивавшие гуманные принципы и идеалы общественного образования.

Педагогические взгляды Ы. Алтынсарина сыграли положительную роль в истории развития образования, во многом они и поныне не утрачивают своего значения. Его учение представляет собой целостную и оригинальную педагогическую систему, в которой нашли отражение многие педагогические проблемы, были введены в употребление важнейшие научные понятия - общепедагогические, дидактические и методические: наглядность в преподавании, опыт и наблюдение, целенаправленность обучения, воспитывающее обучение, формы классной и внеклассной работы. Особое внимание казахский просветитель уделял специфике различных компонентов воспитания: нравственного, физического и трудового именно на базе народных традиций.

В последнее время вопросы национальной педагогики чаще стали учитываться при решении практических задач, связанных не только с традициями, обычаями казахского народа, его культурой, языковыми проблемами, нравственно-духовными ценностями. Это связано, с принятием Декларации о государственном суверенитете республики, провозглашением ее независимости. Идеи суверенитета стали пронизывать почти все формы экономической, политической и идеологической жизни современного общества. Народная педагогика ставит задачу показать особенности менталитета, своеобразие языка, идущие из глубины веков народные методы обучения и воспитания.

Выдающийся педагог и просветитель Ы.Алтынсарин всю свою сознательную жизнь посвятил образованию. Изучая произведения русских классиков, российские литературно-художественные журналы, Алтынсарин познакомился с идеями передовой русской интеллигенции, выработав свое мировоззрение. Он осознал для себя, что путь к прогрессу казахского народа лежит первоначально через распространение образования в степи, чему решил всецело посвятить свою жизнь. Поездка Алтынсарина в 1876 году в Петербург станет переломным моментом в процессе его становления как просветителя. Посетив крупные учебные центры, исторические памятники и очаги культуры Петербурга, познакомившись с

прогрессивно настроенными представителями русской интеллигенции, Алтынсарин по возвращению на родину твердо убежден, продолжить начатое им дело - просвещение родного народа.

Начавшееся в период XIX века движение по изучению казахского языка, литературы и этнографии края положило начало большой научно-исследовательской работе. Начинания Ы.Алтынсарина в области грамматики и лингвистики казахского языка получили высокую оценку современников в среде ученых-краеведов.

Педагогические идеалы Алтынсарина были широки, а возможности их осуществления в условиях того времени весьма ограничены. «Все нужно возводить заново на пустом месте, - пишет он, - приходится только лишь начинать» [1].

Профессор А.Ф.Эфиров дал следующую оценку педагогическим взглядам Алтынсарина: «При поверхностном исследовании педагогической деятельности Алтынсарина может показаться, что он лишь проводил систему Ильминского. Но, заимствуя многое хорошее у Ильминского, он все же был проникнут передовыми идеями русской интеллигенции 60-х годов, был близок к принципам демократического просветительства того времени, высоко чтит имена Чернышевского и Добролюбова. Им была создана своя система школ, отличных от системы Ильминского. Его школы - интернаты, приспособленные для детей кочевого населения, и по типу, и по программе были иными, чем школа Ильминского» [2].

Новаторство заключалось в том, чтобы установить совершенно новый тип учебных заведений, приспособленных к условиям жизни и потребностям казахского народа. Главной своей целью Алтынсарин ставит создание прочных очагов культуры в среде казахского народа: «На нашу долю, - пишет Алтынсарин, - выпало самое тяжелое время, когда надо все еще создавать, вводить эти нововведения в темную среду и освещать ее, насколько хватит у нас сил и умения. Я крепко задался мыслью учредить, как можно скорее, центральное двухклассное училище в среде самого киргизского уезда, поставить его на прочное основание» [3]

В основу разработки системы школ Ы.Алтынсарин положил принцип народности. Он считал, что система школ и воспитание должны соответствовать историческим условиям, развитию экономики, культуры, национальных особенностей жизни и быта народа. Важным требованием было обучение в русско- казахских школах на родном языке. «Киргизский язык настолько богат, что на нём можно написать какую угодно книгу» Этой цели, утверждал он, «могут служить народные русско-киргизские училища, учреждённые в среде самих киргизов, так как, бесспорно, живые непосредственные связи с народом имеют только те училища, которые устроены на несложных, простых, общепонятных началах» [4]. Алтынсарину принадлежит идея разработки волостных и аульных школ, последние из которых станут новым типом массовой школы грамоты. Аульные школы с двухлетним сроком обучения открывались в виде отделений при волостной или двухклассной русско-казахской школе и находились под наблюдением их заведующих. По объему знаний аульные школы соответствовали первому и второму отделениям одноклассной волостной школы. Учитель аульной школы был обязан один раз в год доставлять своих учеников на испытание, проводившееся комиссией при волостной школе. Первая школа «нового типа» была открыта 15 июня 1892 года в ауле №4 Киньральской волости, Кустанайского уезда, к началу 1894 года их стало уже 25. Появление в 1870-1880гг. в Тургайском, Иргизском, Актюбинском, Николаевском уездах двухклассных уездных школ-результат неустанных усилий Алтынсарина.

Нравственную пищу казахскому народу, по мнению Алтынсарина, должна была дать именно народная школа, с широким общеобразовательным циклом и научно-популярной литературой. Учебные книги для такой школы должны были по своему идейному содержанию и фактическому материалу раскрыть богатство родного языка, народную мудрость и включить в себя материалы демократической литературы. В 1879 году вышли в свет два учебника Ы. Алтынсарина: «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку».

«Киргизскую хрестоматию» И. Алтынсарин написал так, чтобы она по своей идейной направленности служила принципу народности и воспитывала детей в духе любви к родине. Именно поэтому наряду с произведениями русских писателей и педагогов он включил в хрестоматию образцы казахского устного творчества. С 1862 года он специально занимался сбором и изучением произведений казахского устного народного творчества, в которых изложены думы и чаяния народа, его стремление к лучшему будущему. Из народного творчества он умело использовал для своей книги отдельные сказки, былины и пословицы, выбирая лишь то, что соответствовало его воспитательным целям. Высоко ценил и особенности народного языка - ритмичность, меткость, богатство эпитетов и сравнений. Из более крупных произведений в хрестоматию Алтынсарина помещены: «Образ батыра, его поход на вероломного хана», «Кара-батыр - образ мальчика-героя, попавшего в плен», «Жанибек- батыр». Для своих хрестоматий он создавал оригинальные стихотворения и рассказы; много ценных в воспитательном отношении произведений переводил с русского на казахский язык. В хрестоматию были включены нравоучительные мелкие статьи. В каждой такой статье заложены идеи, имеющие определенное воспитательное значение.

Ы.Алтынсарин высоко ценил и лучшие традиции казахской семьи: с глубокой убежденностью он говорит о праве ребенка на родительскую любовь и ласку, об обязанностях детей по отношению к родителям: «Кто так ласкает нежно младенца, По ночам посыпается тревожно от сна. Прислонясь к люльке, кормит; бережно качая, Усыпляет его.»

Нравоучительными статьями в хрестоматии являются: «Отец и сын» (наказанная ленность), «Чудесная трава» (прилежание), «Мать и дочь» (милосердие) «Вежливость», «Лиса и коза» (ложь), «Два товарища» (плохая дружба), «Кривое дерево» (упрямство), «Кусочек ваты» (скупость и бережливость), «Чистый ручеек» (честность).

В «Киргизской хрестоматии» автор призывает к дружбе и гуманизму, честности и правдивости, скромности и справедливости, любознательности, соблюдению личной гигиены и санитарии.

Будучи демократом, Алтынсарин хотел, чтобы образование стало одинаково доступным и богатым и бедным. Он настойчиво вселяет в голову учащихся мысль, что все люди от рождения равны и должны иметь равные права. Алтынсарин пишет: « Живущие всюду народы для радости сотворены, Всех ласково греет солнце, всем светят лучи луны. Особо рожденных не было и нет на этой земле, - Мы друг перед другом с детства во всем быть должны равны». В рассказе «Садовые деревья», говоря о том, что прямо растущее дерево является результатом хорошего ухода, а криво растущее - плохого, отец поучает сына: «Нет сомнения, милый мой, в том, что в уходе есть большая польза...Это и тебе может послужить наукой. Ты ведь тоже похож на молодое дерево, за тобой также нужен уход, Если я, поправляя твои ошибки, буду тебя учить хорошему, а ты- слушать меня, будешь исполнять мои советы, то ты будешь расти правдивым, хорошим человеком; если же ты будешь расти без присмотра, тоже будешь похож на это кривое дерево».

Хрестоматия Ы. Алтынсарина для того времени являлась единственной общеобразовательной книгой для чтения, составленной на родном языке. Она стала настольной книгой не только для детей, но и для взрослого населения. Составленная на основе живого народного языка, она сыграла большую роль в развитии казахского литературного языка. Историческая заслуга Ы. Алтынсарина состоит еще в том, что он своей «Киргизской хрестоматией» заложил твердые основы для распространения произведений и идей передовых русских писателей, просветителей и педагогов среди казахского народа, этим самым внес ценный вклад в распространение русской культуры в Казахстане.

Мечтая полностью обеспечить начальную школу учебными книгами, Ы.Алтынсарин принялся за составление второй части хрестоматии, содержание которой носило бы «практически прикладной характер», подобно учебнику Н.А. Корфа. Но автор, к сожалению, не успел осуществить задуманное.

Ы.Алтынсарин способствовал зарождению и организации профессионально-технического образования в дореволюционном Казахстане. Его педагогическое творчество

явилось подлинно передовым и демократическим. Им высказаны ценные идеи о трудовом воспитании молодого поколения.

По мнению Алтынсарина, труд формирует человека во всех отношениях. Он подчеркивал, что родителям и наставникам надо формировать у детей жажду труда. Только в том случае труд станет натурой человека, его жизненной потребностью, источником личного наслаждения и счастья. Наряду с освоением общеобразовательных дисциплин, важнейшим условием качественной подготовки учеников он считал необходимость изучения «прикладных, практических» предметов.

Ы.Алтынсарин сумел связать коренные вопросы развития просвещения и профессиональной школы в Казахстане с общественно-политической жизнью казахского народа. Свои намеченные планы он смог осуществить не только выдвижением прогрессивно-просветительских идей о труде и о трудовом воспитании казахских детей, но и конкретными делами, активной деятельностью. В 1887 году он предпринял смелые шаги в организации образования в Казахстане, открыв в Иргизе первую женскую школу-интернат для девочек.

Главной проблемой того времени является нехватка квалифицированных педагогических кадров. Алтынсарин уделял этому большое внимание: «В нашем деле вся дальнейшая будущность киргизских школ, - писал Алтынсарин, - во многих отношениях зависит от теперь положенного начала; ввиду чего я ценю теперь хорошего учителя дороже всего на свете. Для народных школ учителя составляют все» [5].

По мнению Ы.Алтынсарина, общеобразовательная школа должна быть связана с жизнью, с реальной деятельностью, а преподавание в ней должно вестись по определенной системе, обоснованной и продуманной. Как бы переключаясь с К.Д. Ушинским, он видел успехи педагогического дела в единстве, согласованности и целостности всей работы учебного заведения.

Алтынсарин считал, что в школе учащиеся должны получать не только набор фактических знаний, но и приобретать «здоровые взгляды», обучение в школе должно вести к развитию и совершенствованию способности детей. Как и К.Д. Ушинский, Ы.Алтынсарин ценил в знании «идею», «зерно», «сердцевину», «ядро», он стремился к тому, чтобы обучение «наводило на ум и на мысли». Иначе говоря, школа должна научить детей наблюдать, воображать и мыслить.

Вопросы народного образования и просвещения Алтынсарин всегда старался разрешить с точки зрения жизненных интересов и потребностей трудящихся. «Устройство школы - дело самого народа; от правительства даже не требуется средств, лишь бы оно разрешало открывать школы и не мешало их образовательной и воспитательной работе», - писал Алтынсарин [6].

Многосторонняя просветительская деятельность Ы.Алтынсарина, его передовые педагогические идеи, его беззаветное служение родному народу были высоко оценены русской общественностью, включая рядовых учителей и видных деятелей просвещения. «Наиболее блестящим представителем киргизского народа со стороны литературного творчества может быть назван И. Алтынсарин», - писал А. Алекторов. «Насколько глубоко и искренне заботился он о просвещении своего народа, - писал о нем учитель Ф.Д. Соколов, - это видно из разъездов его почти по всем уголкам области к влиятельным представителям киргизов, убеждать их установить больший покибиточный сбор в пользу образования киргизов» [7].

Рассмотрев конкретные вопросы воплощения идей народной педагогики в развитии образования, в творчестве Ы.Алтынсарина, можно прийти к следующим выводам: присоединение Казахстана к России имело прогрессивное значение не только в экономическом и политическом отношениях, но и в развитии культуры и просвещения казахского народа. Это подтверждается открытием для детей казахского и другого нерусского населения Казахстана русско-казахских и русско-туземных школ, зарождением профессионально-технического, женского образования, созданием определенной сети культурно-просветительских и научных учреждений и обществ, появлением органов печати и издания литературы на казахском языке, проведением на территории Казахстана научных

исследований в области географии, геологии, истории, археологии, антропологии, этнографии, филологии и т.п., что способствовало не только изучению, но и некоторому развитию экономики и культуры Казахстана.

Народная мудрость воспитания является выражением многовековой педагогической культуры и опыта семейного воспитания. Народные идеалы воспитания оказывали прямое воздействие на исходные позиции казахских просветителей в понимании сущности, цели и задач воспитания.

Исследования в области народной педагогики показывают, что в современных условиях нравственного кризиса учителям и родителям необходимо стремиться к большему общению с детьми и как можно чаще использовать идеи народной культуры.

Идеи народной педагогики нашли отражение в творчестве казахских просветителей, которые продолжили традиции народного воспитания, обогащая их новым содержанием, применительно к своему времени.

Народ уверен, что формирование человека зависит не от наследственных признаков, а от воспитания. Способности от рождения - только половина, другая половина - воспитание. Важно, чтобы ребенок постепенно накапливал опыт нравственного поведения. В народной педагогике подчеркивается значение уважения к личности ребенка.

Так Ы. Алтынсарин стремился, чтобы школа по своей идейной направленности служила принципу народности и воспитывала детей в духе любви к Родине. Алтынсарин высоко ценил и особенности народного языка - ритмичность, меткость, богатство эпитетов и сравнений. Он утверждал, что образование должно быть гуманным и народным, доступным и богатым и бедным.

Содержание нравственного воспитания у Ы.Алтынсарина представляет собой свод этических норм, которые являются моральным кодексом и своеобразной энциклопедией педагогических знаний. Он прославлял такие нравственные качества, как преданность Родине, любовь к народу, героизм, скромность, доброта, вежливость, честность, правдивость. Вместе с тем резко осуждал зависть, эгоизм, трусость, подозрительность, лень, высокомерие.

Народные идеалы Ы.Алтынсарина оказали прямое воздействие на позиции казахских просветителей в понимании сущности, целей и задач обучения. Его идеи народной педагогики нашли отражение в творчестве просветителей, обогащая новым содержанием образование казахского народа.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Алтынсарин И. Избранные произведения. - Алма-Ата, 1957,С. 326
- 2.Измайлов А. Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана . - М. : «Педагогика», 1991,С.16
- 3.Алтынсарин И. Избранные произведения. - Алма-Ата, 1958, Т2. С. 304
- 4.Алтынсарин И. Записки о киргизских волостных школах // Алтынсарин И. Собрание сочинений в трех томах... Т. II.- Алма-Ата. :«Наука», 1976.С.238
- 5.Ильминский Н. Воспоминания об И. А. Алтынсарине. -Казань, 1891. С. 3.
- 6.Алтынсарин И. Большая Советская Энциклопедия. Изд. 3-е. -М., 1969, Т1. С. 463-464
- 7.Алекторов А. Е. Очерк народного образования в Тургайской области. Летопись 1744-1898 гг. -Оренбург, 1900.С.116

*Гремякова Л.Н. учитель математики
ШЛ им. Ю.А. Гагарина пос. Агадырь
Шетский район Карагандинская область*

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.

Что скрывается под понятием функциональная грамотность? Какие способы существуют для ее формирования и развития? Для начала определимся с этим понятием. Если отложить в сторону все определения, данные в научно-методической литературе, то функциональная грамотность - это, прежде всего, умение на практике применять свои знания при решении различных задач. Насколько эффективно и правильно ученик использует свои предметные знания, говорит о его функциональной грамотности.

Так как функциональная грамотность подразделяется на читательскую грамотность, математическую и естественно – научную грамотность, то стоит ли говорить только о развитии математической грамотности на уроках математики?

Этот вопрос я пока оставляю открытым и вернемся к нему чуть позднее.

В Инструктивно Методическом Письме сказано: “ В процессе обучения математике следует обратить внимание на развитие качеств личности посредством использования проблемного обучения...”[1]

«Основное внимание уделяется использованию математических знаний в разнообразных ситуациях, применяя различные подходы, требующие размышлений и интуиции.» [1]

к
у

высокого порядка. Какие из них способствуют развитию функциональной грамотности? И как определить, на каком этапе урока лучше развивать функциональную грамотность? Вопросов много, но ответ зависит от самого учителя. Ибо именно он является «главным режиссером спектакля» под названием урок.

С введением обновленной системы *Рис 1* образования проблемное обучение является одним из способов изучения предмета математики и формой развития функциональной грамотности.

Математика 5 класс. Тема «Дроби»

Перед учениками задание (рис1) , которое ,на первый взгляд, относится к заданиям низкого уровня мыслительной деятельности (Знание , Понимание и Применение). Но если быть внимательным, то это задание и на умение анализировать и на умение оценивать, а это уже расценивается как задание на высокий уровень мыслительной деятельности. Ученики, рассматривая фигуры сразу, записывают дробь $\frac{4}{8}$, а некоторые могут назвать $\frac{1}{2}$, и вот тут для развития функциональной грамотности уместно задать вопрос: «Почему вы записали $\frac{1}{2}$? Во втором примере можно записать дробь $\frac{3}{3}$ а можно 1». Если ученик в результате этой работы сможет дать ответ на вопрос и сделать вывод, вот это и будет способствовать развитию функциональной грамотности.

Алгебра 7 класс. Тема «Формулы сокращенного умножения»

Задание: дано, что $a+b=5, ab=3$. Найти значение a^2+b^2 .

Такое задание можно предложить на любом этапе урока. Ученики при работе с формулами сокращенного умножения чаще всего пользуются определенным алгоритмом, который определяется правилом. А заучивание этого правила по таксономии Б.Блума отражает низкий уровень мыслительной деятельности. Предложенное задание на высокий

уровень мыслительной деятельности: Анализ, Синтез и Оценку, так как не применяется обычный алгоритм работы с формулой. Такое задание способствует развитию функциональной грамотности учащихся, так как требует нестандартного подхода к решению.

Алгебра 8 кл. Тема «Решение квадратных уравнений»

Решение квадратных уравнений- одна из важных тем алгебры 8 класса. Оттого как научиться ученик решать квадратные уравнения, зависит его успешность в изучении алгебры в старших классах.

После изучения правила вычисления корней квадратного уравнения для развития функциональной грамотности можно предложить ученикам игру.

Не выполняя вычисления, найти корни уравнений

$$8x^2 + 3x - 11 = 0 \quad \text{и} \quad 5x^2 - 3x - 2 = 0$$

При выполнении этого задания можно дать возможность ребятам «угадать» корни, но и это будет им сложно сделать. Тогда можно назвать ответы и придумать новые примеры и тут же проговаривать ответ. Спросите, где тут развивается функциональная грамотность? При озвучивании примеров и их ответов ученики сразу обратят внимание на связь между коэффициентами уравнения и корнями уравнения. Дайте им «открыть» закон решения таких уравнений, так и будет реализована задача развития функциональной грамотности.

Математика решает не только примеры, уравнения и неравенства. Это и решение математических задач. Решение математической задачи на любом этапе урока является одним из ярких способов развития функциональной грамотности. Звучание задачи- это какая – то жизненная ситуация, решение которой может привести к развитию всех составляющих функциональной грамотности. (Читательской, математической и естественно – научной)

Математика 8 класс. Решение задач с помощью квадратных уравнений Задание : Решите задачу с помощью уравнения (рис2)

Задача

*Решите задачу с помощью уравнения:
Два экскаватора могут вырыть котлован за 12 часов. Первый экскаватор, работая один, может вырыть этот котлован на 10 часов быстрее, чем второй. Сколько часов потребовалось бы первому экскаватору, чтобы самостоятельно вырыть этот котлован?*

Рис2

Так как текстовая задача переводится на язык математики, то очень важно быть внимательным к условию задачи. (Читательская грамотность) Составляется квадратное уравнение, при решении которого получается два ответа : $x_1 = 30$ и $x_2 = 4$. Чаще всего ученики записывают в ответе именно эти два решения ,что является неправильным, ведь задача состоит не в решении уравнения а в решении проблемы. (Читательская грамотность) Анализируя полученные результаты, мы еще развиваем и естественно – научную грамотность.

Данный пример наглядно показывает, что любая текстовая задача развивает функциональную грамотность учащихся в комплексе через развитие всех видов грамотности.

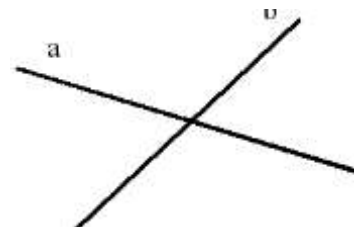
А что же геометрия? Как геометрия способствует развитию функциональной грамотности?

Геометрия 8 класс. Тема: «Теорема Пифагора». Задача. В прямоугольном треугольнике гипотенуза равна 10 см. Чему равны две другие стороны треугольника? На первый взгляд задача с неполным данным. Известна только одна сторона треугольника. В этом задании и скрыта проблема, которую надо решить. Ученики, которые быстро усвоили теорему Пифагора, сразу назовут две другие стороны, используя Пифагоровы тройки. Но такая задача с неполными данными может иметь и другое решение. Необходимо обратить внимание на то, что не указан вид треугольника. Значит, он может быть и равнобедренным, и то тогда ответ будет другим. Нахождение второго ответа к этой задаче потребует от ученика определенных знаний, а это уже Анализ и Синтез мозговой деятельности.

Геометрия 10 класс

Тема «Взаимное расположение прямых в пространстве»

Задача : Пересекаются ли эти две прямые?

Чаще всего ученики отвечают: «Да». Когда дадите им время для обдумывания, у них появляются сомнения, что, возможно, они не пересекаются. И тогда в классе появляются два ответа. Вот теперь, для развития функциональной грамотности, пусть ученики докажут свою точку зрения на вопрос о пересечении. Аргументы и будут этому способствовать развитию функциональной грамотности.

Геометрия 11 класс. Тема «Прямоугольный параллелепипед»

Чаще всего на уроках геометрии даются задачи на вычисление площади полной и боковой поверхности геометрической фигуры с определенными параметрами. Измените условие задачи. Пусть это будет дом или бассейн, и нужно купить обои или отделочный материал, или шифер. И тогда ваша геометрическая задача станет жизненной, а это уже применение знаний, полученных на уроке в повседневной жизни. Разве такая задача не развивает функциональную грамотность? Вернемся к нашему открытому вопросу.

На уроках математики нужно развивать только математическую грамотность? Однозначно, что на уроках математики развиваются все составляющие функциональной грамотности.

*« Заучивать в математике никаких формул не следует. Но я нахожу неуместным пользование справочными пособиями... Ведь не с неба свалились к нам общие формулы; для вывода их вы употребляли ряд рассуждений; применяйте те же рассуждения к частным примерам... От частого повторения приобретается навык, и в результате – быстрота решения задач... И вот уже несколько лет как я своим слушателям твержу: **в математике следует помнить не формулы, а процесс мышления...**» В.П. Ермаков [2]*

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Инструктивно- методическое письмо на 2020-2021 у.г. Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021
2. <https://www.matematyka-po-polsku.com/single-post/2017/11/29/-c2-ab-e2-80-a6-d0-92-d0-bc-d0-b0-d1-82-d0-b5-d0-bc-d0-b0-d1-82-d0-b8-d0-ba-d0-b5-d1-81>

Гудун Л.Л., Гусманова Г.С учителя информатики
ШЛ №101, г.Караганда

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ ОРИЕНТАЦИИ НА УСПЕХ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ.

В современном образовании одной из приоритетных задач информатики рассматривается развитие познавательной деятельности учащихся, формирование целостного мировоззрения, системно-информационной картины мира, учебных и коммуникативных навыков.

Перед каждым педагогом периодически встает вопрос: Как сделать для учеников выполняемую работу интересной, а интересную выполнимой? Что нужно дать ученикам и в каком объеме, как организовать их работу, которая принесла бы удовлетворение и учителю, и ученику?

Творческая направленность образовательного процесса обеспечивается, если организация обучения осуществляется последовательно: от максимальной помощи педагога учащимся в процессе решения учебных задач и постепенного нарастания их собственной активности до полной саморегуляции в обучении и проявления отношений партнерства между ними [2, с. 113].

Педагог стимулирует учащегося к саморазвитию, изучает его познавательные потребности, создает условия творческой деятельности. Индивидуализация и творческая направленность образовательного процесса способствуют самореализации личности, дают учащемуся возможность испытать радость от самосознания собственного роста и результатов достижения поставленных целей [1, с. 256].

Невозможно научить ребенка, если ему не интересно. Каждый учитель согласится, что первый принцип удачного взаимодействия на уроке – заинтересуй ученика. Заинтересовать учащихся помогают и различные методы ведения урока.

Для активизации учебно-познавательной деятельности учащихся на уроках информатики используются следующие дидактические средства: проведение разминки; решение занимательных задач, кроссвордов; уроки-игры; проведение викторин, КВН; метод проектов.

Решение нестандартных задач на смекалку и логику, задачи такого характера предлагаются учащимся либо в качестве разминки в начале урока, либо для разрядки, смены вида работы в течение урока.

Второй принцип удачного взаимодействия – убежденность в том, что каждый ребенок творческая личность. С первых уроков изучения информатики необходимо поддерживать и поощрять творческий подход учеников к предмету. Большую роль в этом играют «Уроки-игры». Игра решает различные воспитательные и образовательные задачи, в том числе расширение кругозора, закрепление знаний по многим школьным предметам, развивает находчивость, смекалку, пробуждает интерес к различным областям человеческой деятельности; повышает у многих учащихся уверенность в себе; развивает способность к толерантному общению и чувство товарищества и взаимовыручки; развивает умение объективно оценивать свои силы и возможности, играющие важную роль в стимулировании интеллектуального роста школьника и т.д. [3, с. 288].

Дидактические игры должны быть очень разнообразными как по содержанию, так и по форме проведения. Обучающие игры не могут быть источником систематических и точных знаний, они хороши только в системе с другими формами обучения. Существуют игры, у которых само содержание активизирует деятельность учащихся. К ним можно отнести все сюжетные игры и игры-путешествия. На уроках используются такие игры как «Своя игра», «Компьютер моей мечты» «Современный менеджмент» и др.

Урок - исследования, урок-дискуссия- это знакомство с дополнительными приложениями, дополнительными возможностями компьютера, программирование. Благодаря новым знаниям, умениям и навыкам на таких уроках можно создавать очень сложные, интересные работы. Ребята смогут проявить свое творчество, воплотить в жизнь какие-то свои идеи.

Лучше один раз увидеть, чем семь раз услышать. Но важнее всего – один раз сделать! Тогда помимо знаний появляется еще и умение! Информационные технологии требуют чаще навыков и умений, чем знаний. Поэтому на уроках информатики должна иметь приоритет именно практическая деятельность учащихся, активизировать которую можно с помощью следующих приемов:

- ✓ Особенным образом формулировать цели деятельности обучающегося, обозначив его личную заинтересованность.
- ✓ Добавить в практическую деятельность игровой, соревновательный момент.
- ✓ Создать необычную атмосферу во время деятельности, сделать урок не стандартным.

Мы глубоко убеждены, что процессы обучения и воспитания только тогда развивают личность, если они пропускаются через призму сознания ученика и воплощаются в деятельностных формах. Поэтому на своих уроках мы стремимся использовать различные виды самостоятельной деятельности. Идеальным средством для решения первоначальной задачи развития творческих способностей личности является метод проектов. На уроках информатики результатом каждого урока является маленький проект, самостоятельно созданный ребенком.

Создание презентаций - один из ярких примеров применения технологии метода проектов. При изучении основных возможностей программы PowerPoint, учащиеся параллельно реализуют мини-проекты.

Для создания непринужденной атмосферы во время урока проводятся электронные физминутки для отдыха и расслабления. Причем, эти минутки, красочные и интересные, составляют сами дети в программе PowerPoint. Этот прием дает очень хороший результат не только в среднем, но и в старшем звене: ребята учатся пользоваться полученными знаниями, развивается их память и логика.

Третий принцип – необходимость постоянного контроля, проверка знаний и умений учеников. Проверочные работы должны быть разными по структуре, чтобы у учеников не возникло «привыкания» и им было интересно работать, задания должны быть максимально точными и не иметь разночтений. Лучше всего для таких работ подходят разные по форме тесты. Мы используем на уроках тестирующие программы MyTestX , easyQuizzу, позволяющие быстро и точно получить картину знаний учащихся и объективно оценить их. Опыт использования тестирующих программ позволил выявить следующие положительные моменты:

- Повысилась объективность оценки.
- Устранена возможность списывания и подсказок.

Важно показать ребенку – мы с тобой вместе, мы сотрудничаем, творим, нам интересно вместе, ты - личность. Ученик поверит в это, и фундамент на последующие годы заложен, он будет не просто учить материал, а пропускать его через себя, логически мыслить, работать самостоятельно.

В педагогической практике познавательный интерес рассматривают часто лишь как внешний стимул этих процессов, как средство активизации познавательной деятельности ученика, как эффективный инструмент учителя, позволяющий ему сделать процесс обучения привлекательным, выделить в обучении именно те аспекты, которые смогут привлечь к себе непроизвольное внимание учеников, заставят активизировать мышление, волноваться и переживать, увлеченно работать над учебной задачей

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Кукушин В.С. Введение в педагогическую деятельность: учебное пособие для студентов педагогических специальностей. - М.: ИКЦ «МарТ», 2005. - 256 с.
2. Латышев В.А. Психолого-педагогические проблемы развития мышления и личности

учащихся в условиях информатизации образования // Информатика и образование. - 2003. - № 6. - С. 113-116.

3. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М.: Педагогика, 1978. - 288 с.

Даришева С. С.

*учитель русского языка и литературы
КГУ «Гимназия №26», г. Жезказган*

МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДРАМАТУРГИИ В УЧЕБНОЙ И ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЕ КАК РАЗВИТИЕ МЕТАПРЕДМЕТНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Литература - единственный учебный предмет эстетического цикла, систематически изучаемый с первого по одиннадцатый классы, и поэтому влияние литературы и чтения на формирование личности школьника является неоспоримым фактом. Важность чтения подчёркивал и В.А. Сухомлинский: «Чтение, как источник духовного обогащения, не сводится к умению читать; этим умением оно только начинается. Чтение – это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя» [1]. Читательская культура – это существенный показатель духовного потенциала общества. Сегодня реформы, произошедшие в системе образования, в частности, переход на обновлённую программу, изменили отношение учителя к учащимся. Учитель должен научить учиться и использовать знания, полученные самостоятельно и осознанно. Ученик должен на уроках приобрести такие навыки, которые он сможет применить не только в работе на других предметах, но и в жизненной ситуации, то есть сможет адаптироваться в социуме. К этому и стремится метапредметность. Отличительной особенностью школьного курса русского языка и литературы является метапредметная направленность, и она значительно выше, чем у других предметов [2].

В гимназии при содействии ЦПМ и тренера Моториной Е.А. было начато пилотное внедрение «Исследование в действии» изучения предметов «естествознание» и «физика» на английском языке и развитие ораторского искусства в 5 классе через факультативные курсы «Познай физику в эксперименте», «Мир вокруг нас», «Культура письменной речи» и вовлечение ребят в литературный кружок «Тулпар» по внедрению опыта НИШ. Выбор данной темы был обоснован тем, что работа педагогического коллектива по данной проблеме позволит путем проведения разных видов исследования на уроках и во внеурочной деятельности совершенствовать свое профессиональное мастерство для формирования интеллектуальной элиты страны. Анализ открытых занятий по исследованию в действии показал, что качество усвоения учебного материала учащихся с помощью организации групповой работы, внедрения современных подходов в классно-урочную систему повысилось. Результаты анкетирования позволяют сказать, что мотивация учащихся значительно повысилась. Мониторинг показал повышение качества знаний, есть призовые места за участие в областных и республиканских олимпиадах. Исследование в действии помогло правильно проектировать уроки, на которых решались задачи по формированию метапредметных навыков[3].

Проанализировав деятельность учащихся на каждом этапе урока, были выделены те универсальные учебные решения проблем, которые формируются при правильной организации деятельности учащихся. Так, обучение детей формулированию темы, цели урока возможно через введение в урок проблемного диалога, необходимо создать проблемную ситуацию для определения учащимися границ знания – незнания. Например, на этапе

актуализации знаний обучающихся обращаемся к их жизненному опыту, после чего ребята самостоятельно могут вывести тему и цель урока.

Вопросы, которые вы можете поставить: О чем говорит тема сегодняшнего урока? Сталкивались ли вы с подобным в жизни? Тема- Это что? Проблема? Как будем ее решать? Наша цель?

Определившись с заданиями, которые могут быть выполнены учащимися на уроке, следует продумать организацию практической деятельности учащихся. Работа в парах на этапе урока по закреплению учащимися предметных знаний может быть организована в форме учебного проекта.

Сегодня много говорится о проектной деятельности в образовании. Учебные проекты могут стать тем инструментом, который позволит и поддерживать учебную мотивацию, и формировать у учащихся универсальные учебные действия. В этом могут помочь вопросы. Например, «Рассмотрите иллюстрацию», «Задайте друг другу «толстые» и «тонкие» вопросы». Или мини-тексты, по которым ставятся вопросы. Создаются опорные схемы – конспекты, таблицы, кластер или алгоритм движения; задания по работе с текстом, особенно в среднем звене, могут быть перемешены с точки зрения физических и химических явлений, рассмотрения исторических личностей в художественном изображении. При этом важно то, что они должны постоянно подключаться к работе. В данном случае наглядность направлена не только на запоминание или воспроизведение заученного, а на размышление, установление причинно-следственных связей. Еще благодатной почвой для этого является работа с текстом:

1. дополнение текста (написание вступления и заключения);
2. трансформация текста (разного уровня сложности);
3. восстановление деформированного текста (разного уровня сложности);
4. составление текста по модели ;
5. закончить предложение так, чтобы получился сюжет.

Доказано педагогической практикой, что результативность обучения связана с мотивацией учения [4]. А мотивация напрямую зависит от понимания значимости знаний. Учитель при проектировании урока должен отдавать предпочтение таким видам деятельности учащихся на уроке, которые моделировали бы жизненные ситуации. Еще одним примером может служить ролевая игра - смоделировать ситуацию, в которой детям предлагается отправиться в виртуальное путешествие на поезде, самолете и в другую эпоху. Игра направлена не только на формирование предметных результатов. Идёт процесс формирования регулятивных, познавательных и коммуникативных универсальных учебных действий, необходимых учащимся для овладения ключевыми компетенциями. Очень важным является в регулятивных умениях – самоконтроль. Обучать самоконтролю и самооценке своей деятельности на уроке учащихся необходимо уже с первого класса.

Этап рефлексии на уроке при правильной его организации способствует формированию умения анализировать деятельность на уроке (свою, одноклассника, класса). В конце урока учащиеся отвечают на вопросы (тема урока, виды деятельности определяют содержание вопросов).

Что касается внеклассной работы, то вот уже на протяжении многих лет я использую ее в своей практике. И здесь могу привести в пример наработки по теме, над которой работаю: «Методы педагогической драматургии в учебной и внеклассной работе» (МПД)

Вопросы для изучения:

1.Чему могут научиться учащиеся, изучая и анализируя драматическое произведение, которое решили поставить?

Понимать поведение героев и окружающий мир, в котором они живут.

Понимать динамику развития и преобразования их мыслей и чувств.

Осознавать, что перевоплощение при постановке литературно- музыкальных композиций является эффективным средством развития коммуникативных способностей.

2.Каким образом учащиеся учатся в процессе использования МПД?

Через практические ситуации, которые формируют необходимые навыки посредством изучения содержания текста и его интерпретации на сцене.

3. Чем отличается обучение с использованием МПД от других?

Вся внеклассная работа направлена на конкретных учащихся и их потребности, имеющими эстетически- когнитивную и эмоциональную основу.

На уроках литературы этот МПД может продолжиться через написание сочинений: отзывы, эссе, репортажи, предлагаемые мини- сценарии, в которых учащиеся выражают свое видение. Как показывает практика – это развивает творческие способности детей. Способность и готовность к творчеству становятся чертой личности человека, креативностью. Поэтому в деле воспитания, образования понятие «творчество» обычно связывают с понятием «способности», «развитие», «одаренность». Также к внеклассной работе я стараюсь привлечь ребят разных возрастов. И здесь обязательно привлекаю учащихся начальной школы. Выступления ,допустим, учащихся первого , пятого и десятых классов. Мы с ребятами ставили литературно-музыкальные композиции: «Мы в ответе за тех, кого приручили», «Вечные образы- мама, родина, женщина», «Болдинская осень». Разработки данных мероприятий мы обязательно обсуждаем с ребятами. Подобные литературно-музыкальные композиции развивают работу по преемственности, а ребятам прививают нравственные качества: взаимовыручку, уважение к младшим и старшим товарищам, умения находить общий язык в совместной работе, несмотря на разницу в возрасте. Есть еще одно направление, которое помогает мне в работе- это спецкурс «Риторика», разработанный и адаптированный к десятому и одиннадцатому классам. На занятиях ребята развивают не только свои ораторские способности , умения и навыки работы с аудиторией, представления себя, но риторика- это еще и наука мысли. А значит, она поможет в дальнейшем учащимся реализовать себя через создание текстов для выступлений. Ведь цель конструктивистского преподавания состоит в том, чтобы развить глубокое понимание предмета учениками, обеспечив использование и применение знаний вне класса на основе предыдущего своего опыта.

Необходимо построить работу как на уроке, так и во внеклассной работе, которая была бы направлена на максимальное развитие творческих способностей детей. Прежде всего, это должен быть принципиально новый качественный подход в обучении, в основе которого лежат принципы личностно-ориентированного подхода.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Хуторской А.В., «Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения», М., 2000 г.
2. Зеер Э.Ф. «Ключевые квалификации и компетенции в личностно- ориентированном профессиональном образовании», журнал «Образование и наука», № 3, 1999.
3. Князькова И.В. «Метапредметность. Что это?»
4. А.В.Хуторской «Метапредметный подход в обучении», Москва, 2012.

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аннотация

Мақалада белгілі қазақ ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің XIX ғасырда білім беру, педагогикалық ғылым туралы айтқан және білім берудің қазіргі аксиологиялық тәсілдерімен үндес көзқарастары ұсынылған. Педагогикалық іс-әрекеттің құндылық бағдары Алтынсариннің шығармашылығымен хат алмасуы мысалында қарастырылады.

Түйінді сөздер: аксиологиялық тәсіл, педагогикалық құндылықтар, рухани-адамгершілік құндылықтар, Ыбырай Алтынсарин, білім.

Аннотация

В статье представлены взгляды известного казахского просветителя Ибрая Алтынсарина образование, педагогическую науку, высказанные им в XIX веке и созвучные современным аксиологическим подходам образования. Ценностные ориентиры педагогической деятельности рассматриваются на примере творчества и переписки Алтынсарина.

Ключевые слова: аксиологический подход, педагогические ценности, духовно-нравственные ценности, Ибрай Алтынсарин, знания.

Abstract

The article presents the views of the famous Kazakh educator Ibray Altynsarinan education, pedagogical science, expressed by him in the XIX century and consonant with modern axiological approaches to education. The value orientations of pedagogical activity are considered on the example of Altynsarin's creativity and correspondence.

Keywords: axiological approach, pedagogical values, spiritual and moral values, Ibray Altynsarin, knowledge.

Әр халықтың тарихта өшпес із қалдырған және ұлттың түсі мен мақтанышын дұрыс құрайтын тұлғалары болады. Ыбырайдың есімі Қазақстанда ерекше құрметке ие

Алтынсарин, 19 ғасырдың көрнекті ағартушысы, этнограф, ақын, прозашы, аудармашы, Қазақстанның солтүстігінде зайырлы білім беру жүйесін ұйымдастырушы, өзінің барлық ересек өмірін қарапайым отбасынан шыққан балаларға мектеп құру мен қазақ халқын таныстыруға арнады.

Ыбырай Алтынсарин Елбасы, Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Ыбырай Алтынсарин Елбасыны «Қазақстандағы халық ағарту ісінің бірінші елшісі» деп атады, біздің ұлы жерлесіміздің, педагог, ағартушы, қоғам қайраткерінің орасан зор үлесін атап өтті. Қазақстандағы білім беру жүйесі [6, с.290].

Ыбырай Алтынсарин мұғалім-ғалым болмағанына қарамастан және жазбаған ғылыми еңбектер, бүгін біз оның педагогикалық мұрасы туралы айтып отырмыз, балалар мен жастарға арналған кітаптар, әлем әдебиетінің үздік үлгілерінің қазақ тіліне аудармалары, этнографиялық очерктер, авторлық өлеңдер, ертегілер мен әңгімелер, мұқиятхалық ертегілері, хаттар жиналды. Бұл материалдардың барлығында рухани -адамгершілік құндылықтардың тереңдігі тұрғысынан ерекше үлкен аксиологиялық потенциал бар.

Эмоционалды қанықтылық пен мінез -құлық үлгілерін, қалыптастыратынның бәрін адамның жеке басы, оның құндылық негізін табуға мүмкіндік береді, оның жеке және кәсіби дамуына ынталандырады және бағыттайды, өмірлік мақсаттарға жетудегі тұрақтылық пен табыстың кепілі болып табылады.

И.Алтынсариннің педагогикалық мұрасының аксиологиялық аспектісін зерттей отырып, біз оның өмірі оның бар болуының мәнін үнемі түсіну екенін байқаймыз. Бұған оның мұрасында көптеген дәлелдер бар. Міне солардың бірі: арнайы тапсырма бойынша шенеунік

Н.И.Ильминскийге жазған хатында ол былай деп жазады: «Бәрі ойдағыдай болып көрінгенімен, мен қымбат зат ұстаған адамның қалтыраған күйндемін. оның қолдары, әр минут сайын қорқынышпен айналасына қарайды, сондықтан оны алып кетпес үшін оның ... Он жыл пайдалы және пайдасыз қамқорлықта, кейде төтенше жағдайда өттіжұмыс, саяхат және т.б.35-36 бб.].

Күмән, кейде жұмысқа қанағаттанбау, оның халқының білім алуына қызмет етуінің қозғалтқышы болды. Әрбір жаңа бизнес үшін ол үлкен кәсіппен айналысты жауапкершілік пен энергия.

Н.И.Ильминскийге жазған хаттарының бірінде ол былай деп жазады: «8 қаңтарда мен көптен күткен мектептің ашылуы болды және 14 қырғыз ұл, ұл

даңқты, ақылды. Қошқарға аш қасқыр сияқты, мен балалардың тәлімін құмарлықпен қабылдадым;

Ыбырай Алтынсарин мұрасында ол үшін қандай құндылықтар болғанын байқауға болады.

Оқытуда маңызды:

- гуманистік құндылықтар;
- рухани -адамгершілік құндылықтар;
- интеллектуалдық құндылықтар;
- әлеуметтік құндылықтар;
- шығармашылық өзін-өзі жүзеге асырудың құндылығы.

Ы.Алтынсарин оқу үрдісіндегі басты гуманистік құндылықтар оқушы, оның жеке басының ерекшелігі мен даралығы, оның дамуы мен өзін-өзі тану, оның балалық шағы. Бұл оның барлық оқу, кәсіби қызметіне енеді. Мектептерді ашу, қалыптасуына жағдай жасау оқушы тұлғасы, дидактикалық материалдарды дамыта отырып, Ы.Алтынсарин ынталандырады.

Балалық шақты балалар үшін сақтаңыз, өйткені ерте, сауатсыз өсу - бүкіл халықтың бақытсыздығы, оларды бақытты болашақтан айырады. «Мектептер - негізгі бұлақтар қазақтардың тәрбиесі, - деп жазды 1871 жылы Ы.Алтынсарин, - ... олар туралы және әсіресе олар үміт, олар - қазақ халқының болашағы »[2].

Ы.Алтынсарин адамгершілікке тәрбиелеуді оқушының жеке басын қалыптастырудағы басты міндет ретінде қарастырды, ол бай ауыз әдебиетінен көздерін тапты.

Халықтық өнер. Шығармалар туралы әңгімелері мен өлеңдерінде ол басты назар аударады, мейірімділік, бейбітшілік, мейірімділік, жанашырлық, адалдық, қарапайымдылық, адалдық, әділдік, патриотизм сияқты негізгі рухани-адамгершілік құндылықтар бойынша.

Ол Н.И.Ильминскийге жазған хатында: «Жақында мен сіздің хатыңызды алдым, онда сіз Мозохинге қатысты сізге келген жауаптар туралы хабарладыңыз. Ол шынымен де өз ісін мінсіз жүргізеді, бұл бүкіл аймақтағы ешкім сияқты, бұл жоғары басшылардың пікірін айтпағанда, айналадағылардың пікірінен айқын көрінеді.

Қазақтан шыққан нағыз шынайы және жанқияр патриот, халық мұғалімі, әдіскер, алғашқы теориялық мұғалім, ғалым Ыбырай Алтынсарин ойларының ұлылығы қазіргі заманның дамуына қуатты стимул болып табылады. Ал оның мұрасының педагогикалық құндылықтары бүгінде де барлығын шабыттандырады. Зерттеушілер мен оның жаңашыл идеяларының ізбасарлары. Өткендегі педагогикалық түсініктерге ретроспективті қарау аксиологиялық эволюцияны бақылауға мүмкіндік береді. Білім беру процестерінің аспектілері, олардың қазіргі дамуының дәлелі терең тарихи тамыры бар. Сондықтан да атақты қазақтың көзқарастары ағартушы Ыбырай Алтынсарин білім, педагогика ғылымы туралы білдірді олар 19 ғасырда ерекше заманауи және өзекті болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтынсарин І. Шығармалар жинағы. [Мәтін]: 3 томдықта / Ы.Алтынсарин. - Алматы, «Ғылым» Қаз КСР, 1975 - 1 -том. - 360 б.

2. Алтынсарин И. Жиналған шығармалар: үш томдық. Т. 2. / Алтынсарин. - Алматы: Ғылым, 1976. -- 423 б.
3. Алтынсарин И. Жиналған шығармалар: үш томдық. Т. 3 / И.Алтынсарин. - Алматы: Қазақ КСР «Ғылым» баспасы, 1978. - 352 б.
4. Алтынсарин И. Таңдамалы шығармалар / И. Алтынсарин.; комп. Б.С.Сүлейменов. - Алматы: АНКАЗСР, 1957. -- 465 б. - URL: <https://pubhtml5.com/poge/woxz/basic/51-100>.
5. Алтынсарин И. Таңдамалы хаттар / И.Алтынсарин. - URL: <https://kzref.org/moskovskijpatriarhat.html>? Бет = 18.
6. Назарбаев Н.А. Тарих толқынында. - Алматы: Атамұра, 1999.- 292[4] б.
7. Слесарь М. В. Ыбырай Алтынсарин мұрасындағы педагогикалық құндылықтар мәселесіне /М. В. Слесарь // Хабаршы «Өрлеу» - кст. - 2015. - №4. - С. 7-10.

*Даулетова Ж.Б., Болатбекова А.Б. информатика пәнінің мұғалімі
№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

ЭКОНОМИКАДА ЖӘНЕ ҚОҒАМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ДАМУ РӨЛІ

Қазіргі таңда ғылымды қажетсінетін заманға өту кезеңінде барлық сала ақпараттық технологияға (АТ) мұқтаж. Ақпараттық технология біздің өмірімізге 19 ғасырда келе бастады. Үлкен ЭЕМ ақпаратты өңдеуде үрдісті қайталауда автоматтандыру үшін қолданылды. 1960-1980 жылдар аралығында ақпаратты өңдеумен байланысқан 12 миллионнан аса жұмыс орны автоматтандырылды. Бұл өндіріс орындарының азаюына алып келді, бірақ толығымен ұйым еңбегіне әсер етпеді. Артынша дербес компьютерлердің пайда болуы ақпараттық революциямен байланысты болды. Ақпарат экономикалық ресурс болды. Компьютерлендіру барлық салада пайда болды. Жаппай дербес компьютерлерді және ақпараттық желіне пайдалану жұмыс орындарды ақпаратты автоматтандыруға алып келді. [2]

Бүгінгі күнде ақпараттық технологияда инвестицияның негізгі нәтижесі компанияның функционалдық тиімділігінің негізгі көрсеткіші болады. Дегенмен қазіргі ақпараттық экономикада ақпараттық технологияда өндіріс еңбегінің және экономикалық өсуі әсер етеді. Бүгінде ақпараттық қоғамның қарқынды дамуында телекоммуникациялық технологияны қолдану еңбекке дәстүрлі көзқарасты өзгертті. Енді жұмыскерлерде өздігінен жұмыс уақытын анықтай алу мүмкіндігі пайда болды. Ақпараттық технологияны тарату еңбек тиімділігін көтеруге алып келді. Мұндай өзгеріс өндірістің даму процесін ұсынады және экономикалық өсу сапасының өзгергені ақпараттық технологияны қолданумен өзгергені байқалады. Дегенмен қазіргі әдістің кемшілігінен сапалы көрсеткіш есебі есепке алынбайды. Бұл кемшілік есептеудің нақты әдісінің жоқтығын көрсетеді. Нәтижесінде статистикалық мәліметтер XX ғасырдың соңында 13 000 ірі әлемдік компанияларда ақпараттық технологияның экономикалық әсері байқалмады және жиынтық пайда ақпараттық технологияға кеткен шығыннан аз болды. Зерттеушілердің басым көпшілігі ақпараттық технологияны енгізу еңбек ресурстарының құрылымын өзгерткен, инновациялық ресурстарды басқаруда тәжірибенің аздығы жаңа технологияның қиындығымен байланыстырады. [3] Яғни ақпараттық технологияның және еңбек өндірісін тиімділігін бағалау бірнеше жаңа технологияны дамытқаннан кейін жүргізу керек еді. Қазіргі таңда мұны тек дамыған елдерде ғана жүргізуге болады. Экономикасы өтпелі елдерде мұндай объективті бағалау жүргізу ерте. Әр мемлекетте бүгінгі күннің негізгі тенденциясы ақпараттық телекоммуникациялық технологияны қолдану болып табылады: сандық тасымалдауды, ұялы байланысты, Ғаламтор желісін, электронды схемасын қолдану. Соңғы жылдардың статистикасы, желі бойынша жаңа қызмет түрлерінің

қарқынды дамуы жаңа жұмыс орындарының пайда болуымен байланысты. Сонымен Ғаламтордың аумағында жарты миллионнан аса жұмыс көзі пайда болды. [1]

Ақпаратты өңдеу - білімнің кеңейтілген объективті бар шындық және процесс. Берілген программа бойынша мәліметтермен белгілі бір әрекеттерді орындау. Мұндай әрекеттерге мәліметтерді іздестіру, мәліметтерді сорттау, оларды таңдау және біріктіру жатады. Экономикалық және инженерлік-есеп-қисаптар, ғылыми-техникалық мәселелерді шешу және өндірісті басқару мәселелері де мәліметтерді өңдеу процесі болып саналады. Ондағы алғашқы мәліметтер есептеулер жолымен соңғы нәтижеге айналады. [5]

Бүгінгі таңда «ақылды технологиялар» адамзат өмірінің барлық саласына қарқындап еніп, оның ажырамас бөлігіне айналууда. Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жақсартуды бағытқа алған мемлекеттердің барлығы ұстанатын жаһандық тренд, үрдіс. Бұл орайда, тартыншақтап қалуға, бөгелуге мүлде болмайды, себебі бөгеліп қалған аз ғана уақыт бізді бірнеше жыл кейінге шегеріп тастайды. Осы үрдіске бүгіннен бастап бел шешіп кірісу арқылы болашақ ұрпақтың табысты өмірінің іргетасын қалаймыз.

Smart технологиясы — жүзеге асатын мақсаттарды қалыптастыру үшін заманауи тәсіл. Яғни, ақылды технология, ақылды техника, пайдалануға ыңғайлы, мейлінше ықшам, көп функциялы құрылғыларды атаймыз. Педагогикалық үдеріс тұрғысынан қарастыратын болсақ, оқытудың бұл түрі электронды оқыту, мобильді оқыту, кез-келген жерде, кез-келген ортада оқыту деген мағынада жұмсалады. SMART – мақсат бойынша басқарудың белгілі әдісі.

Бүгінгі таңда кез келген мұғалім қайда жұмыс жасайтынына, қандай пәнді жүргізетініне қарамастан, ол интерактивті технологияларды пайдалану саласында құзыретті болуы қажет. Шынында да, интерактивті технологиялар ақпаратты ұсыну, мұғалімнің жұмысын жеңілдететін құрал ғана емес, сондай-ақ кәсіби міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін білім беру үрдісін өзгерту құралы болып табылады. XXI ғасыр –технология ғасыры болғандықтан, Қазақстан әлем бойынша ең жаңа деген оқу формаларын зерттеп, білім саласында үнемі жаңарту жасап келеді. Сонымен қатар өкініштісі елімізде ақпараттық қоғам әлі толық қалыптаспай жатыр. Сұранысқа орай технология даму үстінде. Бірақ соңғы жылдары Smart технологиясы ұғымы яғни ақылды оқыту пайда болды және Smart қала, Smart фон, Smart құрылғы, Smart қондырғы, Smart орта деген тіркестерді жиі естіп жүрміз. Қазіргі таңда Smart технологиясын өндірушілер – АҚШ, Канада, Оңтүстік Корея елдері. Қазір елордамызда да Smart мектептер қалыптасып келеді.

Сонымен Smart дегеніміз не? Smart ағылшын тілінен аударғанда «ақылды» деген мағынаны білдіреді. Ал технологиялық сипатта да осы мағынада жұмсалады. Яғни, ақылды технология, ақылды техника, пайдалануға ыңғайлы, мейлінше ықшам, көп функциялы құрылғыларды атаймыз. Ал педагогикалық үдеріс тұрғысынан қарастыратын болсақ, оқытудың бұл түрі электронды оқыту, мобильді оқыту, кез келген жерде, кез келген ортада оқыту деген мағынада жұмсалады. [2]

Қазіргі кезде әлемнің түкпір-түкпіріне SMART Technologies компаниялары инновациялық құралдарын ұсынып, жұмыс пен оқытуға деген адамның көзқарасын түбірімен өзгертті. Бұл компанияның жұмыс нәтижесін тапсырыс берушілер: бұлар мұғалімдер, оқушылар және де іскер адамдар.SMART өнімдерін әлемнің 175 елі кең қолдануда. Қазіргі таңда Smart технологиясын

өндірушілер – АҚШ, Канада, Оңтүстік Корея елдері. [3]

Smart оқыту — оқытудың жаңа түрі, уақытқа, кеңістікке шектелмей, ыңғайлы білім алу мүмкіндігі қарқынды дамып келе жатқан бірегей үдеріс. Бұл әлеуметтік желілер арқылы білім алу, алмасу, жеке тұлғалық ерекшеліктерді ескере отырып оқыту қызметі, оқушыға бағытталған, бағдарланған, орталықтандырылған оқыту ортасы. Smart технологиясы көптеген маңызды мәселелерді шешуге ықпал етеді.

1-сурет. Smart технологиясының маңыздылығы.

Ғылыми көзқараспен қарағанда кез-келген ақылды технологияның құрылу негізінде олардың сапалы және санды мінездемесін анықтайтын, сондай-ақ оның құрылу моделін анықтайтын бірнеше принциптер болуы керек. Мысалы кез-келген ақылды технология ішкі синергиясы барын куәландыратын сыртқы сигналдарды максималды көлемін өздігінен өңдей алатын мүмкіндігі бар «өзін-өзі басқару заңына» бағынуы керек. [6]

Қазіргі заманғы қоғамда ақпараттандыру процесінің бірі білімдегі ақпараттану-білім саласындағы әдістемелер және практиканы қолдану және қазіргі бір сөзбен айтқанда тәрбиелеудегі психологиялық-педагогикалық оқу мақсатын дамытуға бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды қамтамасыз ету процесі. Ақпараттану процесі экономикалық саланың да қарқынды дамуына әсер етті. Олардың қазіргі заман шарттарына бейімділік құралы және радикалды жетілдіруі жаңа компьютерлерді және телекоммуникациялық техниканы қолдануға, олардың негізінде жоғарғы әрекетті ақпараттық басқару технологиясының құрылуы мүмкін болды. Қолданбалы информатиканың құралы және әдісі менеджментте және маркетингте қолданылады. Компьютерлік техникаға негізделген жаңа технологиялар менеджменттің ұйымдастыру құрылымын, регламентін, кадрлық әлеуетті, құжаттағы жүйені, ақпаратты бекіту және беру радикалын өзгертуді талап етеді. [7]

Қоғамды ақпараттандырумен бірге болып жатқан процестер адам қызметінің барлық түрін интеллектуалдайтын ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуына әсер еткен жоқ, сондай-ақ жеке адамның шығармашылық потенциалын дамытуды қамтамасыз ететін социумның сапалы жаңа ақпараттық ортаны құрды. Шынында да қазіргі ақпараттық технологияның арқасында білімді алу және адам капиталын жинақтау процесі үздіксіз, ал оның сапалы құрылымы тоқтамай өсіп жатыр. [9]

Білім технологиялары-білім ақпаратын дидактикалық әдістер және қабылдауды беру үшін қолданылатын кешен. Білім технологиясының ерекшеліктері техникалық құралға қарым-қатынасы бойынша озыңқы мінездемесі.

Білімге компьютерді енгізу барлық оқу процесін қайта қарауға алып келеді. Интерактивті ортада «оқушы-компьютер-мұғалім» синтетикалық ойларды активтендіретін технологияларды қолдану есебінен образды ойлауға көп көңіл бөлу керек. Бұл дегеніміз оқу материалын ұсыну кезінде мұғалімнің ойын образ түрінде беру. Басқаша айтқанда білім технологиясында басты кезең білімді, ақпаратты, ойды визуализациялау.[8]

XXI ғасыр – технологиялар ғасыры болып отыр. Мобильдік құрылғылар, Интернет желілері өмір сүрудің қарапайым күнделікті дағдысына айналып, ақпараттық технология адам өмірінің маңызды бөлшегі болып кірігіп кетті. Сандық қоғам, сандық орта қалыптасты. Дамыған мемлекеттер технологияларды адам игілігіне пайдалану мүмкіндіктерін мейлінше арттырып жатыр. Интернет желілері адамның әр түрлі бағытта дамуына мол мүмкіндік береді.

Адам үйде отырып-ақ, кәсіпкерлікпен де, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен де, шығармашылықпен де айналыса алады. Ақпараттық қоғамда адамның өзіндік ойлауы, әрекетке шығармашылық тұрғыдан қарап, ыңғайлы жол таба білуі маңызды болып табылады. Соның нәтижесінде интеллектуалды экономика қалыптасып, технологияның қарқынды дамуына мүмкіндік туып отыр. Бұл өзгерістер алдымен, білім саласына тікелей байланысты. Соған орай білім берудің жаңа философиясы қалыптасып, модернизация қарқынды жүріп келеді. Білім беру саласында дәстүрлі оқыту электронды оқытуға, электронды оқыту Smart оқытуға ауысты. Орта білім беруде оқушылардың өздігінен дербес білім алуына басымдық берілсе, біліктілік арттыру жүйесінде қашықтықтан оқыту, корпоративті оқыту кеңінен қанат жайды. Ендігі міндет – сол алған білімнің адамға қызмет етуіне мүмкіндік беретін Smart оқыту ортасын дамыту. [10]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Вальяно Д.В. Информационные технологии: расходная статья или фактор роста?
2. Павлова М.Ю. Об использовании научной составляющей при формировании профессиональных качеств инженера // Вестник Воронежского института высоких технологий. – 2012. – № 9. – С. 144-145.
4. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования./И.В. Роберт – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.
5. Умные технологии. [электронный ресурс] // Википедия, режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Пірәлиев С.Ж., Даутов С.Б., Симтиков Ж.Қ. Елбасы және отандық білім жүйесі,- Алматы, Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат», 2011 жыл.
7. http://partavl.ru/interwrite_board
8. http://www.classic-s.ru/?id_razd=28
9. Семиохина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 1 (135). — С. 260-262. — URL: <https://moluch.ru/archive/135/37926/>
10. Электронды ресурс: <https://www.mk.ru/economics/2019/02/28/rossiya-otstala-otrazvitykh-stran-po-proizvoditelnosti-truda-na-40-let.html>

*Р. Ү. Демесинова бастауыш сынып мұғалімі
Қарағанды облысы, Шет ауданы, Ақсу – Аюлы елді мекені.*

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ - БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ

Аннотация: Жаңа инновациялық технологияларды сабақта қолдану – сапалы білім берудің кепілі болып саналады.

Аннотация: Использование новых инновационных технологий на уроках является залогом качественного образования.

XXI ғасырда біздің еліміз ғаламдану және жаһандану процесіне көшуді бастады. Осы процесті жандандырып дамытуда жас ұрпақтың білімі мен біліктілігі орасан зор рөл атқарады. Жаңа заман талабына сай жаңашыл мұғалімдерге білім сапасын көтеруде жаңа инновациялық технологияларды дұрыс және сауатты қолдану жылдан-жылға күрделі және өзекті мәселеге айналууда.

Қазақтың заңгер жазушысы Мұхтар Әуезов: «Халық пен халықты теңестіретін – білім», - деп айтқандай, білім бәсекесіне бейім шәкірт

Тәрбиелеу – біздің басты мақсатымыз. Бұл мақсаттарға жету үшін мұғалімнің ізденісі, жаңа тәжірибе, жаңа технологиялар қолдану қажеттілігі туындайды. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Танымал американдық ғалым, педагог, философ, профессор Джон Дьюидің «Егер біз балаларымызды кешегідей оқытатын болсақ, онда біз оның ертеңін ұрлаймыз» - деген сөзін негізге ала отырып болашақ ұрпақты заман талабына сай оқытуымыз керек. [1] Сондықтан, келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі. Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу - тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр, яғни білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болды. Атап айтқанда:

– білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттілерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде;

– ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон немесе радиобайланыс қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

– баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

– мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі рөліне мән берілуде;

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаев:

«...Адамзат үшін ХХІ ғасыр жаңа технологиялардың ғасыры болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз... Ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздардың қолында» - деген болатын. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі. Сондықтан мұғалімнің әр сабағына дайындығы,

ізденісі жоғары деңгейде, көп түрлі оқыту әдістерімен жүргізілуі керек. Оқушыларға білім негізін меңгертуде жаңа инновациялық технологиялардың сан алуан түрлері бар.

- Жобалау, саралап оқыту технологиясы
- Интерактивтік әдіс технологиясы
- Модульдік, деңгейлеп оқыту технологиясы
- Білім берудің жаңа инновациялық технологиялары
- Ақпараттық оқыту технологиясы
- Ойын технологиясы
- Білім берудегі интерактивті технология т.б. [2]

Іздену жолдары арқылы ұстаздар әр түрлі оқыту әдістерін меңгеріп білім үрдісіне қолданып келеді. Оны таңдап алу мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Мысалы, белгілі бір тақырыпты немесе тарауды аяқтаған соң оқушылардың білімін тексеру үшін «Солай ма? ...» әдісін қолданып келемін. 3-сыныпта «Сөйлем» туралы тақырыпты аяқтаған соң оқушыларды жұптастыра отырғызып, әр жұпқа бірнеше ереже, анықтама, тұжырым жазылған парақша беремін.

Мысалы: Хабарлы сөйлем дегеніміз не? «Солай ма? ... »

- Бірдеңе жайында хабарлау мақсатымен айтылған сөйлемді хабарлы сөйлем дейміз.
- Бірдеңе жайында сұрау мақсатымен айтылған сөйлемді сұраулы сөйлем дейміз.

Оқушылар өз жұбымен ақылдасып, дұрыс ереже, не дұрыс анықтаманы табады, мысал келтіреді, дәлелдеп айтады.

Сұрақтар шеңбері әдісі: Бұл әдісті әдебиеттік оқу, дүниетану, жаратылыстану сабақтарында белгілі бір тақырып бойынша немесе тарау бойынша қайталау сабақтарында қолданамын. Оқушылар шеңбер жасап отырады. Бір шеңберде 5 - 6 оқушы болу керек. Әр шеңбердегі оқушыларға тақырыпты, не тарауды ашатын сұрақтар беріледі. Ойлануға 3 немесе 5 минут беріледі. Бірінші шеңбердегі оқушылар бірінің сөзін бірі толықтырып, сұраққа жауап

береді. Екінші шеңбердегі оқушылар бірінші шеңбердегі оқушылардың жауаптары дұрыс болса, жалғастырып сөйлейді, дұрыс болмаса қатесін түзеп толықтырып айтады. Осылай ең ішкі шеңберге дейін айтып шығады. Оқушылар бір тақырыпты, не бір тарауды толық түсіндіріп, дәлелдеп, өз пікірлерімен қорытынды жасап айтады. Сонда оқушылар бір – бірін тыңдайды, сөйлеуге машықтанады, өз пікірлерін айтады, барлық оқушы қатысады. Сол сияқты, жеке тұлғаға бағытталған оның шығармашылығын дамытып, білім сапасын арттырып білімді толық меңгертудің әдісі – Блум жүйесінің 6 қадамын пайдаланамын. Мысалы, әдебиеттік оқу пәнінде Қаныбек Әбдуовтың «Құралай» әңгімесін өткізудегі тәжірибем:

Реті	Оқушының іс – әрекеті
Білу	Әңгімені оқып шығады. Құралай қандай аңның төлі екенін айтып, білгендерін ортаға салады.
Түсіну	Түсінгендерін әңгімелеп айтады, әңгімедегі әр азат жолдың мазмұнын салыстырады, өз ой- пікірлерін айтады.
Қолдану	«Үштік әдіс» бойынша үш топқа бөлінеді. 1 топ: «Атасы ауа райын қалай болжады?» 2 топ: «Құралай» 3 топ: «Атасының ақылы» деген тақырыптар бойынша постер жасап, қорғауға кіріседі. (Суреттер бойынша, дөңгелек үстел, Даналық ағашы, сахналық көрініс т.б).
Талдау	Әңгімедегі мақал сөздің немесе «Дарқан даланың тілін ұқ, сырын сезінуге тырыс» деген сөйлемнің мағынасын ашып түсіндіреді.
Жинақтау	«Құралай» тақырыбына 5 жолды өлең, синквейн жазады. Әңгіме бойынша өз ой пікірлері мен ойтұжырымдарын айтады.
Бағалау	Мен ойлаймын .... Мен әңгімедегі айтылған пікірге немесе сөзге қосыламын .... Мен киікті, ақбөкенді атып, өлтіргендерге қарсымын. Өйткені ...

БІЛІМ ИГЕРУГЕ 6 ҚАДАМ.

Блум жүйесі уақытты тиімді пайдалануға үйретеді және сапалы білімге қол жеткізуге мүмкіндік туғызады.

Нәтижесі:

- қызығушылығы артады;
- бір-бірін тыңдайды;
- ойлау, есте сақтау қабілеті дамиды;
- өзіндік пікірі қалыптасады;
- татулықта, топпен бірлесіп жұмыс жасайды; [3]

Теориялық білімді игерту мен жаңғырту және жаңа жағдайға іс жүзінде лайықтап қолдануға үйреткенде ғана білім алушылардың алған білімі мен біліктілігі шынайы қалыптасады. Осындай жолмен қалыптасқан білім мен біліктіліктің танымдық маңызы да зор болады. Әр оқытушының оқытуда, үйретудегі өз тұғынамасы болу қажет. Қытай ғұламасы Конфуций: «Маған айтсаң, мен ұмытып қаламын. Маған көрсетсең, мен есімде сақтай аламын. Маған осыны істеуге мүмкіндік берсең, сонда бұл мәңгілік менікі болып қалады» - деген екен.

Сондықтан да, тыңдаушының белсенділігін арттырып, білім сапасын көтеретін, ойлауға, есте сақтауға, жылдамдыққа, шығармашылыққа үйрететін ол жаңа инновациялық әдіс – тәсілдерді әр ұстаз қолдана білу керек. Осыған байланысты бүкіл білім беру ісі оқушыларға, оның тұлғасын, оқыту мақсаты, мазмұны мен ұйымдастыру формасы жағынан оқушының барлық қабілеттерін дамытуға бағытталады. Ондағы негізгі мақсат оқушыға сапалы білім беру. Қазіргі жас буын – болашақ еліміздің келер күнгі келбеті. Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала береді. Сананың ашықтығы, ойдың ұшқырлығы, зейіні мен ынтаның жоғарлығы жер шарының өзіне қатысты аумағында және өз елінің айналасында не болып жатқанын түсінуге мүмкіндік береді;

- ол жаңа технологияның ағыны алып келетін өзгерістердің бәріне дайын болу деген сөз;

- бұл өзгелердің тәжірибесін алып, ең озық жетістіктерін бойға сіңіру мүмкіндігі.[4]

Сондықтан болашақ ұрпақты жаңа тұлға ретінде тәрбиелеу қазіргі заманғы педагог, жаңашыл ұстаздардың ғана қолынан келеді. Өйткені, біздің ұлтымыз, еліміз, болашақ Қазақстан сапалы, білімді биік шыңнан көрінбек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.А. Қ. Әлімов Оқу құралы «Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану» Астана – 2014 жыл.

2.А. К. Мыңбаева, З. М. Садвакасова: Оқу құралы, «Оқытудың инновациялық әдістері немесе сабақты қалай қызықты өткізуге болады». Алматы – 2010 жыл.

3.Қ. Ахметұлы, Т. Баймолдаев: «Жаңа буын оқулықтары арқылы жас ұрпаққа білім беру жолдары», Алматы, 2008 жыл.

4. Ә. Жүнісбек: «Жаңа технология негізі – сапалы білім». – //Қазақстан мектебі, №4, 2008 жыл.

*Дикань Н.П. учитель хореографии
ЧУ «Школа свободного развития «Альтер», г. Караганда
Белая Н.И. учитель начальных классов
КТУ ОШ №27, г. Караганда*

РЕАЛИЗАЦИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ ХОРЕОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

На сегодняшний день демократические преобразования в Казахстане связаны с перспективой развития человеческого потенциала общества, который во многом обусловлен состоянием системы образования, а именно поиском новых возможностей для её совершенствования. Одним из главных условий реализации одинаковых прав на приобретение качественного образования без исключения всеми детьми, является внедрение инклюзивного образования, которое на современном этапе является одной из важнейших стратегий государственной политики и набирает масштабные обороты, проявляющиеся в социальной политике по социальной интеграции [1]. Инклюзивное образование в Казахстане опирается на основополагающие законодательные и нормативные документы, предназначенные для всех уровней учреждений образования, в том числе и учреждений системы дополнительного образования.

В настоящее время дополнительное образование подрастающего поколения представлено целым рядом направлений, одним из которых является художественно-эстетическое, а именно хореографическая образовательная деятельность. В данной деятельности можно выделить занятия по одному из направлений хореографии - классическому экзерсису, влияющему на различные группы мышц и формирующие правильную постановку корпуса, координацию. Такие занятия влияют на весь суставно-мышечный аппарат, устраняют физические недостатки (сутулость, перекос плеч, косолапость и другие), кроме того, способствуют развитию всего организма, а также лёгкому и гибкому регулированию своих движений.

В дополнительном образовании особое место уделяется танцевальной арт-терапии как направлению психотерапевтической и психокоррекционной практики, а именно объединению видов искусства, используемых в лечении и коррекции человека. Многие исследователи (В.В. Козлов, А.Е. Гиршон, Н.И. Веремеенко и др.) подчёркивают, что она прекрасно выводит из

депрессии, позволяя не держать негативные эмоции в себе, помогает справиться с многими серьёзными психологическими проблемами [2].

Занятия ребенка в группе предполагают не только обучение хореографических дисциплин, таких как ритмика, гимнастика, постановка концертного номера, а также и взаимодействие его в группе со своими сверстниками. Если обучение танцам использовать как инструмент в формировании разносторонней личности, то мы получим терапевтический эффект, значительно улучшив физическое, психическое и эмоциональное состояние ученика, что, в свою очередь, поможет ребёнку безболезненно «акклиматизироваться» в школе.

В педагогической практике использования танцевальной терапии хореографы преследуют следующие цели: коррекция психосоматических нарушений (снятие напряжения, избавление от страха); воздействие на эмоциональную сферу (повышение самооценки); коррекция коммуникативной сферы (помощь замкнутым, эмоционально неуравновешенным детям); развитие эстетических потребностей, расширение художественно-эстетического кругозора, активизация потенциальных возможностей в творчестве; борьба с гиподинамией.

Стоит отметить, что на сегодняшний день среди учителей общеобразовательных школ достаточно остро стоит проблема отсутствия необходимой подготовки к работе с детьми с особыми образовательными потребностями. Отмечается недостаточность профессиональных компетенций педагогов в работе в инклюзивной среде, присутствие психологических барьеров и профессиональных стереотипов. Поэтому, опираясь на опыт работы педагогов КГУ ОШ №27 г. Караганды, которая стоит у истоков внедрения программ инклюзивного образования, мы, педагогический коллектив ЧУ «Школа свободного развития «Альтер», используем методы и приёмы, способы организации детей с особыми образовательными потребностями, внося и свои коррективы в педагогический процесс. Хореографическая деятельность не входит в общеобразовательный государственный стандарт, поэтому в ЧУ «Школа свободного развития «Альтер» осуществляется в форме кружковой работы, которая обладает весьма значительным воспитательным потенциалом, определяемым природой искусства танца и спецификой построения образовательного процесса. Как показывают наблюдения, социализация «особенных» детей в учебной деятельности, благодаря занятиям танцами, проходит безболезненно. Они без труда выстраивают взаимоотношения со сверстниками, ощущают себя нужными как своему классу, так и школе в целом, в результате чего получая огромный положительный эмоциональный заряд.

В процессе изучения детей с ограниченными возможностями мы отметили следующее: наличие заболеваний опорно-двигательного аппарата, а также ухудшение таких качеств, как внимательность, двигательная память, равновесие, координация движений. Такие дети довольно быстро устают и теряют работоспособность, что затрудняет обучение и приводит к длительному разучиванию предлагаемых танцевальных комбинаций. Исходя из того, что в классе есть дети с особыми образовательными потребностями и обычные дети, педагог-хореограф ставит не только образовательную и воспитательную цели, но и решает коррекционно-развивающую задачу, которая должна чётко ориентировать его на развитие способностей, возможностей всех детей и на исправление имеющихся недостатков педагогическими и психологическими приёмами.

Таким образом, в ходе построения хореографических занятий необходимо придерживаться следующих требований:

1. Занятия строятся так, чтобы они могли воздействовать на растущий организм, способствовать укреплению здоровья ребёнка.
2. Танцевальные комбинации подбираются с целью стимулирования умственной деятельности обучающихся соответственно уровню восприятия и возрастным особенностям ребёнка.
3. Занятия ориентированы на развитие интереса к самостоятельному повторению и отработке выученных танцевальных упражнений.
4. Применение различных методических приёмов в организации занятий. В частности, таких как:

- метод показа важен при пояснении техники исполнения движения.

Новые движения демонстрируются в медленном темпе, повторяются несколько раз и сопровождаются подробным устным объяснением, пока обучающиеся не усвоят правила исполнения. Показ должен быть всегда точным, музыкально правильным. Простые по координации движения показываются лицом к занимающимся, с левой руки и ноги, сложные - спиной к занимающимся. Огромную помощь в проведении занятий оказывает зеркало: дети контролируют свои движения и соотносят их с действиями педагога-хореографа.

- метод «от простого к сложному», в котором одна танцевальная комбинация делится на несколько элементов по сложности, доступной детям.
- метод «от известного к неизвестному», а именно постепенное усложнение движений с добавлением элементов.
- метод наглядности, который в основном рассчитан на слабослышащих детей, раскрывается в следующих приёмах, используемых на танцевальных занятиях: считывание с губ, жестовая речь.
- игровой метод, состоящий из специально подобранных игр, отвечающих задачам и содержанию занятия, возрасту и подготовленности детей.

С целью смены видов деятельности танцы на занятиях необходимо чередовать с играми, что даёт детям возможность не только отдохнуть, но и поднимает настроение, развивает эмоциональность. Кроме того, с помощью игры формируются сложные умения и навыки, связанные как с нарушением слуховой, так и зрительной функции. Например, при обучении определять начало и окончание музыки на занятии используется игра «Ветер-Дождь»: с началом звучания музыки дети легко бегут по залу врассыпную - «ветер», с её прекращением каждый должен найти себе пару - сделать «домик», в котором дети прячутся от «дождя» и игра продолжается вновь.

Невозможно анализировать каждый конкретный метод отдельно от других, поэтому на занятиях хореографии мы используем совокупность методов, так как их взаимосвязь развивает интерес детей к хореографическому искусству, они получают удовольствие от учебной деятельности, что вызывает дальнейшее желание танцевать [3].

В работе с детьми с ограниченными возможностями необходимо учитывать и их психологические особенности, при которых следует обращать внимание на следующие моменты:

1. При выполнении танцевальных комбинаций ребёнок может растеряться, поэтому он должен располагаться таким образом, чтобы видеть впереди себя образец - другого ребёнка, тем самым ощущая поддержку.
2. Хороший результат даёт и распределение учащихся по парам при отработке танцевальных движений, чтобы один из учеников мог подать пример другому.
3. Необходимо постоянно напоминать о соблюдении дистанции в движении с целью обеспечения техники безопасности.
4. В разминке регулировать физическую нагрузку, варьировать количество повторений упражнений. Если ребёнок устал, то может отдохнуть.
5. Использовать зрительные ориентиры с целью лучшего запоминания ребёнком своего места в рисунке танца. Неплохим решением в этой ситуации может быть своевременная подсказка педагогом-хореографом жестами или партнёром по танцу ребёнку на заранее установленное место, на которое он должен прийти в конце какого-либо танцевального элемента.

Структура занятия и подача нового материала заранее продумываются. Перед изучением той или иной танцевальной композиции детям предлагают прослушать музыку, после чего передать ритм хлопками. И только после этого идёт показ и разучивание танцевальных элементов под счёт, а затем с музыкальным сопровождением. Педагог-хореограф выполняет упражнения вместе с детьми с целью увлечь их и усилить эмоционально-двигательный ответ на музыку. Значительным, с целью формирования детей, считается разучивание и исполнение танцевальных элементов в обе стороны, с обеих ног. Принцип симметричности, который

соблюдается при составлении комбинаций, способствует гармоничному развитию и распределению равномерной нагрузки в процессе исполнения на правую и левую стороны. Дети учатся правильно, выразительно и ритмично выполнять под музыку основные движения (танцевальный шаг, бег, прыжки), несложные композиции народных, балльных и эстрадных танцев. Внимание уделяется развитию способности импровизировать под музыку [3].

Успехов в результатах можно добиться только в том случае, если педагог не будет сравнивать детей друг с другом, так как мы все разные и равноценны, независимо от наших возможностей. Поэтому при оценивании ребёнка, имеющего особенности развития, можно следовать следующим рекомендациям:

1. Отмечать, именно, достижения ребёнка, а не акцентировать внимание на неудачах. Похвала педагогом является основой общения с ним.
2. Подчёркивать положительную динамику и личные достижения самого ребёнка (сегодня у тебя получается значительно лучше, чем вчера, а завтра будет ещё лучше, чем сегодня)
3. Стараться не обращать внимание на не очень серьёзные нарушения дисциплины (капризы, плаксивость, суетливость).
4. Придумывать «особые» слова, после произнесения которых ребёнок понимает, что поступает не должным образом. Иногда ребёнок действительно не понимает некоторые моменты, поэтому нервничает. Надо объяснить, замотивировать его.

Необходимо подчеркнуть, что особую роль в учебно-воспитательном процессе таких детей играет активное сотрудничество между педагогом и родителями, так как это помогает осуществлять модификацию организации образовательной среды ребёнка в соответствии с его реальными возможностями.

В заключение хочется отметить, что только педагог своими профессиональными компетенциями, при активной поддержке родителей, может выявить определённые возможности ребёнка с особенностями развития и помочь ему адаптироваться в обществе. Освоение танцевального искусства как одного из направлений дополнительного образования даёт шанс «особенному» ребёнку ощутить на занятиях хореографии уверенность в своих силах, раскрыть в себе талант, несмотря ни на какие трудности, почувствовать радость общения со взрослыми и детьми, тем самым раскрасив свой чёрно-белый мир разноцветными красками.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Батракова Н. Инклюзивное образование: как в Казахстане учат детей с особыми потребностями? <https://informburo.kz/cards/inklyuzivnoe-obrazovanie-kak-v-kazahstane-uchat-detey-s-osobymi-obrazovatelnyimi-potrebnostyami.html>
2. Козлов В.В., Гиршон А.Е., Веремеенко Н.И. Интегративная танцевально-двигательная терапия. – СПб.: Речь, 2006
3. Бахрутина Н.А. Реализация инклюзии на занятиях по хореографии в общеобразовательной школе. <https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-inklyuzii-na-zanyatiyah-po-horeografii-v-obscheobrazovatelnoy-shkole>

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың тапсырмасы бойынша үстіміздегі жылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық жоспары мен ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қабылдануы. Бұл– бағдарлама мен Н.Ә.Назарбаевтың білім саласын жаңарту туралы бастамаларын іске асырудағы маңызды, айқын қадам болып табылады.

Бүгінде жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның өзгермелі әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алуға қажеттіліктерін қанағаттандыру өзекті болып табылады. Осыған орай, мектептегі берілетін білімді шынайы өмірмен ұштастырып, бастауыш мектепті бітіруші түлектерді үлкен өмірге дайындау қажеттігі туындап отырғаны ақиқат. Бастауыш мектеп оқушыларының меңгеруі тиіс білім, білік, дағдыларының жиынтығы ретінде, яғни оқытудың түпкі нәтижесі ретінде оқушылардың бойында қажетті құзыреттіліктер қалыптасады.[1.]

Функционалдық сауаттылық- адамның мамандығына, жасына қарамастан меңгерген білімді сауатты қолдана алуымен үнемі білімін жетілдіріп отыру процесі. Мұндағы басшылыққа алынатын функционалдық сапалар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алуға қабілеттілік, т.б.[1.]

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздеріне алынатын дидактикалық ұстанымдары жөнінде айта кетсем:

Бастауыш сыныпта оқу үрдісінде оқушылардың оқу әрекетін жеке, топтық және ұжымдық формада ұйымдастыру өте тиімді.

Оқушылар бірін-бірі өзара оқытуға, бірін –бірі бағалауға, пікір алмасуға бастысы, коммуникативтік жағдаяттарға үйренеді. Қазақ тілінен оқылым әрекетін дамытуда қандай тапсырмалар орындауға болады. Ең бастысы, мәтіндегі негізі ой мен ой бөліктерді білу, ақпаратты табу үшін оқу, қызығып оқу және өз көзқарасын айту үшін оқу; интернет ресурстарымен жұмыс (тақырып мазмұны бойынша презентациялар, жобалар дайындау); оқу түрлерін және стратегияларды тиімді қолдану көзделеді.

Оқыту стратегиялары:

Сыныпта қазақ тілінен жазылым әрекетін дамытуға ықпал ететін тапсырма үлгілері туралы тізбектесем:

- оқушыларға таныс ертегі, әңгіме, өлеңдердің ішінен бір-екеуін жаздыру; сөздердің орфографиясын меңгертуге арналған тапсырмалар;
- тілдік тақырыптар аясында шығармашылық тапсырмалар (ребус, пиктограмма, сөзжұмбақ, сәйкестендіру және толықтыру тест тапсырмалары, т.с.с.) құрастырып жазу; тыңдалған және оқылған мәтіннен немесе көрген фильмінен алған әсерін жазу; мәтіндегі қиын сөздерден сөздік құрастырып жазу; сыныптың қабырға газетіне шағын хабарлама/мақала жазу; мәтініндегі оқиғаны өз көзқарасымен өзгертіп аяқтап жазу; ақпаратты суреттер мен диаграмма арқылы беру; сұхбатқа жазбаша сұрақтар дайындау бойынша тапсырмалар беріп отырамын. Күнделікті жүргізілген бір сабағымнан мысал келтіре кетейін.

1-тапсырма:

Тақырыбы: Ы.Алтынсарин «Бақша ағаштары»

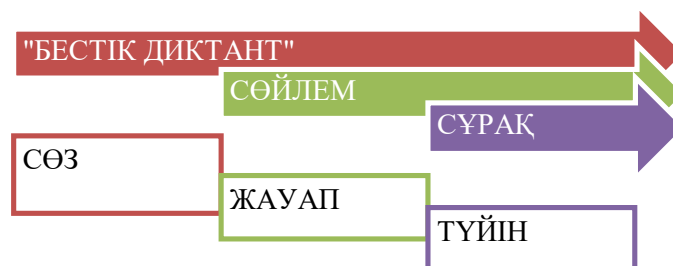
Мақсаты: оқушыларды еңбекке баули отырып, оқыған шығармасынан түйген ойын сауатты жазу.

Қолданылған әдіс –тәсілім: кіріктіре байланыстыра оқыту

Оқушыларға ана тілінен өткен көркем шығарманың мазмұны еске түсіре отырып, қайталау ұсынылады. Бестік диктант моделі түсіндіріледі. Тиімділігі - оқушы өз мәтінін жазады; оқушылардың еске сақтау қабілеттері жетіледі; қазақ тілі мен әдебиетінен алған білімдерін жаңа мақсатқа тиімді пайдалануға талпынады.

Шағын шығармашылық диктанттардың бірі — «Бестік» диктанты моделі

2-тапсырма : Мәтінмен жұмыс

Ауыл жайлауға көшті. Шідерті өзенінің бойын жағалай киіз үйлер тігілді. Айнала көкорай шалғын. Өлкейдің қолынан кітап түспейді. Үйінде 5-6 кітабы бар. Соны қайта-қайта ақтарады. Тіпті бәрін де жаттап алған. Өлкей – зерек бала. Бір айтылған әңгімені ұғып алады. Ертегіні жақсы көреді. Ұйып тыңдайды. Бір күні ауыл балалары жидек теруге шықты. Өлкейді де ертіп алды. Өзеннің арғы жағына өткенде Өлкей кейіндеп қалды. Жалғыз өзі судың жиегінде отыр. Оңаша отыр, түске дейін батырлық дастанын жаттаумен болды. Қайталап оқып, ұмытқан жерін есіне түсірді. Балалар қайтқанша жырдың біразын жаттап үлгерді.[2]

- 1.Берілген мәтінді түсініп, мұқият оқы.
- 2.Мәтінге тақырып қой.
- 3.Мәтін мазмұнына сәйкес сұрақтар құрастыр.
- 4.Кейіпкерге сипаттама бер.

3-тапсырма: «Аңқау арыстан» ертегісі бойынша оқушыларға сахналық қойылым қою тапсырылды.

Нәтижесі: оқушылар рөлді бөлуді үйренді, авторды тыңдады, сахна мәдениетіне бейімделді. Өз тәжірибеме сүйенсем: бастауыш сыныпта неғұрлым оқушының жас ерекшелігіне сай қызықты тапсырмалар беріліп отырса, оқушылардың күнделікті сабаққа деген белсенділігі мен қызығушылығы арта түседі.

Қорыта келгенде, бастауыш мектептегі оқыту үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жоғарыда аталған ұстанымдардың қай-қайсысының да қызметі ерекше боп табылады. Себебі, бұл ұстанымдардың негізінде ұйымдастырылған оқыту үдерісі оқушылардың берілген білімді жүйелі, терең, берік, сабақтастықта және біртұтастықта, ғылыми білімдер жүйесін практикамен байланыста, жеңілден ауырға, қарапайымнан күрделіге, нақтыдан белгісізге қарай жүретін бағытта белсенді түрде әрі қызығушылықпен меңгеруін қамтамасыз ете алатыны сөзсіз. Сондықтанда біз, әрқашан бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді жолдарын пайдалана алғанымыз жөн болмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы
2. ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2019ж қаңтар
3. Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі. Әдістемелік құрал. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 41 б.
4. Ы.Алтынсарин әңгімелері. <https://kitap.kz/audio-book/anggimeleri-men-ertegileri>
5. <https://zkoipk.kz/kz/2015k2/1148-conf.htm>

*Г.И.Достаева білім бөлімінің
әдістемелік кабинет меңгерушісі
Жаңаарқа ауд.*

ЫБЫРАЙ ӘНГІМЕЛЕРІ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДА

Ы.Алтынсарин мұрасының басым көпшілігі әдеби көркем шығармаларын, өлеңдері мен көркем әңгімелерін педагогикалық-тәрбиелік мұрат-мақсатпен бірге өмірлік тәжірибеге лайықтап заманауи бағытта түсіндіріп, тәжірибеге енгізе отыра меңгерту өзекті мәселе. Ыбырай Алтынсарин педагогикалық теориясында жас жеткіншектердің ұлттық тәрбиесін қалыптастырып, жетілдіруде қазақ халқының ғасырлар бойы тәрбие саласында жиған бай тәжірибесін негізге алды. Оның дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына, әсіресе, қазақтың мәдениетін, өнерін терең білетін, ақыл-парасаты жоғары, сөзге шешен, елге сыйлы атасы Балғожаның ықпалы ерекше болғаны мәлім. Ыбырай бала жастан халықтық педагогикадан алған тәлім-тәрбиесін, үлгі-өнегесін көңіліне түйгендерін оқу ағарту істері арқылы қазақ балаларының бойына сіңдіре білді. Біз де осы ұлт тұлғасының ұлттық бастауын жас жеткіншектерге түйсіне жеткізуіміз керек. [1]

Ыбырай әңгімелері қысқа да нұсқа, өмірлік тәжірибеге бағытталған, тәрбиелік мәні өте жоғары. Әңгімелерінен оқушының ойлау қабілеттерін дамыта отырып, өзекті тақырыбын табу, тірек сөздерді ажырата алу, мағыналы ой түйе алу мүмкіндіктері мол. Жаңартылған білім мазмұнының талаптарына сай білім беру мүмкіндігі көп. Сан ғасыр бұрын жазылған Ыбырай әңгімелері бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоймаған.

Бүгінгі күннің өзекті тақырыбының бірі функционалдық сауаттылық. Ал мұғалім мен мектептің басты мақсаты мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау. Менің тәжірибемде мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша Ыбырай Алтынсариннің әңгімелерінен сыни ойлау тапсымаларын құрастыру арқылы тәжірибе жинақтадым.

Бастауыштан әріп танып, оқу кезеңін толық меңгергеннен кейін оқығанын тоқи алатын, сапаға ауысу кезеңі 5-сынып оқушыларының жазбаша мәтіннен мазмұнын меңгеріп, мәтін бойынша сұрағына жауап бере алуына, өзіндік сыни ойлай алуына мүмкіндік туғызуына әр қазақ тілі мен әдебиеті пәні жауапкершілікпен қарап, дайындық жасауға міндетті.

Оқу сапасын және мәтінді түсінуді зерттеу бойынша әр мұғалім өзінің тәжірибесінде тоқсан сайын оқу сауаттылығын зерделеп отырса, PISA, TIMSS, PIRLS т.б халықаралық бағалау зерттеулерінде оқушыларыңыз бағалаудың халықаралық бағдарламасында жақсы жетістіктер көрсете алады.

Біз тоқталатын функционалды сауаттылықты дамытатын мәтінмен жұмыстың өзектілігі: оқу мен жазу дағдыларын қалыптасады; нақты ашық сұрақтар қойылады, жауабы мәтіннен табылады; оқушының ойлауына мүмкіндік жасалатын жабық сұрақтар қойылады; адамды белгілі бір жағдаяттарда сипаттайды; стандартты, стереотипті міндеттерді шешумен байланыстырады; бағалау есебінде пайдаланылады.

Функционалды сауатсыздық оқушының жағдайы, өмір сүру қалпы немесе нақты сұрақтар туындаған кезде ғана көрінеді. Көп жағдайда оқушының кестені орынды пайдалана алмауы, сұрақты дұрыс қоя алмауы, жауаптың нақтылығынан шыға алмауы бетпе-бет келген кезінде анықталады. Осыдан келіп өмір бойы оқу қажеттілігі туындайды.

«Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесін барлық оқушы қызыға оқып, түсініктерін де айта алады. Асан мен Үсен әңгімесі шындық пен реалистікке негізделген әңгіме. Алтынсарин бүкіл ағартушылық еңбегінің негізгін, әлеуметтік тенденциясын осы әңгімеде айқын ашып береді. Үсен арқылы шаруа баласының еңбек сүйгіштігін, әр нәрсенің ретін таба білетіндігін көрсетеді. Ал Асан бейнесінде мұндай қасиет байқалмайды. Үсен бейнесінен тек еңбексүйгіштіктен басқа дәрменсіз Асанға көмегі оның адамгершілік жағынан бейнесін сомдайды. Мұнда қазақ өміріндегі Асанға лайық ұқсас мінездерін айқын көрсетіп береді. «Ол жастайынан сұрағанын әперетін, дегенін істейтін кісі болғандықтан жатып ішер болуға әрекеттенеді» ... «Ол еш нәрсе істеуге әдеттенген жоқ, демек, өзінің не істей алатынын, несі жоқ екенін жақсылап айыра алмайды». Осындай тұжырымды бүгінгі жастардың қоғамдағы орны мен жатып ішерлік қасиеттерінің қалыптасып келе жатқанын оқушының өзіне пікір түйіп айта алуына жетелеуіміз керек. Адамның жеке басының мінез-құлқын қалыптастыру, оның бойынан жойылып бара жатқан адамгершілік қасиеттерді сіңіру, иманжүзді етіп тәрбиелеу ата-ананың тікелей әсерімен отбасынан басталып, мектепте жүзеге асатыны айқын. Әңгімені талдауда оқуші пікірінің жан-жақтылығын қалыптастыру үшін жетек сұрақтар қоя отырып, сұқбат дамыту арқылы жүзеге асырумыз керек.

Өз тәжірибемде пайдаланған мәтінмен жұмысты ұсынамын.

Сәтемір хан

Сәтемір жеті жасар күнінде атасынан жетім қалыпты. Күндерде бір күн Сәтемір далада ойнап жүріп, бір ескі тамның түбінде шаршаған соң сүйеніп, жан-жағына қарап жатса, бір аяғы ақсақ құмырсқа тамның төбесіне қарай өрмелеп барады да, орта шеніне барғанда құлап түседі. Тұра салып тағы да өрмелейді, манағыдан гөрі жоғарырақ барғанда тағы құлап түседі. Үшінші рет құмырсқа және тырмысады. Ақыр бар күшін салып, қисая-мисая барып, тамның төбесіне шығып кетеді. Мұны көріп Сәтемір ойға қалды: Құдай-Тағаланың жаратқан жан-жануарының ең кішкентайы осы құмырсқа екең құмырсқа да тынбай жұмыс істеп жүр. Өзі ақсақ, бір тырмысып, екі тырмысып, жығылып, сонда да қоймай, ақырында мұратына жетті. Тамның басына шықты. Мұны көріп отырып менің де талап іздемей, жұмыссыз ойнап жүргенім ақылсыздық екен, деп ойынын тастап, қалаға барды.

Қалада бір зор білімді, оқымысты молда бар екен, соған үй сыпыруға жалданып, ақысына оқу оқыпты-мыс.

Ақырында сол Сәтемір асқан данышпан, айдай әлемге патша болған.

Сұрақтардың дұрыс жауабын белгіле. [2]

1. Мәтінге қандай тақырып дұрыс деп ойлайсың?

- А) Сәтемір хан
- Ә) Еңбекқор Құмырсқа
- Б) Оқымысты бала

2. Мәтінде там сөзі қандай мағынада қолданылған?

- А) Там дегеніміз – үй.
- Ә) Там дегеніміз – өлген адамның жерленген жері.
- Б) Там – жердің атауы.

3. Неішіңізі әркетінде құмырсқа төбеге шықты?

- А) Үшінші

Ә) Екінші

Б) Бірінші

4. «Құмырсқа екеш құмырсқа да тынбай жұмыс істеп жүр» деген сөйлемнен кейінгі сенің түйген ойың.

5.Үй сыпырып жалданып жүріп сабақ оқи алар ма едің? Бала мен өзіңді салыстырып пікіріңді жаз.

6.Сәтемір қалай хан, патша бола алды?

Өз заманының ең беделді көшбасшысы Ыбырай Алтынсариннің қазақ ғылымы мен мәдениеті, оқу-тәрбие ісі тарихына сіңірген орасан зор еңбектерінің тарихтан өшпес орын алатынын бүгінгі демократия мен әділеттілік салтанат құрған дәуірде өмір шындығы дәлелдеп отыр. Осы бағытта Ыбырайдың игілікті ісін ықыласпен қолдап, оны егемен елдің білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиенің озық үлгісі ретінде жандандырып, инновациялық сипатта әр бере отырып, тиімді қолдану оқыту міндеттерінің талабы дегіміз келеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы. 1991 ж
2. Ы Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары

*Г.С.Дүйсембек аға кітапханашы
Бұқар жырау ауданы, Қарақұдық ауылы*

“ЫБЫРАЙ – ШАҒЫН ӘНГІМЕ ШЕБЕРІ”

XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған қазақ зиялыларының көшбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы, қазақ тарихында қоғамдық ой-пікірлердің қалыптасуына үлес қосқан көрнекті қайраткер – Ыбырай Алтынсарин. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. Қазақ даласындағы аумалы-төкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жасөспірімдердің тағдырына терең үңілген ағартушы ұстаз Ыбырай Алтынсарин ел ішінде орын алған сауатсыздық пен білімсіздікке қарсы ашық күреске шықты. Қазақ даласында жаппай сауаттылық пен білім беру ошағын орнатқан Ыбырай халықтың мұң-мұқтажы мен арман-тілегін орындау мақсатында көпшілік арасында қыруар жұмыстар атқарды.[1]

Ы.Алтынсарин оқу-ағарту жұмыстарына өз заманының ең озық әдістемелерін қолдана отырып, білімнің балаларға ана тілінде берілуіне айрықша мән берген. Сондықтан да «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулық және «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» атты дидактикалық оқу құралын жазған. [2]

Қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, қоғам қайраткері бүкіл ғұмырын қазақ балаларын оқытуға, мектеп ашуға сарп еткен ұстаз Ыбырай Алтынсариннің туғанына 180 жыл толуына орай Қарағанды облысы Бұқар жырау ауданы Қарақұдық ауылдық кітапханасында алғашқы Ыбырай Алтынсариннің өмірімен, шығармаларымен оқушыларды таныстыру. Әңгімелері арқылы оқушыларды имандылыққа, адамгершілікке, еңбекқорлыққа тәрбиелеу. Ұлы тарихи тұлғаны есте сақтауға, құрмет тұтуға, үлгі алуға тәрбиелеу мақсатында «Өнеге болған ұрпаққа» атты 6-7 сынып оқушылары арасында топтық сайыс өтті. Сайыс болғаннан кейін әрине әділқазылар алқасы болады. Сондықтан әділқазылар алқасына Амангелді орта мектебінің тәрбие ісінің меңгерушісі Р.Балхашева және пән мұғалімдері: Қ.Хасенова, М.Сакиров, Б.Медет, Н.Тұрғамбеков сынды мектеп ұстаздары төрелік етті. Шара барысында Ы.Алтынсарин шығармашылығы өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігі айтыла келіп, білімге адамның қолы жету үшін ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігі түсіндіріліп, ағартушының өмірі мен шығармашылығы туралы ақпарттар берілді.

Сонымен қатар оқырмандарға арнап «Кемеңгер ұстаз» атты көрме-сурет, «Даланың дара ұстазы» атты буклет жасалып ұсынылды.

Сайыс алты түрлі яғни, 1.«Деректер сөйлейді» 2.«Шашылған сөздерден сөйлем құра» 3.«Шығарма аты мен шығармадан алынған үзіндіні сәйкестендір» 4.«Жалғасын тап» 5.«Зымыран сұрақтар» 6.«Мақалдар жәрмеңкесі» атты кезеңдерден тұрды. Сайыс проектордың көмегімен слайд арқылы жүргізіліп, әр топ өздеріне тиесілі сұрақтарына жауап берді. Оқушылардың бірі өз оқығандары бойынша сұрақтарға жауап берсе, екінші бірі ұмытып қалған сұрақтардың жауаптарын «Кемеңгер ұстаз» атты көрме-суреттен тауып жазды. Әділқазылар алқасының шешімі

дайын болғанша оқушылармен ойын ойнатылып, кітап мұқабасы бойынша жасалған пазл құрастырылды. Құрастырылған пазлдан кітаптың мұқабасы шығады. Шыққан кітапты кітапхана сөресінен тауып ұсынады. Шешуші сәт те келіп жетті. Әділқазылардың әділ шешімімен 7-сынып оқушылары алға суырылып жеңіске жетті. Жеңіске жеткені үшін 7-сынып оқушыларына диплом, белсене қатысқаны үшін 6-сынып оқушыларына мадақтама қағаздар табысталып, барлық қатысушыларға арнайы дайындалған «Ұлттың ұлы ұстазы» атты жаднамалар таратылды. Іс-шара соңында ағартушы-ұстазға арналған «Кемеңгер ұстаз» тақырыбындағы суретті көрмесіне шолу жасалып, екі топ қатысушылары жазушының өлеңдерінен үзінді оқыды. Міне, осындай тәрбиелік мәні бар шара арқылы оқушыларды әр істі ойланып ақылмен жасауға, кішіге қамқор болуға шақырамыз.

Қорыта келгенде қазіргі ұлттық ояну, өзін-өзі тану, үйрену, халқымыздың мәдени-әдеби мұралары мен әдет-ғұрпы, игі дәстүр-салттарының қайта оралуы – бәрі де жан-жағымызға бағамдай қарауға, алдағы мақсат-міндеттерімізді айқындауға мүмкіндік жасап отыр. Осы орайда елдің дербестігі мен оның өркендеп дамуының негізгі шарты – оқу-білім екені дау туғызбаса керек. Ілім-білім қай ғылымда да игілікті шаруа, қасиетті дүние болып есептелетіні белгілі.

Мұны ұлы ұстаз мықтап ұқты. Ыбырай атының әлемге мәшһүр болуына әсер еткен жағдай, сөз жоқ, сол заманның қиын-қыстау кезеңі, халықтың тарылған тағдыр-талайы. Ұлы ұстаз еліне қажетті бар байлық та, бақыт та, жақсылық та оқуменен, білімменен келетінін бір сәт жадынан шығармай насихаттады.[3] Оның тағлымы мол шығармашылығынан әлі талай ұрпақтың үлгі алары сөзсіз. Жазушы шығармаларының бойына қазақ халқының көптеген қасиеттерін сыйғызды, ұлттық ерекшеліктің небір қырлары мен сырларын өлеңдері, әңгімелері

арқылы жеткізген. Міне, бұл – күні бүгінге дейін тұтас бір ғасырдай уақыт өмір сүріп келе жатқан Ыбырай өсиеті, Ыбырай арманы, ұлы Ұстаздың ұлағаты.

Заман ауысып, жаңарып, сол жаңарумен өлгеніміз тіріліп, ұмыт болғанымыз қайта еске түсіріліп жатқан бүгінгі кезеңде, қилы тарихы қайта түлеп, іргелі, өркениетті ел болу сапарына аттанып отырған қазақ елінің зерделі қауымын әлемге таныстырған Ыбырай Алтынсариннің есімі мәңгілік. Ыбырай қалдырған асыл мұра ешқашан ұмытылмақ емес.

Ыбырай Алтынсарыұлы қазақ жастарын оқуға үндеумен

қатар, адамгершілікке, достыққа, еңбекке, жігерлілікке, халқын сүйуге, қысқасын айтқанда, «адам» деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді. Ол жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие бергенде ғана бұл міндеттерді іске

асыруға болатындығын жақсы ұғынды. Сондықтан Ыбырай өзінің оқытушылық, ақындық, жазушылық, аудармашылық жұмыстарын осы мақсатқа бағындырды. Біздің кемеңгер ұлы бабамыз Ыбырай Алтынсарин туған халқы үшін жан аямай еңбек етіп, қысқа өмір сүрсе де ұрпақтарына үлгі - өнеге

боларлық, тәлім аларлық бай мұра қалдырды.

Шығармаларының бойында тұнып тұрған адамгершілікке тәрбиелеу идеясы мен ғылыми-білім үйрету. Бұл аса бағалы да, құнды еңбектері бүгінгі таңға дейін өз құдіретін жойған жоқ,

жоймайды да.[4] Ол ашқан мектептер шамшырақ болып бүкіл қазақ еліне нұрын, сәулесін шашты. Сондықтан да халық оны ұлы ағартушы деп лайықты бағалайды.

Келесі кезекте ағымдағы жылдың қазан айында қазіргі әлемде болып жатқан індетке байланысты кітапханалық іс-шаралар онлайн форматта өтуде. Сондықтан Қарақұдық ауылдық кітапханасы сіздердің назарларыңызға Ыбырай

Алтынсариннің 180 жылдығына арналған «Даланың дара ұстазы» атты виртуалды

сөзжұмбақты әлеуметтік желілер арқылы ұсынады.

«Даланың дара ұстазы»

1. Ыбырай қай жерде қыздарға арналған мектеп ашты? Ырғыз
2. “Әке мен бала” әңгімесінің тақырыбы: (Еңбек)
3. Ыбырайдың әкесінің есімі кім? (Алтынсары)
4. Ыбырай кімнің кітапханасын еркін пайдалануға рұқсат алды? (Григорьев)
5. Балқожа би кім? (Атасы)
6. Ыбырайдың арман еткен мектебі қай қалада ашылды? (Торғай)
7. Ыбырайдың тұңғыш баласының есімі? (Абдолла)
8. Кімге жолдаған хатында 14 қазақ баласын оқытуға аш қасқырдай кіріскенін баяндайды? (Н.И.Ильминский)
9. Ы.Алтынсарин кім? (ағартушы – жазушы)
10. Ғалым, профессор В.В.Григорьевпен қай жерде танысады?(Орынборда)
11. 1879 жылы Торғай облысы мектептеріне кім болып тағайындалады?(Инспектор)
12. Ыбырай қай жерде дүниеге келген? (Қостанай)
13. Ыбырайды кім тәрбиелеген? (атасы Болқожа)
14. Өлеңдер мен шағын әңгімелерден тұратын еңбегі (Қазақ хрестоматиясы)
15. Азан шақырып қойған есімі (Ибрагим)
16. Ыбырай Алтынсариннің жалғыз немересі. (Нағима)

Facebook – Қарақұдық Кітапханасы
 Instagram - karakuduk. Kitaphana
 YouTube арнасы - Қарақұдық кітапханасы Бұқар жырау ауданы
 vk.com - Гулнаш Дюсембек

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан тарихы Алматы: Атамұра, 2012. - 344 бет, суретті, карталы.
2. sputnik.kz
3. articlekz.com
4. massaget.kz

*А.Ж.Дюсекова, Д.Б.Қыйлыбай қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
 №66 мектеп-лицейі, Қарағанды қаласы*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАЛАРЫН ҚАЗІРГІ БІЛІМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУ

Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы
 оқыту әдістерін таба білуде.
 Ыбырай Алтынсарин

Қазақ даласында білімнің шырағын жағып, ұлт ұстазы атанған Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл. Ыбырай Алтынсарин – ағартушы ақын, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген тамаша қаламгер. Өзінің алғашқы шығармашылық қадамынан мектептің рөлін бірінші орынға қойып, өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін, білімге адамның қолы жету үшін ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін айтты. Есті бала мен ессіз баланы қарама-қарсы қойып, жастарға кімнен үлгі алып, кімнен безу керектігін көрсетті. Оқу, білімнің пайдасы қандай, ол неге керек деген мәселеге тоқталып, оның өмір

үшін, болашақ үшін қажет екенін талдап көрсетті. Ұлы ағартушымыз Ыбырай Алтынсариннің ізгілікті педагогикалық мұраларынан ақыл-ой, идеяларынан алатын нәріміз таусылмақ емес.

Осыдан бір жарым ғасыр бұрын қазақ сахарасында мәдениет пен оқу-ағартудың туын көтерген, халыққа қажетті бар байлық, бақыт та, жақсылық та біліммен келетінін насихаттаған, ғылыми еңбегімен де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау сияқты табанды істерімен де үлгі-өнеге көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраларының маңызы ерекше.

«Шеберліктің белгісі – әртүрлі әдісті біліп, сабақта орынды қолдана білу» деп Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, заман талабына сай қазіргі мектеп мұғалімдері оқыту әдістерін жаңа бағытта құрып, оқуға деген баланың ынтасы мен қызығушылығын арттыруды көздейді. Ыбырай Алтынсарин сол кездегі белең алған жаттамалы оқуға қарсы шығып, олардың оқыту әдіс-тәсілдерін сынға алады. Зерттеу еңбектерінде, бірінші сатыда – тіл дамыту, екінші сатыда – әліппе бойынша оқыту, жазу, үшінші сатыда – оқу кітабы бойынша оқу, жазу, салыстыра оқыту, сыныптан тыс оқыту сияқты жүйе бойынша оқыған шәкірттері қысқа мерзімде сауаттанып, тез меңгергендігі айтылады. Сол кездегі мектептердің басты мақсаты етіп баланың жеке басының ақыл-ойын өсіру үшін, мінез-құлқын жетілдіру үшін нақтылы білім керек дегенді алға қойды. [3]

Білім мен тәрбие берудегі Ыбырайдың алға қойған мақсаттарына тоқталсақ, жоғарыда айтылғандай: оқушыларға жан-жақты және кең көлемде білім беру; мұғалімнің рөлін жоғары көтеру, оқулықтардың сапасына көңіл аудару; оқу бағдарламаларын үнемі жетілдіріп, толықтырып отыру; оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру.

Қазіргі таңда сапалы білім беру мен оқушының шығармашылық күзіреттерін дамыту үшін Ыбырай Алтынсариннің ұлы, сара жолын әлі де жалғастырып келеміз. Жаңаша оқытудың тиімді жақтарының бірі, кемеңгер ұстаздың жоғарыда көрсеткен алғашқы сатысына сәйкес ол оқушылардың өздігінен жан-жақты білім алуға жағдай жасалады, сабақ кезінде уақытты ұтымды пайдалану мүмкіншілігі молаяды, оқушылар өзара пікір алмасуына мүмкіндік туғызылады, мұғалім мен оқушылар арасында ізгілікті қарым-қатынастар орнайды, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, түсіну сезімдерін арттыру, сауатты жазу, мәнерлеп оқу, мағыналы сөйлеу, өлең шығару, эссе жазу, тағы да басқа көптеген қасиеттерін дамытып қалыптастыруға болады. Сол себепті сабақты идеялық жағынан ғылыми негізде, өмірмен байланысты ұйымдастыру, білім құмарлығын таныту, әр сабақта оқушыларды ойлануға өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге үйрету арқылы ұлттық әдет-ғұрыпты бойына сіңіруге дағдыландыру – әрбір ұстаздың абыройлы борышы деп санаймын.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарынын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалану керек, бір сабақтың барысында бірнеше технологияны кезекпен, тиімді, оқушыны жалықтырмай жүргізуге болады. Сабақ – ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Алтынсарин да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өміршендігін байқатады. Мұғалімнің беделін көтере отырып, Ыбырай Алтынсарин мұғалімге талап қойған. [3]

Ұстаздың сабағында жаңа технология әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын еркін айтып қорғай білуге, әдептілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге үйретеді. Ыбырай ұстазымыздың да ұсынған әдістемесінің негізі осы емес пе. Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологиялар да бар. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды. Оны «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «жаңашылдық» деп атауға болады. Инновацияны қолдану арқылы мұғалім өз-іс тәжірибесін байытып, белгілі бір нәтижеге қол жеткізе алады. [2]

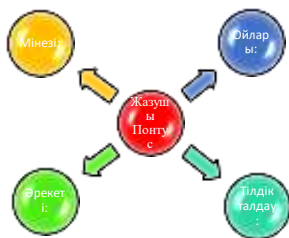
Қазіргі бағдарламаның басым бөлігі сындарлы оқыту теориясы негіздерін қамтиды. Бұл теория оқушылардың ойлауын дамыту, олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дерек көздерінен, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асады деген тұжырымға негізделеді.

Қазіргі мектептерге кіргізілген жаңаша технологияның бірі – тұлғаның ойын дамыту, ендеше оқу мен жазуды сыни тұрғыдан ойлау технологиясы бүгінгі білім беру саласында кеңінен етек жайды. Сыни тұрғыдан ойлау бағдарламаның өн бойында екі мағынада қарастырылады: оқушылардың және мұғалімдердің сыни тұрғыдан ойлауын дамыту. Сыни тұрғыдан ойлау-бақылаудың, тәжірибенің, ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға және синтездеуге бағытталған пәндік шешім. Ол болашақта әрекет жасауға негіз бола алады.

Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп - саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивті, белсенді оқытуда Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Жаңаша оқыту бұл – мағынаны іздеу, өзінің көзқарасымен ғана шектелмей, басқалардың да пікірін ескеріп, қандай да объективті ойлау және қисыны бар өзіндік қате сенімінен бас тарта білу. Тұлға жаңа идеяларды ұсынуға және жаңа мүмкіндіктерді көруге қабілетті. [1]

Жаңартылған білім мазмұнында Ыбырай Алтынсариннің жоғарыда көрсетілген әдіс-тәсілдерін қазіргі таңда өз тәжірибемізде қолданып жүрміз.

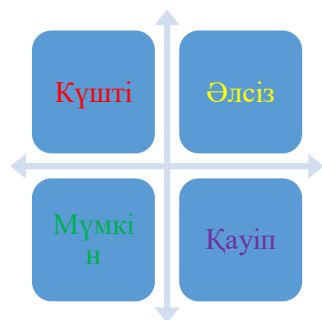
1. «Өрмекші» әдісі арқылы негізгі кейіпкердің психологиясын талдап, идеясын табыңыз және стилистикалық талдауды жүзеге асырыңыз.

- Дескриптор:

- Кейіпкер портретіне мінездеме береді;
- Кейіпкердің ойларындағы ішкі монолог, ішкі диалог, психологиялық паралелизмді анықтайды;
- Кейіпкер әрекеттеріндегі қарым-қатынасқа түсуін талқылайды (диалог);
- Жазушы тіліндегі көркемдегіш құралдарды табады.

2. Автор бейнесін танытатын кейіпкердің психологиясына SWOT-талдау жасаңыз, қорытынды шығарыңыз.

- Кейіпкердің психологиясындағы күшті жағын табады;
- Әлсіз тұстарын көрсетеді;
- Мүмкін болар әрекеттерін табады;
- Қауіп тудыратын сәттерін анықтайды;
- Автор бейнесіне қорытынды жасайды.

3. «Екі жақты күнделік» әдісімен мәтіндегі әсер еткен үзіндіні оң жақ бағанға, пікіріңізді сол жақ бағанға жазыңыз.

Әңгімеден үзінді	Оқушы пікірі

- Дескриптор:

- Мәтіндегі қатты әсер еткен тұстарды, үзінділерді жазады;

- Сол әсер еткен үзінділер жайында пікір жазады (нені еске түсіреді, себеп-салдары қандай, қандай сұрақ бар т.б.).

Сабақты жаңаша құрып, инновациялық түрлі тәсілдерді, педагогикалық білімдерді жетілдіре отырып, оны дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың міндеті болуы керек. Қазіргі сабақтар оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, жұптық және ұжымдық бірлесіп жұмыс жасауға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Ең бастысы оқушы білімінің тереңдігі мен тиянақтылығын арттырады.

Жаңашыл мұғалімнің алдына қойған қазіргі мақсаты – Ыбырай Алтынсарин атамyzдың салып кеткен сара жолымен, оқушыларға ұлттық педагогикалық тәрбие және білім берумен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін арттыру. Сол себепті сабақты идеялық жағынан ғылыми негізде, өмірмен байланысты ұйымдастыру, білім құмарлығын таныту, әр сабақта оқушыларды ойлануға өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге үйрету арқылы ұлттық әдет-ғұрыпты бойына сіңіруге дағдыландыру әрбір ұстаздың абыройлы борышы деп санаймын.

Тәуелсіз еліміздің өркениеттілікке жету жолында Ыбырай Алтынсариннің де үлесі бар екенін біліп, айта жүретін жаңа буын жастар бар деп сенім артамыз. “Туған елге пайдалы іске қолдан келгенінше үлес қосу – әрқайсымыздың міндетіміз”, - деп кеткен ұстаздың сөзі де, ісі де әрқайсымызды өмірге құлшындырып, жаңа ғасырлардан жалғасын таба берсе керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ әдебиеті энциклопедия. Білік баспасы, Алматы, 1999 жыл
2. Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. А, Санат. 1994 жыл
3. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969 жыл

*Евдокимова Л.А. учитель начальных классов
школа-лицей №101, г.Караганда*

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Приоритетной задачей современной школы является создание необходимых условий, которые в полной мере будут способствовать личностному развитию каждого ребёнка. Для формирования активной позиции учащихся в учебном процессе необходимо внедрять в учебно-воспитательный процесс современные технологии. Одним из эффективных методов является проектное обучение. По сравнению с традиционными, носящими репродуктивный характер, проектная деятельность развивает высокую степень самостоятельности, инициативности учащихся и их познавательной мотивированности. В проектной деятельности происходит процесс групповых взаимодействий, который способствует развитию социальных навыков школьников. [1, 43] Исследовательской работой наша школа занимается с 2000 года. Учащиеся школы-лицея №101 приобретают опыт исследовательской

творческой деятельности, при этом осуществляется межпредметная интеграция знаний, умений и навыков. Метод проекта – это одна из личностно-ориентированных технологий, в основе которой лежит развитие критического и творческого мышления, познавательных навыков учащихся. Развитие умений самостоятельно конструировать свои знания и ориентироваться в информационном пространстве. Проектная деятельность предполагает взаимодействие учителя, учащихся, родителей. При организации проектной деятельности в начальной школе необходимо учитывать возрастные и психолого-физиологические особенности младших школьников. Учитель должен помнить о принципах, на которых строится любая проектная деятельность. При работе с детьми необходимо осуществлять деятельность в стиле педагогической поддержки, чтобы не подменить деятельность выполнением задания, сделать многое за детей или перепоручить выполнение задания родителям. [2, 55]

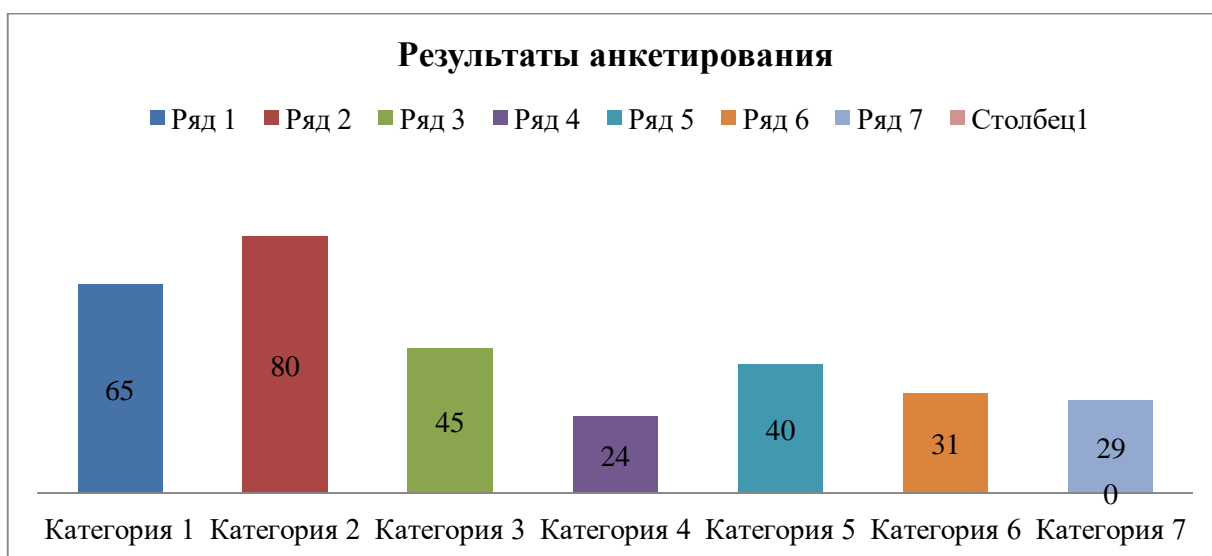
Учителю нужно направить работу при выполнении исследовательского проекта, чтобы не превратить проект в реферат. Конечно, исследовательский проект предполагает изучение каких-либо научных работ, грамотное изложение их содержания. Но проектант должен иметь собственную точку зрения на рассматриваемое явление, собственный угол зрения, под которым он будет рассматривать источники. Также надо учить оценивать свою работу, так как ребенок может переоценить результат проекта или недооценить качество своей работы. Чтобы оценка была максимально объективной и разносторонней, необходимо внимательно отнестись к составлению и последующему анализу самим ребенком своей работы. Обучение с использованием проектных приёмов в начальной школе имеет целый ряд достоинств и развивает следующие умения: - исследовательские (генерировать идеи, выбирать лучшее решение); - социальное взаимодействие (сотрудничать в процессе учебной деятельности, оказывать помощь товарищам и принимать их помощь, следить за ходом совместной работы и направлять её в нужное русло); - оценочные (оценивать ход, результат своей деятельности и деятельности других); - информационные (самостоятельно осуществлять поиск нужной информации; выявлять, какой информации или каких умений не достаёт); - презентационные (выступать перед аудиторией; отвечать на незапланированные вопросы; использовать различные средства наглядности; демонстрировать артистические возможности); рефлексивные (отвечать на вопросы: «Чему я научился? Чему мне необходимо научиться?»); адекватно выбирать свою роль в коллективном деле); - менеджерские (проектировать процесс; планировать деятельность, время, ресурсы; принимать решение; распределять обязанности). Эти умения формируют положительную мотивацию учения. Темы детских проектных работ лучше выбирать из содержания учебных предметов или из близких к ним областей. Дело в том, что для проекта требуется личностно значимая и социально детерминированная проблема, знакомая младшим школьникам.

Понятно, что круг социально значимых проблем, с которыми могли столкнуться ученики начальной школы, узок, а их представления о таких проблемах, скорее всего, мало дифференцированы, одноплановы. Проблема проекта, обеспечивающая мотивацию включения школьников в самостоятельную деятельность, должна быть в области познавательных интересов учащихся зоны их ближайшего развития. Кроме того, важно ставить с младшими школьниками и учебные цели по овладению приёмами проектирования как общеучебными умениями. Например, можно задать ученикам такие вопросы: «Какие умения понадобятся для выполнения этого проекта? Владеете ли вы этими умениями в достаточной мере? Каким образом вы сможете приобрести нужные вам умения? Где ещё вы впоследствии будете применять такие умения?» Большого внимания от учителя требует и процесс осмысления, целенаправленного приобретения и применения школьниками знаний, необходимых в том или ином проекте. От учителя при этом потребуется особый такт, деликатность, чтобы не «навязать» ученикам информацию, а направить их на самостоятельный поиск. Считаю также целесообразным в процессе работы над проектом проводить с младшими школьниками экскурсии, прогулки-наблюдения. Наиболее успешные проекты, в которых я и мои коллеги приобрели бесценный опыт, это: «Сочини сказку»,

«Словарь вежливых слов», «История одного имени», «Я иду в магазин», «Общественный транспорт в моем городе», «Каким бы я хотел видеть мой двор», «Что делать с мусором» т.д. Из опыта работы советую первое время использовать памятку, способствующую направлению, коррекции деятельности младших школьников в процессе исследования. Учителя нашей школы разработали памятку начинающему исследователю.

- Выбери тему исследования.
- Подумай, на какие вопросы по этой теме ты бы хотел найти ответы.
- Продумай варианты своих ответов на поставленные вопросы.
- Реши, где ты будешь искать ответы на поставленные вопросы.
- Поработай с источниками информации, найди ответы на свои вопросы.
- Сделай выводы.
- Оформи результаты своей работы.
- Подготовь краткое выступление по представлению своего исследования.

Несомненно, метод учебных проектов построен на принципах проблемного обучения. Кроме того, учащиеся начальных классов видят, что жизненные проблемы не имеют только однозначного решения, вариантов может быть несколько. А это является замечательным дидактическим средством для обучения проектированию – умению находить решение различных проблем, которые постоянно возникают в жизни человека, занимающего активную жизненную позицию. Готовясь к защите проектов, ребята должны выстроить своё выступление так, чтобы оно было максимально аргументированным, чётким и логичным, что развивает помимо логики и мышления, ещё и коммуникативные умения. В своем классе я провела анкетирование среди учеников, которое показало следующие результаты:

1.65% учащихся отмечают, что проект был им интересен потому, что выполнялся самостоятельно; 2. 80% стали выше оценивать свои возможности; 3.45% учащихся стали увереннее себя чувствовать в коллективе; 4.24% повысили качество своих знаний; 5.40% выделяют самым интересным - исследовательский этап; 6. 31% - этап обработки материала; 7.29% - презентацию. Безусловно, проектная деятельность позволяет воспитывать самостоятельную и ответственную личность, развивает все виды мышления, его качества и способствует росту творческого мышления и умственных способностей – необходимых качеств развитого интеллекта.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Монтессори М. 1963г. Образование во имя нового мира. Мадрас, Индия. Из-во Калакшетра.

2. Павлова М.Б. и др. Метод проектов в технологическом образовании школьников./ Под ред. И.А.Сасовой. – М.: Вентана-Графф, 2003.

*П.А.Ермекова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
К.Байсейітова атындағы тірек мектебі, Ақтоғай ауданы*

ЖАС ҰРПАҚҚА ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ КІТАПХАНАНЫҢ РОЛІ

XXI ғасыр мәдениеттің, ғылым мен білімнің ғасыры. Бар білімнің қайнар көзі – кітапхана» деп Елбасымыз айтқандай, әрбір адамзат рухани тәрбиенің негізін кітапханадан алары сөзсіз. Себебі біз ананың ақ сүті арқылы бойымызға ана тіліміздің құдіретін сіңіретін болсақ, кітап оқыту арқылы жастардың ойлау, армандау көкжиегін дамытамыз, ғылым мен білімге деген қызығушылықтарын оятамыз. Адами қасиеттердің ішіндегі ең күрделісі және ұлысы – кітап: ол адамзаттың рухани байлығының әлемі. Халқымыз өнер мен білімді қадірлеген. Бүгінгі таңда барлық адамзат алдында тұрған басты мақсат-білімді ұрпақ тәрбиелеу.[1] Ал, ұрпақ білімді қайдан алады? Әрине, кітаптан.

Кітап пен оқырман арасын жалғастыратын алтын көпір – кітапханашы. Мектебімізде өткізіліп жүрген шаралар арқылы кітап сүйер оқырмандарымыздың көбейіп келе жатқаны зор қуаныш.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөзінде кітап оқу арқылы әлемге деген қызығушылық мектеп қабырғасынан қалыптасуы тиіс екенін айрықша атап айтқаны баршаға белгілі. Тоқаев Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің отырысында электронды дәуірдегі дәстүрлі кітапхананың ағартушылық рөліне тоқталып, мектеп кітапханаларының кітап қорын жаңалап, толықтырудың аса маңызды міндет екендігін атап өтті. Бұл тапсырманы орындау үшін «Оқуға құштар мектеп» жобасы енгізіліп бекітілді.[2] «Оқуға құштар мектеп» жобасы білім алушылардың, кітапханашылардың, ата-аналардың арасында оқу сауаттылығын қалыптастыру мен жетілдіруге, оқу мәдениетінің деңгейін арттыруға және оқуды насихаттауға бағытталған. Жоба аясында отбасылық оқудың жарқын дәстүрлерін жаңғырту, оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру, кітапхана қорын көркем әдебиетпен толықтыру, мектеп кітапханаларының материалдық-техникалық базасын нығайту бойынша кешенді шаралар көзделген. «Оқуға құштар мектеп» жобасының аясында көркем әдебиеттер тізімі 4 бағыт бойынша жүзеге аспақ. Яғни олардың қатарына еліміздің үздік классиктерінің кітаптары, ана тіліне аударылған шетелдік әлем әдебиетінің жауһарлар, сонымен бірге қазіргі заманғы ақын-жазушылардың кітаптары енетін болады.

Сондықтан бүгінгі таңда оқушылардың кітап оқу құзыреттілігін қалыптастыру өте маңызды міндет болды. Қоғамымыздың рухани әлемін жұтаңдатпай, қазақ балаларын қазақ әдебиетінен алыстатып алмаудың амалын бірлесіп тауып, кітапқа деген баланың қызығушылығын арттырып осы мәселеге ден қоюымыз керек. Менің ойымша қазіргі кезде жас оқырманның қызығушылығын арттыру үшін «балабақша – мектеп – колледж – ЖОО – кітапхана – мұғалім – ата-ана» деген ара-жігі ажырамайтын схемамен жұмыс жасау қажет.

Кітап оқу адамның шығармашылық ізденісімен тығыз байланыста дамып, оның білімі мен адамгершілік мақсаттарын қалыптастырып, қоғамдық тарихи үдерістегі өз орнын айқындауына ықпал етеді. Сол мақсатта жалпы адамзат қауымына жол көрсетіп отыратын рухани кара шаңырақ – кітапхана деп білемін. Кітапхана – өнер, білім ордасы, жастарды ізгілікке тәрбиелейтін қасиетті орын.

Қазір заман өзгерді, техника күннен күнге даму үстінде. Жаңалыққа жаны құмар жастар қазіргі таңда сол техниканың жетегінде кетіп бара жатқандай. Елбасымыз елдің рухани байлығын көтеру мақсатында көптеген игі істер атқаруда. Жас ұрпақтың бойына тәрбие негіздерін сіңіртудің ең тиімді жолы -жастар бойына кітаптың пайдасы мен қызметі туралы мәліметтермен жиі таныстырып отыру. Сол мақсатта атқарылатын жұмыстар мектеп – тегі пән мұғалімдерімен тығыз байланыста болу, мәліметтерді кітапханаға барып, кітаптардан іздеуге дағдыландыру, әр түрлі іс - шараларды жиі ұйымдастыру, оған мектеп оқушыларын тарту, кітапханамен көп байланыс жасайтын оқырман арасында жарыстар ұйымдастыру, жеңімпаздарды марапаттау. Қала және облыс көлемінде кітап оқуға байланысты атқарылатын іс шараларға оқушыларды тарту, қала көлеміндегі кітапханаларға саяхаттар жасау, «Досыңа кітап сыйла» акциясына жастарды бір кісідей ат салыстыру. Міне осындай жұмыстар бір ізге салынса, кітапхана оқырмандарының саны көбейе түсері сөзсіз.

Кітапты көп оқыған оқушыдан сөздік қоры мол, сөйлеу тілі жатық, өз ойын көркем әдеби тілмен жеткізе білетін, көкірегі ояу сауатты жас шығары анық. Өз тілін жақсы меңгерген жас басқа тілді де тез меңгереді және де әр түрлі тілде жазылған көркем шығарманы оқу арқылы баланың өмірге деген түсінігі молая түседі.

Болашақ жастарымыздың білімді, мәдениетті болып, еліміздің мәртебесін асқақтатар тұлға болып қалыптасуына үлес қоса берейік .

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.«Мектеп оқушысының кітап оқу іс-әрекеті» әдістемелік ұсынымдамалары – Астана: Б.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2018. –161 б.

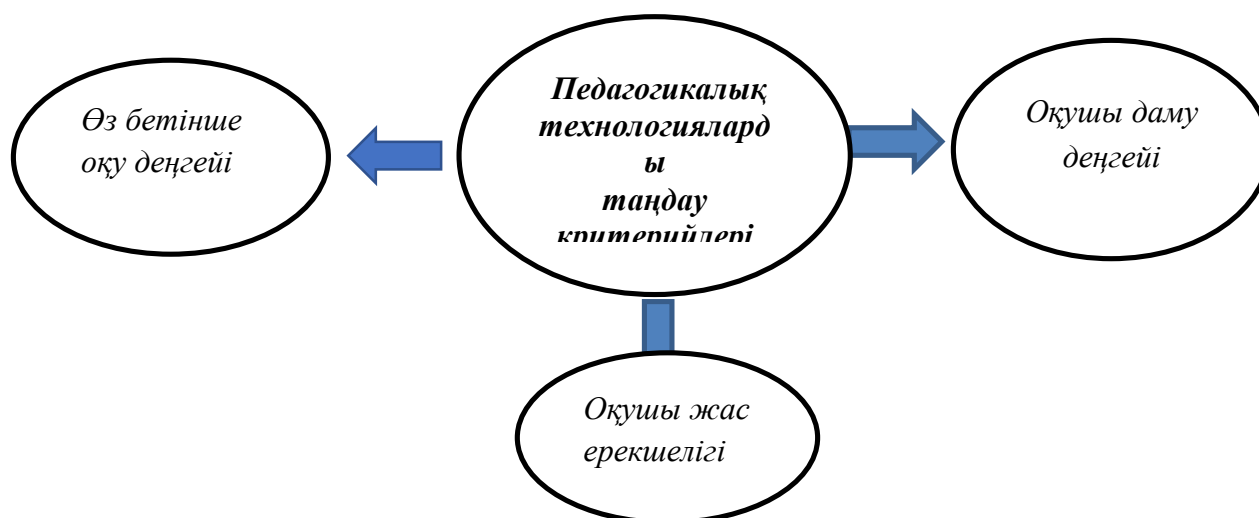
2.<https://strategy2050.kz/news/balalardy-kitap-o-u-a-yzy-tyru-o-u-a-shtar-mektep-zhobasyny-erekshelikteri/>

*Ш.А. Есенова химия пәнінің мұғалімі
Қарағанды облысының «Жезқазған қаласы білім бөлімінің» ММ әдіскері,
№ 4 ЖББМ, Жезқазған қ.*

ХИМИЯ ПӘНІНДЕ ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚИТУ

Қазіргі кезде оқу үдерісін ұтымды ұйымдастыру технологияны пайдалану арқылы ғана жүзеге асады, яғни оқу процесін жобалау керек. Іс-әрекеттік-құзыреттілік әдіс арқылы оқытуды ұйымдастыруда оқушылардың өзіндік танымдық қызметін арттыратын педагогикалық технологияларды көп қолдану қажет. Химия пәні бойынша педагогикалық технологияларды таңдау критерийлері төменде көрсетілген.

Химия пәнінің ерекшелігі оқушылардың практикалық және эксперименталдық қызметіне, олардың алған білімдерін кез келген ортада әр түрлі мәселелерді шешуге қолдана білуіне көп көңіл бөледі. Оқушылардың өзіндік танымдық қызметі артады. Оқыту технологиялары көмегімен оқушы білімді тереңнен меңгереді. Химия пәнін оқытуда оқыту технологияларын қолдануда оқытудың проблемалы – ізденімпаздық, интерактивті, коммуникативті, ойын әдістері пайдаланылады, оқушының өзбетінше жұмыс жасауы, белсенділігі, қызығушылығы ескеріледі.[1]

Оқушылардың бойында шығармашылық іс-әрекетті, іздемпаздықты қалыптастыру, оқу материалдарын сараптау, жүйелі қорытынды жасай білу, дәлелді пікір айту, талдап салыстыру іскерліктерін үйрету қажеттілігі туындайды. Оқушыларға химиялық жүйелі білім беру, олардың өздерінің алған білімдерін өмірде қолдана білуге және арнайы дамытуға тәрбиелейтін-оқытушы. Жаңа технологиялар мұғалімнің жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Ақпараттық оқыту технологиясының бүгінгі күні интерактивті тақта ерекше орын алып отыр. Оқушы интерактивті тақтамен жаңа материалдарды арнаулы программамен мүмкіндігінше пайдалана алады. Ондағы мақсат – оқушының өзінше ойлау қабілетін арттыру. Химия сабағында оқушылар өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын дамыту – баға жетпес құндылықтардың бірі. Экспериментальдық жұмыстарды өздері орындап, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру үшін сабақта технологиялар әдістерін кеңінен қолдану қажет деп білемін. Сабағымда сыни тұрғыдан әр түрлі стратегияларды, жаңа ақпараттық технологияларды, (интерактивті тақтаны) қолдана отырып сабақ өткіземін. Алған білімдерін интерактивті тақта мүмкіндігін пайдалана отырып бекіту ұсынылады. Сабақта бұлайша түрлендіру үшін оқушының алдымен цифырлық сауаттылығын анықтап, алған мүмкіндіктерін қолдана білу дағдыларын қалыптастыру және берілген сапалық есептерді интерактивті тақтада жазып, сауатты орындай білуі керек. Химия пәні бойынша жүйелі жан-жақты терең білім берілсе жаңа ақпаратты технология арқылы оқушылардың шығармашылығы қалыптасып, онда логикалық ойлар теңеліп, өздігінен білім алу, алған білімді нәтижелі түрде пайдалану деңгейлері уақыт талабына сай, бәсекеге қабілетті және құзыретті тұлға болып қалыптасады. Химия пәнінде сабақтарды кезеңдерге бөлуді өз тәжірибиемде қолданамын. [4]

I кезең

- оқушылар өз бетімен өткен тақырыпты еске түсіреді.
- жаңа сабақпен байланыстырады
- пәнге деген қызығушылығын арттырады

II кезең

-Оқушы интерактивті тақта арқылы жаңа ақпаратпен танысып, тақырып бойынша жұмыс жасайды

- Өз пікірін оймен бере алады

III кезең

-Оқушылар үйренгенін саралап ой-елегінен өткізеді

- Компьютер үрдістері арқылы бір жобаға салады.

Осы кезеңнен кейін оқушылардың танымдық іс-әрекетінің дамуының деңгейін анықтау кестесін қолданамын. Оқушылардың сапалық есеп шығару барысында қабілет дәрежесі біркелкі болмайтынын ескеріліп қиындығы әр түрлі есептер берген жөн. Есептерді дәстүрлі кітаптан немесе қағаз түрінде беру оқушыны жалықтырып, қызығушылығын төмендетеді.

Сол себепті химиялық есептерді контенттерге топтастыру яғни электронды оқыту едәуір тиімді болып табылады. Мысалы, «Химиялық формулалар, Заттар салыстырмалы молекулалық массасы» тақырыбында төмендегідей тапсырмалар беріп, бірнеше тәсіл ұсынуға болады.

-Күрделі заттардың молекуласындағы элементтердің массалық қатынастарын қалай есептейміз?

-Күрделі заттың құрамындағы химиялық элементтердің массалық үлесін қалай есептейміз?

-Заттың құрамына кіретін элементтердің белгілі массалық үлестері бойынша олардың химиялық формулаларын қалай қорытып шығарамыз?

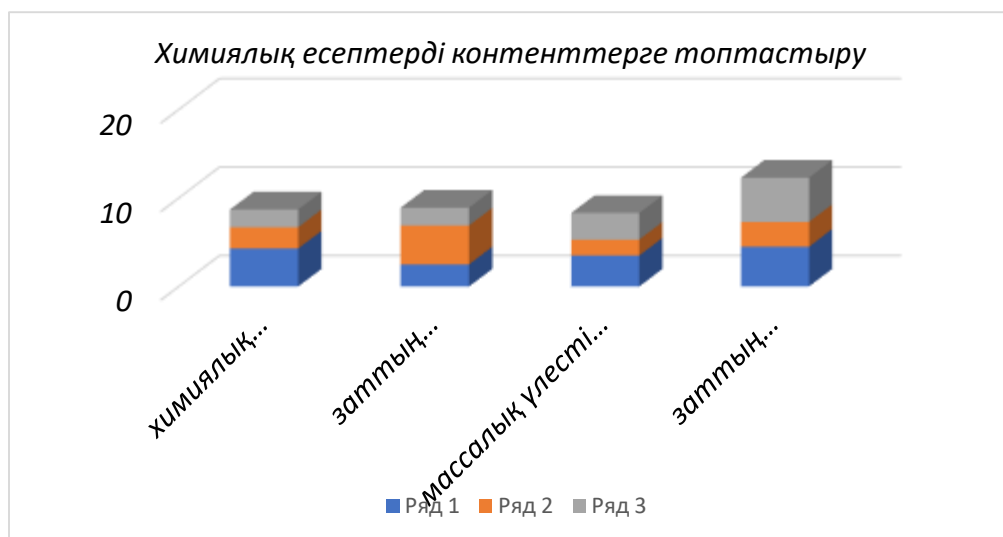
Осы сұрақтарды талдау нәтижесінде

-Ar (H)= 1, Ar (S)=32, Ar (O)= 16

- $W = m/Mr \cdot 100\%$

- $W = x \cdot Ar/Mr$

Формуланы пайдалану керек екендігіне көз жеткізе отырып, оқушылардың ақыл-ойы іс-әрекеттері шығармашылықпен дамитынын көрсетеді.[2,3]

Оқушылар жұмысты аяқтағаннан кейін тексеру парағы таратылып, шығарған есептерді мұқият тексеріп өзін-өзі бағалайды. Яғни мұндай технологияларды қолдану оқушының өз ойын терең жеткізе алуына, өз жасаған эксперименталдық жұмысына сараптама бере алады және өзін-өзі бағалай біледі. Сонымен қатар оқушылардың бойындағы шығармашылық іс-әрекеті, ізденімпаздықтың қалыптасуы, жүйелі қорытынды жасай білуі, материалды сараптау, күнделікті өмірде пайдалана алу қабілеттерін қалыптастырады. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші-оқытушылармыз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы

үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Стил С., Крутис С. Сыни тұрғысынан ойлау технологиясы .
2. Бағдарлы мектеп және кәсіптік мектеп Журнал.
3. И.Д. Бағаева Мұғалімнің кәсібилігін анықтау.
4. Нұрахметов Н.Н. Химия. Әдістемелік нұсқау. Исабек. Н. «Компьютерлік технологияны пайдаланудың оңтайлы өлшемдері»

*Жакупбекова Д. Ж.
Учитель русского языка и литературы
СШИ «Мурагер»*

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

*Чтение - это окошко, через которое дети видят
и познают мир и самих себя. Оно открывается
перед ребенком лишь тогда, когда
наряду с чтением, одновременно с ним и даже
раньше, чем впервые раскрыта книга,
начинается кропотливая работа над словом.
В. А. Сухомлинский*

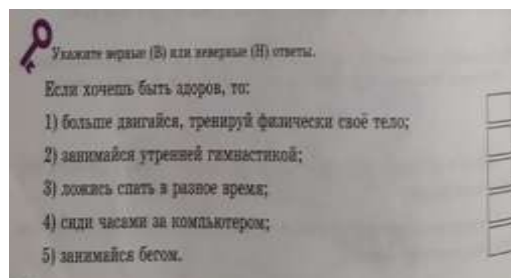
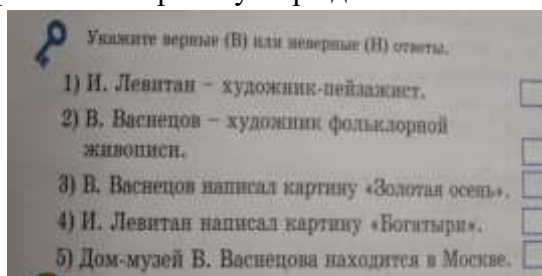
В нашем постоянно меняющемся мире необходимо быть всегда в курсе всего нового, а тем более это касается современного образования. Мы должны готовить учащихся к жизни в этом обществе, чтобы они могли использовать все полученные знания и навыки в решении нестандартных ситуаций. Быть грамотным, значит быть современным, образованным, эрудированным, многосторонним, компетентным человеком. «Функционально грамотный человек – это человек, который способен использовать все постоянно приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений», - говорил академик РАО А.А.Леонтьев.

Формирование функциональной грамотности - сложный, многогранный, длительный процесс. Чтобы достичь нужных результатов, нужно уметь, грамотно сочетать в своей работе различные современные образовательные педагогические технологии.

Что же может сделать учитель русского языка и литературы для того, чтобы обеспечить функциональную грамотность учащихся? Конечно же, создать оптимальные условия для продвижения каждого ученика в образовательном процессе. Для этого необходимо знать учебные возможности школьников всех возрастов. Выявив учебную работоспособность каждого, определяются и направления работы с классом в определенной последовательности: составление алгоритмов, система упражнений, развивающих механизмы речи для формирования не только коммуникативной компетенции, куда входит овладение необходимым набором речевых и языковых знаний, и формирование умений в области практического использования языка в процессе речевой деятельности. В этом плане использование инновационных педагогических технологий играет большую роль. Исследовательский метод, дискуссии, мозговой штурм, технология «критического

мышления», технологии проектной деятельности, технологии продуктивного чтения, пирамида Блума, приемы работы с текстом, развивающие функциональную грамотность учащихся, интерактивные, групповые формы и методы, коллективный способ обучения. Данные технологии развивают творческую активность, формируют мыслительную деятельность, учат школьников отстаивать свою точку зрения, помогают добиться глубокого понимания материала. Приёмы, используемые в рамках данных технологий, удовлетворяют потребность в творчестве учащихся, развивают способность к лаконичному изложению мыслей в устной и письменной форме, активизируют мыслительную деятельность учащихся и в общем способствуют формированию различных компетенций. В учебниках издательства «Атамұра» «Русский язык и литература» для 5-9-х классов с казахским языком обучения очень много разного рода заданий для развития функциональной грамотности учащихся. Например: Повышают мотивацию к изучению материала, развивают умение прогнозировать приемы:

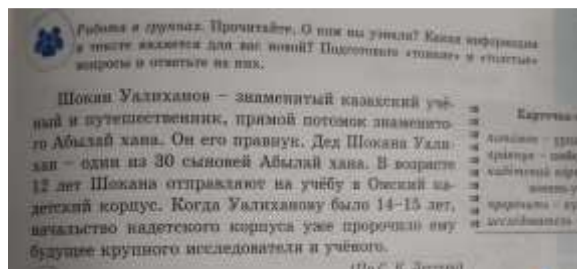
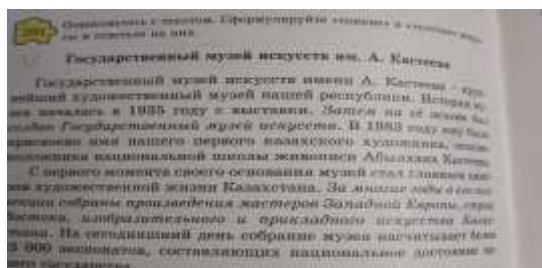
«Верные – неверные утверждения»

Развивает умение задавать вопросы прием

«Толстые и тонкие вопросы»:

Тонкие вопросы требуют однозначных ответов, толстые- неоднозначных, развернутых ответов.

Развивает умение воспринимать информацию, способность к рефлексии прием «Знаю – хочу узнать – узнал – научился»

Этап «Знаю» предполагает работу в паре: что я знаю о теме урока; «Хочу узнать» — формулирование цели; «Узнал» — соотношение старой и новой информации; «Научился» — осознание результативности.

Для осмысления содержания текста, обнаружения личностного смысла чаще всего использую приемы:

- «Чтение с остановками»,
- «Чтение с пометками»,
- «Составление кластера».
- «Ромашка Блума»

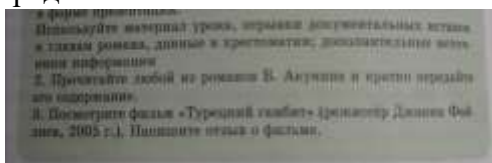
Особое слово хочется сказать о кластерах. Это особая графическая организация материала, позволяющая систематизировать и структурировать имеющиеся знания. В центре записывается ключевое слово, и от него расходятся стрелки-лучи, показывая смысловые поля того или иного понятия.

К приемам письменной рефлексии, помогающим творчески интерпретировать информацию, относятся:

1. Написание эссе, изложение с элементами сочинения.
2. Составление телеграммы, памятки, инструкции.
3. Стихотворение по алгоритму.

4.Синквейн

Прочитав произведение, можно предложить ребятам посмотреть фильм. У них складывается своё мнение и о прочитанном произведении, и о просмотренном фильме. После чего предлагается написать отзыв или эссе.

Работая над развитием функциональной грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы, активно применяю следующие методы:

Методы, ориентированные на устную коммуникацию:

Все виды пересказа

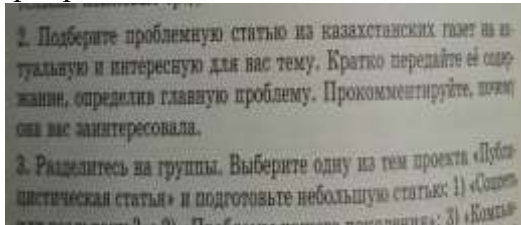
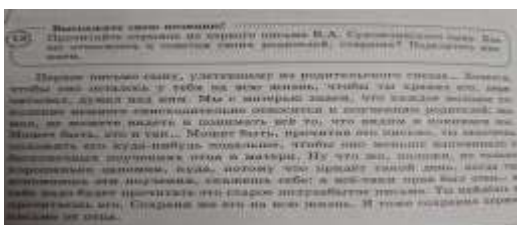
Все формы учебного диалога

Доклады и сообщения

Рольевые и деловые игры

Обсуждение, дискуссия,

Выступления в качестве ведущих на мероприятиях

Методы, ориентированные на письменную коммуникацию:

Сочинения и изложения

Подготовка заметок и статей в СМИ

Телекоммуникационные тексты, сообщения

Участие в конкурсах сочинений

Предложенные технологии, приемы, методы, задания направлены на формирование информационной и коммуникативной компетентности учащихся.

Таким образом, систематическое применение всех методов и приемов служит развитию ключевых и предметной компетенций, а на их основе формируется функциональная грамотность школьника.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Учебник «Русский язык и литература» 5 класс, автор Жанпейс У.А.,издательство Алматы: «Атамұра» 2017 год,
2. Учебник «Русский язык и литература» 7 класс, автор Жанпейс У.А.,издательство Алматы: «Атамұра» 2017 год,
3. Учебник «Русский язык и литература» 9 класс, автор Жанпейс У.А., Майбалаева А.А.,Атембаева Г.Г.,издательство Алматы: «Атамұра» 2019 год,
4. Материалы видео-вебинара по русскому языку и литературе <https://rosuchebnik.ru/material/formirovanie-funktsionalnoy-gramotnosti-na-urokakh-russkogo-yazyka-article/>,
5. Интернет-ресурсы,
6. «Функциональная грамотность младшего школьника:книга для учителя» под ред.Н.Ф.Виноградовой М.: Российский учебник: Вентана-Граф, 2018

ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ҰЛЫҚТЫ ҰСТАЗЫ

*Жанын сала ұмтылды,
Болашақтың таңына
Қиялдап қана қойған жоқ,
Май тамызып от берді,
Ой – сананың шамына.
М. Хакімжанова*

Ыбырай Алтынсарин – қазақ халқының ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында терең із қалдырған тұлға.

Ы. Алтынсарин – қазақ ағарту ісінің көрнекті өкілі, педагог, ақын, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері. Шын аты – Ибраһим. 1956 жылы Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасынан шыққан «И. Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар» деген еңбекте ол «1841 жылы 20 октябрь күні қазіргі Қостанай облысы, Затобол ауданында туып, 1889 жылы 17 шілдеде Тобыл өзенінің жағасындағы үйінде дүниеден өткен» деп көрсетілген. Ақын ертегілер мен жырларды, Жоңғар шапқыншылығы туралы әңгімелерді анасынан естіп өседі. Әкесі Алтынсары 1844 жылы көтерілісшілер қолынан қаза тауып, үш-төрт жастағы Ыбырай атасы Балғожа бидің қолында тәрбиеленеді. Немересін адалдыққа, шешендікке, тапқырлыққа баулыған атасы оны өзімен бірге жиын-тойларға алып барып, қанатын қатайтады. Атасын жерге қаратпай, алғырлық танытқан Ыбырай көпшіліктің үмітіне айналады.

1850 жылы Орынборда қазақ балаларына арнап ашылған мектепке қабылданған отыз қазақ баласының бірі – Ыбырай тоғыз жаста болады. Мектепте орыс тілі, есеп, татар тілі пәндері және мұсылман діні сабағы жүрген. Сол кезден сақталған деректерде Ыбырайдың білімге құштар, зерек, елгезек болғаны туралы жазылған. Бірақ жасынан зерек Ыбырай бұл мектептің оқу жүйесіне қанағаттанбай, дүниежүзі әдебиеті классиктерінің – И.Гетенің, Д.Байронның, А. Пушкиннің, В.Шекспирдің, И.Крыловтың, М. Лермонтовтың, Ә.Фирдоусидің, Ә.Науаидің, І.Низамидің шығармаларын өздігінен оқып, рухани өседі. Алған білімін өз халқының пайдасына асыруға талпынған Ыбырай Алтынсарин орыс, араб, татар және парсы тілдерінде еркін сөйлеген.

Алтынсарин өзінің ардақты борышы – балаларды оқыту деп түсінеді. «Мен қазақ жастарын классикалық гимназияларда, ауыл шаруашылық академияларында оқып білім алуын, өз халқына қызмет етуін, жаңалықты іс жүзінде көрсете білуін жоғары мұрат деп білемін», - деп жазады. Шалғай түкпірде мектеп ашу қиыншылықтарына қарамастан, ағартушылық идеяларымен қанаттанған Алтынсарин көздеген мақсатын орындауға құлшына кірісті. Ауыл-ауылды аралап, жергілікті халыққа білім алудың маңызы мен қажеттілігін түсіндіріп, мектептер ашу үшін қаражат жинау жұмыстарын қолға алады. Көптен күткен бірінші мектеп 1864 жылы ашылды. Бұл Ыбырайдың ағартушы-педагог ретінде алғашқы бір жетістігі.

Жалпы Ыбырайдың рухани өсуіне професорлар В.Григорьев пен Н.Ильминскийдің ықпалы зор болған. Ол профессор Ильминскийге «Осы жылы қаңтардың 8-і күні көптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді. Бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай қызу кірістім», - деп 1864 жылы Орынбор бекінісіндегі мектепте алғашқы сабақ басталғандығын хабарлаған. Осылайша, Ы.Алтынсариннің бүкіл өмірін арнаған ағартушылық-педагогтік қызметі, қазақтың ұлттық мектебін қалыптастыру жұмысы басталды. Күрделі де қиын бұл жолда тұңғыш ағартушы аянбай еңбек етіп, 1864 жылдан бастап 1889 жылға дейін жиырма бес жылдық

өмірін қазақ балаларына арнап мектеп ашу, оларды оқыту, тәрбиелеу, оқулықтар, оқу құралдары және әдістемелік кітаптар жазу жұмысына арнайды.

Инспекторлық қызметке кіріскен кезден бастап, Алтынсарин зайырлық мектептер ашуды қолға алды. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең өріс алуына жол ашады. [1-215 б.]

Оның ұсынысы бойынша 1888 жылы 10 сәуірде Орскіде бастауыш мектептер үшін қазақ жастарынан оқытушылар даярлайтын мұғалімдер мектебі ашылды. Ол халыққа кәсіптік білімінің маңызы мен мақсатын түсіндірді. Қазақ жастары арасынан экономика салаларына қажетті мамандар әзірлеу ісіне ерекше мән беріп, колөнер, ауылшаруашылық училищелерін ашуға көп күш жұмсады. Торғайда колөнер училищесін ұйымдастырды. Ырғызда қазақ қыздары үшін жанында интернаты бар мектеп аштырды. Мұның өзі қазақ халқының тарихындағы маңызды оқиға болды. Патша әкімшілігінен Торғай облысының барлық уездерінде қыздар училищелерін ұйымдастыруды өтінді. Қайтыс болған соң, екі жыл өткеннен кейін, Торғайда, Қостанайда, Қарабұтақта, Ақтөбеде жанында интернаттар бар қыздар училищелері ашылды.

Балалардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруды көздеген ол жаңа оқу құралдарын шығаруды, оқыту әдістерін жаңа бағытта жүйелеуді қолға алады. Қазақ балаларының таным-түсінігіне лайықты оқу-әдістемелік құралдар жазады. Тұңғыш рет қазақ авторының қолымен қазақ тілінде жазылған кітап - «Қазақ хрестоматиясы» 1879 жылы жарық көрді.

Жазушы «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» хрестоматиясының алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларының оқу кітабы бола алу жағын көздедім "Қазақ хрестоматиясы" балаларға арналған өлеңдер мен шағын әңгіме-новеллалардан құрастырылды. Олардың бірқатарын өзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық әдебиетінің үлгілерін де іріктеп кіргізді.

Ыбырай "Қазақ хрестоматиясына" кірген өлеңдерінде де халық-ағарту идеясын көтерді. Оның "Кел, балалар, оқылық!", "Өнер-білім бар жұрттар" өлеңдері осындай мақсатта туған. "Кел, балалар, оқылық!" өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысаңдар, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдыңнан
Іздемей-ақ табылар.
Кел, балалар, оқылық!
Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық!

Өлеңнің әр шумағында оқудың әр жақты пайдасын айта отырып, ақын соңғы жолдарды ылғи қайталап отырады.

Мал, дәулеттің байлығы –
Бір жұтасаң, жоқ болар.
Оқымыстың байлығы–
Күннен күнге көп болар,
Еш жұтамақ жоқ болар.

Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға үндесе, екінші жағынан, оқу, өнер, ғылым-білімге, оның жалпы халық үшін керектігіне еш мән бермейтін ескі көзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық – білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндіреді. Ыбырай "Өнер-білім бар жұрттар" атты

өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сөз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы – қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді үлгі етіп көрсету. [2-34 б.]

Өнер-білім бар жұрттар

Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден
Көзінді ашып, жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.
...Отынсыз тамақ пісірді,
Сусыздан сусын ішірді.
Теңізде жүзді балықтай,
Дүниені кезді жалықпай.

Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты өз халқының бір керегіне жарау, оны "тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзінді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын" елдердің қатарына жеткізу деп білді. Келешекке сенімі мол Ыбырай өмір көркі, болашақтың иесі – жастар деп ұқты. Бұлар мәңгілік, өз құндылығын жоғалтпайтын өміршең еңбектер. Оның 1879 жылы басылған «Қазақ хрестоматиясының» жастарға дұрыс тәрбие беру және олардың дүниетанымдық көзқарасын кеңейту үшін қазірдің өзінде де мәні зор. Себебі ұлы ағартушының осы шығармалары қазіргі заманның балаларын тәрбиелеу құралы болып келеді.

Ұлы ағартушы қазақ балаларына арналған мектеп ашумен бірге онда қызмет істейтін, балаларды оқытып, тәрбиелейтін кадрларға, мұғалімдерді даярлауға аса мән берген. «Мектептегі ең басты тұлға – мұғалім. Жақсылап салынған мектеп үйі болуы мүмкін, тамаша жазылған оқу құралдарын да табуға болады. Бірақ бұлардың жақсы мұғалімсіз берері шамалы» деп есептеген. «Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы өкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілген инспекторлар бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды. Сондықтан мен жақсы оқытушыны дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін» деп оқытушылардың орнын жоғары бағалаған. «Егер балалар бірдеңені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға түсіндіре алмаған өзін кінәлауға тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, әрбір нәрсені ықыласпен түсінікті етіп түсіндіруі керек, орынсыз терминдерді қолданбау керек, мұндай сөздер оқушыларға түсініксіз болады да, жалықтырып жібереді...» Осы айтылған ой бүгінгі күнге дейін өз мәнін жойған жоқ.

Федор Соколов, орыс оқымыстысы, мұғалім: «Ыбырай Алтынсариннің мен қазақ даласында болған кезімдегі бүкіл өмірі өзінің сүйікті халқына білім беру жолындағы ағартушылық қызметіне арналды. Оқу ісін өзі қандай жаны сала жақсы көрсе, өз инспекциясына қарасты мұғалімдерден де соны талап етті. Ол өзінің шын жүректен шыққан тартымды әңгімелері арқылы мұғалімдерді оқу ісіне шын ниеттерімен құлшынып, адал еңбек етуге жұмылдыра білетін. Оны мұғалімдер де жанындай жақсы көретін.» [3-7 б.]

Ағартушы: «Халық үшін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып-тәрбиелеу ісінен артық ешнәрсе жоқ», - деп ой түйеді. Ол «Білім дегеніміз – өзімізді қоршаған ортаны танып-білу» деген тұжырым жасаған. Яғни, адам қашанда дамып отыруы керек, ол тек білім арқылы жүзеге асады. Ыбырай ағартушы ретінде халықты ғылым-білімге шақырды және алған білімін тәжірибеде қолдану керектігін айтып өткен.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ халқын сауаттандырып, өркениетті ел қатарына қосуға күш салған ағартушы. Қараңғылық пен надандық шырмауынан құтыла алмай отырған халқына, ең алдымен, білім мен мәдениет керек екендігін анық ұқты. Халқын мәдениеті жоғары елдер қатарына қосуды армандап, елдің тұрмысын, мәдениеті мен білімін көтеруді мақсат еткен ұлт зиялысы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.«Қазақстан». Ұлттық энциклопедия. 1-том. Алматы, «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 1988.
- 2.Б.Алтынсарин. «Өнер-білім бар жұрттар....». Алматы кітап баспасы 2014.
3. «Аңыз адам» журналы, «Отбасы» баспасы, 2013.
- 4.Б.Алтынсарин. «Кел, балалар, оқылық». Өлең, әңгімелер мен мақал-жұмбақтар. Алматы, «Атамұра» 2006.

*Жантенова А.А. учитель русского языка и литературы
Управление образования Карагандинской области
КТУ СШИ «Өркен», г. Жезказган*

УЧИТЕЛЬ И УЧЕНИК: ПУТЬ К ИССЛЕДОВАНИЮ

Когда мы говорим о творчестве, то прежде всего имеем в виду великих людей- писателей, художников, актеров, ученых. Однако каждый человек занимается в своей жизни творчеством, когда пытается выполнить свою работу, внося в нее что-то от себя, и тем самым совершенствуется.

Мне как учителю словеснику близка проблема «Ученики не читают...». Работая в школе с казахским языком обучения, привить интерес к русской литературе не так то просто.

Великий немецкий философ Г.Э.Лессинг сказал: «Полученное из книг богатство чужого опыта называется ученостью. Собственный опыт- это мудрость». Это богатство чужого опыта может увеличиться, если оно получено из книг на другом языке. Как эту мысль донести до детей? Как увлечь детей чтением?

Я стала наблюдать за учениками 7 классов, и выяснилось, что из всего класса только несколько учеников увлечены чтением книг в свободное время. Это Зарема Амантаева, Зарина Ерболат, Боранбай Диас, Динад Сагындык, Серик Шалхар. Вместе с этими детьми мы стали исследовать причину такого отношения учеников к чтению. Как и в любой исследовательской работе, необходимо было определить главное: цели, задачи, способы. Объектом исследования стало увлечение книгой, предметом исследования- показания рейтинга книги среди учеников 7 классов. Цель исследования: определить причину, почему ученики не увлекаются чтением. Методом исследования стали анкетирование, наблюдения.

Везде, где цель деятельности рождается из глубины человеческого духа, имеет место творчество. Везде, где человек работает с любовью, вкусом и вдохновением, он становится мастером.

Первым делом ребята составили анкетные вопросы и опросили своих одноклассников.

Анкета содержала следующие вопросы:

- Чем вы считаете для себя книгу?
- Зачем нужны книги?
- Почему созданы книги?
- Что вас интересует в книгах?
- Является ли книга вашим другом?
- Какими должны быть люди, которые много читают?
- Свое мнение о книге.

Анализ анкеты показал, что основная масса ребят мало читает, вместо этого смотрит телевизор, играют в компьютер. Читают учебную литературу, если это необходимо,- художественную. Были также высказывания, что в школе мало интересных мероприятий, связанных с книгой.

Значит, не все потеряно, детям необходимо помочь, чтобы они стали читать книгу.

Следующим этапом в нашей работе с ребятами, а также с классными руководителями данных классов, стало проведение классного часа, где ученики подробнее получили информацию не только о целях работы учениц, но и об областных проектах «Бір отбасы- бір кітап», «Оқуға құштар». Ученицы заранее подготовили сообщения на тему: «Книга в жизни человека». Были приведены примеры из жизни знаменитых писателей, таких как Абай Кунанбаев, Чокан Валиханов. Отметили, что в их жизни книга была отведена главная роль. Затем дети составили дискуссионную карту, польза- вред от книги. Ребята аргументированно выступали. У нас получился интересный диспут.

Конечно, не все ученики активно включились в работу, но это и естественно. За короткий срок невозможно сразу получить положительный результат.

На следующем внеклассном мероприятии, в рамках проведения недели русского языка и литературы, темой которого была «Является ли книга вашим другом?» посредством ассоциации было раскрыто слово «книга». Ребята на листочке написали, какие книги предпочли бы читать. Данный опрос помог нам составить рейтинг книги. Класс был поделен на группы. Групповая работа проходила по следующим заданиям: 1 группа- написать эссе о книге.

2 группа- придумать рекламу.

3 группа- нарисовать рисунки по теме.

4 группа- работа с библиотекарем.

Итоги работ были интересными. Это отметили и сами ребята. Работа их заинтересовала. Вот некоторые выдержки: «Я люблю читать книги. Она идет по пятам всю жизнь. Книга научила меня делать добро и помогать ближнему» Амантаева Зарема.

«Если что-то не знаю, то нужную информацию я могу найти в книге. Она как друг может посоветовать, как правильно поступить в трудной ситуации». Ерболат Зарина.

Рекламные призывы:

«Милый друг! Если ты умеешь читать, если ты любознательный, обязательно прочти книгу, и ты узнаешь еще больше»- Елгазы Диас.

«Друзья! Не проходите мимо книги! Ведь только с ней можно узнать новое и интересное»- Калмурат Жания.

Ребята из третьей группы пригласили на выставку рисунков-призывов.

Четвертая группа ребят вместе с библиотекарем сделали выставку книг.

Выше говорилось о том, что был проведен опрос, чтобы узнать какие книги лучше читаются. Они обобщили данные, и вот что получилось: 26% учеников предпочитают сказку, 36% -фантастику, 21%- приключения, 17%- детектив.

Сейчас наши уроки начинаются с небольшой пятиминутки: «Что я прочитал. Что узнал нового». И это не обязательно художественная книга. Это может быть небольшая заметка или статья из журнала или газет.

Мы с учениками 7 класса провели только небольшую работу. И этот опыт нужно перенести на другие классы. Есть уже первые исследовательские работы учеников на темы: «Стихи о моем городе» и «Буктрейлер как способ продвижения чтения», которые отправлены на областной тур конкурса проектов и это дает еще больший стимул детям.

На основе этого небольшого исследования, по полученным результатам, каждый ученик лично мог сделать для себя вывод: что причина отношения к книге лежит не только в них самих. Существуют много причин- это и развитие техники, которая многое сейчас заменяет, неумение выбрать нужную книгу, отсутствует участие родителей в формировании интереса к книге у детей. Но, несмотря на все это ученики должны сами определить место книги в их жизни. И это произойдет не сразу и не у всех.

В процессе нашей совместной работы и я, и ученики приобрели многое, но многое еще предстоит сделать.

Хочется надеяться, что совместная исследовательская работа станет мостиком в большую науку.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Дьяченко.Н.П Рождение книги
2. Гриценко З.А. Положи свое сердце у чтения - М.: Просвещение, 2000
3. История [текст]: дет. энциклопедия / сост. Н.В.Чудакова, А.В.Громов. – М.: АСТ, 1998. – 512 с. – (Я познаю мир).
4. Кошурникова Т.М. Чудо, имя которому – книга. - М., 2006

*Жапабаева А.С. қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
№66 мектеп-лицей»КММ, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ыбырай Алтынсарин шығармаларының бүгінгі күнге дейінгі жеткен тәрбиелік мәнінің мазмұны әлі де қолданыста. Міне, биыл қазақтан шыққан алғашқы педагогтың туғанына 180 жыл толып отыр. Сондықтан Ы.Алтынсариннің бізге қалдырып кеткен еңбектерін қадірлеп, мәңгі өмір сүруін қамтамасыз ету баршамыздың міндетіміз деп ойлаймын.

Ы. Алтынсариннің ұрпағына қалдырған мұрасы –ұлан-ғайыр. Небәрі жарты ғасырға жуық өмір кешкен ұстаздың өнегелі еңбегі жан – жақты зерттеліп, туған халқының керегіне жарауда. Күні бүгінге дейін мектеп оқушыларының әнұраны іспетті «Кел, балалар, оқылық» атты өлеңінің өзі неге тұрады?! «Біз болмасақ, Сіз барсыз, үміт еткен достарым», - деп өзі бастаған оқу – ағарту жұмыстарының алуан қырлы асқарлы істерін, бүкіл ұлт болашағын келер ұрпағына үлкен үмітпен жүктеп, келешектен қуаныш күткен Ұлы ұстаздың тындырғаны көп болса да, түнек құрсауындағы қалың елінің білім нәрінен жаппай сусындатып, ғылым мен өнер үйренуінен армандауымен кеткен. Ыбырай салған сара жол – бұл күндері қанатын кеңге жайған,тамырын тереңге жіберген, экономикасы мен мәдениеті дамыған тәуелсіз Қазақстан Республикасының білім шаңырақтарында жалғасын табуда. Баяндамамда Ы.Алтынсариннің шығармаларын зерделеу арқылы жеке тұлғаны қалыптастыруда оның қаншалықты маңызды екенін көрсету. **Мақсаты:** Ы.Алтынсариннің шығармаларында айтылған мәселелердің әлі күнде өзекті екендігін айқындау

Зерттеу нысаны: Ы.Алтынсарин өз шығармалары арқылы жеке тұлғаның бойына қандай қасиеттерді қалыптастыра алды.

Зерттеудің пәні: Ыбырай шығармаларынан алатын тәрбиенің мәні.

Зерттеудің міндеттері:

- 1.Ыбырай туындыларының мәнін көрсету
2. Ыбырай әңгімелерін оқып-талдау арқылы тікелей әсер алу
3. Ыбырай шығармаларының ерекшелігін көрсету

Зерттеудің ғылыми болжамы :

Егер мектепте оқушыларға Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын толыққанды оқытса, онда жеке тұлға бойында адамгершілік-имандылық қасиеттері арта түсер еді, өйткені бүгінгі қоғамға өз-өзіне талап қоя алатын,адамгершілік қасиеттері бойына дарыған,бәсекеге қабілетті тұлға қажет.

Зерттеу әдістері:

- *Ділгірлік оқыту әдісі (талдау, жинақтау, зерттеу);
- *Тыңдаушылардың зейінін жандандыру әдісі;
- *Тексеру және кері байланыс әдісі;
- *Практикалық әдіс;
- *Сараптау әдіс.

«Қазақ хрестоматиясындағы» шығармалардың жеке тұлғаны қалыптастырудағы мәні қандай деген сауалға жауап іздесек.

Жеке тұлғаға дұрыс тәрбие беруде «Қазақ хрестоматиясының» алатын орны ерекше. Қалай болғанда да жастардың дүниетанушылық көзқарасын кеңейтіп, дұрыс тәрбие беру үшін «Қазақ хрестоматиясының» бүгінгі таңда мәні зор. Сондықтан да ол талай жылдар бойы талай рет басылып, мектеп оқушыларына ұсынылып келеді. Бұл кітапқа енгізілген әңгімелер: еңбек сүйшілік, оқу, өнерге ұмтылушылық, Отанын-елін сүйшілік, талапшыл да жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, жастардың мұндай әрекеттерден аулақ болуына жол көрсетті. Мысалы, Хрестоматияға енгізілген өлең, әңгімелердің балалардың жасына, сана-сезіміне лайықталынып, педагогика ғылымының міндетті түрде тәрбиешілерден талап ететін әдіс мәселесінің берік сақталынуы өз алдына, сонымен қатар жоғарғы аталып өткен оқу, еңбек, талап, мейірімділік, тағы басқа тақырыптарға арнаулы, қолға таяқ ұстатқандай әңгімелерді әдейі, саналы түрде таңдап алғандығын да көрмей кетуге болмайды.

Оның «Хрестоматиясының» бірінші беттерінен-ақ балаларды оқуға, өнерге, ұқыптылыққа, тазалыққа, мейірімділікке шақырған әңгімелер мен өлеңдер жиі кездеседі. Мәселен, ол «Кел, балалар, оқылық» деген өлеңінде жастарды білім алуға, өнер үйренуге шақыра келіп, білімді адамның сана-сезімі жоғары, ілтипатты, өнегелі болатынын, адам білім арқылы ғана мақсатқа жететіндігін, өзінің келешектегі жақсы тұрмысын қамтамасыз ете алатындығын, сөйтіп оқыған адамның өмір сүруі де, еңбек етуі де анағұрлым жеңіл және көңілді, сергек болатынын сөз етеді.

Алтынсарин әңгімелері мен өлеңдерінің негізгі идеясы. Кітаптың беташары оқуға шақырудан басталып, оның әлеуметтік мәнін түсіндіру болса, сонымен қатар негізгі тақырыбының бірі - еңбек. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші құрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа дейді. Мысалы, Ыбырайдың «Әке мен бала»- деген шығармасында осы мәселе қарастырылады.

Ы. Алтынсариннің тәрбие жөніндегі негізгі тақырыбының бірі - талап. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге нұр жауар»-деген халық мақалы да өмір тәжірибесінен туған пікір. Жастық шақ - жігер, қайраттың толы кезі. Бойдағы жасырын талант, өнерлерін жарыққа шығарып қалатын кез де осы. Ол үшін талап керек. Әр нәрсені де жігермен істе, өзіңнің не нәрсеге қабілетің, ыңғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына түссең, әрі өзіңе, әрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да таңдап ал дейді. Кейде талаптың, жігердің жоқтығынан жап-жақсы өнердің жарыққа шықпай кетуі де мүмкін. Сондықтан өз талабыңмен өрге шық дегенді айтады. Міне, Ыбырай «Талаптың пайдасы»- деген әңгімесінде өзінің осы пікірін, негізгі идеясын жеткізіп бере алды. Ыбырай Алтынсарин шығармаларында көтерілген екінші бір өзекті мәселе: жастарды түрлі жақсы қасиеттерге баулу, жаман қасиеттерден жирендіру мәселесі. Ы. Алтынсарин өз шығармаларында жасөспірімдерді адамгершілік қасиеттерге баулып отыру - мектеп пен ата-ананың ортақ міндеті деп дұрыс түсінді. Осы идея - Ы. Алтынсарин әңгімелерінің негізгі арқауы. Осындай психологиялық мәнге толы әңгімелердің жас өспірімдер үшін тәрбиелік мәні аса зор. Мәселен «Аурудан аяған күштірек» деген әңгімеде адамның шыдамдылық, төзімділік сияқты тамаша ерік-жігер қасиеттері, олардың сыр-сипаты сөз. Сондықтан оның көптеген әңгімелерінің идеясы, Абай айтқандай, «Еңбек етсет ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қағиданың төңірегіне топтасқан.

Мектеп оқушыларына арнап оқу құралдарын, бағдарламалар, нұсқау хаттар жазды. Ол мектеп кітапханаларының физикалық, химиялық, астрономиялық құралдарымен жабдықталуына, оқушылардың түрлі ғылым мен өнер саласындағы жаңалықтарды біліп

отыруына үлкен мән береді, Ыбырай шәкірттерді әр кезде әр түрлі әдіспен және әр түрлі оқулықтармен оқытуға барынша қарсы болды. Ол қандай пәннің болмасын ғылыми негізде оқытылуын оның жасөспірімдердің ақыл-ойы мен сезім дүниесіне әсер ете алуының маңызы аса зор екендігін баса айтты. Адамгершілік мінез-құлқына баулитын кейбір шығармаларына тоқталсақ:

Тәрбие бағу-қағудан басталады

Оқушыларды неге тәрбиелейді?

1. «Әке мен бала» әңгімесі «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың, азға қанағат етпесең, көптен құр қаларсың», - дейді.

2. «Асыл шөп» әңгімесі -Ол шөп сенің қолыңа түспей ме деп қорқамын, аты «сабыр» деген, -дейді. Сабырлылық, шыдамдылық, төзімділік, ұстамды болуға үндейді.

3. «Бақша ағаштары»әңгімесі Тәрбие бағу-қағудан басталады деген ойды меңзейді. Тәрбиелі болуға, адамгершілікке, үлкенді сыйлауға үйретеді.

4. «Байұлы»әңгімесі «Батаменен ер көгереді», «Баталы ұл арымас» - деген халық қағидаларының өміршеңдігін әңгімеге арқау етіп, жастарды қайырымды, ізгі жүректі болуға, жоқ-жітік, жетім-жесірге қамқоршы болуға үндейді

5. «Алтын шекілдеуік» әңгімесі «Не нәрсенің де құр сыртына қарап қызықпа, асылы ішінде болар».

6. «Тәкаппарлық »әңгімесі Кішіпейілділіктен опық жемейсің, тәкаппарлық ұятқа қалдырады.

7. «Мейрімді бала», «Шеше мен бала», «Аурудан аяған күштірек» Мейірімділік, рақымды болу, адамға жақсылық ету, төзімділік сияқты жақсы қасиеттерге баулиды. Бала әкешеше алдында өзінің мәңгі қарыздар екенін сезінуі керек.

«Ыбырай Алтынсарин шығармаларының маңыздылығы» тақырыбындағы жұмысымда жеке тұлғаны қалыптастырудағы анықталған мәселелер: Біріншіден, әр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрлерінен хабар беру принципін көздей отырып, тұлғаны өмір сүрген қоғамына қатысты халықаралық қатынасқа бейімдеу.

Екіншіден, жеке тұлғаны адалдыққа, еңбекке, ұқыптылыққа, талаптылыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарыту арқылы адами мінез-құлықтарын өздері игере алуларын ойластырған.

Үшіншіден, жастардың, әсіресе, мектеп оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беруімен бала түйсігін жүйелілікпен қалыптастыруға тырысқан.

Қорыта айтқанда, Ы.Алтынсаринның өз халқын оқуға, өнерге үндеуі надандыққа, зұлымдыққа қарсы шығуы, сол кезде әлеумет өміріндегі теңсіздіктің бетін ашып, өмір шындығын көрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі оның творчествосының халықтық жағы десек, қазақтың қазіргі ержеткен проза жанрының және балалар әдебиетінің ең алғашқы негізін салушы болды. Сондықтан да Ыбырай Алтынсарин рухани- адамгершілік білім беруді ту етіп ұстады және қазіргі таңда да жалау етіп желбіреп өз мәні мен мағынасын жоғалтпады .

Ыбырай Алтынсариннің шағын әңгімелерін өзімнің кәсіби және жеке өмірімде кеңінен қолданамын.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қ.Жұмалиев Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. Алматы, 1971-16-б.
2. Ы. Алтынсарин Таңдамалы шығармалар. - Алматы, 1955. 70-б.
3. Н.И. Ильминский. Воспоминания об Ибрае Алтынсарине. Казань, 1891. - с. 215.
4. С. Хасанова. Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі. Алматы, 1972. - 17-20-б.

ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

«Кел, балалар, оқылық» деп сауатын ашқан әр адам Ыбырай(Ибраһим) Алтынсариннің есімін жақсы таниды. Ғұмырын халық ағарту ісіне, мектеп ашып, кітап бастырып, бала оқытуға арнаған ұлт педагогі Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл толады. Талантты ақын, терең ойшыл, қайраткер Ыбырай Алтынсаринді қазақ ұлттық педагогикасының іргесін қалаушы деп айтуға толық негіз бар.

Орыс мәдениетінің озық жетістіктері, Пушкин, Лермонтов, Гоголь шығармалары, Орта Азия халықтарынан Фирдауси, Низами, Науаи сынды ақындардың туындыларымен таныс болған ұстаз араб, татар, орыс тілдерін жетік меңгерген. Оның оқыту саласындағы нақты еңбектері ретінде алғашқы халық мектебін ашуы (1864), қазақ тіліндегі тұңғыш хрестоматияны шығаруы және ислам дінін ана тілінде оқыту пәні ретінде енгізуін айтамыз.

Ыбырай тек ағартушы-педагог қана емес, теоретик-этнограф, тарихшы, экономист және оған қоса өзінің бастамаларын түрлі қарсылықтарға қарамастан іске асырған қайраткер. Ол оқу орындарының жұмысын ұйымдастыру, кадрларды іріктеу, мектепті құрал-жабдықпен қамтамасыз ету, балаларға қамқорлық жасау, күнделікті тұрмыс-тіршілік, қаржылық есеп сияқты жұмыстарды қатар алып жүрді. «Табиғи даму» идеясын ұстанып, ағартушылық-гуманистік идеяларды көбірек таратты және патшалықтың отарлық саясатын сынға алып отырды [1].

Ы.Алтынсарин ағартушы ретінде білім культі, қоғамның дамуы мен әрбір адамның жетілуіндегі білімнің мүмкіндігіне сенді. Ыбырай Алтынсариннің әдеби шығармашылығына көзі тірісінде-ақ баға берілгенін білеміз. Әдебиеттегі шығармашылықтан басқа, ол қазақ тілінде хрестоматия құрастыру, халық поэзиясының алғашқы жинақтарын және кітап туындыларын құрастыру ісімен айналысты. Ол 1879 жылы Торғайдағы жазбасында «Қазақ халқының сауатсыздығынан, қазақ тілінде басылған бір де бір кітаптың жоқтығынан, оқу орындарының мұғалімдері қазақ балаларын оқытқанда амалсыздан қазақ тілінің орнына татар тілін пайдаланып жүр...Осылармен қабат бір ескеретін нәрсе – қазақ халқы азбаған халық, оның талабы біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сыя алмайды, оның ой-пікірі еркін; оның келешегі үшін оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек болып отыр» деген [2]. Осы тұрғыда ол өз замандасы, шығыстанушы-ғалым Ш.Уәлихановтың халқым оқып, өнер-білімді игерсе деген арманын нақты іске асырушы болды. Хрестоматия туралы естелігінде Ыбырай «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қабат, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім» дейді [2]. Хрестоматиядағы шығармалар тақырыптық-идеялық жағынан жас жеткіншектерді адал еңбекке тәрбиелеу, белгілі бір кәсіпке, өнерге баулу, адам бойындағы адалдық, достық, мейірімділік секілді асыл қасиеттерді ардақтау, үлкенді, ата-ананы қадірлеу, өнер-білімді байлық-дәулеттен жоғары қою мәселесіне арналған. «Хрестоматияға» енген шығармалардың тілі шұрайлы, балалар ұғымына сай, қиялын кеңейтетін, көлемі шағын, тәрбиелік-танымдық мәні жоғары шығармалар. Ол қазақ балалар әдебиетінің негізін қалады деуге толық негіз бар. Сонымен қоса, Ыбырай жазған «Қырғыз хрестоматиясы» қазақ публицистикасының бастауы деуге болады. Себебі осы кітапта өткен ғасырдың соңындағы көшпенділік, отырықшылық, ағартушылыққа насихаттау, адамгершілік сынды өзекті мәселелер сөз болған.

Халық ағарту ісін өмірлік міндеті қылып алған Ы.Алтынсарин бір хатында қаншалықты қиын болса да өзінің түпкі мақсаттары мен ұлтқа қызмет қылу ұмтылысынан

ауытқымайтынын жазады. Осы сөздер Ыбырайдың өмірінің соңына дейін алға жетелеп, ғұмырлық ұстанымына айналды. Оның өз жолына деген сенімі мен ізденісі ХХ ғасырдың басында-ақ жеміс берді. Ер балалармен қатар қыздарға мектеп ашу, оларға әртүрлі кәсіпті үйрету ісін алға қойды. Оларға арнайы мектеп, интернат ашу мәселесін көтеріп, осы мақсатын орындады [2].

Ы.Алтынсариннің пікірінше, ең алдымен бастауыш мектептегі білім – баланың қалыптасуы мен дамуындағы ең маңызды кезең [2]. Мұнда оқушылар алғаш рет қоғаммен араласады. Білім алу үшін мектепке келген баланың ақыл-ойы тереңдеп, зейіні ашылады. Әрине, білім ошағында басты орынды мұғалім атқарады. Оқушы мұғалімнің оқытуымен айналасындағы әлемді танып, жаңа білімнің есігін ашады. Мұғалім оқушының азаматтық, адамгершілік, зияткерлік көзқарастарының қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Бірақ мұның бәрін мұғалімнің өзі жоғары білікті, ақылды, мейірімді әрі жанашыр болған жағдайда ғана дамыта алады. Оқу орындарының білім және тәрбие беру міндеттері, ондағы оқу-тәрбие процесін адамгершілік құндылықтарын насихаттай отырып ұйымдастыру, прогрессивті педагогикалық идеяларды ескере отырып, элективті оқу жоспары мен бағдарламасын құру, оқыту үрдісінде фольклорды қолдану, мұғалімнің мәртебесі – Ы.Алтынсариннің осындай және басқа да ағартушылық идеялары білім беру саласында әлі күнге дейін өзекті. Ы.Алтынсарин өз еңбектері мен қызметінде мектептегі білім беру жүйесін дамыта отырып, мұғалімнің тұлғасы мен адамгершілік бейнесіне маңызды орын берген. Ұлағатты ұстаз ойларының идеялық құндылығы қазіргі таңда да өз маңыздылығын жоғалтпай отыр.

Ы. Алтынсариннің айналадағы адамдармен қарым-қатынасы мен достығының басты принциптерінің бірі – адамды біржақты бағаламау. Неліктен бұл мәселе қазіргі заманда да өзекті? Себебі қазіргі заманғы оқыту мен білім беру процесінде мұғалімнің балаларға адамгершілік, мейірімділік, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілік сезімін қалыптастыруы үшін уақыты мен мүмкіндігі бола бермейді. Бүгінгі мектеп мұғалімдеріне сабақ үлгерімін қадағалау, ата-аналармен жұмыс, есеп тапсыру, қоғамдық іс-шараларға қатысу міндеттері жүктелген. Осындай қосымша жұмыстардың барлығы мұғалімнің балаларға қажетті сапалы білім беру, олардың бойындағы әлеуетін ашып, азаматтық ұстанымын қалыптастыру сияқты негізгі міндеттерден алыстатады. Сондықтан Ы.Алтынсарин өз сөзінде нағыз мұғалім болу туа бітті берілетін қасиет екенін баса айтады.

Білім беру ұйымдары қазіргі уақытта да Ы.Алтынсариннің адамгершілік, патриоттық тәрбие, еңбекке баулу, ата-аналардың, мұғалімдердің оқыту мен тәрбиелеудегі рөлі туралы ағартушылық идеяларын жемісті қолданып келеді. Ұлы ұстаздың еңбегі өміршең екендігін уақыттың өзі дәлелдеп отыр.

М.Әуезов Ыбырай туралы: «Сол заманнан бері қарай, біздің кейінгі ұрпағымыздың бәріне де Абай қандай қадірлі болса, Ыбырай да өз орны, өз арналы мұрасымен аса ыстық, аса бағалы болды. Олар кейде баяғыдан бері өткен шөл ғасырлардың соңғы дәуіріндегі зор мұнарадай көрінсе, кейде еңбегі, бағыты бірлікпен айқасып аққан қос өрімдей, шөл өлкені суарып, дән бітіріп айқасып ағып келе жатқан қос өзендей танылды» деп жазады [3]. ХІХ ғасырда Торғай топырағында дүниеге келіп, қазақ халқының тарихына жарқ етіп енген ағартушы-ұстаз, педагог-энтузиаст, ойшыл, жазушы-ғалым Ыбырай Алтынсариннің өз заманының озық ойлы, прогресшіл, интернационалдық көзқарастағы азаматы болды. Ибраһим Алтынсаринді Қазақстанның ұлттық педагогикасының негізін қалаушы деп айтуға толық негіз бар.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. І-т. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. — Алматы: Қазақ энцикл., 2009. — 103-б.
2. Оспанов С. «Ыбырай жолы» 2021 – 45,82,138,192-беттер

3. Жәрімбетова Н. Тағдыры кермек тұлға // Егемен Қазақстан. — 2009. — 29 шілде. — 10-б.

Г. Ә. Жаркеева

ҚОҒАМ. Өлкетану әдебиеті бөлімі қызметкері

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ

XIX ғасырдағы ұлы ағартушысы, ғалым-этнограф, ақын, жазушы, аудармашы, ұстаз, кирилл харпіндегі қазақ жазба әдеби тілінің негізін қалаушы Ыбырай Алтынсариннің соңында қалдырған мұрасы бүгінгі күндері баспасөз бетінде қаншалықты насихатталып келеді?

Қандай халықтың болса да ең қуатты қаруы – баспасөз десек, бүгінгі күн тұрғысынан алғанда, оның сол халықтың, ұлттың рухын оятатын, жігерін жанып, намысын шыңдайтын ұлы сипаттарын Уақыт пен Кеңістік және дәстүр мен жаңашылдық сияқты тарихи – философиялық ұғымдар аясында қарастырсақ, онда да XIX ғасырдағы қазақтың ұлы тұлғаларының бірі болып табылатын Ы. Алтынсарин мұрасы төңірегінде алсақ, төмендегідей бірнеше жайтқа ден қойғанымыз абзал:

- XIX ғасырда, нақты айтсақ, 1870 жылдан бастап шыға бастаған «Түркістан уалаятының газеті» (ТУГ), 1888 жылдан бастап шыға бастаған газет 1894 жылы «Дала уалаятының газеті» (ДУГ), деп аталуы қазақ жұршылығы үшін ерекше ақпараттық – насихаттық мәнге ие болды. [1]

- Жүз жыл ғасырға аяқ басқан сәт, тарих қойнауына көз салатын болсақ, көз қыспа, бақай баспа замандарында, халықтың үні болған, қойнауы шежірелі жылдардан сыр шертетұғын баспасөз (газет, журналдар) бетіндегі қаламгерлердің мақалалары, баяндама, зерттеулері бұқара халық үшін қолжетімді ақпарат алмасу құралы бола білген. Баспасөз қызметі қазақтың ағартушы ғалымдарының пайдасына жараған құнды ақпарат тасымалдаушы болды. Жалпылама анықтама беретін болсақ Баспасөз – мерзімді мерзімсіз басылымдардың жиынтық атауы. Баспасөз – халық арасында әр түрлі ақпараттар тарата отырып, қоғамдық пікір қалыптастыруға, саяси жұмыстар жүргізуге, мемлекеттің, жекелеген тұлғалардың мүдделі мұраттарын танытуға қызмет етеді. Батыс Еуропада (Германияда – 1609 жылы, Ұлыбританияда – 1622 жылы, Францияда – 1631 жылы) алғашқы газеттер шыға бастады. Қазақ тіліндегі алғашқы мерзімдік басылым - 1870 жылы Ташкент қаласында жарық көрген «Түркістан уалаятының газеті». Бұл басылым қазақ даласында Ресей империясының отарлаушылық саясатын жүргізудің құралы ретінде дүниеге келгенімен, ұлттың баспасөзін қалыптастырып, зиялы қауымның азаттық идеяларын бұқараға жеткізуде баспасөздің маңызы зор екендігін түсінуіне ықпал етті. [2]

Ыбырай Алтынсариннің шығармашылығының насихатталу жолы да осы баспасөз қызметімен тығыз байланысты десек еш қателеспейміз. Мәскеуде шығатын «Оренбургский листок» газеті мен оның редакторы И.И.Евфимовский-Мировицкийдің Ы. Алтынсариннің публицист болып қалыптасуына, халыққа танылуына үлкен әсер етті. [3]

Бұл жайында И. И. Евфимовский-Мировицкий кейін газеттің 1879 жылғы 2 желтоқсандағы нөмірінде «Өз халқын білетін, оны барынша сүйетін, әрі орыс тілін жетік меңгерген адамдар керек-ақ. Тек Сұлтан Жантуриннің інісі мен тағы да бір-екі қазақ қана қазақ ән өнері жөнінде материалдар жинауға талпыныс білдіргендері белгілі. Осылардың арасында далалықтардан ағартушылық ісін жүргізуге бар зейінімен, ынта-жігерімен кірісіп, орыс әріптерімен қазақтың алғашқы кітабын шығарған Ы. Алтынсарин болды. Ел арасында — Торғайда өмір сүріп (Алтынсарин – қазақ, қыпшақ), өзінің әр іс-сапарын тиімді пайдалана отырып, халқымен барынша тығыз байланысып, ол жайында, оның өнері мен ауыз әдебиеті үлгілері негізінде қазақ тілінде алғашқы кітаппен (үлгі-оқулық) қатар, орыс-қазақ

грамматикасын, яғни «Руководство к начальному обучению киргизов русскому языку при помощи языка киргизского» жазып шығудың қажеттігін терең түсінді» [4] деп жазды.

Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметін және халқына деген шексіз сүйіспеншілігін, өмірге көзқарасын жақсы бағалап, Евфимовский-Мировицкий оның мақалаларына газет бетінен жиі орын беріп тұрған. Бұл мақалалардың дені орыстардың қазақ жеріне келіп қоныстана бастауы, жайылымдық жерлердің тарылуы жайында болса, әсіресе, 1879-1880 жылдардағы жұт әкелген нәубет туралы көбірек қалам тербеген. «Қазақ даласындағы жұт туралы» корреспонденциялары мен мақалалары соның айғағы. [5]

Ыбырай газет редакторымен жақсы қарым-қатынаста болып, сыйласқан. Оның үстіне ағартушының істеген ісі мен халыққа жанашырлығы, бас пайдасынан гөрі елдің қамын көбірек ойлауы, өмірге деген түзу көзқарасы, білімділігі мен қаламының жүйріктігі Евфимовский-Мировицкийге қатты ұнаған болуы мүмкін, мақалаларына газет бетінен жиі орын беріп тұрған. Ы.Алтынсариннің «Оренбургский листок» газетіне шыққан алғашқы материалдары қара шекпенділердің қазақ жеріне келіп жапатармағай қоныстана бастауы, соның нәтижесінде жайылымдық жерлердің тарылуы болса, әсіресе, 1879-1880 жылдардағы қатал қыстың зардабынан елдің жұтқа ұшырауы ақын-публицисті қатты алаңдатқаны, тіпті жанын күйзелткені жазғандарынан анық байқалады. газет оқушыларына публицистикалық шығармаларымен белгілі бола түсті. [6]

1873 жылы қазақ алфавитін жасау үшін комиссия құрылып, орыс тілін білетін білімді екі қазақ ұсынылады. Олардың бірі Орал облысынан Ержан Шолақов та, екіншісі Торғай облысынан Ыбырай Алтынсарин болады. Ыбырайдың жазуға шебер, жазған еңбектері құнды екендігін, әрі қызметте тындырымдылығын ескерген И.И.Ильминский бұл іске Ы.Алтынсаринді таңдайды.

Ыбырай мақалаларының ерекшелігі көкейкестілігінде, өткірлігінде, нені сөз етсе де егжей-тегжейлі түбірін қазып жазып, түсінікті тілмен ойын ашық, бүкпесіз жеткізуінде. Мұны Ы.Алтынсарин публицистикасын алғаш зерттеуші ғалым М.И.Фетисов те баса көрсетіп «Ыбырай публицистикасы терең білімімен, әдеби көркемділігімен, оқиғаларды барынша әсерлеп, қазақ өмірінің шағын детальдарының өзін қазақы колоритке толтырып, айшықтап беруімен ерекшеленеді», - деп жазады. [7]

Ұлы ағартушының «Қазақ хрестоматиясы» оқу құралы да осы «Оренбургский листок» газетінің баспаханасында терілді. Кітап шыққаннан кейін газет бетінде оны насихаттауға арналған материалдар басылып, кітаптың жарық көруі қоғамдық және үлкен мәдени маңызы бар оқиға деп жоғары бағаланды.

«Библиографическая новость» айдарымен берілген бұл алғашқы хабардың авторы И.И.Евфимовский-Мировицкий екендігі күмән келтірмейді. [8] Өйткені автор аты-жөнін көрсетпесе де қазақ тіліндегі бұл алғашқы оқулық кітаптың өзінің баспаханасынан шыққандығын мақтанышпен айта келіп: «Қазақ әдебиетінің берік негізі қаланды, өлең-жырға бұрыннан да кенде емес, қашан да көкіректері жаңа, соны ойға толы қазақ халқы ендігі жерде кітаптың көмегімен адамзаттың бар рухани байлығымен таныса алатын болды», - деп жазды. 1880 жылдың 7 маусымында Орынбор қаласында А.С.Пушкиннің ескерткіші ашылу салтанатында сөйлеген сөзінде П.Распопов «Қазақ хрестоматиясы» жарық көргенін, бұл кітапқа орыстың ұлы ақыны А.С.Пушкиннің өлеңдері енгенін, оны қазақшаға аударған Ыбырай Алтынсарин екенін айтып: «Орынбор өлкесінде бұратана халықтарға арналған мектеп оқулығы енді біздің ұлы ақынымыздың өлеңімен ашылатын болды. Қазақтар мен башқұрттар енді орыс тілін меңгеріп, сонымен бірге біздің ұлы ақынымыздың шығармаларымен де танысатын болды», - дегенді мақтаныш сезімімен жеткізеді. [9]

Газеттің 1879 жылғы 16 желтоқсандағы номерінде Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы» кітабының алғы сөзін орыс тіліне аударып бастырды. Бұл басқа ұлт өкілдерінің кітаптың мән-мазмұнымен жете танысуына кең жол ашып, болашақ ұлы ағартушының беделін жоғарылата түсті.

Ыбырай Алтынсарин қазақ жазба әдебиетінің негізін қалап, қазақ хрестоматиясын құрастырып туған халқына тарту етіп өлмес мұра қалдыра білді. Бүгінгі күн тұрғысынан

қарасақ баспасөз бетінде жарық көрген Жәлел Шалқардың «Қазіргінің Ыбырайлары қайда?» - деген мақаласын назарларыңызға ұсынғым келеді. [10] XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында зиялы қауым өкілдері, яғни ақын – жазушылар ұстаздықты қатар алып жүрді. Ақындардың бойындағы патриоттық қасиет оқушыларға ауадай қажет. Бүгінгі күнмен салыстыратын болсақ бірнеше мамандықты қоса алып жүру үшін уақыттың тапшылығы кедергі келтіретіні сөзсіз. ұстаздық қылу Ыбырайдың сара жолы десек, бүгінгі жастар бір мамандықпен неге шектеледі деген баспасөз бетіндегі Ыбыраймен сабақтасып шығып жатқан мақалаларға не деп жауап қатармыз. Ә. Абдрашеваның 2008 жылы Қазақ тілі мен әдебиеті журналына шыққан «Кеңестік дәуірдің 40-жылдарына дейігі кезеңіндегі Ыбырайтану мәселесі» атты мақалаларда Ыбырайдың шығармашылығын зерттеудің бір саласы іспетті. [11-13].

Ыбырай Алтынсарин шығармашылығы ғасырдан ғасырға тамырын жаюы үшін де, әлі де зерртеп, насихаттау жұмыстарны атқаруымыз керек. Ол үшін де баспасөз қызметінің пайдасы зор бола бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Адамбаева Ж. Оқу орыс тілінде жүретін мектептерде қазақ әдебиетін оқытудың әдістемесі // Казахский язык и литература в русской школе. - 2003. - №6. - Б. 4-30
2. Аймағамбетұлы Р. Ы. Алтынсарин шығармалары:қазақ қоғамының өзекті мәселелері / Р. Аймағамбетұлы, Г. Каненова, Д. Сейдалықызы // Қазақ тарихы. - 2017. - № 4. - Б. 11-13
3. Аймағамбетұлы Р. Ыбырай мектебі және Торғай зиялылары / Р. Аймағамбетұлы // Қазақ тарихы. - 2016. - № 4. - Б. 8-11
4. Айталы А. Ұлы ағартушы // Егемен Қазақстан. - 2021. - 14 маусым (№ 110). - Б. 13
5. Амантаева С. Ыбырай - қысқа да нұсқа әңгіме шебері / / Қазақ тілі мен әдебиеті. - 2012. - № 11. - Б. 52-58
6. Ахметов Т. Ә. Ыбырай Алтынсарин және "Оренбургский листок" газеті / Т. Ә. Ахметов, О. Серікбай // Қазақстанның ғылымы мен өмірі = Наука и жизнь Казахстана. - 2018. - № 5. - Б. 154-156
7. Әбдіқасымова С. С. Ы. Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы / С. С. Әбдіқасымова // Литература в казахстанской школе = Әдебиет Қазақстан мектебінде. - 2010. - № 3. - Б. 27-28
8. Смағұл Ж. Алтынсарин және ұлттық әдеби мұра / // Егемен Қазақстан. - 2021. - 2 маусым (№ 102). - Б. 11
11. Шалқар Ж. Қазіргінің Ыбырайлары қайда ? // Орталық Қазақстан. - 2021. - 3 тамыз (№ 84). - Б. 1,4
12. Қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы Ы. Алтынсарин шығармаларының тәрбиелік мәні / С. Б. Бахтиярова, А. Қ. Әбдіразақова // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы = Вестник КазНУ. Серия филологическая. - 2014. - № 3. - Б. 15-20
13. Борбасова Қ. М. Қазақ ағартушыларының патша үкіметінің діни отарлау саясатына қарсы күресі / Қ. М. Борбасова, Ш. С. Рысбекова, А. Доскеев // ҚазҰУ Хабаршысы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы = Вестник КазНУ. Серия Философия. Серия Культурология. Серия Политология. - 2016. - № 3. - Б. 129-138

<https://anatili.kazgazeta.kz/news/38427>

<https://e-history.kz/kz/news/show/2490/>

«ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ»

«Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай, ғылым, білім беру жүйесі сақталу
керек».
(Ы.Алтынсарин)

«Заманды қай жан билемек?» деген ғұлама Абайдың сауалына даналық ой танымда жауап беретін болсақ, бірден көкейге қонымдысы – біліммен қаруланған адам дер едік. Бұл тұрғыда қазақ халқының ғасырлар бойғы өмірлік тәжірибесінде мақалмен-ақ қысқа қайырған: «Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар», «Білімдінің күні жарық,білімсіздің күні кәріп», «Оқу-инемен құдық қазғандай» т.б. Осы тұрғыда тәрбие,педагогика тұрғысында қазақ зиялыларынан ұлы ұстаз,ғалым-педагог Ыбырай Алтынсарин есімі қоса айтылуы заңды құбылыс. Бүкіл саналы ғұмырын қазақ баласын оқыту жүйесіне арнаған ұлы ағартушының артынан қалдырған мол мұрасы бүгінде жаңартылған білім мазмұны аясында таптырмас тәрбие-оқу құралының қайнар көзі болып қалып отыр. Себебі, бүкіл қазақ даласында тұңғыш қазақ мектебін ашу, оқулық жазу, әлемдік шығармаларды ана тілде сөйлету, аударма саласын жалпыға ортақ тілде қалыпқа түсіру, оқыту әдістемесін жоқтан бар жасап құрастырып түзеу,оқушының оқу-білім алатын ортасын қалыптастыру, жан-жаққа шашылған қазақ балаларының басын қосып, білім ордасының қызметінің жандануына,жетілуіне қосқан үлесі жүз ғалым біріксе де, осындай қысылтаяң тар кезеңде бітіре алмас атан жүтіндей ауыр шаруаны бір өзі жүзеге асыра білуі – Ыбырай Алтынсариннің феномендік тұлға екенін дәлелдейді.

Ыбырай Алтынсарин – қазақ қоғамында тұңғыш рет педагогикалық жұмыстардың атқарылу негізін жүйелі қалаған,оқу-ағартушылық салада қыруар еңбек етіп, оқушылардың білім алуына оңтайлы,қолайлы жағдай жасау ісіне аса ұқыптылықпен,педагогикалық тұрғыда сауатты пікір айтып,дұрыс бағыт ұстана білген жанашыр педагог. Бұлай деудің өзіндік үлкен тарихи мәні бар. Қазақ баласын білім нәрімен сусындату мақсатында қазақ қоғамында «Ыбырай ашқан мектептер» деген қастерлі ұғым бар. Бұл тіркес Ыбырайдан өзге кейін де, дейін де әлі ешкімнің еншісінде болып көрмеген, болмаған да. Торғай даласынан тұңғыш мектеп ашып, оған қыр даласынан ойын қуған, оқу-тоқу көрмеген қазақ балаларының басын қосып, қолына қалам алдырып, кітап оқытып, сауатын ашу - үлкен ерлікке пара-пар қажырлы еңбек. Бұл туралы М.Әуезовтың бірауыз сөзі ұлы ұстаздың еңбегін даралап көрсетеді: «Ыбырай – жаңа үлгідегі ақын, әрі сол кездегі Ресейде батыл жаңалық жасап, «бұратана» елдер үшін тың үлгідегі мектеп ашушы. Қазақтың ең алғашқы мәдениетті мектебін жасаумен қатар, жазушылық пен оқытушылықты аса шебер, өнерлі түрде қабыстырушы».[1]

Бағыттары,саласы.	Іске асырған жұмыстары
1.Мектеп ашу ісі	Қазақ балаларына арналған алғашқы мектеп 1864 жылдың 8 қаңтарында Торғай қаласында ашылып, Ыбырайдың өзі соған мұғалім болады. Кейін қазақ қыздары үшін мектеп-интернат аштырады.
2.Аударма ісі	Қазақ балаларына орыс тілін меңгертуде, оқу құралдарын жазуда орыс педагогтарының шығармаларын қазақ тіліне сауатты аударған ғалым.

3.Терминология саласы	Оқыту бағдарламасында тұңғыш кәсіби термин сөздерді қолданысқа енгізіп, оқу жүйесіне жаңашылдық әкелген.
4.Қазақ грамматикасы	Қазақ балаларына орыс тілін үйретуде орыс-қазақ грамматикасын салыстырмалы түрде айырмашылығын көрсету арқылы, оқушыларды қазақ тілінің грамматикасымен таныстырған.
5.Қазақ әдебиеті	Орыс педагогтары мен жазушыларының шығармаларымен қатар ол хрестоматияға қазақ ауыз әдебиетінің үлгілерін енгізді. Өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, алғашқы тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланып, өзі де ұрпақ тәрбиесіне арналған әдеби шығармалар жазды.
6.Әдістемелік, дидактикалық оқу құралдар жазу ісі	Қазақ даласындағы оқу ағарту мәселесін іс жүзінде тұңғыш қолға алған. Ы.Алтынсарин оқу жоспарларын және бағдарламаларын жасауда оқыту мен тәрбиенің дидактикалық және әдістемелік тәсілдерді қолдануда оның пайдалы тәжірибелерін пайдаланды.
7.Кадрлар даярлау ісі	Ы.Алтынсарин қазақ балаларына арнаған мектеп ашумен бірге онда қызмет істейтін, балаларды оқытып, тәрбиелейтін кадрларға, атап айтқанда, мұғалімдерді даярлауға аса зор мән берген.

Кесте 1.1. *Ыбырай Алтынсариннің педагогика саласында атқарған сүбелі еңбектері.*

Сол кезде ұлы ұстаз қолданған оқыту әдістемесі бүгін де өз құндылығын жоғалтқан жоқ, қазіргі заман талабына сай ғалымның педагогикалық-ағартушылық идеялары өзара сабақтастық таба отырып, түрленіп, жаңаша сипатқа ие болуда. Әлбетте, бұл айтылған оқыту үрдісі жаңа қырларымен толыға түсті.[2] Ыбырай Алтынсариннің сол кезде-ақ айтып жазып кеткен педагогикалық көзқарасы, ұстанымы, іс-әрекеті бүгінгі білім беру жүйесін жүзеге асыруда ауадай қажеттілік тудырып отыр. Ол мектепте оқылатын сабақтарды мынадай жүйеде құрды:

1. Орыс тілінде оқылатын пәндерді ана тілінде түсіндіре отыра, орыс кітаптарын оқыту.
2. Әр түрлі нәрселер мен заттардың орысша аттарын үйрету.
3. Орысша сөйлеуге үйрету.
4. Методикалық талдау.
5. Көркем жазу.
6. Арифметикалық қосу, алу, көбейту, бөлу амалдарын жөнінен мәлімет т.б. [3]

Өскелең ұрпақты оқытатын мұғалім қуатты педагогикалық құралдармен қарулану керек. Ол дегеніміз – қазіргі жаңартылған білім беру мазмұнындағы жеті модуль. Ыбырай Алтынсарин тағы бір сөзінде шегелеп айтады: *«Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе - ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде»*. [4] Ұстаздың өз ісінің білудегі дәлдігін айтсаңызшы. Қазіргі заманауи мұғалімдерді даярлауда оқу мен оқыту әдістеріне өзгерістер енгізілді. Бұл жаңашылдық ХХІ ғасырда нені оқыту керек, мұғалімдер оқушыларды ХХІ ғасырға қалай дайындайды деген мәселелерге шешім ұсынбақ. Жаңартылған бағдарлама аясында мұғалімдер арнайы курстар оқып, мектептегі әріптестермен ынтымақтастықта біріге жұмыс істеу мен көшбасшылықты дамытудағы кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында тәжірибелік дағдылары мен біліктілігін жетілдіруде. Ұлы ұстаздың *«Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс»* дегені қазіргі білім жүйесіндегі проблемалық оқыту технологиясы мен инклюзивтілікке бетбұрыс жасау әрекетімен идеясы сабақтас келеді.

1)«Қазақ хрестоматиясы» (1879 жылы)	Бұл еңбек кезінде қазақ халқының мәдениетінің тарихында аса зор оқиға, үлкен ғылыми табыс ретінде жарыққа шығуы өз кезінде қазақ халқы үшін сирек кездесетін тамаша жаңалық
-------------------------------------	---

	болды. Ыбырайдың қазақ балаларына арнап жазған «Қазақ хрестоматиясы» [5]атты оқу құралына енген материалдарға зер салып қарасақ, оның балалардың жас ерекшеліктері мен қабылдау мүмкіндіктеріне сәйкес құрылғанын көреміз.
2) «Қазақтарға орыс тілін оқыту жөніндегі бастауыш басшылық»	Бұл әдістемеліктің кіріспесінде Ы.Алтынсарин орыс тілі ана тілі болып саналмайтын қазақ балаларына бірден орыс тілінде оқу ауыр соғатынын,оны қорыта алмайтынын айтады. Сол себепті ғалым бұл әдістемелік құралда сөздерге қазақша-орысша аударма, грамматикалық өзгеріске ұшырайтын сөздердің ережесі, қазақшадан орысшаға көшіруге жазылған сөздер,түсініктемелер енгізген. Бұл жұмыстар өз кезегінде оқушының берілген материалды өнімді игеруіне таптырмас көмекші. [6]
3) Әңгімелері	Әңгімелерінің өзектілігі – эстетикалық таныммен пәлсапалық қағидамен тұжырымдау арқылы оқушы-оқушы,оқушы-ұстаз,ұстаз-ата-ана,ата-ана-оқушы,оқушы-қоршаған әлеуметтік орта қарым-қатынасындағы ынтымақтастықты орнатуға тікелей септігін тигізеді,бұл қазіргі технологияда қолданылатын жаңа әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асатын ынтымақтастық қарым-қатынас.[7]

Кесте 1.2. Ы.Алтынсариннің ғылыми еңбектерінің атауы және олардың оқу-ағарту саласындағы өзектілігі,маңызы.

Балаларға сабақ оқытып, мұғалімдік қызметтен тыс оқушылардың інжумаржаны болған Қазақ хрестоматиясын жазып шығу, аудармамен айналысу, мектеп бағдарламасын негіздеу,сонымен қатар қоғамдық-саяси өмірмен біте қайнасып, кертартпа идеялық бағыттағы қайшылықтарды жеңе отырып, бостандық,азаттық жолында халық мүддесі үшін еңбек ету - сол кезеңнің озбыр саясаты тұсында өте ауыр жұмыс еді. Бүгінгі бейбіт өмірде бірнеше министр атқаратын жұмысты Ыбырай Алтынсарин бір өзі жалғыз арқалады десек, артық айтқандық емес. Олай деуімізге Ыбырайдан қалған мол мұра мен жазылған еңбектер және де тарих куә.Ғалымның қазақ қоғамына тигізген сүбелі үлесін Мұхттар Әуезов дөп басып айтты:«Қазақстан тарихына көз жіберсек,көңілге медеу,көзге толық үш алып тұлғаны еске аламыз. Олар – Шоқан , Ыбырай, Абай. Осы үш тұлғаға ортақ нәрсе – нәр алған рухани тамырының бір болуы, қазақ елін алдыңғы қатардағы мәдениетті елдер қатарына жеткізбек болуы».[8]

Қорыта айтқанда, оқушыларға, ұстаздарға,жалпы қауымға білім беруде, тәрбиелеуде Ыбырай атаның педагогикалық идеялары қазіргі біз ізденіп,оқып жататын еуропалық батыс пен шығыстың үлгісіндегі оқыту үрдісінде пайдаланатын жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерінің пайымымен тұспа-тұс келеді. Себебі, Ыбырай еңбектері, негізінен ХХІ ғасырда озық ойлы,саналы,табысқа жетелейтін білімді адам тәрбиелеу қағидасы десе болады. Шетелдік ғалымдардың әдістемесін жаңашылдық деп қабылдап жатқан дүние өзіміздің отандық педагогика саласының көсегесін көгерткен ұлы ағартушы ұстаздың тәжірибесінен өтіп, мұраларында баяғыдан орын алған.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Ыбырай Алтынсарин тағылымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер.Алматы: Жазушы, 1991. 21-22 беттер.

2.Мұғалімге арналған нұсқаулық "Назарбаев Зияткерлік мектептері: ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы,2015 -284 бет.

3.Педагогика - Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова.А.М (Дарын-Алматы-2004) 387-394 бет

4.<https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=20655>

5. Қазақ хрестоматиясы / Ы. Алтынсарин ; жалпы ред. басқарған С. Садырбаев . – 2-бас. , - Алматы : Білім, 2007 . – 9965-09-461-6 – 112 б.
- 6.<https://kitap.kz/book/hylymi-adistemelik-shyharmalar>
- 7.Ы.Алтынсарин. Бір уыс мақта, әңгімелер. Құрастырған Д.Әшімханұлы,- Астана, "Таным" баспасы, 2003
- 8.Білім.Ғылыми- педагогикалық журнал, №3(78) 2016

Жәкен Н.

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Ю.А.Гагарин атындағы мектеп-лицейі, Шет ауданы, Ақадыр кенті

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Ыбырай Алтынсарин қазақ қоғамында білім бер ісінің көшбасшысы, ұлы педагог. Өз тұсында өнер – білімді игерген жұрттың мәдениет, ғылым, техника жағынан өте ілгері кеткенін, қоғамдық ойдың дамып, халықтың әлеументтік күйінің жақсарып отырғанын көрген Ыбырай халқын оқуға, білім алуға шақырады. Ол:

Өнер – білім бар жұрттар,
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден,
Көзінді ашып –жұмғанша,

Жылдам хабар алғызды – деп жексіз ғылымның құдыретті күшін сипаттап, оның адамның рухани және әлеументтік күйін жақсартуда үлкен рөл атқаратынын көрсетті. Қазіргі таңға дейін ғылым мен білімнің жетегіндегі Жапон, Корей, Америка сияқты елдердің әлеументтік жағдайы жер қойнауы байлығының аздығына қарамасатан, қазаба байлықтары мол елдерден әлдеқайда бай – қуатты. Сондықтан Ыбырай Алтынсарин өнер – білімді игеріп, алға кеткен басқа елдермен терезесі тең ел болуға жар салды. Ыбырай халықты оқыту ісін оның әлеуметтік мүддесімен тығыз байланыстыра қарады. Ыбырай мектептер ашып, халық ағарту ісін ұйымдастырумен тынған жоқ, оның әлеуметтік пайдалы, тәрбилелік мәніне де көп көңіл бөлді.

Ұстаз Ыбырай қазақ халқының екінші ерекше қасиетін ашып көрсеткен. Ол: «Пайдалы нәрсенің бәріне жаны құмар халқымызға шамамыз келгенше қызмет ету – біздің әрқайсымыздың азаматтық борышымыз», - деді. Демек, ұстаз Ыбырай қазақ халқы пайдалы нәрселерге құмар деп анықтама беріп отыр. Осыдан ұстаз қазақ оқығандарының, өзі сияқты ғұламалардың азаматтық борышы халыққа қызмет ету деп нақты түйін жасаған.

Ыбырай Алтынсарин - руханият шырақшысы, мықты қаламгер. Оның жазған шағын новеллалары нақтылы мәселелерге арналған. Қазіргі кезде айтып жүрген көрнекілік, визуалдық үлгілердің қызыметін оның шағын новеллалары атқарған. Ұстаз Ыбырай балаларға нақтылы ғылымды ұсынған. Мәселен, ғалымдық, зеректік, әдеп, қанағат, мұң, әділдік, жомарттық, сараңдық, салқтық, жамандық, жақсылық, өтірік, надандық, тәкаппарлық, данышпандық, шешендік дегендерді тек айтып қоймай, нақтылы шағын новеллалар арқылы, өмірдегі шынайы көріністер арқылы дидактикалық материалдар ретінде ұсынған. Оқушы бойына адамгершілік қасиеттерді дәріптейтін бұл шығармаларды өз сабағымда түрлі анимациялық бағдарламалар арқылы көрнекілік ретінде қолданамын. «Шеберліктің белгісі- әртүрлі әдісті біліп, сабақта орынды қолдана білу» деп Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, заман талабына сай қазіргі мектеп мұғалімдері оқыту әдістерін жаңа бағытта құрып, оқуға деген баланың ынтасы мен қызығушылығын арттыруды көздейді. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды. Оны «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «жаңашылдық» деп атауға болады. [2, 257-бет] Инновацияны қолдану арқылы мұғалім өз-іс тәжірибесін байытып, белгілі бір нәтижеге қол жеткізе алады. Қазіргі

праграммаларға сай, көлемі шағын ұстаз шығармалары мектеп оқышыларының тәлім – тәрбиесінде үлкен мағызға ие. Ыбырай шығармаларының құндылығы философиялық тұрғыдан гөрі педагогикалық тұрғыда маңыздырақ. Әлемнің екінші ғалымы Әбу Насыр әл – Фараби «Адамға ең алдымен білім емес, тәрбие берілуі керек. Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы»-деген. Ал ұстаз шығармалары оқушыға тәрбие берудегі таптырмас көмекші құрал. Ыбырай Алтынсарин өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, алғашқы тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланды. Ыбырай атамyzдың салып кеткен жаңа мектебінде жаңаша оқыту түрі енгізілді. Ондағы әр бала жеке тұлға ретінде қабылданады. Яғни бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң мотивациясы мен іскерлігін: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кеңінен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің берік дағдыларын дамытуға бағытталған.

Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыруға арналған «Тиімді оқыту мен оқу» бағдарламасының мазмұнының кешегі Ыбырай салған жолмен ілгері жылжуды бақылауға болады. Ыбырай Алтынсарин оқыту мен тәрбиелеуде негізгі тұлға мұғалім екенін ұғынып, сапалы білім беретін мұғалімдерді дайындау жолында жұмыс жасаған болса, бұл игі бастама әлі де күшін жойған емес. Бүгінгі заман талабына сай білім беруде мұғалімнің алдына қойған басты мақсаты, өз мүддесі мен қоғамдық мүдделерді ұштастыра білетін, зиялы, адамгершілігі мол, денсаулығы мықты жеткіншек тәрбиелеу. Оқушылардың санасына туған халқына деген патриоттық сезім ұялатып, ұлттық рухты сіңіру. Сондай – ақ тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, салт дәстүрін меңгерту. Әр оқушыны дара тұлға деп танып, олардың бойына үнемі оқып үйренсем деген ізденімпаздық қасиет дарыту, оларға өздігінен білімдерін толықтырып тереңдету тәсілдерін жаңа технологиялармен, әдіс тәсілдермен байланыстыра отырып дамыту Ыбырай еңбегімен үндесіп жалғасын тауып отырған іс деп қарауымызға болады. Білім беру саласындағы жаңашыл өзгерістер, жаңалықтар, оқыту мен тәрбие ісін жүйелендіру, ізгілендіру, ұлттық ерекшеліктерді ескеру, даралап, саралап оқыту бүгінгі буынның басты мәселесіне айналууда. Осы тұрғыдан алғанда, осыдан бір жарым ғасыр бұрын қазақ сахарасында мәдениет пен оқыту – ағартудың туын көтерген, халыққа қажеті бар байлық, бақыт та біліммен келетінін насихаттаған, ғылыми еңбектерінде де, мектеп ашу, оқулық жазу, мұғалім даярлау сияқты табанды істерімен де үлгі – өнеге көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұраларының маңызы ерекше.

Ыбырай Алтынсарин өзінің оқу құралдарын жасауда өзінің идеялық бағыттылығы жағынан халықтық қағидаларға қызмет етуге және балаларды өз Отанына сүйіспеншілік рухта тәрбиелеуге ұмтылады. Қазіргі таңда осы үрдіз жалғасын табуда. Лицей – мектептерінде ұстаз мұғалімдер оқушылардың сыни ойлауы, шығармашылығын дамытуда авторлық курстарын жазып, аталған дүниені оқытудың көмекші оқу құралы етінде іске асырып отыр.

Алтынсарин қалың көпшілікті ақсүйектер білімін меңгеруге шақырған діни танушы. Ағартушы діни ктіптардың тәрбиелік мәнін, сол кездегі ұлттық және балалардың жас ерекшелік кезеңдерін есепке ала отырып, шебер пайдалану арқылы рухани адагершілік тәрбие берген. Ағартушының мұндай әдістемелік ісінен бүгінгі күнгі ұстаздарымыздың да үлгі аларлық тұсы. Сондай – ақ білім мен тәрбиенің бірлігін көреміз және оқулық пен әр сабақтың рухани адамгершілік тәрбие беруге қызмет етуін шебер жүзеге асыру амалдарын танимыз. [3, 81-бет] Қазіргі таңда мектептерде діни тәрбиеге байланысты курстар ашылып, Ыбырай атамyzдың ізгі жолын жалғастыру қолға алыну керек деп ойлаймын.

“Оқытушыны бағалағанда, олардың іске қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістіктерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарап бағалау керек”, – дейді Ыбырай Алтынсарин. Сайып келгенде, Ыбырай атамyzдың ұстаздық тәжерибиесін бүгінгі жаңа форматқа сәйкестендіре білген ұстаздың алар асуы биік. Бізге жаңа дүние ойлап табу қажет емес, ұлыларымыздың сара жолын абыройлы жалғастырып, заман талабына сай жүргізе білсек болғаны.

Ыбырай Алтынсариннің мұғалімдерге арнап жазған көптеген хаттары, оның мұғалімдердің тілегі мен мұқтажына ерекше қамқорлық жасап, көңіл бөлетіндігін байқатады:

«Мұғалім балалармен істес болады, егер олар бір нәрсені түсінбесе, мұғалім шәкірттерді кінәламай, олардың көкейіне қондыра алмағаны үшін өзін-өзі кінәлауға тиіс. Мұғалім балалармен сөйлескенде ашуланбай, күйгелектенбей, сабырлылықпен сөйлесуге тиіс: әрбір затты ықыласымен, шұбалаңқы сөздер мен керексіз терминдерді қолданбастан қарапайым тілмен түсіндіру керек». Мұғалімге ерекше мән бере отырып, Ы.Алтынсарин олардың методикалық дайындығын арттыруға ұмтылды.

Ағартушының өнегелі өмірі мен өрісі биік таланты бір кезде қандай жарқын да жанды қасиеттерімен көрініп, қазақ мәдениетінің тарихында айқын іздерін қалдырса, қазірде сол асыл да абзал ерекшеліктерін өз бойында толық анықтауда. Мұның өзі заңды да еді. Өйткені әрбір ұлы адамзатпен бірге жасайтын мәңгі өшпес, ескіrmес идеяларды көтереді. Сондықтан олар арада бірнеше ұрпақтың өткеніне қарамастан, әрбір жаңа ұрпақ, жас қауымға алыстан қол созып, «жол болсын» айтып тұрғандай болады, уақыт өткен сайын биіктей, мән-маңызы қадір-қасиеті арта түседі. Мәдениетіміздің тарихында Ы.Алтынсарин дәл осындай, үркердей саңлақтардың бірі болған еді. Ол өзінің бүкіл шығармашылық өмірін бір ұлы мақсатқа арнады. Ол мақсат қазақ халқын ғасырлар бойы езіп келген надандық пен қараңғылықтың шырмауынан босатып, өнер-білімді, мәдениетті елдердің қатарына қосу еді. Сонымен қатар, қазақ елін қараңғылық бұғауынан алып шығып, көзін ашып, көкірегін оятуды көздеген халық қамқоршысы. Жастарға өмірлік оқудың есігін айқара ашып, болашағын меңзеген өнер білімнің жалынды жаршысы. Озық ойлы, ұшқыр қиялды, шешен тілді өнерпаз. Жаңалық пен жақсылыққа бастаған ізгі ниетті азамат. Тереңнен толғап, жүрек тебіреніп жыр шерткен кемеңгер ақын.

Біз келешекте қуатты мемлекет, зиялы қоғам құрамыз десек, дәл бүгін бесікте жатқан бөбектерді, балабақшада жүрген балдырғандарды, мектеп шәкірттерін тектілікке, инабаттылыққа, имандылыққа тәрбиелеуді қазіргі уақыттың міндеті, талабы деп қарауымыз керек. Осы талап пен міндеттерді орындалудағы ең бір пәрменді құрал – оқу, тәлім – тәрбие жұмыстарында халықтық құндылықтардың алтын мұрасын пайдалану. Қазіргі таңда білімнің басты мақсаты – бәсекеге қабілетті, кәсіби құзыреттілігі жоғары, жаңаша ойлайтын шығармашылықты мамандар даярлау және жасампаз іс әрекетті қалыптастыру. Олай болса, тарих көшінде өзіндік орны бар айрықша зиялы қауым өкілдерінің ұрпақ тәрбиесі туралы мәселелер ауқымындағы ой пікірлерін зерделеу, сипаттау, таразылау, жинақтау, оларды қоғамдық іс – тәжірибе шеңберіне енгізу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ел мүддесі – ерлер еншісі. Ғылыми зерттеулер. Үш томдық шығармалар жинағы: 2-том. - Алматы, «Дәуір – Кітап» баспасы, 2017. - 394б.
2. Тұлғалар-қаламгерлер. – Астана: Фолиант, 2012. - 424б.
3. Ыбырай Алтынсарин. Шәкәрім Құдайбердіұлы / Бас ред. Б. Аяған. – Алматы «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2007. - 632 бет.

«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ»

Мұғалім өзінің білімділігімен, жүріс-тұрысымен, жайдары мінезімен, тіпті сырт пішіні,
киген киімімен де оқушысына жақсы мағынада қатты әсер етеді.
Мәлік Ғабдуллин

Елбасы Н. Назарбаевтың «Әлеуметтік – экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту мақсатында 5 жылдық ұлттық жоспарды қабылдау міндеті қойылған болатын сол қазіргі таңда жұмысын жасауда. Қазақстан Республикасының орта білім беру саласындағы басым бағыттарын әлемдік білім беруді дамыту үдерістерімен сәйкестендіру мақсатында оқушылардың функционалдық сауаттылығын (ОФС) дамыту өзекті мәселеге айналып, өз жемісін беруде. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың теориялық негіздері оқушылардың қазақ тілін меңгеруі барысында жүйелі ойлауын дамытып, мектепте алған білімінің өмірдің қай саласында да тірек болуын қамтамасыз ететін тиімді әдістемелік жүйе жасауға және қолдануға мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылыққа қол жеткізген оқушы дегеніміз мектепте білім алуы барысында өмірдің қалыпты жағдайларында кездесетін түрлі жағдаяттардың шешімдерін таба алатын қабілетке ие болған, негізінен, қолданбалы білімін жүзеге асыра алатын деңгейдегі білім иесі болып табылады. Жинақтай алғанда, функционалдық сауаттылық оқушының жеке тұлғасының әлеуметтенуіне игі ықпал ететін басты тірек болып табылады.

Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың теориялық негіздеріне психология және педагогика ілімдері, жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға бағдарланған жаңа оқыту технологиялары, қазақ тілінің функционалдық грамматикасы, мектепте қазақ тілін оқытуды ұйымдастыру тәсілдері, мектеп оқушыларының білімін құзыреттілік негізде бағалау жүйесі алынып отыр.

Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту — олардың психологиялық қырынан даму мәселесін де қарастыруды қажет етеді. Оқушының дамуы дегеніміз — оның өмірлік күш-қуаты мүмкіндіктерінің жүзеге асырылуы. Сондықтан сол дамытатын қабілеттерді және олардың оқу-танымдық процестегі қызметі ерекше қажет. Ал оқушыны белгілі бір психикалық алғышарттарға ие болып келетін, танып-білу мүмкіншіліктері мол жеке тұлға деп қарастыру — теориялық ұғым жасаушы субъектінің болмысын анықтау болып табылады.

Психологияда баланың дамуы туралы екі түрлі бағыттағы көзқарас бар: бірі — баланың дамуын жеделдетуге болады деген болса, екіншісі — баланың дамуын табиғи күйінде қалдыру керек, тіпті мүмкін болса, тежеңкіреу керек. Өйткені қоғам баланы ертерек есейтуге әрдайым бейім тұратындықтан, оның өмірлік күшінің толық пісіп-жетілмеуі мүмкін.

Қоғам дамуы барысында балаға әсер ететін ықпалы зор күштер болады. Бала соның негізінде белгілі бір даму жетістіктеріне ие болып, қалыптасады. Бірақ оқу-танымдық процесс білім беру мен тәрбиелеуді бір тізгінде ұстайтын болғандықтан, баланың сыртқы және ішкі даму барысындағы тепе- теңдікті бұзып алмау жағына сақ болу керек.

Ол үшін оқушы тіл туралы алған білімін интериоризациялауы тиіс. Бұл жерде қазақ тілін функционалдық мақсатта оқыту маңызды рөл атқарады. Әрине, оқушылар тілдің грамматикалық ережелерін есте сақтап, жатқа қайталап айта алады. Осы тілдік құбылыстар туралы білімін коммуникативтік мақсатта еркін пайдалану қабілеті болмайды, кейбір кездері

тілдің грамматикасын игермеген оқушы сабақтан тыс кездерде сол тілде жақсы сөйлей алуы мүмкін.

Қазақ тілін оқыту сабақтарында тілді жылдам және сапалы игеру үшін міндетті шынайы түрдегі қарым-қатынастар жағдаяттары ұйымдастырылуы керек. Мұндай сөйлеу тілдік жағдаяттары арқылы оқушылар қазақ тілін саналы түрде меңгере алады.

Тілдің саналы түрде игерілуі баланың танымдық қабілеті мен таным күштерінің бірігуі арқылы іске асып отырады. Баланың дамуға бейім таным күштерін байқаған мұғалім арнайы жұмыс арқылы оны ұштай түсуі тиіс. Мұғалім оқушының қазақ тілінде төселе сөйлеуін, сауатты жазуын қамтамасыз ету барысында міндетті түрде оның танымдық қабілеттерінің де дамуын да ескеріп отырғаны жөн.

Әрине, даму барысы оның физиологиялық даму мүмкіндіктерімен үйлесе келуін де қажет етеді. Мұғалім оқу-танымдық процестің жетекшісі мен ұйымдастырушысы ретінде оқушының биологиялық және әлеуметтік дамуын үйлестіріп отыруды баса назарда ұстайды. Жасөспірім кезінде баланың танымдық қызметі ерекше белсенділікпен өтеді [1].

Абайдың 7-қара сөзінде айтылған танымдық қызығушылық енді мектепте және орта сыныптарда түрлі салаларды меңгере бастауымен арта түседі. Осы ретте оқушының қазақ тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігінің оны белгілі бір шынайы ситуацияларға түсіре отырып, төселдірілуіндегі даму процесі туралы айтып өту керек [2].

Осы кезеңдегі оқушының қабылдауы, зейіні, қиялдауы туралы мәліметтер алуы қиын болғанымен, ес пен жады, сөйлеу мен ойлау сияқты таным процестерін тану мүмкіндіктері мол.

М.Мұқанов білім мағынасының бәрі де ақпараттан тұратынын атап көрсетеді. Сондықтан да ақпараттың шығатын көзі, келетін мекенжайы болады. Ақпарат шығатын жерінен келетін мекенжайына канал байланыстары радио, телеграф немесе хабар адамның рецепторларына берілсе, онда шетке және ортаға тебетін нервтер арқылы жіберіледі. Нысандардан рецепторлар арқылы адамға келген ақпарат оның басында сан алуан өзгерістерге ұшырап, белгілі жүйеге келтіріледі де, осының нәтижесінде келген хабарлар әр түрлі білім дәрежесіне айналады [3].

М.Мұқанов таным үдерісінің элементтерін мыналар деп көрсетеді: қабылдау; зейін; ес пен жады. М.Мұқанов жеткіншектердің таным үдерістерін былайша сипаттайды. Күнделікте оқу материалын ұғыну қабылдаудан басталады. Қабылдау тек бірдеме қарау, не соны тыңдау ғана емес, баста бар бейнелермен объектілерді салыстырып түсіну [3].

Сондықтан қабылдау оқу үдерісінде ойлануды талап етеді. Қабылдау дегеніміз — мағлұматтарды тұтастығымен бейнелу. Егер қамтылатын материал қызықты болса, онда оқушылар осыған ғана көңіл бөліп, қиын материалдарды оқығысы келмейтіндігі кездеседі. Нәтижесінде, жеткіншек материалды тұтас қабылдай алмай, ақпараттың қандай да бір кесіндісі сияқты етіп, есінде сақтай алмауы мүмкін.

Жеткіншектің зейіні сабаққа қалыптасса, онда ол назарын бір нысаннан екінші нысанға аударып отыруға толық мүмкіндігі бар. Жеткіншектің жады мен есі едәуір дамыған және де білім мазмұнын мағынасына қарай есінде қалдыруды ұнатады. Сонымен қатар ол естігенін көпке дейін есінде сақтап, қажет мезгілде есіне жақсы түсіре алады.

Қазақ тілін функционалдық сауаттылықты дамыту бағытында оқытуда педагогиканың, дидактиканың жаңашыл идеяларын қолдану керек. Бұл ретте оқу бағдарламасы, оқулық, оқу құралдары мен оқыту формалары, оқушының білімін тексеру мен бағалаудың жаңа формалары, жаңа оқыту технологиялары, білім мазмұнын сұрыптаудағы жаңашыл әдістер т.б. мәселелер аса өзекті болып табылады.

Қазақ тілін функционалдық бағытта оқытуда дәстүрлі дидактикалық және қазақ тілін оқыту ұстанымдарының жүйесі қатарында мынадай педагогикалық ұстанымдар басшылыққа алынғаны дұрыс деп санаймыз: когнитивтік ұстаным, креативтік ұстаным, рефлексивтік ұстаным. Көрсетілген ұстанымдардың оқушының ой операцияларының логикалық-сабақтастық желісін құрап, ауызекі сөйлеу мен жазу сауаттылығын қалыптастырып, дамытуда

орны ерекше екендігін соңғы жылдардағы көптеген педагогикалық зерттеулер мен еңбектерде дәлелденіп келеді.

Қазақ тілінен оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жаңа оқыту технологияларын қолдану. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың сауаттылығын қалыптастыра отырып, тіл үйрену белсенділігін арттыру үшін интернет-технологияны қазақ тілін оқыту әдістемесінің орнықты бір компонентіне айналдыру керек. Мұндай істің бүгін үшін де, болашақ үшін де маңызы зор. Интернет-технологияны енгізудің қаншалықты маңызды екендігін соңғы 5–7 жылда барлық білім алушылар да, білім берушілер де анық түсінді деп айтуға болады.

Интернет-технологияның қазіргі кездегі даму барысын қадағалай отырып, онда әлеуметтік сервистер мен қызметтердің кең тарап келе жатқанын көре аламыз. Олар: блог, уики, показ, твиттер, ютюб, қыстырма т.б. Оларды кең арналы жүйеде қолдануға қазақ тілін оқытудың кейс-стади, квест-сабақтар, электрондық-виртуалдық сабақтар, қашықтан оқыту т.б. сияқты заманауи жүйелерді қолдану әдістемелері арнайы зерттелуі керек [4, 5].

Қазақ тілі сабақтарының тиімділігін арттырып, оқушылардың алған білімінің сапалы болуына не ықпал ете алады? Қазақ тілі сабақтарының тиімділігі, ең алдымен, оқушылардың іші пыспайтын, оқу іс-әрекеттеріне толы, нәтижесі жоғары деңгейде болу белгілерімен танылады. Ол үшін мұғалім сабаққа даярлығын тиімділікті арттыру мақсатында құруы керек. Сөз жоқ, мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен білімінің жан-жақтылығы, деңгейі жоғары болуы бұл ретте үлкен орын алады.

Сабақ жоспарын әзірлеу — сабақтың әдістемелік сценарийін жасау — мұғалімнен режиссерлік қабілеттен кем емес таланттылықты қажет етеді. Сабақтың әдістемелік сценарийінде сыныптағы әр оқушының «өзінді ролі» айқын берілуі керек. Сабақтың барлық кезеңдерінде мұғалімнің сабақ берушілік қана емес, басшылық, жетекшілік, қолдаушы, ынтымақшылдық болмысы айқын сезіліп тұруы тиіс. Мұғалім қазақ тілі сабақтарын «грамматикалық ережені айту», «жаттату», «талдаулар жүргізу» сияқты ғана іш пыстыратын әдістермен шектемей, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, яғни күнделікті өмір жағдаяттарында керек болатын білім мазмұнын теориялық және практикалық бағытта ұйымдастыруы міндетті. Сабақ үстінде оқушылардың «жеке» — «екеу» — «үшеу» — «төртеу» — бесеу немесе «топ» — «команда» — «сынып» — «жеке» түрінде жұмыс істеуін ұйымдастырып, тапсырмалардың осы желіде орындалуын қадағалауы тиіс.

Қазақ тілі сабақтарының «Қызықты грамматика әлемінде», «Квест-сабақтар», «Жоба сабақтар», «Ойын сабақтар» сияқты оқу іс-әрекеттері белсенді өтетін түрлермен көбірек ұйымдастырылуы арқылы оқушылардың өз бетімен қазақ тілі меңгеру дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік мол болады. Осы айтылғандармен қатар, қазақ тілі сабақтарында оқушылардың «рефлексиялық жаттығулар» орындауына, білімін тексерудің тестілік түрін қолдануына, жаңа ақпараттық технологияларды мұғаліммен және өз бетімен қолдануына, жоба жұмыстарын түрлі формада қорғауына, өзара пікірталастар мен семинар-сабақтар ұйымдастыруына жағдайлар жасап, белсенділігін арттыру жолдары көзделеді.

Қазіргі заман балалардың функционалды сауатты болуын талап етсе, соның бірі -оқу сауаттылығы.

Оқу сауаттылығы:

Ақпаратты табу;

Мәтінді интерпретациялау;

Рефлексия және бағалаудан тұрады.

Оқу сауаттылығы дегеніміз — қарапайым тілмен айтқанда бала өзі оқып отырған ақпаратты толықтай қабылдай біліп, ішінен негізгісін ала білуі.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін қазіргі кезде түрлі технологияларды пайдалануға болады. Сондай технологиялардың бірі — оқу және жазу арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту технологиясы болса, сонымен қатар білім беру мен білім алудағы жаңа әдістер болып табылады. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының негізгі ұстанымдары топтық жұмысқа, еркін ойлауға, жазбаша, ауызша ой алмасуға, мәтін

мәнін ашуға, автор іріктеген сөздер мен сөз тіркестерінде жатқан ұғымдарды түсінуге, әрекеттестікке негізделген. Оқу сауаттылығы түсініп оқудан басталып, сөздер мағынасына, грамматика және тілдік, мәтіндік құрылымдарға талдау жасауды қамтиды. Оқу сауаттылығы бойынша оқушылар мектеп аясында және мектептен тыс уақытта нені оқитынын, қандай мақсатпен оқитынын білуі қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған Жолдауы: «Қазақстан жолы -2050: бір мақсат, бір мүдде, бір келешек» [16, 25б.]
2. Функционалдық сауаттылығын арттыруға арналған 2012-2016 жж. ұлттық іс қимыл жоспары. 25.06.2012. № 832 Үкімет қаулысы
3. Қазақстан Республикасында білім берудің 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2011ж. [4, 15 б.]
4. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 — 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана, 2012г. [17, 20б.]
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 Қаулысы. 3. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения (на примере предметов естественно-научного цикла). 1999, №1.

*А.К. Жолымбетова физика пәні мұғалімі,
А.М. Манат математика пәні мұғалімі
№101 мектеп – лицейі, Қарағанды қ.*

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІНДЕ ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Қазір кездерде мұғалімдердің сабақ беру үдерісінде «жоба» деген сөз жиі кездесуде. Бүгінгі күні қоғам оқушылардың білім сапасына ғана емес, олардың өз бетінше жұмыс істеуіне, проблемаларға ғылыми көзқараспен қарауына, оны шешу жолдарын іздестіруді талап етіп отыр.

Жобалап оқытудың негізгі міндеті - пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру. Жоба жасағанда оқушылар әр пән мұғалімдерімен бірлесе отырып білім алады. Жетекші мұғалім жобаның әр кезеңін қатаң қадағалауы керек. Себебі, қадағалау дұрыс болмаса алға қойылған мақсатқа жете алмай, басқа нәтеже көрсетілуі мүмкін. Жоба жазғанда оқушылардың ізденісі, жауапкершілігі, бір-бірінің еңбегін бағалау яғни, ұжымдық қызметі айқындалады. Жоба таңдау кезінде мұғалім өтілген тарау бойынша оқушыларға тақырыптар ұсынады. [1]

Жобаны жазудың кезеңдері:

1-кезең. Жобаның тақырыбын ұсыну.

Бұл кезде миға шабуыл әдісі қолданылып, әр оқушы өзіне ұнаған тақырыбын айтады. Мұғалім оқушылардың ұсыныстарын қабылдау қажет. Тақырыпты талқылаған кезде оқушылар бәрі бірдей сөйлеп, шу болып кетпеуін қадағалау керек.

2-кезең. Жобаның белгілі бір тақырыбын таңдау.

Мұғалім оқушыларды белгілі бір тақырыпты нақты таңдауға итермелейді. Осы жерде мектептің оқу материалдарының мүмкіндігі ескеріледі.

3-кезең. Жобамен жұмыс жасаудың әдістері мен ресурстарын, қорытынды ұсынудың формасын таңдау.

Ресурстар мен әдістерді таңдау: тәжірибе жасау, сауалнама алу, диаграмма жасау, нәтежелерді кестеге жазу, макетін жасау, график тұрғызу және т.б

4-кезең. Жобамен жұмыс.

Жоба берілген уақыттың негізгісін алады, мұғалім уақытты өзі белгілейді, кеңес береді. Оқушылар іздеу, тану жұмыстарын орындайды. Көбіне сабақтан тыс уақыт пайдаланылады.

5-кезең. Жобаны ұсыну. Жұмыстар қорытындысымен жұртшылықты таныстыру (презентация). Мұғалім экспертизалық жұмысты ұйымдастырады. Мысалы, эксперт ретінде жоғары сынып оқушыларын немесе ата-аналарды шақыруға болады.

6-кезең. Орындалған жұмысты талдау, бағалау (рефлексия). Мұғалім оқушылардың іс-әрекетін педагогикалық тұрғыда бағалайды, оқушылардың ынтасын ескереді.

Жобаның қорытындысы сабақ кезінде, сабақтан тыс яғни апталықтарда, конференцияларда, сынып сағаттарында ұсынылады. Осыған орай төменде 5-сыныпқа арналған «Қайталанған өлшеулер кезіндегі арифметикалық орташа шаманың тенденциялары» тақырыбындағы зерттеу сабақты ұсынып отырмын.

Сабаққа қажетті құралдар: сызғыш, жапырақ.

Оқушыларға ғылыми негізде бағдар беру, олардың өз бетінше жұмыс істеуіне басшылық жасау, өз жұмысын қорғауға үйрету.

Жобаны ұйымдастыру кезеңінде оқушылар 2 топқа бөлінеді.

1-топ. Оқушылар бойының арифметикалық орташасын зерттеу.

Зерттеу бағыттары:

Топтағы оқушылардың бойының арифметикалық орташа мәнін анықтау.

Оқушының аты	Өлшеу нәтижелері	Арифметикалық орташа мәні

Зерттеу әдістері:

- Тәжірибиелер, жоспарлау, қорытынды жазып алу, анализдеу.
- Оқулықпен, қосымша әдебиеттермен жұмыс.

Жұмыстың қорытындысы: кесте, есептеу нәтижелері

2-топ. Жапырақтардың арифметикалық орташасын зерттеу.

Зерттеу бағыттары:

- Бір ағаштың 10-15 жапырағын алып, ұзындығы мен енін өлшеу.
- Неліктен өлшеу нәтижелері әр түрлі болуын зерттеу?

Зерттеу әдістері:

- Тәжірибиелер, жоспарлау, қорытынды жазып алу, анализдеу.
- Оқулықпен, қосымша әдебиеттермен жұмыс.
- Оқулықпен жұмыс.

Жұмыстың қорытындысы: кесте, есептеу нәтижелері

Жобаға қатысушылардың негізгі міндеті – зерттелетін тақырыпты таңдау. Жаратылыстану пәндерін оқытуда жобалау іс-әрекеттің көрсетілу түрлері:

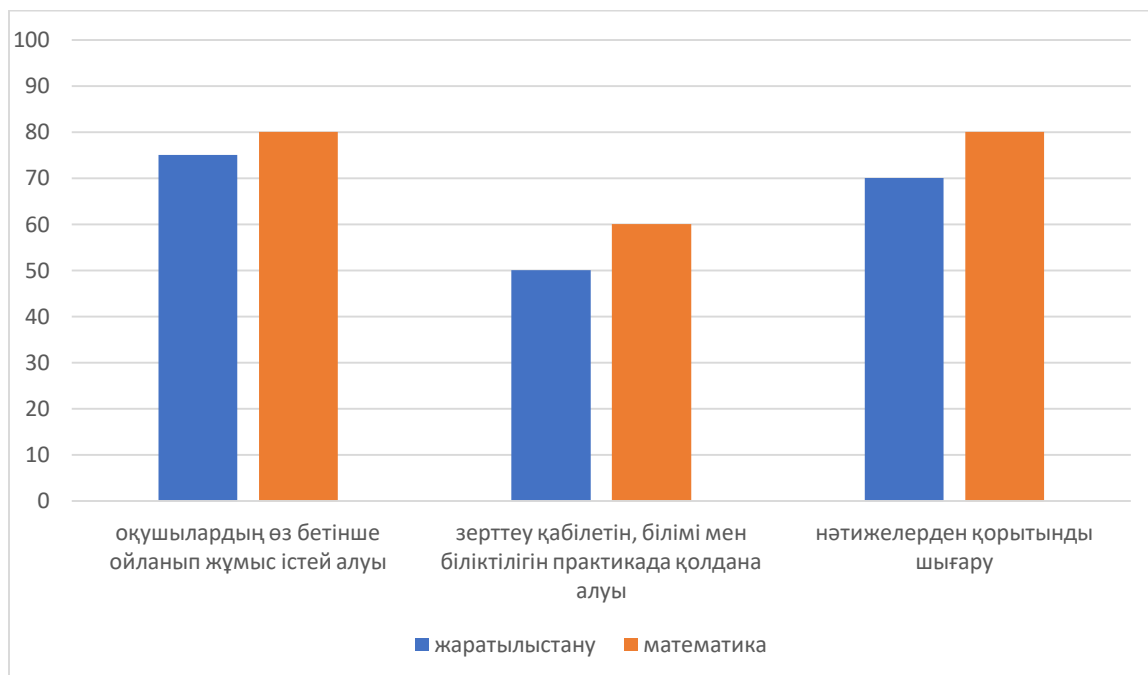
- Баяндама;
- Ғылыми жоба;
- Макет;
- Модель;
- Ғылыми конференция;

Жобалап оқыту технологиясының белгілері: өз бетінше ойланып, жұмыс істей білуі, өз білімі мен біліктілігін практикада қолдануы, керекті ақпаратты жинау, іздену іскерлігі, жан – жақты болу, зерттеу қабілетінің болуы, нәтижелерден қорытынды шығаруы, оқушының қызығушылығы арқылы белсенділігінің артуы, логикасының болуы жатады. [3]

Жобалап оқыту технологиясының ерекшелігі: жеке басының іскерлігі, топпен жұмыс істей білу, топта өзін ұстай білу қабілеттілігі, өз ойын еркін жеткізе білуі, өзін көрсете білуі, ойлану бағытында және практикалық жұмыс бағытында өзінің шешім қабылдауы, әр іске жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді. [2]

Жобалап оқыту технологиясы оқушы біліміне әсерін тексеру мақсатында 5 сынып бақылауға алынды. Нәтежесінде оқушылардың өз бетінше ойланып, жұмыс істей білуі, зерттеу қабілетінің өз білімі мен біліктілігін практикада қолдана алуы, нәтежелерден қорытынды шығару бағыттары бойынша анықталды (1 сурет).

5 сынып оқушыларының бақылау көрсеткіші (1 сурет).

Жобалап оқыту технологиясы – оқушылардың шығармашылық белсенділігі тәжірибе кезінде айқындалады. Зерттелетін объектіге жан-жақты қарау, өз бетінше шешім қабылдау, сонымен қатар жаңа білім алу тәсілі –жеке бас қасиеттері арқылы қалыптасады. Бұл әдісті қолдану нәтежесінде оқушылардың шығармашылық зерттеу дағдылары жетіледі. Оқушылар өз ойын дәлелдей алады, әр жағдайда нақты таба білуге, өзгелермен қарым-қатынас жасауға үйретеді. Жобалап оқытуда мұғалім әр оқушыға жеке жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Тәжірибе жүргізу кезеңінде әр оқушы, өз жұмысына жауапкершілікпен қарайды. Әркім өз ойын айтуға құқығы бар және өзге оқушылардың ойын тыңдауға міндетті. Сәйкесінше, құзырлықты қалыптастыруға мүмкіндік беретін әртүрлі әдістер мен технологияларды, оның ішінде жобалап оқыту технологиясын қолдану арқылы, мұғалім оқушыларды болашақта өмірлік жол табуына жетелейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бұзаубақова Қ.Ж. Жаңа педагогикалық технология. Алматы, 2004.
2. Өстеміров Қ. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. Алматы, 2007.
3. Клипатрик У.Х. «Метод проектов. Применение целовой установки в педагогическим процесс» (1928) – цит. По «Педагогическая логика. 2003/04 учебный год. Метод проектов в школе» / Спец.прилож. к журналу «Лицейское и гимназическое образование», вып.четвертый, 2003 – с. 6.

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ВОПРОСАХ СОБСТВЕННОГО ЗДОРОВЬЯ

По международной программе центральное место занимает «грамотность», которая в настоящее время представляется еще и как функциональная грамотность. Большое влияние на развитие мирового образования показали Международные исследования (PISA) . Коснулось это и нашей страны. Известно, что показатели Казахстана оказались намного ниже стран ОЭСР. Несмотря на высокие предметные знания и умения, ученики нашей республики затрудняются в применении своих знаний в повседневной жизни, а также теряются в работе с информацией, представленной в различной форме.

Функционально грамотная личность - это личность, которая свободно ориентируется в общественном мире; способна быть самостоятельной в выборе и принятии любых решений; способна нести ответственность за себя; обладает ключевыми компетенциями по различным областям знаний; легко адаптируется в любом социуме; владеет современными информационными технологиями.

Одним из факторов развития функциональной грамотности является владение информацией о состоянии собственного здоровья. Большая часть нагрузки человека смещается с физической деятельности на интеллектуальную сферу. Поэтому выросла роль физической культуры, которая должна восполнить эту проблему. На уроках физической культуры прививается сознательное отношение к своему телу, физическому состоянию, воспитанию ведения здорового образа жизни[1].

Чтобы для ученика ведение здорового образа жизни стало не просто общей фразой, а сознательной потребностью, необходимо достичь функциональной грамотности в осознании того, что нужно самостоятельно целенаправленно укреплять собственное здоровье.

Помочь ребенку в этом деле должен педагог, используя личностно-ориентированные методы обучения и воспитания.

Основы мониторинга деятельности учителя физической культуры:

1. Уровень физического развития ребенка.
2. Уровень двигательной подготовленности учащихся.
3. Уровень технической подготовки ученика.
4. Уровень знаний учащихся в области физической культуры и здорового образа жизни.
5. Состояние здоровья школьника и его адаптационные возможности.
6. Соответствие нагрузки, согласно возрастным, половым и индивидуальным особенностям учащихся.
7. Качество самоподготовки учащихся.

При работе с учениками старших классов я использую методику мониторинговых исследований физического развития и физической подготовленности обучающихся. Целью методики является – дать знания, умения и навыки, необходимые для оценки показателей собственного здоровья, развития физических показателей.

Для оценки показателей здоровья обучающихся использую методику Геннадия Леонидовича Апанасенко. Данная методика включает в себя ряд тестов, по результатам которых можно объективно судить о жизненной емкости легких, о частоте сердечных сокращений до и после выполнения физических нагрузок, времени восстановления частоты

сердечных сокращений, о степени наступления утомляемости, а также о характере физического развития и мышечной силе обследуемых[2].

На первом этапе ученики знакомятся с методикой и параметрами, характеризующие физическое развитие. На втором этапе проводим исследование физического развития с использованием методик:

соматометрических – длина тела (рост), масса тела (вес); физиометрических - жизненная емкость легких, мышечная сила кистей рук (кистевая динамометрия). Разъясняется выполнение проб и тестов. Подробно объясняется, как вести расчетные формулы и критерии оценивания.

На третьем этапе проводим оценку показателей здоровья, которую получаем путем фактических измерений, выполнений проб и тестов, характеризующих в том числе и адаптацию организма к физической нагрузке, и уровень физического состояния испытуемого. Все измерения выполняются в медицинском кабинете школы с помощью медработника, вычисления на теоретических уроках физкультуры.

Выполнение проб и тестов не представляют большой сложности. Ребята, начиная с 8 класса, свободно справляются с измерениями. Научившись выполнять его в школе под руководством учителя, ребята смогут выполнять экспресс-оценку собственного здоровья самостоятельно дома для себя и для своих близких.

Методика определения физического здоровья включает в себя 5 уровней: низкий, ниже среднего, средний, выше среднего и высокий.

Были измерены следующие показатели (в состоянии покоя):

жизненная емкость легких (ЖЕЛ), частота сердечных сокращений (ЧСС), артериальное давление (АД), масса тела, длина тела, динамометрия кисти.

Исходя из результатов измерения были рассчитаны жизненный индекс (ЖИ), силовой индекс (СИ), индекс Робинсона, массовый индекс (соответствие массы тела росту обследуемых), проба Руфье.

Техника проведения пробы Руфье

Перед тестированием ребенку нужно спокойно посидеть 3-5 минут, после чего измерить пульс за 15 сек два-три раза, пока не будет получен одинаковый результат — это будет значение P1, записать.

За 45 сек. ребенок должен выполнить 30 глубоких приседаний с вытянутыми вперед руками. Во время приседаний для исключения задержки дыхания рекомендуется считать вслух. После этого снова измерить пульс за 15 сек — это будет значение P2, записать.

Дать ребенку спокойно посидеть 1 мин и снова подсчитать пульс – P3, записать. Подсчитать индекс Руфье по формуле $(4 \times (P1 + P2 + P3) - 200) / 10$

Уровни функционального резерва сердца определяются с учетом пяти градаций: менее 3 – высокий уровень; 4-6 – выше среднего (хороший), 7-9 – средний; 10-14 – ниже среднего (удовлетворительный) и более 15 – низкий.

Более точный результат можно получить, если полученный показатель сравнить с таблицей значений пробы в зависимости от возраста.

Индекс Робинсона - индекс работы сердца отражает уровень гемодинамической нагрузки на сердечно - сосудистую систему и характеризует работу сердечной мышцы

Индекс Робинсона можно посчитать по формуле: $(ЧСС \times \text{Систолическое АД или "Верхнее АД"}) / 100$

Как мы видим, рассчитать данные показатели детям не сложно.

В процессе таких уроков ребята начинают задумываться о своем здоровье. Умение оценить собственное здоровье по простым тестам и результатам самоконтроля имеют личностную ценность для каждого ребенка. Укрепление и восстановление здоровья с помощью физических упражнений и спорта, использование оздоровительных сил природной среды, гигиенических факторов, отказ от вредных привычек и асоциального поведения приобретает особую важность и актуальность.

Полученные результаты по перечисленным выше показателям оценивались в баллах. Сумма баллов по всем пяти показателям была сопоставлена со шкалой, исходя из чего и определялся уровень физического здоровья учащихся. из 8-9 классов (таблица 1).

Уровни	ЖИ жизненный индекс	СИ силовой индекс	Индекс Робинсо на (уч)	Соответствие массы длине тела (уч)	Индекс Руфье (уч)	Уровен ь здоровь я (%)
Высокий	5	3	7	15	1	5
Выше среднего	11	10	6	14	2	7
Средний	16	14	16	13	19	62
Ниже среднего	13	10	9	4	17	39
Низкий	6	14	13	5	12	40

Таблица 1

Лучшие результаты у испытуемых по показателю соответствия массы длине тела (15 учеников высокий уровень и 14уч. – выше среднего), а худшие – по результатам пробы Руфье (только 1 обследованных имели высокий уровень и 2 – выше среднего) и индексу Робинсона (7уч , высокий уровень и 6 уч – выше среднего).

По показателям жизненного индекса преобладал средний уровень 16 уч., а силового индексов одинаковые результаты средний и низкий уровень по 14 учеников.

В целом, наибольшее число испытуемых (62 %) имели средний уровень здоровья, в свою очередь меньше всего испытуемых были с высоким уровнем здоровья (5 %)

Определяем показатели уровня физической подготовленности по уровню развития шести жизненно необходимых физических качеств: координационных (бег 3х10м, прыжки через скакалку), скоростных (бег 30м, 60м, 100м), силовых (подтягивание, отжимание, вис на перекладине), скоростно-силовых (прыжок в длину с места, подъем туловища за 30 сек.), гибкости (наклон туловища вперед характеризует способность гибкости в позвоночном столбе), выносливости (бег на 1000 м, 2000 м, 3000 м, передвижение на лыжах),

Увеличивая количество тестов по уровню физической подготовленности, учащимся дается возможность свободного выбора тех упражнений, которые ему лучше удаются. Анализируя результаты тестирования каждого ребенка, ясно вырисовывается картина об уровне его физической подготовленности (низкий, средний, высокий).

Полученные результаты сравниваются с результатами намеченных планов и в дальнейшем ведется работа над коррекцией процесса физической подготовки, если это необходимо. Таким образом, ученик учится самостоятельно определять свой уровень физической подготовленности, планировать необходимые для себя виды физических упражнений, появляется стимул к дальнейшему развитию своего физического состояния.

Таким образом, внедряя в процесс занятий методику мониторинговых исследований физического развития, дети начали понимать важность здорового образа жизни, значимость уроков физической культуры в организации и развитии физических качеств. Овладели знаниями о функциональных возможностях своего организма, научились составлять содержание занятий на основе анализа собственных результатов физического развития.

Эти изменения личностного характера и есть показатели формирования функциональной грамотности учащихся в сфере созидания собственного здоровья. Так как проявились

действия ученика - «изучать», «находить», «мыслить», «содействовать», «приниматься за дело».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Колбанов В.В. Валеологический практикум. Учебное пособие. 3-е изд., испр. и дополн. - ЭЛБИ-СПб, 2011. 224 с.

2. Ланда Б.Х. Мониторинг физического развития и физической подготовленности учащихся. – М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2008. 56 с.

А.Т.Жумагулова
қазақ тілі және әдебиет пәнінің мұғалімі
№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ

Артына өшпес із қалдырған дара тұлғалар, ғұламалар мен ойшылдар ұлттың мақтанышы ғана емес, тағдыры мен тағлымын үздіксіз зерттеуді талап ететін жұмбақ жандар. Олардың шығармашылық мұрасы, терең ой-тұжырымдары мен атқарған істері тарихпен, заманмен астаса қабысып, тіпті бүгінгі күннің, болашақтың өзекті мәселесі болып қала бермек. Осындай тұлғалар қатарында Ыбырай Алтынсарин бар. Ол – қазақ қоғамында білім беру ісінің көшбасшысы ретінде танылған ұлы ағартушы.

Функционалдық сауаттылықты бала тәрбиесінен тыс қарастыра алмаймыз. Инновациялық технология, инновациялық білім-ғылым тәрбиесіз өз шешімін таппайды. Адамзатқа бақыт сыйлау үшін білім-ғылым тәрбиемен ұштастырыла қатар жүргізілмесе, қоғамның дерті асқынады. Ұлттық үлгі-өнегеміз бен тәрбиемізді функционалдық сауаттылықтың талаптары мен міндеттеріне бағыттай отырып, сапалы білім берудің технологиялық тетіктерін шығармашылық ой еңбегіне бағыттау абзал.

Ы. Алтынсарин тәлім-тәрбиенің ХХІ ғасырдағы өзекті тақырыптарының бірі – әлеуметтендіру мәселесін сол кезде-ақ көрегендікпен көтере біліп, өз заманына лайықты нақты шешу жолдарын да таба алған. Ағартушы ұйымдастырған оқу орындары сапасы жағынан сол кезеңдегі озық орыс оқу орындарымен иық теңестіре алатын. Сондықтан да өз заманында Ыбырайды жаңашыл әдіскер ұстаз, ғалым этнограф, саралы ақын, сарабал жазушы, қазақтың балалар әдебиетінің негізін салушы, қазақтың зайырлы мектеп жүйесінің ірге тасын қалаушы, асқан дипломат ретінде таныды. Осыған орай С. Сейфуллин *«Ыбырай ақын, жазушы, ғалым»* атты мақаласында оны қазақ әдебиетін Еуропа жолына, өнер жолына бұруды тұңғыш бастаған ең жаңашыл, суретші ақын әрі өз заманында қадірлі болған деп санайды. Расында оқуға талпына бастаған қазақ жастарына Ыбырай айрықша болған адам. «Кел, балалар оқылығын» жатқа білмеген оқушы болмаған. Ы. Алтынсариннің шығармаларында қазақтардың өмірі шыншылдықпен бейнеленді. Оларда білімге, ғылымға деген құлшыныстың қажеттігі кеңінен насихатталды. Жастарды оқу-білімге шақыра отырып, ол өзге халықтардың мәдени өмірін, олардың ғылымда қол жеткізген табыстарын үлгі-өнеге ретінде мысалға келтірді.

Ы. Алтынсарин қарапайым халықтың қамын ойлады. Ол өз ғұмырының соңғы кезеңінде былай деп жазды: «Мен түбегейлі терең сеніммен туған халқыма шамамның келгенінше пайдамды тигізсем деген ниетімнен ешқашан бас тартпаймын».

Ыбырай ашқан мектептердегі білім саласы ғылыми ұстанымдарға негізделген толық, зайырлы құрылымда қамтылған деуге болады. Қазақ мектептеріндегі білім саласында ғылым

мен өнер, техника мен технология саласында ғасырлар бойы жиналған тәжірибені негіздеп алған болатын.

«Ойлау адам өмірінде аса қымбат орын алады. Ойлау болмаса, адам басқа жануар сықылды заттарды, көріністерді құр жадына, есіне ғана алып, жат бір көрініс ұшыраса, оны шеше алмайтын, түсіне алмайтын бір жан иесі ғана болар еді. Келешекте не болатынын, тұрмысы қалай өзгертінін білмейтін бір саңлаусыз соқыр болар еді. Адам ойлау арқасында ғана заттардың, көріністердің араларындағы байламды белгілеп, оларды бар қылған себептерді табады, келешекте оларға не болатынын ойлап шығарады. Келешекті болжай алады. Қысқасы, ойлай білетін адам – шын мағынасымен адам» деп, Ыбырайдың ой топшылауы – функционалдық сауаттылықтың жауапты қызметіне дәлме-дәл, айна қатесіз берілген анықтама.

Ыбырай педагогикасы – функционалдық сауаттылықтың атқаратын функциясын ғылыми тұрғыда жан-жақты зерделеп, оны іске асырудың амал-тәсілдері физиологиялық, педагогикалық тұрғыдан да сауатты түрде дәлелденген. Бүгінгі заманның сұранысы мен талабына, талғамына жауап беретін таңғажайып, таңғаларлық дайын ғылыми еңбек!

Осы орайда мектеп бағдарламасында берілген әдеби шығармалардан бірнеше үзінділерді мысалға келтірейін. 11-сыныпта берілген О.Бөкейдің «Атау-кере» романынан: «Табиғат ием-ай, тамашаң қандай көп еді... Әдемі, шыншыл, ақылды, сондықтан да адамдар секілді қателеспейді. Табиғат мәңгілік тірі, өтірік айтпауды, алдап-арбамауды табиғаттан үйрену керек, өйткені оның жүрегі таза. Табиғат бізді алдаған емес, тек өзімізді өзіміз ғана қан қақсатамыз, қан жоса қыламыз» деген үзіндіні түсінгенде оқушылар әсерленді, ойдан ой туып, сұрақтарды қарша боратты, талдау барысында адамға ғана айтылатын «әдемі, шыншыл, ақылды» қасиеттерінің табиғатқа тән айтылу себебіне ой жүгірте отырып, барлық асыл қасиет адамға тек табиғаттан берілетіндігіне көз жеткізді. Табиғат пен адам арасындағы ерекше бір мәңгілік үзілмейтін байланыс туралы терең әңгіме қозғады... Нәтижесінде табиғат-ананы «жан-тәнімен сүю, қадірлеп қастерлеу, аялап күту» ұғымдарына терең мән бере бастады, табиғаттың арқасында өсіп-өніп, ел болып, ержетіп жатқандарын мойындады. Әрқайсысы өзінше бір қорытындыға келіп, ой топшылады...

Білім алушыларға білім беруде, тәрбиелеу ісінде Ыбырай Алтынсариннің педагогика саласындағы идеяларының өнегелі тұстарын қолдану маңызды деуге болады. Себебі, Ыбырай саналы ғұмыры мен еңбектерін үлгілі-өнегелі ұрпақ тәрбиелеу ісіне арнаған ағартушының мұрасын «мәңгілік өнеге» мектебі деп мақтанышпен айта аламыз. Қазіргі таңдағы бала тәрбиесінде білім алаушыларды жақсы мінез-құлық пен имандылыққа үйретуде әр ұстаз Ыбырай шығармаларымен терең танысып, жете түсінгенде ғана баламен жұмыс жасаудағы білімділік пен тәрбиелік істері нәтижелі болмақ. Қоғамдағы, білім берудегі демократиялық, ізгілендіру, ынтымақтастық идеясы, мұғалім мен білім алушы арасындағы байланыс ағартушының пәлсапалық тұжырымдарында негізге алынған.

Демек, бүгінгі таңда ұстаз өз сабағында жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын ашық айтып, еркін ойын жеткізе білуге үйретеді. Ыбырай ұсатамыздың да білім беруде ұстанған ұстанымы осы тұрғыда айтылып, жазылған. Білім саласында ағартушының тың идеялары мен ойлары, талғамы жетерлік.

Қазіргі күні бала тәрбиесінде өзекті мәселеге айналған еңбек, тәртіп, тәрбие идеялары Ыбырай педагогикасында зерттелген. Ағартушы әр оқушыны біртұтас жасампаз тұлға деп қарайды.

«Еңбек – байлық атаулының негізі. Ол бүкіл адамзат өмірінің алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек», - деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде атап көрсеткен болатын. Сондықтан да, білім алушыларды еңбек етуге, кәсіпке бейімдеуде әр пән мұғалімі өз сабағында халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аудару қажет деп ойлаймын. Қонақжайлылық, үлкенге ілтипат, кішіге қамқорлық, мейірімділік, еңбекке үйрететін әдіс-тәсілдерді сабақта тиімді пайдалану.

«Тәртіптің шындыққа айналуы тәртіптілік сезімін тудырады» деген ұлы ұстаз тәртіп, тәлім-тәрбие мәселесін жоғары орынға қойған. Мектеп ережесі, оқушының өзін ұстауы, үлкенді сиалау, ізеттілік, әдептілік қағидалары да бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бір болып табылады. Еңбекке баулу, өнегелі істерді алға тартуда, адамның мінез-құлқының қалыптасуындағы ерекшеліктерін ағартушы «бай баласы пен жарлы баласы» шығармаларында қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті сипаттай келе, адам бойындағы игі қасиеттер мен жағымсыз тұстарын саралауға бағыттайды. Сонымен қатар, «Талаптың пайдасы» деген әңгімесін оқушылармен бірге тәрбиелік мақсатта терең талдау жасай отырып, білім алудың, ізденудің нәтижесінде үлкен жетістікке қол жеткізе алатыны туралы пікір алмасу.

Білім беру саласын дамытудағы ең бір тиімді жолы – ұтымды, заманауи технологияларды тиімді қолдану болып табылады. Ұстаз алдындағы оқушының қабілетін ашуда көп ізденуді, көп еңбектенуді қажет етеді. Өз заманында ағартушының да ұстаздарға қойған талабы осы болатын. Ұстаз беделін көтеру арқылы, білім беру саласында талап қою.

Ағартушының ұшан-теңіз еңбегі қазақ халқының экономикалық дамуына, білім көкжиегінің кеңеюіне, рухани және мәдени гүлденуіне игі ықпал етті. Оның есімі халықтың есінде мәңгі сақталады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ақылжанов М. Қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси көзқарастарының қалыптасуы. А, 1975
2. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин. А, Ана тілі. 1991
3. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969

Ж.Т.Жулбаева

қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі

«Е.А.Букетов атындағы ЖББМ» КММ, Қарағанды қ.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бүгінгі күннің басты мақсаты Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын жеке тұлғаны дайындау. Әлемге жаңаша қоғамда болып жатқан өзгерістерге бейімделіп шұғыл шешімдер қабылдай алатын, шығармашыл, жасөспірім жеткіншектер, белсенді тұлғалар ауадай қажет. Заман талабына сәйкес олардан өмірден білім алуды яғни, оқушыларға өзін-өзі басқаруға, қоршаған ортаны, экологияны ұғу, күнделікті өмірдегі жағдайларды шешуге, бірлесіп әрекет жасауға, өзара әңгімелесуге, өз ойын жеткізуді талап етеді. Функционалды сауаттылық педагогикалық теория тәжірибеде құзыреттілік аясында қарастырылып отыр. Функционалды сауаттылық арасында оқу және оқыту деңгейлік тапсырмаларын дұрыс, нақты мұқият, топтасып жұмыс істей отырып, бір – бірімен тығыз қатынаста өз білімін ортаға салып, көпшілік алдында сөз сөйлеуді үйренеді.

Оқушылардың функционалды сауаттылығын дамытуда қазақ тілінің функционалды – коммуникативтік тұрғыдан меңгертілуі басты болуы керек. Қай сыныпта болмасын, оқытудың коммуникативтік мақсаты негізге алынады. Оқулық бағдарламасы оқушылардың өтілген тақырыптарға сәйкес ауызекі сөйлеу дағдысы мен шеберлігін қалыптастыруға және дамытуға бағытталған. Ауызекі сөйлеудің ең көп тараған және тіл қатынасындағы соғұрлым табиғи түрі – диалог. Диалог – тіл дамыту үшін, тілдік орта туғызу үшін қолданылатын басты

әдістердің бірі. Коммуникативтік қызметі бойынша диалогта төмендегідей әрекеттер жүзеге асырылатынына көз жеткіздім:

- ✓ Ақпарат алу және жинақтау
- ✓ Ақпаратқа өзінің көзқарасын білдіру
- ✓ Бір нәрсе жайлы мағлұмат беру және жаңа қосымша мағлұмат алу

Тілді үйрену сөйлеу үлгілері мен жағдаяттар арқылы жүргізіледі. Бұл тілді үйренуде оқушылардың қызығушылығын оятады. Жалпы білім беретін мектептердің білім беру бағдарламалары мақсаттарының бірі – түрлі әлеуметтік топтармен тиімді тіл табысуға қабілетті азаматтарды тәрбиелеу. Яғни, орыс мектептерінде өтілетін қазақ тілі сабақтарының мақсаты – оқушылардың сөздік қорын дамыту, оқу техникасын қалыптастыру, дұрыс сөйлеуге, сауатты жазуға үйрету, сөйлем құрылысын меңгерту, қазақ тіліне тән дыбыстарын айтып, сөз ішінен ажырата білуге үйрету. [1] Біз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Себебі, жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Бұл мақсатқа жету үшін қажетті дағдылардың дамытылуы – түрлі формадағы қарым – қатынасты бағалайтын әрі қолдайтын, оқушының өз пікірі мен көзқарасын сенімді түрде білдіре алатын ортаның көмегі мен ынталандыруы арқылы жүзеге асырылады. «Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту» мұғалімдердің, пән арқылы ауызша және жазбаша коммуникация дағдыларын қалай дамытатыны байқатады.

Айтылым – адамдардың бір – бірімен тілдесуі барысында өз ойын, пікірін жеткізуі. Сөйлем әрекетінің айтылым түрі қатысым әрекеті арқылы іске асады. Тіл үйрену сабағында ұжымдағы, жұптағы оқу іс – әрекетін қатысымдық негізінде ұйымдастыруда мұғалімнің рөлі зор. Бұл ретте мұғалім оқушының жеке қабілетін, мінез – құлқын ескеру керек. Айтылым әрекетінде қатысымдық ойындар, тақырыпқа сәйкес жағдаяттық тапсырмалар, жоспар бойынша шағын мәтін құруға, диалогты ұйымдастыруға болады. Оқушылар орындау кезінде бір – бірімен қатысымдық әрекетке түседі. Оқушы ақпарат алып қана қоймайды, практикалық сөйлеуге дағдыланады, өз ойын түсінікті жеткізуге, қарсы сөйлеушінің сұрағын, пікірін бірден түсініп, жылдам жауап беруге үйренеді, сондай-ақ оқушыны алғашқы күннен сөздік жұмысын жүргізіп өз пікірін жеткізуге, басқа да көмекші құралдардың көмегімен еркін сөйлеуге үйренеді. Сондықтан қазақ тілін меңгертуге сөздік жұмысының орны ерекше.

Сөздік жұмысы – тіл дамытудың іргетасы, оқушыны жаңа сөздер үйренуде, бұрын білетін немесе түсінбейтін сөздердің мағынасын анықтауда маңызы зор. Сондай-ақ сөздік жұмысы сөйлем құрауға мүмкіндік береді, сөздерді байланыстырып сөйлеуге, әңгіме айтуға, шығарма жазуға көмектеседі. Сөздік жұмысының ерекшелігі: тіл дамытудың басқа түрлері сияқты оқу-тәрбие жұмысының барлық салаларында жүргізіледі. Өлең, әңгіме, мысал, жұмбақ, мақал-мәтелдер білу арқылы баланың тілі дамиды. Оқушы сөзді ұғу арқылы сөйлеу үстінде тілін дамытады. Ал, сөздік жұмысы оқушының ойын дамытумен тығыз байланысты.

Дегенмен, мен іс-шараларға оқушыларыма өлең, тақпақ пен ән жаттатқызамын.

Отаным менің – Қазақстан,

Мәңгілік сенімен мақтанам.

Саянда жүрсем әрдайым,

Күлімдеп жүрем бақ табам.

Тілді, оның грамматикалық құрылысын меңгеру оқушыларға өз пікірлерін айтуға, сұрауға, қорытынды жасауға, заттар мен құбылыстар арасындағы алуан түрлі байланыстырды аңғара білуге мүмкіндік береді. [2] Сөз байлығының аздығы оқушылардың өз ойын ауызша, әрі жазбаша, жүйелі жеткізуіне қиындық келтіреді. Сондықтан сабақта сөздік жұмысын дұрыс ұйымдастырудың мәні зор. Біріншіден, ол оқушының сөз байлығын молайтып кеңітсе, екіншіден, үйренген сөздерін қатесіз, сауатты жазуға бейімдейді де, ал үшіншіден, сөзді үйрену арқылы тіл нормасымен сөйлеп үйренеді. Сөздік қорды байытудың негізгі көзі – оқулықтағы мәтін, тапсырмалар және мұғалімнің сөзі. Сөздік жұмыстарының ең

маңызды бөліктерінің бірі – оқушылардың үйренген сөздерінің белсенділігін арттыру. Ол үшін сабақ сайын жүйелі түрде арнаулы тапсырмалар ойластырып отыруы керек:

- ✓ Үйренген сөздерін кірістіріп, сөз тіркестерін құрау;
- ✓ Үйренген сөздерін қатыстырып, сөйлем құрау;
- ✓ Осы сөздерді қатыстырып, мәтінге жақын әңгімелеу;

Мысалы:

Кәмпит – тәтті кәмпит – Мен тәтті кәмпит жедім.

Дүкенде тәтті кәмпит бар.

Аула – біздің аула – біздің аула таза – Біздің таза аулада әткеншек бар.

Оқушы өзінің үйренген сөздерін ауызекі сөйлеу тілінде қолдана білсе, оның ақыл – ойын дамытуға әсер етеді. Демек, сөзді орынды қолданып, оның мағынасын жетік білетін бала өз бетімен сөйлем құрап, оның мағынасын түсініп, сөйлеу тілінде шебер қолданатыны сөзсіз. Грамматиканы жақсы меңгерген оқушы сөз тіркесін дұрыс біліп, сөйлем құрастыра алады. Болашақ азамат өз ұлтының асыл мұрасымен сусындау арқылы туған халқының тарихымен, мәдениетімен жете танысып, білімін кеңейтеді. Қазақ тілінің грамматикасын терең меңгерген оқушы, қоғамның кез келген саласында қиналмай жұмыс істеп, өзінің функционалды сауаттылығын көрсете алады.

Сабақтарда оқушыларды белгілі бір тақырыптарды талқылауда серіктестерімен отырғызу – пайдалы. Себебі, меңгерген оқушы нашар оқушыға қолдау көрсетіп, бірлесе ортақ шешім шығарады. Мұндай тәсілде оқушы жан – жақты ашылады, пікір білдіруде ең озық ойлыларымен суырылып алдыға шығады.

Мысалы: «Көктем» тақырыбына сөздерді атап, сөз тіркестерін айт.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдіресінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр. Сауаттылық тұлғаның тұрақты қасиеті болып табылатындықтан, функционалдық сауаттылық сол тұлға меңгерген белгілі бір білім біліктерден көрініс табады. [3] Өйткені функционалдық сауаттылыққа адам нақты білім алу кезеңдерінен өткеннен кейін қол жеткізеді. Бұл орайда білім белгілі бір сауаттылық деңгейін қамтамасыз ететін құрал және нақты іс – әрекеттердің нәтижесі ретінде қарастырылады.

Функционалдық сауаттылық – оқушылардың сыртқы ортамен қарым – қатынас жасау қабілеті, оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуінің шарты, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамытудың тетігі, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, әлеуметтік – мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» - 2015.№1.
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» - 2015.№6.
3. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» - 2017.№6.

С.Е.Жунусбеков
көркем еңбек пәні мұғалімі
«№27 ЖББМ» КММ, Қарағанды қ.

**«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Функционалдық сауаттылық-адамның алған білімі мен дағдыларын әлеуметпен өзара әрекеттесу жағдайында пайдалану қабілеті (банкте шот ашу, нұсқаулықты оқу, кері байланыс сауалнамасын толтыру және т.б.), яғни бұл адамға сыртқы ортамен қарым-қатынас орнатуға және онда функциялар орындауға мүмкіндік беретін сауаттылық деңгейі. Бұл жылдам өзгеретін қоғамдағы барлық адамдарға қажет қолданбалы білімдер негізінде әртүрлі қызмет салаларындағы өмірлік мәселелерді шешу қабілетінен көрінеді. [1]

Жалпы білім беру жүйесіндегі «Көркем еңбек» пәнінің ерекшелігі әртүрлі өнер түрлерін зерделеу, идеяларын өнер тәсілдері арқылы көрсету, әмбебап (тұрмыстық) және арнайы (пәндік) білімдер мен икемділікті, материалдар мен нысандарды түрлендіру және көркем өңдеу дағдыларын, машықтарын иелену болып табылады. [2]

«Көркем еңбек» оқу бағдарламасының мақсаты – өнер және еңбек технологиясы саласында функционалдық сауаттылықты арттыру, шынайы өмірге шығармашылықпен қарайтын тұлғаны тәрбиелеу.

Оқу бағдарламасының мазмұны материалдарды бес ортақ білім беру бағыттары арқылы оқып-үйренуді қарастырады:

- Визуалды өнер;
- Сәндік-қолданбалы өнер;
- Дизайн және технология;
- Үй мәдениеті;
- Тамақтану мәдениеті.

Аталған бөлімдердің алғашқысына қысқаша тоқталатын болсақ: «Визуалды өнер» бөлімінің мазмұны: Классикалық және заманауи өнер; Қазақстандық суретшілердің шығармашылығы; Бейнелеу өнері жанрлары мен түрлері; Сандық өнер (фото-сурет, анимация, медиа құралдар); Бейнелеу (визуалды) өнерінің көркем тәсілдері; Көркемдік материалдар және техникалармен эксперименттеу бөлімдерін қамтиды. Байқап отырғанымыздай «Визуалды өнер» бөлімінің мазмұны мұғалімнен жан-жақты бейнелеу өнері саласының заманауи бағыттары бойынша хабардар және сауатты болуды талап етеді. Көркемдік, ақпараттық, креативті ойлау және цифрлық сауаттылықтарын оқушы бойында қалыптастыру арқылы бөлімде қарастырылатын ақпараттардың мәні ашылады деп болжам жасалады. Бөлімдердің басқа түрлерінде: тұрмыстық, денсаулық саласындағы, технологиялық қаржылық сауаттылықтарын қалыптастыру жолдары қарастырылады.

Бұрынғы бағдарламаға жақын болғанымен өзінше алға қояр мол мүмкіндіктерді байқауға болады; заманауи материалдар түрлері, өңдеу құралдарын білу және қолдана білуге міндеттейді.

Функционалдық сауаттылық, оқыту мақсаттары жүйесінің шығармашылық әрекет үдерісі барысында тәжірибелік және негізгі білім қалыптастыруға бағытталған үш бөлім бойынша қалыптасады. «Шығармашылық идеяларды дамыту және зерттеу» бөлімі. [3]

«Шығармашылық жұмыстарды жасау және дайындау» бөлімі.

«Таныстырылым, талдау және шығармашылық жұмыстарды бағалау» бөлімі.

Көркем еңбек пәнін оқыту барысында төмендегідей функционалды сауаттылық компоненттерін қарастыруға болады:

Көркемдік сауаттылық-функционалды сауаттылық компоненттері: көркем суреттерді бағалау және талдау білігі;

Денсаулық саласындағы сауаттылық-функционалды сауаттылық компоненттері: денсаулыққа қатысты ақпаратты түсіну және ұғыну;

Ақпараттық және оқу сауаттылығы-функционалды сауаттылық компоненттері:

-нақты тапсырманы орындау үшін ақпарат іздеу;

-мәтіндегі негізгі ойды айқындау;

-әртүрлі көздерден алынған ақпаратты жалпылау;

Креативті ойлау-функционалды сауаттылық компоненттері: шығармашылық идеяларды қалыптастыру;

Технологиялық сауаттылық-функционалды сауаттылық компоненттері: дизайн процесін түсіну.

Цифрлық сауаттылық-функционалды сауаттылық компоненттері: компьютерлік бағдарламаларды қолдану қабілеті;

Жоғарыда келтірілген функционалды сауаттылықтардың бірін: көркемдік сауаттылықты 5-сыныпта «Визуалды өнер» бөлімінің мазмұны негізінде қарастырсақ:

Функционалды сауаттылық компоненттері: көркем суреттерді бағалау және талдау білігі;

Сабақтың тақырыбы: Пейзаж. Ауа перспективасы. Табиғатпен үйлесім.

Оқыту мақсаты:

5.1.1.1 Қоршаған ортаның ассоциативті мағынасы мен визуалды сипаттамасын зерделеу және анықтау (композиция, түс, пішін, фактура, тепе-теңдік)

5.2.1.1 Өз идеялары мен сезімдерін беру үшін қоршаған ортаның визуалды элементтері мен өнердің көркем тәсілдерін қолдану.

Тапсырма: Қайта өрлеу дәуірінің атақты итальян суретшісі Леонардо да Винчи /15 ғ./ «Ауа перспективасының өзіндік заңдылықтары» атты картинасын қарастыр және мына сұрақтарға жауап бер:

Сұрақтар:

1. Суретте қандай жанр бейнеленген? Суреттің композициясы қалай орналасқан?
2. Суретте түстер қандай реттілікте орналасқан?
3. Суретші сезімін немесе эмоциясын қалай білдірді?
4. Суретші ауа перспективасында кеңістікте түстерді қалай қолданған?
5. Осы өнер туындысында жылдың қай мезгілі суреттелген?

Аталған оқу мазмұнын пайымдай келе, іс-тәжірибеде біршама жұмыстар атқарылды. Мұғалім мен оқушының арасындағы оқу іс-әрекетінің негізгі құралы-оқулық. Бірақ оқу үрдісінде тек оқулық мазмұнымен шектеліп қалсақ онда оқушының қабілет деңгейін, дарындылығын дамыту жолын тежеген боламыз. Сондықтан сабақта және үйге тапсырма бергенде баланың пәнге деген қызығушылығына және өз бетімен ізденуіне назар аударамын. Оқу үрдісінде топпен жұмыс жасау барысында, зерттеу жұмысын жүргізуде ақпараттық сауаттылықтарын арттыру мақсатында тапсырмалар беріледі. Оқушылар ұялы телефондарын интернет жүйесіне қоса отырып, ақпараттар жинақтап, постерге сызба-суретті салады. Топтық жұмыс нәтижесінде берілген тақырып бойынша оқушылар өз жұмыстарын шығармашылықпен дайындап, ортаға салады.

Оқу үрдісіндегі тәжірибе көрсеткендей соңғы бір-екі жылда оқушылардың жаңа пәннің талаптарына бейімделіп қалғандары байқалады және қуантады. Әсіресе зерттеу жұмыстарында оқушылардың бірден интернет желісінде ақпараттар табу, және қорғау жұмыстарында қолданыс табуы, жаңартылған білім берудің өз алдына жақсы жолда келе жатқандығын дәлелдей түседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Вершловский С.Г. Матюшкин М.Д. Мектеп бітірушілердің функционалдық сауаттылығы / Әлеуметтік зерттеулер, №5 2007 ж.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші (негізгі) деңгей. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДБҰ, 2012.
3. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Көркем еңбек» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы 2016 ж.

*А.Қ.Жұмадильдинова
қазақ тілі мұғалімі
"Мерей"бөбекжайы КМҚК,Қарағанды қаласы*

Ы.АЛТЫНСАРИН - ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІН САЛУШЫ

"Дала қоңырауы" атанған қазақтың тұңғыш ағартушы-тәлімгері, ғалым әрі этнограф-публицист, жазушы, ақын,қазақ педагогикасының негізін салушы, ұстаз, қазақ тіліндегі тұңғыш оқулықтардың авторы Ыбырай Алтынсариннің ұрпағына қалдырған мұрасы ұлан-ғайыр.

Жаңартылған білім мазмұнының басым бағдарымен жаңа мыңжылдықта білім саласындағы өзекті міндеттерді шешуге бет бұрған бүгінгі тұста, небәрі жарты ғасырға жуық өмір кешкен ұстаздың өнегелі еңбегі халықтық педагогика үлгілерін насихаттауға орасан зор пайдасын тигізуде.

«Патриоттық тәрбие», «Экологиялық тәрбие», «Құқықтық тәрбие» деген атаулардың саны көп болғанымен, сапасы аз, әсіресе, қазақтың өз психологиясына тән "ұлттық тәрбие" берудегі рөлі жоқтың қасы, тәрбие мақсатында жүргізіліп жатқан әрекеттер бар-жоғы іс-шаралар ретінде ғана аталып өткені болмаса, бала санасында түбегейлі өзгерістер байқалмайды. "Жаста білген, басқа сіңген тәлімнің, Өзің өлмей сүйгеніңнен қала алмас"-деп, бабаларымыз тегін айтпағандай, ерте жастан бойына орныққан халықтық тәрбие ұл-қыздарымыздың мәңгілік шамшырағына айналып, рухани байлығын кеңейте түспек. Яғни, ұлттың өзіне ғана тән, басқа ұлтқа ұқсамайтын тәрбие тәсілімен "Бәрекелді, мынау нағыз қазақтың азаматы ғой!" деп таңдай қақтыратын, инабатты, сыпайы, әрі сөз салмағын, мән-мағынасын түсінетін шешен, үлкен-кішіге лайық, құрмет көрсете алатын көреген, іскер, әрі еңбекқор, елінің тізгінін ұстап, ертеңіне нық қадам басатын ұрпағымызды тәрбиелеуде ұлағатты ұстаз Ыбырай Алтынсариннің тәлімгерлік мұраттарына тереңдеп үңіліп, тендессіз ой, сөз маржандарын күнделікті іс-әрекетімізде пайдаланудың берері мол.

"Қазақ хрестоматиясы" оқулығының "Сөз басында" Ы. Алтынсарин туған елінің "азбаған, талап, тілегін біреу салып берген тар шеңбердің қыспағына сыя алмайтын ой-пікірі еркін халық" екенін айта келіп, "оның келешегі үшін сана-сезім жағынан жоғарылауына, жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрету керек болып отыр" деген. Бұл ойын жүзеге асыру үшін жетекші құрал ретінде қызмет атқарған оқулығына да бала тәрбиесінің сан түріне нұсқау беретін әңгімелері мен өлең-жырларын енгізген.[1]

Адам баласының тіршілік ету көзі – еңбек. Ата-бабамыз "Еңбек түбі –зейнет", "Еңбек етсең емерсің", "А, құдай, жас күнімде еңбек бер, қартайғанда дәулет бер" деп тегін айтпаған. "Баланың жасын кезеңдерге бөлгенде де, "13 жастан отау иесі" деп, 15-тен әрі қарай "ересектер" жасына қосқан. Яғни, атап айтқанда 13 жастағы бала балиғатқа жеткен деп есептеп, барлық үй шаруасын, отбасын, ата-анасын өз қамқорлығына ала бастауға, 15-тен әрі қарай атқа мініп ел аралаған, үлкендер арасындағы әр түрлі қоғамдық әрекеттерге қатысуға бейімдеген. Ата-бабамыз баланы осылай еңбек етуге тікелей мойынсұндыру арқылы әр нәрсеге ықшам, шаруақор, ел алдында, отбасы алдында жауапкершілік сезімі мол ел азаматы етіп тәрбиелеген. Ы. Алтынсарин халқының осынау терең мәнді тәрбие мазмұнын тағылымық шығармаларымен оқулық бетіне түсіріп, балаға білім беруде сабақтастыра дамытуға әрекет еткен

тәлімгер. «Әке мен бала», «Асыл шөп», «Атымтай Жомарт», «Қыпшақ Сейіткүл» тағы да басқа әңгімелерінде ерінбей істеген еңбектің пайдасы мол екенін көрсете келіп, жастарды халық өсиет еткен бейнетқорлыққа, сол арқылы табысқа кенелуге баулиды. Ыбырайдың "Бай баласы мен жарлы баласы" әңгімесінде жасынан бейнетпен көзін ашқан Үсеннің зеректігі, төзімшілдігі, қиыннан қисын табатын тапқырлығы, адамды данаға айналдыратын еңбексүйгіштігінің пайдасын ашып көрсетуі, кеңес дәуірінде талай жасқа ой салғаны анық.

Қазақ пайдалы кәсіпті дәріптеген халық, аңшылық, егіншілік, ағаш ұстасының өнері мен қолөнер кәсібі – ата мұрамыз. Ыбырай Алтынсарин әңгімелері мен түрлі есептерінде халықтың осы қасиеттерін ерекше насихаттаған. "Қыпшақ Сейіткүл" әңгімесінде отыз үйлі кедейлер отбасына бас болып, Торғай өзенінің бойына қоныстанған Сейіткүлдың егіншілікті кәсіп ету арқылы жыл сайын мол өнім алып қана қоймай, елін еңбекке баулуы баяндалған. «Мұны көріп, әрбір көшпелі елдегі жарлы-жақыбайлар да келіп қоныстанып, бес-алты жылда Сейіткүл елі, төрт жүз үйге таянды» деп мазмұндалуы, көшпелі халқымыздың бір жерге тұрақталып, белгілі бір кәсіппен айналысуына ықпал еткен. Еңбектің рахаты жайлы ағартушының түйер ойы "Атымтай Жомарт" әңгімесіндегі Жомарттың мына сөзімен тұжырымдалса керек: "...күн сайын өз бейнетіммен тапқан бір-екі пұлға нан сатып алып жесем, сол бойыма тамақ болып тарайды, еңбекпен тарайды, еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі, сенімділігі болады екен". Әңгіме кейіпкерінің осы айтылған тамаша пікірі, сан ұрпақтың өз еңбегімен нан табуына септігін тигізіп, адал еңбектің айтулы азаматтарын тәрбиелеп шығарды емес пе!? Сондай-ақ, ұлттық тәрбиенің өміршеңдігін мойындата, ұлтымыздың еңсесі биік, ертеңі жарқын болуы үшін өзінің тілінің, ділінің, өнерінің құдіретін танып, жандарына жақын тұтуына бағыт бере «Талаптың пайдасы», «Білгеннің пайдасы» әңгімелеріндегі сурет пен ұсталық өнерін үйреніп, бойына сіңіріп, кейін мұратына жеткен кедей балаларының талабын оқып танытумыз ұрпағымызды ойлантпай қоймасы анық. Ал, «Зеректік», «Дүние қалай етсең табылады?» атты әңгімелерінде өнерді пайдаға жарату жолдары, қазақ халқының өнерлі адамды «темірден түйін түйген» деп дәріптеп отырғанының, оның кәсібі алдында бас игенінің дәлелі. Ағаштан, түрлі металдан, мал жүндерінен жасалған зергерлік, әшекейлік бұйымдар халқымыздың өзіндік артықшылығын айқындап, қазіргі таңда әлемдік деңгейде ерекше бағаланып отырғанын көріп те, естіп те отырмыз. Өнерге баланы бейімдей, ұқыптылыққа, зейінділікке, шыдамдылыққа, ысырапшыл болмауға тәрбиелегіміз келсе, Ы.Алтынсариннің «Бір уыс мақта», «Дүние қайтсең табылады?», «Байлық», «Киіз үй мен ағаш үй» әңгімелерін оқып, тәлімдік мәнін ашып түсіндірудің пайдасы да зор болмақ. [2]

Халық арманын жете түсінген тәлімгер-ұстаз өз заманында, «Қазақтар үшін техникалық ауыл шаруашылық және әйелдер мектебін ашу керек, бұл қазақ келешегін дұрыс жолға қояды» деген ұйғарыммен, Торғай даласында қолөнер мектебін, әрі халықтың мұқтажын қамтамасыз етуге орай, жер-жерлерде, ағаш ұстасының өнерін, қыз балалар үшін түрлі бұйымдар тоқу өнерін үйрететін мектептер ашқан. Ы. Алтынсариннің 1888 жылдан қыз балаларды оқытатын мектеп ашу өтініші тек 1891 жылы, ағартушы қайтыс болғаннан кейін ғана, Торғайда ашылады. Кейіннен 1895 жылы Қарабұтақта, 1896 жылы Ақтөбеде ашылып, олардың саны 211-ге жетіпті. Бұл мектептердің бәрінде қолшеберлігіне оқыту, үйрету жақсы жолға қойылып ойдағыдай нәтижеге қол жетіп отырады.[1]

Қазақ – ежелден қиындыққа төзімді, сабырлы халық. Ауызекі сөйлеуде де, халықтық әдеби мұраларында да халықтың осы психологиялық ерекшелігі ерекше бағаланып отырғаны белгілі. «Сабыр түбі – сары алтын, сабырлы жетер мұратқа, сабырсыз қалар ұятқа» тәрізді мақалдар осыдан шыққаны анық. Ыбырай әңгімелерінде бұл тақырып адам баласының аса бір үздік қасиеті екендігі жақсы көрсетіледі. «Асыл шөп» әңгімесінде ауыр жүк көтеруден «аһлап-уһлеп» мазасы кеткен Злиха Бәтима қыздың: «Менің жәшігімнің ішінде ауырды жеңілдететін асыл шөп бар, ол шөптің аты – сабыр», - деуі, әр адамды сабырлылыққа шақырса, «Қанағат» әңгімесіндегі Әзірет Әлінің «толық байлық қанағат етуден табылады» - дегені, сондай-ақ, «Мұңсыз адам» әңгімесіндегі үстінде көйлегі де жоқ жарлының қанағатшылдығының арқасында патшаның сый-сияпатына кенелуін шығармасына арқау етуі

ұлы ұстаздың халқымыз мұра тұтқан осынау абзал қасиеттерді әңгіме желісі арқылы ұрпағына жеткізуді мақсат еткенін айғақтайды.

Кішіпейіл, мейірімді болу адам баласы үшін аса қажетті қасиет екені белгілі. Қазақ мұндай адамдарды «жібектей есілген», «қыздай сызылып тұр», «түсі игіден түңілме» деген кестелі сөздермен бейнелеп отырған. Бүгінгі ұл-қызымызға тәрбие беруде көп айтыла бермейтін имандылық, инабаттылық деген адами асыл қасиеттерді де тұңғыш педагог «Шеше мен бала», «Мейірімді бала», «Полкан деген ит», «Байұлы» әңгімелеріндегі кейіпкер бейнелері жан-жақты сипаттап береді. Мысалы, ауруы жанын көзіне көрсетіп тұрса да анасы үшін дыбысын шығармаған бала, құсты аяп, еркіндікке жіберіп, оны сатқалы тұрған баланың күнкөріс қамы үшін өз ақшасын ұсынған кішкентай қыздың әрекеті, әкесі үшін өз қолын кесуге ұсынған мейірімді қыз бейнесі - бүгінгі ұрпақтың бойында рухани- адамгершілік, ізгілік дағдыларын қалыптастыратын теңдессіз образдар. Сондай-ақ, Ы.Алтынсариннің «Әдеп», «Надандық», «Қара батыр», «Жиренше шешен» әңгімелерінде ата-ана мен баланың арасындағы мейірім, махаббат, асыл сезімдер аса әдемі баяндалады. [3]

«Шебердің қолы, шешеннің тілі ортақ», «Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ» деген мақалдарды өмірге әкелген қазақ халқының тіл шеберлігіне деген ілтипаты да ағартушы шығармаларында орын алып, «тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін» айтатын шешендік өнерге баулуды көздей жазған «Жәнібек батыр», «Лұқпан хәкім», «Тәкаппарлық», «Данышпан қазы», «Үнді», «Дүниеде жамандық неден?» әңгімелері ақыл мен парасатты, білгірлікті дәріптеуімен қатар, халықтық педагогика үлгілерін де айшықты жеткізген туындылар.

«Менің ойымша, - деген Ы. Алтынсарин сүйікті досы әрі ақылшысы Н. И. Ильминскийге жазған хатында, - көңілдің хошы, бақыт дегеннің бәрі де ата-бабаның өмір сүрген және жерленген жерінде, туған ошағының басында жақсырақ, ал қайғы дегеннің қандайы да, тіпті ажалдың өзі де сол жерде жеңіл болатын сияқты».[1]

Өз елін, халқын жан-тәнімен сүйген тәлімгер-ағартушы өз елінің салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарын да ерекше қастерлегенін дәлелдейтін «Орынбор ведомствосы қазақтарының өлген адамды жерлеу, ас беру дәстүрінің очеркі», «Орынбор ведомствосы қазақтарының құда түсу, қыз ұзату және той жасау дәстүрлерінің

очеркі» деп аталатын этнографиялық очерктері-аса құнды материалдар. Сонымен қатар, Алтынсарин ислам дінін мадақтау арқылы жас балаларды имандылыққа тәрбиелеуге көп зейін қойған. «Әлім кісі» әңгімесінде Әлім молданың иманды үйренуге келген адамға берген ақылы, «Мұсылмандықтың тұтқасы» шығармасындағы өсиет-жазбалар, ғалымның өз сөзімен айтқанда, «қазақ жастарының дін туралы түсінігі теріс бағытқа түсіп кетпесі үшін» жазылған дүниелер. Даналықтың мектебі іспеттес білгір, ақылгөй бабамыз өз шығармаларында дәстүрлі дүниетанымды ұстанып, халықтың мұраттары мен арман-тілектеріне сүйене жазған шығармалары бүгінгі ұрпақ тәрбиесінде таптырмас құнды қазынамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Т.Тәшіметқызы, А.Мейірманова. "Ы.Алтынсариннің халықтық педагогика үлгілерін насихаттауы" мақаласы. Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, 1994ж. №3.
2. Қ.Ибрагимов. Қазақ әдебиеті - Алматы: ШЫҢ-КІТАП, 2014ж.
3. КАТЕВ Халықаралық қоғамдық қоры. Қазақ-түрік лицейі. Мәнерлеп оқу шеберлігі - Алматы: ШЫҢ-КІТАП, 2008ж.

*Жұмашева А. А.
учитель английского языка
КГУ «Кокпектинская ОШ»
г.Караганда, Бухар-жырауский район*

«ИБРАЙ АЛТЫНСАРИН-ПРОСВЕТИТЕЛЬ КАЗАХСКОГО НАРОДА»

Ибрай Алтынсарин
вошел в историю
общественной мысли и литературы Казахстана
как замечательный педагог-просветитель,
писатель, фольклорист и этнограф

Идеи просвещения в XVIII веке были наиболее актуальными в духовной сфере во многих странах мира. Просветители, отстаивая свободу народа и человека, все надежды возлагали на мирные преобразования. Они верили, что существующее социальное неравенство произошло от неразумности, невежества людей. Потому своей главной целью просветители объявили просвещение народа. Ведь они, по их мнению, по неразумности своей принимали существующие порядки. [1]

Благотворное влияние на духовную жизнь казахского народа оказало распространение демократической русской культуры и общественной мысли. Под ее воздействием сложилось мировоззрение выдающихся казахских просветителей Чокана Валиханова, Ибрая Алтынсарина, Абая Кунанбаева. Вся их деятельность и творчество ярко свидетельствовали о прогрессивном характере присоединения Казахстана к России, о традиционной и неразрывной дружбе казахов и русских, которая развивалась помимо воли царизма.

Высокая тяга казахского народа к знанию и культуре была отчетливо выражена этими его замечательными представителями. В приобщении казахов к передовой культуре они видели единственно верный выход из средневековой темноты, в котором пребывало общество. Крупный казахский просветитель Ибрай Алтынсарин широко известен в истории общественной мысли, культуры и литературы казахского народа как выдающийся педагог-новатор и организатор новых школ, этнограф, фольклорист, поэт, прозаик и переводчик произведений русских классиков. [2]

Ибрай Алтынсарин родился 20 октября (1 ноября) 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда (ныне Алтынсаринский район Костанайской области). Отец его Алтынсары Балгожин умер, когда Ибраю не исполнилось и четырех лет. Мальчик воспитывался в доме своего деда, известного бия Балгожи Жанбурчина. Балгожа был в то время одним из самых авторитетных биев во всей Средней Орде и пользовался большим влиянием среди господствующей верхушки казахского общества.

В 1850 году, когда Ибраю исполнилось 9 лет, в Оренбурге — административном центре Тургайской области, открылась первая особая школа для казахских детей, куда Балгожа отдал своего внука. Одаренный, живой и прилежный, он с первых же дней школьной жизни резко выделялся среди своих сверстников. Преподаватели сразу обратили внимание на одаренного мальчика, который старательно воспринимал все, что они объясняли, глубоко вникая в каждый изучаемый предмет. Ибрай быстро и хорошо овладел русским языком, изучению которого обращалось особое внимание. [3]

В 1857 Ибрай Алтынсарин окончил школу и как лучший ученик получил похвальный отзыв. При распределении он был оставлен переводчиком Правления Оренбургской губернии. Два последующих года И.Алтынсарин упорно самостоятельно занимается, значительно углубляя свои знания в области русской литературы. Изучает историю своего народа.

В 1860 году областное правление поручило ему открыть начальную школу для казахских детей в Оренбургском укреплении, (г. Тургай) в которой он назначался учителем русского языка. Открыть школу в глухом городке было делом нелегким: не было средств, не было

поддержки областного правления и местных властей. Однако, трудности не остановили Алтынсарина.

8 января 1864 года состоялось торжественное открытие школы. Так началась просветительская деятельность Алтынсарина. Некоторое время он работал в Тургайском уездном управлении в качестве делопроизводителя, исполнял обязанности старшего помощника уездного начальника, временно — уездного судьи.

В 1879 году Алтынсарин получил назначение на должность инспектора школ Тургайской области. В этой должности проработал до конца своей жизни.

В 1883 году Алтынсарин переехал в Николаевский (Кустанайский) уезд. В родном местечке в Аракарагайской волости, в трех километрах от г. Кустаная, на сгибе реки Тобол, на островке, где имелось небольшое озеро, получившее в последствии название «Инспекторское», он построил дом, где жил и работал до самой смерти.

И. Алтынсарин скончался 17 июля 1889 года и был похоронен по казахскому обычаю при огромном стечении народа недалеко от своего дома на берегу Тобола рядом с могилой отца. Перед смертью Алтынсарину было присвоено звание статского советника, что по тем временам соответствовало генерал — майору от инфантерии.

Выдающаяся историческая заслуга Алтынсарина заключается в том, что по его инициативе при самом непосредственном его участии была создана в Казахстане сеть народных светских школ. При жизни ему удалось открыть четыре двухклассных центральных русско-киргизских училища, одно ремесленное училище, одно женское училище, пять волостных школ, два училища для детей русских поселян. [4]

Школы, созданные им, после его смерти продолжали существовать, но развитие получить они не смогли. Новая станица в истории школ И. Алтынсарина открылась после победы Октября: они были преобразованы в советские трудовые школы. Одна из таких школ на его родине, в г. Кустанае, — в 20-е годы была передана в ведение Наркомпроса Казахской ССР и реорганизована в школу-коммуну. Затем перед Великой Отечественной войной преобразована в среднюю школу с пансионом для воспитанников. Ей было присвоено имя ее основателя Ибрая Алтынсарина. [5]

Много труда вложил И. Алтынсарин в дело подготовки учителей для начальных народных школ в крае, прежде всего из казахов. По его инициативе была открыта учительская школа в г. Троицке, немного позже переведена в г. Оренбург.

Алтынсарин не только открывал светские народные школы, но и разрабатывал для них дидактические принципы обучения и воспитания детей, создал учебные и методические пособия, регулярно осуществлял инспекторский надзор, ежегодно посещая каждую школу, заботился о создании библиотеки при каждой школе.

Около трех лет потратил на разработку казахского алфавита на основе русской графики. Еще до назначения на должность инспектора школ Тургайской области Алтынсарин приступил к составлению учебных пособий для учащихся русско-казахских школ. В 1879 году вышли в свет два учебных пособия «Киргизская хрестоматия», «Начальное руководство к обучению киргизов русскому языку». Обе книги занимают особое место в истории культуры Казахстана как памятники письменной литературы, а также как учебные пособия, построенные по научному принципу. [6]

Большую художественную, историческую и познавательную ценность представляет публицистическое наследие Ибрая Алтынсарина. Основную его часть составляет переписка казахского просветителя с русскими друзьями, учителями и различного ранга представителями народного образования.

И. Алтынсарин выступал и как ученый-этнограф. В его очерках вскрывается консервативная сущность патриархально-феодалного быта и обычаев казахов. Особого внимания заслуживают труды И. Алтынсарина, посвященные преобразованию социально-экономического строя и хозяйственного быта казахского аула. [7]

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Алтынсарин Ы. Избранные произведения в 3-х томах. 2 том. Алма-Ата.1976
2. Джумагулов К.Т. Ыбрай Алтынсарин и развитие культуры. Алма-Ата.1984
3. Кузембаев А., Абил Е. История Республики Казахстан. Алматы.1999
4. Казахи. Историко-этнографические исследования. Алматы. 1995
5. Ламашев А. Ыбрай Алтынсарин. Алма-Ата. 1991
6. Каз.ССР. краткая энциклопедия.Том 3. Алма-Ата.1989
7. Назарбаев Н. В потоке истории. Алматы. 1999

*Заит П.
музыка пәні мұғалімі
№101 мектеп-лицейі Қарағанды қ.*

ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ МАЙТАЛМАНЫ – Ы.АЛТЫНСАРИННИҢ МУЗЫКА ӨНЕРІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.

Балаға жастайынан дұрыс тәрбие беру – бүкіл дүниежүзіндегі педагог-ғалымдардың ескі замандардан бері үлкен көңіл аударып, басты назарда көтеріліп келе жатқан мәселенің бірі десек, XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласынан үн қосып шыққан, тұңғыш қазақ педагогы – Ыбырай Алтынсарин еді.

Ы.Алтынсарин мектеп ашу, бала оқыту, жалпы алғанда ағарту жұмысын қолға алып, халықтың ой-санасын жаңалыққа қарай бейімдеу жолындағы тәрбиелік істерін өзіне басты мақсат ретінде алға қойды. Өзінің алғашқы бет бұрысынан-ақ мектептің рөлін бірінші орынға қойды. 1871 жылы Н.И.Ильминскийге жазған хатында: «Қазақтың білімге қол жеткізетін ең басты құралы – мектеп. Бірақ даладағы мектептер шашылыңқы, сондықтан әлі пайдалы бола алмай отыр, әйтсе де олардың үміт күтері – мектеп, тек қана қазақ халқының болашағы да мектептермен байланысты», - деді[2]. Ол кезде мектеп, оқу, оқыту мәселесіне әркім әртүрлі қарайды. Қазақ ішінде мектептің бала оқытудың пайдасын тез ұққандар да, баласын мектепке беруден тартыңқырағандар да болды. Тіпті үстемтап өкілдері, феодалдардың өздері де бірінғай болған жоқ еді. Ескілікті берік сақтағысы келетіндер қадым оқуын қолдады. Кейбіреулері өздерінше жаңаға қарай бейімделіп, ел билеу үшін де орысша білу керек деп ұқты да балаларын жаңа мектептерге беруді мақұл көрді. Бірақ 1850 жылғы орыс-қазақ мектебіне түскендердің бәрі бірдей «әкесінің баласы» болған жоқ, оның ішінен «адамның баласы», халықтың баласы болып шыққандар да болды. Ыбырай тәрізді халықтың адал ұлдары алған білімдерін өз еліне мәдениетке жетелеуге, оқу, ағарту ісін өркендетуге жұмсады. Ол кезде надандыққа белшесінен батып жатқан елді оқуға шақыру, мәдениеттілікке үндеу айтарлықтай тарихи іс еді. Көптеген өлең-әңгімелерін жастарды оқуға шақыруға арнады.

Ы.Алтынсарин мейлінше қиын жағдайда жұмыс істеді, талай бөгеттерге кездесті. Өтірік арыз, жалған жаланың неше түрлісімен бетпе-бет кезікті. Бірақ, күресте сағы сынып қалмады. Әсіресе, оның келешекке сенімі зор болды. Аңсаған армандарын өзі толық орындай алмаса да, болашақ жастар орындайды деп білді. «Елді қараңғыдан шағаратын тек жастар» деген қорытындыға келді. [3]

Қазақ жастарын тек қана білім алуға ғана емес адамгершілікке, махаббат-достыққа, еңбекке, жігерлілікке, халқын сүюге, қысқасын айтқанда, «адам» деген ардақты есімді ақтай алатын кісі болып шығуға үндеді және жастарға бала кезінен бастап дұрыс тәрбие берген де ғана бұл міндеттерді іске асыруға болатындығын жақсы ұғынды. Сонымен қатар, музыкалық оқытудың ұлттық бағдарланған сипатына тірек жасау, қазақ халқының көрнекті ағартушылары А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин және ғылым мен мәдениет қайраткерлерінің шығармашылығында көрініс табады, олар осы мәселенің

маңызыдылығын саналы ұғынып, оны өз дәуірінің аясында шешуге тырысты. Қазақтың ұлттық музыкасы арқылы оқушыларды интеллектуалды дамуының теориялық-әдіснамалық

негіздерін зерттеуде, этнопедагогика мен этномәдениеттің бірқатар аспектілерін қарастыратын зерттеулер ерекше маңызды болып табылады.

«Ата-бабаларымыз елеулі тарихи оқиғаларды, ел зердесіне өшпес іс қалдырған сүйікті де аяулы ұл-қыздарының мақсат-мұратын жыр-дастандарында толықсыта толғаумен қатар «Құсмұрын», «Сырымбет», «Сапарнама» қобыз бен сыбызғыда орындалатын әуезді, әрлі ән менен күйіне өзек ете білетіндігін мақтан тұтқан ғалым ұлттық музыка өнерімізді жеке-дара дәстүрлі өнер ретінде қарастыра айтылады. [6] Міне, осыдан келе Ы.Алтынсариннің педагогикалық жүйесінде оқушылардың музыкалық дамуының алатын орны ерекше. Ы.Алтынсарин қазақ музыкасын өте жоғары бағалаған, өзі домбырада ойнай білген. Халық әндерін сүйіп айтатын адам болған. Ол әсіресе жас буын жеткіншектерге музыкалық тәрбие беруге көп көңіл бөлген. "Ы.Алтынсарин далаға рояль әкелгізіп, өзі ұстаздық ететін мектептерде шәкірттердің басын қосып, бір дауыста хор ұйымдастырды. Музыкалық-эстетикалық білім беруді дамытуда Ы.Алтынсариннің музыкаға қатысты жұмбақтарды көптеп беруі-аса бағалы тәжірибе"[2,162 б]

Тарихи деректер бойынша Ыбырай 1857 жылы Орынбор шекарасы комиссиясының қазақ балалары үшін ашқан мектебін тәмамдағаннан кейін, Орынбор шекара комиссиясында әскери старшын қызметін атқаратын атасы Балғожа Жаңбыршыұлының хатшысы болады. Одан кейін Орынбор облыстық басқармасында тілмаштық етеді. Осы жерде Орынбордағы шекаралық комиссияның төрағасы, шығыстанушы белгілі ғалым, профессор В.В.Григорьевпен жақын танысып, оның бай кітапханасындағы кітаптарды оқып, білім қорын молайта түседі. Негізінен, орыс педагогика ғылымының тарихы мен өз тұсындағы жағдайды терең зерттеп білуі оның қазақ халқының аса көрнекті ағартушысы болып қалыптасуына үлкен ықпал етеді. «Дүниенің мән-мазмұны – білім-ғылымда» деген оймен басқаларға үйретуге талаптанады. [6]

1860 жылы Орынбор бекінісінде Жайықтың шығысындағы қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашу ісі қолға алынып, сол мектепке Ыбырай өзі сұранып, орыс тілінің мұғалімі болып белгіленеді. Бірақ, мектеп ашу оңайға түспейді. Ауыл-ауылды аралап, жергілікті халыққа білім алудың маңызы мен қажеттілігін түсіндіру арқылы, мектептер ашу үшін қаражат жинау жұмыстарын қолға алады. Көптен күткен мектеп 1864 жылы 8 қаңтарда ашылды. Бұл – Ыбырайдың ағартушы педагог ретінде жеткен алғашқы бір жетістігі. [6]

Күрделі де қиын бұл жолды тұңғыш ағартушы аянбай еңбек етіп, 1864 жылдан 1889 жылға дейін жиырма бес жылдық өмірін қазақ балаларына арнап мектеп ашу, оларды оқыту, тәрбиелеу, оқулықтар, оқу құралдары және әдістемелік кітаптар жазу жұмысына арнайды. «Мектеп – қазақтарға білім берудің басты тұтқасы... Қазақ халқының келешегі мектеппен байланысты» деген ойда болды. [3] Ыбырай мектептегі сабақ пен тәрбие жұмысын орыс мектептері үлгісінде құрады. Оқу, оқыту мәселесіне әркім әртүрлі қарған сол уақытта халыққа бала оқытудың пайдасын түсіндіруге көп күш салады. [6] Патша үкіметінің мақсаты – қазақ балаларына арнап орыс-қазақ мектептерін аша отырып, орысша оқыту арқылы олардан қазақ даласын билейтін патша шенеуніктеріне көмекші хатшылар даярлау болады. Ал, Ыбырайдың алға қойған мақсаты – бұл мектептерде балаларға қазақ тілінде сабақ жүргізіп, пән негіздерінен білім беру еді. Бірақ ағартушының бұл ісіне патша үкіметінің саясатын жақтаушы деп қарап, түсініспеушілік танытқандардың кедергісі көп болды. [1] Осындай қиындықтарға қарамастан Ыбырай өз дегеніне жете алды. [1]

Бұған дәлел: 1879 жылы Ы.Алтынсарин Торғай облысы мектептерінің инспекторы болып тағайындалған тұста оқу-ағарту жұмыстарын одан әрі жандандырып, Елек, Қостанай, Торғай, Ырғыз уездерінде бір-бірден екі кластық орыс қазақ мектептерін ашып, оларды қажетті кітаптармен жасақтауы, мектептердің жанында шағын кітапханалар ұйымдастыруға ерекше көңіл бөлгендігі. Баланың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруды көздеген ол жаңа бағытта жүйелеуді қолға алады. Қазақ балаларының таным-түсігіне байланысты оқу-әдістемелік құралдар жазады. [3] Осы орайда Ыбырай орыс-қазақ училищесінде К.Д.Ушинскийдің «Балалар дүниесін», Л.Н.Толстойдың «Әліппе және оқу құралын», Д.И.Тихомировтың «Грамматиканың қарапайым курсын» оқу құралы ретінде ұсына

отырып, қазақ балаларына арналған оқу құралдары идеялық мазмұны, нақты материалдары жағынан ана тілінің және халық даналығының бай қазынасына негізделуін басты назарда ұстады 1876 жылы Петербург, Қазан қалаларына барып, орыс ағартушыларының еңбектерін зерттеп, қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды қолға алды. Осылайша тұңғыш рет қазақ авторының қолымен қазақ тілінде жазылған кітап «Қазақ хрестоматиясы» 1879 жылы жарық көрді. [3]

Қорыта айтқанда, қазақтың көзін ашқан Ыбырай атамyzдың жолын одан әрі жаңашылдыққа бағыттап отырып, жандандыру біздің міндетіміз. Барлық саланы Ы.Алтынсарин жалғыз өзі бастап балаларға жол көрсетсе бүгінгі уақытта біз өзіміздің меңгерген саламыз бойынша балаға жіті білім беру біздің басты міндетіміз болып саналды. Сондықтан менің өз мамандығым бойынша балаларға музыкалық білім беруді басты қағидам ретінде Ыбырай салған сара жолды жалғасытра отырып, өзімнің білім берудегі принциптерім жөнінде жеткізіп аяқтағым келді.

Олар мынадай:

- музыкалық білім мәселелерін педагогика тарихы тұрғысынан талдап, оқушылардың тұлғалық-құндылық қатынасын кәсіби деңгейде бейімдеп қалыптастыруға мүмкіндік жасау; - музыкалық білім процесіндегі музыкалық өнердің орны; - кәсіби тұрғыда тарихи үрдістерді және олардың себеп пен салдарын ұғындыру үшін іскерліктерін дамытуға мүмкіндік жасау; - імузыкалық-педагогикалық болмысындағы музыкалық тарихи құбылыстарды біртұтастық және жүйелікте қалыптастыруға бейімдеу; - музыкалық-педагогикалық ғылым мен практиканың интеграциялық арнасында музыкалық білімнің тарихынан білімді меңгеруді жүзеге асыру; - музыкалық білім беру тарихы мәселелерін оқытуда шығармашылыққа жетуге жағдай жасау.

- музыкалық-педагогикалық болмыстың, музыкалық білім берудің тарихи құбылыстарына тұтастық, жүйелік көзқарасты қалыптастыруда оқушыларды бейімдеу; - музыкалық білім берудің тарихының өзектілігі зерттеуде шығармашылық бағыттылыққа жағдай жасау; - бзмузыкалық білім беру тарихынан негізгі жолдары мен дамуы туралы; - жаңашыл педагогтардың музыкалық-педагогикалық іскерлігін, шығармашылығын; - музыкалық білім берудегі Қазақстандық музыкалық өнердің орнын т.с.

- музыкалық-педагогикалық ойдың негізгі кезендерін; - байланыстағы теориялық пен тарихи процестерді; - музыкалық білім мен тәрбие берудің негізгі жүйелерін; - мектептегі музыкалық білім беру тарихын, қазіргі уақыттағы жағдайы, мектептің дамуын және оқушы-тұлғаның көркем-эстетикалық тәрбиесі, талғамы; - Қазақстан республикасының конституциясын, «Білім туралы» заңдарын, «Қазақстандағы балалар құқығы» туралы; - жалпы міндетті білім стандарттарын.

- қазақ, әлем музыкасын, тарихын, композиторлардың шығармашылығын; - оқушылардың музыкалық гқызығушылығын,шығармашылық, көркемдік талғамын; - мектептің типтік бағдарламаларын, оқулықтарын, музыкалық циклға арналған оқу-құралдарын; - компьютерлік сауатылығы, тіл байлығы, оқышылармен тіл табысу, сын мен шығармашылық ойы, оқу процесінде жаңашыл технологияларды қолдана білу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Іргебаев. Н Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы №17(77)
2. Жәрімбетов Н. Тағдыры кермек тұлға/Егемен Қазақстан-2009-29 шілде
3. Тұрғынбеу Б. Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы-2013
4. Ә. Сыздықов. "Ыбырай Алтынсарин педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі" Алматы 1969ж
5. Мұқатаев Н. Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы- 2013 №17
6. Азмұханова А. Ұлт ағартушылары және ұлттық мүдде. / Қазақ тарихы. – 2011. №4

ФОРМИРОВАНИЕ ЖИЗНЕННЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ХИМИИ

В преподавании химии создаются условия для развития предметных (специальных) компетентностей и надпредметных (ключевых) компетентностей. Специальная (предметная) компетентность формируется содержанием учебного предмета «химия». Ключевые (надпредметные) компетентности формируются процессом обучения (формами, методами, технологиями обучения), а также за счет реализации межпредметных связей химии с биологией, математикой, физикой, историей, экологией. В процессе обучения применение инновационных технологий в органичном сочетании с традиционными приведёт в конечном счёте к подготовке конкурентоспособного специалиста. [1]

В связи с трудностями обучения, связанными с пандемией коронавирусной инфекции, преподаватели вынуждены осваивать современные информационно-коммуникационные технологии для повышения качества преподавания учебного предмета посредством онлайн – конференций и вебинаров. [2] В 2020-2021 учебном году приходилось работать как в дистанционном, смешанном, так и в очном форматах, в зависимости от возраста обучающихся. При проведении уроков в дистанционном формате наиболее острой проблемой оставалась обратная связь «учитель-ученик». Писать комментарии каждому обучающемуся не представлялось возможным, так как занимало больший объём времени. Кроме того, огромное внимание уделялось подготовке к урокам и ежедневной проверке формативных работ обучающихся. Для проведения обратной связи (здесь и сейчас), в режиме реального времени, наиболее приемлемые цифровые образовательные ресурсы: [wooclap.com](https://www.wooclap.com) и [mentimeter.com](https://www.mentimeter.com), позволяющие быстро провести обратную связь с обучающимися. Использование технологии [castlerts.org](https://www.castlerts.org) позволяет разделить обучающихся на группы случайным образом, [weelofnames.com](https://www.weelofnames.com) устанавливает очерёдность участников докладов в хаотичном порядке, что придаёт уроку эмоциональную окраску. На уроках представляется возможность обучающимся и преподавателю создавать ментальные карты, используя такие образовательные ресурсы, как [canva.com](https://www.canva.com) и coggle.it. На сегодняшний день геймификация в образовании остаётся актуальной и позволяет использовать игровые элементы в неигровом контексте. Например, на этапе закрепления урока или проверки домашнего (учебного) задания в тестовой форме можно использовать образовательный ресурс, очень простой в использовании - [gamilab](https://www.gamilab.com). Цифровой инструмент в игровой форме [kvestodel.ru](https://www.kvestodel.ru) также можно использовать на любом этапе урока или обобщения знаний.

Применение инновационных технологий требует от преподавателя особой высококвалифицированной психолого-педагогической компетенции, позволяющей в современных условиях образования данные технологии использовать не только на академических занятиях по химии, но и в научно-исследовательской деятельности и других воспитательных мероприятиях. Химический эксперимент является одним из самых эффективных методов стимулирования учебно-познавательной деятельности учащихся и отвечает следующим основным требованиям: наглядность, простота выполнения, безопасность, надёжность, объяснимость. [3]

Поиск методической литературы по совершенствованию практических уроков химии привёл к изучению технологии ролевого цикла, применяемой в России, Ковернинской СОШ №2 Ковернинского района Нижегородской области. Технология ролевого цикла - одна из

перспективных направлений модернизации образования. Её возможно применить в процессе обучения при выполнении лабораторных опытов и практических занятий химии. Любой химический опыт представляет собой логическую последовательность химических операций. Каждый обучающийся должен проводить эксперимент самостоятельно.

Технология ролевого цикла направлена на развитие химических компетенций школьников: экспериментальных, коммуникативных, интеллектуальных, контрольно-оценочных. Реализуя данную технологию, учащимся предлагается выполнить опыты в группах по четыре человека (своеобразная ролевая игра). Каждая группа получает пакет документов, состоящий из карточек участников 1 – 4, инструктивной карты, карты контроля за выполнением опытов, карты отчета, которая заполняется секретарём по мере выполнения опытов. Во время выполнения практической работы учащиеся меняются ролями в соответствии с полученной карточкой участника. Формируется ролевой цикл – совокупность опытов, при выполнении которых каждый участник группы находится в роли исследователя, координатора, контролёра и секретаря один раз. [4]

Первый учащийся группы полностью выполняет все химические операции с веществами, оборудованием данного лабораторного опыта с соблюдением правил техники безопасности (роль исследователя). Обучаемому выдается содержание проводимого им лабораторного опыта. С учётом подготовленности, личностных качеств, ему выдается информация соответствующего уровня сложности. В случае I уровня сложности учащемуся предлагается выполнить опыт, химические операции, положения правил техники безопасности, наблюдаемые явления, следствия и выводы которого полностью прописаны учителем. Также здесь указываются названия всех веществ как на русском, так и химическом языках. Карточку подобного содержания рекомендуется выдавать обучаемым на начальных этапах изучения экспериментального школьного курса или имеющим поверхностные знания и владеющим техникой эксперимента неуверенно. При использовании задания II уровня сложности количество прописанных химических операций и данных при проведении эксперимента уменьшается. Из содержания информационного листа исключены положения правил техники безопасности. В связи с этим у учащегося появляется больше возможностей для размышлений и анализа собственных действий. При III уровне сложности ученику выдаётся информация, содержащая минимальный набор химических операций, необходимых для последовательного выполнения лабораторного опыта. Все наблюдения, следствия и выводы выполняются самостоятельно. Реализуя экспериментальное задание IV уровня сложности, исполнителю необходимо полностью реализовать последовательно химический эксперимент, рассчитывая исключительно на собственные химические знания и имеющийся широкий набор интеллектуальных, экспериментальных и контрольно-оценочных компетенций. Второму участнику группы предлагается прокомментировать деятельность первого учащегося, а именно: перечислить химические операции, положения правил техники безопасности при их осуществлении, вербально проанализировать наблюдаемые явления (роль комментатора). Третьему участнику группы отводится роль секретаря. По мере выполнения эксперимента секретарь составляет отчет. Его функции заключаются в умении применить теоретические знания на практике и формулировке выводов согласно цели. Четвёртому ученику отводится роль контролёра всего происходящего перед ним процесса. Этому учащемуся преподаватель выдаёт на отдельном бланке описание опыта в форме перечня необходимых химических операций, положений правил техники безопасности, наблюдаемых явлений, следствий, выводов. В процессе выполнения своих обязанностей первыми двумя учащимися контролёр заполняет бланк, отмечая каждое выполняемое его коллегами действие (например, метками напротив соответствующего действия), сравнивает с тем, что указано на листе. На карте контроля фиксирует результаты, оформленные секретарём в карте отчёта. Также контролёр может корректировать действия исполнителя, комментатора и секретаря, если те допускают ошибки. При этом исследователь постоянно сопоставляет свои действия с речью комментатора, анализируя её; тот, в свою очередь, наблюдает за действиями исследователя, также анализирует, приводит свои комментарии, сравнивает увиденное с

истинным, по его мнению. Лабораторные опыты подбираются таким образом, чтобы соответствовать теме изучения теоретического материала, быть направленными на формирование и развитие знаний, предусмотренных изучением курса данной дисциплины, потенциально развить широкий ряд компетентностей по каждой группе. При такой организации деятельности учащихся на практическом занятии осуществляется полная включённость и занятость всех учащихся малой группы в процесс химического опыта; активизация их познавательной деятельности, происходит развитие экспериментальных, коммуникативных, интеллектуальных и контрольно-оценочных компетентностей, а также реализуется возможность оценить степень усвоения компетентностей пооперационным взаимоконтролем.

К каждой практической работе учителем составляются критерии оценивания. Следует обратить внимание, что уровень оценки компетенций по отношению к исследователю и секретарю должны быть выше, так как на исследователе в большей степени лежит ответственность за успешность выполнения лабораторного опыта, а на секретаре – ответственность за грамотность составления отчёта. [5]

Важно создать на учебных занятиях атмосферу свободы самовыражения, сделать так, чтобы даже допущенная обучающимися ошибка послужила импульсом для неожиданного направления рассмотрения обсуждаемой проблемы, а также обеспечить условия для принятия самостоятельных решений. Только тогда по-настоящему раскроется творческий потенциал обучающихся и осуществится интеграция знаний.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Гончарик Н. Г. Цифровые мультимедийные технологии – смысловые средства передачи информационного содержания. // Проблемы создания информационных технологий: сб. науч. тр. 2012.
2. Джашитов В. Э. Мультимедийные информационно-компьютерные технологии в научно-образовательных курсах лекций и экспресс-контроле знаний по точным наукам. // Информ. технологии. 2017.
3. Васильева П.Д., Кузнецова Н.Е. Обучение химии: Модернизация общего образования. Просвещение. 2003.
4. Белов П. С. Организация химического практикума по УМК «Химия». Методические рекомендации. – МОУ Ковернинская СОШ № 2 Ковернинского района Нижегородской области. 2018.
5. Стивен У.Л. Занимательная химия: замечательные опыты с простыми вещами. М.: АСТ: Астрель. 2012.

*Зобнина И. Е.
учитель начальных классов
КГУ «Школа – лицей №101» г.Караганды*

РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ЭТНОПЕДАГОГИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Одним из главных направлений в педагогической науке для всестороннего воспитания подрастающего поколения является этнопедагогика или народная педагогика.

Мы говорим о народной педагогике, как о составной части народной культуры, как проявлении педагогической культуры масс, зародившейся в глубокой древности. Ыбрай Алтынсарин писал: «Первый учитель – народ».

Народная педагогика – многовековая мудрость народа, познания, вера, понятия, привычки, культура, обычаи и традиции. История мудрой многовековой народной педагогики

помогает воспитывать у детей доброжелательность, уважительные отношения к окружающим, чувство собственного достоинства. Люди, населявшие просторы Казахстана, веками копили бесценный педагогический опыт, передавая подрастающему поколению правила, нормы, традиции, обычаи и принципы поведения человека.

Ыбрая Алтынсарина мы знаем, как педагога – просветителя, учёного, поэта, публициста и детского писателя. Одним из основных приёмов работы с детьми он выделял устное народное творчество, отражающее жизнь и быт, горе и счастье, патриотизм, традиции народа, его воспитательные возможности. Особое внимание Ыбрай уделял песням, пословицам и поговоркам как источникам воспитания нравственно – эстетических идеалов у подрастающего поколения. Памятники народной педагогики хранятся народом в созданных им сказках, легендах, эпосах, поговорках и пословицах, преломляются через призму национальных обычаев и традиций народа и в конечной мере имеют цель целенаправленно воспитывать и обучать детей. [1]

Анализ учебных программ и учебников начальной школы показал, что весь этот языковой материал широко в них представлен.

Блок УНТ (устное народное творчество) знакомит детей с пословицами, поговорками, загадками, сказками разных народов. Учащиеся учатся соотносить пословицы разных народов. Например, казахской пословице «Если друг твой – человек плохой, это значит ты и сам такой» соответствует русская пословица «Скажи мне, кто твой друг, и я скажу кто ты». Работа над данным материалом проводится в разных форматах, одним из которых может стать интерактивный модуль.

Рис.1 Интерактивное задание «Знайки пословиц»

Удачным, на наш взгляд, является размещение в учебнике 3 класса казахской легенды «О ласточке» и корейской сказки «Ласточка». Проанализировав эти два произведения, дети видят общность между двумя народами, такими разными на первый взгляд. Ласточка является символом добра, счастья. Сравнительный анализ двух произведений учитель может провести в виде диаграмм Эйлера-Венна.

Нравоучения и мудрые советы молодежи, примеры для их образца и подражания передаются народной педагогикой не только через жанры УНТ, но и авторские произведения Ы.Алтынсарина, Абая, Л.Толстого и других авторов. Учащиеся не только читают их произведения, но и сами создают книжки – малышки, посты, электронные книги о жизни и творчестве писателей.

Элементы этнопедагогики успешно включаются в учебно-воспитательный процесс по познанию мира и естествознанию, помогают школьникам лучше понять природные явления, связь жизни и труда людей с изменениями в природе. Такие элементы как примета, пословица, поговорка, сказка, легенда помогают лучшему восприятию биологических понятий. Задания по проверке народных примет, выполнение которых требует длительного времени,

способствуют развитию у учащихся наблюдательности, прививают любовь к окружающей среде.

Изучая тему «Разнообразие растений», мы знакомимся с отдельными видами растений, произрастающими на территории Казахстана. Для развития познавательного интереса учащимся предлагаются различные легенды о растениях, которые отражают, какие-либо интересные истории о появлении названия растения, основанные на наблюдении народа. Учащимся не только интересно читать, но и самим сочинять свои легенды.

На одном из уроков познания мира учащимся было предложено изучить особенности некоторых растений и составить меню для кафе. Задание вызвало большой интерес у учащихся. Ими было предложено множество вариантов. Приведём один из примеров:

1. Салат «Нежность» (из ряски с добавлением сметаны)
2. Салат «Пастушок» (из пастушьей сумки с приправой из тысячелистника)
3. Салат «Лужок» (из свербиги)
4. Щи «Зелёный огонёк» (из крапивы)
5. Цыплёнок под соусом «Солдатский» (из тысячелистника)
6. Желе «Кактусёнок» (из опунции)
7. Квас «Вкусняшка» (из тысячелистника)
8. Чай «Иванушка» (из кипрея)

Настойчиво овладевая знаниями, Ыбрай Алтынсарин изучал и историю своего народа, которой всегда интересовался и был выразителем своего времени.

Изучая раздел «История Казахстана», мы снова обращаемся к народной памяти. Легенды о батырах, истории казахского народа да во имя свободы всегда интересны детям. Изучение истории Казахстана требует обращаться за помощью к книге, искать новые сведения и факты по истории Казахстана. Результат данной работы может быть представлен в виде сообщений, постеров

Рис.2 Сообщение об истории казахского народа учащегося

Неоценимую помощь при изучении истории казахского народа дают родители. Они рассказывают детям об истории своей семьи, о традициях и обычаях. Ученик класса Власов Р. совместно с родителями создал настольную игру «Родные просторы», посвященную истории г.Караганды.

Рис.3 Настольная игра Власова Р. «Родные просторы»

Участие учащихся в акции «Бессмертный полк» помогает молодому поколению узнать важные подробности из жизни своей семьи, проникнуться чувством гордости за своих предков.

Не столь широко данный вопрос рассматривается на уроках математики, но тем не менее, в содержании задач дети встречаются с названиями детских игр, музыкальных инструментов.

Говоря об этнопедагогике на уроках ИЗО, следует отметить, что здесь также программа насыщена темами, позволяющими расширить знания учащихся: «Прикладное искусство», «Знаки и символы народного календаря», «Национальная одежда», «Мой Казахстан», «Наш дастархан» и т.д. Дети не только рисуют, но и получают теоретические знания по темам: какой смысл несёт в себе орнамент, когда носят определённый вид одежды, как правильно накрывать праздничный стол. Дополнительная внеклассная работа позволяет расширить кругозор учащихся в данной области. С целью расширения кругозора родителями класса была организована экскурсия в музей г. Темиртау, где учащиеся не только познакомились с изделиями, но и поучаствовали в мастер-классе по валянию из волока. Практическая работа помогла им понять все плюсы и минусы жизни предков.

Рис.4 Посещение МК по валянию

Таким образом, педагогические идеи, творческое наследие Ыбрая Алтынсарина в области народной педагогики и поныне являются глубоко актуальными и современными.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Омарова, К. Ыбрай Алтынсарин о воспитании. [Текст] // «Костанайские новости» - 2001.-14 августа.- С.1.

2..<https://uchitelskaya.kz/vse-rubriki/strana-i-myi/patrioticheskoe-vospitanie/voploshhenie-idej-narodnoj-pedagogiki>

*Итикеева М.А.
учитель русского языка и литературы
КГУ ОШ №25 г. Сампаев*

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.

Ключевыми факторами, определяющими эффективность учебного процесса в классе, являются следующие: 1) понимание детьми процесса обучения; 2) понимание того, чему обучать; 3) представление о том, как структурировать учебный процесс, и 4) как оценить результативность обучения. [1]

Саморазвитие, саморегуляция, самопроектирование, компетентность, конкурентоспособность личности – это приоритеты, на которых базируется основа новой модели образования.

21-й век – это век информационных технологий, это век, когда наблюдается стремительное развитие прогресса. Не обошли стороной инновации и образование. Сейчас задача преподавателя не научить чему-нибудь обучающихся, а помочь ему найти себя в будущем. Стать самостоятельным, творческим и уверенным.

Свой подход и особенности применения инновационных технологий, формирующих общие компетенции, имеет каждая дисциплина, в частности, русский язык и литература, которые между собой взаимосвязаны. Рассмотрю некоторые, широко применяемые мной на уроках образовательные технологии. Учебную и научно-практическую значимость имеет самостоятельно исследовательская деятельность обучающихся в сотрудничестве и сотворчестве с преподавателем наставником. В качестве примера можно привести научно-исследовательскую работу по русскому языку «Молодежный сленг как показатель развития общества».

Хочется остановиться на одной из наиболее перспективных, на мой взгляд, технологий – это технологии развития критического мышления. Использование приема чтения с остановками на уроках литературы помогает развить в обучающихся умение адаптироваться в сложившейся ситуации, самостоятельно самореализовываться и социализироваться в современном мире. При чтении с остановками, чтение текста осуществляется по частям, каждая часть анализируется и делаются прогнозы о дальнейшем содержании, например, рассказ Л.Н. Толстого «После бала»: «Когда я вышел на поле, где был их дом, я увидел в конце его, по направлению гулянья, что-то большое, черное и услышал доносившиеся оттуда звуки флейты и барабана». Вопрос: «Предположите, как будут развиваться дальнейшие события и что может произойти?». Отвечая на вопросы, обучающиеся делают предположения о содержании, рассказывают о своих ассоциациях, чувствах, ожиданиях, о том, что подтвердилось из их предположений, а что нет и объясняют свои ответы. Использование этого приема открывают возможности для прогнозирования, целостного видения произведения и воспитывает внимание к слову.

Например, на уроке в восьмом классе по русскому языку по теме «Обособленное определение» можно использовать предложение для анализа из рассказа Шолохова «Судьба человека». «Видали вы когда-нибудь глаза, словно присыпанные пеплом, наполненные такой неизбывной смертной тоской, что в них трудно смотреть? Вот такие глаза были у моего случайного собеседника». Погружение по русскому языку предшествует изучению литературы, направлено на то, чтобы вызвать интерес к тем текстам и авторам, с которыми обучающиеся встретятся на занятиях по литературе.

Использование информационно-коммуникативных технологий преподавания любого предмета таит в себе неограниченные возможности. Формирование развития ключевых компетенций невозможно с моей точки зрения без применения ИКТ в процессе. Например, при дистанционном обучении активно использовала задания из интернет сервиса учебного портала. Диапазон возможностей информационных технологий гораздо шире зависит от фантазии, творчества и технической подготовленности преподавателя. В рамках информатизации образования проводятся многочисленные дистанционные конкурсы, фестивали, проекты.

Использование ИКТ на занятиях позволяет учителю осуществить дифференцированный подход к обучающимся, научить чувствовать слово и думать над ним, восхищаться всей громадой русского языка и выражать себя в творчестве.

При использовании инновационных технологий в обучении русскому языку и литературе можно применять следующие приемы: ассоциативный ряд, опорный конспект, мозговая атака, исследование текста, групповая дискуссия, синквейн, эссе, перепутанные логические цепочки, дидактическая игра, медиапроекты, работа с тестами, нетрадиционные формы домашнего задания и другое.[2]

Однако следует особое внимание уделить тому, что при использовании современных образовательных технологий, безусловно, должно присутствовать чувство меры. Не стоит

забывать, что живое эмоциональное слово учителя-словесника никогда не заменит даже самая умная машина.

Современная система образования предоставляет учителю возможность выбрать среди множества инновационных методик свою. По-новому взглянуть на собственный опыт работы. Таким образом, педагог должен понимать, что инновационное образование – это способ воспитания гармоничной личности, для него не подходят готовые шаблоны.

Реформа казахстанского образования проводилась с пониманием того, что «качественную реформу образования в условиях динамичных социально-экономических изменений в обществе, возможно, осуществить только при наличии детально проработанной стратегии, учитывающей как реальную ситуацию, сложившуюся в сфере образования, нарастающие тенденции и действующие отношения, так и возможные пути будущего развития общества и государства. Такая стратегия должна была стать основой для разработки гибкой тактической программы действий, постоянно адаптируемой к быстро изменяющимся реальным условиям» [3].

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что внедрение современных образовательных технологий не означает, что они полностью заменят традиционную методику преподавания. Они должны являться ее составной частью. Содружества, сотрудничества и сотворчества в вашей деятельности, уважаемые коллеги!

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Руководство для учителя. Третий базовый уровень. стр 138
2. «Активные методы и приёмы обучения на уроках русского языка и литературы».
3. Послание Елбасы РК – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства».

*Б.А.Исбекова
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары,
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№101 мектеп-лицейі КММ Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ТӘЛІМІ

Қазақ халқының ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин шығармалары қазақтың қара домалақ балалары үшін үлкен мағынаға ие. Әсіресе, оның «Қазақ хрестоматиясы» оқулығы мектеп табалдырығын енді ғана аттаған бүлдіршіндерге рухани азық болды. Жуанның жіңішкеріп, жіңішкенің үзілейін деп тұрған өтпелі кезеңінде Ыбырай жас жеткіншектерге ой салатын, тәрбиелік мағынасы мол, түрлі қызықты әңгімелерді көптеп жазуға тырысып бақты.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларының бүгінгі күнге дейінгі жеткен тәрбиелік мәнінің мазмұны әлі де қолданыста.

Оның күні бүгінге дейін мектеп оқушыларының әнұранына айналған «Кел, балалар, оқылық» атты өлеңінің неге тұрады?! «Біз болмасақ, Сіз барсыз, үміт еткен достарым», - деп өзі бастаған оқу – ағарту жұмыстарының алуан қырлы асқаралы істерін, бүкіл ұлт болашағын келер ұрпағына үлкен үмітпен жүктеп, келешектен қуаныш күткен ұлы ұстаздың тындырғаны көп болса да, түнек құрсауындағы қалың елінің білім нәрінен жаппай сусындатып, ғылым мен өнер үйренуінен армандауымен кеткен.

Ыбырай салған сара жол – бұл күндері қанатын кеңге жайған, тамырын тереңге жіберген, экономикасы мен мәдениеті дамыған тәуелсіз Қазақстан Республикасының білім шаңырақтарында жалғасын табуға.

Жеке тұлғаға дұрыс тәрбие беруде «Қазақ хрестоматиясының» алатын орны ерекше.

Қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған қазақ зиялылығының көшбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күрескен, сөйтіп халық игілігі үшін жан алмай еңбек етудің үлгісін көрсете білді. XIX ғасырдың екінші жартысындағы аса көрнекті ағартушы-демократ – Ыбырай Алтынсарин Қазақстандағы қоғамдық ой-пікірдің өркендеу тарихында үлкен орын алды. Қазақ даласындағы аумалы төкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жас жеткіншектердің тағдырына терең үңілген ағартушы – ұстаз.

Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметінің алғашқы қадамдарында кездескен кедергілердің бірі-ол кездердегі шалғай түкпірдегі мектеп ашудың қиындығы, қаражат, мектеп үйі, оқу құралдарының жетіспеуі. Оның үстіне осындай ізгілікті іске қараңғы орта -облыстық басқармадағылар да, жергілікті әкімшілік те салқын қарайтыны, оқу мен білімге деген надан әкімдердің енжарлығы да болды. Бірақ соның бәрі оның талабын қайтара алмады, ағартушылық идеямен қанағаттанған Ыбырай халықтың мұң-мұқтажы мен арман тілегін орындау мақсаты оның көздеген мақсаты болып сол арманға жетуге құлшына кірісті [1].

Сонымен, Ы.Алтынсарин Қазақстандағы әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді шешудің басты жолдары мен негізгі ұстанымдарын ұсынды. Іргесі қаланбақшы алғашқы мектеп құрылысын, тұңғыш берілетін білімнің бағыт-бағдарын айқындады, қалың бұқараға оның мазмұны мен маңызын түсіндірді, бастауыш мектепке қажетті оқу-құралдарын дайындады.

Жастарға дұрыс тәрбие беру үшін олардың дүниетанушылық көзқарасын кеңейту үшін «Қазақ хрестоматиясының» тек өз кезі ғана емес, қазірдің өзінде де мәні зор. Сондықтан да ол талай жылдар талай рет басылып, мектеп оқушыларына ұсынылып келеді. Бұл кітапқа енгізілген әңгімелер: еңбек сүйшілік, оқу, өнерге ұмтылушылық, отанын-елін сүйшілік, талаптылық, жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, жастардың мұндай әрекеттерден аулақ болуына жол көрсетті. Мысалы, Хрестоматияға енгізілген өлең, әңгімелердің балалардың жасына, сана-сезіміне лайықталынып, педагогика ғылымының міндетті түрде тәрбиешілерден талап ететін әдіс мәселесінің берік сақталынуы өз алдына, сонымен қатар жоғарғы аталып өткен оқу, еңбек, талап, мейірімділік, тағы басқа тақырыптарға арнаулы, қолға таяқ ұстатқандай әңгімелерді әдейі, саналы түрде таңдап алғандығын да көрмей кетуге болмайды.

Оның «Хрестоматиясының» бірінші беттерінен-ақ балаларды оқуға, өнерге, ұқыптылыққа, тазалыққа, мейірімділікке шақырған әңгімелер мен өлеңдер жиі кездеседі. Мәселен, ол «Кел, балалар, оқылық» деген өлеңінде жастарды білім алуға, өнер үйренуге шақыра келіп, білімді адамның сана-сезімі жоғары, ілтипатты, өнегелі болатынын, адам білім арқылы ғана мақсатына жететіндігін, әзінің келешектегі жақсы тұрмысын қамтамасыз ете алатындығын, сөйтіп оқыған адамның өмір сүруі де, еңбек етуі де анағұрлым жеңіл және көңілді, сергек болатынын сөз етеді.

Алтынсарин әңгімелері мен өлеңдерінің негізгі идеясы оқуға шақырудан басталып, оның әлеуметтік мәнін түсіндіру болса, сонымен қатар негізгі тақырыбының бірі - еңбек.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші құрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа дейді.

Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмеушілік, «аз жұмысты қиынсынып», бойкүйездікке салынушылық өмірде көп кездеседі. Бұл - жақсы әдеттің нышаны емес. Сондықтан балаларды жастайынан-ақ бойкүйездікке, жалқаулыққа қарсы еңбекке тәрбиелеу мәселесіне Ыбырай ерекше көңіл бөлген. Жастарды еңбек етуге дағдыландыруды үгіттеген оның басқа да әңгімелері аз емес.

Жазушының тәрбие жөніндегі негізгі тақырыбының бірі - талап. Талап етіп талпынбаса, адам баласы ешбір алға баспаған болар еді. «Талапты ерге нұр жауар»-деген халық мақалы да өмір тәжірибесінен туған пікір. Жастық шақ - жігер, қайраттың толы кезі. Бойдағы жасырын

талант, өнерлерін жарыққа шығарып қалатын кез де осы еді. Ол үшін талап керек. Әр нәрсені де жігермен істе, өзіңнің не нәрсеге қабілетің, ыңғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына түссең, әрі өзіңе, әрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да тандап ал дейді. Кейде талаптың, жігердің жоқтығынан жап-жақсы өнердің жарыққа шықпай кетуі де мүмкін. Сондықтан өз талабыңмен өрге шық дегенді айтады. Міне, Ыбырай «Талаптың пайдасы»- деген әңгімесінде өзінің осы пікірін, негізгі идеясын жеткізіп бере алды.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал, - деді. Бұл жөнінде де елге үлгі боларлық әңгімелер жазды. Ыбырай осы тақырыпта жазған бір әңгімесінде: «Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп-тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» - деп сұрады баласы. «Ата-анаңның тілін алсаң, ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», - деді атасы. «Олай болса, бағу-қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу-қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жерінді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деді. [2]

Бұл әңгіменің оқушылар үшін де, оқытушылар үшін де үлкен тәрбиелік мәні бар. «Балан жастан» дегендей, оған жас күнінен түзу тәрбие беру оның болашақ өмірі үшін керек. Есейіп кеткен соң қисығын түзеу қиынға түседі. Кейде сол қисаюмен барып, мерт болады. Ыбырайдың бұл әңгімесі қазіргі мектеп балаларын тәрбиелеу үшін де үлгі бола алады.

Махаббат, мейірімділік туралы, әсіресе, «Мейірбанды бала», «Шеше мен бала», «Аурудан аяған күштірек» деген үш әңгімесін алуға болады.

Махаббат, мейірімділік ата мен ананың үй-ішіне деген махаббатынан басталады. Адамгершілікті ту қып көтерген ұлы адамдар да алдымен өз атасын, өз туғандарын сүйеді. Олардың кейбіреулері өсе келе тек «атасының баласы болмай, адам баласы» бола біледі. Тек өзіме ғана болсын деген мещандық көзқарасты аттап өтіп, адам деген ардақты атқа ие болушылардың шын бақыты үшін қол созады.

Тәрбие мәселесін сөз қылғанда, ерекше тоқтап өтуге керекті мәселенің бірі - Ыбырай еңбектерінде түрлі елдердің мәдениет майданындағы өзара достық қарым-қатынастарды да бейнелеп отырады. Ыбырай балаларға шетелдің жақсы адамдарын үлгі етуі - оның жалпы адам баласының достық идеясын аңсағандығын көрсетеді.

Халқы үшін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын кебейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға боладысондықтан жастарды оқытып, тәрбиелеуден, тәрбие ісінің құдіретінен артық ешнәрсе жоқ деп түйеді Ыбырай. Адамның жан-жақты қалыптасуының негізгі көзі тәрбие екендігін ол «Бақша ағаштары», - деген әңгімесінде өте жақсы көрсеткен: «Бағу-қағуда көп мағына барында шек жоқ, - дейді бір әке өз баласына, — шырағым, мұнан сен де өзіңе тәлім алсаң болады, сен де жас ағашсың, саған да күтім керек, мен сенің қате істерінді түзеп, пайдалы істерге үйретсем, сен менің» айтқаныңды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің, бағусыз, бетіңмен кетсең, сен де мынау қисық ағаштай қисық өсерсің».[3]

Осындай психологиялық мәнге толы әңгімелердің жас өспірімдер үшін тәрбиелік мәні аса зор. Бала жанының зергері Ы. Алтынсарин әңгімелерінің бәр-бәрі де бүлдіршіндердің жас ерекшеліктеріне орай тілі жеңіл, мазмұны тартымды, олардың жан дүниесіне әсер етерліктей етіп берілген. Осы әңгімелерді мұғалімдер мен ата-аналар балаларды ұқыптылық пен сабырлылыққа шыдамдылыққа, төзімділікке тәрбиелеу мақсатында пайдалануға болады.

Ұлы ағартушы, жазушы Ыбырай Алтынсаринның әңгімелерінің тәрбиелік тәлімі қазіргі күнге дейін өзінің басты бағытын жоғалтпай, барлық уақытта негізгі орын алып отырғанын халқымыздың үрдісі жалғастыру мәселелерінен көрініс тауып отыр.

Ы. Алтынсариннің ұрпағына қалдырған мұрасы – ұлан-ғайыр. Небәрі жарты ғасырға жуық өмір кешкен ұстаздың өнегелі еңбегі жан – жақты зерттеліп, туған халқының керегіне жарауда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы 1991 ж
2. «Қазақ тілі мен әдебиет » журналы. 2008ж, № 4,5
3. Бес ғасыр жырлайды. Алматы, «Жазушы», 1989 I том
4. «Өзіндік таным» № 2 2007 № 5-6 2006ж
5. Ы. Алтынсарин «Өнер білім бар жұрттар» Алматы, 1989ж
6. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары.320 бет
7. Ы.Алтынсарин тағылымы. Құрастырған М.Жармұхамедов

Кабылова М.Б., Мұхаев І.Д.

*Қарағанды «Bolashaq» жоғарғы
колледжінің оқытушылары*

ЭССЕ МЕН ШЫҒАРМАНЫ ШАТАСТЫРЫП АЛҒАН ЖОҚСЫЗ БА?..

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы «Қазақстанның болашағы – дарынды балалар қолында» деген сөзді бекер айтпаса керек. Қазақстан әлемдік қауымдастықтың ортасынан лайықты өз орнын тауып, дамыған елдердің көшбасшыларының бірегейіне айналуы үшін дарынды, білімді ұрпақ тәрбиелеуіміз керек екені әмбеге аян. Адами құндылықты дамыту арқылы әлем елдері ғылым мен білімге аса көңіл бөліп, білімді де білікті маман даярлау ісіне зор мән беруде. Бұл мәселе – өте өзекті мәселе. Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – білім берудің ұлттық моделіне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Оқытушылар алдында оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына жағдай туғызу қажеттілігі өте өзекті болып отыр. Жаңа технология әрбір оқытушыдан жаңа ізденісті, шығармашылықпен ойлауды талап етеді. Білім алушының ой-өрісін дамытатын интеллектуалды жұмыс түрлерін жіктеп саралау, пәнге деген қызығушылығын арттыру, жаңа кезең технологиясын зерделей отырып, өз жұмысына тиімді қолдану, тақырып бойынша педагогикалық тәжірибеге сараптама жасау және оны меңгерумен қатар, оқушылардың оқу белсендігін арттыру жолдарын қарастыру секілді жұмыстар оқытушының басты назарында ұстауын талап етеді. Соның бірі – білімалушыға қажетті ақпаратты меңгерте отырып, оның шығармашылық және сыни көзқарасын қалыптастыру мәселесі. Оқушы тұлға ретінде қалыптасуы үшін оның кез келген мәселеге деген сыни көзқарасы болуы қажет, әрі өз көзқарасын еркін жеткізе алу машығын да меңгеруі өзекті.

Оқытушы ретінде алдыма қойған мақсатым: «Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында студенттердің сыни көзқарастарын, шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, жазу мәдениетін қалыптастыру» болатын. Көңілдегі көркем ойды қағаз бетіне сол қалпында түсіру кез келген адамның қолынан келе бермейді. Ол – шығармашылықты талап ететін қиын жұмыс. Сол мақсатыма жетудің бірден бір жолы Блум таксономиясын меңгергеннен кейін белсенді жүрді деп айтуға болады. Оқыту барысын Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына, сын тұрғысынан саралауына қолдау ететіні белгі. Блум таксономиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді

әрекетке жетелейтін алты деңгейге сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Тапсырмалар құруда оқытудың белсенді әдістердің мәні - оқушыларды кәсіби іс-әрекетті меңгеруге бағытталады[1]. Сабақ жоспарын Блум таксономиясына салып, бағдарламада белгіленген жеті модульді ықпалдастырудың арқасында оқушылардың не білетінін және нені жасай алатынын, сондай-ақ қызығушылықтарын түсініп, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді және орынды пайдаланып, оқушы бойында ішкі уәж тудырып, өз қабілеттеріне сенім арттырса, ол өз кезегінде жаңа материалды саналы түрде меңгеруіне әсер етеді.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында Блум таксономиясының талдау, синтез (жүйелеу, жинақтау), бағалау сынды оқу мақсаттарының жоғары деңгейлерін жүзеге асыруда эссе жазу тапсырмасын көп қолданамын.

Бүгінгі күні эссе жазу арқылы студенттеріміздің шығармашылық қабілетін дамыту арқылы жазу мәдениетін, сыни пікірін де қалыптастырып жатырмын деп толық сеніммен айтуға болады. Қазіргі уақытта эссе публицистикалық жанр ретінде қоғамдық және әдеби өмірде кең тараған құбылыс сипатында нығайып келеді. Сондай-ақ, мұғалімдердің әр түрлі шығармашылық байқауларында да эссе жазу тапсырылады. Ойынды қағаз бетінде жазбаша жеткізу – шығармашылықты қажет ететін қиын жұмыс. Мұнда әрбір сөзін айқын түсінікпен сәйкес келіп, ойынды, сезімді, идеянды дәл бейнелеп беруің тиіс. Автордың өзіне тән ерекшелігіне сай тілі жатық, бейнелі әрі бай, стилі жеңіл болу керек. Яғни, бұл ерте ме, кеш пе әрбір шығармашыл болмыс назар аударатын философиялық, әдеби, тарихи – библиографиялық проза жанры.

Жалпы, эссе дегеніміз – шағын көлемді прозалық мәтін. Эссеге батыл болжамдар, өткір ұсыныстар, талас тудыратын пікірлер, ойлар, қозғау саларлық байламдар тән. Онда автордың жеке көзқарасы, өзіндік пікірі көрініс табады. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігінде эссеге: «Эссе – бір нәрсенің әсерінен болатын толғаныстан туған шағын әдеби шығарма» деген анықтама берілген. Яғни эсседе көркемдік қиял емес, өзекті мәселе туралы көркем шешім табу маңызды. Эссенің мақсаты – әр түрлі тезистер, дәлелдер келтіре отырып берілген тақырыпты ашу. Онда нақты айғақтар беріліп, мысал келтіріледі. Осы тұста шығарма мен эссені ажырата білген абзал[2].

Эссе мен шығарманың өзіндік ерекшеліктерін түсініп, бір-бірінен айқын ажырата алу – аса маңызды қажеттілік. Екеуі де жазба жұмыс болғандықтан, оларды жазуға негіз болатын авторлар мен шығармалар да ортақ. Көркем әдебиеттің мақсаты – қоғам мен адам, халық пен жеке адам арасындағы әлеуметтік, психологиялық жанды байланыстарды табиғи суреттеу. Шығарма да, эссе де – әдеби жанр, олардың қайнар көздері ортақ, тақырыптары ұқсас болғанмен, мақсаттары, құрылысы, бағыты, тілдік қолданысы, стилі әр түрлі[3].

Эссе дегеніміз (фр. тіл. Essai –тәжірбие, лат.г. exagium – құрау) – философиялық, әдеби, тарихи, публицистикалық, әлеуметтану, саяси және тағы басқа саладағы ғылыми емес, автордың жеке көзқарасын білдіретін прозалық мәтін[2]. Эссе жазылу мақсатына қарай оған қойылатын талаптар да әр түрлі болады. Эссе жазушы мақсатқа сәйкес эссе түрінің талаптарын сақтап отырып жазады. Шығарма – оқушының туған халқының әдебиетінен алған білімін өз ойымен, дүниетанымдық көзқарасымен еркін ұштастыра отырып баяндайтын шығармашылық төл еңбегі. Шығарма – берілген белгілі бір тақырып бойынша жазылатын, міндетті құрылымнан тұратын, пәндік білімге бағытталған шығармашылық жұмыс. Шығармада жоспарды жазу міндетті болса, эссенің қатаң түрде жоспарға негізделуі міндетті емес. Эссе жеке көзқарас, сараптама, дәлелдемелерге негізделсе, шығарма көбінесе көркем мәтінді талдауға негізделеді. Эссенің мақсаты – эссе жазушының өзіндік көзқарасын, сыни ойын жетілдіру, ұстанымын дәлелді бекіту үшін жан-жақты білім алып, ақпараттық қарулану, тақырыпты ашуда метатанымдық білігін тиімді қолдану, шығармашылық қабілетін шыңдау, ой жүйелілігін реттеу, жазу түрлеріне қарай жазу тәсілдерін тандай біліп, эссе түріне қарай жазу стилін сақтау, ой жүйесінің бірзділігін сақтаудағы сөз оралымдарын тиімді қолдану, шығармашылық жазбаларда сөздік қорының байлығын дамыту, талдау жұмыстарында қажетті термин сөздерді тиімді қолдану. Шығарманың мақсаты – жазылым тілін, логикалық ойлауды

дамыту. Шығармашылық қиялды, нақты нәрсені еркін, қызықты түрде беру, әдебиетті іштей түсіне отырып, оның мәні мен тиісті орнын өз танымымен көркемдеп бере алу.

Сондықтан егер эссе жазу керек болса, онда оны басқалардан ерекшелейтін, жанрлық сипатты түрлерінің ерекшеліктерін ескеруіңіз қажет.

Эссе түрлері:

1. Аргументті эссе. Пікірді, көзқарасты растайтын, қолдайтын немесе жоққа шығаратын дәлелдер келтіріліп, аргументтермен түйінделіп отырады.

2. Салыстырмалы эссе. Бірнеше мәселе талқыланып, олардың арақатынасын ажыратып жазу көзделеді.

3. Сипаттамалық эссе. Детальдар арқылы жер, зат, адам бейнесіне сипаттама беріледі.

4. Хабарламалық эссе. Адам өз тәжірибесіне сүйене отырып, өз тұрғысынан, өзіндік көзқараспен оқиғаны сипаттап жазады. Бұл эссе өткен шақта немесе осы шақта жазылады.

5. Дискуссивті эссе. Екі жақты пікірді салыстырмалы түрде талдай отырып, қорытынды шығарып жазады.

6. Анықтамалық эссе. Нақты дәлелдер арқылы терминнің мағынасын ашу көзделеді[3].

Эссе жазу кезінде логика, ойды дәйектеу мен ақпаратты сауатты жеткізу қабілеті жақсы дамиды. Баяндау стилі көбіне сөйлеуге бағытталған.

Эссені ерекшелейтін негізгі белгілері:

✓ Мәселені қамтитын және оқырманның ойлануына ықпал ететін белгілі бір қысқа тақырыптың болуы;

✓ Субъективті авторлық ұстаным. Эссені ерекшелейтін нәрсе – онда қандай да бір мәселеге тоқталған автордың көзқарасы, оның әлемге деген қатынасы, сөйлеуі мен ойы болады.

✓ Сөйлеу стилінде жазылады. Эсседе күрделі тұжырымдар мен тым ұзақ сөйлемдер болмауы керек. Оқырманмен байланыс орнату үшін еркін стильді ұстану маңызды. Сонымен қатар эссені іші сленгке толған сапасыз мәтінге айналдырып, артық кетудің қажеті жоқ. Мәтінге – әр түрлі интонация қолданылған қысқа, қарапайым және түсінікті сөйлемдер жақсы эмоционалдық өң береді.

✓ Мәселеге толық талдау жасау. Жеке көзқарасты нақты деректерге сүйене отырып көрсетіп, дәлел келтіру керек.

✓ Салыстырмалы түрде қысқа болғаны жөн. Қанша бет болатынына қатысты ешқандай шектеулер жоқ, бірақ эссе шағындығымен ерекшеленеді.

✓ Құрылысы еркін болады. Эссе – қандай да бір нақты шеңбердің аясында жазылмайды. Мәтіннің құрылысы мәселеге әр түрлі жағынан қарауға тырысатын автордың логикасына бағынады.

✓ Көзқарасты жеткізу логикасы. Еркін құрылысқа қарамастан, эсседе ішкі тұтастық, пікірін білдіретін авторлық мәлімдемелердің дәйектілігі болуы керек[3].

Осылайша, эссе баяндаудың ерекше стилімен ерекшеленеді, оның мақсаты – оқырманның ойлануына түрткі болу. Эсседе автор өзінің көзқарасына көндірмейді, ол өз ойы арқылы оқырманды ойландырып, мәселені талқылауға шақырады. Жазудың негізгі принциптері мен ұсыныстарын ұстанып жазса, эссе қызықты болады.

Мен өз тәжірибемде 1-2 курс студенттеріне шешендік сөздер мен стиль түрлері ерекшеліктерін меңгерте отырып, сөйлеу тілін, сыни және қайшылықты көзқарасын дамытуды басты мақсатқа алған қазақ тілі пәнін өткенде аргументті эссе, дискуссивті эссе түрлерін жиі қолдансам, әдебиет пәнінен көркем шығарма сюжеті арқылы туындаған проблемалық сұрақтарды салыстырмалы эссе жазғызу арқылы, детальдар арқылы кейіпкерлер бейнесіне сипаттама беруде сипаттамалық эссе түрлерін жиі қолданамын.

Жоғарыда берілген ақпараттарды оқушы санасына берік меңгертсек, алдымызда отырған оқушы өз іс-әрекетін жоспарлауға, әр қадамды оймен басуға, өз ойын жеткізуде іздену керектігіне дағдыланып қана қоймай, әр тапсырмаға шығармашылықпен қарауды үйренеді. Сондай-ақ, эссе – кез келген мәселеге сыни көзқараспен қарауға баулиды. Ал өз қадамын

жоспарлап, кез келген мәселеге сыни көзқараспен қарайтын білімгердің әр істе алда болары хақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://massaget.kz/>
2. <https://umckrg.gov.kz/files/loader/1496048292342.pdf>
3. <https://bilimland.kz/kk/news-articles/articles/esse-zhazudyn-en-tiimdi-tasili>

Н.С.Калкенова
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
Р.Асубаев атындағы ЖББМ Көбетей ауылы
Нұра ауданы Қарағанды облысы

ДАЛАНЫҢ ДАРА ЖҰЛДЫЗЫ

Халқымыздың тарихында қайталанбас төрт дара тұлғаны ерекше бөліп айту – ұрпақ парызы. Ер Махамбет. Келесі тұлға – ғалым-Шоқан Уәлиханов. Үшінші тұлға – хакім Абай. Төртінші тұлға – Ыбырай ұстаз. Әрқайсысы ерекше дарын. Олар бір-бірімен таныс болмаса да, идеялық жолы мен бағыты бір еді. Ұстаз Ыбырайдың қазақ еліне аса қажетті іс – ұстаздықпен айналысқаны оның тұлғасын дараландырып тұр. Ұстаздық не екенін, шәкірттің кім екенін, шәкірттің талғам-талабын өлшеп, соған сай қажетті құндылықтарды бере білу, бұл – өнердің өнері.

Ұстаз Ыбырай Алтынсарин қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы Қостанай өңіріне белгілі атақты Балқожа бидің отбасында тәрбиеленеді. Шығыс зерттеушісі В.Григорьевтен сабақ алады. Дүние жүзі әдебиеті классиктері шығармаларын өздігінен оқып білім алады. Ой-өрісін кеңейтіп, өркениетті елдердің ғылымы мен мәдениетіне деген құштарлығын арттырады. Әл Фарабиден кейінгі ұлы педагог қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушы ұстаз, ақын, жазушы 1850-1857 жылдары Орынбор шекаралық комиссиясында оқып, үздік бітірген соң қазақ даласындағы ағарту жұмысын қолға алды. Жаңашыл педагог батыс, шығыс әдебиеті мен мәдениетін жан-жақты зерттеп, оны қазақ халқы үшін пайдаланды. [2]

Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда ол дүние жүзі педагогика классиктері Я.А. Коменский Ж.Ж. Руссо, К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, т б гуманистік идеяларын басшылыққа алып, оларды қазақ даласында мектеп өміріне енгізген тұңғыш педагог болды.[5]

Ұстаз Ыбырай – халыққа білім беру ісімен шұғылданбастан бұрын қазақ халқын әбден зерттеп, саралап, біліп алған ғұлама. Ол өзіне дейін, тіптен бүгінге дейін ешкім айтпаған қазақ халқының төл екі қасиетін білім беру саласында негізгі принциптерге айналдырған. «Қазақ халқы азбаған, табиғаты таза халық» Мұндай тұжырымды өзінің туған халқын шексіз құрметтеп, бағалайтын адам ғана айта алмақ. [4]. Қазақ халқында ата мен немереге қатысты қалыптасқан дәстүр бар. Оның мәнісі – ұрпақтар сабақтастығы. Атасы немересіне өткен өмірді, өз ғұмырын баяндап, оны білім жүйесі ретінде немерелеріне жеткізіп отырған. Сөйтіп, ұрпақтар арасындағы сабақтастық үзілмеген. Әрбір ұрпақ өзінің іс, hareketін өткен тарихи-мәдени құндылықтармен өлшеп отырған. Оған бір мысал ІХ ғасырда өмір сүрген дана Қорқыттың философиялық терең ой-тұжырымдары, өмір сүру туралы философиясы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, біздің заманымызға жетіп отыр. Мұндай халық табиғатынан таза болмақ. Ресей отаршылдығында болғанда қаншама қыспаққа алса да, қазақ халқы сол кездің өзінде-ақ дінін де, тілін де сақтап қалды. Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясын» және де өзге оқу құралдарын жазғанда, табиғатынан таза қазақтың ұлдары мен қыздарына мөлдір білім

жүйесін ұсынды. Ыбырай қазақ халқының екінші ерекше қасиетін де ашып көрсеткен. Ол «Пайдалы нәрсенің бәріне жаны құмар халқымызға шамамыз келгенше қызмет ету – біздің әрқайсымыздың азаматтық борышымыз» деді.

Ы.Алтынсарин алдыңғы қатарлы орыс педагогтарының оқу құралдарын басшылыққа ала отырып, қазақ ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлеріне негізделген оқулығы «Қазақ хрестоматиясын» 1879 жылы бастырып шығарды. Шығармаларды іріктеп, біріншіден, әр халықтың тұрмыс –тіршілігі мен салт-дәстүрінен хабар беру, екіншіден, оқушы бойына адамгершілік қасиеттерді дарыту, үшіншіден, бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беру қағидаларын басшылыққа алды.

Ы.Алтынсарин еліміздегі оқулық жасаудың негізін салды. Ол қазақ оқулығының тарихында өз орны бар ағартушы, ұлы ұстаз, керемет қаламгер.Қазіргі кезде айтылып жүрген көрнекілік, визуалдық үлгілердің қызметін оның шағын новеллалары атқарған. Ұстаз Ыбырай нақтылы ғылымдарды ұсынған. Мысалы, ғаламдық, зеректік, әдеп, қанағат, мұң, әділдік, жомарт, сараңдық, салақтық, жамандық, жақсылық, өтірік, надандық, тәкаппарлық, данышпандық, шешендік дегендерді тек айтып қоймай, нақтылы әңгімелер арқылы, өмірдегі көріністер арқылы дидактикалық материалдар ретінде ұсынған. Оның әңгімелері педагогикалық мақсатты көздеген. [3] «Хрестоматияға» ол қазақ халқының ауыз әдебиетінің асыл үлгілерін, балаларға арналған нақыл әңгімелер мен өлеңдерді, орыс жазушылары Крылов, Толстой, Паульсон т.б. әңгімелері мен мысал өлеңдерін аударып енгізді. Балаларды еңбекке, адамгершілікке тәрбиелейтін “Бай мен жарлы баласы”, “Қыпшақ Сейтқұл”, “Таза бұлақ”, т.б. әңгімелер жазды. Бүгінгі күні өмірмен байланыстыра отырып оқытуда, кез келген жағдайдан дұрыс шешім тауып шығу, функционалдық сауаттылықты дамытуда қолданылатын шығармалар.

Бала оқыту мен тәрбиелеуде ауыз әдебиетін жалғастыратын балалар әдебиетінің негізін қалады. Жаңаша мектептер ашып, жаңаша білім беру жүйесін құруға көп еңбек сіңірді. Ы.Алтынсарин ел ішінде оқу-ағарту ісін тікелей іске асырушы педагог болды. Ол әдебиетке деген көзқарасты, ұғымды жаңартты. Әдебиеттің жас ұрпақты тәрбиелеудегі ұлы күш екенін көрсетті. «Оқығанда ақыл беріп, ой түсіретін кітаптар» керектігін айтты. [6] Алтынсариннің қазақ тілі саласындағы ең үлкен еңбегі – халық тілі негізінде әдеби тілдің негізін салды. Ағартушының төл өлең, әңгімелерінде халқымыздың ана тілі, сөйлеу тілі бар асыл да әсем қасиеттерімен, меруерттей таза сипатымен, еш қоспасыз таза қалпында қолданылды. Адамгершілік тәрбиесіне баса көңіл бөлді. Бұл мәселе бүгінгі күнінде де мектептердің алдында тұрған үлкен мақсат.

“Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы” (1879) деген еңбегінде тәжірибелі ұстаз тіл үйренудің нақтылай әдістемесін түзді. Оқушыларға үйрететін сөзді таңдау, сөздің айтылу ырғағын айқын естіртіп, оқушылардың тілін жаттықтыру, жаттығу – дағдыландыру жұмыстарын жүргізу, ол үшін пәндік және аудармашылық әдістемелерді пайдалану, ал ана тілін оқуда жеке сөздерді оқи білуге, өз мәнерімен айтуға үйрету, әрбір сөздің мағынасын терең түсіндіру, яғни әрбір оқушының сөздік қорын молайту тәсілдерін қолдану ұстаздың әдістемелік жаңаша нұсқалары еді.

Оқыту әдістемесінде Ы. Алтынсарин тіл дамыту ісіне көп көңіл бөліп, тіл дамытуда ең әуелі сөзді дұрыс айта білуге үйретуді уағыздады. “Әрбір оқушы айта білген сөзін жаза да білу керек” дейді ұстаз. Жазуда да мәдениеттілік, ұқыптылық, қолтаңбалық ерекшеліктер болатынын айта келіп, жазу мәдениетін қалыптастыру үшін біркелкі талап қоюдың мәні зор екенін айтады.[2]

Ы. Алтынсариннің оқу-ағарту ісіндегі тағы бір ерен еңбегі қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесін қолға алуында еді. Ол осы мәселеге ерекше мән беріп, қолөнер, ауыл шаруашылық училищелерін ашуға көп күш жұмсады. Торғайда қолөнер училищесі ұйымдастырылды. Ырғызда қазақ қыздарына арнап жанында интернаты бар мектеп аштырды. Мұның өзі қазақ халқының өмірінде орасан зор маңызы бар тарихи оқиға болды. [2]Қазіргі кездегі бейіндік мектептер, мамандыққа бейімдеу - соның жалғасы.

“Жақсы мұғалім – мектептің жүрегі” дейді Ыбырай Алтынсарин. Ол оқытуда жүйелілікті, бірізділікті, көрнекілік пен түсініктілікті уағыздады. Түсінбей жаттап алуға қарсы болды. [1]

Ы.Алтынсарин балаларға сабақты қызықты, тартымды әрі түсінікті етіп беруші еді. Мәселен, діни мектептерде молдалардан сабақ алған балалар бір жыл ішінде эзер хат таныса, Ыбырайдың алдынан оқыған шәкірттер небәрі үш айдың ішінде хат танитын болған. Ауыз әдебиетін, мақал-мәтелдерді өте орынды қолдана білген. Мектеп бағдарламасын толық өткен шәкірттер қазақ тілінің мен оқу мен жазуын, орыс тілінің оқу мен жазуын, арифметиканы, географияны меңгерген сауатты тұлғалар болып шыққан. [5]Жан-жақтылық.

Педагог арифметиканы ана тілінде оқытты, қазақ әліппесін жаңаша құрмақ болып, 1879 жылы жылы қазақ хрестоматиясын орыс әріптерімен жазды. 1879-89 жылдары Торғай облысындағы қазақ мектептерінің инспекторы болды да, осы кезде 4 училище, 7 мектеп ашты. 1888 жылы 10 сәуірде Орск қаласында мұғалімдер мектебін ашты. Мектеп, оқулық, оқыту жүйесі, кәсіптік бағдар, материалдық жағынан қамтамасыз ету, кадр мәселесін бәрін іске асырған.

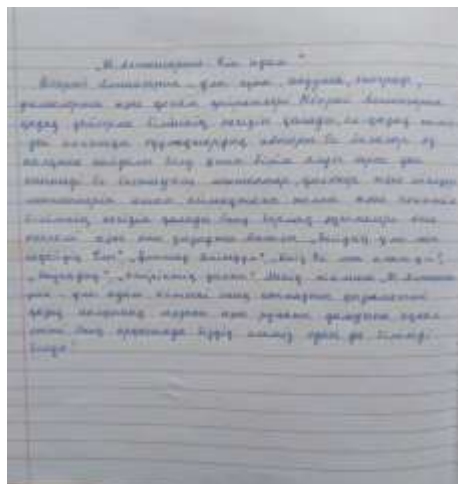
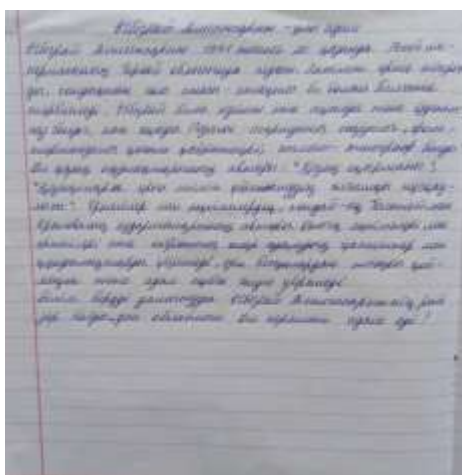
Ұлы педагог мұғалім болу үшін әрбір ұстаз ұстаздық қасиеттерін қалыптастыра білу керек екендігін өнеге етеді. “Мұғалім баланы тәрбиелеуші, оның қамқоршысы, егер бала бір нәрсені білмей қалса, ол баланың кінәсі емес, оған кінәлі балаға түсіндіре алмаған ұстаздың өзі. Ұстаз балаға сабырмен, салмақты қысқа сөйлеу керек, ол әрбір пәнді балаға түсіндіргенде ықыласымен, қарапайым тілмен, бос сөзін нақты түсіндіруге тиіс”, - дейді Н.И.Ильминский естелігінде. Қазіргі кездегі оқытуды гуманизациялау, балаға ерекше қарау, «субъект-субъект» қарым -қатынасы, тұлға ретінде қабылдауды көріп отырмыз.

Ұстаз-ақын, жазушы бала оқыту мен тәрбиелеуде ауыз әдебиетін жалғастыратын балалар әдебиетінің негізін қалады. Жаңаша мектептер ашып, жаңаша білім беру жүйесін құруға көп еңбек сіңірді.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы – жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиғи дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалану керек. Бір сабақтың барысында бірнеше технологияны кезекпен, тиімді пайдалануға болады. Сабақ – ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Алтынсарин да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болатын. Бұл ұстаздың педагогикалық идеяларының өміршендігін байқатады. Мұғалімнің беделін көтере отырып, мұғалімге талап қоя білген.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық жүйесінде Қазақстан жағдайында алғаш рет жалпы педагогика, дидактика және методика саласының аса маңызды ғылыми принциптері қолданыла бастады: оқытудың көрнекілігі, тәжірибе мен бақылау, оқытудың белгілі мақсатқа құрылуы, класс жұмыстары мен кластан тыс, сабақтан тыс жұмыстардың түрлері жүзеге асырылды. Ол оқыту әдісін орыс мектебінің озық үлгісіне негіздеп құруды ойластырды, нұсқау хаттар жазды. Мектеп кітапханаларының жабдықталуына, оқушылардың түрлі ғылым мен өнер саласындағы жаңалықтарды біліп отыруына үлкен мән берді.

Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологиялар бар. Сабақтарымда пайдаланып жүрген сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп-саралап оқыту, проблемалық оқу, диалогтік, интерактивті, белсенді оқыту, т.б. – қайсысын алсақ та негізінде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деп айта аламыз. Оқу әдістері мен балаларды оқыту тәсілдерін Ы.Алтынсарин мұғалімдерге олардың кең тәрбиелік мағынасында түсіндіретін: а) оқыту әдістері – балалардың жүре келе мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын, ынталандыратын жол; ә) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет, мысалы, әңгіме, түсіндіру арқылы оқыту әдістері. Күні бүгінге дейін өзекті- өмір бойы іздену, білім алу, өзінді жетілдіру, заман талабына сай жан-жақты болу.

Оқушылардың шығармашылық жұмыстары. Ы.Алтынсарин шығармалары бойынша

Оқушылардың жетістіктері. \Эссе, Ыбырай оқулары.\

Оқушылармен жұмыс. Әңгімелер бойынша сахналалау

Ы.Алтынсарин өз заманының ақыл-ойшылы, ірі қоғам қайраткері. Оның жарқын бейнесі мен іс-әрекетінен қазақ халқының мәдени-экономикалық дамуын, қазақтың ұлт болып бірігуін, жаппай сауатты, мәдениетті, оқыған ел болуын көксегенін біртуар асыл азаматты көреміз.[2]

Тәуелсіз ел тірегі-білімді, еңбекқор ұрпақ екені даусыз. Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің тиімділігінің басты көрсеткіші - білім сапасы, мұғалімнің негізі міндеті - оқушыны білімге, өз бетінше ізденіске және шығармашылық жұмысқа баулу болып табылады. Ы.Алтынсариннің өнегелі істері жастардың үш тілді меңгеріп, сауатты және жоғары білікті маман болуға шақыратын тұңғыш Президентіміздің үндеуімен үлеседі. Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси- экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сеніміміз мол. Егемен еліміздің өркениеттілікке жету жолында Ы. Алтынсариннің үлесі зор екенін есте сақтап, Ұлы ұстаздың мұрасын зерттеу, түсіну, бағыттаған жолымен жүру - бүгінгі ұрпақтың азаматтық борышы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Ә.Дербісәлин «Ыбырай Алтынсарин» Алматы «Дәуір –Кітап» 2015
- 2.Ә.Табылдиев «Қазақ этнопедагогикасы»

3. Ә.Қоңыратбаев «Қазақ әдебиетінің тарихы» «Санат» Алматы 1994 жыл
4. Ғ.Есім Тұлғалар-қаламгерлер» «Фолиант» баспасы Астана 2013 жыл
5. Қ.Жарықбаев, С.Қалиев «Қазақ тәлім-тәрбиесі» «Санат» Алматы 1995
6. С.Қирабаев «Тәуелсіздік рухымен» «Фолиант» баспасы Астана 2002
7. Ы.Алтынсарин «Таза бұлақ» «Жазушы» Алматы 1988 жыл

*Каликбергенова Г.Б. Омарова М.М.
КТУ "Школа-лицей № 101" г. Караганда*

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Результаты последнего международного исследования PISA в Казахстане показали снижение уровня знаний в начальной школе. Анализируя данные исследования, возникает потребность внедрения в учебный процесс компетентностно-ориентированных заданий для развития функциональной грамотности на уроках математики в начальных классах. [1]

Функциональная математическая грамотность содержит в себе математические компетентности, которые можно сформировать через следующую систему задач:

1 группа – задачи, в которых необходимо воспроизвести факты и методы, выполнить вычисления;

2 группа – задачи, в которых необходимо установить связи и комбинировать материал из разных областей математики;

3 группа – задачи, в которых необходимо выделить в жизненных ситуациях проблему, решаемую средствами математики, создать модель решения. [2]

Из вышесказанного следует, что термин «функциональная математическая грамотность», предполагает возможность учащегося использовать математические знания, для успешной социализации в обществе. Таким образом учащийся нацелен на решение жизненных проблем в реальных условиях. Это могут быть не только задачи по математике про скорость поезда, оплату покупок в супермаркетах и расчёты материалов для ремонта помещений. Нужно искать современные и интересные новому поколению ситуации, которые наглядно продемонстрируют применение математики в повседневной жизни учащихся: расчёт времени на скачивание игры, подбор тарифа.

Работу по развитию функциональной грамотности у учащихся на уроках математики веду на протяжении всех четырёх классов. Ниже предлагаются некоторые задания, которые были использованы на уроках математики.

Задание 1.

Цель: формирование умения составлять и решать задачи, используя графики.

Описание: для закрепления темы "Графики" было задание выбрать любой город мира, начертить график изменения температуры воздуха в дневное время и сравнить с температурой воздуха любого города в Казахстане за одинаковый период времени. (информацию собирали из интернет ресурсов). По данному графику дети сами составляли вопросы и задачи. На графике (рис1) изменения дневной температуры воздуха с 1 января по 10 января в Алмате и Париже. По горизонтали указывается дата, по вертикали – значение температуры в градусах Цельсия.

- Определите по графику в какой день будет самая высокая температура воздуха? Низкая?

- В какие дни температура воздуха одинаковая?
- Когда такой график изменений температуры воздуха необходим человеку?
- На сколько температура воздуха выше или ниже в данных городах 8 января?

Задание 2.

Цель: закрепление темы «Задачи на движение» учащимся предлагались задачи с ситуациями из жизни.

Задача: Ваша семья выехала в 6.00 утра на озеро Балхаш. Расстояние от Караганды до Балхаша 378 км. Средняя скорость машины составляет 63 км/ч. В какое время Ваша семья будет купаться в озере, если сразу по приезду Вы пошли купаться?

- Сколько было израсходовано бензина, если на каждые 6 км затрачивалось 1л бензина?
- Сколько было потрачено денег на бензин, если стоимость 1 л бензина составляет 154 тг?

Задание 3

Цель: формирование умений работать с диаграммами.

Описание: учащимся предлагаются статистические данные по ШЛ №101 в виде диаграмм. Использована информация из системы "Билимал" (рис 2)

- Какое количество детей в школе?
- Сколько детей в начальной школе?
- Сколько детей обучается в 4-х классах с государственным языком обучения, если с русским языком обучения - 180 учащихся?
- Сколько необходимо кабинетов для параллели 4-ых классов с русским языком обучения, если в каждом классе будет по 30 учеников?

Задание 4

Цель: закрепление сложения, вычитания, умножение, сравнение многозначных чисел с использованием на уроке "Единых платёжных документов"

Описание: подготовительной работой к данному заданию был сбор квитанций об оплате коммунальных услуг. На уроке учащимся дается краткая информация о данных квитанциях. Затем производятся следующие вычисления.

- Если оплата в последующие месяцы за электроэнергию не будет меняться, сколько заплатит Ваша семья в год за электроэнергию?
- В какие месяцы Вы оплатите меньшую сумму за коммунальные услуги?
- На сколько меньше Вы оплачиваете в летние месяцы?
- Сколько заплатит семья в год за услуги домофона?
- Сколько заплатите в год за вывоз мусора?
- Сколько оплачивает Ваша семья за тепловую энергию и гвс в отопительный сезон?

Творческое задание: сравнить сумму оплаты за коммунальные услуги Вашей семьи за январь и февраль.

Данные задания направлены на развитие математической грамотности, которое предполагает способность учащихся использовать знания, приобретенные ими за время обучения, для решения разнообразных задач практико-ориентированного содержания, для дальнейшего обучения и успешной социализации в обществе.

Опыт работы по развитию функциональной грамотности, используя аналогичные задания повышает обучаемость, развивают и повышают познавательную активность учащихся, качество знаний (рис 3), улучшают внимание, мышление; дети умеют «видеть», «слышать», рассуждать, сравнивать, анализировать, доказывать; развивают способность к переносу полученных интеллектуальных навыков на незнакомый материал, учащиеся стремятся самостоятельно добывать знания, испытывают потребность в учебной деятельности, они самоорганизованны, спокойны, радостны, уверены в себе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Национальный отчет по итогам международного исследования PISA-2018 в Казахстане

2. Казакова, Р.А. Развитие функциональной грамотности на уроках математики [Текст]: учебно-методическое пособие / Р.А.Казакова, О.И.Кравцова; науч.ред.С.Ф.Хлебунова. -Ростов н/Д: Изд-во ГБУ ДПО РО РИПК и ППРО, 2017.

3.Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В., Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. Учебное методическое пособие [Текст]/Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова, М.: АПКиППРО, 2005. 101 с.

Приложение

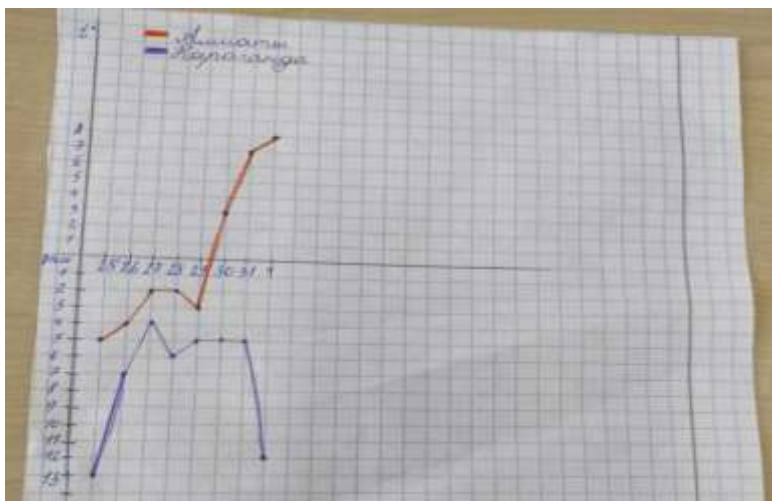

Рисунок 1

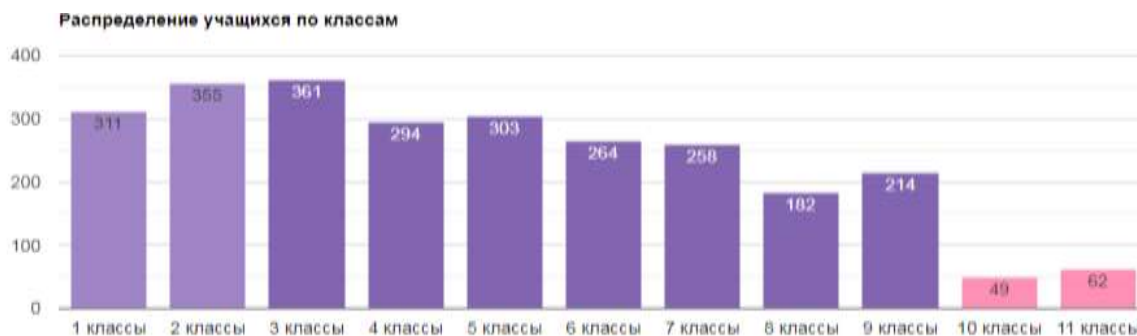

Рисунок 1

Рисунок 3

*Кантарбаева Г.
учитель русского языка и литературы
школа-лицей №66, г. Караганда*

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ «ОБРАЗОВАНИЕ ЧЕРЕЗ ВСЮ ЖИЗНЬ» НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Согласно целям Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020– 2025 годы, процесс обучения выпускников в школе должен быть ориентирован на «повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки. воспитание и обучение личности на основе общечеловеческих ценностей».[1] Следовательно, особое внимание уделяется развитию компетентностей, реализации концепции «образование через всю жизнь». В свете новых подходов к обучению меняются и профессиональные компетенции учителя, модернизируется педагогическое образование.

Ценность обновлённого содержания образования в том, что его технологии позволяют развивать именно те умения и навыки обучающихся, которые будут способствовать успешности выпускника школы, помогут применять академические знания в различных жизненных ситуациях (жизненные навыки). Школа должна формировать личность, которая умела бы самостоятельно решать научные, производственные, общественные задачи, критически мыслить, уметь пользоваться информацией, вырабатывать и защищать свою точку зрения, свои убеждения, систематически и непрерывно пополнять и обновлять свои знания путем самообразования, совершенствовать умения, творчески применять их в действительности, а именно: умения оригинально мыслить, самостоятельно находить информацию, анализировать её, принимать верные решения, навыки работы в команде, лидерские качества, инициативность, ИТ-компетентность. Всё это позволит выпускникам оптимально строить свою жизнь в быстроменяющемся информационном социуме. Т. е. современное образование нацелено на развитие функциональной грамотности обучающихся,

при которой знания из разряда теоретических должны стать прикладными и использоваться в повседневной жизни. «Мы живем в эпоху, когда расстояние от самых безумных фантазий до совершенно реальной действительности сокращается с невероятной быстротой», - писал в свое время М. Горький. Эти изменения нашли отражение в программных документах по развитию и модернизации казахстанского образования.

На уроках русского языка и литературы особое внимание уделяется обучению грамотности чтения. Каждый уровень содержит развитие читательских умений, включающих три категории: доступ и извлечение, интеграция и интерпретация, размышление и оценка. Как учитель русского языка и литературы большое внимание уделяю тому, чтобы речь наших детей была богатой, образной, выразительной, насыщенной. Ведь правильная, яркая, эмоциональная, содержательная речь человека - это залог достижения взаимопонимания между людьми, успешного общения с окружающими и, наконец, профессионального успеха. Речевая культура позволяет быть уверенным в собственных силах, помогает правильно ориентироваться в любой жизненной ситуации. Речевые же оплошности приводят к неточности понимания, двусмысленности восприятия сказанного. В профессиональной сфере востребованы сегодня только те, кто может мыслить самостоятельно, кто свободно выстраивает свое речевое поведение в соответствии с нормами, определенными системой языка, а также общественными и профессиональными требованиями. Этому во многом способствуют уроки развития речи. Работа по овладению функциональной грамотностью на уроках русского языка и литературы начинается в среднем звене: изучаются тексты разных типов и стилей. При работе над текстами разных типов и стилей я использую план анализа текста, алгоритмы разбора лингвистического текста, текста художественного стиля: ознакомление с текстом, толкование незнакомых слов, анализ изобразительно-выразительных средств, работа со стилем и типом речи, определение темы, идеи и проблематики текста, выявление авторской позиции, высказывание собственного мнения по данной проблеме, аргументация собственного мнения примерами из других произведений. Такая работа с текстом помогает поддержать интерес к чтению, приобщать учащихся к классическим произведениям, научить понимать авторский замысел текста, помочь усвоить нравственные уроки. В ходе анализа текста часто ставлю перед учащимися вопросы проблемного характера с целью пробудить в учащихся желание выразить своё отношение к проблемам, поднимаемым автором. Таким образом, анализируя текст, учащиеся участвуют в коллективном диалоге. Ребята учатся адекватно воспринимать речь собеседника, точно излагать свою точку зрения, погружаются в атмосферу сотрудничества, формируя при этом коммуникативные умения и навыки. Основная цель групповой работы — это активное взаимодействие всех членов группы. Кроме того, исследователи подчеркивают влияние групповой учебной работы на формирование дружественной, доброжелательной обстановки в классе, на повышение самооценки и развитие коммуникативных умений учащихся и, в конечном итоге, поддержание психического здоровья учащихся. [2,с.5] Планируя групповую работу на уроках, педагог может обратить внимание и на следующие приёмы: «корзина идей», «дерево вопросов».

Одним из главных аспектов в обновленном содержании образования является понятие «активное обучение». Активное обучение представляет собой ряд подходов к преподаванию и обучению, которые требуют большего участия в обучении, чем пассивное слушание учителя. Для активизации обучения на уроках русского языка и литературы мы используем приемы и стратегии, приемлемые для языкового обучения. Так, на уроках я часто использую «тонкие» и «толстые» вопросы (по Блуму). Обучающимся предлагаю 5 вопросов, по которым они должны отгадать тему сегодняшнего занятия или литературного персонажа, о котором будет идти речь. Хочется отметить приём «Письмо по кругу». Класс делится на группы от трех до шести человек. У каждого ученика должен быть лист бумаги. Обучающимся предлагается записать одно-два предложения по определенной теме. Затем листы передаются по часовой стрелке. Каждый должен прочитать написанное и продолжить записи. Так продолжается, пока лист не вернется к первому автору. Записи читаются, остальные дополняют, если не прозвучало то, что они считают важным. «Письмо по кругу» можно использовать как на

стадии вызова, чтобы выяснить жизненный опыт обучающихся по тому или иному вопросу, так и для проверки знаний учащихся.

Развивает интерес к предмету раскрытие межпредметных связей. Для русского языка - это связь с культурой речи, литературой, историей, этикой и пр. Показ связей помогает обучающимся увидеть практическую значимость предмета для их будущей специальности, развивает логическое мышление. Той же цели служит связь учебного материала с жизнью, практикой, поэтому часто предлагаю для работы в группах тексты с интересным содержанием, описывающие реальные жизненные ситуации, притчи, разнообразные сочинения—миниатюры. Например, в 5 классе раздаю в группы небольшие выдержки (разные) из текстов об этикете и предлагаю ребятам порассуждать. Первый отрывок: Поведение человека в обществе — своеобразная визитная карточка. По ней можно узнать не только, как он воспитан и где вырос, но и как он относится к людям. Своими действиями мы можем невольно оскорбить другого человека или, напротив, заслужить одобрение. Правила хорошего тона регламентируют наше общение буквально везде. Задание 1. В каких сферах жизни нужны правила хорошего тона и почему? Приведите свои аргументы.

Второй отрывок: В основе всех хороших манер лежит одно – забота о том, чтобы человек не мешал другому человеку, чтобы все вместе чувствовали себя хорошо. Задание 2. Дополните тезис аргументами, рассуждениями.

Очень нравятся детям притчи, в которых за кажущейся простотой часто срывается глубокий философский смысл. Работа с такими текстами способствует выработке умений интерпретации и развитию творческого воображения у обучающихся. К примеру, часто используемый мною текст притчи о добре и зле: Какой волк победит?

Надо отметить актуальность комплексной работы с текстом в целях формирования коммуникативной компетенции обучающихся.

В 5-м классе важно научить детей гибкому чтению. Задания по степени сложности могут быть разными: определить количество частей в тексте; составить «тонкие» и «толстые» вопросы; составить план (простой, сложный, вопросный и др.); выявить ключевые слова, основную мысль, авторский замысел; вычленив из текста новую информацию и сформулировать его главную мысль; выразить своё отношение к тексту.

В 7-м классе особое внимание уделяется текстам публицистического стиля. Задания к упражнениям усложняются: Подготовь устный рассказ о текстах какого-либо стиля по плану. В каком стиле будет твой рассказ? Из фрагмента газетной статьи выпиши слова и предложения, указывающие на принадлежность к публицистическому стилю. Напиши заметку в газету. Составь вопросы для интервью.

Таким образом, в течение нескольких лет ведется целенаправленная работа по формированию у учащихся лингвистической, языковой и коммуникативной компетенции. Необходимо научить не только хорошо запоминать и описывать информацию, но и выработать умения у учащихся использовать знания, приобретенные ими за время обучения в школе, для решения разнообразных задач межпредметного и практико-ориентированного содержания, для дальнейшего обучения и успешной социализации в обществе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы.- Нур-Султан, 2020г.

2. Учурова С. А. Групповая учебная работа как способ развития социальной компетентности учащихся. // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Екатеринбург, 2007 г.

3. Министерство образования и науки республики Казахстан. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://edu.gov.kz/>, свободный.-Загл. с экрана. Источник из интернет

САУАТ АШУ ПӘНІНДЕ ТІРЕК СӨЗДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛЫМ DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Іс –әрекеттегі зерттеу -Action research- Оқыту мен оқу тәжірибесін жетілдіру мақсатында іс-әрекет жасау, зерттеу барысында алынған нәтижелерге жүйелі түрде мониторинг жасайтын үдеріс. Жүйелі зерттеу тәжірибемізді өзгертуге, анықталған жағдаятты басқаша жасауға көмектеседі. Осы мақсатта білім беруге қатысты өз сыныбымда туындаған проблемаларға байланысты болжам жасап, «Сауат ашу пәнінде тірек сөздер арқылы оқушылардың айтылым дағдысын қалай қалыптастыруға болады?» деген тақырыпта жұмыс жасадым. Бұндай бақылау белгілі бір қорытынды жасауға алып келеді. Бұл тақырыптың өзектілігі бастауыш сынып жасындағы балалардың қалыптасатын кезеңі және сөздік қорын байытып, тілін дамытуға бағытталады. Әлемдік тәжірибе бойынша тілді меңгерту төрт дағды, оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым арқылы жүзеге асады. Аталған әр дағдының өзіне тән ішкі дағдылары және оны үйрету жолдары, ерекшеліктері бар. Сабақта осы аталған дағдылардың ерекшелігін ескеріп құру, тілді тиімді меңгертуге септігін тигізеді. Соның ішінде айтылым дағдысына тоқталсам, ол да жазылым дағдысы сияқты продуктивті дағдылар қатарына жатады. Яғни, тілді қабылдап үйренуден гөрі оны қолдану, сөйлеу болып табылады. Айтылымның ерекшелігін білу мұғалімге оны терең дамытуға, әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып сабақты жоспарлауға мүмкіндік береді. Айтылым әр түрлі ішкі дағдыларды қамтиды. Оқушылардың айтылымдағы жетістігі олардың әрқайсысын практикалық жаттығулар арқылы дамыту көрініс табады. Аталған сынып 1-ші сынып болғандықтан сауат ашудың әліппе кезеңі, әліппеден кейінгі кезеңі болады. Әліппе кезеңіндегі және әліппеден кейінгі кезеңде айтылым дағдысының міндеттері :

- Оқу әрекетіне деген қызығушылығын арттыру;
- Сөйлеу әрекеттерінің түрлерін жетілдіру;
- Біртіндеп сөзді тұтас, дұрыс, түсініп оқуға дағдыландыру;
- Мұғалімнің көмегімен естігенін түсіну, сөз мағынасын түсіну, сұраққа нақты жауап беру;
- Сөзді жұмсалыу орнына және мағынасына қарай қолдана білу, сюжетті суреттер бойынша тірек сөздерді пайдаланып сөйлем құрау, қысқаша мәтін құрау.
- Коммуникативтік мақсаттарға сай (топта сөйлесу, сұхбатқа қатысу, сахналау, рөлдік ойын) сөйлеу мәдениетін сақтау, сөйлеу этикеттерін пайдалану, лексикалық тақырыптар негізінде сөздік қорын кеңейту.[3]

Сабақтарымды өту барысында оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер, соның ішінде сауат ашудағы 1.1.8.1 Берілген сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрап айту, 1.3.5.1* тақырыпқа байланысты керекті сөздер, сызбалар, суреттер, белгілерді қолдана отырып, үлгі бойынша шағын мәтін құрап жазу; 1.3.5.1* тақырыпқа байланысты керекті тірек сөздер, сызбалар, суреттер, белгілерді қолдана отырып, үлгі бойынша шағын мәтін құрап жазу; оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар кеңінен көріне білді. Оқушыға тақырыптар түсінікті болу үшін, өзіндік жұмыс, топтық жұмыс, жұппен жұмыс, сергіту сәтін, рөлдік ойындар, кесте бойынша тапсырмалар беріп отырдым. Осы міндеттерге жету мақсатында әр сабағымда тірек сөздерді қолдану арқылы оқушының айтылым дағдысын байытуға жетелейтін түрлі ойындар мен тәсілдерді алдарыңызға ұсынамын.

Тірек сөздерді қалай ажыратамыз? Оны қалай құруға болады? Алдымен осыған тоқталып өтсек. «Сөз ойла» деген ойыны. Бұл ойын жұппен немесе ұжыммен ойналады.

Ойын шартында әр оқушыға 5 сөз ойлауға беріледі. Ол сөздерді жазып шығады. Мұғалім оқушылардың жазған сөздерінің тірек сөздер екенін түсіндіріп, ережесін айтады. Екі ойыншы ойлаған сөздерінен шағын әңгіме айтуы керек. Әңгіме жүйелі шығуы үшін бұл сөздерді біріктіретін тақырып тауып алады. Осылай әр оқушы тірек сөздер туралы ұғымды жақсы түсіну үшін осы ойынды бірнеше рет ойнап шығады. «Суретке сүйеніп, мәтін құрау» әдісі. Бұл әдісте оқушылар алдына сюжетті суреттер беріледі. Алдымен оқиғаның желісі бойынша суреттің ретін тауып алуға тапсырма беріледі. Бұл тапсырмаға жауап беруде оқушыларға мұғалім: -Суреттен кімдерді көріп тұрсыңдар?-Олар не істеп жатыр? Деген жетелеуші сұрақтар қояды. Осылай сұрақтарға жауап ала отырып, тірек сөздерді анықтап алады. Тірек сөздерді атаған соң тақырып бойынша шағын мәтін құрай алады. Баланың сөздік қорын молайтып, мәтінді өз бетінше толықтыра алуына пайдасы көп. Тек суретпен ғана жұмыс жасап, өз ойларын жеткізе алуына көмектеседі. «Кейіпкерлерді сипаттаймын» әдісінде оқушыларға суретке қарап кейіпкерлерін және іс әрекеттерін айту ұсынылады. Оқушылар атаған кейіпкерлерін, олардың іс –әрекеттерін мұғалім тақтаға жазып тұрады. Мысалы: (болжаммен оқушылар осындай сөздер құрды. Осы тірек сөздерді пайдаланып мәтін желісін құрап береді.) Тірек сөздер: Екі дос, шана, жүгірді, мысық, ит, қуанды, құлады, қуды. Бұл ойында оқушылар өздері тапқан тірек сөздерді қолданып сюжетті мәтін құрастырады. Мәтінді суретке қарап баяндаса да, өздері құраған тірек сөздерді қолдануға тырысады. Тірек сөздердің мәтін құрағанда үлкен көмегі тиетінін ұғынады. «Менің кейіпкерім» әдісінде тақтаға Арман қандай бала? деген сөйлем жазылып жанына суреті ілінеді. Оқушылар жұппен жұмыс жасайды. Оқушылар суретке қарап Арман ақылды, батыл, білімді, космонавт деген сөздер айтуы мүмкін. Мұғалім Арман қандай бала? деген сұраққа жауапты толық алған соң, тақтаға сюжетті суреттерді және тірек сөздерді іледі. Оқушылар тірек сөздерді оқи отырып тақырып қояды, және тірек сөздерін пайдалана отырып мәтін құрастырады. Бұл әдісті оқушылар аса қызығушылықпен орындайды. Айтылым дағдысының біршама өскені байқалатын болады.

«Жасырын бейне» әдісін қолдана отырып, «Дұрыс тамақтану» ортақ тақырыбына байланысты жасырынған сөздерді тапқызуға болады. Ол не? Ол ағашта өседі, ол дәрумендерге бай, оның түсі қызыл, сары, жасыл болып келеді. Ол не? Осылайша жалғаса береді. Мұндағы мақсат дұрыс тамақтану әрекеті арқылы айтылым дағдысын жүзеге асыру. Тапқан алма сөзіне байланысты ұжымға 7 сөз ойластыруға тапсырма беріледі. Ойлаған сөздерінің тірек сөздер екенін түсінеді, біледі. Сол сөздерді пайдаланып «Алма» тақырыбына мәтін құрайды. «Артығын тап» әдісін «Дұрыс тамақтану» тақырыбында қолдануға болады. Тақтаға бірнеше суреттер ілінеді. Суреттер ішінен дұрыс тамақтануға сәйкес келмейтін артық суреттерді сызып тастайды. Қалған суреттерді сипаттай отырып тірек сөздер шығарып алады да мәтін құрастыруға кіріседі. Менің бұл зерттеудегі нәтижем, әр сабақ сайын баланың белсенділігі, бір-бірімен жарысып оқуы, ынтымақтастыққа үйренуі, сабаққа деген қызығушылығы оянып, өз ойларын еркін айтуға, бір-бірін тыңдауға, мәтін құрауға, тірек сөздерді анықтауға, мәтіннің негізгі ойын анықтауға, сұрақтар қоя білуге, ашық сұрақтар мен жабық сұрақтарға жауап беруге, берілген тақырып бойынша ой қорытуға едәуір қалыптасқандарын байқадым.

Іс-әрекеттегі зерттеу жобасынан алған тәжірибем менің болашақтағы іс-әрекетіме оң әсер етеді деп айта аламын. Болашақта менің білім берудегі мақсатым-қазіргі қоғам талабына сай, құзырлы, өз бетінше дұрыс әрі тиімді шешімдер қабылдауға қабілетті оқушы қалыптастыру болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-сыныбына арналған "Сауат ашу" пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде) 2018 ж. 3-бет
2. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-сыныбына арналған "Сауат ашу" пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде) 2018 ж. 10-11бет

*Кенешова Р.А.
директор КГУ «Школа-лицей
№ 101», г.Караганды
Дилеева И. И.
учитель физической культуры
КГУ «Школа-лицей № 101» г. Караганды*

ВНЕДРЕНИЕ ПРОДУКТИВНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ В ВОСПИТАНИИ НРАВСТВЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ

«Только постоянная забота и нравственное воспитание
формирует в ребенке самые лучшие нравственные
качества», «хорошо воспитанный ребенок впоследствии остается
добропорядочным человеком»
Б.И. Алтынсарин

Как педагог-просветитель Б.И. Алтынсарин огромное внимание уделял значимости и роли школы, нравственной миссии учителя в реализации целей учебного и воспитательного процессов, он считал, что школа должна давать реальные знания, которые бы обеспечивали достижения цели умственного развития и нравственного усовершенствования личности обучаемого [1].

В настоящее время **актуально** воспитание таких нравственных качеств, как честность, благородство, скромность, коллективизм, стремление делать добро, активно противостоять злу, подлости, помогать слабым и обездоленным, уважение общественных интересов и взаимное уважение. Всё это напрямую входит в физическую культуру личности и должно планироваться в виде конкретных воспитательных целей на занятиях физическими упражнениями.

Дисциплина – это также категория нравственная.

Урок физической культуры – место разнообразных коллективных действий и переживаний, накопления опыта нравственных взаимоотношений. На уроках, особенно в условиях обновленного содержания образования, учащиеся приучаются к самостоятельной работе, для успешного осуществления которой необходимо соотносить свои усилия с усилиями других, научиться слушать и понимать своих товарищей, сопоставлять свои знания со знаниями остальных, отстаивать мнение, помогать и принимать помощь. На уроках школьники могут переживать вместе острое чувство радости от самого процесса получения новых знаний и освоения новых двигательных действий, огорчения от неудач, ошибок [2].

В настоящее время перед учителями физической культуры стоит проблема обогащения нравственного опыта учащихся путем внедрения более продуктивных педагогических технологий (системно-деятельностный подход, личностно-ориентированный), способствующих актуализации собственной деятельности учащихся по решению поведенческих, этических и эстетических проблем в духовно-нравственной практике. Чтобы увидеть ребенка в процессе образования, его надо открыть, повернуть к себе, включить в деятельность [3].

Во время своих уроков и во время дополнительного компонента в нашей школе часто применяются такие формы, как диспуты, беседы, игры, соревнования, встречи с интересными людьми и т.д.

Все эти занятия объединяют общие признаки:

1. Тесное взаимодействие учителя и ученика.
2. Высокая степень организации мыслительной деятельности.
3. Сочетание коллективных форм работы с индивидуальными.
4. Повышение степени эмоционального воздействия на учащихся.
5. Формирование духовно-нравственных качеств личности школьников.
6. Максимальная познавательная самостоятельность.

Мы считаем, что уроки физической культуры создают исключительные условия для нравственного воспитания учащихся. В играх и упражнениях раскрывается характер ребёнка. Именно здесь развиваются чувства коллективизма и патриотизма, упорство и настойчивость, смелость и честность, происходит становление духовных и физических качеств личности.

Формирование морально-волевых качеств неразрывно связано с воспитанием нравственных черт личности. Очень важно воспитывать взаимопомощь. На своих уроках педагоги исключают насмешки по отношению к физически слабым одноклассникам, учат помогать товарищам, преодолевать неудачу, содействовать в их стремлении чуть-чуть подняться над собой.

Система физического воспитания, объединяющая урочные, внеклассные и внешкольные формы занятий физическими упражнениями и спортом, должна создавать максимально благоприятные условия для раскрытия и развития не только физических, но и духовно-нравственных способностей ребёнка, его самоопределения.

Каким бы отличным не было бы проведение уроков физической культуры без внеклассной работы, нельзя решить задачи воспитания морально-волевых качеств, формирования гармоничной личности.

На уроках и внеклассных занятиях мы стимулируем формирование коллективизма как способности к совместным усилиям, направленным на достижение общей цели. Особенно благоприятны условия для этого в ходе спортивных командных игр.

В школе-лицее № 101 реализуется проект «Школа здоровья», в рамках которого ведется внеклассная спортивная работа:

1. Школьные спортивные секции постоянного действия (легкая атлетика, волейбол, баскетбол, футбол, тоғызқұмалақ, шахматы, национальные игры)
2. Внутришкольные соревнования между классами, между параллелями.
3. Спортивные праздники: «Будь здоров», «Мы будущее Казахстана», «Ты, я, он, она – спортивная страна» и т.д.
4. Соревнования «Мама, папа, я – спортивная семья», где активно в процесс вовлекаются родители наших учеников.
5. Соревнования, посвященные Дню Первого президента и Дню Независимости Республики Казахстан.
6. Соревнования по национальным играм.

Игровая деятельность детей всегда связана с возникновением и развитием определённых взаимоотношений. В игре позиция каждого ребёнка активна. Он играет, пока этого сам хочет и пока ему интересно, активно ищет товарищей для игры, вступает с ними в определённые отношения.

Игра способствует тесному общению детей, установлен контактов между ними, возникновению чувства симпатии и антипатии. Коллективные игры на уроках физической культуры сплачивают детей, способствуют формированию товарищеских отношений между ними. В таких играх детям необходимо согласовать свои действия с действиями других участников игры, выполнять общеустановленные правила, быть справедливыми к своим товарищам. Многие игры включают в себя элементы состязаний. Кто самый меткий, самый ловкий, самый быстрый. В игре кто-то выигрывает, а кто-то проигрывает. Такие ситуации позволяют формировать справедливое отношение и к проигравшим, и к собственным успехам, основанное на доброжелательности, желании помочь товарищу, научить его тому, что он ещё

не умеет делать. Содержание некоторых подвижных игр требует, чтобы играющие выручали товарищей по команде. При этом они сами рискуют попасть в трудное положение.

Таким образом, здесь решается нравственная задача – забывая о своих личных интересах, участник игры оказывает помощь товарищу. Являясь членом команды, играющий должен понимать о коллективных интересах, о солидарности членов команды. В процессе игры создаются ситуации, в которых можно и нужно формировать правильное отношение к выигрышу и проигрышу, умение честно играть, с уважением, доброжелательно относиться к своим противникам в игре.

Подвижные игры способствуют воспитанию ловкости, смелости, настойчивости. Существенная их роль в нравственном воспитании, в процессе игры дети учатся общаться друг с другом, ищут себе партнёров, договариваются с ними об условиях игры, требуется точное выполнение правил [4].

Интерес к истории и культуре казахского народа можно и нужно прививать через игры культурно-этнической направленности. Не просто разучить с учениками правила игры, а обязательно заинтересовать детей и побудить интерес к изучению истории зарождения игры, какой глубокий смысл заложен в игре, что она развивает, какие качества и т.д.

Воспитание патриотизма проявляется в формировании чувства гордости за успехи своих соотечественников на международных соревнованиях. Мы организуем встречи учеников с известными спортсменами нашего города, которые в ходе встречи рассказывают о том, как они шли к успеху, какие чувства испытывают, находясь на пьедестале, как важно понимать, что ты часть огромной страны. Своими успехами наши герои показывают, что через упорный труд можно достичь высоких результатов.

Таким образом, на уроках физической культуры и во время внеклассных спортивных мероприятий мы стараемся реализовать напутствие великого педагога-просветителя Ы. Алтынсарина. Нравственное воспитание происходит, прежде всего, в процессе обучения – главным виде деятельности в школе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. А. Уразбеков. Этические воззрения Ибрая Алтынсарина. Алма-Ата, 1974, с 47
2. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания. Учебное пособие. -М.: Педагогическое общество России, 2002.
3. Азбука нравственного воспитания. – М.: Инфра, 2009.
4. Каптерев П.Ф. О семейном воспитании: Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / И.Н Андреева. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 95 с.

*Кожамжарова Ж. Б.
школа-лицей №101
учитель русского языка и литературы*

МИНИ-ПРОЕКТЫ, ИССЛЕДОВАНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Актуальность теоретических основ обновленного образования в том, что они предполагают изменение форм общения учителя с обучающимися на уроках, каждый ученик самостоятельно работает большую часть времени урока, учится достигать цели, учится планированию, контролю и оценке своего исследования. И именно исследовательская деятельность формирует важные компетенции учащихся, реализует принципы

лично-ориентированного обучения, когда учащиеся дело могут выбрать по душе. Также эта технология дает возможность расширять содержательное предметное единство тем проектов. И еще важное преимущество – учителя и ученики могут воспользоваться готовыми, выполненными учениками или педагогами проектами и исследованиями.

Исследовательская деятельность применяется в основном для усвоения сложных тем и имеет трехчастную организацию учебного процесса:

- 1 этап поисковый
- 2 этап аналитический
- 3 этап практический.

Работа над проектом способствует интеграции предметов. Во время работы ученики показывают ряд ценных качеств: организованность, целеустремленность, самостоятельность.

В школе-лицее №101 ежегодно проходят научно-практические конференции. Обучающиеся пробуют свои силы в исследовательской деятельности. В этом году в онлайн режиме с учащейся 7 класса Б Мэкен Сабина с ноября 2020 г. начали готовить проект «Как живет русский язык в социальных сетях».

Также в течение года провожу онлайн уроки-исследования. Например: на вводном занятии в 5 классе Б «Мы и природа. Как охранять природу»

ознакомила ребят с основами проектной деятельности. Затем опросила учеников, какие темы их интересуют, над какими вопросами они хотели бы поработать. Так выявила темы, интересующие ребят. Были сформированы 4 группы из учащихся 5 класса Б. Ученики после определения темы проекта занялись постановкой целей и задач. Здесь я уже ученикам помогла в формулировке целей, задач. Дальше консультировала, направляла, корректировала их работу. Затем ученики составляли план работы и записывали в тетради.

В 5-6 классах учитель должен принимать «максимальное участие на всех этапах в форме организующей, стимулирующей и обучающей помощи и руководства, не подменяющих самостоятельную работу учащегося»[3, с.23]

При групповом обсуждении на этапе выбора средств и методов выполнения проекта остановились на таких средствах и методах выполнения проекта: самостоятельная работа с книгой (чтение, изучение, анализ книжных источников; различные интернет-ресурсы; мониторинг, моделирование и обобщение). Ребята сами выбрали форму представления наглядно-графического материала. Остановились на оформлении плаката. Защита мини-проектов была проведена на последнем уроке по теме «Климат и природа».

Положительно, что в работе над различными проектами и исследованиями участвуют все ученики, но, конечно, лучше справляются наиболее подготовленные и одаренные дети. Поэтому очень важно правильно сформировать группы.

Заметила, что обучающиеся, которые проявляют интерес к исследовательской работе, хотят участвовать в творческих конкурсах, олимпиадах. Им в помощь разработала всевозможные инструкции, памятки, критерии оценивания. Например:

ПАМЯТКА

Основные требования к оформлению проекта

Пояснительная записка

Титульный лист (название учебного заведения, класс, автор, название проекта, научный руководитель, место издания, год издания).

Содержание (перечень частей проекта).

Абстракт – краткая характеристика содержания (при необходимости на иностранном языке).

Введение

Основная часть, состоящая из глав.

Заключение

Список используемой литературы, интернет-ресурсы

Приложения

Уроки-исследования, мини-проекты интересны учителю тем, что они дают возможность оценить степень обученности школьников, их способность к самостоятельной творческой работе, а также способствуют развитию навыков: слушание, говорение, чтение, письмо.

Исследовательская работа выгодна: ученики оказываются более приспособленными к жизни, умеют адаптироваться в разнообразных ситуациях, могут работать плодотворно в различных коллективах. Именно проекты, уроки-исследования позволяют ученикам выполнять самостоятельную работу в сочетании с групповой организацией деятельности и выбирать различные формы внеклассной работы и многочисленные источники, пользоваться уже готовыми исследованиями. «Но мерилом успешности проекта является его продукт»[1,с.2].

В школе-лицее №101 у каждого учителя есть и тема исследования, над которой учитель работает в течение года или двух лет. Тема моего двухгодичного исследования – «Инновационный подход к обучению». Цель исследования – обобщить и проанализировать опыт работы. Задачи:

- выявить, что может обеспечить нестандартную организацию современного урока;
- показать, какими педагогическими технологиями я пользуюсь.

Исследовательская деятельность на уроках русского языка и литературы и учащимся, и учителям позволяет развить логическое мышление, раскрыть внутреннюю логику проблемы, которую надо решать, умение рассматривать проблему с разных точек зрения, создавать доказательную базу и характеристики.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Поливанова К.Н. Проектная деятельность школьников. – М.: Просвещение, 2011.
2. Савенкова А.И. Путь в неизведанное. Развитие исследовательских способностей школьников. – М.: Генезис, 2005.
3. Ступницкая М.А. Новые педагогические технологии: организация и содержание проектной деятельности учащихся. – М.: Первое сентября, 2001.

*Н. Д. Койлыбекова, Л. Омирбек
қазақ тілі мен
әдебиеті мұғалімдері
«№2 жалпы білім беретін мектебі» КММ, Теміртау қ.*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

*«Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе –
ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде»
Ы.Алтынсарин*

Ертеңгі күннің бүгінгіден гөрі жарқын болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән.

Білім негізінен пән арқылы берілгендіктен, әр пәнді заман талабына сай өз деңгейінде игерту, қай кезде болмасын, ең маңызды мәселе болып келгені даусыз.

Білім берудің талабына сай әр кезеңдегі білім парадигмалары өз міндеттерін атқарады. Ал, бүгінгі талап басқаша. Мұндағы басты мақсат – келешек ұрпақты жан-жақты қалыптастыру, яғни, терең білімді, рухани шығармашылық қабілеті жоғары, сыни ойлау мүмкіндігі бар, өз бетімен ізденіп, игерген білімін іс жүзіне асыра алатын тұлға дайындау.

Мақсат – айқын. Аталған мақсатқа жетудің тиімді жолы ретінде оқытудың әр алуан технологиясын, әдістемесін пайдалану керек екені сөзсіз.

Бүгінгі оқыту жүйесінде әр түрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, нәтижелер беруде. Бұлар оқушының жеке қасиетін аша отырып, азамат етіп тәрбиелеумен қатар оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды.

Ұлы ағартушы ғалым Ы.Алтынсариннің «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде» - деген сөзін ескере отырып, сабақтарымызда мүмкіндігіне қарай жаңа технологияларды пайдаланып отырсақ, оқытушының да, білім алушының да ұтары мол деп ойлаймыз. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану ұстаздың шеберлігіне байланысты.

Осы орайда, біз сіздерге өз тәжірибемізде қолданып жүрген бірнеше жаңа әдіс-тәсілдермен бөліскіміз келеді.

1. «Learnis» бағдарламасы <https://www.Learnis.ru/388463/> қолдану- ұстаз үшін де,білім алушылар үшін де, соның ішінде оқу сауаттылығына , мәтіндермен жұмыс жасауға өте ыңғайлы. Бұл бағдарлама жеке немесе топтық сабақ үшін де өте қолайлы. Мектеп оқушылары компьютерден де, планшеттен де немесе телефоннан да кіре алады, бұл жағдайда әр білім алушы үшін сілтеме жеткілікті..Бұл өте ыңғайлы және қарапайым әдіс.

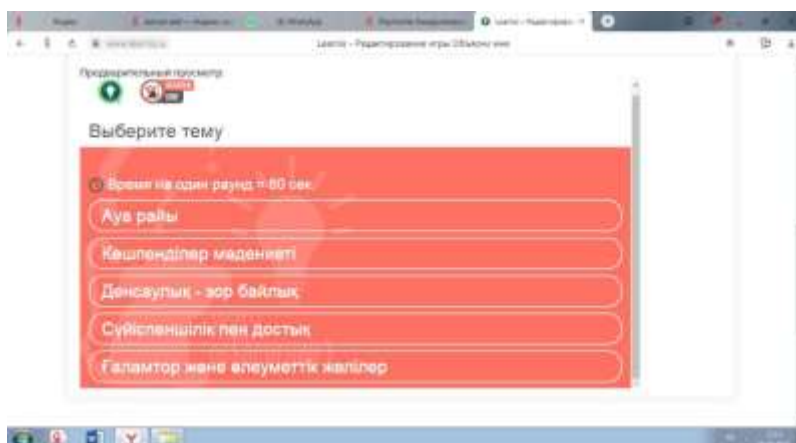
Сонымен қатар қазіргі жағдайға байланысты осы жаңа технологияларды қашықтықтан оқытуда да қолдануға өте тиімді. Көп сөзден гөрі білім алушы көзбен көретін дүниеге қызығары анық.Қазіргі уақытта білімді дайынында қабылдамай,оны өздігінен ойланып табу тұлғаны дамытатынын,өз еңбегі есінде ұзақ сақталатындығы дәлелденіп отыр. Яғни, білім алушы теориялық білімін практикалық тұрғыда еркін қолдана алады. Ал бұндай мақсатқа әр сабақта белсенді әдістерді қолдану арқылы жететініміз сөзсіз.

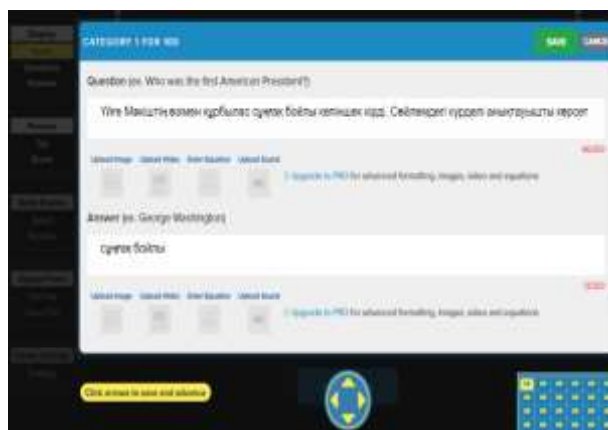
Ұстаз үшін тиімділігі бұл білім беру бағдарламалары арқылы көптеген қосымша тапсырмалар дайындауға болады және сол дайындаған тапсырмаңыздың барлығы галереяда сақталады,бәріне қолжетімді болады.

Ал білім алушылардың оқуға қызығушылығы артады, іскерлік дағдысы, ойлау белсенділігі, тапқырлығы, өзіне деген сенімі қалыптасады, пікір таластыра білуді, ойын жүйелі түрде жеткізуді, зерделеу қабілетін дамытуды, салыстыру, байқағыштық қасиеттерін үйренеді.

2.«Learnis» платформасының «Терминологиялық ойындар» (Терминологическая игра) бағдарламасы өтілген тақырыптарға қайталау жұмыстарын жүргізгенде қолдануға болады.Тараулар бойынша сұрақтарға жауап алып,өтілген сабақтарды пысықтауға жақсы. <https://www.learnis.ru>

3. «PlayFactile» <https://youtu.be/C7e3rtTn7uw> бағдарламасы арқылы білім алушыларды топқа бөліп, сайыс сабақтарын өткізуге болады және деңгейлеп тапсырма беруге өте қолайлы. Ұпайлары сұрақ деңгейіне қарай құрылымдалған. Алдын ала құрылған тапсырмалар сабақ барысында мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді және оқушылардың да білімге деген құштарлығын арттырады. Оқушылардың қызығушылы артады. Көбінесе бұл әдіс оқушылардың үй тапсырмасын немесе өтілген тарауды қайталануда қолданылады. Бұл әдіс оқушылардың өздеріне жауапкершілік артады, бәсекеге қабілеттілігі артады, өмірде қолдануға мүмкіндік алады. Егер білімді ұрпағымыз қоғам қажетіне сай болып жатса, бұл-біздің еңбегіміздің жемісі.

Ал, «ZipGrade» бағдарламасы <https://youtu.be/YQWl-Rkx-aY> арқылы тестіні аз уақыт ішінде тексеріп, сыныптың тест нәтижесін шығаруға болады.

Сонымен қатар сабақ барысында осындай жаңа әдіс-тәсілдерге жүгіну оқытушыға уақытты үнемдеуге, аз уақыттың ішінде бірнеше баланың білімін бағалауға, бағдарламадағы материалды қай дәрежеде меңгергенін айқындауға мүмкіндік береді, яғни бұл арқылы біз баланың білім деңгейін тиімді қадағалай да аламыз.

Өзіміз сабақ беретін орта және жоғарғы сыныптарда оқушылардың танымдық ой-өрісін қалыптастыру мақсатында сабақтың әр кезеңінде, атап айтсақ -жаңа тақырыпты түсіндіру алдында, өтілген тақырыпты қайталау мақсатында, жаңа тақырыпты бекіту үшін сабақ соңында немесе пән апталықтарында, сыныптан тыс өткізілетін шараларда осы аталған сандық әдістерді қолдануға көп көңіл бөлінеді.

Нәтижесі де жоқ емес, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артты. Қабілеті төмен оқушылардың сабаққа қызығушылығы жоғарыласа, қабілетті, дарынды оқушылардың оқытудың зерттеушілік-ізденушілік деңгейі көтерілді. Сабақ барысында үнемі белсенділік, алға ұмтылушылық сезіледі...

Мұндай жаңа технологияларды пайдаланып оқыту барысында оқытушыға қойылатын негізгі талап баланың берген жауабын түзету, берілген тапсырманы орындау жолдарын көрсету, балаға өз ойын рет-ретімен толық жеткізуді үйрету болып табылады. Өз ойын қысылмастан айтуға мүмкіндік беру, оған пікір еркіндігін сездіру баланың сол сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Ұстаз алдында тұрған басты мәселе-оқытудың тиімді әдістерін дұрыс таңдау. Қазіргі заман білім алушыға ғылым мен техниканың бар мүмкіндіктерін ұсынуда. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал оқушы тыңдайды, қабылдайды, ойлайды, т.б. таным әрекеттерін жасайды.

Олай болса, ойымызды қорыта келе айтарымыз, жаңа технологияларды ұтымды қолдану-білімді болудың алғы шарттарының бірі деп ойлаймыз.

Егер жүйелі түрде оқу үрдісінде жаңа технологияларды ұтымды қолданып отырсақ, біріншіден, оқытушы ұтады, яғни, ол сабақты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады, екіншіден, оқушы да ұтады, себебі өз ойын еркін жеткізуге мүмкіндік алады, өз бетімен еңбек етуге ұмтылады, өздерін сөйлету оқушының ой-өрісін дамытуға септігін тигізеді, оның тақырып бойынша танымы кеңейеді.

Ұлттың болашағы ұрпағымыздың сапалы білім мен саналы тәрбиені бойларына сіңіре алуында және де ұстаздардың қажырлы еңбегінде деп ойлаймыз. Ұстаздардың өз ісіне жауапкершілігі, ізденгіштігі, кең жүректілігі – олардың өмірге құштарлығының, жастық жігер, жалынының күш-қуат алар қайнар бастауы. Сондықтан өзін, өз еңбегін құрметтейтін ұстаз өзінің алдында егеменді елдің ұл-қыздары отырғанын бір сәт естен шығармауы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А.Қ.Әлімов. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2014 ж.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. 2016 ж.
3. Ғаламтор желісінен....«Learnis» «PlayFactile», « ZipGrade» білім беру платформасы.
4. Қазақстан мектебі. №6 «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі». 2008

*Колесникова О.И., Елишина Л.С.
учитель географии, учитель физики,
КТУ «Школа-лицей №101»,*

ЭЛЛЕКТИВНЫЙ КУРС ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ «МИР ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК», КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 5-6 КЛАССОВ

Ключевые слова: инновации в образовании, реформы, программа, элективный курс, функциональная грамотность, самореализация

Аннотация

В статье освещается опыт работы по разработке и адаптации элективного курса по естествознанию, как одной из форм инновации в учебном процессе, которая сочетает эффективные технологии с разноуровневыми заданиями на развитие функциональной грамотности и позволяет сформировать личность с развитым критическим мышлением и высоким уровнем саморегуляции

С древних времён перед всем человечеством стояла проблема передачи будущему поколению своих знаний и норм поведения. Но мир развивался не столь стремительно, а объём знаний был не столь «необъятным», поэтому и изменения в образовании не требовали динамичности. Человечество прошло долгий путь пока осознало, что главный ресурс, которым оно обладает, это не запасы природных богатств или достижений техники, а сам человек. Наша Республика молодое суверенное государство. По запасам многих минеральных ресурсов мы входим в первую десятку в мире, что не скажешь о других сферах экономической и социальной жизни. Перед Казахстаном стоял выбор, как развиваться: либо за счет минеральных богатств, либо за счет населения. Наша страна сделала выбор в пользу второго. Поэтому с момента своей независимости Казахстан очень чётко осознал необходимость реформирования образования. Невозможно было, меняя политическую, экономическую структуру страны, оставить образование без изменений. С 1991 года Казахстан находится в поиске наиболее эффективных направлений реформирования образования, осознавая, что главный капитал Государства – это его население. Для нашего Государства, заинтересованного в экономическом развитии, улучшении благосостояния населения, инновации в образовании стали приоритетны. Сегодня видно, что застой в системе преподавания это негативное явление, отрицательно сказывающееся на государстве и обществе.

Инновации – педагогические новшества, направленные на содержание образования, организацию и управление учебным процессом, повышение его качества, совершенствование технологий обучения, воспитания и оценки. [онлайн на: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/52119/1/klo_2014_054.pdf] (получено 21 июня 2021г).

Цели инновационных технологий в образовательном процессе это усовершенствование системы, повышение качества знаний и функциональной грамотности учащихся, качественное изменение личности ученика. Одним из способов осуществления поставленных целей является использование программ, которые помогают решить проблемы в обучении. Главные задачи подобных программ – формирование нестандартного мышления и максимальное развитие способностей учащихся.

Программа «Мир естественных наук» разработана для занятий с учащимися 5-6 классов. Данный курс направлен на формирование функциональной грамотности, углубление и закрепление знаний. Занятия по данной программе развивают интеллектуально-творческий потенциал ученика. В силу того, что каждый ребенок является неповторимой индивидуальностью со своими психофизиологическими особенностями и эмоциональными предпочтениями, необходимость предоставить ему как можно более полный арсенал средств самореализации очень актуальна. Освоение множества технологических приемов при работе

с разнообразными материалами в условиях простора для свободного творчества помогает ученикам познать и развить собственные возможности и способности, создает условия для развития инициативности, изобретательности, гибкости мышления. Программа дает возможность обучающемуся как можно более полно представить себе место, роль, значение и применение изучаемого материала в окружающей жизни. Программа позволяет реализовать компетентностный, личностно ориентированный, деятельностный подходы. Развитие коллективного и индивидуального исследования, обучение в действии, побуждает к наблюдениям и экспериментированию.

Работа по программе предполагает включение в образовательный процесс основные блоки: «Мир науки», «Мир наблюдений и исследований в географии», «Мир наблюдений и исследований в физике», «Мир наблюдений и исследований в химии», «Мир наблюдений и исследований в биологии и экологии», «Мир вокруг нас». Учащимся предоставлены темы проектов. В приложении – представлены задания на развитие функциональной грамотности, логического мышления, практических навыков.

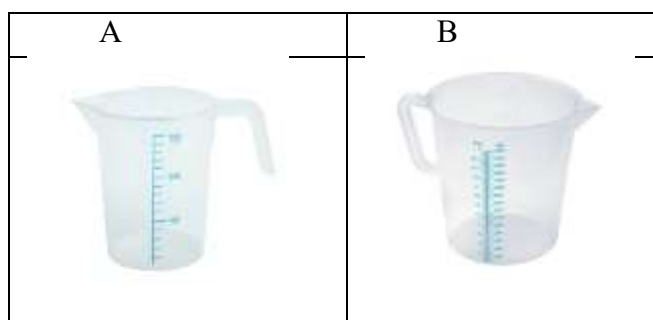
Задания составлены в соответствии с принципом от простого к сложному. При этом тесно связаны с учебным курсом естествознания. Например, в пятом классе в долгосрочном планировании есть тема «Сбор и запись данных» с целями обучения:

5.1.4.1 – определять параметры объектов в единицах измерений

5.1.4.2 – фиксировать данные наблюдений и измерений

В программе «Мир естественных наук» предусмотрена тема «Цена деления прибора», в которой помимо теоретических знаний, даются задания.

1. Мама очень вкусно готовит, особенно пироги, торты, блины. На кухне ей необходимы измерительные приборы, т.к. приготовление многих блюд требует точных пропорций и веса. Какой из предложенных мерных стаканов ей лучше подарить? Почему?

3. Рустам и Анвар решили на 8 марта для мамы испечь бисквит. Нашли рецепт:

Яйца - 4 шт. Сахар - 120г. Мука - 120г. Ванильный сахар –4г.

Купили продукты: десяток яиц, 1кг муки, 1кг сахара, пакетик ванильного сахара 20г. Стали готовить. Только у Рустама оказались кухонные весы на 20кг., а у Анвара на 1кг.

Рустам	Анвар
	
1) Определите шкалу деления на весах Рустама.	1) Определите шкалу деления на весах Анвара.

2) Нарисуйте, где должна находиться стрелка на весах Рустама, показывающая 120г сахара / муки	2) Нарисуйте, где должна находиться стрелка на весах Анвана, показывающая 120г сахара / муки
3) Нарисуйте, где должна находиться стрелка на весах Рустама, показывающая 4г ванильного сахара	3) Нарисуйте, где должна находиться стрелка на весах Анвана, показывающая 4г ванильного сахара

5класс. Раздел «Процессы в живой и неживой природе». Обучаемые в стандартной программе предмета Естествознания ознакомились в рамках темы урока «Какие виды энергии известны человеку?» с таблицами «Калорийности продуктов» и «Примерными затратами энергии при различных видах деятельности человека». Им было предложено выполнить задание:

1. По меню школьного обеда произвести расчеты общей энергетической ценности продуктов.

2. Рассчитать сколько времени надо играть в футбол или заниматься быстрыми танцами, чтобы потратить полученные организмом килокалории за школьным обедом.

Сделать эту работу в течение урока не удаётся. А вот на занятии курса «Мир естественных наук» при рассмотрении темы «Энергия и человек», эта работа была выполнена, обсуждены результаты и сделан вывод в виде ответов на вопросы:

1. Какая информация нужна была для выполнения заданий?

2. Какие математические знания, умения и навыки пригодились?

3. В чем причина увеличения веса детей? Какие рекомендации Вы бы им дали?

6 класс. Тема в стандарте программы предмета Естествознание «Какое количество электрической энергии мы оплачиваем?». На данном уроке, обучаемые знакомятся с применением и счетом электрической энергии в домашних условиях. В рамках курса «Мир естественных наук» обучаемые приобретают знания о Едином платежном документе, о трех ступенчатом тарифе оплаты за потребленную электрическую энергию по прописке жителей в квартире. В режиме реальных событий выдвигают идеи об экономии электрической энергии, о экологически грязной тепловой энергии ТЭС используемых в г. Караганде для получения электроэнергии. При решении задач по сумме оплаты, обучаемые применяют свои знания о процентах, видят наглядно ценность и значимость своих знаний по математике.

Использование данной программы, даже на уровне апробации дало хорошие результаты и является одной из причин повышения качества знаний по предмету Естествознание в третьей четверти по сравнению со второй, а также по итогам года.

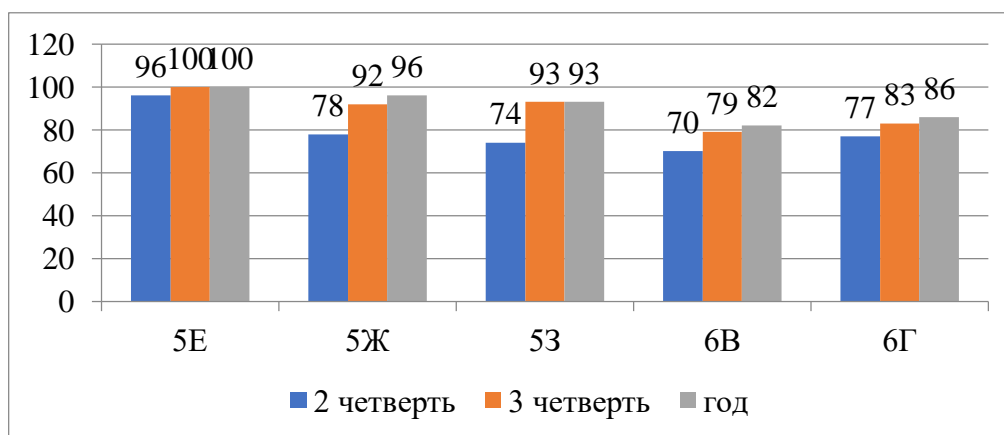

Рис. 1 Динамика качества знаний по естествознанию

Качество знаний по предмету в 5-6 классах достаточно высокое: от 70% до 100%. Да результат хороший. Но включая задания по функциональной грамотности в СОЧ, мы видим,

что именно они больше всего вызывают затруднения у учащихся. Умения ориентироваться в новой информации, умения добывать новую информацию и связывать ее с фиксированными традиционными знаниями – вот какую задачу мы пытаемся решить курсом «Мир естественных наук» на пути формирования функциональной грамотности наших обучаемых.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон РК «Об образовании»,
2. Н.А. Назарбаев «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»
3. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования РК в 2019-2020 учебном году», г. Нур-Султан – 2019
4. А.А. Леонтьев «Деятельный ум», М., 2001;
5. 6. Л.А. Верховцева, О.А. Костюченко, М.В. Ушакова «Естествознание», А.: 2017г

С. Б. Кенжегозина
тарих пәні мұғалімі
«№1 мектеп-гимназиясы»КММ, Сәтбаев қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ.

Қазақ даласындағы алғашқы ағартушы педагог – Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдық мерейтойы ел Тәуелсіздігінің 30 жылдығымен тұспа-тұс келіп отыр. Бұл – біз үшін үлкен мереке. Ыбырай Алтынсариннің шығармалары әр баланың жүрегінен кеңінен жол тапты. Ал оның еңбегі қазақ халқының білім көкжиегінің кеңеюіне, рухани-мәдени жағынан гүлденуіне, экономикалық дамуына зор ықпал етті.

Ыбырай Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары ХІХ ғасырдың екінші жартысында демократиялық орыстың қоғамдық ой-пікірлерінің ықпалымен қалыптасты. Ол өз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырыған жақты, педагогтік-демократиялық көзқарастың негізін салды. Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының өзіне тән ұлттық-тәрбие үдерістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бүгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды.

Халықтық ұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы ұлттық мектептердегі оқыту ісінің әдістемесінің бірі- оқытудағы оқу үрдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу үрдісіндегі жаңашыл идеясының бірі – оқулықтар мен оқу құралдарын орыс графикасына сүйене отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды.

Атақты ғұлама Әбу Насыр әл-Фарабидің «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне апат әкеледі» - деген сөзі бәрімізді қатты ойландыру керек. Ең алдымен, тәрбиенің дәстүрмен тығыз байланысты екенін тұңғыш қарастырған К.Д. Ушинский болды. Ол өз еңбектерінде тәрбиенің халықтық сипатына, еңбектің тәрбиелік сипатына және тәрбиедегі адамгершілік мәселелеріне көңіл бөле отырып «Тәрбие көзі – халықтық педагогика» деген тұжырымға келген. Осы идеяны қазақ жерінде жалғастырушы ағартушы Ыбырай Алтынсарин адамгершіліктің мынандай жеті қасиетін атап көрсетеді:

1. Имандылық
2. Жоғарғы әділдік
3. Адалдық, ақкөңілділік
4. Сыпайлылық, момындық

5. Адал ниетпен өсиет беру
6. Жомарттық, қайырымдылық
7. Дұрыс заңдылық.

Яғни, жас ұрпақтың – ақыл-ойын, сезімін үйлесімділікте ұстай білетін, өнегелі мінез қалыптастырып, адамгершілік қағидаларды меңгерген адам болып өсуіне барлық ынтасымен кірісе отырып, өзінің туындыларын сол бағытқа арнайды.

Ұлттың рухани-адамгершілік, әлеуметтік тұрғыдан өсіп-жетілуі білімнің мазмұндылығы мен маңызына, оған деген көзқарасқа тікелей қатысты. Ал жеке тұлға мен қоғам құндылықтарын қалыптастыру барлық кезеңдерде өзекті мәселе болып келгені мәлім. Олай дейтініміз, осы рухани-адамгершілік құндылықтардың мәні, тәрбиелік маңызы туралы ғұламалар, ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсарин өз еңбегінде құнды ой-пікірлерін кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырған.

Ғасырлар қойнауынан жеткен жәдігерлердің өнегелік сипаттарын, тәлімдік тәсілдерін тиімді қолдансақ, ғибраттың нағыз қайнар көзінен сусындаймыз.

Мектеп бағдарламасында Ыбырай Алтынсариннің шығармашылығын меңгертуге көңіл бөлінген. Мектеп табалдырғын жаңа аттаған бүлдіршін «Кел, балалар, оқылық» өленің жаттап өссе, кейінгі сыныптарда ұлы ағартушының тәрбиелік мәні өте жоғары әңгімелері мен лирикаға тұнып тұрған өлеңдерін оқып-үйренеді. Үйреніп қана қоймай, сол туындылардың астарында жатқан адамгершілік асыл қасиеттерді бойларына сіңіріп өседі. Әр шығармасында Ыбырай Алтынсарин адамгершілікке сай келетін жақсылық істердің не екенін ашып беруге тырысады. Ол халық қамын ойлау, қоғам пайдасын өз жеке басы пайдасынан жоғары қою адамгершіліктің ең жоғары өлшемі деп санайды. [1]

Ағартушы-жазушымыз, кемеңгер-ғұлама ұстаз Ыбырай Алтынсарин еңбектерінде баланы елін, жерін сүйуге, табиғатты аялауға, имандылыққа, әдептілікке, қайраттылыққа, еңбек етуге тәрбиелеудің ұлттабиғатына лайық небір тамаша әдістерін ұсынады. Ыбырай Алтынсарин адам тәрбиесіне зор мән берген. Оның бүкіл өмірі, еңбектері, негізінен үлгілі-өнегелі адам тәрбиелеу ережесі десе болады. Ыбырай мұрасын мәңгілік өнеге мектебі деп айтуға болады. Қазіргі уақытта жан аямай кәсіп қылудан безінетін «бейнет көрмей дәулет жоқ екенін» парасаттамайтын, ұрлық пен қулықты қызық көретін жастарды жақсы мінез-құлық пен имандылыққа үйрететін, ел болып ер жетуімізге жол көрсететін асыл – Ыбырай мұрасы.

Ыбырай Алтынсарин – бар саналы ғұмырын туған халқын өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің «желкілдеп өскен көк шөптей» жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған.

Ыбырай Алтынсарин бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды. Ыбырай Алтынсарин өз шығармаларында адамның бойындағы ұлы қасиет – адамгершілік – рухани тәрбиенің маңыздылығын ең басты құндылық деп санады. Оның әңгімелерінің құрылымы, мән-мағынасы, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше әсер етіп, баланың қызығушылығын оятып, баланың бойына тереңінен тәрбие нәрін құйып, қоғамда адамгершілігі жоғары адамдар қалыптастырады.

Қазақ халқының ежелден келе жатқан рухани қазынасының бірі ибалы ұл, инабатты қыз-өмір көркі, әдептілік белгісі иіліп сәлем бергені деп келер ұрпаққа тәрбие беріп, адал ниет, ақ тілек білдіріп отырған. Рухани-адамгершілік тәрбиесі өзіндік сананы дамытуға жағдай жасауды, жеке тұлғаның әдеп ұстанымын, оның қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлерімен келістірілетін моральдік қасиеттерін және бағдарларын қалыптастыруды болжайды.

Рухани-адамгершілік құндылықтармен білім жүйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт. Оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу-бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Еліміздің үлкен бір проблемасы жастар проблемасы болып есептеледі. Ендеше бүгінгі алға қойған мақсат Ыбырай

Алтынсариннің еңбек, тәртіп, тәрбие идеяларына тоқталып, қазіргі заман талабымен ұштастыру. Бүкіл адамзат қоғамындағы материалдық және рухани байлықтың бәрә де адам еңбегінің құдіреті арқылы жүзеге асады.

Адам бақытындағы еңбектің өте зор рөлін Ыбырай Алтынсарин чехтың ХҮІІ ғасырдағы ұлы философы Ян Коменскийдің сөзімен түсіндіре келіп: «Кімде – кім өз адал еңбегімен өмір сүріп отырмыз дей алатын болса, сол адам ғана нағыз бақытты», - деп көрсетеді. Сол үшін де мұғалімдерден игілікті іс істеуді және жоғары адамгершілікті талап етіп отырады.

«Еңбек – байлық атаулының негізі. Ол бүкіл адамзат өмірінің алғы шарты. Адамның өзін жасаған еңбек» - деп Ыбырай Алтынсарин ғылыми түрде тұжырымдап көрсеткен. Еңбекті қадірлеу-оның шығармаларының басты тақырыбы өсиет, өнеге айта отырып, ой саларлықтай салмақ тастады. Адамның мінез-құлқын қалыптастыруда тәрбие рөлінің ерекшелігіне тоқталып, «бағып-қағып үлкен мән бер бала тәрбиесіне» жеміс ағашын өсіруші бағбан еңбегімен парапар.

«Дүниедегі жақсы атаулы күннің нұрымен, ананың ақ сүтімен бойымызда дарып сіңеді» - деп айтады. Міне, Ыбырай Алтынсариннің жас ұрпақты тәрбиелеуде жасаған тұжырымдамаларының барлығы қазіргі білім беру үрдісінде де басшылыққа алынған.

Қазіргі білім берудің өзекті мәселесі – жас ұрпаққа рухани-адамгершілік тәрбие беру. Құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру оның туған кезінен басталу керек. Халықта «Ағаш түзу өсу үшін, оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз-өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен мұғалімдер шешуші роль атқарады. Рухани-адамгершілік тәрбие – екі жақты процесс. Бір жағынан ол үлкендердің, ата-аналардың, мұғалімдердің балаларға белсенді ықпалын, екінші жағынан – тәрбиеленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым-қатынастарынан көрінеді. [2]

Адамгершілік тақырыбы – мәңгілік. Жас ұрпақтың бойына адамгершілік қасиеттерді сіңіру – ата-ана мен ұстаздардың міндеті. Адамгершіліктің қайнар бұлағы – халқында, отбасында, олардың өнерлерінде, әдет-ғұрпында. Әр адам адамгершілікті күнделікті тұрмыс-тіршілігінен, өзін қоршаған табиғаттан бойына сіңіреді.

Көрнекті педагог В. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», - дейді. Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз.

Ыбырай Алтынсарин өзінің барлық оқулықтарында, әдістемелік еңбектерінде жас ұрпақты тәрбиелеудегі оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін көтеріп, өзектілігін шешуге ұмтылды. Ыбырай Алтынсарин әңгімелерінің ішіндегі ең бір шоқтығы биік шығармасы - «бай баласы мен жарлы баласы». Қазақ қоғамындағы өмір шындығын, тап жігін аша отырып, ауыр тұрмыстың ыстық қазынасында пісіп, тағдыр-тауқыметін көрген кедей баласының сабырлығы мен көрегендігін, еңбекқор, өмірге икемділігін жазады.

«Талаптың пайдасы» деген әңгімесінде Ыбырай Алтынсарин еңбектенсең, талаптансаң, мақсат-мұратына жетерсің - дей келіп жастарды еңбекке шақырады. Балаға білім берудегі еңбекке баулудың рөлі өте зор деген ой тастайды.

Ыбырай Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тәрбиелеу, оқыту өз еңбегінің нәтижесін көруге, одан қанағат, ләззат алуға үйретеді, еңбек етіп үйренген адамға білім беру жеңілірек болады деген пікір ұсынады. Білім мен тәрбие берудегі Ыбырай Алтынсариннің алға қойған мақсаттарына тоқталсақ, жоғарда айтылғандай:

- Оқушыларға жан-жақты кең көлемде білім беру;
- Мұғалімнің рөлін жоғары көтеру;
- Оқулықтардың сапасына көңіл аудару;
- Оқу бағдарламаларын үнемі жетілдіріп, толықтырып отыру;
- Оқушылар білімін қосымша материалдармен толықтыру.

Ыбырай Алтынсарин адамгершілікке тәрбиелеу идеясын көтерді,оны шешу жолдарын іздестірді. Тәрбиенің қазіргі біз пайдаланып жүрген қай саласынан да Ыбырай Алтынсариннің көтерген идеясын көруге болады.

Білім беру сапасын жақсартудың бірден-бір жолы- жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Мұғалім оқушының табиға дарын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді қолдану керек. Бір сабақта бірнеше технологияны кезекпен,тиімді ,оқушыны жалықтырмай жүргізуге болады. Сабақ – ұстаздың көп ізденуінен,көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Ыбырай Алтынсарин да мұғалімдерге дәл осындай талап қойған болауын. Бұл Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеяларының өміршендігін көрсетеді. Мұғалімнің беделін көтере отырып, Ыбырай Алтынсарин мұғалімге талап қойған. [3]

Ыбырай Алтынсариннің өз халқын оқу-білімге, өнерге шақыруы, надандыққа, зұлымдыққа қарсы шығуы, сол кездегі әлеуметтік өмірдегі теңсіздіктің бетін ашып, өмір шындығын көрсетуі, жастарды жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуі оның шығармашылығының халықтық жағы болып саналса,сонымен бірге қазақтың қазіргі проза жанрының және балалар әдебиетінің аң алғашқы негізін салушылардың бірі болып табылады.

Ыбырай Алтынсариннің адамгершілік туралы идеялары эстетикалық тәрбиемен байланыста, бірімен-бірі ұштастырыла суреттеліп отырады. Оның шығармаларынан жазушының биік адамгершілік қасиетін,азаматтақ ұлы тұлғасын көруге болады.

Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологиялар бар. Атап айтсақ: Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп-саралап оқыту, БЛУМ таксаномиясы, проблемалық оқу,интерактивті,белсенді оқыту – қайсысын алсақ та негізінде Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Осы жерде «Новое- это хорошо забытое старое» - деген сөзбен келіспеуге болмайды.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің тиімділігінің басты көрсеткіші – білім сапасы мұғалімнің негізгі міндеті – оқушының білімге, өз бетінше ізденіске және шығармашылық жұмысқа баулу болып табылатыны бәрімізге белгілі.Елбасының жолдауында: «Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз» делінген.

Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси-экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса,тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сеніміміз мол. Ыбырай Алтынсариннің де алға қойған мақсаты- қайткен күнде де «қалың елі, қазағым» терезесі тең көсегелі, көрегенді мәдениетті, өнері өркендеген ел қатарына қосу болатын. Осы жолда сан кедергілерге кездесіп, «мыңмен жалғыз алысып»,аңсаған арманға жету жолында бойдағы бар күш-қайратын, ақыл-парасатын сарп еткен Ыбырай да қалың бұқараның шынайы қамқоршылары бола білді. Ыбырай идеяларын дамытып,қоғамда пайдалана білу үлкен бір жетістік деп ойлаймын.

Көрнекті әдебиетші ғалым Қ.Жұмалиев өзінің «ХҮІІІ-ХІХ ғасырлардағы қазақ әдебиеті» деген ғылыми-зерттеу еңбегінде педагог-жазушыға: «ХІХ ғасырда қазақ даласынан шығып, орыс, Еуропа мәдениетіне қол жеткен оқымысты,халық ағартушылар дәрежесіне көтерілген әрі педагог, әрі ақын-жазушы Ыбырай Алтынсариннің өз халқының келешегі үшін істеген еңбегі зор», - деп баға берді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ақылжанова М. Қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси көзқарастарының қалыптасуы. А,1975.
2. Жарықбаев Қ.Қазақ ағартушылары жастарды тәрбиелеу туралы.А,1965.
3. Кәкішев Т.Қазақ әдебиеті сынының тарихы.А,1994.

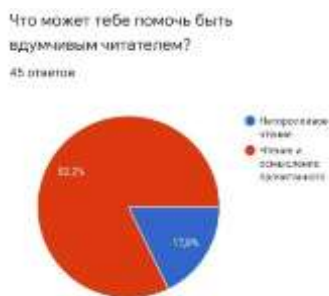
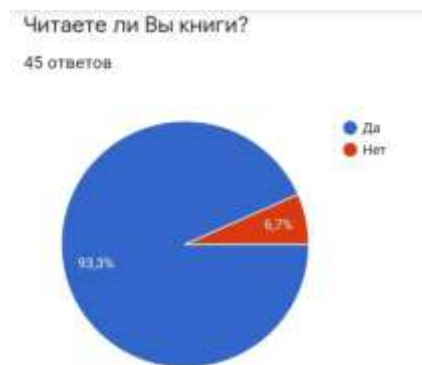
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ: СПОСОБЫ И ПРИЕМЫ

В условиях стремительно развивающихся информационных технологий наблюдается острый кризис читательской культуры и читательской грамотности школьников. Интерес к чтению, любовь к слову, литературе – редкость для современных подростков, подчас сам процесс чтения вызывает лишь скуку. Современные дети реже читают художественную литературу, а значит, перестают мыслить, духовно развиваться, теряются способности адекватно воспринимать и оценивать письменную информацию. Приобщение современного школьника к чтению, возрождение интереса к книге, рост престижности чтения – одна из ключевых задач школьного образования. Формирование у подрастающего поколения устойчивого интереса к чтению – задача современного общества. Сегодня необходимо искать пути для преодоления кризиса чтения в жизни школьников.

В КГУ «Лицей №2» с целью повышения уровня читательской грамотности школьников группа учителей-филологов разработала рабочие тетради для учащихся 8 класса. В ходе разработки дидактического материала были поставлены следующие задачи:

- изучить существующие проблемы, связанные с чтением в жизни современного школьника;
  - разработать анкету для учащихся 8 класса, провести опрос;
  - подобрать различные тексты с заданиями для тетради по развитию читательской грамотности учащихся 8 класса;
  - способствовать формированию умения работать с текстами различного типа.
- С целью изучения существующих проблем, связанных с чтением в жизни современного школьника, нами была разработана анкета для учащихся 8 класса. Ребятам было предложено ответить на несколько вопросов. Проведенный опрос показывает следующую картину:

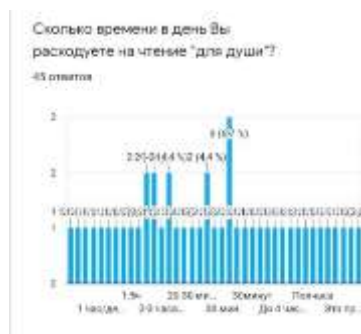
Вопрос №1

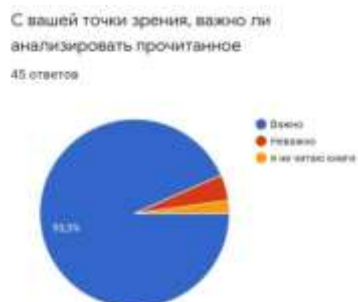
Вопрос №2

Вопрос №3

Вопрос № 4

Вопрос № 5

Книги каких жанров Вы читаете чаще всего?
45 ответов

Учащиеся Лицея №2 – дети с достаточно высоким уровнем учебной мотивации. Данные опроса показали в целом благоприятную картину в отношении чтения учащимися книг (вопросы №1,2). И все же мы видим, что в целом время, посвященное чтению для души, мизерное (вопрос №3). Вместе с тем опрос лицеистов показал, что большую роль в процессе формирования вдумчивого читателя учащихся играет чтение и осмысление прочитанного (82% респондентов – вопрос №4). Ученики лицея понимают, что чтение – это процесс, требующий вдумчивости и анализа (вопрос №5). Полученные результаты опроса мотивируют нас к поиску приемов, способных помочь школьнику стать более заинтересованным, талантливым и грамотным читателем, возродить в детях интерес к вдумчивому, живому процессу чтения.

Ученые-психолингвисты рассматривают чтение как познавательную деятельность, основной целью которой является понимание письменного текста, при этом этот процесс имеет несколько этапов: «встреча» с текстом, сам процесс чтения, осмысление его смысла и интерпретация. Говоря о читательской грамотности, мы затрагиваем более широкий круг вопросов и задач: грамотный читатель способен не только понять текст, но и осмыслить его более широко - от понимания значения слов, грамматики, структуры текста до знаний о мире. Именно поэтому в настоящее время чтение и читательская грамотность личности ценятся особенно высоко. Процесс «выращивания», формирования читательской грамотности требует определенных условий. Одно из них – регулярность. Второе – чтение текстов различных типов и стилей. Процесс пробуждения интереса к чтению видится нами как постоянное, регулярное обращение к тексту, осмысление его различных аспектов, интерпретация его содержания. При таком подходе чтение постепенно станет привычной формой интеллектуальной деятельности, все меньше будет вызывать чувства тревоги и скуки. В итоге будет формироваться читательская культура, воображение, развиваться речь, способность анализировать и осмысливать прочитанное.[1]

Придерживаясь принципов, указанных выше, была разработана тетрадь по развитию читательской грамотности для учащихся 8 класса. Задания тетради направлены на «выращивание» читательских способностей учащихся, а также на создание мотивации школьника к процессу чтения и осмысления текстов различного типа. На сегодняшний день существует большое количество разнообразных сборников текстов для развития грамотности чтения школьников. Но в основном этот материал предназначен для учащихся старших классов. Однако именно ребятам среднего звена необходимо создавать условия, способствующие воспитанию культуры чтения, поскольку возрастные особенности данной категории детей заключаются в их «внутреннем тяготении к творческому воплощению,

внутренней тенденции к продуктивности», по словам Выготского (1, с.658). В этой связи разработанная нами тетрадь может рассматриваться как практикум чтения и осмысления различных текстов.[2]

Задания тетради направлены на развитие творческого потенциала учащихся, формирование образованного и вдумчивого читателя, способного выражать свои мысли, выходить на новое, осмысленное прочтение произведений, отражая понимание их художественной ценности. На наш взгляд, большую роль в процессе формирования читательской грамотности учащихся играет подбор самих текстов и заданий к ним. Чтение должно стать живым, увлекательным процессом, способным отражать отношение подростка к прочитанному изнутри его читательского и человеческого опыта, только тогда чтение станет живым откликом ученика на поставленную проблему. В этой связи в нашей тетради представлено жанровое разнообразие текстов и заданий к ним, что, на наш взгляд, откроет лицеистам широкие возможности для творческого чтения.[3]

Немаловажным фактором является и формулировка заданий, которые также должны мотивировать к поиску ответов и решений, пробуждать желание мыслить, делиться идеями и собственным пониманием сути прочитанных текстов. Надеемся, что эта работа будет увлекательной еще и потому, что после выполнения заданий в тетради учащиеся могут оценивать работу друг друга, комментируя ее и давая свои рекомендации.

На наш взгляд, работа в данной тетради дает следующие положительные моменты:

- ученики с интересом вовлечены в процесс чтения и осмысления прочитанного;
- читательской деятельностью интересуются те, кто ранее не проявлял интереса к этому процессу;
- учащиеся становятся более активными, вдумчивыми читателями, перестают испытывать серьезные затруднения при работе с текстами разных типов, а значит, более успешно справляются с учебными задачами на различных уроках;
- постепенно формируется читательский интерес, читательская культура и грамотность школьников.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 – 2016 годы, утвержденный постановлением Правительства РК от 25 июня 2012 года № 832 [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.testent.ru/>
2. Весь Казахстан читает одну книгу [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://kzdocs.docdat.com/>
3. Казахстанская карта детского чтения в аспекте формирования функциональной грамотности школьников. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013.
4. Мы – за читающий Казахстан // Казахстанская правда. Общенациональная ежедневная газета. – № 232 (27506) [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: kp.kazpravda.kz/rus.
5. Читающий Усть-Каменогорск [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://altaynews.kz/>
6. Л.С. Выготский Мысль и слово// Психология. М.: Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2000. – с.656

*Кирьянова Е.В. учитель английского языка
Пащенко Н.В. учитель английского языка
КГУ ОШ№6 г.Шахтинска*

ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

С того момента, как в учебный процесс прочно вошло понятие "обновленное содержание образования", вопросов по обучению иностранному языку стало очень много, в особенности это стало касаться младших школьников. Как обучать алфавиту и письму параллельно с родным языком? Как обучать говорению, если не все учащиеся могут сформулировать мысль на родном языке? Но самое сложно затронуло нас, как же обучить малышей чтению, если не дается транскрипция к слову?

Чтение в языках является одним из сложнейших процессов, мало назвать слово, нужно понять смысл этого слова в предложении. Как бы нам не предлагали использовать звуковые картины на уроке, но читать большие тексты неудобно.

Прежде чем научить ребенка читать, нужно ,в первую очередь ,дать понятия о слогах, об их типах, ведь в английском языке «хитрые» гласные, и начинать следует с малого.

Во-первых: Ребенку нужно запомнить все буквы алфавита.

Во-вторых: Ребенок должен знать разницу между закрытым и открытым слогом.

В-третьих: Ребенку нужно запомнить только 2 типа чтения гласных из 4х.

На каждом уроке следует проводить фонетические зарядки. Повторять гласные буквы, повторять, в чем разница открытого и закрытого слогов, выводить на доску готовые тренажеры для чтения гласных с различными типами чтения.

При изучении новой лексики к уроку ее необходимо отработать как письменно, так и в тексте. Приведу пример на УМК «Smiles» для 2 класса. С изучением новой темы даются фонетические картины, которые чаще всего даются для письменного упражнения. Фонетическая картина подразумевает собой изображение изучаемого слова с переводом на языке (в нашем случае английский язык), является хорошей наглядностью. В то же время письменные упражнения следует записывать полностью. Таким образом, формируется зрительная память, развивается моторика пальцев, отрабатывается навык письма, запоминается порядок слов в предложении. Во многих случаях текстов с вводной лексикой отсутствуют. Например, тема «Changingseasons». В таких случаях необходимо составить небольшой текст с использованием новой лексики, чтобы она повторялась не менее 3-4 раза в тексте. Перед прочтением текста следует повторить вводную лексику вслух.

Вернемся к фонетическим зарядкам на уроках. Тренажеры для чтения можно найти в открытом доступе интернета. Читая их на уроках, умение учащихся делить слова на слоги и определять их тип доводится до автоматизма.

Также в своей работе мы часто используем различные приемы. Одним из интенсивных – хоровое чтение.

ХОРОВОЕ ЧТЕНИЕ. Форма организации коллективной учебной работы; групповое внешнее озвучивание графического текста. [2]

Перед чтением текста нами даются следующие указания:

1. *Следить за текстом;*
2. *Повторять и проговаривать за учителем все слова, написанные в тексте;*

В случае, когда в тексте встречается новое слово, дети проговаривают его самостоятельно, без поддержки учителя. В процессе хорового чтения читают все учащиеся класса (группы), что хорошо сказывается на слабоуспевающих учащихся.

Таким образом, если на уроке уделять 3-5 минут фонетическим разминкам, то первые признаки умения чтения начинают проявляться уже на 5 уроке. А к концу учебного год, можно наблюдать слоговое чтение без поддержки учителя.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н.- Новый словарь методических терминов и понятий: Изд.: ИКАР 2009год.

2. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)]...: Издательство ИКАР. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. 2009.

*Киселева Е.С.
учитель русского языка и литературы
КГУ «Школа-лицей № 14», г.Абай*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.

Сегодня основная цель обучения - это не только накопление учеником определенных знаний, умений и навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и учителя, и, что не менее важно, ученика. Именно этой цели - воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

В основе современного образования лежит активность ученика, направляемая учителем. Новые образовательные технологии предлагают инновационные модели построения такого учебного процесса, где на первый план выдвигается взаимосвязанная деятельность учителя и ученика, нацеленная на решение как учебной, так и практически значимой задачи.

Что же такое «инновационное обучение» и в чем его особенности? Определение «инновация» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новшество», «новизна». Между тем, инновация в точном переводе с латинского языка обозначает не «новое», а «в новое». Именно эту смысловую нагрузку вложил в термин «инновационное» в конце прошлого века Дж. Боткин. Он и наметил основные черты «дидактического портрета» этого метода, направленного на развитие способности ученика к самосовершенствованию, самостоятельному поиску решений, к совместной деятельности в новой ситуации. [1]

Актуальность инновационного обучения состоит в следующем:

- соответствие концепции гуманизации образования;
- преодоление формализма, авторитарного стиля в системе преподавания;
- использование личностно ориентированного обучения;
- поиск условий для раскрытия творческого потенциала ученика;
- соответствие социокультурной потребности современного общества самостоятельной творческой деятельности.

Основными целями инновационного обучения являются:

- развитие интеллектуальных, коммуникативных, лингвистических и творческих способностей учащихся;
- формирование личностных качеств учащихся;
- выработка умений, влияющих на учебно-познавательную деятельность и переход на уровень продуктивного творчества;
- развитие различных типов мышления;
- формирование качественных знаний, умений и навыков.

Каждый педагог рано или поздно сталкивается с выбором эффективной технологии обучения. А так как приоритетным сегодня является личностно ориентированное обучение,

оно предполагает такое педагогическое руководство, которое позволило бы учащимся проявить личностные функции (искать во всем смысл, строить образы и модели своей жизни, проявлять творчество, давать критическую оценку фактам и т. д.)

Деятельность современного общества в условиях пандемии и процесс дистанционного обучения реализуются в поле информационной культуры, которое формируют компьютерные коммуникации. Дистанционное обучение создало условия для освоения и применения новых технологий учителями. [3] Я как учитель русского языка и литературы для проведения разнообразных и полноценных уроков использую в своей работе такие элементы учебного процесса как:

- Лекции: видеозаписи нового учебного материала в рамках урока.
- Практические занятия: проведение уроков через платформу Zoom; проведение семинаров по новым темам.
- Контроль качества обучения: тестирования после изучения новой темы с использованием технологии Google-формы; проведение диктантов, изложений и сочинений в режиме on-line.
- Консультации: работа в общем чате класса, где учащиеся могут получить ответы на все возникающие вопросы; комментарии к работам учащихся.
- Учебно-методический комплекс: ссылки на полезные сайты; использование on-line словарей, справочников, энциклопедий.

Внедрение технологий дистанционного обучения на уроках русского языка и литературы не просто является возможным, а необходимым условием современного образования.

Проектная и исследовательская деятельность на уроках русского языка и литературы. Проектная деятельность на уроках способствует развитию самостоятельных исследовательских умений, творческих способностей и логического мышления. Цель проектной деятельности на уроках русского языка и литературы: формирование умения использования информационных технологий при разработке инструментов и материалов, повышающих эффективность и результативность учебного процесса.[2] Из всех видов учебных проектов чаще всего мои обучающиеся участвуют в создании информационных проектов, направленных на сбор и анализ информации о каком-либо объекте с целью обобщения и представления информации на суд широкой аудитории. Один из особо любимых видов проекта- это ролевой проект. В ходе работы над проектом учащиеся примеряют на себя роли литературных персонажей и участвуют в инсценировке эпизодов из литературного произведения.

На уроках русского языка ученики работают над созданиями мини-проектов, их можно создать за один урок. Например: «Сказка о прилагательном», «Интересные факты о частях речи», над такими проектами работа ведется в группах, в составе не более 3-4 человек.

Современный урок русского языка и литературы невозможен без сопоставления с другими видами искусства. В рамках программы по проектной деятельности можно организовать на уроках русского языка и литературы, развития речи сопоставление иллюстраций, сравнение работ разных художников к одному и тому же произведению. Ученики за урок могут не только познакомиться с портретами, фотографиями, иллюстрациями, но и просмотреть отрывки из фильмов, прослушать аудиозаписи, музыкальные отрывки и даже побывать на экскурсии в музее.

Проектная деятельность – один из лучших способов для совмещения современных информационных технологий, личностно-ориентированного обучения и самостоятельной работы учащихся, формирования умения использования информационных технологий при разработке инструментов и материалов, повышающих эффективность и результативность учебного процесса.

Все новое-это хорошо забытое старое, именно так можно сказать об игровых технологиях и их использовании на уроках русского языка и литературы. Игровые технологии в воспитании и обучении, пожалуй, самые древние. Возможно, именно поэтому дидактическая игра остаётся очень действенным методом для развития и совершенствования

познавательных, умственных и творческих способностей детей. Целью обращения к игровым технологиям на уроках русского языка и литературы является приобретение конкретных практических навыков, закрепление их на уровне методики, перевод знаний в опыт. Л.С. Выготский еще в 20-х годах прошлого столетия обратил внимание на изменение содержания и динамики детской игры. Одна из глав книги Л.С. Выготского «Педагогическая психология» содержит исследование педагогического значения игры. Он пишет: «Игра является естественной формой труда ребёнка, присущей ему формой деятельности, подготовлением к будущей жизни». [4] Использование игровых технологий на уроках русского языка и литературы помогает в той или иной степени снять ряд трудностей, связанных с запоминанием материала, вести изучение и закрепление материала на уровне эмоционального осознания, что, несомненно, способствует развитию познавательного интереса к русскому языку как к учебному предмету. [5]

Можно выделить такие виды уроков с использованием игровых технологий:

- Урок-экскурсия и урок-путешествие, например: урок литературы в 9 классе «Экскурсия по залам музея жизни А.С. Пушкина»; урок русского языка в 6 классе «Путешествие в страну морфемики и орфографии».
- Урок-соревнование и урок-конкурс можно проводить по русскому языку на закрепление и проверку знаний по морфологии, орфографии, синтаксису и пунктуации.
- Урок-КВН как вид внеклассной работы по русскому языку «Лингвистический КВН»

Болевая точка любого урока – поиск таких форм взаимодействия учителя и учащихся на уроке, когда субъективная позиция учеников реализуется максимально. Им интересно действовать, активно участвовать в ходе урока, ошибаться и искать причины ошибок, формулировать вопросы, а не только на них отвечать, т.е. им хочется на уроке занимать активную коммуникативную позицию. Задача учителя – помочь ребятам увидеть их собственную роль на уроке, перевести учебную деятельность в творческую плоскость. Думаю, нет смысла доказывать, что применение новых технологий на разных этапах урока помогает сделать его эффективным, результативным, а процесс получения знаний для учащихся – интересным и продуктивным.

Изменения в образовательной сфере необходимы и неизбежны. И стоит заметить, что в большинстве своем ученики с радостью принимают что-то новое, интересное, необыкновенное. Они готовы и способны к восприятию. Последнее слово — за педагогами.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Селевко, Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП. [Текст] / Г.К.Селевко М.: НИИ школьных технологий, 2005. 228с.
2. Масленникова А.В., Бессонова И.П. Организация детской научно-исследовательской и проектной деятельности учащихся в образовательных учреждениях (из опыта работы Зеленоградского учебного округа г. Москвы). — Научно-исследовательская и проектная деятельность учащихся. Выпуск 3// Серия: Инструктивно-методическое обеспечение содержания образования в Москве / Отв. Редактор Л.Е. Курнешова.—М.: Центр «Школьная книга»,2003.
3. Гиголаева, А. Т. Особенности преподавания русского языка дистанционно / А. Т. Гиголаева, Н. С. Химичева, Я. В. Чумакова, Ю. П. Колесникова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 29 (319). — С. 136-139. — URL: <https://moluch.ru/archive/319/72611/>
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Психолог, 2001. 284 с

5. Пташкина, В.Н. Игровые технологии на уроках русского языка. 5-9 классы: игры со словами, разработки уроков [Текст]/ авт.-сост. В.П. Пташкина и др. – Волгоград: Учитель, 2009. – 238с.

*Б.З.Киянбекова
физика пәні мұғалімі
№16 ЖББМ Сәтбаев қ.*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Жұмыстың мақсаты:

- Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық аспектілерін қарастыру;
- Жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастыруда оқыту әдістерін талдау.

Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын

алуы, оның ұлттық білім жүйесі деңгейінің даму бағытына байланысты болып келеді.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаның негізгі мақсаты - Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту.[1] Жаңартылған білім беру бағдарламасының мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Білім беруді жаңарту оқушы білімін ғана емес, оларды қолдану дағдыларын, атап айтқанда функционалды сауаттылығын қалыптастырады. Қазіргі тез өзгермелі әлемде функционалды сауаттылық – оқушының әлеуметтік мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық фактор.

PISA зерттеу шеңберінде функционалды сауаттылықтың үш саласы бағаланады: оқу сауаттылығы, математикалық сауаттылық және ғылыми жаратылыстану сауаттылығы. [2]

Оқушылардың бойында өзіндік білім алу, талдау, құрастыру, қоғамдық өмірде өзін-өзі жан-жақты таныту үшін білімін пайдалана білу дағдыларын қалыптастырады және қоғамға пайда келтіреді. Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық – білім берудің жеке тұлғаны қалыптастырудағы әлеуметтік бағдарлануы. Мектеп оқушыларының жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын дамыту үшін мұғалім білім алушының бойына алған білімін практикалық жағдайда тиімді және әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалана алатындай негізгі құзыреттіліктерді сіңіруі керек. Олар:

- **басқарушылық** (проблеманы шешу қабілеті);
- **ақпараттық** (өз бетінше ақпараттар көздері арқылы үнемі білімін көтеріп отыруы, сол арқылы танымдық қабілетін ұштау);
- **коммуникативтік** (үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын (шет) ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасау);
- **әлеуметтік** (қоғамда, өзі өмір сүрген ортада іс-әрекет жасай алу қабілеті);
- **тұлғалық** (өзін жеке тұлға ретінде қалыптастыруға қажетті білім, білік, дағдыларды игеру, болашақ өзі таңдаған кәсібін өзі анықтау, оның қиыншылығы мен күрделілігіне төзімді болу);
- **азаматтық** (қазақ халқының салт-дәстүрі, тарихы, мәдениеті, ділі, тілін терең меңгеріп, Қазақстанның өсіп-өркендеуі жолындағы азаматтық парызын түсінуі);
- **технологиялық** (әр азамат өз мамандығына қарай ақпараттық технологияларды, сандық технологияны, білім беру технологияларын сауатты пайдалануы). [3]

Білім алушы осы аталған негізгі құзыреттіліктермен қатар пәндік құзыреттіліктерді (әр пәннің мазмұны арқылы) меңгеруі тиіс. Осы бағытта өз тәжірибемде оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын дамытуға арналған жұмыс түрлерімен таныстырғым келеді.

«Тарсия» (мозаика). Бұл, арнайы бағдарлама арқылы жасалынып тақырыпты, тарауды қайталауда, физикалық терминологияларды үштілде меңгеруде, оқушыларды мемлекеттік емтихан мен ҰБТ-ге дайындау барысында және оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытуға қолдануға тиімді әдіс.

11 сынып оқушылары «Тарсия» бағдарламасымен әзірленген тапсырмаларды орындауда

Мәнмәтіндер

Оқушы берілген мәтінге байланысты өз бетінше ақпараттар көздері арқылы үнемі білімін көтереді, танымдық қабілетін ұштайды. Мысалы:

Энергияның балама көздері дегеніміз – болашақта энергия алудың, берудің және пайдаланудың жиынтығы. Олар дәстүрлі энергия көздері тәрізді кеңінен таралмаған, алайда пайдаланудың тиімді, қоршаған ортаға зиян келтіру қаупінің төмен болуына байланысты қызығушылықты тудырып отырған сала болып табылады.

1-тапсырма

Сіздің ойыңызша энергияның балама көздеріне нелер жатады? Өз ойыңызды жазыңыз және дәлел келтіріңіз.

2-тапсырма.

Қазақстанда энергияның балама салаларын дамытуға қолайлы аймақтар бар ма? Осы аймақтарды атаңыз және негіздеме келтіріңіз.

3-тапсырма.

Энергияның балама салаларын дамыту не үшін қажет деп ойлайсыз?

Физиканы оқыту, оның пән ретінде ерекшеліктеріне сай, қазіргі заманғы ақпараттық технологияны қолдануы жайлы сала болып келеді. Физика пәнінде ақпараттық технологияларды қолдану пәнді оқытуда дүниенің заңдарын терең меңгертіп қоймай, оқушылардың ойын дамытып, эмоциясына, сезіміне қозғау салады. Өзіне қажетті мазмұны мен мәліметті ақпарат көзінен таңдап өз бетінше ойланып, шешім қабылдауға дағдыландырады. Сондай-ақ сабақ өтуде интерактивті тақтаны қолдану да сабақ тиімділігін арттырады. Сабақ барысында электрондық оқулық, «Bilimland» сайтының сабақ материалдарын, «Twig-Bilim.kz» видеоларын пайдалану, дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, сабақтың динамикасын, көрнекілігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін және көлемін қамтамасыз етеді, сонымен қатар, тақырыпқа және жалпы физика пәніне қызығушылықты арттырады. Компьютердегі интернет жүйесіндегі ақпараттық

мәліметтерді сабақ тақырыбына байланысты қажеттісін таңдап, қолдануға қолдануға болады .

<https://bilimland.kz/kk#lesson=10859>

«Тақырыптардың түйісуі» «Bilimland» «Электростатикалық өткізгіштер»
тақырыбы тапсырмалары ұсынылады.

Мысалы, Twig-Bilim.kz сайтынан «Статикалық электр» фильмі көрсетіліп, оқушыларға келесі сұрақтарға жауап беру ұсынамын: Статикалық электр тогы дегеніміз не? Статикалық электр тогы құтқарушы тікұшақтарға қалай әсер етеді? Тікұшақтар қалақтары қалай зарядталады? Жүкшығыршы статикалық сызықты тікұшақта не үшін пайдаланады? Оқушылар көрген видеодағы электростатикалық құбылыстар бойынша сұрақтарға жауап берумен қатар өз пікірлерін де білдіреді. Бұл бағдарламаның материалдарын үштілділікті меңгеру мақсатында видеоларды қазақша және ағылшын тілінде көрсетуге болады.

<https://twig-bilim.kz/kz>

«Өзіндік мысал» Twig-Bilim.kz сайтынан «Статикалық электр» фильмі.

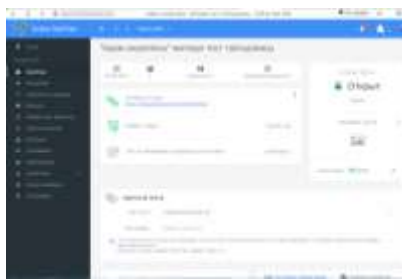
Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден - бір шарты - білім беру процесіне жаңа технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми - техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Қашықтықтан оқыту жағдайында оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын дамытуда цифрлық технологиялардың мүмкіншілігін пайдалану өте тиімді.

«Wordwall» бағдарламасын қолдану оқушылардың жаратылыстану – ғылыми сауаттылығын қалыптастыруға, тапсырмаларды ойын түрінде құруға, сабақты қызықты етіп өткізуге мүмкіндік береді

«Wordwall» бағдарламасымен 7-сыныпқа «Энергия» және 9-сыныпқа «Тербелістер»
тақырыбына тапсырмалар

«Online Test Pad» бағдарламасы тест, сауалнама, курс жасауға арналған сервис. Оқушылардың жаратылыстану – ғылыми сауаттылығын қалыптастыруға, технологиялық құзыреттіліктерін дамытуға тиімді пайдаланылады.

<https://padlet.com/bkiyanbekova/9hb4qzliv4p2s1h7>

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастыру оқушының азаматтық құзыреттілігін дамытады. Оқушылармен «Киіз үйдегі сұхбат» тақырыбында өткізген сыныптан тыс ісшарада оқушылар «Кезбе тілші» әдісі бойынша бір-бірінен сұхбат алып, сұрақтарға ғылыми түрде, физикалық құбылыстарға сипаттама бере отырып жауап берді. Мысалы:

- Солтүстік жақта тұратын адамдардың баспанасы конус тәрізді, ал сіздердің үйлеріңіздің төбесі домалақ болып келеді? Самаурында су қалай ысиды? Самаурын жасау үшін қандай металды пайдаланған дұрыс? Ал космоста шайды самаурынға қайнатып ішу мүмкін бе? Мен кигіз үйлердің ақ немес қара болатынын байқадым. Қайсысы жақсы? Жаздың күні біз Сочиге барғанбыз, одан кейін Алматыға келдік. Осы жерде бізде мынадай сұрақ туындап отыр. Неге Сочидегі 25° ыстыққа шыдау Алматының 35° ыстығына қарағанда қиынырақ болады?

Қорыта келгенде оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығы нәтижелі болу үшін мынадай шарттар қамтамасыз етілуі тиіс:

1. Оқу пәнінің әр тақырыбы үшін Б.Блум таксономиясына құрылған тапсырмалар жүйесін даярлау;
2. Оқу үрдісіне сыни тұрғыдан ойлау, нәтижеге бағдарланған технологияларды қолдану;
3. Білім мазмұны оқу-әдістері мен формалары да осы технологиялардың талаптары негізінде анықтау
4. Білім мазмұнын анықтағанда қазіргі ақпараттық технологияның дидактикалық мүмкіндіктерін, әсіресе оқушыларды іздену-зерттеуге жетелейтін процесстерді модельдеу мүмкіндігін ескеру, негізге алу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы)
2. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. PISA,TIMSS зерттеулерінің негізінде оқушылардың ғылыми-жаратылыстану сауаттылықтарын дамыту. Оқу-әдістемелік құрал. Астана. 2014
3. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Оқушылардың функционалды сауаттылықтарын қалыптастырудағы мектеп және отбасының өзара іс-әрекетінің мазмұны мен түрлері. Әдістемелік құрал. Астана. 2013

Клишина Л.А.

учитель начальных классов

КГУ «ОШ имени Г.Мустафина» г. Караганды

Филонова Е.П.

учитель начальных классов

КГУ «Гимназия имени Каныша Сатпаева»г. Караганды

ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ И СЕРВИСЫ В РАБОТЕ ПЕДАГОГА

Все мы, учителя, хотим, чтобы наши уроки были результативными. Наша задача состоит в том, чтобы научить учащихся самостоятельно добывать знания, принимать нестандартные решения, творчески мыслить, то есть учить учиться. Но как научить учиться? Решение этой проблемы мы осуществляем через применение в учебно-воспитательном процессе информационно - коммуникационных технологий.

Использование ИКТ на уроках в начальной школе позволяет:

- * повысить качество усвоения материала;
- * активизировать познавательную деятельность учащихся;
- * осуществить дифференцированный подход к учащимся с разным уровнем готовности к обучению;
- * развивать умение учащихся ориентироваться в информационных потоках окружающего мира;
- * перейти от объяснительно-иллюстрированного способа обучения к деятельностному, при котором ребенок становится активным субъектом учебной деятельности. [1]

При подготовке и проведении уроков мы используем различные формы ИКТ:

- готовые электронные продукты, которые позволяют увеличить темп деятельности учителя и ученика, позволяют повысить качество обучения, воплотив в жизнь принцип наглядности.

- мультимедийные презентации позволяют представить учебный материал как систему ярких опорных образов. В этом случае задействуются различные каналы восприятия, что позволяет заложить информацию не только в фактографическом, но и в ассоциативном виде в долговременную память обучающихся.

- ресурсы Сети Интернет несут огромный потенциал образовательных услуг (электронная почта, поисковые системы, электронные конференции, дистанционное обучение, конкурсы) и становятся составной частью современного образования.

В своей работе мы используем ИКТ для повторения пройденного, изложения нового материала, контроля и усвоения нового материала, закрепления знаний.

Учитывая психологические особенности младших школьников, работа с использованием ИКТ должна быть четко продумана и дозирована. Применение ИКТ на уроках должно носить щадящий характер, поэтому, планируя урок, нужно тщательно продумывать цель, место и способ использования ИКТ. [2]

В своей практике мы используем программы, приложения, тренажеры, научно-познавательные и обучающие фильмы, подобранные согласно учебной программе по предметам.

Думаем, что все знакомы с образовательной платформой *bilimland*, поэтому подробно на ней останавливаться не будем. Расскажем о разделе «Виртуальная лаборатория». В данном разделе содержится много материала для закрепления по математике. Здесь легко отрабатываются вычислительные навыки. Каждый ребенок самостоятельно может выбрать уровень сложности, узнать количество баллов и оценку. В этом же разделе хотим обратить ваше внимание на аудиохрестоматию. Она содержит почти 500 произведений. Для уроков литературы это кладезь информации.

Часто пользуемся бесплатным онлайн-сервисом *LearningApps*, позволяющим создавать интерактивные упражнения для проверки знаний. Очень много готового разнообразного материала практически по всем предметам. Можно сделать любое задание на сервисе и самим.

Наши учащиеся очень любят электронные приложения сайта «Просвещение». Они содержат в себе все темы по русскому языку и математике. Каждая тема включает

объяснение нового материала, упражнения на закрепление нового материала, упражнения на закрепление ранее пройденного материала, словарную работу, тестовое задание.

В заключение хотелось бы ещё раз подчеркнуть, что обучение с помощью информационных технологий на начальной ступени обучения ведет к расширению кругозора учащихся, развитию операционного стиля мышления и способствует развитию ребенка как творческой личности. А для себя мы вывели главные правила: детей нужно учить учиться и любить учиться, и тогда дети будут учиться у нас, а мы будем учиться у них.

«Нельзя человека научить на всю жизнь, его надо научить учиться всю жизнь».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://www.conseducer.ru/index.php/materialy1/95-intellekt21/133-ayvazyan>
2. <https://www.pedacademy.ru/categories/1/articles/664>

Б. Ж. Конуров
дене тәрбиесі мұғалімі,
«№59 ЖББОМ» КММ, Қарағанды қ.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада оқыту процесінде ойын технологиясы әдісін қолданудың маңыздылығы және оның оқушының танымдық қызығушылығын, шығармашылық тұлғасын қалыптастырудағы және мұғалімнің кәсіби шеберлігін арттырудағы рөлі баяндалады.

В данной статье рассматривается актуальность внедрения метода игровых технологий в школьные дисциплины, а также их роль в усилении познавательного интереса, созданий условий для формирования творческой личности учащихся и повышение уровня профессионального мастерства учителя.

This article discusses the relevance of the implementation of the method of gaming technology in the school discipline, as well as their role in enhancing cognitive interest, the creation of conditions for the formation of students and improvement of professional skill of the teacher level creative personality.

«Денсаулық кепілі – дене шынықтыру. Жұрттың және балалардың спортпен шұғылдануына жағдай жасалуы қажет екенін тағы да қайталап айтамын», деп атап өтті Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауында. [1]

Соңғы жылдардың ішінде мектепте жаңа технологияларды кеңінен қолдану орын алып отыр. Қазіргі оқыту үрдісінің мақсаты оқушыны жан жақты қалыптасқан, бәсекелістікке бейім жеке тұлға тәрбиелеу. Әрине, сабақта әртүрлі жаңа технологиялар және олардың бөлшектері қолданылады. Бірақ оқушыларды білімді игеруде біраз проблемалар туындайды. Солардың ішінде мынадай өзекті мәселелерді атап айтуға болады:

- Оқыту процесінде өздігінен жұмыс орындаулары төменгі деңгейде;
- Берілген тапсырманы дұрыс қабылдамау және оны толық жүйелі түрде орындамау;
- Алынған білімдерін басқа салаларда қолдана алмауы.

Қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында

күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-ші бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын еңгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады. [2]

Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Сондай-ақ халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білуге ықпал етеді. Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып, ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе.

Ойын үстінде бала бейне бір өмірдің өзегіндей қуаныш, реніш сезімінде болады. Бірақ одан баланың ойынды ойын екенін білмейді деген түсінік тұмауы тиіс. Сондықтан баланың ойын кезінде шындық оқиғадағыдай «сөйтейік, бүйтіп көрейік» деуі олардың «ойынды ойын» деп түсінуінен. Бұған байланысты ойын туралы жасалатын тұжырым мынау:

а) тәрбиенің осы құралы арқылы жас баланың ақыл-ойы кеңейеді, ойын сондай-ақ тілді ұстартады, сөздік қорды байытады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді.

ә) ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді.

б) ұжымдық сезім әрекеттері өсе түседі.

в) ойын – эстетикалық тәрбие беру құралы.

г) еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді.

д) дене күшінің жетілуіне көмектеседі.

Демек, ойын баланың көңілін өсіріп, бойын сергітіп қана қоймай, оның өмір құбылыстары жайлы таным-түсінігіне де әсер етеді. Балалар ойын арқылы тез тіл табысып, жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Ойын үстінде дене қимылы арқылы өзінің денсаулығын нығайтады. Халқымыз ойындарға тек балаларды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай олардың көзқарастарының, мінез-құлқының қалыптасу құралы деп те ерекше бағалаған. [3]

Сондықтан оқу үрдісінде де ұлттық ойын элементтерін пайдалану өте маңызды бір оқыту үрдісі болып табылады. Әдетте, мұғалім ойын технологиясын қолданғанда ойын түрін сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай таңдайды. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды, әсіресе, «Сықырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Оқушы ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Педагог әр баланың еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді. Ендеше еңбекке баулу сабағын ұлттық ойындар арқылы сабақтастырып түсіндіру пән тақырыптарын тез, жылдам меңгеруге ықпал етеді. Баланың сөздік қорын байыта түседі.

Халқымыздың ұлы перзенттерінің бірі, аса көрнекті жазушы М.Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жылдарында өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуім ше көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған», - деп тегіннен тегін айтпаса керек. [4]

«Аламан бәйге», «Алтыбақан», «Арқан тарту», «Ақ сүйек», «Теңге алу», «Аударыспақ», «Қыз куу», «Жамбы ату»... Санамалай берсеңіз, қазақтың ұлттық ойындары осылай жалғаса

береді. Біздің алға қойған мақсатымыз халқымызға тән осынау ұлттық ойындарымызды тізіп шығу емес. Керісінше, ата-бабаларымыз бұдан сан ғасыр бұрын ойлап тауып, уақыт өте ұрпағына қалдырған ұлттық ойын түрлерінің маңызы мен мәнін саралап, дәл осы ойындарды жаңа ғасырда жаңаша пайдалануды бұлжымас дәстүрге айналдырсақ деген ой-пікірді иісі қазақ басшылардың есіне салсақ деген ниеттен туындап отыр. Этнограф – ғалымдардың зерттеулеріне жүгінсек, қазақтың ұлттық ойындары аңға, малға байланысты, алуан түрлі заттармен ойналатын, зеректікке, ептілік пен икемділікке, батылдыққа баулитын ойындар деп бірнеше түрге бөлінеді. Қайсыбір ғалымдар қазақ халқының ұлттық ойындары түрінің жүзден асып жығылатынын айтады. [5]

Демек, халқымыз ұлттық ойындар арқылы жастарды өмір сүруге дағдыландырып, қиындыққа төзе білуге, қиын сәттен жол таба білуге машықтандыруды басты мақсат еткен. Мысалы, «Аламан бәйге», «Аударыспақ», «Арқан тарту» ойындары адамды төзімділікке үйретуге, ерік-жігерді игере білуге, білек күшін дамытуға бағытталған. Ұлттық ойындардың тағы бір ерекшелігі, әр ойын жас ұрпақты салиқалы да салмақты, шебер әрі епті болуға баулиды. Өйткені әрбір адам өзінен өрбіген ұрпақтың ынжық, бойкүйез болып қалмай, жан-жақты, білікті де күшті болып өсуін өмірдің мәңгі мәні ретінде қабылдаған.

Жалпы, қазақтың ұлттық ойындарының қай-қайсысының да қоғамдық және әлеуметтік мәні зор. Бұған қоса, ұлттық ойындар қазақ халқының о бастан ерекше мәдениетті болғанын айқындайды. Ата-бабаларымыз ұлттық ойындар арқылы ұрпақтың береке-бірлігі мен ынтымағын жарастырып отырған. Шындығына келсек, адамның өмір сүруінде қазақтың ұлттық ойындарының атқаратын маңызы ерекше. Басқаны былай қойғанда, әр ұлттық ойын оған қатысушыны өмір сүруге бейімдеп ғана қоймай, қиындықтан қорықпай, қарсы тұра білуге үйретеді. Мысалы, бір ойын шеберлік пен ептілікке, енді бір ойын талғампаздыққа, ал енді бір ойын қиын-қыстау кезеңде тез шешім қабылдап, оңтайлы жол таба білуге баулиды. Оның үстіне ұлттық ойындардан спорт пен патриоттық тәрбие айқын аңғарылады. Мұның өзі қазақтың ұлттық ойындарының тәрбие берудің таптырмас құралы екендігін дәлелдейді. Өкінішке қарай, қазіргі күні біз маңызы зор ұлттық ойындарымыздың тек бірен-саранын («Аламан бәйге», «Көкпар», «Алтыбақан») ғана игере алдық. Осы тұрғыдан келгенде, қазақтың ұлттық ойындарының ішінде «Тоғызқұмалақ», «Жамбы ату», «Аударыспақ», «Көкпар», «Хан дойбысы» секілді түрлерін спартакиада, олимпиада ойындарына қысылмай-ақ қосуға болады.

Жастардың ұлттық сана-сезімінің дамуында қазақтың ұлттық ойындарының алатын орны айрықша.

Тәрбиелік мәні зор ұлттық ойындарымызды бүгінгі ұрпақтың бойына сіңіру – басты міндетіміз.

Болашақ ұрпақ үшін білім беру мен тәрбиелеудегі тиімді ізденістер және әр елдің озық тәжірибелерін жүзеге асырып, әлемдік педагогикалық озық үлгілерін жаңашылдықпен дамыту әр ұстаздың міндеті екені сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Президентінің «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Жолдауы, 1 қыркүйек 2021 жыл;
2. Құдайбергенова К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы-педагогикалық технология көзі. Алматы. 2001 жыл.
3. Қазақ тілі: әдістеме (Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал) 2011 жыл
4. Білімдегі жаңалықтар журналы. 2011-2012 жыл.
5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования/под ред. Е.С. Полат-М.: 2000.

Копалова Г.О. учитель

РАЗВИТИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Как сделать процесс обучения русскому языку эффективным, увлекательным для обучающихся? Как раскрыть возможности каждого ученика и пробудить его творческую активность, читательскую грамотность?

В настоящее время одним из требований к современному уроку является формирование личности, развитие у учащихся критического мышления, самостоятельного поиска и глубокого анализа информации. При этом учитель стремится заглянуть в познавательный процесс обучающегося, понять, что мотивирует его интерес к деятельности.

Проблема мотивации деятельности учащихся находится в тесной связи с развитием их интеллектуальных интересов. Как утверждает в своей работе В.Г.Асеев: «Благодаря развитию мотивации, сознательному усвоению воспитательных требований, внутренней работе по перестройке потребностей, влечений, норм поведения происходит изменение, расширение деятельности, отношение деятельности с действительностью», это творческая активность и самостоятельность ученика, выражающая в желании самостоятельно включиться в учебный процесс, это стремление преодолеть интеллектуальные трудности в условиях проблемной ситуации, когда обучающийся, анализируя, сравнивая, обобщая, получает новую информацию, которая характеризуется активностью. [1,стр.11]

Об отношениях учащихся к уроку можно судить по проявлениям познавательного интереса, характер которого у каждого разный. Во всех классах имеют место три группы обучающихся с различной характеристикой мотивацией: одни с высоким уровнем, другие – со средним, третьи – с низким.

Учитель должен пробуждать, направлять и формировать познавательный интерес с тем, чтобы они в учебном процессе выступали как сильный мотив учения. Для развития познавательных интересов и читательской грамотности учащихся основное значение имеют содержание учебного материала и организация учебной деятельности.

Хотелось бы остановиться на некоторых видах и формах работы, которые способствуют читательской грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы.

Для мотивации познавательной и творческой активности учащихся, для организации индивидуальной работы с ними очень важно, чтобы учитель пришел к твердому убеждению, что все его ученики способны справиться с теми задачами, которые перед ними выдвигаются. В своей практике, разрабатывая групповые и индивидуальные задания, я учитываю уровни мотивации и самостоятельности учащихся. Перед одними ставлю задачи, которые будут способствовать расширению и обобщению знаний, приучаем к поисковой деятельности, другим же предлагаю работу с текстом. А для слабых задания строю так, чтобы повысить интерес к предмету, развивая грамотность чтения.

Групповые задания в сочетании с индивидуальными создают условия для самостоятельных выводов и обобщений. При этом, безусловно, решается проблема индивидуализации обучения: в микрогруппе снимается напряжение, усиливается внимание слабоуспевающих, а знания сильных учащихся активизируются. Получив определенные задания, учащиеся объединяют усилия, советуются, объясняют правильность своего выбора. Несомненно, такая организация работы класса побуждает ребят рассуждать, доказывать свою точку зрения.

Развитию критического мышления и мотивации учащихся способствуют и такие нестандартные уроки: уроки-исследования, уроки-соревнования, уроки-зачеты, уроки-путешествия, уроки-игры, интегрированные уроки, медиа- уроки и т.д.

Уроки-зачеты являются эффективной и интересной формой работы. Они помогают решать задачи активизации деятельности учащихся и осуществлять контроль.

Большую роль для повышения интереса к изучаемому материалу играет использование ИКТ на уроках, для этого использую на уроках интерактивную доску и интерактивные задания для активизации лексического и грамматического материала, а на сегодняшний день в дистанционном режиме, использую ресурсы платформы Билимал, ZOOM.

В развитии читательской грамотности, нового отношения к учению, к учебной деятельности важную роль играет творчество детей на уроках развития речи. На уроках часто использую новые формы проведения занятий развития речи, включая разнообразную тематику творческих работ. Правильно организованные творческие работы развивают художественное воображение, воспитывают способность анализировать и обобщать, прививают навыки умения логично, грамотно, образно и убедительно писать, и говорить.

На уроках литературы развитию у учащихся любознательности, стремления приобретать знания способствует живое слово учителя, умелое сочетание наглядного материала и технических средств обучения со словом учителя дает несомненный эффект для развития речи учащихся, пробуждает интерес к предмету.

Практикую устные рассказы. Популярной остается тема «Я хочу рассказать вам...». На обычных уроках учащиеся сами изъявляют желание рассказать о том, как справились праздники, как провели каникулы и т.д. Учитель при этом только слушает, поддерживает их. Такую работу можно организовать по парам, ребята по очереди рассказывают друг другу. Устные рассказы помогают ярко, живо выразить свои мысли на русском языке. Учитель должен поддерживать инициативу учащихся.

«При дифференцированном подходе к обучению учитель получает возможность более эффективно решать основные задачи обучения, рассматривать языковые факты под разными углами зрения, развивать «языковое чутьё» учеников, придавать практически любому заданию характер творческой работы. Всё это и развивает разные стороны личности учащихся, и способствует повышению интереса к изучаемому предмету», - указывает в своей работе Горлова Е.А.[2,стр.257]

В условиях дифференциации ученик определяет направления собственной реализации на основании имеющихся способностей, интересов, и выбирает ту образовательную траекторию, которая ему наиболее близка. Необходимо отметить, что дифференцированное обучение помогает эффективнее усваивать учебный материал, повышает эмоциональный настрой на уроке, повышает интерес к изучаемому материалу, повышает уровень понимания предмета учащимися.

Таким образом, дифференцированный подход к обучению, творческие задания, разнообразные уроки воспитывают интерес к изучению русского, активизирует читательскую грамотность учащихся, в целом формирует языковую компетентность.

Учитель-словесник в национальной школе должен обеспечить ученику условия, которые способствуют усвоению программного материала, возникновению интереса к предмету, повышению речевой культуры и развитию критического мышления.

Нужно учитывать не только своеобразие каждого классного коллектива, но и возрастные особенности, потенциальные возможности каждого ученика, найти и реализовать на уроке такие методические приемы, которые дают ученикам ощущение самостоятельности и творческого участия в процессе изучения предмета.

«Пришло время предложить учащимся присоединиться к размышлению о том, как мы можем добиться успеха в этом» - Кук- Сэйзер. [4, с.37] А успех зависит от того насколько мы совместно с учащимися будем использовать в условиях обновленного содержания образования, которые помогут развить у обучающихся умения обучаться и желанием действовать с целью развития собственного понимания предмета.

Главная задача учителя – создать максимально комфортные для ученика условия, когда он может проявить себя как личность со своими потребностями, особенностями характера, интересами. Понимание, уважение к русскому языку, удовольствие от чтения художественной, научной литературы и материалов СМИ будет способствовать приобретению более глубоких знаний и навыков мышления, а также критическому и

творческому выражению. Улучшение когнитивных навыков благодаря изучению русского языка позволит учащимся открыть для себя богатый мир знаний.

Можно с уверенностью утверждать, что одной из основных целей достижения качественного образования является создание условий для проявления читательской грамотности учеников, а средствами достижения этой цели являются: стимулирование школьников к высказываниям, использованию различных способов выполнения заданий без боязни ошибиться, создание ситуации успеха через поощрение стремления ученика находить свой способ выполнения задания, анализировать и сопоставлять способы других обучающихся, выбирать и применять наиболее рациональные. И только полное взаимопонимание, и тесное взаимодействие учителя и обучающихся может привести к позитивным изменениям в структуре личности, в деятельности, в поведении, взаимоотношениях и, разумеется, к успешному результату учебного процесса.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Асеев Б.Г. Мотивация поведения и формирование личности. - М.: Мысль, 1976.
2. Горлова Е.А. Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования).
3. . Абасов З.А. Дифференциация обучения: сущность и формы // Директор школы. - 1999. - №8. - С. 61-65.
4. 3.Mercer, N. (1995) The guided construction of knowledge: talk amongst teachers and learners [Получение знаний под руководством: беседы между учителями и учениками]. Clevedon: Multilingual Matters
5. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat
<http://www.dissercat.com/content/raznourovnevoe-obuchenie-russkomu-yazyku-na-materiale-kursa-5-7-klassov#ixzz5f9877Gch>

Копбаева Е.В.

КГУ «Специальная школа-интернат №9» УОКО

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ООП В 5-6 КЛАССАХ

На сегодняшний день широкое применение игровых технологий в коррекционной работе с детьми с тяжелыми нарушениями речи говорит об их эффективности в решении разных задач на всех этапах коррекции. Так, в работе с детьми, имеющими ОНР, игры являются эффективным средством развития самостоятельной связной речи, навыков общения и личности ребенка в целом. Грамотное их использование, расширение, дополнение, различная интерпретация с учетом особенностей детей с данным речевым нарушением позволит педагогам и специалистам добиться положительной динамики уровня речевого развития детей [1].

Понятие «игровые технологии» -эта группа методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. Давайте рассмотрим актуальность применения игровых технологий в коррекционно-развивающем процессе с детьми с тяжелыми нарушениями речи. Во-первых, можно выделить тот факт, что игра - это любимое занятие каждого ребенка, которая позволит быстрее и прочнее сформировать нарушенные психические процессы, личностные качества, речь, моторику, интеллект и т.д. Игровые методы и приемы вызывают у ребенка интерес к деятельности, обогащают мотивы

речи, создают положительный эмоциональный фон процесса обучения и тем самым повышают речевую активность детей, что приводит к хорошим результатам занятий. Игровые технологии отвечают возрастным особенностям детей и поэтому занимают важное место в развитии связной речи детей с ООП.

Значение игровых технологий в работе с детьми с ООП велико:

- во-первых, у детей формируется интерес к процессу обучения, повышается мотивационная направленность, расширяется словарный запас, и развивается связная речь;
- во-вторых, повышается уровень самоконтроля за собственной речью, стремление её улучшить, преодолевается застенчивость, робость;
- в-третьих, игровые технологии обладают мощными развивающими характеристиками, что впоследствии влияет на развитие всех познавательных процессов.

Работу по развитию речи с использованием игровых технологий можно проводить:

- в процессе непосредственно образовательной деятельности с детьми, учитывая принцип интеграции и тематического построения образовательного процесса;
- в совместной деятельности учителя или воспитателя с ребенком, осуществляемой в ходе режимных моментов;
- в самостоятельной деятельности детей (важно правильно создавать условия предметно-развивающей речевой среды, которая будет соответствовать данной теме планирования);
- в семье (взаимодействие детей и их родителей является важным моментом в коррекционном процессе).

В процессе игры у детей вырабатывается привычка сосредотачиваться, мыслить самостоятельно, развивается внимание, стремление к знаниям.

Использование на уроках различных игр и игровых методов, приемов, моментов сделает процесс обучения интересным и занимательным, что позволит облегчить задачу по преодолению различных трудностей в процессе усвоения учебного материала [2].

Игра - не самоцель на уроке, это прежде всего деятельность. Её не нужно путать с забавой. В забавности и развлекательности элемент деятельности отсутствует. Занимательность же - необходимый эмоциональный фон для любой игры [3].

Игровая технология обладает огромными возможностями. Игра сама организует обучение. Но играть всерьёз непросто. Конечно, в процессе обучения могут возникнуть множество проблем и возникает вопрос: как играть, т.е. использовать игровые технологии на уроке, чтобы не сорвать его? Вначале может возникнуть множество проблем: как играть, чтобы не сорвать урок?

Давайте выделить несколько рекомендаций по проведению уроков с использованием игровых технологий:

1. Игровые уроки следует использовать как итоговые при обобщении и закреплении знаний;
2. Слишком частое обращение к подобным формам организации учебного процесса нецелесообразно, так как это может привести к потере устойчивого интереса к предмету и процессу учения;
3. Нетрадиционному уроку должна предшествовать тщательная подготовка и, в первую очередь, разработка системы конкретных целей обучения и воспитания;
4. При выборе форм игровых уроков учителю необходимо учитывать особенности своего характера и темперамента, уровень подготовленности и особенности класса в целом и отдельных учащихся;
5. При проведении игровых уроков руководствоваться принципом «с детьми и для детей», ставя одной из основных целей воспитание учащихся в атмосфере добра, творчества, радости.

Игровые технологии особенно эффективны в 5-6-ых классах. Это связано с тем, что пятый класс - переходный этап в жизни детей: из начальной школы - в среднюю, в мир новых учителей, новой программы, новых предметов. Задача педагогов в это время - сделать так, чтобы встреча с незнакомым не испугала, не разочаровала, а, наоборот, способствовала

возникновению интереса к обучению. Учителям приходится решать такую задачу на каждом уроке.

Игра создает особые условия, при которых могут развиваться творчество и творческие способности ребенка.

Суть этих условий заключается в общении «на равных», где исчезает робость, возникает ощущение – «я тоже могу», то есть в игре происходит внутреннее раскрепощение.

В игре ребенок может осуществлять самостоятельный поиск знаний. В игре происходит огромная воспитательная работа.

В процессе своей работы я заметила, что на уроках с применением игровых технологий дети работают более активно. Даже те дети, которые неохотно вступают в контакт или же неохотно учатся, работают с большим увлечением. Например, если мы используем форму соревнования, то у каждого ребенка возникает желание победить, что способствует для них к более тщательной подготовке к уроку [4].

Использовать игровые технологии можно не только в 5-6-ых классах, но и на любой ступени обучения. Мы уже выделили с вами тот момент, что уроки, построенные с использованием игровых технологий, пользуются успехом среди детей с ООП. В чем же заключается этот успех? Успех такого урока – в его необычности, в доступности изложения материала, в использовании яркой наглядности [5]. Нужно отметить тот момент, что в старших классах подготовка такого урока потребует от учителя больших затрат времени. Но это оправдается, когда видишь, с каким азартом работают дети и просят: «Давайте ещё поиграем!»

На основе анализа и обобщения можно сделать выводы:

1. Учебный материал усваивается лучше, когда он подаётся не в «сухой» форме, а посредством обыгрывания ситуации, занимательности, творческого подхода как ученика, так и учителя.

2. Как показывает практика, самостоятельно добытое знание усваивается детьми прочнее, поэтому нужно чаще придавать заданиям проблемный характер.

3. В работе над развитием связной речи детей с ООП необходимо использовать различные игровые приёмы, методы, формы работы на уроках.

Можно сделать вывод о том, что развитие связной речи детей с ООП при помощи игровых технологий дает большой результат. Наблюдается желание абсолютно всех детей участвовать в этом процессе, который активизирует мыслительную деятельность, обогащает словарный запас детей, развивает умение наблюдать, выделять главное, конкретизировать информацию, сопоставлять предметы, признаки и явления, систематизировать накопленные знания.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии. - М.: ВЛАДОС, 2004.

2. Федосеева О. А., Проблемы родителей, имеющих ребенка с ограниченными возможностями // Молодой ученый. - 2013. - №9. - С. 344-346.

3. Назарова Н.М., Специальная педагогика.- М.: Академия, 2000. – 278с

4. Система образования для детей с проблемами в здоровье №1, М., 2003г

5. Малер А. Р. Социальное воспитание и обучение детей с отклонениями в развитии: Практическое пособие. – М. : АРКТИ, 2000.

Ж. К. Куанышбекова
бастауыш сынып мұғалімі
«Абай атындағы №2 мектеп-лицейі» КММ, Балқаш қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Қазақта қолына «Әліппе» ұстап, «Кел, балалар, оқылық» деп сауатын ашқан баланың барлығы Ыбырай(Ибраһим) Алтынсариннің есімін жақсы таниды. Ғұмырын халық ағарту ісіне, мектеп ашып, кітап бастырып, бала оқытуға арнаған ұлт педагогі Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл толады.

Қазақтың қазіргі зайырлы білім беретін біртұтас ұлттық мектебінің іргетасы Ы.Алтынсариннің жанқиярлық ерен еңбегінің арқасында ХІХ ғасырдың екінші жартысында қалана бастады. Өз замандастары да, кейінгі ұрпақ өкілдері де Ыбырайды ұлы ағартушы, қоғам қайраткері, жаңа тұрпатты педагог, жаңашыл әдіскер ұстаз, ғалым этнограф, саралы ақын, жазушы, қазақтың балалар әдебиетінің негізін салушы, орыс графикасы негізінде қазақтың алғашқы ғылыми оқу құралдары мен оқулықтарын жасаушы, қазақтың зайырлы мектеп жүйесінің ірге тасын қалаушы деп таниды. Отандық мектептің білім беру міндеттерін Ы.Алтынсарин халықтың қажеттіліктерін ескере отырып анықтады. Оның пікірінше, мектеп қоғам өмірінде лайықты орынды, мәдениеттің жоғары деңгейін, өз халқының өкілі ретінде адамның адамгершілік қасиеттерін қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек. «Мектептер – қазақтардың білім алуының басты серіппелері, – деп жазды Ыбырай Алтынсарин, – ... оларға, әсіресе оларға деген үміт, оларда қазақ халқының болашағы да бар». Алтынсарин қазақ мектебінің негізгі мақсаттары мен міндеттерін нақты тұжырымдап, оларды өзінің барлық практикалық қызметінің негізіне алды [4, б.28]. Педагог-ғалым баланы бір жақты ақпаратымен жалықтырмай, оның қызығуын әрдайым қоздырып, туындатып, жандандырып отыру қажеттігін атап көрсетті. Өйткені, қызығусыз жай ғана түсіндірілген ақпарат тез ұмытылады, ал жан-жақты ойлану немесе аса үлкен қызығушылықпен келген білім баянды болады, зердеде сақталып қалады және басқа бір білімнің туындауына дәнекер, негіз болады деген болатын [5, б.53]. Қазіргі сабақтың, әсіресе, дәстүрден тыс сабақтардың түрі де әдіс-тәсілдері де көп. Оның қайсысын тандап алсақ та, сабақ үрдісінде педагогика ғылымының даму тарихында дәлелденген дидактикалық негізгі талаптары мен сабақтың құрылымы қатаң сақталуы керек. Жаңа технологияларды пайдаланудың ерекшелігі – тек стандартта берілген білімді меңгерту ғана емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін қалыптастыруға, шығармашылық икемділігін дамытуға, оқушының өз бетімен іздену жұмыстарын 43 жүйелі түрде істей білуге бағыттау болып табылады. Мектептің негізгі міндетін-ағартушы мұғалім нақты білімнің берілуімен байланыстырып қана қоймай, оқушылардың білімді әр түрлі құбылыстарды тәжірибелі зерттей отырып, көрнекі түрде алуына қол жеткізуге талпынды. Ол мектепте жаратылыстану пәндерін оқытуды өте құнды деп санады. Осыған ұқсас құбылысты біз қазіргі заманғы қазақстандық мектепте де байқап отырмыз, онда негізгі назар жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндерді зерделеуге, сондай-ақ білім алушыларды кәсіптік-бейіндік даярлауға аударылады. Ыбырай Алтынсарин мектептеріндегі кәсіптік бағдар, өнер таңдау, мамандыққа сай қасиет, сапалар туралы пайымдаулары өз еңбектерінен ғана емес, өзі ашқан мектеп, училище жанынан шәкірттерін әр түрлі мамандыққа баулуы қазіргі таңда өзіндік ғылыми-практикалық маңыздылығын көрсетті. Оқу процесін ұйымдастыруда бірінші дәрежелі рольді Ы.Алтынсарин мұғалімге оқу және тәрбие үдерістерінің мақсаттарын іске асырудағы оның әлеуметтік және адамгершілік миссиясына жүктеді. Мектептің жетістігі, халықтың болашағы мұғалімге байланысты: «мұғалім-білім берудегі ең маңызды адам. Ең жақсы оқу құралдары, Үкіметтің жарлықтары, қатаң инспекторлық бақылау маңыздылығы жағынан мұғаліммен салыстыра алмайды. Сондықтан мен үшін жақсы мұғалім әлемдегі барлық зергерлік бұйымдарға қарағанда қымбат». Алтынсариннің пікірінше, педагогикалық жұмыста – «мұғалімнің санасында оқытудың ең жақсы тәсілдерін табу және балалармен дұрыс қарым-қатынас жасау». Педагог бейнесі Ыбырай Алтынсаринді қатты алаңдатты. Халық даналығы: «мұғалім ұлт пен қоғамды жасайды» дейді. Бүгінгі таңда әділеттілікті сақтаған осы ежелгі және дана сөзде педагогикалық жұмыстың әлеуметтік және гуманистік мәні бар. Шын

мәнінде, мұғалім елдің өндірістік күштерін дамытудың, оның әлеуметтік прогресі мен шығармашылық әлеуетінің қайнар көзі болып табылады. Мұғалімсіз кейіпкер де, ақын да, саясаткер де, ғалым да жоқ. Мұғалім мамандығының жоғары мақсаты оның жеке басына бірдей жоғары талаптар қояды [2, б.18]. Ыбырай Алтынсариннің мұғалімдер алдына қойған маңызды бір талабы – оларды қаламдастарының, алдыңғы қатарлы оқытушылардың тәрбие-тәжірбиесінен туындайтын идеяларды қабылдап, оны өз ісіне пайдаланып отыруы. Ағартушы мұғалімдер даярлау ісімен жігерлі түрді шұғылданды. Өнегелі ұстаз – тәлімгер даярлауға, оларға күнделікті ғылыми әдістемелік басшылық жасауға көңіл бөлді. Бүгінгі таңда мектеп қызметін жетілдірудегі және оқушыларды оқытудың табыстылығын қамтамасыз етудегі негізгі тұлға-мұғалім. Кәсіби өсуге және кәсіби білім алуға ықпал ететін барлық жағдайлар жасалған [1, б.32]. Ерекше назар аударатын жағдай, Ы.Алтынсарин сабақ кезінде білім алу мен сабақтан тыс уақытта білім алуды ұштастыруды ұсынды. Педагог-ғалым баланы бір жақты ақпаратымен жалықтырмай, оның қызығуын әрдайым қоздырып, туындатып, жандандырып отыру қажеттігін атап көрсетті. Өйткені, қызығусыз жай ғана түсіндірілген ақпарат тез ұмытылады, ал жан-жақты ойлану немесе аса үлкен қызығушылықпен келген білім баянды болады, зердеде сақталып қалады және басқа бір білімнің туындауына дәнекер, негіз болады деген болатын. Қазіргі сабақтың, әсіресе, дәстүрден тыс сабақтардың түрі де әдіс-тәсілдері де көп. Оның қайсысын таңдап алсақ та, сабақ үрдісінде педагогика ғылымының даму тарихында дәлелденген дидактикалық негізгі талаптары мен сабақтың құрылымы қатаң сақталуы керек. Жаңа технологияларды пайдаланудың ерекшелігі – тек стандартта берілген білімді меңгерту ғана емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін қалыптастыруға, шығармашылық икемділігін дамытуға, оқушының өз бетімен іздену жұмыстарын жүйелі түрде істей білуге бағыттау болып табылады. Баланы оқыту-тәрбиелеу жұмысында Алтынсарин атақты әдіскер – педагогтардың оқыту әдістерін батыл да шебер қолдану нәтижесінде тәжірбиесі артты, өзінің дидактикалық көзқарасы қалыптасты. Баланың мектептен алатын білімін өмір талабымен қолдануды тамаша ұштастырды. Қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі функционалдық сауаттылық ұғымы ағартушы ұстаздың алыстан көрегенділігін тағы да дәлелдей түседі. Оқушы табыстылығын дамытудың шарттарының бірі-өзін-өзі жүзеге асырудың шексіз мүмкіндіктерін ұсынатын қызметке қатысу. Заманауи мектептің басымдықтары әлеумет мүшесі ретінде өзін-өзі таныту, білім алушылардың әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтауы, олардың қазақ, орыс және ағылшын тілдерін біле отырып, үздіксіз білім алуына бағдарлану ұмтылысында көрінетін тұлғаның әлеуметтік-прогрессивті түрін қалыптастыру. Алтынсарин бұл туралы ол өз жазбаларында айтқан, бұл қазіргі мектепке қойылатын талаптарға сәйкес келеді. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан да бүкіл әлемдік, тәлім-тәрбиенің алтын діңгегі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық принциптерінің көрініс тапқанын байқаймыз. Мысалы, өзінің 2 кластық мектептердің меңгерушілеріне жазған нұсқау хатында: «Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмаған өзін кінәлау тиіс. Өз балаларымен сөйлескендей ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық танытуы керек, әрбір нәрсені ықыласпен, түсінікті етіп түсіндіруі керек, орынсыз сөдерді, терминдерді қолданбауы керек» деген сөздерінен ынтымақтастық принциптерінің көрініс тапқанын байқаймыз [6, б.61]. Ыбырай Алтынсарин де өзінің педагогикалық-ұйымдастырушылық әрекетінде бірнеше маңызды принциптермен әдістерге сүйенді.

• Біріншіден, білім беруді әліппеден бастауды ұсынды. Әліппе дегеніміз білімнің ең қарапайым сатысы, оны аттап кетуге болмайды. Қазақ халқы тек жаңа ғана оқи бастаған халық, сондықтан оның оқуы ең әуелі әліппеден басталуға тиіс. Өйткені ешкім де бірден қиын нәрсені белгілі дайындықсыз түсіне алмас еді. Әр уақытта қарапайымдылықтан күрделілікке, жақыннан алысқа, төменнен биікке ұмтылыс болуы керек. Бұл да маңызды дидактикалық принцип деген тұжырымға келген болатын. • Екіншіден, білім беруде жүйелік әр уақытта сақталуы қажет, әркімнің өзі білгенінше сабақ өткізуіне болмайды. Мұндай жағдайда оқыту мен оқу жұмысын жүргізуде жүйе болмайды. Жүйе жоқ жерде нәтижелі іс те болмайтынына көзі жеткен. Кез-келген пәнді оқытуда белгілі бір жүйе, қабылданған стандарт болуы қазір де

аса маңызды талап. Осы принципке сүйене отырып, Ы.Алтынсарин сол кездегі мектептер жұмыстарына сараптама беріп отырған.

- Үшіншіден, білім беру ісінде теориялық баяндау мен нақты іс-тәжірибе бірінбірі толықтыруына аса үлкен мән берді.

- Төртіншіден, білім берудегі этникалық ерекшеліктерге мән береді. «Енді мен қырғыз хрестоматиясының екінші бөлімін құрастырып жатырмын... бұл бөлімнің тарихи мәліметтер жөнінде тарауына қырғыз халқының өз тарихынан материалдар енгізу керек болып отыр, бірақ ондай материалды қайдан аларымды білмеймін... Өз туған халқыма қырғыз тілінде жалпы білім беретін, дұрысын айтқанда, ғылыми мәліметтермен құрастырылған тағы бір еңбегіммен қызмет етпекпін» деп атап көрсетті.

- Бесіншіден, білім беруде баланың жыныстық қасиеттерін де есепке алу қажеттігін ұсынды. Отбасында, қоғамда қыз бала мен ер баланың өзіндік орны мен ерекшеліктері бар. Олардың әрқайсысының табиғи ерекшеліктеріне сүйене отырып, бастауыш мектептерде балаларды ағаш өнеріне, қыздарды қол шеберлігіне үйрету көзделді. Осы принципті мектеп ісін ұйымдастыруда іске асырды. Мұның өзі Ы.Алтынсариннің өте көреген, алға ұмтылған педагог екенін көрсетеді [3, б.35].

- Алтыншыдан, Ы.Алтынсарин білім беру процесінің ізгіліктік сипатын анықтайды. Білім адамды рухани байытады, жанын жадыратады, жақсылыққа жетелейді, көңілін көтереді, рухын нығайтады, жігерін күшейтеді.

Ы.Алтынсариннің педагогикалық ізденістерінде тілді игеру туралы біршама ойлар өрбіген. Әрине, сол заманның тынысына сәйкес ол орыс тілін үйренуге үлкен мән берген. Бірақ баланы орыс тіліне баулуды ол өзінің ана тілін толық игерген соң мүмкін деп есептеді. Бұл пікірді сол кездегі алдыңғы қатардағы орыс зиялылары да толық қолдаған. Өзге тілді үйрету «балалардың бойына ана тілінің әбден сіңіскені байқалғанша ешбір басталмауға тиіс» деп жазды К.Д.Ушинский [7, б.23]. Ы.Алтынсариннің XIX ғасырдың аяғында өзінің педагогикалық қызметінде ұстанған негізгі принциптері ХХІ ғасырға аяқ басқан, бәсекеге қабілетті елдердің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап отырған Қазақстанның қазіргі рухани-мәдени дамуында өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ.. Керісінше, олар уақыт өткен сайын жаңа серпінге ие болып, дами түсуде.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жарықбаев К.Б., Қалиев С. Қазақ тәлімінің тарихы. – Алматы: Санат, 1995.
2. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері және тарихы. – Алматы: Білім, 2004.
3. Қалиев С., Молдабеков Ж., Иманбекова Б. Этнопедагогика. – Астана, 2005.
4. Қожахметова К.Ж. Халық педагогикасын зерттеудің кейбір ғылым және теориялық мәселелері. – Алматы, 1993.
5. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2001.
6. Игнатьев Е.И. Психология в беседах с учителями. – Санкт-Петербург, 2001.
7. Қоянбаев Б.Ж. Педагогика. Оқу құралы. – Алматы: Рауан, 1992.
8. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші. «Қазақстан мектебі», 1989
9. «Тиімді оқыту мен оқу» бағдарламасы. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы

*Кулсариева З.А.
өзін-өзі тану пәні мұғалімі
«Жамбыл Ақылбаев атындағы мектеп-гимназиясы» КММ,
Қарағанды обл., Шет ауданы, Ақсу-Аюлы ауылы*

ЖАС ҰРПАҚҚА БІЛІМ БЕРУДЕГІ КІТАПХАНАНЫҢ РӨЛІ

«XXI ғасыр мәдениеттің ғылым мен білімнің ғасыры. Бар білімнің қайнар көзі- кітапхана десек қателеспейміз. Елбасымыз айтқандай, әрбір адамзат рухани тәрбиенің негізін кітапханадан алары сөзсіз. Себебі біз ананың ақ сүті арқылы бойымызға ана тіліміздің құдіретін сіңіретін болсақ, кітап оқыту арқылы жастардың ойлау, армандау көкжиегін дамытамыз, ғылым мен білімге деген қызығушылықтарын оятамыз.

Кітапхана саласы-қоғам дамуындағы ерекше орын алатын бағыттардың бірі. Ал сол саланы басқаратын кітапханашылар қоғамның ақылшы қазынасы. Ендеше, кітап пен кітапханашы, автор мен оқырман, оқырман мен кітап, кітап-білім көзі, кітап пен кітапхана бұлар-бір-бірінен ажырамас ұғым. Әрбір халықтың кемелдікке келгендігін, ертеден келе жатқан өзіне тән өркениеттің нышаны бар екендігін көрсететін қасиетті бір орын екенінің дәлелі.

Кітап - біздің рухани құндылығымыз, теңдессіз байлығымыз.

Кітап-білім мен рухани байлық бұлағы. Оның өшпес құндылығы міне, осында мектеп кітапханасы ролі жылдан-жылға артып келеді. Иә, рухани болмысымызды айқындауға құдіретті құрал – кітап өлшеусіз роль атқарады. Кітапхана қорын уақыт талабына сай жаңа ізденістермен жаңа идеялар қажет. Рухани азық іздеген көзі ашық, көкпегі ояу, әрбір адамның келер шаңырағы. [1]

«Кел, балалар, оқылық» деген ұлы ағартушы Ы.Алтынсариннің ұраны бүкіл ел ұранына айналды. Кітапты қолымызға алып оқи бастағаннан жолдан соң жол, беттен бетке жалғаса береді. Қоршаған орталарының бәрі көзді ашып-жұмғанша ғайып болып, автордың қиялымен жасалған ғажайып әлемге еніп кетесің. Сырт қарағанда өте қарапайым болғанымен кітап оқудың біздің ойымызда, санамызда жүзеге асатын өте күрделі ойлау процесін жүзеге асыратынын біле бермейміз. Әрбір кітап, тіпті кішкентай мәтіннің өзі белгілі бір оқу техникасы болуы қажет. Осыны дұрыс жолға қою арқылы өзіңе көмек бере аласың. Бұл әр адамның білуі қажет бір тұтас ұғым.

Кітап оқу адамның шығармашылық ізденісімен тығыз байланыста дамып, оның білімі мен адамгершілік мақсаттарын қалыптастырып, қоғамдық тарихи үдерістегі өз орнын айқындауына ықпал етеді. Сол мақсатта жалпы адамзат қауымына жол көрсетіп отыратын рухани қара шаңырақ-кітапхана деп білемін. Кітапхана-өнер, білім ордасы, жастарды ізгілікке тәрбиелейтін қасиетті орын.

Кітап-рухани байлықтың көзі, сол мақсатта қаламы қарымды жазушыларымыз бен ақындарымыз көбейе берсін! Сол кісілердің қаламынан туған жыр өлеңдер, көркем шығармалар оқырмандар жүрегінен орын ала берсін. Болашақ жастарымыз білімді, мәдениетті болып, еліміздің мәртебесін асқақтата түссін! Кітап – білім бұлағы, сол білім бұлағы ешқашан суалмасын. Кітапханамыздың іші оқырманға толсын. Кітапқұмар оқырмандарымыз көбейсін. Болашақ жастарымыз кітапты бағалай берсін.

Қазіргі уақытта кітап оқу деген адамның ізгі ниетінің өсуі еліміздің жағдайы мен экономикасының жан-жақты даму көрсеткіші десе де болады. Алайда жұрттын ойлауы бойынша «қазіргі жастар кітап оқымайды» деген сөз әлі де жиі естіледі. Себебі теледидар, интернет бүгінде негізгі ақпарат көздері ретінде рухани сұраныс кеңістігінің денін билеп алды.

Бүгінгі жастар «Instagram», «Faceebook», «Twitter», «Вконтакте» сынды әлеуметтік желілерінде қандай жаңалықтар бар, қай жұлдыздың паракшасында не болып жатқанын бастары біріксе талқылайды, одан қалса тілдесудің орнына ұялы телефонына көміліп отырады. Бұл көңіліңе кірбің ұялататыны сөзсіз...

Бүгінгі таңда жастарымыз қазіргі заманға сай білімді, мәдениетті, өнерлі болуы қажет. Ол үшін терең білім, ғылым жаңалықтарын, өткен тарихымызды, өнерімізді білу үшін кітапты көп оқу керек. Кітап-адам өмірінде маңызды роль атқарады. Ол елді, жерді сүйеге, кішіпейіл болуға, мейірімділікке, төзімділікке баулиды. Сонымен қатар кітап жаман әдеттерден аулақ болуға үйретеді. Кітапты біздің қоғамымыздың әрбір адамы күнделікті тұрмысында пайдаланады. Одан ақыл - кеңес, тәлім-тәрбие, үлгі-өнеге алады. Кітап біздің рухани жан

азығымыз. Жас ұрпақтың санасында туған халқына деген құрмет пен мақтаныш сезім ұялатып, ұлттық рухты сіңіру, сондай-ақ ана тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, халықтың салт-дәстүрін аялай, ардақтай білуге тәрбиелеу кітаптың еншісінде.

Өзім тұрып жатқан Шет аудандық орталық кітапханада әр мереке сайын іс-шаралар өткізіліп тұрады. Ақын-жазушылардың өмірі жайында, шығармаларын насихаттау барысында өткен іс шаралар адамның білімін нығайта түсері анық. Сондай-ақ, әр кәсіби мереке сайын түрлі іс шаралардың бастау алуы, ана тіліміздің тұғырлы болуы, жастар арасында ана тіліміз - қазақ тілін қастерлеп, барынша қадірлеу тұрғысында өткізілетін шараларға әрине ұжым болып қатысып, өз ойымызды білдіріп жатамыз. Бұл іс шаралардан кейін көптеген рухани азық алып, сол бойынша шәкірттерге білім беруде өзіміздің ойымызды жетілдіріп, өзіміз білген түйгенімізді үйретіп жатамыз. Бұл орайда мектеп-гимназия жанындағы кітапханада оқушылардың шығармашылық жұмыстары мен шұғылдануына көп ықпалын тигізеді. Мектеп кітапханасында да көптеген іс-шаралар өткізіліп, көрмелер ұйымдастырылып отырылады. Өткен жылдан басталған бүкіл әлемді шарпыған пандемия кезінде көптеген іс-шаралар уақытында өтпей, жастарымызға көп нәрседен шектеу қойылғаны анық. Бірақ кейінде аудандық орталық кітапханада сақтық шараларын сақтай отырып, игі істер атқарылуда. Көбіне онлайн түрінде өткізіліп жатады. Бұл оқушылар үшін, ұстаздар үшін рухани сусындаудың бірден бір жолы.

Ғылым мен білімнің негізі болып табылатын кітап пен білім ошақтары - бірінен-бірі ажырағысыз рухани қазыналар. Өйткені оқу-тәрбие үрдісіне кітаптың қосар үлесінің өлшеусіз екендігі ақиқат. Қалай десек те, жаңа заман компьютер дәуірі болғанымен рухани азық іздеген, көзі ашық, көкірегі ояу әрбір адамның келер шаңырағы – кітапхана дер едім.

Шет аудандық орталық кітапхана 6 қыркүйек күні қазақтың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің туғанына 180 жыл толуына орай Ыбырай Алтынсарин шығармашылығына қызығушылықты оятып, ұлттық бірегейлік пен ұлттық мақтаныш сезімін қалыптастыру мақсатында «Даланың дара ұстазы» тақырыбында кітап көрмесін ұйымдастырды.

Ыбырай Алтынсарин-ұстаз, ағартушы және гуманист, қазақ тіліндегі оқулықтарды, қазақ әліпбиі мен жазуды, қазақ мектептеріне арналған орыс тіліндегі оқулықтарды жасаушы.

Көрмеге Ыбырай Алтынсариннің шығармалары, ғылыми-педагогикалық еңбектері, ағартушының өмірі мен қызметін айшықтайтын: Ы.Алтынсарин «Кел, балалар, оқылық», Ы.Алтынсарин «Өнер-білім бар жұрттар ...», Ж.Смағұл «Алтынсарин және ұлттық әдеби мұра», «Ыбырай Алтынсарин тағлымы», Ө.Дербісәлин «Ыбырай Алтынсарин» және т.б. әдебиеттер мен мерзімді басылым беттеріндегі мақалалар ұсынылды.

Көрмеге ұсынылған материалдар Ыбырай Алтынсарин мұрасының бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтпағанын және әлі де қызығушылық тудыратынын дәлелдейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ж.К.Шаймұханбетова, «Қазақстан кітапханалары тәуелсіздік жылдарында: жетістіктері және даму бағыттары» атты республикалық конференцияның мақалалар жинағы, Қызылорда қ., 26-27 қазан 2011 ж.

*Кусаинова Н.Ж, Акбаева Б.К.
учителя русского языка и литературы
КГУ «Гимназия имени Мағжана Жұмабаева» г.Караганды*

ЧЕМПИОНАТ ПО ЧТЕНИЮ ВСЛУХ: МЕЖДУНАРОДНОЕ ПАРТНЁРСТВО

«Ничто так не способствует процветанию, могуществу и счастью нации, как образование»,- писал Томас Джефферсон [1]. И если мы хотим построить сильное и интеллектуальное общество, то уже с колыбели, с детского сада, со школы должны прививать в них стремление к знаниям, самообразованию, стремление к постоянному самосовершенствованию. Сегодня основной целью образования является формирование конкурентоспособных, высокопрофессиональных, творческих личностей. При этом мы не должны забывать о национальных ценностях, должны использовать наследие наших великих педагогов и просветителей. В педагогике особое место занимает деятельность Ы. Алтынсарина, поэта, этнографа, переводчика, выдающегося педагога и создателя сети русско-казахских школ, автора одного из вариантов казахского алфавита на основе кириллической графики. Он считал, что образование должно основываться на богатейшем многовековом опыте казахского народа.

Педагогические идеи Ы. Алтынсарина уникальны и актуальны по сей день.

В хрестоматии для открытых им школ в стихотворении «Посвящение» он призывает детей к знаниям и пишет, что только знания дают силу человеку:

Ученье схоже с алмазом —

Сила его растет!

К грамотному человеку

Булат на поклон идет [2].

Алтынсарин подчеркивает, что знания - это неиссякаемое богатство жизни и что для его достижения необходимо много работать. Мы знаем, что Ыбырай Алтынсарин был основоположником школьных, а потом и детских публичных библиотек. Человек широко образованный, он хорошо понимал пользу чтения. Сам серьезно занимался самообразованием. Он знал произведения великих классиков мировой литературы: Шекспира, Гете, Байрона, Пушкина, Лермонтова, Гоголя, Фирдоуси, Низами, Навои.

Также Ыбырай перевел ряд произведений русских писателей: басни И. Крылова, рассказы Л. Толстого, сказки Салтыкова-Щедрина, труды Д. Ушинского и стихотворения А. Пушкина, Лермонтова, Некрасова [3]. Как мы видим, Алтынсарин внедрял в школу самое лучшее, что было в русской литературе. Он понимал, что хорошая книга – это не только источник знаний, но и источник воспитания. Она дает толчок к развитию творческой личности. И мы, учителя русского языка и литературы гимназии имени М. Жумабаева, продолжая идеи просветителя и углубляя их, разработали курс «Здорово читать», который культивирует чтение и направлен на обучение беглому, выразительному и осмысленному чтению. В рамках этого курса запланировано участие в Чемпионате по чтению вслух среди старшеклассников. Об этом мероприятии расскажем поподробнее.

В течение двух лет впервые в Казахстане, в городе Караганды, проходит увлекательный и незабываемый проект Чемпионат по чтению вслух среди старшеклассников «Страница 20», «Страница 21» [4]. Страница – это объём текста, который читается, а 20 – это год проведения Чемпионата. Целью данного мероприятия является развитие и популяризация культуры чтения среди школьников и учащихся средних специальных учебных заведений, знакомство подростков с лучшими образцами русской и зарубежной литературы в востребованном игровом формате Чемпионата.

Чемпионат был организован по инициативе учителей кафедры русского языка и литературы гимназии № 39 им. М. Жумабаева при поддержке ГорОО, в сотрудничестве и согласно правилам, разработанным программным директором Ассоциации «Межрегиональная федерация чтения» Российской Федерации Фаустовым М.В [5].

Проведению Чемпионата предшествовала большая подготовительная работа. Организатор чемпионата в Казахстане Акбаева Б.К., учитель русского языка гимназии, связалась с директором Ассоциации «Межрегиональная федерация чтения» Российской Федерации. Были обсуждены все детали проведения чемпионата. Учителя русского языка нашей гимназии подбирали отрывки из текстов русской и зарубежной литературы для отборочного этапа.

Нами был создан оргкомитет чемпионата, в который вошли учителя кафедры русского языка и литературы гимназии, представитель ГорОО г.Караганды, члены Ассоциации «Межрегиональная федерация чтения» Российской Федерации. Началась активная подготовка к первому Чемпионату.

Участниками Чемпионата являлись учащиеся общеобразовательных организаций в возрасте от 14 до 17 лет включительно. Отборочный этап проходил в каждой школе, а полуфинал и финал Чемпионата в стенах нашей гимназии. Заявку на участие в полуфинале «Страницы 20» подали 45 школ, среди них 12 школ с казахским языком обучения и 33 школы с русским языком обучения. Учащиеся без подготовки читали незнакомый текст. Набравший наибольшее количество баллов участник выходил в полуфинал и в финал чемпионата. Тексты разделены на три раунда:

✓ русская проза

- ✓ поэзия
- ✓ зарубежная проза.

Жюри оценивало участников по двум критериям: техника чтения и артистизм. Стать членами жюри финала Чемпионата мы пригласили Жетписбаеву Мейрамгуль Асылбековну, заместителя директора по учебно-методической работе филиала АО "НЦПК "Өрлеу" ИПК ПР по Карагандинской области, кандидата филологических наук; Жумабекова Мейрама Кенесовича, кандидата филологических наук, доцента кафедры журналистики; Демьянову Юлию Александровну, старшего преподавателя журналистики, магистра гуманитарных наук. По результатам полуфинала были отобраны 13 финалистов, которые «сразились» за звание «Чемпиона города Караганды по чтению вслух». Чемпионом по чтению вслух среди старшеклассников г. Караганды стала ученица 11 класса школы-лицея № 57 имени С. Саттарова Оспан Тансу Бейбітқызы. Она представляла нашу страну в финале конференции «Заграница», который прошел 2 июля 2020 года. Финал завершил серию отборочных матчей, победители которых участвовали в супер-финале «Страницы '20». За право выхода в супер-финал боролись школьники из разных стран — Армении, Египта, Иордании, Испании, Казахстана, Ливана, Марокко, Туниса, Турции, Франции и Эстонии. Участники читали вслух без подготовки русские народные сказки, которые кажутся простыми только на первый взгляд. Поэтический раунд вызвал восторг у болельщиков и судей, потому что проводился он по частушкам. Третий раунд — зарубежные книги про кошек. В состав жюри вошли два человека, отличающиеся строгим судейством — Алексей Павловский (создатель фестиваля «РУ.фест» и организатор чемпионатов по чтению вслух в Ростовской области) и Настя Орлова (поэт, переводчик, лауреат премии президента Российской Федерации в области литературы и искусства), а за доброту и всепрощение отвечала Светлана Демешонок (амбассадор бренда «Чуткие чтения»).

Среди участников были носители русского языка, билингвальные участники и те, для кого русский язык является иностранным (причём третьим или даже четвертым). Оргкомитет Чемпионата специально не стал разделять школьников, чтобы создать единые условия и благоприятную среду для общения на русском языке. Все выступления прошли на высоком уровне. В финальном раунде тройка лидеров — Тансу Оспан (Казахстан), Константин Дольский (Эстония) и Мариам Кассим (Египет) — читали строфы из «Евгения Онегина», как и финалисты всех региональных конференций. Победителем конференции «Заграница» стала ученица 11 кл казахской школы Оспан Тансу (Казахстан) [6]. Она представляла Караганду и весь Казахстан на супер-финале Чемпионата по чтению вслух среди старшеклассников «Страница '20». Мы очень рады такому большому успеху Тансу. И сейчас она успешно сотрудничает с Ассоциацией «Межрегиональная федерация чтения», которая приглашает её участвовать в различных мероприятиях.

Члены жюри, учащиеся, гости поблагодарили организаторов Чемпионата, учителей кафедры русского языка и литературы гимназии №39 за отличную организацию и проведение Чемпионата по чтению вслух среди старшеклассников. Учителя отметили высокий уровень участников Чемпионата и высказали предложение проводить его ежегодно. Окрылённые успехом, мы начали готовиться уже ко II Чемпионату по чтению вслух «Страница '21».

Полуфинал и финал Чемпионата «Страница '21» проходили в режиме конференции ZOOM. Полуфинал провели учителя русского языка нашей гимназии, а финал был проведён Ассоциацией «Межрегиональная федерация чтения».[7]. Ведущим был основатель Чемпионата - Михаил Фаустов. В состав жюри вошли представители двух стран. Это Лопатина Н.С.-директор Ассоциации «Межрегиональная Федерация чтения», Михаил Павловец-доцент Высшей школы экономики города Москвы, Рахметуллаева Д.Б.- учитель русского языка и литературы гимназии имени М.Жумабаева. Члены жюри были поражены концентрацией участников «с голосами, не отличимыми от голосов актеров дубляжа и радиоведущих». Но больше всех жюри понравилась Яворская Лиза, ученица 11 класса КГУ «ОШ №46» г. Караганды, получившая самый высокий балл в финальном раунде. Она примет участие в Международном Чемпионате по чтению вслух «Заграница» 2021г.

Международное партнёрство в проведении Чемпионата по чтению вслух на русском языке среди старшеклассников дало возможность нашим казахстанским школьникам выйти на международный уровень, показать себя, своё умение и артистизм, познакомиться с новыми творческими людьми, амбициозными ровесниками из разных стран. Участие ребят в данном проекте способствует приобщению их к художественной литературе, расширяет кругозор, словарный запас, развивает речь.

Международное сотрудничество с Ассоциацией «Межрегиональная федерация чтения» Российской Федерации позволило нам приобрести неоценимый опыт в проведении Чемпионата по чтению вслух на русском языке среди старшеклассников. Несомненно, данная форма работы и партнёрство с Ассоциацией «Межрегиональная федерация чтения» будет продолжена. В планах выйти на республиканский уровень.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Информационное агентство "Научная Россия". Томас Джефферсон - «Золотые Слова». // <https://scientificrussia.ru/citations/149>.
2. Саюри Сан. Благородный сын степей Ыбырай Алтынсарин. 2017. // https://el.kz/ru/news/iskusstvopage/blagorodnii_sin_stepei_ibirai_altinsarin/
3. Шамшиябану Канышевна Сатпаева. Веяние времени. IV том. // <http://bibliotekar.kz/>
4. Чемпионат по чтению вслух «Страница 21». 2021. // <https://kargoo.kz/photoreport/detail/938>
5. Чемпионат по чтению вслух “Страница”. // <https://chitay.top/>
6. Чемпионат по чтению вслух "Страница 20". Финал Конференции Заграница. // https://www.youtube.com/watch?v=WX9E7a6WU0s&ab_channel=%D0%91%D0%98%D0%91%D0%9B%D0%98%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%93BIBLIORING
7. Страница 21. Казахстан. Финал. // https://vk.com/stra21?w=wall-83331558_4977

*А. М. Қайырқұл
бастауыш сынып мұғалімі
«Абай атындағы №2 мектеп-лицейі» Балқаш қаласы*

САБАҚ ҮРДІСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ – ЖЕТІСТІКТІҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ

Тәуелсіздік туын берік көтерген еліміздің білім беру жүйесіндегі жаңа бағыт, тың көзқарас бүгінгі таңда оқушылармен жұмыстың белсенді әрекеттерін жүргізуді көздейді. Сабақ – мұғалімнің шығармашылық алаңы. Оқушыларды дамыту, қалыптастыру мақсатында жасалған кез-келген іс-әрекет олардың бойында білім мен еңбектің қалыптасуына негіз болады.

Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты еңбегінде: «Жас бала — жас бір шыбық. Жас күнінде қай түрде иіп тастасаң, өскенде сол иілген күйінде қатып қалмақ. Теріс иіліп қалған шыбықты түзеймін десең, сындырып аласың» деп мектеп қабырғасында ерте жастан берілетін білім мен тәрбиенің маңызын дәл басып айтады. [1] Осы тұрғыда жас өркенді білімге баулитын әр педагогтің бойынан тамыры бекем парасат, заманға сай білім мен инновациялық күзінетіндіктер қатар дамуы тиіс. «Қазіргі кезеңде білім берудің оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, инновациялық-педагогикалық технологияларды игерген, технологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста

қалыптасқан, бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашылық педагог-зерттеуші, ойшыл мұғалім, зерделі оқытушы болу қажет». Қашықтықтан білім беруде, дәстүрлі сабақ беру жүйесінде де тыңнан түрен салған ұтымды әдіс-тәсілдер ұстаздың шығармашыл, жаңа технологияны жетік меңгеруімен бағаланатынын дәлелдеді.

Мультимедиялық құралдардың көмегінің сабақ өтуі – жаңашыл ұстаздың олқылығы. Интерактивті тақта, түрлі бейнематериалдар, компьютермен жұмыс оқушы назарын бір арнаға тоғыстырып, сабақты нақтылай түседі. Жаңартылған білім мазмұнында функционалды сауаттылықтың орны бөлек. Барлық талапқа сай, оза шабатын мектепте білім берудің ішкі жүйесі жарыса өмір сүруі керек: университетке бағдарланған және өмірге бағытталған. Бірінші кіші жүйе үшін ата-аналарды білімге жұмылдыру және тәрбиелеу, балалар тәрбиесіне салынған отбасылық ресурстар. Мектеп-лицей АКТ технологияларын қолдану, оқушылардың тәуелсіздігі мен белсенділігін қалыптастыру арқылы осы факторлардың орнын толтырады. Екінші ішкі жүйеге мектеп ортасы, серіктестіктер жүйесі, оқушылар мен мұғалімдер арасындағы сенімді қарым-қатынас, баға үшін емес, процесс үшін оқыту кіреді. Қазақ педагогикасының шамшырағы, ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин: «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе – ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде» деген екен. [2] Әдебиеттік оқу пәндерін оқытуда функционалды сауаттылықты, шәкірттеріміздің берілген ақпаратты қорытып, өмірде кәдеге асыруына үлкен мән беремін. Мұны мәтін мазмұнын талқылау жұмыстары, эссе жаздырту арқылы бекіте түсемін.

Тіл балаға жаңа білімді қолжетімді етсе, әдебиет оқиғалардан тың идеялар тудырады. Сондықтан өз пәніміздің маңызын көкейде ғана емес, жүрегімізде маңызын арттырып, сабақ барысында тың тәсілдерді пайдаланамын. Бала бойындағы төрт дағдыны назардан тыс қалдырмауға тырысамын. Қазір электронды оқулықтар, тіпті, кітаптардың электронды нұсқалары, сандық білім ресурстары жеткілікті. Ұялы телефонға жүктелетін қосымшаларды оқушыларға таныстырса, көптің көкейінде жүрген «кітап – ескі нәрсе» деген таптаурын ойды күйретіп, сабаққа тыңғылықты дайындалуына мүмкіндік туады. Қазақ әдебиетіндегі түрлі ережелер, көркемдегіш сөздер, орыс тілі мен қазақ тілінде мағынасы ортақ тұрақты тіркестердің тізімін жасап, балаға түсінуге, жаттауға ыңғайлы етіп чек-листтер жасауға болады. Бұл шығармашыл ұстаздың ізденімпаздығы мен күзиреттілігіне байланысты қалыптасатын әдеттер. [3]

Бытырғы жылы қашықтықтан оқыту кезінде сыныбымыздың балалары аз оқып, оқығандарын түсінбейтінін, оқу жылдамдықтарының төмен екендігін байқадым. Сондықтан да осы қиындықтарды шешу үшін әр түрлі платформаларды зерттеп, күнделікті өмірде қолданатын қосымша құралға айналдыруға көштім. Сандық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану үшін алдыма мақсат қойдым. Алға қойған мақсатым: «бастауыш сынып оқушыларының түсініп оқу дағдысын қалыптастыру және дамыту» болды. Осы мақсатыма жету үшін үлкен септігін тигізген платоформалардың бірі – Klass Dojo деп аталады. Бұл платформаның тиімділігі мен мүмкіндіктеріне тоқталатын болсам: Біріншіден, қазіргі күні ақпараттың көп болуынан мұғалімдер мен оқушылардың телефондарында орын болмай жатады. Klass Dojo-ға жіберілген ақпараттар, олар видео болсын немесе сурет болсын телефон жадынан орын алмайды. Екіншіден, Klass Dojo платформасын телефон және компьютер арқылы қолдануға мүмкіндік бар.

Үшіншіден, балаларға әр түрлі формада тапсырма салуға немесе кері байланыс алуға мүмкіндік бар.

Төртіншіден, платформа тілі ұстаздар мен оқушыларға түсінікті, жұмыс жасау алгоритмі жеңіл.

Бесіншіден, оқушы немесе мұғалім белгілі бір уақытқа байланбаған, яғни білім алушы кез келген уақытта тапсырманы ашып орындайтын болса, мұғалім де қалаған уақытында тапсырманы тексеріп кері байланыс бере алады. Алтыншыдан, бала өз бетімен жұмыс жасап жауапкершілікке үйренеді. Оқушының акт

құзыреттілігі

артады.

Бұл платформада жұмыс жасаудың тағы бір артықшылығы – оқушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым дағдылары жоғарылайды. Оқылымға баланың деңгейіне байланысты әңгіме беріледі. Тыңдалым дағдысын дамыту үшін оқушыларға аудио материал беріледі. Балалар жіберілген материалды тыңдап немесе оқып қана қоймай, мазмұнын түсінуге, білуге бағытталған тапсырмалар мен сұрақтарға жауап береді. Жұмыс жүйелі, әрі күнделікті жүргізіліп отырғандықтан, оқушылардың оқу жылдамыдықтары да артады.

Осындай жаңашыл технологиялардың бірі – «Миро» тақтасы. Бұл тақтаның да өзінің ерекшеліктері мен мүмкіндіктері бар. Соған тоқталатын болсам: Біріншіден, Миро тақтасы да klass dojo секілді бұлтты сервис, бұл дегеніміз-телефон жадынан орын алмайды және жасалған барлық жұмыс пен материалдар онлайн сақталады. Екіншіден, тапсырма салуға көптеген жағдайлар жасалған, оның ішінде видео, сурет материалдарды жүктеусіз тіркеуге болады. Әр түрлі кестелер мен тапсырмалар енгізуге болады.

Үшіншіден, білім алушы мұғаліммен тығыз байланысқа түсіп, жұмысты бірге орындайды. Балалардың акт құзыреттілігі артады. Сабақта біз балаға ақпарат береміз. Оқушы ақпаратты қолданбаса, ол блум таксономиясының «білу, түсіну» деңгейінде қалады. Ал біздің мақсат оқушыны «қолдану» деңгейіне жеткізу. Осы орайда Миро тақтасы - таптырмайтын құрал, өйткені бұл тақтада жұмыс жасағандың басты негізі- балаға ақпарат беру емес, баланы жұмысқа қызықтырып, білім беру болып табылады.

Қорытындылай келе, педагогтің рөлі оқушы мектеп қабырғасынан жыраққа кетсе де жалғаса береді. Бүгінде ұстаз жүгін жеңілдетуде білім берудің жаңа технологиялары мен әдістері еселей түсті. Жаңашыл идеяларға сай мұғалім бәсекеге қабілетті, өзін жан-жақты дамытуға дайын, гуманистік бағыты қалыптасқан, рухани адамгершілігі мол, шығармашыл, кәсіби құзіретті тұлға болу керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <http://zhalyn.kz/2018/06/14/>
2. Қадашева Қ. Қазақ тілі: оқытудың тиімді әдістемелері. –А. 2000.
3. Оразбаева Ф.. Тілдік қатынас теориясы және әдістемесі. –А. 2001.
4. Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясы, Арман-пв, 2004

Қанасова Б. Қ. (Торайғыров университеті профессоры)
Елікпаев С. Т. (Торайғыров университеті профессоры)

Ы. АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ КӨРКЕМДІК ӘЛЕМІ

XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдебиетінде көркем ой бірнеше мазмұнда болды. 1. Ұлттық әдебиетті қазық еткен, қазақтың дәстүрлі өмірін, тұрмысын үлгі еткендер. 2. Халықты өнер-білім алуға шақырған, жаңа мәдениет пен өнерді үйренуге насихаттаған ағартушылық бағыттағылар. 3. Өнер, білім алуды жақсылық белгісі деп түсінген, қазақтың бұрынғы әдебиетіне де тілектес әнші, композитор, ақындар. XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдебиетінде Ы. Алтынсарин орны жаңашылықдық жаршысы болуымен өзгеше. Ұлы ағартушы қазақ балаларына білім мен тәрбиенің негізгі көзі - оқулық деп қарап, мазмұны бала табиғатына жақын, тақырыбы таныс әрі қызықты кітап шығаруды қолға алды. 1876 жылдан «Қазақ хрестоматиясын» жазуға кіріседі. Хрестоматия 1879 жылы Орынборда басылады. Жаңа кітапқа жұмбақтар, баланың ойын кеңітетін әңгімелер, сондай-ақ қазақ әдебиетінен іріктелген өлеңдер енгізеді. Ы. Алтынсариннің баса назар аударған

тақырыптары – адамдық қасиеттер жөнінен әңгімелер. Көбін өзі жазды, бірқатарын орыс оқулықтарынан ел тұрмысына лайықтап аударады. «Қазақ хрестоматиясы» орыс әліпбиі негізінде жазылды. Ыбырай Алтынсариннің қазақ рухани әлеміндегі, ағарту, әдебиет саласындағы орнын анықтауда келесі мәселелер назар аудартады. 1. Халық ағарту қызметін алғашқы қолға алушы: жаңа жүйедегі мектеп пен арнаулы оқу орындарын ашты. 2. Ыбырай Алтынсарин оқу мен тәрбиенің орыс – қазақ тіліндегі жүргізілуін қалады. 3. Оқу пәндерінің қатарына техникалық пәндер де кіргізілді. Ресейге толығымен қосылып, бодандық бұғауын мойнына салған соң, ел зиялылары халықтың өзгеден кем қалмауын, басқа жұртпен тең болуын қалады, әрі ғасырлар қалыптастырған ұлт қалпын, танымын сақтауды қажет деп санады. Ұстаздық қызметті өмірінің өзегіне айналдырған Ы. Алтынсарин өлеңдері оқу, білім тақырыбына жазылған. Бүкіл ғұмырын оқу- ағарту саласына арнаған ұстаздың «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңдері қазіргі мектеп оқушыларынан бастап, халыққа, елге белгілі, жатқа білетін жырлар болуының өзі де білім мен оқу, өнер пайдасын барынша дәл көркем түсіндіруінде болса керек. Ақын оқудың, еңбектің түбі - жан сарайының байлығы («Оқымыстының байлығы күннен күнге көп болар»): Оқу білген таниды Бір жаратқан құдайды. Танымаған құдайды Неғылғанда ұнайды... - деп, адамшылық негізін алға тартады. Көзі ашық, оқыған адам мен надан адамды қатар алып салыстыруында да, балаға оқудың пайдасы тіршіліктегі тіреуің мен сүйеуің деп түсіндіреді. Өлеңнің мақсаты да оқу-білім артыңшылығын айтып, оқу-ізгілік көзі, болашақ дүние шырағы деп алады. Адамды қор ететін надандықты: Надандықтың белгісі - Еш ақылға жарымас, Жайылып жүрген айуандай Ақ, қараны танымас, - деп, дөрекілік пен жамандық белгісіне бағалайды.

«Өнер-білім бар жұрттар» өлеңінде өнер-білім алуудағы түпкі мақсат адамшылық қасиетпен бірге озық мәдениет үшін қажет екенін айтады. Өлеңде мәдениетті, дамыған елдерді үлгі етіп көрсетеді. «Тастан сарай салғызған», «Жылдам хабар алғызған», «Отынсыз тамақ пісірген» т.б. өнердің түбі - оқу, білімнің нәтижесі. Ақын жастардың өнер-білімді халықтың, елдің жақсылығына жұмсайтынына сенеді.

Біз надан боп өсірдік,

Иектегі сақалды.

«Өнер - жігіт көркі» деп,

Ескермедік мақалды.

Біз болмасақ, Сіз барсыз,

Үміт еткен, достарым,

Сіздерге бердім батамды! - деген игі тілекпен аяқталады. Ақынның балаларға айтар ақылында құрғақ насихат қана емес, ақыл мен сенім қатар өрледі. Бір оқып өткенде балаларды оқуға шақырған, оқу оқиық, білім алайық деген үгіт жатқанымен, «Кел балалар, оқылыққа» қарағанда сезімге бай өлең. XIX ғасырдың екінші жартысы үшін Ы. Алтынсарин шығармалары өз кезеңінде жазылған туындылар болуымен ерекше. Көркем туынды қазақтың ұлттық танымын ескеруімен бірге, халықтың өсуі, дамуы, жаңа қоғамға бейімделуі үшін, әрі жарқын болашақ қалпын қалыптастыру үшін қажет болғаны сөзсіз. Ақын өлеңдері қоғам сұранысына қарай дидактикалық өлеңдерді туғызды. Бұл – қазақ үшін балғын балаға ғана емес, ересектерге де ой түрткі қызметін атқарған шығармалар. Сондықтан да бала таным, түсінігі мен ересектер пайымы бірге ескерілген [1].

Бұндай ерекшелік ақынның «Үміт еткен көзімнің нұры балам...» деп басталатын Балғожа бидің оқудағы немересіне жазған хатында да бар. Өлең балаға да, ата – анаға да қаратыла айтылған. Бұл – ақынның қоғам мүмкіндігін, әлеумет, орта мүмкіндігін ескергендігі. Ыбырай шеберлігі де сонда – өлеңді әдебиетті қоғам қажетіне қарай пайдалана алғандығында. Қоғамдық өзгеріс әдебиеттегі тақырып пен мазмұнды өзгертті. Оқу – ағарту тақырыбына арналған өлеңдер қазақ әдебиетіндегі бүгінгі күндерге дейін жазылып келеді. Жазыла да береді. Ыбырай алғашқы ұстаз ретінде, даладағы тұңғыш қоңырау соғып, бүлдіршінді партаға отырғызған мұғалім ретінде айтар ойы да оқу – тіршілік тірегі, тұрмысыңның қалай болмағы алған білімінде дегенді айтты. Оқу – білімге ден қойған елдің болашағының бақытты болатынына сендірді. Оқуға, білім алуға шақырып қана қоймай, қазақы үрдіспен бата берді. Ы.

Алтынсариннің әңгімелері дегенде төмендегі ерекшеліктерді көрсетуіміз қажет. 1. Ыбырай Алтынсарин – қазақ әдебиетінде шағын әңгімелерді алғаш жазып, шағын әңгіме арқылы тағлымды ойды, ғибратты түйінді беруге болатындығын көрсеткен жазушы. 2. Жазушы қазақ әдебиетінде қысқа әңгімелер арқылы бұған дейін жақсы, жаман деп бөлініп келген адам мінезіндегі қасиеттердің атын атап, балаларға алғаш көркем мәнде түсіндірді. 3. Батыс, Шығыс халықтарындағы жақсылықты білдіретін таным, түсініктерді қазақы ыңғайға салып баяндады. Алтынсарин әңгімелерінің мазмұны әділдікке, адамгершілікке, кісілікке, талаптылыққа, өнерге, еңбекке, оқу-білімге, достыққа т.б. жақсы қасиеттерге шақырады. Жақсылыққа жақын болып, жамандықтан жоламауға үйретеді. «Қазақ хрестоматиясына» кірген шағын әңгімелердің тақырыбын еңбек, тәрбие, өнер деп шартты түрде бөлуге болады. Сонымен бірге бұған дейін көп көтеріле бермеген сабыр, шыдам, мейірім, қайырым, тазалық, кішіпейілдік сияқты тақырыптары Алтынсарин шығармашылығының ерекшелігі болып қалады.

Жазушының еңбекті сүю, қадірлеу, жасынан еңбек етуге үйрену мәселесін көтеретін әңгімелерінің мазмұны түрлі болғанымен барлығына ортақтық - еңбектің тұрмыс пен рухани өмірдегі орнын бағалау.

Еңбек туралы.

«Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесіндегі жұртта қалған Асан мен Үсеннің өмір сүрге бейімділіктері, өмір тану мен тіршілікке икемділіктері бір тәулік ішіндегі істерінен, еңбектері мен әрекеттерінен байқалады. Жасынан тұрмыстың қиындығын көріп, ысылып өскен Үсеннің байқағыштығы, тапқырлығы, еңбекқорлығы мен дайынға үйренбегені бейнеленеді. Жазушы осы арқылы сеңбек жалықпай үйренумен, сабыр, төзіммен келеді деп төзімді, еңбекқор, іске бейім Үсенді үлгі етеді. «Әке мен бала» әңгімесінде әке ақылымен мол байлық табуға болады деген ойға әкеледі.

«...аз жұмысты қиынсынсаң, – көп жұмысқа тап боласың; азға қанағат ете білмесең, – көптен де құры боласың» [2, 18] деген әкесінің ақылын тыңдаған баланың болашағына үміт артады. Ы. Алтынсарин әңгімелерінің бір тобы еңбекті насихаттайды. Адам баласы үшін еңбек өзін-өзі тәрбиелеу құралы, адамдық негізі дейді. Осы ойлар «Дүние қайтсең табылады?» деген әңгімеде тек тер төгіп, еңбек етумен табылатындығын айтады. Еткен еңбек өз нәтижесін міндетті түрде беретіндігін бейнелейді [3].

«Қыпшақ

Сейітқұл» әңгімесінде отырықшылдыққа ұмтылған елдің еңбекқорлығы мен жақсылыққа сенімі, үміті мен төзімі арқасында еліне ел қосылып, мал басы өсіп, бай қуатты тұрмыста өмір сүргенін жазады. Сейітқұлға қарсы бейне ретінде жеңіл жолмен, ұрлықпен күн көргісі келген ағасының қолға түсіп, кісі қолынан мерт болғанын айтады. Еңбектің түбі бақытты өмір екенін дәлелдейді. Осындай әңгімелер қатарында «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Атымтай Жомарт», «Әке мен бала», «Дүние қалай етсең табылады?», «Сәтемір хан» әңгімелерінде еңбектің артықшылығы, пайдасы түрлі мазмұн, алуан оқиғалармен дәлелденеді. «Бақша ағаштары» әңгімесінде тәрбие де адамшылықтың өзегі екенін айтады. «**Таза бұлақ**» Алтынсариннің қысқа әңгімелері бала тәрбиесі үшін жазылған адал, ұқыпты, қанағатшыл болып өсуіне әсер етіп қана қоймай, тәрбие көзі болады. «Үш жолаушы бір бұлақтың басында бір-біріне кез болыпты. Бұлақ бір тастақ жерден шыққан, айналасы қалың біткен ағаш жапырақтары бұлақтың үстіне төгіліп, суы мұздай, салқын, шыныдай жылтылдап тұрған сонша әдемі, таза бұлақ екен. Су шыққан жеріне бір қазандай тасты біреу ойып қорғаныш қылып, тастың суағар жеріне жазу жазыпты:

«Әй, жолаушы, болсаң осы бұлақтай бол!»,- деп. Манағы үш жолаушы бұлақтан ішіп қанған соң жазуды оқып, біреуі саудагер екен, ол айтты:

- Бұл жазылған ақыл сөз

екен, бұлақ күн-түн тынбай ағып, алыс жерлерге барады, бара-бара кеңейіп, үлкейеді, бұған бөтен бұлақтар құйып, сөйте бара үлкен өзен болып кетеді. Мұнан мұрат сол: сен де, адам, тынбай қызмет қыл, ешуақытта жалқауланып тоқтап қалма, сөйтсең, ақырында, сен де зорайып мұратыңа жетесің дегені ме деп білемін, - деді».

Жазушы екінші,

үшінші жолаушылардың сөзін береді. Екінші жолаушы молданың өз пікірі бар. «Жоқ мен олай ойламаймын, бұл жазудың мағынасы сіздің ойлағаннан гөрі жоғарырақ соқса керек, бұл бұлақ: кім-кімге болса да даяр, ыстықтағанды салқындатып, жанын рақаттандырады, сусағанның сусынын қандырады, оның үшін ешкімнен ақы дәмепейді; бұлай болса адамға да әбірет сол:

біреуге жақсылық етсең, ол жақсылығыңды ешкімге міндет етпе дегені болса керек,- деді» «Үшінші жолаушы көркем келген бір әдемі жігіт екен, бұл үндемей тұрды. Жолдастары: «Сен не ойлайсың?» -деп сұрады.

Жігіт айтты:

Менің ойыма бөтен бір нәрсе келеді: бұл бұлақтың суы бір орында тынып тұрып, шөп-шалам түсіп, лай-қоқым болса, бұған адам мен айуан мұнша ынтық болмас еді; бұлақ күні-түні тынбай ағып тазаланып тұрғаны үшін ынтық болады. Олай болса, жазудың мағнасы: көңіліңді, бойыңды осы бұлақтай таза сақта, нешік бұлаққа қарасақ күн түссе күннің, шөп түссе шөптің сәулесін көреміз, көңілің сол реуішті сыртқа ашық көрініп тұрсын дегені ме деймін,- деді» [2, 24]

«Болсаң, осы бұлақтай бол» деген сөздегі тазалықты үш түрлі мақсат, үш түрлі қызметтегі адам үш түрлі ұғынады.

Саудагердің еңбекпен адал тапқан табысы да – тазалық. Молданың елге қызмет етіп, біреуге жақсылық жасадым деп міндет етпеуі де – тазалық. Үшінші жолаушыныкі – тереңірек. Тазалықтың жүректе болуы, көңілдің тазалығы, бұлаққа түскен сәуле мен көлеңкедей бар жайды анық ашу, нақ байқату. Жазушы пікірді оқырманның өзіне қалдырады. Оқушының өзі де тазалық дегенге басқа бір ой айтар. Бірақ үш жолаушының ойлары – ой түрткі, ой қозғау болары сөзсіз.

«Әділдік», «Қанағат», «Асыл шөп», «Ақымақ дос», «Жаман дос», «Тәкаппарлық», «Әдеп», «Таза бұлақ», «Зеректік» т.б. әңгімелері оқуға да жеңіл әрі ұғынықты да тартымды. Ыбырай Алтынсарин әңгімелерінің бір тобы халық ауыз әдебиетінің үлгілерінен топтастырылған («Жиренше шешен», «Қара батыр», «Тазша бала», «Алтын айдар», «Жәнібек батыр», «Байұлы», «Жан-жануарлардың дауласқаны» т.б.). Жазушы ауыз әдебиеті үлгілерінен балалар ұғымына лайықтап жинақтаған. «Қазақ хрестоматиясына» кірген әңгімелерінің ендігі бір тобы И.А. Паульсонның «Книга для чтения и практических упражнений в русском языке», К. Д. Ушинскийдің «Детский мир», «Родное слово», Л. Н. Толстойдың балаларға арналған кітаптарынан алынып аударылған. Ы. Алтынсарин әңгімелерді сөзбе-сөз аудармай, қазақ балаларының түсінігіне ыңғайлап, ағартушылық мақсатына бейімдей жазған. Бұның өзі жазушы шеберлігін көрсетсе керек. Ыбырай Алтынсарин – қазақ даласында жаңа бағыттағы тұңғыш мектеп ашып, қазақ балаларын оқуға насихаттаған ұстаз. Халқының болашағына сенді, олар білімді, өнерлі болуы керек деп түйген Ы. Алтынсарин осы мақсатта көп еңбек етті. Ақын ретінде де әдебиетте өз өрнегімен есте қалған Ы. Алтынсарин әңгімелері - күні бүгінге дейін көркемдікке баулу негізі, тәрбие көзі. Ы. Алтынсарин әңгімелері – қазақ балаларының жарқын болашағы үшін қай кезеңге де қажет классикалық туындылар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Қапасова Б. Қ. Елікпаев С. Т. XIX ғасыр әдебиеті. Электронды оқу құралы. 07.09.2020. №11943 от 10.09.2020

2 Алтынсарин Ы. Таза бұлақ. – Алматы: Жазушы, 1987. – 324 б.

*Н. Қасымұлы қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№17 мектеп – гимназиясы Саран қаласы*

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ГРАФИКАЛЫҚ ОРГАНАЙЗЕРЛЕР

«Оқушылардың білімін арттыру, пәнге қызықтыру үшін оқытуда, жалпы алғанда ең бірінші оқушылардың неге қызығатынын анықтап алып, содан соң, содан бастау керек»
Ш. Амонашвили

Графикалық орғанайзерлер— білім алушыларға пәннің әрбір тақырыбынан білімді игерудің міндетті талабының көлемін нақты алуына мүмкіндік береді. Графикалық орғанайзерлерді пайдаланғанда сызбаның оқушы ұғымына сай болуына көңіл бөліну керек.

Графикалық орғанайзер— сабақтың бейне жоспары. Графикалық орғанайзерлерді пайдаланудың нәтижесі — тақырыптың тұтастығын, қисындылығын, ықшамдылығын, көрнекілігін қамтамасыз етеді, оқушылардың білімін тиянақтайды, алған білімін оңай еске түсіруге көмектеседі. Оқушыларға сапалы білім беру, оқу бағдарламасындағы білімді қамту мен кеңейту жүйесін жүзеге асырудың тиімді жолы —графикалық орғанайзерлерді пайдалану болып табылады.

Графикалық орғанайзерлерді қолданудың тиімділігі:

Жүргізілген жұмыс белгілі бір нәтижеге бағытталады;

Оқушылардың сабаққа ынтасы, қызығушылығы артады;

мұғалім мен оқушы шығармашылықпен жұмыс жасайды;

мұғалім оқушыны жан-жақты зерттейді;

оқушылардың өздігінен жан-жақты білім алуға жағдай жасалады;

сабақ кезінде мұғалім уақытты ұтымды пайдалануға қолжеткізеді;

оқушылардың өзара пікір алмасуына мүмкіндік туады;

Қазіргі қоғам талабына сай білім беру үшін жаңа педагогикалық технологияларды әр түрлі оқыту әдістерімен сабақтастыра жүйелеп, заманауи тиімді білім беру жүйесін жасақтай білуіміз керек.

Графикалық орғанайзерлерді пайдалану оқушылардың қызығушылықтарын арттырып, болжам жасатып, мақсат қойып, толық мазмұндық ақпарат алуға жағдай жасайды. Графикалық орғанайзерлер— сабақ үрдісін ұтымды ұйымдастыруға көмектеседі, тақырып бойынша танымы кеңейеді, топпен және жеке жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Графикалық орғанайзерлерді пайдалану мұғалім үшін тиімді, тақтаға бормен жазып жатудың қажеттігі азаяды, барлық сабақ барысы оқушының көз алдында тұрады, оқу мазмұнын қысқаша баяндап шығу арқылы, көптеген оқушыны бағалау мүмкіндігі туады. Графикалық орғанайзерлердің үйрету, бағыттау, тексеру дидактикалық қызметтері жүзеге асырады.

Графикалық орғанайзерлерге ғылыми анықтама берсек — білім алуда оны меңгеруге, есте сақтауда, талдауда білімнің көзі ретінде пайдаланатын сызба құрал.

Графикалық орғанайзерлер— оқу материалын тұжырымдап жүйелеуге, оқушылардың білім деңгейіне орай, даралық ерекшеліктеріне сай, олардың әр түрлі әрекетін ұйымдастыруға жағдай туғызады.

Сонымен, графикалық орғанайзерлерді пайдаланудың мұғалім үшін артықшылықтары:

Мұғалім оқыту технологиясы ұтымды пайдалануға дағдыланды;

Кәсіби біліктілігі артады;

Оқушыны үйрете отырып, өз ойын нақты, дәл жеткізеді;

Топтық жұмыс жасауға мүмкіндік туады;

Оқушылардың өздігінен жан-жақты білім алуға жағдай жасалады;

Сабақ кезінде уақытты ұтымды пайдалану мүмкіншілігі молаяды;

Оқушылардың өзара пікір алмасуына мүмкіндік туғызылады.

Графикалық орғанайзерлерді қолданғанда жұмыс уақыты үнемделеді. Үнемделген уақыт жаттығулар орындауға, қиын тапсырмаларды орындауға, өткен тақырып көлемінде оқушылар білімін тексеруге қолданылады. Графикалық орғанайзерлерді жаңа материалды түсіндіруде, оны бекітуде, сыныптан-сыныпқа көшу, қорытынды бақылауына әзірленуде, бірыңғай ұлттық тестілеуге әзірленуде және білімді бақылау мен күнделікті бақылауда қолдануға болады.

Сабақтың қай түрі болмасын тірек-сызбаларын қолдану тиімді. Жаңа сабақты түсіндіру барысында графикалық орғанайзерлер таптырмас көмекші құрал.

«Графика» атауы гректің «жазамын», «сурет саламын» деген сөзінен шыққан.

Графикалық орғайзерлер – кестелер, сызбанұсқалар, диаграммалар, модульдер, блоктар, суреттер арқылы іске асырылады. Графикалық орғайзерлер оқушы қиялын дамыту мен өзін-өзі талдау, қызығушылығын ояту, шығармашылығын дамытудың негізі.

Графикалық орғайзерлерді құрудың негізгі қағидалары:

графикалық орғайзерлер – оқу материалының негізгі бөліктерінің мазмұнын жинақтайтын бөліктерден тұрады; әрбір бөліктердегі теориялық материал арнайы белгілер, сызбалар, сөздер арқылы біріктіріледі;

Графикалық орғайзерлер – есте оңай сақталатындай қарапайым болуы керек. бұл үшін графикалық безендіруде шығармашылық ізденіс және ұшқыр ой тапқырлығы талап етіледі.

графикалық орғайзерлер – білім стандартында белгіленген, білім беру бағдарламаларында айқындалған талаптарды нақты жағдайларда жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Графикалық орғайзерлер оқушының мынадай мәселелерге көңіл аударуын қажет етеді:

графикалық орғайзерді мұқият оқып шығу. Егер түсініксіз сұрақтар кездесіп қалса, оқулықтағы параграфты оқу;

графикалық орғайзерде берілген материалды жадында жақсы сақтап меңгеру үшін өзінің дәптеріне ережелер, негізгі сөздер мен сөйлемдерді жазып алу;

көру және жазу арқылы өзінің есте сақтау қабілетінің артуына көп ықпал болатынына назар аудару керек.

Графикалық орғайзерлер – оқу материалын оңай меңгеруге, ұзақ есте сақтауға мүмкіндік береді.

Графикалық орғайзерлердің үлгілері.

«Жалғыз құты»

Оқу материалын тұжырымдап жүйелеу үшін қолданылатын әдіс.

Ортасына негізгі кейіпкер немесе идея жазылады.

Қосымша дөңгелектерге оларды сипаттайтын сөздер мен сөйлемдер жазылады.

«Тарих картасы»

Оқушылардың ойын жинақтауға қолданылады. Тарих картасы оқиғаның егжей-тегжейлері суретті бөлшектерінен тұрады.

Қазақ әдебиеті 5-сынып

Сабактың тақырыбы: «Мақтақыз бен мысық» ертегі

Өткен тақырып бойынша оқушылардың ойын жинақтауға қолданылады.

Басы – негізгі тақырып, жоғарғы сүйектері – тақырыптың негізгі ұғымдары, төменгі сүйектері – ұғымдарға түсініктеме, құйрығы – қорытынды, немесе сұрақтың жауабы қысқа ұғымдар арқылы жазылуы тиісті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. «Жалпы педагогика» - Алматы 2005ж.
2. Блум таксономиясын оқу үрдісінде пайдалану әдістемесі. Әдістемелік құрал, Орал қаласы 2013ж.
3. Елбасы Н.Ә Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 31 қаңтар 2017ж. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>
4. Ж.Жонтаева «Оқу бағдарламаларының мазмұнын жаңарту». №15.52, 2016ж.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <http://adilet.zan.kz/rus>
6. Қазақстан Республикасының « Білім туралы » Заңы. Алматы 2008 ж.
7. Мұғалімге арналған нұсқаулық бірінші (ілгері) Деңгей , екінші басылым . 2014 ж.
8. Мұғалімге арналған нұсқаулық үшінші (негізгі) деңгей. 2012 ж.
9. Нургалиева Г.К. Сравнительная педагогика. Алматы. 1999 ж.

*Лаптева Т.В. учитель начальных классов
КГУ «Гимназия №1», г. Караганда
Берзан О.В. учитель начальных классов
КГУ «Гимназия №1», г. Караганда*

ПРИЁМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ (НА ОСНОВЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Ы.АЛТЫНСАРИНА)

Задача педагога в ходе применения обновлённой программы – прививать учащимся основные человеческие нормы морали, сформировать уважение к другим культурам, мнениям, воспитать ответственного и здорового ребёнка. Ярким примером этому служит жизнь и творчество великого Ы. Алтынсарина, разработавшего основы семейного и школьного воспитания.

Как учить в век информационных технологий? Развитие наших учащихся будет проходить (и уже проходит) путём внедрения активных форм обучения, в ходе которых предполагается, что учащиеся будут самостоятельно развивать функциональную грамотность, активно добывать знания, развивать коммуникативные навыки общения с одноклассниками, и творчески подходить к решению проблем.

Базовым предметом для формирования читательской грамотности являются уроки литературного чтения. Научить учащихся уже в начальных классах понимать произведения, воспитать их как вдумчивых читателей - одна из важных задач обучения на уроках чтения.[2]

Процесс формирования читательского интереса и осмысленных читательских умений и навыков во многом определяет успешность обучения учащихся по другим предметам, т.е. в результате освоения предметного содержания литературного чтения учащиеся приобретают общеучебное умение осознанно читать любые тексты. Кроме того, в процессе чтения учащиеся обращаются к нравственным, общечеловеческим культурным образцам.[5]

Одним из основных приёмов работы с детьми Ы. Алтынсарин выделял устное народное творчество, отражающее жизнь и быт, горе и счастье, патриотизм, традиции народа, его воспитательные возможности. Для развития навыков функциональной грамотности на своих уроках мы используем произведения Ы.Алтынсарина и собранный им материал: пословицы об учении и знании, о труде, добре и зле.

Рассмотрим некоторые методы и приёмы, которые мы используем в своей работе. «Рассечение вопроса»

Цель приёма: смысловая догадка о возможном содержании текста на основе его заглавия. Предлагаем ученикам прочитать заглавие текста и предположить, о чем пойдет речь в тексте (например, Ы. Алтынсарин «Умный мальчик»)

«Верите ли вы, что...»

Этот прием способствует вдумчивой работе с текстом, критическому восприятию информации, помогает делать выводы о точности и ценности информации. Учащимся предлагаются утверждения, с которыми они работают дважды: до чтения текста и после знакомства с ним. Полученные результаты обсуждаются.

- 1) *Верите ли вы, что главным героем будет мальчик?*
- 2) *Верите ли вы, что мальчик, действительно, окажется умным?*
- 3) *Верите ли вы, что у этого произведения счастливый финал?*

Мозговой штурм.

Этот приём, наверняка, использует в работе каждый учитель.

Детям предлагаются три казахские пословицы:

- 1) Щедр на словах, да скуп на делах.

- 2) Вся щедрость бая – на языке.
- 3) У кого руки щедры, у того все дороги открыты.

Даётся задание: обсудите пословицы в группах и выясните, какая из этих пословиц выражает главную идею притчи Ы.Алтынсарина «Щедрый человек». Докажите свою точку зрения.

«Пирамидная история» (по произведению Ы.Алтынсарина «Бережливость и скупость»)

Учащиеся (в группах) заполняют пирамиду по нижеперечисленным пунктам:

Инструкция.

1. Имя героя вашей истории (*богач*)
2. Два слова, описывающих героя, внешность, возраст, черты характера, качества (*сердитый, скупой*).
3. Три слова, описывающих место действия (*аул, дворы, дома*)
4. Четыре слова, описывающих проблему истории (*деньги, заблудиться, бедность, любовь, встретить*); (*помощь, осиротевшая семья, пожертвования*).
5. Пять слов, описывающих первое событие (что явилось причиной проблемы в истории) (*богач, ругал, работник, обрывок верёвки*).
6. Шесть слов, описывающих второе событие (что происходит с героем и его окружением по ходу сюжета) (*советуются, пожертвует ли, тратит слова, вернуться*).
7. Семь слов, описывающих третье событие (что предпринимается для решения проблемы) (*пригласил, узнал, дал денег, удивились и рассказали*).
8. Восемь слов, описывающих решение проблемы (*богач, не пренебрегаю, ценю, имею возможность, оказывать помощь*).

Приемы «Своя опора», «Ключевые слова», которые научат ребенка работать с информацией. Учащиеся самостоятельно составляют опорный конспект или схему на этапе закрепления знаний. Такие опорные конспекты могут служить материалом для организации групповой работы, где выявляются их плюсы и минусы, корректируются недостатки.

Один из любимых приёмов «Вопрос автору»

Учащиеся (работают в группах) самостоятельно продумывают и формулируют вопросы, которые они хотели бы задать автору, если бы он находился в классе. Другая часть класса отвечает на эти вопросы, представляя себя авторами произведения.

Все вышеперечисленные приёмы были апробированы нами на уроках литературного чтения. Результаты диагностики демонстрируют следующие показатели сформированности читательской грамотности.

<i>Группа умений</i>	<i>1 класс</i>	<i>2 класс</i>	<i>3 класс</i>
Речевая и читательская деятельность	44%	52%	61%
Творческая деятельность	52%	64%	73%

Как видно из таблицы, все группы умений показывают положительную динамику развития, что говорит об успешности применения рассмотренных приёмов в учебной деятельности.

Таким образом, мы включаем в осмысленную, продуктивную, мотивированную деятельность всех учащихся класса, формируем «функционально грамотную личность», где ведущую роль играют не только предметные результаты, но и личностные. Это залог успешной адаптации в обществе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Логвина И., Рождественская Л. Формирование навыков функционального чтения: Книга для учителя. 2012. - 57 с.
2. Фирсова Т.Г. Современный урок литературного чтения: методический конструктор: учеб.-метод. пособие «Педагогическое образование» (начальное образование). – М.: Перо, 2018. – 211 с.
3. Ермоленко В. А. Дидактические основы функциональной грамотности в современных условиях [Текст] / В. А. Ермоленко, Р. Л. Перченко, С. Ю. Черноглазкин. – М. : ИТОП РАО, 1999. – 228 с.
4. Литературное чтение: Учебная программа для 2-4 классов уровня начального образования(с русским языком обучения). – Астана: НАО им. И.Алтынсарина, 2017. – 17 с.
5. Лукашенко Ж.В. Формирование духовно-нравственных ценностей у школьников на уроках и во внеурочной деятельности–Смоленск, 2019.

Ливинец Н.П.
учитель начальных классов
КТУ ОШ №74, г. Караганды
Бандалетова Е.С.
учитель начальных классов
КТУ «Гимназия им. К.Сатпаева», г. Караганды

ВНЕДРЕНИЕ QR-КОДА НА УРОКАХ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Актуальность. Цифровизация является главным трендом современного образования. Это необходимость, продиктованная временем, обстоятельствами, развитием технологий, их внедрением в нашу жизнь и изменением общества. Обучение без использования компьютерных технологий немыслимо для подрастающего поколения, которое учится пользоваться гаджетами раньше, чем начинают говорить. Внедрение ИКТ в образовательный процесс начальной школы поможет учителю подготовить школьников к использованию компьютерных технологий в учебных целях, разнообразит ход урока, поможет ярче и нагляднее подать материал, что особенно важно в начальной школе.

Использованием электронных учебников, презентаций, разных программ сегодня школьников не удивить. Это достаточно старые инструменты обучения, которые активно используются в обучении на всех уровнях. Сегодня внедряется достаточно новый инструмент QR-код в учебниках.

Аббревиатура QR (quick response) переводится с английского как «быстрый отклик». Это двухмерный штрих-код, разработанный японской компанией «Denso Wave» в 1994 году. Он позволяет в одном небольшом квадрате поместить 2953 байта информации. QR-код позволяет оцифровать текст и представить его в электронном виде, а также кодирует и считывает текст, ссылки для скачивания информации. Для считывания информации необходимо поднести камеру смартфона с установленной программой к его изображению. Программа произведет дешифровку, а затем предложит выполнить определенное действие, предусмотренное в содержимом кода. Считанную информацию можно сохранить на своем девайсе, перейти по ссылке [1].

Использование QR-кода в обучении имеет плюсы:

- замена бумажных учебников электронными, что облегчает портфель школьников;
- активизация познавательного интереса и повышения мотивации к обучению;

- ход урока становится более разнообразным, наглядным, материал преподносится доступнее;
- работа с большим количеством графической и аудио информации [3].
- QR-код возможно сделать небольшого размера, что позволяет вклеить его в рабочие тетради, вклеить в дневник.

Результаты. Мы апробировали внедрение QR-кода на уроках естествознания во втором полугодии прошлого учебного года 3 «А» классе гимназии им. К.Сатпаева и 3 «Б» классе ОШ №74 города Караганда. Целью внедрения инновации было повышение уровня наглядности материала на уроках естествознания для эффективного достижения целей обучения.

Перед использованием QR-кодов на уроках нами была проведена диагностика познавательной активности учащихся, мотивации к обучению, уровень усвоения программного материала.

Опишем основные способы использования нами технологии QR-кода в начальной школе на уроках естествознания:

- ссылка на наглядный ресурс по изучаемой теме (трехмерную модель Солнечной системы, представителей флоры и фауны и пр.). Это позволяет учащимся рассмотреть изображение объекта вблизи, более детально.
- кодирование информации для групповой или индивидуальной работы. Использовали разноцветные QR-коды для разных групп, отдельных учеников. Это позволило сделать зашифрованные задания не только индивидуальными, что исключает возможность списывания, но и дифференцированными;
- проведение с их использованием фронтального опроса. В QR-кодах зашифровались аудиофайлы вопросов, которые рандомно предлагались учащимся для определения степени понимания темы урока;
- организация викторин, уроков-путешествий. Во время уроков-викторин учащиеся делились на группы. Каждой группе было достаточно одного смартфона. QR-коды заранее прятались в кабинете. Учащиеся, нашедшие код, сканировали, выполняли задания. По результатам выполнения получали звездочку. Ученики старались найти и выполнить как можно больше заданий. Группам, получившим большее количество звезд, присваивалось звание – «Знатоки природы»;
- ссылки на мультимедийные источники и ресурсы, содержащие дополнительную информацию по определенной теме. QR-коды с дополнительными заданиями на выходные дни составлялись в игровой интерактивной форме и несли образовательную цель. Задания разрабатывались в виде интерактивных упражнений, игр, кроссвордов и викторин на различных платформах: learningapps.com, puzzlecup.com, classtools.ru, flippity.net, classtime.com, cross.highcat.org. Виртуальные квест-комнаты с заданиями создавались на онлайн-сервисе learnis.ru. При этом выполнение заданий было необязательным.

В первую неделю лишь несколько учащихся воспользовались данными кодами. После выходных эти ученики с воодушевлением делились впечатлениями об участии в играх и викторинах, что в дальнейшем стимулировало учащихся и привело увеличению количества участвующих, тем самым закрепляющих материал ребят. Дополнительные задания помогли не только закрепить изученный материал, но и расширить естественнонаучный кругозор, заинтересовать учащихся в изучении природы и ее явлений;

- ссылка на ключ к заданиям для самостоятельной проверки правильности его выполнения учащимися;
- стартер для включения учащихся в урок и определения цели урока. В QR-коды шифровали ребусы, загадки, задания (например, убери лишнее и т.д.) Ученикам предлагалось найти спрятанный QR-код. Первый нашедший сканировал его, одновременно учитель включал задание на интерактивной доске учителем. Это

приносило в урок эффект неожиданности и загадочности, помогало сконцентрировать внимание учащихся на целях урока.

Следует отметить, использование QR-кодов внесло эффект новизны, оригинальности и креативности в традиционные методы обучения.

По результатам контрольной диагностики, можно было судить о повышении эффективности усвоения программного материала, увеличении познавательной активности учащихся, повышению уровня мотивации к обучению.

На рисунке приведен сопоставительный анализ данных до эксперимента и после:

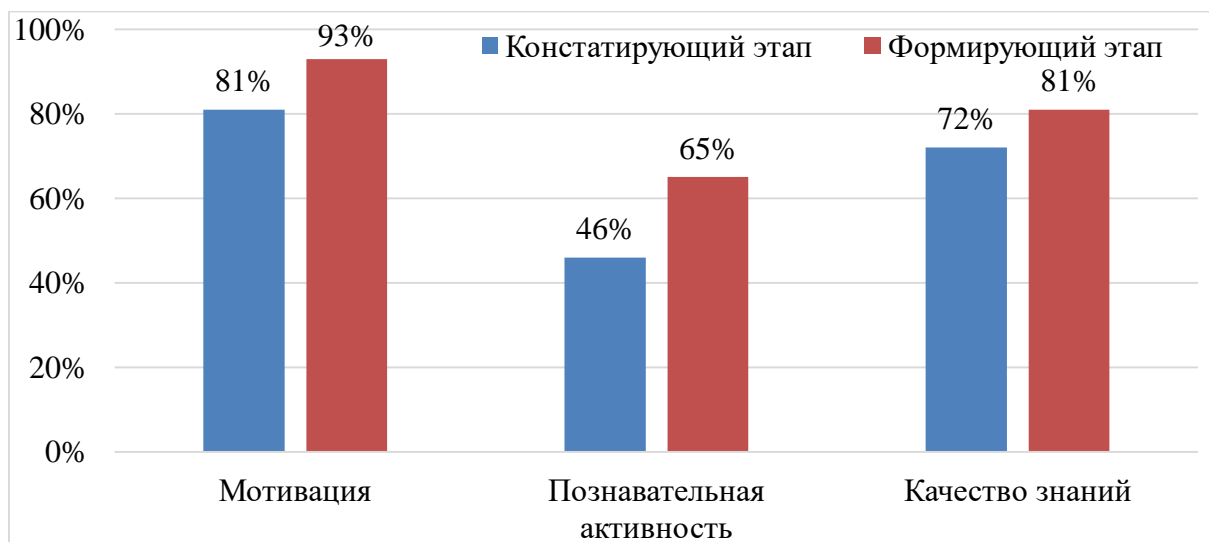

Рис. 1 Внедрение технологии QR-кода

Как видно из данных диаграммы, внедрение QR-кода на уроках естествознания имеет положительную динамику по всем параметрам.

Данная инновация способствовала не только повышению наглядности материала по предмету, что повысило общую успеваемость и активность на уроке естествознания, но и привело к повышению мотивации и интереса к учебе, к поиску новых знаний.

Ученики отмечали, что занятия стали «интереснее и необычнее». Можно отметить, что изучение материала учениками стало более осознанным. Обучение стало красочнее, ярче, насыщенней, благодаря большому количеству видео и фотоматериала. Учащимся нравилось изучать новые темы, пользуясь Интернетом, так как такая поисковая работа кардинально отличалась от привычной.

До внедрения QR-кода ученики редко использовали дополнительные источники информации, ограничивались только учебником. Но с его применением стали чаще посещать образовательные сайты, интересоваться изучаемой темой.

Учитывая данные результаты, в дальнейшем планируем:

- продолжить использование QR-кода,
- применять при изучении других предметов,
- расширить спектр применения.
- использовать в качестве поощрения. Лучшим и активным участникам урока раздаются QR-коды, которые содержат тематические раскраски, лабиринты и т.д.
- видоизменить некоторые активные методы обучения. Например, прием «Горячий стул». Ученик выходит к доске и видит прикрепленные QR-коды разных цветов. Красным цветом обозначены сложные вопросы, желтым – средней сложности, зеленым – легкие. Он выбирает желаемый уровень сложности вопроса, сканирует QR-код, в котором зашифрован звуковой файл, т.е. озвученный вопрос, и отвечает. Если затрудняется с ответом, то помогают одноклассники.
- предложить учащимся составлять задания и зашифровывать их QR-кодом.

Вывод. Внедрение технологии QR-кода дало положительные результаты. Ученикам стало намного интереснее заниматься, заметно улучшились такие показатели, как мотивация к обучению, познавательный интерес, усвоение пройденного материала.

QR-код позволяет разнообразить ход урока, расширяет возможности учителя в плане использования наглядных средств, составления заданий. Улучшается качество знаний, так как использование QR-кода позволяет ученикам сразу получать доступ к дополнительной литературе, которую подобрал учитель. Шифрование игр, квестов, кроссвордов привлекает учеников к выполнению дополнительных заданий на выходных, что дает возможность им не только повторить и закрепить пройденный материал, но и получить новые знания, занимательно провести время.

Таким образом, технологию QR-кода целесообразно внедрять в образовательный процесс на уроках естествознания, так как ее использование значительно улучшает результаты обучения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Тургинбаева А.Н., Тарабелла А., Танасогло Е. Использование технологии блокчейн в сфере высшего образования Республики Казахстан//Вестник КарГУ. – 2018.
2. Литус К.Д., Напалков С.В. QR-коды в образовании школьников // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – № 5-4. – С.562-563.
3. Бурлуцкая Н.А. QR-коды как средство повышения мотивации обучения//Электронный научный журнал «Наука и перс

А.И.Малгаждарова
математика пәнінің мұғалімі
Қарағанды облысы білім басқармасының Балқаш қаласы білім бөлімінің
“Әлихан Бөкейханов атындағы №15 мектеп-лицейі” КММ

КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ ҚОЛДАНЫСЫ МЕН ТИІМДІЛІГІ

Білім беру жүйесін инновациялық технологиялармен жабдықтап, білім берудің халықаралық талаптарын меңгерудің маңызы айрықша. Сол себепті, математика пәні оқытушыларына қойылатын талап өте жоғары. Яғни, біздің алға қойған мақсатымыз – өзіндік ой тұжырымымен көзқарасы бар, өз пікірін ашық айта алатын, ақпараттық ағымдардан хабары бар, математикадан алған білімдерін тұрмыста қолдана білетін оқушыларды дайындау. Танымал ғалым, педагог, философ, профессор Джон Дьюдің: «Егер біз бүгін оқушылармызды кешегідей оқытатын болсақ, онда біз олардың ертеңін ұрлаймыз» деген. Демек оқушы бойындағы қабілеттерін ашып жетілдіру, оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және технологияларды тиімді қолдану ұстаздың басты міндеті. Көптеген технологиялардың ішінен бүгін мен КЕЙС технологиясына тоқталғым келіп отыр[1].

«Кейс» сөзі ағылшын тілінен аударғанда, «жағдай», «оқиға» деген мағынаны білдіреді. Ол нақты жағдайларды практикалық тұрғыдан талдау мен оларды өмірде кезігетін түрінде қайталау.

Жалпы кейс технологиясын іс тәжірибеме енгізуде:

1. Л.Б. Барнс, К.Р. Кристенсен, Э.Дж. Хансен. Преподавание и метод конкретных ситуаций.

2. Л.Ә. Әбдірәсілов. Оқыту үрдісінде оқу кейсін пайдалану тиімділігі атты еңбектерін басшылыққа алған болатынын.

Қазіргі таңда зерттеу жұмыстарын «Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында математика пәні бойынша 6 сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын арттыруда Кейс технологиясы қалай әсер етеді?» сұрағы төңірегінде жүргізіп келе жатырмын.

Кейс технологиясының негізгі мақсаты:

- Жаңа қасиеттер мен іскерліктерді қалыптастыру;
- Проблемаларды талдау және оларды шеше білу қабілетін дамыту;
- Ақпаратпен жұмыс жасауды үйрету.

Кейс технологиясының негізгі ерекшеліктері

- Практикалық жағдайларды зерттеу;
- Болған жағдайларды баяндау;
- Мәселемен танысып, оны шешудің жолын іздейді.

Кейс технологиясы білім алушылардың пәнге қызығушылықтарын арттырады және тұлғаның болашақ маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Бұл әдіс оқушы тарапынан нақтылы мәселені шешуге қажетті шығармашылық қабілетін дамытуды қажет етеді және оның ой-өрісінің бейнелі көрінісі болып табылады. Оқытушы да осы әдіске байланысты күнделікті өмірдегі оқиғаларды талдау мен бағалауға байланысты қабілетін де көрсетеді және жетілдіреді. Яғни, екі тараптан да ойлау мен шығармашылық қабілеттері еркін дамиды[2].

Кейс әдісі – оқытудың басқа технологияларына қарағанда күрделі жүйе. Кейс әдісін қолдану барысында оқытушының іс-әрекеті екі кезеңге бөлінеді. Бірінші кезеңде оқытушы кейсті (жағдайды) таңдайды. Соған қажетті сұрақтар даярлайды. Бұл іс шығармашылық жұмыс болып табылады. Таңдалған жағдаят дәріс тақырыбы мен мазмұнына сәйкес келуі керек. Осы тұрғыдан кейс мазмұнының мақсаты мен оған қол жеткізудің міндеттері анықталады. Екінші кезеңді оқытушы дәрісханада жүзеге асырады. Бұл кезеңнің өзі кейске кіріспе болып табылады. Сондай-ақ, жағдайдың шағын топтарда талдануы; пікірталас және қорытынды шығару. Кез-келген пән мазмұнын талдау барысында қаралатын мазмұнның қисындылығы ғана емес, оның психологиялық ерекшеліктеріне де қараудың маңызы өте зор.

Кейстің үш түрі бар:

- Практикалық кейс
- Оқыту кейсі
- Ғылыми-зерттеушілік кейс

Кейс әдісінің 5 кезеңі

- 1-кезең – жағдаятпен таңысу, оның ерекшелігі;
- 2-кезең – мәселені анықтау, әсер ететін факторлар мен объектілер;
- 3-кезең – ой доданы ұйымдастыру үшін тұжырымдаманы, ойларды ұсыну;
- 4-кезең – шешім қабылдау алдындағы талдау жұмысы;
- 5-кезең – кейстің шешімі – бірнеше нұсқадағы шешім, шешімдерге байланысты туындайтын мәселелерін ескеруді атау.

Кейс технологиясы – функционалдық сауаттылықты қалыптастыратын бірден бір құрал. Бұл әдіс оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға, шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды. Кейс технологиясы бойынша берілген тапсырманы орындауда топ оқушыларының бірлесіп болған жағдайды талдайды және практикалық шешім шығарады. Кейспен жұмыс алгоритмі:

- Оқушыларға болған жағдайды толық мәлімдейтін мәтін ұсынылады.

- Оқушылар жағдаймен танысады, оны өз-бетінше талдайды және оны шешудің бірнеше жолын табады.

- Әрбір топ өзінің шығарған шешімдерін басқа топтардың алдында дәлелдеді.

- Әрбір топ өз ойларын ортаға салады, соңында тапсырманы қорытындылайды.

Кейс тапсырмаларды сабақтың кез келген бөлігінде қолданады, бұл мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Жалпы менің өзіме бұл тапсырмаларды сабақтың басы мен ортасында енгізген қолайлы және кейс есептерін сабақ процесіне әртүрлі әдіс-тәсілдермен енгізуге болады. Мысалы, тапсырманы МИҒА ШАБУЫЛ тәсілі арқылы ұсынсақ, онда оқушы жағдаятқа байланысты бар білгенін ауызша немесе жазбаша ой салуға дағдыланады. «Джигсо» әдісі есепті топ ішінде талқылап, әртүрлі тәсілдермен топтық жұмыс жасауды, өз жұмысы бойынша топта талқылауды, идеялармен бөлісудің, басқа топтарға өкіл жіберудің үйренеді. «Т-карта» әдісі Идеялар мен ақпараттың арасындағы байланысты жинақтауды, тұжырымдауды, «Үштік» әдісі Бір оқушы тапсырманы оқиды, екіншісі тыңдайды, үшіншісі түртіп алады. Кейін пікірлерімен бөлісіп, қорытынды жасауды, «Жұптық әңгіме. Бір-бірімен пікір бөлісу барасында салыстыру, талдау, болжау дағдырылалын дамыту дағдыланады[3].

Кейс құрастыру:

- Кейс тапсырмасының көлемі 5-7 сыныптар үшін 0,5-1 бет, 8-11 сыныптар үшін 2-5 беттен аспауы керек. Сонымен қатар мұғалімнен кіріспе нұсқаулық та болуы мүмкін.

Кейс технологиясының құрылымы:

1. Презентация – мұғалім оқушылардың барлығына бірдей сабақтың мақсатына қарай белгілі бір проблема қояды. Осы проблеманы түсіндіреді.

2. Ұстанымы – оқушылар мұғалім түсіндірген проблема бойынша өз пікірлерін дәптерлеріне жазады. Әрбір оқушы өз идеяларын жеке жазып, басқа оқушылардан көшірмейді. Оқушылардың жазған ұстанымдары кейінірек проблеманы топ болып талқылағанда қажет болады.

3. Проблеманы талқылау – оқушылар проблеманы топ ішінде талқылап, дұрыс шешім шығарады. Топ ішінде оқушылар бір-біріне үйретеді және үйренеді.

4. Шешім шығару – топ ішінде қабылданған шешімді басқа топтарға айтып, өзінің пікірін дәлелдеу. Басқа топтарда айтылған пікірге өз көзқарастарын білдіреді.

Кейс технологиясын қолдануға тиімсіз жағдайлар:

- Кейс технологиясын бөлім оқытылып болған соң қолданған дұрыс;
- Кейс технологиясын оқу жылының басында қолданған тиімсіз;
- Кейс технологиясы пән бойынша базалық білімді қажет етеді.

Математика қолданылатын кейс сабақтарында берілетін тапсырмалар оқушыларды қызықтыруға, олардың диалогтік және монологтік сөйлеу дағдыларын жетілдіруге, тапсырмаларды орындауда ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Әсіресе, геометрия сабағында оқушыларға тәрбиелік мағынасы жоғары ұлттық педагогика элементтері үйретіледі. Кейс технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы ол – оқушы-өздігінен ізденетін, алдарында тұрған проблеманы шешетін субъект. Болашақта өз орнын таба білетін ұрпақты бүгінгі күннен дайындайық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Л.Б. Барнс, К.Р. Кристенсен, Э.Дж. Хансен. Преподавание и метод конкретных ситуаций. - М. : Гардарики, 2000.
2. Қ. Қабыдықайыров. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004
3. Қ. Нағымжанова. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.:Өркен, 2007
4. С. Көшімбетова. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.

Малютина С.Р.
учитель информатики
КГУ ОШ №6, г.Шахтинск,
Фефелова М.В.
учитель русского языка и литературы
КГУ ОШ №6, г.Шахтинск

ВЕБИНАР КАК СОВРЕМЕННОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

Жизнь вносит свои коррективы в привычные процессы: работу, учебу и прочее. С введением карантинных и ограничительных мер в школе учителям и школьникам пришлось приспосабливаться к изменившейся действительности.

Технологии не стоят на месте, и сегодня применение вебинаров (онлайн-семинаров) стало для нас привычным делом.

Одним из необходимых дидактических средств, используемых в современных образовательных технологиях, является вебинар.

Вебинар (Webinar) – это онлайн-семинар (Web+Seminar), организованный в режиме прямой трансляции. Для вебинара характерен эффект присутствия [2].

Как и на обычном занятии, участники вебинара могут взаимодействовать с учителем, выполнять его задания, отвечать и задавать вопросы.

Вебинары обычно предоставляют стандартный набор возможностей: видео- и аудио-конференция участников, просмотр презентаций и видео - отрывков, общение посредством текстового чата, доска для рисования, опросы, демонстрация экрана компьютера лектора обучаемым, переход права на управление от лектора слушателям [1].

В зависимости от учебных задач, вебинары различаются. Информационный семинар. Его основная цель – презентация новой темы [1].

Обучающий вебинар. Цель такого семинара – введение в проблемы предметной области, формирование понимания, мотивирование на активную учебную деятельность [1].

Тренинг (с практическими заданиями). Этой форме отдают предпочтение преподаватели, когда необходимо организовать контроль усвоения темы [1].

Вебинар является удобной и динамичной формой проведения занятий, но требует от педагога чёткости и тщательности на подготовительном этапе.

Для успешного проведения вебинара необходимо выполнить определенные действия:

- тщательное планирование этапов занятия;
- оповещение участников о занятии;
- отбор материала, подготовка презентации.

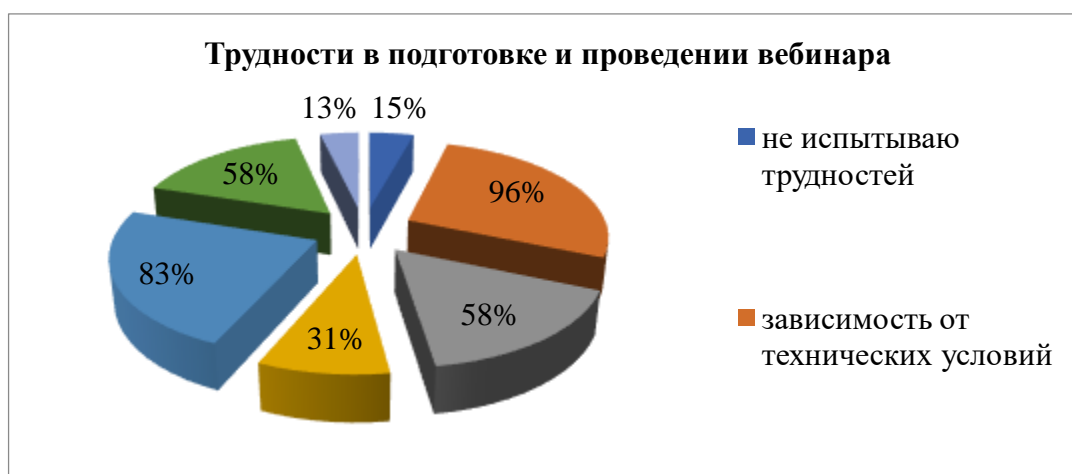
Особого внимания от учителя требует планирование. Необходимо очень четко представлять структуру занятия; строго следовать регламенту (поскольку существует ограничение во времени); и учителя столкнулись с проблемой взаимодействия посредством видеосвязи.

В начале занятия в форме вебинара часть времени занимают организационные вопросы: нужно провести настройку-опрос (как видно и слышно); предупредить участников о записи занятия.

Обычно в качестве рекомендаций говорится о необходимости двух лиц, ответственных за проведение вебинара:

- ведущий (докладчик)
- организатор (осуществляет техническое сопровождение, отслеживает чат участников и т.д.)

Безусловно, как и любая другая форма занятий, вебинар имеет свои преимущества и недостатки. И, соответственно, отношение к вебинару у педагогов различно. Ниже, на рисунке 1, приведены результаты исследования среди педагогов школы, которые отметили трудности в подготовке и проведении вебинара.

Рисунок 1. Трудности в подготовке и проведении вебинара

К положительным качествам вебинара можно отнести:

- большое количество участников (т.е. вебинар можно провести сразу для нескольких классов);
- возможность демонстрации видео материала, учебных презентаций, иллюстраций, схем, графиков и т.п.;
- возможность использования интерактивных компонентов, предоставить и получить обратную связь;
- возможность использовать запись вебинара школьниками в индивидуальном режиме, возвращаться к определенным вопросам;

Основной недостаток вебинара как формы учебного занятия - это зависимость от технических условий (качество связи). Технические сбои становятся причиной пропуска занятий в форме вебинара и по утверждениям самих обучающихся (рис.3)

Следует отметить и неготовность школьников к участию в вебинаре (нежелание включить видеокамеру; некорректность своей подписи; несоответствующий внешний вид; поведение во время занятия) - это подтверждается результатами школьного исследования (рис. 3).

Поэтому, говоря о роли учителя-предметника при использовании вебинара как учебной формы, необходимо отметить и возрастающее значение роли классного руководителя.

Именно классный руководитель проводит разъяснительную работу с обучающимися и их родителями/законными представителями, следит за посещаемостью занятий, сообщает о возникших проблемах.

В конце третьей четверти 2020-2021 учебного года, анализируя взаимосвязь качества обучения и посещаемости уроков, наш педагогический коллектив получил следующие результаты (см.рисунок 2):

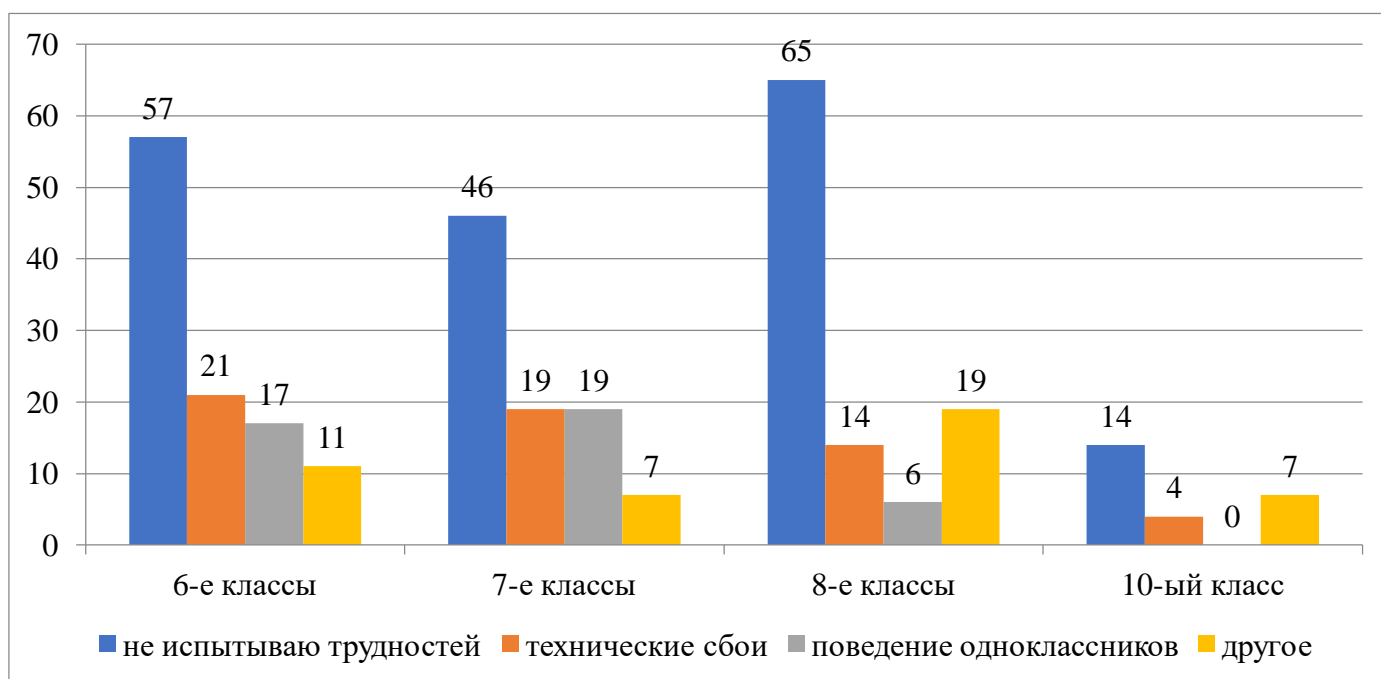

Рисунок 2. Результаты анализа по качеству

Было отмечено, что успеваемость и качество обучения выше в тех классах, где вебинары проводятся без особых проблем: мало пропусков со стороны обучающихся, разнообразнее формы, используемые педагогами.

Приведенные выше данные стали основой для исследования причин пропуска занятий,

проводящихся в форме вебинара. Исследование проводилось в 6-х (106 уч-ся), 7-х (91 уч-ся), 8-х (104 уч-ся) и 10-м (25 уч-ся) классах.

занятий разное как у педагогов, так и у обучающихся. Вместе с тем, участники образовательного процесса отмечают необходимость формирования и совершенствования ИКТ компетентностей для повышения эффективности образования.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Кривоги́на Т.В., Порядок и организация проведения вебинаров, Минск, 2013.
2. Поклонская О.Г., Технология и методика проведения вебинаров, Минск, 2013.

Манакбаева Г.Т.
учитель биологии
КГУ «Школа-лицей №101», г.Караганды

ПРЕПОДАВАНИЕ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация: В статье рассматриваются особенности и методические особенности подготовки и проведения уроков в условиях дистанционного образования.

Ключевые слова: дистанционное обучение, биология, компьютерное тестирование.

COVID-19 в настоящее время подвергает испытанию глобальную систему образования, вынуждая среду очного обучения быстро переходить в онлайн. Более 90 процентов учащихся в мире не посещали школу из-за пандемии COVID-19. Никто не был готов к беспрецедентному кризису в области обучения, который необходимо решить немедленно. Были приняты различные меры для того, чтобы учащиеся не были полностью отключены от образовательного процесса с помощью таких технологических инструментов, как телевидение, онлайн-платформы, Интернет и мобильные приложения.

Многие страны начали дистанционное обучение очень быстро после закрытия школ. Учителя, которые никогда раньше не имели подобного опыта и не прошли достаточной подготовки по вопросам того, как справляться с таким кризисом в процессах предварительного обучения и повышения квалификации, оказались неподготовленными к этому процессу. Во многих странах ожидается, что учителя проявят инициативу и выполнят этот процесс самостоятельно, а учителя не получают достаточной поддержки.

Учителя, обладающие ограниченными навыками и навыками в области дистанционного обучения, сталкиваются с трудностями при эффективном выполнении этого процесса в одиночку. Помимо различий между учителями, ресурсы школы, доступ учащихся к цифровым инструментам и их способность использовать, социально-экономический профиль школы и учащихся существенно влияют на то, как учителя проводят дистанционное обучение.

Дистанционное и онлайн-обучение стало единственным средством для образовательных учреждений, позволяющим держать двери обучения открытыми. Для некоторых из них это совершенно новый опыт и неизведанная территория. Дистанционное обучение это совокупность информационных технологий, обеспечивающих доставку обучаемым основного объема изучаемого материала, интерактивное взаимодействие обучаемых и учителей в процессе обучения, предоставление учащимся возможности самостоятельной работы по освоению изучаемого учебного материала [1].

В настоящее время дистанционное образование в Казахстане базируется в двух режимах: первый – занятия в режиме онлайн, во время которых педагог и его ученики выходят на связь в запланированное время. Для проведения занятий была использована платформа Zoom. Платформа Zoom позволяет проводить качественные видео- и аудиоуроки. Для проведения онлайн-занятий обучающимся отправляют ссылку. По ней обучающиеся могут зайти на конференцию и с компьютера, и с мобильного телефона. Преподаватель как организатор мероприятия может демонстрировать рабочий стол, что дает им возможность более глубоко осветить любой вопрос.

Zoom - это платформа для проведения интернет-занятий и конференций, онлайн-встреч и организации дистанционного обучения. Организовать онлайн-занятие может любой преподаватель, создавший учетную запись. Бесплатная учетная запись позволяет проводить видеоконференцию длительностью 40 минут. К занятию может подключиться любой слушатель, имеющий ее идентификатор или ссылку на нее. Вы можете запланировать занятие заранее и сделать повторяющуюся конференцию, чтобы ваши занятия постоянно начинались в определенное время.

Zoom позволяет преподавателю вести урок с включенной камерой, аудио связью, демонстрацией своего экрана (или отдельного окна, части экрана и т.п.) и использовать встроенную интерактивную доску. Кроме того, преподаватель может контролировать подключение и отключение микрофонов слушателей – это удобно, если во время проведения урока вам необходима тишина. Можно настроить автоматическую запись урока, чтобы дети, которые не смогли «присутствовать» на занятии, посмотрели его в удобное для них время.

Регистрация и установка программы

1. Перейдите на сайт Zoom.
2. В правом верхнем углу выберите "Войти в систему".
3. Введите электронную почту и пароль от нужной вам вебинарной комнаты.

4. Для работы необходимо скачать приложение на персональный компьютер или мобильный телефон.

Создание видеоконференции

1. Откройте программу Zoom на компьютере или телефоне и введите необходимый **email и пароль**.

2. Перейдите во вкладку **"Конференции"**.

3 Если у вас уже запланирована конференция, то ее необходимо выбрать и нажать кнопку **«Начать»**.

4. Если конференция не запланирована и вы планируете её проведение в данной вебинарной комнате, то нажмите на кнопку **«Главная»** наверху слева. Затем нажмите на **«Запланировать»**.

5. Введите дату и время конференции. Следует придерживаться вашего текущего расписания занятия.

6. Далее необходимо выбрать идентификатор конференции. Можно выбрать "идентификатор персональной конференции": тогда конференции будут иметь одну и ту же ссылку всегда.

7. Для безопасности вашего звонка рекомендуется использовать пароль.

8. Рекомендуем установить трансляцию видеозображения как для организатора (т.е. вас), так и для участников.

9. Далее вам необходимо нажать кнопку **«Запланировать»**.

10. Получилось! Теперь вы можете зайти в **«Конференции»** в верхнем меню и просмотреть созданную конференцию (а также, при желании, изменить или удалить ее). Нажмите на кнопку **«Копировать приглашение»** и отправьте ссылку ученикам. Когда подойдет время начала конференции, просто нажмите на кнопку **«Начать»**.

11. Далее ученикам нужно будет сделать выбор: загрузить и запустить Zoom (рекомендуется, если вы планируете пользоваться программой длительное время) или подключиться из браузера – тогда скачивать программу не придется.

Zoom—сервис для проведения видеоконференций, онлайн-встреч и дистанционного обучения школьников. Организовать встречу может любой, создавший учетную запись. Программа отлично подходит для индивидуальных и групповых занятий, школьники могут заходить как с компьютера, так и с планшета с телефоном. К видеоконференции может подключиться любой, имеющий ссылку, или идентификатор конференции. Мероприятие можно запланировать заранее, а также сделать повторяющуюся ссылку, то есть для постоянного урока в определенное время можно сделать одну и ту же ссылку для входа.

К преимуществам зум можно отнести:

- бесплатная возможность проведения онлайн мероприятия с ограничением по времени 40 минут;
- бесперебойность работы при стабильном интернете у пользователей;
- возможность участия в онлайн мероприятии с любых устройств (мобильный телефон, планшет, компьютер);
- наличие виртуальной доски и функции демонстрации экрана, позволяющей показывать презентации, заходить на обучающие сайты на онлайн уроке, просматривать видео совместно с участниками онлайн мероприятия;
- управляемость пользователями со стороны организатора (включать/выключать звук, опускать руку);
- возможность записи онлайн урока.

Указанные выше преимущества позволили организовать проведение онлайн урока в понятной и доступной форме.

Второй вариант занятия в режиме офлайн, когда ученик получает задание по теме и выполняет его в удобное для себя время, но ему обязательно сообщается дата сдачи отчета.

Преимущества онлайн-занятий заключаются в том, что учитель мог установить двустороннюю связь со своими учениками, дать им необходимые инструкции по обработке

информации, пояснить непонятные вопросы. Однако при проведении таких уроков есть и свои минусы:

1. Не все ученики имеют техническую возможность выйти на связь с педагогом;
2. Большая проблема с учениками, которые и ранее на уроках не работали: при дистанционном обучении они очень редко выходят на связь. Обычно приходится обращаться за помощью к классному руководителю;

3. Педагог не видит, какие ошибки делают ученики при выполнении задания.

Преимущества офлайн-занятий:

1. Обучающийся сам распределяет для себя нагрузку;
2. Есть возможность воспользоваться справочным материалом или найти нужную информацию в Интернете;

3. Имеется возможность избежать устного ответа тем ученикам, у которых есть проблемы с коммуникацией или речью.

Недостатки уроков офлайн:

1. Выполненное задание, к сожалению, не всегда является самостоятельной работой ученика. Очень часто приходится проверять работы, написанные «под копирку»;

2. Сдача домашнего задания растягивается по времени;

3. Учителю приходится тратить на проверку гораздо больше сил, к тому же нет возможности указать каждому на его ошибки.

Биология - наука о живой природе. При ознакомлении с любым разделом биологии, пусть то ботаника, зоология, анатомия, ребенку важно увидеть объект своего изучения. Это позволяет лучше понять изучаемый материал, повысить мотивацию к учению и развить интерес. На уроках биологии используются различные иллюстративные материалы (растений, животных и др. изучаемых объектов), фильмы и видеоролики, взятые из лицензионных образовательных интернет - ресурсов.

Использование цифрового микроскопа на уроках биологии позволяет повысить интерес к предмету, повысить качество обучения, отразить существенные стороны биологических объектов, воплотив в жизнь принцип наглядности, выдвинуть на передний план наиболее важные характеристики изучаемых объектов и явлений природы. Полученный с помощью цифрового микроскопа материал может быть использован как в учебном процессе, так и во внеурочной деятельности (кружки, факультативы, элективные курсы, НПК). Использование электронных технологий в обучении открывает огромные возможности для получения и передачи новых и качественных знаний и навыков, дополняя, а иногда и заменяя традиционные формы обучения.

Особое внимание можно уделить системе контроля знаний. Очень удобно использовать разработанные педагогами онлайн тесты. Компьютерное тестирование дает возможность анализировать учебный процесс, так как преподаватель получает "обратную связь" и определяет, насколько ученики усвоили пройденный материал. Использование электронных технологий в обучении открывает огромные возможности для получения и передачи новых и качественных знаний и, дополняя, а иногда и заменяя традиционные формы обучения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Никитин А.Б. и др. Интерактивные информационные технологии на основе Web-серверов и систем компьютерной видеоконференцсвязи // А.Б. Никитин // Дошкольное образование. – 1998. – №1.

2. Сайт «Дистанционный Институт Современного Образования» [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL:<https://diso.ru/blog/36>

3. Полат Е.С. Модели дистанционного обучения. – Режим доступа: URL:

1. Сайт <https://mosmetod.ru> – Режим доступа: URL:

4. Чевтаева В.Г.,Маковеева О.С.Проблемы дистанционного обучения биологии на современном этапе.– Режим доступа: URL:

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В ШКОЛЕ

Сегодня в школе учителя географии начинают свои уроки с методов исследования. Конечно, использование в обучении приемов и методов, которые формируют умения самостоятельно добывать новые знания, собирать необходимую информацию, выдвигать гипотезы, делать выводы и умозаключения - предполагает поиск новых форм и методов обучения. Поэтому целью моей методической темы является выявление форм, методов, приемов организации учебно-воспитательного процесса на уроках, которые позволили бы добиться высокого качества географического образования и подготовить учащихся к использованию знаний в практической и проектной деятельности. Качество географических знаний учащихся выступает в роли оценочного критерия работы учителя в целом. К критериям познавательного интереса относят: особенность поведения учащихся, активное включение в учебную деятельность, исследовательскую деятельность, появление вопросов у школьников, которые они задают учителю.

Хочу поделиться своими способами мотивации, которые, как и любой другой учитель, я применяю на уроке.

Активный учебный труд как учителя, так и учеников непосредственно влияет на изучение географии. Считаю наиболее эффективной проектную технологию. В своей педагогической практике, используя проектный метод обучения, заметила, что степень сложности проекта возрастает с каждым годом, и в старших классах учащимся несложно сделать проект исследовательского характера, то есть выйти на более высокий уровень. Проблемное обучение — обязательный признак современного урока. Это способ развития творческого мышления учащихся. Ученик при этом совершает субъективное открытие. Моделью организации учебного процесса является также обучение через открытие. Например, как я применяю проблемную технологию при изучении темы «Население Казахстана» в курсе географии 9 класса. Урок «Воспроизводство населения». Дается опережающее задание провести социологическое исследование в семье на предмет количества детей. Учащиеся делают вывод о сокращении или о прибавлении количества детей в семьях. В результате обсуждения приходим к выводу: чтобы решить проблему малодетности, нужно обратить внимание ячейке общества- семье, возродить семейные ценности. Это мотивирует учащихся.

Мотивацией может служить даже необычное название урока, как бы его девиз или использование художественного слова / стихи авторов о каком-либо изучаемом нами географическом объекте/, которые позволяют создать особый психологический климат, выйти за рамки отдельных тем учебника и решить познавательную задачу. Например, темы уроков в 6 и 7 классах: «Ветер, ветер, ты могуч» «Океан, настал твой час!», «Зеленая экопланета», , «Первое знакомство с материком», «Путешествие капельки воды» и др. Уроки на местности вызывают большой интерес у школьников, активизируют их деятельность. Дают колоссальные возможности для повышения качества обучения и развития учащихся так же и широкие функциональные возможности электронных карт и электронных технологий позволяют мне активизировать познавательную деятельность учащихся на уроке, применять разные формы и методические приемы работы с географической картой, формируя важнейшие картографические умения.

Для учителя важно не только хорошо подать урок, но и заинтересовать учащихся диалогом. Данный метод помог учащимся освоить и осмыслить изучаемый материал и овладеть им на более глубоком смысловом уровне. Зачастую вовлекаются учащиеся в беседу –диспуты, где принципиальное расхождение во мнениях и каждый приходит к своему решению.

Иногда каждый принимает и соглашается с тем, что говорят другие, иногда ученики предлагают свою информацию. Идеи каждого расцениваются как эффективные, но подвергаются тщательному оцениванию со стороны. Участники созданных групп стремятся достичь согласованности. Поэтому работа в группах всегда эффективнее, в которых мнения учащихся то расходились, то соглашались. За этим очень интересно наблюдать. Для себя отметила следующее: улучшилась речь учащихся в диалоге и монологе, грамотно стали применять термины. Многие умеют воспроизводить учебную информацию для группы, умеют объяснять, приводить примеры из своей жизненной ситуации. Научились прислушиваться к мнению каждого участника группы и умеют спокойно вступать в диалог со взрослыми, не бояться задавать вопросы не только из области географии, но и из других предметных областей.

Такой подход и моя активность позволили создать среду для собственной деятельности, направленной на «открытие нового знания». Здесь к классу я шла не с ответом, а с вопросом, а ученики - познавали. Мне понравилось то, что учащиеся понимают быть субъектом и хозяином своей деятельности: ставить цели, решать задачи, строить алгоритм действий, отвечать за результаты это наилучший результат их деятельности.

Как наглядность использую интеллектуальные карты или умные карты. При создании учащимися интеллектуальной карты урока стимулируется творчество обучающихся. Интеллектуальная карта урока экономит время. Очень интересны учащимся для восприятия и визуализации темы карты анаморфоз и ментальные карты. Особенно учащимся 6 и 7-х классов интересны при прохождении темы рельеф- карты друдлы. Это замысловатые полу изображения рельефов, которые сами учащиеся дополняют, также и математический диктант из цифр, угадать номенклатуру высоты или глубины.

Сам предмет географии предполагает к исследованию. В основном заинтересованы в этом учащиеся 6,7 и 9 классов. В 6 классе исследуют территорию школы и своего дома. Чертят первые планы, и сами, достигая больших результатов, удивленно начинают развивать тему дальше. В 7 классе, понятно, сам предмет пробуждает интерес к материкам и открытиям. В 9 классе учащиеся начинают вместе со мной работать над созданием своего мини-проекта так как изучается экономическая география, и я мотивирую на развитие частного предпринимательства. Находим интересующую их тему и начинаем разворачивать. Прежде всего это анализ ситуации и постановка проблемы (Что известно, а что нет, и что надо узнать). Пытаемся решить проблему известными способами или ищем новый способ решения путем выдвижения гипотезы. Проверяя правильность найденного, начинаем объяснять. Сначала исследуем, какой рынок у нас в городе, стоит ли заниматься в малых городах этим, а затем они сами начинают искать причины и следствия. Таким образом, я формирую положительную мотивацию к географии. Для оценивания результативности исследовательских проектов были разработаны в школе критерии (новизна проблемы, осмысленность при постановке цели и задач исследования, характер источника и его работа с ним, свободное владение информацией, способность заинтересовать проблемой других учащихся и т. д.) Все это позволяет видеть те знания, которые приобретены школьником в ходе работы; выявить, оценить приобретенные навыки создания «своего проекта», правильно провести его презентацию. Выполняя групповое задание, общаясь между собой, участвуют в активном построении знаний, в добывании необходимой информации для решения проблемы. Школьники приобретают новое качество, способность критически мыслить. Работа осуществляется в парах, группах, основной прием взаимодействия – дискуссия. Учащиеся 10-11 классов принимают вызов –осмысливают содержание и рефлексиируют. Это приводит их на новый вызов, для новых вопросов. Для себя я выделила, что выполняется прием сравнения, систематизации, анализа и обобщения.[1]

Я в своей работе вот уже 4- й год использую проект «Улитка».

Современный учитель находится в поиске новых средств, форм и методов в образовании. Поэтому с удовольствием «применяю» педагогические мастерские, технологию метода проектов. Добиться определенных результатов в использовании ИКТ можно методом проекта «Улитка».

В методе проекта также нашли воплощение мысли датского просветителя, историка, писателя и, как считают датчане, величайшего педагога в их стране – Грундтвига. Он невероятно много работал. Ходит легенда, что ради высокой работоспособности, в ночные часы Грундтвиг держал ноги в холодной воде. Этому удивительному человеку метод проекта обязан следующими идеями: обучение в школе основывается на «живых словах». Информацию мало прочитать – описания в книгах останутся мертвыми, если не увидеть, не прожить их, не обсудить...Поиск границы мыслить индивидуально и в группе.[2]

Проект, в основе которого лежит развитие познавательных навыков учащихся, дает умения самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, развитие творческого мышления, развитие коммуникативных, исследовательских навыков, умений сотрудничать;

1.Комбинирование устного и письменного, обучение в диалоге (диалог пробуждает мысли, рождает «внутреннюю речь», когда ребенок рассуждает сам с собой).

2.Личностное знание – это логически сформулированные мысли, каждый выстраивает их сам. Освоенные самостоятельно, знания навсегда становятся собственными. Базовые идеи для метода проекта: 1.Путь к усвоению материала основывается на «педагогике удивления». Ребенка нужно научить удивляться: «Мне действительно важно это знать!» 2. Главный аспект в работе над проектом как мы это делаем, но также почему. 3. Ребенок должен задавать вопрос: «Что я лично могу сделать для решения этой проблемы?» 4. В проектной работе одинаково важен как процесс, так и результат (в том числе и его представление публике). В работе над проектом ученик выступает в роли исследователя, а учитель в роли эксперта и консультанта. Стадии работы над проектом удобно описывать, опираясь на датскую схему, которую можно условно назвать «улитка» (см. далее схему).

Вертикальная линия - каждый ребенок должен получить знания в области одного или нескольких предметов (если учебный проект – межпредметный). Задача учителя, разрабатывающего проект, четко определить это.

Горизонтальная линия подразумевает знания, имеющиеся у учеников к началу проекта. Проект движется поэтапно, по алгоритму.

Схема 1

Улитка поэтапная работа над проектом

Фаза 1. Представление темы проекта: выявление знаний детей; формирование понятий; поиск идей, проблем. Главный метод – «мозговой штурм». Учитель мотивирует их и управляет действиями детей. У датчан эта форма работы называется не «урок», а «проектная мастерская».

Фаза 2. Избрание проблемы; точность и актуальность вопросов; самостоятельное формулирование проблемы, выбор главной; определение целей исследования. Самые важные представляются от группы и фиксируются учителем. Результат данного этапа – записанная на доске проблема всего дальнейшего исследования.

Фаза 3. Формулировка подтем (проблем): – определение подтем и проблем; определение круга вопросов в подтемах; консультирование.

Фаза 4. Планирование работы: обсуждение в группах плана предстоящей работы, главных вопросов и путей поиска информации; принятие решения, в какой форме будет представлен проект.

На обобщающем этапе. Завершающим моментом является готовность к самореализации в своей практической деятельности полученных знаний, рекомендаций, оценка степени значимости полученной информации. И на этом этапе проект учащегося и все 4 части проекта учителя учебника /Атмосфера, Биосфера, Литосфера и Ноосфера / готовы к презентации и изданию.

5.Внедрение полученных результатов:

1.Выступления

2. Публикации

3. Участие на конкурсах различного уровня

4. Участие в научно- педагогических конференциях

6. Результативность самообразования: разработка и презентации итогов выступлений и результатов проекта. /Диагностика учащихся, диаграмма успеваемости/и т.д.

Таким образом, уроки, проводимые с использованием новых подходов в обучении, повышают понимание изучаемого материала, интерес к предмету и расширяют их кругозор. Диалог помогает ученикам слушать и слышать друг друга, дополнять информацию и анализировать ее. Главным принципом этих уроков является удивление. Чем раньше удивишь, заинтригуешь, тем более устойчив интерес к предмету. Ученики предпочитают выполнять такие задания, в которых они могут проявить себя, показать свои знания и умения. Поэтому я стараюсь разнообразить приемы, методы и средства обучения. Хочется добавить, что в нашей деятельности всегда есть простор для поиска и творчества,

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Дмитриева, А.Н. Современные образовательные технологии в преподавании географии // География в школе. – 2001

2. Пахомова, Н.Ю. Проектное обучение – что это? // Методист. - 2004

3.Понурова, Г.А. Проблемный подход в обучении географии в средней школе. – М.: Просвещение, 1991

4. Таможняя, Е.А. Компьютерные технологии: возможности использования // География в школе. – 2004.

5. Душина, И.В., Панасенкова, О.А., География в школе. – 2009.

6.Гузеев В.В. «Метод проектов» как частный случай интегральной технологии обучения М., 1995.

9. Даутова О.Б., Крылова О.Н. Современные педагогические технологии в профильном обучении. Учеб.-метод. пособие для учителей/Под ред. А.П Тряпицыной. СПб.: КАРО, 2006.

Б.Ж.Махаева, К.М.Сатбекова

қазақ тілі және қазақ әдебиеті пән мұғалімдері

№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ БІЛІМ САЛАСЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Философия ілімінде дәстүр және жаңашылдық деп аталатын тарихи-философиялық ұғымдар бар. Әдетте дәстүр бірінші, жаңашылдық екінші болып аталады. Шын мәнінде мына жайттарды ескерген абзал:

- Әбден орныққан, ғылыми айналымға енген дәстүр ұғымы өмірге, ең алдымен, жаңашылдық болып енеді;

- Сол жаңашылдық өзгеге ықпалын молынан тигізіп, өзіне ұқсас, өзін тереңдететін бағыттардың тұруына алғышарттар жасаса, біртін-біртін дәстүрге айналады. Яғни кеше ғана жаңашылдық болып келген ұғым енді жоғарыдағыдай сипатқа айналса, дәстүр деген атауға ие болады.

Бұны айтып отырған себебіміз биылға жылы туғанына 180 жыл толатын қазақтың ұлы педагогы, ақын-жазушысы, аудармашы Ыбырай Алтынсариннің ХІХ ғасырдағы еңбегін, рухани мұрасын бүгінгі күн аясында саралап, талғасақ, қазіргі тәуелсіз еліміздегі білім, тәрбие беру бағыттарымен тығыз байланыс ауқымында алсақ қана өз мақсатымызға жеткен боламыз. Себебі, өткен тарих бүгінгіге аманат, бүгінгі іс-әрекет болашаққа бастайды.

Ол қазақ жерінде көптеген білім ошақтарын ашу үшін орасан зор жұмыс жасады. Сол жолда белгілі бір дәрежеде патшаның қазақ жеріндегі ұлықтарының бекем алуына себепкер

болды. Қазақ жастары оқыған, білімді, саналы боп кетсе, Ресейдегідей демократияға ұмтылушылық, монархияға қарсы күрес пайда бола ма, деп қорыққан шенеуліктер әр оқу орнын мейлінше сақтықпен және әбден тергеп, ұзақ уақыттан соң ғана ашуға тырысты. Екіншіден, қазақ даласына бар даусымен жар салып, жаппай білім алуға шақырған, ерекше атсалысқан адам тек Ыбырай Алтынсарин ғана деп білемін. Қазақтың жаппай оқуына патша өкілдері де, жергілікті қазақ шынжарларының басым бөлшегі де керемет ықылас білдіре қойған жоқ еді. Патша ұлықтарынікін айттық, ал, жергілікті жуандар ұл-қызымыз шоқынып кетеді деп қорықты. Өздері патша шенеуліктеріне пара беріп, әмпей-жемпей болуға тырысады, тіл білмеген соң тілмаш ұстайды, сөйтіп отырып, орысша оқуға жан-тәнімен қарсы болады. (Бұл айтылған мәселелердің барлығы дерлік тарихи шығармалар мен тарихи деректерде сайрап тұрған ақиқат).

Әкесі Алтынсары ерте қайтыс болып, атасы Балқожа бидің бауырында өскен ол 1850 жылы атасының шешімімен Орынбордағы орыс-қазақ мектебіне түскен. 1857 жылы оқу орнын өте үздік бітірген ол екі жылдай өз еліне келіп, тілмаштық қызмет істейді, одан 1859 жылы Орынбор шекаралық комиссисына тілмаш болып ауысады. Орыстың қазақ жеріне келген В. Григорьев, Н. Ильминский т.б білімдарларымен танысады. Григорьевтің бай кітапханасымен танысады. Осы тұста тарихқа көз жүгірте отырып, сол тұстағы солақай саясаттың тағы бір тармағы бізге айқын көрініп тұрғаны туралы мәлімдеп кетуге болады. Ол дегеніміз Н. Ильминский және басқа да орыс оқымыстылары Петербургтан қазақ даласын отарлауды күшейту үшін түрлі мақсат көздеген миссионерлер болатын. Олардың шынайы пиғылы күліп жүріп, байқатпай жасырын түрде орысша оқыту арқылы қазақ балаларын тарихи тамырынан қол үздіру еді. Салт-дәстүр, әдет-ғұрып, дін мен тілінен, ділінен бас тартқызу еді. Қазақ балаларын орыс қызметімен қызықтыру, шоқындыру т.б. орасан зор зұлымдықтардың орын алатыны соншалық, Абайдың замана бағытын андап, қырағылыққа шақыруы, Шоқанның отарлыққа қарсы қоюға тырысуы – бәрі де сол бір беймезгіл заманда орын алғаны белгілі.

Аса ірі педагог Ы. Алтынсарин тілмаштықтан 1860 жылы кетіп, өмірінің соңына дейін өзін ағартушылық іске арнады. Торғайда орыс өкілдеріне өтініш айта жүріп, олармен асқан сыйластықта болып 1864 жылы мектеп ашуға қол жеткізді. 1876 жылы Қазан, Петербург қалаларына барды. Орыс және әлем ағартушы-педагогтарының шығармаларымен танысты. Оқулық жазуды қолға алды. 1879 жылы Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалды. 1879-1883 жылдары облыстың төрт уезінде жаңа үлгідегі мектептер ашылуы, 1883-жылы Торғайда қолөнер мектебінің (қазіргі кездегі кәсіптік-техникалық училищелердің тұңғышы), 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебінің, 1881 жылы Ор қаласында мұғалімдер даярлайтын оқу орнының (қазіргі пединституттар мен гуманитарлық-педагогтік бағыттағы университеттердің тұңғышы) ашылуы – бәрі де билік шешімімен жүзеге асса да, солардың ашылуына Ы. Алтынсариннің өлшеусіз еңбегі, жүргізген күресі, мәмілегерлік қасиеті, асқан білімділігі мен биік зияткерлік өресі, тіл тапқырлығы, жасампаздық әрі ұлтшылдық идеясы жатқандығы анық. В.В. Григорьев, Н.И. Ильминский, педагогтар Я.П. Яковлев, А.А. Мазохин т.б. жандармен тығыз байланыс жасады. Оларды өз идеяларына сендіре білді. Іштей олардың қандай миссиямен қазақ жеріне келгенін білсе де, мақсатына жету үшін сыластықта болуға тырысты.

Ол тұңғыш рет «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулық жазып, 1879 жылы Орынбордан шығарды. Атақты педагогтың бүкіл еңбегін атамағанның өзінде осы оқулығы ғана оның ұлт тарихында есімі алтын әріптермен жазылуы керек деген ойдамын.

Себебі:

- «Қазақ хрестоматиясы» деп емес «Киргизская хрестоматия» - деп шығарғызса да, сол заманның солақай саясатына да қарамай қазақ баласы үшін «киргиз» деген сөзге де мән бермей, дегеніне жеткен ағартушы;

- «Қазақ хрестоматиясы» - Ы.Алтынсарин идеяларынан туындап, оның асыл мұрасындағы негізгі ұстанымдардың бүгінгі тәуелсіз еліміздегі білім мен ғылымның басты бағыттарына ұласуы. Яғни, білімнің ұлттық топырағынан бастау алып, басқа озық елдердің алдыңғы қатарлы, инновациялық оқыту технологияларымен қарулануы;

- «Қазақ хрестоматиясы» - ұлы педагог идеясына сәйкес, білім мен тәрбиенің арасына ешқандай шекара қоюға болмайтынын, ол екеуі де біртұтас, кешенді түрде жүргізілуі қажеттігін және қазіргі таңдағы Қазақстанның білім мен тәрбие беру кеңістігіндегі басты бағдарлармен ұштасып тұрған еңбек;

- «Қазақ хрестоматиясы» - Ы.Алтынсариннің тәрбие, білім саласындағы көзқарастарының жиынтығы. Автор ұлттық болмысынан ажырамауды, дүние кілтін ана тілімен ашуды ұсынады. Ұлттық болмыс табиғатына мықтап сіңген жан өзге елдердің тілін, мәдениетін, жалпыадамзаттық құндылықтарын меңгеруге бет алады деп есептейді. Және ол адам танымының кеңеюіне жол ашады деген ой білдіреді. Бұл ойымызға автордың қазақ тарихындағы ұлттық құндылықтарды кітапқа молынан енгізгені, өзі де күшті шығармалар жазып кіргізгені, сондай-ақ тәрбие мен оқуға қатысты атақты педагоготар мен жазушылардың еңбектерін қазақ тіліне аударып, молынан орналастыруы дәлел бола алады;

- «Қазақ хрестоматиясы» - сол заманда да, қазіргі уақытта да еш мәнін жоғалтпаған өзекті мәселеге арналған еңбек. Ол мәселе – көркем әдебиеттің жас буынға да, ересек буынға да тәрбие беруде, білім нәрін сіңіруде керемет күшті құрал. Демек, рухани мұра, рухани құндылық ең баға жетпес сала – білім мен тәрбие, ғылымға зор қолдау білдіреді, үлкен демеушілік көрсетеді.

Бұл орайда ҚР тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыруы және сол еңбектің заңды жалғасы болып табылатын «Ұлы Даланың жеті қыры» атты дүниелерін, сондай-ақ қазіргі президентіміз Қ.К.Тоқаевтың балалар әдебиетін дамытып, өркендетуге қатысты айтқан ұсыныс, пікірлеріне келтірген орынды. Демек, Ы. Алтынсарин мұраларындағы басты идеяның ауқымды уақытты аттап өтіп, бүгінгі егемен еліміздің білім мен тәрбиеге қатысты әдіснамасына, мемлекеттік ұстанымға шебер ұштасып тұрғанын байқауымызға болады.

Міне, осы айтылғандарды тұжырымдай келе, төмендегі ойымды ерекше айтқым келеді:

- XIX ғасырда басқа тарихи кезеңдер сияқты ұлттық сахнаға аса ірі тұлғалар шықты десек, солардың ішіндегі 3 тұлғаны яғни Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев және Ы.Алтынсаринді айтамыз. Шоқанның ғылым саласындағы, Абайдың әдебиет пен филология саласындағы, Ыбырайдың педагогика, ағарту саласындағы керемет идеяларын Алаштың әйгілі қайраткері Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев т.б. ерекше бағалады, саяси бағаланады, саяси, экономикалық, рухани, мәдени, ағартушылық іс-әрекеттерінде басшылыққа алды;

- Кешегі кеңестік дәстүрде де Ы.Алтынсарин мұрасы оқу орындарында оқытылды. Тек оның әйгілі өлеңіндегі алғашқы жолының «Бір Аллаға сыйынып, кел, балалар, оқылық!» - деген бөліміндегі бірінші тармақ алынып тасталды;

- Қандай ел болса да басты мәселе - оқу-ағарту саласында айрықша көңіл бөледі, білім мен тәрбиені біртұтас, кешенді түрде қарастырады, үнемі жаңашыл идеяларға ұмтылады. Ендеше, қазақтың педагогика саласындағы ұлттық ой-пікіріне өз жаңашылдығымен өлшеусіз үлес қосқан жан ол Ы.Алтынсарин десек, қазіргі тәуелсіз елімізде сол жаңашылдықтың өз жалғасын тапқаны, инновациялық оқыту технологиясы дамуда екенін айтқым келеді. Яғни дәстүр сабақтастығы салтанат құруда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. 2017 жылғы 12 сәуір.
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2021 жыл.
3. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. Құраст.: Жармұхамедов М. Алматы, 1991ж. Қирабаев зерттеулері. Многогранность творчества Ибрая Алтынсарина http://almatylit.ucoz.ru/publ/ehsse_k_175_letiju_i_altynsarina/12-1-0-797 Валиханов Ч.Ч. Собр. соч. В пяти томах. Т. 3. Алма - Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1985.

*Т.Т.Мейрам тарих пәні мұғалімі
«С.Сейфуллин атындағы №7 мектеп-гимназиясы» КММ Балқаш қ.*

ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ: ЖАҢАДАН ЖАҢАНЫ ТАБУ

XXI ғасыр – білім ғасыры. Болашақтың бүгіннен де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімде ғана. Қай ел болсын, өсіп өркендеуі, әлемде өзіндік орын алу сол мемлекеттің біліміне, білім сапасының жайына байланысты екенін Елбасымыз Н.Назарбаевтың жыл сайынғы халыққа Жолдауында ерекше айтылуы да сондықтан.[1]

Білім беру жүйесіндегі өзгерістер, соның ішінде мектепте Отандық тарихтан білім беруде, оқушыларды елжандылыққа, ізгілікке тәрбиелеу, оқытушылардың біліктілігін көтеру, жаңа оқулықтар әдістемелік деңгейін көтеру міндеттерін жүзеге асыруды талап етеді. [2]

«Мектепті сыйлағандықтан, мамандығын жан-тәнімен сүйгендіктен мұғалім ең алдымен өзінің интеллектісін көтеруі керек, дүниеге деген көзқарасын биіктету керек», Әбділда Тәжібаев ақын, ғалымымыздың ойын айта кеткенді жөн санап отырмын.

Қазіргі таңда жан-жақты білім беру өзекті мәселе. Сондықтан да бүгінгі мақсатым онлайн, оффлайн форматында қолданып жүрген тиімді әдіс-тәсілімді таныстыру, өз тәжірибеммен бөлісу. Алдыма қойған міндетім әр тақырыпты түсіндіру барысында оқушыларға неғұрлым түсінікті тілде жеткізу.

Жаңашыл педагог Ш. Амонашвилиден дамыта оқыту мен шәкірт пен ұстаз арасындағы қарым-қатынастың жолдарын үйренуге болатын болса, С. Н. Лысенкованың тірек схемаларымен оза оқыту әдістерін үйренуге болады. Белгілі психолог Виготский: «Оқыту, білім беру, дамытудың алдындажүріп отыруы керек. Дұрыс ұйымдастырылған оқыту үдерісі ғана баланың жеке басының дамуын үйлестіре алады» – дейді. Өз кезінде Ж. Аймауытов «... Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деп оқыту үнемі ізденіспен, «жаңадан -жаңаны» жасайтын іс-әрекет екенін айтқан еді. Сондықтан қай пән барысында да тек оқулықпен шектелмей, оқушының да шығармашылықпен жұмыс жасауына көңіл бөлу қажеттігі туындайды. Мұғалім үшін ең бастысы – сабаққа лайықты әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау.[3]

Біз алдымызда отырған оқушының мүмкіндерін, қабілеті мен қызығушылығын, ерекшеліктерін ескеру керекпіз. Мысалы, жаңа сабақты өтпес бұрын, не басқа бөлімді бастамас бұрын оқушыларға ойын түрінде, не әртүрлі функционалдық-сауаттылыққа байланысты тапсырмалар таратамын. Мысалға, қашықтықтан зумм платформасы арқылы оқушыларға шыққанда, сабақ арасында **wordwall.net** сайты арқылы тапсырмалар құрастырамын. Барлығымыз ZOOM-мен бір баяндаманы, презентацияларды көргенде жан-жақты алаңдап отырамыз. Сол сияқты оқушылар да үйде отырып, басқа затты ойлап отырады. Сондықтан арасында осындай тапсырмаларды да беріп отырамын. Бұл жерде жылдамдық керек. Сабақ кезінде барлық сілтемені ZOOM чатына жіберемін. Оқушының сабақта орындаған орындамағаны көрініп тұрады. Wordwall платформасы арқылы интеллектуалды ойын-сабақтарын жүргізіп, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға болады. Оның қоржынында әртүрлі әдіс-тәсілдердің шаблондары бар: сәйкестендіру, сыңарын тап, сөздерді тап,

тарихи диктант, пазл, викториналық ойындар, анограмма, лабиринт.

Әдіс-тәсілдер. 1-2 сурет

Оқушылардың қорытындысы 3 сурет

Қазіргі жаңартылаған оқуға байланысты білім беру бағдарламасына өзгерістер енгізілгендіктен, бізде оқулықтарда жыл санау, уақыт сызығы, тарихи карта деген тақырыптар 4-сыныпта дүниетану пәнінен жүргізіледі. Бастауыш сынып оқушылар үшін уақыттың ұзақтығы мен оның кеңістікте орналасуын түсіну едәуір қиындыққа түседі. Бірақ жыл ұғымы оларға жақсы таныс. Мысалға, өз тәжірибемде оқушыларға міндетті түрде кіріспе ретінде жоғарыда аталған тақырыптар бойынша шолу жасаймын және басқа да тақырыптарда жиі қолданамын. Жылды жай сұрап қана қоймай, уақыт сызығына белгілеуін сұраймын. 5-сынып бойынша Дүниежүзі тарихы пәнінен

Уақыт сызығы 4 сурет

«Таяу және Орта шығыстағы ежелгі империялар» тақырыбын өтпес бұрын уақыт сызығын сызып қоямын. 5-сыныптың оқулығында толық ақпараттар қамтылмағандықтан әр оқушының алдына мәтін таратамын. Оқушылар сол мәтінді оқып, өздері талдап, уақыт сызығына орналастырып, соңында берілген кестені толықтырады. Қорытынды ретінде ауызша немесе жазбаша ақиқат, жалған сияқты тапсырмаларын орындайды.

А. Байтұрсынов: «Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе, әдістің жақсы, жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай» – деген.

Жаңаша оқыту технологияларын қолдану арқылы, оқушылардың әртүрлі қабілеттерін жетілдіріп, интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытып, қарапайым нәрседен ой тұтып, ойын еркін айта алатын тұлға тәрбиеленеді. Олай болса, мұғалімдердің алдында тұрған бірден – бір мақсат – оқушылардың алған білімдерін пайдаға асырып, өздігінен әрекет ете алатын, оларды түрлі өмірлік жағдайда қолдана білетін, өзіндік көзқарасы бар азамат болып жетілуіне көмектесу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «ҚР білім беру жүйесін 2015 жылға дейінгі дамыту тұжырымдамасы»
2. Б. Әбдіғұлова «Қазақстан тарихын оқытудың кейбір мәселелері», 2019ж.
3. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» 2014ж.

Л.Н. Мескен педагог-психолог
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы мектеп-гимназиясы» КММ, Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ОҚИТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Қазақ халқының рухани мәдениетінің даму тарихы ХІХ ғасырдың екінші жартысында өзгерістерге толы болды. Соған байланысты дәл осы кезде Қазақстанда ағартушылық мәдениеті пайда болып, дами бастады. Адам ойының және ғылымның даму жолында дін тұрған жерде ағартушылық дүниетаным пайда болады.

Қазақстандағы ХІХ ғ. философиялық, қоғамдық-саяси және ағартушылық ой-пікірінің бірінші өкілі Ш. Уәлиханов (1835–1865) өз дәуірінің белгілі ғалымы, ағартушы-демократы болды. Шоқан Уәлиханов Қазақстандағы ағартушылық ойдың басында тұрды. Дала халқының сана-сезімі ояна түскен сәтте қоғамдық аренаға халқымыздың аяулы перзенттері -ұлы демократ ойшылдары, Шоқан Уәлихановтың ағартушылық дәстүрлерін жалғастырушылар Ыбырай Алтынсарин мен Абай Құнанбаев шықты.

«Қазақ мектептерін Еуропа жолына, өнер жолына бұрып бастаған ең тұңғыш жаңашыл оқытушы, тарихта өшпестей із қалдырған педагог, ақын, жазушы Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметке қосқан үлесі мен еңбегі зор.

Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен творчествосын зерттеген ғалымдар А.Эфиров, Б.Сүлейменов, Ә.Дербісалин, Ә.Сыздықов Қ.Бержанов, т.б. Ыбырай Алтынсарин енгізген оқу жүйесін қолдап, оның өміршеңдігі мен болашағын мақтан тұтқан[1].

Ы.Алтынсарин Шоқан сияқты арнаулы психологиялық еңбектер жазып қалдырмаған кісі, әйтсе де оның сан алуан ойға толы шығармаларынан (оқу құралдары, хаттары мен жазбалары, т.б.). қоғамдық және педагогикалық психология мәселелеріне орайлас айтылған көптеген қызықты деректер табылады. Бұл пікірлер оның өзі айналысқан практикалық істерінен туындаған сияқты. Ой қозғаған осындай түйіндерге: бала және оны тәрбиелеу жолдары, оқыту процесінің психологиялық, педагогикалық негіздері, мұғалім – ұстаз проблемалары, қоғамдық психология мәселелері, жастарды оқу білімге шақыру, кәсіптік техникалық білім беру, әсіресе қазақ қыздарына білім беріп, сауатын ашу мәселелері, оқу әдістемелік құралдарын дайындау, қазақ халқының салт-дәстүр, әдет-ғұрып т.б. жайттарды жатқызуға болады[2].

Шығармаларын психологиялық тұрғыда талдап, жіктей отыра, оқу-білімге шақырған өлеңдерінің топтастырылуында, мәселен, “Кел балалар, оқылық!” өлеңі дүниені тану, көкірек көзінің ашық болуы, дүниенің кілті оқуда, білімде деген идеясын айтады.

Білімнің тозбайтынын, оның арқасында тілеген-тілегің, арманың орындалатынын, білім-байлық, оның таусылмайтын кен екендігін, адассаң жол табатын, жөн сілтеушінің дегенді ескертеді.

Өнер де, білім де оқумен тығыз байланысты, қартайғанда тіреу болар, сүйеу болар-білім, оқу деп түйіндейді.

“Өнер білім бар жұрттар” өлеңінде де өмірді, қоршаған ортаны өзгертетін, адамның білімі, жасампаздық қиялы деп ой тұжырымдайды.

Ы.Алтынсарин өз “Хрестоматиясында” жас өспірімдердің жан дүниесін, ақыл-ойын қалыптастыруға ұдайы көңіл бөлу мектеп пен ата-ананың ортақ міндеті деп есептеді.

Көшпелі қазақ баласының айналасын дұрыс қабылдай алуы, осыған орай оның байқағыштық қасиеттерін арттыру, жетілдіру мақсатын көздеп, “Хрестоматияға” үнді ертегісінен мынадай бір тамаша үзінді берген: “Біреу ағашқа іліп қойған етін ұрлатып алып, айналасына жар салады. “Аласа бойлы, қолында қысқа мылтығы бар, соңында тарақ құйрық кішкентай иті бар, бір қарт адам көрдіңіз бе?” деп. Бұл кісіні әркім көрген екен, сілтеумен барып тауып, ұрысып ұстапты-мыс. Ауылдас адамдары үндіден “ұрының түсі-түгін қайдан білдіңіз?” - деп сұрапты. Сонда үнді айтыпты дейді: - Ұрының аласа бойлы екенін білгенім, менің қолыммен ілген етімді, ол ағаштың астына тас қойып, соның үстіне шығып алыпты. Қарт екенін білгенім, жүргендегі ізінен байқадым – адамның арасы тым жақын екен. Мылтығының қысқа екенін: етімді ұрларда, мылтығын ағашқа сүйеп қойған екен, сонда мылтықтың аузы ағаштың кішкене қабығын жырып кетіпті, жер мен сол жырылған қабақтың арасынан шамалады. Ұрының қасында иті бар екенін және ол иттің әрі кішкентай, құйрығы тарақ құйрық екенін білгенім етімді ұрлап жатқанда, ит анадай бір құмайтырақ жерде отырған екен; соның құмға түсіп қалған ізінен және бұлғаңдатқан құйрығының табынан байқадым депті-міс”.

Ыбырай Алтынсарин осы үзіндіде байқағыш болудың адам өмірінде, оның дүние тануында қаншама маңыз алатынын, тіпті мұндай қасиет білімі жоқ, бірақ өмір тәжірибесі мол адамдардың басында да біртіндеп қалыптасатын сөз етеді де, шәкірттерді, өмірді жан-жақты зерттеп білуге, түймедейден түймедейді таба білетін ізденімпаз, зерделі болуға меңзейді.

Адамның мінез-құлқының, жеке басының қалыптасуы тәрбиеге байланысты деп қараған Ыбырай Алтынсарин өзінің осы пікірін “Бақша ағаштары” деген әңгімесінде өте орынды келтірген. “Бағып -қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым: мұнан сен де өзіңе ғибрат алғайсың; сен жас ағаштың, саған да күтім керек. Мен сенің қате істерінді түзетіп, пайдалы іске үйретсем, ал сен менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы түзу кісі болып өсесің, бағусыз бетімен кетсең, сен да мынау қисық біткен ағаштай қисық өсесің”, -дейді. Біз бұл әңгіме арқылы автордың педагогикалық көзқарасын айқын аңғармыз. Ыбырай “адам мінезін түзеп болмайды, сүйекке біткен мінез, сүйекпен бірге кетеді” дейтін теріс көзқарасқа қарсы адамның жақсы, я жаман болуы тәрбиеге, өскен ортасының игі әсеріне байланысты деген қағиданы қуаттап отыр[3].

Бала жанының зергері Ы.Алтынсарин әңгімелерінің бәрі-бәрі де балалардың жас ерекшеліктеріне орай, тілі жеңіл, мазмұны тартымды, олардың жан-дүниесіне әсер етерліктей іріктелініп алынған. Осы әңгімелерде мұғалімдер мен ата-аналардың балаларды әр түрлі ізгі қасиеттерге тәрбиелеу мақсаты көзделеді.

Мәселен, “Өрмекші, құмырысқа, қарлығаш” әңгімесінде баланы еңбек етуге, жұмыс істеуге әдеттену қажет екенін ескертсе, “Әке мен бала” әңгімесінде “аз жұмысты қиынсынсаң –көп жұмысқа тап боласың; азға қанағат ете білмесең –көптен де құры боласың, -деген ойды айтады.

Ғұлама педагогтың ойларында қаншама тамаша психологиялық түйіндер жатыр. Ол шәкірттердің білімді жай жаттап алып, үстірт меңгермей миға тоқып, санасынан өткізіп, әрбір сөздің мәніне терең бойлап түсінуін талап етті. Ол мұғалімдерге барлық пәнді осылайша жүргізудің қажеттілігін, яғни Қ.Д.Ушинскийдің тілімен айтқанда оқу жүйесіне барлық сезім мүшелерін (көз, құлақ, иіс, т.б.) қатыстырып, оқушылардың қызығу белсенділігін арттыра берудің ерекше маңыз алатындығын ескертті. Ол сондай-ақ қазақ балаларының өзіндік кейбір ұлттық ерекшеліктерін көрсете келіп, осы жәйтті де оқыту -тәрбие ісінде мұғалімдердің үнемі ескеріп отыруын қажет деп санады. Мәселен, оның өзі қазақ балалары үшін “Хрестоматия” құрастырғанда осы жағдайды қатты ескергені байқалды. “қатаң тұрмыста өскен қазақтарға, - деп жазды ол, -мәндірек әңгімелер керек болады. Мысалдарды қазақ балаларының оқығысы келмейтінін, оқыса үлгеретінін, ал олардың ата-аналары: балаларымызға сауысқан мен қарға сөйлеседі деген

сияқты жоқ нәрсені деп, тіпті ренжитінін тәжірибемен білемін. Қазақ балаларына, меніңше, мағыналы анекдоттар, жұмбақтар, ойына ой қосатын әңгімелер немесе өзгерулері, құндыздың өзіне үй салып алатыны сияқты әңгімелер тәуірірек болады”[4].

Ы.Алтынсариннің тәрбиеші ұстаз, мұғалімдік өнер жөніндегі айтқандарында психологиялық түйіндер аз емес. Ол оқу - тәрбие процесіндегі мұғалім рөліне айрықша маңыз береді, мектеп ісінің сан-санасындағы жетісіктерді мұғалімнің білімі мен іскерлігіне, беделі мен өз жұмысын жан-тәнімен сүйене білуіне байланысты деп түсінді. “...қазақ мектептерінің бар келешегі –деп жазды ол, -көбінесе істің қазіргі басталуына байланысты, сондықтан да мен қазір жақсы оқытушы дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін”[5].

Қазіргі заман талабына орай, білім беру парадигмасы тек білуге, үйренуге ғана бағыттамай, жеке тұлғаны жан-жақты қалыптастыруға мән беріп отырғаны Ыбырайдың әңгімелерінде балалардың танымдық әрекеттері дамытудағы үлесін айтпай кетуге болмайды. Оның әрбір әңгімесінде жеке тұлғаның үйлесімді дамуына турашыл, ерік-жігері мықты, тұрақтылық, зеректік, байқампаздық т.б. жағымды қасиеттердің қалыптасуына бағыт бағдар беріліп отырғанын әрі халқымыздың “Білімдінің жүзі жарық, білімсіздің күні ғаріп” деген аталы сөзімен астарласып жатқанынын да байқаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Құраст. М. Жармұхамедов. Ыбырай Алтынсарин тағылымы: әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер /— Алматы: Жазушы, 1991.
2. Бас ред. Б.Ө.Жақып. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. /— Алматы: Қазақ энцикл., 2009.
3. Жарықбаев Қ.Б. Қазақ психологиясының тарихы. / Алматы, 1995
4. Жарықбаев Қ.Б. Ы.Алтынсаринның психологиялық көзқарастары // Ы.Алтынсарин Алматы 1991.
5. Жарықбаев Қ.Б. Қазақ психологиясының даму жолы // мұрагер Алматы 1994.№1.

*Минасипова А.К. учитель английского языка
Школа-лицей им. А.Ермекова, г.Караганда*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ 21 ВЕКА В ОБРАЗОВАНИИ.

Стремительное развитие общества диктует необходимость изменений в технологиях и методиках учебного процесса. Выпускники образовательных заведений должны быть готовы к тенденциям изменчивой современности. Поэтому внедрение технологий, направленных на индивидуальный подход, мобильность и дистанционность в образовании, представляется необходимым и неизбежным.

Что такое «инновационная технология»

Слово «инновация» имеет латинское происхождение. «Novatio» означает «обновление», «изменение», а «in» переводится как «в направлении». Буквально «innovatio» — «в направлении изменений». Причем это не любое новшество, а после применения которого происходят значительные улучшения эффективности, качества деятельности.

Под технологией (греч. techne «искусство», «мастерство», logos «слово», «знание» - наука об искусстве) понимается совокупность методов и процессов, применяемых в каком-либо деле или в производстве чего-либо.[1]

Любое нововведение находит свою реализацию через технологию. Таким образом, инновационная технология — это методика и процесс создания чего-либо нового или усовершенствования уже существующего с целью обеспечения прогресса и повышения эффективности в различных сферах деятельности человечества.

Виртуальная реальность, геймификация и искусственный интеллект — ещё вчера это казалось невероятным, а сегодня успешно внедряется в образовательный процесс.

Цифровизация

Инфраструктура школ непрерывно обновляется, внедряются современные образовательные технологии. Например, ещё несколько лет назад ученики привычно решали уравнения на меловой доске, а сегодня во многих школах есть интерактивные доски. Педагоги могут выводить на экран любые видео, изображения, слайды презентаций. На многих интерактивных досках можно писать при помощи пальца — во-первых, больше не нужно пачкаться мелом, а во-вторых, детей это забавляет независимо от возраста.[2]

Одним из основных элементов цифровизации образования является цифровая грамотность. Цифровая грамотность — главный приоритет образования, это способность проектировать и использовать контент с помощью цифровых технологий, применяя компьютерное программирование, графические техники визуализации, компьютерную графику, мультимедиа разработку онлайн-курсов и т.д., поиск и обмен информацией, коммуникация с другими обучающимися.

Под цифровой грамотностью мы рассматриваем различные ее виды: медиаграмотность, отношение к инновациям, коммуникативная, компьютерная, информационная грамотность.

Помимо интерактивных досок, школы оснащаются цифровыми системами пропусков. Они также были внедрены в рамках использования современных технологий. Родители могут отслеживать, во сколько ребёнок вошёл в здание школы и когда вышел. Сейчас школьнику достаточно приложить пропуск к турникету, а через десятилетие это может быть биометрия — отпечатки пальцев, как Touch ID на устройствах Apple, и сканирование сетчатки глаза.

Бумажные дневники уже почти канули в небытие — повсеместно используются электронные. В будущем на смену обычным принтерам придут 3D-гаджеты, ученики смогут распечатать любую нужную 3D-модель для самых разных задач. В Миннеаполисе, США, одна из школ уже обзавелась принтером Dimension BST, с помощью которого ученики создают дизайнерские прототипы. С каждым годом всё активнее развивается применение современных технологий в школе.

Вероятно, перестанет использоваться обычная бумага — учёные уже разрабатывают OLED-дисплеи. Это гибкие, лёгкие и тонкие «листы», которые можно так же, как и бумагу, сворачивать или хранить стопкой. Это решение практичнее, экологичнее и долговечнее обычной бумаги, такие дисплеи не рвутся и являются интерактивными — как гибкий планшет.

Онлайн-обучение как современная технология в образовании

Раньше ребята из регионов стремились уехать учиться в крупные города. Теперь качественное образование потеряло привязку к месту и обучение не по прописке реально — можно заниматься с педагогом любого ранга и национальности, даже если он живёт в другом часовом поясе и говорит на иностранном языке.

Онлайн-образование развивается с невероятной скоростью. Скоро будут применяться не только дистанционные уроки с живыми людьми, но и учёба под руководством искусственного интеллекта. Например, Microsoft уже выпустил обучающее приложение для изучения китайского языка. В нём ученик отвечает на короткие печатные и аудиосообщения преподавателя-бота в чате. Искусственный интеллект анализирует ответы и подбирает нужную наработку.

Современные технологии онлайн-обучения делают образование доступным каждому, у кого есть доступ в интернет, и, возможно, в будущем традиционные очные занятия полностью изживут себя. [3]

Геймификация в школе

Как игры помогают развиваться

Сегодняшнее образование должно подстраиваться под растущее поколение. Нужно учитывать особенности нынешних детей и внедрять новые технологии в современной школе.

Советские принципы обучения устаревают — в 2020 году кажется странным переписывать огромное и нудное упражнение от руки или продираться сквозь неактуальный учебник, выпущенный в прошлом веке.

Чтобы сделать учёбу живее и интерактивнее, применяется геймификация: в образовательный процесс внедряются элементы игр (в том числе компьютерных и видеоигр).

Геймификация меняет отношение к ошибкам — дети перестают бояться условной двойки. Возможность пройти миссию заново — важный принцип в компьютерной игре. Можно сколько угодно искать решение и каждый раз находить новые варианты.

Виртуальная и дополненная реальность

Визуальные средства и технологии всё больше используются в образовательном процессе. Дело, опять же, в особенностях нынешнего поколения.

Наши дети всё делают при помощи YouTube — мастерят своими руками, стригутся и красятся, распаковывают посылки и учат языки. Статистика показывает, что YouTube постоянно используют 85% подростков, при этом 80% из них утверждают, что видео для них — способ узнать больше о своих хобби. Неудивительно, что учителя всё чаще используют в обучении видеоматериалы, фильмы и записанные лекции. [4]

С расширением использования современных образовательных технологий дети смогут изучать школьные предметы с помощью технологий виртуальной и дополненной реальности. Например, надев VR-шлем, ребёнок сможет наблюдать исторические события и даже участвовать в них! Такое обучение называется иммерсивным, оно создаёт «эффект присутствия» и позволяет переживать невозможный в реальном мире опыт.

Такой захватывающий современный формат обучения позволит качественнее усваивать информацию, ведь лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать.

Инновационные технологии обучения в школе стремительно развиваются, и будущие поколения будут учиться совершенно иначе, чем наши бабушки и дедушки.

Школьников ждёт полная цифровизация, OLED-дисплеи, учёба с искусственным интеллектом, геймификация и возможность иммерсивного обучения. Больше никакого скучного сидения за партой, зубрёжки и отсутствия интереса к занятиям — инновационные технологии в образовании в школе используются всё чаще.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Бекетова, О. А. Инновация в образовании: понятие и сущность//Теория и практика образования в современном мире: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2014 г.). – СПб.: СатисЪ, 2014. – С. 1-2.
2. Марей А. Цифровизация как изменение парадигмы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.bcg.com/ru-ru/about/bcg-review/digitalization.aspx> (дата обращения: 24.11.2019).
- 3.Хуторской А. Дистанционное обучение и его технологии // Компьютерра. – 2002. - №36. – С. 26-30.
- 4.Белавина, И.Г. Восприятие ребенком компьютера и компьютерных игр [Текст] / И.Г. Белавин; М.: 1993.

*Ж. Т. Момынбекова бастауыш сынып мұғалімі
№ 101 мектеп-лицейі КММ, Қарағанды қ.*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ Ы.АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ

*«Балаға берілген бірінші тәрбие ата-анасын, туысын,
жолдасын сыйлауға үйретуден басталады»*

Ы.Алтынсарин

Бастауыш мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру-қазіргі бастауыш білім берудің ең өзекті міндеттерінің бірі. Білім беруде оқуды оқыту мәселелеріне әрқашан үлкен мән берілгеніне қарамастан, оқу сауаттылығын дамыту міндеті мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын орындау міндеттерін шешетін қазіргі бастауыш мектеп үшін жаңа сала болып табылады. Мәселені шешуге ерекше назар аударылады. Мектептегі білім берудің бірінші кезеңінде оқу сауаттылығын қалыптастыру мәселесін шешуге ерекше назар аудару немен байланысты? Бұл сұраққа жауап беру оқу сауаттылығы саласында қолданылатын терминология мен ұғымдарды қарастыруға көмектеседі. PISA зерттеуінде "оқу сауаттылығы- адамның жазбаша мәтіндерді түсіну және қолдану, олар туралы ойлау және өз мақсаттарына жету, білімі мен мүмкіндіктерін кеңейту, әлеуметтік өмірге қатысу үшін оқу қабілеті". PIRLS тестінің сұрақтары оқушылардың мәтінді (көркемдік, сондай-ақ ақпараттық) түсінуіне бағытталған негізгі оқырмандық әрекеттерді бағалауға мүмкіндік береді. Оқу әрекеттері дағдыларды қамтиды: мәтінде жанама айтылған мәліметтерді (ақпарат бірлігін) шегеру; осы ақпараттан тікелей қорытынды жасау; мәтіннің жеке хабарламаларын түсіндіру және біріктіру; бүкіл хабарламаның мазмұнын, тілін және формасын және оның жеке элементтері бағаланады. Оқу сауаттылығының жоғары деңгейі оқушының келесі білім беру сатысында одан әрі оқуға дайын екендігін көрсетеді. Сөйлеу және күнделікті тәжірибе мен білімнен тыс емес көркем және ақпараттық мәтіндердің хабарламаларын түсіну және бағалау үшін көмек қажет емес. **Жоғары деңгейдегі** оқырмандар жазбаша түрде хабарланған жаңа ақпарат, ойлар, тәжірибелер көмегімен өз тәжірибелері мен білімдерін кеңейтуге және өзгертуге мүмкіндік беретін оқу компоненттерін игеруге дайын . Мәтіндерді түсінудің **орташа деңгейі** оқу негіздерін әлі толық игермеген оқырмандарға тән. Мәтіндік хабарламаларды оқып, оның негізінде өз мәндерін құру үшін олардың барлығы көмекке мұқтаж. Бұл өз тәжірибесіне қайшы келмейтін мәтіндік хабарламаларды түсінуге көмектесу және өмірлік тәжірибесі бар әңгімелесушілермен жазбаша қарым-қатынас пен ынтымақтастықты дамытуға көмектесу.

Сауаттылық - адамның ана тілінде жазу және оқу дағдыларын меңгеру дәрежесі. Сауаттылық-адамның одан әрі дамуын құруға болатын негіз. Кітапқа қол жеткізе отырып, ол адамзат жасаған ой мен білімнің қазынасын пайдалануға мүмкіндік береді. Сауаттылық ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларының белгілі бір дәрежесі ретінде халықтың мәдени деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Сауаттылық тұжырымдамасының нақты мазмұны қоғамның экономикалық және саяси дамуының әртүрлі кезеңдерінде, оның мәдени сұраныстарының жоғарылауымен өзгереді. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған жұмысты ұйымдастыру оқу дағдыларының негізгі топтары анықталды. Осыған байланысты оқу сауаттылығын қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқу тапсырмалары осы шеберлік топтарымен байланысты болуы керек. Бұл принципті жүзеге асыру үшін оқу тапсырмаларының түрлерін бөліп көрсету керек.

Бастауыш сынып оқушыларының әдебиеттік оқу пәнінен функционалдық оқу сауаттылығын жетілдіру үшін оның теориялық-әдіснамалық негіздері анықталуы қажет. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығы жетілдірудің белгілері мен шарттарын анықтап алу керек. Оқу сауаттылығы-оқушылардың мәтін мазмұнын түсіне білуі. Оқыған мәтіннің мазмұнына ой жүгірте білуі. Қоғамдық өмірде белсенділік таныту мақсатында білімдерін дамыту. Осыған орай бастауыш сынып оқушыларына оқу сауаттылығына анықтама беру керек. Оны мынадай үш түрге бөліп қарастырған да жөн.

1. Сауаттылық дегеніміз – оқу дағдысы, жазу және санау дағдылары. 2. Минималды сауаттылық дегеніміз – өздері ұнатқан мәтіндерді оқу және оқыған шығармаларын иллюстрациялау. 3. Функционалдық сауаттылық дегеніміз – оқушы өзінің оқу және жазу дағдыларын қоршаған ортада, қарым-қатынас жасауда қолдана білу қабілеті.

2-4-сыныптарда әдеби функционалдық сауаттылығы «Ауыз әдебиеті үлгілері», «Жазба балалар әдебиеті үлгілері», «Әдеби-теориялық білім», «Мәтінмен жұмыс», «Оқу дағдысы», әдеби тілде еркін сөйлеу бағытында қалыптастыра отырып, жетілдіру. Сонымен қоса оқырмандық мәдениеті, кітапханада жұмыс істей алуы, кітап дүкендерінде дұрыс сөйлеуі, мәнерлеп оқуы, білім сайыстарына қатысуы, өз ойын анық нақты баяндау білігі мен функционалдық сауаттылығының жетілуі. Әдебиеттік оқу сабақтарында Ыбырай Алтынсарин шығармаларын пайдаланудың деңгейі анықталды. Бастауыш сынып оқушыларының Ыбырай Алтынсарин шығармалары туралы білімдері, түсініктері, оларды керекті жерде пайдалана білу дағдылары қандай жағдайда екені тексерілді. Мысалы: әдебиеттік оқу пәні сабағында оқу сауаттылығын дамытуға бірнеше тапсырмалар орындауға болады.

3-сыныпта әдебиеттік оқу пәнінен Ыбырай Алтынсаринның «Баланың айласы» әңгімесіне тоқталайық. Бірінші мәтіннің авторының өмірбаянымен шығармашылығымен танысамыз. Оқушылар өздері ізденіп бүктеме кітапшалар жасап келеді. Әңгімені оқи отырып, «Жақсылық жасу – әр адамның борышы» екенін ұғынады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда осы мәтіннің мазмұнын қарап, сұрақтар құрастырамыз. Оқушылар төмендегі сұрақтардың дұрыс жауаптарын белгілейді.

Мысалы: 1. Мәтіннің авторы кім?

- А) Ыбырай Алтынсарин
- Ә) Шәкәрім Құдайбердіұлы
- Б) Несіпбек Айтұлы

2. Жақсылық жасау деген не ?

- А) Ақша беру
- Ә) Қиындықта көмектесу.
- Б) Мазақ ету.

3. Мәтіннің негізгі ойы?

- А) Баланың ғалымға көмектесуі
- Ә) Баланың жыланға көмектесуі
- Б) Жеміс ағашының пайдасы.

4. Осы мәтінге келетін мақал-мәтел.?

А) Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас.

Ә) Жақсылық-жасау борышың.

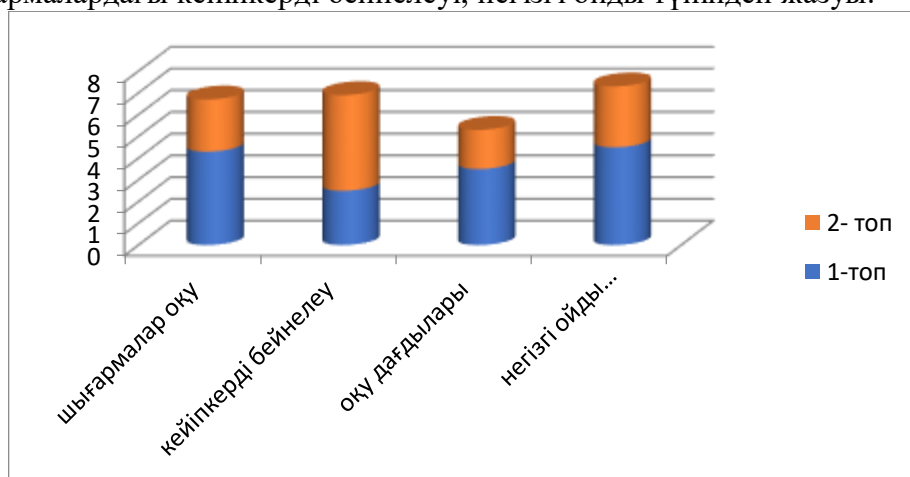
Б) Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей.

Яғни, бұл мәтіндегі негізгі ой-жақсылық жасау Бала кішкентай болса да, өз айласын асырып, ғалымды жыланнан құтқарып, жақсылық жасады..

Оқушылардың Ыбырай атамның шығармаларын оқи отырып, ұнаған шығармалардың кейіпкерлерін бейнелеу немесе сол мәтінді иллюстрациялау

Мен сыныпта осы жұмысты екі топпен салыстырмалы түрде жүргіздім. Сыныпты екі топқа бөлдім. 1-топтағы 16 бала мен 2- топтағы 16 баланың нәтижелерін диаграмма арқылы салыстырдым. Оқушы қанша кітап оқыды, минутына қанша сөз оқи алатындығы және көркем шығармалардағы кейіпкерді бейнелеуі, негізгі ойды түйіндеп жазуы.

Бұл салыстырмалы диаграммада 1- топтың басымдылығы ерекше болды. 2- топтың оқушылары кейіпкерлерді жақсы бейнелеп келгені анықталды.

Еңбектің бағасын білген бала оның нәтижесінде жақсы бағалай алады. Осының бәрінде ата-ананың функционалдық сауаттылығы ерекше.

«Кітап-шебер ұстаз, тілсіз мұғалім» бала жастайынан кітап оқуға құмар болса есінде жақсы сақталып, әрі қарай кітап оқуға құмарлығы арта түседі. Сын тұрғысынан ойлау әдістерін, сабақта қолданғандықтан оқушылар жетістіктерге жетті. Атап айтсақ, 1. Мәтіннің негізгі түйінін табуға дағдыланады.

2. Оқушылар ізденіп, үйренгенін өмірде пайдалана алады.

3. Мәтін бойынша сұрақтар қойып, өз бетінше жауап беруге дағдыланады.

4. Оқушылардың шығармашылық белсенділіктері артып, сын тұрғысынан ойлау әрекеттері бағаланады.

5. Тақырыптың мағынасын ашып, дәлелдей алады.

Қорыта келгенде, оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда оқудың бірнеше түрлерін мысалы: іштей оқу, дауыстап оқу, ызындап оқу т.б. қолданып, сауаттылығын арттыру.

Оқушылардың шығармашылық белсенділіктері және сын тұрғысынан ойлау әрекеттері бағаланады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы.

2012 жыл Кенжебаева Г.М.- Оразахынова Н.,

2. Дамыта оқыту технологиялары Б.А. Тұрғынбаева

3.Бастауыш сынып журналы 2013 ж №10

4.Қазақ тілі мен әдебиетін оқыту мәселелері Алматы «Мектеп» -1982 ж

5.БІ. Алтынсариннің нақыл сөздері.

*Т.Ғ.Молдабаев көркем еңбек пәні мұғалімі
№ 101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қашықтықтан оқыту технологиялары және электрондық оқыту-бұл жеке тұлғаға бағытталған оқыту тәсілінің негізгі қағидаттарын іске асыру құралы. Қашықтықтан оқыту жүйесі білім алушылардың бір-бірімен де, оқытушымен де тұрақты қарым-қатынасын көздейді. Қашықтықтан білім беру технологиялары деп білім алушы мен педагогтың жанама (қашықтықтан) немесе толық емес жанама өзара іс-әрекет кезінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана отырып жүзеге асырылатын білім беру технологиясы болып табылады. Қашықтықтан оқыту моделі оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекетінің әртүрлі ақпарат көздерімен, арнайы технология бойынша әзірленген оқу материалдарымен икемді.[1]

Қашықтықтан оқыту топтық жобаларды талқылауды ұйымдастыруды, дайын өнімді таныстыруды, құрдастарымен, сондай-ақ қажет болған жағдайда ғаламтор желісі арқылы кез келген басқа серіктестермен пікір және ақпарат алмасуды көздейді. Интернет желісінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, қосымша әдебиеттермен жұмыс істей білу арқылы білім алушылардың танымдық белсенділігін; оқу процесінде білім алушылардың дербестігін дамыту; оқу процесін әдістемелік қамтамасыз етуді ұйымдастыру және бақылауға болады.

Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту әр оқушының өмірінің ажырамас бөлігі болды, сондықтан қазіргі мұғалім сабақ өткізу үшін тиісті дағдыларды игеруі керек. Онлайн-сабақ әдістемесі өзінде баланың оқу материалымен өзіндік жұмысын және пән мұғалімімен байланысын үйлестіреді.

Нақты ғылымдардан айырмашылығы, «Көркем еңбек» пәні тәжірибелік іс- әрекетке бағытталған пән, сондықтан қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы оқыту белгілі бір қиындықтарды тудырады. Мұғалімнің жеке қатысуынсыз тапсырмаларды орындау технологиясын, оқушылардың алған дағдылары мен қауіпсіздік техникасын бақылау қиын. Сондықтан тапсырмаларды орындау бойынша негізгі жұмыс балалардың өздеріне тиесілі, ал мұғалім тапсырманы дайындайды және оқушыларға жібереді, сонымен қатар орындалған тапсырмаларды тексереді.

5-9 сынып оқушыларына арналған «Көркем еңбек» пәнінің жұмыс бағдарламасы визуалды өнер, сәндік-қолданбалы шығармашылық, дизайн және технология, үй мәдениеті, тамақтану мәдениеті бөлімдерінің тақырыптарын қамтиды. Оқушылар аяқталған жұмыс, жоба, өз қолымен жасаған өнімі үшін баға алады, сондықтан оқушылар ыңғайлы уақытта ата-аналардың көмегімен тапсырмаларды орындап тапсырады [2].

Мұғалімнің өз пәні үшін таңдалған және сынақтан өткен бағдарламалар мен платформалардың базасын құру кәсіби шеберлікті жетілдіруге ықпал етеді, бұл әр оқушының білім алуына жекеше тұрғыдан жүзеге асыруға көмектеседі. Бұл бағдарламалар мен платформаларды пайдалану және қолдану білім беру процесін жақсартуға айтарлықтай көмектеседі, өйткені ақпараттық технологиялар сабақты қызықты етуге мүмкіндік береді: мұғалім құрғақ ақпаратты бермейді, бірақ білім беру ресурстарының арқасында бір уақытта суреттер, фотосуреттер, мәтін, аудио және видео материалдарды пайдаланады [3].

Қашықтан оқыту жағдайында, келесі сервистер мен әдістерді қолдануға болады: school.bilimal, ZOOM, You Tube, Google classroom; мессенджерлер; видеолекциялар мен бейнеконференциялар; нұсқаулықпен таныстыру; мектепте тапсырмаларды қабылдау.

"Білімал" -бұл ата-аналардың, оқушылар мен білім беру қызметкерлерінің өзара іс-әрекет мәдениетін арттыру арқылы қоғамның білімін дамытуға ықпал ететін ақпараттық-білім беру жобасы.

Zoom-бұл бейнеконференцияларды, онлайн кездесулерді өткізуге және топтық чаттар құруға арналған қызмет. Мұның бәрі Қазақстанның мектептері мен жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытуды сапалы жүргізу үшін қажет.

Zoom экранды бөлісуден бастап, контактілерге қатысты әртүрлі ыңғайлы параметрлерге және вебинарларды ыңғайлы өткізуге дейінгі мүмкіндіктердің жеткілікті жақсы тізіміне ие.

Бұл бағдарлама жеке немесе топтық сабақ үшін өте қолайлы. Мектеп оқушылары компьютерден де, планшеттен де немесе телефоннан да кіре алады, бұл жағдайда әр конференция үшін ерекше бір сілтеме немесе идентификаторды қолдана алады. Бұл өте ыңғайлы және қарапайым шешім.

Google Класс -бұл педагогтар үшін ақысыз және ыңғайлы веб-ресурс. Google classroom-да оқушылардың тапсырмаларын жасауға, таратуға және тексеруге болады. Қызметке құжаттармен, презентациялармен және кестелермен жұмыс істеуге арналған Google құралдар жиынтығы, іс-шараларды жоспарлауға арналған күнтізбе, Gmail пошта қызметі кіреді.

Бұл жағдайда мұғалімге барлық оқушыларды жүйеге қолмен енгізудің қажеті жоқ-шақыру кодтарын жіберу арқылы немесе доменнен импорттау арқылы енгізуге болады. Оқушылар орындалған жұмыстарының фотосуреттерін қосымша арқылы жүктейді.

Пән бойынша сұрақтарды, үй тапсырмасын, бағалау өлшемдерін бірлесіп талқылау үшін WhatsApp, Telegram және басқа мессенджерлерде оқушылармен және ата-аналармен чат ұйымдастыруға болады. Қажет болса, мұғалім сөйлесуді күрделі мәселелерді түсіндіретін бейне нұсқаулықпен толықтырады. Мысалы, құралдармен жұмыс істеу немесе бұйымның жасалуының технологиялық картасын, сызбалар жасау туралы айтады. Балалардың әрқайсысы тікелей мұғалімге сұрақ қоя алады, жылдам жауап ала алады, тапсырмаларды талқылай алады.

Видеодерістер мен тапсырманы орындау жөніндегі нұсқаулар мұғалім үшін үлкен көмек болады. Мұғалім видеоматериалды өз бетінше жаза алады немесе интернеттен дайын өнімді қолдана алады және оны оқушыларға жібере де алады. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігі және меңгеру дағдылары мен іскерліктері ескеріледі. Оқушылар видеожазбаны ыңғайлы уақытта жүктейді және тапсырманы орындайды.

Бейнеконференция кезінде онлайн қатысу қажет, өйткені жұмыс нақты уақытта орындалады. Бірлескен қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру үшін танымал ZOOM платформасын пайдалануға болады.

Жаттығуларды орындау үшін көрнекі құралдарды жасау үшін PowerPoint немесе Google презентациялары қолайлы. Оқушыларға үй тапсырмасын белгілі бір слайдтармен презентация түрінде жасауды ұсынуға болады.

Материалды ұсынудың бұл формасы ыңғайлы, өйткені мұғалім кезең-кезеңмен және өздігінен орындау үшін тапсырманы нақты белгілейді және оны тиісті түсіндірмелермен қамтамасыз етеді.

Қашықтықтан оқыту форматында бірнеше сабақ түрлері бөлінеді:

-таныстырылымдар, электрондық оқулықтар, аудио және бейнежазбалар арқылы жаңа материалды зерделеу;

-конференцияларды, жұмыс кезеңдерін сипаттайтын презентацияларды, бейнелерді қолдана отырып практикалық сабақтар;

-онлайн және офлайн форматтағы тесттердің көмегімен алынған білімді тексеру және бақылау, дайын жұмыстарды, схемаларды, сызбаларды, фотосуреттерді, бейнелерді, жіберілген құжаттарды бағалау.

Қашықтан оқыту кезінде стандартты жұмыс әдістері қолданылады: зерттеу, жобалау, мәселені шешу және шешім табу әдісі. Оқушылар мұғаліммен бірге топтық жобаларды әзірлейді, онлайн үй тапсырмасын талқылайды және нәтижені мультимедиялық көрсетілім форматында ұсынады. Ғаламтор білім беру процесінің барлық қатысушыларына, олар қай жерде болмасын, байланыс жасауға мүмкіндік береді және бұл қашықтықтан оқытудың басты артықшылықтарының бірі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Соколова Н.Ф. Дистанционный курс «Создание и сопровождение дистанционных курсов на платформе MOODLE», Волгоград, 2016.

2.Көркем еңбек (ұл балаларға арналған нұсқа): жалпы білім беретін мектептің мұғалімдеріне арналған әдістемелік нұсқау / құраст. В. Г. Чукалин, Р. М. Яковлев, Х. К. Танбаев, Е. В. Ермилова, Е. Е. Велькер, О. С. Лосенко. – Көкшетау: Келешек-2030, 2018. – 66 б.

3.Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е. С. Полат. М., 2009.

*Т.Ғ. Молдабаев көркем еңбек пәні мұғалімі
№ 101мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

*Т.О. Алтайбеков көркем еңбек пәні мұғалімі
№ 101мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қазіргі қоғамның құндылық бағдарының өзгеруі біздің еліміздің білім беру жүйесіне бірқатар жаңа стратегиялық міндеттерді ұсынады. Осындай міндеттердің бірі - жиі өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық жағдайларға дайын бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Орта білім беру жүйесіндегі бұл мақсаттар оқушыларға әр түрлі міндеттерді шешу үшін идеялар мен ақпаратты талдауға және бағалауға мүмкіндік беретін дағдыларды меңгерудің қажеттілігін негіздейді.

Қазіргі таңда бастамашылық, білімділік, өзгерістерге дайын болу, қарым-қатынасқа жеңіл түсу сияқты жеке қасиеттер өзекті болып отыр. Осыған орай қазіргі білім беру жүйесінің міндеті – білім беру бағдарламасында белгіленген нәтижелерге қол жеткізу үшін қолдан келгеннің бәрін жасау: жаңа білім беру бағдарламаларын құрастыру, пәндер бойынша бағдарламаларды әзірлеу, тиімді білім беру технологияларын қолдану, балалардың нәтижелі білім алу жағдайын жетілдіру болып табылады.

Осыған орай заманауи оқыту технологияларын пайдалану педагогке оқушылардың негізгі құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, мәселен:

-ақпараттық (проблемаларды шешу үшін ақпаратты іздеу, талдау, түрлендіру, қолдану қабілеті);

- коммуникативтік (басқа адамдармен тиімді ынтымақтаса білу);

- өзін-өзі ұйымдастыру (мақсат қою, жоспарлау, денсаулыққа жауапкершілікпен қарау,

жеке ресурстарды толық пайдалану);

- өздігінен білім алу (өмір бойы өзінің білім беру траекториясын құрастыруға және жүзеге асыруға дайын болу, табыстылық пен бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету) [1].

Осы тұста оқыту мен тәрбиелеудің кейбір технологияларына назар аударған жөн, оларды қолдану «Көркем еңбек» пәнін оқытуда білім беру процесінің сапасын едәуір арттыратыны сөзсіз. «Көркем еңбек» пәні оқушылардың бейнелі ойлауын, кеңістіктік қиялын, көркемдік, жобалық, конструкторлық қабілеттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін шығармашылық әрекет барысында көркемдік-технологиялық білімді, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыруға бағытталған пән болып табылады. Пәннің оқу бағдарламасын жүзеге асыру барысында оқушылар көркем қол өнері заттарын жасаудың әртүрлі тәсілдерін және әртүрлі материалдармен және құралдармен жұмыс істеу техникасын меңгереді.

«Көркем еңбек» пәнін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ерекше орын алады, өйткені оқушы ақпаратқа ие болуы, оны қолдана білуі, шешім қабылдау үшін қажет нәрсені таңдай білу, ақпараттың барлық түрлерімен жұмыс істей білуі керек. Бүгінгі ақпараттық қоғамда мұғалім бұрынғыдай білімнің жалғыз тасымалдаушысы емес, ол ақпарат әлемінде бағыттаушы рөл атқарады.

Ақпараттық-коммуникативтік технологиялар оқушылардың танымдық әрекетін белсендіруге үлкен мүмкіндік береді. Оқыту процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әртүрлі құралдарын қолдану оқу бағдарламасын іске асырудың және кең ауқымдағы дағдыларды дамытудың қажетті шарты болып табылады. «Көркем еңбек» сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және оның орасан зор мүмкіндіктерін, яғни:

- шығармашылық жұмыстарды жасау кезіндегі компьютерлік бағдарламалар мен қосымшаларды;

- зерттеулер жүргізу, көрсетілімдер мен жобалар құру үшін ғаламтор ресурстарын;

- қарым-қатынас, тәжірибе алмасу және ынтымақтастықты дамыту үшін қауіпсіз әлеуметтік желілер мен онлайн ортаны;

- белгілі бір ақпаратты жазу және бекіту үшін сандық камераларды қолданады .

Жеке тұлғаға бағытталған оқыту дегеніміз оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, қызығушылығын арттыру, олардың алдына мақсат қоя білу, сол мақсатқа жетуге оқушыларды дайындау және жетелеу.

Мұғалім оқушы тұлғасын қалыптастырушы әрі дамытушы болып табылады, ол оқушы тұлғасын құрметтейді. Мұғалімнің оқушыға әсер ету сипаты өзгерсе, оқушының позициясы да өзгереді, оқушы үшін бастысы алынған баға емес, білім алу үшін мұғаліммен және басқа оқушылармен белсенді қарым – қатынасы болмақ. «Көркем еңбек» пәнін оқытуда жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясын қолдану әр оқушы өзінің дара және интеллектуалдық әлеуетін барынша қолдана алатындығын, көптеген тапсырмалар ішінен өзіне сәйкес келетін тапсырманы таңдай алатындығын білдіреді. Бұған әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар, оқушылардың білімін әр түрлі формада бақылау, орындаған жұмысын өзін-өзі бағалауы ықпал етеді.

Орта білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде жеке тұлғаны әлеуметтендіруге, әр түрлі әлеуметтік топтарда тиімді араласуға қабілетті азаматтарды тәрбиелеуге көп көңіл бөлінеді. Осы міндетке жету үшін көркем еңбек сабақтарында қажетті ортаны құру және іс -әрекет түрлерін таңдау қажет, онда оқушылар коммуникативтік дағдыларды дамытады және өз пікірін сенімді түрде жеткізеді.

Оқушылардың коммуникациясын дамыту үшін оқу бағдарламасында пәннің академиялық тілін қолдана отырып, шығармашылық жұмысты таныстыру, белгілі аудиторияның алдында сөз сөйлеуді қарастыратын оқытудың жекелеген мақсаттары белгіленген. Оқушылар пән шеңберінде өз шығармашылығының белгілі бір өнімін таныстыруды ғана емес, сонымен қатар өз жұмыстары мен басқа оқушылардың да жұмыстарының нәтижелерін, жұмыс әдістері мен шығармашылық идеяларды түсіндіруді, талдауды және сауатты бағалауды меңгереді.

«Көркем еңбек» пәнін оқытуда іс – әрекеттік тұрғыдан келу балаларда танымдық мотивациясын (білуге, жаңаны ашуға, үйренуге деген ұмтылыс) және нақты оқу мақсатының болуын (нақты нені білу, нені меңгеру қажет екенін түсіну); оқушылардың жетіспейтін білім алу үшін белгілі бір әрекеттерді орындауын; оқушылардың алған білімдерін саналы түрде қолдануға мүмкіндік беретін іс-әрекет тәсілін анықтауын және меңгеруін; оқушыларда өз іс-әрекеттерін бақылай білуін қалыптастыруды көздейді.

«Көркем еңбекті» оқытуда проблемалық оқыту технологиясын қолдану -мұғалімнің басшылығымен проблемалық жағдайларды құру және оқушылардың оларды шешудегі белсенді тәуелсіз іс әрекетін қамтитын оқу процесін ұйымдастыру болып табылады. Оқу материалын игеру оқушылардың белсенді іздеу әрекеті барысында жүреді, бұл жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға және білім сапасын арттыруға әкеледі. Мұғалім проблемалық сұрақтар қою арқылы оқушылардың ізденуіне жол ашады, мәселен, «бұйымды қандай материалдардан жасауға болады?», «көркемдеуге байланысты өз идеяңды айт», проблемалық жағдаяттарды қолдану және т.б.[2].

«Көркем еңбекті» оқытуда жобалау әдісінің маңызы зор, сабақта жобалау әдісін қолдану материалды сапалы игеруге мүмкіндіктер береді. Оқушылар жобаны орындау барысында білім, іскерлік пен дағдыларды игереді. Оқушының жоба бойынша жұмысы идеяны шындыққа айналдыру процесі. Жоба бойынша оқушы жұмысының нәтижесі - бұл жаңа өнім, белгілі бір тәжірибе немесе өз бетінше алған білім болып табылады [3].

Қорыта айтқанда, егер педагог оқушының табиғи бейімділігін мен қабілетін толық ашуға, өмірдегі қажеттіліктер мен мақсаттарын анықтауға көмектесе алса, онда шығармашыл, әлеуметтік белсенді, тәуелсіз және еңбекке ынталы жаңа типтегі тұлғаны қалыптастыру мүмкін болады. Ал оқыту үрдісінде жаңа технологияларды белсенді қолдану - бұл оқушылардың болашақта табысты болуына көмектесетін іс-әрекеттің түрлері мен нысандарын дамытудың қайнар көзі болмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2018. – 360 бет.
- 2.Махмутов М.И. Мектепте проблемалық оқытуды ұйымдастыру. Алматы: Мектеп.- 2019.-168 б.
- 3.Метод учебных проектов как средство активизации учебной деятельности учащихся: Учебно-методическое пособие / Под ред. Ю.П. Дубенского. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2017. – 59 с.

*Мосунова И.Э. учитель начальных классов
КТУ «ОШ № 14» г. Самтаев*

РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНЫХ СПОСОБОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.

Инновационные процессы, идущие сегодня в системе педагогического образования, наиболее остро ставят вопрос о подготовке высокообразованной, интеллектуально-развитой личности. Научно-технический прогресс диктует определённые требования к человеку 21 века: он должен быть не просто созидателем, а созидателем творческим и интеллектуально развитым, поэтому становлением такого человека должна заниматься современная школа, где правильно построена развивающая образовательная среда, где используются наиболее продуктивные способы деятельности для обучения и развития каждого ребёнка. В Концепции

12-летнего среднего общего образования в РК сказано, что одной из актуальных проблем казахстанского общества является формирование конкурентоспособной личности, готовой не только жить в меняющихся социальных и экономических условиях, но и активно влиять на существующую действительность, изменяя ее к лучшему. На первый план выходят определенные требования к такой личности – креативность, активность, социальная ответственность, обладание хорошо развитым интеллектом, высокообразованность, профессиональная грамотность [1].

Одна из важнейших задач начального образования - это создание условий для того, чтобы каждый ученик мог полностью реализовать себя, желал и умел учиться. С этой целью коллективом КГУ «ОШ №14» осуществляется внедрение инновационных проектов в учебный процесс. Что же надо сделать, чтобы за 45 минут дать качественные знания учащимся, как рационально использовать время, как обучать детей без двоек, без принуждения, как у них развивать устойчивый интерес к знаниям и потребность к самостоятельному поиску, как сделать учение радостным? Ведь необходимо, чтобы каждый ученик работал в полную силу, чувствовал уверенность в себе, ощущал радость учебного труда, сознательно и прочно усваивал программный материал, продвигался в развитии. С целью решения данной проблемы мы на протяжении нескольких лет работали по внедрению проекта «Обучение без принуждения», который нацелен на реализацию эффективного разноуровневого обучения младших школьников в рамках урока. В основу данного проекта положена идея создания «Пятиуровневой системы обучения», которая позволяет учителю вовлечь в учебный процесс всех учащихся, «никого не ущемляя, никого не оставляя отстающим и никого не тормозя – ни в развитии, ни в творчестве» [2]. Автором этой идеи является Яновицкая Елена Васильевна – создатель оригинальной дидактической системы разноуровневого обучения, автор книги «Большая дидактика и 1000 мелочей». Предлагаемая ею теория обращена к одной главной цели: «Как учить так, чтобы учиться хотелось и при этом училось успешно?». При работе по данному проекту мне хорошо удавалось создавать условия для вовлечения всех учащихся в активную учебную деятельность на уроке, обеспечивая их развитие с учетом индивидуальных психологических и интеллектуальных возможностей. У доски при проверке домашнего задания, при закреплении изученного материала работают одновременно несколько учащихся, что создаёт соревновательную атмосферу. На уроки подбирала интерактивные разноуровневые задания для работы в парах и группах с учётом индивидуальных способностей, так что каждый ребёнок чувствует себя уверенно на уроке. Уроки проходят интересно, увлекательно, динамично, достаточно сложные задания дети выполняют легко. Обучение с использованием данной технологии способствует созданию комфортной образовательной среды для ученика и учителя, помогает учителю формировать личность с высоким уровнем творческих способностей и мышления, способную к саморазвитию.

Современное общество требует от нового поколения умения планировать свои действия, находить необходимую информацию для решения задачи, моделировать будущий процесс. Поэтому необходимо с раннего возраста развивать логическое мышление. Хорошее логическое мышление развивает способность рассуждать. Конечно, если развитием умственных способностей заниматься так же регулярно, как тренируются в развитии силы, выносливости и других подобных качеств. Если ребенок постоянно тренирует свой ум, решает трудные задачи, действует активно, самостоятельно находит верные решения в нестандартных ситуациях — результат обязательно будет. С этой целью учителя начальных классов КГУ «ОШ № 14» приняли участие в проекте «Математика вокруг нас». Актуальность данного проекта заключается в том, что в современное время дети учатся по развивающим технологиям, где логическое мышление является основой. Чем раньше начать стимулировать и развивать логическое мышление, тем более высоким окажется его уровень познавательной деятельности. Решение разного рода нестандартных задач в младшем школьном возрасте способствует формированию и совершенствованию общих умственных способностей: логики мысли, гибкости мыслительного процесса, смекалки и сообразительности, пространственных представлений. Занимательный математический материал является хорошим средством

воспитания у детей уже в младшем школьном возрасте интереса к математике, к логике и доказательности рассуждений, желания проявлять умственное напряжение, сосредоточенности внимания на проблеме. В рамках реализации данного проекта ежедневно провожу пятиминутки на уроках математики «Решение логических задач», были проведены внеклассные занимательные мероприятия по математике и логике среди детей и совместно с родителями. Во всех классах на протяжении многих лет ведётся курс по логике «Умники и умницы». Также даются задания логического характера на каникулы.

Перед современной школой стоит важная цель - формирование функциональной грамотности и, в первую очередь, таких ее аспектов, как грамотность чтения. Базовым навыком функциональной грамотности является читательская грамотность. В современном обществе умение работать с информацией (читать, прежде всего) становится обязательным условием успешности [3]. Формирование грамотности чтения – одна из самых важных задач начального образования. Ученик должен понимать и уметь анализировать тексты различного рода, быть в состоянии вычленять из текста нужную информацию в соответствии с заданной целью. Именно грамотность чтения является базовой способностью для самостоятельного обучения и для полноценного участия в жизни современной информационной цивилизации. Компетентность чтения является базисной для усвоения любого предмета [4]. Главная цель развития детского чтения – воспитание вдумчивого читателя, развитие читательского вкуса, умения видеть текст и осмысливать его. В связи с этим учителя школы подключились к реализации республиканского проекта «Чтение в радость». С 2014-2015 учебного года во всех классах ведутся читательские дневники-портфолио, в которых ребята ежедневно фиксируют свои достижения в чтении дополнительной литературы. Проводя целенаправленную работу по формированию и развитию читательской компетентности, применяю разнообразные формы и методы работы, стараюсь добиваться повышения качества и углубления знаний по предмету, развития речи учащихся, повышения техники чтения, формирования стремления к достижению более высокого результата, раскрытия способностей и природных задатков личности [5]. Сегодня, как никогда, обществу нужна личность, способная сделать свой выбор и нести за него ответственность. Специально подобранные задания, тесты, используемые на уроках литературного чтения, способствуют формированию функционально-грамотной личности, нравственно и духовно богатой, которая способна к самоанализу, к самореализации, творчески и правильно подойти к решению задач, которые ставит перед каждым жизнь. На уроках литературного чтения с удовольствием применяю такие интерактивные методики для повышения читательского интереса, как стратегии критического мышления (наиболее эффективными, на мой взгляд, являются такие стратегии «Критического мышления» как кластер, синквейн, мозговой штурм, чтение с остановками, чтение с пометками (инсёрт), диагностика знаний с применением таблицы: знаю-хочу знать - узнал, и др.). Данные приёмы повышают интерес к чтению и учат читать вдумчиво.

Очень интересно проходила работа по внедрению БиС-технологии в учебный и воспитательный процесс с 2010 по 2013 годы, мы научились использовать очень продуктивные способы деятельности, которые позволяют развивать мышление, память учащихся, скорость чтения, письма, счёта. Данная технология очень эффективна на всех уроках. Продолжаю ежедневно применять на уроках математики проверку скорости, т.е. проверку знания таблицы умножения. Я заметила, что в последнее время в школу приходит много детей, у которых очень плохая память. И если какие-то правила или таблицу умножения не повторять систематически, учащиеся их быстро забывают. Поэтому, проводя проверку скорости, вижу сразу знания учащихся (Проверка происходит коллективно, дети хором называют ответ следующего примера. Дети должны называть ответ громко и одновременно, поэтому сразу видно, кто не знает таблицу умножения). Продолжаю применять на уроках русского языка, литературного чтения, познания мира и естествознания такие приёмы БиС-технологии, как ОСЗ (общий словарный запас) и ТСЗ (тематический словарный запас). В-первых, это увеличивает скорость письма, во-вторых, дети учатся правильно строить

словосочетания и предложения при письменном пересказе текста. Мне этот приём нравится ещё и потому, что сразу видны знания многих учащихся, в отличие от простого пересказа при проверке домашнего задания. Я, конечно, применяю и устную проверку знаний, но во время неё заданный текст могут рассказать всего 2-3 человека, дальше такая работа бессмысленна, т.к. дети уже повторяют несколько раз услышанный текст.

Изучив труды Шалвы Александровича Амонашвили, в своей работе стала применять методы и приемы гуманно – личностной технологии. Мне очень нравится приём «Математика в темноте». Дети закрывают глаза, опускают головы на парту, слушают задачу или пример и пальчиками показывают ответ. Обязательно подхожу к каждому, чтобы пожать вытянутые пальчики тем, кто правильно ответил, приободрить тех, кто должен ещё подумать. А еще это своеобразная физминутка, смена позы [6]. Часто применяю на уроках прием «Шепни на ушко», когда задается вопрос или задача, дети шепчут варианты решений на ухо. Такой вид работы детям очень нравится, они не боятся, что класс их услышит, если ответ будет ошибочным и, не слыша чужих ответов, дети вынуждены думать сами. Данные приёмы позволяют ответить каждому ученику, не услышав ответ других детей. А ещё так думать и работать намного интереснее.

Практика показала, что применение активных методов и форм работы на уроке приводит к тому, что учащиеся на уроках точнее рассуждают, легче делают выводы, успешнее и быстрее справляются с задачами по разным учебным предметам, что помогает в учёбе и в жизни.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Концепция 12-летнего среднего образования Республики Казахстан Астана – 2010 – URL: <http://roo-mugalzhar.kz/index.php/ru/2-raznoe/10-aza-stan-respublikasynda-12-zhyldy-zhalpy-orta-bilim-beru>
2. Яновицкая Е., Адамский М. «Разноуровневое обучение: великая дидактика без домашних заданий, но в окружении 1000 спасительных мелочей».
3. Шарипова Р. Д. Содержание навыков функциональной грамотности младших школьников в курсе литературного чтения. VIII Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум» - 2016. – 56 с.
4. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся основной школы по предметам естественнонаучного цикла. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 38 с.
5. Социально-педагогический проект «Чтение в радость» Учебно-методический центр развития образования Карагандинской области.
6. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. - М., 1996

*С.С. Мукашбекова мектепалды даярлық сыныбының мұғалімі
«Әлихан Бөкейханов атындағы №15 мектеп-лицейі» КММ
Балқаш қаласы*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Ыбырай Алтынсарин - қазақ халқының ұлы перзенті, қазақ жерінде оқу-ағарту ісін жүзеге асырған қазақ зиялылығының көшбасшысы, тұңғыш халық ағартушысы қоғамда өзгерісті жасау жолында талмай күресе отырып, халық игілігі үшін жан аямай еңбек етудің үлгісін көрсеткен тұлға. Ол жас ұрпақты тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөліп, қазақ даласындағы аумалы-төкпелі заманда ұрпақ болашағын ойлап, балалар мен жас жеткіншектердің тағдырына терең үңілген ағартушы – ұстаз[1].

Бала жанының зергері Ы.Алтынсарин әңгімелерінің бәрі де бүлдіршіндердің жас ерекшеліктеріне орай тілі жеңіл, мазмұнды, тартымды, олардың жан дүниесіне әсер етерліктей. Қазіргі таңда Ыбырай шығармаларын педагогтар мен ата-аналар балаларды ұқыптылық пен сабырлылыққа, адамгершілікке, шыдамдылыққа, төзімділікке тәрбиелеу мақсатында оқу үрдісінде, сынып сағаттарында, таңдаулы сабақтарда пайдалануда және Ыбырай салған сара жол - бұл күндері қанатын кеңге жайған, тамырын тереңге жіберген, экономикасы мен мәдениеті дамыған тәуелсіз Қазақстан Республикасының білім шаңырақтарында жалғасын кеңінен табуда[2].

Ол балалар әдебиетіне арнап, жас өспірімдерді тәрбиелеу жолында көп шығармалар жазды. Бұл шығармаларды жазуда алдына үлкен мақсаттар қойды. Ыбырай өз сөзінде: «Мен қазақ балаларын ұқыптылыққа, тазалыққа, отырықшыл тұрмыстың артықшылығына үйретудің өзі қазақ даласына тәрбиелік мәні бар жұмыс деп білемін» - дейді. Оған мынандай шығармалары дәлел болады. Мысалы: «Бұл кім?», «Әй, достарым!», «Әй, жігіттер!», «Ананың сүюі» өлеңдері, «Әке мен бала», «Асыл шөп», «Бақша ағаштары», «Алтын шекілдеуік», «Қарға мен құрт», «Сауысқан мен қарға», «Әдеп», «Тәкаппарлық», «Байұлы» әңгімелері.

Сонымен қатар, еңбекті сүю, қадірлеу - Ыбырай әңгімелеріндегі негізгі тақырыптардың бірі. Мұны жазушы шығармаларында кейде ашық үгіт, айқын насихат түрінде берсе, кейде дидактикалық мысал немесе белгілі бір оқиға үлгісінде беріп, шешімін оқушы назарына ұсынады[3].

Еңбек тақырыбын қозғаған «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Дүние қалай етсең табылады?», «Байлық», «Әке мен бала», «Асыл шөп», «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», т.б. әңгімелері - өзінің өнегелігімен, бейнелілігімен, көркемдігімен еріксіз есте қалатын туындылар. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде аталған жәндіктер мен құстың тіршілік етуімен таныстыра отырып, баланы еңбекті сүюге тәрбиелейді. «Жұмыссыз, еңбексіз жүрген бір жан не бір жәндік жоқ. Сен де солар секілді еңбек ет, босқа жүрме» - деген ой айтады жазушы.

Осы аталған туындыларды мен өз тәжірибем барысында қолданамын және баланы білімге деген қызығушылығын арттыра отырып, бала бойына адамгершілік, еңбексүйгіштік, ұқыптылық, мейірімділік, әділдік, әдептілікті сіңіруге талпындырамын. 1 қыркүйек - «Білім күні» мектеп табалдырығын аттаған бүлдіршінге Ыбырай атамның «Кел, балалар оқылық!» атты өлеңін оқи отырып, тәрбие сағатынан бастау алады. Мұндағы мақсат – халықты және олардың жас өрендерін оқуға, өнер-білімге шақырған Ыбырайдың ұран салып, ту етіп көтергені өлеңдерімен таныстырып, тек білім алып қана қоймай саналы азамат, тәртіпті, үлгілі болуға шақыру көзделеді, сонымен қатар өлең жолдары әрбір қара таныған қазақтың көкірегінде сақталып, жүрегінде жатталып қалуға себеп болу.

Сурет-1. Ыбырай Алтынсарин өлеңдерін мәнерлеп оқу және ертегілер желісін сомдау.

<https://bit.ly/3nM5v8a>

<https://bit.ly/3CtLs2p>

Ыбырайдың өлең, әңгімелері түгел дерлік балаға түсінікті, тілі жеңіл, тәрбиелік мәні зор, оқып отырған оқырманына үлкен ой салатындай тақырыбы әсерлі, көркем бейнеленген және

ойын жеткізуде тілдік стиль ерекшелігі зор. Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу бағдарламасына Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының балаға жеңіл, түсінікті және баланың жас ерекшелігін ескере отырып, кейбір әңгіме, өлеңдері берілген. Көркем әдебиеттегі кейіпкерлердің іс-әрекеті, бейнелері, оқиғалары баланы санқилы сезімге түсіріп ойландырады, қуантады, кейбіреуінен аулақ болуға жетелейді. Ыбырай шығармаларын мектепалды даярлық сыныптан бастап оқыту арқылы тәрбиеленушілерді еңбексүйшілікке, оқу, өнерге ұмтылушылыққа, Отанын, елін сүйшілік, талаптылық, жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақылық т.б. жақсы мінез-құлықтарға тәрбиелеуді алдыма міндет етіп қойдым. Осы міндетті жүзеге асыру үшін:

- ✓ мектепалды даярлық сыныптан бастап ақын-жазушылардың өмір жолымен таныстыру;
- ✓ көркем шығармаларды оқып, мазмұнын ұғындыру;
- ✓ көркем шығармалардың жазылу ерекшеліктерін, кейіпкерлер бейнесін талдатып, сомдата білу;
- ✓ даярлық сыныптың қатынас, шығармашылық білім беру салаларында әр тақырып бойынша көркем шығармаға, ондағы бейнелерге баға беріп, пікір айтуға үйрету;

Сурет-2. «Оқырман отбасы»

Мектебімізде ҚР тәуелсіздігінің 30 жылдығына орай облыстық «Бір отбасы-бір кітап» акциясы аясындағы «Оқырман отбасы» облыстық байқауының мектепшілік кезеңі өткізіліп, отбасымен бірігіп кітап оқу жұмыстары да жандандырылуда. Осы іс-шараның негізгі мақсаты – оқыrmанды жастайынан әдеби кітапқа құштарлығын арттыру, дүниетанымын кеңейтуге, рухани-тәлім беру, кітап оқуға баулу. Отбасылық кітап оқу арқылы баланың ой-өрісін, ойлау қабілетін арттыру, отбасымен бірге ата-аналар мен балалардың бос уақытын бірге өткізудің пайдасының зор екендігін білуі. Осыған орай ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің де шығармаларын жас оқыrmандар отбасымен бірге оқып, өлеңдерін жатқа айтты. Жалпы автордың қазақ балаларының табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жан дүниесіне әсер ету арқылы еңбексүйгіш, адамгершілігі мол, зейінді де зерделі, адал да әдепті, білімді азамат болып жетілуін көздегені жөнінде әдеби іс-шаралары жалғасын тапты. Осы биік талаптарға сәйкес жас буынның қабылдау және жас ерекшеліктерін ескере келіп, әрі қысқа, әрі нұсқа көркем әңгімелерді мазмұндау жұмыстары да жүргізілді. Атап айтатын болсақ: «Бір уыс макта», «Аурудан аяған күштірек», «Мейірімді бала», «Полкан деген ит», «Таза бұлақ», «Әділдік», «Жан-жануарлар айтысы», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Қыпшақ Сейітқұл», «Мұңсыз адам», «Лұқпан әкім», «Зеректік», «Силинші ханым», «Білгеннің пайдасы», «Талаптың пайдасы», «Атымтай жомарт». Сонымен қатар, шығармаларына байланысты суреттер салынып, сурет көрмесі ұйымдастырылды. Ыбырай оқулары бойынша мәнерлеп оқу сайыстарынан шәкірттерім қалалық, республикалық байқауларынан бірнеше жүлдеге ие

болды. Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы ертегілер желісі бойынша балалардың сөздік қорын, тіл байлықтарын дамыту жұмыстары да жүргізілді. Қашықтықтан оқыту кезеңінде де бұл шаралар жалғасын тауып жатты.

Сурет-3. Ыбырай Алтынсарин шығармалары бойынша суреттер көрмесі.

Осы аталған жұмыстардың бәрін болашақта да одан әрі жандандырамын деген ойдамын. Қорытындылай келе, Ыбырай Алтынсариннің қай шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін көркейтуге, дамытуға әсері мол. Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Біздің мақсатымыз – Ыбырай атамның өшпес мұрасын жадымызда сақтап және оның керемет құндылықтарын дәріптеуді ұрпақтан ұрпаққа жалғастыру.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Ы. Алтынсарин тағлымы». Алматы, Жазушы, 1991ж.
2. Ы. Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
3. Ә.Табылдиев «Ы.Алтынсариннің этнопедагогикалы еңбектері», «Қазақ тарихы» журналы, №1 616.

*Ж.Н. Мукушева бастауыш сынып мұғалімі
«М.Жұмабаев атындағы гимназия» КММ, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ РӨЛІ

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге,

Ықыласпен тоқылық - деп барлығымызды оқу мен білімге шақырған біздің тарихымызға XIX ғасырдағы қазақтардың мәдени өмірінің жарқын көрінісі ретінде енген ұлы ұстаз, педагог - энтузиаст, ойшыл, ағартушы, ғалым, жазушы Ыбырай Алтынсариннің есімі әрбір қазақстандыққа, өз Отанының патриотына белгілі. Небәрі қырық жеті жыл өмір сүріп, артына мол мұрасын қалдырған, өте күрделі де қиын жолды таңдаған Ұлы ағартушы бір хатында: «...Мен өзіме деген сенімділігімнің арқасында туған еліме пайдамды тигіземін деген ниетімнен бас тартпаймын, бұл үшін менің күшім жеткілікті», - деп жазды. Бұл сөздер ұстаздың өмірінің соңына дейінгі кредосына айналды. Оның сенімділігі мен жанқиярлығы 20 ғасырдың басында үлкен жемісін берді [3.65].

Қазақстандағы білім беруді дамытуда Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеяларымен үндес келетін сабақтастық дәстүрлері бар. Оның педагогикалық мұрасы – тұтас бір педагогикалық жүйе. Осылайша, білім беру жүйесінің жаңғырту процестері педагог-ағартушы ұсынған бірқатар қағидаттарға негізделеді:

- білім беруді дамытудағы мемлекеттің шешуші рөлі;

- барлық адамдар үшін білімге қол жетімділік;
- тұлғаның жан-жақты дамуы;
- белсенді азаматтық ұстанымды тәрбиелеу;
- демократиялылық және жаңа технологияларға бағдарлану;
- білім беру жүйесінің икемділігі мен динамикасы.

Ыбырай Алтынсарин адамдық тәрбиенің гуманистік принциптері мен мұраттарын қорғады. Оның ағартушылық идеялары туған халқының экономикалық және мәдени жағын көтеруге бағытталды. Ол өз халқын өркениетті мемлекеттер қатарынан көргісі келгендіктен қолынан келгеннің барлығын жасады. Алтынсарин білім беруді мақсат ретінде емес, әлеуметтік ортаны өзгертудің негізгі құралы ретінде қарастырды. «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңінде:

***Өнер - білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды,
Айшылық алыс жерлерден,
Көзіңді ашып - жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.
Отынсыз тамақ пісірді,
Сусыздан сусын ішірді...,-***

деп тебіреніп, жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты өз халқының бір керегіне жарау, оны «тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзіңді ашып - жұмғанша, жылдам хабар алғызатын» елдердің хатарына жеткізу деп білді. Болашақтың иесі – жастар деп, келешекке сеніммен қарады.

Ыбырай Алтынсарин бүкіл өмірін туған өлкесіндегі ағартушылыққа, қарапайым қазақ баларын оқытуға арнады. Ол: «Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырша кірістім» деп жазды. Халқының білімді болғанын қалады, сана мен менталитеттің басты құралы-білім екенін түсінді:

***Мал-дәулеттің байлығы,
Бір жұтасаң, жоқ болар.
Оқымыстың байлығы
Күннен-күнге көп болар
Еш жұтамақ жоқ болар...***

Ұлы ағартушы, адам - елдің басты байлығы екенін түсінді, өйткені білімі мен дағдысы бар адамдар дамудың негізгі стратегиялық ресурсын құрайды, ал білім прогрестің қозғаушы күшіне, жаңа өмірлік пайда көзіне айналады.

***Сиса көйлек үстінде
Тоқуменен табылған.
Сауысқанның тамағы
Шоқуменен табылған.
Өнер-білім – бәрі де
Оқуменен табылған.***

Ы.Алтынсарин халықтың қажеттілігіне қарай ұлттық мектептің тәрбиелік міндеттерін анықтады. Оның пікірінше, мектеп қоғам өмірінде лайықты орын алатын, мәдениеттің жоғары деңгейін, жеке тұлғаның өз халқының өкілі ретіндегі адамгершілік қасиеттерін қамтамасыз ететін нақты білім беруі тиіс. «Мектеп - қазақтың білім алуының негізгі қайнар бұлағы, қазақ халқының болашағы», - деп атап өтті Ы.Алтынсарин.

Ыбырай – қазақ жазба әдебиетінің тарихында балаларға арнап тұңғыш әңгіме жазған қазақ балалар әдебиетінің атасы. Өзінің көркем туындылары арқылы балаларды жақсы мінезге, адамгершілікке, имандылыққа, жақсы ниетке баулыды. Ағартушының қазақ балаларына арнап жазған «Қазақ хрестоматиясының» орны ерекше. Өйткені «Қазақ хрестоматиясын» оқыған балаға беретін тәлімі мен тәрбиесі мол. Ыбырайдың осы оқулығындағы әңгімелері арқылы жас балалар ақ пен қараны ажыратады, оны мен солын таниды, арамдық пен адалдықтың арасын айыра біледі, ілім алады. Сондай-ақ хрестоматияда

қазақ халқының тұрмыс-тіршілігінің ерекшеліктеріне, практикалық тәжірибесіне байланысты туындаған мақал-мәтелдерге ерекше назар аударылған [4.135]. Онда Алтынсарин балалар мен өскелең ұрпақты адамгершілік-патриоттық тәрбиелеуде ұтымды пайдаланған оның ізгі ниеті, армандары, тілектері, ақыл-ойы, ұмтылыстары, практикалық тәжірибесі мен күнделікті даналығы көрсетілген. Ыбырай Алтынсариннің өлеңдерінде, аңыздарында, сондай-ақ орыс достарына жазған хаттарында халық мақал-мәтелдерін шебер қолданған. Ол мақал – мәтелдер адамның ақылдылығын, білімділігін көрсететін қысқа сөйлеу нұсқасы деп мәлімдеді. Ыбырай өз әңгімелерінде шешендік, нақыл, аталы сөздерді жиі қолданып отырады. Айталық, ол "Өке мен бала" әңгімесінде ақыл-насихатқа толы: "Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың. Азға қанағат ете білмесең, көптен де құр қаларсың" секілді жолдарды ұсынса, "Қыпшақ Сейіткүлда": "Сейіткүл жұрт ағасы болды, енді сол жұртының адал бейнет, табан ет, маңдай термен тапқан дәулетін аңдыған жаудан, ұрыдан, даладағы бөріден сақтаудың қамын ойлап, уайымға қалды", - деп шешендік үлгіде сөйлейді [7].

Ыбырайдың хрестоматиясына енген ертегілер көркемдігімен және тартымдылығымен баурап алады, тапқырлыққа, ұқыптылыққа тәрбиелейді, қиындықтарды жеңе білу, дұрыс шешім қабылдау, қиындықтар туындаған кезде ұтымды әрекет жасау, оларды өздерінің армандарын орындауға, қоршаған ортадағы өзгерістерге қарап, оларды адамгершілік тұрғысынан қабылдауға үйретеді. Мысалы, «Қара батыр» ертегісінде түркімендерге тұтқынға түскен Қара батыр есімді кішкентай баланың төзімділігі, батылдығы, ақыл -ойы, үлкендерден алынған өмірлік тәжірибені нақты жағдайда қолдану мүмкіндігі суреттеледі. Мұны автор: адам еңбек арқылы даңққа ие болды, еңбек арқылы жеңе алмайтын кедергі жоқ,- деп түсіндіреді [5. 67].

Балаларға арналған әңгімелерді жазу барысында, Ыбырай Алтынсарин орыстың жазушылары Крылов, Толстой, орыстың ұлы педагогтері Ушинскийдің, Паульсонның шығармаларын үлгі етті, кейбір шығармаларын қазақ тіліне аударды. Шығармаларды аудару кезінде оны қазақ балаларының мінезіне, қазақтың ұлттық тәрбиесіне сәйкестіре, сөздің құрылысына мән бере отырып аударды.

Бастауыш сыныптардағы «Әдебиеттік оқу» кітабында жазушының шығармалары жиі кездеседі. Бастауыш буын оқушылары ақынның «Кел, балалар, оқылық», «Өзен, «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңдерімен, «Малды пайдаға жарату», «Таза бұлақ», «Баланың айласы», «Дүниеде жамандық неден?» атты әңгімелерін оқып танысады. Ағартушының әрбір шығармасының беретін тәлім-тәрбиелік мәні бар. Мәселен, «Өзен» өлеңінде табиғаттың сұлулығы шебер суреттеледі, «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңінде білімнің адамзат өміріндегі алатын орны ерекше екендігін тағы бір мәрте анықтай түседі. «Салақтық» әңгімесінде балалар, тазалық – денсаулықтың кепілі екендігіне көздері жетеді. Қанағаттың қарынды тоқ қылатындығына, еңбексүйгіштікке тәрбиелейтін шығармасының бірі – «Малды пайдаға жарату» әңгімесі, «Баланың айласы» әңгімесі арқылы балалар тапқыр болуды үйренеді, сонымен қатар қазақ балаларын тұрмыс тіршілікке бейімделуге шақырған нақты мысалын көре аламыз. «Әй, жолаушы, болсаң осы бұлақтай бол» деп басталатын «Таза бұлақ» атты әңгімесінде «Бойынды осы бұлақтай таза сақта, бұлаққа қарасақ, күн түссе күннің, шөп түссе, шөптің сәулесін көреміз, көңілің сол реуішті сыртқа ашық көрініп тұрсын» деп аяқтауының өзінде үлкен мағына жатыр. Ол өзінің балаларға арнаған әңгімелерінде қазақ балаларының халқының ұлттық мүддесін көздейтін елжанды патриот жастарды тәрбиелеуді көздеді.

Сонымен, ғалым қазақ халқының өмірі мен тарихындағы ең күрделі мәселелерге назар аударды, өз елінің өміріндегі өткенді түсінуге ұмтылды, тарихи тұрғыдан өткен дәуірдегі құбылыстар мен оқиғаларды қарастырды, халықты елін, жерін, туған жерін қорғауға, мәдениетті, адамгершілікті құрметтеуге шақырды. Оның мұрасы тарихқа да әдебиетке де тән, ұстаздық тәрбиелік ой-пікірілері қазақтың таусылмас қазынасы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ыбырай Алтынсарин. Шығармалар жинағы. – Алматы:1955. – 413 б.
2. Ильминский Н. Алтынсарин туралы естеліктер.- Қазан,1891
3. Измаилов В. Халық педагогикасы: Орта Азия және Қазақстан халықтарының педагогикалық көзқарастары – М., 1991.
4. Бимаханов Т.Д. Қазақ халық педагогикасы дәстүрлерінің тәрбиелік әлеуеті // қазан ғылымы.– 2015. – №3. – С. 135-137.
5. «Ыбырай Алтынсарин мұрасының әлеуметтік, педагогикалық, өнегелі әлеуеті және қазіргі заман». Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. Қостанай, 2011. – 227б.
6. <https://stan.kz/ybyray-altynsarinnin-olenderi-men-an/>
7. https://massaget.kz/okushyilarga/uy_tapsyirmasyi/22481/

*Муллина А.А. учитель английского языка
ОШ № 11, г. Шахтинск*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ.

Современные тенденции в образовании и стремительное развитие общества побуждают учителя к поиску и применению в своей деятельности новых эффективных технологий обучения, которые позволяют достичь значимых результатов, повысить мотивацию у ученика к изучаемому предмету.

Обучение ,согласно государственному образовательному стандарту, возлагает на учителей новые требования для достижения целей образовательного процесса, отвечающих нуждам современного общества. Поэтому инновационные технологии обучения необходимо рассматривать как инструмент, который позволит претворить в жизнь новую образовательную парадигму. И только при изменении подходов к организации образовательного процесса возможно обеспечить качество образования в современных условиях и внедрение инновационных технологий служит инструментом повышения мотивации, результативности, развития индивидуальности и творческого потенциала обучающихся.

«Инновационное образование» - что это? Это процесс, способствующий к саморазвитию и создающий условия для эффективного развития как учителя, так и ученика. Поэтому можно утверждать, что инновационное образование — это образование, которое развивает и которое развивается, которое позволяет эффективно использовать учебное время, снизить нагрузку обучающихся.

Из чего состоит технология инноваций? Содержание урока подразумевает не только передачу знаний, а развитие компетенций и навыков функциональной грамотности учащихся. Формирование компетенций осуществляется в применении активных методов обучения, которые позволяют вовлечь ученика в учебный процесс и стать активным его участником. Ну и, конечно, оснащённость школы. Использование современных средств коммуникации даёт возможность индивидуализировать и дифференцировать учебную деятельность, облегчить доступ к информации и повысить темп урока, одновременно безболезненно увеличив объём работы.

Инновационные технологии являются ключевым инструментом для повышения качества образования, снижения нагрузки учащихся, эффективного использования учебного времени. Сегодня в школе педагогами применяются самые различные педагогические инновации. Однако в данной статье хочу остановиться на некоторых из них.

Технология проектного обучения. Метод проектов является одним из основных и эффективных в формировании речевых компетенций, умении использовать иностранный язык как инструмент межкультурного общения и взаимодействия.

Цель обучения иностранному языку – это коммуникативная деятельность учащихся, т.е. практическое владение иностранным языком. Задача учителя активизировать деятельность каждого ученика, вовлечь в процесс обучения и создать условия для его творчества. Использование метода проектов помогает разнообразить учебный процесс, предоставляет возможность для расширения образовательных рамок, повышает интерес к языку. Выступая в роли авторов проектов, обучающиеся повышают свой творческий потенциал, несомненно расширяют кругозор, при этом формируются навыки самостоятельной работы, проявляется инициативность, ученик самоутверждается.

Метод проектов неплохо вписывается в учебный процесс, не затрагивает содержание обучения, в то же время позволяет развивать одновременно все четыре вида деятельности: слушание, говорение, чтение и письмо.

Проектная работа является одной из форм организации познавательной деятельности учащихся, в которой они занимают активную позицию. При подборе темы проекта учитель и ученик ориентируются на интересы и потребности учащихся, их возможности, личную заинтересованность или социальную значимость выбранной темы. Работа может быть представлена в разных формах: статья, брошюра, альбом, рекомендации, страница в социальных сетях и многие другие. Формы презентации проекта также разнообразны: доклад, конференция, конкурс и т.д. Главным результатом работы над проектом будут обобщение и актуализация имеющихся и приобретенных знаний, навыков и умений, их творческое применение в новых условиях.

Проект осуществляется по определенной схеме:

1. Подготовка к проекту.
2. Организация участников проекта.
3. Выполнение проекта.
4. Презентация проекта.
5. Оценка проекта.

Применение проектной методики на уроках английского языка даже в рамках школьной программы показывает: обучающиеся

- достигают хороших результатов в формировании языковых компетенций,
- применяют навыки, полученные на уроках ИКТ,
- понимают необходимость межпредметных связей.

Основными преимуществами являются:

- повышение мотивации учащихся при изучении английского языка;
- простор для творчества и созидательства;
- формирование чувства ответственности;
- сотрудничество между учителем и обучающимся.

Технология перспективно-опережающего обучения. Технология перспективно-опережающего обучения связана с именем учителя начальных классов С.Н. Лысенковой, которая открыла замечательный феномен: чтобы уменьшить объективную трудность некоторых вопросов программы, надо опережать их введение в учебный процесс. По мнению С.Н. Лысенковой, трудную тему надо начинать не в заданные часы, а намного раньше. “Усвоение материала происходит в три этапа:

- предварительное введение первых (малых) порций будущих знаний,
- уточнение новых понятий, их обобщение, применение и
- развитие беглости мыслительных приемов и учебных действий”.[1]

Опережающее введение учебного материала обеспечивает перевод знаний в долговременную память, что позволяет экономить время на объяснении нового материала и уделить больше внимания практическому закреплению. В обучении английскому языку это особенно актуально. Чем быстрее ученик освоит всю систему языка и практически закрепит эти знания, тем быстрее и эффективнее овладеет навыками чтения, письма и говорения. Такая

работа на перспективу позволит избежать ошибок, поскольку сложно подобрать материал, где все присутствующие орфограммы известны ученику. На уроках используется метод подачи теории в виде опорных схем (таблица, карточка, семантическая карта, рисунок), что даёт возможность ученикам увидеть новые лексические единицы или грамматические явления в полном объёме. Важно отметить, что данные схемы должны быть постоянно подключены к работе. В таком случае ученик быстрее осваивает тему, а учитель эффективно обучает. Трудную тему можно затрагивать заранее в какой-то связи с изучаемым в данный момент материалом. Последующая тема даётся на каждом уроке малыми дозами 5-7 минут. Тема раскрывается медленно, последовательно, происходит знакомство с новыми понятиями. В обсуждение нового материала вовлекаются сначала сильные, затем средние, и потом слабые ученики. Происходит уточнение понятий, грамматических основ, ученики ориентируются в схемах, выполняют самостоятельно задания. Каждый ученик получает посильный вопрос, дифференцированное задание согласно целям учебной программы. Именно благодаря личностно-ориентированному подходу, который является неотъемлемой составляющей данной методики обучение осуществляется эффективно. Учащиеся с развитым логическим мышлением успешно работают на основе алгоритма-формулы, схемы. А дети с наглядно-образным типом мышления опираются на иллюстрации, рисунки.

Мотивировать действия, способствовать формированию нешаблонного мышления, раскрывать способности ученика, используя достижения науки и техники, - основные задачи применения инновационных технологий в учебной деятельности, где ученик не теряет веру в свои возможности, справляется с поставленной задачей, работает с увлечением и помогает другу.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Картавцева Елена Олеговна. Технология С.Н.Лысенковой: перспективно-опережающее обучение с использованием опорных схем. <http://aneks.spb.ru/obrazovatelnye-tehnologii/tehnologiya-s-n-lysenkovoi-perspektivno-operezhaiushchee-obucheniye-s-ispolzovaniem-opornykh-skhem.html>

А.С. Мустафина

*Қарағанды облысы, Осакаров ауданы
«№ 2 жалпы білім беру мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
педагогика ғылымдарының магистрі*

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҮЙРЕНУДІҢ БАСТЫ УӘЖДЕМЕСІ

Мақалада өзге ұлттар өкілдерінің мемлекеттік тілді үйренудегі уәждемесі тілді үйренудегі басты аспекті ретінде қарастырылады.

В статье рассматривается мотивация представителей других национальностей в изучении государственного языка как ключевой аспект в изучении языка.

The article considers the motivation of representatives of other nationalities in the study of the state language as a key aspect in the study of the language.

Қазақ тілі – елдігімізді айқындайтын және сақтайтын қатынас құралы. Мемлекеттік тіл-халқымыздың идеологиясын рухани және мәдени бірлігін сақтайтын негіздердің бірі. Сарапшылар қалай бағаласа да кейінгі он жыл ішінде мемлекет және қоғам болып қазақ тілін түлетуде талай істер атқарылды. Алайда өміріміздің барлық саласындағы мемлекеттік тілдің толыққанды қолданылмауы алаңдатпай қоймайды. Себебі мемлекеттік тілді меңгеру

Қазақстандық патриотизмнің құрамдас бөлігі болып табылады. Уақыт өте келе қазақ тілі Қазақстанда ұлтаралық қатынас тіліне айналуға тиіс. Қазақ тілі қазіргі уақытта дәстүрлі қазақ тілді оңтүстік және батыс облыстарда, ал орыс тілі бұрынғыдай солтүстік және орталық аймақтарда үстемдік етуде. Сонымен қатар соңғы кездерде заң шағару, мемлекеттік басқару, білім беру, ғылым, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдарында қазақ тілінің белсенді қолданысын көруге болады. Қазақ тілін меңгермей азаматтар Қазақстандық қоғамның мүшесі ретінде сезіну қиын екенін түсінді. Мектептерде қазақ тілінен сабақ беретін мұғалім болып, өзге ұлттардың өкілдері жұмыс істей бастады. Психология ғылымының заңдылықтарына сүйену тілдерді оқытуды жетілдіру үшін маңызы зор, ол пәнді оқытудың тиімді жолдары мен әдіс-тәсілдерін айқындап береді. Оқу орыс тілінде жүретін мектептерде қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде оқытылатындықтан, оның ана тіл ретінде оқыту ерекшеліктерінен ажырата білудің маңызы зор. Екінші тіл мен ана тілін оқыту – бір мазмұндағы үдеріс емес, олардың арасында айырмашылық бар. Осымен байланысты көрнекті психолог Л.Г.Выготский пайымдамасын келтірген орынды: «Ребенок усваивает родной язык неосознано, ненамеренно, а иностранный начинает с осознания и намеренности. Поэтому можно сказать, что развитие родного языка идет снизу вверх, а в то время как развитие иностранного языка сверху вниз»[2]. Бұдан екінші тілде сөйлеу тетігінің негізі психологиялық заңдылықтарды ескеруге баса мән беру керектігінің маңыздылығына көз жеткізуге болады.

Қазақ тілі пәнін оқытуда жағымды уәж тудыратын факторлардың бастысы – оқыту үдерісін қатысымға, екі жақты сөйлеуге (диалог) құру, яғни оқытуы интеракция жүйесіне құру, сондықтан оқу құралдарының мазмұны оқушының шығармашылық, коммуникативтік қабілетін, өздігінен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Оқу орыс тілінде жүретін мектептердің жоғарғы сынып оқушыларына қазақ тілі пәнін меңгертуде оқу танымдық жағымды уәжді қалыптастырудың алғышарты тілді қатынас құралы ретінде қолдана білуге үйренуге сенімділігін, ынта жігерін, қызығушылығын тудыру. Бұл өз кезегінде оқу мазмұнының оқушының танымдық – шығармашылық белсенділігін арттыруға, оқытуда технологияландыруға нәтижелендіруге, өзін-өзі дамытуға бағытталуы тиіс.[5]

Екінші тілді үйренуде сөйлеу әрекетін орындау үшін оған итермелейтін түрткі уәж қажет. Психологияда мектептің жоғары сатысында оқитын 15-18 жасар оқушылар балаң жас дәуірін бастан кешеді. Бұл жаста олардың қоғамдағы белсенділігі артып, сана-сезімі өседі, ақыл-ойлары толысады, жедел даму үстінде болады, дүниетаным, көзқарастарының мазмұны жаңарып, терендейді, талғампаздық, көп білуге ұмтылушылық, өмірден өз орнын табуға қызығушылық басым болады. Осы кезеңде қазақ тілін үйренудің маңызды психологиялық элементі – білім алу уәжін түсінудің маңызы зор. Осы тұрғыдан келгенде, уәж субъективті (баға үшін оқу) және объективтілік сипат алады (өмірде қолдану, адамдармен қарым-қатынас жасау, таным көкжиегін кеңейту, халықтың мәдениетін, әдебиетін, салтын білуге ынталылық, т.б.) [5]

Уәждеме - (мотивация) латынша «modeo-двигаю», яғни оқушыларды әрекетке итермелейтін күш. «Адамды әрекетке бағыттайтын, қажетін өтеуге талаптандыратын бір түрткі болады. Бұл түрткіні психологияда мотив (себеп) деп атайды»[3]. И.П.Подласый уәждерді «сыртқы» және «ішкі» деп бөле отырып, оқыту үдерісінде ішкі жағымды уәждің маңыздылығына баса мән береді [4]. Ішкі уәж- оқушының пәнге қызығушылығы, оны игеруге ықыласының артуы, білуге ұмтылуы. Жағымды уәж тудыру- оқу әрекетінің маңызды құрылымдық бөлігі, сондықтан оны тұрақты ету маңызды нәрсе. Уәж қызығушылықпен байланысты. «Қызығу – шындықтағы заттар мен құбылыстарды белсенділікпен танып-білуге бағытталған адамның біршама тұрақты жеке ерекшелігінің бір көрінісі»[3].

Оқу әрекетінде қызығушылықтың маңызы зор, себебі ол оқушының пән мазмұнын тиімді игеруіне көмектеседі, яғни оқу уәждемелерінің бірте-бірте өрістеп дамуына сәйкес

қызығу да тұрақты бола бастайды. Л.С.Высотский осы турасында қызығушылықтың мәнін былай пайымдайды: «Педагогический закон гласит: прежде чем ты хочешь призвать ребенка к какой-либо деятельности, заинтересуй его ею, позаботься о том, чтобы обнаружить, что он готов к этой деятельности» [2].

Оқу танымдық уәждеме оқу әрекетінің құрамдас бөлігі, сондықтан білім беруде жағымды уәждеме қалыптастыру, пәнге қызығушылық тудыру мұғалімнің әдіскерлік шеберлігіне де байланысты.

Оқу орыс тілінде жүретін мектептегі Қазақ тілі пәнінің мақсаты –оқушылардың күнделікті қарым-қатынаста тілдік құралдарды дұрыс қолдануға, соның негізінде қазақша сөйлеуге, тындап-түсінуге, сауатты жазуға үйрету. Аталған пән бойынша оқу әрекетін қалыптастыруға итермелейтін уәждеме, ең алдымен танымдық қажеттілік, қызығушылықтың туындауы. Тілді өмір шындығына сәйкес әртүрлі жағдаяттарда қатысымдық (коммуникативтік) тұрғыда қолдана білу дағдыларын қалыптастыру – уәждің танымдық қажеттілікті қанағаттандыруы болып табылады, яғни «қажеттілік мотив тудырудың ең басты алғышарты болып саналады» [3].

Танымдық қажеттілік неден туындайды? Ол қазақ тілін жалаң теориялық басымдықпен оқыту емес, қатысымдық ұқұралы ретінде, ұлттық мәдениетін, әдебиетін, салт-дәстүрін, тарихын т.б. игілік, құндылықтарын оқу арқылы меңгереді. Сонда ғана «білім оқушының танымдық қажетіне айналғанда ғана мотив бола бастайды» [3]."

Тілдің шындық өмірдегі табиғи қызметін түсінуге мүмкіндік беретін білім мазмұнын іріктеу де оқу уәждемесінің қалыптасуына негіз болады. Тілді меңгертудің уәждемелік негізін қалыптастыруда шынайы өмірдегі тілдің табиғи қызметін игертудің, ауызекі тілде сөйлеу этикетінің түрлерін, қолданылуы жиі сөздер мен сөз тіркестерін, тұрақты тіркестерді меңгертудің маңызы зор.

Қазіргі уақытта мемлекеттік тілді оқыту адамдарда «жаңа тілдік жағдайда» бейімдеу ретінде болып отыр. Көп жағдайда мемлекеттік тілдің қызметі орыс тілінен аудармаға келтірілген. Бұл кезең өтіп, түпнұсқалар қазақ тілінде дайындалуы қажет. Осы күнге дейін оқытудың уәждемесін жетілдіру әдістемесі қолданылмаған еді. Егер адам өзінің қызметі бойынша жоғарлауын мемлекеттік тілді меңгеруімен байланыстырса тілді үйренуде нәтижеге жетер едік. Бұл әдіс кеңес дәуірінде орыс тілін үйренудің басты уәждемесі болған. Мемлекеттік тілдің дәрежесін тілді меңгеруді Қазақстандық патриотизмнің өмірлік қажеттілігіне айналдыру деңгейіне көтеруіміз керек.

Кеңес дәуірінің тәжірибесінен білетініміздей орыс тілін үйренудегі «мәжбүрлеуші уәждемеден басқа, осы кезеңдегі өзге ұлттардың ешбір оқулықтардың, оқытушылардың көмегісіз қазақ тілін еркін меңгеру деректері көптеп кездескен. Қазақ тілінде еркін сөйлей алатындар негізінен қазақтармен қоян-қолтық араласып келген ұлттардың өкілдері арасынан кездеседі. Бұл жағдай қазақ халқына, оның рухани байлығына және мәдениетіне «тәнті болу» уәждемесі бар екенін дәлелдейтіндей. Ұлтаралық келісімді және толеранттылықты сақтауға ұмтылған еліміздің мемлекеттік тілді үйретудегі басты уәждеме осы болмақ. Осындағы уәждемеге негізделген үйренудің нәтижесі ғана баянды болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.« Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». жайындағы Елбасы Жарлығы.

2.Выготский Л.С. Мышление и речь. Сборн.соч. в 6 томах. 2-том, М., 1982. И.А. Зимняя, Б.А. Артемов, Б.Б. Беляева, А.А. Леонтьев, К. Оразбекова, Е. Суфиева т.б.

3.Байтұрсынов А., Тіл тағылымы. Ана тілі, 1992

4.Шәкілікова С., Қазақбаева Д., т.б. Білім берудегі компетенттік тәсілі. //Қазақстан мектебі// 2004.№5

5.Абуханова Р.Н «Өзге тілді меңгеруде оқушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық негіздері» Алматы 2009.

*Р.С. Мустафина қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№101 мектеп-лицейі КММ Қарағанды қ.*

«ЫБЫРАЙ ТАҒЫЛЫМЫНДАҒЫ МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ БЕЙНЕСІ»

Бүгінгі жаһандану заманында қазақ қоғамының даму үрдісі ұлттық код пен мәдени, рухани құндылықтардың негізінде жүзеге асатыны белгілі. Тілі мен ділінен, салт-дәстүрінен тамыры ажырамаған қоғам ғана ақпараттар заманындағы кері кетушіліктен (деградациядан) сақтанып, ілгерілеуге (градацияға) ұмтылып, дұрыс талғам мен таным қалыптастырып ұрпақтар сабақтастығын жалғай алады. Ұлттың сапасы - ұлттың психологиялық ерекшеліктері, ділі, салт-дәстүрі ескере отырып өсуінде ғана көрінетіні сөзсіз. Бүгінде халықтық педагогиканың білім беру жүйесіндегі сан-түрлі әдіс-амалдары – өскелең ұрпақтың білім нәрімен сусындауына арқау болатын құнды шикізат. Ы.Алтынсариннің фольклорды негіз деп таныған ағартушылық идеялары бүгінгі таңда бұрынғыдан да өзектірек. Неге десеңіз, бүгінгі оқушының санасына жан-жақтан келетін ақпарат ағынын тұтас қадағалау мүмкін емес. Сондықтан мектеп өзінің сапалы білім мен тәрбие беру тұрғысындағы міндеттерін уысынан шығарып алмауы үшін Ы.Алтынсариннің гуманистік идеялары негіз болған әдістемелерге жүгінері хақ.

К.Жұмағұлов "Ыбырай Алтынсарин" атты монографиясында педагог-ағартушының келесі дидактикалық проблемалары сипатталған: балаларға пайдалы білім беру, қазақ балаларын өз халқына пайдалы болатындай және егіншілік, өнеркәсіп жетістіктеріне баулу үшін оқытуға деген ұмтылысы; патшалықта зайырлы білім берудің мәні, мақсаты мен пайдасы; бірінші әйелдер Мектебінің ашылуы. Қазақ халқының өзі білім алу үшін құнарлы негіз болып табылады", – деп есептеді Ы.Алтынсарин [1, 14 б].

Оқу - білім алудың негізгі құралы болғандықтан, баланың оқуға деген қызығушылығын арттыру мектеп пен ата-ананың тікелей міндеті. Мәнді, мағыналы көркем әдебиет, ізденіс, дауыстап оқу осының бәрі- эмоционалдық интеллектінің дамуына, ойды жүйелі, тиянақты жеткізе алу қасиеттерінің қалптасуына тікелей әсер етеді. Сондай-ақ кітап оқу - кез-келген жағдаятқа жеке көзқарас білдіре алуға көмектеседі. Ы.Алтынсарин балалардың оқып-үйренуіне көңіл күй әсерінің де маңызы зор екенін айта келе, оқытушы оқушының ізденісіне қолайлы жағдай жасау керек екендігі ескертілген. Ы.Алтынсариннің практикасындағы осы қағидалар оның адамгершілігі зор ұстаз екенін дәлелдей түседі. Мектеп табалдырығын аттаған бала өзін шектеулі, тығырықта сезінбеуі керек. Сонда ғана оның жаңа нәрсені үйренуге деген ынтасы оянып, мұғалімге деген құрметі оянады. [2, 511 б].

Ы.Алтынсарин әр мектеп жанында кітапхананың болуына аса мән берген.[3, 200 б]. 1879 жылы Қазақстанның мектеп кітапханаларының қорына Ыбырай Алтынсариннің қазақ тіліндегі алғашқы кітабы "Қазақ хрестоматиясы" келгенде ол оқу құралы ғана емес, жаппай оқуға арналған кітап та болды. Ол екі мың данадан басылған қазақ тіліндегі алғашқы әдеби хрестоматиясы болды. Ағартушы, біріншіден, кітапты мектеп жасындағы балаларға ғана емес, ересек оқырмандарға да қолайлы ету қажеттілігін ескерді; екіншіден,

үлкен қалалардың өмірімен де, орыс және Батыс Еуропа өмірінің бірқатар ерекшеліктерімен де таныс емес қазақ оқырмандарына түсінікті және қолжетімді болатын осындай материалдарды кітап үшін таңдап алу. Фольклорлық туындылардың аз ғана бөлігін қоспағанда, мұндай дайын материалдар Қазақстанда ол кезде болған емес. Ы.Алтынсариннің кітапханалар ашу мен жабдықтау жөнінде көптеген рапорттары сақталған. Мәселен, Орынбор қазақ мұғалімдер мектебінің кітапханасында мұғалімдер мен студенттерге арналған бөлек кітап қорында 770 оқулық пен 2189 көркем әдебиет, жалпы саны 4461 кітап болған. Педагог өзінің оқытушылық қызметінде педагогикалық журналдар мен ғылыми мақалаларды үзбей оқып отырған. Оның жеке кітапханасында орыс классиктерінің том-том шығармалары, педагогикалық еңбектер, шетелдік авторлар туындыларының аудармасы сақталған. К.Д. Ушинскийдің "Детский мир" кітабының бір данасын алып, мазмұнына тәнті болған ол қазақ балаларына да ана тілінде кітап беру туралы ойын жүзеге асырған.

Прогресшіл сипаттағы Ы.Алтынсариннің педагогикалық системасы халық ағарту саласында аса зор, пайдалы рөл атқарды, оның көптеген қағидалары осы күнге дейін өзінің мән-жайын жоғалтқан жоқ. Оның ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық система болып табылады. Онда адал көңілден шыққан сын да, жаңашыл бастаманы қолдау да, өзіндік ой – пікірді айта білу де бар. [4,102 б].

Алтынсарин негізін салған ағартушылық тағылымды XX ғасырдың басында ұлт тағдыры үшін аянбай қызмет еткен Алаш зиялылары жаңа заман талабына орай жүзеге асыруға ұмтылды. [5,102 б]. Бүгінгі таңда да, Ыбырай тағылымын заманға сай насихаттап, әдістемелерде қолдану - біздің де педагог ретіндегі борышымыздың бірі. Осыған орай, оқушылардың электронды гаджеттер арқылы алатын еркін және бейберекет ақпарат мәселесін атап өтпеске болмас. Көркем әдебиет пен кітаптың орнын толтырмақ түгілі теңесе де алмайтын ақпараттар легі ата-ананың, мұғалімдердің жауапкершілігі мен мұқияттылығына бұрыннан бетер жүк болып отыр. Кітаптағы салмақты, терең, сауатты материалды іздеп түсіну, зерделеу, оны қорыту, нәтижесін шығару ғана білімнің сипаты бола алады. «Сөз түзелмей, ел түзелмейді» дейміз. Бүгінде қазақ тілді оқушылардың сөйлеу мәнерінде орфоэпиялық, стильдік қателерінің көп көздесуі, тұрақты сөз тіркестерінің қолданыс аясының тарылып бара жатқандығы алаңдарлық жағдай. Ы.Алтынсариннің ұстаз ретінде ұстанған мұқияттылық, сабырлылық, оқушыға қамқорлық, мейірімділік пен сыйластық сынды қағидаларының қалпын бұзбай, мектеп жанындағы кітапханалардың қызмет көрсету үлгісін берерсіз, еркін қарым-қатынас түріне өзгертуді ұсынамын. Бірқатар жетекші елдерде сәтті жүзеге асқан бұл форматты біздің №101 мектеп-лицейінің кітапханасында да жүзеге асырып, оқырман оқушылардың ізденісіне қолайлы жағдай жасай алған.

№101 мектеп-лицейінің кітапханасы Ыбырай Алтынсариннің атындағы медиа орталығының кітапханасы ретінде қабылданып, жабдықталды. Медиа орталықта шығармалар оқушыларға қолжетімді болу үшін Ы.Алтынсарин туындылары бар кітаптар кітап дүкендерінен сатып алынып, «Даланың алып қонырауы» атты көрме ұйымдастырылды.

(1 сурет)

(2 сурет)

Осы сәттен бастап мектеп ішінде осы бағытта белсенді жұмыс жүргізілді. Бастауыш сынып оқушылары қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушысы Ыбырай Алтынсарин шығармасы бойынша иллюстрациялық кітаптар мен кітап трейлерлерін жасады. Сынып жетекшілері, гуманитарлық пән мұғалімдері бірқатар тәрбиелік шаралар өткізді. Мектеп кітапханашысы оның әңгімелерінің буккроссинг иллюстрациялық нұсқасын дайындап, бұрышқа орналастырды. Мектеп сайтында, әлеуметтік желілерде, инстаграмда, фейсбукте жүргізілген жұмыстар туралы ақпарат уақытылы жарияланады. Мектеп сайтына «Ыбырай Алтынсарин» деп аталатын жаңа ақпарат таратушы сілтеме қосылды.

(3 сурет)

Бұл оқушылардың еркін ізденуіне, бір-бірімен, ұстаздармен пікір алмасуына, топтық жұмыстар жасауына аса қолайлы. Қазақ тілі мен тарихын, тәрбие негізін насихаттайтын бұрыштар ұйымдастырылып, республикалық мерзімді басылымдар қолжетімді бола түседі. Ы.Алтынсарин халықтың салт – санасымен, әдеп-ғұрпымен біте қайнасып өмір сүрді. Халықтар арасындағы достықтың жаршысы болып, ұлттық құндылықтарды төл туындыларында да насихаттады. Ұлт мұрасына айналған туындылар оқушыға қолжетімді болса, үнемі көз алдында тұрып, тақырыптық, мерекелік күндерге сай науқандар мен іс-шаралар ұйымдастырылса, кітапхананың функцияналдық қызметтерінің өнімділігі білім сапасына айрықша әсер етер еді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Джумагулов, К.Т. Ибрай Алтынсарин и развитие культуры казахского народа [Текст]/К.Т. Джумагулов. - Алма-Ата. - 1984. - 204 с.
2. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). — В пяти томах. — Том 3. — Алматы: Атамұра, 2000. — 768 с.
3. Казахстан. Национальная энциклопедия в 5 томах Т.1.
Ы. Алтынсарин [Текст]/Алматы, 2004. - 560с.

4.Ә.Сыдықов Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі // – Алматы. Мектеп, 1969. –102 б

5.А.Әбсадық Ы.Алтынсариннің ағартушылық өнегесі және

Л.К.Мухаметжанова
информатика мұғалімі
«Зияткер»ММИ»КММ, Балқаш қ.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ АКТ-НЫҢ РӨЛІ

Білім беру жүйесінде жаһандану дәуірінің басталуымен көптеген мемлекеттер үздіксіз жандану және қайта қалыптасу жолында дамып келе жатыр. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде әртүрлі өзгерістер енгізілуде, олардың түпкі мақсаты еліміздегі білім саласының алдыңғы қатарлы мемлекеттердің деңгейінде болуы саналады.

Еліміздің Президенті Қазақстанды бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосуда алдыға мақсаттар мен міндеттер қойды. Бұл міндеттердің тікелей орындалуы ол білім беру жүйесінің жаңашалануы және жетілдірілуі болып табылады. Білім беру жүйесін жетілдіру бұл мақсатқа жетуде маңызды рөл атқарады. [1]

Соңғы жылдары Республиканың білім және ғылым саласында Қазақстанда да елеулі өзгерістер болды. 2011-2020 жж. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың жаңа ұзақмерзімді Мемлекеттік бағдарламасы, «Білім беру туралы» ҚР Заңының жаңа баспасы қабылданды, отандық ғылымды дамытуға кең мүмкіндіктер беретін және оның нәтижелерінің орындалысын бақылайтын «Ғылым туралы» Қазақстан Республикасының жаңа Заңы бекітілді. [2]

Жаңашыл технологиялар дегеніміз не?

Жаңалықтар немесе инновациялар кез келген кәсіби іс -әрекетке тән, сондықтан табиғи түрде зерттеу, талдау және іске асыру объектісіне айналады. Жаңашылдықтар өздігінен пайда болмайды, олар жеке мұғалімдер мен тұтас ұжымдардың ғылыми ізденістерінің, озық педагогикалық тәжірибелерінің нәтижесі. Бұл процесс өздігінен жүруі мүмкін емес, оны басқару қажет.

«**Инновация**» термині латын тілінен аударғанда «жаңарту, жаңарту немесе өзгеру» дегенді білдіреді. Бұл ұғым алғаш рет XIX ғасырда зерттеулерде пайда болған және ол бір мәдениеттің кейбір элементтерінің екінші мәдениетке енгізуді білдірді. XX ғасырдың басында жаңа білім саласы пайда болды, жаңашыл - инновациялар туралы ғылым, оның шеңберінде материалдық өндіріс саласындағы техникалық жаңалықтардың заңдылықтары зерттеле бастады. Батыста педагогикалық инновациялық процестер 50 -ші жылдардан бастап, біздің елде шамамен (XX ғасырдың 80 -ші жылдарынан бастап) және соңғы жиырма жылда арнайы зерттеу нысанына айналды.

Мен информатика пәнінің мұғалімі болғандықтан төменде көрсетілген технологиялардың ішіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жиі қолданамын. Инновациялық білім беруде АКТ-ның кең ауқымды қолданылуы ол мұғалімінің жан-жақты үздіксіз дамуына, оқушының сапалы білім алуына пайдасын келтіреді. [3]

АКТ дегеніміз - бұл ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау, тарату оны пайдаланушылардың мүддесі үшін пайдалану мақсатында біріктірілген әдістердің, өндірістік процестердің, бағдарламалық және техникалық құралдардың жиынтығы.

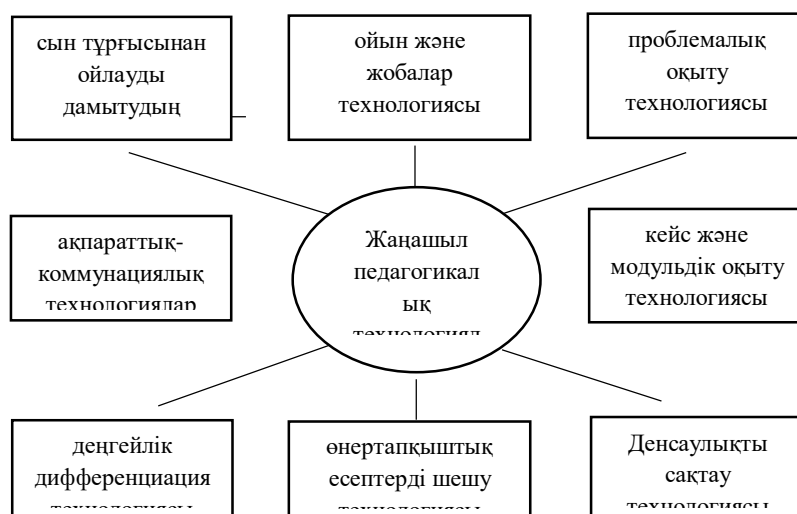
АКТ-ның ресурстарына мыналар жатады:

- Компьютер және құрылғылары
- Мультимедиялық құрылғылар (интерактивті тақта, проектор, микрофон және т.б.)

- Интернет желісі
- Бағдарламалар (ОЖ, мәтіндік және графикалық, 3Д модельдеу, бейне бағдарламалар)
- Сервистік бағдарламалар және платформалар

Педагогикалық үдеріске қатысты жаңашылдық дегеніміз - оқыту мен тәрбиенің мақсаттарына, мазмұнына, әдістері мен формаларына жаңа ұғымды енгізу, мұғалім мен оқушының бірлескен іс -әрекетін ұйымдастыру болып табылады. Келесі кестеде жаңашыл педагогикалық технологиялардың түрлері көрсетілген:

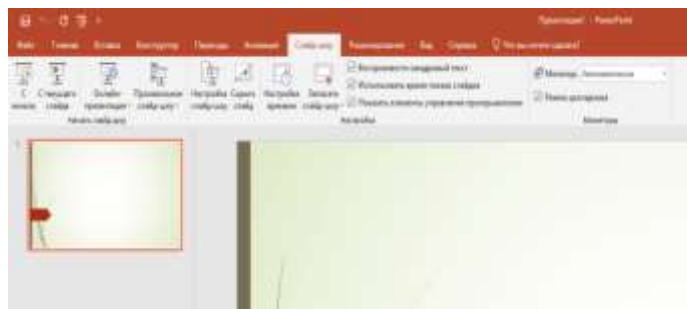
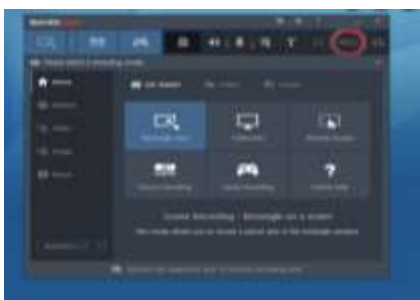
Қазіргі таңда білім беру жүйесіне жаңашыл технологиялардың көптеп енгізілуі 2020 жылдағы Әлем бойынша пандемия жарияланғаннан басталды. Барлық мемлекеттер қашықтықтан оқыту, жұмыс істеу жүйесіне ауыстырылды. Осының салдарынан біздің мемлекетте де көп өзгерістер болды. Әсіресе, білім саласындағы өзгерістер көп қиындықтар туғызды. Білім жүйесі қашықтықтан оқытуға кетті. Көпшілікте компьютерлік техниканың тапшылығы, мобильді құрылығылардың, ауылдық жерлерде интернет желісінің жоқтығы біраз қиындықтарға әкелді. Біртіндеп бұл қиындықтардың шешілу жолдары табылды.

Еліміздің бірқатар ғылыми-оқу орталықтарымен қысқа уақыт ішінде бірнеше интернет-платформалар, цифрлық ресурстар дайындалды. ZOOM платформасында қашықтықтан сабақтар жүргізілді, оқушыларға үй жұмыстарын беру және тапсыру үшін Google Classroom сервисі қолданылды.

Ұстаздар пәндер бойынша виртуалды бейнесабақтар дайындады. Бейнесабақтарды дайындауда ұстаздармен көптеген бағдарламалар, мысалы Bandicam, Screencast, Camtasia, Movavi video editor, Inshot, MS Power Point 2016 ж. бастапқы версиясы меңгерілді. Ел-арна, Балапан каналдарынан онлайн 10-15 минуттық сабақтар жүргізілді. [4]

Қорытындылап айтатын болсақ, қазіргі қоғам өте қарқынды, жылдам дамып келе жатыр. Сондықтан ұстаздар қауымы білім алып жатқан жас ұрпаққа, сапалы да саналы түрде жаңа форматта білім беріп, заман талабына сай ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жақсы меңгеруіміз қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы 2011-2020 жж. Астана, 2008.
2. Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2019
3. Инновации в образовании: сб. науч. тр. - М. : АПК и ПРО, 2001.

М.К.Муханова
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,
№8 гимназиясы»КММ, Жезқазған қ.

БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

Білім үдерісінің нәтижелі болуы мұғалімдердің оқушы өздігінен меңгеріп, таныта білген білім дағдылары мен амал, көзқарастарын зейін қойып, зерделей білген білім модельдері аясында ғана жүзеге асырылады.[1,б.33].

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Барлық жаңғырту үрдісіндегі табыстың негізгі факторларының бірі – ұлттық білім беру жүйесін жаңарту болып табылады», - деп атап көрсеткеніндей, қазіргі кезеңде білім беру үдерісі жаңару үстінде. Сондықтан заманауи озық тәжірибелерге сүйеніп, жаңаша оқыту, яғни әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оны жан-жақты дамыту керек. Бүгінгі таңда нәтижеге бағдарланған білім берудің негізі оқушының жеке-дара тұлғалық, дарындылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Білім беру саласына жаңа көзқарас, жаңаша талап цифрлық сауаттылықтан да айналып өтпей отыр.

Ақпараттық коммуникациялық технологиялардың дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесінде-уақтылы өзгертіп отыруды талап етеді. АКТ оқушыларға ғылыми ұғымдарды түсіндіруді және олардың қабылдауын, түсінуін жеңілдетуге мүмкіндік беріп, мұғалімдерге сабақ беруде көмектесетін маңызды құрал болып отыр. Сондықтан оқыту барысында осы технологияларды тиімді қолдану маңызды болып саналады. [1,б.61]

АКТ әдістерінің бірі-жобалау әдісі. Бұл әдістің негізі оқушылардың ақпараттық кеңістікте шатаспай, танымдық дағдысын дамыту арқылы өзіндік білім алудың жолдарын қарастыру, сыни ойлауды дамыту. Бұл әдіс оқушыларға жеке тапсырма беруде ғана өз тиімділігін көрсетеді.

Негізгі сипаттамалық белгілері:

- Тақырыптың зертеушілік, шығармашылық негізіндегі шешім қабылдауға бағытталуы;
- Нәтиженің тәжірибелік, теориялық, танымдық маңыздылығының жоғарылығы;
- Оқушылардың жеке қызметі;

- Жобамен жұмыс жасау барысындағы базалық және ғылым салаларының басқа түрлерімен сабақтастығы. [2].

Ұстаз қызметі өте күрделі және көп салалы. Қазіргі таңда оқыту мен тәрбиелеу үрдісін заман талабына сай ұйымдастыру ең келелі мәселе болып отыр. Ендеше жаңа формация мұғалімі алдына біліктілікті арттырудың жаңа мазмұнын, білімдегі жаңа мақсаттар мен құндылығына сәйкес келетін жаңы педагогикалық технологиясын жасап, тәжірибеден өткізу міндеттерін тездетуді алға қояды.

Осы тұрғыда оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдері және сын тұрғысынан ойлау стратегиялары пайдаланылып, бөлімнің соңғы сабақтарында, жинақтау сатысында алған білімдері бойынша оқушының өзіндік зерттеушілік-жобалау жұмыстарын қорғау тапсырылады. Ол АКТ-ны пайдалана отырып, бағдарлап-жобалап оқыту бойынша жүзеге асады. Бұл жоба халықаралық Майкрософт жаңашыл мектебінің (VST проект)-сынып бөлмесіне виртуальды саяхат деп аталады. Жобаны іске асыру алгоритмі:

1.Оқушыларды топқа бөлу, зерттеу тақырыбын беру;

2.Берілген тапсырмалар бойынша қысқаша мәлімет;

3.Тақырыпты ашу үшін креативтік жұмыстарды таңдауға бағыт-бағдар беру. Жобалай-бағыттай оқыту оқушының оқуға деген ішкі қызығушылығын арттыра отыра, олардың өз жұмыстарын бағалай алу үшін берілген тапсырмаларды орындай алу қажеттіліктері мен қажеттіліктерінің зор рөл атқара алуымен маңызды. Оқушылардың жобалау жұмыстары бір пән көлемінде ғана емес, басқа пәндермен байланыста қарастырылады. Жобаны іске асырудағы оқушы іс-әрекеті:1.Мұғалім дәрісін тыңдайды, тірек сөздерді жазып алады, таратпа материалдармен танысады;

2.Ақпарат іздеу, оны талдау, экспозиция жасау үшін материалды жіктейді, іріктейді;

3.Экспозицияны Power Point бағдарламасы арқылы безендіріледі. Экспозиция бойынша экскурсия жасау (әр түрлі қызық фактілер мен суреттер арқылы).[3.6.13,14]

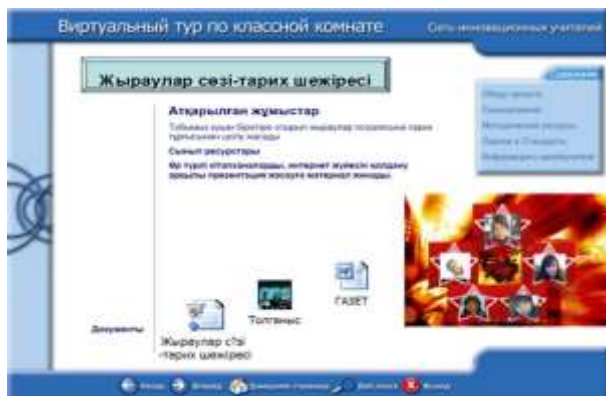
Оқушылар жоба жұмыстарын VST шаблондардағы талаптарға сәйкес орындайды.

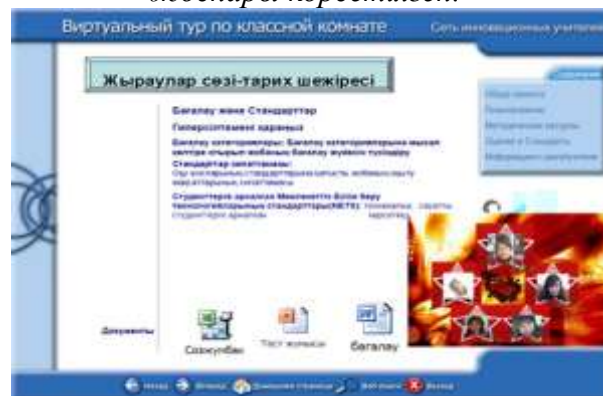
1-шаблон-жобаға қысқаша шолу мен топ туралы жалпы мәліметтен тұрады.

2-шаблон- жоспарлау мен басқару. Берілген тапсырмалар мен жұмыстардың жоспары көрсетілген.

3-шаблонда жыраулар поэзиясы бойынша «Жыраулар сөзі-тарих

шежіресі» тақырыбында тезис-конспекті берілген, «Жыраулар үні» атты газет шығарылған.

4-шаблонда тақырып бойынша сөзжұмбақ құрастырылып, тест жұмысының үлгісі берілген, бағалау критерийлері қарастырылған.

Жобаны іске асыруда оқушылар топқа бөлініп, бірлесе жұмыс істейді, топтың атын, соған сәйкес логотиптерін таңдап, оған түсініктеме жазады. Мысалы, «5жұлдыз» тобы логотиптерін «Топ мүшелері бейнеленген жұлдызшалардың қызыл түсті болуы-табысқа жету мен биіктен көрінуге деген ұмтылыс. Суреттердің жұлдыз түрінде бейнеленуі тобымыздың мақсатына сай келеді» деп түсіндіреді. Оларға берілген тапсырма-ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жыраулар поэзиясы бойынша компьютерлік модель құрастыру. Компьютерлік бағдарламаларды қолданып сынып бөлмесіне виртуальды саяхаттың үлгісін жасап, басқа пәндермен байланыстыра отырып, жыраулар поэзиясы бойынша MS Word бағдарламасында тезис-жоспар құрастырды. Жыраулар поэзиясына тарих тұрғысынан шолуды MS Power Point бағдарламасымен тұсаукесер арқылы көрсетті, жыраулар поэзиясы тақырыбында сөзжұмбақты құрастыруда MS Excel бағдарламасының мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, тест үлгісін жасауда да автоматтандырылған жүйе ескерілген.

5-шаблонда мектептің жалпы суреті

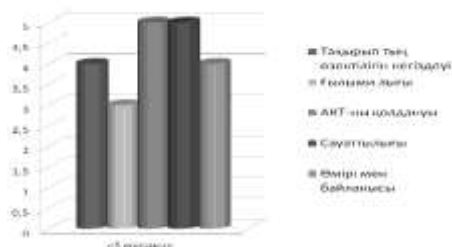

мен әрекет үстіндегі оқушылардың топпен жұмыс істеу сәті көрсетілген.

MS Publisher форматында орындалған толғаныстарын «Бөлісіп жазу» стратегиясы арқылы жүзеге асырды. Олардың шығармашылық «өнім» ойлап табуы, яғни «Таза мінсіз асыл сөз» тақырыбында газет шығаруы жаңа тақырыпты зерттеуі, талдауы негізінде жүзеге асты. Өздерінің жоба барысындағы іс-әрекеттерін фильм арқылы бейнелеуде Movie Maker бағдарламасын пайдаланған.

Топтардың бірін-бірі бағалау (1-5 ұпай) критерийлері

Критерийлер Топтар	Тақырыптың өзектілігі н негіздеуі	Ғылыми лығы	АКТ-ны қолдануы	Сауаттылығы	Өмірі мен байланысы
«5 жұлдыз »	4	3	5	5	4

Қорыта келгенде, оқыту процесінде оқушы белсенділігін арттыратын мүмкіндіктер жасалса, білім сапасының артатыны даусыз. Оқушының сенімділігін, шығармашылығын арттыру, шығармашылығын дамыту мақсатында мұғалімнің әр сабағы әр түрлі, жан-жақты болуы қажет.

Бәсекеге қабілетті тұлға құзырылығын қалыптастыруда түйінді құзыреттіліктерді жүзуге асыруды оқушының жеке даралық ерекшеліктеріне айрықша мән бере отырып, білімді баланың еркін игеруін жүзеге асыру мұғалімдерден тиімді әдіс-тәсілдері жетілдіре отырып, тың әдістемелік негіздерді қалыптастыруды қажет етеді. Бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлға тәрбиелеу ізденіске толы шығармашылық жұмыстардың нәтижесінде ғана мүмкін екендігі белгілі

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. III деңгей. www.cpm.kz. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы.
2. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. // Қазақстан мектебі, №4, 2006.
3. Планирование и управление проектами с использованием ИКТ. Методическое пособие, Алматы, 2007.

*Г.Т.Назарымбетова информатика
және математика пәнінің мұғалімі
К.Ж.Жандаулетова бастауыш сынып мұғалімі
№1 ЖББМ, Жезқазған қ.*

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ПЛАТФОРМАЛАР

Бүгінгі күні еліміздің білім беру жүйесі қашықтықтан оқыту технологиясын пайдалануда.

«Қашықтан білім алу» жүйесі әр оқушының өзіндік қажеттілігін ұғынуына, өзіне қажетті білімді іздене отырып үйренуіне мүмкіндік береді, оқушылардың заманауи білім негізі қаланады. Олардың жан-жақты білімділігі, әлемде болып жатқан өзгерістерден сырт қалмауы, ауқымды желіге қосылу, қажетті ақпараттарды іздеп табуға дағдылануы, ақпараттарды қажеттілігіне қарай қолдана алуы қалыптасады.

Қашықтықтан (онлайн) оқыту жағдайында оқушылардың қызығушылықтарын ескере отырып, пәнге қалай тартуға болады? Пәнге деген қызығушылығын арттыру үшін тиімді онлайн платформасын таңдау керек. Біз сабақта жиі қолданылатын платформаларға тоқталсақ:

1. Оқушылардан үй тапсырмасын тексеру үшін **OnlineTestPad** платформасын қолдану өте ыңғайлы. Online test Pad платформасының мүмкіндіктері: сауалнама, тесттер,

сөзжұмбақтар, диалогтар, комплексті тапсырмалар. Тест конструкторында – мұнда мұғалім оқушылармен кері байланыс жасау үшін тест тапсырмаларын жасауға және БЖБ, ТЖБ тапсырмаларын ұйымдастыруға мүмкіндік алады. Online test Pad платформасында бір жауапты, көп жауапты, сәйкестендіру, қалып қойған сөзді

не әріпті таңдау, сөз жасау, әріптен сөз құрау сияқты тесттерді құрастыруға

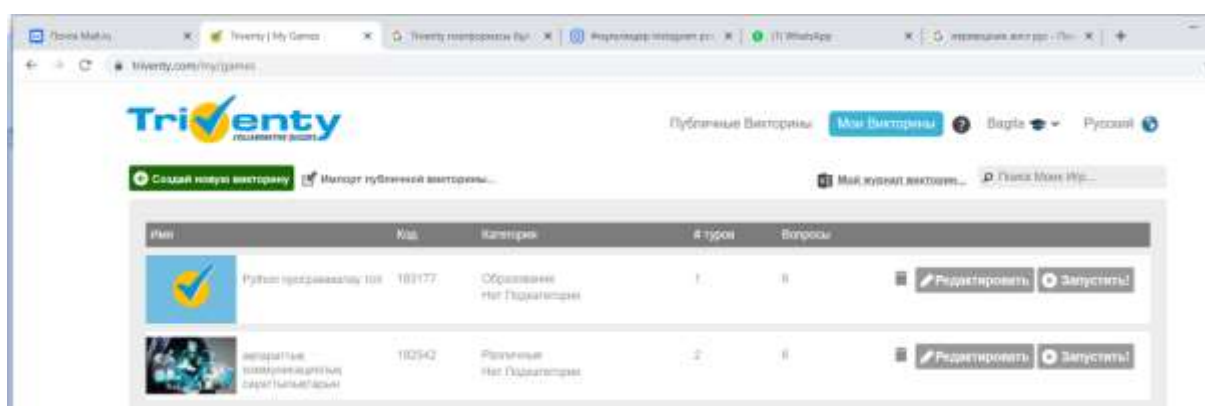

қа тіркелу 2-сурет. Сұрақтарды е

болады. Оқушыға сілтеме жіберемін, оны оқушы орындап болғаннан кейін өз қателерін көруге болады, Оқушылардың жауабы мұғалімнің жеке кабинетіне келеді. Сайтта жұмыс жасау үшін, 1-ші тіркелеміз, сосын тест сұрақтарын құрастырамыз, Бұл платформаның оқушыларға қызығы - тесттің әртүрлі түрде құрастыруға болатындығы.

2. **Triventy** платформасы- мобильді құрылғыларда дұрыс жауабы бар онлайн тесттер құруға мүмкіндік беретін сервис. Сервис арқылы құрылған бір тестке бірнеше оқушы қатыса

алады. Веб сервис оқушының әр тақырып бойынша білімін бекітуге, тексеруге мүмкіндік береді. Тесттерді жүргізу барысында оқушылар арасында байқау ұйымдастыруға болады. Қорытындысында оқушылардың жинаған ұпайын берген жауабының дұрыс, бұрыстығын көрсетеді. Құрылған тестті әлеуметтік желілер арқылы немесе электронды пошта арқылы сілтемесін жіберіп, басқа әріптестермен бөлісуге болады. Бұл платформа Kahoot-қа өте ұқсас, айырмашылығы - Triventy платформасында сұрақтар оқушылардың мобильді құрылғыларында жеке көрсетіледі. Оқушылар осы веб сервиспен тест алғанда, өте қызығушылықпен, жылдамдықпен орындайды. Қай платформамен жұмыс жасасақ та, 1-ші сол сайтқа тіркелеміз, тіркелу өте оңай жүргізіледі.

3. Сабақта тапсырмаларды орындауды **Classroom Screen** – тақтасын пайдаланамын. тиімді түрде алмастыратын платформа.

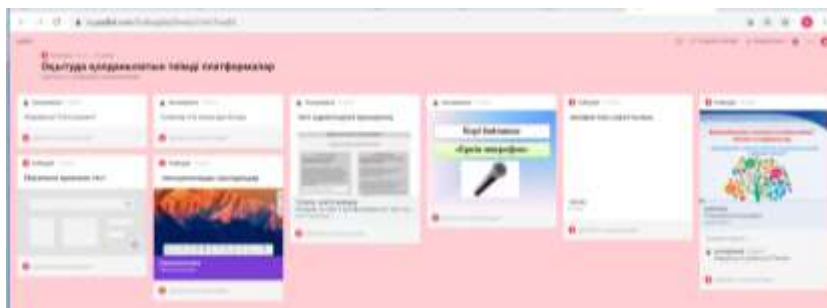

Қосымшада тақтаның өңін және тақтаның функциялары на қол қойылатын тілді өзгертуге болады. Кәдімгі тақтадағыдай мұғалім мен оқушылар сурет сала алады, жаза алады. Classroom Screen кәдімгі тақтадан ерекшелігі, ол дыбысты реттеу функциясын қамтамасыз етеді: мұғалім өз оқушыларының көлемін көбейтіп, көлемін төмендете алады. Мұнда сіз

тапсырманы орындауға арналған таймер орнатып, жауап беретін оқушыны кездейсоқ түрде анықтап, жұмыс басталған кезде бағдаршаммен «белгі» бере аласыз. Арнайы функциялардың

қатарына Интернеттегі кез-келген парақтың QR кодтарын тез генерациялау қажет, ол оқытуға қажет. Экранның төменгі жағында сыныпта кез-келген уақытта қолдануға болатын құралдары бар белгішелер орналасқан. Мысалы, QR код, сурет, мәтін, бағдаршам, таймер, тақта және т.б. Негізі Classroom Screenshotтасын 3-7 сыныптарда қолданған өте тиімді.

4. **Padlet** – онлайн тақтасын құруға арналған тегін платформа. Padlet — бұл әр тыңдаушыға өз жұмысын тақтаға шығаруға, түсініктеме беруге және бағалауға мүмкіндік беретін қызмет. Белгілі бір тақырып бойынша материалдарды ортақ жинау үшін тақтаны

пайдалануға болады. Ол үшін осы тақтаға қолданылатын әр түрлі платформаның сілтемесін қойып, қолданғанда сілтемені бассаңыз, қажет платформаңыз ашылады. Padlet – онлайн тақтасында кері байланыс беру өте

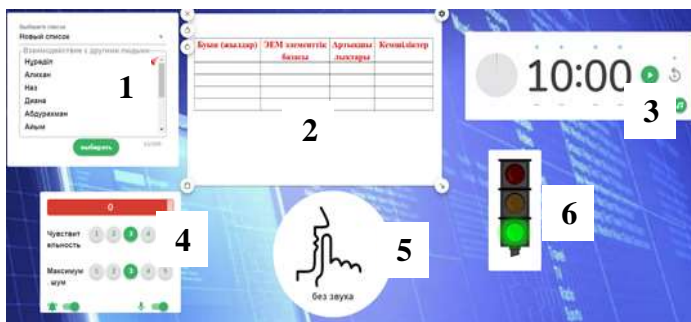
ыңғайлы, әрі тиімді. Padlet – онлайн тақтасында оқушы жұмыс істеу үшін, оқушыға сілтеме бересіз. Оқушы сол сілтеме арқылы кіріп, тапсырманы орындап, кері байланыс жасай алады. Сілтемені басқанда онлайн тақта ашылады,

тақтаданың оң жағының төменгі жағындағы батырмасын басу арқылы, оқушы тапсырманы не кері байланыс бере алады.

Padlet – онлайн тақтасында кері байланыс беру өте ыңғайлы, әрі тиімді. Padlet – онлайн тақтасында оқушы жұмыс істеу үшін, оқушыға сілтеме бересіз. Оқушы сол сілтеме арқылы кіріп, тапсырманы орындап, кері байланыс жасай алады.

Мысалы, 6-сыныптың «Есептеу техникасының даму тарихы» тақырыбындағы сабақта «Padlet», «OnlineTestPad», «Classroom Screen» платформаларын қолдандық. Сабақта үй тапсырмасын сұрау үшін, оқушыларға <https://onlinetestpad.com/ho2mwxi5bugq6> сілтемесін беремін. Оқушы сілтеме арқылы сұрақтарға жауап беріп, өз қатесін де көре алады. Жауаптың нәтижесі мұғалімнің жеке парағына келеді, мұғалім сол арқылы оқушының тақырыпты қалай меңгергенін көре алады.

Практикалық тапсырманы <https://app.classroomscreen.com/wv1/8c1effa5-b139-4147-a9ea-a104cb13950c> сілтемесінде орындайды.

Ашылған сілтемеде тапсырманы (2-белгісі) кездейсоқ ат (1-белгі) құрылғысында сабаққа жауап беретін оқушының есімін таңдап, сол оқушы жауап береді. Оқушылар (3-белгі) таймер құрылғысы арқылы жылдам жауап берулері тиіс. Егерде басқа оқушылар кедергі келтіріп, дауыстары шықса, (4-белгі) дауыс деңгей құрылғысы дыбыс

береді. Жауап берген оқушыны (6-белгі) бағдаршам құрылғысы арқылы бағалаймыз. Жұмыс таңталары құрылғысы (5-белгі) арқылы оқушы орындаған тапсырманың жеке, топтық, жұптық екенін біле алады. Негізі сабақты бастарда <https://padlet.com/gulbagila/Bookmarks> - сілтемесінде бастаймыз, басқа платформаға осы тақтадан сілтеме арқылы қосылады. <https://padlet.com/gulbagila/Bookmarks>—сілтемесінде сәйкестендіру тапсырмасын орындап, сабаққа кері байланыс береді.

Өртүрлі платформаларды сабақта қолдану барысында күтілетін нәтижелер оқушылардың қалай оқу керектігін үйреніп, оқушының өздігінен оқып түйінді мәселелерді іріктеп алуы, өзіне деген сенімділігінің қалыптасуы, еркін, өзіндік дәлел-уәждерін жеткізе білуі, оқуға деген қызығушылығының артуы, ынталы, сұрақ қойып, сұрақтарға жауап бере алуы, сыни пікір-көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын, ақпаратты қабылдап қолдануға, саралап, даралауға, жүйелеуге дағдылануы қамтамасыз ету.

Қашықтан оқыту – заман талабы. Оқытудың бұл жүйесі сын сағатта халқымыздың ертеңгі сенімін арттырып, дүрбелең кезеңдегі қабылданған дұрыс шешім деп білеміз. Оқушыларымыз бен ата-аналарымызға дұрыс насихатталуына, заманауи білім алуға жауапкершілікпен, бастысы біртұтастыққа, түсіністікпен қабылдауына күш салудамыз. Ұрпағымыз үшін жасалып жатқан жұмыс өз жемісін береді деп сенеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
2. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы
3. «Информатика негіздері» журналы
4. <https://padlet.com>
5. <https://www.triventy.com>
6. <https://onlinetestpad.com>
7. <http://classroomscreen.com>

А.М.Наурызбаева
математика пәнінің мұғалімі
№1 ЖББМ, Жезқазған қ.

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Функционалдық сауаттылық – адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласа отырып, жаһандану дәуіріндегі заман ағымына ілесуі. Жалпы білім беретін мектептерде зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Бір сөзбен айтар болсақ, алған білімдерін өмір жолында тиімді қолдана алатын жан-жақты тұлға тәрбиелеу. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық жоспардың қабылдануы – оқыту әдіс-тәсілдері мен мазмұнын түбегейлі жаңарту деген ұғымға саяды. Сондықтан да функционалдық сауаттылықты дамытудағы білім мазмұнының жаңғыруы – сындарлы оқыту теориясына негізделген [1].

Функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Функционалдық сауаттылықты дамыту білім түсіну – қолдану – жүйелеу және жинақтау сияқты критерийлер бойынша оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Мұндай жүйе әлемдік

тәжірибені жан-жақты зерттеу арқылы енгізіледі. Олар ұлттық және халықаралық бағалау жүйелері арқылы жүргізіледі. Ұлттық жүйе арқылы бағалау – жыл сайын өтетін оқу жетістіктерін ішкі бағалау мен Ұлттық бірыңғай тестілеу.

Зерттеу оқушылардың оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу қабілеттерін бағалауға бағытталған. Яғни бұл зерттеудің мақсаты – математика мен жаратылыстануды оқыту үрдістерін дамыту үшін зерттеуге қатысушы елдерді оқушылардың функционалдық білім жетістіктері туралы салыстырмалы ақпаратпен қамтамасыз ету. Зерттеудің негізгі әдіс-тәсілі – сауалнамалар жүргізу және тестілер алу.

Білім деңгейі – оқушылардың терминдерді, сандардың қасиеттерін еске түсіру арқылы суреттеу; есептеу; график пен кестеден мәліметті алу; математикалық объектілерді тану қабілеттері бағаланды. Қолдану деңгейі – нәтижелі шешу тәсілін таңдау; математикалық ақпаратты көрсету; модельдеу; тізбек тапсырмаларды орындау; стандартты есептерді шешу қабілеттері бағаланды.

Тұжырымдау деңгейі – қорытындылау, әр түрлі шешу жолдарын синтездеу; дұрыс/бұрыс айтылғандарды дәлелдеу; стандартты емес есептерді шешу қабілеттері бағаланды. “Топтау”, “Түртіп алу”, “Ойлану”, “Жұпта талқылау”, «Джигсо» әдістерінен пайдаланып бардым. Оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуда – бүгінгі заман талабы. Осы ретте, математика пәнін терең білудің маңызы зор.

Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналууда. Сауаттылық тұлғаның тұрақты қасиеті болып табылатындықтан, функционалдық сауаттылық сол тұлға меңгерген белгілі бір білім-біліктерден көрініс табады. Өйткені функционалдық сауаттылыққа адам нақты білім алу кезеңдерінен өткеннен кейін қол жеткізеді. Сондықтан білім белгілі бір сауаттылық деңгейін қамтамасыз ететін құрал және нақты іс-әрекеттердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Осы орайда ұстаз ретінде осындай іс-әрекеттерді қолдану менің басты міндетім деп ойлаймын.

Оқу бағдарламасында жекелеген тақырыптар ретінде логикалық сұрақтар қарастырылмайды, дегенмен оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда логикалық есеп-жаттығулардың алатын орны ерекше. Мектеп асханасында шаршы пішіндес үстелге айнала әр жақтан бір-бірден 4 оқушы отыра алады. Мектеп кешені дәл осындай 4 үстелді бір қатарға қойып, ұзын үстел құрады.()

Ескерту: 1 үстелге 4 оқушы отырады

Сұрақ 1: Мектеп асханасы

Осы ұзын үстелді айнала қанша оқушы отыра алады?

Жауабы: ----- оқушы

Сұрақ 2: Мектеп асханасы

Мектеп асханасының еденіне өлшемі 20x20 см болатын 1500 дана плитка төселген. Асхана еденінің ауданы қанша?

Жауабы:

Сұрақ 3: Мектеп асханасы

Бір мезгілде 50 оқушы тамақтану үшін асханаға осындай ұзын үстелден неше қатар үстел қою қажет ?

Жауабы: Қатарлар саны:

т.б сияқты логикалық сұрақтар қоя отырып оқушыларға да өздері осындай сұрақтар дайындап келуге тапсырма беремін тапсырма орындалады бірақ оның қаншалықты дұрыс бұрыстығын сабақ үстінде оқушы өзі анықтайды. Осылай оқушылардың өздерінің ізденістерін ұйымдастырамын.

Осындай бағыттағы есептерді сабақ барысында қолдану арқылы ғана біз – алған математикалық білімдерін тиімді пайдалана алатын, өмірдегі кез келген жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдайтын, өзінің математикалық сауатты екенін дәлелдей алатын функционалдық сауатты тұлға тәрбиелеп шығамыз.

Өзім сабақ беретін 5-сыныптарда менің жұмыс тәжірибемнің мақсаты: математика сабағында бағдарлама материалын сапалы меңгерту үшін оқыту мен жазу арқылы сын тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы арқылы және топтық жұмыс түрлерін, деңгейлік тапсырмалар, тірек сызбаларды, ойын түрлерін қолданып, логикалық және эксперименттік мазмұнды, мәтін есептер шығарта отырып, тұжырымдарын жасауға үйрету.

«Математикалық-лото» ойынында түрлі кеспе қағаздарға мәтін есептерін әзірлеймін. Таратпа қағаздардың артына сурет бейнеленеді. Жауаптарын дұрыс орналасқан жағдайда, таратпа қағаздағы сурет дұрыс шығады. Ал, суреттің дұрыс құрастырылуы балалар қызығушылығын арттыра түсері анық.

Әрбір оқушының және бүкіл сыныптың оқу материалын меңгеру деңгейін анықтау үшін білімін жазбаша тексеру тәсілдерінің бірі семантикалық картамен жұмыс жасау. Семантикалық картамен жұмысты жаңа сабақты бекіту мақсатында ұйымдастырылған тиімді. Семантикалық карта көмегімен анықтамаларды, ережелерді, қасиеттерді тұжырымдау, сондай-ақ есеп шығару барысында қолдану әрекеттерін қалыптастырады [3].

Қорытындылай келе оқушыны жан-жақты, зерделі білім беру оқытушының шығармашылық белсенділігі мен шеберлігіне байланысты. Сондықтан оқу үрдісінде жаңа талапқа сай, жаңартылған білім мазмұнында көзделген іс-әрекеттерді ескере отырып, білім беру стандартын ұстану. Яғни табысты оқытуға қол жеткізу - жанжақтылық пен жаһандық өзгеріске сай біліммен сусындату болып табылады. Сондықтан заман талабына сай, бәсекеге қабілетті тұлғаны дайындау әр пән мұғалімінің міндеті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Математика» пәні бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы: «Мұғалімге арналған нұсқаулық»⁷
2. Сулейменова С. А. Математиканы оқытудағы инновациялық әдіс-тәсілдер // Молодой ученый. — 2016.
3. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы/ А.Қ.Әлімов.-Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы,2014.

*Г. Б. Нуржаубаева ағылшын тілі
пәнінің мұғалімі
«№23 ЖББМ», Қарағанды қ.*

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Біздің елімізде болып жатқан өзгерістер біздің өміріміздің барлық саласына, соның ішінде білімге де әсер етеді. Білім беру мазмұнын жаңартудың маңызды факторы - бұл білім беру жүйесіндегі инновациялық қызмет. «Шет тілі басқа гуманитарлық пәндермен қатар бірқатар үлкен өзгерістерге ұшырады. Мазмұнды жаңарту тұрғысынан оқытудың мақсаттары мен міндеттерін қайта қарау, жаңа бағдарламаларды енгізу, оқыту курстары, жаңа технологияларды игеру, оқу процесін ұйымдастырудың жаңа формаларын енгізу бар. Шет тілін оқытудың жаңа жүйелерін әзірлеу тұрғысынан олар ерте оқыту жүйесі туралы айтады" [1.36]. Шет тіліндегі сабақтар балалардың дамуына, олардың танымдық және тілдік қабілеттеріне жағымды әсер ететіндігін және білім беру мәселелерін шешуге ықпал ететіндігін көрсетеді. Оқушының жеке басын дамытуда стратегиялық бағытын жүзеге асыруда оқу пәні ретінде шет тілінің мүмкіндіктері шынымен ерекше. Оқушылардың жаңа қарым-қатынас құралын игеру барысында олар тілді әлеуметтік құбылыс ретінде дұрыс түсінуді қалыптастырады, олардың зияткерлік, сөйлеу және эмоционалды қабілеттерін, сондай-ақ жеке

қасиеттерін, жалпыадамзаттық құндылық бағдарлары, қызығушылықтары, ерік-жігерін дамытады. Сонымен қатар, оқушыларды шет тілінің көмегімен басқа мәдениетке енгізу оған бір жағынан адамдардың белгілі бір әлеуметтік-мәдени қауымдастығына жататын адам ретінде өзін танытуға мүмкіндік береді, ал екінші жағынан, басқа елдің өмір салтына құрмет пен толеранттылықты тәрбиелейді. Шет тілін ерте жастан оқыту қазіргі уақытта өзекті, бірақ оның нәтижелі болуы үшін мұғалімнің "педагогикалық қоржынында" әртүрлі әдіс-тәсілдер болуы керек, сондықтан да сабақ эмоционалды, қызықты, білім алуға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі сабақтарында қолданатын өзімнің тәжірибемнен алынған педагогикалық технологиялар:

Өзара бақылау. Мұғалім оқушыларға белгілі бір мәселелер бойынша өзара тексеру болатындығы туралы хабарлайды. Сынып оқытушылар мен оқушыларға бөлінеді. Оқушылар оқытушыларға жауап береді. Оқушылардың жауаптарынан кейін баға беріледі, белгі ретінде қойылуы мүмкін. Оқушылар рөлдерді өзгерте алады. Әр сабақта жұптардың құрамын өзгерту ұсынылады.

Өзара диктант. Диктанттардың әртүрлі мәтіндері дайындалады. Әр оқушы мәтіні бар карточка алады және мәтінді өздері ішінен оқиды. Барлық оқушылар жұпқа бөлінеді. Біреуі оқиды, екіншісі диктант мәтінін жазады. Содан кейін жұптар өзгереді. Диктант аяқталғаннан кейін оқушылар дәптерлермен алмасып, жазылғандарын өзара тексереді.

Есте сақтай отырып жаттау. Оқушыларға «өлеңді жаттаңдар» деген тапсырма беріледі. Барлық оқушылар жұптасады. Бірінші оқушы өлеңнің бірінші жолын дауыстап оқиды. Екіншісі оны тыңдайды. Түсініксіз сөздерді анықтап отырады. Сөздерді мұғалімнің көмегімен табады. Бірінші оқушы өлеңнің бірінші жолын екінші рет қайтадан дауыстап оқиды. Екіншісі қайтадан тыңдайды. Бірінші оқушы кітапты жауып тастайды, екіншісі өлеңнің есте қалған жолдарын айтуға тырысады. Екі оқушы да өлең жолдарын үйренгенге дейін дайындалады. *Кім туралы айтып жатқанын табыңдар?* Оқушылардың біреуі сыныптан шығарылады. Қалғандары кім туралы сөйлесетінін таңдайды. Бір оқушы таңдалады. Шыққан оқушы сыныпқа кіреді. Мұғалім оқушыны сипаттауды бастауды ұсынады. Балалар бір сөйлеммен ойларын жеткізеді. Бұл жұмыс түрі болжалдап айтылған оқушының атын дұрыс атаумен аяқталады.

Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын ақпараттық технологиялар - бұл қазіргі заманғы технологияны қолдану жағдайында оқытуды ұйымдастырудың әдістері мен құралдары. Оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану мыналарға мүмкіндік береді: оқу процесін жекелеңдіру және теориялық білімді қалыптастыру, бақылау мен өзін-өзі бақылауды, оқушылардың білім мен дағдыларды игеруіне талдау мен өзіндік талдауды тиімді ұйымдастыру, кәсіптерді дәл және уақытында түзету, зерттелетін объектілердің процестерін, құбылыстарын, модельдерін көрнекі түрде көрсету, түсініктерді, оқиғаларды суреттеу, шығармашылық ойлауды белсенді түрде дамыту, мұғалімнің жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді.

Оқушылар тақырып бойынша лексиканы жақсы меңгеруі үшін сыныпта ән айтуды үйренеді. Бұл балаларға шет тіліндегі сөздердің қажетті көлемін игеруге көмектеседі, лексиканы дұрыс қолдануға үйретеді. Ағылшын тілін оқытуда әнді қолдану сабақтың тиімділігін, көрнекілігін арттырады. Ән балаларда қуаныш сезімін тудырады, оқушылардың сабаққа деген оң көзқарасына ықпал етеді. Оқу үрдісінде ән айтуды қосқанда, біз жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарымен анықталған бірқатар мәселелерді шешеміз:

- қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын тілі туралы түсінік қалыптастыру;

- оқушының жеке қасиеттерін, оның зейінін, ойлауын, есте сақтау қабілеті мен қиялын дамыту;

- балалардың танымдық қабілетінің және эмоционалдық дамуы.

Ойын әрекеті - оқушының жеке басын дамытудың маңызды факторы. Ойын оқушылардың ойлау әрекетін белсендіретін, оқу процесін тартымды және қызықты етуге мүмкіндік беретін, оқытудың ең белсенді құралы. Бұл тілді меңгеруге үшін де өте қолайлы. Оқу ойындары келесі дидактикалық міндеттерді орындауға ықпал етеді:

- балалардың сөйлеу қарым-қатынасына психологиялық дайындығын құру;
  - олардың тілдік материалды бірнеше рет қайталауының табиғи қажеттілігін қамтамасыз ету және оқушыларды дұрыс сөйлеу нұсқасын таңдауға үйрету.
- Оқу ойындарын екі топқа бөліп қарастырады:
дайындық ойындары және шығармашылық ойындар.

Дайындық ойындары				Шығармашылық ойындар	
Фонетикалық	Грамматикалық	Лексикалық	Орфографиялық	Рөлдік ойындар	Сюжеттік-рөлдік ойындар
Фонетикалық ойындар сөйлеу дағдыларын дамытуға және жетілдіруге және қажет болған жағдай оларды түзету арналған.	Грамматикалық ойындар грамматикалық құрылымдарда игеруге және оларды қарым қатынас жағдайында қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған.	Лексикалық ойындар лексикалық материалды берік меңгеруге және оны сөйлеу жағдайында қолдануға ықпал етеді.	Орфографиялық ойындар тапсырмалары алдым әріптер емлесін, содан кейін лексикалық материалдың емлесін дамытуды мақсат етеді. Сонымен қатар орфографиялық ойындар сөйлеу, лексикалық және грамматикалық сөйлеу дағдыларын одан әрі дамытуға және жетілдіруге ықпал етеді.	Бұл топтың ойындары белгілі бір жағдайларда ойын шарттарымен белгіленген коммуникативтік дағдыларды шығармашылықпен пайдалануға бағытталған. Сондықтан оларды орта және орта мектепте, дайындық сөйлеу кезеңі өтіп, оқушылар қажетті сөйлеу дағдыларына ие болған кезде қолданған жөн.	

1-сурет. Оқу ойындарының түрлері

Ақпараттық жүйе ретінде интернет өз пайдаланушыларына көптеген ақпарат пен ресурстарды ұсынады. Қызметтердің негізгі жиынтығы мыналарды қамтуы мүмкін: электрондық пошта (e-mail); телеконференциялар (usenet); видеоконференциялар; жеке ақпаратты Web-серверге орналастыру мүмкіндігі; қолжетімді ақпараттық ресурстар: анықтама каталогтары (Yahoo!, Yandex, Google); желіде сөйлесу (Chat). Бұл ресурстарды сабақта белсенді пайдалануға болады. Алайда, интернет оқытудың көмекші техникалық құралы екенін ұмытпауымыз керек және оңтайлы нәтижеге қол жеткізу үшін оны қолдануды сабақ процесіне дұрыс кіріктіру қажет [3.56].

Кіріктірілген сабақтар да оқу үдерісінде үлкен маңызға ие болуда. Кіріктірілген сабақтардың мақсаты - оқушылардың зейінін арттыру, танымдық әрекеттерді түрлендіру, сабақта шығармашылық жағдай жасау. Сабаққа дайындық сабақтың тақырыбын таңдаудан, оқытудың әдістері мен формалары, сабақтың мазмұны, оны өткізуге әр мұғалімнің нақты қатысуы тұрғысынан бірлескен жоспарлаудан тұрады.

Мен өз жұмысымда орта буын мен және жоғары сыныптарда интеграцияланған оқыту технологиясын қолданамын. Ағылшын тілін әртүрлі пәндермен әдебиетпен (ақын-жазушылардың, әншілердің шығармашылығын зерттеу), тарихпен (елтану материалы), географиямен (елдердің географиялық жағдайын зерттеу) интеграциялау элементтерін енгізу және жандандыру сабақты қызықты, кең ауқымды қылады, оқушылардың дүниетанымын дамытады және олардың ағылшын тілін үйренуге деген ынтасын күшейтеді. Қазіргі ағылшын тілі сабағын интеграциясыз және ақпаратсыз елестету мүмкін емес (жобаларды дайындау және өткізу, тестілеу және т.б.). Интеграция элементтері бар сабақтарды өткізу кезінде оқушылар өздерін сабақтың тең авторлары сияқты сезініп, терең дайындықтарын көрсетеді.

Ағылшын тілі сабағында қолданылатын инновациялық технологиялар оқу сапасы мен үлгерімінің өсуіне, лексикалық материалды жоғары деңгейде меңгеруге және оны тәжірибеде шебер қолдануға ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Денисова Л.Г. Орта мектептің жоғары сыныптарында шет тілін оқытудың вариативтілігі. /Мектептегі шет тілі. 1995 №5/
2. Беляева Л.А., Иванова Н.В. Шет тілдерін оқытудағы педагогикалық технологиялар және оның мүмкіндігі. ИЯШ, 2008.
3. Белкова М.М. Ағылшыны тілі сабағындағы ақпараттық компьютерлік технологиялар// Мектептегі ағылшын тілі, 2008.
4. Г.Ә. Мусаева., Ақпараттық технологияны оқушылардың ағылшыны тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану// Мектептегі технология, 2010ж.№5.326
5. <https://infourok.ru/ispolzovanie-innovacionnih-metodov-na-urokah-angliyskogo-yazika>
6. <https://zkoipk.kz>
7. <https://articlekz.com>

*А.А. Нуримова
бастауыш сынып мұғалімі, магистр
«№7 ЖББМ» КММ, Сәтбаев қаласы*

ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Білім беру - ел болашағы үшін аса жауапты үрдіс. Қазіргі жағдайда, яғни әлем елдерімен қоса елімізге келген қауіпті індетпен күрес кезінде нәтижелі білім беру үрдісін ұйымдастыру екі есе қиындай түскені анық. Ең үлкен өзгеріс – мектептердің қашықтықтан оқуға көшуі. Әрине, бұл оқушылар тұрмақ, мұғалімдер мен ата-аналар үшін де жаңалық. Қашықтықтан оқыту үлкен тәжірибе болды.

Қазақстанның білім беру жүйесін жан-жақты ақпараттандырып, зерттеп, қашықтан оқытудың алғы шарттарын ұсынған Тұңғыш Президентіміз – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев болды. Ол өзінің «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасында нақты айқындап көрсетті. Қашықтан оқыту дегеніміз не? Білім беру субъектілерінің өзара іс-әрекетінің интерактивтілігін және оқу процесімен қамтамасыз ететін заманауи телекоммуникациялық технологиялар арқылы қашықтықтан білім беру тәсілі. Бұл жағдайда ақпарат алмасу оқушылардың сапалы білім беру қызметін ұйымдастыру үшін көмекші ортаның рөлін атқарады. Оқыту нақты уақытта синхронды түрде жүреді (чат, бейне байланыс, қашықтағы оқушылар мен мұғалімдерге ортақ «виртуалды тақталар» және т.б.), асинхронды (электрондық пошта негізіндегі телеконференциялар) [1].

Қашықтықтан оқыту жеке дара оқыту негізінде жүреді: білім алушы оқытудың түрін өзі таңдайды, жеке сабақтарды қайталап оқуы мүмкін, кейбір бөлімдерді тастап кетуі мүмкін, бұл жүйелі білім алушының өз бетінше жұмыс жасауын және өздігінен білім алу біліктерін дамытады[2].

Жаңа форматтағы білім беру жүйесі – бәріміз үшін үлкен сынақ және тамаша мүмкіндіктер. Өйткені білім беру саласында оң өзгерістердің болып жатқаны белгілі. Осы тұста педагогтардың ақпараттық сауаттылықты жетілдіруге аса зейін қойып, біліктіліктерін арттыруды назарға алуда. Себебі, цифрландыру – бүгінгі білім берудің жаңа негізгі бағытын көрсетті. Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту – бұл ғаламторды пайдалана отырып оқушы мен мұғалімнің бір-бірінен кеңістікпен алшақтатылған және оқу үрдісінің қазіргі ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Әлемде болып жатқан пандемияға байланысты 2019-2020 жылдың ІҮ тоқсанынан бастап, барлық мектептер қашықтықтан оқуға көшкені белгілі. Оқу процесі жаңа форматқа көшті. Демек, қашықтықтан

оқыту білім берудің жаңа форматы деп қарастыру керек. Бұрын қашықтықтан оқыту тек жоғарғы оқу орындарының студенттер арасында жүргізілетін әдіс ретінде танысақ, міне бүгінге мектеп оқушылары да бұл жүйемен жұмыс жасап көруде.

Әрине «қалай болады?», «балаларымыз қашықтықтан қалай оқиды?» деген сұрақтар мұғалімдерді, ата-аналарды және оқушыларды мазалады. Дегенмен қашықтықтан оқыту жүйесінің қоғам қажеттілігін өтеуге мейлінше тиімді әрі икемділігі көрінді. Қашықтықтан оқыту – өз бетімен ізденуді талап етеді. 2016 жылы алғаш рет жаңартылған оқу бағдарламасын білім беру жүйесіндегі өзгеше үрдіс енгенде, алған білімді өмірде қолдану алу деген мақсатпен қоса өздік білім алуға жағдай жасау керектігі назардан тыс қалған емес. Осы кезекте өз бетімен білім алуға, оны тиімді пайдалана алу, қазіргі таңдағы ең тиімді үрдіс болуда. 2019 жылдың наурыз айынан бастап қашықтықтан білім беруге көшкен ұстаздар үшін ең алдымен белгілі бір платформамен жұмыс істеу қажеттілігі туындады. Осы тұста әрбір ұжым түрлі платформаларды зерделеп, тиімдісін қолдануға тырысты. Біздің ұжым тиімді платформа ретінде Google Classroom және Zoom платформаларында жұмыс жасауды жөн санадық. Сонымен қоса, әрине WhatsApp желісі арқылы үнемі ата-анамен, оқушымен, мұғаліммен байланыс орнатып, үштік одақ тиімді жасау керектігін барлық қоғам түсінді. Бастама әрқашан күрделі, кедергіге толы екені аян. Zoom платформасы арқылы сабақты түсіндіріп отырсақ, Google Classroom платформасы арқылы қосымша сабаққа қажетті бейнематериалдар мен тапсырмалар беріліп, кері байланыс жасалып отырды. Google форма арқылы тиімді тест, сауалнама құрастыруға байланысты мектебімізде онлайн семинар-практикум өткізіп, мектеп әріптестері тәжірибе тарату арқылы тоқсан соңында оқушылардың білімін тексеруге арналған тест жұмыстарын әрбір мұғалім құрастыруға тырысты. Екі ай жұмыс негізінде «Zoom» арқылы оқушылармен бейнеконференция түрінде байланыс орнатылып, желіде оқыту процесін ұйымдастырып, оқушы мен мұғалімнің өзара қарым – қатынасының әсерлі оқуға жағдай жасалғаны байқалды. Платформа тиімді тұстарын үйреніп, ішінде орнатылған тақтамен жұмыс жасай отырып, секциялық топтармен жұмыс жасауға жаттықтық. Пандемияға байланысты көптеген Bilimland.kz, Daryn.Online, iMekter.kz білім беру ресурстары өз қызметтерін тегін ұсынса, сонымен қатар Балапан телеарнасы арқылы бейнесабақтардың көрсетілуі оқушыларға, ата-аналарға және ұстаздар қауымына үлкен көмек болғаны сөзсіз. Әрбір жаңа сабақты оқушыға түсіндіріп, тиімді бейнесабақты таңдап алу, тапсырманың дұрыс орындап, оқушымен кері байланыс түсуге ұстаздар қауымына қиындық тудырғаны айтпаса да белгілі. Сондықтан әр апта сайын тиімді әдіс-тәсілдермен бөлісу, тәжірибе тарату мақсатында №7 жалпы білім беретін мектебі мұғалімдерінің арасында мақсатында «Zoom» бейнеконференциясы ұйымдастырылып отырды. Тәжірибелі ұстаздар мен ақпараттық сауаттылық деңгейі жоғары ұстаздар топтастырылды. Қашықтан оқыту оқушыға ғана өздігінен оқуға ғана үйретпеді, сонымен қатар үнемі ізденіс пен оқу үстінде жүретін ұстаздар қауымына да ақпараттық сауатталықтың тереңдетуге үлкен септігін тигізгені сөзсіз.

Коронавирустың елімізге келуіне байланысты 2020-2021 оқу жылында қашықтықтан оқытуға тура келді. Жаңа оқу жылында сыныбымыздың 3-4 оқушысы кезекші сыныпқа оқуға өтініш білдірсе, қалған оқушылар қашықтықтан оқуды жалғастырды. Жыл басында сыныптың жағдайы, интернет жүйесіне қосылу деңгейі және ақпараттық технологиямен қаншалықты қамтамасыз етілгені туралы ақпаратты жанартып жинақтай отырып, платформа таңдалды. Жаңа оқу жылы school.bilimal.kz платформасының тиімділігін анықталып, жұмыс жасаудың түрлерін қарастырылды. Қашықтықтан оқыту технологиясы – оқушы дайындау мен олардың біліктілігін әрі қарай тереңдете арттыру бағытындағы осы заманның ең әсерлі де тиімді жүйесі болып табылады. Инновация білім беру деңгейінің көтеруіне жағдай туғызады. Оқу процесінің тиімділігі мен сапасы мұғалімнің әдістемелік дайындығы және сабақ жүргізу тәсілдері мен әдістеріне, инновациялық технологияларды игеруіне тікелей байланысты болады[3]. Жаңа инновацияларды меңгеру мақсатында мұғалімдерге арналған түрлі курстар мен семинарларды ұйымдастарды. Соның ішінде «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы «Қашықтықтан оқытуды үйренемін» атты 40 сағаттық курс пен «Саралап оқыту: әрбір оқушыны қолдау үшін оқытудың тиімді әдіс-

тәсілдері мен түрлері» тақырыбында семинар, Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым министрлігі, «Өрлеу» біліктілігі арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамы «Қашықтықтан оқыту: сабақты әзірлеуден бастап білім беру процесін ұйымдастыруға дейін» тақырыбында 40 сағаттық курстан өттім. Бұл курстардан бірнеше ой түюге болады. Қашықтықтан оқыту технологиясы әр оқушыға өзіндік көзқарас табуға көмектеседі. Мұндай жағдайда жасқаншақ бала жиырма сыныптасының көзқарасы оған бекітілген сыныпта белсенді жұмыс істеуге ұялады. Бірақ қашықтықта мұндай тыныш адам өзін еркін сезінеді, мұғалімге чатта сұрақтар қояды және тапсырмаларды сәтті орындайды. Мұғалім оқуға деген қызығушылықты сақтау үшін осындай оқушыларға бейімділігіне сәйкес келетін қосымша тапсырмаларды таңдай алады. Қашықтықтан оқыту - бұл сіздің оқушыларыңызды жақынырақ танудың тамаша мүмкіндігі. Қашықтықтан оқыту цифрлық технологияларды белсенді қолдануды көздейді. Онлайн ойындар, викториналар, тез үйренуге арналған интерактивті тапсырмалар. Кез-келген бала үшін ойын - әлемді танудың ең табиғи тәсілі екенін ұмытпайық. Ойындар оқуды көңілді етіп қана қоймайды, білімді ұзақ есте сақтауға көмектеседі. Ләззатпен оқитын бала сабақта жалыққаннан гөрі жақсы оқуға зейін қояды. Қашықтықтан білім берудің бастысы - уақыт. Енді оқушылармен ұстаздың қарым-қатынасыңыздың көбі мессенджерлерде болатындықтан, оқушылар да, ұстазда сұрақтарына жауаптары туралы ойлануға көп уақыты бар және жауаптарын қайта түзетуге әдеттегіден көп уақыт барын анық сезіне алады.

Қашықтықтан оқыту тәжірибесі бар мұғалімдерге деген жоғары сұраныс шындық болып табылады. Интерактивті оқыту платформаларын, Google Docs-ті, электронды жұмыс кітапшаларын және бейнеконференциялар қызметтерін пайдалану мүмкіндігі сіздің еңбек нарығындағы құндылығыңызды арттырады және қашықтықтан басқара және ынталандыру қабілеттері одан да құнды. Zoom, school.bilimal.kz платформасында бейнесабақтардың сыныптың дейгейі сай етіп әзірлеу, оның ішінде бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктерін ескеріп, бейнесабақтар жасаудың жолын меңгердік. Бейнесабақтардың ең оңай тиімді жолын Microsoft PowerPoint программасы арқылы презентация жасай отырып, оны бейнесабаққа айналдырудың жолын меңгере отырып, сабақтар әзірлеудеміз. Әрбір сынып жетекші бастауыш сыныпта өз сынып оқушыларының деңгейін ескере отырып, өзі түсірген сабақтың тиімді екеніне көз жеткізе алады. Ұялы телефон орнатылатын InShot приложениясы арқылы бейнероликтер жасауға да машықтандық. Бейнесабақтарды қолдану арқылы сабақты өткізу жеңіл әрі уақытымызды тиімді пайдалануға көмектеседі.

Елбасымыз Қасым-Жомарт Тоқаев сын сағатта шәкіртіне қашықтықтан білім беріп жатқан ұстаздар қауымына өз ризашылығын білдірген болатын. Қорыта келгенде, ұстаз ретінде қашықтықтан білім берудің қыр-сырын меңгеруге әрбір ұстаз өз үлесін қосып келеді. Қашықтықтан оқыту технологиясы білім берудің ортасында тұратын, оқыту жүйесін құрудың мүмкіндігін береді. Қашықтықтан оқыту технологиясын қолдануда оқытушының рөлі арта түседі және өзгереді. Оқушылар оқудың жаңа түрлерін меңгеріп, мұғалімдер бір бейнесабақ арқылы бірнеше сыныпты бір уақытта оқыту мүмкіндігін меңгеруде. Цифрланған Қазақстан бағдарламасы іске асып жатқан кезекте білім беру саласы да жаңа бір қарқынды, қызықты қашықтықтан оқытуға көшу арқылы жаңашылдықтың негізі болды. Қазіргі кезекте әрбір ұстаз қашықтықтан оқытудың рөлін меңгеріп түсіну барысында деп қарастыруға болады. Білім алушылар көп оқу, өзіндік іздену қажеттілігін түсініп, ХХІ ғасырда қажет дағдылардың маңыздылығына көз жеткізеді деген сенімдеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://bilimdinews.kz/?p=122460>
2. «Қашықтықтан оқыту жағдайында білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысын ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар», 2020ж.
3. Демеуова Ләззат, Ғаламдық ойлауға бейімдеу. «Қазақстан мектебі» №12, 2003. -3 бет

ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ЖҰМЫС ПАРАҒЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жаңартылған білім беру мазмұнына көшу - мұғалімдер алдына үлкен міндеттер жүктеуде. Солардың бірі оқушылардың бағдарламаны меңгеруі мен олардың жетістіктерін бағалаудың дәстүрлі тәсілдерін өзгерту. Бағалау жүйесіндегі тиімділігі маңызды көрсеткіштердің бірі орта білім беретін мектептердегі білім беру әрекеттерінің қалай қызмет ететінін, даму жағдайын, білім алушыға, оның нәтижесіне әсер етуін көрсететін білім алушылардың оқу жетістігінің деңгейі болып табылады. Сондықтан білім алушылардың оқу жетістігі деңгейін бағалау жүйесінің қаншалықты сапалы құрылуы білім беру сапасын арттырудың шама деңгейіне соншалықты байланысты[1].

Мұғалім мен білім алушылардың арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін, оқу жетістігінің дамуына, өсуіне тікелей әсер ететін бағалаудың жаңа жүйесі қалыптастырушы бағалау үрдісі енгізілді.

Қазіргі таңда білім беру нәтижелерін бағалаудың жаңа тәсілдерін іздестіру, қалыптастырушы бағалау құралдарын іздеу және енгізу өзекті мәселе болып отыр. Осы орайда, өз іс-тәжірибемнен физика сабағында қалыптастырушы бағалауда интербелсенді жұмыс парағын қолдану ерекшеліктеріне тоқталғым келеді. Сабақ барысында Liveworksheets интербелсенді жұмыс парақшаларымен жұмыс жасауды ұйғардым[2].

Бұл жұмысымның мақсаты:

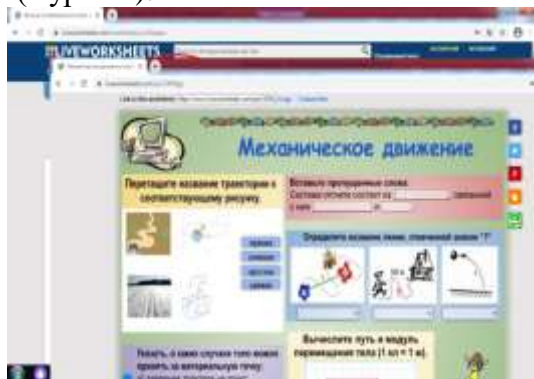
✓ Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын және тақырыпты оқитудың тиімділігін арттыру мақсатында өз тәжірибемде қалыптастырушы бағалау құралдарын белсенді пайдалану.

Міндеттері:

- ✓ Liveworksheets қызметінің құралдарын үйрену;
- ✓ Интербелсенді жұмыс парақшаларын жасау;
- ✓ Сабақтың түрлі сатыларында интербелсенді жұмыс парақшаларын қолдану;
- ✓ Оқушылардың өзін - өзі бағалау қабілетін дамыту.

Liveworksheets оқушылардың оқуын өз бетінше дамыту және қамтамасыз ету үшін көп мүмкіндіктерге ие және оқушы мен мұғалім арасында кері байланыс бере алатын құрал болып табылады. Liveworksheet интербелсенді жұмыс парақша құралдары әртүрлі интербелсенді тапсырмаларды жасауға мүмкіндік береді: сұрыптау, топтастыру, жіктеу, мәтінді, видео, аудио файлдарды, сілтемелерді енгізу және т.б. [4].

Кей жағдайларда өз парақшамды құрастырмас бұрын, басқа да әріптестер құрастырған қосымшаларды қарап шығамын. Себебі әріптестер жариялаған немесе құрған қосымшаларды қарай отырып, өзің құруға талпынған қосымшаға жаңа идеялар алуға, уақыт үнемдеуге болады(Сурет-1).

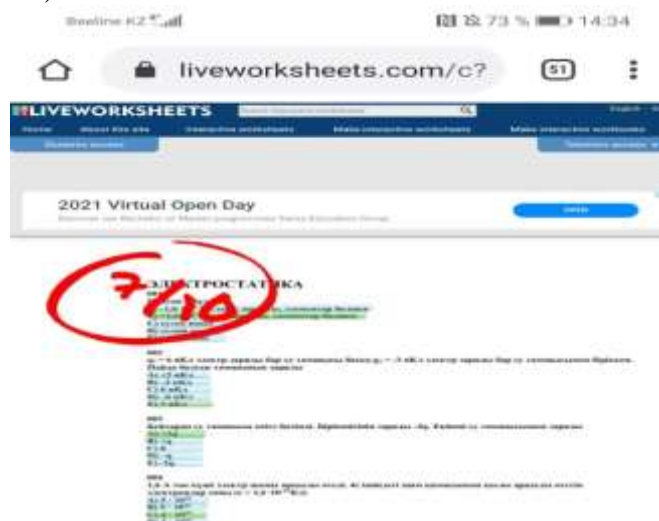

Сурет-1. Физика пәнінен интербелсенді жұмыс парақшалары.

Ұсынылған тапсырмаларды орындау барысында оқушылар өздерінің теориялық білімдерін бірнеше рет тексеруге, білімдеріндегі кемшіліктерді жоюға, тапсырмаларды дұрыс орындауға қол жеткізеді, осылай олардың өз білімдерін өздері бағалауы артады.

Осылайша оқушылар берілген тақырып немесе бөлім бойынша тапсырмаларды меңгерудегі өз жетістіктері туралы кері байланыс алады және қаншалықты жақсы түсінгендігін біледі(Сурет-2).

Сурет-2. Оқушының парақшамен жұмыс нәтижесі

Liveworksheets интербелсенді жұмыс парақшаларын пайдалану арқылы кері байланысты ұйымдастыру нәтижесі:

- ✓ Ұсынылған тапсырмаларды орындау барысында оқушылар өздерінің теориялық білімдерін бірнеше рет тексеруге, білімдеріндегі кемшіліктерді жоюға, тапсырмаларды дұрыс орындауға қол жеткізді, осылай олардың өз білімдерін өздері бағалауы артты.
- ✓ Осылайша оқушылар берілген тақырып немесе бөлім бойынша тапсырмаларды меңгерудегі өз жетістіктері туралы кері байланыс алды және қаншалықты жақсы түсінгендігін білді.
- ✓ Кері байланыс алған оқушылар өздерінің білімін және оқуға деген ынта-жігерін арттыру үшін өз алдына мақсаттар қойды
- ✓ Берілген тапсырмалардың нәтижесін қарай отырып, қай оқушыларға көмектесу керектігін, қандай тақырыпты жеткілікті түрде дұрыс бермегендігін көре алдым. Осы кеткен кемшіліктерді жою үшін қосымша түсіндіру арқылы қайта жұмыс жасадым (Сурет-3).

Сурет-3. Мұғалімнің Liveworksheets арқылы алған кері байланысы

Қорытынды ретінде SWOT-талдауды ұсынамын (Сурет-4).

Сурет-4. SWOT-талда

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІ» ДЕРБЕС БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫ. «Негізгі және жалпы орта мектеп мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық» оқу-әдістемелік құрал, Астана, 2017.
2. <https://www.youtube.com/watch?v=RhzWwcZjWNg> - Секрет формирующего оценивания.
3. <http://marinakurvits.com/liveworksheet/LiveWorksheets>: превратите свои текстовые файлы и картинки в интерактивные материалы.
<https://www.liveworksheets.com/> Интерактивті

Омарова М.М. учитель начальных классов,
 Рахимова Г.Т. учитель начальных классов,
 КГУ «Школа - лицей №101», г. Караганды

ЧЕРЕЗ ПРОБЛЕМНО- ДИАЛОГОВОЕ ОБУЧЕНИЕ – К УСПЕШНОЙ УЧЁБЕ!

Новое поколение детей, растущее в изобилии гаджетов, отвыкло от живого общения, не умеет строить диалог, высказывать свою точку зрения, презентовать свою работу. Этот пробел подтолкнул нас к изучению проблемно- диалогового обучения. Ведь современному миру, который сегодня динамично развивается, требуются люди, готовые к сотрудничеству, умеющие перерабатывать огромный поток информации, коммуникабельные. Поэтому и перед

школой ставится цель подготовить выпускников не только с накопленной суммой знаний, умений и навыков, а новое поколение, готовое к жизни в условиях рынка. На сегодняшний день общество хочет видеть молодежь креативной, умеющей выбирать оптимальные варианты из реальной действительности, стремящуюся к непрерывному самообразованию и грамотному диалогу.

Поэтому в своей статье мы решили поделиться с коллегами, как с начальных классов подводить детей к проблемно- диалоговому обучению. В обновленном содержании образования мы уже давно отказались от пассивного слушателя на уроках. Нам необходим ученик, который говорит, обсуждает и аргументирует. Используемые педагогом подходы имеют существенное значение в той мере, какой эффект они оказывают на обучение. Одним из таких подходов является возможность диалога в классе, который помогает учащимся самостоятельно формировать и развивать собственное мышление. Дети обучаются эффективнее и показывают высокие интеллектуальные достижения, если регулярно вовлекаются в обсуждение, диалог и аргументацию. Ведь только в общении можно рассмотреть точку зрения другого человека. «Зона ближайшего развития» определяет навыки и способности, которые развивает ученик; диапазон заданий, которые он пока не может выполнить самостоятельно. Слово «диалог» означает, что постановку проблемы и поиск решения ученики осуществляют в ходе специально выстроенного учителем диалога. Различают два вида диалога: побуждающий и подводящий.

Ученикам нужна помощь лиц, которые могли бы поддержать их в обучении новому. Данная поддержка включает общение, где речь является главным инструментом обучения. А беседа - неотъемлемой частью успеха в приобретении знаний и приносит большую пользу, так как:

- позволяет ученикам выражать своё понимание темы;
- помогает им осознавать, что у людей могут быть разные идеи;
- содействуют аргументированию учениками своих идей;
- помогает учителям понять, на какой стадии находятся их ученики в процессе своего обучения.

И при всех приведённых доводах, самое главное- у школьников развиваются речевые навыки и повышается уровень мышления.

Обновлённая образовательная программа реализуется на основе конструктивистского подхода к преподаванию и учению, сущность которого заключается в поощрении учащихся для ведения диалога как с учителем, так и друг с другом. Для развития диалога следует проводить активные занятия так, чтобы учащиеся могли размышлять над конкретной темой. Важно продумать такие вопросы, после ответа на которые возникнут новые. Из результатов исследования Алисон Кинг следует, что «умение задавать продуманные вопросы — это тот навык, которому следует учить, поскольку большинство детей привыкло задавать довольно простые вопросы, требующие при ответе небольшого напряжения памяти». Зачем нужны вопросы? Они нужны для того, чтобы ориентироваться в окружающем мире, и тот, кто умеет их задавать, ориентируется лучше, чем тот, кто не умеет. В первую очередь, надо обращать внимание на постановку вопросов высокого порядка, которые ориентированы на применение, анализ и синтез. Потому что при постановке вопросов могут учитываться образовательные потребности учеников такие, как побуждение, апробирование и переориентация. Проблемно-диалоговое обучение дает возможность:

- научить учеников мыслить логично, научно, творчески;
- формировать не просто знания, а знания- убеждения;
- содействует формированию прочных знаний, так как сведения, самостоятельно добытые учащимися, прочно сохраняются в памяти;
- воздействовать на эмоциональную сферу учащихся, формируя такие чувства, как уверенность в своих силах, удовлетворение от напряженной умственной деятельности,
- формировать элементарные навыки поисковой и исследовательской деятельности;

- формировать и развивать интерес к учению.

Благодаря диалогу, обеспечивается более качественное усвоение знаний, учащиеся приучаются мыслить, развиваются интеллектуальные способности. Включение общения учащихся друг с другом в процессе обучения, которое происходит в группах, способствует более полноценному образованию. Обычный стиль разговора в классе, когда учитель контролирует беседу, задаёт важные вопросы, повторяет ответы учеников и высказывает похвалу, не повышает уровень мышления учеников и не развивает их речевые навыки. Ведь именно в начальной школе идёт интенсивное обучение различным видам речевой деятельности – письму, чтению, говорению, слушанию. Для интенсивного формирования речевых навыков младших школьников применяется приём «семь шагов направляемого чтения». Направленное чтение – это интерактивный подход к обучению, используемый с небольшими группами учащихся. Оно помогает учащимся развиваться в качестве самостоятельных читателей с поддержкой со стороны учителя и включает следующие шаги:

1 шаг: обучить школьников азам направляемого чтения. Объяснить ученикам, каким образом можно использовать контекст и картинки в книге в качестве подсказки для понимания истории; при затруднении научить искать в тексте ключевые слова.

2 шаг: разделить учащихся на группы по 4-6 человек. (Если первый класс, то лучше поделить учеников на более маленькие группы – от 3 до 5 человек).

Подобрать текст для направляемого чтения, который бы подходил ученикам по уровню базовых знаний, был интересным, но в то же время имел трудности и загадки, чтобы дети могли применить и развить свои навыки решения проблем и были мотивированы для перехода к следующему этапу чтения.

3 шаг: направлять и контролировать каждого ученика во время направляемого чтения, давая небольшие подсказки-напоминания тем, у кого возникают проблемы при чтении.

4 шаг: научить учеников предугадывать, что в тексте может произойти в следующий момент. Скажите своим ученикам: «Я думаю, дальше произойдет ..., потому что это будет логичным после того, что я только что прочитала и увидела на картинке.» Таким образом, дети научатся делать логические выводы.

5 шаг: ограничить время каждого занятия по направляемому чтению до 15-20 минут, чем младше ученики – тем оно должно быть короче.

6 шаг: объяснить каждой группе, как нужно различать печатные обозначения.

Рассказать, что что обозначают разные знаки препинания, какова продолжительность пауз.

7 шаг: предложить помощь тем ученикам, у которых возникают проблемы при чтении определенных слов или предложений. Повторить с ними базовые правила чтения.

После занятий по направляемому чтению следует задать классу вопросы по прочитанной истории. Это поможет определить, насколько ученики поняли текст. Школьникам постарше – по ходу чтения можно давать подсказки и задавать вопросы по содержанию истории.

Ключевые особенности направленного чтения:

Каждый урок имеет запланированную направленность и стимулирует учиться вместе с учащимися. Школьники работают в группах на протяжении примерно 10-20 минут. Одна ошибка в каждом из десяти слов означает, что текст слишком сложный.

Изучив теорию новых подходов, применив их на практике и, используя в системе на уроках в начальной школе, мы можем говорить о возможностях повышения образовательного уровня младших школьников в учебно-воспитательном процессе. Опережающее образование младших школьников через использование диалога выступает фактором развития речевой деятельности учащихся, так как создаёт условия для его непрерывного образования.

Результаты исследований показывают, что именно диалог занимает центральное место на уроке и способствует интеллектуальному развитию учеников и их результативности в обучении. Интерактивное общение как со взрослыми, так и совместная работа со сверстниками, способствует обучению детей и их когнитивному развитию. Главный

инструмент обучения – это общение, речь. Главная задача учителя- это правильно создать условия и верно выбирать стратегии (способы и приёмы) для достижения поставленных целей.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Мельникова Е. Л. Проблемный урок или как открывать знания с учениками: Пособие для учителя. – М., 2002г., 2006г.
2. Рождественская Л., Логвина И. Формирование навыков функционального чтения. Пособие для учителя.
3. Технология вариативного обучения/под ред. Пикан В.В./ учебно – методическое пособие.: УЦ Перспектива, 2008
4. Интернет ресурсы:
http://school19.tgl.ru/sp/pic/File/2014-2015/uroki/doc_problem_dialog_chursina.pdf

Орлова О.Ю. КГУ ОШ №3, г. Шахтинск
Павлова Н.Ю. КГУ ОШ №6, г.Шахтинск

РАЗВИТИЕ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Речь – это средство коммуникации, которое развивает интеллект, формирует личность.

Одной из важнейших предпосылок полноценного развития ученика и процесса социальной адаптации является правильная речь. Речь - один из видов коммуникативной деятельности человека. Научить детей правильной и красивой речи как устной, так и письменной, - сложная задача, требующая комплексного подхода.

Уровень развития речи значительного числа младших школьников едва достигает необходимого предела, а у довольно многочисленной группы учащихся уровень развития речи явно недостаточен.

Актуальность выбранной темы заключается в том, что образная, яркая, логично построенная речь - основной показатель интеллектуального уровня ученика, поэтому работа над развитием речи младших школьников является важным и необходимым условием для успешного развития и обучения учащихся.

На сегодняшний день учащиеся начальных классов недостаточно говорят на уроках, практически, обходятся отдельными высказываниями, односложными словами «да» и «нет». Речевые упражнения, используемые без системы, как правило, не дают заметного эффекта за короткий срок - нужна долгая, систематическая работа учащихся и учителей. Временные неудачи и срывы не должны пугать ни тех, ни других. Актуальность проблемы, её практическая значимость определили цель, обусловили выбор объекта и предмет исследования.

Исходя из актуальности данной проблемы, была определена цель нашего исследования: определение методов активизации развития речи учащихся начальных классов.

Объектом исследования является процесс развития речи младших школьников. Предмет исследования - методы и приемы развития речи у учащихся начальных классов в системе развивающего обучения.

Задачи исследования:

- изучить научно - методическую литературу по теме исследования;
- выявить особенности развития речи младших школьников;
- проведение опытно – экспериментальной работы по развитию речи у младших школьников в системе развивающего обучения;
- разработать рекомендации для учителей по развитию речи у младших школьников.

Развивая речь учащихся, следует придерживаться чётко определённых характеристик речи. Они же являются критериями оценки устных и письменных высказываний. Основные требования к речи учащихся: содержательность, логичность, точность, выразительность, ясность, правильность

Большинству учеников с языковыми проблемами трудно понимать сложный язык, который используется в классе. В попытках понять, что было сказано, они часто фиксируют внимание на отдельном слове, а не на всём предложении или вопросе. Некоторым ученикам трудно выполнить указания, в котором сразу перечисляется несколько заданий, которые следует выполнить. Их смущает сложность инструкции. Им легче, когда указания разделяют для них на маленькие фрагменты. Поэтому разложить для них по полочкам то, что они должны сделать, означает не только дать им понять, что именно нужно сделать, но и помочь это запомнить [1].

При реализации эксперимента по развитию речи применяли:

- Упражнения, обучающие ребёнка выделять элементы, допустимые лишь в устной речи, и находить им замену в речи письменной;
- Задания, направленные на активизацию словарного запаса ребёнка;
- Упражнения, где ребёнок находит и исправляет различные лексические и синтаксические ошибки;
- Вспомогательные упражнения на этапе подготовки детей к написанию сочинений.

Структура педагогического эксперимента:

- 1) констатирующий эксперимент. Цель: определить уровень развития речевой активности младших школьников;
- 2) формирующий эксперимент. Цель: разработка комплекса разнообразных методов и приемов развития речи на уроках в системе развивающего обучения по развитию речевой активности младших школьников.
- 3) контрольный эксперимент. Цель: проверка полученных выводов и разработанной методики в массовой педагогической практике.

В ходе экспериментального исследования нами использовались следующие методы: тестирование детей; метод наблюдения за процессом обучения детей младшего школьного возраста; метод беседы.

В соответствии с целью проводимого нами исследования на этапе констатирующего эксперимента была поставлена задача определения начального уровня речевой активности младших школьников. Для решения указанной задачи было проведено диагностирование учащихся 2-х классов.

Для диагностики уровня речевой активности младших школьников были разработаны следующие критерии:

- определение понятий речевой активности;
- пассивный словарный запас речевой активности;
- активный словарный запас речевой активности.

Показателем критерия «определение понятий речевой активности» мы определили владение словом при выражении мысли учащихся младшего школьного возраста. Измерение показателей осуществлялось с помощью методики Р.С. Немова [2].

Цель методики – владение словом при выражении мысли учащихся младшего школьного возраста. Учащемуся предлагается дать определения последовательности слов, выбранной наугад из пяти предложенных наборов, к примеру, такой: автомобиль, гвоздь, газета, зонтик, чешуя, герой, связывать, щипать, шершавый, вертеться. За каждое правильно данное определение слова получает по 1 баллу. На то, чтобы дать определение каждого слова, отводится по 30 сек. Если в течение этого времени учащийся не смог дать определение предложенного слова, то экспериментатор оставляет его и зачитывает следующее по порядку слово.

Показателем критерия «пассивный словарный запас речевой активности» было определено развитие и особенности понятийного мышления, сформированность важнейших логических операций.

Цель методики – определение развития и особенности понятийного мышления, сформированность важнейших логических операций.

В качестве стимульного материала ученику предлагаются те же самые пять наборов слов по десять слов в каждом, которые были использованы в только что описанной методике выше. Зачитывается первое слово из первого ряда — «велосипед» и предлагается из следующих рядов выбрать слова, подходящие к нему по смыслу, составляющие с данным словом единую группу, определяемую одним понятием.

Показателем критерия «активный словарный запас речевой активности» было получить комбинированную, психолингвистическую информацию о соответствующем познавательном процессе, включая определения понятий.

Цель методики – получение комбинированной, психолингвистической информации о соответствующем познавательном процессе, включая определения понятий.

Процедура проведения: ученику предлагается любая картинка, на которой изображены люди и различные предметы. Его просят в течение 5 минут как можно подробнее рассказать о том, что изображено и что происходит на этой картинке.

В таблице 1 представлены результаты констатирующего эксперимента в контрольной и экспериментальной группах по разработанным критериям.

Таблица 1

**Уровень развития речевой активности младших школьников
(констатирующий эксперимент)**

Класс	Формы речевой активности	Уровень развития		
		Высокий	Средний	Низкий
Экспериментальный класс	Определение понятий	21 %	33 %	46 %
	Пассивный словарный запас	16 %	27 %	57 %
	Активный словарный запас	12 %	29 %	59 %
Контрольный класс	Определение понятий	26 %	30 %	44 %
	Пассивный словарный запас	17 %	23 %	60 %

	Активный словарный запас	13 %	35 %	52 %
--	--------------------------	---------	---------	---------

Из таблицы видно, что младшие школьники контрольной и экспериментальной групп обладают приблизительно одинаковым исходным уровнем развития речевой активности.

На основе анализа полученных данных нами также была обоснована необходимость комплекса разнообразных методов и приемов развития речи на уроках русского языка на этапе формирующего эксперимента.

В соответствии с целью формирующего этапа эксперимента были поставлены задачи определения итогового уровня развития речевой активности и оценка изменений между начальным и итоговым уровнями сформированности речевой активности в контрольной и экспериментальной группах.

На заключительном этапе формирующего эксперимента было проведено определение итогового уровня развития речи у обеих групп по тем же критериям, что и в констатирующем эксперименте.

Таблица 2
Уровень развития речевой активности младших школьников
(контрольный эксперимент)

Класс	Формы речевой активности	Уровень развития		
		Высокий	Средний	Низкий
Экспериментальный класс	Определение понятий	37%	49%	14%
	Пассивный словарный запас	33%	41%	26%
	Активный словарный запас	37%	53%	10%
Контрольный класс	Определение понятий	30%	43%	27%
	Пассивный словарный запас	25%	30%	45%
	Активный словарный запас	18%	39%	43%

Данные формирующего эксперимента свидетельствуют, что в результате внедрения комплекса разнообразных методов и приемов развития речи в процесс обучения уровень развития определения понятий речевой активности возрос в среднем на 16%, уровень развития пассивного словарного запаса возрос в среднем на 17%, уровень развития активного словарного запаса возрос на 25%.

На формирующем этапе эксперимента нами был разработан и использован комплекс развивающих упражнений по следующим направлениям: словарная работа: изучение тематических смысловых блоков, орфографическое проговаривание, составление словосочетаний, словарный диктант, контекстуальное толкование слов, подбор синонимов и антонимов, конструирование внутренней и внешней речи;

Работа проводилась блоками над словами с непроверяемыми написаниями. Каждый блок вывешивали на неделю в классе. В понедельник: ознакомление с блоком, орфографическое проговаривание, запись слова с выделением орфографии, расстановкой ударения, выяснение значения этих слов, озаглавливание блока. Во вторник: запись по слогам, для переноса. В

среду: составление словосочетаний. В четверг: составление связного рассказа с данными словами, озаглавливание своего текста. В пятницу: словарный диктант.

Таким образом, анализируя результаты проведенной работы, мы можем утверждать, что если подобрать комплекс разнообразных методов и приемов развития речи в системе развивающего обучения, то активизация речевой деятельности школьников будет более высокой. Занимательный материал даёт возможность ученику без особого напряжения усвоить новые для него факты языка.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Методика развития речи на уроках русского языка: Книга для учителя. //Н.Е. Богуславская, В.И. Капинос, А.Ю. Купалова и др.: Под ред. Т.А. Ладыженской - М.: Просвещение, 1991.
2. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. - 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.

*Оспанова Б.Ж.
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
№ 3 ЖББМ, Жезқазған қаласы*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ТӘЛІМГЕРЛІК МҰРАЛАРЫ

Халқымыздың сан ғасырлық тарихында бүкіл қоғамдық-рухани өмірінде әлеуметтік мәні ерекше орын алатын кесек тұлғалы, өрелі азаматтар аз болмағанын ойға салсақ, солардың бел ортасында көзге түсетіні Ы.Алтынсарин дер едік.

Ол шын мәнінде ағартушы, ұстаз, тамаша тарихшы, фольклоршы-этнограф ғалым, тіл білімпазы, осы күнгі жазылған ең алғашқы оқулықтың туындыгері, халық ағарту ісінің шебер ұйымдастырушысы. Ыбырай – өз ақтық демі біткенше қалтқысыз қызмет еткен үлкен ақыл-ойдың, биік саналы сезімнің адамы. Ол өзінің бар күш-қуатын халықты ағарту, жастарды тәрбиелеу қызметіне жұмсады. Ыбырайдың жазушылық қызметінің түп қазығы да сол оқу-өнер, білім мәселесімен сабақтас.[1]

Ы.Алтынсарин бар ғұмырын ұлттық мектеп ашуға, терең білім беретін тәл оқулықтардың болуын мақсат етіп, сапалы оқулық, оқу-әдістемелік құралдар жазуға күш жұмсаған. 1879 жылы өзі ашқан орыс-қазақ мектептері үшін орыс алфавиті негізінде «Қазақ хрестоматиясы» мен «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» атты әйгілі оқу құралдары басылып шықты.[2] Заманымыздың заңғар жазушысы М.Әуезов 1960 жылдың басында жазған «Ы.Алтынсарин – қазақ мәдениетінің зор қайраткері» атты еңбегінде оқу-ағарту, мектеп ашу, оқулық жазу т.б. үлгісін өз қолымен орнатты», - деп оның ағартушылық ісіне әділ де зор баға береді.

Ол қазақ жастарын оқытып, тәрбиелеу ісін ең басты мәселе деп қарады. «Халық үшін қызмет ететін білімді адамдардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып-тәрбиелеу ісінен артық ешнәрсе жоқ», - деп ой түйді. Адамның мінез-құлқының, жеке басының қалыптасуы тәрбиеге байланысты, - деп қараған Ыбырай Алтынсариннің өзінің осы пікірін «Бақша ағаштары» деген әңгімесінде өте орынды келтірген. «Бағып-қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым. Мұнан сен де ғибрат алғайсың, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате істеріңді түзеп, пайдалы іске үйретсем, жақсы түзік кісі болып өсесің, бағусыз бетімен кетсең, сен де мынау қисық біткен ағаштай қисық өсесің», - дейді. Бұл әңгіме арқылы автордың педагогикалық көзқарасын айқын аңғаруға болады. Ыбырай адам мінезін түзеп болмайды, сүйекке біткен мінез, сүйекпен бірге кетеді дейтін теріс көзқарасқа қарсы адамның жақсы, я жаман болуы

тәрбиеге, өскен ортасының игі әсеріне байланысты, адам тағдыры адамның өз қолында, талаптанып, талпынуында, адал ниетпен еңбек етуінде деген қағиданы қуаттап отыр.[2]

Ол өзінің хрестоматияға енгізген әдеби шығармаларының бәрін негізгі педагогтің ісімен тығыз байланыстыра білген. Яғни, хрестоматияға енгізген шығармаларды іріктеуде, біріншіден, әр халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүрлерінен хабар беру принципі көзделсе, екіншіден, оқушыларды адалдыққа, еңбекке, ұқыптылыққа, талаптылыққа тәрбиелеу, адамгершілік жақсы қасиеттерді олардың бойына дарыту көзделді, үшіншіден, жастардың, әсіресе, бастауыш сынып оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беруге тырысты. Мысалы, Ыбырай «Ұлықпан әкім» әңгімесі арқылы ғылымның адам өміріне пайдасын насихаттауды мақсат етсе, Жиренше шешен, Тазша бала әңгімелерін ұсына отырып, оқушыларды тапқырлыққа тәрбиелеуді көздеген. Ыбырай өзінің «Таза бұлақ» әңгімесінде адамның көңілінің таза болуын дәріптесе, «Қыпшақ Сейткұл» әңгімесінде «Еңбекпенен ер көгереді», мұратына жетеді, ал «қарақшының басы жолда қалады», «ұрлық түбі- қорлық» деген ойды қорытады. «Әке мен бала» әңгімесінде еңбекті дәріптеп, «Бай баласы мен жарлы баласында» жалқаулықты айыптап, аңғарымпаздықты, өнерге, еңбекке бейімділікті марапаттайды. Сондай-ақ, Ыбырай «Сименші ханым» әңгімесінде бұдан бес мың жыл бұрын жібек құртының қасиетін танып-біліп, пайдаға асырған Қытай жұртының ханымы Сименшіні; «Данышпан қазы» атты әңгімесінде әділдігімен аты шыққан Алжир жұртының патшасы Бауақасты; «Тәкаппарлық» атты әңгімесінде Америкен президенті Вениамин Франклиннің ақылды қарттан кішіпейілділікті үйренуін; «Талаптың пайдасы» әңгімесінде орыс патшасы І Петрдің жас талапкер баланы тәрбиелеп, атақты суретші етіп шығаруын; «Жомарт» деген әңгімесінде адал еңбекпен мал табуды мақсат еткен араб оқымыстысы Атымтай Жомартты суреттеу арқылы педагог-жазушы, біріншіден, адамгершілік қасиеттерді жастардың бойына қалыптастыруды ойластырып отырған болса, екіншіден «Жақсыда жаттық жоқ», «Жақсы туса елдің ырысы», - деп жастарға үлгі болуымен қатар өнегелі адамдар әр жұртта бар деген ойды білдіруді көздеген. Өзге жұрттың өнеге тұтар ұлы адамдарын бауыр ету – гуманистік ұлы қасиет. Осы асыл қасиетті дәріптеп, жастардың бойына дарытуды Ыбырай да, Абай да ақындық-азаматтық парызымыз деп қараған.[2]

Ы.Алтынсарин өзінің біраз еңбектерін қазақ халқының салт-дәстүрлерінің ерекшеліктерін зерттеп, этнографиялық очерктер жазуға арнаған. Ол 1870 жылы Ресей жағрапия қоғамының Орынбор өлкетану бөлімшесінің тапсыруы бойынша «Орынбор ведомствосы қазақтарының өлген адамды жерлеу және оған ас беру дәстүрлерінің очеркі» мен «Орынбор ведомствосы қазақтарының құда түсу, қыз ұзату және той жасау дәстүрлерінің очерктері» атты екі еңбегін жазып тапсырады. Бұл еңбектер орыс зиялы қауымына қазақ қоғамының әр алуан тұрмыс-салт ерекшеліктері туралы түсінік берген тұңғыш жазба еңбектер еді.

Ыбырайдың қазақ халқының салт- дәстүрлерін зерттеудегі мақсаты дәстүрдің озығы мен тозығын ғылыми түрде талдап, өзінің көзқарасын білдіре отырып, мән-мағынасын ашу, озық дәстүрді тәрбиенің құралы ету еді. Сонымен бірге қазақ мәдениетін, тұрмыс-тіршілігі жөнінде орыс чиновниктері ойлағандай «қазақтардың көшпелі, мәдениетсіз, жабайы халық» емес, «өзіндік мәдениеті, өнері бар халық» екенін білдіру үшін қазақтың салт-дәстүрін арнайы зерттеп, очерк жазған.

Патша үкіметі қазақ даласын қараңғылықта ұстауға тырысып бақты. Олар оқымаған қараңғы елді басқару оңайырақ болады деп санады. Патша үкіметінің осы отарлау саясатының ішкі мәнін терең түсінген Шоқан, Ыбырай, Абай сияқты демократ-ағартушылар халықты қапастан құтқарудың жолы тек өнер-білім деп ұқты.[4]

Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында Ы.Алтынсарин шығармашылығымен таныстырып, яғни әңгімелерін оқытып меңгертуде, оқушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастыруда түрлі әдіс-тәсілдер арқылы төмендегідей тапсырмаларды орындатуға болады. Мысалы, «Қыпшақ Сейткұл» әңгімесінің мазмұнын меңгертуде төмендегідей әдіс-тәсілдер арқылы жұмыс жүргізіледі.

1.«Жоспарды қалай құру керек» техникасын пайдалана отырып,

- А) Әр бөлімде кім туралы (немесе не жайында) және не айтылатыны түсінікті болу үшін жоспардың пункттерінде негізгі ойларды білдір.
- Б) Әңгіменің бөлімдерін мағынасына қарай өзара байланыстыр.
- В) Жоспардың пункттерін айқын білдір: олар сөйлем мүшелері бар сөйлем түрінде құрылу керек.
2. Мәтіннен алған әсерлерінді өз сөзіңмен білдір.
3. Кейіпкер бойындағы үлгі боларлық қасиеттерді «Пирамида» сызбасында түсіндір.
4. Кейіпкерлер моделін жаса.

Кейіпкерлер	Іс-әрекеттерінен үзінді	Қандай мінездің адамы

5. Әңгіме мазмұны бойынша ой-қорытынды шығар, аталған тақырыпты бүгінгі күнмен байланыстыр.

6. Мәтіндегі мәселеге журналист болсаң қандай үн қосар едің? Теледидарда сөйлейтін хабар әзірле сияқты тапсырмаларын орындау арқылы

Ы. Алтынсарин әңгімелерінің тақырыптық-идеялық негізін ашу, кейіпкерлер бейнесіне сипаттама беру, көркемдік ерекшелігіне талдау жасау, сөздік қорын молайту, жазбаша тіл мәдениетін арттыру, өз көзқарасын ауызша және жазбаша көркем, әрі бейнелі түрде жеткізе алу дағдыларын дамыту көзделеді.

Қорыта айтқанда, Ыбырай атамыз өзінің әйгілі, мәнді де мағыналы өсиет өлеңінде білімділік пен надандықтың ара жігін ашып көрсету үшін, жарық пен қараңғылықты қатар ала сипаттайды. Ақын алдымен оқудың пайдасын жарыққа балап: [3]

Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдыңнан
Іздемей-ақ табылар!-

десе, надандықтың мән-жайын:

Оқымаған жүреді
Қараңғыны қармалап,- дейді.

Ақынның ойынша оқу-білім мәңгілік, ол тозбайды, таусылмайды. Сондықтан да, Ыбырай Алтынсариннің ғылыми және әдеби мұраларының бүгінгі жастарға берері мол, асыл мұра екені даусыз. Ы.Алтынсарин өз халқының келешегі үшін жар құлағы жастыққа тимей оқу-ағарту жолында аянбай еңбек еткен, нағыз отаншыл азамат еді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин «Өнер-білім бар жұрттар» Алматы «Жалын» 1991ж
2. «Қазақ балалар әдебиеті» Ш.Ахметов «Мектеп»баспасы Алматы,1974ж
3. «Ы.Алтынсарин тағылымы», «Жазушы» Алматы 1991ж
4. «Ыбырай Алтынсарин» Ә.Ламашев Алматы «Ана тілі» 1991ж.

Оспанова С.А. учитель
русского языка и литературы
СШ №27 г.Караганда

СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Ы.АЛТЫНСАРИНА

Основой любого успешного развивающегося общества является образование. Образование во все времена было важнейшим фактором экономического, социального и духовного прогресса общества, поэтому вопросы просвещения всегда актуальны.

В этом году исполняется 30 лет Независимости нашего суверенного Казахстана. За это время наша страна выходит на новый уровень научно-технического, информационного, политического, экологического и духовного обеспечения. Эти приоритеты в жизни нашего государства требуют пристального внимания к системе образования и его качеству. А современное казахстанское образование – продолжение наследия выдающегося казахского просветителя Ы.Алтынсарина, ведь не зря его называют учителем XXI века. «Школы – это главные пружины образования казахов, – писал Ибрай Алтынсарин еще в 1871 году, –... на них и в особенности на них надежда, в них же будущность казахского народа». [1] Он был педагогом-новатором и организатором новых школ, этнографом, фольклористом, поэтом, прозаиком и переводчиком произведений русских классиков. Обращение к исторической основе воспитания, осмысление исторического и педагогического наследия - это приобщение подрастающего поколения к человеческим идеалам. Вся жизнь Ыбрая Алтынсарина — пример для всех, кто жил и живет после него. Его педагогическая и общественная деятельность заложили начало становлению современной системы образования Казахстана, ведь по его инициативе и при его непосредственном участии в Казахстане была создана сеть народных светских школ. Ы.Алтынсарин не только открыл школы, но и оснастил соответствующими учебными пособиями, также он понимал, что грамотный учитель создаёт фундамент народного образования. [2]

Два последних года были тяжелыми для всего мира, пандемия COVID-19 привела к крупнейшему сбою в функционировании системы образования, который затронул всех, кто так или иначе связан с просветительской деятельностью. И учителя, и ученики столкнулись с трудностями, которые послужили знакомству с новыми реалиями и стимулом для инноваций. Для обеспечения непрерывности процесса обучения и профессиональной подготовки применялись новаторские подходы, осваивались технологии и были разработаны методы дистанционного обучения. Стоит отметить, что все случившееся также послужило напоминанием об основополагающей роли учителей. Именно мы даем знания, учим критически мыслить, обдумывать информацию, дискутировать. Но, по моему мнению, обучение по интернету – не подходящая среда для достижения данной цели. Сложно заразить аудиторию любовью к предмету, установить рабочий контакт, если ты преподаешь предмет виртуально. Мы социальные создания, и ученики лучше учатся и усваивают информацию при обычном общении, а не перед искусственной средой - компьютером. Я убедилась в этом, вернувшись в текущем учебному году к офлайн обучению. В учениках тоже чувствовалось рвение к знаниям. Школьная жизнь помогает им в социальном плане, они становятся более уверенными в себе и независимыми, учатся работать в команде и распределять свое время.

Я прекрасно понимаю, что если мыслить глобально, пандемия своего рода пробный урок. Существует мнение, что модель образования «доковидного» периода устарела и что рано или поздно мы перейдем к новым методам обучения. Но ведь эта модель преподавания подходит, скорее, к высшему образованию, нежели к базовому, где формируется человеческая личность. Есть ученые, которые считают, что полученные таким образом навыки были необходимы в далеком прошлом и эти знания нужны для выполнения заданий, которые в ближайшем будущем будут выполнять роботы. Если эпоха индустриального развития дала нам понятие очного обучения, как золотого стандарта, где обучение проходит в классе и ученики сидят перед учителем, то новые реалии дали нам шанс освоить новые запасные методы подачи информации. Ценность личного общения между учителем и учеником в том, чтобы сразу понять, если ученик что-то не освоил. Педагоги со стажем - это психологи без диплома. Из дня в день мы учимся считывать по взгляду каждого ученика все его намерения и пожелания.

Конечно, обучать по интернету проще. Можно даже пойти дальше и записать урок на видео, показывать нескольким поколениям учеников. Ведь по оценкам экспертов, в

ближайшие годы мы можем столкнуться с острой нехваткой педагогов и этот опыт нам может пригодиться. А это, в свою очередь, привлекает наше внимание к другой актуальной проблеме – престижу статуса педагога. Если в прошлом веке учитель был светочем знаний, то в этих реалиях этот фокус переместился на глобальную сеть интернет, а именно социальные сети. По мнению подрастающего поколения, все можно «прогуглить». То есть, мы-учителя и интернет являемся конкурирующими звеньями одной цели – подачи информации. Но на то они и дети, чтобы не знать, что полученные таким образом знания, не дадут им функциональную грамотность – это не то же самое, что «обычная» грамотность. Такие дети вполне могут выучить наизусть периодическую таблицу Менделеева, однако не смогут применить полученные знания в повседневной жизни, чтобы в будущем быть профессионалом и преуспеть как личность и гражданин. Для этого и необходим золотой стандарт. Но уже сейчас мы совмещаем смешанный подход, то есть онлайн и офлайн обучение.

Реализация индивидуального наставничества, преподавания непосредственно «вживую», оказывает помощь в учебной деятельности и показывает значимость искреннего и заботливого отношения учителя к ученику с взаимной ответственностью каждой из сторон. Такая прочная база позволяет педагогу поддерживать ученика в укреплении уверенности в себе, преодолении им трудностей и мотивацию к образованию. Доверительные отношения помогают ребенку подготовиться ко взрослой жизни. Годы моей профессиональной деятельности показали, что ученики ценят тех педагогов, которые ставили перед ними сложные вопросы и подталкивали к их решению.

Какими бы современными не были методы образования, важно отметить, что традиционное обучение, заложенное Ы.Алтынсариным, является основой, фундаментом просветительской деятельности. Мы можем отрицать прошлое, однако не можем отрицать того, что, благодаря этим архаичным методам, мы добились цифрового скачка в обновленной системе образования. Одно не исключает другого.

И. Алтынсарин ценил хорошего учителя дороже всего на свете. В настоящее время ценность хорошего педагога сохраняется. Однако его профессиональная подготовка претерпевает изменения. [3] Преподавателю необходимо не только обладать предметной и методической подготовкой, сохраняя отечественные педагогические традиции, но и интегрировать их с современными требованиями общества, способствующего помочь учащимся в выстраивании ими индивидуальных образовательных траекторий. В последний год специальной задачей учителей выступала рефлексия педагогической деятельности (собственной и коллег), результаты которой могут служить как основой для дальнейшего профессионального развития, так и для обоснования новых традиций, обеспечивающих успешное приобщение молодого поколения к культуре цифровой эпохи.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Эфиров А.Ф. ИбрайАлтынсарин: жизнь и педагогическая деятельность. – Алма-Ата: Учпедгиз, 1949. – 47 с.
2. Бережнова Е.В., Машкина О.А. Функции образования как социального института становления личности // Вестник Владимирского государственного университета имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых. – 2018. – № 35 (54). – С. 9.
3. [Белоусова, В. Роль и место Ибрая Алтынсарина в истории казахского народа / Челябинский государственный университет. Костанайский филиал. – Костанай, 2002. – С. 19.](#)

ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ НА СОВРЕМЕННОМ УРОКЕ

Введение критериальной системы оценивания изменило стиль наших уроков. Учитель должен научить детей находить информацию и работать с ней, оценивать свои достижения и ставить перед собой задачи, с помощью которых они смогут достичь целей. Чтобы помочь учащимся определить уровень, на котором они находятся на данном этапе обучения, наметить дальнейшие действия, а также мотивировать их, проводится формативное оценивание. К сожалению, многие педагоги видят и используют на своих уроках мало форм формативного оценивания, таким образом, не раскрывая полностью потенциал обучающихся и не заинтересовывая их. Необходимо использовать разные виды формативного оценивания. Особо интересным является оценивание, где будут использованы гаджеты и интернет.

В данной статье мы хотим поделиться с Вами своими взглядами на современные технологии, которые придут нам на помощь в проведении формативного оценивания. Мнение создалось в процессе знакомства с программами и использования их на практике.

Первым ресурсом, с которым мы бы хотели вас познакомить, является приложение «Плискерс». Это приложение позволяет мгновенно оценить ответы всего класса и упростить сбор статистики. Для работы с данным приложением вам потребуется зайти на одноименный сайт и зарегистрироваться (удобнее всего это делать через ваш действующий мобильный аккаунт). Программа сопровождает вас в течение всей первой сессии на сайте. Первыми шагами на сайте являются создание списка своего класса и первого сета (теста из 5 вопросов, большее количество, к сожалению, платно). Следующим шагом будет скачивание особых наборов карточек, пронумерованных и содержащих на каждой своей стороне букву – вариант ответа на тест (очень удобно подписать эти карточки на обратной стороне, причем один набор карточек можно использовать на все свои классы, только важно соблюдать нумерацию учащихся).

Приложение «Плискерс»

После этого вам останется только скачать мобильное приложение «Plickers» в Play Market на свой телефон. Во время демонстрации сета на каждый ваш вопрос учащиеся поднимают карточки нужной стороной вверх, а вы сканируете их ответы своим телефоном. Вся статистика по каждому ребенку и по каждому вопросу приходит вам в личный кабинет. Огромный плюс сервиса — он не требует от детей наличие гаджетов с выходом в интернет.

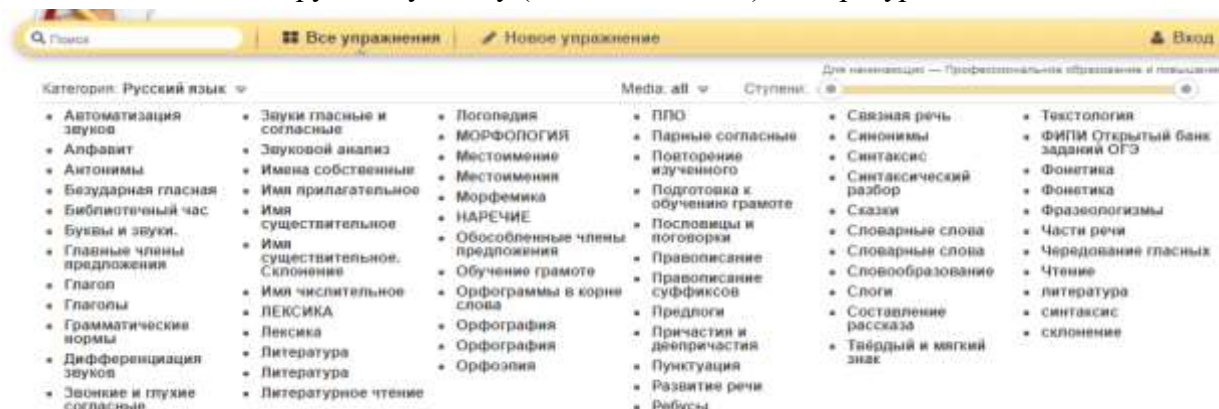
Неудобства данного сервиса для нас следующие:

1. Ограниченное количество вопросов в каждом сете (не более 5, большее количество только через платную подписку, которая составляет порядка 4000 тг в месяц);
2. Интерфейс на английском языке, который хоть и переводится автоматически браузером, но все равно доставляет неудобства;

3. Сложности в освоении (потратили порядка 5-6 часов на освоение).

«Plickers» мы использовали как на уроках русского языка и литературы, так и математики. Сеты – обычные тестовые задания с четырьмя вариантами ответов. На уроках русского языка – отработка орфографии, пунктуации, грамотности чтения, на уроках литературы – знание текста, характеристика героев, на уроках математики сервис прекрасно подходит для оттачивания навыков устного счета, формул. Исходя из опыта работы с «Plickers», эффективнее всего проводить тестирование в качестве повторения изученного ранее в первые 5-10 минут урока, т.к. необычная форма работы с изученным материалом мобилизует детей и дает прекрасный психологический старт для дальнейшего урока.

Следующим онлайн-сервисом для формативного оценивания мы бы хотели назвать сервис «LeaningApps». Это конструктор для разработки интерактивных заданий по разным предметным дисциплинам. У данного сервиса два несравненных преимущества: он полностью бесплатен и обладает огромной базой уже созданных интерактивных заданий по различным предметам, в том числе и русскому языку (как Я1, так и Я2), литературе и математике.

Сервис LeaningApps

Сервис позволяет также создавать свои задания по стандартным шаблонам, которые более чем разнообразны: «Найди пару», «Классификация», «Хронологическая линейка», «Сортировка картинок», «Викторина», «Заполни пропуски», «Кто хочет стать миллионером», «Пазл», «Кроссворд» и др..

Также сервис «LeaningApps» позволяет зарегистрироваться не только самому, но и зарегистрировать всех своих учеников, отправлять им задания, проводить мониторинг с анализом ошибок.

Задания этого сервиса позволяют в доступной, игровой форме провести формативное оценивание, написать комментарий каждому учащемуся лично через обмен сообщениями непосредственно на самом сайте. Исходя из опыта работы, следует отметить, что использование данной платформы позволяет улучшить взаимоотношения с учащимися, а главное встать с ними на одну ступень в использовании интернет-ресурсов.

Работа с данным сервисом на уроках нам представляется проблематичной. Во-первых, все задания ученик должен выполнять индивидуально, за исключением заданий «Байга», к которому подключаются сразу два учащихся и соревнуются в знании определенного правила (правописание корней с чередованием, преобразование неправильных дробей, сокращение дробей и т.д.). Во-вторых, у каждого учащегося должен быть гаджет с прямым выходом в интернет. Поэтому простой демонстрации задания на экране проектора недостаточно. Как найти выход? На уроках в классах, где подавляющее большинство учащихся имеют телефоны с интернетом, мы даем ссылку на задание (дети без интернета выполняют задания на головном компьютере по очереди, хотя их остается всего 2-3 человека). В классах, где большая часть детей имеет доступ к интернету только из дома, мы ставим задания на рассылку в качестве домашнего задания по выбору. Дети с большим интересом выполняют эти интерактивные задания дома в течение нескольких минут, а в школе делятся потом своими успехами. Поиграть с компьютером «по делу» для них намного интереснее, чем в тысячный раз выводить

очередное упражнение из учебника. А учитель, в свою очередь, получает выполненное домашнее задание с уже проведенной работой над ошибками (сервис не пропустит неправильный ответ, ребенок будет подставлять ответы, пока не найдет правильный).

И завершать нашу галерею ИКТ инструментов для формативного оценивания будет игровая обучающая платформа «Kahoot!». Данная платформа представляет собой сервис для создания ярких, красочных заданий в форме викторины. «Kahoot!» очень удобен в использовании. Для регистрации и создания первой викторины у нас ушло порядка 30-35 минут.

Для использования данного сервиса есть ряд условий.

1. Учитель заранее готовит викторину на сайте.
2. В классе викторина демонстрируется на большом экране непосредственно с сайта через интернет.
3. У каждого ребенка должно быть устройство с выходом в интернет.
4. Учащиеся подключаются к игре учителя либо через приложение на телефоне, либо непосредственно через веб-браузер посредством пин-кода игры.

*Игровая
обучающая
платформа*

Kahoot

«Kahoot!» очень напоминает «Plickers», о котором говорилось выше. Хотя есть ряд существенных отличий. Количество вопросов в «Kahoot!» не ограничено вашей платежеспособностью. Опрос превращается в игру, где учитывается не только правильный ответ, но и скорость его внесения. После ответа на каждый вопрос появляется статистика, в которой отображаются только ник-неймы первых трех участников, но не отображаются последние места (что несомненно важно для создания «ситуации успеха»).

Данный сервис, как показывает наша практика, наиболее эффективен на уроках обобщения изученного материала. Играм «Kahoot!» можно посвятить как целый урок, так и отдельный его этап. В последние годы популярной формой уроков обобщения стал квест. Если заменить организаторов, стоящих на ключевых постах, компьютерами с пин-кодами отдельных игр «Kahoot!» по разным темам, то вы сможете сделать свой урок незабываемым приключением для учащихся, в котором вы будете для детей не просто контролирующим органом, а человеком, который в мире развития технологий может научить их новому и «по-новому».

Таким образом, мы пришли к выводу, что использование различных интерактивных онлайн-сервисов на уроках способствует повышению учебной мотивации, улучшению процесса, запоминания новых слов, созданию ситуации успеха, повышению качества знаний, интеллектуальному творческому развитию учащихся, восполнению дефицита источников учебного материала, объективной оценки знания и умения в более короткие сроки.

(из опыта работы)

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА КАК УСЛОВИЕ НА УСПЕХ

В современном мире требования к образованию кардинально меняются. Школа должна подготовить человека думающего и чувствующего, который не только имеет знания, но и умеет использовать эти знания в жизни, который умеет общаться и обладает внутренней культурой.

Коммуникативная компетенция – это ключ к успешной деятельности и ресурс эффективности и благополучия будущей жизни. Это одна из ключевых компетенций, необходимых человеку для достижения успеха в его дальнейшей деятельности.

Владение коммуникативными компетенциями делает возможным реализацию собственных талантов и способностей, саморазвитие и самосовершенствование личности.

Коммуникативные способности - это вид способностей, проявляемый в сфере общения и способствующий успешности человека в разнообразных областях деятельности. [1].

Обучение на уроках художественного труда в современных условиях означает формирование у учащихся функциональной грамотности, т.е «способности человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней. Функциональная грамотность есть уровень знаний, умений и навыков, обеспечивающий нормальное функционирование личности в системе социальных отношений». [1]

Для формирования этих знаний, умений и навыков я использую методы, которые ориентируют на устную коммуникацию. Это диалоги, доклады и сообщения, учебные проекты, проведение опросов, бесед, интервью, обсуждения, дискуссии, тренинг общения, выступление на защитах учебных проектов, выступление в качестве ведущих на мероприятиях, вечерах и т.д.

Одной из моих задач при формировании коммуникативной компетентности является организация таких условий, при которых учащиеся приобретают навыки и умения, соответствующие высокому уровню общения.

Способности к общению включают в себя:

- желание вступать в контакт с окружающими;
- умение организовать общение, включающее умение слушать собеседника, умение эмоционально сопереживать, умение решать конфликтные ситуации;
- знание норм и правил, которым необходимо следовать при общении с окружающими.

В процессе коммуникации перед учащимися возникает необходимость договориться, заранее спланировать свою деятельность. Происходит становление субъективного отношения к другим детям, т.е. умение видеть в них равную себе личность, учитывать их интересы, готовность помогать. Общаясь со сверстниками, учащиеся учатся управлять действиями партнера, контролирует их, показывает собственный образец поведения, сравнивает других ребят с собой.

Как известно, все, чему обучается человек, он приобретает для того, чтобы использовать в предстоящей деятельности. Готовить учащегося к участию в процессе общения нужно в условиях общения, созданных в классе. Это и определяет сущность коммуникативного

общения, которая заключается в том, что процесс обучения является моделью процесса общения. [2]

Сегодня нужен человек гибкий, способный меняться (менять место работы), мобильный (быстро обучаемый), легко находящий контакты с другими людьми, способным иметь свою позицию и защитить ее. Поэтому я стараюсь готовить своих учеников к переменам.

Первым приоритетом образования сегодня академик Краевский считает ориентацию на целостную личность ученика, т. е. это та личность, в которой есть все:

- единство знаний (интеллект);
- собственно-личностные или социально значимые характеристики.

К ним относятся:

- коммуникативный опыт;
- опыт самореализации;
- опыт принятия решений;
- опыт мобильности. [3]

В современном мире преимущество получают те люди, которые умеют комбинировать знания из разных отраслей науки, не просто обладают набором интересных и важных знаний, а обладают тем, что сегодня называют *soft skills* (мягкие навыки), обладают и креативным, и плановым, и другими видами мышления, когда человек вырабатывает для себя целый маршрут по жизни приобретения новых и новых знаний.

Абсолютные конкурентные преимущества получают те, которые могут не только думать по-современному, но те, кто накапливает знания из совершенно разных областей науки, могут их комбинировать и эффективно применять для решения стоящих перед всем миром задач.

И если для сферы образования сегодня стали понятными такие инструменты как робототехника, Lego-конструирование, 3D-моделирование, то следующий уровень базовых навыков, требуемый обществом, это *soft skills*.

Сейчас интерес к *soft skills* и потребность в них стали ещё сильнее. Технологии развиваются так стремительно, что полученные знания очень быстро устаревают, поэтому успешным становится не тот, кто много всего выучил, а тот, кто умеет быстро учиться, эффективно приспосабливаться под новые условия и находить нестандартные решения.

Soft Skills (мягкие навыки) - это коммуникабельность, уравновешенность, креативность, умение подстроиться под ситуацию и быстро среагировать в нестандартных обстоятельствах.

В отчете о будущем профессий, сделанном недавно на Всемирном экономическом форуме в Давосе, назван список тех навыков, которые будут самыми нужными в будущем.

1. Комплексное многоуровневое решение проблем
2. Критическое мышление
3. Креативность
4. Лидерские навыки (умение управлять людьми)
5. Взаимодействие с людьми
6. Эмоциональный интеллект
7. Формирование собственного мнения и принятие решений
8. Ориентированность
9. Умение вести переговоры
10. Гибкость ума

Из этого списка видно, что одна половина навыков связана с умением общаться, договариваться, управлять и понимать людей, а другая половина связана со способностями мозга: умением быстро соображать, видеть суть, придумывать решение проблем, генерировать новые проекты и идеи.

Собственно, все эти навыки уже востребованы сейчас, а через несколько лет они станут еще популярнее. Изменения в системе образования должны быть эволюционными. Жизнь меняет образование, и учащимся, родителям, педагогам необходимо вовремя сориентироваться в вызовах нового времени.

Система навыков XXI века предполагает, что обучающие будут:

- выполнять комплексные и оригинальные задания, для многих из которых нужна работа в команде, распределение ролей в коллективе, совместное планирование;
- следовать индивидуальной образовательной траектории, соответствующей интересам и качествам каждого конкретного ученика;
- учиться использовать имеющиеся у них компетенции и знания для самостоятельного усвоения новых знаний, поиска новой информации;
- применять в процессе обучения доступные современные технологии, которыми им предстоит пользоваться и во взрослой жизни;
- получать поддержку от старших наставников, обсуждать с ними свои успехи и неудачи, планировать свой образовательный маршрут.

Таким образом, современные выпускники всегда будут опережать технологии, активно использовать их и наблюдать за их развитием не со страхом, а с интересом - потому что технологии только для того и развивают, чтобы человек с их помощью мог улучшить свою жизнь и повысить эффективность своей работы.

Поэтому я в своей работе стремлюсь развивать у учащихся следующие навыки.

- Навык эффективного общения.
- Умение работать в команде.
- Понимание влияния новых технологий на работу.
- Способность мыслить критически и не бояться высказывать свое мнение.
- Умение управлять собой.

Нужно учесть, что развитие любых soft skills требует времени. Некоторые профессиональные навыки можно приобрести буквально за несколько дней (хотя многие из них специалисты оттачивают годами). А в случае с гибкими навыками процесс почти всегда долгий: нескольких дней точно не хватит, чтобы научиться общаться иначе, чем вы привыкли, или чтобы начать уверенно анализировать информацию, если раньше вы в этом были не очень сильны. И так почти со всеми soft skills. Потому что многие из этих качеств связаны с нашими глубинными привычками и установками, а их изменение требует времени.

Для всех очевидно, что современное образование должно ориентироваться на развитие гибких навыков, многие из которых - врожденные и присущи каждому ребенку, но их нужно развивать и совершенствовать, так как большинство детей волнуются, переживают, чувствуют себя неуверенно, когда попадают в новую социальную ситуацию, когда выполняют новые задачи. Они ищут помощь и поддержку у друзей, родителей и, конечно же, учителей.

Главная цель педагога сегодня - обеспечить любому ребенку тот уровень развития, который позволит ему быть успешным при обучении не только в школе, но и в течение всей жизни. Поэтому задача развития гибких навыков особенно актуальна в нашем быстро меняющемся мире.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Азимов Г., Жукин А. *Новый словарь методических терминов и понятий*. - М.: Издательство ИКАР. 2009. стр.342
2. Быстрова Е.А. Коммуникативная методика в преподавании// Русский язык в школе, 200
3. Краевский В. В. К 774 Общие основы педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 256 с.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ-ЛИЦЕЯ № 101

Читательская грамотность – первая ступенька к освоению естественно-научной, математической, информационной и других видов грамотности. Так как современный человек за 1 месяц получает и обрабатывает столько же информации, сколько житель XVII века за всю жизнь, то очевиден факт, чтобы не потеряться в потоке информации, быть в курсе событий («кто владеет информацией, тот владеет миром»), читать сегодня надо быстро и при этом осознанно. Поэтому читательская грамотность, то есть способность человека к считыванию и пониманию, логическому осмыслению различных форм письменной речи, рассматривается как один из самых важных параметров готовности к жизни в современном обществе.

Однако анализ состояния грамотности чтения казахстанских школьников говорит о снижении качества этого важного аспекта, негативные последствия которого отражаются на всех сторонах учебной практики школьников.

Среди причин такого положения дел можно назвать следующие:

- влияния средств массовой информации;
- рост числа неблагополучных семей, в которых родители не заинтересованы воспитанием ребёнка в целом и культуры чтения в частности;
- недостаточное время совместного чтения родителей и детей вследствие занятости взрослых членов семьи;
- отрицательным фактор, по нашему мнению, выступает высокая стоимость детских книг.

Среди перечисленных факторов имеют место как объективные, на которые школа не может влиять, так и субъективные, которые педагоги могут исправить силой своих опыта и авторитета у детей и родителей.

В школе-лицее имеется опыт участия учеников к международным исследованиям: пятнадцатилетние школьники в 2012, 2015 и 2018 годах принимали участие в исследовании PISA, выпускники начальной школы в 2016 году - в исследовании PIRLS. В обоих исследованиях одна из задач – выявление различий читательской грамотности национальных систем образования. К сожалению, в 2018 году казахстанские школьники в исследовании PISA показали снижение по всем видам грамотности, в том числе на 40 баллов по грамотности чтения.

Практика показывает, что разовыми мероприятиями устранить имеющуюся проблему невозможно.

Основные принципы, которые должны быть положены в основу работы по повышению читательской грамотности, следующие:

- системность;
- учет сензитивных периодов развития;
- высокая мотивированность;
- рефлексивность;
- сотрудничество;
- диалогичность.

При организации учебного процесса, направленного на развитие читательской грамотности, можно рассмотреть два возможных варианта.

Первый – внести в сетку часов инвариантного компонента дополнительный час на отработку навыков быстрого и осознанного чтения.

Второй – применять приемы, направленные на развитие грамотности чтения при изучении художественных произведений на уроках литературы и информационных текстов на уроках истории, географии, биологии, самопознания и т.д.

Первый вариант нас не совсем устраивает, так как вариативная часть учебного плана не может удовлетворить все заказы на дополнительное образование, которые поступают от детей и родителей. Однако мы предусмотрели и этот путь. Учителями русского языка и литературы разработана программа тридцатичетырехчасового факультатива для учеников 6 класса. В программе описана структура проведения занятий, даны методические рекомендации по применению упражнений, приемов и тренингов, способствующих развитию грамотности чтения, предложены сплошные и несплошные тексты для чтения и анализа, подобранные в соответствии с принципом сензитивности. Так каждое занятие состоит из трех частей.

В начале занятия в течение 5-7 минут отрабатывается техника чтения в виде тренингов «Таблица Шульте», «Числовая пирамида» и др. На этом этапе урока работа может быть организована в парах. Ученики засекают время выполнения задания, контролируют, чтобы выполнялись условия проведения тренинга, заполняют протокол. Этот этап можно провести и индивидуально. Тогда все перечисленные процедуры ученик выполняет самостоятельно. В этом случае ученик должен проявлять высокую самооценку и самоконтроль.

Вторым этапом является отработка навыка быстрого чтения. Для этого применяются следующие техники: «Зеленая точка», «Полиэтиленовая пленка», «Большой палец», «Пожар», «Стих», «Музыка», «Карандаш» и другие.

Третий этап – работа над содержанием читаемого текста. Педагог может использовать различные активные формы: представление текста в виде рисунка или схем; «Рамочная цепочка»; «Пятистишие»; «Найди соответствие»; «Да/ Нет»; «Перефразирование» и другие.

Второй вариант предполагает включенность всех педагогов в процесс развития грамотности чтения учащихся. Самостоятельное изучение учебного материала на уроках, представленного в учебниках в виде сплошных или несплошных текстов, осуществляется учеником с применением одной из техник, которую задает учитель. Таким образом, в течение всего учебного процесса, а не только на одном занятии, осуществляется работа над увеличением объема внимания и памяти, расширением периферического поля зрения, устранением таких помех, как повтор слов, движение языка, проговаривание слово и другие.

Освоить и применить такой подход в развитии грамотности чтения учителям помог опыт участия в международном проекте «Педагогика 21 века» и в проекте «Зеленая улица читательской грамотности», которыми руководил доктор педагогических наук, PhD Рудик Г.А.

Дальнейший виток эта работа получила с запуском школьного проекта «Профессионально-личностная готовность педагогов к развитию функциональной грамотности младших школьников» под руководством Ибрагимовой Г.К., заведующей кафедрой, PhD. Школьная практика и педагогическая наука принесли свои результаты: количество учеников читающих выше нормы увеличилось на 13%, количество учеников, допускающих повтор слов и слогов, уменьшилось на 16%, количество учеников, которые могли дать характеристику литературных героев, определить главную мысль произведения, увеличилось на 14%.

Как мы уже отмечали, один из принципов работы в направлении развития грамотности чтения – системность. В данную систему мы включаем:

- уроки языка и литературы;
- уроки других дисциплин;
- внеклассные занятия в том числе проектную деятельность;
- совместную работу с родителями в рамках проекта «Одна семья – одна книга».

Особое место в повышении мотивации к чтению занимает школьная библиотека, которая в соответствии с современными требованиями в этом учебном году преобразована в медицентр. Для облегчения поиска нужной книги установлены программы «MarcSchool» и

«All My Books», обновлен книжный фонд. Медиацентр – это новая форма общения с читателем. Здесь имеется возможность работать с книгой в бумажном и цифровом форматах, прослушать аудио материалы, посмотреть видео по интересующей теме.

Пространство медиацентра разбито на микроучастки, так называемые зоны: для просмотра и прослушивания электронных материалов; для творческих дел и отдыха; дискуссионная зона, где проводится защита проектов и заседания дебатных клубов; уголок библиотекаря. Благодаря современному подходу к организации библиотечного обслуживания увеличился приток читателей всех возрастов.

Таким образом, системность в работе, привлечение передового опыта, грамотное научное руководство со стороны педагогов-ученых и собственная педагогическая практика – это те рычаги, которые помогут решить проблемы грамотности чтения и дадут ей «зеленую улицу».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

Психологические принципы быстрого чтения. Ленинград.,1978.

1. Зайцев В.Н., Резервы обучения чтению. М.:1991г.
2. Андреев О.А, Хромов Л.Н. Учитесь быстро читать. М.,1991
3. Логвина И. и Рождественская Л., Формирование навыков грамотности чтения. Книга для учителей. Тарту. 2012.
4. Рудик Г.А., Шакирова Д.М., Белошниченко Е.В. Инжиниринг процесса обучения в координатах таксономии Блюма и европейских компетенций. Микрогид в схемах и примерах. Костанай, 2011. с.200.
5. Рудик Г.А., Шакирова Д.М., Рудик Е.И. Малая энциклопедия учения (100 плюс). Пособие для учащихся, студентов, педагогов и все тех, кто обучается на протяжении всей жизни. Монреаль.2012.

*Э.Н.Рамазанова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«№12 жалпы білім беретін мектебі» КММ, Шахтинск қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ – БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕНІҢ БАСПАЛДАҒЫ

Бүгінгі күні педагогика саласындағы жаңашылдық, қарқынды дамып келе жатқан технология, педагогикалық тәжірибе туралы көп айтуға болады. Бірақ жаңа нәрсе өзінен өзі пайда бола салмайды. Ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқан, сабақтастыққа айналған құндылықтар, идеялар бүгінгінің тамыры іспетті. Формасы мен әдістері өзгеріп отырады, бірақ ішкі мазмұны, мән-мағынасы қалады. Адамзаттың адамдық қадір -қасиетті арттыратын педагогика, педагогикалық және адамдық бақытқа ие болу және педагогикадағы гуманистік принциптерді дамыту, адам мен оның мүмкіндіктері үшін үздіксіз күресу, әр баладағы бар болмысты анықтау және дамыту - әр кезеңде жүріп отырған үрдіс.

Дәл осы аталған мәселелер қазақтың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасының өзегі болып табылады, сондай-ақ бүгінгі заманауи педагогиканың қарастыратын жайттары. ҚР Президенті Н.А.Назарбаев 2008 жылы «Болашақ» бағдарламасының стипендиаттарымен кездесуінде «Интеллектуалды ұлт - 2020» жобасын іске асырудың үшінші сәті ретінде жастардың рухани тәрбиесін атап өтуге болады. Жаһандану үдеріс ескере отырып, жас ұрпақтың ұлттық-мәдени құндылықтары мен адамгершілігін нығайта түсуіміз керек. Білім немесе кәсіби дағдылар ұлттық басымдықтарға, адамгершілік құндылықтарға, қоғамдық парыз ұғымдарына, әлеуметтік ынтымақтастыққа және ұрпақаралық сабақтастыққа негізделмесе, шығармашылық күш бола алмайды. Біздің жас

ұрпақ өмірде адамдар мен еліне пайдасы тиетіндер ғана шынайы табысқа жететіні туралы әлемдегідей ақиқатты сөзсіз сіңіруі керек. Қазақстанның тарихы мен мәдениеті- біздің жастарға шығармашылық күш алуға болатын қайнар көздер» деп баса айтқан еді.

Келер ұрпақты тәрбиелеуде, білім беруде теңіз үстіндегі кеменің бағдарындай нақты көз тіккен асуымыз бар:

- Рухани-адамгершілік тәрбие - адамның жоғары құндылықтар туралы хабардар болуы, оларды басшылыққа алу мүмкіндігі, мінез -құлықтың жоғары моральдық, кәсіби және этикалық нормаларын қалыптастыру;
- Патриоттық тәрбие - өз Отанына деген сүйіспеншілік пен адалдықты, ұлы ұлтқа деген мақтанышты, ұлттық қасиетті орындарды құрметтеуді тәрбиелеу;
- Азаматтық ұстаным- құқықтық және саяси мәдениетке, жоғары адамгершілік пен жалпы мәдениетке, айқын азаматтық ұстанымға, Қазақстанның мәдени және тарихи мұрасына құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Міне, осының жарқын куәсі ретінде Ы.Алтынсариннің ерен еңбегін атауға болады, ағартушы отбасылық және мектепте тәрбие берудің негізін қалады десек артық айтқандық емес. Дұрыс күтім жасап, дер кезінде қолдау көрсетпесе ағаштың қисық өсетіні сияқты, адам баласының күн сайынғы қамқорлықта болу керектігін баса айтты. Үнемі қамқор болуы мен дұрыс тәрбие ғана баланың бойында жақсы қасиеттерді қалыптастырады. Ы.Алтынсариннің еңбек етудің адам өміріндегі рөлі туралы ойын өз еңбектерінде жазып, талдаған. Еңбек ету, бейнеттену тақырыбындағы әңгімелері бүгінгі күнде толық маңызға ие болып отыр.

Ы.Алтынсарин қазақ халқының прогрессивті дамуын ағартушылықты енгізумен тығыз байланыстырды, ол ұлттық сананы оятуға тырысты. Білім заңсыздық пен озбырлыққа қарсы күресте халықты шоғырландыратын күші екеніне сенімді болды. Өзінің ақындық шығармашылығында Ы. Алтынсарин осы ойын дамытып, халыққа білім берудің маңыздылығын насихаттады, жастарды білім алуға шақырды. Ағартушы тұсында білімге деген қажеттілікті дәлелдеуге тура келді. Мектеп ашу ғана емес, оқушыларды жинау да қиын болды. Сондықтан балаларға арналған өлеңдер жазып, оларды оқуға шақырады. Олардың ішіндегі бәрімізге белгілі өлең - «Кел, балалар, оқылық!». Бұл өлеңде ғылымның, білімнің адам өміріндегі пайдасы туралы айтады.

Ғасырлар бойы қазақ халқы байлықты тек мал деп есептеген. Басқаға мойын бұрмаған. Бірақ әлдеқайда күшті, нағыз байлық білім екенін Ы.Алтынсарин шығармалары арқылы дәлелдейді, жастарды сендіруге тырысады. Тек білім ғана адамды құдіретті, бақытты ете алады. Ақын «Қнер-білім бар жұрттар...» өлеңінде қазақтарды өркениетті халықтар қатарына жетелейтін білім үшін күресу қажеттілігі туралы оймен де шабыттандырады.

Педагог-ағартушы Ы.Алтынсарин мектептің де рөліне баса назар аударады, тіпті мектептегі мұғалімнің оқу мен тәрбиені іске асырудағы рөліне тоқталады. Өз сөзінде «...мектептер - қырғыздарды тәрбиелеудің негізгі бұлағы, негізгі ерекшеліктері, болашақтағы үміті, келешегі...» деп жазды.

Мектеп ашуды Ы.Алтынсарин барынша мақсат тұтып, онда педагогикалық жұмыстар жасады, бірінші кезекте оқулықтар мен әдістемелік құралдар жазды, мұғалімдік қызмет атқарды. Оның «Қырғыз оқырманы» сол кездегі көптеген мұғалімдер үшін «өмір оқулығына» айналды. Қос тілділік қағидасын енгізген «Қырғыз орыс тілін оқытудың негізгі нұсқаулығы» қазіргі заманғы мектептің тәжірибесінде көптілділік - мемлекеттік, этникалық және халықаралық (ағылшын) тілдері принципімен толықтырылғанын атап өту керек. Ұлы ұстаздың авторлық нұсқаулықтарының мазмұны - бастауыш мектептегі оқу -тәрбие процесінің әдістемелік тірегі болды. Олар өмірден алынған жарқын мысалдармен ерекшеленді, әңгімелер, әңгімелер, өлеңдер, танымдық және тәрбиелік сипаттағы ауызша халық шығармашылығы туындылары қамтылды, оқушылардың қызығушылығын тудырды және есте қаларлықтай болды. Мұның бәрі адамгершілік тәрбиеге, еңбексүйгіштікке, адамдарға, әсіресе қарттарға адамгершілік көзқараспен қарауға ықпал етті, туған жерге, табиғатқа, ұлттық салт -дәстүрге деген сүйіспеншілік сезімін оятты. Ұлы ағартушының білімі

мен тәрбиесі бір мақсатқа біріктіріліп, жан -жақты үйлесімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталды.

Ы.Алтынсарин-қазақ халқының көрнекті мұғалімі және ағартушысы, Қазақстанда бастауыш кәсіптік білім беру жүйесінің негізін қалаушы, оның бастамасымен алғашқы мектептер ғана емес, сонымен бірге олармен екі жылдық мектептер мен қолөнер бөлімдері де ашылды. Сонымен бірге, қазіргі таңда бірқатар мамандықтарда қолданылатын кәсіптік оқыту жүйесіне, оқыту әдістеріне көп нәрсе енгізді.

Ы. Алтынсарин әдебиетті адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды құралдарына жатқызды. Ол әдебиет өмірмен тығыз байланысты болуы керек, оның жақсы және жаман жақтарын көрсетеді, адамдардың санасын оятады және адамгершілік өзін-өзі жетілдірудің жолдары мен формаларын көрсетуі керек деп санады. Әдебиетке қойылатын бұл керемет талабын автордың өзі «Қырғыз оқырманында» толық сақтайды. Ыбырай Алтынсарин шығармашылығының қазақ әдебиеті тарихындағы алатын маңызы зор. Көрнекті ағартушы, педагог, ақын, аудармашы, қазақ реалистік прозасының алғашқы үлгілерін жасаушы Алтынсарин қазақ даласын жоғары мәдени құндылықтар әлеміне таныстырғандардың бірі болды.

Ы. Алтынсарин мұрасы қазіргі уақытқа дейін өз құнын жоймаған. Оның этикалық пайымдаулары, жаңа адамды қалыптастырудағы педагогикалық еңбектері, бәләм мен тәрбие туралы көзқарастары түсінігімізді байыта түсері сөзсіз. Ыбырай Алтынсариннің «Адамгершіліктің негізі - білім мен тәрбие. Тек ұдайы қамқорлық пен адамгершілік тәрбие баланың бойындағы ең жақсы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады, тәрбиелі бала кейіннен құрметті адам болып қала береді» деген пікірі бүгінгі педагогиканың ұстанымына айналған.

Бүгінгі басты міндеттердің бірі - өзінің төл мәдениетінің дәстүрін жақсы білетін, өз халқының тарихын сүйетін ұрпақ - ел болашағына сеніп тапсыруға болатын ұрпақ тәрбиелеу. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері экономикасын нығайтып, әлемге танылып келеді. Елімізде бірнеше тілді еркін меңгерген, заманауи ақпараттық технологияларды меңгерген белсенді және мақсатты жас ұрпақ өсіп келеді. Бірақ олардың туған тарихын, түп -тамырын білмейтін, өзін ұлы дала мәдениетінің мұрагері мен ізбасары ретінде танымайтын халықтың ұмтылысына жат технократ болмауы үшін Ы.Алтынсариннің халықтық педагогикаға негізделген мол мұрасын барыншы білім мен тәрбие саласында іске асыру қажет. Өз халқының рухани құндылықтарын, туған тарихының тағылымын меңгерген жас ұрпақ жаһандану толқынында тұншықпай, түрлі догматикалық ағымдарға қарсы тұра алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Ыбырай Алтынсарин тағлымы» М.Жармұхамедов «жазушы» баспасы 1991 ж
2. «Ыбырай Алтынсарин» Т.Ә.Қоңыратбай «Қазығұрт» баспасы 2003 ж
3. «Ыбырай Алтынсарин» Ә. Дербісәлин «Қазақстан» 1965 ж.
4. «Ы. Алтынсарин тағылымы» Алматы 1991ж.
5. «Ы.Алтынсарин» Алматы 2007ж.
6. А. Фролов. Ибрай Алтынсарин и вопросы профессионального образования. Профессионал Казахстана, №2, 2001.
7. И. Алтынсарин. Киргизская хрестоматия. Оренбург, 1906.
8. Г. Тажибаев. Педагогическая мысль в Казахстане во второй половине XIX века. Алма-Ата, 1965
9. И. Алтынсарин. Избранные произведения. Алма-Ата, 1957
10. Выступление Президента РК Н.А.Назарбаева на встрече со стипендиатами программы «Болашақ». Астана, 30 января 2008 года
11. А. Уразбеков. Этические воззрения Ибрай Алтынсарина. Алма-Ата, 1974
12. Назарбаев Н.А. Стратегия независимости. - Алматы: Атамұра, 2003. - 312 с.

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Әрбір мұғалім өзін мектептің жүрегімін деп есептеп, мектептің жанын кіргізердей дәрежеде болуы тиіс. Өз ісін аса ықыласпен ден қоя отырып, құзырлы мұғалім ретінде баланың жүрегіне білім нәрін себе білуі керек. Оқушының өзіндік және жеке ойлауын қалыптастыру оқушының шығармашылық таланттарын жан-жақты ашып көрсету, сабақ үдерісінде оқушының сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту негізгі міндеттеріміз болып табылады.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдағы өмір сұранысына сай білімі бар, шығармашылықпен жұмыс жасайтын, өзін-өзі дамытып жетілдіре алатын азамат тәрбиелеу оның өзін белсенді жағдайға қоятын жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын тиімді пайдаланумен тікелей байланысты. [1]

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». [2] Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Қазіргі инновациялық технологиялар – білім сапасын арттырудың кепілі. Оны өз дәрежесінде пайдаланудың оқушыны шығармашылыққа төселдіруге ықпалы өте зор. Оқытудың тиімділігін арттыру үшін біз, мұғалімдер қауымы әр сабақта, оффлайн (ассинхронды) немесе онлайн (синхронды) форматтарда болсын, жаңа технологияларды қолдануымыз қажет. Себебі жаңа технологиялардың ерекшелігі – оның оқушыға жан-жақты ықпал етуі. Яғни, тек білімді немесе оқу бағдарламасын меңгертіп қоймай, жеке тұлғаның танымдық қабілеттерін, танымдық процестерін (есту, көру), өзін-өзі дамыту, бекіту, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру, белсенді сөздік қорын дамытуға, өз бетімен білім алуға, ізденуге деген ықыласы мен іскерлігін, оқу-танымдық ынтасын жетілдіру, әрі жеке тұлғаны жан-жақты дамытуға жетелейді. Әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады.

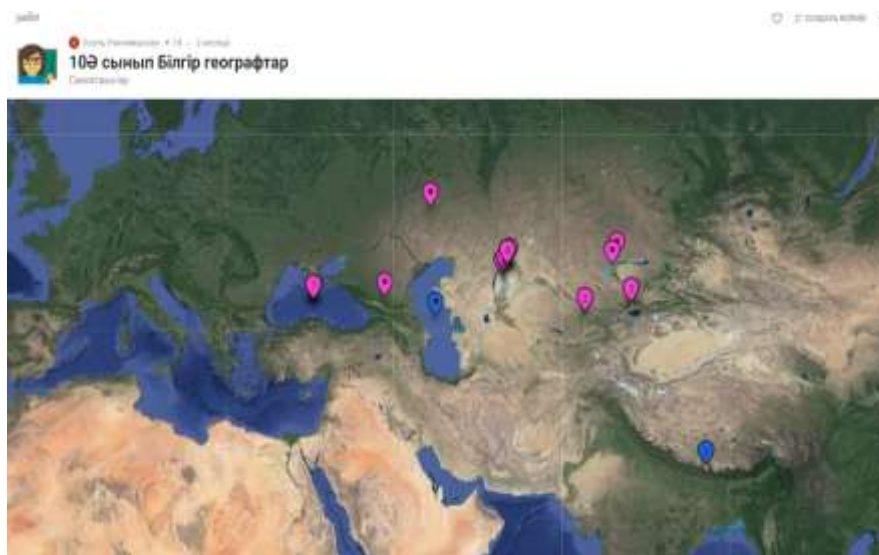
Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар оқушының оқу әрекетіне жетелеп, олардың оқуға деген ынтасын оятады. Технология – бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі адамдардың жиынтығы деген ұғымды білдіреді. [3]

Қазіргі уақытта, ақпараттық технология қарқынды дамып келеді, олар педагогикалық кеңістікте терең еніп, білім беруде кеңінен қолданылады. Ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерінің арқасында онлайн-сабақ, жаңашыл сабақтар қолданысқа ие болып тұр. Қазіргі таңда оқушы тек білім тұтынушы емес, білімді өз бетімен оқып, меңгере алатындай жаңа инновациялық технологиялар мен әдістерді қолдануы қажет. Ақпараттық технологияларды қолданып оқыту кезінде оқушы мәтінмен жұмыс істеуге, графикалық нысандар, мәлімет қоймаларын құруға, электрондық кестелерді пайдалануға үйренеді.

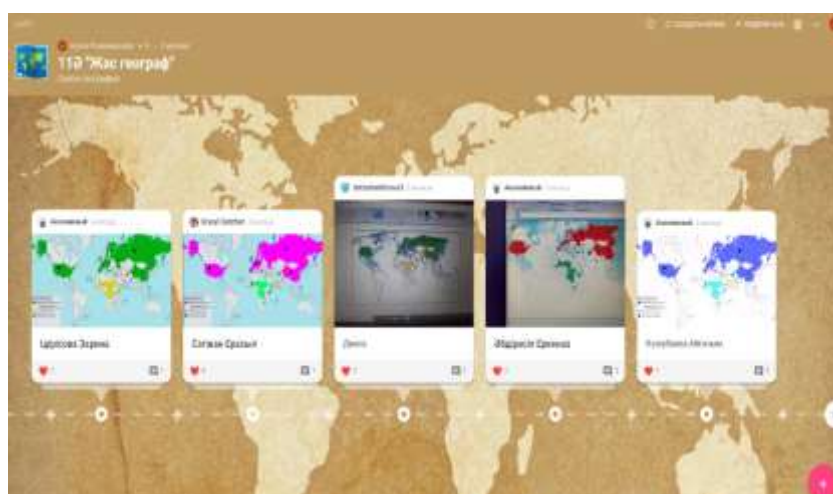
География сабағында, оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, көптеген жаңашыл технологияларды немесе олардың элементтерін пайдалануға болады.

10 сынып «Дүниежүзі аймақтары» тақырыбы бойынша Padlet тақтасында жұмыс

11-сынып «Геосаясат» тақырыбы бойынша Padlet тақтасында жұмыс

Күрделі материал оқушыларға есте сақтауға қиындық туғызады. Осындай жағдайда мұғалімнің де, баланың да осы тақырыпқа қосымша уақыт бөлуіне тура келеді. Видео сабақтар – қазіргі заманғы педагогикалық әдістердің заманауи түрі. Бұл әдістің оқушылардың да, ұстаздардың да білім алу жолында алатын орны ерекше.

Видео сабақтың білім алушыға тигізер көмегі – тақырыпты меңгере алмай қалғандығы жайлы мұғалімге айтып отырмай-ақ өз бетімен жұмыс істеп, өзіне ыңғайлы уақытта видео сабақты қосып көре алады. Ал, мұғалім – осы видео сабақты бір рет қана дайындап қойып, қайта-қайта түсіндіріп отыруға кететін уақытын үнемдейді.

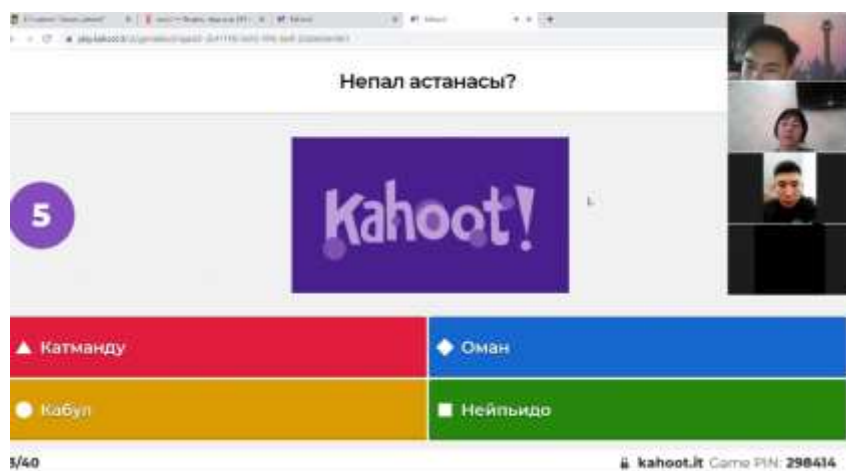

7

сыныпқа арналған видео сабақ

Оқу материалдарды меңгеруін бақылауы әртүрлі тестілеу бағдарламалар-дың көмегімен жүргізіледі. Бұл білімді ақпараттандыру бағытының негізі болып табылады. Білім беруде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолданудың норма ретінде болуы және оның келешекте білім беру жүйесінде дамуы – ақпараттандыру деңгейінің жоғарлығына байланысты. Онлайн тест құруға арналған жаңа бағдарламаның бірі Kahoot платформасы болып табылады. Kahoot арқылы оқушылардың білім деңгейін тексеруге болады.

10 сыныпта «Дүниежүзі елдері» тақырыбы бойынша Kahoot ойыны

Мектептегі білім сапасын көтеретін нақты механизмдер, ол – оқыту процесіне жаңа технологияларды кеңінен енгізу.

Қорытындылай келе, ұлы ойшыл Уильям Уорд «Жай мұғалім – хабарлайды. Жақсы мұғалім түсіндіреді. Керемет мұғалім көрсетеді. Ұлы мұғалім шабыттан- дырады» деген екен. Атақты педагог К.Д.Ушинский «Оқыту – тәрбиелеудің қуатты органы, бұл органды пайдалана білмеген тәрбиеші шәкірттерге әсер етудің ең басты, қажетті құралынан айрылады» деген сөзін үнемі жадымызда сақтайық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Л.Балмақанова.Білім беруді дамытудың жаңа әдіс-тәсілдерін қолдану. Қазақстан мектебі. №6 2021 маусым.
2. Н.Ә.Назарбаев.Қазақстан халқына жолдауы.Астана қ. 2007 жылғы 2 ақпан.

3. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. Қазақстан мектебі. №4 2006.
4. Селевко Г.К. Қазіргі заманғы оқыту технологиялары. Мәскеу 2006 жыл.

С. А. Рахметова, Ж. Т. Батырбекова

Бастауыш сынып мұғалімдері

«№7 орта білім беретін мектебі» КММ, Сәтбаев қаласы

ЖАҢАША ІЗДЕНІС- ОҚУШЫНЫҢ ЖАРҚЫН БОЛАШАҒЫ

XXI ғасыр бұл ақпараттық қоғам дәуірі технологиялық мәдениет дәуірі. Замануи ұстаздық қызметтің қыры мен сыры мол, сондықтан да ұстаздар өз ісінің әрбір тетігін жетік меңгеру, игеру жолында кәсіптік шеберлікті толық меңгерсе ғана, бүгінгі қоғамымызды байытытын, дамытатын, жаңартатын мол мүмкіндік ашылатыны күмәнсіз. «Ел болашағы жақсы болсын десе, «ұстаздың жағдайын жаса»- демекші өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын заманауи ұстаздар ешқашанда білімнің туын төмен түсірмеуі тиіс. Ендеше, мен де әрдайым оқушыларыммен бірге болып, оларды тек қана алға жетелеуді алдыма мақсат етіп қоюдамын. Жақсы мұғалім – бұл қай кезде де ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол тұлға. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғамның ең озық бөлігінің бірі деп есептеледі. Және солай болуға тиіс. Сондықтан мұғалім қашанда кәсіби іскерлік пен дағды, шығармашылық белсенді, жаңашыл, қажымас еңбек ететін жандардың бірі болып саналады. Мұғалімдерге жаңа заманға сай оқушылармен жұмыс жасаудың жаңа әдіс-тәсілдерін, қазіргі таңдағы TIMSS, PIRLS халықаралық зерттеулер, оқушылардың функционалдық сауаттылығы, бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді ұйымдастыру тақырыптары бойынша ақпарат берілу үстінде. Жаңа әдістердің басты мақсаттарының бірі біздің ойымша баланы оқыта отырып ой еркіндігін, белсенділігін, ізденімпаздығын қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру болып табылады. Яғни, мұндағы бала – өзі ізденуші, бір-бірін үйретуші, ал мұғалім – бағыт беруші, нұсқаушы.

Жаңарылған білім беру мазмұнына көшу жағдайында тұлға құзырлығын қалыптастыруға тиісті құзыреттіліктерді жүзеге асыруда оқушының жеке даралық ерекшеліктеріне мән бере отырып, білімді баланың еркін игеруіне жүзеге асыру-мұғалімдерден тиімді әдіс-тәсілдерді жетілдіре отырып, тың әдістемелік негіздерді қажет етуде. Білімнің сапалы мазмұнын құрайтын танымдық, коммуникативтік, ұйымдастырушылық және адамгершілік проблемаларды өздігінен шеше алу тәжірибесін қалыптастыру жағдайын жасауда бүгінгі сыныптарымда түйінді құзыреттер-пәнаралық сипатта ең алдымен қабілет ретінде және оқу пәндері арқылы дамуда. Мұндағы түпкі мақсатқа қол жеткізу Отандық және әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, жылдам өзгермелі қоғамға дайын, елжанды азамат қалыптастыру. Болашақтың ірге тасының берік болмағы жасампаздыққа байланысты. Яғни, ақпаратты қоғам жағдайына бейім болу-халықаралық білім стандартына сай біліммен қаруланған, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау. Оған қол жеткізу жолындағы жаңаша ізденісімізді-оқушының жарқын болашағы деп білемін. Ұлт Көшбасшысы: «Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім мен тәрбие беруге ұмтылуымыз керек», - деп өз Жолдауында атап көрсеткен болатын. Ендеше бүгінгі таңда ұстаздар қауымы алдында тұрған міндеттердің бірі - «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыру. Менің ойымша, бұл идеяны жүзеге асыру үшін мектептерде мақсатты түрде оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізу, сонымен қатар барлық оқу пәндерінің тәрбиелік мәнін күшейту қажет. Ұстаздық еткен жылдар ішінде көз жеткізгеніміз, оқушы бойына сіңірілетін білім мен тәрбие ең алдымен махаббатпен берілуі керек. Оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас тек жақсылық пен махаббат арқылы құрылса, біздің мақсатымызға жеткендігіміз.

Қашанда талмай ізденіп, тынбай еңбектенген адам ғана жаратылысындағы шеберлік пен ұлылықты көрері анық. Біз, мұғалімдер, жеке адамдардың өмірінің дұрыс бағытта дамуына, көркеюіне себепші болуға, олардың тағдырына шапағатты із қалдыруға талпынумен боламыз. Себебі ұстаздық жол – жемісті де жеңісті, қиын да шуақты жол. Ал бұл жолдағы серігіміз-шәкірттеріміз. Ұстаз- тұлғаның бойына білім мен тағылым өрнегін өретін зергер. Әдетте, «ұстазы жақсының ұстамы жақсы» деген мағынада оқушының бойына шынайы білім-білік дағдыларын дарытып, зердесіне ғылыми негіздерін толықтыра алған, кішкентай бүлдіршіндерді майталман бағбандай мәпелеп баулып, үйренген нәрселерін өмірде, іс жүзінде қолдана білуге жаттықтыра алған сөйлеген сөзі, істеген ісі, парасат-пайымы, инабаты, білімінің тереңдігі мен жан-жақтылығы арқылы шәкірттеріне ең беделді үлгі бола алған адам ұстазға саналады. Ендеше, мұғалімдік мамандық - бұл адамтану, адамның рухани жан дүниесіне үңіле білу болса, ал педагогикалық шеберлік пен педагогикалық өнер - ол даналықты жүрекпен ұға білуде деп ойлаймыз. Шығармашылық - мән-мағынасы бойынша, мәдени-материалдық жағынан және ғылыми жаңалығынан жаңа құндылықтар, өз бетіңше ізденіс жасаудан туады. Өйткені ол бүкіл тіршіліктің көзі, бүгінге дейін өз атқарған жұмысыңның нәтижесі. «Біреуден үйренуден ешқашан тартынуға, арсынуға болмайды. «Үйренуді ар тұтар адам ешқашан алысқа бармайды», - дейді халық даналығы. Біз мектебімізде үйретуге тұрарлық ұстаздардың барлығына қуанамын. «Өмірде ең өзекті жаңалықтардан да маңызды нәрсе бар, ол соған мүмкіндік берген әдістерді білу» деген ұлағатты сөзге сүйене отырып, еңбек жолымыздағы жұмыстарымызды, әдіс-тәсілдерімізді талдап, өз пікірімізді айтуды жөн көрдік. Біздің мақсатымыз - оқушылардың ойлау сатысын дамудың биігіне шығуына әкелу, белгілі бір тақырыпты ұғу, қолдану, меңгеру, пайдалану сатысына дейін көтерілу. Оның өзектілігі бүгінгі таңда өзгермелі қоғамға дайын, бәсекеге қабілетті жан-жақты дамыған үйлесімді абзал азамат өсіруде ұлттық құндылықтарды үйретудің мәселесін шешудің тиімді жолдарын ұйымдастыру-кезек күттірмейтін мәселеге айналып отыр емес пе. Шығыс даналығы «мәселе нені үйретуде емес, қалай үйретуде» демей ме? Бүгінгі күнде мектеп мұғалімдерінің әртүрлі кәсіби білімдерін көтеру арқылы, оқу – тәрбие үрдісіне халықаралық оқу бағдарламаларының тәжірибеге енгізілуіне ұйытқы бола біліп, қолайлы жағдай жасалып отыр. Ендеше оқушы танымының еркін дамуына мүмкіндік жасауда жаңа технологиялардағы интерактивті әдістер арқылы жүзеге асыруым мен оны сабақтарымда қолдана білуім біршама жетісіктерге қол жеткізді. Сыни тұрғысынан ойлау әдіс-тәсілдері арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын дамытуда оқушылардың өздігімен білім алуына, білімді іздеуге, құрастыра алуына қол жеткізуге болады. Білімнің болашақта пайдаға асуы, қажетке жаратуын қалыптастырады. Көп ақпаратты талдай, жинақтай отырып, ішінен қажеттісін алуға үйретеді. Мысалы: бастауыш сыныптағы әдебиеттік оқу сабағы оқушыларды әдебиет әлеміне даярлайтын, сөз өнеріне баулитын алғашқы баспалдақ. Ондағы шығармаларды тек оқытып, жаттатып, мазмұнын игертіп қана қоймай, түрлі әдіс тәсілдер арқылы олардың ой-өрісін арттыратын, қиялын, тілін дамытатын тапсырмалар беріледі. Өз сабағымызға тоқтала кетсек әдебиеттік оқу пәні бойынша «Туған жер туралы жыр» мәтінін өткенде қызығушылықты ояту сатысы бойынша «Ой қозғау» стратегиясын қолданданамыз. Жұмбақтар шешу арқылы «Туған жер» сөзжұмбағын шешкізе отырып бірінші туған жер туралы білетіндерін топтастыру арқылы талқылатып, екінші көршісімен пікірлесіп, талқылатып, үшінші ортақ қорытынды пікірлерін бір оқушыға оқуды талап еттіміз. «Мағынаны тану» ойлау мен үйретуге бағытталған кезеңде үйренуші жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Кезеңде өз бетімен жұмыс жасап белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады. Тақырып бойынша жұмыс жасауға көмектесетін оқу стратегияларының бірі «Болжау» әдісі. Осы әдіс бойынша өткізілген оқу тақырыбымен яғни «Туған жер туралы жыр» мәтінімен танысу барысында, оқушылар өз пікірін ашық білдіруге, бірін-бірі толықтыруға, тыңдауға, шығармашылықпен жұмыстануға дағдыланады. Тақырып бойынша «Ой толғаныс» бағдарламаның үшінші кезеңі. Дәл осы кезеңде үйренуші не үйренгенін саралап, салмақтап оны қандай жағдайда қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Сол білім арқылы өзінің өзгергенін сезінеді, өзіне

өзгеше сенім, тәрбиелік, даналыққа бастау алады. Сын тұрғысынан ойлау әрбір оқушының терең ойланып, тұжырым жасауға бағыттайды. Өмірде ең керекті білік пен дағды – қоғамда қарым – қатынас құра білу, басқа адамдармен тіл табысу екендігін ескере отырып, әр сабақта оқушы оқытудың басқа да қатысушыларымен араласып қарым – қатынаста белсенді мүшесіне айналады, әрі ұжымда, қоғамда өзара байланыс құру мәселесі төңірегінде ойланады. ХХІ ғасыр – білімділер ғасыры. Ұлы Абай: "Ұстаз алдындағы шәкірттің жан-жақты тәлім-тәрбие алуына, олардың ішкі қабілетін анықтауға, дарынын шыңдауға, сол арқылы өздері көздеген тәрбие бұлағынан сусындатуға жағдай жасауы тиіс" - деген болатын. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты дамыған, парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн. Бастауыш сыныпта оқыса да оқушыларымыздың бойларындағы өз дарындылықтарын, ізденушілік, зерттеушілік қабілеттерін аша түсуге жұмыстар жүргіземін. Оқушыларымызды қалалық, облыстық ғылыми-практикалық конференциясы оқу-зерттеу жоба жұмыстары байқауына қатыстырып отырамыз, нәтижесінде өте жақсы жетістіктерге жетіп одан істеген жұмыстарына деген құлшыныстарын байқауға болады. Бұл ерекшелік бала болашағының, оның жаңа ұғымдарды түсінуі мен қабылдай білуіне, бүкіл ғұмыр бойында өзгермелі жағдайларға тез икемделе білу қабілетіне байланысты. Болашақ – білім мен ғылымға тәуелді болатыны айдан анық. Қазіргі жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесі қандай дәрежеде болса, еліміздің ертеңі де сондай дәрежеде болмақ. Сондықтан қоғам талабына сай, қоғамды көркейтетін, дамытатын, шетелдермен еркін ғылыми және мәдени қарым-қатынас жасай алатын, ұлтжанды азамат дайындау – бүгінгі ұстаз қауымының басты мақсаты. «Не ексең, соны аларсың» дейді халық даналығы. Олай болса біздің еңбегіміздің айнасы – алдымызда отырған оқушыларымыздың білімділігі мен тәрбиелілігі.

Ағартушы ғалым А. Байтұрсыновтың «Баланы оқытуды жақсы білейін деген адам, әуел бастан балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білу керек» - деген ойын шындыққа келетінін көп жылдық еңбек жолында түсіндік деп түйіндегіміз келеді. Ендеше, бүгінгі білім мен білік бәсекелес заманда ұландарымыздың биіктен көрінуіне күнделікті ісіміздегі жаңашылдығымыз арқылы, жан-жақты берген тәрбиеміз арқылы қол жеткіземіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).
2. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, Оразахынова Н., Кенжебаева Г. М. 2012.
3. «Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі Рауандина А.К. Алматы, 2010.
3. «Қазақ тілі сабақтарында жаңа технологиялық әдіс-тәсілдер арқылы оқушылардың сауаттылықтарын арттыру» Батыркаирова А.С. 2013ж
4. Заманауи әлемдегі ғылым мен білім. Халықаралық ғылыми-практикалық материалдар. 8том. Қарағанды, 2012жыл.
5. Ізденіс және даму перспективалары. Әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2016 жыл.

*Резтова О.Н. учитель начальных классов
КТУ «Школа-лицей №1», г. Сарань*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ

ШКОЛЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Успешная педагогическая деятельность невозможна без формирования и развития готовности к инновационной деятельности. Актуальность выбранной темы объясняется стремительным распространением новых педагогических технологий и недостаточным владением ими педагогов. Считаю, что если педагог будет знать и умело применять на уроках инновационные технологии активного обучения, то это позволит повысить мотивацию обучающихся, а, следовательно, и эффективность образовательного процесса.

Главной целью моей деятельности в решении задач поставленной проблемы является формирование у детей способности критически мыслить, добывать и применять знания, принимать решения. Для реализации данных задач строю свою работу на основе применения инновационных технологий активного обучения: проблемно-диалогического, информационно-коммуникативного, технологии интерактивного обучения, проектной технологии, личностно – ориентированной. Но особенный интерес на уроках литературного чтения для моих учеников представляет технология «Развитие критического мышления через чтение и письмо».

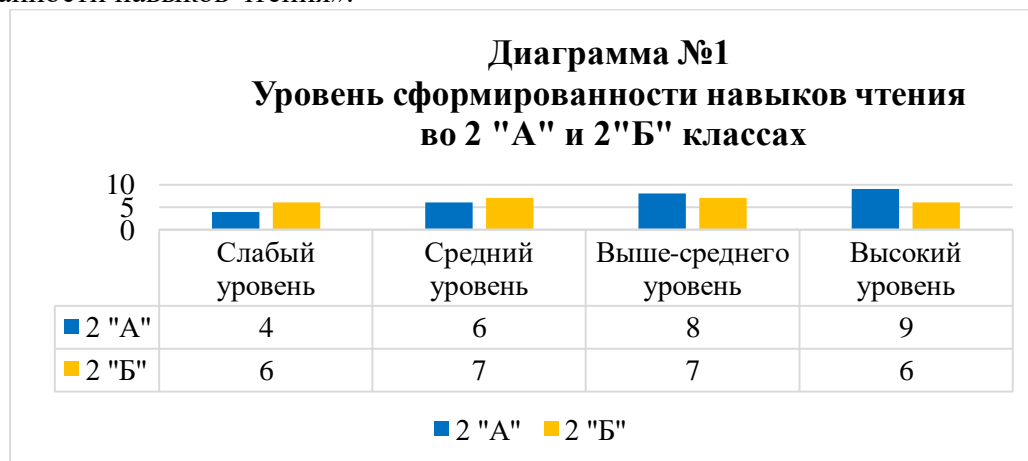
Считаю, что данная технология является универсальной. *Во-первых*, именно она обращает внимание обучающихся на текст, как никакая другая. *Во-вторых*, её основой является коммуникативно-деятельностный принцип обучения, предусматривающий диалоговый, интерактивный режим занятий, совместный поиск решения проблем, а также «партнерские» отношения между педагогом и учащимися.

Цель экспериментально-исследовательской работы - использование приёмов технологии критического мышления через чтение и письмо на уроках литературного чтения, направленных на развитие читательской грамотности младших школьников.

На основании теоретического анализа и синтеза я пришла к выводу, что использование технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо» в начальной школе способствует развитию читательской грамотности младших школьников, а, следовательно, повышает качество обучения.

Для подтверждения или опровержения данного вывода мною было проведено экспериментальное исследование на базе КГУ «Школа-лицей №1» г. Сарани среди учащихся 2 «А» и 2 «Б» классов. В процессе исследовательской работы мною были использованы следующие методы исследования: анализ научно-педагогической литературы по исследуемой проблеме; наблюдение, беседа, анкетирование, тестирование; изучение продуктов учебной деятельности; педагогический эксперимент.

Исходными данными послужили показатели методики Л.А. Ясюковой «Тест на оценку сформированности навыков чтения».

Следующий этап - формирующий эксперимент.

Для повышения уровня сформированности навыков чтения второклассников на уроках мы использовали следующие стратегии технологии критического мышления:

1. Приём «Мозговой штурм» позволял активизировать младших школьников, помогал разрешить проблему, формировал нестандартное мышление. Такая методика не ставит ребёнка в рамки правильных и неправильных ответов. Ученики могут высказывать любое мнение, которое поможет найти выход из затруднительной ситуации. Так, например, перед чтением русской народной сказки «Морозко», в которой автор знакомит с главными героями Падчерицей и родной дочерью старухи, учитель делает остановку и предлагает детям вспомнить пословицы о трудолюбии и лени (ученики в парах записывают их на листах). В конце урока дети озвучивают свои записи и выбирают пословицу, наиболее точно отражающую главную мысль сказки.

2. Приём «Чтение с остановками». Материалом для его проведения служил повествовательный текст. На начальной стадии урока учащиеся по названию текста определяли, о чём пойдёт речь в произведении. На основной части урока текст читается по частям. После чтения каждого фрагмента ученики высказывали предположения о дальнейшем развитии сюжета как в устной, так и в письменной форме. Данная стратегия способствует выработке у учащихся внимательного отношения к точке зрения другого человека и спокойного отказа от своей, если она недостаточно аргументирована.

3. Приём «Уголки» был использован на уроках литературного чтения при составлении характеристики героев какого-либо произведения. Класс делился на две группы. Одна группа готовила доказательства положительных качеств героя, используя текст и свой жизненный опыт, другая - отрицательных, подкрепляя свой ответ цитатами из текста. Данный приём используется после чтения всего произведения. В конце урока делался совместный вывод.

4. Приём «Логическая цепочка». После прочтения текста учащимся предлагалось построить события в логической последовательности. Данная стратегия помогала при пересказе текстов. Этот приём можно использовать при подготовке к пересказу большого по объёму произведения.

5. Приём «Тонкие и толстые вопросы». Дети учились различать те вопросы, на которые можно дать однозначный ответ (тонкие вопросы), и те, на которые ответить определённно невозможно, проблемные (толстые) вопросы. Примеры ключевых слов толстых и тонких вопросов.

Толстые вопросы	Тонкие вопросы
<p>Дайте несколько объяснений, почему...?</p> <p>Почему Вы считаете (думаете) ...?</p> <p>В чем различие...?</p> <p>Предположите, что будет, если...?</p> <p>Что, если...?</p>	<p>Кто...? Что...?</p> <p>Когда...? Может...?</p> <p>Будет...? Мог ли ...?</p> <p>Верно ли ...? Было ли ...?</p> <p>Как звали ...?</p> <p>Согласны ли Вы...?</p>

Данная работа способствует развитию мышления и внимания учащихся, а также развивает умение задавать "умные" вопросы. Классификация вопросов заставляет вдумываться в текст и помогает лучше усвоить его содержание.

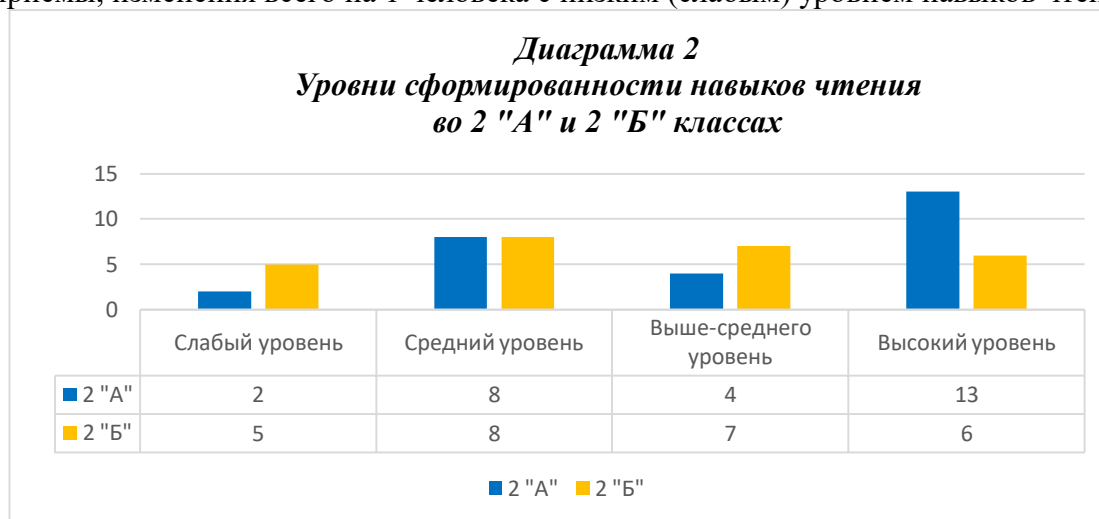
6. Приём «Написание творческих работ» хорошо зарекомендовал себя на этапе закрепления изученной темы. Например, детям предлагалось написать продолжение понравившегося произведения из раздела или самому написать сказку или стихотворение. Эта работа выполнялась детьми, в зависимости от их уровня развития.

Следует обратить внимание на оценивание результатов деятельности детей. Мы применяли такие приёмы, как «Мой звездный путь», «Чек-лист», «Листы достижений».

Был проведён повторный мониторинг, где мы увидели увеличение во 2 «А» классе детей с высоким уровнем сформированности навыков чтения на 4 человека и уменьшилось

количество детей с низким уровнем на 2 человека, а во 2 «Б» классе, где не использовались данные приемы, изменения всего на 1 человека с низким (слабым) уровнем навыков чтения.

Таким образом, произошло увеличение сформированности навыков чтения за счёт использования на уроках литературного чтения приёмов технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо».

Использование инновационных технологий активного обучения на уроках литературного чтения в начальной школе повышает мотивацию учебного процесса, что приводит к повышению качества знаний обучающихся и их стремлению узнавать все больше из области литературы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Генике Е.А., Трифонова Е.А. Развитие критического мышления (базовая модель) / в сб. Учитель и ученик: возможности диалога и понимания. – Том 1 // под общ. ред. Л.И. Семиной. – М.: изд-во «Бонфи», 2002. – 239 с.
2. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления через чтение и письмо на уроках. – М.: Просвещение, 2004. – 236 с.
3. Модернизация современного образования: теория и практика. сборник научных трудов / под ред. И.М. Осмоловской, д.пед.н., сост. Л.Б.Прокофьева, Г.А.Воронина – М.: ИТиИП РАО, 2004. – 524 с.
4. Технологии открытого образования: Сборник научно-методических материалов Московского открытого образовательного проекта / Под. ред. Н.П.Дерзковой – М.: АПКИПРО, 2002. – 88 с.
5. Интернет-ресурсы.

*Романовская Л.В. учитель начальных классов
КГУ «Гимназия № 97» г. Караганды*

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ПО МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «МАТЕМАТИКА В ОКРУЖАЮЩЕЙ ЖИЗНИ».

Одно из приоритетных понятий на данный момент — это понятие математической грамотности – способности ребенка понимать роль математики в окружающей жизни, уметь решить поставленную проблему с помощью математики. Для этого ученик должен

сформулировать её математическим языком, интерпретировать и оценить математические результаты в различных контекстах, используя при необходимости математический инструментарий. Это поможет ребенку высказывать в будущем суждения, принимать решения, которые необходимы для плодотворной жизни в обществе.

В связи с этой актуальностью мы разработали программу «Математика в окружающей жизни». Основная цель данной программы: активизация мыслительной деятельности и формирование функциональной грамотности по математике при решении задач практического характера.

«Актуальность темы состоит в том, что сегодня функциональная грамотность человека выступает показателем его способности адаптироваться в условиях микросоциума.» [2]

Программа курса построена на трех аспектах, которые пересекаются и дополняют друг друга:

- математическое содержание,
- контекст,
- мыслительные процессы, которые помогают связать данный контекст с математикой, чтобы решить поставленную жизненную задачу.

Для этого используют 3 вида действий: *формулировать* (ученик распознает, можно ли применить математику для достижения цели, преобразовать ситуацию в модель, схему, таблицу), *применять* (использовать математические инструменты для достижения результатов, где надо выявлять связи, закономерности, например, в задании «садовник», когда ребенок должен выявить связи между произрастанием садовых растений или рассчитать метраж необходимого материала для ограждения каждой клумбы, основываясь на математических связях) и *интерпретировать* (использовать и оценивать математические результаты, т.е. понимать, что результаты разумны и имеют смысл в рамках предложенной ситуации, например, в задании «бытовые отходы», где ребенок должен объяснить, что данные из таблицы переводить в столбчатую диаграмму непрактично (например, задание «Бытовые отходы»). Таким образом, ученик распознаёт проблему, формулирует её на языке математики, анализирует, находит математические методы решения, интерпретирует результаты, формулирует и записывает их. Таким образом математическая грамотность предполагает способность учащегося использовать математические знания, приобретенные им за время обучения в школе, для решения разнообразных задач межпредметного и практико-ориентированного содержания для дальнейшего обучения и успешной социализации в обществе.

В основу всего этого заложены некоторые фундаментальные математические способности:

- сообщать, например, делать анализ математических данных и формулировать вывод на основе данных;
- представлять, например, делать статистический анализ и представлять в виде схем, диаграмм и т.д.;
- разрабатывать стратегии, т.е. определять, какой математический способ подходит для решения данной ситуации;
- рассуждать и аргументировать,
- использовать символичный, формальный, технический язык и операции,
- использовать математические инструменты для решения данной проблемы.

Контекст заданий сделан близким к повседневной жизни, жизненным, а не вымышленным, требующими для своего решения математики. Итак, «на первом плане ситуации из личной жизни (при общении с друзьями, занятиях спортом, покупками, отдыхом, повседневным бытом - это покупки, приготовление пищи, игры, здоровье и др.), потом профессиональная деятельность (школьная и трудовая деятельность - подсчеты стоимости, измерение, заказ материалов, оплата счетов и т.д.) повседневная жизнь местного общества, например, обмен валюты, денежные вклады в местном банке, всего человечества, например, прогноз итогов голосования, статистика по транспорту и т.д., на последнем месте область науки, так как для

детей младшего школьного возраста эта область сложна для понимания, например, ставятся проблемы погоды или климата, экологии, медицины, космоса и т.д.» [1]

Содержание заданий по данному курсу:

- количество (арифметика - отношения между числами, например, посчитать количество билетов и т.д.);
- пространство и форма (задания на подсчет периметра, площади и т.д.),
- изменение и зависимости (алгебраический материал, например, сделать расчет бензина, расстояния и т.д.)
- количество, неопределенность и данные (работа с таблицами, графиками, диаграммами..., например, задания, связанные с бытовыми отходами, посещением кружков и т.д.).

Это те аспекты, которые чаще всего возникают в повседневной жизни.

В заданиях мы используем три формы ответов: с выбором ответа (когда из готовых вариантов надо было выбрать один или несколько верных ответов), с закрытым свободным ответом (когда требовалось записать только краткий определенный ответ в виде конкретного числового значения) и открытым свободным ответом (где требовалось записать в свободной форме решение или объяснение полученного ответа).

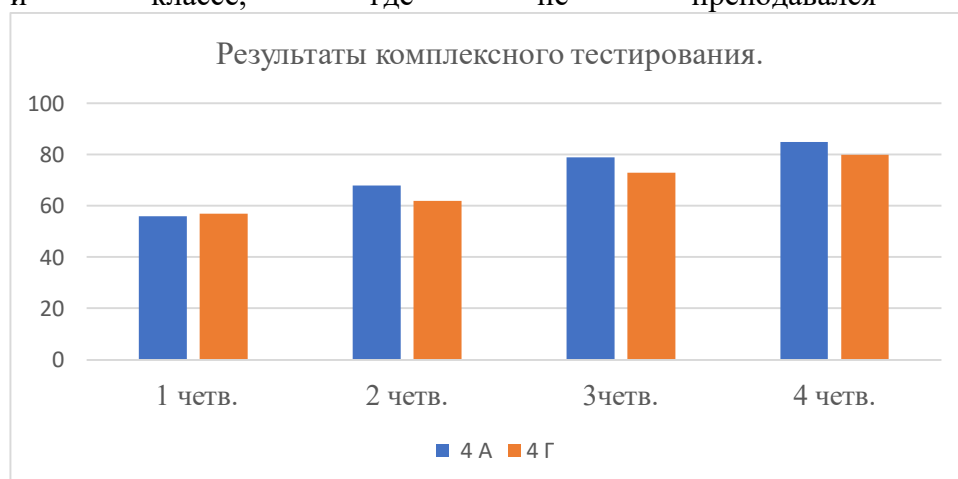
На уроках мы использовали следующие инструменты для формирования математической грамотности:

- технологию проблемного обучения, которая развивает у учеников умение анализировать ситуацию и находить рациональные пути решения;
- проектную технологию, которая помогает погружаться в ситуацию, находить сильные и слабые стороны и создавать модель математической ситуации;
- игровую технологию, которая помогает проиграть реальные ситуации из жизни.

Математические компетентности мы формировали через систему задач:

- задачи, в которых требуется воспроизвести факты и методы, выполнить вычисления;
- задачи, в которых требуется установить связи и интегрировать материал из разных областей математики;
- задачи, в которых требуется выделить в жизненных ситуациях проблему, решаемую средствами математики, построить модель решения.

Мы провели диагностику в виде комплексного тестирования по результатам применения данного курса «Математика в окружающей жизни» в экспериментальном классе и классе, где не преподавался данный курс.

Анализ данных привёл к выводу об эффективности использования данной программы на уроках математики в начальной школе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Калинкина Е.Н. Сборник заданий по развитию функциональной математической грамотности обучающихся. Новокуйбышевск. 2019.
2. Панарина Л.Ю. Развитие функциональной грамотности обучающихся основной школы: методическое пособие для педагогов. Самара. 2019.

*Рыспамбетова Ж.Б. физика пәнінің мұғалімі
№1 жалпы білім беретін мектеп, Жезқазған қаласы*

МЕКТЕПТЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ

Аннотация. Қазақ халқы бала тәрбиесін әрқашан бірінші орынға қойған. Мақалада осы тұрғыда ата бабамыздан қалған өсиет сөздерді, мақал-мәтелдерді, жұмбақтар, салт-дәстүрлерді жаратылыстану бағытындағы физика, химия, биология сабақтарында қолданудың ролі туралы айтылады. Сабақта халықтық педагогика элементтерін пайдалану оқушыны рухани дамытып, пәнге қызығушылығын арттырады. Сондай-ақ оқушылардың білімінің сапасы көтерілуіне септігі тиеді. Оқушыларға ұлттық тәрбие беру арқылы отансүйгіштікке, өз жерін, елін сүйуге тәрбиелеуге болады.

Кілт сөздер: мектеп, сабақ, тәрбие, білім, халықтық педагогика, этнопедагогика.

Аннотация. Казахский народ всегда ставил воспитание детей на первое место. В этом контексте в статье рассматривается роль использования поговорок, пословиц, загадок, преданий на уроках физики, химии и биологии в области естественных наук. Использование на уроках элементов народной педагогики развивает ученика духовно и повышает интерес к предмету. Это также способствует повышению качества образования учеников. Можно воспитывать патриотизм, любовь к своей земле и стране в результате народного воспитания.

Ключевые слова: школа, уроки, воспитание, образование, народная педагогика, этнопедагогика.

Annotation. The Kazakh people have always put the education of children in the first place. In this context, the article examines the role of the use of sayings, proverbs, riddles, legends in the lessons of physics, chemistry and biology in the field of natural sciences. The use of elements of folk pedagogy in the lessons develops the student spiritually and increases interest in the subject. It also contributes to improving the quality of students' education. You can cultivate patriotism, love for your land and country as a result of popular education.

Keywords: school, lessons, upbringing, education, folk pedagogy, ethnopädagogy.

Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі – қазақ халқы. Қазақ халқы рухани зор байлықтың мұрагері. Оның тәрбие тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Халықтың ғасырлар бойы жасаған зор еңбектерінің тәлімдік, тәрбиелік маңызын ұрпағымыздың санасына сіңіру – қазіргі қоғам міндеттерінің бірі болып саналады. Этнопедагогиканы зерттемей және пайдаланбай жеке адамды толыққанды тәрбиелеу мүмкін емес. Қазіргі кезде қоғам алға қойып отырған тәрбие міндеттерін шешуде этнопедагогика дәстүрлері мен тәжірибесін педагогика ғылымының әдістемелік-теориялық қағидаларымен біріктіру көкейкесті мәселеге айналып отыр.

Қай халық болсын, қай заманда болсын бала тәрбиесіне ерекше мән берген, өйткені бала – ата-ананың ғана емес, ұлыс пен ұлттың ертеңі. «Тәрбиелі – тәртіптің құлы, тәртіпті – елдің ұлы» деп халық қаһарманы Бауыржан Момышұлы айтқан, саналы өмірдің сапалы ұрпағын қатарға қосу – бүгінгі күннің басты талабы [1].

Халық педагогикасымен ұзақ жылдар бойы айналысып, келелі үлес қосқан көрнекті ғалым-педагог Г.Н.Волков педагогикалық әдебиеттерге тұңғыш рет «этнопедагогика» деген

ұғымды енгізген. «Этнопедагогика – халықтың жас ұрпақты тәрбиелеу тәжірибесі туралы, олардың педагогикалық көзқарастары туралы ғылым. Этникалық педагогика тарихи жағдайда қалыптасқан ұлттық мінездегі ерекшеліктерді зерттейді. Халық педагогикасы – халықтың ауыз әдебиетінде, салт-дәстүрлерінде, ырымдарында, балалар ойындары мен ойыншықтарында мәңгі қалған педагогикалық мағлұматтар мен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы. Халық педагогикасы – халыққа қажет қасиеттерді қалыптастыру үшін пайдаланылатын педагогикалық мақсаттың, міндеттердің, әдісқұралдардың, тәсілдердің, жиынтығы мен өзара байланысы» дей келе, «...Бұл білім мен мағлұматтар, әдетте, ауызша таралады. Оның зерттеу тақырыбы – тәрбие, ал тәрбие объектісі – адам, тұлға» дейді Г.Н.Волков [2].

Этнопедагогиканың зерттеу объектісі халық педагогикасы. Халық педагогикасы халықтардың ғасыр бойы ұрпақ тәрбиелеу тәсілдеріне негізделген тағылымдарының бай тәжірибесінің эмпирикалық жиынтығы. Ал этнопедагогика халық педагогикасының ұрпақ тәрбиелеудегі тағылымдарын ғылыми жүйеге келтіріп зерттейтін, оны тәжірибеде қолданудың әдіс-тәсілдерін теориялық тұрғыда сөз ететін ғылыми педагогиканың бір саласы. Этнопедагогика – белгілі бір халықтың, тайпаның өзіне тән ерекшелігі бар дүниетанымдық, тәрбиелік мәдени мұрасы. Этнопедагогика – педагогика ғылымының негізі. Этнопедагогика ғылымы екі саладан тұрады: 1) халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінен құралады 2) ұлттық тәлім-тәрбиенің жазу мәдениетіндегі көрінісі. Яғни, ата-бабамыз жинақтаған тәжірибе, атадан балаға ауызша, әдебиет арқылы немесе үйелмендік мирас ретінде беріліп отырды. «Халықтық педагогика - делінген Қазақ кеңес энциклопедиясында - тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі. Халық педагогикасын зерттеу негізіне педагогикалық мазмұн мен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, семья тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады... Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру» (XI том, Алматы, 1977, 591-бет) [3].

Қазақтың тәрбие мектебі, халық педагогикасы – ата-бабамыздың өсиеттері, ғибраттары және халық мақал-мәтелдері, тыйым сөздері мен ұлттық салт-дәстүрлері, әдет-ғұрпы десек артық болмайды. Халықтық осы қағидалар шын мәнісінде жас ұрпақ түгілі, ересек адамдарға да үлкен әсерін тигізді, ұлттың сана-сезімін оятты, тәлімдік-тәрбиелік, танымдық мектебіне айналды. Педагог және философ ғалым Г.Н.Филоновтың анықтамасы бойынша: «Халық педагогикасы – жергілікті халықтың қабылдаған тәрбиелеу әдіс-тәсілдері. Бұлар ұрпақтан-ұрпаққа өмір барысында білім мен дағдылар арқылы жалғасып отырады. Халық педагогикасы қоғамдық тәжірибенің, мінез-құлық, жүріс-тұрыс ережелерінің, қоғамдық дәстүрлердің, белгілі идеологияның жалғасуын бағыттап отырады. Халық педагогикасы моральдық заңдар мен салттарда көрініс табады» . Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте: «Халық педагогикасы дегеніміз – ұлттар мен ұлыстардың әлденеше ғасырға созылған ұрпақ тәрбиесіндегі ұлттық әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерінің, мәдени ойлау процесінің эмпирикалық негіздегі озық үлгілерінің жиынтығы. Халық педагогикасының негізгі түйіні – еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді жас ұрпақтың бойына дарытып, адамгершілік, имандылық рухында тәрбие беру», - деген анықтама берілген. Осы анықтаманы ғылыми дұрыс анықтама деп санауға болады [4].

Сабақта халықтық педагогика элементтерін пайдалану ұлтымыздың атадан балаға жалғасқан салт-дәстүрі мен рухани мұра-мирастардың жаңғырып дамуына мүмкіндік береді. Мектептегі биология, химия, физика сияқты жаратылыстану пәндерінің оқушыларға халықтық тәрбие беруде ролі зор. Ұлттық ұғымдарды әрбір сабақта сабақ тақырыбына сай қолданып, мақал-мәтелдер, жұмбақтар арқылы пысықтап отыру керек.

Ертедегі ата-бабаларымыздың қоршаған орта туралы өзіндік пікірі болды. Олардың ойынша қоршаған орта деген төбеіздегі «көк» аспан, төмендегі «қара» жер сөздерінің магиялық тотемдік мәні бар екенін ерекше атап өту керек. Аспанды барлық дүниенің иесі, қорғаушысы, қолдаушысы – «ата» деп, жерді барлық табиғатты құшағына алып мәпелеп жатқан – «ана» деп ұқты. «Жоғарыда көк аспан, төменде қара жер пайда болған соң екеуінің

арасында адам баласы жаралған» деп Күлтегін құлпытасына (VIIIғ.) жазылуы – осының айғағы.

Ғұлама ғалым Шәкәрім «Жаратылыс», «дүние» туралы өз ойын былай тиянақтайды.

Жаратылыс басы қозғалыс,
Күн атан жерді буаз қылған,
Өсімдік туған осыдан.
Жетіліп өсіп толғанда дән,
Құрт болған дәнде неше мың сан.
Жаралып шықтық біз сонан
Ұсақ құрт дәннен жарып шыққан,
Жасаған құрттар әр түрлі дән.
Құс болып шаян, көп хайуан
Айуаннан өсіп болдық адам.
Кейіміз есті, кейіміз надан
Жанымыз күн мен нұрдан,
Тәніміз топырақ пен судан,
Күн – атам анық, жер – анам, -

деп жырлауы ертедегі түркілердің ойымен сәйкес келіп тұр.

Қазақтың аса көрнекті ағартушы-педагогы, жазушы, этнограф, фольклоршы, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсариннің мына бір нақыл сөзінде педагогикалық жұмыстың маңыздылығын айқындады. Онда былай айтылған: «Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе-ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде».

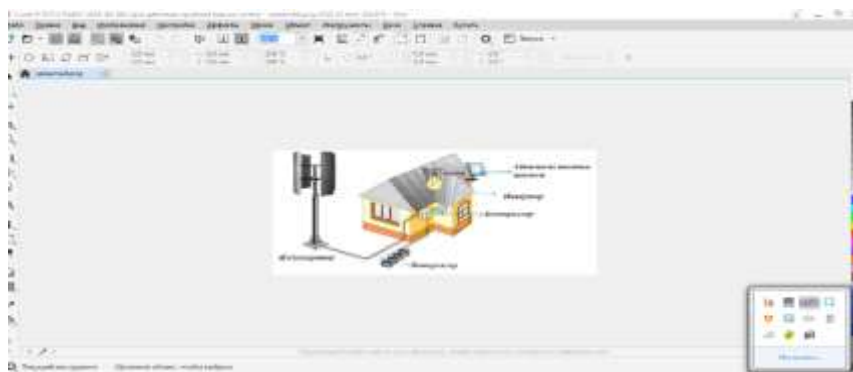
Көшпелі қазақтың уақыт пен кеңістік туралы таным-түсінігі кең мағынасында, екі түрлі межелік категориямен парықталады. Оның біріншісі – мифтік уақыт пен кеңістік, екіншісі – нақтылы уақыт пен кеңістік. Мифтік меже, әдетте, дүние-тіршіліктің алғашқы жаралуына қатысты таным-түсінікпен сабақтасып жатады. Бұл ретте көбінесе «есте жоқ ескі заманда», «ерте-ерте ертеде», «баяғыда», «бұрынғы өткен заманда», «байырғы кезеңде», т.б. деп келетін уақыт пен кеңістікке тікелей қатысы бар ұғымдар қолданылады. Адам баласының жаралған мерзімі мен тұрақ ететін мекені Жер мен Көктің жаралған мерзімі мен мекендік межесіне сәйкес. Мифтік уақыт өлшемінде сабақтастық болмайды, белгілі бір оқиғалық кезеңдерді ғана межелеп отырады. Мифтік уақыттың мәні нақтылы өмірмен сабақтастықты бажайлауға байланысты емес, нақтылы уақыт өлшемінен тыс кезеңдерді межелеп, дүние-тіршіліктің жаралуына қатысты таным-түсінік сұранымдарына жауап береді. Сондықтан да мифтік дәуір туралы айтылатын нақтылы оқиғаның өзі субъективтілігімен ерекшеленеді. Сөйте тұра өткен өмір туралы байырғы санаға «әлеуметтік» мағына дарытып отырады. Ал, нақтылы уақыт пен кеңістік межесіне ден қойғанда, көшпелі қазақтың барша таным-түсінігі тікелей өмірлік тәжірибемен сабақтасып жатады. Осы тұрғыда қазақтың нақтылы уақыт туралы дәстүрлі таным-түсінігін төрт түрлі межеге бөліп қарастыруға болады: бірінші – экологиялық уақыт, екінші – генеологиялық уақыт, үшінші – ситуациялық уақыт, төртінші тарихи уақыт. Экологиялық уақыт бойынша жыл мезгілдерін «көктем», «жаз», «күз», «қыс» деп саралау халықтың таным-тәжірибесінде айрықша мән-мағынаға ие.

Әр маусымның өз ішінде өтетін табиғат құбылыстары, сол табиғат құбылыстарымен тікелей байланысты әрекет-шаралар уақытқа меже болып отырады. Бұл ретте қоршаған орта, табиғат, аспан денелерінің құбылыстары, сол құбылыстармен орайлас келетін әрекет-шаралар да уақытқа меже бола береді. Мәселен, әр маусымға орай уақыт межелерін былайша бажайлайды: көктем шыға, жаздың басында, жаз ортасында, жаздың соңына қарай, күз түсе, қыстың бас кезінде, қар бір жауғанда, қар бекіген кезде, қыс ортасында, қыстың соңына қарай, құралайдың салқыны кезінде, текенің бұрқылы басталса, өліарада, айдың қараңғысында, боқырау түсе, шөп буыны қата, жазғытұрымда, жазғытұрымғы қарақатқақта, көк қылтия, көк шыға, т.б. Ал табиғат құбылыстарымен тікелей байланысты әрекет шараларды мына тұрғыда уақытқа меже етеді: ел жайлауға көшерде, малды көктеуге шығарғанда, күзекке көшіп-қонарда, қыстауға қайтар кезде, т.б. Бұл сияқты межелеу барысында уақыт пен кеңістік

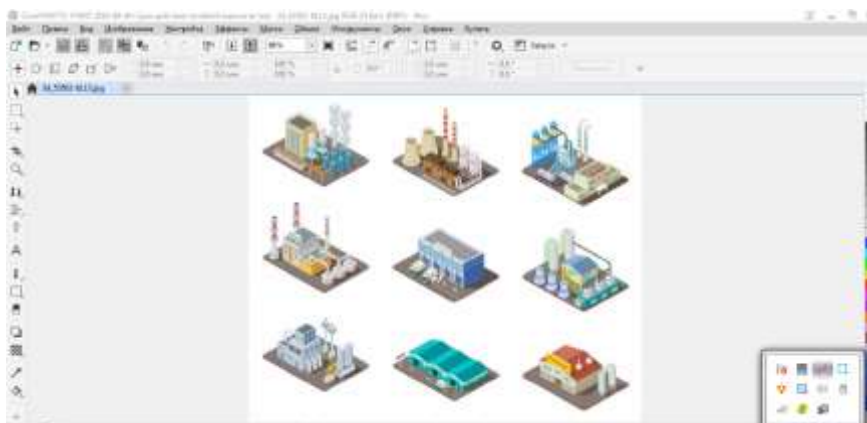
біртұтас құбылыс ретінде қабылданып отырады. Мысалы, «ел жайлауға көшерде» дегенде сол елдің көшетін мезгілін де, қонатын жайлауын да бажайлап-пайымдауға болады. Экологиялық уақыт маусымдық немесе айлық межені айыру үшін ғана емес, сонымен бірге қысқа уақыт өлшеміне де қолданылады. Мәселен, экологиялық уақыт өлшемі бойынша бір тәулікте өз ішінде былайша межелейтін таным-түсінік қалыптасқан: таң алдында, таңға жақын, таң біліне, таң сібірлей, таңсәріде, таң құлан иектене, таң қылаң бере, таңның шеті сөгіле, елең-алаңда, таң ағарып ата, таң рауандады, таң атты, күн шыға, күн көтеріле, күн іргеде түсті, күн құрық бойы көтерілді, күн арқан бойы көтерілді, күн иыққа шықты, күн түске жақындады, сәске түс, жалған түс, түс, тал түс, талма түс, шаңқай түс, түс қия берді, түс ауа, түс қайта, кіші бесін, бесін, күн еңкейе, күн жамбасқа келе, екінді, кешке қарай, кеш түсе, кешқұрым, ақшам кезі, ақшам жамырай, қас қарая, апақ-сапақта, қас қарайды, қызыл іңір, іңір қараңғысы, түн, жұлдызды түн, түн ортасы, жеті түн, түн ортасы ауа т.б. [5].

«Елбасымыз Н.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясында атап өткендей, «көмірсутегі шикізатының нарығында ірі ойыншы болып қала отырып, біз энергияның баламалы түрлерін өндіруді дамытуға, күн мен желдің энергиясын пайдаланатын технологияларды белсенді енгізуге тиіспіз. Бұл үшін бізде барлық мүмкіндіктер бар. 2050 жылға қарай елде энергияның баламалы және жаңғыртылатын түрлерін қоса алғандағы барлық энергия тұтынудың кем дегенде тең жартысы келуге тиіс». Қазіргі таңда технологиялар дамуына байланысты баламалы энергия алуға болатын жабдықтарды жасауға көмек беретін, макетін біз сияқты жас ғалымдарға, оқушыларға мүмкіндіктер өте көп. [3].

Мысалы мен осы жобаны жазу барысында көптеген бағдарламалармен жұмыс жасап көрдім. Бізге мектепте ғылыми жобаны жазуға, өзіміздің идеямызды қағазға түсіруге көмек берген 3 D Coral графика бағдарламасы.

1 –сурет 3D coral графика баламалы энергия алуға болатын макет үлгі құрастыру автордың жасауымен

2 –сурет 3D coral графика баламалы энергия алуға болатын макет үлгі құрастыру автордың жасауымен

Ситуациялық уақыт межесі ел есінде қалған белгілі бір оқиғамен немесе шаруашылық ыңғаймен, өмір салтпен сабақтасып жатады. Мәселен, «Ақтабан шұбырынды кезінде», «Ақ тышқан жылғы жұтта», т.б. дегенде елдің, белгілі бір әлеуметтік ортаның жадында қалған оқиға уақытқа меже. Ал, «күйек алына», «жылқы күзерде», күзем жүнінің қырқымында», «жабағы жүн қырқымында», «бие байларда», «мал төгіні кезінде», «қозы күземде», «соғым басында», «сірге жиярда», «жылқы жинарда», «биенің бас сауымында», «қой қосақтарда», «қозы жамыратарда», «ел орынға отыра», «құс қайта», «қансонарға шығарда», «баланы қырқынан шығарғанда», «баланың қарын шашын алғанда», «баланы бесікке саларда», «балаға тоқымқағар жасағанда», «Бөгенбей батырға ас берілгенде» т.б. осы сияқты толып жатқан ситуациялық уақыт межесі тікелей өмірде болған немесе болатын оқиғалармен, шаруашылық ыңғаймен, салт-дәстүрлермен орайласып жатады.

Ситуациялық уақыт межесі белгілі бір сәтті немесе кезеңді ғана білдіріп қоймайды, кейбір ситуация арқылы уақыттың мөлшерін пайымдауға да болады. Мәселен, «қас қағымда», «аузымды ашқанша», «аузымды жиып алғанша», «ат ерттелгенше», «сүт пісірім», «шай қайнатым», «ет асым», «бие сауым», «көз шырымын алғанша», «қой терісін сыпырғанша», «сабаны бір дем піскенше», «бала қаз басқанша», «оңы солын танығанша», «азамат болғанша», «ақ сақалды, сары тісті болғанша» т.б. деп келетін межелер уақыттың мөлшерін, яғни уақыттың қаншалықты қысқалығын немесе ұзақтығын білдіреді. Көшпелі қазақ экологиялық ситуацияларды да уақыт межесі етуге айрықша жүйрік болған. Мәселен, «Айдың үш жаңасында», «Үркер көтеріле», «Шолпан жұлдызы туа», «Айдың бес тоғысында», «Сүмбіле туа», «Жұлдыз сөне», «Күн алғаш күркіреген соң», «Қар бір жауғанда» т.б. деп келетін межелерді тек қана экологиялық уақыт өлшемі деп емес, сонымен бірге экосистемамен байланысты ситуациялық уақыт өлшемі ретінде қарастыруға да болады.

Ата-бабаларымыз отты қадірлеген, оттың қасиетін жақсы білген. От - өмір, жылу әрі жарық. От – жылудың қуатты көзі, құдіретті, қасиетті дүние. Осыған орай олар отты қорлайтын әдеттерге тыйым салып келген. Мысалы, отқа түкірме, оттан аттауға болмайды, оны басуға болмайды деп өз ұрпағын тәрбиелеген. Олар отты күннен жаралған деп ойлаған. Оттың киесінен неше түрлі ауру, жын-шайтан қашады деп түсінген. Кейбір ауруларды отпен аластауы да содан туындаған.

Оттың тазартқыштық (дезинфекциялық) күшін де қазақтар ертеде сезінген. Үй маңындағы қоқысты, ескі, жарамсыз заттарды өртеп, тазалап отырған. Осыдан келіп отқа байланысты әдет-ғұрыптар қалыптасқан. Жаңа түскен келін босағадан аттағанда отқа май құйған, от маздап жанса, «Өркенің өссін, өмірің ұзақ болсын, оттай лаулап жан» деп тілек айтқан. Баланы бесікке саларда да бесікті отпен аластап тазалаған.

Қай пәннен болса да оқу-тәрбие жұмысында халықтық педагогиканы – ұлттық тағылымды негізге ала отырып білім беру еліміздің ертеңі үшін аса маңызды болмақ. Халқымыздың осындай асыл тәрбиелік мұраларын күнделікті сабақ мазмұнымен байланыстыра оқушыларға жеткізіп отыру – жас ұрпақтың таным дүниесін кеңейтіп, ұлттық тәлім береді.

Сабақта халықтық педагогика элементтерін пайдалану оқушылардың бойында адамгершілігін, имандылық қасиеттерін қалыптастыра отырып болашақта еліміздің тізгінін ұстайтын жастарды тәрбиелейді. Қазақ халқының өнегелі әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін сабақтарда көптеп пайдаланудың болашақ қоғам иелерін білімді, көрегенді, өнегелі, еңбекқор етіп тәрбиелеуде қосар үлесі зор.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Б.Момышұлы. Ұшқан ұя.– Алматы: Өнер, 2008. — 248 с.
2. Әбдіқадырова Г. Халықтық педагогиканың мәні зор. // Қазақстан мектебі. 2003, №8
3. Құрсабаева М. «Ұлттық тәрбиенің маңыздылығы» /Ұлт тағылымы, – Алматы, 2006

4. Исембаева С.Ж. «Қазіргі білім беру жүйесіндегі тәрбиені ұйымдастырудың ұлттық ұстанымдары». //Халықтық педагогика, №5, 2009

5. Табылдиев Ә. «Халық тағылымы, қазақтың халықтық педагогикасы». – Алматы: Қайнар, 1992

*Савельева Л.В., Долгомыслова Ю.А.
учителя начальных классов
ШЛ № 101, г. Караганда*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Перспективному современному обществу нужны самостоятельные, творческие, интеллектуально смелые люди, которые умеют принимать нестандартные решения и не боятся этого делать. « Школы – главные пружины образования казахов,...в них же будущность казахского народа». [1] Более века назад, так сказал о школе Ыбрай Алтынсарин. Именно от этих «пружин», зависит воспитание казахстанского патриотизма. Имя Ы. Алтынсарина знакомо каждому жителю нашей страны.

« Если будете учиться, дети.

Все желания ваши без поисков сбудутся...

Давайте, дети учиться. » [1]

Современное время диктует свои условия. Новый нестандартный стиль обучения на уроках в начальной школе – методика ТРИЗ. Это доступный способ работы с детьми младшего школьного возраста, который будет вызывать положительные эмоции и интерес у ребёнка. Весь учебный процесс на занятиях ТРИЗ - это творчество, и в качестве творцов, исследователей и конструкторов выступают сами дети.

Актуальность разработки, применения и исследования данной методики обусловлена тем, что она позволяет разрешить противоречие между требованиями программ начального и общего образования и потребностями учащихся в дополнительном материале, который дети смогли бы быстро перенести на другие предметы и использовать при решении любых жизненных проблем.

Цель ТРИЗ: создание воспитательной среды для формирования творческой личности, подготовленной к решению нестандартных задач.

Ведь Завещанием потомкам можно считать стихотворные строки Ы. Алтынсарина : « Строит дивные – дивные дворцы Умный, знающий народ. Сильный знанием своим, Он уверенно живёт» .[2]

Методика ТРИЗ используется на каждой параллели начальной школы в рамках предмета «Литературное чтение».

Каждую параллель можно разделить на четыре содержательные линии:

- Развитие творческого воображения (1-2 классы)

- Системное мышление (3 класс)

- Диалектическая составляющая мышления (4 класс)

В результате применения данной методики активизируется логика мышления ребёнка, дети учатся анализировать и решать изобретательские задачи. В доступной для младшего школьного возраста форме дети знакомятся с принципами и приёмами противоречий и учатся решать изобретательские задачи сказочного и бытового вида.

Чтобы урок чтения не был скучным и однообразным, применимы различные формы обучения. Основа нашей работы - признание индивидуальности ученика, создание

необходимых и достаточных условий для его развития. Формы организации дополнительного образования по итогам изученных тем литературного чтения на занятиях ТРИЗ разнообразны:

- по результату: поделки, проекты, модели, макеты и т.д.
- по мероприятиям: спектакли, викторины, Креатив-бой, выставки...
- по количеству детей: индивидуальные, коллективные, групповые
- по использованию информационных технологий: создание живых рисунков, презентаций, текстов на компьютере.

Объектом исследования является процесс развития познавательного интереса у учащихся к творчеству и биографии Ыбрая Алтынсарина. Предметом исследования является процесс приобщения школьников к творчеству Ы. Алтынсарина в урочное и внеурочное время.

Цель нашего исследования: разработать комплекс учебных заданий по ТРИЗ на уроках чтения, определить эффективность проектной технологии в развитии творческих и познавательных интересов учащихся.

Используем на уроках в 4 классе диагностические методы: тесты, анкеты, анализ результатов деятельности школьников, методы логического анализа. Проведён социологический опрос:

- Кем является Ыбрай Алтынсарин?
- С какими произведениями писателя вы знакомы?
- Назови известные загадки и пословицы писателя
- Когда была издана казахская хрестоматия?
- Какие известные люди нашей области были последователями его идей?

В результате исследования среди 56 школьников 4-х классов выяснилось, не все учащиеся смогли ответить на 3 и 4 вопросы анкетирования. Но радует то, что все учащиеся знают биографию, круг научных интересов писателя, а так же то, что Ы. Алтынсарин внёс наибольший вклад в педагогику и культурное наследие народов.

Нашей задачей является погружение в творчество писателя. Стереотипы творческой личности.

Практика – поиск общих закономерностей в судьбе, характере и творчестве известного учёного, изобретателя, автора художественных произведений.

Ушли в прошлое уроки, где знания преподносили «на блюдечке». Теперь важнее другое - научить детей самостоятельно искать знание. Сегодня дети с увлечением читают сказки и рассказы, пословицы, поговорки и загадки знаменитого казахского писателя. Этому способствуют различные виды деятельности: упражнения по развитию творческого воображения, основанные на главных понятиях ТРИЗ:

- Приём «эмпатия» (Личностная аналогия). Отождествление себя с элементом проблемной ситуации. Вхождение в образ. Практическая и игровая деятельность: - игры «Представь себя на месте ... Ыбрая Алтынсарина», «Если я был бы маленький-маленький ...».

- Приём «Метод фокальных объектов (МФО)» - привычные объекты начинают обладать необычными свойствами. Новизна и разнообразие придуманных объектов.

- игры «Найди общее», «Зеркало», «Исключи лишнее»

Приёмы фантазирования:

- сочинение историй по сказкам Ыбрая Алтынсарина.
- Ассоциативные загадки – на что похож предмет?
- Путешествие по городам: «Город Самых Простых Загадок», «Город Пяти Чувств», «Город Похожестей и Непохожестей»

Метод «Чёрный ящик»

- игры в командах, группах «Назови вещь в мешке», «Отгадай, что лежит в сундуке»; - угадывание сказочного героя с помощью игры «Да - нетка».

Диалектическая составляющая мышления:

- аукцион «Назначение предмета»;
- игра «Хорошо - Плохо»; - игры «Наоборот»,

«Перевёртыши»;

- решение изобретательских задач.

Рассмотрим один из приёмов технологии ТРИЗ, который известен как

«Корзина идей». По своему содержанию «Корзина идей» похожа на такие известные приёмы, как «Мозговой штурм». В данном случае предполагаются разные формы работы - и индивидуальная, и групповая. «Корзина идей» определяет «поле интересов», которые будут обсуждаться и анализироваться в процессе урока. В «корзину» скидывается всё, что имеет отношение к теме урока: «Жизнь и творчество Ыбрая Алтынсарина» - идеи, имена, факты, предположения, термины и т.д. Предположения, предположения и идеи не критикуются и не оцениваются. На данном этапе идёт просто сбор информации. Все идеи осмысливаются и анализируются в дальнейшем ходе урока. Постепенно из «корзины» должны исчезнуть все неправильные или некорректные утверждения, а остаться «выжимка» из верных. Приём охватывает сразу два вида деятельности учащихся 4 класса: индивидуальный и групповой.

Ещё одним эффективным приёмом на уроке чтения является приём

«Знакомые незнакомцы». Он заключается в сочинении новой сказки на основе известной сказки Ы. Алтынсарина «Паук, муравей и ласточка» с добавлением слова, которое не относится к ней.

Девиз уроков – «Не навреди!», при создании сказочных историй и фантастических объектов. Очень хороши и эффективны при изучении произведений о природе «Река», «Весна» Ы. Алтынсарина экскурсии в природу, где также проводятся подвижные игры «Волшебная поляна»,

«Мир вокруг нас», «Оживи листик». А в классе, подводя итог экскурсии, проводим творческие игры: «Оживи точку - преврати в речку», «Дорисуй весеннюю картинку».

Изображение природы ученики связывают с окружающим миром людей и животных. Ведь творчество Ы. Алтынсарина – это вся жизнь, посвящённая родному народу, чистый источник мудрости, добра и красоты. Стихи о природе учат детей любить родной край и беречь окружающую среду.

На каждом своём занятии используем приём «Синквейн» - быстрый и мощный инструмент для рефлексии, поскольку он даёт возможность резюмировать информацию, излагать сложные идеи, чувства и представления в нескольких словах. Безусловно, интересно использование синквейнов и в качестве творческого самовыражения. Ы. Алтынсарин – просветитель казахской степи. Интересными получились синквейны на уроке литературы по теме: «Природа в произведениях Ы.Алтынсарина».

Степь

Широкая, бескрайняя

Привлекает, покрывается, растёт

Природная зона нашей страны

Просторы

Подведем итоги.

Результатом является исследовательская работа - проекты учащихся на конференции. Это программирует деятельность авторов работ на успех.

Выводы: Сделан вывод о том, что использование элементов технологии ТРИЗ в процессе организованной образовательной деятельности способствует расширению границ детского мышления, развитию творческих способностей, формированию у учащихся интеллектуальной гибкости, желания самостоятельно мыслить, выходить за рамки конкретной практической задачи. А это значит, придаёт уверенности в завтрашнем дне и выходе из любой сложной жизненной ситуации. Вопросом **дальнейшего исследования** является изучение и применение инновационных технологий в рамках уроков литературного чтения, приуроченных к 180- летию Великого учёного и просветителя Ыбрая Алтынсарина: «Наши смелые шаги. Пусть пословица живёт. В каждой ясной голове. В совершенстве, мастерстве!»

[2]

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ы.Алтынсарин «Давайте, дети, учиться» г. Тургай. 1876 г.
2. Ы. Алтынсарин «Завещание потомкам» г. Тургай . 1889 г.
3. .Альтшуллер Г.С. Найти идею: Введение в ТРИЗ-теорию решения изобретательских задач, 2-е изд. М.: Альпина Бизнес Букс, 2009.
4. ТРИЗ в фантастике Альтова (Альтшуллера). г. Баку. 1982 г.

*М.А.Сагибаева қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.
Ж.М.Джасксылыкова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«Сарышыған мектеп-интернаты» КММ*

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Бүгінгі білім беру жүйесіндегі өзгерістер жаңа форматтағы оқытуды – қашықтықтан оқытуды талап етіп отыр. Бәрімізге белгілі, қашықтықтан оқыту – ғаламтор ресурстарының көмегімен ағымдағы уақытта белгілі бір қашықтықта оқытуды ұйымдастыру формасы. Бұл мәселе туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев жолдауында былай деген: «Біз білім беруді жалғастыруды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Сапалы білім беру Қазақстанның индустрияландырылуының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс». Сол себепті оқушыларға сапалы білім беруді алдына мақсат етіп қойған әр ұстаз өз жұмысына жаупкершілікпен, жаңашылдықпен

қарағаны дұрыс.

«Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені мұғалім – мектептің жүрегі» деп ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин текке айтпаған. [3] Мұғалім әрдайым ізденіп, үйреніп, білімін көтеріп отыруы керек. Мұғалім сөз арқылы емес, әрекеті арқылы үйреткені абзал. Сол әрекетті білім алушы арқылы жасағаны, демек, білім алушылардың өзіне істеткені дұрыс. Сонда ғана берілген білім сапалы, алған білім өмір бойы өздеріне қызмет етуге жұмсалады. Қашықтықтан оқыту – оқушы мен мұғалім арасындағы тікелей қарым-қатынаста өтетін сабақ болмағандықтан, әдіс-тәсілдерді тиімді таңдап, сабақты тартымды әрі қызықты өтетіндей ұйымдастыру керек. Тапсырмаларды қолжетімді, өздігінен орындай алатындай етіп, білім алушы оқу мақсатына қол жеткізе алатындай етіп құрастырған жөн. Тиімді әдіс-тәсілдердің бірі – графикалық орғанайзерлер.

Графикалық орғанайзерлерді пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырады, мазмұндық ақпарат алуға, оқу материалын тұжырымдауға, жүйелеуге көмектеседі.

Графикалық орғанайзерлер – кестелер, сызбанұсқалар, диаграммалар, модульдер, блоктар, суреттер арқылы іске асырылады. Графикалық орғанайзерлер оқушы қиялын дамыту мен өзін-өзі талдау, қызығушылығын ояту, шығармашылығын дамытудың негізі. Осының бәрі білім алушының білім сапасын көтеруге септігін тигізеді.

Графикалық орғанайзерлердің көптеген түрлері бар.

1. Балық қаңқасы
2. Дара диаграмма
3. Қос диаграмма
4. Венн диаграммасы
5. Торлы диаграмма
6. Уақыт тізбегі
7. Т кестесі
8. Хикаят картасы т.б.

Соларға жеке тоқталып кететін болсақ, бесінші сыныпта А.Байтұрсынұлының «Егіннің бастары» мысалын оқытуда «Балық қаңқасы» әдісі өте тиімді болды. Балықтың басына басты мәселені, жоғарғы қабырға сүйектеріне себептерін, астыңғы қабырға сүйектеріне салдарын, ал соңында қорытынды жазды. Ал «Т кестесі» немесе «Венн диаграммасы» графикалық органайзері бойынша кейіпкерлер бейнесін ашуда қолдандым. «Топтастыру» бойынша ақынның өмірбаяны туралы ақпаратты жинақтап жазуды, «Хикаят картасы» әдісі бойынша шығармадағы оқиға желісін тізбектеп жазып шығуды ұсындым. Ол кезде 5-сынып оқушылары қашықтықтан оқып жүріп, офлайн оқуға көшкен болатын. Жоғарыда берілген графикалық органайзерлерді онлайн және оффлайн форматында оқу кезеңінде қолдандым. оқып жатқан оқушылар үшін өте тиімді екенін көрсетіп отыр. Ал тиімді, дұрыс таңдалынып алынған әдіс-тәсілдер білім алушылардың қызығушылығын оятады, тұлға болып қалыптасуына септігін тигізеді. Тұлғаның ең басты функциялық сапалары: белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлау және шешім қабылдай алу, кәсіби жолын таңдай ала білу, өмір бойы білім алуға дайын тұру.

[2] Қызығушылық бар жерде білім сапасының жоғары болатыны белгілі.

Көркем шығармаларды оқуға қызығушылығын оятатын тәсілдердің бірі – проблемалық ситуация. Сол себепті проблемалық ситуацияны қазақ әдебиеті пәнін оқытуда қолданып, көркем шығарманы оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыруға болады. Проблемалық оқыту технологиясы білімді дайын күйінде ұсынбай, оқушылар алдына міндет қояды, қызықтырады және оны шешуге ынталандырады. Оқушылар болса проблемалардың шешімін табудың жолдарын іздейді, әдіс-тәсілдерін зерттейді, болжайды, талқылайды, пікір білдіреді, дәлелдейді. Проблемалық ситуация – оқушының танымдық-шығармашылық қабілетін, ойлау белсенділігін дамытатын, өз жоба-жорамалын ұсыну, салыстыру негізінде дұрыс шешім табуға жетелейтін әдістің бірі.

Қазақ әдебиетінің оқу бағдарламасындағы 9-сыныпта Ғ.Мүсіреповтің «Ұлпан» романын алатын болсақ, оқушының аталмыш шығарманы өздігімен оқуы үшін арнайы проблемалық тапсырмалар әзірлеу қажет. Мысал ретінде төмендегідей сұрақтар мен тасырмалар құрастыруға болады.

1. Ғ.Мүсіреповтің «Ұлпан» романы туралы не білеміз?

2. Ғ.Мүсіреповтің «Ұлпан» романы не туралы болуы мүмкін?

3. Романның басты кейіпкерлері кімдер?

Бұл сұрақтар проблемалық ситуацияға дайындық ретінде ұсынылады. Осы сұрақтарға жауап іздеу үшін әр түрлі ақпараттарға сүйене отырып, оқушылар жауап іздейді, өз ойларын, пікірлерін айтады. Сұрақтарға жауап алғаннан кейін тапсырмалар беріледі. ДЖИГСО әдісі арқылы тарауларды топқа бөліп беріп оқытуға болады. «Болжау» әдісі арқылы сабақта 1-бөлімді оқуға болады. Тағы да басқа әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, қалған екі бөлімді де қызығушылығын оята отырып оқытуға, талдауға болады. Әрине, талдау үшін алдымен шығарманы оқу керек.

Шығарманы оқу оқушының өз еңбегімен жүзеге асса, ал талдау мұғалім мен оқушының бірлескен іс-әрекеті болып табылады. Талдау барысында да әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың қызығушылығын оятып оқып бастаған шығарманы аяғына дейін оқытуға болады.

«Ыстық орындық», «Автор орындығы», «Миға шабуыл», «Шындық па немесе жалған ба?» әдістері үйде оқып келген тарауларды тексеруде өте тиімді болып табылады.

«Ұлпан» романын оқығаннан кейін тапсырмаларлы орындауда мынандай тиімді әдіс-тәсілдерді ұсындым.

№	Тапсырмалар	Әдіс-тәсілдер
1	Әр тарауға ат қойыңыздар	«Хикаят картасы» әдісі
2	Романдағы кейіпкерледі тізіп жазып шығыңыздар.	«Галереяны шарлау»

3	<i>Романда кездесетін жер-су атауларын жазып шығыңыздар.</i>	<i>«Кластер» әдісі</i>
4	<i>Шығармада кездесетін салт-дәстүрлерді атаңыздар.</i>	<i>«Попс» формуласы</i>
5	<i>Ұлпан бейнесін қазіргі кездегі басшылық қызметте жүрген әйел бейнесімен салыстырыңыздар</i>	<i>Венн диаграммасы</i>
6	<i>Кейіпкерлер бейнесін кестеге толтырыңыздар.</i>	<i>«Органайзер» әдісі</i>
7	<i>Сатылай кешенді талдау жасаңыздар.</i>	<i>«Балық қаңқасы» «Әдебиет үйірмесі»</i>
8	<i>«Ұлпан» романы туралы мазмұндаудың тірек-сызбасын құрыңыздар</i>	<i>«Торлы диаграмма»</i>

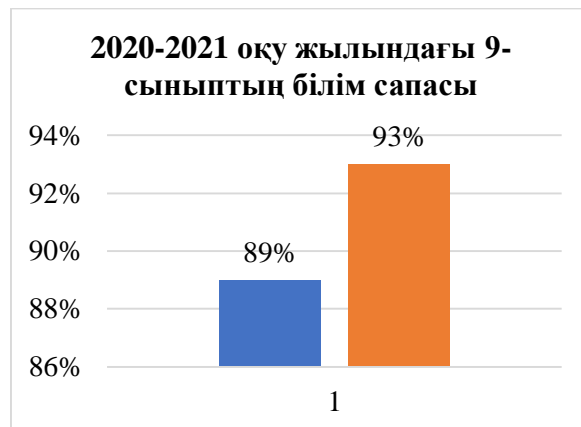
1-кесте. Тапсырма орындауда ұсынатын тиімді әдіс-тәсілдер.

Осы сияқты тапсырмаларды шығарманың сюжетін, оқиға желісін талдауда «Хикаят картасы», «Әдебиет үйірмесі», шығарманың көркемдік, тарихи, әлеуметтік-қоғамдық құндылықтарына баға беруде «ПОПС формуласы», «Балық қаңқасы», «Органайзер», «Кластер құру», «Галереяны шарлау», кейіпкерлер бейнесін немесе ұқсас шығармамен салыстыруда «Венн диаграммасы» тағы басқа әдіс-тәсілдерді қолдандым. Осы әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану білім сапасының артуына, оқу сауаттылығының артуына септігін тигізді.

«Оқу сауаттылығы» термині кең мағынада қарапайым оқу біліктілігін емес, мәліметтерді айқындай білу қабілетімен айқындалады. Мектеп жасындағы балалардың тек оқу техникасын меңгеруі қазіргі таңда қабілеттілік болып есептелмейді. Оқу сауаттылығы туралы түсінік әртүрлі форматтарда берілген мәтіндерді түсіне білуі, олардың мәні мен мазмұнын түсініп тұжырымдауы және білім алушылардың мектептен тыс уақыттарда, әртүрлі өмірлік жағдаяттарды шешуде оқығанын қолдана білу іс-әрекеттеріндегі қызметін бағалауға негізделген. Сөзімізді нақтылай түссек оқу сауаттылығы – жазба мәтіндерді түсіну, өз мақсатына жету үшін оның мазмұнын қолдану, қоғам өміріне белсенді қатысу үшін білімі мен мүмкіншіліктерін дамыту қабілеті. [1]

Әдебиет пәні жеке тұлғаның, адамның рухани әлемін, оның адамгершілігін, ойлауын, көңіл-күй сезімін, тілін, шығармашылық әрекет- бастауларын қалыптастыруда ерекше орын алады. Әдебиет пәні жеке тұлғаның, адамның рухани әлемін, оның адамгершілігін, ойлауын, көңіл-күй сезімін, тілін, шығармашылық әрекет- бастауларын қалыптастыруда ерекше орын алады.

Әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану мұғалімнің шеберлігіне байланысты. «Шәкіртсіз ұстаз тұл» демекші оқушылардың шығармашылықтарын арттыру барысында аянбай еңбек етіп келеміз. Оқушыларымның жетістіктерін көргенде еңбегіңнің жаңғанын көріп, жаңа талпыныс, құлшыныс пайда болады. Жаңартылған білім беру мазмұнында тиімді әдіс-тәсілдерді пайдаланып жұмыс жүргізуге тырысамыз. Туындаған мәселелердің шешімдерін тауып, білім сапасын арттыруға жұмыс жасап келеміз. Және жұмысымыз netижесіз деп айта алмаймыз. Екінші, үшінші тоқсандарды салыстырып қарайтын болсақ, білім сапасының артқанын байқаймыз. Оның нәтижесін төмендегі диаграммадан көруге болады.

2-кесте. Білім мониторингісінің диаграммасы.

Қорыта келе айтарым, көркем шығарманы оқуды әдетке айналдырған оқушы ұлтымыздың рухын биіктетіп, ұлттық сенімімізді жігерлендіретін, салт-дәстүрімізді дәріптейтін, функционалдық сауатты тұлға болып қалыптасады. Демек, оқушыларды көркем шығарманы оқуға дағдыландыру барысында әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып қызығушылығын оята білейік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.А.Даулетова. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері: әдістемелік құрал. Атырау. 2019
2. Функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. 25.06.2012. №832 Үкімет қаулысы.
3. <https://infourok.ru/maan-zhasi-malim-brinen-de-imbat-ytkeni-ol-mektepti-zhregi-1576739.html>

Садыкова Д.С. учитель английского языка
ШЛ № 101, г. Караганды

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры школьников, обучение практическому овладению иностранным языком. Задача учителя состоит в том, чтобы создать условия практического овладения языком для каждого учащегося, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому ученику проявить свою активность, свое творчество. Современные педагогические технологии такие, как обучение в сотрудничестве, проектная методика, использование новых информационных технологий, интернет-ресурсов помогают реализовать личностно-ориентированный подход в обучении, обеспечивают индивидуализацию и дифференциацию обучения с учетом способностей детей, их уровня обученности.

С внедрением в систему образования различных педагогических и инновационных технологий, нового содержания учебников, конечно, появляется и поиск нового содержания уроков. Изменения, происходящие в образовании, требуют нового понимания профессионализма, а это означает, что сам преподаватель должен быть заинтересован в своем профессиональном развитии. Я – сторонник активных методов обучения, и поэтому для меня,

прежде всего, важен результат. И для достижения этого в своей работе я использую элементы различных современных технологий.

Большой акцент в своей деятельности делаю на познавательную самостоятельность учащихся, появление интереса к исследованиям и экспериментам, формирование точек зрения, решение проблем, критическое мышление, обучение сообща. Практикую нетрадиционные формы обучения: уроки-игры: деловые, ролевые, сюжетные, а также проблемные, творческие, индивидуальные, групповые и другие уроки.

Одной из технологий, обеспечивающей личностно-ориентированное обучение, является метод проектов, как способ развития творчества, познавательной деятельности, самостоятельности. Типология проектов разнообразна. Проекты могут подразделяться на монопроекты, коллективные, устно-речевые, видовые, письменные и Интернет-проекты. [1] Хотя в реальной практике зачастую приходится иметь дело со смешанными проектами, в которых имеются признаки исследовательских, творческих, практико-ориентированных и информационных. Работа над проектом - это многоуровневый подход к изучению языка, охватывающий чтение, аудирование, говорение и грамматику. Метод проектов способствует развитию активного самостоятельного мышления учащихся и ориентирует их на совместную исследовательскую работу. На мой взгляд, проектное обучение актуально тем, что учит детей сотрудничеству, а обучение сотрудничеству воспитывает такие нравственные ценности, как взаимопомощь и умение сопереживать, формирует творческие способности и активизирует обучаемых. Метод проектов формирует у учащихся коммуникативные навыки, культуру общения, умения кратко и доступно формулировать мысли, терпимо относиться к мнению партнеров по общению, развивать умение добывать информацию из разных источников, обрабатывать ее с помощью современных компьютерных технологий, создает языковую среду, способствующую возникновению естественной потребности в общении на иностранном языке. Проектная форма работы является одной из актуальных технологий, позволяющих учащимся применить накопленные знания по предмету. Учащиеся расширяют свой кругозор, границы владения языком, получая опыт от практического его использования, учатся слушать иноязычную речь и слышать, понимать друг друга при защите проектов. Дети работают со справочной литературой, словарями, компьютером, тем самым создаётся возможность прямого контакта с аутентичным языком, чего не даёт изучение языка только с помощью учебника на уроке в классе.

Проектная работа после первого раздела «Hobbies and leisure» 6 «З» класса

Работа над проектом – процесс творческий. Учащиеся самостоятельно или под руководством учителя занимаются поиском решения какой-то проблемы, для этого требуется не только знание языка, но и владение большим объёмом предметных знаний, владение

творческими, коммуникативными и интеллектуальными умениями. В курсе иностранных языков метод проектов может использоваться в рамках программного материала практически по любой теме. Работа над проектами развивает воображение, фантазию, творческое мышление, самостоятельность и так далее.

К современным технологиям относится и технология сотрудничества. Основная идея заключается в создании условий для активной совместной деятельности учащихся в разных учебных ситуациях. Дети объединяются в группы по 3-4 человека, им даётся одно задание, при этом оговаривается роль каждого. Каждый ученик отвечает не только за результат своей работы, но и за результат всей группы. Поэтому слабые учащиеся стараются выяснить у сильных то, что им непонятно, а сильные учащиеся стремятся, чтобы слабые досконально разобрались в задании. И от этого выигрывает весь класс, потому что совместно ликвидируются проблемы. [2]

Под проблемным обучением понимается такая организация учебных занятий, которая предполагает создание под руководством учителя проблемных ситуаций и активную самостоятельную деятельность учащихся по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение знаниями, умениями и навыками и развитие мыслительных способностей.

Проблемное обучение основано на создании особого вида мотивации – проблемной, потому что требует адекватного конструирования дидактического содержания материала, который должен быть представлен как цепь проблемных ситуаций. Учитель создает проблемную ситуацию, направляет учащихся на ее решение, организует поиск решения. Таким образом, учащийся становится субъектом своего обучения и, как результат, он овладевает новыми знаниями, новыми способами действия.

Таким образом, инновационные технологии существенно обогащают и разнообразят преподавание иностранных языков. На смену монотонной работе приходит интеллектуальный творческий поиск, в процессе которого формируется личность нового типа, активная и целеустремленная, ориентированная на постоянное самообразование и развитие.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Беляева Л.А., Иванова Н.В. Презентация PowerPoint и ее возможности при обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. 2008, №4
2. http://sociasphera.com/publication/conference/2012/138/sovremennyyr_metody_obucheni_a/

*Саденова А.Б. учитель истории
КГУ «Школа-лицей №101», г Караганды*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН – ПЕДАГОГ, ЧИНОВНИК, ЧЕЛОВЕК

В этом году Республика Казахстан отмечает юбилей – 30 лет независимости! За эти десятилетия наше общество прошло через множество реформ и процессов, в том числе и в системе образования. Казахская система образования успешно перешла на международные стандарты Болонской системы, последние реформы значительно повысили статус учителя-педагога в обществе. Елбасы Нурсултан Назарбаев в своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» отмечал, что **«занять место в передовой группе, сохраняя прежнюю модель сознания и мышления, невозможно. Поэтому важно сконцентрироваться, изменить себя и через адаптацию к меняющимся условиям взять лучшее из того, что несет в себе новая эпоха»** [1].

Как правильно отметил Елбасы, модернизированные общества содержат в себе коды культуры, которые берут свое начало в прошлом. Поэтому сохранение своей культуры, собственного национального кода является главным условием модернизации. Модернизация

должна опираться на национальные традиции, культурные корни. Таким образом, история и национальные традиции должны быть обязательно учтены в модернизации современного образования.

В этой связи будет актуальным обратиться к наследию величайших просветителей казахского народа. В 2020 году мы торжественно отметили 175-летие Абая Кунанбаева, чей вклад в казахскую, тюркскую и даже мировую литературу до конца не оценим. В этом году 180 лет исполнится педагогу, просветителю, писателю Ыбыраю Алтынсарину. Научная, педагогическая, просветительская деятельность Алтынсарина требует отдельного, особого внимания.

Педагогическое наследие Ыбырая Алтынсарина остается важным для молодых педагогических кадров республики. Современное общество как никогда нуждается в обращении к исторической основе воспитания, так как без осмысления исторического педагогического наследия невозможно действенное приобщение подрастающего поколения казахстанцев к нравственным идеалам. Жизненный и творческий путь Ыбырая Алтынсарина, страницы его судьбы, философские и просветительские идеи вызывают интерес и способствуют духовно-нравственному развитию современной личности. Один из основоположников казахской письменной литературы, литературного языка, Ыбырай Алтынсарин внес огромный вклад в казахскую литературу второй половины XIX века. Его произведения богаты философскими и новаторскими идеями. В лирических произведениях раскрыта удивительная природа казахской степи, в коротких рассказах, публицистических статьях умело описаны различные стороны общественной жизни того времени. Он легко переводил для детей произведения русских поэтов и писателей.

Любовь к родине, стремление дать детям образование заставляли Алтынсарина преодолевать различные преграды. Он писал Ильминскому: «Мое постоянное стремление клонилось к тому, чтобы непременно быть полезным человеком, а теперь мысль, что достигаю этого – утешение» [2].

Хотелось бы отметить Ыбырая Алтынсарина как великого педагога, ответственного чиновника и искреннего человека.

ПЕДАГОГ

Судьба Ыбырая Алтынсарина – это нравственный пример служения своему народу.

Особое уважение вызывает деятельность Алтынсарина в качестве первого народного учителя, первого организатора народных школ в Казахстане и первого педагога-теоретика, вышедшего из среды казахского народа.

Ыбырай Алтынсарин родился 20 октября (1 ноября) 1841 года в Аракарагайской волости Николаевского уезда (ныне Алтынсаринский район Костанайской области) в семье «почетного ордынца черной кости». Отец его Алтынсары Балгожин умер, когда Ыбыраю не исполнилось и четырех лет. Мальчик воспитывался в доме своего деда, известного бия Балгожи Жанбурчина (Ямгурчина). Дед Ыбырая Балгожа был известным бием Среднего жуза и пользовался авторитетом в казахском обществе. Как видно, у мальчика было знатное происхождение, что ко многому обязывало.

В 1848 году для казахских детей в Оренбурге собрались открыть школу, дед зачислил внука в кандидаты. Школа была торжественно открыта 22 августа 1850 года, девятилетний Ыбырай с большим желанием приступил к учебе. С первых дней учебы мальчик выделялся среди своих сверстников особым рвением и прилежанием. Преподаватели сразу обратили внимание на Ыбырая, который старательно воспринимал все, что они объясняли, глубоко вникал во все науки. Ыбырай быстро овладел русским языком, изучению которого обращалось особое внимание.

В 1857 Ыбырай Алтынсарин окончил школу и как лучший выпускник получил похвальный отзыв. При распределении его оставили в Оренбургской пограничной комиссии переводчиком, а в 1860 году он стал учителем маленькой школы в Оренбургском укреплении. Работая в школе, Алтынсарин переживал за учебный процесс. Особенно его волновала нехватка учебников, поэтому он просил коллег выслать быстрее самоучители и другие книги,

которые будут полезными для учеников. «Медленности в высылке книг быть не может, тем более что я книги эти отнесу на счет казны, а израсходованные на них деньги, возможно, на мой счет», – писал он Ильминскому.

С книгами и учебными пособиями дела обстояли неважно. Практически не существовало детской литературы на казахском языке. Алтынсарин разрабатывал для школ методические принципы обучения и воспитания, сам писал книги и учебные пособия.

В 1879 году Ыбырай Алтынсарин издал учебник «Начальное руководство по обучению киргизов русскому языку». Это были его систематизированные конспекты, по которым он преподавал в школе. В том же году вышла «Киргизская хрестоматия», которая стала первой книгой для детей на казахском языке. Стоит отметить, что она была составлена по образцу аналогичных произведений Л.Н. Толстого и К.Д. Ушинского. В предисловии к «Киргизской хрестоматии» Алтынсарин писал: «долг каждого из нас – принести посильную лепту на пользу своей Родины».

В 1881 году Ыбырай устроил новую школу в Актобе и даже сам приготовил все необходимое для нового учителя Арсения Мозохина, выпускника Казанской учительской семинарии.

Кроме того, Алтынсарин настаивал на открытии в Тургае ремесленного училища. 4 октября 1881 года он написал: «На эту школу охотно жертвуют деньги богатые казахи, и начальство соглашается на ее устройство».

Ыбырай Алтынсарин был всесторонне образованным человеком. Его знали не только как писателя и поэта, но и как учёного, этнографа. Он был полноправным членом Русского географического общества в Оренбурге. По заданию этого общества он готовил и публиковал доклады и статьи по казахской этнографии. Он понимал, насколько важно стремление казахского народа к прогрессу и знаниям [3].

ЧИНОВНИК

Алтынсарин был не только великолепным педагогом, но и честным, неподкупным чиновником, талантливым организатором. Работая на ниве образования, ему приходилось создавать с нуля систему учебных заведений, подбирать кадры для преподавательского состава новых школ, брать на себя заботы о различных бытовых моментах, которые возникали в отношениях между детьми и педагогами. Особенно ответственной была работа по денежным расходам и финансовой отчетности, ведь на плечах чиновника были и вопросы материальной базы учебных заведений. В одном из документов, в частности, в докладной записке в областное управление оренбургскими киргизами, он отчитывался: «Для покрытия расходов на содержание киргизской школы отчислено из сумм кибиточного сбора 900 руб. серебром, которые записаны на приход в шнуровую книгу по содержанию киргизской школы. Заготовленные мною вещи, по прилагаемой к сему ведомости, сданы смотрителю школы» [4]. В отчете нерядового чиновника бросается в глаза бережное и чуткое отношение к имуществу школы!

В 1860 году областное правление разрешило ему открыть начальную школу для казахских детей в Оренбургском укреплении (г. Тургай). Открыть школу было не просто: не было необходимых финансовых средств, надо было заручиться поддержкой областного правления и местных властей. Но это не остановило Алтынсарина. 8 января 1864 года состоялось торжественное открытие школы. Так началась чиновничья деятельность Алтынсарина. Проработав здесь девять лет, Ыбырай Алтынсарин стал хорунжим и получил за усердие по службе орден св. Станиславы 3-й степени. После этого начальство по достоинству оценило Ыбырая Алтынсарина. Принимая во внимание его авторитет среди местного населения, Алтынсарин был назначен на должность уездного тургайского судьи. На этой ответственной должности с небольшими перерывами он честно проработал четыре года. За безупречное исполнение судейской обязанности Ыбыраю Алтынсарину в 1874 году был пожалован орден св. Анны 3-й степени.

В конце семидесятых годов девятнадцатого века желание внести максимальный вклад в образование своего народа берет вверх, и он снова вернулся в просвещение. Инспектором

киргизских школ он работал в Тургайской области, и в 1882 году был удостоен ордена св. Станислава 2-й степени. В этой должности Ыбырай Алтынсарин работал до конца своей жизни. В 1883 году он переехал в Николаевский (Кустанайский) уезд. Перед смертью Алтынсарину было присвоено звание статского советника, что по тем временам соответствовало высокой должности генерал-майора от инфантерии.

ЧЕЛОВЕК

В своей книге «Воспоминания об Ы.А. Алтынсарине, инспекторе киргизских школ Тургайской области», востоковед Николай Ильминский близкий друг Алтынсарина, описывая его как чиновника, отмечал, что Ыбырай гораздо более замечателен по своим личным качествам, как человек умный, честный и симпатичный [5].

За годы дружбы Ильминский не нашел в Ыбырае что-то порочное или непорядочное. Особенно он ценил в Алтынсарине живую любознательность и постоянную мысль о необходимости образования для казахов. Характер и человеческие качества Алтынсарина проявляются в его письмах, в которых он открыто выражал свои чувства и душевное состояние. Когда открытие школы в Тургае затянулось, Ыбырай в своей квартире разместил 4 учеников, причем абсолютно бескорыстно.

Как было отмечено выше, 8 января 1864 года состоялось торжественное открытие новой школы. В школу в первый же день записались 14 мальчиков, в основном сыновей султанов и биев. «Как голодный волк за барана, взялся я горячо за обучение детей, и, к крайнему моему удовольствию, мальчики эти в течение каких-нибудь трех месяцев выучились читать и даже писать», - писал Алтынсарин Ильминскому.

С развитием аппарата в степь и в души казахских чиновников проникла коррупция. Порок был тогда настолько сильным, что Ыбырай старался уберечь от него своих учеников. Алтынсарин всеми силами старался подействовать на нравственность своих учеников, чтобы впоследствии, когда займут места на государственной службе, они не стали взяточниками.

Прожив без малого полвека, Алтынсарин сильно подорвал здоровье. Сделано уже так много, что его имя станет бессмертным и будет с благоговением звучать на устах степняков. Но мысль педагога устремлена в будущее. Останавливаться на достигнутом не его удел. Не дают покоя наметки, задумки, планы [6].

Идеи Ы. Алтынсарина сегодня хорошо известны. Некоторые из них особенно актуальны в наши дни, когда школа развивается в условиях новых реалий независимого Казахстана. Еще во второй половине девятнадцатого века он в системе школьного образования главное место отводил естествознанию, обучению русскому и казахскому языку. Такая постановка вопроса актуальна и в современной системе среднего образования Республики Казахстан.

Создав на родном языке рассказы и стихотворения для казахских детей, Алтынсарин занял в истории казахской литературы надлежащее место – наряду с Абаем. Его искренне, душевно написанные произведения, столь близкие детскому сердцу и детским интересам, и поныне не устарели. Велико значение Алтынсарина в истории, этнографии и краеведении.

Алтынсарин проявил свою неутомимую, кипучую деятельность как талантливый педагог, писатель и общественный деятель, борец за народную школу, за просвещение народа.

Казахский поэт и ибраевед С.Оспанов в своем произведении «Ұлы ұстаз ұлағаты», вышедшем в 2014 году, писал о великой роли Алтынсарина в общественной и культурной жизни казахского народа. Он отмечал, что многое еще не исследовано, не изучено, не написано о великом педагоге [7].

Ыбрай Алтынсарин – талантливый сын своего народа, гордость нации. Он внёс большой вклад в развитие культуры казахского народа, его труды и творчество вошло в золотой фонд нашей истории, оставив последующим поколениям неисчерпаемое богатое наследие. Таким великим он остался в памяти казахского народа.

Хотелось бы, чтобы его произведения, переводы были доступны каждому читателю, редкие архивные материалы опубликованы, ну а молодое поколение с благодарностью изучало творчество талантливого поэта и переводчика. Значение Алтынсарина в истории народного образования в Казахстане очень велико. Деятельность Алтынсарина представляет

для нас огромный интерес с точки зрения развития общественной мысли и его места в истории народного образования и казахской литературы.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // Казахстанская правда. 2017. 17 апреля.
2. Алтынсарин И. Собр. соч. в трех томах, Алма-Ата, - 1978, т. 2, с.141.
3. Алтынсарин И. Избранные произведения. Алма-Ата, - 1957, С. 5-40.
4. Кусаинова К.А. Созвучие идей великого педагога с современностью // Вестник науки Костанайского социально-технического университета имени академика Зулхарнай Алдамжар. 2017. №2. С.204-206
5. Ильминский Н. Воспоминания об И.А. Алтынсарине, инспекторе киргизских школ Тургайской области. Казань, - 1891. Ауэзов М.А. Собрание сочинений в двадцати томах. - Алма-Ата, Жазушы, 1985, т.20. С.26.
6. Оспанов С. Ұлы ұстаз ұлағаты. - 2014.

*Ш. Сайлау бастауыш сынып мұғалімі
№134 негізгі орта мектебі, Қарағанды қ.*

МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ.

Бәсекеге қабілетті дамыған қазіргі заман талабы оқырмандарды жас күнінен бастап өмір бойы оқи білуге баулу.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының білім беру мен ғылымның дамуы бағытының белгіленген басымдылығы шеңберінде білім алушыларды заман талабына сай біліммен қаруландыру.

Білім берудің жаңа парадигмасы контекстіндегі басты міндеттердің бірі – оқушылардың ақпараттық мәдениетін жетілдіру, олардың оқу дағдыларын меңгеруіне, өз бетінше білімін тереңдетуіне ықпал жасау.

Мектеп кітапханасы білім саласының жаңа жетістіктеріне қол жеткізетін маңызды ақпараттық ресурстар орталығы ретінде ерекше орын. Мектеп кітапханасы жаңа ақпараттар мен сыни ойлардың ордасы. Қазіргі ақпарат пен білімнен құралған заманда баланың жетіліп, дамуына, қалыптасуына кітапхананың маңызы өте зор. Кітапхананың басқа түрлеріне қарағанда мектеп кітапханасы тек қана оқырмандармен емес, білім алушылардың барлық контингентімен жүйелі және мақсатты түрде жұмыс жасайды, оқушының мектепте жыл бойы жұмыс жасай алуға мүмкіндігі бар. Оқушылармен жұмыс жасаудың басты бағыты – білім алушылардың тұлғалық әлеуметтенуі мен дамуы, рухани – адамгершілік мәдениеті, ақпараттық ресурстардың барлық түрлері мен деңгейлерін пайдалануға үйрету, ақпараттық мәдениетті қалыптастыру, кітапхананы пайдалануға дағдыландыру.

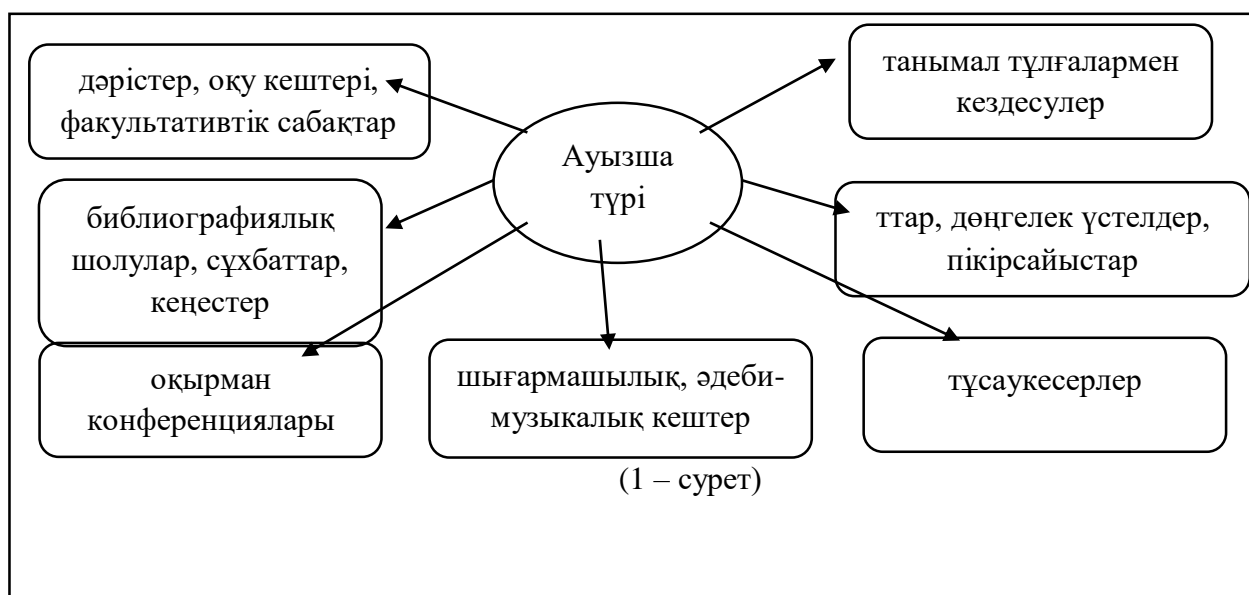
Мектеп кітапханасы: алдымен, оқу үрдісін қажетті ақпараттармен және қажетті құжаттармен қамтамасыз ететін болса, екінші кезекте, арнаулы кітапхана, ал үшіншіден, мектептің барлық педагогикалық жұмысын, мектеп оқушыларын мектеп бағдарламасына қосымша және бағдарламадан тыс ақпараттармен қамтамасыз етіп пайдаланушыларды ойлау және ақпараттың барлық түрін тиімді пайдалану жүйесін дамытады.

Қазақстанның болашақ ұрпағыда сапалы біліммен, саналы тәрбиемен қаруланған болу керек. Білім мен тәрбие қатар жүретін егіз ұғым. Мектеп табалдырығын аттаған ақ қағаздай кіршіксіз бүлдіршіндеріміздің тілашар оқулығы «Әліппе» бүгінде қайтарылып, Тәуелсіздіктің 30 жылдық мерей тойында білімге жаңа өзгерістер енгізуі өте қуанышты жаңалық болды. [1]

Қазіргі таңда алдыңғы елдердің қатарына жетуіміз үшін жеке тұлғаның қабілетін ашу, оны дамытуда педагогика саласының атқаратын қызметі ерекшк. Қарыштап дамыған заманда мектеп қабырғасынан бастап жеке тұлғаның қабілетін ашу ұстаздардың басты міндеті. Себебі адам тұлға болып қалыптасу оның қабілетінің ашылуы қоршаған орта, қоғамға байланысты. Сондықтан да ұстаз талантты тауып, таныта білуі керек. Қай мемлекетте болсын, даму деңгейін, рухани мазмұнын, интеллектуалдық қуатын, өркендеу әлеуметін айқындайтын тек қана білім беру жүйесінің сапасы болып табылады. Дамудың жаңа сатысына көтерілген еліміз үшін қазіргі таңда білім беру саласының қызметі ерен.

Еліміздің Тәуелсіздігін асқақтатып, өркенниетті әлемге танытатын, дамыған елдердің қатарында терезесін тең ететін күш – білім және білімді ұрпақ. Білімді ұрпақ егеменді елдің берік тірегі. Білімді ұрпақ дегеніміз рухани жан – дүниесі бай, салауатты өмір салтын ұстанған, сапалы білім, саналы тәрбиені қалыптастырған сонымен қатар еңбексүйгіш, Отансүйгіш, кішіпейіл, мейірімді қасиеттерді қалыптастырған тұлғаны айтамыз. [2]

Мектеп кітапханасы қазіргі таңда білім мен тәрбие берер мәдени орындардың бірі. Оқу орнындағы білім алушы жас ұрпақтың табылар жері кітапхана деп айтсақ артық болмайды. Қазіргі заманауи жабдықтармен қамтамасыз етілген кітапханалар адам көзі тоярлықтай, оқырмандарды өзіне тартады. Мектеп кітапханасы оқушылардың оқуға деген құштарлығын арттырып, ізденушілікке, еңбекқорлыққа баулиды. Мектеп кітапханасының оқушылардың білім алу жүйесінде тигізетін ықпалы орасан зор. Мектеп кітапханасы өз уақытының деңгейінде болып, мектептің дамуына ат салысып, балалар мен жасжеткіншіктерді тәрбиелеуде, оқуға деген құштарлығын арттыруға көмектесуде. Білім берудегі мектеп кітапханасының маңызды міндеті жеке тұлғаның қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқуға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады. Мектеп кітапханасы рухани адамгершілік тәрбие мен саналы білім беруде оқушыларға әр – түрлі қызмет түрлерін қолданылады. Ауызша түрін алатын болсақ; (1 – сурет)

Сонымен қатар көрнекілік түрлерін, баспа басылымдарын, әр – түрлі үлгідегі заманауи аудио дисклерді білім алушыларға ұсынады. [3]

Мектеп кітапханасы оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыруға, ақпаратқа қол жеткізуге, соның ішінде өзіне қажетті білімді іріктеп, таңдап алуға үйретіп, ақпараттық

мәдениет қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беруге үлкен үлес қосады.

Білім мен ғылымның негізі болып табылатын кітап пен білім ордалалары бір – бірінен ажырағысыз рухани қазына. Себебі кітап – рухани прогрестің кепілі, ел мен елді, мемлекет пен мемлекетті жалғастырар алтын көпір және түсінікке бастар аса маңызды рухани фактор. Кітап әлемдегі ұлы күш, адамның санасын нұрға бөлеуші, ал кітапхана сол кітаптарды сақтайтын алтын орда. Кітапхан біздің рухани құндылығымыз, теңдесі жоқ байлығымыз, алтын қазынамыз. Өткен заманның өрнектеріндей тарихты да, әдебиетті де, өмірге керекті өнер, білім ғылымды сол кітапханадан табамыз. Бала – болашағымыз, өсер ұрпақ өзгеден емес, өз ішімізден іздесе мадақтар да, мақтанар да ұлы перзентіміз болмақ. Кітапхана қашан да ғажайып қазына. Осы қазынадан нәр алып, оны бойына сіңіре білген жас ұрпақ – Отанымыздың ертеңгі берік тірегі болмақ. [4]

Кітапхана ғасырдан – ғасырға адамзат тарихының керуенін сүріндірмей жас ұрпаққа аманат қылып алып келе жатқан шырағы биік парасаттылық пен білімділіктің, байлық пен біліктіліктің киелі ордасы. Заманымыздың әр кезінде кітапханашы қызметі туралы ұғым жоғары болуы тиіс. Олай болса жоғарыдағы ойымызды түйіндей келе мектеп кітапханасының қызметі, кітапханашылардың білімін жаңғырту олардың кәсіби шеберлігін ұдайы жетілдіріп отыру жолымен жүзеге асырылады. Кітапханашы өмір бойы оқуда, ізденісте болуы шарт. Ол – өзінің кәсіби міндеті. Себебі, кітапханаға түсетін әрбір жаңа ақпарат маманна белсенді қабылдауды және оны іс – тәжірибеде қолдана білуді талап етеді.

Мектеп кітапханасы ақпараттармен қамтамасыз ету, білім, сауаттылық сонымен қатар әлеуметтік және мәдени даму экономикалық салаларда кез келген ұзақ мерзімді стратегияда басты маңызға ие болады. Сондықтан Елбасының жылдағы дәстүрлі жолдауында мәдениет саласыда ұмыт қалмайды соның салдарынан кітапхана мәселесі жыл санап алға жылжып кітапхана сөрелері жаңа кітаптарға көбейіп, мектеп кітапханасын жетілдіру бойынша халықаралық алдыңғы қатарлы мәселелер енгізіп келеді. Электронды ресурстарды ұйымдастыру және жинақтау кітапханалар интернет пен қамтамасыз етілуіде іске асырылып жатыр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы. – Астана, Ақорда. 14.12.2012ж.
2. Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. Жоба «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ білім беру бағдарламалары орталығы – Астана 2014ж.
3. «Қазіргі заман мектеп кітапханасы жұмысын ұйымдастыру» Назарбаев Зияткерлік мектептері кітапханалары тәжірибесінен. [nis.edu.kz /kz/](http://nis.edu.kz/kz/).
4. Шабанова С. «Мектеп кітапханашыларының қызметін ұйымдастырудың жаңа бағдарлары». Мектеп кітапханасы журналы

*Ж.С.Салықбаева бастауыш сынып мұғалімі
Балқаш қаласы білім бөлімінің
«С.Сейфуллин атындағы
№7 мектеп-гимназиясы» КММ Балқаш қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН МҰРАСЫ – БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе

Келешекте қуатты мемлекет, зиялы қоғам құруға ұмтылған еліміз алдымен балабақшада жүрген балдырғандарды, мектеп шәкірттерін тектілікке, инабаттылық пен имандылыққа тәрбиелеуді, заман ағымына сай сапалы білім беруді бүгінгі күннің басты талабы деп міндет етуде. Ел Президенті Қасымжомарт Кемелұлы Тоқаев: «Сапалы білім – жетістікке жетудің жолы әрі экономиканы дамытудың басты құралы.» деп көрсетті[1]. Бұл талап-міндеттердің орындалуы білім саласы қызметкерлеріне үлкен жауапкершілік артады. Олай дейтінім, саналы ұрпақ қалыптастырудың пәрменді құралы – оқу, тәлім-тәрбие жұмыстарында халықтық педагогиканың алтын мұрасын қолдану. Бүгінгі таңдағы білімнің басты мақсаты – бәсекеге қабілетті, кәсіби құзіреттілігі жоғары, жаңаша ойлайтын шығармашылыққа бейім мамандар даярлау және жалпықоғамда жасампаздық іс-әрекетті қалыптастыру. Ендеше, ұстаздар тарих көшінде өзіндік орны бар зиялы қауым өкілдерінің ұрпақ тәрбиесі туралы мәселелер ауқымындағы ой-пікірлерін зерделеп, сипаттап, таразыға салып, жинақтап, оларды қоғамдық іс-тәжірибе шеңберіне енгізуге ұмтылуы тиіс.

Қазақ даласы елінің қамын жеп, ұрпағының болашағын ойлап, талай еңбекті артына қалдырған тұлғалардан еш кенде емес. Қай ғұлама, қай ойшылды алсақ та, саналы ғұмырын сарп етіп, ұлтының болашағына арнаған. Осындай ғұламалардың бірі де, бірегейі Ыбырай Алтынсариннің орны қашанда ерекше. Ерекшелігі сол, өз заманында білім алуға шақырып қана қоймай, өз қолымен мектеп жүйесін жасаған тұлға!

«Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы. Біздің барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі осында, тек осы мектептерде ғана» деп жазған Ы.Алтынсарин әрине алдымен мектеп ашу ісіне ден қойды. Әр елді-мекеннің мектебі өз деңгейіне сай болуына қатты көңіл бөлген Ыбырайды халықтың білімге деген құштарлығы қанаттандырды [2.21-22]. Ал осынау оқу-білімнен тысқары жатқан, елдіктегі халықтың ортасынан суырылып шығып, біржерден емес, бірнеше жерден ауқымды түрде мектептер ашу оңайлықпен жүзеге аса қойды деп ойласаңыз қателесесіз. Заманының тажалдары, аяқтан шалып, әр ісін өз мақсаттарына пайдаланған немесе «елім» деген еріне ет жақынын айдап салғандар сол кезде де табылды[3, 7-9]. Бірақ, алдына таудай мақсат қойып, еліне қызмет етуді ғана ойлаған, өзгені емес ел мүддесін ғана толғаған Ыбырайды тура жолдан тайдыра алмай сабылды. Жүрегіне оқтай қадалған жала сөздерден оны өз туып өскен жеріне деген шексіз сүйіспеншілік алып шықты. Кейін өзіне жүктелген инспекторлық қызметін ұлы мақсатымен ұштастырып, халқы үшін пайдаланбаққа бекінген Ыбырай - Қазақ даласында тұңғыш мектеп ашқан тұлға ғана емес, сол мектепке қажетті бағдарламаны жасақтаған, сол мектепке қажетті оқулықты жазған да өзі! Жоқ, ол тек халықтың көзін ашып сауатты болуын ғана қаламады, олардың өзге халықтармен тең өмір сүруі үшін оқып білім алып, технологияны, кәсіпті меңгергенін де бар болмысымен қалады. Жай қалап қоймады, осы мақсатта жанкештілікпен нәтижелі еңбек етті.

Ыбырай Алтынсарин мектептегі оқу -тәрбие жұмысын мүлде жаңа үлгіде құрады. Сабақ ана тілінде - қазақ тілінде жүре тұрып, әр пән негіздерін үйретуді мақсат етеді. Ыбырай оқушыларын ғылым мен мәдениетті игеруіне, рухани бай азамат болып шығуына қызмет етеді [4, 103]. Ізденісін бір сәтке де тоқтатпаған Ыбырай Алтынсарин 1876 жылы Петербург, Қазан қалаларына үлкен мақсатпен жол тартты. Орыстың мектеп, білім беру саласын зерттеп, орыс ағартушыларының еңбектерін оқиды. Нәтижесінде қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды жоспарлады. Ұлы Ұстаз қазақ балаларына білім мен тәрбиенің негізгі көзі - оқулық деп қарап, мазмұны бала табиғатына жақын, тақырыбы таныс әрі қызықты кітап шығару керек деп ой түйіндейді. Дәл сол жылы-ақ, қазақ даласының тұңғыш оқулығы «Қазақ хрестоматиясын» жазуға отырады. Ыбырай Алтынсарин 1876 жылы Н.Н. Ильминскийге жазған хатында: «Татар тілінде жазылған кітаптардан құтылу үшін, қазақ тілінде оқуға арналған бастауыш кітабымды кеше ғана бастадым», - деп жазады [5].

Бұл жолдардан Ы.Алтынсариннің кітап жазу ісіне асқан жауапкершілікпен келгенін көреміз. Кітаптың әр сөзінен балаға білім мен тәрбие берілуіне қатты мән берген. Бүгінгі дамыған педагогика негіздеріне сүйенсек, хрестоматияға мектеп оқушыларының түсінігіне жеңіл, тілі жатық әңгімелерді беруімен бала түйсігін жүйелілікпен қалыптастыруға тырысқандығын көруге болады[6,105]. Ыбырай Алтынсарин ұстанған ұрпаққа рухани адамгершілік білім беру қазіргі таңда да өз мәні мен мағынасын жоғалтпады.

«Педагогикалық жұмыстағы шешуші нәрсе - ең жақсы оқыту әдістерін таба білуде.» деген қанатты сөзді қалдырған дара ұстаз балаларды оқыту әдістері жағынан өзіндік жүйе - әдісі бар педагог бола білді. Ол қазақтың тұңғыш прогресшіл педагогикасын, халықтың мектептерін қалаушы қайталанбас тұлға! Заманынан озып туған Ыбырай Алтынсарин өзіне Ян Амос Коменский, Ушинский, Толстой, Бунаков, Паульсон сияқты данқты педагогтарды ұстаз тұтады[5].

Тәуелсіз елімнің ертеңгі тұтқасын қолдарына ұстайтын өскелең ұрпағына білім беруші, бүлдіршінді білімге бейімдеуші ретінде мен өз тәжірибемде ұстаздардың ұстазы Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын басшылыққа аламын. Халықтық педагогикамен ұштасқан, халқымыздың тұрмыс салтымен асатасып жатқан, дінімізге де, ділімізге де сәйкес келетін әр еңбегін өз жұмысымда тұсбағдарға алып келемін. «Білімнің негізі – бастауыш» болса, білім мен тәрбиенің, адам үшін қажетті ұлы жолдың табалдырығы мен үшін Алтынсариннің артына қалған асыл мұрасы.

Алдыма келген шәкіртке бірінші күні «Кел, балалар, оқылық» өлеңінің 4 жолын жаттатып, білім әлеміне кіріспе ретінде пайдалануды әдетке айналдырдым. Ерекше ықыласпен, үлкен қызығушылықпен мектеп табалдырығын аттаған 1 сынып оқушысы бұл 4 жолды өмірі ұмытпастай есінде қалдырады. Өздеріне жатқа айтқызып, мән-мағынасын түсіндіріп алған соң, «барлық қазақ халқын білімге шақырған, тұңғыш мектеп ашқан бабамыз міне, мына адам» деп үлкен суретін көрсетемін. Оларға түсінікті тілде Алтынсариннің жасаған еңбектерін айта келіп, сынып қабырғасына суретті бірге ілуге шақырамын. Кейін әр сабақты пысықтауда, үй тапсырмасын бағалауда, әріптерді қосып оқу тақырыптарында балаларға «атамыз сондай риза болып отыр» деп айтып отырамын. Күрделілеу тақырыптарды бастағанда Ыбырай суретіне назар аудартып, «бізге сенім артып отыр, көне үйренейік» деп іліп әкетемін. Бөлімді қайталау алдында Ыбырай суретін қабырғадан алып тастаймын, балаларға «сіздер сияқты басқада сыныптардың білімін бақылауға кеткен ғой» деп қоямын. Ал қайталау сабағында Ыбырай суретіне үлкен қағаз қоржынды қыстырып, нақ тақтаның алдына қоямын. Оқушыларыма: «Бүгін біздің әр жеңісімізге қуанатын атамыз алыс сапардан шаршап келгеніне қарамай, бізге қонаққа келіпті. Сыйлығы да бар екен. Көне, үйренген есептерімізді көрсетіп, атаны қуантайық» деймін. Ал қағаз-қоржынға түрлі-түсті қағаздарды әдемі формаларда қиып, «Жарайсың! Сен нағыз білімдісің!», «Сен өскенде ғарышкер боласың! Өйткені, сондай білімдісің!», «Сен ата-анаңның мақтанышысың!», «Сен озат оқушысың!», «Сенің есіміңді сыныптың мақтау тақтасына жазамын», т.с.с сынып оқушыларының ерекшелігіне байланысты мотивациялық сөздер жазамын. Сабақ соңында немесе тапсырма орындап болған оқушы Ыбырай атасының қоржынынан алған сөздерге масаттанады. Бір-біріне көрсетіп, мәз-мейрам күйге енеді. Ата-аналарына көрсетіп, ұзақ жылдарға дейін сақтап жүреді. Бұл әдісім арқылы мен оқушыларыма біріншіден, Ыбырай тағлымын үлгі етемін, екіншіден, тұлғалық бейнесін дәріптеу арқылы бала санасына үлгі етерлік адамның қандай болу керектігін нақты көрсетемін, үшіншіден, сабаққа қызығушылықтарын арттырып, белсенділіктерін оятамын, төртіншіден, қағаз-қоржындағы сыйлықтар арқылы жігерлендіріп, білімге деген құлшыныстарын арттырамын, бесіншіден, мұғалім ретінде сабағымды түрлендіремін, алтыншыдан, оқушының ой-өрісін кеңейтуге жетелеймін, жетіншіден, жақсы сөздер арқылы жақсылыққа талпындырамын. Осындай жеті мақсатым нәтижелі орындалып, көптеген шәкірттеріме қиял сыйлап, өскен сайын есейтіп, титімдей жүректерінен жол тапты. Олай дейтінім, бастауыш мектепті аяқтап, жоғары сыныптарға аяқ басқан шәкірттерімнің қалта-қоржындағы сөздерді аса бір тебіреніспен еске алып, өздерінің өмірлік бағдарына

айналдыратынын байқадым. Әр төрт жыл сайын жаңадан қабылдаған шәкірттеріммен бастауышпен қош айтысып кеткен шәкірттерімді кездестіру кешін өткізуді дәстүрге айналдырғанмын. Осындай кештерде олар өздерінен кішілерге Ыбырай суретін меңзеп, кеңес айтуы мені онан әрмен шабыттандырды.

Екінші, үшінші сыныптарды Ыбырай әңгімелерін сабақ тақырыптарына, сынып сағаттарына арқау етемін. Еңбек тақырыбындағы «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», «Бай мен жарлы баласы», «Байлық», «Асыл шөп», «Қыпшақ Сейітқұл» т.б. әңгімелері аса тартымды, мәнді, көркем шығармаларын өз тәжірибемде ұтқыр пайдалануға тырысамын. Ыбырай Алтынсаринның әр әңгімесінде рухани-адамгершілік білім беру көзделіп, жас ұрпақтың бойына сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ақиқат, қиянат жасамау және ішкі тыныштық құндылықтарын дарытады. Баланың бойына жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытудың маңызды шарттарының бірі - балаға қоршаған ортада шынайы көзқарас, көңілді жағдай туғызу болып табылады. Ұлы ағартушы аңыз әңгімелерінің қай-қайсысын алсақ та, ондағы айтылатын негізгі идея – жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесін көтере отырып, аз сөзбен көп мағына беретін қысқаша әңгімелерді жас ұрпаққа тәлімдік тәрбие ретінде ұсынады. Ыбырай Алтынсарин адамгершілік қасиеттерді дәріптеуді басты назарда ұстап, адамгершілік мәселесіне «Шеше мен бала», «Бір уыс мақта», «Мейірімді бала», «Ауырудан аяған күштірек», «Әдеп», «Таза бұлақ» әңгімелерін жазып, аудармалар жасады [7, 399].

Бүгінгі қоғамда еңбекке тәрбиелеу мәселесі де өзектілігін жойған емес. Бұл тарапта мен 3 сынып оқушыларына «Сиса көйлек үстінде, Токуменен табылған. Сауысқанның тамағы, Шокуменен табылған», - деп Ыбырайдың педагогтік тәсіліменен балаға еңбек атаулыдан алғашқы ақпараттар беремін. Сауысқан мысалы мен тоқылған киімді нақты мысалға алған шебер тапқырлық, менің де түсіндіру жолымды жеңілдетуде. Даланың дара ұстазы өз шығармаларында еңбекті сүйе, білімдіден үйрену, талпыну, адамды сыйлау қасиеттерін оңай мысалдармен үгіттейді. Оның өлеңдері мен әңгімелерінің қай-қайсысы болмасын балаға тәртіпті, үлгілі, өнегелі кісі болуды уағыздайды.

Бүгінгі қоғам тәуелсіз ел ұрпағының бәсекелестіктен қалмай, өнер-білімге ұмтылып, техниканың тілін жетік меңгергенін талап етеді. Сондықтан педагогтер қауымы қазіргі ақпараттық қоғамның өзгерісіне бейім ұрпаққа білім беруде екі есе жүк арқалап отырғанымызды сезінуіміз қажет. Барлық әріптестерімді өзгермелі қоғамның талабына сай құндылығы мен ортақ ұстанымы қалыптасқан, бәсекеге қабілетті, сұранысқа ие жоғары білікті маман болуға шақырамын. Келешекте де өз шәкірттерімнің оқ бойы озық болуы үшін мен бар білгенімді онан әрмен жетілдіріп, үнемі ізденіс үстінде еңбектенетін боламын.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қ.К. Тоқаевтың «Ғылым және білім» атты мақаласынан, 2019 жыл
2. Ыбырай Алтынсарин тағлымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер. Алматы: Жазушы, 1991. 21-22 беттер.
3. Іргебаева Н. Ыбырайдың ұрпақтары байдың тұқымы ретінде қуғындалған // Аңыз адам: Жұлдыздар отбасы. № 17 (77). 7–9 б.
4. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. I-т. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. Алматы: Қазақ энцикл., 2009. -103-б.
5. Жәрімбетова Н. Тағдыры кермек тұлға // Егемен Қазақстан. 2009. 29 шілде.
6. Қазақ тілі: Оқу құралы. — Алматы: Білім, 1994. 104, 105-б.
7. Қазақ Совет энциклопедиясы. -3-т. / Бас ред. М.Қ.Қаратаев. Алматы: Қазақ Совет энцикл. Бас ред., -399-б.

Сатмаганбетова Ж.А. учитель русского языка и литературы

«ЗАГАДОЧНАЯ СТОРОНА ПРЕЗЕНТАЦИИ MICROSOFT POWER POINT»

В сфере образования это тема является весьма актуальной в настоящее время - время цифровой технологии. На сегодняшний день мои коллеги, как и я, очень много времени проводят за компьютером.... И если предыдущее мое поколение было поколением книг, то нынешнее общество и технология будущего живет в интернете. Половина нашей работы проходит в поисках той или иной программы. Здорово, когда мы осваиваем их на продвинутом уровне и экономим время...

Своей работой я хотела показать, как быстро и несложно можно преобразовать из презентации видео с пользой для учебного процесса.

Данная работа направлена на развитие творческих и интеллектуальных способностей учителей-предметников, на формирование навыка работы с компьютером, на развитие познавательной активности в области информационных технологий, повышение компьютерной грамотности при проведении урока. А самое главное, использование знаний в области разнообразных публичных выступлений.

Цель исследовательской работы стало изучение программы Microsoft Power Point и их возможностей для создания видеороликов, сделать видео из фотографии, а также научиться преобразовать презентации в видео.

Исходя из этого, поставлены следующие **задачи**:

- получить представление об основных этапах создания видео;
- научить создавать компьютерную анимацию, используя программу Microsoft Power Point;
- научиться преобразовать созданные презентации в видео посредством программы Microsoft Power Point;
- развивать познавательный интерес, информационную культуру, творческие способности;
- Проведение эксперимента по применению данной программы, как в урочной, так и во внеурочной деятельности;
- Передать личный опыт коллегам по предложенной теме;
- Расширить знания коллег о возможностях и опциях программы Microsoft Power Point.

Практическая значимость работы состоит в том, что возможность использование созданных нами видеоуроков на уроках по разным предметам, а также в помощь коллегам и классным руководителям при создании видео в внеклассных мероприятиях о жизни класса, школы и т.д.

Объект исследования: Я считаю, что смогу углубленно изучить возможности программы Microsoft Power Point и показать преобразование презентации в видео, а также поделиться опытом.

Метод исследования: поисковый (поиск информации о программе, информации для видео), творческий (работа с вышеизложенной программой).

Планируемый результат исследования: применение на уроках, открытые уроки на Неделе читательской грамотности

Компьютерные презентации Microsoft Power Point. Что такое презентация?

После появления компьютеров процесс составления презентаций вышел на новый уровень. Он и раньше был неплох. Существовали специальные доски, на которых вывешивались слайды, создаваемые от руки. И это действительно было хорошо. Но после того, как появились проекторы и сама программа Microsoft Power Point, ситуация несколько

улучшилась. Данная программа позволяет очень удобно и наглядно презентовать любую информацию.

Формат компьютерной презентации является очень удобным. Его можно показывать как на электронной доске с проектором, так и на самом компьютере маленькой аудитории людей. Кроме всего прочего, Microsoft Power Point поможет школьникам законспектировать материал, а нам педагогам лучший вариант при урочных и во внеурочных занятиях.

В общем, ее сфера применения воистину широкая. И именно поэтому такую популярность снискала Microsoft Power Point. Что такое эта программа? Это программа, предназначенная для создания таких презентаций. У нее есть весь инструментарий, необходимый для работы над ее содержанием. Если же говорить о преимуществах данной программы, то никто не сможет их оспорить:

- удобный интерфейс конструирования презентаций;
- подборка готовых дизайнов с возможностью изменения их отдельных элементов. .

Что такое шаблон в Microsoft Power Point? Это фактически набор графических элементов, которые в совокупности создают дизайнерское единство. Проще говоря, дизайн. Шаблоны для заголовков, списков, диаграмм, таблиц и других средств наглядного представления информации. Создание гениального слайда занимает буквально пять минут при наличии информационной базы. Такие преимущества, естественно - это хорошо. Но невозможно создать хотя бы нормальную презентацию, если полностью полагаться на программу. Все-таки ответственность пользователя первична. Что же нужно сделать для того, чтобы презентация дарила улыбки? Правильная презентация - путь к успеху в творчестве.

Данная программа показала нам свою эффективность в огромном количестве сфер, в особенности в сфере образования. Подача материала в виде презентации с умелым голосовым сопровождением значительно эффективнее школьной доски. Но есть один нюанс. Презентации - это не только несравнимая форма публичных выступлений, но и замечательный метод конспектирования. Миллионы людей по всему миру уже опробовали на себе все преимущества данного формата. И это далеко не все сферы. По сути, презентации могут использоваться везде. Именно данная компьютерная программа изменила мир. Теперь не нужно задаваться вопросом "Что такое Microsoft Power Point". Ведь ее знает и так весь мир.

Что характерно: создать презентацию действительно несложно. Важно только постараться.

Преобразования презентаций в видео с помощью программы Microsoft Power Point

Теперь задумаемся над вопросом, зачем преобразовать презентацию в видео? Для этого необходимо предоставить публичное выступление в виде видеопрезентации или отправлять на различные конкурсы (как вложение в сообщение электронной почты, на DVD-диске, а также публикации на сайте Facebook, Instagram...), то сохраняем ее для воспроизведения в формате видеофайла.

Выполнять такие действия можно по разным причинам. К примеру, технического характера. Если на компьютере, на котором должна проходить презентация, нет Microsoft Power Point, тогда решить проблему можно с помощью преобразование ее в формат Видео MPEG-4, Windows Media Video (WMV). После чего презентацию можно показывать, поскольку данный формат поддерживается любыми проигрывателями.

Презентацию в виде видеофайла можно воспроизводить на мобильных приложениях, на телевизорах, где нет специальной программы для просмотра презентаций. Ведь мобильные устройства имеют больше возможности распространения, чем приложения для отображения слайдов pptx.

В общем, можно сделать вывод, что преобразование может пригодиться, а рассматриваемая утилита с легкостью в этом поможет, причем, качественно и быстро.

Дескриптор преобразования презентаций в видео Microsoft Power Point - это мощный, но простой в использовании инструмент для преобразования презентаций, созданных при

помощи Microsoft Power Point в видео. При преобразовании будут сохранены все переходы, анимация, звуки.

Особенности программы:

1. Простота использования.
2. Преобразование в видео MPEG-4, Windows Media Video (WMV).
3. Высокое качество видео.
4. Возможность применения в любой сфере.

- - Преобразовывает файлы, созданные с помощью Microsoft Power Point (.ppt) в видео всех популярных форматов (например: Видео MPEG-4, Windows Media Video (WMV)), а также в слайд-шоу (сохранить презентацию в файле демонстрации (PPSX) отображается во весь экран в режиме слайд-шоу и готова к немедленному просмотру)

- - Сохраняет элементы в оригинальном Microsoft Power Point (например: переходы, анимацию, звуки, клипы, внутренние ссылки);

- - Позволяет просматривать презентации без программы Microsoft Power Point установленной на компьютере, или других персональных устройствах;

- - Уменьшает размер файла презентации на 90%;

Интерфейс приложения очень простой, поэтому начинающие пользователи, которые недавно сели за компьютер, сходу смогут разобраться, как преобразовать презентацию в видеофайл. Преобразование выполняется довольно просто, на что нужно всего три этапа.

Первый этап: необходимо указать презентацию, которая будет преобразовываться;

Второй этап: на данном этапе в настройках выбираем: формат преобразования;

Третий этап: нажмите кнопку «Сохранить как...Видео MPEG-4», чтобы начать преобразования, где будет храниться готовый видеоролик.

Проведение исследования по применению программы Microsoft Power Point как в урочной, так и во внеурочной деятельности

Исследовательская база: учителя опорной школы К.Байсеитовой (ресурсного центра) КГУ, учителя магнитных школ прикрепленные к ней.

Цель исследования:

Проверить гипотезу о том, знания и умения в использовании программой Microsoft Power Point, повышение мотивации применения ИКТ как в урочной, так и во внеурочной деятельности.

Возможность применения полученных знаний будут более эффективны, если педагогами будут освоены и использованы программы создания и редактирования презентаций и видео Microsoft Power Point,

Методика проведения исследования:

- ✓ Разработать вопросы анкеты и провести первичное анкетирование, выявляющее знание данных программ.

- ✓ Продемонстрировать созданные видеоролики, провести мастер-класс по работе с данной программой.

Результаты исследования:

Результаты опроса о программе Microsoft Power Point.

По результатам диаграммы:

- ✓ учителя знают, что такая программа Microsoft Power Point существует - 100%.

- ✓ Из опрошенных коллег 89 % умеют создавать презентацию, около 30% пробовали создавать свои видеоролики.

- ✓ Результаты опроса – возможно ли, что с помощью программы Microsoft Power Point, преобразовать презентации в видео - 69 % ответили: не знали и не умеют преобразовывать презентацию в видео.

- ✓ Большинство коллег хотят освоить программу, научиться создавать видеоролики, но не умеют как его применять.

И я, дистанционно на платформе ZOOM, провела воркшоп на тему «Использование цифровых образовательных ресурсов в учебном процессе в дистанционном обучении», ознакомила с материалом о развитии познавательной активности в области информационных технологий, ознакомила с прикладным программным обеспечением Microsoft Power Point, которая преобразовывает презентации в видео. А также продемонстрировала применение данной программы для подготовки уроков, примером которого послужила урок по физической культуре в 4-х классах «Весёлый старт», презентация Литературная викторина «По страницам сказок» из своего урока (русский язык и литература), презентация проекта «Наш спортивный учитель»

В конце воркшопа коллегам было предложено самим попробовать свои силы и провела мастер-класс по усвоению данной программы.

Вывод: применение программы Microsoft Power Point повышает заинтересованность коллег в применении ИКТ как в урочной, так и во внеурочной деятельности, данная программа может сделать наши уроки ещё интереснее и красочнее, а следовательно, поможет в освоении нового материала по школьным предметам.

Заключение

В заключение хотелось бы сказать, что в ходе выполнения данной работы мной были получены следующие результаты:

- ✓ изучены теоретические основы компьютерной графики и проанализированы возможности программы Microsoft Power Point в целом, а также их преобразование в видео.
- ✓ Средствами данной программы созданы открытые уроки, особенно очень помогла на Неделе читательской грамотности.
- ✓ Разработаны практические рекомендации по использованию Microsoft Power Point для создания видеофайлов и преобразование в видеоформат.

Выводы

На основании полученных результатов можно сделать **выводы**:

1. Создание презентации и их преобразование в видео с помощью программы Microsoft Power Point не вызывает особых затруднений.
2. Поставленные в начале работы цели и задачи полностью достигнуты.
3. Качество конечной продукции будет во многом зависеть от возможностей компьютера.

Работа над исследованием научила меня более детальному анализу при сравнении различных объектов, выявлению противоречий, проблем. Научилась точнее формулировать и ставить перед собой цели и задачи, придумывать пути их достижения.

Данные умения, несомненно, пригодятся в дальнейшем при получении дальнейшего образования, а возможно, и в последующей профессиональной педагогической деятельности.

Исследовательская деятельность вызвала у меня интерес, и я хотела бы продолжить работу в данном направлении. Проведённое мной исследование убедила меня в том, что это чрезвычайно интересно и полезно.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДБИЕТТЕР:

1. <https://fb.ru/article/211387/powerpoint---chto-takoe-prezentatsiya-i-elementarnyie-sekretyi-o-kotoryih-mnogie-ne-zadumyivayutsya>
2. https://znanio.ru/media/tema_kak_vstavit_video_v_slajd_prezentatsii_v_programme_microsoft_office_power_point_2007_v_operatsionnoj_sisteme_windows_7_i_windows_8-189557
3. <https://nsportal.ru/ap/library/nauchno-tekhnicheskoe-tvorchestvo/2017/04/03/sredstva-sozdaniya-multimediynyh-proektov-i>

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША «ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.

Әдебиет – сөз өнері. Адам жүрегін тербетіп, ақылын таразылап, тілін кестелеп айтқан сөз орнында тұрса ғана әдебиет деген өнер пайда болады. Сол өнерді қалай оқытып жүрміз? Жалпы «Қазақ әдебиеті» пәні жалпы білім беретін мектептерде «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына» сай бекітілген үлгілік оқу бағдарламалары (Ы.Алтынсарин атындағы институт ұсынған) негізінде тақырыптық күнтізбелік жоспар бойынша оқытылады.

Оқыту процесінде мынадай екі түрлі қызмет жүзеге асады. Бірінші – мұғалімнің оқытуы, екінші – оқушының оқуы. Әдебиетті оқытуда әдіс-тәсілдер мол-ақ, бұрыннан келе жатқан дәстүрлі зерттеу әдісі, өзіндік жұмыс әдісі, мәтінді көркемдеу, мәнерлеп оқудың орны ерекше. Жаңартылған білім мазмұнына сай сабақтарда жүзден астам тәсіл қолданылады. «Қазақ әдебиеті» пәні көркем әдебиетті, әдебиет тарихын, теориясын, сынын қамтиды. Жаңартылған білім мазмұны бағдарламасы да осыған негізделген.

Жоғарыда айтылған «Стандарт» пен «Бағдарламаға» сәйкес оқулықтар жасалған. Сөзім нақты болу үшін 5-сыныптың «Қазақ әдебиеті» оқулығынан мысал келтірейін, 5-сыныпта аптасына 2 сағат, жылына 68 сағат оқытылады.

«Қазақ әдебиеті» пәндік білімнің мазмұны бөлімдерге бөлінген: түсіну және жауап беру, анализ және интерпретация, бағалау және салыстырмалы анализ, сонымен қатар, дағдыларды қалыптастыратын бөлімшелерден тұрады. Бағдарламаның бұл бөлімі пән бойынша мынандай оқу мақсаттарынан тұрады:

1) **Түсіну және жауап беру:** әдеби шығармаға сюжеттік-композициялық талдау жасау арқылы идеялық мазмұнын түсіну, әдеби шығарманың жанрлық табиғатын тану, көркем шығармадағы кейіпкерлер жүйесін жинақтау мен даралау, көркем шығармалардан алған үзінділерді шығармашылық жұмыстарда қолдану, ұлттық құндылықтардың маңыздылығын контекстермен үндестіру;

2) **Анализ және интерпретация:** әдеби шығарманың әртүрлі композициялық ерекшеліктерін талдау, автор бейнесінің шығармадағы белгілі бір оқиғадағы көрінісі, шығармадағы көркемдегіш құралдардың орны мен қызметін ашу, көркем шығармада көтерілген мәселелерге талдау жасау арқылы шығармашылық жұмыс жазу, қазақ әдебиеті мен әлем әдебиетіндегі ортақ құндылықтарды анықтау;

3) **Бағалау және салыстыру:** шығарманың тарихи және көркемдік құндылығын анықтап, бағалау, көркем шығармадағы көтерілген мәселелердің жаңашылдығына баға беру, шығарманың идеясын адамгершілік құндылық тұрғысынан талдап әдеби эссе жазу, ғылыми еңбектерді негізге ала отырып әдеби сын жазу.

Бұл сыныпта оқуға қамтылған шығармалар «Таза, мінсіз асыл сөз» бөлімінде «Керкұла атты Кендебай», «Қобыланды батыр», «Асан Қайғының жерге айтқан сынын» оқиды. «Тәрбиенің қайнар бұлағы» бөлімінде Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңі, Ы.Алтынсариннен «Қыпшақ Сейітқұл» шығармалары оқытылады. Оқу мақсаттары:

Әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау.

Әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау.

Көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу.

Әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу.

Көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу.
Шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу.
Кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау.

Шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау.

Бұл жерде біз алдымен көркем шығармамен танысамыз, берілген үзіндіні оқимыз да әрі қарай талдауға көшеміз. Аптасына 2 сағат берілген соң, оқушы оқулықтағы әр жерден алынып, берілген үзіндіден ұққанына қарай талдайды, әрине, мұғалімнің көмегімен. Мақсат орындалғандай болады. «Көркем шығарманы оқыту – оқушының сөз қадірін түсінерлік ойлау әрекетін дамыту, рухани дүниесін байыту, эстетикалық талғамын жетілдіру, адамгершілік қасиетін қалыптастыру» деген болатын әдебиет зерттеушісі, белгілі жазушы Қажым Жұмалиев. Оқушы әдебиет сабағында көркем шығарманы қабылдау керек. Бұл оңай үрдіс емес. Қабылдау деген бере салғанды ала қоятын зат емес. Ол оқушының өзінің жан қалауымен, жүрек сезімімен, рухани әрекетімен жүзеге асатын дүние. Қандай жақсы көркем шығарма болса да оқушы қабылдау үшін әрекет жасамаса, автордың жан күйзелісін, шалқар шабытын бойынан өткізіп, көркем суретті көз алдына елестетіп, келтіре алмаса – бәрі бос сөз. Оқушыдағы осы сезімді ояту мұғалімнің қолында, яғни, оқушыға әдеби білім беру, эстетикалық, адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін мұғалім әдебиетті оқыту барысында әдіс-тәсілдерді орнымен қолданады. Бір сөзбен айтқанда, жеке тұлғаны дамыту, қалыптастыруға тырысады. Бұл:

- көркем шығарманы оқуға деген қызығушылығын, ынтазарлығын ояту, жоғары эстетикалық талғам мен қажеттілікті қалыптастыру;

- сөз өнерінің ерекшеліктерін түсініп, тануға, ой көзімен зерделеуге негіз болатын білім, білік, икем-дағдыларын қалыптастыру;

- ойын сауатты ауызша (жазбаша) айта, жаза білу, байланыстырып сөйлеудегі тіл мәдениетін қалыптастыру және дамыту, өзіндік ой-пікірін дәйекті, жүйелі айта білуге баулу. Әдебиет – ұлттық танымның қайнар көзі, сондықтан көркем шығармадан алынған үзінділерді оқулыққа ендіруде төмендегідей қағидалар басшылыққа алынғанын білеміз:

- Оқушы тілін дамыту негізінде оқырмандық біліктілікті қалыптастыру.

- Оқушылардың тілдік қатынасын коммуникативтік түрде дамыту.

- Ой, ойлану, ойлату.

Ойсыз өмір сүру мүмкін емес. Бірақ бұл жердегі ерекше бір еске алатын мәселе өзіндік пікірде жатыр. Көркем туындыны оқытудың ең бастысы, сол көркем туынды туралы оқушының пікіріне, ойына ерекше көңіл бөлген жөн. Бұл пәннің басқа пәндерді оқытудан өзгешелігі де, күрделілігі де осында.

Көркем туындыны оқу бар да, талдау бар. Талдау оқусыз жүзеге аспайды. Оқу баланың өз еңбегімен, талдау мұғалімнің көмегімен, оның ұйымдастыруы, жобалауы, тиімді жағын ойластыруы арқылы жүзеге асады. Көркем мәтінді оқушы қалай оқып, қабылдайды, қандай ой туады, өз көзқарасын қалай жеткізеді – бұл оқушы мен мұғалімнің бірлескен еңбегінің жемісі болмақ.

Қазіргі әдістемеде талдау жасаудың 4 түрі бар: образ бойынша, тақырыптық, тұтас, автор ізімен. Қандай талдау түрі болса да, не мақсат көзделеді? Бұл сұраққа әдіскер Қ.Бітібаеваның сөзін негізгі ала жауап берсек :

- Оқушының туындыны қабылдауы, әсері, эмоциясын тану;

- Эстетикалық талғамын қалыптастыруға сеп болу;;

- Таным қабілеті, ойлау белсенділігі мен дербестігін ұштау;

- Ең бастысы – көркем туынды бойынша талдау жасау, пікір айту жолдарын меңгерту /тақырыбы, авторлық идея, образдар жүйесі, сюжеттік-композициялық ерекшелігі, көркемдік-эстетикалық жағын т.б. кешенді түрде қарастыру/.

Көркем туындыны оқытып, сауатты талдауға қол жеткізу үшін автордың мақсат-мұратын, ойын білдіретін әрбір деталь, көркемдік тәсілді дәл танып, жазушы шеберлігін

оқушыға дұрыс таныта білу керек. Енді 6-сыныптың қазақ әдебиеті пәніне тоқталайық: Абай Құнанбайұлының «Ғылым таппай мақтанба», «Бірінші сөз», «Жетінші сөз», «Отыз бірінші сөз» шығармаларын оқытуға төмендегідей оқу мақсаттары қойылған:

1. Әдеби шығарманың жанрын, фабуласын, сюжетін анықтау.
2. Шығарма композициясындағы белгілі бір эпизодтың алатын маңызына негіздеме жасау.
3. Көркем шығармалардан орта көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту
4. Шығармада көтерілген мәселенің әлеуметтік ролі туралы сыни хабарлама жасау.
5. Әдеби шығармада көтерілген әлеуметтік қоғамдық мәселені идеясы арқылы түсіндіру;
6. Шығармадағы кейіпкерлер қарым-қатынасын отбасылық құндылық тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу;
7. Әдеби көркемдегіш құралдарды пайдаланып шығармадағы табиғат көрінісін, оқиға орнын, кейіпкер бейнесін сипаттап жазу;
8. Эпикалық, поэзиялық шығармалардағы автор бейнесін анықтау.

Міне, өздеріңіз көріп отырғандай бағдарлама мақсаты, көркем әдебиеттің мазмұнын меңгеруден гөрі теориялық талдау жасау жағын басым қамтыған. Бұл мақсаттар көркем мәтінді толық оқытудан гөрі, оқушыға өзге пікірді қабылдатуды көздейді. Әрине, ғалымның пікірі құнды. Бірақ оқырманның көркем туындыдан алатын әсері қашан қалыптасады? 6-сыныпта оқитын оқушының ұғымы сыншы ғалымға аян теорияны қабылдауға әзір ме?!

10-сынып (қоғамдық-гуманитарлық бағыт) «Қазақ әдебиеті» пәні бойынша (Жылына 102 сағат, аптасына 3 сағат) дәл осы бағдарламадағы тақырыптар мен мақсаттар қайталанады, одан әрі дамытылады. Бұл сыныпта Абайдан «Сегіз аяқ» өлеңі, «Өлең - сөздің патшасы, сөз сарасы», «Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да», «Сабырсыз, арсыз, еріншек», «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым», «Болыс болдым, мінеки», «Лай суға май бітпес қой өткенге», «Он жетінші қарасөзі», «Отыз екінші қарасөзі», «Отыз үшінші қарасөзі», «Ескендір» поэмасы, «Әлем және қазақ әдебиетіндегі ортақ құндылықтар» деген тақырыптар берілген.

Оқу мақсаттары:

әдеби шығарманың сюжеттік-композициялық құрылысын талдау арқылы идеялық мазмұнын терең түсіну;

шығармадағы авторлық идеяның өмір шындығымен байланысын айқындау; әдеби шығармадағы көтерілген мәселелерді ұлттық мүдде тұрғысынан ашу; көркем шығармалардан алған үзінділерді ғаламдық тақырыптағы өзекті мәселелермен байланыстыру; шығармадағы көркемдегіш құралдар мен айшықтау амалдарының қызметін талдау; көркем шығармадағы көтерілген мәселелердің жаңашылдығына сыни тұрғыдан баға беру;

әдеби шығарманың композициясын уақыт пен кеңістік тұрғысынан талдау; көркем шығармадағы көтерілген мәселелерге талдау жасау арқылы өзіндік пікірін қосып, шығармашылық жұмыс (эссе, әңгіме, өлең, әдеби және еркін тақырыптарға шығарма) жазу;

шығармадағы ұлттық құндылықтардың әлемдік тақырыптармен үндестігін ашу;

шығарманы идеялық жағынан мазмұндас туындылармен салыстыра отырып, әдеби сын жазу;

шығарманы мазмұндас туындылардың үлгілерімен салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығын бағалау.

Оқу материалы мен оқу мақсаттарына қарап отырып, игерілетін материалдың оқушы ұғымына қаншалықты сай екендігіне ойланып қаласың. Мазмұн мен идеяны меңгеретін шығар, ал қалған талдаулар болашақ журналист, әдебиет пен тіл маманы болатын оқушыға ғана қажет екені анық, ал алдына ондай мақсат қоймаған оқушыға артық жүк, артық салмақ емес пе?! Материалдың мұндай күрделі болуы көпшілік оқушыны құр жаттауға итермелейді. Мұның аты – білім негізін түсінбеу деген сөз. Ал тым жеңіл материалдың тез ұмытылуы да мүмкін. Бұл сияқты көріністермен күресуде көптеген әдіс-тәсілдер қолданылып келеді.

Оқушы білімінің тиянақты болуы, түсінігінің дұрыс қалыптасуы үшін жаңа сабақты түсіндіру процесінде оларды үнемі тартып, әрекетке араластырып отыру қажет.

9, 10, 11-сыныпта «Қазақ әдебиеті» деген оқулық әңгіме, хикаяттан бастап, атышулы романдар, дилогия, трилогияларды, драмалық жанрларды, поэма, дастандарды, жырлар мен айтыстарды түгел қамтиды. Былай қарағанда бәрі дұрыс сияқты, бірақ осы пәнді оқыту үрдісі мектептегі оқушының сөздік қорын дамытуға қаншалықты үлес қосады?! Төрт жыл колледжде оқысамда, өзегімді өртейтін бір өкініш бар. Мен мектепте сабақ берген оқушыларым сол көркем шығарманың өзін, түп негізін оқымайды. «Төрт жыл колледжде оқып, енді неге оқыта алмай отырсың?» деген сұрақ көкейлеріңізде тұрғанын білемін. Бір сөзбен айтқанда, бағдарлама да, оқулық та тек теорияға негізделген. Оны игеру үшін көркем шығарманың өзін оқып, негізінен нәр алу керек. Әр сабақта көркем шығарманы ғалымдардан кем талдамайтын оқушылардың ойында бірде бір жазушының, не ақынның бейнесі қалмайтыны қалай? Бұл аз ғана уақытта көп нәрсені оқытудан шығып отырған жоқ па?! Ары бармай-ақ, мынаған көз жүгіртейік. 1980 жылдары 5-сыныпта қазақ тілі мен әдебиеті пәнін аптасына 8 сағат берілді: қазақ тілі 5 сағат, қазақ әдебиеті 3 сағат оқытылды. Оқыту әдебиеттік оқуға негізделді, бала ұғымына сай ғана талдаулар жасалды. Ал қазір 5-сыныпта 5 сағат оқытылады, оның 3 сағаты қазақ тілі, 2 сағаты әдебиет. Сол 2 сағатта көркем әдебиетті емес, әдебиеттің тарихы мен теориясын және әдебиет сынын оқытып кеттік, стандарт та, бағдарлама да, оқулық та соған негізделіп жасалып отыр. «Әдебиет» дейтін ғылымның көркем әдебиет, әдебиет теориясы, әдебиет тарихы, әдебиет сыны деген салаларын түгел осы 2 сағатта қамтитын болдық та, көркем әдебиет ысырылып шетте қалды. Әр аптадағы қазіргі 80 минут оқушыға не береді?!

Қазіргі баланың өздігінен көркем шығарма оқымайтыны бәрімізге белгілі.

Әр жыл сайын қазақ балаларының туған әдебиеттің нәріне қанатын уақытын неге қысқартып жатырмыз? Балаға таза көркем туынды оқытатын уақытты мектеп бағдарламасына енгізетін күн туа ма? Бұрынғы 8 сағаттың 2 сағатын орыс тілі мен ағылшын тіліне үлестірдік. Сабақтан кейін түрлі спорттық үйірмеден (баскетбол, волейбол, күрес, т.б.) шықпайтын балаларға дене қимылы қажет деп тағы осы пәндердің есебінен 1 сағат үлестірдік. Себебі ағылшын тілі, орыс тілі, дене шынықтыру пәндерінің сағаты көбейтілгенімен, оқу жоспарына артық сағат қосылған жоқ. Қосылған сағаттар қазақ тілі мен әдебиетінің бұрынғы 8 сағаттық апталық сағаттарын қысқарту есебінен жүрді. Ал, бүгінгі бала рухани жүдеулікке ұшырады десем артық айтпаймын. Енді біраздан соң бар ақыл-ойынан тоналғандарды отызында бесікке таңып отырмасақ жарады.

Осы келеңсіздікті жою үшін мектептің оқу жоспарын қайта қарап, оқу жоспарына «Көркем әдебиет» пәнін енгізіп, бағдарлама жасау керек-ақ. Біз мектепте көркем әдебиетті емес, әдебиет тарихын, әдебиет теориясын, әдебиет сынын оқытып жүрміз. Өйткені «Көркем әдебиет» пәні оқу жоспарында жоқ, бағдарламада да жоқ, оқулықтар тек теорияға негізделіп жасалған. Бұл бағдарламаның оқу мақсаттары тек арнаулы мектеп оқушыларына лайықты. 2, 3, 4-сыныптарда да бұл бағдарламаны меңгеретіндей негіз жасалмаған. Қала оқушыларының ойы орысша, тілі қазақша екенін ескерсек, 5-сыныпқа келген оқушы кең көлемді шығармаларды 40 минутта ежіктеп оқып үлгермейді. Сөздік қоры аз болғандықтан, көркем туындының мазмұнын да меңгере алмайды. Олай болса, біздің алдымызда бірнеше міндет тұр:

Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сай мектептің оқу жоспарына «Көркем әдебиет» пәні енгізіліп, бағдарламасы жасалуы керек.

«Қазақ әдебиеті» пәні 2, 3, 4-сыныптардан оқытылып, ертегі, аңыз, мақал – мәтел, шағын көлемді әңгіме (Ы.Алтынсарин әңгімелері) жанрын қамтыған, тек мазмұнға құрылған, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларымен жасалуы керек (теориясыз, тек мазмұн, сөздік қор, кейіпкер).

5-6 сыныптың жас ерекшелігіне қарай ертегінің түрлері, аңыз, шағын көлемді хикаяттар, өлеңдер көркем мәтін мазмұны, оқиға желісі, жоспар құру.

7-8 сыныптарда көлемді әңгіме, хикаят, тарихи жырлар мен эпостық жырлар.

9,10,11 сыныптарда қазақ әдебиеті туындыларын кезең-кезеңімен көркем мәтін және теория (тереңдетілмеген), әдеби сынның жеңілдетілген түрін алуға болады. Оқу мақсаттары да соған негізделуі керек.

Білімді жаңғыртудың басты мақсаты білім беру жүйесінің тұрақты дамуынан және оны ХХІ ғасыр қажеттілігіне сай қамтамасыз етуден тұрады. Қазіргі таңдағы білім беру саясатының ең бірінші міндеті – жоғары сапалы білім беруге қол жеткізу әрі оны тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өзекті де, өміршең қажеттілігіне сәйкестендіру. «Білім – дүниенің ең үлкен қазынасы» екенін ескерсек, баланың көркем әдебиетті оқып, өзі талдап, өзі ойлауына, өзі шешім шығаруына жағдай жасайық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Педагогика және психология» атты ғылыми-әдістемелік журнал. №1, Алматы, 2009 ж.
2. <http://josparlar.kz/?p=1996>
3. <http://orleu.kz/?p=161044>
4. https://mtdi.kz/main/oku_adisteme/id/633/q/1
5. <https://multiurok.ru/files/sabak-ta-k-oldanatyn-dis-t-sildier.html>
6. ustaz.kz
7. www.cpm.kz Педагогикалық шеберлік орталығы NIS.
8. www.infourok.ru
9. www.stud.kz
10. www.talimger7kz/kriterialdi-bagalau-okuzhetistigin-bagalau.html
11. www.zkoipk.kz

Т.Г.Сейтжанова
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы мектеп-гимназия» КММ, Қарағанды қ.
М.Е.Нәжмәдин директорының оқу-ісі жөніндегі орынбасары,
математика пәні мұғалімі
«№101 мектеп-лицей» КММ, Қарағанды қ.

МЕКТЕП БАҒДАРЛАМАСЫНДА БІЛІМДІ ЖҮЙЕСІНІҢ ТІІМДІЛІГІ

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев «Интеллектуалды ұлт - 2020» идеясын ұсына отырып, «... Заманауи прогрестің мәнін білуіміз керек. Қазіргі шындық мынандай: бүгінгі мемлекет өзінің интеллектуалды ресурстарымен бәсекеге түседі. «Интеллектуалды ұлт - 2020» идеясының мақсаты – жаңа қазақстандықтарды тәрбиелеу. Елді адам капиталы арқылы бәсекеге қабілетті ету. Бәсекенің бастысы – білімнің бәсекесі. Бұл үшін біріншіден білім жүйесінің инновациялық дамуына жол ашу керек, екіншіден электронды қызмет көрсетуді жаңа заманға сәйкестендіру керек», - деп атап көрсетеді.[1]

Білім беру жүйесінің басты міндеті - оқытудың жаңа технологияларын енгізуге білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтарды, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау.

Қазіргі таңда білім беруді компьютерлік және ақпараттық технологияларды енгізусіз мүмкін болмай отыр. Сандық білім беру ресурстары заманауи білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Компьютерлік телекоммуникациялар негізінде инновациялық технологияларды пайдалану маңызды бағыт болып табылады.

Білім беру саласында басты міндет қазіргі заманғы білім беру технологияларын оқу үрдісіне енгізу, Интернет желісінің мүмкіндіктері негізінде сандық білім беру ресурстарын (ЦБР) пайдалану болып табылады. Іске асыру көбінесе ЦБР-дың ақпараттандыру тәуелді принциптері мен сапасына байланысты. Сондықтан, басты міндеттерінің бірі жаңа өнімнің жоғары тиімділігі болып табылады.

Бәрімізге белгілі, компьютер бес жаңа педагогикалық құралдармен қамтамасыз етеді: интерактив, мультимедиа, моделинг, коммуникативтік, өнімділік. Оларды пайдалану сандық білім беру ресурстарының тиімділігі мен сапасына тікелей байланысты. Осы уақытқа дейін алғашқы үш құрал қолданылды, негізінен, электронды басылымдарда жергілікті тасығыштарда, ал соңғы екеуі – интернет-ресурстарында орналастырылған. СБР-дың жаңа буынында барлық аталған педагогикалық құралдар бір мезгілде қолданады, олар жоғары интерактивті болып саналады.

Электрондық оқулықтарды пайдаланудың негізгі мақсаты - білім беру, білімді пысықтау, бекіту, бақылау, ақпараттық ізденіс жұмыстарын қалыптастыру, ойлау қабілетін дамыту, таным көкжиегін кеңейту болып табылады. Электрондық оқулықтардың бірден бір тиімділігі:

Ақпараттық және педагогикалық технологиялар негізінде мұғалімнің ролін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды, мұғалім тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Осы негізде мен Bilim Media Group –электрондық оқыту порталының қызметін кеңінен пайдаланамын. Бұл порталда мұғалім, оқушы және ата-аналар үшін білім алып, оны жетілдіруге кеңінен мүмкіндіктер жасалып отыр.

Bilim Media Group дербес оқыту компьютер-планшеті болып саналатын Bilimland.kz ресурстарын ұсынады. Аталған ресурстардың тиімділігі – жалпы оқу процесіне оң әсерін тигізеді, оқушыларға сабаққа дайындалуға көмектеседі, оқушылардың пәнге деген қызығушыларын арттырады, қиын тақырыпты оңай түсінуге, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін дамытады. Сонымен қатар, аталған жүйе *BilimBook* құрылғысын ұсынады. Бұл компьютер-планшеттің мазмұны (контенті) 40 000-нан астам интерактивті сабақтан, миллионнан аса видеоанимациядан, 30 000-нан аса тест сұрағынан тұрады.

BilimBook – сыныпта да, үйде де пайдалануға ыңғайлы, оқушының танымдық деңгейін арттырып, зейіні мен бейімін шыңдайтын бірден-бір оқыту құрылғысы. Басты мақсат – қала мен ауыл баласы арасындағы цифрлық білім алуды теңестіру. Бұл құрылғы Қазақстан мектептеріне интерактивті оқытудың жаңа сатысына көтерілуге мүмкіндік береді.

Bilimland.kz жүйесіне *iMektep*, *iTest*, *Twig* ресурстары кіреді.

iTest – оқушыларға ҰБТ – ге дайындалуға бірден-бір таптырмас электрондық құрал болып табылады. Әр оқушы өзіне жеке парақша ашып, күнделікті тек мектепте ғана емес үйде де дайындалуына мүмкіндік туғыза алады. Бұл тест жүйесінде 13 пәннен ҰБТ-ге дайындық бойынша тест тапсырмалары мен конспектілерді таба алады. Оқушы конспектілермен танысқаннан кейін тест орындау арқылы білімін тексеріп, қатемен жұмыс та жүргізе алады.

Bilim Media Group дербес оқыту орталығы оқушылар үшін өте тиімді әрі қолжетімді жүйені ұсынып отыр. Мектеп оқушылары ғана емес кез-келген адам ұялы телефондағы **Play market** бағдарламасынан **Audiokitap**. **Kitap** бағдарламаларын көшіріп алу мүмкіндігі ашылды. **Audiokitap** бағдарламасында қазақ әдебиеті, әлем әдебиеті, балалар әдебиеті, «Балалар сөзі» сериясы, 100 кітап бөлімдерінен тұрады. Бұл жерде оқушылар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде, қазақ әдебиеті шет тілдердегі әдеби туындыларды тыңдай алуға мүмкіндіктері бар. Бұл бағдарламаның тиімділігі оқушылардың уақытты үнемдеуі, қолжетімділігі, қызығушылықтарының үстемдігі.[2]

Kitap бағдарламасы екі бөлімнен тұрады. Ғылыми әдебиет және көркем әдебиет бөлімдерінен тұрады. Бұл бағдарламалар интернет желісінде қазақтілді мазмұнды арттырып, тіліміздің қолданыс аясын кеңейтуге күш салу болып табылады.

Bilimland.kz платформасы – барлық жастағы балаларды оқытуға арналған курстардың жиынтығы ғана емес, жаңа заман мұғалімі мен оқушыға арналған көмекші болып табылады.

Оқушы үшін кез келген сабақта қабылдайтын ақпараттың көлемі өте ауқымды. Сондықтан да сынып оқушыларымен жұмыс жасауда мультимедиялық кешендер, ғаламтор ресурстарын қолдану кеңінен қарастырылады. Жаңа бетбұрысқа аяқ басқанда мұғалімнің айтқаны, ізденісі аздық етеді, заман ағымына сай электрондық оқулықтарды пайдалану өте тиімді. Ол ақпараттық белсенділікті арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен ізденуге, алынған ақпарат көздерін сұрыптауға зор ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев «Интеллектуалды ұлт - 2020» идеясы;
2. Bilim Media Group –электронды оқыту порталы.

*Г.О.Сейтмаганбетова
өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі,
«Өркен» ММИ КММ, Жезқазған қаласы*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ

*«Қазақта үш мұнара бар, олар: Абай, Шоқан, Ыбырай»
Мұхтар Әуезов*

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдетуге, қоғамның саяси және рухани өмірі саласындағы міндеттерді қайта жаңғыртуға бағытталған идеялық-тәрбие жұмыстары мемлекеттің стратегиялық бағдарымен анықталады. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында, «Ұлы даланың жеті қыры» және т.б. жобалардың шеңберінде – тәрбие жұмыстары жүргізіліп, өз елінің азаматы, патриотын тәрбиелеу болса, осыған сәйкес қазақстандық патриотизм - жастардың тәрбиелік деңгейін бағалаудағы көрсеткіш екіндігі ескертіледі [1].

Қоғамдық қарым-қатынастар жүйесінде болып жатқан жағдайлар өз кезегінде білім саласына тікелей әсер етеді, ал білім саласы болса, жаңа тарихи кезең міндеттерін шешуге белсенді қатыса алады. Осыған орай болашақ ұрпақты даму сұраныстарына сәйкестендіруде тарихи тұлғалардың өмірімен, шығармашылығымен ұштастыру қажеттігі арта түседі. Мемлекетіміздің Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты бағдарламалық мақаласында тәуелсіздігіміздің 30 жылдық мерейтойында біртуар тұлғаларды еске алып, олардың мұрасын жастарымызға және бүкіл әлемге паш етуіміз керек екенін атап көрсеткен болатын. Әрбір ұлы дәуірде тарих пен мәдениеттің, білім мен ғылымның қоғам дамуына өзгерістер әкеліп ықпал еткен тарихи тұлғалар аз болмаған. Осындай тарихи тұлғалардың бірі – қазақ даласында білімнің әртүрлі бағыттары бойынша білім беретін алғашқы зайырлы мектептердің негізін қалаған ағартушы ғалым, ұстаз Ы.Алтынсарин. Қазақ даласындағы алғашқы ағартушы педагог – Ыбырай Алтынсариннің 180жылдық мерейтойы ел Тәуелсіздігінің 30 жылдығымен тұспа-тұс келіп отыр. Бұл – біз үшін үлкен мереке. Ыбырай Алтынсариннің шығармалары әр баланың жүрегінен кеңінен жол тапты. Ал оның еңбегі қазақ халқының білім көкжиегінің кеңеюіне, рухани-мәдени жағынан гүлденуіне, экономикалық дамуына игі ықпал етті. Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығы мұраларын болашақ ұрпақтың жадында болатындай, өміріне азық, бағдар беретін жолы тәрбие құралы болуы тиіс [2].

Ыбырай Алтынсариннің прогрессивті педагогикалық идеялары ХІХ ғасырдың екінші жартысында демократиялық орыстың қоғамдық ой-пікірлерінің ықпалымен қалыптасты. Ыбырай өз замандас отандастарының ағартушылық ой-пікірлерін қуаттап, қазақ жерінде оқу-білімнің шамшырағын жақты, педагогтік-демократиялық көзқарастың негізін салды.

Педагог қазақ халқының өзіне тән ұлттық-тәрбие үрдістерін ағарту ісімен ұштастыра отырып, бүгінгі педагогика саласындағы бірнеше бағыттардың негізін салды. Халықтың ұлттық тәлім-тәрбиесі негізінде ол Қазақстандағы ұлттық мектептердегі оқыту ісінің әдістемесінің іргетасын қалады. Ол Қазақстандағы мектептердегі оқыту, білім беру ісін бір жүйеге келтіруді талап етіп, соны белгілі жолға қойды. Оның жаңашыл әдістерінің бірі – оқытудағы оқу үрдісін ана тіліне негіздей отырып, орыс тілін меңгеру болса, оқу үрдісіндегі жаңашыл идеясының бірі – оқулықтар мен оқу құралдарын орыс графикасына сүйене отырып, жаңа алфавит негізінде жасау болды [3].

Ы. Алтынсарин өз шығармаларында адамның бойындағы ұлы қасиет – адамгершілік-рухани тәрбиенің маңыздылығын ең басты құндылық деп санады. Ыбырай әңгімелерінің құрылымы, мән-мағынасы, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше әсер етіп, баланың қызығушылығын оятып, баланың бойына тереңінен тәрбие нәрін құйып, қоғамда адамгершілігі жоғары адамдар қалыптастырады. Қазақ халқының ежелден келе жатқан рухани қазынасының бірі. Ибалы ұл, инабатты қыз-өмір көркі, Әдептілік белгісі иіліп сәлем бергені деп келер ұрпаққа тәрбие беріп, адал ниет, ақ тілек білдіріп отырған [4].

Ақын, жазушы Ыбырай Алтынсарин еңбектерінде рухани адамгершілікке тәрбиелеу проблемасындағы атап көрсеткен құндылықты, иман, әділдік, адалдық, ақкөңілділік, сыпайылық, шын берілгендік, адал-ниет, өсиет, жомарттық, кеңпейілділік, үнемді орынды жұмсау. Ол өзінің шығармаларында өзінің көзқарасын айтып, құнды талдаулар беріп отырған [5].

Қазіргі заман талабы бойынша оқытудың басты мақсаты өздігінен білім алып дами алатын жеке тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, мен өз пәнім, өзін-өзі тану сабағында Ыбырайдың рухани-адамгершілік тәрбиеге бағытталған педагогикалық мұраларын кеңінен қолданамын.

Ы.Алтынсариннің ұлағатты сөздері «Өзін-өзі тану» пәнінің практикалық семинар сабақтарында, сыныптан тыс іс-шараларда дәйексөз ретінде алынып, оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеуіне қажетті даналық кілті бола алады. Ыбырай адамды адамгершілік қағидаттарына, жақсы қасиеттерге, ізгі істерге жетелейтін тәрбиелік мәні бар, оқушыларды адами қарым-қатынаста айналасындағыларға сүйіспеншілікпен қарап, ешкімге қиянат жасамай әрдайым дұрыс әрекет етуге шақыратын нақыл сөздерін, өлеңдерін сабақта «Ой тұжырымдау», «Ой қорыту», «Сөзгізбек» немесе «Қос жазба күнделігі» әдісі арқылы оқыту оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар олардың бойында адамгершілік қасиеттерді жетілдіруге де септігін тигізеді. Оқушылар қанатты сөздердегі негізгі ойды анықтағаннан кейін өз ойларын түйіндейді. Мұндай тапсырмалар өзін-өзі дамытуға, өзінің рухани-адамгершілік сапаларын бағалай алуға жетелейді.

Бұл әдістер бойынша мынадай тапсырмалар беріледі:

Тапсырма. Ы.Алтынсариннің өсиет сөздерімен танысып, өз ойларыңыз бен түсініктемелеріңізді «Қос жазба» күнделігіне толтырыңыз.

Өсиет сөз	Өз ойыңыз, түсініктемеңіз
<i>Адамгершілікке тәрбиелеу құралы — еңбек пен ата-ана үлгісі.</i>	
<i>Балаға берілген бірінші тәрбие ата-анасын, туысын, жолдасын сыйлауға үйретуден басталады.</i>	
<i>Тұмсықтыңың тамағы, Шоқу менен табылар, Өнер-білім дегенің, Оқуменен табылар.</i>	
<i>Еңбекпен табылған тамақ тәтті әрі сіңімді болады.</i>	

Тапсырма. Сөзтізбекті дұрыс шешсеңіздер, Ыбырай Алтынсариннің қанатты сөзін оқи аласыздар.

Ж		К	Ы	Й		Е
Ж			Ы	Ө		-
Ж	А	С	І	Т		Г
	Е	Е	Л	Й	І	.

Тапсырма. Дәйексөздің мағынансынан қандай ой түйдіңіздер? (Пікірлесу)

	<p><i>«Балаға берілетін бірінші тәрбие ата-анасын, туған-тұсын, жолдасын сыйлауға үйретуден басталады.»</i></p>	<p>Ы.Алтынсарин.</p>
<p>Сұрақтар:</p>	<p>Ой түйіндеу:</p>	
<p>1. Отбасында қандай құндылықтар бала тәрбиесіне маңызды деп ойлайсыздар?</p> <p>2. Отбасындағы және қоғамдағы мінез-құлық нормаларының байланысы қандай?</p> <p>3. Дәйексөздан қандай ой түйдіңіздер?</p>		

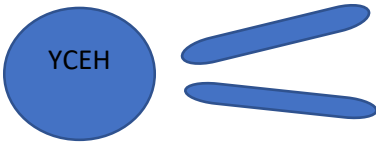
Ы.Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығына шолу, шығармаларын талдау, әңгімелерінен драмалық үзінді көрсету, оның Н.И.Ильминскийге жазған хаттарынан оқып, оның білім саласына сіңірген еңбегін үлгі-өнеге ретінде насихаттау жұмыстарын жүргізуде өзін-өзі тану тұрғысынан талдағанда «Дұрыс әрекет», «Ішкі тыныштық», «Сүйіспеншілік» құндылықтарымен сабақтастықта қарастырамын.

Өзін-өзі тану сабақтарында Ы.Алтынсариннің ұлағатты ой-пікірлерін оқу мәтіндері ретінде талдап қарастыру, біріншіден, жалпыадамзаттық құндылықтардың мәнін ашуға, екіншіден, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, үшіншіден, адам бойындағы, мінез-құлқындағы әртүрлі жақсы және жаман қасиеттерді ажырата білуге үйретеді және өзін-өзі тануына игі әсер етері сөзсіз.

Мысалы, сабақта мұғалімнің сыйы ретінде оқушыларға Ы.Алтынсариннің қоғамдық өмірдің әр алуан жақтарын суреттеуге арналған «Бай баласы мен жарлы баласы», «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй мен ағаш үй», «Надандық», «Лұқпан хакім» т.б. шығармаларынан үзінді ұсынылады. Бұл әңгімелерді оқыған оқушы еңбек етудің қажеттілігін сезінеді, өмірдің сырын ұғынады, жақсы қасиеттерді бойына жинайды, дұрыс әрекет жасауға талпыныс алады.

Тапсырма. Асан мен Үсенді салыстыра отырып, олардың адамдық қасиеттерін еңбекке қатысына қарай талдап беріңіздер. Және бай баласы Асан мен жарлы баласы Үсеннің мінездеріне, адамгершілік қасиеттеріне постер жасаңыздар.

Сөйтіп, Ыбырайдың әңгімелерін қызыға оқыған бала адамдарға жанашырлық танытуға, өзгелердің қайғы-қасіретіне, мұң-мұқтажына ортақтаса білуге, оларға көмек көрсетуге, кешірімді болуға, ренішке, өшпенділікке жол бермеуге, ол үшін жамандық ойлап, кек алудан аулақ болуға, рақымды, мейірімді болуға, адамның көңіл-күйін алдын-ала сезе білуге, көмек күткен адамға көмек беруге әзір тұруға, қадір-қасиетін сақтау, яғни өзінің кісілігін сақтап,

өзіне-өзі сенімді болуға, адал болуға, жауапкершілік танытуға, ақиқатты көздеуге, жалғандық пен алдап-арбаудан аулақ болуға сабақ алады.

Әңгімелерді талдау барысында оқушылар «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұнын меңгеріп қана қоймайды, олар сонымен қатар өзін-өзі тәрбиелеуге де үйренеді. Ендеше, Ыбырай Алтынсариннің адам өмірін жақсарту, жақсылық жасау, қамқорлық таныту сияқты ізгілікті ойларының тәрбиелік мәні әрқашан өз биігінде рухани азық болып қала береді деп айта аламыз.

Көрнекті педагог В. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», – дейді. Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз [7].

Қорыта айтқанда, ұлы ағартушы Ы.Алтынсариннің еңбектерінде айтылған кеменгерлік ой-пікірлердің өнегелік сипаты, рухани-адамгершілік тереңдігі қазіргі замандағы білім беру ұйымдарында білім алушылардың тәрбиесіне негіз болатын құндылықтар екендігі сөзсіз. Оқушылардың рухани мәдениеттің жаңғыруын ұлттық әдеби мұраларға деген қызығушылық пен құрмет тұрғысында түсінуі олардың бойында өз халқына деген мақтаныш сезімдерін ұялатады. Олардың өмірге бейімделуінде, өзінің болашағын болжай алуында, тұлғалық қалыптасуында өзінің құндылығын жоймай келе жатқан Ұлы дала ойшылының тағылымы терең тәрбиелік мәнді туындыларының орны ерекше болуы да осыдан.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тоқаев Қ.К. «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» 5 қаңтар 2021 ж.
2. «Ы. Алтынсарин тағлымы». Алматы, Жазушы, 1991ж.
3. А. Асқаров «Ұлы Тұранның ұлдары», Алматы, 1998 ж. 5158 б.
4. Ы. Алтынсарин «Таза бұлақ» жин. Алматы, Жазушы, 1988ж.
5. Өзін-өзі тану. Жалпы білім беретін мектептің оқулығы. – Алматы: «Бөбек» ҰҒПББСО, 2018.
6. Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.
7. М.Әуезов «Уақыт және әдебиет» – Алматы, 1962.
8. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. / Құраст.: Жармұхамедов М. – Алматы, 1991.

*Г.С. Сейтбекова бастауыш сынып мұғалімі
«№12 ЖББМ», Шахтинск қ.*

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Оқушыларға сапалы білім мен тәрбие беруде, жеке тұлғаны жан-жақты етіп қалыптастыруда оқытудың жаңа талаптары туындап, оның тәсілдерін үнемі жетілдіріп, дамытып отыру керек. Осы тұрғыда, бірінші кезекте, әр мұғалімге тынымсыз еңбектенуді, оқытудың жаңа технологияларын, әдістерін тиімді пайдалануды талап етіледі.

Бүгінгі таңда ұстаздар алдына қойылатын міндет – сапалы білім беру, өзіндік ой-пікірі бар, өмірге белсене араласа алатын тұлға қалыптастыру. Ақпараттың қарыштап дамыған заманында және жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес, бүгінгі оқушыларды оқытуда, өмірге бейімделіп, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына функционалдық сауаттылықтың қажет екендігі дәлелденіп отыр.

«Функционалдық сауаттылық – жеке тұлғаның әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына қарай ілесе отырып, меңгерген білімді тұрмыс тіршілікте қолдана алуы мен жетілдіре отыруы. Сонда,

функционалдық сауаттылық ұғымына келесі анықтаманы беруге болады: адамның мамандығына, жасына қарамастан меңгерген білімді сауатты қолдана алуы мен үнемі білімін жетілдіріп отыру процесі. Мұндағы басшылыққа алынатын функционалдық сапалар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алуға қабілеттілік, т.б., яғни, жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның өзгермелі әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алуудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады» [1].

Түйіндей келгенде, функционалдық сауаттылық – оқушылардың мектепте алған білімдерін, іскерлік дағдыларын өмірде қолдана алу қабілеті. Олай болса, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бастауыш сыныптан бастау алғаны маңызды болмақ. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру бірнеше бағытта жүзеге асырылып келеді. Соның ішінде қарастырмағымыз – оқу сауаттылығы.

«Әлемдік контекстте оқу сауаттылығы заманауи қоғамдағы өмірге деген дайындықтың маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Бастауыш мектептен бастап балаларды оқытудағы негізгі жетістіктердің бірі – оқушылардың ақпараттық біліктілігін қалыптастыру. Өйткені бастауыш мектепте алған сапалы білім ары қарай оқудың іргетасы болып табылады. Оқушылардың оқу сауаттылығының қалыптасуына барынша мүмкіндік туғызу үшін заманауи мұғалімнен оқу қызметінің формасын, әдіс-тәсілдерін тауып қолдану талап етіледі» [2].

Бастауыш сынып оқушыларының мәтінмен жұмыс істей алу, соның негізінде сұрақтар құрастыра алу, оған жауаптар іздеу алу қабілеттерін дамыту, ақпараттық біліктілігін қалыптастыру үшін мұғалімге түрлі әдіс-тәсілдерді қарастырған жөн. Әр түрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу негізінде оқушыларда ақпаратты дұрыс түсіну, сапасын бағалау, астыртын мағыналарды түсінуіне мүмкіндік туғызады.

Мәтінмен жұмысты жоспарлауда тиімді әдіс-тәсілдерді, жұмыс түрлерін қолдану мұғалімнің біліктілігі мен әдістемелік шеберлігінде. Сабақтарды жоспарлауда тиімді әдіс-тәсілдерді кіріктіріп, оқушылардың бойына сыни тұрғыдан ойлаудың бақылау, талдау, қорытынды және интерпретация дағдыларын қалыптастыруды әр мұғалім өзіне мақсат еткенде ғана қазіргі таңдағы бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны тәрбиелеуде «Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету» модулінің идеясын жүзеге асыру құралдары және дамыту жұмыстары көмегін көптеп тигізері анық. Белгілі тақырыптағы ойды сын тұрғысынан қарай отырып, ой-толғау, суреттей алу, еске түсіру, болжау оқушыны да жаңа бір әлемнің жаңалығына ашқандай қалыпқа жеткізеді.

Мәтінмен жұмыс тек сабақ барысында ғана емес, сыныптан тыс, сабақтан тыс уақытта жүзеге асырылу керек. Оқу сауаттылығын қалыптастырудың тағы да бір жолы – оқушыларды кітап оқуға дағдыландыру. «Кітап ақылына ақы сұрамайтын ең құнды қазына» деген екен түркі жұртының ұлы ақыны, ойшыл Әлішер Науаи. Расында, қай ғасырда да кітаптың алатын орны бөлек. Massaget.kz сайтында кітап оқудың мынадай керемет 7 пайдасы көрсетілген екен:

«1. Кітап оқу – қоршаған ортаны, дүниені және өзін тануға көмектеседі.

2. Кітап оқу – жадыны және ойлауды дамытады. Яғни, көп оқыған адам жады мықты, тез ойлап, тез қорыта алады.

3. Кітап оқу – талдауға, сараптауға, өзіндік жүйелі пікір қалыптастыруға үйретеді.

4. Кітап оқу – көптеген табыс пен жетістіктің ең басты негізі.

5. Кітап оқу – адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға үйретіп, әдемі сөйлеу дағдыларын қалыптастырады.

6. Кітап оқу – сөздік қорды байытады және жалпы сауаттылық деңгейін арттырады.

7. Кітап оқу – адам бойында бұғып жататын шығармашылық қабілеттерді дамытады» [3].

Кез келген адам визуалды ақпараттарды жақсы қабылдайды. Сондықтан оқушыларымыздың кітап оқудың маңызын әрқашан естерінен шығармауы үшін аталған 7 кеңесті сынып бөлмесіне іліп қою да бір әдіс деп ойлаймыз.

Кітап оқығысы келмей жүрген оқушыларға кітап оқуға деген қызығушылықты арттыру үшін мынадай кеңестер ұсынуға болады:

1. Өзің қызығатын тақырыпты анықта. Мысалы жануарлар туралы теледидардан бағдарлама көретін шығарсың, соны кітап форматына ауыстырып көр.

2. Балалар қызыға көретін мультфильмдер кітап түрінде шығарылады екен. Соны оқуға болады. Мысалы: «Саяхатшы Дара», «Алдар Көсе», «Теңіз қарақшылары», т.б.

3. Өзіңнің досың немесе сыныптасыңмен кітап оқудан жарысып көр. Оқыған кітаптарыңның атауын дәптерге жазып отыр.

Оқу сауаттылығын арттыруда оқушылардың оқыған шығармаларына анализ жасауда да маңызды. Жоғарыда біз кітап оқу үшін қарапайым кеңестерді ұсындық. Енді оқыған шығарманы есте сақтау үшін оқырман күнделігін ұсынбақпыз. Ол үшін арнайы дәптер арнаған жөн.

1-үлгі. Көркем шығарманың атауын, авторын есте сақтауға, шығарманың кейіпкерлерін, мазмұнын талдауға арналады.

2-кесте

№	Шығарманың немесе кітаптың атауы	Авторы	Кейіпкерлері	Қарапайым жоспар	Қорытынды, менің пікірім
1					
2					

2-үлгі. Еркін форматта жүргізіледі. Бұл толық бір кітапты оқығанда жазуға болады. Күнделікті өзіңізге ұнайтындай етіп әдемілеуге болады. Ішінде кәдімгі күнделік сияқты жазба жүргізесіз. Мысалы:

18.04.2020ж

Мен бүгін «Абылай хан» туралы кітапты оқуды бастадым. Ол кісі кішкентай кезінде түйе баққан екен. Оның шын аты – Әбілмансұр. Сабалақ деген есімі де болған екен. (3-8беттер).

19.04.2020ж .....

Мұндай оқырман күнделігін бір оқу жылында сабақтан тыс уақытта оқылатын шығармаларға анализ жасау үшін ұсынуға болады. Оқу жылының ішінде бір кітапты толық оқып шығып, соған оқырман күнделігін толтыру керек.

Мәтінмен жұмыс істеу сапасын арттыру үшін түрлі әдістерді қарастыру мұғалім шеберлігіне байланысты. Әлемдік деңгейде бастауыш сыныптардың оқу сауаттылығын тексеру PIRLS Халықаралық зерттеуі арқылы жүзеге асырылады. Оның мақсаты әр түрлі елдердегі бастауыш сыныптардың мәтінді түсіну деңгейін, білім жүйесінің оқу сауаттылығын қалыптастырудағы ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Зерттеуге бастауыш сынып бітірушілері, яғни, 4-сынып оқушылары қатысады. Себебі оқытудың бастапқы 4 жылы – баланың білімді қалыптастыруының, іскерлік дағдыларын шыңдауының негізі. Олай болса, тек оқушының сауатты, бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуы ғана емес, бүкіл ұлттың сауаттылығының көрсеткішін даярлау – мына біздер, мұғалімдер қауымының, басты міндеті. Сауатты, білімді, жан жақты қалыптасқан ұрпақ ертеңгі күннің ел тізгінін ұстар азаматтарға айналмақ.

Заман талабына, уақыт сұранысына орай ұлттық құндылықтарымызға терең үңіліп, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру бүгінде көкейкесті мәселелеріміздің бірі болып отыр. Қазіргі білім беру саласының алдында тұрған басты бағыт – жан-жақты дамыған, білімді жеке тұлға қалыптастыру. Мұғалім оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдарын іздестірумен ғана шектелмей, сол білімді оқушыға меңгертуде педагогикалық және психологиялық жағдайларына да көңіл бөлу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Р.С.Қуанаева «Оқу сауаттылығы: мәтінмен жұмыс». <http://zkoipk.kz/ru/2015c1/1106-conf.html>

2. «Қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру». <http://iac.kz/kk/publishing/kazakstandyk-okushylardyn-okuy-sauattylygyn-kalyptastyru>.

3. Ж.Жұмағұлов «Кітап оқудың 7 пайдасы». <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/kkzhiek/47588>

*У.К.Сембаева шетел тілі мұғалімі
№54 ЖББОМ.Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

Әр заман, тарихи әр кезең әлеуметтік құбылыстар өзінің дарынды өкілдерін жарыққа шығарып отыратыны мәлім. Олар елдің мұң – мұқтажын көре біліп, халқының сол мұқтажына перзеттік махаббаттын арнаған, туған халқының игілігі үшін бар күш жігерін жұмсаған ардақты азамат ретінде халық тарихынан орын алып отырған. Мұндай азаматтардың игілікті дәстүрлері ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып, елдің тарихи, мәдени өміріне елеулі ықпал етіп келген.

Қазақ халқының тарихында аса көрнекті орын алған сондай тұлғалардың бірі - Ыбырай Алтынсарин. Ол жаңашыл, дарынды ағартушы ғана емес, халқымыздың теңіздей толқып тасыған інжу – маржан жырларын жақсы біліп, еңбегіне арқау еткен. Сүйтіп, өзі өмір сүрген дәуірдің мұрат- мүдделерінің кәдесіне, ұрпақ тәрбиесіне жарата білген тұлға.

Ал оның заманы тарихтың бір аумалы – төкпелі кезеңі болған еді. Өйткені ақтабан шұбырынды, алқакөл сұламадан кейін- ақ енді қазақ жеріне Ресей патшалығының сұғы қадалып, жаулауы басталған-ды. Қазақ халқы небір зорлық- зомбылық, зобалаңды басынан өткізіп жатты.

Намысқа шапқан қазақ батырлары бастаған азаттық жолындағы күрестер біріне- бірі жалғасқан еді.[1]

Исатай- Махамбет, Кенесары- Наурызбай, Сырым батыр, Едіге, Есет пен Бекет, Жанғожа, Сұраншы- Саурық тәрізді батырлардың есімі қазақ тарихында алтын әріппен жазулы...

Ауыр заманда білім алып, ат жалын тартып мінгесін- ақ Ыбырай Алтынсарин білім ұранын көтерді. Елді қорлықтан құтқаратын, игілікке бастайтын тек білім деп есептеді. Бұл ретте ол жалғыз болған жоқ. Байтақ Қазақстанның әр өңірінен ұлт басына төнген қауіпті терең сезініп, ұлттық құлдыраудан құтылудың жолдарын көрсеткендер болды.

Солардың ішінде ұлы Абайдың орны ерекше.

Абай мен Ыбырайдың ақындық, ағартушылық еңбектері бірін –бірі толықтырып, үндесіп жатты. Олардың бұл үндестігін терең зерттеп дәлелдеген ғұлама жазушы Мұқтар Әуезов болды.

Ыбырай Алтынсарин өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланып, өзі де ұрпақ тәрбиесіне арналған әдеби шығармалар жазды. Сол әдеби шығармалары арқылы тіршіліктің өзекті мәселерін көтеруге бет бұрды. Ол қазақтың жазба әдебиетінің, әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Әдебиетке тың тақырыптар әкеліп, озық ойлар негізді. Шиеленіскен тартыстар, соны бейнелер, бұрын болмаған жанрлар арқылы әдебиетті мазмұн жағынан ғана емес, түр жағынан да дамытты.

Оның мазмұнды да мағыналы әсем лирикалық өлеңдері, қысқа да әсерлі әңгімелері қазақ әдебиетінің тарихында өшпес орын алады.[2]

Ыбырайдың әдеби еңбектерінің жинағы "Қазақ христоматиясы" (1879) ағартушылық мақсатта жазған әйгілі екі өлеңмен ашылды. Ақын бұл өлеңдерді өз кезінде "Сөз басы" деген атпен алған. Қазір бұл өлеңдер "Кел, балалар, оқылық", "Өнер-білім бар жұрттар" деген атаулармен мәлім. Ол халық ағарту ісіне арнаған әдеби туындыларын да оқу- білімді насихаттаудың ұтымды әдісінің қажеттігін көрсетті. Оқу білімнен кенже тұрған халық үшін ғылым мен техниканың жетістіктерін насихаттай алатын қысқа көлемдегі поэтикалық шығармалардың айрықша ұтымды екенін, әсерін терең сезінді, сенді. Қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа дәстүрлерінигеруге, бойға сіңіруге шақырды.

"Кел, балалар, оқылық" өлеңінде ақын қазақ ауыз әдебиетінің дәстүрлерін шебер пайдаланып, білім мен надандықты, жақсылық пен жамандықты қатар алып, салыстырып отырды.

- 1) Істің болар қайыры
Бастасаңыз алдалап.
Оқымаған жүреді
Қараңғыны қармалап.
- 2) Надандықтың белгісі-
Еш ақылға жарымас...
Жөн білмеген адамға
Қыдыр ата дарымас...

Бұл "өлеңнің айрықша құндылық қасиеттерінің бірі- оның халық дәстүрі, халықтың ұғым өлшемі негізінде жазылғандығында",- деп атап көрсетеді. Ғалым Ә: дербісалин "Ы. Алтынсариннің әдеби мұралары" деген еңбегінде. Мысалы мал байлығын салыстыру, білмсіз, еңбексіз байлықтың баянсыздығы т.б.

Ал "өнер- білім бар жұрттар" өлеңінде сол тұстағы ғылым мен техниканың ең басты жаңалықтары толық қамтылып, өнер мен білімге қолы жеткен халықтың экономикалық жағынан озықтығын әр салада көрсетеді. ("Сарай салғызды", "Айшылық алыс жер", "Көзінді ашып жұмғанша", "Құстай ұшу", "Балықтай жүзу", "Өнер- жігіт көркі", "Сіздерге бердім батамды" т.б.

Ыбырай Алтынсариннің бір алуан өлеңдері әлеуметтік мәселелерге арналған. Бұған "Өсиет өлеңдер", "Әй жігіттер" тәрізді т.б. өлеңдерін атауға болады. Мұндай өлеңдері биік адамгершілік тұрғысынан ұрлық- қарлықты, астамсу, әділетсіздікті сынап, еңбексіздікті, естілікті салттардың зияндығын көрсетіп, адал- еңбектің адамгершілік мінез- құлықтың артықшылықтарын бейнелейді. Мысалы:

- Араз бол, кедей болсаң, ұрлықпенен,
Кете бар, кессе басың, шындықпенен.
Қорек тал бейнеттен де, тәңірім жәрдем,
Телмірме бір адамға мұндықпенен.
Әй, жігіттер, үлгі алмаңыз
Азған елдің ішінен
Алыс- алыс қашыңыздар
Зияндасты кісіден.
Жақсыны көзден салмаңыздар,
Жақсыдан қапыл қалмаңыздар...

Ыбырайдың мұндай өлеңдері бүгін де ескерді, мән –мағынасы көнерді деп айта алмаймыз.[3]

Ақынның бірлі – жарым өлеңдері табиғаттың сұлу көрністерін суреттеуге арналған. Мұндай лирикалық өлеңдер Ыбырайға дейін қазақ әдебиетінде кездеспейтін. Өйткені пейзаждық лирика, көбінесе, жазба әдебиетке тән. Табиғат сұлулығын жырлау – орыс әдебиетінде, т.б. елдердің әдебиетінде ХҮІІІ ғасырдан келе жатқан белгілі дәстүрлердің бірі.

Ыбырайдың "Жаз", "Өзен" өлеңдері көркемдік келісім жағынан (халық өмірімен байланыс, өлкетану т.б.) оқушының жан дүниесінде жайдары сезім туғызып, көңілді әсер

қалдырады. Табиғат көріністерін суреттеуі жағынан да Ыбырай мен Абайдың арасында үндестік бар. Олардың орыс әдебиетімен жақсы таныстығы көрінеді.

Ыбырайдың табиғат тақырыбындағы өлеңдерінен ақындық шеберлігі де көрініп тұр. Зерттеушілер бұл өлеңдердің халық арасына кеңінен таралғандығын атап көрсетеді.

Сондай-ақ ағартушы ғалым бала тәрбиесіндегі ананың еңбегіне ерекше мән беріп, ана махаббатын терең сезіммен жырлап, сол арқылы баланың ата-ана алдындағы перзенттік парызын есіне салып, ғибратты сөздер, пайымды ойлар айтқан. Бұл өлеңдерді біз бастауыш сыныптардан-ақ жатқа айтып жүрміз. ("Бұл кім?", "Ананың сүюі", "Балғожаның хаты"...)

Ыбырай Алтынсариннің жемісті еңбек етіп, едәуір жақсы шығармалар қалдырған саласының бірі- проза жанры болды. Оның "Бай баласы мен жарлы баласы", "Қыпшақ Сейіткүл", "Киіз үй мен ағаш үй", "Надандық", "Лұқпан хакім", т.б. бірсыпыра шығармалары қоғамдық өмірдің әр алуан жақтарын суреттеуге арналған. Бұл еңбектерінде жазушы өз дәуірінің елеулі мәселелерін көтере отырып, еңбекші халықтың қоғамдық санасын оятуды, тәрбиелеуді мақсат етеді.[4]

"Бай баласы мен жарлы баласы" - Ыбырай шығармаларының биік шыңы. Ол, біріншіден, озық ойларының жемісі әңгіме оқушысын еңбек етуге, өмірін сырын ұғына түсуге бағыттайды. Үсеннің іс-әрекетін жазушы сүйсіне жазады. Асан мен Үсенді салыстыра отырып, олардың адамдық қасиеттерін еңбекке қатысына қарай бағалайды. Бұл әңгімеден сол дәуірден өмір көріністерін, көшпелі тұрмыстың беймаза тірлігін көреміз. Қазақ энциклопедиясы жазушының бұл әңгімесіне орыстың сол кездегі озық ойлы адамдарының көңіл аударғанын Н.Иванов деген журналистің орыс тіліне аударып, "Родник" журналының 1890 жылғы 6-санында жарияланғанын атап көрсетеді.

Ыбырай Алтынсаринның айтулы шығармасының бірі- "Қыпшақ Сейіткүл". Сейіткүлдың іс-әрекетінен оның өмірге жаңаша талаппен қарайтындығы байқалады. Жер шаруашылығымен айналысуы, бұл кәсіптің тиімді тәсілдерін қолдануы (шығыр салу, арық қазу, т.б.), сүйтіп, оның айналасындағылардың орташа тіршілік етуге жетуінің өзі бірліктің, еңбектің нәтижесі екендігін сипаттайды. Әңгіменің тәрбиелік жағы-осындай жаңашылдық бағытында. Сол арқылы қоғамдық құбылыстармен жұртшылықты кеңінен таныстыру мақсаты көзделген. Әрі бұл әңгіме тарихи болған оқиғаның негізінде жазылса керек. Оны автордың өзі атап көрсетеді.

Көркем әдебиеттің күрделі жанры - әңгіме екені белгілі. Өйткені үлкен жанрдағы шығармаларға қойылатын талаптар әңгіме, новелла тәрізді (1-2 эпизодтан тұратын көркем қысқа әңгіме) шағын шығармаларға да қойылады. Бұл тұрғыдан алғанда Ыбырайдың әңгімелері түр мен мазмұн бірлігін сақтай отырып, негізгі мәселені жинақы, тартымды, әсерлі жеткізеді. Өзінің озық идеяларын жеткізуде жазушы халық тілінің байлығын шебер пайдалана білді. Оның шығармаларының бұндай қасиеттері олардың жастарға да, үлкендерге де ортақ екендігін көрсетеді.[5]

Белгілі ғалым Қажым Жұмалиев: "Ыбырай Алтынсарин қазақ әдебиетінде көркем әңгіменің негізін салушы атасы болды. Көркем әңгімелердің композициялық құрлысынын шебер етіп құруда да оның өзінше еңбегі бар,"-деп жазды.

Бұл аталған ерекшеліктер жазушының барлық әңгімелеріне ортақ...

Мектеп оқулығы үшін жазылғандықтан, Ыбырайдың әдеби туындылары балалар дүниесіне өте жақын. Сондықтан да ол қазақ балалар әдебиетінің атасы деп танылған. Оның шығармалары мұғалімдер даярлайтын оқу орындарында кең көлемде оқытылады. Мектеп оқулықтарына енгізілген.

Әңгімелерін идеялық нысанасы жағынан жүйелер болсақ, еңбекті сүю, қадірлеу, жақсы мінез-құлыққа бағыттау, халқын сүю махаббат-мейірім (ана-бала) перзенттің парыз, т.б. өмірдің өзекті мәселелері қамтығанын көреміз.

Жазушының адамгершілік туралы идеялары эстетикалық тәрбиемен байланыста, бірімен-бірі ұштастырыла суреттеліп отырады. Оның шығармаларынан жазушының биік адамгершілік қасиетін, азаматтың тұлғасын көреміз, сүйсінеміз.

Өзінің өнегелі өмірі, тынымсыз ізденісі, жан- жақты таланты арқылы танылған Ыбырай Алтынсарин шығармаларының қазақ әдебиеті тарихында алатын орны расан зор.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы,
2. Жарықбаев К.Б., Қалиев С. Қазақ тәлімінің тарихы. – Алматы: "Санат" 1995 ж.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері және тарихы. – Алматы: "Білім" 2004 ж.
4. Қалиев С. ХҮ-ХҮІІІ ғ.ғ. ақын-жыраулар поэзиясындағы педагогикалық ойлар. – Алматы: "Рауан" 1990 ж.
5. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: "Санат" 2001 ж.

*А.А. Смагулова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«С.Сейфуллин атындағы №7 мектеп-гимназиясы» КММ, Балқаш қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ АТА ТӘРБИЕСІ МЕН ҒИБРАТЫ

Елбасымыз Н.Ә Назарбаев өзінің «Қазақстан 2030» жолдауында: «Оқушыларды қазақстандық патриотизм мен шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу аса қажет... ұлттық мінез – құлық, биік талғампаздық, тәкаппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намыс қасиеттерін сіңіріп қалыптастыруымыз керек дегені мәлім. Міне, осы орайда жоғарыда айтылған мәселелерге отбасылық тәрбие оның ішінде ата тағылымының алатын орны зор. «Ел боламын десен, бесігіңді түзе» деп заңғар жазушы М.Әуезовтің айтып кеткендей замана көшіне ілесу үшін болашақ жастарымыздың тәрбиелі де білімді болып озық ойлы маман болып қалыптасуына айрықша көңіл бөлуіміз қажет. Қай заманда болмасын келешек алдында ұлы мұраттың ең бастысы – өз ісін, өмірін жалғастыратын сауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Қоғамдағы саналы ұрпақ өзінің адамгершілігімен, саналы тәрбиесімен, функционалдық сауаттылығымен ерекшеленетіні белгілі. Қай заманда болсын, қазақ халқында бала тәрбиесі қалыс қалған емес. Қазақ зиялылары мен педагогтерінің маңдайалды шығармалары бала тәрбиесіне арналғаны мәлім. Жас жеткіншектерге тәрбие негізінде тұңғыш қалам тербеген ағартушы – педагог Ыбырай Алтынсариннің шығармаларында адамгершілік асыл қасиеттер мен еңбекқорлық тәрбиесі біртұтас өріліп отырылады. Ыбырайдың ғибратқа толы әңгімелерінде мейірімділік, қанағат, әділеттілік қасиеттерді күнделікті өмірде болып жатқандай етіп қысқа да нұсқа мазмұнды етіп шебер әңгімелейді. Ыбырай әңгімелернің негізгі идеясы – ата тағылымы. Адамды тіршілікпен үйлесімді, еңбексүйгіштікке, ғибратты өкінішсіз өмір сүруге дағдыландыру, баулу. Прозалық шығармаларының басты ерекшеліктері – ұлттың мәдени –әлеуметтік өмірін арқау ете отырып, саналы ұрпақ тәрбиелеуде ата тағылымы баса көрніс табады.

Халықта «Жаста берген тәрбие жас шыбықты игендей» деп бекер айтылмаған. Жас жеткіншек бойына құндылықтар мен дағдыларды, ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп тәрбиелеуде ұлттық құндылықтар мен рухани мұраның орны ерекше. Жаһандану кезеңінде Ыбырай әңгімелеріндегі ата тағылымының орны ерекше. Дүниедегі кереғар екі нәрсені салыстыруда жақсылық пен жамандық, еңбекқорлық пен жалқаулықты ажыратуды әңгімелері арқылы айтты. Мысалы: «Дүние қалай етсең табылады», «Атымтай Жомарт», «Қыпшақ Сейітқұл», «Киіз үй мен ағаш үй» әңгімелерінде тек адал еңбектің арқасында мұратқа жететіндігі нақты дәлелдермен көрсетілген. «Дүние қалай етсең табылады» әңгімесінде автор қайыр сұраған Антонның әрекетіне кездескен жолаушының берген ақыл-тыңдаған Антонның да үлкен дүкен иесі болып, ақылдылығы

мен еңбегінің арқасында байығанын жастарға үлгі етіп ұсынады. Сол сияқты «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесінде де Сейітқұлдай азаматтың Қабырға бойына елді көшіріп, қолдарына кетпен беріп егін еккізеді. Артық егінді малға айырбастап аз жылда малды ауыл болумен қатар, елдің қауіпсіздігін де ойлап қорған тұрғызып, киім – кешек, азық – түлікпен қамтамасыз етіп мамыражай өмір сүреді. Осы әңгіме арқылы жастарға ұрлық түбі – қорлық, еңбек түбі – береке екенін ұғындырып, ой салады. Ақыл мен еңбек тек жақсылыққа апаратынын адал еңбектің маңызын түсіндіреді.

Ыбырай әңгімелеріндегі келтірілген мысалдар бүгінгі қоғамнан қалыс қалмайды. Соның ішінде бүгінгі қоғамға аса керек тәрбие – ата ғибраты. Мысалы, оған дәлел «Әке мен бала» әңгімесі мазмұнының қарапайымдылығы мен тәлім – тәрбиелік мәнінің жоғарлылығымен ерекшеленеді. Осы әңгімені оқыған талай оқырманның жүрегіне ой салып, зердесіне жатталып қалады. Баланың қалыптасуына әкенің әсерлі ықпалын ашып көрсету арқылы мағынасында үлкен қорытынды жасайды. Аз жұмысқа ерінген баланың сұраныс қажеттілігі арқылы көп жұмысты еселеп орындағаны арқылы өмірлік тұжырым жасауға икемдейді. Сол сияқты «Бақша ағаштары» әңгімесіндегі бағып – қағуда көп мағына барына шек келтірмейтін дәлелдер арқылы бала жүрегіне ой салады. Бала тәрбиесіне жастайынан көңіл бөлу керектігін, жіберіп алған қателіктер түзеуге келмейтінін аз мазмұнға сыйдырған – мысал-әңгіме.

Қазақ даласына «Дала қоңырауы» болып дабыл қаққан ағартушы оқу – ағарту жұмыстарымен қатар, сол кездегі қоғамдық – саяси өміріне де араласты. Қазақ даласына білімнің көзін ашып, өнегелі, тәрбиелік мәні, өмірлік ауқымды мазмұндағы шығармалары аталық ғибратқа толы. «Бай ұлы» әңгімесі – батаның қазақ ұғымындағы маңызы «Баталы ұл арымас» - деген халық тұжырымының өміршеңдігі әңгімеге арқау етіп, жастарды ізгілікке, қайырымдылыққа, жетім – жесірге қамқор болуға үндейді. «Батасыз құл жарымас» деп, оқырманын қайырымдылық пен мейірімділікке, жүректің жылылығына бағыттайды. Осындай аталық ғибратқа толы әңгімелерінің мазмұндық құндылықтарымен таныса отырып, шығарма мазмұнындағы ой – тұжырымына назар аудара отырып, түрлі тақырыптарға бөліп қарастыруға болатынына ой түйдім. Ыбырай шығармаларындағы шағын көлемді әңгімеде қаншама ғибратты өсиет жатқанын оқырманы өнегеге толы салмақты ой тастайтыны сөзсіз. Қарапайым шығармаларында халқымыздың қанына сіңген үлкенді сыйлау, өнеге тұту қасиеттерін дәріптей келе, отбасылық татулық пен жарасымдылықты жоғары қойғанын аңғарамыз. Шағын көлемді әңгімелерімен тәрбиелей баяндауы ұтымды берілген. Әңгімелері ауызекі сөйлеу стиліне құрылып, диалог түрінде құрылып, бір сюжетке негізделінгендіктен оңай оқылып, кітап оқуға да қызығушылықтарын арттырады.

Бүгінгі қоғамдағы аса алаңдататын интернет желісіндегі, теледидар арналарынан, ақпараттық құралдар арналарынан көрінетін қатыгездік пен зұлымдыққа толы көріністерді көргенде, қарапайым тілмен жазылған ата тағылымына толы тәрбиелік мәні зор адамгершілік қасиеттердің жетіспейтінін түсінуге болады. Отбасылық тәрбие ата – ана тағылымы тәрбиеден тыс қалуы, жеткіншектердің бойындағы асыл қасиеттердің бірі қайырымдылықтың жұтандауына әкеледі. Қоғамда бой алған ата – анасын қарттар үйіне өткізетін мейірімсіздіктен сақтандырудың бірден бірі – ата тағылымы. «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы...» - деп, Әл – Фараби ғұламаның айтқанындай білімді игертпес бұрын балаға алдымен саналы тәрбие берілуі керек. Саналы тәрбие өзегі отбасынан көрініс табады. Бәсекеге қабілетті, жан – жақты дамыған білімді ұрпақ бойында адами қасиеттері болмаса, алған білімі ел ертеңіне қауіп төндірмесіне кім кепіл? Жаһандану заманында ақпаратты құралдарды жетік меңгерген, интернеттен тәрбиеленген бала ел тірегі, рухани толық адам бола ала ма? – деген сұрақ бәрімізді алаңдатады. Техника ғасыры сан түрлі өнер үйретсе де, ұлттық құндылық болмыстарымызды, рухани байлықты, адами қасиеттерді дарыта алмайды. Терең мағыналы, оқырманына ой салатын тағылымы мықты шығармаларды оқыту арқылы саналы ұрпақ тәрбиелеуге болады. Адами қасиеттерге тұнып тұрған аталық тағылымы мол Ыбырай әңгімелерінің құндылығы басым. Тәрбиенің қайнар көзі халық тұрмысынан еш алшақтамаған

әңгімелеріндегі түпкі мақсаты «Адам» болуды өзек етіп алған шығармалары құндылығымен аса маңызды. Бүгінгі проблемалардың бірі бала тәрбиесіндегі ата – аналардың қалыс қалуы – өзекті мәселе. Жас ұрпақ бойына ата тағылымын сіңіруде Ыбырай әңгімелерін оқыту арқылы ғана саналы да, мейірімді, ел ертеңін ойлайтын, тәрбиелі, жанашыр ұрпақ тәрбиелей аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ахметова Ә. «Қазақ балалар әдебиетінің кітапханасы» Алматы. 1992.
2. Алтынсарин Ыбырай «Қазақ хрестоматиясы» әңгімелері.
3. Ана тілі газеті, №15, 2011 жыл.
4. Қазақ балалар әдебиетінің қазынасы. Алматы. 2003.
5. Қазақ хрестоматиясы, I том.
6. «Ыбырай Алтынсарин тағылымы» жинақ.

А.И. Смагулова
өзін-өзі тану мұғалімі
«№ 27 ЖББМ» КММ Қарағанды қ.

МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

«Кітап оқу-рухани жетілудің көзі»
Қасым-Жомарт Тоқаев, ҚР президенті

Бүгінгі дамыған замандағы жастар мен кітапты байланыстыратын алтын көпір – кітапхана. Көне жазбалар мен сирек кітаптар секілді кітапхананың да тарихы өте ескі дәуірлерден бастау алады. Кітапхана – мәртебесі биік киелі шаңырақ.

«Қазіргі әлемде кітапсыз және кітапханасыз адамның дамуы мүмкін емес. Бүкіл әлемдегі кітапханалар - бұл білім мен мәдениеттің орталығы, жаңа және тың идеялардың отаны, мемлекет басшысы электронды форматтың қарқынды дамуына қарамастан, дәстүрлі кітапхананың тәрбиелік рөлі ешқашан маңыздылығын жоғалтпайтынын айтты. Осыған байланысты «Президент ұсынған 30 кітап» ақпараттық -кітапханалық кешені әлемдік және қазақ әдебиеті, публицистика, ғылыми және рухани жаңғыру кітаптарын оқуды ұсынады.

[1]

Сонымен қатар, Мемлекет басшысы: «Беделді халықаралық зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, біздің мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы тиісті деңгейде қалыптаспаған. Сондықтан жоғары оқу мәдениетіне баулу, оқу сауаттылығын дамыту қазақстандық мектептердегі оқу процесінің басым бағыттарының біріне айналуы тиіс», - деді. [2]

Тұмсықтыңың тамағы,
Шоқу менен табылар,
Өнер-білім дегенің,

Оқуменен табылар, -деп Ыбырай атамыз айтып кеткендей, балалар мен жастар тәрбиесінің болашағы – оларды адамгершілік – рухани жағынан нағыз адам етіп қалыптастыру керек, оқу мен білімге баулу, туған жеріне деген патриоттық сезімді тудыру болып табылады.

Бүгінгі жастардың кітап оқуға құмарлығы төмен екендігі күмән тудырмайды. Жаһандану заманында бұқаралық ақпараттар ағымы толассыз ағылуда. Бұл мәселені бір жақты қарауға болмайды. Бүгінгі жастардың психологиясы бұрынғыдан мүлдем өзгеше. Қазір ақпаратты тек кітаптан ғана емес, ғаламтор көздерінен, бұқаралық ақпарат құралдарының-ақ алуға болады. Бүгінгі баланың қолында электрондық құралдарды, яғни

ұялы телефон мен планшетты қолдануын жиі көреміз. Мұның өзі кітап оқу үрдісін алмастыра алады, бірақ бұл баланың қоғамда әлеуметтенуіне кері әсерін тигізеді. Сондықтан қазір ұжымдастырудан гөрі индивидуализация (жекешелену) психологиясы басым. Бұл заман ағымы және өмірлік талап, адам санасы қоғамдағы болып жатқан өзгерістермен тығыз байланысты.

Толассыз келіп жатқан ақпараттардың сана өрісінен өтуі екіталай. Бірақ XX ға-сырда жастар кітапты қолдан-қолға тигізбей оқыған болса, XXI ғасыр жастарының классик жазушылардың кітаптарынан тәрбиелік және рухани байлықты алу жағы жеткіліксіздеу. Дегенмен, қазіргі жастарды кітап оқуға баулу керек. Ол отбасында мектепте, жоғары оқу орындарында үрдіске айналуы керек. Мәдениетті адам болуы үшін бірнеше тілді игеру әрі рухани байлық кітапты дәстүрлі оқи алатындай болуы керек. [3]

Бүгінгі нарық билеген заманда адамзат рухани қажеттіліктен гөрі, тән қажеттілігін өтеу үшін материалдық дүниеге көбірек көңіл бөліп жүр. Осы тұста адамдар бұрынғыдай кітап оқу дағдысынан айырылып бара жатқанын байқаймыз. Соның салдарынан жастар еркін ойлауға, ауызекі тілде көркем сөйлеуге қабілетсіздік таныта бастағандай. Қазіргі ақпараттар сананы еріксіз жаулап алып, жастарды рухани жұтаңдыққа ұшыратып отырған жоқ па? [4]

Сондықтан да, бүгінде білім және әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру барысында, оқушылардың шығармашылығын, оқуға деген ынтасын нығайту үшін барлық кітапханаларда цифрландырылған ақпараттық орталықтарын ашу және мектепте жаңа форматтағы оқу залдары, мұражай мен электронды оқу бөлмелері жұмыс жасап, оқушыларға экскурсия ұйымдастырылып отырған жөн.

Мектеп кітапханасының қызмет аясын кеңейту, қорын пайдалану, соның ішінде мектеп кітапханасы – оқушыға әдебиет таңдау, оқырмандық қызығушылығын кеңейту, мұғалімге кәсіби өсуге көмектесуші, оқуға, дүниені тануға қозғау салушы болып табылады.

Жастарымыздың мобильды болуы үшін оқу клубтарын ашу, ақын-жазушылармен интернет-диалог өткізу, кітаптармен және электронды ақпараттармен ыңғайлы жұмыс істеуге, бейресми қарым-қатынас пен бос уақытқа жиналатын тартымды орынға айналдыруымыз қажет. Мұндай білімдік орта құру арқылы ақпараттар көзінің мүмкіндіктерін аша отырып, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. [5]

Мектеп кітапханасы бүгінгі жаңартылған білім мазмұнының ресурстық орталығы. Өскелең ұрпақтың талаптарын қанағаттандыру, рухани байлығы мен жалпы қабілетін дамыту тұрғысында мектеп кітапханасының қосар үлесі бар екенін естен шығармауымыз керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. [<https://agakaz.kz/news/c/30-knig-rekomendovannyh--prezidentom> 283]
2. [<https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-prizval-povyshat-interes-k-chteniyu-u-shkol-nikov> a3709467]
3. [<https://www.inform.kz/kz/galamtor-zhane-kitap-gumyr> a2727948]
4. [<https://www.inform.kz/kz/galamtor-zhane-kitap-gumyr> a2727948]
5. Білім мазмұнын жаңарту аясында мектеп кітапханалары ресурстарындамыту бойынша. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы. Ұлттық білім академиясы, 2016. – 64 б.

*А.С. Смаилова
ағылшын тілі пәні мұғалімі
№ 101 мектеп лицей, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ы. Алтынсарин білім берудің даму тарихында оң рөл атқарды, көп жағдайда олар өз маңызын жоғалтпайды. Ы.Алтынсарин ілімдері көптеген педагогикалық проблемаларда көрініс тапқан, оқытуда, тәжірибе мен байқауда жалпы педагогикалық, дидактикалық және әдістемелік көріністердің маңызды ұғымдары енгізілген тұтас және ерекше педагогикалық жүйені білдіреді. Өзінің ағартушылық-педагогикалық қызметінде тұлғаның адамгершілік негіздерін тәрбиелеуге көп көңіл бөледі. Ол исламнан бас тартпайды, исламды оқытуға қарсы емес, бірақ дін ғылым мен техникамен келісіліп, жастардың адамгершілік тәрбиесіне ықпал етуі керек деген. «... Мен олардың (оқушылардың) моральына әсер ету үшін барлық күш-жігерімді саламын, сондықтан олар кейінірек парақор болмауы керек. Маған күлу керек, мен кейде сабақтан бос уақытта ресми түрде молдамын және рухани тарихтан білетінімді, оған басқа да пайдалы, түсінікті әңгімелер қосатынымды айтамын..." педагог-ағартушы ретінде. Ы. Алтынсарин мектептің маңыздылығы мен рөліне, сондай-ақ оқу және тәрбие үдерістерінің мақсаттарын іске асырудағы мұғалімнің әлеуметтік және адамгершілік миссиясына үлкен көңіл бөлді. Ол сенді "...мектептер - бұл білім берудің негізгі серіппелері [1].

Ы. Алтынсарин оқу-ағарту қоғамдық өмірдің барлық аспектілерінің ілгерілеуінің негізінде жатыр деп нақты сенді. Бұл білімді халықтарға өмірлік игіліктер жасауға, гүлденген қоғам құруға мүмкіндік беретін білім, ал надандық пен білімнің болмауы адамды тағдыр алдында дәрменсіз етеді. Тек ғылым мен білімді игеруге ұмтылған адам ғана өз өмірі үшін тыныш бола алады. Адамдар үшін қарапайым және түсінікті сөздер. Ы. Алтынсарин білім алу, шынайы білім алу қажеттілігі туралы идеяны олардың санасына жеткізуге тырысты, зайырлы мектептерде оқу арқылы, өмірге пайдалы сабақтар беріп, оқушылардың басын бітеп тастаудың қажеті жоқ. Надандық пен діни білім деп аталатын болсақ, олар тоқыраудан, ортағасырлық артта қалудан және тіпті діни қозғалыстан басқа ештеңе бере алмайды.

Ы. Алтынсариннің идеялары бүгінде жақсы таныс. Осыдан бір жарым ғасыр бұрын ол мектептегі білім беру жүйесінде жаратылыстану ғылымына, орыс және қазақ тілін оқытуға басты орын берген болатын. Дәл осы мәселе біздің елімізде өмір сүру нормасы ретінде екі тілділікті бекіту туралы айтылған кезде өзекті болып табылады.

Ы.Алтынсарин мектептегі тәртіп-тәрбие мәселесіне көп көңіл бөлген. «Тәртіптің шындыққа айналуы тәртіптілік сезімін тудырады» деген екен ұстаз. Тәртіп ұғымына үлкен талдау жасай отырып, ұстаз тәртіпті тәрбие құралы деп, тәртіп-тәрбиенің нәтижесі деп анықтама берген. Бұл жерде ұлы ұстаздың айтпағы оқушылардың мектептің тәртібіне көндігуі, оны сақтауы олардың болашақтары үшін де маңызы зор.

Еңбекке баулу - Ы.Алтынсариннің шығармаларының басты идеясы. Адамның мінез-құлқын қалыптастыруда тәрбиенің маңыздылығын атай отыра, «бағып-қағуда көп мән бар» деп баланы тәрбиелеу жеміс ағашын өсірген бағбанның еңбегімен бірдей дейді.

Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологиялар бар. Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп - саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивті, белсенді оқыту т.б. - қайсысын алсақ та негізінде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Ы.Алтынсариннің педагогикалық үрдістерін қолға ала отырып, ағылшын тілі сабағында кіріспе бөлімінде оқушылардың назарын сабаққа аудару үшін, яғни байланыс орнатуға және сыныптың не білетінін анықтау үшін: Бүгін қандай күн? Бүгін ауа райы қандай? Су санала ма? Алма санала ма? т.б. Бұл жаңа тақырыпты ашуға түрткі болуға арналған сұрақтар толығырақ жауап беруге итермелейді. Осы сұрақтарды қоя тұра мұғалім, яғни, мен және оқушылар арасында талқылау, диалог әдісі іс жүзіне асады. Оқушылар диалог әдісін қолдана отырып, білімді бірлесіп құру, талқылау, түсіну мен дағдыларды қалыптастыру арқылы білім алады. Әр сабағымда оқушыларға сұрақтар қою арқылы, тақырып бойынша өз ойларын ашық, еркін айтуға мүмкіндік беремін. Өзара талқылау арқылы түрлі ойлардың болатындығын, бір-бірінің түсінуіне көмектесетінін көрсетсе, сұхбаттасу арқылы өз ойларын дәлелдеуге тырысты. Бұл оқушылардың қандай деңгейде

екенін түсінуге көмектеседі. Біз көбінесе диалогтық оқытуды сұрақ-жауап ретінде қолданамыз. Яғни, бала теорияны меңгерумен қатар тәжірибе жүзінде де қалай жасау қажеттігін ұғынуы керек. Тәжірибелік жұмыс жасау барысында көптеген сұрақтар туындайды. Оқушылар өзара пікірлер мен болжамдар айта отырып, бірлесе жұмыс жасайды. Жұмыс жасау барысында оқушыларға көптеген сұрақтарды қоюға болады. Мысалы, кез келген сабақтың басталуы сұрақ-жауаптан тұрады. Сұрақтардың берілуіне байланысты оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады. Оқушы мен мұғалім арасында жақсы қарым-қатынас орнайды.

Ыбырай әңгімелерінің ішіндегі ең шоқтығы биігі «Бай баласы мен жарлы баласы». Бұл шығарманың да бала тәрбиесінде алатын рөлі ерекше. Аталған еңбек арқылы қазақ қоғамында болған ауыр шындықты, тағдырдың ащы уын татқан кедейдің баласының еңбекқорлығын баяндайды. Мұғалім өзінің сабағында осы мәселеге тоқтала отырып, Асан мен Үсенге салыстырмалы мінездеме бере отырып, кедейдің баласының шыдамдылығы мен ақылдылығы, өмірге икемділігін, еңбекқорлығын, ал екінші байдың баласының шыдамсыздығын өзара салыстыра отырып талдап, осының барлығын оқушыларға үлгі ету [2].

«Талаптың пайдасы» деген әңгімесінде Ы.Алтынсарин оқушыларды еңбек арқылы тәрбиелеуге, еңбектеніп, талаптансаң, талпынсаң өзіңнің мақсатына жетесің деген идеяны ашады.

Ә. Сыздықов «Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары және ағартушылық қызметі» атты еңбегінде Ыбырай ашқан мектептердің жүйесін, оқу-тәрбие ісінің мазмұнын талдай отырып, Ы.Алтынсарин ұсынған оқытудың дидактикалық принциптеріне тоқталып, олардың халық ағарту саласында маңыздылығы жоғары екендігін, әрі әлі күнге дейін өз мәнін жоғалтпағанын айтады.

Ы.Алтынсарин дүние жүзі педагогикасының классиктері Я.А.Каменский, Ж.Ж.Руссо, К.Д.Ушинский т.б. гуманистік идеяларын басшылыққа алып, өз білімін дамытып отырған. Ол өз тәжірибесінде халықтық педагогиканы басты орынға қояды. Барлық еңбектерінде халқымыздың салт-дәстүрін, әдет-ғұрыпты, ізгілік қасиеттерді арқау етеді [3].

Мектептегі оқуды қазақ тілінде жүргізген ұстаз, сол уақыттағы жаттанды білім беретіндерге қарсылық білдіреді. Ол өзінің зерттеу еңбектерінде ең алдымен тіл дамыту, одан кейін әліппе бойынша оқыту, жазу және оқу кітабы оқу, жазу, салыстырып отырып оқыту, сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру арқылы оқушылардың аз уақыт ішінде сауаттанып, білімді тез меңгеретіндігін айтқан. Сонымен қатар, орыс тілін меңгертуде аударма әдісін қолдана отырып, тілді меңгеруін, ойлауын, жазуын қалыптастырған. Мұндағы басты мақсаты, тілді үйренуді ережеден емес, сөзді үйренуден бастаған дұрыс дейді [4]. Осы орайда мен өз оқушыларымның тілдік қорын дамыту үшін жұмыс жасап жатырмын, сабақтарымда аударма әдісін қолданамын. Әр түрлі тақырыпта қысқа әңгіме, мәтіндерді ағылшын тілінен қазақ тіліне аударып отырып оқушылар сөздік қорларын кеңейтіп қана қоймай, әр елдің мәдениеті, тарихымен танысады.

Ыбырай Алтынсарин - өз халқының талантты ұлы, ұлт мақтанышы. Ол қазақ халқының мәдениетін дамытуға үлкен үлес қосты, оның еңбектері мен барлық шығармашылығы тарихымыздың алтын қорына еніп, кейінгі ұрпаққа сарқылмас бай мұра қалдырды. Ол қазақ халқының жадында осындай ұлы тұлға болып қалды. Мен оның шығармалары, аудармалары әр оқырманға қолжетімді болғанын, сирек мұрағаттық материалдар жарияланғанын қалаймын, ал жас ұрпақ талантты ақын мен аудармашының жұмысын ризашылықпен зерттеді. Алтынсариннің Қазақстандағы халыққа білім беру тарихындағы маңызы өте зор. Алтынсариннің қызметі біз үшін қоғамдық ойдың дамуы және оның халыққа білім беру мен Қазақ әдебиеті тарихындағы орны тұрғысынан үлкен қызығушылық тудырады. Біз Ы.Алтынсаринге оның алғашқы Халық мұғалімі, Қазақстандағы халық мектептерінің алғашқы ұйымдастырушысы және қазақ халқының ортасынан шыққан алғашқы теоретик-педагог ретіндегі қызметі үшін құрмет көрсетеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сүлейменов Б. С. Ибрагим Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы (1841 - 1889);
2. Ы.Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар. Алматы, 1957, 5-40;
3. Б. Ы.Алтынсарин. Үш томдық шығарма, Алматы, 1978, Т.2, С. 141.;
4. М.Әуезов, «Жиырма томдық шығармалар жинағы». "Жазушы", 1985, т.20 - б. 26.

*К.Сманов
тарих пәнінің мұғалімі
№134 негізгі орта мектебі, Қарағанды қ.*

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.

Тәуелсіз мемлекетіміздің 30 жасқа толу мерей тойында азаттық үшін педагогикалық, ағартушылық ісімен тәуелсіздікке үлкен үлес қосқан халық қалаулысы, ақын, дарынды жазушы, әдебиет танушы, қоғам қайраткері Ыбырай Алтынсарин туралы айтпай кету мүмкін емес. Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығы, Тәуелсіздіктің 30 жылдығымен тұспа – тұс келді. Ыбырай Алтынсарин қазақтың маңдайына біткен ұлы перзенті, қазақ зиялыларының арасынан шыққан халық ағартушысы тұңғыш қазақ жерінде оқу – ағарту ісін жүзеге асырып, қоғамның даму жолында талмай еңбек еткен ақын, талантты педагог. Ол болашақ ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру ісіне ерекше көңіл бөлген. Қазақ елінің жас ұрпағының болашағына, тағдырына терең үңілген. Қазақ халқының мәдениеті, әдет – ғұрпы, экономикасы жағынан ақсап, отарлау саясаты басым кезінде өмір сүріп, халқымыздың демократиялық мәдениеті мен өнерінің жаңғыруына, өсіп өркендеуіне айқын жол ашып, негізін қалаған.

Ыбырай Алтынсариннің еңбектері Қазақстандағы әлеуметтік – педагогикалық мәселелерді шешудің жолдары мен негізгі ұстанымдарын жазған. Іресі жаңа қаланбақшы болған алғашқы мектеп құрылысын, мектеп табалдырығын жаңа аттаған бүлдіршіндерге берілетін білімнің бағыт – бағдарын айқындап, бұқара халыққа мазмұны мен маңызын түсіндірді және бастауыш мектептерге оқу – құралдарын әзірледі. Сонымен қатар Ыбырай Алтынсарин бар ғұмырын туған халқының өнер – білімді, жаңа заманның ағымына сай, өркенниетті, мәдениетті елдердің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Қазақ халқының болашағына алаңдап, ұлт тәрбиесіне терең үңілген Ы.Алтынсарин жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз заманының озық ғылым – білімімен қаруландыруға, сапалы білімді, саналы тәрбиелі ұрпақты кәсіп түрлеріне үйретуге талмай еңбек еткен. Ы. Алтынсарин өз ісінің нағыз шебері бұл жолда еш тайсалмастан, алуан кедергілер мен қиыншылықтарға мойымай, үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Өшпес ізі туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды. Сол кездегі тәрбие мен біліммен сусындаған ата – бабаларымыздың өшпес мәдениеті, ұлт тәрбиесінің құндылықтарымен әлі де біз сусындап келеміз. Ы.Алтынсарин мектеп ашып, бала оқытып қана қоймай әсіресе өзі ашқан мектептерде ана тілінің таза оқытылуына көңіл бөліп, алғашқы тілашар ретінде халықтың ауыз әдебиетін пайдаланып, өзі де ұрпақ тәрбиесіне арналған әдеби шығармалар жазған. Сол әдеби шығармалары арқылы қазақтың жазба әдебиетінің, әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі болды. Әдебиетке де қосқан үлесі өте зор, тың тақырыптар әкеліп, озық ойлар енгізді. Әдеби тілмен әсерлі жазылған мазмұнды да мағыналы әсем лирикалық өлеңдері, әңгімелері, мысалдары қазақ әдебиетінің тарихында мәңгі өшпес орын алады. Осы тұрғыдан қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы, педагог ағартушы Ыбырай Алтынсариннің тіл тазалығы үшін күрескерлігі, педагогикалық ілімнің тұңғыш кемеңгері деп білеміз. [1]

Білім беру сапасын жақсартудың бірден – бір жолы – жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Егер мұғалім оқушының табиғи дарынын, қабілетін ашу арқылы жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдаланып, тек қана бір

сабақтың барысында бірнеше жаңа технологияны кезекпен, тиімді, оқушыларды жалықтырмай жүргізе алса нағыз білімді, тұлға дайындап шығарады. Сабақ – мұғалімнің көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Кезінде Ы. Алтынсаринде мұғалімдердің беделін көтере отырып, осындай талап қойған.

Қазіргі оқыту әдістемесінде қолданып жүрген көптеген технологияларда бар. Сын тұрғысынан ойлау, деңгейлеп – саралап оқыту, проблемалық оқу, интерактивті, белсенді оқыту т.б. қайсысын алсақ та негізінде Ыбырайдың педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. [2]

XIX – XX ғасырларда Қазақ елі Ресей империясының құрамына толық енгеннен кейін қазақ даласын басқаруға тәжірибелі қазақ шенеуніктері қажет болды. Сондықтан қазақтарға арнап орыс – қазақ бастауыш мектептері ашыла бастады. Осындай мектептердің бірінде Ыбырай Алтынсарин де білім алды. Ерте жетім қалған Ыбырай атасы Балғожаның тәрбиесінде болады. Балғожа Жаңбыршин ел басқару ісінің шебері, би, аса бай адам болған. Немересін жасынан адалдыққа, тура сөйлеуге, шешендікке баулиды. Ыбырай өзі де табиғатынан алғыр, зерек, еңбекқор болды. [3]

Ұлттық ғылыми білім беру, мектеп философиясы, әдебиеттану, дипломатия, лингвистика, әліппеттану, мектептану, жаңа алфавитке көшу, рухани-адамгершілік жаңғыру, балалық шақ философиясы мен тәрбие идеалы, отбасы мен қыз тәрбиесі, балада тілдік, тарихи, географиялық сананы қалыптастыру, діни құндылықтарды, халықтық поэзияны тиімді пайдалану, хрестоматия, оқулық жазу, орыс тілін оқыту әдістемесі, кәсіптік – техникалық білім беру, кәсіпкерлік пен аударма салалары мамандарын және мұғалімдерді жаңаша дайындау заманауи педагогика мен психологияның зерттеу пәніне айналмақ. Ыбырай Алтынсариннің ілімі өз алдына дербес, тұтас бір педагогикалық жүйе болып табылатындығы ақиқат.

Сонымен Ы. Алтынсарин дәуіріндегі үздіксіз білім берудің маңыздылығы мәселелері қазіргі уақытта да кәсіби сабақтастықты нақтылай түседі.

Үздіксіз білім берудің маңызды мәселелерінің заманауи сабақтастығы «Егер білім алушы бірдеңені түсінбейтін болса, онда педагог оларды кінәлауға тиісті емес, оларға түсіндіре алмай отырған өзін кінәлауға тиіс», – деп Ы. Алтынсарин өз заманында тұжырымдаған нақыл сөзі «маман», «білім алушы», «педагог» ұғымдарының өзара тығыз байланысын көрсетеді. Білім алушының маман болуына тікелей педагогтің құзыреттілігіне қоятын талаптарды нақты болжай білді. [4]

Сөз соңында келгенде қазіргі біздің рухани-адамгершілік білім беру бағдарламысының мақсатын сол он тоғызыншы ғасырда өмір сүріп, қазақ балаларының ізгі білім алуына жан беріп жүрген Ыбырай атамyzдың қосқан үлесі зор екеніне көзім жетті. Ғұламаның ойы, сөзі, ісімен бірлікте өмір сүргеніне дәлелім осы деп білемін.

Демек, Ыбырай – ақын, тұңғыш педагог, ұстаз-ғалым. Оның мұрасы тарихқа да, әдебиетке де тән, ұстаздық тәрбиелік ой-пікірлері қазақтың таусылмас қазынасы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин. Ана тілі. 1991.
2. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969.
3. Қазақ хрестоматиясы, 2007 ж., «Білім» баспасы
4. Алтынсарин Ы. «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» – Алматы: Білім. 2002 – 105 б.

*Скорикова М.П., Аққазыева Е.М.
учитель ИЗО, учитель ИЗО и черчения
ШЛ №101, г. Караганды.*

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА ИЗ ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ ЫБЫРАЯ АЛТЫНСАРИНА.

Воспитание и обучение учащихся, знающих и любящих свою Родину, – одна из главных задач учителя. На сегодня формирование гражданственности и патриотизма успешно решается через углубленное познание духовного богатства и освоение народной культуры своего народа и других народов, которые проживают в Республике Казахстан.

При проведении стандартных уроков по предмету «Художественный труд», наряду с основной учебной программой, желательно использовать воплощение мировоззренческого, этического образования, а также наследие выдающихся учителей новаторов, в частности Ыбырая Алтынсарина.

В казахском школьном просвещении особое место занимает Ыбырай Алтынсарин (1841-1889 г.). Он как настоящий учитель, педагог, ученый первым не только высказывал свои идеи просветительства, но и открыл школы, осуществил их на практике. Алтынсарин – творческий человек, он выражал свои идеи в поэзии, в литературе, а также в переводах известных литераторов. Ыбырай Алтынсарин был убежден, что казахская молодежь – будущее народа, она всерьез возьмется за овладение наукой, вполне сможет многого достичь. В стихотворении «Народы со знаниями и науками» Алтынсарин обращался к юношеству с призывом:

Молодежь! Мои друзья!
Зелень свежая полей!
Сверстников своих догнать
Постарайтесь поскорей...[1]

И на сегодня этот призыв остается актуальным и востребованным. А также, имея богатый жизненный опыт, поэт просветитель призывал к единству, к братству во имя достижения прогресса, он всегда думал и мечтал о благополучии своего народа. Знал, ценил, воспевал красоту природы Казахстана.

Его литературные описания природы выразительны, реалистичны, эмоциональны – пронизаны чувством патриотической гордости. Например: стихотворение «Весна» и «Осень» очень живо и реалистично передают красоту живой природы, быт казахского народа.

(отрывок «Когда наступит весна»)
Вот и лето пришло, нет чудеснее этой поры.
И деревья, и травы могучей становятся, краше.
Землянику, смородину с песней на склонах горы.
Собирают аульные девушки наши...[2]

Как нельзя лучше, для реализации и выполнения программного материала эти стихи подходят по разделу «Жанры живописи» по предмету «Художественный труд» в 5 классе. Учащиеся, прослушав эти стихи, могут ярко представить эту картину сельского пейзажа на природе и по воображению выполняют живописные рисунки.

Творчество Ыбырая Алтынсарина проникнуто уважением к другим народам. Например, его стихотворение «Өсиет өлендер», «Наставление»:

(отрывок «Наставление».)
Живущее всюду народы для радости сотворены,
Всех лаского греет солнце, всем светят лучи луны.
Особо рожденных не было и нет на этой земле,
Мы друг перед другом с детства во всем должны быть равны. [3]

В своей литературно-педагогической работе он основывался на опыт передовой русской литературы в педагогике, идеи Белинского и других русских демократов.

Предмет «Художественный труд», как никакой другой, формирует причастность учащихся к историческим и культурным традициям разных народов – непосредственно к народному искусству, к произведениям народных мастеров. А народное искусство, как и искусство вообще, многофункционально и одна из функций - воспитательная. [4]

Кроме просветительской и научной деятельности, Ыбырай Алтынсарин занимался общественной деятельностью. Он приложил все усилия для того, чтобы в Казахстане образование смогли получить как можно больше людей. Он способствовал открытию первого училища для девочек-казашек. Это училище давало образование, где главным предметом образования было: шитье на машинке, ручное шитье, шитье золотом, вышивка, вязание и другое. Большое впечатление оказало на казахов открытие этого женского училища. Ыбырай Алтынсарин в нескольких своих произведениях поспевает идею - величие труда. Человек обязан быть полезным народу.

Благоприятные условия созданы на сегодняшний день в школе, благодаря 12-летнему образованию по предмету «Художественный труд» девочки и мальчики делятся на две группы, изучают, знакомятся и выполняют практические работы соответственно гендерному направлению. Учитель на уроках знакомит, сравнивает и анализирует различные стили, использует различные материалы и технологии в произведениях искусства, ремесла и дизайна различного исторического и культурного происхождения, с традиционными искусствами и ремеслами Казахстана и других народов, способствует развитию потенциала личности учащихся, воплощению творческих замыслов и реализации творческих и технологических проектов. Учитель должен стремиться оказывать индивидуальную помощь учащимся, а также социализировать процесс обучения, что позволяет им иметь свой школьный опыт жизни в обществе и в целом. Учителя и учащиеся в процессе обучения могут проигрывать жизненные ситуации, расширяющие рамки урока, целью которых должны быть сформированы качества высококультурного, патриотически воспитанного творческого человека. Можно отметить, что в программе художественно-технологического образования содержание школьного предмета «Художественный труд» недостаточно освещаются проблемы воспитания патриотизма, упрощён уровень знаний учащихся о патриотизме, слабо реализуется потенциал ДПИ и ремесел Казахстана и других народов, не всегда прослеживается их взаимосвязь. Мы забываем, что всё наше общее, интернациональное обретает реальную жизнь через бытовую сферу, житейскую психологию людей.

Наш опыт исследовательской работы показывает, что для учащихся уроки художественного труда соединяют в себе потенциалы нескольких компонентов процесса образования, патриотического воспитания, социализации учащихся.

На наш взгляд, одним из способов решения данной проблемы является проведение интегрированных, нестандартных уроков по предмету «Художественный труд», объединение учащихся с государственным языком обучения и учащихся русской школы, что будет результатом обоюдного обогащения национальной культуры и традиций.

Нами было проведено несколько уроков и открытых мероприятий по разделу художественные виды росписи с использованием элементов казахского национального орнамента и русской гжели и хохломы. Воспитательным результатом урока было проявление толерантности, уважение культур разных народов Казахстана, творческое обогащение, повышенный интерес к процессу выполнения задания урока. Источником творчества является родная природа, окружающий быт, а его произведения становятся частью окружающей жизни, повседневного быта. О чем говорил и писал, наставлял Ыбырай Алтынсарин.

Наш опыт исследовательской работы показывает, что для учащихся важен и интересен нестандартный подход к изучению тем по предмету и использование различных внеурочных открытых мероприятий, дополнительного литературного и наглядного материала известных педагогов, учителей. Из нашего опыта можно сделать вывод, что, вовлекая учащихся в активную внеурочную деятельность, мы повышаем интерес к литературе, искусству своего народа, к предмету и к качеству знаний. По воспитанию патриотических качеств подрастающего поколения мы используем различные методы: встречи учащихся со старшим поколением, старожилками национальных традиций и ремесел, интегрированные уроки с казахской и русской литературой. В частности, были проведены такие встречи к празднику «Наурыз», а также творческая выставка рисунков иллюстрации, на основе знакомства и изучении произведений Ыбырая Алтынсарина на казахском и русском языках: «Бай баласы

мен жарлы баласы», «Бакша ағаштары», «Әке мен бала» и другие. Живое общение с литературой, произведениями дало очень хороший яркий результат. Учащиеся с интересом знакомились с простыми, живыми, занимательными народными сказками, баснями и стихотворениями на двух языках. Итогом стала яркая, красочная выставка иллюстрации по произведениям просветителя, в которой приняли участие учащиеся начального, среднего и старшего звеньев.

Активный метод обучающего процесса- это элемент воспитания любви к родному краю, уважение исторического наследия, педагогического опыта просветителей и учителей, преобразование и применение в современном мире взаимообогащения разных культур и традиций. Закомство с анализом научной литературы, опытом работы учителей общеобразовательных школ по нашему предмету, наработки нашей собственной практики дали нам возможность сделать следующие выводы:

- существует возможность воспитания патриотизма через наследие Ыбырай Алтынсарина;
- возрастает потребность общества во взаимосвязи и преобразовании традиционного народного искусства и современной жизни;
- возможность организации эффективного патриотического воспитания средствами взаимосвязи литературного наследия и искусства, между учащимися и мастерами традиционных искусств и ремесел старшего поколения в современных условиях, а также их реализации на практике.

Осознание процесса патриотического воспитания учащихся, формирование основ патриотизма как важнейшей духовно-нравственной ценности, является готовностью к действующему проявлению профессионально значимых качеств и умений не только на уроках по предмету «Художественный труд», но и в различных сферах жизни, а также выбору будущей специальности или профессии.

Мы как учителя художественного труда с гордостью принимаем богатое наследие нашего просветителя. Для наглядности учителями «ИЗО» и «Художественного труда» выполнен стенд иллюстрации Ыбырай Алтынсарина в разных техниках: живопись, аппликация, рельефная лепка, витражная роспись, графика и объемная аппликация из ткани.

Наглядный стенд-иллюстрации по произведениям Ыбырай Алтынсарина в разных техниках, выполнены учителями предмета «Художественный труд» Скорикова М.П., Акқазыева Е.М., Пономарева Л.В.

Едукова Милана, ученица 7 «Г» класса,
«Весна», акварель.

Тусупбекова Адиля, ученица 9 «Е» класса,
«Мечта о школе Ы. Алтынсарина», акварель.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Алтынсарин И. Собрание сочинений. Алма-Ата, «Наука» КазССР, 1975 г
2. Канышева Н.М. Методика трудового обучения. М.: Академия. 1999
3. Узбекали Джанибеков. «Эхо...». Алма-ата «Онер». 1999
4. Калиев С., Аюбай К. Антология педагогической мысли Казахстана. Алматы, 2012

*Соколова Р.Р. учитель начальных классов
КГУ «КШЯС «Таңшолпан» г. Абай*

НЕ ГАСИТЬ ЛЮБОПЫТСТВО И СТРЕМЛЕНИЕ К ЗНАНИЯМ

Образование во всём мире рассматривается в качестве важнейшего фактора становления и развития личности. Оно является неотъемлемой частью сложной социокультурной среды, в которой живёт каждый человек. Находясь в этой среде, он, с одной стороны, усваивает её ценности, требования, адаптируется к ним, а с другой - активно создаёт для себя необходимые условия для вхождения в культуру общества сообразно своим индивидуальным особенностям, мировоззренческим ценностям и личностным установкам.

В системе школьного образования, разработанной Ыбыраем Алтынсариным, главное место отводилось личности и моральному облику учителя. Он писал об учителе, что «Высокую душу для этого следует иметь, способную отдать свою пламень другим людям, ничего не требуя взамен». Он призывал учителей не держаться слишком теоретического обучения, а преподавать согласно склонностям и успехам ученика. Ыбырай Алтынсарин считал, что главное для родителей и учителей – любить детей и не гасить их любопытство и стремление к знаниям. [1]

Современная школа нацелена на развитие у детей функциональной грамотности, в обеспечении развития у учащихся способностей к познанию, творческому использованию полученных знаний в любой учебной и жизненной ситуации, готовности к саморазвитию и

самоуправлению посредством развития ключевых и предметных компетенций. Более существенным становится вопрос: «каким быть», а не «кем быть».

В настоящее время учителю необходимо видеть свою основную цель в изучении ученика как неповторимой индивидуальности; в создании оптимальных условий для его становления, личностного развития; в поддержке на пути самоопределения и самореализации через образование.

Как же можно реализовать развитие ключевых компетенций в начальной школе? (основная ценность – личность, ее самобытность, индивидуальность, неповторимость)

✓ В создание ситуаций для развития у учащихся коммуникативной, информационной компетентности, а также компетентности разрешения проблем;

✓ В предоставление ученику своего пути развития.

С учетом всех этих обстоятельств мне, как учителю, неоценимую помощь оказывают нетрадиционные формы обучения с применением элементов активных технологий. Прежде всего, это возможно в рамках проведения урока, при использовании активных технологий обучения, отборе и использовании дидактического материала и т.д., учитывая субъектный опыт ученика при освоении программного материала, в результате чего повышается уровень обучения и воспитания.

Сочетание в работе различных инновационных подходов к организации учебного процесса, выявляет и развивает способности ученика, которые вселяют в него уверенность, улучшают комфортность обучения. Моя задача – организовать совместную деятельность учеников. Я не «даю» знания и умения, а потом проверяю их и оцениваю – я участвую в обсуждении решаемых на уроке проблем и учу содержательному общению школьников со мной и друг с другом.

Используемая мной групповая работа на уроках открывает большие возможности, где мнение каждого ребенка ценно и заслуживает уважения; эти уроки позволяют ребенку учиться жить в обществе людей с разной точкой зрения и научиться мирному сосуществованию с учетом индивидуальной целостности одноклассников, сверстников и т.д. Для повышения эффективности урока применяю нестандартные формы обучения. Учащимся предлагается отстаивать свои позиции на уроках – диспутах, уроках-открытиях, уроках-взаимообучения, уроках-играх, а заочные путешествия, диалоги, инсценировки, работа с творческими заданиями делает урок запоминающимся. Стараюсь, чтобы мои ученики не боялись трудностей в учёбе и повседневной жизни. Создаю проблемные, поисковые, исследовательские ситуации на уроках, чтобы моделировать ситуации успеха с учётом индивидуальных способностей учащихся с целью включения их в творческий поиск решения учебных задач.

На этих уроках создаю такие ситуации, когда, кроме задачи получения и усвоения знаний, учащиеся ненавязчиво внедряют приобретённые знания в практической деятельности, решая задачи основных компетенций. Так, например, на уроке по теме «Типы текста» с ребятами создавали детский развлекательно-познавательный журнал на «яблочную тему». Сама идея создания журнала побудила к большому поиску дополнительного материала из различных источников информации, воспользовались возможностями Интернета, подобрали детскую литературу из библиотеки, брали интервью у гостей, отбирали имеющийся материал по степени сложности, сами создавали задания для закрепления изученных тем.

Становление личности школьников, прежде всего, происходит на уроке.

Моя главная цель – вызвать у детей эмоциональный интерес, создать условия, максимально раскрывающие творческие способности учащихся. Продумываю структуру каждого урока так, чтобы дети могли открыть для себя новое, обратили внимание на главное, важное, чтобы успеха добился каждый в меру способностей и возможностей. Даю шанс самым неуверенным учащимся. Постоянно совершенствую интенсивные методы нового образования: самостоятельное «строительство» знаний путём творческого поиска решений и открытий. Взаимодействие с обучающимися, пытаюсь выстроить на принципах педагогики сотрудничества, на принципах уважения, взаимного доверия.

Постоянный анализ достижений учеников - обязательное условие моей работы. Смысл диагностирования вижу в том, чтобы получать по возможности реальную и наглядную картину развития ребёнка. Нахожу оптимальный вариант методики обучения каждого ученика, для этого использую диагностику результатов формативного оценивания.

Используя метод диагностирования, веду тематический учёт знаний детей. Регистрирую ошибки, чтобы провести индивидуальную работу над ними. Но особенностью работы над ошибками вижу в перераспределении целей. Индивидуальную работу строю таким образом, что не мне надо искоренять ошибки, а сами учащиеся выстраивают индивидуальный путь ликвидации пробелов в знаниях. И ребята с удовольствием этим занимаются.

Умение создавать на уроках и во внеклассной работе комфортную среду – составляющая успешного процесса обучения и воспитания. Слежу за межличностными отношениями в коллективе, стараюсь создать условия для того, чтобы каждый ученик смог проявить себя как личность, раскрыть свой талант. Всё делаю для того, чтобы ребята чувствовали себя комфортно, уютно в классном коллективе. Как сказал бы Ыбырай Алтынсарин: «Любить детей и не гасить их любопытство и стремление к знаниям».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://oyla.xyz/article/ybyraj-altynsarin-pervyj-ucitel-v-stepi>

*Стожарова Ю.Б.
учитель русского языка и литературы
СШИ «Мурагер», г. Караганда*

РОЛЬ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ДНЕВНИКА В РАЗВИТИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

«Чтение способствует расширению кругозора, знаний о мире, развивает критическое мышление, помогает усвоить образцы поведения, которые воплощаются в героях произведений, в целом, воспитывает и окультуривает человека. И все это нужно закладывать в детстве. Именно тогда любовь к литературе будет присутствовать на протяжении всей жизни человека», - сказал министр образования и науки А. Аймагамбетов.

Чтение подразумевает два важных процесса: процесс извлечения информации и критическое переосмысление прочитанного текста. В настоящее время мы наблюдаем снижение читательского интереса у детей и подростков, и это не может не вызывать тревогу не только у учителей-филологов, но и всей педагогической общественности, так как слабое развитие навыков читать и понимать прочитанное мешает усвоению школьной программы в целом.

Педагоги СШИ «Мурагер» города Караганды считают, что эффективным решением данной проблемы является ведение читательского дневника. Читательский дневник – это отзыв о прочитанном, запись по конкретному плану или просто размышление. Читательский дневник можно назвать мощным дидактическим средством развития, обучения и воспитания, позволяющим выработать и развить важные компетенции учеников: умение анализировать, выделить главное, сформулировать ведущую проблему, поставить задачи; найти необходимую информацию, ответить на вопросы, быть кратким и точным.

О необходимости читательских дневников начали говорить ученые в 17 веке. Ян Амос Коменский в трактате «Об искусном пользовании книгами...» первым вводит в дидактику термин «читательский дневник». В 19 веке Л.Н. Толстой и Н.А. Корф занимались выявлением читательских интересов среди населения. В 20 веке И.В. Владиславлев выпустил пособие «Тетрадь для записи о прочитанных книгах». Мы считаем, что и в настоящее время читательский дневник является важнейшим подспорьем для формирования читательской

грамотности, особенно сейчас, когда процесс обучения ориентируется не только на развитие памяти ребёнка, но и на развитие мышления. Ведение читательского дневника способствует решению нескольких важных задач: сделать чтение необходимым занятием, улучшить качество чтения, расширить кругозор, развить творческие способности.

В младшем школьном возрасте у детей формируется отношение к чтению, каким оно будет: активным или пассивным. В СШИ «Мурагер» в 5-ый класс приходят дети из разных школ города и области. К сожалению, лишь 2-3 человека из класса могут сказать, что в начальной школе они вели читательский дневник. И нам приходится начинать эту работу практически с нуля. И в первую очередь, мы объясняем родителям о важности этого процесса и необходимости организовать внеклассное чтение детей в домашних условиях.

Мы хотим выделить несколько типов читательских дневников. В начальных классах это краткий пересказ прочитанного произведения. В среднем звене это небольшой отчёт о прочитанном с добавлением своих впечатлений. И в старших классах это эссе, размышление о прочитанном. Таким образом, ученики подходят к выпускному письменному экзамену подготовленными, имея к тому же в запасе богатый литературный материал, на который можно опираться при написании эссе.

Естественно, что решающая роль в процессе ведения читательского дневника принадлежит учителю. В СШИ «Мурагер» читательский дневник ведут все учащиеся с 5 по 11 класс. В соответствии со своими интересами, возрастом и уровнем развития читательской компетенции дети выбирают себе книги для внеклассного чтения. Несомненно, что учитель тоже даёт рекомендации, какие книги будут интересны для детей и подростков. Читательский дневник проверяется в конце каждой четверти, последний урок литературы в четверти отводится читательской конференции, на которой дети делятся впечатлениями о прочитанном, обмениваются книгами. В конце 4-ой четверти дети получают задание на лето, и на первом уроке литературы в следующем учебном году проверяется летнее чтение. Данная работа проводится в тесном сотрудничестве со школьной библиотекой.

Качество знаний по литературе учащихся СШИ «Мурагер» позволяет говорить о высокой эффективности работы по ведению читательского дневника. К 8-9 классам качество знаний по итогам четверти и года достигает 90 процентов и выше. А качество знаний на ЕНТ стабильно 100 процентов.

Таким образом СШИ «Мурагер» представляет своё участие в проекте «Читающая школа – читающая нация».

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте./ Л. С. Выготский — Санкт-Петербург, 1997.
2. Гурович М. М. Ребенок и книга./ М. М. Гурович — Детство-пресс, 2004.
3. Венгер Л. А., Венгер А. Л. Домашняя школа мышления./ Л. А. Венгер, А.Л., Венгер — М.: Знание, 1985.
4. Симановский А. Э. Развитие творческого мышления детей./ А. Э. Симановский — Ярославль: Академия развития, 1996.

*Сысоева Е.А. учитель биологии
КГУ «Первый Темиртауский классический лицей», г. Темиртау*

КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОНИМАНИЕ ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Уникальность данного размышления состоит в том, что только в прошедшем 2020 – 2021 учебном году мы в общеобразовательных школах и лицеях освоили программу 11 класса по обновлённому содержанию образования. Следует отметить, что первая половина учебного года проходила в дистанционном формате, что тоже уникально и представляет определённые трудности и одновременно возможности. В 2020-2021 учебном году мы завершили внедрение обновлённого содержания образования, в частности, и по биологии. Хотелось бы отметить, что курс за 11 класс наиболее подходящий для глобализации биологической науки в сознании учеников. Этот курс бросает вызов учительскому профессионализму, способности связать достаточно сложные для понимания факты и детали в единую, действительно важную идею исследования и показать глобальную значимость.

Какие преимущества даёт концептуальное обучение? Оно даёт при реализации целостное восприятие мира посредством концептов, а не изложения фактов. Обучение через концепты способствует широкому подходу в развитии критического, креативного, рефлексивного, международного мышления, расширению междисциплинарных связей, а также привитию национальных и культурных ценностей. Таким образом, концептуальное обучение требует от учащихся демонстрации мыслительных способностей, формулирования понимания, которое становится принципами и обобщениями для того, чтобы понять мир и реализовать себя в этом мире.

Нас интересует содержание образования, выходящее за привычные рамки программного материала. С одной стороны, это позволяет оторваться от ограничения, предлагаемого учебником, а с другой – создать проблему необъятности и распыления. Поэтому, благодаря концептуальному обучению, можно выделить интересующий блок предметных компетенций и придерживаться идеи исследования. Это также способствует расширению, выходу за рамки, а также создаёт необходимость следовать определённому курсу.

Давайте рассмотрим концептуальный подход на конкретном примере. Очень просто начать с самой первой темы урока в 11 классе.

Раздел. Молекулярная биология и биохимия.

Тема урока. Строение и структура антител. Специфичность антител (активного центра). Механизм взаимодействия между антигеном и антителом.

Цель обучения. 11.4.1.1 - объяснять взаимодействие между антигеном и антителом.

Используя определённый конструктор, мы можем приступить к определению концептов и формулированию идеи исследования.

Ключевой концепт: системы.

Предметные концепты: идентичность и взаимодействие.

Глобализация содержания: глобальность и стабильное развитие.

Когда выбраны ключевые, предметные концепты и глобализация содержания, формулируется идея исследования в рамках конкретного урока. Объединяя концепты и глобализацию, получаем идею.

Идея исследования: глобально в основе стабильного развития человечества лежит идентификация и взаимодействие в системе комплекса антиген-антитело.

Таким образом, на уроке мы должны доказать, как именно строение антител, их функции, а также формирование комплекса антиген-антитело, влияют на стабильное развитие общества. Когда сформулирована идея исследования, понятнее становится и цель обучения, и значение её для ученика, в частности, и человечества в целом.

Дальше мы начинаем работать с фактами относительно строения иммуноглобулинов, их участия в формировании иммунного ответа, и, как следствие, гуморального иммунитета. Тут же нужно сформулировать вопросы исследования. Вопросы на фактические знания, а также на расширение, углубление и реализацию идеи. Нужно обратить внимание, что именно ответы на концептуальные и дебатные вопросы позволяют достичь цели обучения и достигнуть глобализации.

Примерные вопросы см. в таблице 1.

Таблица 1. Вопросы к теме исследования.

Фактические вопросы	Концептуальные вопросы	Дебатные вопросы
<p>Где располагаются активные центры в молекулах антител?</p> <p>Какие иммуноглобулины составляют 80% всех антител?</p> <p>Какие антитела защищают при гельминтозах или заболеваниях простейшими?</p> <p>Что такое нейтрализующие антитела?</p> <p>Назовите теорию синтеза антител, которая получила наибольшее признание.</p> <p>При какой температуре протекает первая фаза соединения антитела с антигеном?</p> <p>Что значит понятие «ретроспективный диагноз»?</p>	<p>Почему антитела обладают строгой специфичностью?</p> <p>Почему титр антител не является показанием для постановки диагноза?</p> <p>Сравните антитела и ферменты.</p> <p>Какое значение имеют клетки памяти в формировании вторичного иммунного ответа?</p> <p>Сравните и противопоставьте клеточный и гуморальный иммунитет.</p> <p>Как связаны между собой клеточный и гуморальный иммунитет?</p> <p>Почему высокий титр антител не всегда является показателем устойчивого приобретённого иммунитета?</p>	<p>В чём состоит суть и преимущество искусственной иммунизации?</p> <p>Оцените роль вакцинации для человечества.</p> <p>Что лучше обеспечивает вторичный иммунный ответ: вакцинация или перенесённое заболевание?</p> <p>Нужно ли и почему проводить ревакцинацию?</p> <p>Какие преимущества и недостатки серологического метода исследования?</p> <p>Оцените роль данной темы для понимания в принятии решения вакцинироваться или нет.</p> <p>Можно ли сравнивать титр антител разных людей и хвалиться высоким титром?</p>

Давайте рассмотрим ещё один пример концептуального подхода к изучению тем из курса биологии 11-го класса в таблице 2.

Таблица 2. Фрагмент ССП с использованием концептуального подхода.

<p>Темы для изучения: «Анатомия листа C_3 и C_4 растений. Особенности фиксации диоксида углерода в клетках мезофилла. Акцепторы диоксида углерода. Факторы, влияющие на скорость фотосинтеза. Лимитирующие факторы фотосинтеза. Интенсивность или длина волны света, концентрация углекислого газа, температура».</p>		
Ключевые концепты	Предметные концепты	Направление глобализации содержания
<i>Изменения</i>	<ul style="list-style-type: none"> Энергия Окружающая среда Функция 	Глобальность и стабильное развитие
<p>Идея познания/исследования:</p> <p>У растений имеются специфические структуры, которые обеспечивают процесс фотосинтеза, но как выяснилось не у всех растений они устроены и работают одинаково. Фермент ФЕП-карбоксилаза работает значительно более эффективно, чем РиБФ-карбоксилаза. В данной теме затрагивается процесс поглощения углекислого газа более эффективно растения C_4. В этой теме нельзя обойти лимитирующие факторы фотосинтеза. При рассмотрении темы урока, учащиеся понимают, что ключевые концепции урока – система и изменения, предметные концепции - энергия, окружающая среда и функция, направление глобализации содержания - глобальность и стабильное развитие. Это приводит к идее исследования: функционирование растений как системы приводит к энергетическим изменениям и изменениям состава в окружающей среде.</p>		
Фактические вопросы познания	Концептуальные вопросы познания	Дебатные вопросы познания

Вопросы, требующие фактических знаний Строение листа, мезофилла в частности, классификация растительных пигментов, фазы фотосинтеза, химические превращения.	Вопросы, устанавливающие связи между различными концептами. Какова взаимосвязь между строением хлоропласта, его мембраны и функцией ФС I и ФС II? Какие различия в строении мезофилла C_3 и C_4 растений, и какую связь это имеет с выполняемыми ими функциями? Одинаково ли устроены хлоропласты мезофилла и обкладки проводящего пучка C_4 растения? Какие преимущества имеет фермент ФЕП-карбоксилаза? Как связаны диффузия CO_2 и погодные условия? Найдите черты сходства и различия C_4 -пути и C_3 -пути фотосинтеза.	Вопросы, требующие выдвижения аргументов. Какие преимущества в своей среде обитания имеют C_4 растения? Имеют ли преимущества C_3 растения над C_4 растениями, где и почему? Почему необходимо учитывать лимитирующие факторы для процесса фотосинтеза? Оцените исследования эффективности суданской травы в Жезказганском регионе.
---	--	---

Заранее вписанные концепты, идеи и вопросы в среднесрочное планирование значительно облегчают работу в исследовательском русле каждый урок, идеи становятся красной нитью, соединяющей всё содержание образования. Такой взгляд меняет отношение к программе учителя, в первую очередь. Давайте взглянем на возможности и значение молекулярной биологии, это не только антитела, это и ферменты, и нуклеиновые кислоты. А механизмы транслокации у растений, с виду довольно нудная тема, но с концептуальным подходом тема глобально рассматривает принципы транспорта, здесь и энергетические ресурсы в целом. А раздел координации и регуляции? Учащиеся получают основы системы управления, рассматривают принцип обратной связи в организме, получают представление о механизмах действия на всех этапах. В конечном итоге, данный подход помогает профессиональному самоопределению учащихся. Учащиеся, даже если и не свяжут свою жизнь с биологией, могут иметь довольно полное представление, что абстрагироваться от процессов, механизмов и законов живой природы не получится, потому что вся жизнедеятельность человека, все, что даже нельзя строго назвать живым, зиждется на этих законах. В последнее время всё чаще мы слышим, что даже врачи, строго говоря, бывают далеки от целостного понимания биологии. Сегодня всё больше внимания уделяется биологии как комплексу наук, влияющих на все сферы человеческой жизни, экосистем, частью которых мы являемся.

Такой подход позволяет вывести учащихся на поиск, исследование, формирование критического мышления, побуждает системно и глобально мыслить, подвергать сомнению свою осведомлённость относительно понимания закономерностей, лежащих в основе всего живого. Учащиеся могут переоценить своё отношение к этой дисциплине, оценить значение индивидуального вклада в глобализацию, а также самоопределись в этом огромном мире. Факты и научные выкладки не позволяют учащимся в ограниченный промежуток времени приобрести расширенный взгляд. А концептуальный подход помогает сделать это. Идея обновлённого содержания образования дополняется концептуальным подходом, который придаёт ей больше смысла и формирует причинно-следственные связи.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Руководство для слушателя по образовательной программе курсов повышения квалификации педагогических кадров «Развитие предметных компетенций учителей естествознания и биологии». Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2021.

3. Д.Тейлор, Н.Грин, У.Стаут Биология в 3-х томах. Том 2. М.: Лаборатория знаний, 2019.
4. Н.Т. Аблайханова, А.М. Калыбаев, А.М. Паримбекова и др. Биология. Учебник для 11 кл. естеств.-матем. направления общеобразоват. шк. Часть 1. – Алматы: Мектеп, 2020.
5. М. В. Гасинец, Н. А. Авдеенко, А. М. Михайлова, О. Д. Федоров, Т. В. Пашенко. Большие идеи для содержания образования / Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. — М.: НИУ ВШЭ, 2020.
6. Зайцев В.С. Современные педагогические технологии: учебное пособие. – В 2-х книгах. – Книга 1. – Челябинск, ЧГПУ, 2012.

*Сыздыкова С.Р. қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
М.П.Русаков атындағы мектеп – интернаты., Балқаш қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ТУЫНДЫЛАРЫНДАҒЫ КРЕАТИВТІ КӨРКЕМДІК ҚОЛДАНЫСТАР

Жас ұрпақтың сана сезімін оятуда, озық дәстүріміздің мәртебесін көтеруде ұлттық бояу мен қазақтың шұрайлы да мағыналы кең тілінде жаңаша тыныс беруде қазақ әдебиетінің алатын орны ерекше. Адам жанының үні, жүрек түкпіріндегі сыршыл мұңы, мәселесі әр кезеңнің туындыларында жарыққа шығып, айдан анық көрініс береді. Ұлт ұстазы, ағартушы Ыбырай Алтынсарин шығармаларында өмір сүрген дәуірінің шындығы, ойы, мәселесі жатыр. Біз мұны жазушының әр шығармасын оқу арқылы елінің сауатын ашуға бағыттаған сөздерінен аңғарамыз. Туған халқының жүрегінде өшпес із қалдырған ағартушы ұстаздың өлеңдеріндегі көркемдік әдіс тәсілдер, айшықты сөз тіркестері, троптың түрлері қазақтың мағыналы, сұлу да келісті кең тілінің деңгейін анық көрсеткендей. Көркем шығармадағы эстетика, сұлулық, кейіпкерді бейнелеудегі көркем сөздер оқушының көңіл түкпірінен орын алады.

Қазақ әдебиеті сабақтарында көркем шығармаға анализ және интерпретация жасап, өлең құрылысы мен шығарманың идеясын ашу қалыптасқан жүйелі сабақтың негізгі көрінісі. Оқушыларға шығарманы талдау барысында өлеңнің немесе туындының аз көп қолданылуын емес, әр сөздің көркемдік сырын, тігісін жатқызып қолдана білуде екенін баса назарға аламын. Жазушының сөзді қиыннан қиыстырып, тиісті жеріне тауып қолдана білуінің өзі автордың белгілі деңгейдегі білімділігін нақтылай түседі. Ыбырай атамыз шығармаларын жазу барысында сөздің аясын кеңейтіп, өңін айналдырып беруде бейнелеу тәсілдерін, эмоционалды экспрессивті сөздер мен шеберлік тәсілдерін ұтымды пайдалана білген. Осы сөзімнің маңыздылығын арттыруда дамыту мақсатымды үнемі алға қоямын. Қазіргі жаңашылдықтың басты талабын ескере отырып, өрісті, жүйелі білім беруде шәкірттеріміздің шығармаға аналитикалық, яғни ғылыми көзқарасын айта білуге және эстетикалық талдау жасай алуға үйретемін. Көркем шығармаға эстетикалық талдау жасау деген бейнелі ойды терең түсініп, көркем де айшықты сөз тіркестерін аңғара білуден қалыптасады.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларындағы көркемдік қолданыстарға, яғни, айшықты тәсілдерге тоқталсам:

Тенеуді қолдану кез келген қазақ зиялысының шығармасында кездесетін заңды құбылыс. Белгілі ғалым Зейнолла Қабдолов: «Теңеу- бұл көркемдік тәсіл заттың, құбылыстың ерекше белгілерін көрсетпей, оны басқа затпен, құбылыспен салыстыра суреттеу» [2] деп анықтама береді. Халық ауыз әдебиеті, қаншама ақын жазушылардың өлеңдерінде кең көрініс тапқан теңеуді ағартушы ұстаз ұтымды, көркем қолдана білген.

Мысалы:

«Адамды құстай ұшырды...

Теңізде жүзді балықтай...

Қаймақты сүттей қалқытқан...

Қорғасын оқтай балқытқан...

Айдынды көлдей шалқытқан...» деп, табиғаттың тылсым сұлулығына теңеп, әсем қолданады да,

«желкілдеп шыққан көк шөптей

Жаңа өспірім достарым...» деп тамаша суреттейді.

Ыбырай атамыз теңеудің жасалу жолдарындағы секілді, сияқты сөздердің орнына реуішті деген ерекше креативті сөзді қолданады. Мысалы: «... көңіліңді, бойыңды осы бұлақтай таза сақта, бұлаққа қарасаң, күн түссе күннің, шөп түссе шөптің сәулесін көреміз, көңілің сол реуішті (сияқты) сыртқа анық көрініп тұрсын...» Екеуінің мағынасы, айтар ойы бір болғандықтан шығармаға айрықша сипат беріп, жүрек түкпіріне бойлатады.

Тағылымды өлең жырларында айтқысы келген ойын нық, анық жеткізу барысында антитеза яғни шендестіру тәсілін де ағартушы ұстаз оқушының ой сезіміне әсер ететіндей жеткізе білген. Шендестіру дегеніміз - белгілі бір құбылысты екінші бір нәрсеге қарама қарсы қойып, баяндау екенін ескерсек, мұндай өлең жолдарынан ақынның креативті, ізденімпаз екендігін түйсінеміз. Мысалы:

« Білмегенді білуге,

Есті бала тырысқан

Есер бала ұрысқан» немесе

« ақылсыз дастан- ақылды дұшпан артықты» деген өлең жолдарындағы қарама қайшы ой өрнектері тіпті « Бай баласы мен жарлы баласы» тақырыбының өзінен де шендестіру тәсілі көрініс тапқанын көруге болады. [1]

Бейнелі баяндау үшін қолданылатын көркемдік тәсілдің бірі метафора да ағартушының еңбектерінде келісті көрініс тапқан. Метафора дегеніміз образды, ойды кестелі көркем жеткізудің тамаша әдісі. Мысалы: «Бақша ағаштары» әңгімесіндегі: «Сен, жас ағашсың, саған да күтім керек. Дүниеден безіп, тысқа шығып кеткен, бір ақ жүрек шал қалың ну орманды мекендейді. » көбінесе Ыбырай атамыз шығармаларындағы метафоралық тәсілдерді баяндау түріне қолданған.

Сезімге толы өлеңдеріндегі метафораға мысал келтірсем:

«Үміт еткен көзімнің нұры балам

Жаныңа жәрдем берсін, хақ Тағалам» немесе:

«Көл бұзылып, көк шығып қойнын ашса,

Қаңқылдап қонар оған қаз бен тырна» жансызға жан бітірген астарлы айшықты сөз тіркестері шығарманың құндылығын арттырып, ой сапарына саяхатқа шығаратыны сөзсіз. Бұл шығармалардағы басты ерекшеліктер, көркемдік тәсілдерді пысықтап, оқушыларға талдату барысында сұрау тапсырмалар, квест ойындар арқылы сабағымды түрлендіріп өткіземін. Шығарманың ішкі құрылымына үңілдіру, сөз мағынасын түсіндіре отырып, оқушыларға «Ғылыми тезис», «Терминдер әлемі» секілді ойын түрлерін қолданамын. Оқытудағы жаңа леп, жақсы нышан оқушы шығармаларынан байқалып тұруы тиіс. Осы мақсатта шығармалардың идеясына эссе жазғызамын. Әдебиет сабағында сандық білім ресурстары, көрнекі, техникалық бейнеқұрылғылар қолжетімді екендігін ескере отырып, оқушылардың сөз саптау, мәнерлі сөйлеу деңгейі мен шебер жазуын жетілдіруде Ыбырай атамыздың педагогикалық идеяларынан тағылым аламын.

Ыбырай Алтынсариннің кейіпкер даралығын айқындау, табиғат көріністерін суреттеу шеберлігі ол өңдеп жазған халық әдебиеті үлгілерінде де, аударма шығармаларында да телегей теңіздей көп. Ыбырай атамыз шығармаға жандылық дарытатын өмір құбылысын, тіршілік, көрінісін, адам әрекетін халқына түсінікті, жатық, «өз» тілінде жазған шебер суреткер. Қазақ әдебиетінің көркемдік даму тарихындағы Ыбырай Алтынсарин өнегесі, ұшан-теңіз-шеберлік әлем десек қателеспейміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы. Алтынсарин тағылымы, «Жазушы» баспасы, Алматы 1991

2. З.Қабдолов, Сөз өнері, «Мектеп» баспасы, Алматы 1976
3. Ы.Алтынсарин. Өлеңдер жинағы. 2004
4. Қазақ балалар әдебиетінің хрестоматиясы, «Арман ПВ», Алматы 2004

Қ.Б.Тайжанова
Қарағанды облысы білім басқармасының
Балқаш қаласы білім бөлімінің
«Әлихан Бөкейханов атындағы
№15 мектеп -лицейі» КММ-нің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні
мұғалімі

ДИАЛОГТІК ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫ

Қай кезеңде, қай қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады «Егер мұғалім пәнді жақсы білсе, онда дұрыс әдісті де табады» деген Құдайберген Жұбанов сөзі жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді тиімді қолданып, заман талабына сай шәкірт тәрбиелеу-әр ұстаздың міндеті екенін меңзейді емес пе?

Бүгінгі заман көшінен қалмай, ұстаздық жолдағы қиындықтардан қалыспай еңбек ету – менің ең басты парызым деп есептеймін. Ұстаз ретінде оқытып жүрген оқушыларымның ерекшеліктерін зерттеп, біліп алған соң ғана, оларды даму деңгейіне орай әдіс-тәсілдерді іріктеп, талдап қолдануға, жетілдіруге ерекше назар аударып келемін. Оқушыларды жұппен, топпен ұйымдастырылған сабақтар, оқушылардың дарындылығын дамытып, шыңдау жолдарының бірі болып табылады, олардың арасында ынтымақтастық пен серіктестікті тудыру, басқа адамның ойымен де есептесу қажет екенін де түсіндіреді, уақыт үнемделеді. Оқушылардың бойында пікір алмасу мен өз бетімен әрекеттенушілік дамымаса, барша білім «пайдасыз» білім болып қалады.

Күнделікті сабақтарда кеңінен қолданып жүретін әдіс-тәсілдердің ішінен «Диалогтік оқыту» әдісін таңдап алғандығымның себебіне аз да болса тоқталып өткім келеді. Диалог дегеніміз - өзіне және өзгеге деген қарым-қатынасты қалыптастыру, бүгінгі таңда білім алуға, заманауи болуда ерекше қызмет атқарады. Диалог шын мәнінде оқушылардың бір-бірімен сұхбаттасуынан немесе оқушы мен мұғалім арасындағы пікір мен ой қорытындысын жүйелеу мен дамытуының көмектесуіне арналған амал. Бұл әдіс оқушының ой өрісін дамытумен қатар жан-жақтылыққа, өз ойын еркін әрі нақты жеткізуіне мүмкіндік жасайды. Диалог – мұғалімдер балалардың оқуға деген ынтасын оята алатын пәрменді тетік.

Сол себепті диалог сабақта басты рөл атқарады. Осыған дәлел 2007 жылы ғалымдар Мерсер мен Литлтон өз еңбектерінде диалог сабақта оқушылардың қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатындығын атап көрсетті. Олардың зерттеулерінде ересектермен интерактивті қарым-қатынас пен достарымен бірігіп жүргізілген жұмыстың балалардың оқуына және танымдық дамуына әсер ететіндігі айтылған. [МАН 71бет].

Менің ойымша, мұғалім сабақта диалогтың үлгілерін тиімді ұйымдастыру арқылы, оқушылардың әңгіме жүргізу дағдыларын дамытып отырады. Егер сабақта оқушылардың тақырып бойынша өз идеяларын айтып, пікір алмасуға мүмкіндік болса, сол жағдайда ғана білім беру үрдісі нәтижелі болады деп есептеймін. Осы ойыма түрткі болатын Барнстың сөзі. Ол 1971 жылы сыныпта тіл қаншалықты қолданылса, оқушылардың оқуына соншалықты әсер ететінін айтты. Ол оқудың мұғалімді селқос тыңдағанда ғана емес, вербалды құралдарды

қолдану нәтижесінде, яғни сөйлесу, талдау және дәлелдеу барысында да жүзеге асатынын көрсетті. [МАН 72 бет]

Білім беру мен оқытудың әдістері мұғалімнің күнделікті тәжірибесімен байланысты. Осы жағдаяттарды ескере келе, әр сабақта диалогтік оқытудың маңызы оқушыларым үшін пәнге деген қызығушылықтарын одан әрі арттырады себебі осы тәсіл арқылы оқушыларымыз өз ойын еркін жеткізе алады. Диалогтік оқыту оқушылар арасындағы қарым-қатынастың жақсаруына ықпал етеді. Сыныпта өз ойларын еркін жеткізе де алмайтын үндемей отыратын оқушылар да өздерін бірте-бірте ашыла бастайды.

Сабақтың тақырыбы бойынша оқушылар өз ойларын ашық түрде білдіреді. Басқа адамдардың да, өздерінің де жаңа бір идея туғызатындығына, оны өз ортасында айтуына болатынын түсіне бастайды.

Бүгінгі таңда тіл мәселесі барлық білім ошағында көп мәселе туындатады. «Балалардың сөздік қорларын әрі қарай қалай жетілдіруге болады?» - деген сұрақ жалғыз мені емес, барлық мұғалімдерді де үнемі ойландырады. Сондықтан диалогтік оқыту оқушылардың тілін дамытуда сұрақтардың түрткі болуына, сынақтан өткізу және қайта бағыттау, тиімділігіне оңтайлы жол ашады. Әр сабағымызда оқушымыз өз ойын еркін жеткізсе, тілінің шеберлігін, шешендігін көрсетсе, сабақта толығымен ойын жеткізіп сөйлесе, оның жауабын тыңдап, жоққа шығармай, кемшілігін көңілге тимей, қолдау көрсете отырып, түзетсек мақтау, мадақтау сөздермен айтып отырсақ оқушы өз ойын еркін жеткізетін болады.

Сабағымда көбінесе оқушыларды рөлге бөлу әдісін қолданып отырамын. Оның тиімділігі мәтінмен жұмыс жасағанда бірнеше оқушылар қамтылады, өз бетімен оқып түсінеді, бір-бірін қадағалап отырады.

Диалогтік	оқыту	арқылы	мен:
• оқушыларды тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырамын;			
• оқушылардың шынайы қызығушылығын анықтаймын;			
• оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына ықпал етемін;			
• оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауға көмектесемін;			
• оқушылардың бір-бірінен үйренуіне, басқа оқушылардың идеяларын құрметтеуіне және бағалауына ықпал етемін;			
• әңгімелесу мен ой елегінен өткізу көмегімен ойын жинақтауға көмек беремін.			

Мәтін бойынша әрқайсысы жоғары және төмен мәртебелі сұрақтар дайындап, қалаған оқушыға сұрақ қояды.

Диалогтық сұхбаттасу оқушылардың білім алуға қомақты үлес қосатын өзара іс-қимылдың шын мәніндегі тиімді түрі болып табылады. Оның тиімді жағы оқушы қиялын ұштастыра түседі, идеясын оқулық мәтінімен біріктіре отырып қорғайды.

Диалогтік оқыту әдісін қай сабақта болмасын қолданып отыру, сұрақтар арқылы оқушылардың жауаптарын түзету, олардың сол сұрақтың аясында терең ойлануына мүмкіндік беріп, оған дұрыс жауап беруіне жағдай туғызу мұғалімнің басты міндеті деп санаймын. Диалогтік оқытудың тағы бір тиімділігі балаларға топпен, серіктестерімен қарым-қатынасқа түсіп, берілген сұрақтар, тапсырмаларды шешуге кіріскенде әр оқушы ойын ортаға салып, сұрақ қоюға тырысып бағады. Диалогтік қарым-қатынас барысында оқушы берілген тілдік бірліктердің үлгілерін пайдалана отырып, өз пікірлерін айту, мәтін құрай алу, хабарлау, баяндау, суреттеу, диалог, монолог құра білуге үйренеді, өз ойын айта алуға дағдыланады, шығармашылық қабілеттері дамиды, оқу мақсатында нәтижеге жетуге бағдар ұстауға үйренеді. Мәтінді ертегі, әңгіме сияқты тапсырмаларда оқушылар өз бетінше мазмұндап өз бетінше аяқтау көзделеді. Бұл тапсырмада оқушылардың сөздік қоры молайып, бала қиялы дами түседі. Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілдерін дамыта отырып, монолог, диалог, сұрақ – жауап, мәтін бойынша жұмыстарға көп көңіл бөлемін.

Білім берудегі диалогтық тәсілмен оқытуды дамытуда мұғалім оқушыларды тақырып бойынша сөйлеуге ынталандыру, шынайы қызығушылығын, білімге құштарлығын дамыту, өз білімін басқа адамға жеткізуге көмектесу, өзгелердің идеяларын құрметтеу, бағалау, оқушылардың ойын жинақтап сөйлеуін анықтайды.

Қорыта келгенде, оқушылардың жаңа білімдерімен бөлісуде белсенділік танытып, орынды сұрақ қоя алады, дәлелдер іздейді, өз ойын ашық білдіреді, пікірлерді зерттеуге талпынады, өзіндік «мені» қалыптасады, білім деңгейінің өсуіне ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. МАН .Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015ж.
2. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарда білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Т.Касенова «Бастауыш білім негізі-сапалы білім, саналы тәрбие бастауы» Астана, 2013ж «Білім берудегі инновациялық процестер» атты II Республикалық конференциясының материалдары
4. <https://www.google.com/>

Татиев М.А.
учитель физики
КГУ «Лицей №2» г. Караганда

ВНЕДРЕНИЕ СКВОЗНОГО ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА «ФИЗИКА И ЖИЗНЬ» В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

В обучении лицеистов особую, ни с чем не сравнимую функцию выполняет физика. Она не только становится основой формирования научного мировоззрения для лицеистов, но и серьезно воздействуют на их выбор: как одна из основных дисциплин специализации по естественно-математическому направлению. Главная же задача обучения – успешная социализация лицеистов при выборе обучения после окончания лицея. Поэтому образовательный процесс по физике неразрывно связан с элективным курсом «Физика и жизнь», является решающим фактором для успешной социализации лицеистов. Элективный курс «Физика и жизнь» способствует удовлетворению познавательных интересов лицеистов. Задача элективного курса «Физика и жизнь» - углубление и расширение знаний по предмету «физика».

Актуальность элективного курса «Физика и жизнь» связана с решением образовательных задач лицея как общеобразовательного учреждения, с естественно-математическим направлением, развитие лицеистов, социализация лицеистов, совершенствование учебного процесса в условиях современной образовательной среды.

Элективный курс «Физика и жизнь» дает лицеистам возможность определиться при выборе направления специализации по естественно-математическому направлению, реализоваться в процессе обучения, утвердить свои успехи в обучении физики, включает их в систему новых взаимоотношений, помогающую выявить свои способности, определиться в осознанном выборе будущей профессии. Занятия при изучении элективного курса «Физика и жизнь» развивают нестандартное мышление, способность к творческому восприятию и отражению естественно-научной картины мира, формируют активную и независимую жизненную позицию у лицеистов.

Умение решать задачи по физике не приходит само собой. Этому умению нужно учиться. Введение данного элективного курса в лицее обусловлено тем, что определенный круг лицеистов стремится развить в себе умения решать задачи по физике, развить способности, необходимые для занятия на уроках физики. Элективный курс «Физика и жизнь» ориентирован на то, чтобы лицеисты попробовали решать разноуровневые задачи. Кроме того, занятия по элективному курсу направлены на развитие и становление лицеистов, их

самореализацию и свободное самовыражение, раскрытие индивидуальных способностей, поиск, развитие фантазии и способности мыслить гибко и четко, укрепление связей в социуме (с лицеистами, родителями, учителями). Выбор лицеистами элективного курса «Физика и жизнь» позволит изучить предмет «физика» не на профильном, а на углубленном уровне.

Цели элективного курса «Физика и жизнь».

- дать представление о разноуровневых задачах;
- познакомить с основами при решении задач по физике;
- создать условия для оптимальной социальной и творческой самореализации лицеистов, интеллектуального и мыслительного совершенствования;
- расширить кругозор по физике, развить навыки решения задач.

Задачи элективного курса «Физика и жизнь».

1. Обучающие:

- знакомство с принципами решения задач;
- изучение основ методики решения задач;
- формирование знаний о методах решения разноуровневых задач;
- формирование навыков решения задач по физике.

2. Воспитывающие:

- формирование навыков совместной деятельности при решении задач по физике;
- привитие культуры общения с лицеистами в ходе совместной деятельности;
- пробуждение интереса к физике и формирование осознанного выбора методики решения задач;
- формирование потребности в постоянном совершенствовании навыков решения задач по физике;
- воспитание любви и уважения к лицу, как к той организации образования, которая была выбрана для получения знаний по естественно-математическому направлению.

3. Развивающая:

- развитие творческих способностей, индивидуального мышления при решении задач по физике.

Тип и вид групп.

Элективный курс «Физика и жизнь» рассчитан на обучающихся 7-11-х классов, заинтересованных в изучении основ физики и овладении практическими навыками работы, и ориентирован на применение широкого комплекса знаний по ранее изученным учебным дисциплинам таким, как естествознание и математика.

Степень новизны для лицеистов.

Программа элективного курса «Физика и жизнь» включает материал, не содержащийся в базовых программах.

Мотивирующий потенциал программы.

Программа элективного курса «Физика и жизнь» имеет содержание, вызывающее интерес у лицеистов.

Развивающий потенциал программы.

Содержание программы элективного курса «Физика и жизнь» способствует интеллектуальному, творческому, эмоциональному развитию лицеистов, предполагает широкое использование методов активного обучения. Полнота и завершенность содержательных линий программы в соответствии с поставленными целями.

Связность и систематичность изложенного материала.

Содержание программы элективного курса «Физика и жизнь» построено таким образом, что изучение всех последующих тем обеспечивается предыдущими или знаниями базовых курсов; между частными и общими знаниями прослеживаются связи.

Методы обучения.

Программа элективного курса «Физика и жизнь» основывается преимущественно на активных методах обучения.

Степень контролируемости.

В программе элективного курса «Физика и жизнь» конкретно определены ожидаемые результаты и методы проверки их достижимости.

Реалистичность с точки зрения ресурсов.

Программа элективного курса «Физика и жизнь» реалистична с точки зрения использования учебно-методических и материально-технических средств и возможностей лицея.

Литература:

Для учителя.

В.И.Лукашек «Физическая олимпиада в 6 – 7 классах средней школы».

Л.В.Тарасов, А.Н.Тарасова «Вопросы и задачи по физике».

Г.В.Меледин «Физика в задачах».

Н.А.Парфентьева «Задачи по физике».

Для лицеистов.

В.И.Лукашек «Сборник задач по физике» - учебное пособие для учащихся 7 – 8 классов средней школы.

В.И.Лукашек, Е.В.Иванова «Сборник задач по физике» - для 7 – 9 классов общеобразовательных учреждений.

А.П.Рымкевич, П.А.Рымкевич «Сборник задач по физике» - для 8 – 10 классов средней школы.

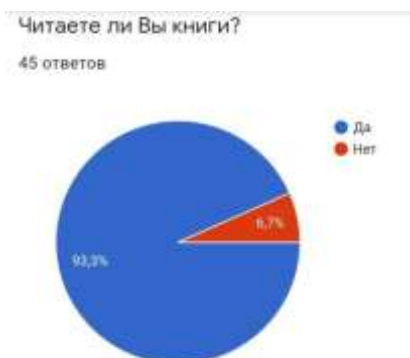
Г.Н.Степанова «Сборник задач по физике» - для 9 – 11 классов общеобразовательных учреждений

В условиях стремительно развивающихся информационных технологий наблюдается острый кризис читательской культуры и читательской грамотности школьников. Интерес к чтению, любовь к слову, литературе – редкость для современных подростков, подчас сам процесс чтения вызывает лишь скуку. Современные дети реже читают художественную литературу, а значит, перестают мыслить, духовно развиваться, теряются способности адекватно воспринимать и оценивать письменную информацию. Приобщение современного школьника к чтению, возрождение интереса к книге, рост престижности чтения - одна из ключевых задач школьного образования. Формирование у подрастающего поколения устойчивого интереса к чтению - задача современного общества. Сегодня необходимо искать пути для преодоления кризиса чтения в жизни школьников.

В КГУ «Лицей №2» с целью повышения уровня читательской грамотности школьников группа учителей-филологов разработала рабочие тетради для учащихся 6 и 8 классов. В ходе разработки дидактического материала были поставлены следующие задачи:

- изучить существующие проблемы, связанные с чтением в жизни современного школьника;
  - разработать анкету для учащихся 6, 8 классов, провести опрос;
  - подобрать различные тексты с заданиями для тетради по развитию читательской грамотности учащихся 6, 8 классов;
  - способствовать формированию умения работать с текстами различного типа.
- С целью изучения существующих проблем, связанных с чтением в жизни современного школьника, нами была разработана анкета для учащихся 6,8 классов. Ребятам было предложено ответить на несколько вопросов. Проведенный опрос показывает следующую картину:

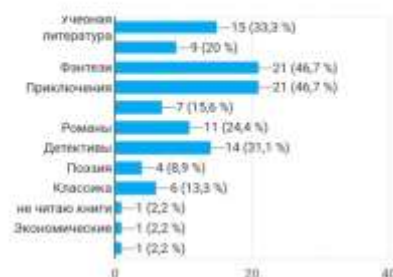
Вопрос №1

№2

Книги каких жанров Вы читаете чаще всего?

45 ответов

Вопрос

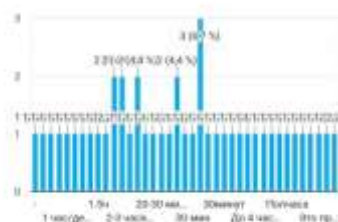
Вопрос №4

Вопрос №3

Вопрос №5

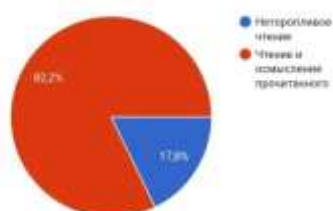
Сколько времени в день Вы расходуете на чтение "для души"?

45 ответов

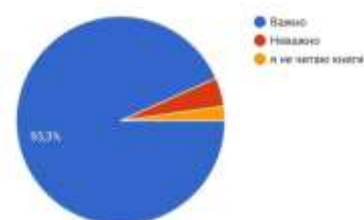
Что может тебе помочь быть вдумчивым читателем?

45 ответов

С вашей точки зрения, важно ли анализировать прочитанное

45 ответов

Учащиеся Лицея №2 – дети с достаточно высоким уровнем учебной мотивации. Данные опроса показали в целом благоприятную картину в отношении чтения учащимися книг (вопросы №1,2). И все же мы видим, что в целом время, посвященное чтению для души, мизерное (вопрос №3). Вместе с тем опрос лицеистов показал, что большую роль в процессе формирования вдумчивого читателя учащихся играет чтение и осмысление прочитанного (82% респондентов – вопрос №4). Ученики лицея понимают, что чтение – это процесс, требующий вдумчивости и анализа (вопрос №5). Полученные результаты опроса мотивируют нас к поиску приемов, способных помочь школьнику стать более заинтересованным, талантливым и грамотным читателем, возродить в детях интерес к вдумчивому, живому процессу чтения.

Ученые-психолингвисты рассматривают чтение как познавательную деятельность, основной целью которой является понимание письменного текста, при этом этот процесс имеет несколько этапов: «встреча» с текстом, сам процесс чтения, осмысление его смысла и интерпретация. Говоря о читательской грамотности, мы затрагиваем более широкий круг вопросов и задач: грамотный читатель способен не только понять текст, но и осмыслить его более широко - от понимания значения слов, грамматики, структуры текста до знаний о мире. Именно поэтому в настоящее время чтение и читательская грамотность личности ценятся особенно высоко. Процесс «выращивания», формирования читательской грамотности требует определенных условий. Одно из них – регулярность. Второе – чтение текстов различных типов и стилей. Процесс пробуждения интереса к чтению видится нами как постоянное, регулярное обращение к тексту, осмысление его различных аспектов, интерпретация его содержания. При таком подходе чтение постепенно станет привычной формой интеллектуальной деятельности,

все меньше будет вызывать чувства тревоги и скуки. В итоге будет формироваться читательская культура, воображение, развиваться речь, способность анализировать и осмысливать прочитанное.

Придерживаясь принципов, указанных выше, была разработана тетрадь по развитию читательской грамотности для учащихся 6, 8 классов. Задания тетради направлены на «выращивание» читательских способностей учащихся, а также на создание мотивации школьника к процессу чтения и осмысления текстов различного типа. На сегодняшний день существует большое количество разнообразных сборников текстов для развития грамотности чтения школьников. Но в основном этот материал предназначен для учащихся старших классов. Однако именно ребятам среднего звена необходимо создавать условия, способствующие воспитанию культуры чтения, поскольку возрастные особенности данной категории детей заключаются в их «внутреннем тяготении к творческому воплощению, внутренней тенденции к продуктивности», по словам Выготского (1, с.658). В этой связи разработанная нами тетрадь может рассматриваться как практикум чтения и осмысления различных текстов.

Задания тетради направлены на развитие творческого потенциала учащихся, формирование образованного и вдумчивого читателя, способного выражать свои мысли, выходить на новое, осмысленное прочтение произведений, отражая понимание их художественной ценности. На наш взгляд, большую роль в процессе формирования читательской грамотности учащихся играет подбор самих текстов и заданий к ним. Чтение должно стать живым, увлекательным процессом, способным отражать отношение подростка к прочитанному изнутри его читательского и человеческого опыта, только тогда чтение станет живым откликом ученика на поставленную проблему. В этой связи в нашей тетради представлено жанровое разнообразие текстов и заданий к ним, что, на наш взгляд, откроет лицеистам широкие возможности для творческого чтения.

Немаловажным фактором является и формулировка заданий, которые также должны мотивировать к поиску ответов и решений, пробуждать желание мыслить, делиться идеями и собственным пониманием сути прочитанных текстов. Надеемся, что эта работа будет увлекательной еще и потому, что после выполнения заданий в тетради учащиеся могут оценивать работу друг друга, комментируя ее и давая свои рекомендации.

На наш взгляд, работы в данной тетради дает следующие положительные моменты:

- учащиеся с интересом вовлечены в процесс чтения и осмысления прочитанного;
- читательской деятельностью заинтересуются те, кто ранее не проявлял интереса к этому процессу;
- учащиеся становятся более активными, вдумчивыми читателями, перестают испытывать серьезные затруднения при работе с текстами разных типов, а значит, более успешно справляются с учебными задачами на различных уроках;
- постепенно формируется читательский интерес, читательская культура и грамотность школьников.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 – 2016 годы, утвержденный постановлением Правительства РК от 25 июня 2012 года № 832 [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://www.testent.ru/>
2. Весь Казахстан читает одну книгу [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://kzdocs.docdat.com/>
3. Казахстанская карта детского чтения в аспекте формирования функциональной грамотности школьников. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013.
4. Мы – за читающий Казахстан // Казахстанская правда. Общенациональная ежедневная газета. – № 232 (27506) [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: kp.kazpravda.kz/rus.

5. Читающий Усть-Каменогорск [Электронный ресурс]: [сайт]. – Режим доступа: <http://altaynews.kz/>
6. Л.С. Выготский Мысль и слово// Психология. М.: Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2000. – с.656

*Темирова А. А., Цемох С. М.
учителя русского языка и литературы
СШИ имени Н.Нурмакова
г.Караганда*

ПРАКТИЧЕСКОЕ ОВЛАДЕНИЕ ОСНОВАМИ ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА

Всем известно, что правильная речь – это важное свидетельство общей культуры личности, один из способов обеспечения достоинства человека, его свободы и уверенности во время общения. Не случайно одной из основных целей школьного образования Республики Казахстан является формирование коммуникативных компетенций, которая предполагает качественное овладение русским языком учащимися школ, в которых основным языком обучения является казахский язык. Это значит, учить успешному общению, то есть взаимодействию людей в самых различных сферах деятельности, так как Концепция языковой политики Республики Казахстан определяет русский язык как основной источник информации по разным областям науки и техники как средство коммуникации с ближним и дальним зарубежьем.

Изменившаяся социальная ситуация, возросший спрос на определенные профессии: экономические (менеджмент, маркетинг), референт, то есть профессий повышенной речевой активности, в данное время потребовала от людей свободного владения речью. Человек, обладающий риторическими навыками и умениями, чувствует себя уверенно в самых различных ситуациях бытового, социального, делового и профессионального общения. Такому человеку намного легче установить контакт и найти взаимопонимание со знакомыми и незнакомыми людьми. Только человек, владеющий словом и логикой, может добиться успехов в жизни. Но для того, чтобы овладеть логикой и речью, надо систематически работать, развивая необходимые навыки.

Традиционно внимание вопросам развития связной речи и обучения созданию текстовых высказываний уделялось в основном на уроках русского языка (обучение различным стилям речи, типам текста) и литературы (пересказ, дать характеристику героям, ситуации, ответить на проблемные вопросы, отзыв о художественном произведении).

Но всего это недостаточно, так как реальная ситуация такова, что значительное число выпускников школы не только не готовы к публичным выступлениям, но и испытывают серьезные затруднения в выражении своих мыслей.

Перед учителем стоит серьезная проблема: как научить школьников говорить в условиях дефицита времени?

Мы поставили **цель:** разработать систему конкретных методических приемов, которые могут использоваться как учителями русского языка на уроках развития речи, так и учителями гуманитарного цикла при изучении предметного материала, и позволяет активно включать учащихся в речевую деятельность.

Чтобы достичь указанной цели необходимо решить следующие задачи:

- провести предварительную диагностику уровня речевой подготовки класса;
- изучить литературу по данной теме;
- выбрать наиболее приемлемые в современных условиях формы, методы и приемы работы с учетом возрастных особенностей учащихся;
- систематизировать конкретные приемы работы;

- провести диагностику достигнутого результата.

Избрав объектом нашего проектирования речевую деятельность учащихся 7 класса, предметом проектирования предполагаем методические рекомендации.

В работе над проектом мы руководствовались следующей гипотезой:

Если учителя будут систематически использовать на уроках рекомендуемые упражнения для отработки приемов красноречия, то уровень речевой подготовки учащихся повысится, так как интериоризируются основные критерии оценки качества речи.

Обобщив материал, имеющийся в литературе по данной теме, и собственный педагогический опыт, предлагаем несколько практических рекомендаций, пригодных для повседневной работы учителя.

Опыт показывает, что рекомендуемые упражнения при постоянном использовании как на уроках, так и в самостоятельной работе учащихся значительно способствуют свободному выражению мысли.

Это следующие упражнения: чтение текста, передача мысли, речевое мышление, рассказ о ком или о чем-то, деловое сообщение, экспромт на определенную тему, участие в работе «круглых столов», «дискуссионных площадок», прослушивание выступлений профессиональных ораторов, умение участвовать в обсуждении после каждого публичного выступления.

Развивает языковые возможности также упражнение с определением, когда требуется дать толкование слова, значение которого учащимся заведомо известно. Это упражнение важно для ученика, так как он должен уметь быстро и точно постигать суть явления, предмета, так как в дискуссии, выступлении ему может быть предложено дать разъяснение какого-нибудь понятия, предмета или слова. Написать рассказ – это уже творческая работа, учащийся должен образно, увлекательно рассказать об интересном случае, короткую историю и т.д.

Огромное значение имеет и знание истории и принципов традиционной народной школы по овладению поэтического и ораторского искусства. «Казахские народные ораторы учились не по учебникам риторики, и источником их мастерства была не книжная словесность. Красоту и изящество выражения мысли они черпали из фольклорного источника, из народных изречений, отличающихся точностью и поэтической изобразительностью».[1, с.8]. Знание пословичных изречений, поговорок, легенд, умение применять их в процессе выступления помогут ребятам. Предлагаем учащимся лингвистическую игру «Подберите синонимичные пословицы на русском и английском языках», выполнение задания потребует от учеников не только логики, но и интуиции, знание языков.

Для отработки четкости произношения полезны следующие приёмы:

- разборчивый шепот;
- намеренно торопливая речь с удержанием каждого звука;
- скороговорки;
- громкое чтение;
- пересказ прочитанного;
- поиск ключевых слов;
- перефразирование;
- простота речи;
- чтение по складам;
- чтение стихов, отрывком из художественных произведений

Эти упражнения помогут юным ораторам при подготовке к выступлению перед аудиторией.

На занятиях учащиеся выступают перед аудиторией одноклассников, практикуясь в ораторских поединках. Первый опыт выступлений им поможет в дальнейших жизненных ситуациях. Оценивание идет после каждого вида работы. Ребята учатся оценивать себя и своих одноклассников. Практические занятия помогают в преодолении страха перед аудиторией.

Красноречие – это способность не врожденная, а приобретенная. Этот навык необходимо развивать и тренировать. Научиться выражать свободно свои мысли при помощи слов,

говорить легко и непринужденно, вызывать интерес и доверие у аудитории, можно, выполняя достаточно простые, но эффективные упражнения. [2, pikacho.ru]

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Адамбаев Б., Казахское народное ораторское искусство «Ана тілі», 1977
2. pikacho.ru/oratorskoe-iskusstvo...nachinayushchih/

А. Н. Тиштыкова

*Директордың ОІЖ орынбасары, информатика пәні мұғалімі
№104 мектеп-гимназия, Қарағанды қ.*

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация

Мобильді тәжірибе, Инновация тәжірибесі!

Мобильді – сандық түрлендірудің негізі. Бүгінгі таңда мобильді шешімдер мен қызметтер, ұйымдарға нақты уақыт режимінде, кез-келген уақытта және кез-келген жерде оқытушылармен оқушыларға сөйлесуге көмектеседі. Мобильді құрылғылар қарапайым электрондық пошта мен деректерді беруден басталды. Қазіргі уақытта қосымшаларды жұмылдыруға инновацияны ынталандыруға және сабақ беру тәсілін өзгертуге дейін дамыды. Осылайша, білім беру қазірдің өзінде инновация болып табылады. Осы технологияларды инновациялық оқытуда қолдана отырып, мұғалім процесті неғұрлым толық, қызықты, мазмұнды етеді. Жаратылыстану ғылымдарының пәндік салаларында интеграция дүниетанымды қалыптастыру үшін қажет. Инновацияларға оқу-тәрбие процесіне АКТ енгізу, мектептерге жеткізілетін интерактивті электрондық тақталарды бағдарламалық қамтамасыз ету, жаңғырту жобалары жатады. Соңғы жылдары білім беру процесіне енгізілген инновациялардың арқасында денсаулығында елеулі проблемалары бар балалар толыққанды оқуға мүмкіндік алды. "Skype" көмегімен мұғалім қашықтықтан сабақтар өткізеді, үй тапсырмаларын тексереді. Оқытудың бұл нұсқасы психологиялық тұрғыдан маңызды. Бала ата-анасына ғана емес, мұғалімдерге де қажет екенін түсінеді.

Қоғамның қарқынды дамуы оқу процесінің технологиялары мен әдістемелеріндегі өзгерістердің қажеттілігін талап етеді. Білім беру ұйымдарының оқушылары қазіргі заманның өзгермелі тенденцияларына дайын болу керек қашан да. Сондықтан білім беруде жеке тәсілге, мобильділікті және қашықтықтан оқытуға бағытталған технологияларды енгізу қажет.

"Инновация" сөзі латын тілінде «жаңарту», «өзгерту» деген мағынаны, кең мағынада «innovation» - «өзгерістер бағытында» деген мағынаны білдіреді. Технология бойынша қандай да бір істе немесе қандай да бір өндірісте қолданылатын әдістер мен процестердің жиынтығы. Кез-келген Инновация технология арқылы жүзеген асырылады. Осылайша, инновациялық технология – бұл адамзат қызметінің әртүрлі салаларында прогресті қамтамасыз ету және тиімділікті арттыру мақсатында жаңа тиімділікті арттыру мақсатында жаңа нәрсе жасау немесе бұрыннан бар нәрсені жетілдіру әдісі мен процесі.

Инновациялық білім беру технологияларын қолдану барысында пайдаланылған әдістер оқушылардың жаңа буынына қатысты тиімді жұмыс істемейді. Стандартталған оқыту баланың жеке қасиеттерін және шығармашылық өсу қажеттілігін ескермейді. Ескі тәсілдермен шешілмейтін бірқатар проблемаларға қарамастан, инновацияны енгізуде қиындықтар бар.

Мұғалім инновациялық әдістерді енгізу оның оқушыларына материалды тиімді игеруге ғана емес, олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға да көмектесетінін түсінуі керек. Бірақ бұл мұғалімге өзінің зияткерлік және шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі.

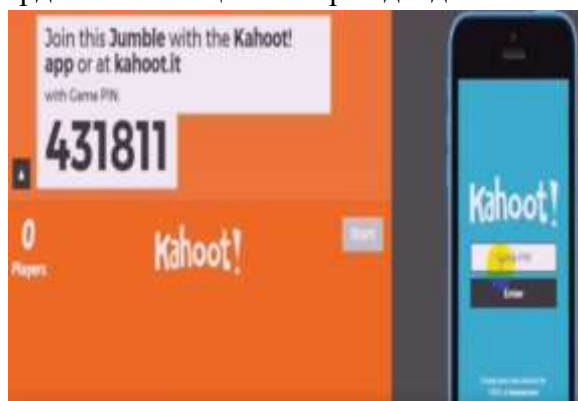
Педагогикалық инновациялардың түрлері мектептегі білім беруде әртүрлі педагогикалық инновациялық әдістер қолданылады. Білім беру үрдісіндегі ең көп таралған жаңалықтар:

- Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ);
- Тұлғаға бағытталған оқыту;
- Жобалау және зерттеу қызметі;
- Ойын технологиясы.

Пәндерді оқытуды информатикамен біріктіруді, сондай-ақ бағалау мен коммуникацияны компьютерлендіруді білдіреді. Компьютерді оқу процесінің кез-келген кезеңінде қолдануға болады. Компьютерді оқу процесінің кез-келген кезеңінде қолдануға болады. Оқушылар негізгі бағдарламалармен жұмыс істеуді үйренеді, электронды оқулықтар мен оқу құралдарының арқасында материалды оқиды. Компьютер мен проектордың көмегімен мұғалім материалды ұсынады. Көрнекіліктің арқасында презентациялар, диаграммалар, аудио және бейне файлдар тақырыпты жақсы игеруге ықпал етеді. Слайдтарды, схемаларды, жад карталарын өздігінен жасау білімді құрылымдауға және де есте сақтауға көмектеседі. Компьютердің, интернеттің және арнайы бағдарламалардың болуы қашықтықтан оқытуды, онлайн-экскурсияларды, конференциялар мен кеңестерді мүмкін етеді. Тақырыпты зерделеу соңында компьютердегі тесттер бақылау ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Осы орайда өз тәжірибемізді толықтырып мектеп өмірінде білім беру ісін жаңарту жолдарын жүргізу деп ойлаймын. Оқу үрдісінде алдыға қойылған мақсатқа не болмаса нақты нәтижеге жету үшін білім берудегі жаңа тәсілдерді меңгеру, құралдарды орынды пайдалану қажет. [1,б.3]

Өз практикада сабақты түсіндіру барысында тақта алдында тұрып, бір мезетте мәтіндік, аудио, бейне құжаттарды және интернет ресурстарын яғни, bilimland.kz сайтындағы мәліметтерді қолдана аламын. Біздің мектебіміздегі сыныптардың басым көпшілігі интербелсенді тақтамен жабдықталған, сондықтан жаңа тақырыпты меңгеру барысында оқушылар activstudio не болмаса кез-келген мобильді қосымшалар (мысалы: quizlet, kahoot, laerningapps.org т.б.) көмегімен түрлі тапсырмаларды тез және қызыға орындайды.

Тақырыпқа байланысты әр түрлі бейне фильмдерді көре отырып, сол арқылы өз ойларын ортаға салып пікір талас ұйымдастыруға өте қолайлы. Үй тапсырмасын қайталау кезінде де оқушылар өздері дайындаған сұрақтар мен қосымша мәліметтерді слайд жасау арқылы өз шеберліктерін көрсете алады. Бүгінгі күні мұғалім жалғыз ғана ақпарат көзі болып табылмайтыны. Оқушылар ақпаратты кез-келген қалаған жерден, өздеріне қолайлы уақытта таба ала

Сабақ барысында осы ақпарат көздерін пайдалана отырып, оқушылардың өздерінің еңбектенуіне септігіміз тисе, жасырын жұмбақ тәріздес болса тапсырмалар олай болса оқудың анағұрлым тиімді болатынына кәміл сенемін. Ұстаздың міндетінің бірі – оқушыларға беретін ақпаратты айтып немесе көрсетіп қана қоймауы керек. Сонымен қатар оқушыны ойлауға, сол теориялық білімді практикада қолдануға үйрету керек. Сабақтарда ұстаз тек ұйымдастырушы, бағыттаушы, сараптаушы ретінде көрініп, бар жауапкершілікті оқушылардың өздеріне беріп, жауапкершілікті сезінтуге үлкен мүмкіндік. Сондай-ақ күнделікті өмірде мектептер жеке баланың, сыныптың немесе белгілі бір пән бойынша үлгерімінің нәтижелерін бақылауға болатын электрондық журналдар жүйесін пайдаланады.

Жеке тұлғаға бағытталған оқытуда бала оқытудағы басты кейіпкер ретінде танылады. Мақсаты – оқушының жеке қасиеттерін ескерек отырып, оның жеке басын дамыту. Тиісінше, оқушылар мұғалімнің білім беру жүйесі мен стиліне бейімделмейді. Бірақ, мұғалім өзінің дағдылары мен білімін қолдана отырып, сыныптың ерекшеліктеріне сәйкес оқытуды ұйымдастырады. Бұл жағдайда мұғалімнің ұжымның психологиялық ұжымның психологиялық, эмоционалды және танымдық ерекшеліктерін білуі қажет. Осыған сүйене отырып, ол сабақ жоспарларын жасап материалды ұсыну әдістері мен тәсілдерін таңдайды. Оқушының ұсынылған материалға деген қызығушылығын ояту және серіктес пен кеңесші ретінде емес, көшбасшы ретінде әрекет ете отырып, бірлесіп жұмыс істеу маңызды.

Жобалау және зерттеу қызметінің негізгі мақсаты – деректерді тәуелсіз, шығармашылық іздеу, міндеттерді қою және шешу, әртүрлі білім салаларының ақпаратты тарту қабілетін дамыту. Мұғалімнің міндеті – іздеу қызметіне қызығушылықты ояту және оны жүзеге асыру үшін жағдай жасау. Топтық жобамен жұмыс істеу кезінде командада жұмыс істеу дағдалары, қарым-қатынас, басқалардың пікірін тыңдау, сынға алу қабілеті артады. Бұл технологияны мектепте қолдану әлемді білу, фактілер талдау, қорытынды жасау қабілеттерін дамытады.

Ойын технологиясының құндылығы оның мәні бойынша демалыс бола отырып, ол білім беру функциясын орындайды. Сонымен қатар, шығармашылық іске асыруды және өзін-өзі көрсетуді ынталандырады. Әрине, бұл мектеп оқушыларының кіші тобында ең көп қолданылады. Өйткені, олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді. Оны қалыптастыру қажет. Мұғалімнің қалауы бойынша барлық сабақты ойын түрінде өткізуге болады: конкурс, викторина, КТА, көрініс қою. Ойын элементтерін сабақтың кез-келген кезеңінде қолдануға болады. Дұрыс ұйымдастырылған ойын мектеп оқушыларының жадын, қызығушылығын оятады, сонымен қатар енжарлықты жеңеді. Айта кету керек, оқушылардың көпшілігі жаңа, қызықты, қарапайым нәрсені қабылдауға әрқашан дайын және қабілетті.

Қорыта айтқанда, оқушылар бір – бірін тыңдауға, өзіндік пікірлерін ашық айтып, өздерін бағалай білуге дағдыланады. Балалардың күту шыдамдылығы, сөйлеу дағдылары қалыптасады. Бір-бірін тыңдауы және оқушының сөйлеу еркіндігі пайда болады.[2,б.5]

Жаңа педагогикалық технологиялардың қандай да бір элементтерін күнделікті сабақтарда қолданып, тиімді жақтарын көрсетуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. С.Т.Мұхаметжанова, Ж.Ә.Жартынова, Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2008ж.
2. А.Иманбаева, Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру дірлігі. Қазақстан мектебі, №2, 2000

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Математика сабақтарындағы инновациялық технологиялар мұғалімге оқушылардың танымдық белсенділігін оятуға, олардың жаңа жағдайларға бейімделу қабілетін дамытуға және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Бұл пәнді оқытудың көптеген жаңа әдістері бар, олар балалардың жұмысының мақсаттары, міндеттері мен мазмұнымен ерекшеленеді. Оқытудың дәстүрлі әдістері мұғалімнің алдында тұрған мәселелерді шешуге көмектеспейді, өйткені технологияның даму дәуірінде адамдардың өмір салтын өзгерту балаларға әсер етеді. Олар дәстүрлі әдістермен ұсынылғаннан гөрі жаңа әдістерді қолдана отырып берілген ақпаратты жақсы игереді. Сабақтағы инновациялар оқушылардың білімін бекітуге және практикалық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі сабақтың негізгі міндеті - оқушының жеке басын кешенді түрде қалыптастыру; заманауи сабақ оқушыларды терең және толық біліммен қаруландырып қана қоймай, оларды оқуға үйретуі, оқуға деген мотивацияның қалыптасуына ықпал етуі және оқушының ақыл -ой мүмкіндіктерін тәрбиелеуге үлес қосуы тиіс [1.27]. Біз, мектепте жұмыс істейтін мұғалімдер, оқытудың нәтижелілігін арттыруға мүдделіміз. Нәтиже деп нені түсіну керек? Қазіргі сабақ интерактивті оқыту әдістеріне, яғни бірлесіп оқыту негізінде жүргізілуі тиіс. Осылайша, дәстүрлі оқытумен қатар, ынтымақтастық педагогикасы, дамыту, проблемалық, эвристикалық оқыту, жеке пәндік технологиялар, жобалау әдісі көбірек қолданылады. Қолданылған оқыту әдістерінің көрсеткіші жоғары нәтиже болып табылады. Сонымен қатар, егер оқушы белгілі бір пән бойынша терең білімді ғана емес, пәнаралық байланыстарды жүргізе алатын болса, білімді құрылымдауды, негіздеуді және дәлелдеуді, оларды нақты өмірлік жағдайларда қолдануды білсе, оқыту әдістерін тиімді деп санауға болады.

«ДЕШИФРАТОР» ОЙЫНЫ
Сабақтың тақырыбын тап

Ш	34	С	24	А	1
Е	8	Ы	41	Р	25
К	14	Ө	21	Д	7
Б	3	Т	23	І	42
У	28	Л	18		

1	11	16	24	8	14	28	8	20	7	42
Б	Ө	Д	Ш	К	Т	Е	Р	А	І	
24	1	16	41	24	25	41	23	24		
С	А	Д	Ы	С	Т	Ы	Р	І		

Белсенді оқыту әдістері сабақ барысында оқушылардың белсенділігін оятуға үлкен әсер етеді. Олар оқу процесіне тұрақты қатысуды қамтамасыз етеді, оқу іс-әрекетін ынталандырады, материалды берік игеруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, оқушылардың өз бетінше шешім қабылдауы мотивацияға және жағымды эмоциялардың дамуына әсер етеді.

Оқытудың интерактивті әдістерін іске асыру үшін, менің ойымша, келесі тәсілдер оңтайлы: шығармашылық тапсырмалар, шағын топтардағы жұмыс, рөлдік ойындар, әлеуметтік жобалар және т. б. Бұл жағдайда мұғалім тек оқу процесін ұйымдастырушы, топ жетекшісі, көмекші, оқушылардың бастамасы үшін жағдай жасаушы ретінде әрекет етеді. Сабақта оқушылардың өз тәжірибесімен және достарының тәжірибесімен тікелей өзара әрекеттесуі жүреді. Жаңа білім, дағдылар, қатынастар осындай тәжірибеге негізделген. Оқушылар ойлануға, идеялар мен тұжырымдамаларды түсінуге және олардың негізінде қажетті ақпаратты іздеуге, оны түсіндіруге және нақты жағдайларда қолдануға қабілетті болуы керек.

Жоба әдісінің негізінде оқушылардың өз бетінше білім алуы жатыр. Мұғалім тәуелсіз кеңесші рөлін атқарады. Балалар жұмыс істеуді, ақпарат алу бойынша өз іс-әрекеттерін

ұйымдастыруды, мақсат қоюды, қосымша әдебиеттерді пайдалануды, деректерді салыстыруды және қорытынды жасауды үйренеді. Оқушылардың іс-әрекеті мұғалім ұсынған тақырып бойынша жоба құруға бағытталады, бастапқы ақпарат берілмейді. Мәселені шешу барысында оқушылар өз бетінше әрекет етуді үйренеді. Оқытудың бұл әдісі балаларды мұғалімге проблемалық сұрақтар қоюға, шығармашылық ойлауға және өз көзқарастарын еркін білдіруге шақырады. Сондай-ақ, ол стандартты емес мәселелерді шешу үшін білімді бекітуге және практикалық дағдыларды қалыптастыруға ықпал ете алады.

Ойын технологиясы. Қазіргі білім беру технологиялары көбінесе ойын техникасымен үйлеседі. Бұл әдіс оқушылардың зерттелетін тақырыпқа деген қызығушылығын оятуға, сабақта олардың белсенділігін ынталандыруға және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту балалардың сабақта алған білімдерін практикада қолдану арқылы бекітуге ықпал етеді. Мұғалім проблемалық жағдай туғызады және оқушыларды қарама-қайшылықты шешуге жетелейді, бірақ оларға дайын жауап бермейді. Ол балаларды зерттелетін құбылысты әр қырынан қарастыруға, фактілерді салыстыруға, ақпаратты жалпылауға және қорытынды жасауға шақырады. Мәселе ретінде төмендегілерді таңдауға болады:

- қате берілген, артық жазылған тапсырмалар;
- тапсырманы шешудің жаңа тәсілдерін табу;
- теоремалар мен ережелердің дәлелдерін іздеу;
- мәселені шешу мен шындық арасындағы қайшылықтарды табу.

Математиканы оқыту процесінде оқушылардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін негізгі әдістердің бірі - *эвристикалық әңгіме* әдісі. Бұл әдіс В.М.Брадис сияқты танымал мұғалімдердің еңбектерінде әзірленді. Әдістің идеясы - мұғалім дәйекті тапсырмалар арқылы мұғалімдерді белгілі бір математикалық фактіні өз бетінше анықтауға "бағыттайды". Осылайша, оқушылар біртіндеп мәселені шешудегі қиындықтарды анықтайды. Мұғалімнің рөлі оқушының жұмысын ұйымдастыруға бағытталған. Тәжірибе көрсеткендей, оқушылар оны тез қабылдайды және олардың эвристикалық әңгіме әдісінде қолданылатын жұмыс түрлеріне қызығушылығы артады [3.5].

Тест негізіндегі тапсырмалар оқыту практикасында кеңінен таралған. Мен оларды сабақтың әртүрлі кезеңдерінде, әр түрлі сабақтарды өткізу кезінде, жеке, топтық және фронтальды жұмыс кезінде, басқа оқыту құралдары мен әдістерімен бірге қолданамын. Бүгінгі таңда әртүрлі тест нұсқалары бар. Менің ойымша, мұғалімнің өзі жасаған тесттер әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып, білім сапасын тиімді анықтауға, тапсырмаларды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Миға шабуыл әдісін, оқыту әдісі ретінде 1930 жылдардың соңында А.Осборн ұсынған. Бұл шығармашылық шешімдерді ынталандыруды қамтиды. "Миға шабуыл" барысында оның қатысушылары бірінші кезеңде оларды талдамай-ақ, тапсырманың мүмкіндігінше көп шешімін ұсынады. Содан кейін барлық ұсынылған идеяларды талқылау негізінде ең өнімді біреуі таңдалады. Бұл әдістің тиімділігі - төменгі деңгейдегі оқушылардың қатыса алуында және оқушылардың оперативті ойлау қабілетін дамытады.

Тақырыптық талқылау әдісі осы әдіске жақын. Бірақ бұл жағдайда талқылау процесі шектеледі. Әдісті қолдану нәтижесінде талқыланатын пәнге қатысты оқушылардың ақпараттық базасы кеңейтіледі. Жалпы, шығармашылық тапсырмалар кез-келген интерактивті әдістің негізін құрайды. Шығармашылық тапсырма оқушыны ынталандырады. Математикалық ойлауды қалыптастыру үшін проблемалық тапсырмалардың қарапайым жиынтығы жеткіліксіз, жүйе қажет екенін есте ұстаған жөн. Оның негізгі элементтері:

- проблемалық тапсырмаларды құрастыру;
- проблемалық тапсырмаларды саралау;
- проблемалық тапсырманы шешу алгоритмін құру.

Егер балаларға проблемалық тапсырмаларды шешуге үйретпесеңіз, мұндай жұмыс нәтиже бермейді. Осы мақсатта келесі алгоритмді қолдануға болады: мәселені белгілеу -

зерттелетін объектінің құрылымын анықтау - шешімді іздеу - нәтиже - шешімнің дұрыстығын тексеру.

Концептуалды материалмен жұмыс жасаудың тағы бір тиімді әдісі - «*Үйрету арқылы үйренемін*». Бұл әдісті жаңа материалды меңгеру кезінде және негізгі ұғымдар мен идеяларды жалпылау кезінде қолдануға болады. Оқушылар жұппен бір-біріне үйретеді.

Математика сабағын ұйымдастырудың топтық формасы күрделі құрылымға ие. Оқу процесінде өнімді байланыстар тек мұғалім мен оқушы арасында ғана емес, сонымен қатар оқушыларарасында да орнатылады. Топтық жұмыс жасау оқу үрдісінің тиімділігіне әр түрлі әсер етеді. Оқушылардың арасында өзара жауапкершілік пен ынтымақтастық қарым-қатынасты ынталандырады. Топтағы жұмыстың нәтижелері бойынша (мысалы, сабақ барысында) топ мүшелерінің әрқайсысына нәтижелілік кестесін толтыру ұсынылады:

Оқушының аты-жөні	Дайындығы (10 балл)	Белсенділігі (5 балл)	Жауабы (5 балл)	Жұмыс ережелерін сақтау (5 балл)	Барлық ұпай саны
Кумисбаев Айдаулет					
Тазабекова Камила					
Жукенова Ақнұр					
Зекен Асқар					

Топтық іс-әрекеттің нәтижесін арттыруға, балалармен жеке байланыс орнату, олардың алдағы іс-әрекеттен қорқынышын жою, әр балаға жеке пікір білдіруге мүмкіндік беруге көмектеседі. Мұндай технология оқушының субъективтілігінің дамуы мен қалыптасуына әсер етеді, оған белсенділікпен айналысуға, өз мүмкіндіктерін өлшеуге және іске асыруға мүмкіндік береді.

Оқушылардың жаңа білімді игеруі мен жаңа дағдыларды меңгеруі кезіндегі педагогикалық процестің өнімділігі - өте күрделі процесс. Алайда оқытудың дәстүрлі және инновациялық әдістерін оңтайлы таңдау оқушылардың жүйелі ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл олардың әрі қарай оқуы мен тұлғалық өсуінің кепілі болады. Оқытудың заманауи және дәстүрлі әдістері негізінде ең тиімді кешенді тәсілді қолдана білу маңызды.

Жоғарыда аталған заманауи білім беру технологияларын қолдану маған оқу процесінің тиімділігін арттыруға, математиканы оқытуда жақсы нәтижеге қол жеткізуге және пәнге танымдық қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Педагогика. П.И.Пидкасисто редакциялаған оқу әдістемесі., М.,1996.
2. З.Құдайбергенова, К.С.Инновациялық тәжірибе орталығы – педагогикалық технология көзі //Алматы 2001 – 75 б.
3. Жанпейісова М.М. Замана оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде //Алматы – 2006ж.
4. <https://agartu.com/997-problemaly-oytu-tehnologiyasy.html>
5. <https://viafuture.ru/katalog-idej/innovatsionnye-tehnologii-na-urokah-matematiki>

Ә.Қ Тоқтаева ағылшын тілі мұғалімі

А.А.Бектурова ағылшын тілі мұғалімі

Ыбырай Алтынсарин атындағы №101 мектеп-лицейі КММ Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ БІЗГЕ ЖЕТКЕН АСЫЛ МҰРАСЫ

Ұлы ұстаз Ыбырай Алтынсарин қазақтың аса көрнекті ағартушысы, ақын, жазушы, этнограф, фольклоршы және қоғам қайраткері. Міне биыл 2021 жылы қазақ халқынан шыққан алғашқы педагогтың туғанына 180 жыл толып отыр. Мұндай айтулы іс-шарада, біз ұстаздар қауымы оқушыларымызға Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметін насихаттап, бізге қалдырып кеткен еңбектерін қадірлеп, ол еңбектердің мәңгі өмір сүруін қамтамасыз етуіміз керек. Ыбырайдың шығармашылығын жан-жақты зерттеп, жастардың бойына ізгі қасиеттерді сіңіру ұстаздық парызымыз.

Кез келген халық өз саясаткерлерін, қоғам қайраткерлерін, ақындары мен жазушыларын мақтан тұтады. Қазіргі Қазақстанда бүкіл саналы ғұмырын сауатсыздықты жоюға, қазақ халқын орыс және әлемдік мәдениет құндылықтарына баулуға арнаған Ыбырай Алтынсариннің есімі ерекше құрметтеледі.

Ыбырай Алтынсариннің негізінен тілді оқыту мәселелеріне арналған еңбектерінде ХХ ғасырдың ортасында өзекті болған дидактикалық проблемалар айқын көрініс тапты. Ғалым белгілі бір пәнді әдістемелік қамтамасыз ету мәселелерін зерттеді, бірақ мұны тек әдістемелік ұстанымдарға сүйеніп қана қоймай, сол кезеңде өзекті болған және бүгінде мұғалімдер үшін айтарлықтай қызығушылық тудыратын зерттеулердің негізгі бағыттарын жобалау арқылы жасады. Сонымен қатар, бізді жұмысшы мен патриоттың ғылыми идеяларын талдауға және жүйелеуге итермелеген тағы бір себеп бар, ол үлкен әріппен жазылған, студенттер мен ізбасарлардың есінде және ризашылығына ие болған, біз оны тәрбиелеген мұғалімдердің тұтас галактикасын атаймыз.

Дәл осы себептерге байланысты Ыбырайдың жұмысы соншалықты құнды. Уақытқа қарамастан, ол бүгінгі күнге дейін өзектілігін сақтайды. Сондықтан біздің ұрпаққа Ұлы Ыбырай Алтынсариннің тамаша туындыларын есте сақтау өте маңызды.

Ы.Алтынсарин мектеп кітапханасын ұйымдастырып, оқулықтар алдырды, орыс тіліндегі құралдарды аударды, қазақ тілінде оқулық жазды. Балаға жастай дұрыс тәрбие беру бүкіл дүние жүзіндегі педагог-ғалымдардың ертеден бері үлкен көңіл аударып, айрықша көтерген мәселесінің бірі десек, ХІХ ғасырдың екінші жартысында қазақ даласынан оларға үн қосушы бірінші қазақ педагогі Ыбырай Алтынсарин. Бұл мәселе жөнінде ол көптеген педагогтердің, әсіресе, орыстың алдыңғы саптағы ұлы педагог – ғалымдары К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, Бунаковтармен пікірлес болды. Ол орыс-қазақ училищелерінде К.Д.Ушинскийдің «Балалар дүниесі», Л.Н.Толстойдың «Әліппе және оқу кітабын», Б.Ф.Бунаковтың «Әліппе мен оқу құралын», Тихомировтың «Грамматиканың элементарлық курсы» оқу құралы ретінде ұсынды. Ы.Алтынсарин орыс халқының ХІХ ғасырдағы классикалық мол әдебиеттерімен танысты. Өзінің педагогикалық идеясын іске асыру үшін алдымен балалар әдебиетін жасауға бет бұрды. Ол орыс классиктерінің балалар әдебиеті тақырыбына жазылған шығармаларын қазақ тіліне аударды. Оларды қазақ халқының ұғымына лайық етіп аударды және туған халқының әдет-ғұрып, психологиясына неғұрлым жақын шығармаларды ғана аударды. Кейін орыс ғалымдарының үлгісімен өзі де «Қазақ хрестоматиясы», «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» атты екі құралын бастырып шығарды. Оның үстіне Ыбырай сол кездегі қазақ жазбасында тұрақталып қалыптасқан араб жазуын емес, орыс алфавитін пайдаланды. Ыбырай Алтынсарин қазақ әліппесін ұлттық ерекшеліктерге сәйкес құрып, қалыптастыруды арман етті. Ол үшін ұстаз кирилица нұсқасын алып, оған қазақи дыбыстардың әріптерін белгілеп қосуды ойлады. Ыбырай Алтынсарин педагог-ағартушы ғана емес, сонымен қатар шет тілдерін меңгерген лингвист екенін осы тұстан байқауға болады. Ыбырай орыс, татар, парсы және араб тілдерін меңгерген кемелгер ағартушы, қазіргі жаһандану заманының ұрпақтарына үлгі.

Ыбырай Алтынсарин Қазақстанның қоғамдық ойы мен әдебиетінің тарихына тамаша педагог-ағартушы, жазушы, фольклоршы және этнограф ретінде енді. ХVІІ ғасырдағы ағарту идеялары әлемнің көптеген елдеріндегі рухани салада ең өзектісі болды. Ағартушылар халық пен адам бостандығын қорғап, бейбіт өзгерістерге үміт артты. Олар қазіргі әлеуметтік теңсіздік адамдардың ақылсыздығынан, надандығынан туындады деп сенді. Сондықтан

ағартушылар өздерінің басты мақсаты-халықты ағарту деп жариялады. Өйткені, олардың пікірінше, олар өздерінің ақылсыздығымен қолданыстағы бұйрықтарды қабылдады. [1]

Демократиялық орыс мәдениеті мен қоғамдық ойдың таралуы қазақ халқының рухани өміріне пайдалы әсер етті. Оның ықпалымен қазақтың көрнекті ағартушылары Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаевтың дүниетанымы қалыптасты. Олардың барлық қызметі мен шығармашылығы Қазақстанның Ресейге қосылуының прогрессивті сипатын, патшалықтың еркінен тыс дамыған қазақтар мен орыстардың дәстүрлі және ажырамас достығын айқын көрсетті.

Қазақ халқының білім мен мәдениетке деген құштарлығын оның керемет өкілдері айқын білдірді. Қазақтарды озық мәдениетке баулуда олар қоғам өмір сүрген ортағасырлық қараңғылықтан шығудың жалғыз дұрыс жолын көрді. Қазақтың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсарин қазақ халқының қоғамдық ойы, мәдениеті мен әдебиеті тарихында көрнекті жаңашыл педагог және жаңа мектептердің ұйымдастырушысы, этнограф, фольклоршы, ақын, прозашы және орыс классиктері шығармаларының аудармашысы ретінде кеңінен танымал болды.

Алтынсарин өзінің бүкіл өмірі мен қызметін халқына қызмет етуге арнады. Өз халқына пайдалы және қажет болу үшін ол үнемі өзін-өзі тәрбиелеумен айналысты. Ы. Алтынсарин өзінің практикалық жұмысында қол жеткізген жетістіктерімен ешқашан қанағаттанбады, ал үнемі жаңасына қалай қол жеткізуге болатынын ойлады. Оқыту әдісін үнемі жетілдіре отырып, Алтынсарин оқытуды тәрбие жұмысымен үйлестірді. Бұл ретте ол бала тәрбиесі мен жеке тұлғаны қалыптастыруда аянбай еңбек етті.

Ол өзінің әңгімелерінде еңбексүйгіштікті дәріптейді, өмірде кездесетін кез-келген кедергілерді жеңе алатын нақты адамды тәрбиелейтін еңбек екенін көрсетеді, ал бос жүру, жұмыссыздық - жаман қылықтардың тамыры деп есептеген. [2]

Ол өзінің туындылары арқылы қазақ халқының тағдыры үшін, оның болашағы үшін ауыртпалықтарды бастан кешіреді және бүгінде ол өз Отанының нағыз патриотының үлгісі болып табылады.

Үшінші мыңжылдықтың басында адамның тағдыры, оның істері мен мұраттары туралы, жоғары адамгершілікті тұлғаны тәрбиелеу жолдары туралы көптеген құндылықтар, идеялар мен көзқарастар жоғалған кезде, Ы.Алтынсарин өз шығармаларында көтерген мәселелер қазіргі кезде өзекті болып отыр. Ы.Алтынсариннің замандастары оны «жалпы адамгершіліктің таза шындықтарының нұсқаушысы ...» деп атаған.

Ыбырай Алтынсарин қазақ даласын жоғары мәдени құндылықтар әлеміне танытқандардың бірі болды.

Педагог Ыбырай Алтынсарин өзінің практикалық қызметін қазақтарды орыс халқының мәдениеті мен ғылымымен таныстыра отырып, ағартушылық, мәдениеттілік, прогресс идеяларын кеңінен насихаттаумен ұштастырды. Ол қазақ халқын өркениетті халықтардың қатарынан көргісі келді. Ол білім беруді мақсат ретінде емес, жастарға әлеуметтік ортаны өзгерту үшін белсенді күресте қажет құрал және қару ретінде қарастырды.

Алтынсарин оқу міндеттерін өмір қажеттіліктерімен, бұқараның қажеттіліктерімен байланыстырады. Ол мектеп оқушысының жеке басының психикалық дамуы мен моральдық жетілдіру мақсатына жетуді қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек деп санады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық іс-әрекетінде балаларды тәрбиелеу мен оқыту мәселелері маңызды орын алады. Ол мұғалімнің мектептегі бүкіл оқу-тәрбие процесінің басты қозғаушысы ретіндегі рөліне үлкен мән берді. Ол мұғалімдер шәкірттерін сүюі керек және оқушылар мен олардың ата-аналары оларды жақсы көруі керек деп есептеді. Содан кейін тәрбие мен білім беру мақсаттарына қол жеткізуге болады деп есептеді.

Алтынсарин мұғалімдерге әкелік қамқорлығын көрсетіп, оларға барлық мәселелерде, оның ішінде жеке өмірде де достық кеңестер берді және сонымен бірге оқушыларға білім беру мен тәрбиелеуде оларға қатаң талаптар қойды. [3]

Ұстаз оқушылардың адамгершілік тәрбиесіне үлкен мән берді. Ол шәкірттерінің бойына адамгершілікті, еңбекке деген адал көзқарасты, Отанға деген сүйіспеншілікті сіңіруге тырысты.

Осылайша, Ыбырай Алтынсарин көзі тірісінде екі екі жылдық орталық орыс-қырғыз мектебін, бір кәсіптік-техникалық училищені, бір қыздар мектебін, бес болыстық мектепті, орыс халқының қоныс аударушыларының балаларына арналған екі мектеп ашуға қол жеткізді. Ол сондай-ақ гимназияларда, жоғары оқу орындарында, мектептерде оқитын балаларды ұстауға тұрғындардан «қайырымдылық» жинады.

Ыбырай Алтынсариннің шығармаларын оқып, танысып отырып, мен өзіме көптеген жағымды эмоциялар аламын. Өйткені, оның туындылары балаларды ғана емес, ересектерді де тәрбиелейді. Артқа қарау, басқаша ойлау және басқаша жасау ешқашан кеш емес. Ыбырай Алтынсарин үйреткен бір-біріне төзімді, білімді, шыдамды болу үшін осы жағымды қасиеттердің барлығы қазіргі кезде өзекті болып табылады. Тарихи ұстанымдарды басшылыққа ала отырып, Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығын өз заманынан бөлек қарастыру мүмкін емес. Қазақ тілінде мерзімді басылым болмағандықтан, Алтынсарин орыс тілінде жазуға мәжбүр болды. Ол кейінірек қазақ журналистикасының дамуын алдын-ала анықтаған көп жанрлы шығармашылық мұраны құрды. Ағартушының шығармаларын қайта оқып отырып, журналистиканың маңызды қасиеттерінің бірін атап өту қажет - оқырманға тікелей үндеу, оған қазіргі оқиғалар туралы көзқарастар ұсынылады, және ол олармен бөлісе де алады, олар туралы өзіндік көзқарасы да бар. . Алтынсарин публицистикасының ерекшелігі сөйлеуге арналған тақырыпты таңдауда және оны дамытуда көрінеді. Оның қаламынан шыққан мақалалардың көпшілігі - қазіргі шындыққа моральдық-педагогикалық баға беру. [4]

Ыбырай мәдениет пен білім жолына халқының өте ынталы екенін жақсы ұғады. Бұл оны жігерлендіре түседі. Ыбырай ел ішіндегі әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздікті де көре білді. Әкімдердің зорлықшыл сорақы қылықтарын сынға алды. Олардан қарапайым халықты қорғады.

Ыбырайдың ағартушылық, демократтық көзқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық әділетсіздік пен адам бойындағы ұнамсыз мінездерге қарсы күресу үшін, ол ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру керек деп ұғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүйесін жақсартуға жұмсайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Алекторов А.Е Киргизская хрестоматия [Текст]
2. Ибрай Алтынсарин «Киргизская хрестоматия», [Текст]/учебное пособие //
3. Ибрай Алтынсарин «Казахская хрестоматия» для учащихся 1-4 классов
4. Ибрай Алтынсарин Собрание сочинений в 3-х томах [Текст]/ -Алматы, 1976.

*А.М. Толеукулова тарих пәнінің мұғалімі
КММ «№101 мектеп-лицейі»*

*М.К. Мусатаева тарих пәнінің мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі
КММ «101 мектеп-лицейі»*

Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫНА ЖАҢАША КӨЗҚАРАС

Қазіргі таңда білім саласындағы дәстүрлі жүйе жаңа арнаға ауысқаны белгілі. Қолданыстағы әдістемеге қатысты ұғымдар да жаңа сипатқа ие болды. Мысалы, «оқыту» ұғымының орнына «оқу», «үйретудің» орнына үйрену, меңгерту - меңгеру ұғымдарының

заман талабына сай орын алмастыруына қатысты мәселелердің өзі де жаңаша көзқарасты талап етеді.

Орта мектептерді өткен кезеңдермен салыстыру мүлде мүмкін емес. Талап басқаша, жүйе өзгерген. Дәстүрлі білім беру «Мектепте нені оқытады?» деген сұрақ аясында болып, баланың теориялық біліміне, яғни, бала біледі және түсінеді дегенге бағытталған болса, қазіргі жаңартылған білім мазмұны «Мектепте не үшін оқу керек?» деген сұрақ аясында білім мазмұны күтілетін нәтижеге және баланың бойындағы түрлі дағдыларды қалыптастыруға бағытталады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Әлем жаһандық сын-тегеуріндер кезеңінде өмір сүруде. Бұл жаңа технологиялық жетістіктер мен инновацияларды енгізу, IT-технологиялардың қарқынды дамуы және адам ресурстарының ұтқырлығы. Осы жағдайда білім және ғылым өзгерістердің алдыңғы қатарында тұруы тиіс. Әлемнің жетекші экономикалары жоғары деңгейдегі адам капиталы есебінен ғана гүлденуге қол жеткізуде. Оған жаңа білім беру стратегиялары мен саясаты ықпал етеді.

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді», - деп бағдарлама міндеті нақты айтылады [1, 26].

Осы негізде ұлы ұстаз Алтынсарин қозғаған осындай пікірлерге: адам және оны тәрбиелеу жолдары, оқыту процесінің психологиялық және педагогикалық негіздері, ұстаз проблемасы, қоғамдық психологиялық мәселелері т.б. жатқызуға болады. Енді осылардың кейбіріне қысқаша тоқталып өтейік:

Ғалым өзінің ұстаздық қызметіне байланысты оқытып – тәрбиелеу мәселесін ең негізгі, басты мәселе деп есептеді. Халық үшін қызмет ететіндігінді адамдардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының мешеулігін жоюға болады, сондықтан жастарды оқытып, тәрбиелеуден, тәрбие ісінің құдіретінен артық еш нәрсе жоқ деп түйеді Ыбырай. Адамның жан – жақты қалыптасуының негізі тәрбие екендігін ол «Бақша ағаштары», деген әңгімесінде өте жақсы көрсеткен. «Бағу қағуда да көп мағына барына шек жоқ дейді – бір әке өз перзентіне, шырағым, мұнан сен де өзіндік тәлім алсаң болады, сен де жас ағашсың, саған да күтім керек, мен сенің қате істеріңді түзеп, пайдалы істерге үйретсем, сен менің айтқанымды ұғып, оңынан келтірсең жақсы, түзу кісі болып өсерсің, бағусыз бетімен кетсең сен де мына қисық ағаштай қисық өсерсің»[1, 46].

Әкесінің перзентіне айтқан ақылын баяндайтын осы әңгімеде үлкен мән бар. Егер ата-ана тарапынан дұрыс тәрбие берілсе оны балалар дұрыс қабылдайтын болса, онда мұндай тәрбие баланың жақсы адам болып шығуына негіз болады. Адам тәрбиенің нәтижесі ол өмірде пешенесіне не жазылса сонымен келмейді, оның тағдыры туысынан белгіленбейді. Адамдық қасиетінің қалыптасатын жері өмір талқысы, әрекет ету, тәрбие. Күн мен Ай бәрімізгі ортақ бәріміз адамның баласымыз, ешкімді бірінен- бірін артықсың деп айыруға болмайды – дейді Ыбырай бір өлеңінде. Бірақ осы пікірдің де бір қате жері бар. Ол адам психологиясының қалыптасуындағы саяси-әлеуметтік, қоғамдық, тарихи факторлардың шешуші ролін түсіне алмауы. Ы. Алтынсариннің ойынша адамның сана-сезімі негізін тәрбие билейді де, оның «Сегіз қырлы бір сырлы болып қалыптасуына материалдық өмір жағдайларымен емес, идеологиялық факторлар мен ағартушылық әрекетпен тәуелді еткісіз келеді. Бірақ Ыбырай жеке адамның даму жолын қоғам дамуымен байланыстыра алмады. Оның адам туралы түсінігі жеке адам «барлық қоғамдық қатнастардың жиынтығы» дейтін маркісі қағидаға сәйкес келу қиын еді. Әрине мұндай ғылыми пікірге Ы. Алтынсарин түгел одан ой-өрісі әлде қайда жоғары тұрған небір Европа ойшылдары да келеалмағаны белгілі.

Ұстаз шығармаларында көтерілген екінші бір өзекті мәселе: жастардың түрлі жақсы қасиеттерге баулу және жаман қасиеттерден жирендіру мәселесі. Оның «хрестоматиясының»

бірінші беттерінен –ақ балаларды оқуға, өнерге, ұқыптылыққа, тазалыққа мейірімділікке шақырған әңгімелермен өлеңдер жиі кездеседі.

Ы. Алтынсарин өз шығармаларында жас өспірімдерді адамгершілік қасиеттерге баулып отыру мектеп пен ата-ананың ортақ міндеті деп дұрыс түсінеді. Осы идея Ы. Алтынсарин әңгімелерінің негізгі арқауы. Мәселені ол жастардың байқағыштық қасиетін арттыру жетілдіру мақсатын көздеп, өзі құрастырған. «Хрестоматияға» үнді ертігісінен мынадай бір үзінді енгізген: «Біреу ағашқа іліп қойған етін ұрлатып алып, айналасына жар салады, аласа бойлы қолында қысқа мылтығы бар, сонда тарақ құйрық иті бар, бір қарт адам көрдіңізбе деп?. Бұл кісінің әркім көрген екен, сілтеумен барып тауып, ұрысып ұстасыптымыс. Ауылдас адамдары үндістен: «Ұрының түсі түгін қайдан білдіңіз» деп сұрапты. Содан үндіс айтты дейді: Ұрының аласа бойлы екенін білгенім, менің қолыммен ілген етімді ол ағаштан аяғының астына тас қойып, соның үстіне шығып алыпты. Қарт екенін білгенім, жүргендегі ізінен байқадым: қадамның арасы тым жақын екен. Мылтығының қысқа екенін етімді ұрларда мылтығын ағашқа сүйеп қойған екен, сонда мылтық ұзың ауыз ағаштың кішкене қабағын жырып кетіпті, жер мен сол жыртылған қабықтың арасынан шамаладым. Ұрының қасында иті бар екенін және ол иттің кішкентай, құйрығы тарақ құйрық екенін білгенім: етімді ұрлап жатқанда, ит анадай бір қумайтырақ жерде отырған екен, соның құмға түсіп қалған ізінен және бұлғандатқан құйрығының табынан байқадым – депті-мыс[2, 108].

Ы. Алтынсариннің осы үзіндіде байқағыш болудың адам өмірінде, оны дүниетанымда қанша маңыз алатыны тіпті, мұндай қасиет білім жоқ, бірақ тәжірибесі бар адамдардың қасында да біртіндеп қалыптасатынын сөз етеді де жастарды өмірді зерттеп білуге байқағыш, іздемпаз, тәжірибелі болуға меңзейді.

Осылай психологиялық мәнге толы әңгімелердің жас өспірімдер үшін тәрбиелік мәні аса зор. Мәселен, «Аурудан аяған күштірек» деген әңгімеде, адамның шыдамдылық, төзімділік сияқты тамаша ерік жігер, қасиеттері олардың сыр-сипаты сөз болды. Абайсызда бір баланы арба қағып кетіп аяғын сындырады. Шешесі мұны көріп есінен танады, осыны сезген бала жалма-жан жылағанын қоя қойып, тіпті сынған аяғын салып жатқанда дыбысын шығарып, қабағын шытпайды. Бұған қайран болған сынықшы: -Аяғының ауырмай ма? Қабағыңдыда шытпадың да ғой депті. Қасынды шешінің жоғын көрген бала ауырмақ түгілі жаным көзіме көрініп тұр, бірақ жанымның қиналғанын көрсе, әжем де қиналып жүдемесін деп, шыдап жатырмын депті. Адам өмірінде әдепті алтын орын ерекше. Істеген істі жүрісі-тұрыстың деп алыстың яғни өмірдің сан – саласының қай-қайсысы да, жиі-жиі қайталай келсе біртіндеп әдетке айналып отырады. Бірақ әдеттің де, әдеті бар. Адамды жарамды жақсы әдеттер мен қатар жаман әдеттер де болады. Мәселен, салақтық жаман әдет одан тәнге де, жанға да рахмет жоқ айтылғанға орай Ы. Алтынсариннің «Салықтық» -атты әңгімесі жарамсыз әдеттің адамға зиянды екенін көрсетеді.

Балалар жанының зергері Ы.Алтынсариннің барлық әңгімелері балалардың жас ерекшеліктеріне қарай жеңіл және тартымды мазмұнға ие. Мұғалімдер мен ата -аналар бұл әңгімелерді балаларды ұқыптылыққа, шыдамдылыққа және шыдамдылыққа үйрету үшін қолдана алады. Мәселен, оның салақтық сияқты әңгімесі балаларды жарамсыз әдеттен жирендіру талабында жүргізілетін «Жирен жаман әдеттен» цикл үшін таптырмайтын тақырып. Алтынсариннің «Асан Үсен» туралы тамаша әңгімесі және барлық игілікті қайнар көзі – еңбек сүйгіштік туралы еңбек туралы жазған басқа бірқатар әңгімелерінің идеялық маңызы осындай [3, 116].

Ы. Алтынсарин қазақ халқының малжанды, сондай-ақ малшылық өнеріне жетік ел екенін айта келіп, оның ақыл-ой парасаты жоғары, ескі мәдениетті жұрт екенін талай рет атап өтеді: «Қазақтарға – деп жазады ол, -осы дарынды, ақыл - есі мол халыққа қазір кешікпей тұрып рухани және қоғамдық даму жолына түсетін бағыт беру, қалай дегенмен аса қажет болып отыр».

Ыбырай екі халықтың психологиялық ерекшеліктері туралы ой шерткісі келген, бірақ бұл мәселені қоғамдық – тарихи жағынан қарастыруға шамасы жете қоймаған.

Ы. Алтынсарин ағартушылық - педагогикалық қызметімен кең байтақ даламызға ғылым-білімнің шырағын жақты. Осы «білімнің қандай кезеңде, қандай жағдайда келіп, жалпы қазақ мәдениеті үшін қаншалықты еңбек сіңіргенін ескерсе, -деп жазды филология ғылымдарының докторы Ә. Дербісәлин - өз заманың аса маңызды бұл мәдени ошақтарының дала өмірі жайындағы университет дәрежесінде қызмет еткенін көреміз.

Ы. Алтынсарин халықтың шығармашылық жойқын күшіне, жарқын болашағына мол сенім артты. Ол, әсіресе, жастарды оқытып, тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді, оларды біздің нағыз келешегіміз, үмітіміз деп, жастарды «жекелеп шыққан көк шөпке» теңеп, «біз болмасақ сіз барсыз, үміт еткен достарым, сіздерге бердім батамды» деп, қазақ жастарынан үлкен үміт күтті. Сол үшін халқымыз сол кездің өзінде-ақ ардагер аяулы ұлын: «ол біз үшін тек Ломоносов ғана емес, сонымен қатар қазақтың ағарту саласындағы апостолы» деп, жеткізе бағалаған еді. Бүгінде тек қазақ қауымы ғана емес, сондай-ақ бүкіл еліміз болып оны ұстаздардың ұстазы деп әр кезде қастерлеп қадір тұтады.

Елімізде болып жатқан саяси, мәдени, экономикалық, халықаралық байланыстар қазақ әдебиетін, оның ішінде эпикалық шығармаларды байланыстыра оқытуды қажет етеді. Оқушылардың ұлттық тұлғадағы азамат болып қалыптасу сатылары тек эпикалық шығармалар мазмұнын меңгертіп қана қоймай, шығармалардың мәнін қоршаған ортамен, өмірмен, түрлі жағдаяттармен салыстыра қарауға жол ашумен сипатталады. Эпикалық шығармаларды оқыту барысын әр қырынан зерттеп, инновациялық педагогикалық технологияларды меңгере отырып, сабақ берудің жаңа формаларын, көркем шығармаларды талдаудың тың әдіс-тәсілдерін үйрену, осы арқылы жастардың адами болмыстарының қалыптасуына жол ашу - бүгінгі заман талабы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н. И. Ильминский «Ы. Алтынсарин жайындағы естеліктер» кітабы. Қазан 1890.
2. Әсет Ламашев. «Ыбырай Алтынсарин және оның орыс достары мен ізбасарлары» деген еңбегінен мақала. 1955.
3. Ы.Алтынсарин. Шығармашылығының жинағы, 3томды. 2т.1976.
4. Бүркіт Ысқақов. Мақала 1961 «Білім және еңбек» журнал.
5. Ә. Сыдықов. «Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі» Алматы-1969
6. Мұхамедрахым. «Ыбырай Алтынсарин тағылым»-Алматы: Жазушы,1991
7. Мұстай Ақынжанов « Қазақ ағартушыларының қоғамдық-саяси көзқарасының қалыптасуы» кітабы. 1949.
8. С. Ешімханов. Мақала 1989. «Мәдениет және тұрмыс» журналы N9.

К.Ә.Төлеп
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
«Мұрагер» ММИ, Қарағанды қ.

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК ТӘЛІМ

«Қазақ даласының алғашқы қоңырауы» атанған, қазақ жерінде алғашқы мектептер ашып, ұлт болашағын сауаттандыруды арман еткен ағартушы-ұстаз Ыбырай Алтынсариннің ел үшін сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. «Өз елімізге қолдан келгенше қызмет ету – біздің әрқайсымыздың борышымыз» деп санаған Ыбырай Алтынсарин – қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында өлшеусіз із қалдырған ұстаз, ұлт мектептерінің негізін салушы педагог, жазушы, ақын, аудармашы, ағартушы, ғалым, қоғам қайраткері. Ұлтқа қызмет етудің тамаша үлгісін көрсеткен Ы.Алтынсарин өзінің алған білімін, бойындағы бар қуатын қарапайым қазақ балаларының көзін ашуға жұмсады. Қостанай және

Торғай өңірлерінде бірнеше орыс-қазақ мектебін ашып, оларды заманына лайық жабдықтады. Жас жеткіншектердің хат тануын ғана емес, жан-жақты тәрбие алуын баса қадағалады. Оның дәлелі – ұстаз ашқан мектептермен қатар, қолөнер мектебінің, кәсіптік бағыт беретін училищелердің жұмыс істеуі болды. Өзі білім беріп бастаған мектептерді бітірген түлектердің ұстаздық етіп, оқу-ағарту жұмыстарын жалғастыруына жол ашты. Жалғасын тауып жатқан оқу-ағарту жұмыстарына бақылау жасап, әр жерде ашылған жаңа мектептерді оқу құралдарымен жабдықтау мақсатында инспекторлық міндет те атқарды.

«Ол қазақтардың арасында ағартушылық жұмыстарын жүргізіп, темір жолдар мен электр қуатының, егіншілік кәсібінің, телеграфтың және әр түрлі қолөнердің пайдасы туралы айтып берумен болды. Қазақстанның экономикалық дамуы үшін қажетті мамандар даярлауға ерекше мән берді. Қолөнер және ауыл шаруашылық училищелерін ашуға да көп күш-жігер жұмсады. Алдыңғы қатарлы орыс зиялы қауымының өкілдерімен кездесу кезінде қолөнер кәсібі, бау-бақша егу, мал өсіру және диқаншылық жөнінде жазылған оқу құралдарын табуға көмектесулерін өтінді.

Ол қазақ жастарына тері илеу, сабын қайнату, май шайқау және кірпіш күйдіру, көзе жасауды үйретуге тырысты. Сондай-ақ ағаш ұсталығы, темір жону, слесарьлық кәсіпке баулуды да армандады. Ол жастарға жаңа машиналарды қалай пайдалану, ауру малдарды қалай емдеудің және зиянды жәндіктерге қарсы қалай күресудің тәсілдерін үйретуге тікелей өзі де қатысып жүрді. Өзінің очерктер мен ауызекі әңгімелерінде қазақтарды диқаншылықпен айналысуға шақырды. Ы. Алтынсарин жастарды еңбек сүйгіштікке баулыды, уақытты босқа өткізуден және жалқаулыққа салынудан сақтануға шақырды».[2]

Ыбырай жасаған ұшан-теңіз еңбектің ең маңыздысы – бала түсінігіне лайықты етіп жазылған, тәрбиелік мәні өте терең әңгімелері. Қара сөздің ұстасы, қазақ әдеби тілінің қалыптасып, дамуына үлкен үлес қосқан қаламгер ретінде Ы.Алтынсарин өзінің 1878 жылы Орынборда жарық көрген «Қазақ хрестоматиясы» еңбегін алғашқы шәкірттеріне тәлім беретін оқу құралы ғана емес, кейінгі бала тәрбиесіне алтын қазық болған көркем шығарма, озат ой-пікірге толы ұлт қазынасы ретінде қалдырды. Балаларға арнап жазылған сөзі жатық, мағынасы қызықты, оқиғасы әр алуан ұсақ әңгімелер үлкендерге де ой салатыны күмәнсіз. Бұл әңгімелердің кейбіреулері орыс жазушылары мен педагогтерінің шығармалары үлгісінде жазылса да, сөз құрылысы қазақ балаларының түсінігіне ыңғайластырылған, көпшілікке түсінікті, қазақтың нағыз сұлу, жалпақ тіліне келтірілген, дидактикалық мақсатта жазылған көркем туындылар.

Ыбырайдың өнегелі тәрбие беретін әңгімелері жас жеткіншектерді әдептілікке, сабырлылыққа, салмақтылыққа және әділ, адал, мейірімді, қайырымды болуға тәрбиелеп қана қоймай, балалардың өмір жолында қажетті бағыттарды көрсетіп отырады. Мысалы, «Талаптың пайдасы» әңгімесі арқылы балаларды талаптануға, армандауға, еңбексүйгіш болуға үйретеді. Әңгімеде сурет салуды мүлде білмейтін жас бала өзінің ынтасы мен батылдығының арқасында патшаның көзіне түсіп, кейін білім алып, елге әйгілі суретші болып шағады. Ағартушы-ұстаз бұл жерде «Талапты ерге нұр жауар» деген халық қағидасын алға тартады.

Жаңартылған оқу бағдарламасының басты бағыты оқушының мектепте алған білімін өмірде қолдана білуіне мүмкіншілік беру екені белгілі. Осы ретте ұлы ағартушы ұсынған бірсыпыра әңгімелерде оқушыларды қоршаған ортадан білім үйренуге, айналадағы тіршілік иелерінен үлгі алуға және еңбек етудің жақсылыққа жеткізетінін түсінуге қызықтырады. Оның әңгімелерінде Қытай елінде Силинчи ханым жібек құртынан жібек жіп алуды үйренсе, Англия жұртында Браун деген кісі өрмекшінің торына қарап, аспалы көпір жасайды. Осылайша адам мен табиғаттың мықты байланысын ашып көрсеткен жазушы қазақ балаларының еңбек етіп, қоршаған ортамен байланысын үзбей, қарапайым тұрмыс-тіршілікке бейімделуіне көмектеседі.

Ыбырай Алтынсариннің кейбір әңгімелерінде балаларға кәсіпкерлік тәлім беріледі. Ақшаны үнемдеу арқылы қолда бар дүниені ұқсату және сол арқылы өзінің өміріне қажетті дәулет жинау тәсілдерін үйрететін әңгімелерінің бүгінгі күні де маңыздылығы жоғары.

«Қыпшақ Сейітқұл», «Малды пайдаға жарату» «Дүние қалай етсең табылады», «Киіз үй мен ағаш үй» әңгімелерінде жазушы қазақ жастарын жер кәсібімен айналысуға, қолда бар дүниесін пайдалы іске жұмсауға, ақша табудың жолдарын білуге және қаражатты үнемді жұмсаудың әдіс-тәсілдеріне үйретеді. Мысалы, «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесінде қарапайым қазақ жігіті Сейітқұл өз ауылының адамдарын жарлы-жақыбайлық тұрмыстан, жер жетпей, ырзық-несібе таппай сенделген ауыр тұрмыстан құтқару жолдарын іздеп, тығырықтан шығудың бірден-бір жолы қоныс аудару деп біледі. Сол үшін ол өз ауылдастарын халқы тығыз орналасқан оңтүстік өңірден еліміздің орталығына көшіріп әкеліп, жер жыртып, егін сала бастайды. Бұл жақтың мал бағудан басқаны білмейтін халқына егін салуды үйретсе, оңтүстіктен көшіп келген адамдарға қазақтың кең жазира даласында маңдай тердің арқасында мол өнім алуға болатынын көрсетеді. Әңгімеде жерді өңдеу мен егін егудің, оны күтіп-баптаудың, астық жинау мен оны қорудың әрбір қадамы тәпшіштеп айтылады. Сонымен бірге алған өнімін сақтауды, пайдаланғаннан артығын сатып, табысын қалай молайтуға болатынын түсіндіреді. Ыбырай Алтынсарин осы әңгімесі арқылы қазақ жастарын кәсіпкерлікке үйретеді. Қолында бар астықты шағын жәрмеңкеде сатуды, жергілікті халықпен сауда-саттық байланыс жасауда мәдениеттілікті сақтау жолдарын көрсетіп береді. «Көшпелі халық белгілі уақытта малын, жүн-жабағысын, тері-терсегін келтіріп, егіншілер оларға астығын, тауарын айырбас етіп, осы қалыпта бір жағы егін, бір жағы саудамен Сейітқұлдың жұрты жұрттан асқан бай болыпты»[1].

Жазушының бұл әңгімесі бүгінгі күні өте өзекті. Тәуелсіз Қазақстанның солтүстік өңірлеріне оңтүстіктен қазақ ауылдарын көшіріп, оңтүстіктегі халық тығыздығын азайту және солтүстік өңірлерге жұмыс күшін апару саясатын ұстанып отырған қазіргі кезде «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесінің берері бірталай екені даусыз. Жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша осы әңгімені өткен кезде Сейітқұлдың ауылдастарын оңтүстіктен Торғай жеріне қоныс ауыстырғызып, халықты дәулетті елге айналдыруын қазіргі күнмен байланыстыруға болады.

Жазушының «Дүние қалай етсең табылады» әңгімесінде бір француз ғалымының көшеде қайыр сұрап жүрген Антон деген жігітке қалай қайыршылықтан құтылуға болатынын егжей-тегжейлі түсіндіріп беруі осыны оқыған жас жеткіншекке үлкен ой салары сөзсіз. «Бай болғың келсе, мен саған ақыл айтайын: мен өзім де сендей кедей едім, бірақ сендей тіленшік қылғаным жоқ елден. Қала-қаладан қыдырып жүріп, әуелі боқтық, салам арасынан, не болмаса жай кісілерден ескі шүберек сұрап жиып жүрдім. Ол шүберектерді апарып қағаз істейтін фабриктерге сатып, соныменен азды-көпті ақша болған соң бір есек, бір арба алдым. Мұнан соң әуелі аздап, бара-бара көбірек, әр үйден ескі-құсқы, тұтынуға жарамайтын шүберектерді сатып алып, арбамен жүріп сауда ете бастадым. Осындай іспен жеті жылда он мың франк ақша тауып, енді бір қағаз фабрикасына кірістім. Жасым жас, ісіме нық, жинақты және еріншектікті білмегеннен соң, осы күнде екі әйдік тас жұртым бар. Фабрикамды балама бердім, үмітім бар, балам да аштық көре қалмас деген. Себебі, баламды да жасынан бос жүруге, еріншектікке, қиналмай мал табуға үйретпедім. Осы айтқанымша машақаттанудан қашпасаң, сен де бай боласың, Антон», - дейді білімді адам. Осылай, ерінбеген, жоқтан бар жасап, қолда барын ысырап етпей, үнемдей білген, алға қойған мақсатына жету жолында тынымсыз еңбек еткен адамның үлгісі қайыршы Антонға да ой салып, ол да кейін өзіне жетерлік дәулет жинап, мақсатына жетеді екен. Бұл әңгіменің бүгінгі қазақ жастарына да берері көп. Жастардың ерінбей еңбектеніп, өз кәсібін ашып, кәсібінен нәсіп тауып, өміріне қажетті жолды табуына көмектесетін бұл әңгіме де өте өзекті деп санаймыз.

Ал «Киіз үй мен ағаш үй» әңгімесінде көшіп-қонуға ыңғайлы киіз үй мен қыста суықтан қорғайтын ағаш үйдің артықшылықтары мен кемшіліктері айтылып қана қоймай, ұсталардың өз ақшасын үнемді жұмсауына, кәсіп жасаудағы серіктестік және жұмыс күшін тең бөлу сияқты экономикалық мәселелерге мән берілген. Әңгімені оқыған адам өзіне қажетті кәсіпкерлік тәлімді үйренері белгілі. Жазушының «Білгеннің пайдасы» әңгімесі де жастарды өнер үйренуге, білгенін өмірде қолдана білуге шақырады. Ойнап жүріп, қарт ұстаның жасаған шегелеріне қызығып, қалай жасауын үйреніп алған бай баласы кейін отбасы кедейленіп, бастарына күн туғанда, сол ойнап жүріп үйренген бір өнерінің арқасында отбасын құтқарып қалады. «Өнерді үйрен де, жирен» дейтін қазақ халқының жас өркені қандай да болмасын

өнерді, білімді үйреніп, оны келешекте қажетіне жарата білуі үшін бұл әңгіменің маңызы жоғары.

Ағартушы-ұстаз Ыбырай Алтынсариннің аталған шығармаларын оқи отырып, тәлімгер өз заманының беталысын анық аңғарғанын, халық өмірін жаңа арнаға салуда білім мен тәрбие мәселесі қатар жүру керектігіне назар аударғанын көруге болады. Оның әңгімелерінің негізгі қайнары халық өмірін қамтиды. Жазушы өмірді, адам әрекеттерін ешқашан дағдыдан тыс әсірелеп суреттеп, шындықтан алыстамаған. Ол кейіпкерлерді шынайы өмірге тән іс-қимылдары арқылы бейнелеуді мақсат еткен. Оның әңгімелерін оқыған әрбір жас жеткіншек болашағына қажетті жол тауып, еңбек етуді, кәсіппен айналысып, одан пайда тауып, дәулетті адам болуды да үйренері даусыз. Ұлт ұстазының кәсіпкерлік тәлім үйретер әңгімелерінің маңыздылығы бұдан кейінгі жылдарда де өзекті бола бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтынсарин Ы. Шығармалары, Алматы: Ғылым, 1979.
2. Оспанұлы С. «Ы.Алтынсарин – ұлт қайраткері», Көкшетау: «Келешек», 2011.
3. Ы.Алтынсарин. Елтұтқа. – Астана: «Күлтегін», 2001.
4. www.kazahdebieti.kz

*Д.Б.Тукенова, Ж.А. Даукишева
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері
«№101 мектеп-лицейі» КММ, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ

«Халық мектептері үшін ең керектісі – оқытушы. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы үкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды» - деген Ыбырай Алтынсариннің өсиетін елімізде ұстаздар жүзеге асырып отыр.

Ұлы ағартушы 1886 жылы «Қазақтың болыстық мектептері туралы записка» еңбегінде Торғай облысындағы мектептердің жағдайын сараптай отырып: «...отырықшы халықтармен сыбайлас болып отырған қазақ халқының арасында көрші тілін білуге, олардың жазуын үйренуге ұмтылушылық күшейіп келеді, өйткені халық өзінің табиғи жаратылысында әр нәрсені білуге құмар және ұғымпаз халық», - деп жаза отырып, осы табиғи мүмкіндіктерді дамытып, оны халықтың игілігін арттыруға тиімді пайдалануға жағдай жасау қажеттілігін ескертеді.

Ыбырай Алтынсарин 19-ғасырдың аяғында өзінің педагогикалық қызметінде ұстанған негізгі принциптері бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуға ұмтылыс жасап отырған Қазақстанның қазіргі рухани-мәдени дамуында өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ. Керісінше, олар уақыт өткен сайын жаңа серпінге ие болып, дами түсуде. Бұл ғылым мен білім дамуындағы сабақтастықты және дәстүр тұрақтылығын тағы да дәлелдей түседі.

Ұлы ұстаз оқушылардың теориялық білімін арттыру жолдарын машықтанумен ұштастыра жүргізуге үлкен мән берген. Сондықтан біз, мектеп мұғалімдері білім беруде педагогикалық машықтануларға көп көңіл бөліп, заман талабына сай инновациялық технологияларды қолдана отырып, ағартушының идеяларын жүзеге асыруымыз қажет. Ыбырай атамыз армандаған ұстаз қоғам талабына жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті болуы тиіс. «Біз болмасақ, сіз барсыз, үміт еткен достарым!» деп ол өз халқының келешек ұрпақтарына сенім артқан.

Ерекше назар аударатын жағдай Ы. Алтынсарин сабақ кезінде білім алу мен сабақтан тыс уақытта білім алуды ұштастыруды ұсынды. [1-107б.] Сабақтан тыс уақытта табиғат

туралы және химиялық әңгімелерді, сонымен қатар аса маңызды жаңалықтар туралы материалдарды беруге кеңес берген. Бұл жерде педагог-ғалым баланы біржақты ақпаратпен жалықтырмай, оның қызығушылығын оятып, арттырып отыру керектігін атап көрсетті. Өйткені қызығушылығын танытпаған ақпарат тез ұмтылады, ал аса үлкен қызығушылықпен келген білім баянды болады, зердеде жақсы сақталып қалады. Осы тәжірибесін іске асыра отырып, біздің мектепте Ы. Алтынсариннің 180 жылдығына орай сабақтан тыс іс-шаралар ұйымдастырылды. Соның бірі- ұлы ағартушы -педагогтің тағылымға толы әдеби мұрасын насихаттау арқылы оқушылардың ақын-жазушының шығармашылығына деген ықыласы мен құрметін арттыру, көркем әдебиетке деген қызығушылықтарын ояту, балалардың оқырмандық көз қарасын кеңейту, мектеп оқушылары арасынан талапты оқушыларды анықтау мақсатында «Кел, балалар, оқылық!» атты мектепшілік Ыбырай оқулары өткізілді. Байқауға қатысушылардың өнерін мектеп ұстаздарынан құралған әділқазылар алқасы бағалады. Сонымен қатар, Ы. Алтынсариннің педагогикалық мұраларын насихаттау, мектеп педагогтарының озық педагогикалық тәжірибелерімен алмасу мақсатында және № 101 мектеп-лицейі білім беру ұйымына қазақ ағартушысы, этнограф-ғалымның есімін беруге арналған педагогикалық оқулар өткізілді.

Ы. Алтынсарин өзінің педагогикалық – ұйымдастырушылық әрекетінде бірнеше маңызды принциптерге және әдістерге сүйенгені бізге мәлім. Біріншіден, білім беруді әліппеден бастауды ұсынды. Әліппе деген- білімнің ең қарапайым сатысы, оны аттап кетуге болмайды. Бұл заңдылық жалпы адам танымының қисынынан туындайды. Өйткені ешкім қиындықты дайындықсыз бірден түсіне алмас еді. Әр уақытта қарапайымдылықтан күрделілікке, жақыннан алысқа, төменнен биікке ұмтылыс болу керек. Бұл да маңызды дидактикалық принцип. Заманның ағымына байланысты жоғалып кеткен әліппе биылғы оқу жылында қайтып оралды. [2]

Екіншіден, білім беруде жүйелілік әр кез сақталуы керек. Ғалым-ағартушының система жоқ жерде нәтижелі іс те болмайтынына көзі жеткен, педагог-ағартушы ретінде Ыбырай Алтынсарин мектептің рөлі мен маңыздылығына және оқу-тәрбие мақсатын жүзеге асыру үдерісінде мұғалімнің әлеуметтік, адамгершілік міндетіне көп көңіл аударған. Оның айтуынша, мектеп-білімнің қозғаушы күші.

Бүгінгі таңда педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі - тәрбие мақсатының дұрыс қойылмауы. Ыбырай Алтынсариннің ойынша, ағартушылық қоғамдық өмірдің барлық жақтарының алға жылжуы негізінде жатыр. Білім халыққа өмірін жақсартып, гүлденген қоғам құруға мүмкіндік береді, ал надандық пен білімсіздік адамды тағдыр алдында шарасыз етеді.

Ғылым мен білімді тынымсыз меңгерген адам ғана өз келешегіне нық сенімді. [2, 345б]

Ұстаз мамандығы – өте ғажап болғанымен, ең қиын мамандық. Бойында ұстаздық пен тәрбиешілік қасиеттері жинақталған адам ғана -нағыз ұстаз. Ыбырай мектеп ісінде мұғалімге жетекші рөл берген. Педагогикалық үдеріске серпінділік, секіrmелілік, қарама-қайшылық тән, сондықтан толық мағынада педагог болу әркімнің қолынан келе бермейді.

Педагог- бұл сенің ішкі дүниеңмен сезініп таңдаған кәсібің. Қазіргі таңда білімнің басты мақсаты - бәсекеге қабілетті, кәсіби құзіреттілігі жоғары, жаңаша ойлайтын шығармашылықты мамандарды даярлау болып табылады. Олай болса, тарих көшінде өзіндік орны бар айырықша зиялы қауым өкілдерінің ұрпақ тәрбиесі туралы мәселелер ауқымындағы ой пікірлерін зерделеу, сипаттау, таразылау, жинақтау, оларды қоғамдық іс-тәжірибе шеңберіне енгізу.

Сондықтан, әр болашақ маман:

- Өз бетінше жұмыс істеуге дағдыланған, әр түрлі проблемаларды өздігінен шеше алатын алған білімін пайдалана білетін;
- Шығармашылық пен жаңа жағдайда әрекет ете білетін, жаңа технологияны игеруге қабілетті;
- Адамдардың әр түрлі топтарымен тиімді қарым - қатынас орната білетін, ұжымда жұмыс істеуге дағдыланған болуы керек.

Осы міндеттерге сүйене отырып, біз өз сабақтарымызда (қазақ тілі мен әдебиеті) пәні бойынша:

- Қазақ халқының өнерінің тарихын;
- Халқымыздың еңбекке баулу тәсілдеріне назар аударамыз;
- Оқудың ұлттық сапасын оятумен бірге ата-бабаларымыздың қонақжайлық, үлкенге ілтипат, кішіге қамқорлық жасау, мейірімділік, еңбекке үйрететін әдіс - тәсілдерді қолданамыз.

Оқыту әдістемемізде Ж. Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясын қолданудамыз, өйткені оның негізінде Ыбырай атамның педагогикалық идеялары жатыр деуге болады. Модульдік оқыту технологиясын қолдану барысында біз ойын түрлері арқылы білім алушының қиялын дамытуға, зейінін тәрбиелеуге, халықтық педагогикамен қаруландырып, терең білім беруге ұмтыламыз. Қашықтықтан оқыту арқылы ақпараттық коммуникативтік технологиялар бойынша платформа, бағдарламалар және мобильді қосымшалар арқылы ақпараттық сауаттылығын дағдыландырамыз. Тест арқылы OnlineTestPad бағдарламасында өткен сабақты қайталау және пысықтау кезеңдерінде қолданамыз, білім алушы тестті орындап болған соң өздерінің қаншалықты тақырыпты меңгергендігін пысықтап, нәтижесінде бағалау шкаласы бойынша бағаланады.

Learningapps.org бағдарламасында термин сөздерге сипаттама беру арқылы шығармашылық жұмыстар атқарады, жаттығуды орындау барысында білім алушының бойында сыни ойлау дағдысы қалыптасады.

Осыған орай, өзіміздің сабағымыздың барысында бірнеше пәнмен байланыстыра өтуге тырыстық. Мысалы, «Өнер-білім бар жұрттар.., Тастан сарай салғызды.., Айшылық алыс жерлерден.., Көзінді ашып-жұмғанша.., Жылдам хабар алғызды» деп басталатын «Өнер-білім бар жұрттар» өлеңінің алғашқы жолдарының өзі «Қандай зат бейнеленген?», «Нені айтқысы келіп тұр?» деген оқушы қызығушылығын арттыратын сұрақтарға жұмбақты оймен бастап, еріксіз таңқалуы мен «көрсем, білсем» деген талпыныстарын ояттық. "Суретпен жұмыс" әдісі арқылы суреттерге керекті сипаттамасын қойып, сәйкестендіреді. Тапсырманы орындау барысында білім алушының бойында ажырату қабілеті қалыптасады. "Кроссвордты шеш" әдісін сабақты бекіту кезеңінде қолданамыз, осы тапсырма арқылы білім алушының «Сөз жұмбақ» шешу барысында сыни ойлау дағдысы қалыптасады. [4] [Хэтти (Hattie, 2011) айтқандай: "Оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз етуде мұғалімдердің қолданатын оқыту тәсілдері (яғни, педагогикалық әдістемелер) маңызды]. Яғни, әр сабағымызда тапсырмаларды беру барысында әр түрлі оқыту тәсілдерін пайдалансақ, білім алушының бойында пәнге деген қызығушылық артады деген үміттеміз.

Қазіргі таңда, оқушылардың өз бетімен білім алу барысында, олардың белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылады.

Білім мен тәрбие берудегі Ыбырай атамның алға қойған мақсаттарына тоқталатын болсақ:

- Оқушыларға жан-жақты және кең көлемде білім беру;
- Мұғалімнің рөлін жоғары көтеру, оқулықтарудың сапасына көңіл аудару;
- Оқу бағдарламаларын үнемі жетілдіріп, толықтырып отыру;

Сонымен, білім алушының сөйлесім әрекетін арттыруда Шульманның "үш көмекші" деп аталатын қасиеттері болған жағдайда ғана оқыту табысты болмақ. Шульман ілімі бойынша бұл көмекшілер "Бас, қол, жүрек" болып табылады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша алған білімдерін баспен ойлап, қолмен жасап және оқып түйгенін жүрекке жеткізсе, білім алушының тақырыпты меңгергендігін, түсінгендігін көруге болады. [4-138б] Қазіргі жас буын жан-жақты терең білімді, саяси - экономикалық сауатты, яғни интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, тәуелсіз мемлекетіміздің мықты тірегі болатынына сеніміміз мол. Біз үйлестіруші ретінде білім алушының бойында патриоттық, ұлттық сана - сезімі, ұлттық рухы, әлеуметтік белсенділігі жоғары деңгейлі зияткер әрі бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелейміз деген ойдамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ы.Алтынсарин тағылымы. Алматы, 1991.
2. Ы.Алтынсарин Таңдамалы шығармалар. Алматы, 1994.
3. Қазақ хрестоматиясы. 2007 ж., "Білім" баспасы.
4. Әлемдік педагогикалық ой-сана, 10 том, "Таймас" баспа үйі, 2010.

С.Н. Туребаева
бастауыш сынып мұғалімі
№13 ЖББОМ, Жезқазған қаласы

ТҮЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ Ы.АЛТЫНСАРИННІҢ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Маңызды болып табылатын адамның рухани-адамгершілік тәрбиесі мәселесі тарихтың бетбұрыс сәттерінде ерекше өзектілікке ие болды. Бүгінгі таңда Қазақстанда бұл педагогикалық проблема талқыланып қана қоймай, қоғамдық және мемлекеттік саясаттың тақырыбына айналды. Еліміздің қазіргі даму кезеңі сананы жаңғыртумен тығыз байланысты экономиканы жаңғыртумен сипатталады. Қазақстандық қоғамның алға қойған мақсаттарын табысты іске асыру үшін рухани және идеялық түпқазығы болуы керек.

Құндылықтар, әдетте, мәдени, этникалық, өркениеттік ерекшеліктерге, әлеуметтік ортаның қажеттіліктеріне байланысты бағдарламаланған нәтиже болып табылады. Қазақстан Республикасының қазіргі жастарының басты құндылық бағдарлары Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында берілген. Елбасы өз мақаласында: «Рухани жаңғыру - бүгінгі күннің ең өзекті міндеті» [1] деп атап өтеді.

Осыған байланысты қоғамдық сананың өзгеруі әрдайым мұғалімнің басты рөлін атқаратын білімнен басталатынын атап өткен жөн. Халық даналығы: «Мұғалім - ұлт пен қоғамды жасайды» дейді. Бүгінгі таңда осы бір дана сөзде педагогикалық мамандықтың әлеуметтік және гуманистік маңызы көрініс тапқан. Осылайша, мұғалімдердің қоғам өміріне белсенді қатысуы қоғамдық сананың рухани жандануына үлкен ықпал етеді.

Қазіргі заманғы қоғамның рухани жаңғыру жолдарын іздеу, Қазақстанның рухани мұрасына, классикалық отандық философтардың, зерттеушілердің, педагогтардың тәжірибесіне жүгіну әсіресе өзекті екені анық.

Қазақ халқының және қазіргі Қазақстанның тарихы мен мәдениетінде қазақ халқының қазіргі рухани өмірінің негізін қалаған үш көрнекті қайраткер - көрнекті ғалым және саяхатшы Шоқан Уәлиханов, ақын - ойшыл Абай Құнанбаев және педагог-ағартушы, жазушы Ыбырай Алтынсарин ерекше орын алады. Ыбырай Алтынсарин - заңды түрде балаларды оқыту және тәрбиелеу теориясының бастаушысы, революцияға дейінгі Қазақстандағы прогрессивті педагогикалық ойдың негізін қалаушы болып саналады.

Педагог-ағартушы ретінде Ы. Алтынсарин мектептің маңызы мен рөліне, сондай-ақ оқу және тәрбие үдерістерінің мақсаттарын іске асырудағы мұғалімнің әлеуметтік және адамгершілік миссиясына зор көңіл бөлді. «*Мектеп – қазақтарға білім берудің басты құралы, - деп жазды Ыбырай Алтынсарин, - барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі – осы, тек осы мектептерде*» [2, с. 326]. Сондықтан Ы. Алтынсариннің «*Адамның адамгершілігі жақсы ұстаздан болады*» [3]. деген сөздері бүгінгі күнге дейін өзекті.

Ы Алтынсариннің рухани-адамгершілік ілімі адамға деген сүйіспеншілік пен құрметтің асыл сезімімен, гуманизм сезімімен ұштасқан. Оның айтуынша, тәрбие сананы жақсылық айқын көрінетіндей етіп ағартуы керек, өйткені жақсылықта адам мен құрмет ерекше орын

алады. Осы негізде Ы Алтынсарин балаларда жетілуге деген ұмтылысты тәрбиелеу және дамыту қажет деп санады.

Ы.Алтынсарин балаларда халық алдындағы, мемлекет, қоғам, отбасы, ұжым алдындағы, өзінің алдындағы борыш пен жауапкершілік сезімі сияқты қасиеттерді қалыптастыруды рухани-адамгершілік тәрбиенің міндеті деп санайды.

Өзінің ілімінде ол ұлы орыс педагогы К. Д. Ушинский айтқан жеке тұлғаның адамгершілік тәрбиесі туралы негізгі ережелерге сүйенді, яғни мұғалімнің жеке үлгісінің тәрбиелік мәні туралы; қажетті мәжбүрлеумен бірге негізгі тәрбие құралы ретінде сендіру туралы; педагогикалық әдептіліктің тәрбиелік мәні туралы; білім берудегі жетістікке жетудің қажетті құралы ретінде алдын-алу шаралары туралы; көтермелеу және жазалау туралы ережелер. Ол рухани-адамгершілік тәрбие әдістемесі тәрбиенің мақсаттары мен мазмұнынан бөлек мүмкін емес екенін атап өтті, өйткені моральдық тәрбиенің мақсаты мен мазмұны оның әдістемесін анықтайды [4].

Ы. Алтынсариннің пікірінше, рухани-адамгершілік тәрбиенің маңызды құралы-мұғалімнің сөзі. Мұғалім педагогикалық сөзінде өзінің мәдениетін, адамгершілігін, оқушыға деген көзқарасын білдіреді. Оқушылар шыншыл, адал сөзді өте нәзік сезінеді, оған сезімтал жауап береді. Мұғалімнің сөзінде оның жай-күйі ғана емес, сонымен бірге эмоционалды мәдениеті де көрінеді. Ақылды және мейірімді сөз қуаныш әкеледі; дөрекі және зұлымдыққа толы, ойланбаған сөздер қиындық тудырады.

Ы. Алтынсарин әдебиетті адамгершілік тәрбиенің маңызды құралдарына жатқызды. Ол әдебиет өмірмен тығыз байланысты болуы керек, оның жақсы және жаман жақтарын көрсетуі керек, адамдардың санасын оятып, адамгершілік өзін-өзі жетілдірудің жолдары мен формаларын көрсетуі керек деп есептеді. Әдебиетке деген бұл тамаша талап автордың өзінің «Қырғыз хрестоматиясында» толық сақталған. Оның «Хрестоматиясы» «нақты білім мен пайдалы ақпарат беретін ғылыми және маңызды нұсқаулықтарға» жол сілтеуші рөлін атқарды [5].

Ы. Алтынсарин ауызша халық шығармашылығына ерекше мән бере отырып, өскелең ұрпақты тәрбиелеу ісінде сан ғасырлық даналықты қамтитын қазақтың әдет-ғұрыптарын, мақал-мәтелдерін пайдаланды. Көріп отырғанымыздай, Ы.Алтынсариннің тұлғаның рухани-адамгершілік дамуындағы мұғалімнің рөлі туралы көзқарасы оның заманында ең озық болды.

Осылайша, Ы Алтынсарин тұлғаның рухани адамгершілік қалыптасуының маңызды жағдайларына мұғалімнің оқушыларды адамгершілік тәрбиесіне дайындығын; педагогикалық әдептілікті, коммуникативтік қабілеттерді, сөзді меңгеруін; пәнді білуін; адамгершілік тазалығын; тұрмыстағы мінсіз мінез-құлқын жатқызады.

Өз тәжірибемнен ұлы ағартушының идеялары мен көзқарастарының сабақтасытығын байқауға болады. Жоғары сапа көрсеткішіне (*диаграмма қар.*) қол жеткізу үшін оқулықтағы материалмен шектелмей, қосымша, дамытатын білімдер беріп, оқушыларды ізденуге үйретемін. Жаңартылған білім беру мазмұнын өз тәжірибеме енгізу барысында - өзіндік ерекшеліктері бар бағалау жүйелерімен жұмыс істеймін.

Ең бастысы баланың оқуға деген

ынтасын арттыру. Соңғы жылдары оқу бағдарламалары, құралдары, әдіс-тәсілдер көптеген өзгеріске ұшырады. Бастауыш сыныптағы сабақтарда **АКТ қолдану арқылы сабақты біржақты түсіндіруден екі жақты байланыс арқылы түсінуге қол жеткізуге болады.** Бұнда оқушы оқу үрдісіне белсенді қатысу арқылы берілген материалдарды оңай меңгеруге мүмкіндік алады. Балалар «сабақты түсіну қиын» деген ойларынан арылады. Бастауыш сыныпта АКТ қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, әр оқушыға түрлі деңгейдегі тапсырмалар беріп әрайсысымен жекелей жұмыс жасауға, өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді.

Қ.Жарықбаевтың айтуынша, қазақ психологиялық-педагогикалық ойының тарихында Ы. Алтынсариннен басқа, педагог-тәрбиешінің рөлі туралы көптеген құнды пікірлер айтып кеткен тұлғаны табу қиын шығар. Сондықтан Ы. Алтынсаринді Қазақстандағы **педагогикалық ойдың пионері** деп атап өткен, профессор Т. Тәжібаев өте дұрыс айтқан.

Қазақ ойшылының ойлары, идеялары, тұжырымдары, XIX ғасыр ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы білім берудің алдында жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарланған тұлғаны қалыптастыруды талап ететін міндеттер тұрған уақытта да өзекті.

Осылайша, өткен ғасырдың ұлы қазақ педагог-ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің бүгінгі таңдағы ойлары өзінің маңызын жоғалтқан жоқ, яғни:

- ✓ мұғалімнің моральдық тәрбиеге деген тұрақты қамқорлығы балада ең жақсы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады, ал жақсы тәрбиеленген бала кейіннен парасатты адам болып қала береді;
- ✓ адамгершілік тәрбиенің негізгі құралдары-ересектердің еңбегі мен үлгісі;
- ✓ тәрбие балаға деген сүйіспеншілікке және оның тұлғасын құрметтеуге негізделуі керек;
- ✓ адамгершілік тәрбиенің мазмұны-патриотизм, гуманизм, адалдық, қарапайымдылық, әділеттілік, жауапкершілік.

Қазақстанның рухани мұрасы бізді жалпыадамзаттық құндылықтарға бағыттайды, оның өмірдегі маңызын түсіну әрбір болашақ педагог үшін, біз үшін студенттер үшін негізгі борыш болып табылады. Еліміздің кәсіби педагогикалық білім беру жүйесінде педагогтің тұлға ретінде рухани және адамгершілік дамуына бағдарлана отырып, жоғары білікті кадрларды даярлауға ерекше көңіл бөлінеді.

Ұлы ағартушы қазақ даласында ағартушылық қызметінде этнотәрбиеге де ерекше назар аударды. Ал, қазіргі кезеңде ұстаздар қауымының алдына қойылатын міндет-**болашақ ұрпаққа рухани-адамгершілік тәрбие беру және осы мақсатта ұлтымыздың ұлы**

мұраларын жаңғырту, яғни, ұлттық құндылықты бойына сіңіру. Бірнеше жыл қатарынан менің оқушыларым қазақтың қара домбырасын үйреніп, қалалық, облыстық, республикалық деңгейде үлкен жетістіктерге жетуде. Қазақ халқының музыкалық мәдениетінің басты символы әрі ұлы аспабы домбыра екендігі сөзсіз. Онсыз біздің сыныпта бірде-бір шара өтпейді.

Рухани - адамгершілік білім беру – жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет - дарынының ашыла түсуіне, ақыл - парасатын дамытуына яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне қызмет етеді.

Өйткені, балаға рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіру үшін мұғалімнің өзі жоғары рухани құндылықтардың тасымалдаушысы болуы керек. Сондықтан, мұғалімдік мамандықтың қазіргі қоғамдағы мәртебесі туралы айту үшін оның басқа мамандықтарға қарағандағы әлеуметтік құндылығын, оның қоғамдағы орны мен рөлін, педагогтің білімі мен біліктілігі мәселелерін тереңірек қарастырған жөн. Сонымен қатар, мұғалім мәртебесін көтеретін – мұғалімнің өзі ғана. Кәсіби жақтан жоғары білікті, өзінің шығармашылығы мен біліктілігін үнемі көтеріп отыратын жаңашыл, жаңалыққа жақын мұғалім ғана қоғамда жоғары мәртебе иесі болып, беделі артатындығы рас.

Сондай ақ, еліміздегі «Педагог мәртебесі туралы» Заң — бұл мұғалімдердің құқықтарын қорғауға бағытталған, олардың негізгі міндеттері мен әлеуметтік кепілдіктерін айқындайтын теңдессіз заңнамалық акт. «Педагог мәртебесі туралы» Заң Елбасының 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына Жолдауында айтылған тапсырмасы бойынша әзірленді [6].

Бұдан басқа, осы заңды әзірлеу және қабылдау Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың бағдарламалық платформасында көзделген болатын. Педагог қызметкерлерге жүктемені төмендету, оларды өзіне тән емес функциялардан қорғау және шамадан тыс есептілік бөлігінде тікелей тапсырмалар болды. Осы тапсырмалардың барлығы осы Заңда көрініс тапты.

Даңқты жазушы М.Әуезов Ыбырай туралы: «Сол заманнан бері қарай, біздің кейінгі ұрпағымыздың бәріне де Абай қандай қадірлі болса, Ыбырай да өз орны, өз арналы мұрасымен аса ыстық, аса бағалы болды. Олар

кейде баяғыдан бері өткен шөл ғасырлардың соңғы дәуіріндегі зор мұнарадай көрінсе, кейде еңбегі, бағыты бірлікпен айқасып аққан қос өрімдей, шөл өлкені суарып, дән бітіріп айқасып ағып келе жатқан қос өзендей танылды» деп жазған. XIX ғасырда Торғай топырағында дүниеге келіп, қазақ халқының тарихына жарқ етіп енген ағартушы-ұстаз, педагог-энтузиаст, ойшыл, жазушы-ғалым Ыбырай Алтынсариннің есімі әліппе ұстаған, оқу-ілім іздеген әрбір қазақ баласына таныс. Өз заманының озық ойлы, прогресшіл, интернационалдық көзқарастағы азаматы болды [7].

Осылайша, педагогтың 180 жылдығы аясында Ыбырай Алтынсариннің тұлғаның рухани-адамгершілік тәрбиесіндегі мұғалімнің рөлі туралы көзқарастарының өзектілігін зерттеу Алтынсариннің шығармашылық әлеуетін қайта және жаңа ауқымда бағалауға, оның білімі мен педагогикалық тұтас және бірегей жүйесін қазіргі кезеңде және болашақта пайдалануға мүмкіндік береді.

Ғұмырын халық ағарту ісіне, мектеп ашып, кітап бастырып, бала оқытуға арнаған ұлт педагогі Ыбырай Алтынсариннің туғанына биыл 180 жыл толады[8]. Талантты ақын, терең ойшыл, қайраткер Ыбырай Алтынсаринді қазақ ұлттық педагогикасының іргесін қалаушы деп айтуға толық негіз бар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи // Назарбаев Н.А. Семь граней Великой

- стеги, 2018. URL: <https://www.akorda.kz/ru/events/statya-glavy-gosudarstva-sem-granei-velikoi->
2. Алтынсарин И. Избранные произведения. - Алма-Ата.: АПН, 1957.
  3. https://alashainasy.kz/okushy_portfolio/ustazdar-turalyi-kanattyi-sozder-60211/
  4. Ситдыков А.С. Педагогические идеи и просветительская деятельность И.Алтынсарина. - Алма-Ата.: МЕКТЕП, 1968. - 148 с.
  5. Алтынсарин И. Избранные произведения. - Алма-Ата.: АПН, 1943. - 357 с.
  6. <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/realizaciya-zakona-o-statuse-pedagoga-i-povyshenie-prestizha-kazahstanskih-uchiteley-intervyu-s-b-asylovoy>
  7. <https://strategy2050.kz/news/lt-stazy-ybyray-altynsarin/>
  8. <https://strategy2050.kz/news/lt-stazy-ybyray-altynsarin/>

*Турсунова Г.М.
учитель русского языка и литературы
КГУОШ №10, г.Караганды*

ВНЕДРЕНИЕ В ПРАКТИКУ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ.

Одной из наиболее эффективных форм повышения квалификации педагога является изучение, обобщение передового опыта, что требует специальных знаний, высокого уровня педагогической квалификации.

Организация учебного процесса акцентируется на важных навыках таких ,как способность критического мышления, умение работать в команде, творческий подход к решению проблем и умение приспосабливаться к быстро меняющимся технологиям.

Обязательным условием успешного выпускника средней школы является наличие таких качеств, как овладение компьютерными знаниями, языками, умение работать с информационными источниками с целью получения нужной информации. Учащиеся должны уметь находить рациональные решения и вычленять главное из проблемы, мыслить глобально, уметь выступать публично, презентовать себя и обладать умением убеждать других, способностями решать конфликтные ситуации и находить индивидуальный подход к каждому.

Внедрение модуля «Новые подходы в преподавании и обучении» предусматривает доверительное отношение к ученикам, чтобы они чувствовали себя комфортно. Опрос домашнего задания стараюсь проводить в игровой форме,а для этого на уроках применяю стратегии «Лошадь и жокей», «Сократов круг», «Ручеек». Применение новых технологий показали положительные результаты, хотя вначале учащиеся чувствовали себя скованно, неуверенно, но постепенно ситуация изменилась в лучшую сторону.

Используя модуль «Оценивание для обучения и оценивание обучения» вовлекла учащихся в процесс оценивания, а для этого совместно с детьми разработали критерии оценивания, дескрипторы.

Наблюдая за учащимися при выполнении индивидуальных заданий, за работой в группе, в парах, старалась подойти к каждому, прислушивалась к обсуждению, направляла в нужное русло. Применив формативное оценивание в виде словесных поощрений: «молодец», «умница», «замечательно», «отлично»консатировала,что ученики чувствовали себя более уверенно.При наблюдении за работой в группе выяснила, что в каждой группе определился лидер, который брал на себя ответственность при защите постеров.

В современное время трудно представить урок без использования модуля «Использование информационно-коммуникативных технологий в преподавании и обучении». Применив на уроках опорные схемы,кластеры, прививаем интерес к предмету.

Работая в начальном и среднем звене, обратила внимание на то, что учащимся нравится работа с презентацией. Дети задания выполняют с большей заинтересованностью, им нравится красочное оформление, они лучше усваивают материал, именно такая работа развивает коммуникативные навыки.

При краткосрочном планировании урока, думаю, всем нам необходимо пересмотреть свою методику преподавания. При традиционной форме преподавания мы не даем ученикам право высказывать свои мнения, анализировать ситуацию. Ученики чувствуют себя на уроке скованно, некомфортно.

Хочу остановиться на краткосрочном планировании своего урока «Жемчужины русского языка» в шестом классе. Чтобы уйти от традиционного преподавания, я применила на уроке групповую форму работы. Позитивное начало урока создало хорошее настроение. Именно такое начало урока позволило мне создать коллаборативную среду, а поддерживать ее на протяжении урока помогло использование интерактивной доски.

Размышляя над данной практикой, на стадии вызова применила стратегию «Лошадь и жокей». Эту стратегию использовала для развития диалогового обучения, а именно диалог ученик-ученик дает возможность в непринужденной обстановке провести взаимопроверку и повторить пройденный материал. На данном уроке с учениками повторяли синонимы, антонимы, заимствованные слова, паронимы.

На стадии осмысления после презентации, чтобы активизировать деятельность учащихся провела работу с небольшим текстом. Ученикам была предоставлена возможность задать друг другу «Тонкие и толстые вопросы. Ученики сами пытаются составить вопросы высокого порядка.

Во-первых, это работа с текстом, а во-вторых, активизируется деятельность учащихся. А самое главное, что дети с интересом составляют вопросы. А чтение по ролям на уроке нужно использовать для развития коммуникативных навыков. Это особенно важно для учащихся с нерусским языком обучения.

Самооценивание на этапе рефлексии провела при помощи диагностической карты. Заполняя карту, учащиеся оценивают результаты обучения. Каждый ученик старается оценивать на уроке свою деятельность, работает творчески, учатся формулировать ключевую фразу.

Для достижения максимального успеха в обучении необходима благоприятная среда и, конечно же, мотивация. Учащиеся с удовольствием работают в команде, ищут и предлагают идеи, неординарные решения в составлении проекта. Применяя на уроках этот вид работы, мы не должны беспокоиться о том, что работа в группе будет нарушать дисциплину, что будет мешать усвоению знаний. На данном этапе урока каждый ученик раскрылся для меня с другой стороны. Все активно обсуждали идеи друг друга, выражали свое мнение. Считаю, что главное условие здесь- это научиться правильно задавать вопросы и научить умению «слушать» и «слышать». Не должны забывать о том, что в классе должна быть благоприятная обстановка. Очень важен на уроке психологический настрой. Ведь коллаборативная среда способствует налаживанию доброжелательных взаимоотношений. Используя на уроках семь модулей, мы даем возможность ученикам свободно высказывать свои мысли.

Проанализировав уроки, пришла к выводу, что мы не всегда даем возможность выговориться учащимся. Еще ошибки в том, что дается недостаточное время на обдумывание ответов или задается много вопросов за один раз. Вопросы не должны быть однотипными, а ответы на них должны быть продуманными, качественными. Мы, учителя, порой можем так увлечься, что задаем вопрос и сами на него отвечаем.

При краткосрочном планировании своего урока необходимо обратить особое внимание на деятельность ученика, на потенциал каждого учащегося индивидуально. А это работа даст определенные результаты при дифференциации, которая поможет учащимся определить не только их способности, но и развить их в процессе длительного обучения. Только тогда можно кардинально изменить традиционный урок.

Все модули Программы взаимосвязаны друг с другом и в синтезе дают на каждом уроке хороший результат. Для себя поставила задачу научить ребят грамотно формулировать цели урока, а в конце занятий научить объективно оценивать полученные знания и определять, над какими проблемами необходимо поработать, в каком направлении надо двигаться.

Хотелось бы отметить, что при такой форме работы на уроке в значительной степени возрастает индивидуальная помощь каждому нуждающемуся в ней ученику как со стороны учителя, так и своих одноклассников. Причем помогающий сам получает при этом не меньшую помощь, чем ученик слабый, поскольку его знания актуализируются, закрепляются именно при объяснении своему однокласснику. Очень важно на данном этапе, чтобы школьники поняли, что мышление – процесс познания нового. Как и другие качества ума, мышление можно и нужно развивать.

Психологи говорят, что мышление начинается с удивления, недоумения или с противоречия. Вот тут-то и необходим наставник, учитель, который поймет, направит, поддержит. Думаю, что успешное преподавание и компетентный учитель, работающий по-новому, изменят всю систему нашего образования в лучшую сторону.

Уроки нового формата помогают раскрыть потенциал ученика, способствует развитию речи. Рабочая обстановка показывает, что прежде чем приступать к преобразованиям в любом деле, необходимо познакомиться с текущим состоянием процесса, оценить эффективность той или иной деятельности, а затем на основе собранных данных составлять план преобразований.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Руководство для учителя. Издание 4 2016
2. Программа повышения квалификации педагогических работников РК «Лидерство учителя в педагогическом сообществе».
5. Халыкова К. З., Абдулкәрімова Г.А. Педагогикалық информатика /білім беруді ақпараттандыру. -Алматы, 2007.
- 6 Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.

*М.М.Турсунова
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№10 ЖББМ, Қарағанды қ*

БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі уақытта біздің елімізде ұлттық білім беру саясатында айтарлықтай өзгерістер болып жатыр. Бұл тұлғаға бағытталған педагогика ұстанымдарына көшумен байланысты. Қазіргі мектептің міндеттерінің бірі - педагогикалық процестің барлық қатысушыларының әлеуетін ашу, оларға шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беру. Бұл мәселелерді білім беру процестерінің өзгергіштігін жүзеге асырмай шешу мүмкін емес, сондықтан терең ғылыми және практикалық түсінуді қажет ететін білім беру мекемелерінің әртүрлі инновациялық түрлері пайда болады.

Инновациялар адамның кез-келген кәсіби қызметіне тән, сондықтан, әрине, зерттеу, талдау және іске асыру тақырыбына айналады. Инновациялар өздігінен пайда болмайды, олар ғылыми ізденістердің, жеке мұғалімдер мен бүкіл топтардың озық педагогикалық тәжірибесінің нәтижесі. Бұл процесс өздігінен жүре алмайды, оны басқару қажет.

Педагогикалық процеске қатысты инновация оқыту мен тәрбиенің мақсаттарына, мазмұнына, әдістері мен нысандарына жаңасын енгізуді, мұғалім мен оқушының бірлескен іс-әрекетін ұйымдастыруды білдіреді.

Педагогикалық инновация - педагогикалық қызметтегі жаңалық, оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен технологиясындағы өзгерістер, олардың тиімділігін арттыру мақсатында.

Осылайша, инновациялық процесс жаңа мазмұнды қалыптастыру мен дамыту және ұйымдастыру болып табылады. Жалпы, инновациялық процесс дегеніміз - инновацияларды құру, дамыту, пайдалану және тарату бойынша кешенді қызмет. Ғылыми әдебиеттерде "новация" және "инновация" ұғымдары ерекшеленеді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде болып жатқан инновациялық процестердің ерекшеліктерін толық және дәл көрсету үшін білім беру жүйесінде оқу орындарының екі түрін бөлуге болады: дәстүрлі және дамушы. Дәстүрлі жүйелер бір реттік тәртіпті сақтауға бағытталған тұрақты жұмыс істеуімен сипатталады. Дамушы жүйелер іздеу режимімен сипатталады.

Қазіргі уақытта мектептегі білім беруде әртүрлі педагогикалық инновациялар қолданылады. Бұл, ең алдымен, мекеменің дәстүрі мен мәртебесіне байланысты. Дегенмен, келесі ең тән инновациялық технологияларды бөліп көрсетуге болады.

1. Пәндік оқытудағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ).

Білім беру процесінің мазмұнына АКТ енгізу әр түрлі пәндік салаларды информатикамен біріктіруді білдіреді, бұл оқушылардың санасын ақпараттандыруға және олардың қазіргі қоғамдағы ақпараттандыру процестерін түсінуіне әкеледі (оның кәсіби аспектісінде). Мектепті ақпараттандыру процесінің дамып келе жатқан тенденциясын түсіну маңызды: мектеп оқушыларының информатика туралы алғашқы ақпаратты игеруден бастап, жалпы білім беру пәндерін зерттеуде Компьютерлік бағдарламалық құралдарды қолдануға, содан кейін информатика элементтерімен білімнің құрылымы мен мазмұнын қанықтыруға, ақпараттық технологияларды қолдану негізінде бүкіл оқу процесін түбегейлі қайта құруды жүзеге асыруға дейін. Нәтижесінде мектептің әдістемелік жүйесінде жаңа ақпараттық технологиялар пайда болады, ал мектеп түлектері болашақ жұмысында жаңа ақпараттық технологияларды игеруге дайындыққа ие. Бұл бағыт информатика мен АКТ-ны зерттеуге бағытталған жаңа пәндерді оқу жоспарына енгізу арқылы жүзеге асырылады. Мектептерде АКТ қолдану тәжірибесі мынаны көрсетті:

а) қашықтықтан білім берудің әртүрлі нысандарын қамтитын ашық типтегі мектептің ақпараттық ортасы оқушылардың пәндік пәндерді, әсіресе жоба әдісін қолдана отырып оқуға деген ынтасын едәуір арттырады;

б) оқытуды ақпараттандыру оқушы үшін тартымды, өйткені "мұғалім-оқушы" субъективті қатынастарынан "оқушы-компьютер-мұғалім" объективті қатынастарына көшу арқылы мектептегі қарым-қатынастың психологиялық шиеленісі жойылады, оқушы жұмысының тиімділігі артады, шығармашылық жұмыстардың үлесі артады, мектеп қабырғасында пән бойынша қосымша білім алу мүмкіндігі кеңейеді, ал болашақта университеттің мақсатты таңдауы, беделді жұмыс жүзеге асырылады;

в) оқытуды ақпараттандыру мұғалім үшін тартымды, себебі оның еңбек өнімділігін арттыруға, мұғалімнің жалпы ақпараттық мәдениетін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Пәнді оқытудағы тұлғаға бағытталған технологиялар

Тұлғаға бағытталған технологиялар баланың жеке басын бүкіл мектептің білім беру жүйесінің орталығына қояды, оның дамуына, табиғи әлеуетін іске асыруға ыңғайлы, бос және қауіпсіз жағдайларды қамтамасыз етеді. Бұл технологиядағы баланың жеке басы тек тақырып қана емес, сонымен қатар тақырып басым; бұл кез-келген дерексіз мақсатқа жетудің құралы емес, білім беру жүйесінің мақсаты. Бұл оқушылардың жеке білім беру бағдарламаларын олардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес игеруінде көрінеді.

3. Оқу процесін ақпараттық-аналитикалық қамтамасыз ету және оқушылардың білім сапасын басқару.

Оқыту сапасын басқарудың ақпараттық-аналитикалық әдістемесі сияқты инновациялық технологияны қолдану әр баланың жеке, сынып, параллель, жалпы мектептің дамуын объективті, бейтарап бақылауға мүмкіндік береді. Кейбір модификациялармен ол сыныпты жалпылама бақылауды дайындауда, оқу жоспарының кез – келген пәнін оқытудың жай-күйін зерттеуде, жеке мұғалімнің жұмыс жүйесін зерттеуде таптырмас құрал бола алады.

4. Зияткерлік даму мониторингі.

Тестілеу және үлгерім динамикасының кестесін құру арқылы әр оқушының оқу сапасын талдау және диагностикалау.

5. Білім беру технологиялары қазіргі заманғы оқушыны қалыптастырудың жетекші тетігі ретінде.

Қазіргі білім беру жағдайында ажырамас фактор болып табылады. Ол оқушыларды жеке тұлғаны дамытудың қосымша формаларына тарту түрінде жүзеге асырылады: ұлттық дәстүрлер бойынша Мәдени іс-шараларға, театрға, балалар шығармашылық орталықтарына және т. б. қатысу.

6. Дидактикалық технологиялар ОУ оқу процесін дамытудың шарты ретінде. Мұнда іске асырылуы мүмкін ретінде белгілі және өзін жағымды жағынан көрсеткен тәсілдері, сондай-ақ жаңа. Бұл оқу кітабы, ойын, дизайн және жобаларды қорғау, аудиовизуалды техникалық құралдарды қолдану арқылы оқыту, кеңесші жүйесі, топтық, сараланған оқыту әдістері - "шағын топтар" жүйесі және т.б. әдетте практикада осы әдістердің әртүрлі комбинациясы қолданылады.

7. Мектептің оқу-тәрбие үдерісіне инновациялық технологияларды енгізуді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу

Белгілі бір инновацияларды қолданудың ғылыми-педагогикалық негіздемесі болжанады. Оларды әдістемелік кеңестерде, семинарларда талдау, осы саладағы жетекші мамандармен кеңес.

Осылайша, қазіргі мектептің тәжірибесі оқу процесінде педагогикалық инновацияларды қолданудың кең арсеналына ие. Оларды қолданудың тиімділігі жалпы білім беру мекемесіндегі қалыптасқан дәстүрлерге, мұғалімдердің осы инновацияларды қабылдау қабілетіне, мекеменің материалдық-техникалық базасына байланысты.

Егемен еліміздің болашағы, оның әлемдік өркениеттегі өз орыны ең алдымен білім мен тәрбиенің бастауы болатын ұстаз кодында. Н. Ә. Назарбаев «Болашақта еңбек етін, өмір сүретіндер бүгінгі оқушыларды, оқытушылар оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан да ұстазға жүктелетін міндет өте ауыр» - деген. Ендеше білім беруде оқытушы білігі мен білімі өте жоғары ұлағатты тұлға болу міндетті. Басқа ешбір мамандық адамға дәл оқытушыға қойылғандай жоғары талаптар қоймайды.

Бүгінгі қоғамда білім қабырғасында және жоғарғы оқу орнында білім туып жатқан жас ұрпақ алдында «Қазақстан - 2050» бағдарламасында көрсетілген «Барлық Қазақстандықтардың өсіп өркендеуі, қауіпсіздігі мен әл-ауқатының артуы» сияқты ұзақ мерзімдік асыру стратегиясын үшінші онжылдықта жүзеге асыру міндеті тұр [6].

Қоғамдық саладағы өзгерістерге сай жоғарғы талаптар қоя отырып. экономикалық бәсекелестік жағдайында сапалы мамандар даярлау қажеттігін алға тартады.

Білім берудің мақсаты, оның ұйымдастырушылық құрылымы, технологиялық жағынан жабдықталылуын, оқыту әдістемесі қоғамның әлеуметтік сұранысынан туындайды. Осыған дейін білім беру үрдісінің негізгі бөліктері:

Қорытынды. Сондықтан, технологиялар мен оқыту өзгерістері оқу парадигмаларының мазмұны мен талаптарына сәйкес келуге тиіс. Кез-келген жерде түрлі ақпаратты жеткізу үшін мүмкін алып, World Wide Web қолданып, дамыту, кез-келген мөлшерде материалды қысқа мерзімде қатаң жоспарлау арқылы, кез-келген қашықтықта әлемдік білім мен мәдениеттің дамуына БАҚ елеулі әсерін тигізеді.

Бұл жағдайда жаңа оқу материалын өзін-өзі меңгеру негізінде білім берудің жаңа философиясы енгізіліп, мүмкіндік тудырады. Алайда, біз ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуында жас ұрпақтың рухани талаптарына сай келмейтін әлемдік экран

мәдениетін құлыптай аламыз, дегенмен бұл шын мәнінде ықпал етеді деп ескермеу мүмкін емес. Жоғарыда айтылған поэзия, көркем сөз, дәстүрлі рухани құндылықтар мен компьютер арасындағы байланыс, әлем бойынша таралып, кез-келгеннің қол жетімді құралына айналды [5].

Белгілі оқу үрдісін ыңғайлы құру, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі іске асыру үшін жасалған жағдайларды қамтамасыз ету, компьютерлік оқыту құрылымы, мазмұны мен технологиясын анықтау, әдістемелік, әдістемелік, технологиялық тәсілдерді тұтас қарастыру - білім беру саласындағы компьютерлерді пайдаланудың басты тәжірибесі болып саналады. Сіз жеке дидактикалық компьютерлік ортаны бағдарламалап, жасасаңыз ақпараттық технологиялардың ғана тиімді екенін көрсететін білім беру процесінің жеке ерекшеліктерін көреміз.

Бүгінгі таңда көптеген мұғалімдер оқытудың тиімділігіне қол жеткізу үшін мектепте оқытудың заманауи технологиялары мен инновациялық әдістерін қолданады. Бұл әдістерге оқытуда қолданылатын белсенді және интерактивті формалар кіреді. Белсенділер оқушының мұғалімге және онымен бірге білім алатындарға қатысты белсенді ұстанымын қамтамасыз етеді. Сабақ барысында оқулықтар, дәптерлер, компьютер, яғни оқыту үшін қолданылатын жеке құралдар қолданылады.

Интерактивті әдістердің арқасында басқа оқушылармен ынтымақтастықта білімді тиімді игеру жүзеге асырылады. Бұл әдістер оқытудың ұжымдық формаларына жатады, оның барысында оқушылар тобы зерттелетін материалмен жұмыс істейді, олардың әрқайсысы орындалған жұмыс үшін жауап береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. 2007 ж.
- 2 Еркебаева Г.Ғ. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің міндеттерту, бағыттары мен мазмұны. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция. Шымкент, 2011. - Б.6-9.
3. Смирнова С.А. Педагогика: теории, системы, технологии. - М., 2006.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М., 1989.
5. Халыкова К. З., Абдулкерімова Г.А. Педагогикалық информатика /білім беруді ақпараттандыру. -Алматы, 2007.
- 6 Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.

*Туспекова Е.
учитель русского языка и литературы
КГУ «ОШ им. А.Маргулана» Бухаржырауского района*

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ И САМОРЕГУЛЯЦИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.

*Приблизиться к цели - еще не значит достигнуть ее: не дойдя одного шага, можно
встретить пропасть, которую не перейдешь.*

Луи Огюст Планк, французский политический деятель.

В условиях обучения по обновленным программам каждый педагог при разработке любого урока превращается в стратега, тактика, артиста, организатора, координатора, консультанта, гаранта. Этот набор различных ролей учителя обусловлен его главной, как мне кажется, функцией – научить ребенка учиться, потому что от этих знаний зависит его будущее, будущее страны.

Общество ставит перед нами, педагогами, новые задачи, которые мы должны выполнить. Но настоящий учитель никогда не забывает, что наряду с процессом обучения идет

непрерывный процесс воспитания, который, пожалуй, важнее полученных теоретических знаний, так как формирует душу ребенка, учит его бороться с препятствиями и барьерами, осознавать свои ошибки и исправлять их, при этом не терять своей мечты, веры в успех.

При планировании урока во главу угла необходимо ставить интересы и потребности учеников, так как главная цель школы – подготовить учеников к жизни в социуме, а это возможно лишь тогда, когда мы знаем, чего хочет ученик, его цели, круг его интересов, его возможности и способности к обучению.

Я считаю, что настоящий учитель не должен забывать, что перед ним сидят живые существа со своими проблемами, трудностями, заботами, тревогами, ожиданиями. И от того, как будет чувствовать себя на уроке ученик, зависит успешность или провал урока, потому что хороший урок получится при соблюдении трех факторов – это эмоциональная, физическая и психологическая безопасность учащихся. Только чувствуя себя в комфортных условиях, ребенок будет участвовать в процессе обучения, будет в каких-то ситуациях организатором, генератором, исследователем, аналитиком, критиком. Мнение каждого ученика заслуживает внимания, а при необходимости – и поощрения. От учителя требуется создать условия для ситуации успеха.

Я уверена в том, что внедрение в практику преподавания и обучения идей обновленного содержания образования качественно изменит обучение, потому что учитель во главу угла будет ставить интересы, потребности детей, а сам будет выполнять роль фасилитатора, консультанта, координатора.

На каждом уроке ребенку нужно создавать условия для самореализации, самообучения, так как, только понимая смысл работы, степень важности ее для себя, ученик в зоне ближайшего развития сможет реализовать свои возможности в обучении, разработать пути решения учебных задач.

Опыт все больше и больше убеждает нас в том, что самостоятельное обучение, саморегуляция возможны при соблюдении социального, эмоционального, мотивационного и когнитивного аспектов, потому что это необходимые условия для успешной работы на уроке, и они, а это доказано специалистами, предопределяют успешность учебного процесса.

Три составляющие саморегулируемого обучения:

- самонаправленность в процессе работы над заданиями;
- самостоятельное определение учеником проблемы и цели;
- самостоятельный выбор стратегий для достижения целей и решения проблем.

«Посмотрите, как работает ребенок, когда ему интересно. Удовольствие буквально написано на его лице. Светятся глаза, движения легкие, свободные, быстрые. Да и как может быть иначе – ведь сейчас он раскован, раскрепощен в своих желаниях. Он делает свое дело, интересное и важное ему самому...», - писал профессор А. К. Дусавицкий.

На уроках в среднем звене (5-7 классы) прямо в рабочих тетрадях по русскому языку я разрешаю детям рисовать цветными карандашами. Поверьте, это имеет огромный успех и вовлекает детей в мир изучения правил русского языка! Мир становится ярче, красивее, и трудные орфограммы уже не кажутся скучными и непреодолимыми!

Как я думаю, ученик, обладая навыками саморегуляции, в первую очередь, должен осознать цель, что от него требует учитель на уроке и общество в целом. Далее, в зависимости от понятой цели, ему надо продумать план действий и предусмотреть условия, чтобы достичь этой цели. И в результате образуется некая учебная деятельность ребенка на уроке, когда он составит программу действий, способов и средств для того, чтобы ее осуществить.

Главное, что я пытаюсь донести до них, - это то, что на уроках ученикам предстоит активно участвовать во всех аспектах учебного процесса: они будут формулировать свои собственные гипотезы и вопросы, консультировать друг друга, ставить цели для себя, отслеживать полученные результаты, экспериментировать с идеями, рисковать, понимая, что ошибки – неотъемлемая часть обучения. Например, на уроке русского языка в 7 классе при изучении темы «Союз – служебная часть речи. Повторение и закрепление», планируя содержание урока, опираясь на собственные наблюдения и размышления о формах и видах работы на уроке, я

вновь пришла к выводу, что совместно разработанные задачи урока, ключевые идеи и стратегии реализации их на практике, саморегуляция учеников предопределяют успех урока.

На данном уроке по названию темы предлагаю ученикам определить цели. Меня приятно удивило, что дети достаточно активно, ясно смогли сформулировать то, что должны закрепить на уроке:

- 1) умение определять в предложении, тексте союзы;
- 2) умение определять виды союзов и объяснять их правописание;
- 3) умение оценивать свои ответы и ответы одноклассников по разработанным критериям.

Как сказал один из теоретиков философии критического мышления Кен Гудман, учитель – это посредник между знаниями и детьми, разработчик программы, учитель – это освободитель (дает ученикам возможность учиться самим). «Критическое мышление по отношению к учащимся представляет собой способность синтезировать информацию и идеи, выражать суждения об их достоверности и относительной важности, делать выбор в отношении своего обучения и ставить под сомнение идеи других »

(« Программа», Третий базовый уровень, с.62).

Я считаю, что для достижения результата на уроках русского языка (слушание и говорение, чтение и письмо) опрос-беседа способен активизировать мышление учащихся, помогает проверить уровень понимания, знаний и умений учеников, активизировать в памяти изученное, анализировать и делать выводы, давать оценку событиям, героям. Опрос – это способ сфокусировать направление и определить цели дальнейшей работы. На уроке, создав условия для развития критического мышления детей, учитель наблюдает движение от оценки детьми настоящего положения дел через анализ, объяснения к интерпретации полученных результатов, то есть к решению проблемы.

Попытаюсь на последующих уроках показать реализацию цепочки **«что изучали? – как изучали? – результаты – рефлексия (изменения, дальнейшее планирование)»**.

« Ученики должны развивать критическое мышление и навыки исследования, которые позволят им эффективно и успешно участвовать в более широких коммуникативных процессах, к которым у них имеется увеличивающийся доступ» (С. Вольф, Р. Александер, 2008 – «Руководство для учителя, с.156).

Роль спикеров на этом уроке была дана более успешным ученикам – они оказывали помощь другим в группе, то есть находились в зоне ближайшего развития учащихся. Я считаю, что спикером может быть каждый желающий – это будет способствовать формированию лидерских качеств детей, поднимет планку самооценки, придаст уверенности в обучении.

Важными «звездами» урока я считаю:

1. Благоприятную коллаборативную среду: ученик полностью чувствует себя в безопасности, не боится трудностей при изучении темы, ощущает поддержку одноклассников и учителя.

2. Это возможность на уроке развивать критическое мышление детей в разных ситуациях (во время работы в парах, в группе, устно отвечая на вопросы учителя). В проблемной ситуации, когда нужно было распределить союзы по группам, учащиеся должны были анализировать, сравнивать, делать выводы, тем самым повышая свой уровень мышления от низкого к более высокому.

3. Выявить лидерские качества учеников, способных управлять процессом обучения в группах, вовлекая всех учеников в решение поставленных задач.

Таким образом, мы видим, что сотрудничество учителя и учеников на уроке должно строиться с учетом требований госстандарта и учебной программы, но первостепенное значение имеет благоприятная учебная среда, интересы ребенка, целеполагание и способы и средства достижения целей урока.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.З.К. Сабитова. Русский язык. Учебник для 7 классов общеобразовательных школ. – Алматы: «Мектеп», 2017.

2.Веккер Л.М. Психические процессы.- СПб.: издательство Ленинградского университета, 1974.- <http://www.twirpx.com/file/390986/>

3. Руководство для учителя. Третий (базовый) уровень: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.

*Г.А.Тусупова дефектолог - логопед
ҚОББ «№ 10 арнайы мектеп-интернаты» КММ, Балқаш қ.*

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіз мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Ендігі басты міндет – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтың әлеуметтік, экономикалық жағынан кемелденуі болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық өсіп өркендеуінің түпқазығы – білім мен ғылым екені даусыз. Еліміздің болашақтағы дамуы, өсіп өркендеуі, әлемдік кеңістіктегі орны білімнің бағыт-бағдарына, оның тиімділігіне байланысты болмақ. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы бүкіл елдің басты идеясына айланысуы тиіс екендігін Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаев атап көрсетті. Бұл білім саласына, соның ішінде білім саласының мамандарын дайындауға үлкен жауапкершілік жүктейтіні түсінікті.

XXI ғасыр — озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Ақпараттық технология — ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер — технологиялық құралдардың жиынтығы. Оқыту үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану білім сапасын жақсартуға көмектеседі. Сонымен бірге кейде қол жетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға, білім мен мәліметтерді әр түрлі формада ұйымдастыруға, қажетті модульге тез арада қол жеткізуге көмектесе алады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бап 7-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» міндеті қойылған. Қазіргі ғылым мен техниканың шарықтаған шағында шетел тілі сабақтарында көрнекіліктердің қай түрі болсын молынан пайдалану мүмкіндігі бар. Яғни, оқытудың мұндай жүйесінің құралы компьютер болып табылады. [1]

Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның жеке бас тұлғасын, білім алу арқылы азамат ретінде дамуын қойып отыр. Дәстүрлі оқыту оқушыларға дайын, жаңаша оқыту технологиясы процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау болып табылады. Жаңаша оқыту технологиясы — белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұнын жүзеге асыру тәсілі. Оқытуды жаңаша ұйымдастыруда мына міндеттерді қамтуы тиіс:

- оқушыларды оқу үрдісін басқаруға қатыстыру;
- ұжымдық іс-әрекетті ортақ қарым-қатынас құралы ету;
- деңгейіне қарап саралап, ерекшелігіне қарап даралап оқыту.

Міне, осы міндеттерді қамтитын «дамыта оқыту» жүйесі даму заңдылықтарын ескере отырып, теориялық ойлауға бағытталған іс-әрекет арқылы баланың жақын даму аймағында оқытады. Нақ осы мәселелерді жүзеге асыруға бағытталған оқыту технологияларының көпшілігі ұжымдық ой қызметі негізінде баланы өз іс-әрекетінің субъектісі етуге ұмтылады, мақсатты оқу іс-әрекеті барысында нақты оқу міндеттерін шеше отырып, даму педагогикалық ықпалдың алдын алатын іс-әрекеттік оқыту тәсілі арқылы балада ақпараттық және жалпы біліммен қатар, амалдар мен құндылықтар жиынтығын, біліктілігін қалыптастырады. Жаңаша

оқыту технологиялардың бірі — «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясы — технологиялардың ішіндегі шоқтығы биік, ерекшелігі мол, құнды технология. [2]

Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау сабақтарында мына мәселелерге назар аударылады:

- Сабақты белсенді өткізіп, әр баладан еркін жауап алуға жағдай жасау.
- Сенімділікке тәрбиелеу үшін баланың жауабын санмен бағаламау.
- Қиялын дамыту үшін «менің ойымша» деген жауапқа дағдыландыру.
- Әр түрлі жауапқа бірдей қарау, жақсысын мадақтап, нашарын сынамау.
- Тіл байлығын дамыту үшін, қалайда жауапты соңына дейін тыңдау.
- Жауап беруге тілек білдірмеген баланы өз еркінсіз, қинап сұрамау.
- Баланың дүниетанымының кеңіп, рухани өсуіне жағдай жасау.
- Жеке тұлға ретінде «мен» деген рөлін көтеру, өз пікірін қалыптастыру.

Негізгі үш сатының маңыздылығы. Бұл жаңаша оқыту технологиясында барлық стратегиялар үш саты бойынша қолданылады.

I-саты — баланың қызығушылығын ояту — ой шақыру, бұл әрбір сабақта қажет. Сатының мүмкіндіктері: қаралып отырған тақырып немесе проблема бойынша оқушының бар білім қорын қорыту, өзектендіру, оқып отырған тақырыпқа тұрақты қызығушылық тудыра отырып, оқушының оқу іс-әрекетін мотивациялау, сабақ үстінде оқушының белсенділігін ояту.

II-саты — мағынаны ажырата білу. Бұл жердегі міндеттер мүлде бөлек. Саты оқушыға жаңа ақпарат алуға, оны ой елегінен өткізуге, өзінде бар білімдерін біріктіруге мүмкіндік береді, мәтінді жан-жақты және әр тұрғыдан талдау жұмысы жүреді.

III-саты — ой толғаныс-рефлексия. Мұнда, негізінен, алынған ақпаратты қорыту, жалпы ой елегінен өткізу; оқушыға жаңа ақпарат, жаңа білім беру, оқып отырған материалға әрбір оқушының өзіндік қатынасын қалыптастыру т.б. мән беріледі.

Әр жаңа технология, жобалар білім саласындағы жаңалықтардың басты мақсат, міндеттері бір-біріне жуық, мәндес болып келетіні бізге мәлім. Білім беру жүйесі тиімділігінің басты көрсеткіштерінің бірі — білім сапасы.

Бүгінгі заманда жаңа компьютерлік технологияларды енгізумен бірге «технология» деген ұғым жиі кездеседі. XX ғасырдың 60 жылдарындағы АҚШ пен Англияда пайда болып, содан бұл термин өмір қажеттілігіне байланысты дүниежүзіне таралып кетті. Педагогикада бұл ұғым оқушылардың аз ғана күш жұмсап, ең жақсы жоғарғы нәтижеге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған. [3]

Мектепте компьютермен жұмыс істеу өте пайдалы. Өйткені нашар оқитын оқушының өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, себебі балаға компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Заман талабына сай техникалық құралдарды ағылшын тілі сабақтарында қолдану — мұғалім жетістігіне апаратын тиімді жол.

Компьютер арқылы оқыту мынадай міндеттерді қамтиды:

- оқушылардың компьютерлік сауаттылығын ашу;
- оқыту-тәрбиелеу үрдісіндегі ақпараттық алмасу сипатын айқындау;
- дайын бағадарламаларды қолдана білу шеберлігін арттыру;
- ойлау қабілетін дамыту;

Осыған орай, оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерінің ең күрделі түрі — «Мультимедиялық кабинетте компьютер және интерактивті тақта арқылы ағылшын тілінде сабақтар өткізу». Бұл оқушылардың пәнге деген танымдық қызығуын арттырады, тиянақты білім алуына жағдай туғызады. Сабақ үстінде өз бетінше берілген тапсырмаларды орындау барысында оқушының оған қызығуы арта түседі. Сабақ барысында компьютерді қолданудың жақсы жақтары: түрлі-түсті иллюстрациялар, анимациялар есте сақтау процесі үшін тиімді.

Өз жұмысында компьютерді қолданған мұғалім өзінің өткізетін сабағының сапасын арттырып, оқушылардың танымдылық қызметін ұйымдастыруды белсенді түрде жүргізеді. Бұл жағдайда ағылшын тілі пәні мұғалімінің міндеті оқушыларға әр түрлі жаттығуларды

орындауда компьютер көмегі мен мүмкіндігін көрсету өз бетімен компьютерді қолдануды үйрету болып табылады.

Компьютерлік ойындар жаттықтыру, оқыту және дамыту сипаттарын ескере отырып жасалынса, олардың әрбір оқушының білім сапасын арттыруға тигізер пайдасы зор. Сабақ арасында ойын элементтерін тиімді пайдалану олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра түседі, әрі баланың бойындағы қабілеттерді, ойлау мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді, мұғалім мен оқушының арасындағы психологиялық кедергіні бұзып, теңдік сезіледі. Ұялшақ, жасқаншақ оқушылар ойын барысында белсенді серік болуға мүмкіндік алады. Ағылшын тілі сабағында ойын формаларын енгізу барысында интерактивті тақтаны да қолданудың маңызы өте зор.

Ақпараттық коммуникациялық технологиялардың бірі — Интернет. Интернет оқу үрдісін жеңілдетіп, сабақты қызықты, әрі тиімді ұйымдастыруға, оқу-білім сапасын көтеру үшін көптеген мүмкіндіктер береді:

- сұраныс бойынша ақпарат алу;
- Интернет тараптарында берілген пән бойынша тапсырмалар мен жаттығулар орындау;
- пән бойынша әр деңгейде тест жұмыстарын ұйымдастыру;
- сабақ тақырыбына байланысты ақпарат көздерін табу;
- тақырыптық жобалар дайындау;
- шетел авторларының шығармаларымен танысу;
- электронды сөздіктерді қолдану;
- электронды пошта арқылы шетелдіктермен хат алмасу;
- аудио, бейнематериалдар қолдану.

Интернет мүмкіндіктерін жоба жасауға қолданған да қызықты. Мысалы, мұғалім қазіргі кезде мазалап жүрген мәселелерді Интернеттен тауып алып, оқушыларға ұсынып, тапсырма береді. Берілген мәселе бойынша оқушылар ақпарат жинап өз жобасын құрады, ол жобаға енгізген материал бойынша өз ойын, ұсынысын беріп, ақпараттармен келісіп немесе келіспей талқылай алады. Әр мәселе бойынша материалдар ұсынуға болады. Интернеттегі аудио-, видеобағдарламаларды оқушыларға сабақта тыңдатуға, талқылауға болады (мысалы, президенттік сайлау, әлемде болып жатқан оқиғалар, білім беру жүйесіндегі жаңалықтар т.б.). Бұндай жұмыс түрлері оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады. [4]

Сабақтың тартымды өтуі, ұтымды тәсілдерді дұрыс қолдана білу бүгінгі мұғалімнен ізденісті талап етеді. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттар ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту мектептің басты міндеті болып тұр. Жаңа технология түрлерін сабақ үрдісінде пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Заманмен бірге өзгеріп отырсақ біздің еліміз одан сайын гүлденіп, дамыған елдермен тереземіз тең болады деп ойлаймын!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ишанғалиева А.М. Құзыреттілік — білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. — № 2. — 34-б.
2. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар — талапшаң мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. — 2011. — № 4. — 25-б.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту — Қазақстан дамуының басты бағыты» атты халыққа жолдауы // Егемен Қазақстан., 2012.
4. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. — Алматы, 2004.

*Д.К.Тусыпбаева қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№101 мектеп-лицейі, Қарағанды қ.*

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ОТБАСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Бүгін жаһандық өзгерістер заманында отбасы құндылықтарын сақтап қалу, отбасы ұғымының қоғамдық санамен сабақтасқан ішкі үйлесімін қалыптастыру, бала тәрбиесіне асқан жауапкершілікпен қарау - аса қажет қадамдардың бірі де бірегейі. Әрбір жеке адам өмірінің маңызды бастауы, рухани өзегі – отбасы. Халықаралық зерттеулер балаларға рухани құндылықтарды үйрету отбасы, мектеп, қоғамның ынтымақтасуы арқылы кешенді түрде жүргізілетінін нақтылайды. Себебі, отбасы, мектеп, қоғам – құндылықтарды қалыптастырушы тараптар болып саналады [1]. Тәртіптің ең тамаша мектебі – отбасы. Халқымызда «Ата көрген оқ жонар, Шеше тон пішер», «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі», «Әкеге қарап ұл өсер, Шешеге қарап қыз өсер», «Баланы ұл қылып тәрбиелесең, ұл болады, Құл қылып тәрбиелесең, құл болады» деген өмірден түйген даналық өлшемдері, тәжірибемен келген ордалы ой тұжырымдары отбасынан басталатын тәлім мен тәрбиенің ақиқаттығын дәлелдейді.

«Әке – асқар тау, ана – мөлдір бұлақ, бала – жағасындағы құрақ», осы ұштаған арқылы отбасы құндылығы қалыптасады. Осы орайда Дала қоңырауы атанған ұлтымыздың ұлы ұстазы Ыбырай Алтынсарин еңбектері – отбасындағы құндылықтарды қалап, жанұядағы тәлім-тәрбиенің, ата-әже өсиетін, ата-ананың даналық ойларын дәріптейтін халқымыздың жауһар туындылары. «Адамгершілікке тәрбиелеу құралы – еңбек пен ата-ана үлгісі» дейді ұлы ағартушы. Ыбырай Алтынсарин шығармаларында отбасындағы тәлім-тәрбие, үлгі-өнеге, ата-ананың бала тәрбиесіндегі ақыл-кеңестері кеңінен насихатталады.

Отбасындағы тәрбие мәселесі бүгінгі өмірде де өз маңызын жойған жоқ, тіпті күн тәртібіндегі өзекті мәселе екенін де білеміз. Ана мейіріне қанып, әке өсиетін тындап өскен бала ғана түбінде жылы жүректі азамат болары сөзсіз. Олай болса, Ыбырай әңгімелерінде жасынан ата, әке, әже, ана тәрбиесін көрген бала үлкен азамат болғанда, өз мәнінде өмір сүруге бейім болады деген нақты тұжырымдар беріледі. Мысалы, «Әке мен бала» әңгімесінде әке тәрбиесінің бала үшін әрқашан маңызды және баланың болашағына негізгі бағдар болатынын аңғарамыз. Алғашында үлкеннің тілін алмаған бала әкесінің көрген әрекеті, тәлімі арқылы өзінің қате істегенін ұғынады. Бір рет «қажеті жоқ, ескі» тағаны алуға ерінген бала оның ақшасына алынған шиеге он рет еңкейіп, «көп жұмысқа» тап болады. Осындай тапқырлығы арқылы әкесі ұлына «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боласың. Азға қанағат етпесең, көптен құр қаласың» деген ойды құр сөзбен айтып қана қоймай, шиеге сан рет еңкейтіп, іс жүзінде ұғындырады.

«Бақша ағаштары» шығармасында Ы.Алтынсарин тәрбиенің не екенін қарапайым ағаштармен салыстыру арқылы шебер сипаттайды. Әңгіменің ата-аналар үшін де, оқушылар үшін де тәрбиелік маңызы зор. Балаға жас күнінен дұрыс тәрбие беру оның болашақ өмірі үшін өте қажет. Есейіп кеткен соң оның қисығын түзеу қиынға соғады. «...әрбір іс, -деп жазады ол, -бастан түзу бола келмесе, түбінде түзелуі қиын болады...» [2]. Бұл әңгіме қазір де бала тәрбиелеуде басшылыққа алатын басты ұстаным болу керек. Қарапайым ғана әке мен баланың диалогына құрылған бұл шығармада отбасындағы әкенің, әке тәрбиесінің маңызын терең ашады.

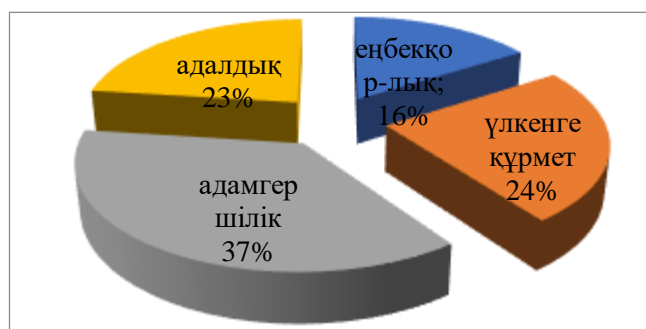
Отбасындағы құндылықтардың, жанұя руханиятында адами құндылықтарды тәрбиелеуде ананың орны ерекше. Ана – отбасының ұйытқысы, бала тәрбиесіндегі ерекше тұлға. Өмірге келген ұрпақ ананың негізінде қалыптасады. Ы.Алтынсарин отбасындағы ананың орнын «Ананың сүюі» деген өлеңінде шебер суреттеген. Ананың балаға деген шексіз махаббатын, ынтызарлығын, қуаныш пен қайғыға күйіп, түн ұйқысын төрт бөлегініні сипаттайды. «Бір уыс мақта», «Шеше мен бала» әңгімелерінде Ыбырай Алтынсарин қыз бала тәрбиесінде ананың орны айрықша екендігін көрсетеді. «Бір уыс мақта» шығармасында анасы қызына әр нәрсенің бұл дүниеде қажеті барын айтып, ысырапшыл болмай, кез келген нәрсені ұқсата білуді үйретсе, «Шеше мен бала» әңгімесінде рақымшыл болуды, көмек беріп,

жақсылық жасап жүруді дәріптейді. Ананы қандай түрде бағалап, қалай сүюдің айқын үлгісін жазушы «Аурудан аяған күштірек» деген әңгімесінде айқын көрсеткен. Бұл әңгімеде аяғы сынған Сейіт деген бала жанына аяғының ауруы қанша батса да, анасын ренжітпеу үшін, жүрегін жараламау үшін қабақ шытпағандығы айтылады. [3]

Ыбырай Алтынсарин туындыларын өз тәжірибемде кеңінен қолданамын. Сынып сағаттарында, ата-аналар жиналысында Ыбырайдың ғибратты әңгімелерін талдап, оқушылардың бойына ата-анаға – үлкенге деген құрмет сезімдерін ұялатсақ, ата-аналарға баланы дұрыс тәрбиелеу, «қисық жерін жөндеп, бағып-қағудың» маңыздылығын түсіндіруде Ы.Алтынсарин шығармалары – таптырмас дидактикалық құрал. «Оқуға құштар мектеп», «Бір отбасы – бір кітап» бағдарламалары аясында оқушыларға оқу мәтіні ретінде Ыбырай әңгімелерін ұсындым. Балалар ата-аналарымен шығармаларды оқып, түсінгендерін, автордың айтпақ ойын бірге талдап, кейін әңгіме мазмұны бойынша өз көзқарастарын, пайымдауларын сыныптастар арасында, ал ата-аналар жиналыс барысында ортаға салып отырды. Осы шараға сыныптың оқушылары белсене қатысып, әркім өз бойына қандай игі қасиеттерді, рухани құндылықтарды жинағандары бойынша сараптама жүргізді.

Мектеп – ата-ана – оқушы жұмысында Ыбырай әңгімелерін таңдау себебім – кейіпкерлерінің қарапайым отбасы мүшелерінің болуы. Олар оқырман қауымға түсінікті қарапайым ғана ата, әке, бала, немере түрінде кездесе береді. Жоғарыда мысалға алынған әңгімелердің бірнешеуінен осы кейіпкерлерді көреміз. Ата, әке, ана бейнесі - ақылға шақырушы, көпті көрген өмір тағылымын салмақтап жеткізе білетін кейіпкерлер. Әңгіме кейіпкерлерін бұлай берудің Ыбырай шығармаларындағы қарапайым баяндай отырып, салмақты ой тастауына әсері мол. Ал қарапайым халық өкілін өз шығармаларының кейіпкері ете отырып, халқымыздың қанына сіңген үлкенді сыйлау, өнеге тұту қасиеттерін дәріптей келе, отбасылық татулық, жарасымдылықты жоғары қойғанын байқауға болады.

Кемеңгер ағартушы Ыбырай Алтынсарин шығармаларының ата-ананы үлгі тұту, үлкенді сыйлау, адамгершілік, еңбексүйгіштік қасиеттерді қадір тұту т.б. - отбасы құндылықтарын тәрбиелеуде маңызы зор. Балалар – ата-аналар қолына берілген аяулы аманат. Осы аманатты орындауда Ыбырай атамның шығармалары – тәлім мен тәрбиенің тұсбағдары, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін рухани қазына.

Кемеңгер ағартушы Ыбырай Алтынсарин шығармаларының ата-ананы үлгі тұту, үлкенді сыйлау, адамгершілік, еңбексүйгіштік қасиеттерді қадір тұту т.б. - отбасы құндылықтарын тәрбиелеуде маңызы зор. Балалар – ата-аналар қолына берілген аяулы аманат. Осы аманатты орындауда Ыбырай атамның шығармалары – тәлім мен тәрбиенің тұсбағдары, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін рухани қазына.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Білім алушылардың бойында отбасылық құндылықтарды қалыптастыру. Әдістемелік ұсынымдар. Нұр-Сұлтан, 2020.
2. Қазақ әдебиеті: Алматы: Ғылым, 1979.-110-129 бет.
3. Ы. Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар. «Ғылым». Алматы, 1955.
4. Ыбырай Алтынсариннің ғибратты әңгімелері әдебиет порталы
<https://adebiportal.kz/kz/news/view/20824>

*Челнокова Т.А., Тымкив Е. И. учителя математики и информатики
 КГУ «Школа-лицей №14» отдела образования Абайского района
 управления образования Карагандинской области*

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ПРОГРАММЫ «GEOGEBRA»

Мы живем в необыкновенное время – время информационного потока. От того, как мы научим наших детей жить в быстро меняющемся мире, зависит и наше будущее.

Одной из задач преподавания математики в современной школе является создание нового опыта, связанного с повышением качества обучения школьников. Компьютерные технологии завоевывают все больше доверия и симпатии школьников и учителей математики.

Повышение качества обучения может быть за счет использования интерактивных средств обучения. Одним из таких средств является компьютерное приложение GEOGEBRA, о применении которого я хотела бы рассказать.

Это бесплатная, кроссплатформенная динамическая математическая программа для всех уровней образования, включающая в себя геометрию, алгебру, таблицы, графы, статистику и арифметику в одном удобном для использования пакете. Кроме того, у программы богатые возможности работы с функциями за счёт команд встроенного языка [1].

GeoGebra (Геогейбра) — это динамическая математическая программа, которая объединяет геометрию, алгебру и исчисления. Она разработана для изучения и преподавания математики в школах Маркусом Гогенвартером (Markus Hohenwarter) и международным сообществом программистов [2].

Интерфейс программы напоминает графический редактор. Рассмотрим его основные элементы.

1. Кнопка меню (три горизонтальные линии). Используйте для изменения настроек;
2. Панель инструментов. Для создания фигур и графиков;
3. Стрелки отменяющие действия;
4. Рабочая область. Все действия происходят в ней. При помощи колеса мыши редактируете масштаб.

Чтобы настроить приложение для работы, сделайте следующее. Нажимаем кнопку настроек (три горизонтальные линии)-«Apps». Выбираем необходимое: калькулятор, геометрия, 3D [3].

Рабочая область программы GeoGebra (Геогейбра) напоминает классную доску, на которой можно рисовать графики, создавать геометрические фигуры и т.п. В окне программы будет наглядно отображены производимые изменения: если вы измените уравнение, кривая перестроится, изменится масштаб или ее положение в пространстве, уравнение, написанное рядом с кривой, автоматически будет скорректировано, согласно новым значениям.

Программу GeoGebra широко используют в мире миллионы пользователей для обучения алгебре и геометрии. Процесс обучения нагляден благодаря визуальной форме использования приложения.

В программе GeoGebra можно будет создавать различные 2D и 3D фигуры, интерактивные ролики, которые затем можно будет размещать в интернете.

При работе с этой программой в результате компьютерного моделирования многие математические понятия и теоремы становятся для учащихся «видимыми» и «осознаваемыми».

Приведем некоторые примеры использования программы на уроках математики.

Так, при изучении темы «Описанная около треугольника окружность» на этапе закрепления рассматриваем с детьми случаи расположения центра описанной окружности возле различных видов треугольников, делаем выводы: центр описанной около остроугольного треугольника окружности лежит внутри треугольника, центром описанной около прямоугольного треугольника окружности является середина гипотенузы, центр описанной около тупоугольного треугольника окружности лежит вне треугольника. Рисунки динамичны. Легко изменяются. Понятны.

Интересен момент создания шагов построения, которые прокручиваю необходимое количество раз с помощью встроенной анимации.

При изучении темы «Площади поверхности» ребята имеют возможность рассмотреть фигуры с различных ракурсов, что даёт пространственное представление и улучшает понимание темы.

Программа имеет необыкновенные возможности, которые очень помогают при изучении всех видов графиков, исследовании функций. Например, при изучении темы «Функция $y = x^2$ » вначале мы с ребятами строим график данной функции на обыкновенной доске, рассматриваем её свойства. Потом я показываю способы построения в программе с помощью строки ввода. [4]

Всегда вызывает затруднение поведение графиков при изменении коэффициентов.

Поэтому работу провожу следующим образом: при исследовании функции $y = ax^2$ ввожу ползунок, отвечающий за поведение a , и указываю границы. Смотрим с детьми, как ведет себя график $y = ax^2$ при, $a > 0$, $a < 0$ делаем выводы.

На следующих уроках уже рассматриваем поведение графиков $y = ax^2 + bx + c$, когда параметрами служат коэффициенты b , c . Такие упражнения очень оживляют уроки, делают наглядным представление функций, способствуют лучшему запоминанию.

Особую ценность, на мой взгляд, имеет приложение при подготовке к экзаменам, в частности, задачи с сечениями, все виды сложных построений, работа с объёмными фигурами, разложение многочленов на множители, решение сложных уравнений, систем уравнений и неравенств и т.д. [5]

Таким образом, можно сделать следующие выводы.

GeoGebra с широким функционалом предназначена для обучения алгебре и геометрии.

Официальный сайт находится по адресу: <http://www.geogebra.org>.

Будет предложено два варианта:

1. Graphing Calculator. Используйте ее для решения уравнений, нахождения специальных функций, есть возможность поделиться результатами с другими людьми;
2. Geometry. Для создания геометрических фигур, рисования.

Если не удалось установить ее на ПК, или не хотите загружать дополнительный софт?

Используйте онлайн (online) версию, расположенную по адресу:

<https://www.geogebra.org/classic>. Единственное условие необходимое для работы — наличие интернет. Мне кажется она удобнее. Если остались вопросы, инструкция по работе с GeoGebra поможет разобраться детальнее.

Подводя итоги, хочу сказать, что использование программы GeoGebra на уроках позволяет повысить качество обучения, решая при этом задачи по активизации работы учащихся на уроках математики, развитию интереса к предмету, оптимизации учебного процесса, осуществлению индивидуальной и дифференцированной работы, снижению эмоциональной нагрузки на уроке, расширению кругозора учащихся, повышению качества подготовки выпускников.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/GeoGebra>
2. <http://www.uchportal.ru/programma-trenazhyor-po-matematike-obyknovennye-drobi>
3. <http://my-soft-blog.net/397-geogebra.html>
4. Геометрия 8кл
5. Геометрия 10-11 кл (Л.С. Атанасян, Москва 2013г. Просвещение)

*Урикбаева Қ. Қ. қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі
«№1 ҚББМО» КММ, Абай қ.*

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ӘДІС- ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ МҰҒАЛІМНІҢ ШЕБЕРЛІГІНДЕ

Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру-бүгінгі күннің басты талабы. Сол себепті мұғалімнің алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік тұр. Әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім болу керек. Жаңа, тез өзгермелі, білімді де білікті, тың серпіліске, өзгеруге дайын жаңа талап межесінен көріне алатын шығармашыл да кәсіби шебер мұғалімдерді қажет етіп отырғанына көзіміз жетті. Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы мұғалімнің қабілетіне, оның құзыттеттілігіне байланысты екенін терең түсіндік. Мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай –ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Жаңа заман мұғалімнен күнделікті оқушылармен қарым-қатынас барысында әрбір жағдаят үстінде ерекше білім деңгейін көрсетуде және шығармашыл шешім қабылдай алуын талап етіп отыр. Оны қанағаттандыру үшін қазіргі заманның мұғалімі жаңашыл, икемді, өзгерісті тез қабылдай алатын, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек.

Білім берудегі жаңғырту мен инновациялық үрдістердің жалғасуына ықпал етудің маңызды факторлардың бірі мұғалімнің кәсіби шеберлігі. Солай бола тұра «кәсіби шебер» түсінігіне пәндік, дидактикалық, әдістемелік, психология-педагогикалық білім мен дағды ғана емес, педагогтің жеке тұлғалық потенциалы, кәсіби құндылықтары да жатады. Білім мазмұнын жаңарту тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. «Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек» - деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді. Қазіргі таңда пәнді жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып дарындылығын дамытудағы іздену-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабы. Сондықтан әр сабаққа әр түрлі тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушылардың білім сапасын арттыру ең басты мәселе.

Осыған орай оқу бағдарламасына сай 5-сыныптағы «Отбасындағы дәстүр мен мерекелер» бөлімі бойынша «Демалыс күні» тақырыбындағы сабақ үлгісі ұсынылады. Сабақтың мақсаттары:

- Тірек сөздерді дұрыс қолданып иллюстрацияларды сипаттау (А6);
- Ауызша мәтіндер құрауда қазақ тіліндегі төл дыбыстардың төл дыбысталуын, үндестік заңын ескеріп айту(А3);

Егер осы мақсаттарға қол жеткізе алсақ, оқушыларымыздың барлығы берілген мәтінді түсініп, негізгі ақпаратты таба алады; ал көпшілігі қазақ тіліндегі төл дыбыстарды, үндестік заңын ескеріп, тірек сөздерді пайдалана отырып, иллюстрацияларды сипаттай алады; тек кейбіреулері ғана негізгі ақпараттарды қолданып, үндестік заңын қолдана отырып, мәтін құрастыра алады деп ойлаймыз. Ал, сабақта күтілетін нәтиже, яғни бағалау критерийлері:

- Мәтіннен негізгі ойды тірек сөздер арқылы анықтай алады;
- Тірек сөздерді қолданып иллюстрацияларды сипаттай алады;
- Тірек сөздерді, иллюстрацияларды, негізгі оймен байланыстыра отырып, мәтінді мазмұндай алады;
- Мәтіндегі адамдардың әс-ірекетіне өзіндік бағалау жүргізіп, өмірмен байланыстыра алады;
- Қазақ тіліндегі төл дыбыстарды дұрыс дыбыстап, үндестік заңын дұрыс қолдана

алады - деген критерийлерді басшылыққа алынды.

Енді аталған сабақ мақсаты мен критерийлерді жүзеге асыру барысында, білім алуды жандандыратын аспектілердің бірі оқушыларды ынталандыру, оқушылар оқу қажет болғаннан емес, өз еркімен қол жеткізу үшін оқуға ынталанып, өздігінен уәжделуін тиіс деген идеяны негізге ала отырып осы сабақ тақырыбына байланысты- қандай сұраққа жауап алғылары келетіні анықтап алынды, сонда тақырыпқа байланысты мынадай сұрақтар туындады

1. Демалыс деген не?
2. Бізге демалыс қажет пе?
3. Демалысты қалай өткіземіз?
4. Демалысты қалай пайдалы өткізуге болады?

Оқушыларды 3 топқа бөліп, өздерін нақты қызықтыратын сұрақты «Миға шабуыл», «Дискусиялық карта» әдістерін қолдана отырып, жылдам қарқынмен жауап алуларына мүмкіндік берілді.

Енді оқушылардың жауап таба алмаған «Демалысты қалай пайдалы өткізуге болады?»- деген сұрақ сабақтың алдыңғы білімімен жаңа білімді байланыстырады. Сұраққа жауап іздеу барысында сабақ мақсатына негізделіп, белсенді қазақ тіліндегі төл дыбыстарды дұрыс дыбыстауын көздеп, оқушыларға мәтінмен танысуды интерактивті тақтадан көре отырып, аудиожазба арқылы тыңдаттылады. Мәтінді тыңдау арқылы бірден түсіну - ол функционалды сауаттылыққа, фундаменталдық білімге жатады, сондықтан тыңдап түсіну дағдысына баршалықты назарымызды саламыз. Осы дағдыларды жаттықтыру үшін мәтінді тағы бір рет оқушылар үндестік заңын сақтап кезекпен оқып шығады. Мәтіннің мазмұнымен танысар алдында сөздікпен жұмыс жасалады.

Мәтіндегі ақпаратты анықтау, тірек сөздерді дұрыс қолданып, иллюстрацияларды сипаттау мақсаттарын жүзеге асыру барысында оқушы әрекеті белсенді оқуға бағытталады. Мәтін ішінен топтарға жекелеген тапсырмалар беріледі. Бұл жұмыс түрі мәтіннің негізгі ойын түсінуге шоғырланған дайындық жұмысы. Әр топқа бір суретті немесе сөз тіркесін мәтін ішіндегі бар сөздермен сипатта немесе мәтіндегі сөз тіркестерімен бер, - деп тапсырмаға уақытты шектеп бергендіктен, қызығушылық та, бәсекелестік те арта түседі.

ТКО (тыңдау- көру- орындау) тәсілін қолдану барысында оқушылар тағы да мәтінге үніледі, нақты суреттер мен тірек сөздерді қолдана отырып, әңгімелейді. Айтылым дағдысына байланысты Байгейт былай дейді: «Жаттығуды қайталайтын оқушы барынша сауатты сөйлеп, сөздік қорын анағұрлым тез толтыра береді. Сондықтан тапсырманы таңдау- оқушының сөйлеуіне әсер етеді, ал тапсырманы қайта орындау- жылдамдықты арттырып, сауатты, анық сөйлеуге көмектеседі» Осы Байгейттің теориясын дәлелдейтін, сабақтың мақсатына қол жеткізуге негіз бола алатын «Хикая картасы» әдісі. Ал енді оқушылардың білімін саралап оқытуға «Сұраққа жауап бер» әдісі лайық деп алынды. Жаңартылған оқу бағдарламасы ең алдымен оқушы қажеттіліктерін ескеруге аса үлкен мән береді. Оқушы қажеттілігін ескеру өз кезегінде олардың білім, білік, дағдыларын саралаудан келіп туындайды.

Мысалы «Хикая картасын» толтыру үшін, оқушылар берілген суреттерді мәтін мазмұнына сай ретімен орналастыра отырып, берілген тірек сөздерді пайдалана отырып, суреттерді сипаттайды. Ретімен сипаттай отырып, мәтін мазмұнын, негізгі ойды баяндайды. Бұл да топпен орындалатын жұмыс түрі.

Саралауға байланысты «Сұраққа жауап бер» әдісі 5 бағаннан тұрады. Әр бағанда оңайдан қиынға күрделеніп берілетін сұрақтар. «Сұраққа жауап бер» әдісі әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес, білімдерін әрі қарай арттыруға, сын тұрғысынан ойлау дағдысын, шығармашылығын дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылардың өздерінің жағдайы келгенінше қай деңгейге дейін орындай алса, солай сұрақ кестесін толтырады. I деңгейдегі тапсырма репродуктивті болса, II деңгейдегі оқушы мәтіннің мазмұнына талдау жасап, мәтіндегі кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға береді, ал III деңгейлік тапсырма осы кестені толтыру нәтижесінде қорытынды жасап, өмірбен байланыстырып, «Мен қалай демалыс күнімді пайдалы өткізгім келеді?» деген сұраққа жауап береді. Демек сабақ мақсаты толық

камтамасыз етілді. Бұл әдістің маңыздылығы: оқушының өзіне таңдауға мүмкіндік берілгеннен, өз күшіне, қабілетіне сенімділік тудырады. Сонымен қатар саралау үшін оқушыларға дескрипторлар беріледі. Сабақты қорытындылау мақсатында «Өздерін- өзі бағалау немесе «Жетістік сатысы» деп аталатын кесте таратылады. Бұл әдісті қолдану мақсаты: оқушыны өзінің білім деңгейін, жетістігін көріп қана қоймай, оны әрі қарай ынталандыратыны сөзсіз, сонымен қатар мұғалімге де бақылауға ыңғайлы.

Жаңартылған бағдарлама бойынша 5-сыныптарда жұмыс жасау үлкен тәжірибе беруде. Мақсатқа жету барысында белсенді әдіс- тәсілді көбінің ішінен таңдап алып, оны әр деңгейлі сынып оқушыларына бейімдеу білім мен шығармашылықты, шеберлікті талап етіп қоймай, көп уақыт алады. Сондықтан тәжірибемен бөлісу- бірге қиындықтан шығудың жолын табу және де өз қызметімізге деген қызығушылықты арттырады деп түсінемін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 20121. Flavell, J.H., (1976). Проблемаларды шешудің метакогнитивтік аспектілері.
2. Оқушылардың танымдық қызығушылығының теориясы.[Онлайн <http://kitaphana.idhost.kz/en/articles/abstracts-in-kazakh/236-pedagogika>]
3. Кертаева М.Г. (2011). Педагогикалық дентология негіздері.Оқушылардың танымдық қызығушылығының теориясы.
4. Білім шапағаты (2009). <http://www.bsh.kz/news/1385279552.html>

Устинова В. О.

*Бакалавр иностранных языков, Магистр экономики
КГУ «Лицей №2»
г. Караганда*

КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ, И КАК ЕГО РАЗВИТЬ

На сегодняшний день, в эпоху усовершенствования школы, обновления системы образования, увеличивается необходимость в преподавателях нового вида, обладающими превосходными качествами, которыми была наделена личность педагога-передовика И. Алтынсарина, требуется необходимость его идей в практической деятельности педагогов.

Одной из задач нынешнего образования является удовлетворение важных потребностей индивида, социума и страны, которые отображаются в необходимости развития многогранной личности, имеющей способность к саморазвитию и самосовершенствованию.

Актуальность данной работы заключается в определении важности развития критического мышления у учеников.

Что означает критическое мышление?

Существует множество понятий критического мышления, а именно:

-система умозаключений, которая применяется для исследования предметов и происшествий с созданием доказанных результатов и дает возможность делать обоснованные выводы, интерпретации, к тому же, правильно использовать выведенные результаты;

-рациональное непроизвольное мышление, устремленное на принятие решения чему верить и что осуществлять;

-логически установленный этап активного и грамотного анализа, понятий, использования, объединения вещей и суждений и анализа информации, приобретённой иначе вызванной исследованием, познанием, раздумыванием иначе общением, как путеводитель для внушения и операции.

Все эти определения звучат как будто критическое мышление- это что-то сложное, но в действительности здесь все просто. На самом деле критическое мышление означает

целеустремленное и регламентированное переосмысливание информации, которая способствует находить эффективные решения и, в общем, более точно осознавать окружающий мир. К тому же, критическому мышлению можно дать определение, противоположное обыденному мышлению. Таким образом, в основном мышление происходит у нас на автомате (что естественно, т.к. мозг предрасположен к экономии сил и минимизированию внутренних процессов, а шаблон, в котором мы тщательно перерабатывали бы каждую деталь наподобие дыхания, иначе- каждодневного ухода за полостью рта, однозначно не помогает эффективному выживанию), а размышляя критически, мы целеустремленно применяем средства, сказанные ранее (синтез, анализ, сравнение, абстрагирование, обобщение) необходимо, чтобы извлекать более конкретные результаты. А зачем они нам необходимы?

Почему необходимо уметь мыслить критически?

Как было сказано ранее, большая часть мыслительных процессов проходит бессознательно. В общем, это очень выгодно. Трудность возникает в тот момент, когда мы начинаем доверять этим произвольностям, руководить главными для нас результатами. Если мы умеем критически мыслить, то мы не станем объектом для манипуляций. Если посмотреть на исторические примеры (сжигание колдуний), то в каждом из них выявляется нехватка критического мышления в окружении горожан.

Какой же навык может принести это умение в обыденную жизнь?

-Интеллектуальное и эмоциональное развитие. Например, вам будет интереснее общаться с начитанным человеком или же с тем, кто много путешествовал и многое знает. “Нужно бежать со всех ног, чтобы только оставаться на месте, а чтобы куда-то попасть, надо бежать как минимум вдвое быстрее.”[1] – данное утверждение из “Алисы в стране чудес” дословно передает смысл этого утверждения.

-Содействие в принятии решений. Используя критическое мышление, мы можем более рационально понять преимущества и недостатки потенциальных вариантов и, следовательно, находить подходящие решения, о которых мы раньше и предположить не могли.

-Способ психологического воздействия на других людей. Люди могут управлять вами, если вы будете всему верить. Чаще всего это обнаруживается в сфере маркетинга – можно просто привести пример из рекламы волшебного крема, который у женщин убирает морщины без пластики. Многие в это верят и бегут его покупать. Если мы умеем мыслить критически, то мы минимизируем наши шансы стать жертвой обманщиков и часто анализируем, оцениваем поступающую информацию.

-Большое преимущество при выборе сотрудников для работы.

Хорошие работники могут найти решения к существующим трудностям, а также предложить эффективные решения для последующих проблем.

Многие уже знакомы и часто встречают в интернете таксономию Блума. С данной пирамидой и связано критическое мышление.

Рис. 1

Рис.2

Данные градации на картинках (рис.1 и рис.2) могут различаться немного. На рисунке 1 хорошо видно, что мыслительная деятельность различается на 2 уровня 1) LOTs (в переводе с англ. языка – навыки низкого уровня мышления) и 2) HOTs (навыки высокого уровня мышления). К LOTs относятся знание и понимание, применение, к HOTs относятся: анализ, синтез, оценка. Т.е. навыки HOTs относятся к критическому мышлению. Чтобы в этом разобраться приведем несколько заданий на практическую часть, которые можно применять на уроках для развития критического мышления с использованием таксономии Блума.

1. Задавайте вопросы. Например, What country are you from? – это LOTs, Compare KZ to the USA – это HOTs.

Из навыков LOTs можно сделать Hots. Задавайте вопросы про картинку: What colour is this bird? –это LOTs. Why are birds arguing? – это HOTs.

2. Ask questions about a picture.

Рис.3

2. KWL (с английского ЗХУ – знаю, хочу узнать, узнал)

- Что вы знаете? - Что вы хотите узнать? - Что вы узнали?

Часто данный приём применяется для получения обратной связи

3. Проектная работа.

Например, создать проект: написать веб страничку о своей собственной организации, рис.4.

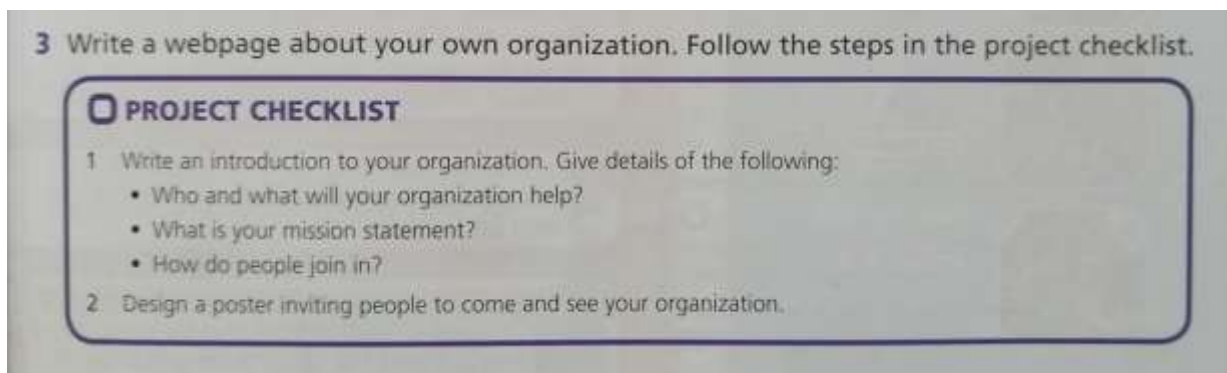

Рис.4

Развитие критического мышления, как правило, привязывают к более старшим ступеням обучения. Хотя, у младших учащихся есть все предпосылки для его развития. Наиболее эффективный способ – склонение учащихся к доказательствам, основанным на их собственном опыте. У каждого из нас, даже у ученика младших классов, есть примеры из своего жизненного опыта, которые он может продемонстрировать в качестве доказательств для развития критического мышления.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. https://www.b17.ru/article/alice_keroll/
2. Критическое мышление — Википедия (wikipedia.org)
3. Lower and Higher order thinking skills (LOTS and HOTS) | Skyteach
4. Руководство для учителя, третий базовый уровень, четвертое издание, НИШ, 2015 г.
5. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение, 2004. – 175 с.
6. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. – СПб: Издательство «Альянс «Дельта», 2003. – 284с

Файзулхакова Л.А. учитель музыки
КГУ «ОШ №48», г. Караганда

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

«Основной целью системы образования является внедрение новых методов обучения и воспитания, образовательных технологий, обеспечивающих освоение обучающимися базовых навыков и умений, повышение их мотивации к обучению и вовлеченности в образовательный процесс». [2, с.12]

Какие инновационные методы и приёмы эффективны и актуальны в преподавании музыки?

Весь спектр методов и приемов мы объединили в 4 блока:

- блок умственной ориентировки;
- блок аудиального развития;
- блок эмоционального развития;
- блок творческой направленности.

В первый блок включаем следующие задания “Интеллектуальная зарядка”:

1. Прослушивание музыкальных произведений и выделение общих и различных признаков при их сравнении между собой; выявление логики развития музыкального

произведения, наблюдение за ходом мысли композитора; исполнение произведения с изменением его настроения или характера, опираясь на освоенные музыкально-исполнительские средства.

В ходе проведения данного типа заданий учащимся предлагается не только найти сходные и отличительные признаки произведений, но и охарактеризовать их. Первоначально данные характеристики предлагаются учителем для увеличения словарного запаса учащихся. По мере вербального развития учащиеся все меньше нуждаются в помощи старших.

2. Задания на нахождение аналогий. Например: подобрать как можно больше музыкальных аналогий к изображениям различных по сложности, форме и цвету фигур – “облакам”, “теньям”, “пятнам краски”. Или прослушивание двух разнохарактерных музыкальных произведений и подбор к ним характеристик-синонимов или сравнений. Эти задания ориентируют учащихся на поиск предметов, сходных с данным по некоторым существенным признакам, т. е. построение ассоциативной связи между предметами. Сначала каждый учащийся выполняет задание самостоятельно, записывая ответы в тетрадь, затем делится своим “открытием” со всем классом. После письменного выполнения работы между детьми идет устный обмен информацией.

3. Задания на логику и вербальную активность детей. Они предполагают развитие у учащихся умения находить причинно-следственные связи, рассуждать, правильно оформлять свои мысли вслух. Задания усложняются тем, что мы просим учащихся сочинить не просто сюжет, а музыкальную сказку по типу “рассказ по цепочке”.

Метод “Цепочка” помогает логично построить изложение собственных мыслей. Для развернутого рассказа необходимо не забыть ответить на вопросы: “Где? Когда? Куда? Откуда? Почему? Зачем? И Как?”. Простой алгоритм быстро запоминается школьниками и делает их речь интереснее и ярче. Иногда достаточно более короткой цепочки: “Что? Где? Когда?”.

Ещё один вариант такого типа заданий предполагает сочинить как можно больше названий, отражающих суть музыкальных произведений (то есть превратить внепрограммную музыку в программную).

Второй блок заданий — “Аудиальный контакт”. Их цель: развитие внимания и памяти учащихся, умения прислушаться к себе, к окружающему миру, “слушать” и “слышать” музыку. Организуя на уроке прослушивание музыкальных произведений, учим школьников передавать целый комплекс чувств и эмоций, делиться своими внутренними переживаниями. На уроке обращаем внимание на оттенки своего настроения, фиксируем его в цвете.

При выполнении заданий второго блока используем метод “Словарь”, способствующий расширению активного словарного запаса школьников. Словарь представляет собой список слов-настроений, к которым ребенок может обратиться при затруднении.

Третий блок – “Эмоциональный калейдоскоп”. Задания данного блока направлены на развитие эмоционально-чувственной сферы детей: умения дифференцировать собственные эмоциональные состояния; выявлять связь с различными видами искусств; сравнивать жизненные эмоции с художественными.

В третий блок включены задания на соотношение жизненных и художественных эмоций:

Учащимся предлагается прослушать два разнохарактерных произведения, а затем соотнести их с собственным эмоциональным состоянием и выбрать произведение, наиболее подходящее своему настроению. При повторном слушании – выразить свое настроение в цвете, линии, элементах орнамента, сравнить собственные переживания с воплощением в музыке и рисунке. Таким образом, ребёнок связывает между собой художественное произведение, жизненную ситуацию и рисунок в единый эмоциональный блок. Это метод называется “Фотография”. Он позволяет в ходе восприятия музыкального произведения интуитивно отразить в рисунке созвучные музыке зрительные образы. Для того чтобы учащиеся наиболее тонко смогли прочувствовать образы музыкального произведения, мы используем метод пластического интонирования. Школьникам предлагается задание:

построить взаимосвязи между словом, жестом и чувством. Использование этого метода позволяет детям не только описать музыкальные образы, но увидеть и почувствовать, как в процессе развития музыки меняется характер пластического жеста.

Четвертый блок заданий — “Творческий марафон. Задания этого блока направлены на развитие умственной гибкости учащихся, их поисковой и вербальной активности через умение переключаться с одного вида деятельности на другой; умения мобилизовать в нужный момент свое внимание и память.

В четвёртый блок включаются задания на тембровое, ритмическое, пластическое, мелодическое и вербальное фантазирование. Развитию тембрового фантазирования детей способствуют задания, в которых необходимо:

- узнать тембр голоса или инструмента;
- создать тембровые импровизации на тему природы;
- сочинить сказку, излагая ход событий и имитируя голоса героев;
- составить музыкальную партитуру, используя тембры шумового оркестра;
- составить музыкальные партитуры различных обстоятельств жизни. Данные

задания лежат в основе метода “Из жизни в музыку”. Он предполагает включение в урок вводной беседы перед восприятием музыки, чтобы оттолкнуться от события в жизни ребенка и, таким образом, подготовить школьника к восприятию музыки на сходную тематику композитора-классика. Активизирует мышление детей, их познавательную деятельность и метод “А что же будет дальше?”. Он нацеливает внимание учителя на формирование музыкального мышления, что является неотъемлемой частью музыкальной культуры школьников. Этим методом мы пользуемся при проведении урока в 4 классе по теме: “Мусоргский. Выставка художественная и музыкальная”. С ребятами выясняем, что на выставке посетители не только рассматривают ближайшие картины, но и обращают внимание на следующие экспонаты. Посетитель ещё издали может понять основное настроение последующих картин. Мы попробуем определить первоначальное настроение темы прогулки, сравнить с “Прогулкой” перед картиной “Богатырские ворота” и предположить настроение самой пьесы. Говорить о воображаемой картине довольно сложно.

Представим возможности использования описанных выше методов в рамках данного урока.

Метод “Цепочка” поможет логично построить изложение собственных мыслей.

Самостоятельная работа в группах может помочь найти аналогии между изобразительным и музыкальным произведением искусства. Обсуждение в командах станет для ребят увлекательной формой брейн-сторминга. Работа в группах позволит каждому школьнику высказать свое мнение, а из множества суждений выбрать живописную картину, которая максимально схожа, созвучна по настроению с музыкальным произведением. Знакомство с новым эмоциональным состоянием, с которым нас знакомит музыка, всегда сопровождается затруднением в их определении и названии. Метод “Фотография” будет эффективен в данном случае потому, что рисование в ходе восприятия позволит интуитивно найти сходные, более созвучные образы. Рассказывая о них, учащиеся связывают новое состояние с уже пережитым спектром чувств, что способствует пониманию музыкальных произведений.

Построение ассоциаций между новым и уже известным невозможно представить без вопросов: “Что это мне напоминает? На что это похоже?”. Данные вопросы могут быть рассмотрены как часть метода “Из музыки в жизнь”. Важно создать на уроке такие условия, которые помогут ребятам проверить правильность своего сиюминутного и порой внезапного сравнения.

Самым простым и коварным вопросом всегда для школьников останется вопрос “Почему?”. При помощи данного вопроса можно убедить ребенка в незнании чего-либо, пристыдить, а можно подтолкнуть к размышлению, к обоснованию своего мнения, связать новые чувства со своими жизненными впечатлениями. В приведенном фрагменте урока, метод

“Почему?” призван приблизить размышления ребят к реальным биографическим событиям, которые подтвердят значимость мнения каждого в общем обсуждении.

Инновационные методы в преподавании образовательной области “Музыка” – это новые методы общения с учениками, позиция делового сотрудничества с ними и подготовка их к жизни в новых экономических условиях.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная Программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988, Нур-Султан, 2020;

2. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021-2022 учебном году», Нур-Султан, 2021;

3. С.С. Казакова творческие задания на уроке музыки. «Искусство в школе», 2006. – №2. – С. 14-17.;

4. А.К. Колеченко. «Энциклопедия педагогических технологий»: пособие для преподавателей. - СПб.: КАРО, 2002. -358с.

*Фишер Е.Б. учитель русского языка
и литературы
ОШ №24, г.Темиртау*

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ЫБРАЯ АЛТЫНСАРИНА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ И ПИСЬМА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Литературное и методическое наследие казахского педагога-просветителя Ыбрая Алтынсарина не теряет своей актуальности спустя столетия. Результаты научных исследований, рассказы и переводы этого учёного-юбиляра по-прежнему широко используются в современном преподавании. «На своих учителей я вообще смотрю как на братьев, с которыми у нас всё должно быть общее: и мысли, желания, и материальные силы,» - писал Алтынсарин. [2]

Материалы рассказов этого общественного деятеля активно применяются мной на уроках русского языка в общеобразовательной школе для развития навыков чтения и письма в рамках обновлённого содержания образования. Ниже приведены конкретные примеры их использования.

5 класс. Раздел «Мир фантазий» . Разработка заданий на основе сказки Ыбрая Алтынсарина «Золотой чуб»

Образовательный навык «Чтение» [3]

5.2.2.1 определять основную мысль на основе содержания и композиции;

Задание: прочитайте сказку Ыбрая Алтынсарина «Золотой чуб», определите её основную мысль - что хотел сказать автор, какую идею стремился донести до читателя?

5.2.3.1 понимать применение прямого и переносного значения слов, синонимов, антонимов, омонимов и многозначных слов, использованных автором в тексте для различных целей

Задание: «Бедная мать поплакала и поневоле подчинилась своей участи» [1]- подберите синоним к слову «участь», что оно означает?

«Хан приехал, не стал слушать правду, поверил клевете и велел прогнать младшую жену» / «[1]- Найдите в данном фрагменте антонимы. С какой целью Ы.Алтынсарин использует их в сказке?

Образовательный навык «Письмо» [3]

5.1 *писать эссе-повествование, эссе-рассуждение;*

Задание: прочитайте сказку Ыбрая Алтынсарина «Золотой чуб» и напишите эссе-рассуждение на тему «Всегда ли добро побеждает зло?»

5.3.7.1 *корректировать текст, исправляя орфографические ошибки с помощью словаря, редактируя предложения*

Задание: вставьте пропущенные буквы во фрагменте сказки: «Лишь только она прокр..чала эти слова, как мальч..к Зол..той Чуб, превративш..сь в камень, зам..р на мест...»[1]

5.4.4.1 *использовать знаки препинания в предложениях с прямой речью*

Задание: определите границы прямой речи в данном фрагменте сказки, выделив их знаками препинания - И Золотой Чуб говорит Угрюм-хану: — Господин, если позволите, то я возьму вашего жеребенка.

6 класс «Выдающиеся личности народа Казахстана». Разработка заданий на основе рассказа Ыбрая Алтынсарина «Жанибек-батыр»

Образовательный навык «Чтение» [3]

6.2.2.1 *определять основную мысль, выявляя структурные части и объясняя смысл построения текста;*

Задание: прочитайте рассказ Ыбрая Алтынсарина «Жанибек-батыр», определите его основную мысль - что хотел сказать автор, какую идею стремился донести до читателя?

6.2.4.1 *определять и различать типы текстов: описание, повествование, рассуждение; распознавать характерные черты, языковые и жанровые особенности текстов публицистического стиля (заметка, репортаж)*

Задание: определите тип текста, к которому принадлежит рассказ «Жанибек-батыр», аргументируйте свой выбор

Образовательный навык «Письмо» [3]

6.3.4.1 *создавать тексты- описание, повествование, рассуждение в рамках публицистического стиля (заметка, репортаж) с учетом целевой аудитории;*

Задание: если бы вы могли взять интервью у героя рассказа Ы.Алтынсарина Жанибека, что бы вы спросили? Сформулируйте и запишите вопросы, спрогнозируйте возможные ответы.

6.3.7.1 *корректировать текст, исправляя орфографические и пунктуационные ошибки с помощью словаря, редактируя текст с учетом типа*

Задание: вставьте пропущенные буквы во фрагменте рассказа: «Тыс..чу друзей не б..ри на с..вет — б..ри одного верного друга, ибо для тыс..чи и славу и д..бро д...бывает один» [1]

Приведённые выше примеры иллюстрируют возможные пути

использования произведений величайшего педагога и мыслителя Ыбрая Алтынсарина в рамках современного урока русского языка в средней школе. Этот факт в очередной раз подтверждает актуальность и нравственную ценность творческого наследия Ы.Алтынсарина в XXI веке.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Алтынсарин И. Избранные произведения. - Алма-Ата, 1957

2. <http://www.altynsarin.ru/ibrai/>

3. Типовая учебная программа по учебному предмету "Русский язык" для 5-9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию (с русским языком обучения)-Астана, 2017

РАЗВИТИЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В СИСТЕМЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Методическое осмысление практической работы с детьми по развитию их языковых компетенций, потенциала – это сфера самоосуществления педагога и целенаправленного изучения возможностей решения междисциплинарных задач.

В условиях обновления содержания образования возрастает значимость компетентности педагога, умеющего фиксировать, исследовать, обогащать все многообразие диалектических связей, присущих педагогической деятельности.

Назначение данной статьи – продемонстрировать позицию в вопросе интеграции предмета «Английский язык» с отдельными образовательными областями Госстандарта и с системой воспитательной работы, а также опыт осмысления идей интеграции, «добытый» в ходе мероприятий, проводимых в рамках реализации программы трехязычие.

Можно наблюдать совпадение заказа на реализацию интегративного подхода и потребность педагогов в концептуальном, системном, целостном решении педагогических задач на основе принципов внутреннего единства и целесообразности взаимодействия предметных областей образовательного процесса.

Синтез личностно значимых смыслов профессиональной деятельности, традиционного и инновационного опыта языкового воспитания детей – ожидаемый результат, прогнозирование и культивирование которого стало для изучения английского языка первостепенной задачей.

Знакомство широкой педагогической общественности с первичным опытом интеграции идей языкового образования в образовательную среду будет способствовать осознанию глубинного противоречия образования: между целостностью индивидуального сознания и разобщенным отражением исторического сознания и мироощущения в учебном предмете, например, как «История».

Одним из условий саморазвития и роста компетентности учителя может стать исследование многообразия интеграционных процессов.

Процесс осмысления интегративной сущности предмета «Английский язык» можно представить в виде этапов синтеза:

1 этап: урок английского языка + урок истории;

2 этап: урок английского языка + формы внеклассной работы;

3 этап: урок английского языка + формы социальной практико-ориентированной деятельности в социуме.

На данном этапе развития нашей экспериментальной деятельности мы находимся на 1 этапе и частично – на втором. Ценностные и содержательно-технологические возможности предмета «Английский язык» экстраполируются в другие учебные дисциплины, например, «История» и внеклассную работу.

Перспективы развития интеграционных процессов должны быть связаны с системой научно-методической работы, обеспечивающей переход со 2-го этапа синтеза на третий.

Структурирование методических обоснований разработок уроков и занятий по единым основаниям облегчает восприятие технологического процесса интеграции задач языкового образования с учебными дисциплинами и системой воспитательной работы.

В настоящее время обучение иностранным языкам рассматривается как одно из приоритетных направлений школьного образования. Знание иностранного языка способствует решению многих разноплановых задач: образованию новых нейронных связей в коре головного мозга; обеспечению условий для карьерного роста; новым возможностям для более

комфортного путешествия по миру; успешному «вхождению» в глобальный открытый мир и др.

Можно отметить, что английский язык в системе образования выступает в роли не просто предмета, но и важного средства общения и познания. Особенности английского языка открывают широкие возможности для его связи с различными учебными предметами, например, «История» (общеизвестно, что многие важные источники информации по истории изложены на английском языке) [1].

Необходимо отметить, что английский язык изучается как средство общения, а тематика наполняется содержательными аспектами исторических данных. Поэтому английский язык, как никакой другой язык, открыт для использования содержания из других дисциплин. В свою очередь, взаимосвязь английского языка с другими учебными предметами имеет большое значение для овладения практическими языковыми умениями и навыками. А практическое владение языком для школьника – это умение использовать его большую роль в формировании метапредметных умений.

Изучение английского языка невозможно без знакомства с историей, традициями, культурой страны. Наиболее важным, с нашей точки зрения, является то, что учителям английского языка целесообразно осуществлять планирование своих уроков в непосредственном сочетании с темами по истории. Уроки истории, в свою очередь, способствуют знакомству школьников с историческим материалом и несут в себе большой воспитательный потенциал, являются основой достижения личностных результатов.

Овладение английской речью с опорой на интеграционные связи отвечает не только различным интересам учащихся, но и позволяет выстраивать индивидуальную траекторию развития ученика с учетом его склонностей и уровнем владения языком. Это позволяет использовать практическое применение языка как средства общения. В силу этого интеграционные связи являются эффективным средством мотивации учебного процесса в условиях изучения английского языка [2].

Для более качественного подхода к планированию интеграции предметов истории и английского языка, по нашему мнению, важно проанализировать уровень знаний обучающихся о своей стране и Англии. А также их интересы в данной области.

Необходимо определить форму, траекторию обучения и сформулировать цели преподавания. Изучение текстов конкретно исторического содержания уместно не только для расширения кругозора учеников, но и для развития навыков употребления языковых грамматических форм, например, Past Simple. Тексты по истории могут содержать информацию о конкретном регионе Англии, первых поселенцах, больших исторических событиях, выдающихся личностях, названиях исторических мест, памятников культуры и т. д.

Например, при изучении биографии знаменитого английского военного моряка, путешественника-исследователя, картографа и первооткрывателя многих неизвестных территорий Джеймса Кука помимо изучения исторических и географических знаний ученикам было бы интересно предложить сделать презентацию на тему «Растения и животный мир Австралии и Новой Зеландии». Считаем, что это позволит ученикам лучше и разносторонне представить себе картину окружающего животного и растительного мира, который увидели Джеймс Кук и члены его команды при выходе на берег открытых ими новых территорий. Ученики получают возможность приобретения новых знаний или вспомнить ранее полученные знания.

Другой формой применения интеграционных связей может стать реферат. Если среди обучающихся есть интересующиеся медициной, биологией, фармакологией, фитотерапией, то можно предложить написать реферат о полезных и вредных свойствах различных растений.

Дополнительной формой применения исторических текстов может быть предметно-ситуативная. Её основу составляют речевые ситуации, которые объединены чаще всего единой сюжетной линией и базируются на предметах речи исторического содержания. Например, для Германии таким примером является посещение зарубежными учащимися Летней школы при Йенском университете им. Ф. Шиллера. Группы таких школьников при

Можно предложить вариант интегрированного урока истории и английского языка для 8-го класса на тему «How to build a nation – A comparative look at the German Empire, Poland und France».

Предметные цели в английском языке являются умение работать с разными печатными текстами, использовать справочный материал, фиксировать главную мысль на английском языке т. д.

Предметные цели по истории – это раскрывать значение понятий «империя», «конгресс» и т.д., умение дать характеристику развития европейской культуры, анализировать исторические тексты об изучаемых европейских государствах.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ведюшкин В. А., Бурин С. Н. Новая история зарубежных стран: Конец XVIII – начало XX века. – М.: Дрофа: Издательско-образовательный центр «Веди-принт», 2014. – 304 с.
2. Кузовлев В. П., Лапа Н. М. Английский язык. Рабочие программы. Предметная линия учебников В. П. Кузовлева. пособие для учителей общеобразоват. учреждений. – М.: Просвещение, 2012. – 128 с.
3. Фундаментальное ядро содержания общего образования / под ред. В. В. Козлова, А. М. Кондакова. – 4-е изд., дораб. – М., 2011. – 42 с.

635

МЕТОД PBL НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ПРОЦЕСС ПЕРЕДАЧИ ИННОВАЦИОННЫХ ИДЕЙ В ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ

На учителей иностранных языков в настоящее время ложится большая ответственность в деле формирования функциональной грамотности учащихся, так как перед ними не только стоит задача обучения иностранным языкам учащихся, но и умение правильно применить знание языков в жизни. Как же научить учащихся быть информационно коммуникативным, самостоятельно получать и применять необходимые знания? Естественно, в этом нам поможет новый вид образования – инновационный. «Что же такое сегодня «инновационное образование»? - Это такое образование, которое способно к саморазвитию и которое создает условия для полноценного развития всех своих участников; отсюда главный тезис; инновационное образование - это развивающее образование». [3] То есть, учитель может применить в своей практике различные технологии, изменить структуру и содержание учебного процесса. Традиционный урок делает процесс обучения монотонным и однообразным. Применение различных инновационных методов и приемов поможет современному казахстанскому учителю улучшить качество знаний, а также поднять мотивацию учащихся к предмету. Хочется особенно выделить один из таких методов как PBL – проектно- ориентированное обучение.

Проектно-ориентированное обучение (PBL) - это модель обучения, ориентированная на учащихся, делающая упор на учебную деятельность, которая является долгосрочной, междисциплинарной и творческой. PBL возникла из работы швейцарского философа и психолога Жана Пиаже теории когнитивного конструктивизма. Он утверждает, что ученики - это не пустые сосуды, которые приходят в школу, чтобы наполниться знаниями, а скорее люди, которые приходят в класс со своими собственными идеями или ментальными моделями о том, как устроен мир. PBL является одним из успешных методов, используемый учителями английского языка в нашей школе. Оно направлено на то, чтобы научить учащихся пользоваться полученными знаниями в школе для решения задач в реальной жизни, в социуме, развивает все виды мыслительных процессов, как восприятие, память, формирование задач, воображение, логика. PBL на уроках английского языка идет параллельно с расписанием, поэтому это дает возможность учащимся переносить знания и навыки, полученные на уроках, в реальную жизнь. В эту среду они окунаются во время проектной деятельности. Что это значит? Во первых, на проектную деятельность отводится один урок вначале, когда можно сформировать группы, определить тему и еще один урок в конце, когда учащиеся выходят уже с презентациями проекта и получают обратную связь. Учитель выступает в роли консультанта проектов, помогает составить план действий, направляет группы. Кроме этого, учителю требуется дополнительное внеурочное время для встреч с командами, чтобы посмотреть полученные результаты и обсудить возникшие трудности в процессе работы. Конечно же, вся эта деятельность влияет только положительно на учащихся, так как поднимает их мотивацию к учебе. Учащиеся учатся самостоятельно искать и находить необходимый материал по заданной теме, усваивают необходимые знания и навыки, учатся быть активными и работать в команде. Учащиеся воспринимают данное задание как игру, а материал, который требуется запомнить, как правила, по которым необходимо играть. Процесс работы строится по принципу: задача - инструменты для решения - поиск решения - решение. Учащиеся начинают понимать, почему важны те или иные теории и правила и уже воспринимают их по-другому. В процессе проектного обучения учащиеся проходят циклы исследований, в которых они опираются на свои предыдущие знания. Цикл исследования - это когда учащиеся разрабатывают или отвечают на вопросы о реальной проблеме, исследуют проблему, ища подлинные источники информации, а не учебники, а затем создают новые вопросы для дальнейшего исследования или разрабатывают свое решение другим способом. Когда работа группы достигает высшей точки в продукте, можно демонстрировать реальной

аудитории, связанной с рассматриваемой проблемой или темой. В итоге учащиеся решили проблему, приобрели новый навык, узнали новый образ мышления или создали новый продукт.

Давайте рассмотрим уроки с применением данного метода в среднем и старшем звене. Приведем пример уроков с применением метода PBL в 6 и 10 классах. Когда

учащиеся сталкиваются с интересной проблемой, имеющей реальные последствия, у них есть искренняя потребность узнать больше о проблеме. Они соглашаются с темой PBL, потому

что факты реальной действительности для многих проектов находятся за пределами школьных стен. Учащимся нравится изучать проекты, которые возникают из-за проблем, затрагивающих их как на местном, так и на глобальном уровне. Эти факторы делают обучение актуальным для учащихся. Они редко спрашивают: «Почему мы это делаем?» потому что у них был выбор и право голоса (voice and choice) в том, что они будут изучать.

Учащиеся 6 класса были разбиты на 4 группы, где каждая группа исследовала различные проблемы, связанные с темой *The Health*. Одна группа под названием *Healthy habits* рассматривала вопросы вреда сотового телефона на здоровье подростков. Чтобы обратить на эту проблему внимание, они провели анкетирование в школе, а также по результатам

анкетирования выявили проблему в 5 классах. Учащиеся данной группы провели беседы с 5 классами, на переменах проводили с ними различные активные игры, стараясь решить проблему зависимости к сотовому телефону. Вторая же группа *Healthy home remedies* решила сравнить людей, которые лечатся таблетками с теми, кто предпочитает домашние средства. Участники группы взяли интервью у школьного врача, у своих бабушек и

дедушек, которые практикуют лечение народными средствами, сделали анализ из полученных результатов. Группа пришла к выводу из данных результатов, что не стоит увлекаться таблетками, а нужно проводить профилактику своевременно. Они приготовили перед ребятами и учителями полезную витаминную

смесь из лимона, чеснока, имбиря и меда.

Группа *Healthy food* нашла информацию о вреде сахара и на его основе составила список правил по правильному питанию. Очень интересно подошла к проблеме группа *Healthy sport*. Они взяли шефство над одноклассником, который часто болел и пропускал занятия. Участники группы подошли с такой ответственностью к этому делу, что каждый день задерживались после уроков и все вместе с удовольствием занимались спортом, не забывая помогать и наблюдать за одноклассником. В результате, были зафиксированы изменения, которые происходили с их одноклассником, и какая польза была от спорта для его организма. Самым большим достижением явилось то, что учащийся, над которым было взято шефство, стал меньше болеть и пропускать занятия! Каждая группа приготовила презентации и сняла видео по своей теме. Стоит отметить положительную сторону в плане сплоченной командной работы, несмотря на возраст учащихся, и что очень важно - они

пропустили через себя колоссальный урочный материал. Кроме всего этого, данная работа выявила настоящих лидеров 6 класса.

Учащиеся 10 класса работали над проблемой органической и неорганической еды и использования его в пище, проводили эксперименты и предлагали пути решения. Каждая из групп показала свое видение проблемы. Если первая группа «*Proper nutrition and sport*» говорила о вреде приема неорганических препаратов, то вторая группа «*A safe transportation of products*» высказала мнение, о том, что фрукты обрабатываются для безопасной транспортировки химическими средствами. И они предложили свой органический трансфер из обыкновенного желатина. Группа «*What should an average student eat*» показала результаты работы над правильным питанием детей, куда должны входить все необходимые микроэлементы для развития и роста ребенка. Команда сама вырастила зелень в школе и предложила построить теплицу для школьной столовой.

Что касается последней группы «*GMO or OMG?*», то они доказали на практических примерах содержание ГМО в некоторых продуктах, показали в виде эксперимента как его сделать, чтобы обезопасить себя.

Старшеклассники показали отличное владение языком.

Таким образом, внедрение метода проблемно-ориентированного обучения может значительно улучшить качество знаний и компетенций учащихся, но в то же время, оно достаточно сложно, требует высокого профессионализма и дополнительных усилий со стороны современного казахстанского учителя. Навыки 21 века - это набор моделей поведения и мышления, которые подготовят сегодняшних учащихся к завтрашним вызовам как на работе, так и дома. Когда учащиеся участвуют в процессе обучения на основе проектов, они приобретают способность ясно общаться как в межличностном общении, так и на многих платформах, мыслить творчески и критически, решая проблемы, и обладать навыками эффективного сотрудничества с другими. PBL - это не просто способ обучения; это способ совместной работы. Если учащиеся научатся брать на себя ответственность за собственное обучение, это сформирует основу для того, как они будут работать с другими во взрослой жизни.

Как никогда актуальны слова Л.Н.Толстого: «Школа... должна быть и орудием образования, и вместе с тем опытом над молодым поколением, дающим постоянно новые выводы. Только когда опыт будет основанием школы, ...когда каждая школа будет, так сказать, педагогической лабораторией, только тогда школа не отстанет от всеобщего прогресса, и опыт будет в состоянии положить твердые основания для науки образования»[5].

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся старшей школы по предметам естественно-научного цикла. Методическое пособие, Астана -2013
2. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. М.: Просвещение.- 1984
3. Нуртазин С.Т., Базарбаева Ж.М., Есимсиитова З.Б., Еремекбаева Д.К. Инновационный метод «проблемно-ориентированного обучения» (problem-based learning - pbl) // Успехи современного естествознания. - 2013.
4. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение. – 2010

5. Л. Н. Толстой. Собрание сочинений в 22 т. М.: Художественная литература, 1983.
6. Колюткин Ю.Н., Муштавинская И.В. Образовательные технологии и педагогическая рефлексия. СПб ГУПМ.- 2002, 2003
7. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. СПб: КАРО. – 2008

*Б.О.Хасенова, А.Т.Садирбеков тарих пәні мұғалімдері
«Мағжан Жұмабаев атындағы гимназия» КММ, Қарағанды қаласы*

ОҚУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАҢУ-САПАЛЫ БІЛІМ

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқытушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

«Инновация» ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э.Раджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация- нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс : «Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», – дейді.

Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. « Масырова Р.Линчевская Т – «Жаңару» дегенімізді былай деп түсіндіреді: «Жаңару – белгілі бір адам үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынады. Н.Нұрахметов «Инновация» білімнің мазмұнында, әдістемеде, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жеке түрі (жеке – дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жеке – дара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын).

Оқытудың жаңа технологияларын пайдалану барысында, ғылымның негіздерін игерту үшін ізгілік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық жауапкершілігі артады, сабақты тез меңгереді, шығармашылық ізденіс- жаңа қабілет қалыптасады, оқушының инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына әкеледі.

Ал жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлуге болады .

1. Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу.

2. Комбинаторлық модификация – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел.

3. Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Қазір республика оқу орындары ұсынып отырған көп нұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез-келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үрдісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады.

Осы аталған көрсеткіштердің әсерінен білім, кәсіп, іскерлік, іс-әрекет, игеру, нәтиже құралады. Білім жалпы, кәсіби, техникалық, арнайы білім болып бөлініп кәсіппен ұштасады. Ал кәсіп – мамандық таңдау, мамандықты меңгеру. Білім алып кәсіп иесі болу үшін іскерлік қажет. Іскерлік – оқу, білім, кәсіп, тәжірибе, ізденушілік, өзіндік жұмыс, іс-шаралар, дағдыдан туындайды. Іскер болу үшін іс-әрекетті меңгеру қажет. Іс-әрекет әрекеттен, операция, қимыл-қозғалыстан тұрады. Барлық үрдіс байланыса орындалғаннан соң нәтиже көрсеткіші пайда болады. Әрбір педагогтің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: инновация туралы білімі; инновацияны жан-жақты меңгеру; инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру; инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары; инновацияны практикада дұрыс қолдану.

Әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады. ХХІ ғасырда болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері – кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы.

Жаңа инновациялық педагогикалық технологияның негізгі, басты міндеттері мынадай:

- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;
- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;
- аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

Қорыта келгенде, қазіргі заманға сай мұғалімнің мақсаты әрбір білім алушылардың білімге деген қызығушылықтарын ояту, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол ашу болуы керек. Инновациялық процестің негізі – жаңалықтарды қалыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://www.tarbie.kz/25907>

2. <https://bilim-all.kz/jospar/241-Oqytudyn-zhana-tehnologiyasyn-paidalanu--sapaly-bilim-negizi>
3. <https://bilimsite.kz/matematika/2222-okytudyn-zhana-tehnologiyasyn-paydalanu-sapaly-bilim-negizi.html>

А. Хуатай бастауыш сынып мұғалімі

№4 жалпы білім беретін тірек мектебі (ресурстық орталығы)» КММ, «Қарағанды облысы Білім басқармасының Қарқаралы ауданы білім бөлімінің Көктас ауылы»

БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ ТІЛ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ

Біздер бастауыш сынып мұғалімдері келешек ұрпақты тәрбиелеуде, үлкен де жауапты міндеттері тұрғаны баршамызға белгілі. “Балам” дейтін жұрт болмаса “жұртым” дейтін бала қайдан болсын деп Ахмет атамыз тегін айтпаса керек. Бұл әрбір ұстазға айтылған өсиет сөз тәріздес. Сондықтан да балаға деген мейірімізді, ықыласымызды аямау әрбір ұстаздың міндеті. Мұғалімнің басты міндеті оқушының жеке басының қабілеттерін дамытып, талантын, шығармашылығын ашу. Баланы бастауыш сыныптан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттерге дайын болуға машықтандыру. Тікелей айтар болсам, болашақ ойшыл, тапқыр, өткір, әрине білімді азаматты тәрбиелеу. Оқыту барысында қол жеткен жетістіктерімді айтар болсам, баламен орындаған әрбір жұмыс нәтижесі оқушыларымның өз алдында өлең шығаруына, ойын еркін дәлелдей алуына, ертегілер құрастыруға, нақыл сөздер жазуға, өз шығармаларын сахналарға бағыттап отырды.

Жаңа оқулықтың басты міндеттері, дамыта оқыта отырып, шығармашылық қабілеттерін арттыру. Дамыта оқыту әдістемесіндегі ең басты нәрсе - оқушыларды шығармашылық әрекет жағдайына енгізіу, дербес жұмыс жасауға, алған білімді өмірде пайдалана білуге үйретеді. Олай болса өз тәжірибеммен бөлісуді жөн көрдім.

Шығармашылық жұмыстар

**Бастауыш сыныптағы сауат ашу, тіл дамыту, грамматика (қазақ тілі)
тұрғысынан оқушының шығармашылығын дамыту.**

1.Сөздің әрбір дыбысынан сөз тудыру жұмысы.

Баланың сөздік қорын молайтып, жаңа сабақты меңгеруге өте көп пайдасы тиері сөзсіз.

2.Салыстыру жұмысы арқылы сөйлем құрау.

Тақтаға сиыр суреті ілінеді.

Өзі ала доптай,

Сүті балдай тәтті.

Мүйізі қарағайдай иілген,

Дауысы пойыздың дауысындай мәңгіреген.

Мұндай жұмыс түрлері арқылы балалар біріншіден сын есімді меңгерсе, екіншіден салыстыру арқылы сөйлем құрап, салыстыру ұғымы қалыптаса бастайды. Сауаттылығы, шығармашылық ойы арта түсері сөзсіз.

3. Сөзден сөз тудыру жұмысы

Мүмкіндік деңгейінде орындалады. Тақтаға «қарындаш» сөзі ілінеді. Осы сөзден мүмкіндігінше сөздер ойлап жазады. Мысалы: қар, арық, тарақ, ана, шындық, нан, ар т.б

Бала өз алдына сөздерді сауатты жазып үйрене отырып, ойлау қабілеті арта түседі. Жұмыс әр сабақта өзгертіліп беріліп отырады.

4.Сөздің соңғы дыбысынан басталатын сөз тудыру.

Сабақтың тақырыбы: Заттың атын білдіретін сөздер.

Кісі аттары: Самат, Тоқтар, Рақым, Марлен. Нұрлан т.б

Деңгейлеп оқыту жұмыс түрлері ретінде пайдалануға болады.

5. Сөйлем құрау.

Лепті сөйлем құра. Оны хабарлы сөйлемге айналдыр. Тапсырма: Көктем тақырыбында. Алақай, көктем келді! Өттең, қар еріп барады! Көктем ауасы неткен тамаша еді!

Хабарлы сөйлемге айналдыр.

Көктем келді. Қар ери бастады. Көктем ауасы тамаша.

Осындай жұмыс барысында оқушыларға ұқсастығын, айырмашылығын, ортақ белгілерін тапқызу керек. Балалар өз шығармашылық жұмысының жаңа тақырыпқа қандай қатысы бар екенін аңғарады. Осы көрсетілген жұмыстардың грамматика сабағындағы мақсаты сауатты жазып, сөзбен сөзді байланыстырып сөйлеуге үйретіп отырады. Бұл әрине жұмыстың бірнеше түрі ғана. Шығармашылық жұмысты артыруға жұмыс түрлері өте көп. Ол мұғалімнің шеберлігіне байланысты өзгертіліп отырады.

II. Шығарма жазуға баулу.

Баланың шығармашылығын арттыруға ықпал ететін жұмыс түрінің бірі- шығарма жаздыру. Қиял баланың жеке тұлға ретінде қалыптасып дамуына, қоршаған ортадағы құбылыстарды дұрыс аңғарып, тани білуіне, дарындылық қабілетінің қалыптасып ұшталуына зор ықпалын тигізеді.

Шығарма жаздыру мақсаты: Тапқырлығын, қиял, тандай білу, сынай білу, мәселені қоя білу, шеше білу, өзгерістерді қабылдап, ой тудыра білу, оған тұжырым жасай білу.

1.Тақтаға сюжетті сурет ілінеді. Оқушылар осы сюжетті сурет бойынша шығарма жазады.

2.Балалардың өз қалауы бойынша еркін тақырыпта шығарманы өмірмен байланыстырып жазады. «Дос», «Менің отбасым», «Туған ел», «Ана» т.б

3.Тірек сөздер арқылы.

4.Ойды , мәтінді, суретті, ертегіні жалғастыру.Балалар тірек сөздерді өз қалауынша қолдана алады.

Тақырыбы: Кім болам?(оқу,

білім, кітап, дәрігер, мұғалім, мамандық)

Енді оқушының осы тірек сөздерді пайдаланып орындаған шығармасынан мысал келтірейін.

Кім болам?

Мен үшінші сыныпта оқимын. Мен көп армандаймын. Арманымға жету үшін кітапты көп оқып, оқу мен білімді көтеруің керек. Біздің сынып оқушылары өте арманшыл. Мен дәрігер мамандығын да, мұғалім мамандығын да қалаймын. Барлық адамдар білімді болса екен деп те, балалар ауырмаса екен деп те армандаймын.”Күш білімде” деген мақал тегін айтылмаған. Сондықтан да сабағымды жақсы оқып, үлгілі оқушы боламын. Мен өскенде халқыма пайда келтіретін мамандық иесі болғым келеді.

3-сынып оқушысы Қамаш Сезім

4.Ойды, мәтінді, суретті, ертегіні жалғастыру.

«Мақта қыз бен мысық» ертегісін жалғастыру тапсырылды.Ертегі Мысық мақта қызға қатық әкеліп берді, Мақта қыз мысыққа құйрығын береді.

Осы оқиғадан кейін бірнеше күн өтті.Мысық өз қателігін түсінді.Үлкен адам жұмсаса,қанша тыңдағысы келмесе де орындау керек екенін түсінді.Тіл алмау жаман қасиет екенін ұғынды.

3- сынып Тілеубекқызы Еркеназ

Арада бірнеше ай өтті.Мысық тағы да тіл алмауға,үлкенді тыңдамауға көшті.Бойындағы жаман әдетті байқаған достары мысықтың қателігін түсіндірді.Мысық түсінгендей болып жүрді.Бірақ жаман әдет бойынан қалмады.Балалар, абайлаңдар! Жаман әдет бойға қалыптасса,арылу өте қиын екенін естен шығармаңдар!

IV. Өлең жазуға баулу.

Шығармашылыққа үйрету жұмысының бір түрі - өлең жазуға баулу. Баланы бірінші сыныптан бастап ұйқас табу арқылы өлең жазуға баули бастадым.

1. Жеке дыбыстарға байланысты.

А-а-а Жақсы бала, У-У-У Білім тоқу
А-а-а Ініңе қара У-У-У Таза жүру

2. Буындар арқылы өлең ұйқастары.

Ыр Ыр Ыр Мынау сүтті сиыр
Ыр Ыр Ыр Жаттап алдым жыр
Ыр Ыр Ыр Анам келе жатыр

3. Сөздер арқылы өлең ұйқастарын табу.

Бір , ерте тұр, үйге кір
Екі жаттығу жасап бекі
Үш машинадан түс т.б

Осындай

сөздерге өлең ұйқастарын құрай отырып, баланың сөз туралы ұғымы толық қалыптаса бастайды. Әрі ойлау қабілеті арта түседі.

4. Сөйлем арқылы өлең ұйқастарын табу

Жаңбыр сіркіреді
Күн күркіреді.

5. Өз алдына еркін тақырыпқа өлең құрастыру.

Әріптерге, буындарға, сөздерге өлең ұйқастырып таба отырып, бала өз алдында еркін тақырыпта өлең құрастыра бастайды.

Мен ақылды баламын

Мен ақылды баламын,

Айтқан тілді аламын.

Отаныма адал боп,

Білімге зейін қоямын.

Құдайберген Заңғар

Мен ақылды баламын,

Айтқан тілді аламын.

Анам шаршап келгенде,

Үйді жинап қоямын.

Берікбай Мұстафа

Мен ақылды баламын,

Айтқан тілді аламын.

Сабағымды жақсы оқып.

Болашақ ғалым боламын.

Алматұлы Нұржігіт

Бұл өлең ұйқастары балалардың өздеріне таныс «Мен ақылды баламын» өлеңінің тақырыбынан алынған. Осындай өлең жазу түрі балаларға жеңіл әрі қызықты болары сөзсіз.

Қорыта айтқанда, жүйелі жүргізілген шығармашылық жұмыстың нәтижесінде оқушылардың бойында мынадай қасиеттер қалыптасары анық.

- Қоршаған ортаны танып біледі
- Жеке қабілеті айқындалады
- Дүниетанымы, ой-өрісі кеңейеді
- Белсенділігі, ойлау қабілеті артады
- Сабаққа деген қызығушылығы молаяды
- Білім білік дағдылары қалыптасады

-Өз ой-пікірін ашық, еркін айта білуге төселеді

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.«Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері » С. Мирсеитова, 2011 жыл.
2. «Интерактивті оқыту әдісін қолданып, сабақты жоспарлау және басқару», Ж.А. Жартынова, В.Н. Ким, Н.О. Қойлық, А.Ш. Орақова, 2009 жыл.
3. Бастауыш сыныпта оқыту журналы №1,2 2018ж.
4. Ахметжанова А. Оқушылардың қызығушылығын арттыру жолдары.//Бастауыш мектеп 2004.36Б
5. «Педагогика». М.Жұмабаев. Алматы. «Рауан». 2005ж.

К. И. Шайлимбекова
қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
№101 мектеп-лицейі Қарағанды қ.

МЕКТЕП КІТАПХАНАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

Білім мен тәрбие қай уақытта болмасын қатар жүретін қоғамдағы басты мәселе болып табылады. Қазіргі жас ұрпақ – ертеңгі еліміздің келешегі болмақ. Сондықтан білім деңгейі мен шығармашылық қабілеті жоғары дамыған, өмірдегі болатын кез келген жағдайларға қалыптаса алатын күзиретті тұлға тәрбиелеу – ұстаздардың басты міндеттері екенін ұмытпауымыз керек. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан ХХІ ғасырда дамыған елдермен теңесіп, өркениетті әлемнен мәртебелі орын алуына ықпал ететін бірден-бір күдірет – білім және білімді ұрпақ», - деп ХХІ ғасырды ғылым мен білімнің ғасыры деп атады. Озық ойлы, білімдар адамдар заманның, қоғамның дамуына, өзгеруіне үнемі үлесін қосады. Оқушыларға, жас ұрпаққа білім беру, функционалдық сауатты тұлға қалыптастыру процесінде мектеп кітапханасының атқаратын қызметі орасан зор. «Кітап – жан азығы» деп бекер айтылмаған. Қазіргі жаһандану заманында оқушылардың кітап оқудан алшақтап кеткендігі бәрімізге мәлім. Көркем әдебиет оқымаған адамның әрине сөздік қоры аз, сөйлеу мәдениеті төмен болады. Кітап оқу – адам жанын рухани байытатын, ішкі дүниені тыныштандыратын, сөйлеу мәдениетін арттыратын құрал.

Білім беру процесіндегі ең негізгі міндеттердің бірі – оқушылардың ақпараттық мәдениетін көтеруді жетілдіру, олардың оқу дағдыларын меңгеруіне, өз бетінше білімін тереңдетуіне ықпал жасау. Білім сапасының жетістіктеріне қол жеткізетін маңызды ақпараттық ресурстар ретінде мектеп кітапханасының алатын орны ерекше. Біріншіден, мектеп кітапханасы оқу үрдісін қажетті ақпараттармен және құжаттармен қамтамасыз етеді. Екіншіден, мектеп кітапханасы сол мектеп ұжымының барлық педагогтерін және оқушыларын мектеп бағдарламасына сай және бағдарламадан тыс ақпараттармен қамтамасыз етеді. Ал ақпараттық мәдениеттің құндылығы – жеке тұлғаға өзін-өзі іс жүзінде көрсетуіне және өзін –өзі жетілдіруіне мүмкіндіктер туғызады. Мына сіз бен біз өмір сүріп жатқан заман компьютер заманы болғанымен, рухани азық іздеген көзі ашық, көкірегі ояу әр баланың қасиетті қара шаңырағы – кітапхана. Мектеп кітапханаларының қызмет көрсетудегі басты міндеті – балалардың кітап оқуға деген қызығушылығын, ықыласын арттыру жолдары, олардың оқу барысында логикалық ойлау қабілеттерін қалыптастыру, оқыған кітабын қиялдау, сол кітап жайлы баланың мәдени сөйлеуін дамыту.

Осы міндеттерді алға қоя отырып, «Қарағанды қ.№101 мектеп-лицейі» КММ кітапханашылары талай жұмыстарды атқаруда. 2020-2021 оқу жылы барысында мектебіміздің кітапханасы осы оқу жылына жоспарланған іс-шараларды түгелдей іске асыра білді. Айта кетейік, аталған мектеп кітапханасы барлық қазіргі заман талабына сай техникалық

құрылғылармен жабдықталған, ал бұл өз кезегінде оқушылардың кітап оқуға деген ықыластарын арттыра түседі.

Мысалы 2020-2021 оқу жылында төмендегідей іс-шаралар мектеп кітапханашысының ұйымдастыруымен жүзеге асты:

- Оқу жылының басында көрнекті ағартушы, қазақ халқының тұңғыш педагогы Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдығына орай мектеп кітапханасында «Даланың алып қонырауы» деген тақырыпта кітап көрмесі ашылды. Кітап көрмесінің сөрелерін қазақ халқының кемеңгері, қара нары Ыбырай атамyzдың ұшқыр қаламынан туындаған көркем шығармалары мен әңгімелері толықтырды.

(1-сурет Ы.Алтынсарин шығармаларының көрмесі)

- Қазақ халқының ұлы ұстазы, ағартушы, фольклорист, этнограф Ыбырай Алтынсаринның 180 жылдығына байланысты ұлы тұлғаның әдеби мұрасын жасөспірімдерге насихаттау, оны құрметтеуге тәрбиелеу мақсатында «Кел, балалар оқылық» атты мектепшілік мәнерлеп оқу байқауы өткізілді. Аталмыш байқауға мектебіміздің оқушылары белсене қатысып, өз өнерлерін ортаға салды, марапаттарға ие болды.

- Жас жеткіншектердің кітап оқуға қызығушылығын арттыру мақсатында «Ертегілер әлемінде» атты тақырыпта сахналық көрініс байқауы ұйымдастырылып, бастауыш сынып оқушыларының ертегі оқуға деген сүйіспеншіліктері байқалды.

(2, 3 - суреттер «Мақта қыз бен мысық» ертегісінен сахналық көрініс)

Жыл сайын мектеп кітапханасының ұйымдастыруымен «Өзің оқы, басқаларға оқуға кеңес бер» принципін ұстанатын «Bookcrossing» акциясы өткізіліп отырады.

«Бір отбасы - бір кітап» облыстық акциясы аясында да бірқатар іс-шаралар жүзеге асты. Бұл іс-шараларға оқушылардың ата-аналары үлкен жауапкершілікпен қарап, балаларымен бірге белсене қатысты. Ұлы Абайдың, Ыбырай атамyzдың тағы да басқа

зиялы ақын-жазушылардың көркем әдебиеттері жас ұрпаққа насихатталды. Осы тәріздес іс-шаралардың кітапхана оқырмандарына беретін оң әсері мол.

(4 – сурет Ыбырай әңгімелерін бастауыш сынып оқушыларымен оқу)

(5-сурет «Бір отбасы – бір кітап» акциясына қатысқан отбасы)

Қорытындылай келе айтарым, кітап оқудан тыйылсақ, ой ойлаудан да тыйыламыз. Себебі, кітап оқу ой-өрісті кеңейтіп, сана-сезімді тереңдетеді, мәдениетті сөйлеу әдебін қалыптастырады. Мені қатты алаңдататыны – мына техника ғасыры алға қадамдап басқан сайын адамдардың рухани дүниесі қарынды ашырарлықтай. Оның басты себебі – кітап оқу дағдысының төмендеуі болып табылады. Ал оқушыларды кітап оқуға баулу, әдеби шығармаларды насихаттау, халқымыздың ұлы тұлғаларының өмірі мен шығармашылығын кеңінен тарату, бұл жұмыстардың барлығы мектеп кітапханасының қызметінің негізгі бағдары болып табылады.

Сондықтан да мектеп кітапханасының білім берудегі рөлі ерекше.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <http://edunews.kz/ruhanijangiru>
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана . 2004 ж.
3. Б.А. Тұрғынбаева. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе, Алматы. 2005 ж.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

XXI ғасыр. Білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне кіруге қарқынды бағыт алуда. Бұл оқу – тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге де байланысты болып жатыр. Өйткені, білім берудің парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Болашақ ұрпаққа қоғам талабына сай білім мен тәрбие беруде ұстаздардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми – педагогикалық меңгеруі – ең маңызды мәселелердің бірі болып есептеледі.

«Инновация» ұғымына тоқталатын болсам, ғалымдардың көпшілігі осы ұғымға әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Майлс: «Инновация - арнайы жаңа өзгеріс, біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз»- дейді. Ал Э.Роджерс «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея» - деп түйіндейді.

«Инновация» сөзі — латынның «novis» жаңалық және «in» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның аудармасы «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді. Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. «Инновация» ұғымы ең бірінші XIX ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеуінен пайда болды. Инновация ұғымын әр елде әртүрлі түсінген. Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген Немербай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» - деген анықтама ұсынған.

Ұстаздардың алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс – тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа технологияларды меңгеру. Әр сабақ үдерісін сапалы, оқушыға қызықты етіп әзірлеу. Қазіргі таңда мектеп мұғалімдері инновациялық және интерактивті әдістемелерін сабақ барысында кеңінен қолданып жүр. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру инновациялық технологияны ендіруді міндеттейді.

Әрбір инновациялық технология жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыруға, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға және өзін-өзі дамытуда қолайлы жағдай жасауға қажетті объективті әдістемелік мүмкіндіктерін қамтиды.

Инновациялық технологиялар түрлеріне: ынтымақтық педагогикасы; білім беруді ізгілендіру технологиясы; проблемалы оқыту технологиясы; тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы; түсіндіру басқарып оза оқыту технологиясы; деңгейлік саралап оқыту технологиясы; міндетті нәтижеге негізделген деңгейлеп саралап оқыту технологиясы; модульдік оқыту технологиясы; жобалап оқыту технологиясы; дамыта оқыту технологиясы, компьютерлік технология, ойын технологиясы және т.б. технологиялар жатады. Ал соңғы жылдары оқытудың М. Жанпейісованың модульдік технологиясы мен В. М. Монаховтың оқытудың ұжымдық тәсілі, сондай-ақ профессор Ж.Қараевтың оқытуды дербестендіру мен ізгілендіру ұстанымдарына негізделген инновациялық компьютерлік технологиясын еліміздің көптеген мемлекеттерінде қолданылып жүр.

Менің ойымша, білім берудегі инновациялық технологиялардың маңызы орасан зор. Біріншіден бүгінгі нарықтық заманда «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың кредосына айналуы тиіс», - деп айтқан Елбасымыздың жолдауындағы сөзімен толықтай

келісемін. Заман талабына сай оқушыға білім беру, тәрбиелеу, алған білімін өмірде қолдана алатын, құзіретті түлектеріміз – әр оқытушының арманы.

Тілді оқытып, үйретудің сапасын арттыру әртүрлі жағдайларға байланысты. Мектепте оқытылатын қазақ тілі пәнінің негізгі мақсаты – оқушыларға қазақ тілін меңгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет-ғұрпын, тарихын таныту, қазақ тілін құрметтеуге тәрбиелеу, сонымен қатар Отанды, табиғатты, айналадағы құбылысты, тыныс – тіршілігімен жан-жақты терең таныстыру. Осылардың барлығы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзіреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдени аралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл- технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, тек практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз. Сондықтан қазақ тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзіреттілігін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Оқу процесіндегі негізгі инновациялық технологияларға тоқталатын болсам:

Кейс –технологиясы; WEB технологиясы; коммуникациялық технологиясы; ақпараттық технология; интерактивтік әдіс технологиясы; мультимедия технологиясы. Қысқаша жоғары аталып кеткен инновациялық технологияларға тоқталып кетсем: мектеп оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда кейс-стади амал-тәсілін қолдану - қазіргі білім беру талабына оқушының сабаққа деген қызығушылығын туғызатын жеке педагогиканың жаңа инновациялық жүйесі. Кейс стади әдісі интерактивті әдістің бір түрі ретінде оқушылар үшін өте тиімді әдіс болып саналады. Бұл әдістің көмегімен оқушылар өз беттерінше теорияны меңгере отырып, практикалық дағдыларға да үйренеді, сонымен қатар өз ойын жүзеге асыру мүмкіндігіне де ие болады. Оқушы ситуацияға талдау жасау арқылы болашақ маман ретінде қалыптасып, сабақты қызығып оқуға тырысады.

Кейс стади әдісі - оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды.

Көрнекілік әдісі мен техникалық қолдану әдісін – Ақпараттық – коммуникациялық технологияның бір өзі атқара алады. «Ақпараттық – коммуникациялық технологияны» сабақта дидактикалық оқыту құралы ретінде пайдалану – заман талабы ғана емес, жаңа сөзбен, жаңа ұғыммен таныстырып, оны пайдаланып, қолданысқа түсіруде ең тиімді құралы болып табылады. Мемлекеттік тілді тиімді меңгерту болғандықтан, қазақ тілін оқыту жүйесіне ақпараттық технологияны енгізу заман талабы. Ақпараттық процестерді жүзеге асыратын негізгі құрал – компьютерлер. Оқушыны тұлға ретінде қалыптастырып, танымдық біліктілігін арттыратын – ұстаз. «Оқытудың ақпаратты технологиялары» дегеніміз – оқытудың мақсатына жету үшін қолданылатын ақпаратты құралдарды пайдалану арқылы қызметті ұйымдастыру.

«Мультимедиа» - бұл компьютердің ақпараттық жабдықтамасы және бір уақытта мәтінді, суреттерді, дыбысты, бейне жазбаны, музыканы және анимацияларды қолданатын бағдарлама. Тұңғыш елбасымыз «Еліміздің ертеңі – бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал тағдыры – ұстаздардың қолында», - деген болатын. «Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жаны нұр алады», - деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай қазіргі мемлекетіміздің білім саласы ұстаздар қауымы үлкен күш артатыны бәрімізге мәлім. Білімді ақпараттандыру әдісі алға басып, қашықтықтан білім беру жүйесі даму үстінде. Білім беруге жаңа әдістерді енгізудің бір бағыты - оны ақпараттандыру, яғни ақпараттық құралдар мен технологияларды іске асырудың тәжірибесі мен әдісін білім саласына енгізу – ұстаздардың, оқушылардың оны қолдануына жол ашу.

Өз тәжірибемде қысқа мерзімді сабақ жоспарын әзірлегенде инновациялық технологиялар яғни жаңа әдіс – тәсілдерге көп мән беремін. Өйткені, жаңа әдіс-тәсілдер ол мазмұнды, қызықты сабақтың кілті. Мәселен 9 сынып оқушыларына 5 бөлім : Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президент күні, сабағымның тақырыбы: Тұңғыш Президент.

Бұл сабаққа келесі әдіс – тәсілдер таңдап алынды: Олар: «Прожектор моделі» , «Ара ұясы», «Дара диаграмма», «5 минуттық эссе» әдістері. Бұл әдіс-тәсілдер тікелей оқу мақсатына, сабақ мақсатына, оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп, қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында таңдалды және бұл оқу әдістері тікелей оқу мақсатына жетуге қолдау көрсетті.

Соның ішінде: Дара диаграмма әдісіне тоқталатын болсам. Қосымша ақпарат көздерінен «Тұңғыш президент» тақырыбына арналған мәтінді оқушылар егжей-тегжей оқып, мазмұнын топ ішінде талдап, Дара диаграмма түсіреді. Бұл әдіс неге мүмкіндік береді? Деген сұраққа жауап беретін болсам, оқушылар қосымша ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді жинақтайды, қорытынды жасайды, негізгі мазмұнды түсінуге қолдау көрсетеді.

Сабағымдағы саралау әдістеріне тоқталатын болсам:

Сабақ барысында тапсырмаларды оқушылардың қабілет деңгейіне сәйкес беру мақсатында мен қысқа мерзімді сабақ жоспарымда мынадай: мақсат бойынша, нәтиже немесе жауап бойынша, ресурс немесе мәтін бойынша, мазмұн бойынша саралау түрлері жоспарланды. Нақты тоқталатын болсам: Топтық тапсырма орындауда ресурс немесе мәтін бойынша саралауды пайдаландым. Себебі, сабақ мақсатыма сай және саралаудың бұл түрі ілгері деңгейдегі, мазмұны терең ресурстармен жұмыс істеуге бейім балаларға арналады. Оқушылар бәріне ортақ бір сұраққа жауап бергенімен, күрделілік деңгейі әртүрлі ресурстарға сүйене отырып, өз жауаптарын негіздей алуға мүмкіндік береді.

Сабақ барысында оқушылардың білімін жинақтап, қорытынды айтатын кері байланыс – бағалау.

Оқушыларды ынталандыруға, уәждеуге, ары қарай оқуын қолдауға, өзінің жұмысын жетілдіруге көмектесетінін ескере отырып, мен сабақта «Түсініктеме арқылы бағалалау»(өзара топтық бағалауы), «Күтіңіз және түйіндеңіз» (мұғалімнің бағалауы), «Бір сөйлеммен түйіндеу» (өзара топтық бағалау), «Кері байланысы бар бутерброд» (мұғалімнің бағалауы) қалыптастырушы бағалауларды қолданым.

Бұл бағалау тақырып бойынша оқушылардың ойын жүйелеуге, эссе құрылымын сақтап жазуға, мезгіл үстеулерін жазба жұмысында қолдануына қол жеткізді.

Сабақта қолданылған жаңа әдіс- тәсілдер қандай оң нәтиже көрсетті? Біріншіден оқыту процесінің нәтижелі болуы оқытушының сабақ беру шеберлігіне, сабағын қызығылықты жүргізіп, зейін қойдыра білуіне, оқушылардың өздігінен білім алуға үйренуіне байланысты. Екіншіден сабақ барысында қолданылған жаңа әдіс-тәсілдер әрбір оқушының өз бетімен оқып үйренуіне сенімін ұялатып, шығармашылықпен жұмыс істеуіне, қорытынды жасай алуына, сөйлеу мәдениетінің өсуіне ықпал етеді, білім сапасын арттырады. Оқыту технологияларын сабақта қолдану оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймайды, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсерін тигізеді. Жаңа әдіс-тәсілдерді мән-мағыналарына, ерекшеліктеріне қарай таңдап қолдана білсек, балаға білім беруде ұтарымыз анық.

Сонымен жалпылап айтқанда оқу үрдісінде оқушының тұлғасының дамуына, ықпал жасайтын жаңа технология түріндегі сабақтар үлгісінің бәріне жүктелетін міндеттер жүйесі төмендегідей: жаңа технологияны қолдануда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, үлкен ізденіспен, шығармашылыққа жетелеуге де болады. Нәтижесінде оқушы:

компьютерде еркін жұмыс жасайды;оқыту процесінде жаңа технологияларды қолдана отырып білімін шыңдайды; жаңа оқыту үрдісін қалыптастырады; өздігінен ізденімпаздық қабілеті артады; ақпараттық сауаттылығы мен ақпараттық мәдениеті қалыптасады

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияның элементтерін қолдану. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. 2015, №5, 14-22-б
2. Инновациялық технологиялар арқылы функционалдық сауаттылықты көтерейік. Қазақстан мектебі. 2014, №9, 17-19-б
3. Абдрахманова Г.Б., Ажмолдаева К.Б. «Қазіргі білім берудегі инновациялық технологиялар».
4. Қадашева Қ. Қазақ тілі: оқытудың тиімді әдістері. А. 2000
5. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас теориясы және әдістемесі. А. 2001

Шараева Н.В.
учитель начальных классов
КГУ «Школа-лицей № 101», г. Караганда

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ, КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

*« Если мы будем учить сегодня так, как мы учили вчера,
мы украдем у детей завтра».*
Джон Дьюи

Стремительно развивающееся общество требует изменений в сфере образования. Возникает потребность в образовании, которое создает условия для полноценного развития всех своих участников. Традиционные методы и приемы уже неактуальны. Одним из способов соответствовать требованиям современного мира - это применение инноваций в образовании. Применительно к педагогическому процессу инновация означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащегося.

Целью инновационной деятельности является качественное изменение личности учащегося по сравнению с традиционной системой, подготовка учащихся, которые будут ориентироваться в стремительно изменяющемся мире. [1]

Это становится возможным благодаря внедрению в профессиональную деятельность неизвестных практике дидактических и воспитательных программ. Инновационное образование - развивающее и развивающееся образование. Направлено на изменение деятельности всех участников и педагогов, и учеников. Учитель должен создать условия для воспитания нравственно-правовой, эмоционально - эстетической, интеллектуально-информационной и коммуникативной культуры, а также культуры здоровья младшего школьника. [1]

Инновационный подход – новый подход к обучению, включающий в себя личностный подход, фундаментальность образования, творческое начало, профессионализм, использование новейших технологий.

На данный момент существует достаточно много инновационных технологий.

- ИКТ
- Здоровьесберегающие технологии
- Игровые технологии
- Технология развития критического мышления

- Проектные технологии

и т. д. [4]

. Одним из элементов технологии проблемного обучения, используемых мною, является создание проблемной ситуации.

Проблемная ситуация на уроке русского языка.

- Подберите проверочные слова: *рука_ стол_ зу_ сер__це*

-Как проверяли орфограммы? (*Изменяли форму слова так, чтобы в конце после согласного был гласный*)

-Какое слово не смогли проверить? Почему? (*Не знаем способа проверки.*) [3]

- Сформулируйте тему урока.

На уроке математики.

Предложите сравнить учащимся два выражения. [2]

$$5+2*3=21$$

$$5+2*3=11$$

Почему числа и действия одинаковые, а значения разные?

Учащиеся высказывают различные версии.

Самостоятельное целеполагание и решение проблемной ситуации, в отличие от традиционного сообщения темы и цели урока, побуждает активную, мыслительную деятельность.

Особое внимание уделяется формированию у учащихся навыков оценивания. Чтобы научить ребенка объективно оценивать себя, нужно научить его оценивать ответы и действия своих одноклассников. В начальной школе дети с большим желанием и легкостью оценивают друг друга и не всегда могут дать оценку своим действиям и знаниям.

Результаты детей можно оценивать с помощью:

- Цветовых сигналов

Красный – у меня все получилось, жёлтый – получилось, но есть вопросы, зелёный – нужна помощь.

- Оценочной лесенки

Ученики на ступеньках лесенки отмечают, как усвоили материал: нижняя ступенька - не понял, вторая ступенька - требуется небольшая помощь или коррекция, верхняя ступенька – ребёнок хорошо усвоил материал и работу может выполнить самостоятельно.

Так же целесообразно научить детей оценивать свою работу и работу одноклассников с помощью критериев, т.к. в начальной школе детям сложно оценить себя или товарища. Вместе с детьми вырабатываются критерии оценивания. Например: проверка словарного диктанта.

1. Буквы написаны правильно.
2. Нет исправлений.
3. Выделены орфограммы. Ударение.
4. нет орфографических ошибок-«5»

1 ошибка- «4»

2-3 ошибки – «3»

4-5 ошибок – «2»

Учащиеся проговаривают различные подходящие критерии и всем классом принимается решение. Учитывая критерии, ученики легко могут оценить свою работу или работу одноклассника.

Использование информационно-компьютерных технологий стало неотъемлемой частью обучения. На уроках используются различные тренажеры, ролики, видеоуроки. Использование ИКТ позволяет развивать умение учащихся ориентироваться в

информационных потоках окружающего мира, овладевать практическими способами работы с информацией, активизировать познавательную деятельность учащихся;

Ознакомившись с современными учебниками, заметила, что авторы используют много несплошного текста(таблицы, графики, афиши и т. д.). Чтение и работа с информацией занимает особое место среди метапредметных универсальных учебных действий. Как правило, основной упор делается учителем на работу с текстом: чтение, анализ, написание творческих работ. Меньше времени уделяется работе с несплошным текстом. Как показывает практика, учащиеся с трудом извлекают информацию из таких текстов.

Один из вариантов работы над несплошным текстом - работа с билетами. Данный прием использовался на уроке литературного чтения во втором классе при изучении произведения А. Толстого «Золотой ключик или приключения Буратино». Ученикам был предложен входной билет на спектакль кукольного театра. [Рис.1]

Рисунок № 1

Задание: помоги Буратино. Расскажи ему:

1. Когда будет представление?
2. В какое время начало?
3. По какому адресу?
4. Сколько стоит билет? и т.д.

На других уроках так же можно провести работу с билетом. [Рис.1]

На уроке русского языка можно предложить учащимся составить предложения с различными словами, которые они прочитают на билете.

Тема: «Предложение»

Например: У меня зазвонил **телефон**.

Математика. Тема: «Нумерация»

Варианты заданий:

1. Выпиши числа в порядке возрастания, убывания.
2. Выпиши наименьшее число, наибольшее.
3. Напиши соседей числа....

Тема: «Время. Единицы времени».

1. Найди на календаре дату, указанную на билете. Какой это день недели?
2. Покажи на часах начало представления.

Познание мира. Тема : «Правила поведения»

Составь памятку, как нужно вести себя в театре.

На уроке художественного труда можно предложить нарисовать афишу.

Учащимся предлагаются готовые задания. При дифференцированном подходе можно предложить детям составить свои задания по билету. [Рис. 1]

Формированию читательской грамотности способствуют задания, когда сплошной текст нужно представить в виде несплошного. Детям дается текст с данными и пустым билетом. Ученики должны самостоятельно найти информацию в тексте и записать на билете. [Рис.2]

Рисунок № 2

Текст № 1

Однажды Данияр с мамой шел из магазина домой. Он увидел яркую афишу, на которой было написано: «Три медведя» ждут тебя, юный зритель!» На каникулах Данияр решил сходить в театр. И вот наступила долгожданная суббота 27 марта. Мальчик заранее приготовил вещи. Он быстро оделся и начал поторапливать маму. Представление начиналось в 11.00. Времени было еще достаточно, но он не хотел опоздать. Из копилки Данияр достал 450 тенге, что бы купить билет. Мальчик с трепетом сидел в зале и ждал представление. У него был самый первый ряд и 15 место. Сцену видно было великолепно! Представление Данияру очень понравилось. Он решил обязательно сходить в театр еще раз.

Данный вид работы позволяет поддерживать высокую мотивацию у учащихся, заложить основы формирования грамотного читателя, который с легкостью сможет анализировать информацию на различных носителях.

Использование инновационных технологий позволяет учителю организовать образовательный процесс таким образом, чтобы каждый ученик стал его частью и стремился к приобретению новых знаний.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/2019/08/24/primenenie-innovatsionnyh-tehnologiy-na-urokah-v-nachalnoy>
2. <https://infourok.ru/iz-opita-sozдание-problemnih-situaciy-na-urokah-v-nachalnoy-shkole-1100261.html>
3. Бакулина Г.А. «Интеллектуальное развитие младших школьников на уроках русского языка». Москва, «Владос», 2001г.
4. Долженко Ю. А. «Методическое сопровождение личностно- ориентированного образования». Барнаул, 2003г

Шарипова Л.Х.
учитель английского языка КГУ
«Школа-лицей № 14» Абайский район

ВОЗМОЖНОСТИ ШКОЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Школьная библиотека как центр по учебной работе с учащимися является неотъемлемой, органической частью системы образования, она располагает большими возможностями по гармоническому всестороннему развитию учащихся; способствует нравственному воспитанию детей и подростков; имеет благоприятные условия для организации их активной творческой деятельности, организации досуга. Можно ли представить себе школу без библиотеки? Видимо, да, ведь представить можно все, но это

будет уже другая школа, в значительной степени лишенная духовности, доброты, человеческой культуры. Такая школа вряд ли будет интересна детям.

Библиотека в нашей школе востребована, читатели активно пользуются не только учебной, художественной литературой, они активно посещают читальный зал: готовятся к занятиям, пишут рефераты и сообщения, читают журналы на английском языке.

Нашей учебной библиотекой могут пользоваться как ученики, так и преподаватели нашей школы. Для них подготовили богатую подборку – более 100 книг – методических материалов и книг по преподаванию английского языка, учебных пособий и самоучителей, коллекций игр для изучения английского языка и учебников по методике преподавания английского. В основном это зарубежные материалы, презентующие новейшие методики обучения для любого возраста – от малышей до взрослых, подборка заданий для международных экзаменов, материалы международных педагогических конференций, новейшие учебники, книги по грамматике и лексике современного английского языка.

Кроме методических пособий, преподаватели иностранного языка могут познакомиться с интерактивным материалом для уроков английского языка с детьми – постерами, карточками, играми, дисками для интерактивных досок. Любой преподаватель может воспользоваться и скопировать материалы, которые пригодятся ему в преподавании английского языка.

Проводимые в библиотеке мероприятия требуют творческого поиска, их главная цель - привить любовь к книге, чтению.

Каждую неделю в читальном зале нашей школы учащиеся знакомятся с уникальными работами сверстников из разных уголков мира, а также учатся самостоятельно создавать, оформлять и эффективно и интересно презентовать на английском языке собственные идеи. Они могут сами раскрыть все секреты увлекательного процесса создания презентаций: от задумки до публичного выступления с правильной подачей своей темы. Кроме того, в стенах библиотеки проводятся кружки чтения «Reading Club» для учеников начальной школы, где ребята знакомятся со сказочным миром, герои которого испытывают такие же эмоции и чувства, как и все мы. Они попадают в самые разные ситуации - смешные и печальные, выдуманные и правдивые. Через чтение увлекательных историй участники учатся слушать и понимать английскую речь, на каждом занятии они пополняют свой словарный запас, осваивают новые грамматические структуры, а вместе с этим – знакомятся с лучшими образцами детской англоязычной литературы.

После прочтения новой истории с занятия участники могут взять домой на память мини-книгу, сделанную своими руками. Читальный зал нашей библиотеки помогает сделать подготовку к олимпиаде интересной и захватывающей игрой, в которой непременно хочется выиграть. На встречах клуба «Exam Games» участники в форме лексических настольных игр готовятся к участию в олимпиаде. Вместе с опытным преподавателем участники подробно разбирают структуру материалов олимпиады, практикуются в выполнении заданий, отрабатывают лексику.

Занятия по подготовке к ЕНТ по английскому языку направлены на то, чтобы помочь нашим ученикам успешно и эффективно подготовиться к государственным выпускным экзаменам.

На встречах участники вместе с преподавателем подробно разбирают тестовые задания, практикуются в выполнении устных заданий, узнают о секретах и успешной сдачи ЕНТ.

Фонды библиотеки школы-лицея наряду с традиционными печатными носителями информации включают аудио, видео и электронные издания: учебники на английском языке, справочники, энциклопедии, обучающие и развивающие программы, электронные собрания художественной литературы по программам основного общего образования.

Большое внимание уделено в нашей школе проблемам, связанным с привлечением к чтению подрастающего поколения, библиотека рассматривает чтение как инструмент познания и повышения интеллектуального потенциала, творческой и социальной активности личности.

.Школа ставит задачу - создать условия для раскрытия творческого потенциала ребенка. Библиотека, являясь элементом образовательной среды, способна активизировать творческий, интеллектуальный потенциал ребенка. Без хорошей библиотеки школа не сможет выполнять на высоком уровне свои образовательные и воспитательные функции.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Инновационные методы в работе школьной библиотеки в условиях обновления содержания образования/ <https://kopilkaurokov.ru/>
2. РУКОВОДСТВО ИФЛА/ЮНЕСКО ДЛЯ ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК/<http://www.ifla.org/vii/s11/pubs/school-guidelines.htm>
3. Савельева Е.Е. Развитие интереса к чтению в школьной библиотеке: традиции и инновации/ <https://www.prodlenka.org/>

*Шатенова С.Е.
бастауыш сынып мұғалімі
№1 ЖББМ, Жезқазған қ.*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Функционалдық сауаттылық дегеніміз - адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым -қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші боп табылады. Жалпы алғанда , функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі десек те болады. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың , қалыптастырудың негізі көзі. [1.]

Сондай –ақ , функционалдық сауаттылық оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілеті, оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуінің шарты, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамытудың тетігі, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы. Ең бастысы, оқу үрдісінде тілдік дағдыларды қамтитын, дамытатын тапсырмаларды орындау арқылы функционалдық сауаттылыққа қалыптастыру. Кез келген мұғалімде мынадай : бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын қалыптастыруды неден бастаймын? Қандай тапсырма аламын? Қандай әдіс-тәсіл тиімді болмақ? Нәтижеге қалай жетемін? деген сияқты сұрақтар туындауы мүмкін. Мен осы орайда өз тәжірибеммен бөлісем.

Бастауыш сыныпта оқу үрдісінде диалогтік оқытуды пайдаланудың ерекшелігі зор. Диалогқа үйрету барысында диалогтің түрлері мен онымен жұмыс түрін өзгертіп отырған жөн. Мысалы: әңгіме диалог, қойылым диалог, мұғаліммен және оқушылардың өзара әңгімелесуі, жұптық және топтық жұмыс түрлері. Оқушыларды сөйлеуге үйретуде дайындық жаттығулары мен шартты сөйлеу жаттығуларды ұсына отырып, тілдік дағдыларын дамытуға болады. Күнделікті сабақта қандай өмірде жиі кездесетін жағдаяттар алынады. Оқушыларға дайын үлгілерді кезекпен бірнеше мәрте оқытып, диалогтің сөздерін қайталатып, рөлге бөліп оқыту .[3.]

Тапсырма үлгісі :

Мысалы:

- Сен бүгін кітапханаға бара аласың ба?
- Ия. Барамын

– Қандай шығарманы аласың?

- Ы.Алтынсарин «Таза бұлақ»

- Неліктен бұл кітапты оқымақсың?

- Биыл балалар әдебиетінің атасы Ы.Алтынсариннің туғанына 180 жыл жазушы жайлы көп білгім келеді.

-Жарайды, жақсы.

Бұл жұмыстың ерекшелігі - оқушыларды тек жауап беруге, яғни мәліметті хабарлауға ғана үйретпей, қарсы сұрақ қоюға, қайталап сұрауға да үйренеді.

Диалогтік тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың диалогтік сөйлеудегі қарапайым дағдылары қалыптасып, сұрақ беру, өтініш айту, таңдану, бұйырды қолдану, бір-бірімен әңгімелесе білу, мәліметтерді нақтылап сұрау, тыңдап отырып қайта сұрақ беру, келіспеушілік, толықтыру, тілдік материал көлемінде өзара пікір алыса білу дағдылары дамып, диалогтік тілді үйретуде соңғы нәтиже болып табылатын әңгімелесе білу біліктіліктері жетіле түседі. Екінші бір тәжірибемнен байқағаным : сыныпта топтық жұмысты ұйымдастыру тілдесім үдерісі сөйлеу, жазу, оқу, тыңдау әрекеттері арқылы іске асады. Топтық жұмыста бірін –бірі тыңдау, сұраққа жауап беру, өзара бағалау, келісу-келіспеу, шешім қабылдау , пікір тоғыстыру орындалады.

Ана тілі сабағында «Бақша ағаштары » тақырыбында мынадай тапсырма орындалды. Тапсырманың мақсаты: оқушылардың көркем шығармалар мазмұнымен танысу, білу, кітап оқуға құштарлану құзыреттілігін қалыптастыру. Оқыған әңгімелерін мазмұндап , сахналап жеткізу. Оқыту әдісі: рөлдік ойын , қатысым әдістері. Рөлдік ойын әдісінде 7-12 жастағы балалар қарым-қатынасқа тез түседі де, кез-келген рөлді ынтамен орындай алады. Рөлдік ойындар оқушыға өзін танытуға, жолдастарының пікірімен санасуға, дұрыс сөйлеу қабілетін жетілдіруге, жан-жақты білімін көрсетуге мүмкіндік бере алады.[2.]

Бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын қалыптастыруда қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын орындау да оң нәтиже береді.

Тапсырма : Ө.Қанахиннің «Туған жер» мәтін түсініп, мұқият оқы. Мазмұнына сүйеніп біздің жерімізде бар заттардың тізімін төмендегідей белгілер бойынша жікте:

а) Тау қыраттары;

ә) Жерде өсетін дақылдар мен

шөптер;

б) Төрт түлік;

в) Қазба байлықтары.

Дескриптор :

-Мәтінді мұқият оқиды

- бар заттардың тізімін біледі

- белгілері бойынша жіктейді [4.]

Қорыта айтқанда, тиімді әдістерді қолдану арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын қалыптастыра отырып белгілі бір жетістікке қол жеткізе аламыз. Болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында білім беру жүйесін ізгілендіру, инновациялық үрдісте тиімді қолдану - оқу үрдісін жақсарту мен оқу нәтижелерін арттырудың жолы ..

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010

2. Оқу - әдістемелік құрал:Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары. ISBN978-601-7239-83-1.

3. Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі.Әдістемелік құрал. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 41 б.

4.Рысқұлбекова А.Д.Бастауыш сынып оқушыларына арналған оқу тапсырмалар жиынтығы. Әдістемелік көмекші құрал. ISBN 978-601-224-169-3

*Шах Л. А. учитель истории
КГУ «ШЛ № 101, г.Караганда*

ОБНОВЛЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Современное общество устроено так, что вокруг нас происходят глобальные изменения, которые касаются всех сфер жизни общества: политики, общества, экономики, и конечно образования. На данный момент в современном Казахстане действует формат новой системы образования, который берет ориентир на мировое образовательное поле. Это не может не сказаться на существенных изменениях в педагогической практике и теории. Мне, как педагогу с двадцатилетним стажем, наиболее очевиден этот характер преобразований, поэтому хотелось бы поделиться своим видением на факторы, которые привели к возникновению самой идеи преобразований. Я начала свою подготовку с ознакомления с обновленной программой. Рассмотрев программу, выделила для себя, что переход на обновлённую программу потребует обновления всей системы образования. Роль современного учителя - это роль проводника в совершенно обновленном обществе.

Качественные преобразования в педагогической сфере невозможны без становления нового взгляда учителя на педагогический процесс и все его составляющие, где встает вопрос о роли, месте в учебном процессе не только учителя, но и ученика. Поэтому без осмысления нами, педагогами, новых целей и задач в современной образовательной траектории, невозможно шагать вперед, думать по -новому, действовать по -новому, с учетом новых форм оценивания, личностно-ориентированного подхода.

Поэтому я решила начать с преобразования себя как педагога. Так как именно на меня будет ориентироваться подрастающее поколение. Осознав такой момент, что обновление

системы образования заключается в преодолении традиционного репродуктивного стиля обучения и переходе к новой развивающей, конструктивной модели образования.

В современном мире главным ориентиром является умение учащихся самостоятельно решать задачи, которые могут встретиться в жизни, а итог обучения определяется опытом в решении этих задач.

На практике применяю задания на формирование умений решать хронологические задачи: Октавиан Август дружески похлопал по плечу соседа: « Ну, как, дружище Перикл, дела?» Подумай, могла ли произойти такая историческая встреча? (Для ответа используй линию времени)

Любимы учащимися задания с использованием исторических карт: *по названиям продуктов и предметов быта отыщите их родину и объясните обстоятельства «кругосветных странствий» и мировой известности*

финики- Сев.Африка, персики-Китай ;чай-Китай;портвейн –Португалия;

шампанское -Франция , графство Шампань; индиго- (лотос) Индия

Порох, стекло, шелк- Китай

Следует отметить, что вместе с грамотностью, определяют такие компетентности школьника, как, навык разработки и проверки гипотезы, умение себя преподавать в проектном режиме. Объективность оценки – существенный стимул развития знаний ученика, это отмечено всеми участниками учебного процесса: учениками, учителями, родителями.

Предлагаются новые способы оценивания учащихся. Такие, например, как:

1.Использование рейтинговой системы

Проблема рейтингового обучения заключается в том, чтобы сформировать условия для мотивации обучения учащегося возможностями систематической оценки итога их деятельности в соответствии с тем, что достигнуто учениками.[1]

При подготовке к использованию рейтинговой системы участники образовательного процесса заключают договор об обязательствах с двух сторон. Для этого используется форма договора «Преподаватель – Учащийся», в нем отображаются права и обязанности каждой из двух сторон. К договору возможно приложить карту «контрольных точек» (зачетный лист).

Использование технологии индивидуальных образовательных траекторий

Фамилия имя ученика	Понятия и термины	Хронология	Творческие задания	Самост. работа	Устные ответы	Письмен. работы	Итоговая работа (зачетная для 10-11 класса)
1							
2							

Максимальная рейтинговая отметка результата обученности за определенный период учебного процесса суммируется из самых высоких рейтинговых показателей по различным направлениям, а рейтинговая отметка по каждому суммируется из рейтинговых оценок по всем пройденным его разделам и темам.[2]

По предложенному плану ведется работа учителя по оцениванию уровня достижений наиболее мотивированных учащихся.

2. Самооценка учащегося

Один из основных аспектов оценивания - самооценка обучающегося собственных знаний и умений. Влияние преподавателей, воспитателей должны совпадать с личными стремлениями и усилиями учащегося в освоении учебной программы, с его активностью по собственному совершенствованию как личности.

На практике важно обращать внимание на самостоятельную деятельность в решении практических задач, учителю необходимо поощрять и самоконтроль учащихся.

На практике применяю использование многоуровневого анализа исторического документа.

Многоуровневый анализ исторических документов

Уровни анализа	Вопросы для анализа
1. Атрибуция (паспортизация) документа.	1. К какому виду источников относится документ? 2. Сколько примерно веков и лет разделяет поход Святослава и летописный рассказ об этом?
2. Работа с информацией, которая заложена в тексте.	1. С какими народами воевал Святослав в 971 году? 2. Каковы были правила и обычаи ведения боевых действий, принятые при Святославе?
3. Аксиологический уровень.	1. Как вы думаете, с какой целью летописец включил в свое повествование подробный рассказ о походах Святослава? Какие идеи он хотел донести до потомков?
4. Критический уровень.	1. Предположите, какие источники мог использовать летописец, рассказывая о походах Святослава. 2. Были ли среди них византийские и болгарские документы? Своё мнение аргументируйте.
5. Праксеологический уровень.	1. Что нового помог узнать вам этот документ о князе Святославе и его походах, об отношениях Руси с соседними странами и народами?

Используя данную схему, учащийся определяет свой собственный уровень понимания изученного материала.

3.Взаимооценка учащимися полученных знаний

Взаимооценка является важной составляющей деятельности во время учебного процесса, так как это стимулирует обучающихся быть на уроке активными, умение говорить, размышлять, думать, интерпретировать и мыслить.

В начале взаимопроверки каждый ученик вначале дает оценку результатам своей работы. А только после, под руководством преподавателя, осуществляется взаимопроверка.

На практике применяю метод составления учебных планов для аналитической работы с текстом, картинками.

«Картинный план» Достоинством приема составления картинных планов (по сравнению с простыми и развернутыми) является развитие образных способностей учащихся, умения ярко и красочно описывать исторические факты, обращать внимание на интонации и литературные приемы рассказчиков, использовать их в передаче своего отношения к прошлому.

Пример: картинный план «Взятие города Отрар монголами» Картина «ОТРАРСКАЯ КАТАСТРОФА» в 7 классе.

1. Какое событие или явление изображено? К чему оно относится: к политическому событию, к военной операции, к повседневной жизни?

2. Кто изображен на картине? Легко ли узнать реальные исторические лица, определить социальное положение представителей общественных групп?

Ребята отвечают на вопросы, расширяя диапазон своих знаний по данной теме.

Вызывает интерес учащихся работа над восстановлением цепочки событий в истории.

При взаимооценке учащиеся используют предложенную таблицу:

	Баллы (от 1 до 5)
Определяет событие, явление по картинке	
Определяет к чему относится данное событие (военная операция, повседневная жизнь и тд)	
Легко узнает реальные исторические лица, определяет социальное положение представителей соц.групп	

Определяет причины и последствия данных исторических событий	
--	--

Определите принцип образования хронологического ряда и продолжите его в заданной закономерности

• 1.1761-1762, 1762-1796, 1796-1801 - ?

• 2.1465-1480,1480-1511,1511-1518...-?

Возможно также использование предложенной выше карточки с заданием по выявлению хронологического ряда. Предлагая работу по данному направлению ребятам, которые совершают взаимный обмен работами и оценивают их по количеству верных ответов.

Также можно использовать прием **“Жокей и лошадь”**. Класс делится на две группы: «жокеев» и «лошадей». Первые получают карточки с вопросами, вторые – с правильными ответами. Каждый «жокей» должен найти свою «лошадь». Прием используется даже на уроках изучения нового материала, более сильные ученики помогают слабым выполнить задание, при этом объяснить правильность выбора ответа.

Если брать проблемный метод обучения ,можно использовать приём **“Ложная альтернатива”**, перед учащимися ставится проблема, которую нужно решить при помощи альтернативы "или-или", совершенно произвольно выраженной. Ни один из предлагаемых ответов не является верным.

Пример. Учитель предлагает вразброс обычные загадки и лжезагадки, дети должны их угадывать и указывать их тип. Например:

- Азовские походы Петра были до Ливонской войны или после?
- Петр I - сын Евдокии Лопухиной или Марты Скавронской?
- Из скольких классов состоял «Табель о рангах» - из 12 или 17?

Применяю технологии развивающего обучения, где учащиеся получают задания, выполняют их, а затем учителем выдаются листы с верными ответами -«помогайками», по которым учащиеся проверяют выполненную работу, оценивая результаты соседа по парте, группы, осуществляя самопроверку:

«Рюкзак», «Тонкий и толстый вопрос», «Вопросительные слова», «Дерево Мудрости», «Верные – неверные утверждения», Физкультминутка «Да-нет»,

«Крестики – нолики», «Плюс и минус», «Фома Неверующий», «Исторический снежный ком», «Историческая азбука»

Прием "Исследовательский фартук"

Описание: у детей имеется лист А4, на нем схематично изображен фартук, в верхней части записана тема, нижняя часть делится на "карманы", например основные понятия, даты, имена; дети в роли хозяйшки, которая складывает в карманы все самое важное, в течение урока дети заполняют карманы, учитель либо учащиеся собирает фартуки и оценивают, кто лучшая хозяйшка.

Прием «Отгадай героя»

Описание: к доске приглашается один из учеников (обычно более сильный), который загадывает про себя имя какого-то исторического персонажа; остальные дети должны задавать вопросы с целью отгадать имя загаданного героя. Сложность заключается в правильности постановки вопросов, т.к. ведущий ученик может отвечать на вопросы только «да» или «нет», и в ограниченности количества вопросов - не более 10.

На сегодняшний день наше государство уверенно заявляет о себе на международном уровне. Актуальная проблема нашего общества – формирование конкурентоспособной личности, которая готова жить в условиях социально-экономических преобразований, активно влияющей на окружающую действительность, изменяя ее в лучшую сторону. Поэтому именно от учителя зависит, насколько будет подготовлен выпускник к взрослой жизни. Выпускник, который будет обладать следующими качествами: креативность, социальная ответственность, развитый интеллект, профессиональная грамотность, а самое главное -быть патриотом своей Родины- Республики Казахстан.

В заключение, мне бы хотелось пожелать в нашем нелегком труде по покорению «вершины знаний» под названием «Обновление содержания среднего образования» для Казахстана — стабильности и процветания, для школы — талантливых и успешных учителей и учеников, а для себя и своих коллег — творческих успехов!

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Русских Г.А.. Технология рейтингового обучения// Дополнительное образование. – 2004,
- 2.Формирование успешности учащихся средствами рейтингового контроля.// Школьные технологии. – 2003. -
- 3.Оценка в современной школе.// Стандарты и мониторинг в образовании. – 2002.
- 4.Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. Теория и методика преподавания истории. -Москва: Владос, 2003.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие. -Москва: Народное образование, 1998.

*А.К.Шахметова қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі
К.Мыңбаев атындағы ЖББМ, Нұра ауданы*

СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ – ОҚУШЫ МЕН МҰҒАЛІМНІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫ

XXI ғасыр – қарқынды дамыған білім ғасыры.

Н. Назарбаевтың «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» – атты тақырыпта оқыған лекциясында: «Мұғалімдердің жаңа ұрпағы білім деңгейі жөнінен әлдеқайда жоғары болуы керек. Ол үшін формацияның педагогы қажет,» – деген . [1]

Елбасымыздың осы сөздерінен кейін оқушыларға қаншалықты сапалы және табысты білім беретінім және оларға қаншалықты ықпал етіп, бағдар бере алатыным туралы сұрақтар ойымда орын алды. Білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстаздан үлкен жауапкершілікті талап етеді. Білім беру үрдісіндегі басты әрекет етуші – мұғалім. Мұғалім қазіргі заман талабына сай білім берудің жаңа технологияларын үйреніп, соның сабақ барысында жүйелі қолданыс табуын қадағалай білуі маңызды. Оқытуда сыни тұрғыдан ойлауды дамытудың стратегиялары өте тиімді.

Сыни тұрғыдан ойлау – белгілі бір мәселелер туралы бір идеяларды жинақтап, оларды қайта ой елегінен өткізу және шешім қабылдаумен аяқталатын күрделі үдеріс. Сын тұрғысынан ойлау пайымдау – бақылау, пайымдау нәтижесінде ақпаратты ұғынуда, талдауда, бғалауда қолданатын әдіс болып табылады. [2]

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту – STEM- ді оқытудың тағы бір үлгісі болып табылады.

Жоғарыда аталған технологияның диалогтік оқыту тәсілінің маңызы зор, себебі ол әлеуметтік сындарлылық көзқарасымен тығыз байланысты. Сондай-ақ, Выготский оқушы диалог құру нәтижесінде білім алады деп жорамалдаса, Мерсер құрдастар

тобындағы өзара қарым-қатынас оқуда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Барнсыныпта тіл қаншалықты қолданса, оқушылардың оқуына соншалықты әсер ететіндігін айтқан. Александердің пайымдауынша, диалог арқылы мұғалімдер күнделікті ойталқыларда «салауатты» келешек мүмкіндіктерін анықтап, оқушылардың дамып келе жатқан идеяларымен жұмыс жасауларына және түсінбеушілікті жеңе білулеріне көмектеседі. [3].

Диалогтік әдіс сабақтың бір кезеңінде ғана емес, әр кезеңінде жүзеге асады. Мысал ретінде бір сабағымды талдап өтсем: 7-сыныпта қазақ әдебиеті пәнінен «Қыз Жібек» шығармасын өткен кезде ең алдымен психологиялық ахуалды жақсарту үшін, атмосфералық ортаны қалыптастыру үшін сабағымды сергіту сәтінен бастадым. Осы кезде ең алдымен Александер анықтаған диалогтың нұсқаулық үлгісі жүзеге асты. Себебі, оқушыларға не істеу керек екендері түсіндірілді, ақпарат жеткізілді. Осының нәтижесінде оқушылар бір-бірімен қарым-қатынасқа түсті. Мысалы, «Ыстық алақан», «Жүректен жүрекке» т.б. сергіту сәттерінде оқушылар бір-біріне: *«Бүгінгі күн саған тек қана қуаныш әкелсін..Бүгінгі сабақта қойылатын сұрақтарға мүдермей жауап бер, бүгінгі сабаққа жақсы ат салысып отыр»* деген сияқты тілектерін білдіріп, қарым-қатынасқа еркін түсті.

Сабақтардың келесі кезеңінде оқушылардың қызығушылығын тудыру үшін және сабақтың тақырыбын ашу үшін экранда өте жақын визуалды образдарды (Фоер) құру үшін, тақырып бойынша сурттерді, видеожазбаларды, аудиожазбаларды көрсеттім. Диалогтың жүзеге асуы сұрақтың дұрыс қойылуына байланысты екенін ескере отырып, «Миға шабуыл» әдісі арқылы, оқушыларға түрткі, сынақтан өткізу, қайта бағыттау сияқты сұрақтың техникаларын пайдаландым. Нәтижесінде оқушылар бірлескен сұхбатқа түсті. Мысалы: *«Сюжет таныс па? Үзіндіде не көрсетілген? Қандай сезім бейнеленген? Неліктен олай ойлайсың?; Экранда көрген суреттеріңіздің біздің бүгінгі сабағымызға қатысы барын қалай дәлелдейсіздер?; Бұл суреттердің сабағымызға қатысы қандай?; Бұл цитатаның сабағымызға қатысы барын қалай дәлелдейсіздер? Мысал келтіре аласызба? Тағы өз ойларын қосатындарыңыз бар ма?»* деген сұрақтарыма оқушылар: *«Сюжет таныс, Қыз Жібек жырынан алынған үзінді; Суреттердің сабаққа қатысы бар, себебі жырда көптеген салт-дәстүрлер сипатталады; бұл суретте жырдың кейіпкерлерінің есімі жазылған, яғни бүгін кейіпкерлерге талдау жасаймыз т.б.»* деген сияқты жауаптарын ұсынды. Осы кезде байқағаным оқушылар бірінші сабақтарда сұрақтарға қысқаша жауап берсе, кейінгі сабақтарда жауаптарын нақты және толық айта бастады.

Сабақ барысында қолданылған «Сиқырлы орындық» әдісінің негізінде берілген тапсырмаларды орындаған кезде оқушылардың ой пікірлерінде үлкен алшақтық басым болды және әр қайсысы өз шешімдерінде қалды, яғни әңгіменің пікірталастық (дебат) түрі жүзеге асты. Мысалы: сиқырлы орындыққа отырған оқушы кейіпкер рөліне енген кезде басқа оқушылармен диалогқа түсті. Мысалы, оқушылар кейіпкер рөліндегі оқушыға: бірінші топ «Төлеген, сен дұрыс істемедің ата-ананды тыңдап, сол ауылдың қызын алу керек еді; алысқа кетпегеніңде осындай қайғылы оқиғаға ұшырамас едің» - десе - екінші топ керісінше «Жоқ, Төлеген сен дұрыс істедің. Себебі, сен берген уәденді, айтқан сөзіңді орындадың, махаббатқа адал екеніңді көрсеттің» деді. Бұл диалогтың өзі оқушылардың сын тұрғысынан ойланғандарының дәлелі болып табылады.

Сюжеттік тақтада «Егер сен автор болсаң жырды қалай атар едің? Неліктен? Мыса келтіре аласың ба?»; «Сөздер сөйлейді» стратегиясы негізінде берілген тапсырмада «Жібекке мінездеме бер. Оның сол мінездерін көрсететін дәлел келтіре аласызба? Егер сіз автор болсаңыз шығарманы қалай аяқтар едіңіз? Неліктен? Дәлелдеңіз!» деген сұрақтар қойылды. Сондағы оқушылардың жауабы: «Егер мен автор болсам шығарманы «Жібектің қайғысы» деп атар едім, себебі онда Жібектің қайғысы, жесір қалуы, махаббатынан айырылуы бейнеленген; Жібек махаббатына адал, оның бұл мінезін, Төлегенді күтуі және Төлегеннің өлімінен кейін әмеңгерлікке келісу іс-

әрекеттері дәлелдейді; Егер мен автор болсам шығарманы сәтті аяқтар едім, Төлеген мен Жібекті қосар едім)». Осы жауаптарының негізінде оқушылар сабақ бойынша тақырыпты меңгерді, сын тұрғысынан ойлана алды деген қорытындыға келуге болады.

Көп жағдайда сыныптағы диалог мұғалімнің басқаруымен тақырып төңірегінде, оқушының дұрыстап және орнымен нені, қашан және қалай айту қажеттігі сипатында, яғни диалогтың нұсқаулық үлгісі жүзеге асады. Диалогтік әдіс тапсырмаларды орындау барысында ғана емес, формативті бағалау кезінде де жүзеге асады. Оқушылардың сабақ бойы белсенділік танытқандарына қарай, өз пікірлерін еркін және ашық жеткізгендеріне қарай және ішкі уәждерін ояту үшін, сабаққа ынталандыру үшін сабақ бойы берілген жауаптарына сөздік мадақтау айтып отырдым, яғни оқушылармен диалогқа түстім. Тек өзім емес әр орындалған тапсырмалардан кейін оқушылар арғы іс-әрекетті анықтау үшін бір-біріне бағалай отырып диалогқа түсті.

Диалогтік оқыту сабақтарда оқушыларға тақырып бойынша өз ойларын білдіруге мүмкіндік берді; тек өз идеялары емес, басқа да сыныптастарының түрлі идеялары болатындығын оқушылардың түсінулеріне көмектесті; оқушылардың өз идеяларын дәлелдеуіне көмектесті.

Осы сабақ нәтижесінде мен неге қол жеткіздім?

Нәтижесінде оқушылар: оқу үдерісіне белсенді қатысты, оқушы оқу үдерісіне белсенді қатысқан кезде ғана материалды терең меңгерді; тақырып бойынша өз ойларын еркін білдіруге дағдыланды; тақырып бойынша сындарлы сөйлеуге ынталанды; білімге деген құштарлығы дамыды, оқушылар бір-бірінен үйренді, басқа оқушылардың идеяларын құрметтеуге және бағалауға дағдыланды; оқытудағы қиындықтар мен түсінбестіктерді анықтай алды.

Сабақтарда диалог әдісін қолдана отырып қандай нәтижеге жеттім?

Нәтижесінде оқушылардың барлығы: нашар оқитындар да, «үнсіз» оқушылар да сұхбаттасты, сөйледі, талқылады, дебатқа түсу арқылы түсінік пен дағдыларды қалыптастырды, белсенділіктері артты, өз идеяларын дәлелдей алды, тақырып бойынша сындарлы сөйлеуге ынталанды.

Қорыта айтқанда, оқушылар қысқа ғана жауап беретін мұғалімнің сұрағымен салыстырғанда диалогтік сұхбаттасу мұғалімдер де, оқушылар да білім алуға қомақты үлес қосатын өзара іс-қимылдың шын мәніндегі тиімді түрі болып табылады. Диалогтік оқыту ұжымдық және өзара білім алмасуға жағдай туғызатын қолдаушы болып табылады.

Ойымды жинақтай келе, М.М.Бахтиннің мына тамаша сөздерімен аяқтағым келеді: «Өмір өз табиғаты бойынша диалогтық құбылыс. Өмір сүру дегеніміз диалогқа қатысу: сұрау, тыңдау, жауап беру, келісу және т.с.с... Болу дегеніміз диалог арқылы қарым-қатынас құру... Барлығы да құрал, ал диалог - мақсат».

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н. Ә. Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына. /Л. Гумилев атындағы Еуразия университетінде оқыған лекция. – Егемен Қазақстан, 2006, 27 мамыр
2. Әлімов А. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. – Астана: «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014 жыл.
3. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Ыбырай Алтынсарин — көрнекті ақын, дарынды жазушы. Оның қаламынан бойындағы тамаша талабын танытқандай маңызы зор көркем шығармалар туды. Ол өзінің бар күш-қуатын халықты ағарту, жастарды тәрбиелеу қызметіне жұмсады. Ыбырайдың жазушылық қызметінің түпкі қазығы да сол оқу-өнер, білім мәселесімен сабақтас. Оның ақындық шабытына дем беріп, жазушылық қиялына қанат бітіретін зор нысанасы — қараңғы қазақ халқының көзін ашу, көңілін ояту, оны озық мәдениетті елдердің қатарына қосу. Сондықтан Ыбырайдың қоғамдық-педагогикалық, жазушылық қызметі өзектес, оның ізгі, көкейтесті ойларының туындысы.

Ы. Алтынсарин – балалар әдебиетінің атасы. Бүкіл өмірін қазақ балаларын оқытуға арнаған. Ыбырайдың әдеби туындылары балалар дүниесіне өте жақын. Сондықтан да ол қазақ балалар әдебиетінің атасы деп танылған. Сол мақсатпен алғаш рет балаларға арнап мектеп ашып, оқулық жазған. Ағартушы оқулықты жазудағы мақсатын хрестоматияның алғы сөзінде: «Бұл кітапты құрастырғанда мен, біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш рет шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын, сонымен қатар, жалпы халықтың оқуына жарайтын кітап бола алу жағын көздедім...» деп тұжырымдаған. Өйткені хрестоматияға Ыбырай өзінің педагогтық мақсатына лайықтай жазған тәрбиелік мәні жоғары көптеген шағын әңгімелерін, өлеңдері мен ауыз әдебиеті үлгілерін, сондай – ақ, орыс педагогтері мен айтулы орыс қаламгерлерінен аударған шығармаларды енгізген болатын. Оның шығармалары мұғалімдер даярлайтын оқу орындарында кең көлемде оқытылады. [1]

Ыбырай Алтынсариннің қазақ тілін дамытудағы рөлі оның ағартушылық қызметімен тікелей байланысты. Ыбырайдың әдеби шығармалары, әсіресе прозалық туындылары оқу кітабы ретінде арнайы жазылған. Бұл тұста Ыбырайға екі түрлі жүкті тұңғыш рет арқалауға тура келді: бірі – қазақ әдебиетінде бұрын жоқ проза жанрын бастау, яғни қазақ әдеби тілінде бұрын болмаған шағын әңгімелер (новеллалар) стилін жасады, екіншісі – өз өлеңдері мен қазақтың ауызша тараған мол көркем әдеби үлгілерін оқушы жастарға ұсыну. Адамгершілік – қоғамдық сананың ең басты белгілері болғандықтан Ыбырай Алтынсарин адамдардың мінез-құлық, іс-әрекетті, қарым-қатынастарды бейнеледі. Шындығында, білім берудің мақсаты баланы жан-жақты тұтас дамыту. Білім беру үдерісінде бала тұлғасының физикалық және интеллектуалдық аспектілерін ғана дамыта қоймай, ең алдымен баланың жоғарғы рухани-адамгершілік табиғатын ашу керек. Себебі бала шынайы адамдықты, танып білуді педагогикалық үдеріс кезінде үйренеді. Бұл жағдайда ізгілік педагогикасының классигі Ыбырай Алтынсариннің өзінің заманында жазған : «...жастардың ой- пікірі еркін; оның келешегі үшін оған тек сана сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек...» деген өсиетін есте сақтау абзал. Себебі қазіргі таңда рухани-адамгершілік білім өте қажет. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды. Ой, сөз және істің бірлігін тең ұстай алды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рөлін жоғары бағалады. «Халық мектептері үшін ең керектісі – мұғалім, – деп жазды ол. Мұғалім баланы сүйіп, оны түсіне білуі және шабыттандыра алуы керек деп есептеген. Ізгілік педагогикасын баса назарда ұстаған Ыбырай Алтынсарин балаларға арнап көптеген қысқаша әңгімелер жазды. Сонымен қатар оқу – әдістемелік шығармалар және халық ағарту мәселелері жөнінде ескертпелер, этнографикалық очерктер де жазған. Ұлы ағартушы рухани- адамгершілік білімнің маңыздылығы жайында айтып кеткен. Арманы жүзеге асты деуге болады, себебі, Қазақстанның түпкір түпкірінде білім беретін мектептер

ашылды. Ыбырай Алтынсаринның әр әңгімесінде рухани- адамгершілік білім беру – жас ұрпақтың бойына сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, ақиқат, жиянат жасамау және ішкі тыныштық құндылықтарды дарытады. Баланың бойында жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытудың маңызды шарттарының бірі- балаға қоршаған ортада шынайы көзқарас, көңілді жағдай туғызу болып табылады. Ұлы ағартушы аңыз әңгімелерінің қай-қайсысын алсақ та, ондағы айтылатын негізгі идея – жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесін көтере отырып, аз сөзбен көп мағына беретін қысқаша әңгімелерді жас ұрпаққа тілімдік- тәрбие. Ыбрай Алтынсарин адамгершілік қасиеттерді дәріптеуін басты назарда ұстаған. Яғни, жеке тұлғаға рухани-адамгершілік білім беру мәселелерін басты мақсат етіп жүзеге асырған. Өйткені, ол жас жеткіншіктерге ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды үйлестіре отырып үйреткен. Адамның қоғамда өз орнын табуына, ақыл- парасатының дамуына, яғни, кемелденуге деген тілегін ашып, мәнді өмір сүруіне үйретеді. Оны жазушы шағын әңгімелерде үгіт, өсиет түрінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. [2]

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан да бүкіләлемдік тәлім – тәрбиенің алтын діңгегі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық принциптерінің көрініс тапқанын байқаймыз. Мысалы, өзінің екі кластық мектептердің меңгерушілеріне жазған нұсқау хатында ол: «Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы оларды кінәлауға тиіс емес, оларға түсіндіре алмаған өзін кінәлауға тиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесуі, шыдамдылық етуі керек, әрбір нәрсені де ықыласпен, түсінікті етіп түсіндіру керек, орынсыз терминдерді қолданбау керек, мұндай сөздер оқушыларға түсініксіз болады да, жалықтырып жібереді...

Ыбырай Алтынсарин мұғалімдердің бала оқытудағы орнын жоғары бағалап: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, ол - мектептің жүрегі» - деген сөзі осы күнге дейін құнын жойған жоқ.

Ыбырай Алтынсариннің төл туындыларымен қатар көптеген аудармалары да бар.

Халықты сауаттандыру, сана – сезімін ояту, рухани өмірін дамыта түсу мақсаттарында жазған хрестоматиясында Ыбырай Алтынсарин орыс тіліндегі әртүрлі оқулықтардан сырттай үлгі алумен тынған жоқ. Осы іздену үстінде ол орыс мәдениетінің қазақ арасына енуіне жол ашты: орыстың алдыңғы қатардағы жазушылары мен үлкен ойшылдарының, ағартушылары мен педагогтерінің еңбектерін қазақ даласына алып келді; оларды қазақ тіліне аударып, дала өміріне сіңістірді. [3]

Ыбырай Алтынсарин әр шығарманы аударарда, ең алдымен, оның тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлді. Аудармашының бұл талабын кез – келген әңгіменің көтеретін мәселесінен – ақ байқауға болады, Л.Н.Толстой мен И.И.Паульсонның әлсіз шығармаларын аударуда да Ыбырай Алтынсарин осы біржақты талаппен келіп, ол шығармалардың жалпы мәнін байқай алмады, өйткені олар тәрбие мәселесін көтеруі жағынан бағалы да болатын: оқушыны әділдікке, қарапайымдыққа, тапқырлыққа баулуды көздейтін. Ыбырай Алтынсарин бұл әңгімелердің осы қасиеттерін жоғары бағалап, оларды қазақ тіліне аударды.

Ыбырай Алтынсарин Л.Н.Толстойдың шығыс аңыздары мен ертегілері негізінде жазған әңгімелерін аударды. Ол бұл шығармалардың қазақ оқушылары үшін қай жағынан да айрықша қиындық туғызбайтындығын ескерген тәрізді.

«Қазақ хрестоматиясына» енгізілген әңгімелер: еңбек сүйшілік, оқу, өнерге ұмтылушылық, Отанын – елін сүйшілік, талаптылық, жігерлік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық, тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез – құлыққа тәрбиелеуге керекті мәселелерді қамтиды. Бұларға жалқаулықты, қиянатшылдықты, надандықты, сотқарлықты қарсы қойып, жастардың мұндай әдеттерден аулақ болуына жол көрсетті. Мысалы:

Хрестоматияға енгізілген өлең, әңгімелердің балалардың жасына, сана – сезімдеріне лайықтыланып, педагогика ғылымының міндетті түрде тәрбиешілерден талап ететін әдіс мәселесінің берік сақталуы өз алдына, сонымен қатар, жоғарыда аталып өткен: оқу, еңбек, талап, мейірімділік тағы басқа тақырыптарға арнаулы, қолға таяқ ұстатқандай әңгімелерді

әдейі, саналы түрде тандап алғандығын да көрмей кетуге болмайды. Кітаптың беташары оқуға шақырудан басталып, оның әлеуметтік мәнін түсіндіру болса, сонымен қатар негізгі тақырыбының бірі – еңбек. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде, ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. [4]

Ыбырай Алтынсариннің қазақ жұртшылығын қараңғы түнектен алып шығып, тұңғыш рет ана тілімізде сауаттылық жолына бастауда сан түрлі ұлттық мектептер мен гимназиялар ұйымдастырып, мектеп және мұғалімдер үшін оқулық пен әдістемелік еңбектер жазудағы ұлан – ғайыр еңбектері жоғалмақ емес. Сондықтан да бүгінгі педагог қауымы ағартушы шығармаларын өз жұмыстарында үнемі басшылыққа алып келеді. Ыбырайдың өлең, әңгімелері түгел дерлік оқушысына түсінікті, тілі жеңіл, тәрбиелік мәні зор, оқып отырған оқырманына үлкен ой салатындай тақырыбы әсерлі, көркем бейнеленген және ойын жеткізуде тілдік стиль ерекшелігі зор.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алтынсарин Ы. Кел, балалар, оқылық: Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар. — Алматы: Атамұра, 2006. — 168 б.
2. Алтынсарин Ы. «Екі томдық шығармалар жинағы». Алматы, 2003 ж. 18 –21б.
3. Мәдібай Қ. Үміт еткен көзімнің нұры балам... // Қазақ әдебиеті. — 2009. — 31 шілде. — № 3 (3144). — 6-б.
4. Алтынсарин Ы. «Қазақ хрестоматиясы». Алматы, 2003 ж.

*Г.А. Шоланова қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Жамбыл атындағы мамандандырылған
мектеп-интернаты*

Ы. АЛТЫНСАРИННІҢ БІЛІМ БЕРУДІҢГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

«Ата-анаң қартайса,
Тіреу болар бұл оқу.
Қартайғанда мал тайса,
Сүйеу болар бұл оқу...»
Ы.Алтынсарин.

Әр елдің, ұлттың, мемлекеттің келешегі мектептен шындалады. Бүгінгі жас ұрпақ – ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтар мен азаматшалар екенін ескерсек, оларға берілетін білім сапасының да этникалық, тарихи, педагогикалық тұрғыдан талапқа сай болғаны маңызды. Себебі, ұлт болашағының іргетасы мықты боп қалануы тиіс.

Білім саласы «уақыт талабына сай болумен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білумен» (Қ.К.Тоқаев. Жолдаудан) ерекшеленуі тиіс. Ол үшін жаңашыл оқыту үрдісінде заманға сай болумен қатар, ұлттық педагогика мен психологияны қатар игертуге тиіспіз. Өйткені, әр ұлт өз қағынан ажырап өмір сүре алмайды. «Өткеніңе көз жүгіртсем ірімін» (А.Әлтай) дейтін түркінің ұрпағы, біздер, тарихымыз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді жаңаша оқыту идеяларына ұштастыра отырып, оқытуға тиіспіз. «Тәрбиесіз берілген білім-адамзаттың қас жауы» деген қағиданы да санамызға сіңдіріп өскен педагогтармыз.

Ыбырай мектебі

Мектептегі тәрбие

Заманауи мектеп

Осы тарапта, ақын-жазушыларымыз, ағартушы-ғалымдарымыздың еңбектерінен айналып өте алмаймыз. Қазақтың «алғашқы қазақ даласының қоңырауын соққан» бірегейлерінің бірі, ағартушы Ы.Алтынсариннің педагогикалық мұралары - ұлт үшін таусылмас азық. Көлемі шағын болғанмен, мән-мағынасы, берері мол, жан аямай кәсіп қылып, адал жолмен ас табуды үйрететін, жақсылық пен жамандықтың, адалдық пен арамдықтың аражігін ажыратып, «нағыз адам» болуға насихаттайтын педагогикалық еңбектері – адам тәрбиелеудің айнымас қағидаларындай болған алтын қазық деуге болады.

«Оқыту процесінде қалай болса солай оқытпай, ғылым, білім беру жүйесі сақталу керек» деген екен Ыбырай Алтынсарин. Ағартушы еңбектеріндегі мораль, тәрбие мәселесін балаға дұрыс жеткізу үшін, мұғалім алдымен өзі мәніне жетіп, түйін жасап алуы қажет деп ойлаймыз. «Өнер-білім бар жұрттар, тастай сарай салғызып» жатқанда, қазақтың қамсыз жатқанына бейжай қарай алмаған Ыбырай, өз елінің де өзге жұрт секілді елден ерек болғанын қалады.

Ыбырайдың «Кел, балалар, оқылық» өлеңімен басталған ұшан-теңіз педагогикалық мұрасын білмейтін қазақ кемде-кем. «Бай баласы мен жарлы баласы», «Бір уыс мақта», «Білгеннің пайдасы» т.б. шағын әңгімелері алдыңғы «шепте» классикалық туындылар.

Сол кезеңде «Қазақтардың білімге қолын жеткізетін ең басты құралы- мектеп.....Қазақ халқының болашағы да мектептермен байланысты» деп жазды өз еңбектерінде Ы.Алтынсарин.

Қазіргі уақытта заманауи жаңаша оқыту технологияларында қолданылатын ізгілендіру, рухани-адамгершілікті ояту идеялары- Алтынсарин тұжырымдамаларымен ұштасып жатқанын көруге болады.

«Халық мектептері үшін мұғалім – бәрі де болып табылады деп жазды ол; олармен ешбір керемет педагогикалық басшылық та, мұқият инспекторлық бақылау да теңесе алмайды» [6.76б.]. Мұғалімдер өз шәкірттерін сүйе білуі және олардың, ата-аналарына сүйікті бола білулері керек деп есептейді ол. Тек сонда ғана тәрбие мен білім беру ісінде алға қойған мақсаттарға жетуге болады.

Қазіргі уақытта заманауи жаңаша оқыту технологияларында қолданылатын ізгілендіру, рухани-адамгершілікті ояту идеялары- Алтынсарин тұжырымдамаларымен ұштасып жатқанын көруге болады. Халық педагогикасындағы «тәртіпке бағынған құл болмайды» деген пәлсапалық қағидасын қазіргі кезде орнымен қолданып жүрміз бе? Осы сұраққа жауапты да Ыбырайдың мектепке және ондағы ішкі тәртіп мәселесіне көп көңіл бөлгенінен ала аламыз. «Тәртіп-тәрбиенің құлы» деген түсінікті негізге ала отырып, сол кездің өзінде-ақ, қазіргі кезде біздер жаңалық қылып жүрген педагогикалық ішкі тәртіп ережесін қалыптастырған.

Мінекей, ағартушының өткен ғасырлардың еншісінде айтылған педагогикалық, пәлсапалық ойлары, қазірдің өзінде ұстаздарымыздың қажетіне жарап, жаңғыртылып, жаңартылып кәдемізге жарап жатыр.

Қазіргі кезде ұстаздың сабағында жаңа технология әдіс-тәсілдері оқушыларды ортамен қарым-қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын жеткізе білуге, әдеп-әдемілікке, жауапкершілікке, өнерге, еңбектенуге үйретеді. Осы тұрғыда «Асыл шөп», «Айуанның естісі көп, бірақ адамдай естісі жоқ», «Үнді», «Баланың айланы» т.б. шығармаларын атап өтуге болады.

«Бізді өзгелер табиғатынан ақылды, іскер халық деп ойлайды. Осының шындығын іс жүзінде көрсетуіміз керек. Қазақ табиғатынан ақынжанды, дарынды халық. Осы халыққа тек бір ғана жағы жетіспей тұр. Ол әзірше олардың білімнен кенжелігі». Осылайша халқымыздың жарқын болашағын көрегендікпен болжай білген Ыбырай: «Қазақ халқы азбаған халық, оның ой-пікірі еркін, оның келешегі үшін оған тек сана-сезім жағынан жалпы білім мен пайдалы өнерді үйрену керек болып отыр» [1, 319 б.] – деп көрсетті.

Алтынсариннің пәлсапасы бойынша, мектепке арналып жазылатын оқулықтар өзінің мазмұны мен қамтылған материалдары тарапынан өз ана тілі мен сол халықтың этникалық, яғни, қазақи бай қазынасына негізделіп жасалуы керек. Сонда ғана, патриот,

жанымен де, қанымен де халыққа жақын ,ұлт болашағы үшін алаңдар ұрпақтарымыз өсіп шығатыны хақ.

1884 жылы «Оренбургский листок» газетінде Ыбырайдың шәкірттері мен ізбасарлары жазған мақалада былай делінген: «Біздерге, көшпенділер үшін, Ы. Алтынсарин қандай қымбат болса, оның шығармалары да сондай қымбат, мұны Ресейде зиялы әдебиеттің қандай рөл атқарғанын білетін адам ғана түсіне алады. Біз Алтынсаринмен бүтіндей бір халықтың, оның бүкіл өмірінің ақыл-ойын, рухын, мінез-құлқының бейнесін көреміз. . Алтынсариннің қазақтарға сіңірген еңбегінің ұлылығы сонша, оны М.В. Ломоносов еңбегімен ғана салыстыруға болады» [2].

Жалпы, рухани-адамгершілік тұрғысынан мықты маман дайындауда Ы.Алтынсариннің реформасы арқылы жүзеге асып жатқанына қазіргі уақытта көзіміз жетіп келеді. Себебі, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы, «Оқуға құштар мектеп» жобасы т.б. секілді жобалардан Ыбырайдың ағартушылық идеяларын байқаймыз.

Кесте №1

Ыбырай көтерген реформалар	Қазіргі мектептердегі реформалар
Жаңа үлгідегі мектептер ашуды армандаған	Инновациялық мектептер ашылуда
Жеке тұлға қалыптастыру идеясы	Өзін-өзі тану,күзіреттілік
Өртүрлі кәсіп түрлерін меңгерту жолындағы еңбектері	Кәсіптік бағдарлау ,кәсіби білім алу
Білім мен тәрбие,мораль,рухани-адамгершілікке үндейтін шағын әңгімелері	«Рухани жаңғыру» бағдарламасы «Оқуға құштар мектеп» жобасы

Ы. Алтынсариннің:«Халық мектептері үшін ең керектісі- оқытушы.

Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы үкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды» деп айтқан сөзін қазір ұстаздарымыз іске асыруда.(3.294б)

Ы.Алтынсариннің оқытудағы педагогикалық әдісі-халықтық болды, шәкірттерін халықты,Отанын сүйіп қастерлеу,еңбек пен адал тер төге қызмет етуге,қиыншылық пен сынақтарға қарсы төтеп бере алуға баулыған ерен еңбекті педагог.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ философиясы тарихы. /Қазақтың ағартушылық философиясы/3 том.
2. Нысанбаев Н. Философия взаимопонимания. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001.
3. Жарықбаев Қ. Қазақ ағартушылары жастарды тәрбиелеу туралы. А, 1965.
4. Керімбаев Н. Жасымда ғылым бар деп ескермедім. А ,Рауан. 1995.
5. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин. Алматы: Ана тілі. 1991.
6. Сыздықов Ә. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. А, 1969.

Ш. А. Усатаева

№ 25 ЖББМ, математика мұғалімі

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Қазақстан Республикасының білім беру реформаларының негізгі мақсаты- білім беру жүйесін жаңа экономикалық ортаға бейімдеу. Осы тұрғыда елбасымыз Н.Ә.Назарбаев

еліміздің әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылуы туралы міндет қойғаны мәлім. Білім беру жүйесін жетілдіру осы мақсатқа қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. Болашақта өркениетті, дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет.

Ал, дамудың негізі білім мен ғылымға келіп тіреледі. Сондықтан да, әлемдегі дамыған елдер сияқты Тәуелсіз елімізде білім жүйесі сапасын жетілдіру ең негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Осыған орай, білім беру жүйесінде жастарға сапалы білім беріп, олардың үйлесімді дамуы мен тұлға ретінде қалыптасуында ұстаздың кәсіби шеберлік көрсеткіштерінің бірі - жалпы педагогикалық, ғылыми- теориялық, әдістемелік жаңалықтар мен озық тәжірибені жетік меңгерудің маңызы зор.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс.[1]

Жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктері 10 бөлімнен тұратын жаңа құрылымы болып табылады:

1. Пәннің маңыздылығы;
2. Пән бойынша оқу бағдарламасының мақсаты;
3. Үштілділік саясатты іске асыру;
4. Оқыту үдерісіне ұйымдастыруға қойылатын талаптар;
5. Пәнді оқытуда қолданылатын педагогикалық әдіс- тәсілдер;
6. Түрлі мәдениет пен көзқарастарға құрмет;
7. Ақпараттық- коммуникациялық технологияларды қолдану құзіреттілігі;
8. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту;
9. Оқу нәтижелерін бағалау жолдары;
10. Оқудың мазмұны, ұйымдастырылуы мен бірізділігі.

Бағдарламаның міндеттері:

1. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымымен, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретімен, мазмұнымен және мақсаттарымен таныстыру;
2. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін қамтамасыз ету;
3. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында критериалды бағалау жүйесін түсініп, қолдана білуін қамтамасыз ету;
4. Мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру.

Инновациялық оқыту нәтижелері оқушының өз бетінше әрекет етуі арқылы білімді меңгеруіне ықпал етуі тиіс. Оқушының ой-өрісін кеңейтіп, дүниетанымдық көзқарастары мен танымдық белсенділігін арттыруда, зерттеушілігі арқылы шығармашылық икемділігін дамытуда, біліктілікке ұмтылуда, яғни тұлғаны жан-жақты дамытуды жүзеге асыруда оқу үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу шешуші рөл атқарады, оң нәтиже береді.[2]

Жаңартылған білім беру бағдарламасының ең негізгі мақсаты-білім алушылардың оқу нәтижелерін жетілдіру болып табылады. Орта білім мазмұнын жаңартудың көптеген компоненттері, соның ішінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы осы мақсатқа бағытталған.

Оқудан күтілетін нәтижелер:

- Мұғалімдер жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымын, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретін, мазмұнын және мақсаттарын біледі және түсінеді;
- Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді, оқу материалдарын қолдана біледі;
- Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында критериалды бағалау жүйесін түсінеді және қолдана біледі;

- Мұғалімдердің орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті біліктері мен дағдылары қалыптасқан.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша мұғалімдердің біліктілігін арттыру курсынан алған әсерлем өте көп. Ондағы жүргізілген тиімді әдіс-тәсілдер - педагогтардың оқытудың әмбебап үлгісін және тиімді әдістер жүйесін қолданып, оқушыларға тәуелсіз болуға, сыни тұрғыдан ойлауға, оқуға жауапкершілікпен жәнешығармашылықпен қарауына көмектесетін сыни тұрғыдан ойлауға бағытталған.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы - озық технологиялардың барлық қыр-сырларын білуге жетелейді.[3]

Оқыту әдіс-тәсілдері:

Құндылықты-бағдарланған тәсіл-оқушының құндылықтар жүйесін қалыптастырушы оқу-тәрбиелік үдерістің сәйкесінше формалары арқылы тұлғаның өзін-өзі танытуы үшін алғышарттар құруды көздейді.

Орта білім беру құндылықтары: қазақстандық отансүйгіштік және азаматтық жауапкершілік; құрмет; ынтымақтастық; еңбек және шығармашылық; ашықтық; өмір бойы білім алу.

Тұлғалық-бағдарланған тәсіл— педагогтің назарын оқушы тұлғасының тұтастығына, оның тек ақылойы, азаматтық жауапкершілік сезімінің ғана емес, сондай-ақ эмоционалдық, эстетикалық, шығармашылық нышандары мен даму мүмкіндіктерімен қоса рухани дамуы туралы қамқорлыққа шоғырландыруды көздейді.

Жүйелік-әрекетті тәсіл— оқу-тәрбие үдерісінде оқушының өз бетінше білім алуына бағытталып, осы мақсатта мұғалімнің тиімді іс-әрекеттің түрлі формаларын қолдануын көздейді.

Коммуникативтік тәсіл-бірінші кезекте оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға, қарастырып отырған мәтін, қатысып отырған әңгіме мазмұнын түсініп, туындаған жағдаятқа сәйкес тілді қолданып үйренуге бағытталған.

Интегративтік тәсіл-оқу үдерісін жобалау және өткізу кезінде әр түрлі оқу пәндерінің мазмұнын өзара кіріктіру есебінен оқушыда әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Бастауыш білім беру мазмұнына ортақ тақырыптарды енгізу әр түрлі пәндік салалардан білімдерді кіріктіруге және сол арқылы алынатын білімдердің функционалдығына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Зерттеу тәсілі — зерттеушілік әрекет дағдыларын дамытуға, ғылыми таным әдістерімен танысуға жәрдемдеседі, оқушыларда танымдық қызығушылық қалыптастырады.

Интербелсенді әдіс— үйретуші мен үйренушілердің өзара әрекеттесуін оқытудың негізі деп танытын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер. (inter – аралық, бірнеше, action- әрекет дегенді білдіреді) Өзара әрекеттестік әдетте, белгілі бір мәселені шешу, ол шешімнің тиімділігі Біз оқытуды және білім беруді, егер сабақ барысында мұғалім мен оқушы арасында өзара әрекеттестіктің жоғары деңгейіне қол жеткізсе, «интерактивті» деп атаймыз. Интерактивті сөзі – ағылшын тілінен аударғанда туралы әңгімелесу, талқылау түрінде өтеді.

Ең бастысы, мұнда мәселені шешу процесі жауапқа қарағанда маңызды екендігін түсіну қажет. Бұл интерактивті әдістің мақсаты— тек ақпаратты беру ғана емес, оқушыларға жауаптарды өз бетінше табу дағдысын меңгерту екендігімен байланысты.

Оқыту тәжірибесі барысы пікірталасқа негізделген және оқыту үдерісінде қолданылатын дидактикалық ойындар сияқты интербелсенді әдістерді пайдалану тиімді екенін көрсетеді. Соның ішінде дидактикалық ойындар оқушылардың білім алуға деген ынтасын, белсенділігін арттырып, алған білімдерін тәжірибеде дұрыс қолдануына көмектеседі. Ойын барысында оқушылардың бойында жағдаятты (ситуацияны) бағдарлау, яғни жағдайға талдау жасай білу, жағдаят (ситуация) кезінде өзінің атқаратын рөлін сезіну, әңгімеге қатысушы әріптестері арасында байланыс орнату, қарым-қатынас жасауда тілдік ұғымдарды дұрыс пайдалана білу сияқты қабілеттері жетілетіндігі байқалады.[4]

Қазақтың біртуар ақыны Міржақып Дулатов: «Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт – оқуда. Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарқын жұлдыз – оқу. Надан жұрттың күні – қараң, келешегі — тұман» деген екен. Зер салып тыңдап, ойға түйсек қазіргі заман білім мен ғылымның заманы. Еуропалық стандартқа сай жаңа білім беру — жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкелетін бірден-бір жол деп ойлаймын!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Жаңартылған білім беру мазмұны аясында критериалды бағалауды жоспарлау және ұйымдастыру» 2017ж
2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015
3. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау басшылығы Астана 2016
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015

*Яушева Р.К. учитель начальных классов
Петрова И.С. учитель начальных классов
КГУ «Гимназия имени К. Сатпаева», г.
Караганда*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ КАК СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В соответствии с Законом Республики Казахстан «Об образовании» и Государственным общеобязательным стандартом начального образования, целью начального образования является создание образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности обучающегося, обладающим критическим мышлением, умеющим функционально и творчески применять полученные знания [1;2].

Содержание начального математического образования связано, с одной стороны, с расширением и изменением учебного материала в начальной школе, а с другой, с изменением приоритетов содержания начального обучения математики. Учащиеся, с одной стороны, должны усваивать математические понятия и операционные навыки, а с другой, младшие школьники должны быть введены в систему целостной математической деятельности.

Современная реальность практики обучения младших школьников математике требует от учителя умения ориентироваться среди многообразия методических технологий.

Обучение учащихся в школе должно формировать и развивать навыки и способность к самостоятельному приобретению знаний и применению их в жизни. В связи с этим основной задачей учителя является раскрепощение мышления учеников и использование их познавательных возможностей, познавательный интерес является стимулом для учебной и творческой деятельности учащихся.

Учебная деятельность без развития познавательного интереса практически невозможна, поэтому в процессе обучения необходимо систематически возбуждать, развивать и укреплять познавательный интерес учащихся. Познавательный интерес развивает такие волевые качества, как умение преодолевать трудности, стремление к достижению цели, доведение дела до конца. Познавательный интерес побуждает ученика к постоянному поиску, усложнению поставленных целей, ученик учится выделять главное в изучаемом материале,

анализирует его, ищет новые способы решения. Однако познавательный интерес редко бывает устойчивым, и если его не поддерживать, то быстро затухает. Одним из способов решения этой проблемы может стать использование метода проектов, который в наше время является востребованным.

Метод проектов всегда предполагает решение учащимися какой-либо проблемы. Решение проблемы предусматривает и использование множества различных методов и средств обучения, и определяет необходимость интегрирования знаний и умений из различных предметных областей.

Результатами выполненных проектов с позиции учащихся является конкретное решение проблемы, выраженное в информационном или практическом продукте. Результатами проектов с позиции педагога является уровень формирования ключевых компетенций, которые демонстрирует учащийся в ходе проектной деятельности.

Метод проектов является замечательным дидактическим средством для обучения проектированию, позволяет воспитывать самостоятельную и ответственную личность, развивает творческие начала и умственные способности – необходимые качества развития интеллекта. Работа над проектом вырабатывает устойчивые интересы, постоянную потребность в творческих поисках. Организация проектной деятельности позволяет создать ситуацию, в которой дети учатся делать выбор и нести ответственность, а также осмыслить этапы своей деятельности.

Для изучения потенциальных возможностей метода проектов в развитии познавательных интересов учащихся начальных классов и практикой обучения их математики авторами было проведено исследование на базе КГУ «Гимназия имени К. Сатпаева» г. Караганды. В эксперименте приняли участие 45 учащихся 3-4 классов и 7 учителей. Использование метода проектов на уроках математики проводилось на протяжении двух лет.

На первом этапе исследования было проведено анкетирование учащихся третьих классов. Вопросы были разбиты на три группы: 1) вопросы, направленные на выявление отношения учащихся к учебным предметам; 2) вопросы, направленные на выяснение отношения учащихся к математике; 3) вопросы, направленные на получение сведений об увлечениях учащихся. Кроме заполненных анкет, учащиеся писали сочинения на темы «Мой любимый предмет», «Что мне нравится на уроках?» Также были проведены беседы с учениками, родителями. Все это позволило сделать выводы об уровне познавательных интересов учащихся. Анализ полученных данных показал, что одной из причин возникновения интереса у учащихся является личность педагога и те методы, которые он использует в работе. Анализ сочинений показал, что школьники запоминают уроки, связанные с совместным творчеством. В качестве основных причин отсутствия интереса к математике была отмечена трудность учебного предмета. Анализ школьной практики показал, что основными средствами развития познавательного интереса являются: элементы проблемного обучения, занимательный материал, самостоятельная работа.

На втором этапе исследования был разработан и внедрен комплекс проектов по математике. При разработке проектов авторы отталкивались от целей обучения математики, которые определены общими целями образования и Типовыми учебными программами по общеобразовательным предметам начального образования [3].

Процесс создания комплекса проектов для учащихся начальных классов в процессе обучения математики состоит из трех основных блоков: 1) планирование проекта (определение целей проекта, постановка проблемы, определение планирующего результата и типа проекта); 2) работа над проектом (учитель планирует свою деятельность и деятельность учащихся); 3) анализ реализации проекта (учитель, опираясь на результаты проекта, выявляет ошибки). Модель разработки проекта можно представить следующим образом (рис.1):

Рисунок 1 Модель разработки проекта

В качестве примера работы по проектам на уроках математики приведем проект «Ремонт», который был реализован при изучении подраздела «Геометрические фигуры». Для реализации проекта ребятам были необходимы знания о нахождении площади прямоугольника. В этом проекте ребята увидели практическое применение своих знаний. Они узнали, как, умея находить площадь прямоугольника, можно определить, сколько нужно купить краски, обоев и т.д. То есть при реализации этого проекта учащиеся не только отработывали вычислительные навыки, но и могли применить полученные теоретические знания для решения жизненных проблем.

При изучении подраздела «Взаимное расположение геометрических фигур» учащиеся работали над проектом «Дачный участок», где они решали, что и где высаживать, как разбить грядки и т.д. Ребятам было предложено разбить дачный участок, который был представлен на листе ватмана, но было ограничение, что все грядки, теплица, постройки можно изображать, используя только одну фигуру – треугольник.

В четвертом классе с учениками были реализованы пять проектов: «Газета», «Новогодний подарок», «Задачник», «Масса и объем», «Поход». Эти проекты были различны по продолжительности их выполнения. Так, проект «Газета» был реализован в течение всего учебного года и представлял собой выпуск математических газет, связанных с разными темами и рубриками.

Большой интерес у учащихся вызвала рубрика, связанная с историей математики, школьники с интересом подбирали факты об известных математиках, живших в разные эпохи. Также интересен школьникам был раздел с математическими ребусами, шарадами, фокусами, часть из которых была придумана самими учениками.

На заключительном этапе исследования были сделаны соответствующие выводы о результатах использования метода проектов на уроках математики. Оценивались такие показатели, как обучаемость, использование дополнительной литературы, познавательная мотивация.

В ходе наблюдения за учениками во время уроков отмечались эмоциональные проявления детей, проявление заинтересованности, любопытства к математической

деятельности. Была замечена такая тенденция, что наибольшей динамикой развития интереса отличались учащиеся с низким и высоким уровнем познавательной активности, ученики со средним уровнем интереса с меньшим энтузиазмом включались в работу.

Несмотря на то, что значительную часть работы по проектам школьники выполняли дома, их активность и увлеченность на уроках математики стала проявляться сильнее, повысился эмоциональный настрой. У ряда учеников изменилась направленность на виды деятельности, предпочтение отдавалось занятиям продуктивного и исследовательского характера. Анализ данных на начало и конец исследования показал, что у 92% учащихся были заметны сдвиги в развитии познавательного интереса в процессе обучения математики. В целом следует отметить повышение уровня формирования познавательных умений и качества знаний учащихся.

Все это позволяет рассматривать метод проекта как эффективное средство развития познавательного интереса у учащихся младших классов в процессе обучения математики.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» // [https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_\(по состоянию на 28.08.2021 г.\)](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_(по%20состоянию%20на%2028.08.2021%20г.))
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669/history> (по состоянию на 23.07.2021)
3. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115. «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424/history> (по состоянию на 01.-9.2021 г.)